

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Hilal KOÇYİĞİT

İBADETLERDE VAKİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Davut YAYLALI

ERZURUM-2011

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Davut YAYLALI danışmanlığında Hilal KOÇYİĞİT tarafından hazırlanan bu çalışma 15/ 07 /2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Temel İslâm Bilimleri- İslâm Hukuku Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBADETE HAZIRLIK TÜRÜNDEN OLAN DİNİ AMELLERDE VAKİT

1.1.ABDESTTE VAKİT	17
1.2.TEYEMMÜMDE VAKİT	20
1.3.GUSÜLDE VAKİT:.....	24
1.4.MEST ÜZERİNE MESHİN MÜDDETİ.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

BEDENİ İBADETLERDE VAKİT

2. 1. NAMAZDA VAKİT.....	30
2.1.1.Namazın Tanımı	30
2.1.2. Namazın Mahiyeti ve Önemi.....	30
2.1.3.Namazın Hikmeti	32
2.1.3.A.Namazın Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti.....	33
2.1.4.Namazın Farz Kılınma Vakti.....	36
2.1.5.Namaz Vakitlerinin Bildirilmesi Hususundaki Rivayet.....	37
2.1.6.Kur'an-I Kerimde Namaz Vakitleri	38
2.1.7.Sünnette Namaz Vakitleri	43
2.1.8.Namaz Vakitleri Çevresinde Oluşturulan Şüpheler	44
2.1.9.Farz Namazların Vakitleri	45
2.1.10.Beş Vakit Namazın Eda Edileceği Zamanlar	46
2.1.10.1.Sabah Namazının Vakti	46
2.1.10.2. Öğle Namazının Vakti.....	48
2.1.10.3.İkinci Namazının Vakti	49

2.1.10.4.Akşam Namazının Vakti.....	50
2.1.10.5.Yatsı Namazının Vakti	52
2.1.10.6.Vitr Namazının Vakti.....	53
2.1.11.Her Bir Vakte Ait Kuralların Belirlenmesi	54
2.1.12.Cuma Namazı ve Hutbesi	64
2.1.13.Bayram Namazı Ve Teşrik Tekbirleri.....	65
2.1.14.Nafile Namazların Vakitleri	66
2.1.15.Secdelerde Vakit.....	68
2.1.15.1.Tilavet Secdesinin Vakti.....	68
2.1.15.2.Sehev Secdesinin Vakti	68
2.1.16.Namaz Kılmanın Faziletli Olduğu Vakitler.....	69
2.1.17.Namaz Kılınması Nehyedilen Vakitler.....	76
2.1.18.Vakit İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı.....	79
2.1.19.Kaza Namazlarının Vakti.....	80
2.1.20.Seferiliğin Belirlenmesi.....	85
2.1.20.1.Seferiliğin Müddeti Ve Namaz	89
2.1.20.2.Yolculukta Namaz Vakitleri.....	91
2.1.20.3.Namazların Cem' Edilmesi.....	91
2.1.21.Uç Enlemlerde Namaz Vakitlerinin Tesbiti.....	93
2.1.21.1.Yatsı/İmsak Aralığının Kısalması	95
2.1.21.2.Vakitlerin oluşmaması	97
2.2.ORUÇTA VAKİT	101
2.2.1.Orucun Tanımı	101
2.2.2. Orucun Mahiyeti, Önemi Ve Hikmeti.....	101
2.2.3.Orucun Çeşitleri	103
2.2.4.İslamda Orucun Farz Oluşu	103
2.2.5.Orucun Zamanı	104
2.2.5.1.Ramazan Ayının Sübutu.....	104
2.2.5.1.1. Havanın Kapalılığında Ayın Görülememesi.....	104
2.2.5.1.2. Hilâl'in Görülme Vakti.....	105
2.2.5.1.3.Şevval Hilalinin Görülmesi	108
2.2.6.İmsak Vakti	108

2.2.7.Oruç Tutmanın Mendup Ve Yasak Olduğu Günler.....	110
2.2.8.Oruca Niyetin Zamanı	114
2.2.9.Hasta Ve Yolcunun İmsak Ve İftarı.....	115
2.2.10.Kaza Ve Kefaret Orucunun Vakti.....	117
2.3.İTİKÂFTA VAKÎT	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÎ İBADETLERDE VAKÎT

3.1. ZEKÂTTA VAKÎT	121
3.1.1.Zekâtın Tanımı	121
3.1.2. Zekâtı Geciktirmemek	121
3.1.3.Zekâtın Vücub Vakti	123
3.1.4.Zekâtın Ödenme Vakti	123
3.1.5.Zekâtı Vacip Olan Zaman Eda Etmek.....	124
3.1.6.Senesi Dolmadan Bir Malın Zekâtının Verilip Verilemeyeceği.....	125
3.1.7.Bir Malda Zekât Borcu Doğduktan Sonra Malın Yok Olması.....	127
3.1.8.Senesi Tamamlanmadan Zekâtın Bir Fakire Verilmesi.....	127
3.1.9.Sene Sonunda Fiyatların Yükselmesi Veya Düşmesi Durumu	127
3.1.10.Alacaklının Zekât Borcu:	128
3.1.11.Zekâtın Ölüm Hastalığı Gelip Çatıncaya Kadar Geciktirilmesi:	129
3.1.12.Üzerinde Zekât Borcu Bulunduğu Halde Ölen Kimse:	129
3.2. FITIR SADAĞASINDA VAKÎT	130
3.2.1.Fitrenin Tanımı	130
3.2.2.Fıtır Sadakasının Hikmeti Ve Yararları:.....	130
3.2.3.Fıtır Sadakasını Ödeme Vakti	131
3.3 KURBANDA VAKÎT	132
3.3.1.Kurbanın Tanımı Mahiyeti:.....	132
3.3.2.Hedy Kurbanının Vakti.....	132
3.3.3.Adak Kurbanının Vakti.....	134
3.3.4.Akika Kurbanının Vakti	134
3.3.5.Udhiyye Kurbanının Vakti.....	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEM BEDENÎ HEM DE MALÎ İBADETLERDE VAKİT

4.1. HACDA VAKİT	139
4.1.1.Hacc Ve Umrenin Tanımı.....	139
4.1.2.Haccın Mahiyeti Ve Önemi	139
4.1.3.Haccın Hikmeti.....	140
4.1.4. Haccın Farz Oluşu	141
4.1.5.Haccın Fevri Veya Ömri Oluşu	142
4.1.6. Hacc Ve Umrenin Vakti	143
4.1.7.Özel Vakit	145
4.1.8.İhrama Girme Ve İhramdan Çıkmanın Vakti	149
4.1.9.Arafat Ve Minaya Yönelme	150
4.1.10.1.Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması	151
4.1.11.Müzdelifede Gecelemek	152
4.1.12.Şeytan Taşlama(Remy-i Cimar)	152
4.1.13.Kurban Keskme	153
4.1.14.Tıraş Olmak	154
4.1.15.Tavafın Vakti.....	154
4.1.16.Sa'y'ın Vakti.....	155
4.1.17.Kudüm Tavafının Vakti	156
4.1.18.Veda Tavafı.....	156
4.1.19.Hac Vaktinin Değişebilirliği Çevresinde Oluşturulan Şüpheler.....	157
SONUÇ.....	159
BİBLİYOGRAFYA	161
ÖZGEÇMİŞ.....	166

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****İBADETLERDE VAKİT****Hilal KOÇYİĞİT****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut YAYLALI****2011, Sayfa 175****Jüri: Prof. Dr. Davut YAYLALI****Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ****Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ**

İlk insandan günümüze kadar herkesin ve her dinin yakından ilgilendiği ya da ilgilenmek zorunda olduğu bir kavramla –vakit kavramıyla- Müslümanların ilgilenmemesi düşünülemez.

Şarii İslamdaki birçok ibadet için özel vakitler tayin etmiştir. Kendisine vakit tayin edilen ibadetlerin kabul olma şartlarından biri de tayin edilen vakti içinde yerine getirilmesidir.

Tez, bu noktadan hareketle, vakit kavramını ele alıp; ibadetler için belirlenen vakitler konusundaki farklı görüşlere yer vermeyi amaçlamıştır. Bedenî, malî ve hem bedenî hem de malî ibadetlerin vakitle ilgili hususlarına ve bu konudaki tartışmalara değinilerek bu konudaki mezhep görüşlerine ve bunların delillerine yer verilmiştir.

Temel fıkıh kitapları ve ilmi haller taranmaya çalışılarak hazırlanan bu tezde vaktin ibadetle olan ilişkisi ve buna bağlı olarak ortaya konan hükümler hakkında bilgiler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, İbadet, Vakıt

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE TIME AT PRAYING
Hilal KOÇYİĞİT

Advisor: Prof. Dr. Davut YAYLALI

2011- Page, 175

Jury: Prof. Dr. Davut YAYLALI

Assoc. Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

Assist. Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ

Since the first human being, everybody and every religion are interested in or have to be interested in a concept –time concept-. It is not possible that Muslims ignore the time concept.

The ruled determined special times for many praying in Islam. The time determined praying one of the acceptance conditions is that they must be performed in determined time.

From this point of view, thesis examined the time concept and aimed to place different opinion about the determined times for praying. Related matters with bodily praying and financial praying as well as bodily and financial praying and debates on this subject are considered, and sect views and their proof are included.

In the thesis was prepared with scanning fundamental canon law and catechism books, provided information about time relationships with praying in parallel with the rules were produced.

Key Words: Islam, Worship, Time

KISALTMALAR

b.	: İbn
b.y.y.	: Basım yeri yok
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: TDV İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV	:Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Haz.	:Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İSAV	: İslami ilimler Araştırma Vakfı
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Neş.	: Neşriyat
s.	: Sayfa
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
Vd.	: Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Sınırlı olan dünya hayatının, sonsuz olan ahiret hayatının tarlası olduğu göz önünde bulundurulursa kişinin vaktini en verimli biçimde kullanmasının büyük bir ciddiyet ve disiplin gerektirdiği anlaşılır.

İslam bireysel hayatımızı olduğu kadar toplumsal ve ekonomik yapımızı da geliştirecek düzenlemeler getirmiştir. Bunu gerçekleştirmek için de ibadetleri zorunlu kılarak vakitle ilişkilendirmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Müminin hayatını tanzim etmesi ve kulluk bilincini diri tutması açısından ibadetlerin günlük, haftalık ve yıllık olarak vakitle tayin edilmesi son derece önemlidir.

Allahın rızasını kazanma adına yapılan her şeyin ibadet olduğunu söyleyebiliriz. Fakat fıkhi anlamda anlaşılan ibadet kavramı etrafında tezimizi şekillendirmeye çalışacağız.

Çalışmamızda ibadetlerin makbul olması için birtakım ön hazırlıkların gerekli olduğunu göz önünde bulundurarak birinci bölümde abdest, gusül ve teyemmümde vakit konusuna değindik. İkinci bölümde bedeni ibadetlerden olan namaz, oruç ve itikafın öneminden bahsettikten sonra bu ibadetlerin vakitle ilgili hususlarına ve bu konudaki tartışmalara yer verdik. Üçüncü bölümde mali ibadetlerden zekat, fıtır sadakası ve kurban konularının öneminden bahsettikten sonra vakitle ilgili olan bölümlerine temas ettik. Dördüncü bölümde hem mali hem bedeni ibadetlerden olan hac konusuna değinerek hac menasiki ile ilgili vakitlere yer verdik. Ayrıca son zamanlarda gündemde olan hac vaktinin değişip değişmeyeceği konusuna da tezimizde temas ettik. Tüm bunları yaparken eski ve yeni kaynaklardan istifade ederek mezhepler başta olmak üzere o konuyla ilgili farklı görüşlere yer vermeye çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen çok değerli danışman hocam Prof Dr. Davut Yaylalı Bey'e, gerek ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof Dr. Beşir Gözübenli, Prof Dr. Mustafa Baktır, Prof Dr. H. İbrahim Acar, Doç. Dr. Murtaza Köse ve Yrd. Doç Dr. Hacı Murat Kumbasar Beylere teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

VAKİT

I.VAKİT KAVRAMI

I.A. Sözlük Anlamı

Sözlükte **vakit**; *bir işin olageldiği, yapıla geldiği saat gün veya mevsim*¹ demektir. Vakit, zamandan bir miktardır ve kendisine süre tayin edilen her şeydir. İbni Side'ye göre vakit zamandan(dehr) bir ölçü tayin etmek olarak bilinir ve çoğunlukla geçmiş zaman bazen de istikbal için kullanılır. Sibeveyh vaktin zamandaki kullanımına teşbihte bulunarak mekânda da vakit kelimesini kullanmıştır. Ona göre bu da tıpkı zaman gibi mekânı bildirir; mil, fersah ve berid gibi mekândaki bir ölçüyü gösterir. Vakit kelimesinin çoğulu “ evkat”tır. Nisa suresi 103. ayette vakit takdir edilerek; “Onların üzerine belirlenmiş vakitte farz kılınmıştır”buyrulmaktadır. Vakit kelimesi anlamca genişletilerek mekân anlamında da kullanılmıştır. Bu nedenle mekân için Mikat da denmiştir. Mikat vaktin mastarıdır. Bu anlamda ihrama girme yeri haccın mikatıdır, hilal ayın mikatıdır vb.²

I.B.Terim Anlamı

Vakit; “İbadetler için şer’an belirlenmiş olan zaman”³ demektir. Başka bir tarife göre ise; “Özel bir iş için farz ve takdir edilen zaman” karşılığında, daha çok bir işe bağlı olarak kullanılır.⁴

Herhangi bir şey için, zaman belirlenmişse o şeyin artık vakti ve sonu tespit edilmiştir. Dilimizde kullanılan “muvaqqat” kelimesinin ifade ve ihata ettiği mana budur. Bu anlamda vakit hem geçmiş hem gelecek için kullanılabilir. Kuranda türevleri ile birlikte onüç yerde geçen vakit kelimesi, kullanıldığı alan itibariyle kozmik ve metafizik bir semantik yapıya sahiptir. Ayrıca Mikat (Araf 142,143,155); mevakit (Bakara, 189), mevkuta (Nisa, 10) şeklinde, dünyevi yükümlülükleri sınırlayan zamanı belirlemek gayesiyle kullanılmıştır. Ancak bütün bunların yaratıcı ve tayin edicisi Allah’tır.⁵

¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neş., İstanbul 2000, III, 3292.

² İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu-l Arab* Darul Mearif, Kahire ts., VI,4887.

³ Mehmed Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neş., İstanbul 2010, s.597.

⁴ Komisyon, *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neş. İstanbul 1993, s.263.

⁵Faiz Kalın, *Kur’anda Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005, s.165–166.

II. VAKTİN ÖNEMİ

İslam bireysel hayatımızı olduğu kadar toplumsal yapımızı da geliştirecek düzenlemelerde bulunmuştur. Bu düzenlemenin başında da insanın hayatını disipline eden vaktin olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an zaman yerine daha çok vakit kelimesini tercih etmiştir. Bu kelime lûgat yönüyle, “bir iş için belirlenen zamanın nihayeti” demektir. Yani belirli ve sınırlı bir zaman ifade eden kelime diğerine tercih edilmiştir. Bu tercihte, Kur'an-ı kerimin pratik gayesini görmekteyiz. Yani fiili hayatta, insan için pratik ve tatbiki olan mefhumlar daha önemlidir. Bunların hatırlatılması, nazari ve zihni mefhumlara tercih ve takdim edilmektedir.⁶

Kur'an-ı kerim, kişinin vaktini boşa geçirdiği için pişman olacağını fakat bu pişmanlığın fayda vermeyeceğini bildirir(Fatır, 36–37). Hz.Peygamber (sav) de “*İki nîmet vardır ki, insanların çoğu onların değerini takdir edemez: Sağlık ve boş vakit*”⁷ buyurarak hayatımızdaki birçok nimet içinde; biri vakit olan iki nimeti seçmiş; fakat bunun da kıymetinin çok bilinmediğini vurgulamıştır. İslam âlimlerinin sözlerinde de vaktin önemini net bir şekilde görmekteyiz. Şöyle ki; Hz Ömer: “*Dört şey geri dönmez; atılan ok, harcanan para, ele geçen fırsat ve geçen zaman.*” demiştir. Hz Ali“ *Vakitlerle yakutlar elde edilebilir, fakat yakutlarla vakitler elde edilemez*” demiştir. Hz. Muaviye: “*Ey insan! Zaman sensin. Sen iyi olursan zaman da iyi olur. Eğer sen kötü olursan zaman da kötüdür*” diyerek zamanı iyi kullanan insanların kazançlı olduklarına vurgu yapmaktadır. İmamı Azam ise “*Fenalıkların en büyüğü vakti boşa geçirmektir.*” sözüyle zamanın önemine vurgu yapmıştır.⁸

Tarihte ismi bilinen ve ortaya koydukları eserleriyle tanınan Eti, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinin, takvim kullanmış olmaları konumuz açısından çok önemlidir. Zira takvim zamanın ölçülmesi, devlet ve fertlerin işlerini zaman birimlerine göre tanzim etmesi demektir. Takvime göre hareket, hayatın disipline edilmesi, insan ömrünün azami şekilde verimli kılınması demektir. Örneğin geçmişte en parlak medeniyeti kurmuş olan Mısırlıların, yılı 12 aya, gündüzü ve geceyi 12 şer saate böldükleri, her saate de müstakil bir ad verdikleri bilinmektedir.⁹ Hal böyle olunca

⁶ İbrahim Canan “Hicretler Bölümü”, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* Akçağ Yay., Ankara 1993, XVI, 205.

⁷ El-Buhârî, Muhammed b. İsmail, Rikak 1, *es-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.

⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Mumsema İslam Arşivi(t.y.) Erişim Tarihi: 30.05.2011, <http://www.mumsema.org>.

⁹ İbrahim Canan, *İslamda Zaman Tanzimi*, Cihan Yay., İstanbul 2009, s.15-16.

insanın hayatını düzene sokması hasebiyle başarıya ulaşan insanların vaktini değerlendirenler olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Nitekim sufilerin tekrarladıkları sözlerden biri de “*Vakit kılıçtır*” cümlesidir. Derler ki; *sathına dokununca kılıcın pürüzsüz ve yumuşak, yüzüne dokununca keskin ve sert olduğu müşahade edilir. O halde kılıca yumuşaklık gösteren selamete erer. Kılıçla sertleşen ve zıtlaşan ise derhal zararını görür. Bunun gibi vaktin hükmüne teslim olan kurtulur, ona karşı çıkan tepetakla yuvarlanır aşağıya düşer.*¹⁰ Arifler demişlerdir ki vakt “*kendisine uyum gösterenlere vakt(fırsat) olur, aykırı hareket edenlere ise makt(hiddet) olur. Vakte aykırı davranıp da makte (hiddete) yol açmak Ebul vakt (vaktin babası-sahibi) olmayı arzu etmekten ileri gelir. Vakte uyum göstermek ise, onun kurallarına uyup bir evladın babasına karşı olan hal ve hareketini takınarak ibnul vakt(vaktin oğlu) olmak demektir. İnsanın kurtuluşu ve saadeti de kuşkusuz ibnul vakt olmaktadır.*¹¹

Kaybolan vaktin geri gelmeyeceğini Hucviri şu şekilde ifade etmiştir. “*Vakt kulun kesbi ve kazanması dâhiline girmez. Onun için tekellüf ve zorlama ile vakit oluşmaz. Onu pazarda da satmazlar ki can verilerek satın alınabilsin.*”¹² Tüm bunlar bizlere giden vaktin bir daha geri dönmemesi nedeniyle vaktin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

III. İBADETLERDE VAKİT

İslami literatürde ibadetin biri genel diğeri özel olmak üzere iki anlamı vardır. Genel anlamda ibadet, mükellefin Allaha karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak onun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradi davranışları ifade eder. Özel anlamda ibadet ise mükellefin yaratana karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Rasulü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleridir. Fıkıh literatüründe de genellikle ibadet bu ikinci anlamdadır. İslamın temel şartlarını oluşturan namaz, oruç, zekât ve haccın yanında kurban kesme, itikâf gibi davranışlar terim anlamıyla ibadetin en meşhur örneklerini oluşturur.¹³ Bizde tezimizi bu ikinci anlamda şekillendirmeye çalışacağız.

¹⁰ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1999, s.148.

¹¹ İbn Ataullah El İskenderi, *El Muhkem Fi Şerhil Hikem*, (Şerheden: Balıklı Zade Ahmet Mahir), Fakirullah Eğitim Ve Hizmet Vakfı, 1. Baskı, İstanbul 2006, s.34.

¹² Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul 1996, s.519.

¹³ Ferhat Koca, “İbadet” *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 240–241.

Kuranı kerime baktığımızda genel itibariyle bu ibadetlerin öneminden bahsedilirken nasıl eda edilecekleri veya incelikleri Hz. Peygamber (sas) tarafından bildirilmiştir. Bunu peygamberimizin ifadelerinden de anlamaktayız. Örneğin peygamberimiz(sas) “*ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öylece kılın*”¹⁴ buyurarak ibadetleri öğretme işini üstlendiğini göstermektedir. Nitekim peygamber(sas)ın kuranın mücmel nasslarını tefsir eden veya müşkil lafızlarını açıklığa kavuşturan¹⁵ bir misyonu vardır.

Şarii tarafından yapılması istenilen ibadetler vacip ve mendup şeklinde iki ana gruba ayrılır. Vacip; Şariin mükelleften kesinlikle yapılmasını istediği şeydir.¹⁶ Hanefilere göre bu durum delalet açısından farz ve vacip olarak sınıflandırılmıştır.¹⁷ Çeşitli itibarlarla vacip kısımlara ayrılır:

1. Edasının vakti itibariyle
2. Takdir edilmiş ve takdir edilmemiş oluşu itibariyle
3. Tayin olunmuşluğu ve tayin olunmayışı itibariyle
4. Edası talep olunan şey itibariye¹⁸

Konumuzu ilgilendirmesi açısından bu tasnifteki birinci maddeyi açıklamayı yeterli görmekteyiz.

Şariin yapılmasını kesin bir şekilde istediği fakat eda edilmesi için belirli bir vakit tayin etmediği ibadetlere “*Mutlak vakitli ibadetler*” denir. Mükellef onu istediği vakitte yapar. Örneğin yemin edip yeminini bozan kimseye kefarete vermenin vacip olması için belirli bir vakit yoktur. Yeminini bozan kişi dilerse hemen, dilerse daha sonra kefareti öder. Edasını tehir etmesinde mükellefe bir günah yoktur. Fakat ölümün ne zaman geleceği bilinmediği için vakti girince mükellefin bu vacibi yerine getirmek için gayret göstermesi yerinde olur.¹⁹

Şariin yapılmasını kesin bir şekilde istediği ve eda edilmesi için belirli bir vakit tayin ettiği ibadetlere “*Mukayyed Vakitli İbadetler*” denir. Bu vacibin edası için bir başlangıç ve bir bitiş vakti vardır. Mükellef bu vacibi belirlenmiş vakti içinde tam olarak yani bütün şart ve rükünleri taşır şekilde ifa ederse, bu fiile “*eda*” denir. Vakti

¹⁴ Buhari, Ezan,18.

¹⁵ Zekiyüddin Şaban, *Usûlü'l Fıkh*, (Terc.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay., Ankara 2001, s.97.

¹⁶ Abdolvahhab Hallaf, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Hüseyin Atay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1973, XIII, 259.

¹⁷ Bkz. Zekiyüddin Şaban, s.237.

¹⁸ Abdulkerim Zeydan, *Fıkh Usulü*, (Terc.: Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi Yay., 1979, s.53.

¹⁹ Abdolvahhab Hallaf, XIII,259; Abdulkerim Zeydan, s.53.

içinde fakat eksik bir şekilde ifa edip sonra yine vakti içinde tam olarak tekrar yerine getirirse, bu fiile “*iade*”denir. Öğle namazını önce tek başına kılan kişinin daha sonra cemaatle aynı namazı ikinci defa kılması buna örnektir. Mükellefin bu vacibi vakti geçtikten sonra ifa etmesine ise “*kaza*” denir.²⁰

Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, hem o vacibe hem de o vacip cinsinden başka bir ibadete imkân veren genişlikte ise buna “*Müvessa Vacip*” yani geniş zamanlı vacip denir. O vakte de zarf adı verilir. Örneğin beş vakit namaz vacibin bu türüne girer. Çünkü bu namazlardan her biri için şarii hem o namazın hem de başka namazların kılınmasına imkân veren birer vakit tayin etmiştir. Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, o vacip cinsinden başka bir ibadetin daha ifasına imkân vermiyorsa, buna “*Mudayyak Vacip*” yani dar zamanlı vacip denir. Örneğin ramazan orucunun vaktinde başka bir oruç tutma imkânı yoktur. İki türlü benzerlik taşıyan vacip dediğimiz “*Zü’ş-Şebeheyn Vacip*” ise bir bakıma dar zamanlı vacibe bir bakıma da geniş zamanlı vacibe benzemektedir. Hac ibadeti bu tür vacibe girer. Şöyle ki haccın vakti belirli aylar olup bu vakit aynı yıl içinde ancak bir hac yapılabilmesi açısından dar vakitli, hacla ilgili davranışların hac aylarının tamamını kapsamaması açısından ise geniş vakitli bir vaciptir.²¹

Bu ayırmadan çıkan sonuca gelince;

Müvessa vacibin edası ancak ona özel olarak niyet edilmesi halinde geçerli olur. Çünkü vacip hem bu vacibin hem de aynı cinsten başka ibadetlerin ifasına müsaittir. Örneğin kişi sabah namazı vaktinde sabah namazına niyet ederse bu namazı eda etmiş olur ve bu borç zimmetinden düşer. Böyle niyet etmezse namazı eda etmiş olmaz. Nafileye niyet ederek kılsa, nafile namaz kılmış olur. Her iki durumda da sabah namazı zimmetinde borç olarak kalır. Mudayyak vacibin edası, mutlak (belirli kayıt taşımayan) niyet ile veya aynı cinsten başka bir ibadete niyet edilmekle de geçerli olur. Buna göre, bir kimse ramazan ayında mutlak olarak “oruç”a niyet etse ve farz olan oruca niyet etmese, bu farz oruç için yapılmış sayılır. Hatta nafile oruca niyet etmiş olsa bile, orucu nafile oruç olmaz, farz olan ramazan orucu yerine geçer. Zü’ş-Şebeheyn vacibin, -mudayyak vacibe benzerliğine binaen- mutlak niyet ile edası geçerli olur; -müvessa’ vacibe benzerliğine binaen ise- başka ibadete niyet halinde edası geçerli

²⁰ Şaban, *Usûlü’l Fıkh*, s.239.

²¹ Koca, 242–243; Şaban, s.240.

olmaz. Buna göre, bir kimse farz olan hacca niyet etmeksizin haccetse, bu hacı, farz olan hacc yerine geçer ve zimmetinden hacc borcu düşer. Fakat nafile hacca niyet ederek haccederse, farz olan hacc zimmetinde borç olarak kalır.²²

İslamda vaktin birçok ibadetle iç içe olması hasebiyle diyanet işleri başkanlığında da vakit hesaplama şube müdürlüğü kurulmuş; yurt içinde ve yurt dışında namaz ve oruç vakitlerini, kameri aybaşlarını, kibleyi ve dini günleri tesbit etmek, vakit hesaplama ile ilgili diğer işleri yürütmek, bu müdürlüğün görevleri arasında yer almış; bu görevi de vakit hesaplama uzmanları ve astronomlar üstlenmiştir.²³

IV. İSLAMİ VAKİTLERİN TANIMI VE HESAPLANIŞI

İslamda alamete göre yerine getirilmesi gereken mükellefiyetlere baktığımız zaman bunlar üç kısma ayrılır.

1-Kameri mükellefiyetler

2-Şemsi mükellefiyetler

3-Bu ikisi dışında bir alamete göre teşrii edilenler²⁴

Güneş ve ay dışındaki alamete göre teşrii edilen mükellefiyetler konumuz dışında olduğu için bu konu üzerinde durmayı gerekli görmemekteyiz.

Kameri ve şemsi mükellefiyetleri tahlil edersek, İslamın sadece aya ya da sadece güneşe itibar etmediğini görürüz. Kameri mükellefiyetler aylık iken, şemsi mükellefiyetler günlüktür. Çünkü aylık mükellefiyetlerin tesbiti ancak aylık değişimler gösteren aya bakmakla; günlük mükellefiyetlerin tesbiti de günlük değişimler gösteren güneşe bakmakla mümkündür. Mesela namaz, günde beş kez ifa edilmesi istenen bir ibadettir. Bu beş vaktin tahakkuku da ancak güneşin hareketlerine bakmakla tesbit edilir. Oruç veya hac ise, senenin belli aylarında ifa edilecek ibadetlerdir ve bu ayların girip çıktığı da ayın şeklini almasından anlaşılır.²⁵

Bu külli kaidenin tek istisnası, innin(iktidarsız erkek)'e tanınan mühlet ile zirai ürünlerden alınan zekâttır. Bunlar senelik mükellefiyetler oldukları halde, aya göre değil, güneşe göre hesap edilmektedir. Çünkü iktidarsız birinin tam bir şemsi senede iyileşebileceği düşünülür²⁶

²² Hallaf, XIII,261; Koca, XIX, 243; Şaban, s.240.

²³ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde 32, 33, (t.y.), Erişim Tarihi: 29.04.2011, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2554>.

²⁴ Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul 2005, s.294.

²⁵ Özcan, s.296.

²⁶ Özcan, s.296–297.

Şemsi mükellefiyetlerin daha çok namazla irtibatlı olması hasebiyle bu konuyla ilgili ayrıntıları namaz bölümünde vermeyi uygun bularak burada ay ile ilgili kısımlara yer vereceğiz.

Kur'an-ı Kerimde “*Ey Muhammed, sana hilâl aşamasındaki aylar hakkında soru soruyorlar. De ki; "Onlar insanlar ve Hacc için zaman ölçüsüdürler..."*”²⁷ buyrulmaktadır. Bu ayetin nüzûl sebebi hakkında birkaç rivayet söz konusudur. Bu rivayetlerden biri Muaz b. Cebel’in “Ey Allahın Rasulü Yahudiler sohbetlerimize katılıyorlar ve bize aylardan çok sual soruyorlar” sözü üzerine inmiştir. Diğer bir rivayete göre ise Ensardan iki kişinin Hz Peygamber’e(sas) gelip; “Ey Allahın Rasulû, bu hilale ne oluyor ki iğne gibi incecik doğuyor da sonra çoğalıyor. Nihayet kocaman oluyor ve tamtamına yusuvarlak oluyor. Daha sonra tekrar azala azala inceliyor ve nihayet ilk hali gibi ipince oluyor da tek bir hal üzere kalmıyor” sözü üzerine nazil olmuştur.²⁸

Hilâller, insanlar için hacca gitmeleri, ihrama girmeleri, oruca başlamaları, oruç bozmaları, evlenmeleri, boşanmaları, boşanma sonrasındaki bekleme süreleri, gerek alış-verişleri, ticaretleri ve borç vadeleri, kısaca hem ibadet ve hem de diğer dünya işleri konusunda birer zaman ölçüsüdürler.

Ana hatlarıyla beyan ettiğimiz bu hikmetleri biraz açacak olursak aylık ibadetlerde şemsi ay yerine, kameri aya itibar edilmesini şu sebeplere bağlayabiliriz:

1-Kameri ay sisteminde ibadetler her zaman aynı mevsime rastlamaz. Bu avantaj, dört mevsimi bir arada yaşayanlar için büyük bir ehemmiyeti haiz değilse de, sıcak ülkelerde çok önemlidir. Zira Almanya’da bir günlük oruç çoğunlukla 21 saat tutulmaktadır. Orucun değişik zamanlara rastlaması, bu saati azaltmaktadır.

2-Kameri ay sisteminde seneler daha kısadır. Bu da ümmetin fakirleri için çok önemlidir. Çünkü altın, gümüş ve ticari malların zekâtı için bir kameri sene geçmesi gerekir. 33 ay senesinde 32 güneş yılı vardır, onun için bu süre içinde bir yıllık fazladan zekât verilir. Bu, şemsi senede daha az olacağından hem Müslümanlar için faydalı hem de ihtiyaç sahipleri için elzemdir.

3-Kameri sene sisteminde insanlar daha farklı yaşa sahip olurlar. Tabii bu psikolojik bir hadisedir. Mesela şemsi seneye göre 64 yaşında olan bir kimse kameri

²⁷ 2.Bakara:189.

²⁸ Ebul-Hasen Ali b. Ahmed El-Vahidi, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Terc.: Necati Tetik-Necdet Çağıl), İhtar Yay. İstanbul 1997, s.45.

seneye göre 66 yaşındadır. Bu da insana ölümü daha çok yaklaştırmakta, ayağını yorganına göre uzatma düşüncesi vermektedir.

4-Kuran-ı Kerim'in kendilerine indirdiği ümmi insanların, kameri mükellefiyetleri aya bakmaksızın tesbit edememeleridir. Bakara suresinde (ayet189) ifade buyrulduğu üzere "ayın hilalleri, insanlar ve hacc için vakit ölçüsüdür" aylık mükellefiyetlerde şemsi aya itibar edilmemesinin sebebi de budur. Çünkü güneş aylık değişimleri göstermez. Eğer ibadetler güneş ayına göre teşri edilse idi, o zamanlar hesapla araları pek hoş olmayan Araplardan (muhal değilse bile) çok zor bir şey istenmiş olurdu. Çünkü şemsi ya da kameri bir takvime sahip olmayan ilk Müslümanların, görevlerini alamete bakarak değil hesap ederek yapmaları gerekirdi.²⁹

Tüm bu açıklamalardan sonra İslami vakitlerin tanımı ve hesaplanışını bilimsel verilerden faydalanmaya çalışarak ifade edelim:

Yukarıdada belirttiğimiz gibi Müslümanların günlük ibadetlerinin yanı sıra, bir de yıllık periyotlarla yaptıkları ibadetler vardır ve bu ibadetlerde ay takvimi dediğimiz hicri takvim kullanılmaktadır. Hicri takvimde, ayın bir tam devinimi bir ay olarak kabul edilmiştir. Bir kameri yıl "*Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü kesin hükmünde, ayların sayısı on ikidir*"³⁰ ayetiyle 12 olduğu belirtilmiştir. Bir kameri ay en az 29, en çok 30 gün sürer; ancak arka arkaya birkaç kez 29 gün veya 30 gün sürmesi mümkündür. Bir kameri yılın uzunluğu ortalama 354,36 gün olduğundan miladi yıla göre 10~12 gün daha kısadır. Takvim başı olarak hicret yılı esas alınmakla birlikte yılbaşı olarak efendimizin hicret ettiği ay esas alınmamıştır. Çünkü hicret rebiülevvel ayında gerçekleşmiş olmasına rağmen takvim biraz geri alınarak muharremde başlatılmıştır. Bunun gerekçesi olarak muharremin eskiden beri yılbaşı olarak gösterilmesinin yanı sıra Hz. Peygamberin(sav) hicret etmeye azmetmesinin bu ayda olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir.³¹

IV. A.Kameri Ayın Başlangıcı

Kameri ay, hilalin ilk görülmesiyle başlar ve bir sonraki hilal yine ilk defa görüldüğünde sona erer. Ayın başlamasının dini tanımı, yeniayın güneş battıktan sonra batı ufkunda görülmesi (hakiki ru'yet) veya görülebilecek şekilde ufkun üstünde mevcut

²⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay, Ankara ts., s.373-374; Özcan, s.298.

³⁰ 9.Tevbe:36.

³¹ İbrahim Canan, "Hicretler Bölümü", *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, XVI,204.

olduğunun kesin olarak bilinmesidir (hükmi ru'yet). Ayın başladığı anlaşıldığında mevcut gece ve takip eden gündüz ayın 1. günü kabul edilir. 29. günün bitiminde bir sonraki yeniay görülürse mevcut ayın bittiğine ve bir sonraki ayın başladığına hükmedilir. Aksi takdirde, Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi vesellem) "*Bulut, görmenize mani olursa sayıyı otuza tamamlayın*"³² hadisine dayanarak bir gün daha beklenir ve ay otuza tamamlanır. Ancak iki ayın üst üste 29 gün çekmesi ve birincisinin, havanın bulutlu olması nedeniyle hilalin görülememesi nede⁴⁹

niyle otuza tamamlanması sonucunda bir sonraki ayın 28. günün bitiminde görülmesi mümkündür. Bu müşkülün giderilmesi ise ancak İttihad-ı Metali' esas alınmakla mümkün olur. Hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi ise, önceki aya erken başlandığının ispatıdır.³³

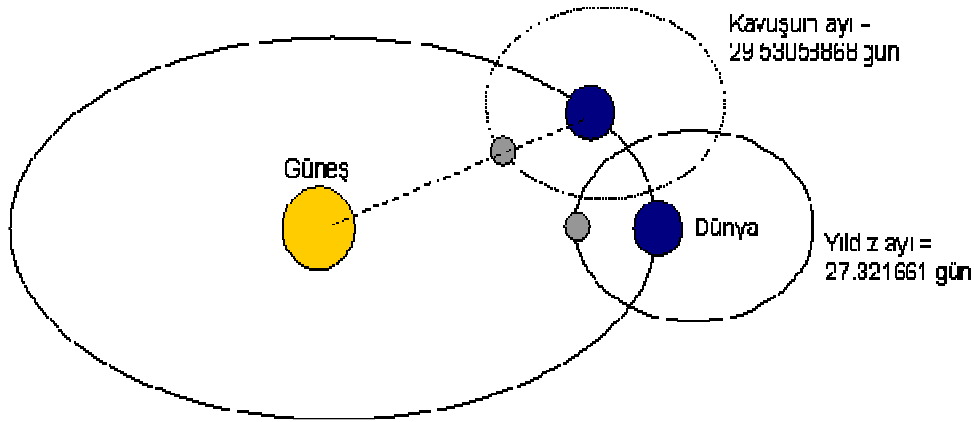
IV. B.Ay Hareketi Ve Kavuşum

Ay, dünyanın çevresinde saat istikametinin aksi yönde döner ve bir turunu ortalama 27,321661 günde tamamlar. Uzak bir yıldızdan bakıldığında görülen, ayın dünya çevresindeki bu bir turuna *yıldız ayı* adı verilir. Ay kendi çevresinde de tam olarak aynı hızda döndüğünden ayın hep aynı yüzü dünyaya bakmaktadır. Ay bu hareketi esnasında dünya da bir taraftan güneşin etrafında döndüğü için, ay da dünya ile beraber güneşin etrafında dönmüş olur. Ayın kendisi ışık saçmadığı, ancak güneşin ışıklarını yansıttığı içindir ki görülmesi ancak güneş ışınlarına bağlıdır. Bu nedenle bizim gördüğümüz şekliyle "bir kameri ay", güneşten bakıldığında ayın dünya etrafında dönme süresidir. Ortalaması 29,53058868 gün olan bu aya *kavuşum ayı* denir (Şekil 1). Ayın dünya etrafındaki dönüş yönü ile dünyanın güneş etrafındaki dönüş yönü aynı olduğundan kavuşum ayı, yıldız ayından daha uzundur. Aradaki fark da yine dünyanın güneş etrafında kat ettiği açıyla doğru orantılıdır. Ne var ki ay yörüngesi bir hayli ekliptiktir; dünyaya olan merkezden merkeze mesafesi 356 ilâ 407 bin km. arasında değişir. Buna paralel olarak ayın yörünge hızı da farklılık gösterdiğinden, bir kavuşum ayı 29,2 ilâ 29,8 gün sürebilir. İşte bu nedenle kameri aylar bazen 29 bazen de 30 gün çekmektedir. Ayın ekliptik düzlemine izdüşümünün, dünya-güneş ekseniiyle yaptığı açı

³² Buhari, Savm 5,11, 13.

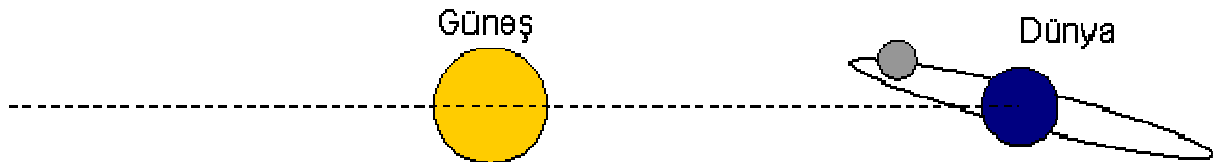
³³ Abdurrahman Özkan, 23.03.2009, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011, <http://cepmuvakkit.com>.

Ay Faz Açısı olarak isimlendirilir. Bu açı kavuşumda 0° , ilk dördünde 90° , dolunayda 180° ve son dördünde 270° dir.

Şekil 1. Yıldız Ayı ve Kavuşum Ayı

Ayın dünya çevresindeki yörüngesi, ekliptik ile $5,145396^\circ$ lik küçük bir açı yapar (Şekil 2). Bu açı nedeniyle ay, ekliptik düzlemine göre $\pm 5^\circ$ lik dikey salınımlar yapar. Bu salınımın periyodu bir yıldız ayıdır. Herhangi bir andaki ayın bu dikey açısına ise Ay Eğim Açısı adı verilir. Eğer kavuşum esnasında bu açı sıfıra çok yakın ise ay, güneş ile dünya arasına girmiş olur ve güneş tutulması dediğimiz hadise meydana gelir. Bu açının dolunay esnasında sıfıra çok yakın olması durumunda ise dünya güneş ile ay arasına girmiş olacağından ay tutulması oluşur.

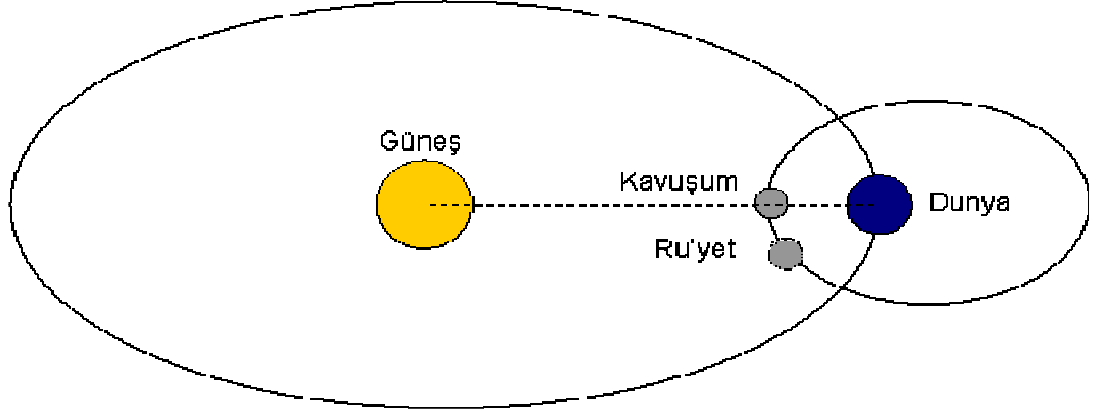

Şekil 2. Ay Eğimi

IV. C.Yeniayın Görülebilme Kriterleri

Astronomik olarak kameri ay, dünya-ay doğrusuyla dünya-güneş doğrusunun aynı hizaya gelmesi, yani aralarındaki düzlemin, ekliptik düzlemine dik açı oluşturmasıyla başlar ve aynı şartın tekrar oluşması ile sona erer. Bu şartın oluştuğu an, ayın kavuşum (içtima) durumudur. Kavuşum anında ay, dünyayla güneş arasına girdiğinden görülmesi imkânsızdır. Zira ayın kendisi ışık yayan bir cisim değildir ve ancak güneşten gelen ışınları yansıtmaktadır. Kavuşum anında güneş, ay ve dünya aynı hizada bulunduklarından ayın güneş ışığını dünyaya aktarması mümkün değildir. Kameri ayın başlangıcına ait fıkḥ hüküm ise hilalin görülmesidir (ru'yet). Ru'yetin

oluşması için ayın kavuşum noktasından belli bir mesafe ayrılması ve böylece oluşan açı ile aydan yansıyan güneş ışınlarının dünyaya düşmeye başlaması gereklidir (Şekil3).

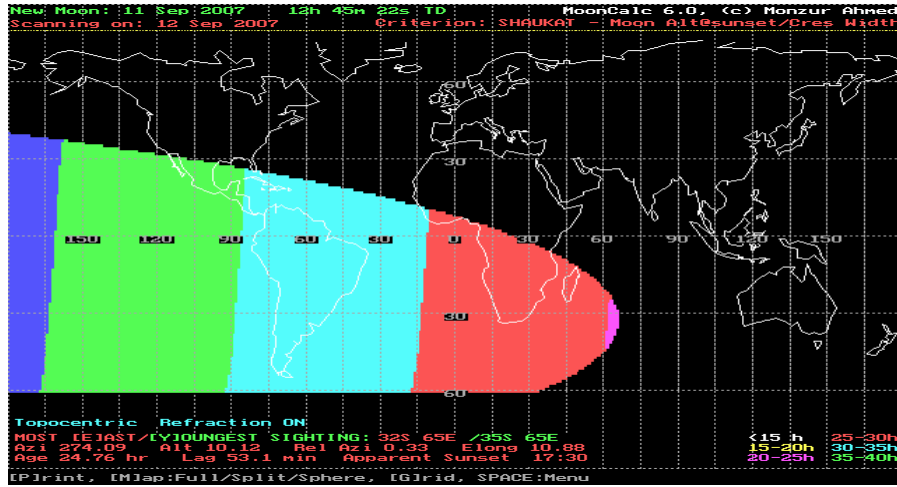
Şekil 3. Kavuşum ve Ru'yet

Ay üzerindeki kraterlerin sebep olduğu pürüzlü yüzey, eğik gelen ışınları yuttuğundan, ayın bu ayrılma açısı yaklaşık 7° olana dek güneş ışınları dünyaya ulaşamamaktadır. Danjon tarafından 1932 yılında tespit edilen bu olguya göre ru'yetin gerçekleşmesi için ayrılma açısının 7 dereceden büyük olması şarttır. Yapılan gözlemler, hilalin dürbün, teleskop gibi yardımcı bir aletle görülebilmesi için en az 8 derecelik bir açının, çıplak gözle görülebilmesi için ise $10\sim 11$ derecelik bir açının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Ru'yet için 8° ayrılma açısını şart koşarsak, bu durumda hilalin görülebilmesi için, Ay Eğim Açısına bağlı olarak $6,2^\circ \sim 8^\circ$ arasında bir faz açısı ve buna paralel olarak kavuşum anından itibaren $11\sim 18$ saatlik bir sürenin geçmesi gerekli olur.

Yeniay evresinde ay, güneşi gökyüzünde az geriden takip ettiği içindir ki ayın batışı, güneşin batışından biraz sonra gerçekleşir. Bu nedenle hilal, güneş battıktan $10\sim 15$ dakika sonra güneşin battığı noktanın yakınlarında ve kendisi de batmadan hemen önce kısa bir süre zarfında gözlenebilir. Ayın görülebilmesi için hilalin belli bir kalınlığa ulaşması ve batmadan önceki parlaklığının, ufkun o anki parlaklığından daha fazla olması gereklidir. Bunun için ise güneş battığı anda ayın ufuktan belli bir açı yukarıda olması gerekmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında denebilir ki; belli şartlar oluşmaksızın hilalin görülmesi mümkün değildir ve astronomi ilmi, en azından hilalin görülmesinin mümkün olabileceği en erken anı söyleyebilir. Görülebilirlik kriterleri kullanılarak hazırlanan Hilal Görülebilirlik Haritaları, belli bir kameri ay için hilalin dünyanın hangi

kesimlerinde ilk olarak görülebileceğini kestirirler. Bu ilk görülebilirlik alanları, bir noktadan başlayıp batıya doğru genişleyen bir parabol şeklinde oluşmaktadır (Şekil 4).

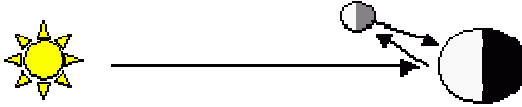

Şekil 4. Shaukat (Şevket) Kriterleri ile Hazırlanan Hicri 1428 Ramazan Ayına ait Görülebilirlik Haritası

Ayın hilal olduğu dönemlerde, ay yuvarlağının geri kalan karanlık kısmı da belli belirsiz bir ışık saçmakta ve dikkatle bakıldığında seçilebilmektedir (Şekil 5). Hilal kalınlığı arttıkça karanlık bölümün görülebilmesi zorlaşmaktadır. Sebebi ilk olarak Leonardo da Vinci tarafından ortaya konduğundan, da Vinci olgusu olarak bu gerçekliğe, dünyadan yansıyarak aya çarpan güneş ışınları neden olmaktadır (Şekil 6). Aydan bakıldığında dünyanın görüntüsü, dünyadan bakıldığında ay görüntüsünün bir bakıma negatiftir; yani ayın hilal döneminde (Ay Faz Açısı küçükken), aydan dünya dolun şeklinde görünmektedir. Bu durumda güneşten dünyaya çarpıp yansıyan ışınların neredeyse tamamı ay yüzeyine ulaşmakta, buradan tekrar yansıyarak zayıf bir ışımaya neden olmaktadır. Ay Faz Açısı arttığında ise dünyadan yansıyan ışınların yönü değiştiğinden şiddeti azalmaktadır. Genel olarak ifade edersek, ayın karanlık kısmının da Vinci ışıma şiddetinin, karanlık kısmın yüzeyi ile doğru orantılı olduğunu söyleyebilir. Buna göre örneğin ay yarı-hilal şeklini aldığı anda da Vinci ışımasının şiddeti yarıya iner ve farkedilmesi son derece zorlaşır. Da Vinci ışıması, hilalin görülmesinde ya da görülen şeyin hilal olduğunun teyidinde önemli bir ipucu olabilmektedir.

Şekil 5. Da Vinci Etkisi Altında Hilalin Görünümü

Şekil 6. Da Vinci Etkisinin Oluşumu

Ayın başlangıcına ilişkin İhtilaf-ı Metali' ve İttifak-ı Metali' olmak üzere iki ayrı fikhî kural mevcuttur. Şafiilerin esas aldığı İhtilaf-ı Metali' kaidesinde, aralarında 24 fersahtan (134 km) fazla mesafe bulunan beldelerde hilal farklı gecelerde görülmüşse yeni ay da farklı günlerde başlar. Bu görüştekilerin delili, "*Artık sizden kim ramazan ayının hilâlini görürse, o gün oruç tutsun*"³⁴ ayetidir. Diğer mezheplerine göre ise İttifak-ı Metali' esas olup, yeryüzünün herhangi bir bölgesinde hilalin görülmesi durumunda diğer beldelerde de buna istinaden ayın başladığına hükmedilir. İttifak-ı Metali' kuralının uygulanması halinde tüm Müslümanların aynı hicri takvimi kullanmaları mümkün olacaktır.

İslam ülkeleri arasında kameri aybaşı konusunda standart bir uygulama olmadığından, özellikle oruçla alakalı olarak Ramazan ve Şevval ayları ile, haccın ifa edildiği Zilhicce aylarına yönelik olarak sıkıntı yaşanmaktadır. Suudi Arabistan ve ona uyan ülkeler ile diğer İslam ülkeleri arasında uzun yıllar boyu süregelen bu farklılık, oruca farklı günlerde başlanmasına ve Ramazan ile Kurban bayramlarının farklı günlerde kutlanmasına yol açmaktadır; zira Suudi Arabistan'ın açıkladığı ve uyguladığı kameri ay, yukarıda izahına çalıştığımız görülebilirlik kriterlerine (hükmi ru'yet) ve kendi gözlemlerine (hakiki ru'yet) dayanarak kameri aybaşlarını tespit eden ülkelere göre genellikle bir gün erken başlamaktadır. Böylece Ramazan ve Kurban Bayramları da birer gün farklılık arz etmektedir. Özellikle Amerika'da yaşayan Müslümanların

³⁴ 2.Bakara:185.

hilali göremedikleri gecelerde, çok daha doğuda olan Suudi Arabistan'da aybaşı ilan edilmesi tartışmalı bir durum oluşturmaktadır. Bu konudaki genel kanı, astronomik hesaplama sonucu aybaşı tespit edenlerin sünnete uygun davranmadıkları ve hilali gözlemlediği düşünülen ve Haremeyn-i Şerif'i barındırma şerefine sahip olan Suudi Arabistan'ın ilan edeceği aybaşının esas alınması yönündedir; ancak konuyu araştıranlar, Suudi Arabistan'daki uygulamanın hilalin görülebilirliği esasını gözetmediğini ileri sürmektedirler. İddiaya göre Suudi Arabistan'da kameri aybaşlarının tespitinde Ümmü-l Kurra Takvimi esas alınmaktadır. Krallığın kurulduğu dönemde, devlet işlerinde standart bir hicri takvimin kullanılması ihtiyacıyla uygulanmaya başlayan Ümmü-l Kurra Takvimi, 32 yıllık olarak hazırlanmış ve aybaşlarının tespitinde İngiliz Kraliyet Rasathanesinin ilan ettiği kavuşum zamanlarına itibar edilmiştir. Buna göre eğer Riyad'da günbatımı esnasında kavuşumun üzerinden 12 saat geçmişse o gün ayın biri kabul edilmiştir. Hicri 1420 yılında bu kriter değiştirilerek, ayın batışı esas alınmıştır. Buna göre Mekke'de ayın güneşten sonra battığı gece ve onu takip eden gün ayın biridir. Hicri 1423 yılından itibaren ise bu kritere, günbatımında kavuşumun gerçekleşmiş olma şartı eklenmiştir. Ümmü-l Kurra Takvimi her ne kadar sadece resmi amaçlı da olsa, ilan edilen aybaşlarının ekseriyetle bu takvime uygun olduğu bildirilmektedir. Gerçi Suudi Krallığında hilalin görüldüğüne karar verilmesi için iki tanığın şahadeti gerekmektedir; ancak gözlemcilerin hilalin müşahadesi konusunda tecrübeli olmaları şartı aranmaması ve günümüz gökyüzünde uydu, uçak vb. yapay cisimlerin çokluğu gibi nedenlerle olacak ki şahadet çoğunlukla vaki olmaktadır. Ya da şahadet bildirilmese dahi, önceki ayın otuzu tamamladığı durumlarda yeni ayın başladığına hükmedilmektedir. Hâlbuki önceden de açıkladığımız üzere, hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi, önceki aya erken başladığını göstermektedir. Bu dikkate alınmadığı takdirde, tüm aylar bir geriye kayabilmektedir. Şahadet konusundaki ihtilafların giderilmesi için Hanefi mezhebinin görüşüne itibar edilmesi, yani bulutsuz havada hilalin görüldüğüne karar verilebilmesi için büyük bir topluluğun şahadetinin gerekli kılınması tavsiye edilmektedir.

Kameri aybaşları konusunda yaşanan bu ayrılığın giderilmesi için zaman zaman İslam ülkeleri bilirkişileri bir araya gelmekte ve çözüm yolları araştırmaktadırlar. 1973 yılında Kuveyt'te yapılan konferansın ardından 1978 yılında İstanbul'daki Ru'yet-i Hilal Konferansına 19 ülkenin delegeleri katılmışlardır. Bu konferansta özetle, kameri

aybaşı için ru'yetin esas olduğu, astronomik olarak ortaya konan görülebilirlik (hükmi ru'yet) hesaplamalarında Ay Ayrılma Açısının en az 8° ve Ay Dikey Açısının en az 5° olması gerektiği ve İttifak-ı Metali'nin geçerli olduğu karara bağlanmıştır. Buna göre tüm ülkelerde aynı gün aybaşı kabul edilecek, yani Müşterek Hicri Takvim kullanılacaktır. Bu takvimde hilalin, dünyanın herhangi bir noktasında ilk olarak görülebildiği anı, yani Ay Ayrılma Açısının 8° olduğu anı takip eden Miladi günün (GMT) kameri ayın biri olarak alınması kararlaştırılmıştır ki bu da şu anlama gelir: Eğer hilal ilk görülebildiğinde saat 00:00 GMT'den önceyse, o esnada Amerika'nın batı kıyılarında akşam olacağından ay görülebilecek ve dünyanın kalanı için o gece yeni ay başlamış sayılacaktır; 00:00 GMT'den sonra beliren hilal ise ancak Asya'nın doğu kıyılarında akşam olduğunda görülebilecektir. Yani görülebilirlik parabolü Amerika'nın batısına, Büyük Okyanus üzerine rastlıyorsa takip eden gece kameri aybaşı olacaktır. Ancak ilk görülebilirliğin 00:00 GMT'ye yakın gerçekleştiği aylarda, yani hükmi ru'yetin belirsizlik içerdiği durumlarda Amerika'nın batı bölgelerinde yapılacak müşahade belirleyici olacaktır.

Türkiye'de hâlihazırdaki uygulama da 1978 Konferansı doğrultusundadır. Bu itibarla örneğin, bizden hayli batıda olan Amerika'da hilalin ancak teleskopla görülmesi durumunda dahi Türkiye'de Ramazan veya Şevval başlamış olmaktadır. Yani denebilir ki Türkiye'deki uygulamaya göre hilalin Türkiye ya da Mekke'de daha önce görülmesi astronomik olarak mümkün değildir. 1999 ve 2001 yıllarında Ürdün'de gerçekleştirilen İslami Astronomi Konferanslarında da, astronomik görülebilirlik kriterleri tartışılmış ve bu kriterlere uymayan müşahadelere itibar edilmeyeceği karara bağlanmıştır.

Kısacası;

- İbadetlere esas olan hicri takvim ay devinimini esas alır.
- Bir kameri ay 29 veya 30 gün sürer. Birkaç kez üst üste 29 veya 30 gün çekebilir.
- Bir kameri ayın bitip diğerinin başlaması için hilalin görülmesi lazımdır.
- Ay tam dünyayla güneş arasındayken hilal görülemez. Hilalin görülebilmesi için güneşten belli bir açı miktarı ayrılması gereklidir.
- 29. günün bitiminde hilal görülemezse ay otuza tamamlanır; ancak hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi, aya erken başlandığının ispatıdır.
- Hilal, güneş battıktan 10~15 dakika sonra, güneşin battığı noktanın yakınlarında ve kısa bir süre zarfında gözlenebilir. Sonra kendisi de batar.

- Akşam vakti hilalin ilk görüldüğü yerin doğusunda kalan bölgeler hilali ancak ertesi gece görebilirler. Batı tarafındaki bölgelerde ise akşam olduğunda görülebilir. Buna göre Amerika'nın batısından görülemeyen bir hilal, o gece dünyanın hiç bir yerinden görülemez.
- Hilalin görülüp görülememesi müşahedede bulunan gözlemcinin tecrübe ve görüş kabiliyetine, ayrıca atmosfer şartlarına bağlıdır. Dolayısıyla hesap yoluyla kesin olarak belirlenemez.
- Uzun yıllar boyunca toplanan gözlem sonuçlarının değerlendirilmesiyle bazı görülebilirlik kriterleri oluşturulmuştur. Bu istatistikî kriterler, hilalin en erken ne zaman ve nereden görülebileceğini kestirirler. Dolayısıyla bu kriterler, ancak gözlemin sıhhatine yönelik ipucu verebilirler; kameri aybaşı tespitine esas olan ayın bizzat müşahedesidir.
- Türkiye'de hicri takvim, 1978 yılındaki uluslararası konferansta kabul edilen kriterlere göre hesaplanıp hazırlanmaktadır.
- Şafii mezhebi dışındaki cumhura göre, dünyanın herhangi bir yerinde hilal görüldüğünde, diğer yörelerde de aybaşı kabul edilir. Buna göre hilal, Amerika'nın batısından görülebildiği en son zaman olan Türkiye kış saatiyle 02:00'a kadar tespit edilebiliyorsa o gece ve takip eden gün tüm dünyada hicri aybaşı olarak kabul edilmektedir. Eğer hilal bundan sonra görülebiliyorsa bir sonraki gece aybaşı olur.
- Diyanet'in açıkladığı kameri aybaşından önce hilali Türkiye'den veya Mekke'den görmek mümkün değildir.

Suudi Arabistan ve onu takip eden ülkelerde aybaşının genellikle, görülebilirlik kriterlerini uygulayan ve bunu gözlemlerle destekleyen ülkelerden bir gün önce ilan edilmesi sıkıntıya sebep olmaktadır. Bu farkın, Suudi Krallığının uyguladığı ve nesnel kriterlere dayanmayan Ümmü-l Kurra takviminden kaynaklandığı iddia edilmektedir.³⁵

³⁵ Bkz. Amerika Müslümanlar Birliği,(t.y.) Erişim Tarihi:17.04.2011, www.unitedamericanmuslim.org; Cep Muvakkit, 23.03.2009, Abdurrahman Özlem, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011, <http://cepmuvakkit.com>.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBADETE HAZIRLIK TÜRÜNDEN OLAN DİNİ AMELLERDE VAKİT

1.1.ABDESTTE VAKİT

*El yıkama suyu*³⁶ anlamına gelen **abdest** kelimesi, fıkhi anlamda *bazı ibadetleri yapmak için, vücudun belirli uzuvlarını usulüne uygun olarak yıkamak veya meshetmek* şeklinde ifade edilir.³⁷

İslamiyetten önce, gerek Yahudilik ve Hristiyanlık, gerekse eski Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma ve Uzakdoğu dinlerinde, genellikle ayine bağlı ve sembolik yönleri ağır basan abdeste benzer birtakım temizlik çeşitleri görülmektedir. Daha çok din adamları tarafından yapılan bu dini temizliklerdeki ortak husus, dinlere göre yer yer farklılıklar göstermekle beraber, insan vücudunun ya bütününe veya yalnız ellerin ve ayakların veya sadece ellerin ve ağzın, hatta yalnız parmakların yahut da ayinle ilgili bazı eşyanın temizlik ve takdis niyetiyle yıkanmasıdır.³⁸

İslamda bir tür temizlik olan abdesti ne zaman almamız gerektiğine gelince: Namaz vakti girince veya hiçbir vakitle ilgili olmasa bile kişinin abdestli olması şart olduğu bir işi yapmak istediğinde farz olur. Namaz vakti girince abdestin farz olmasında ihtilaf yoktur. Nitekim ayette;” *Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzünüzü, dirseklerle birlikte ellerinizi... yıkayınız*”³⁹ buyrulurken namaz kılmak istenince abdest almayı farz kılmıştır.⁴⁰ Ayetin görünüşüne bakılırsa her namazdan önce abdest almanın şart olduğu anlaşılır. Zahiriler ve Şiiiler ayetin zahiri manasına bakarak her namaz için ayrı abdest alınması gerektiğini ileri sürerler. Hz Peygamber ve Hulefa-i Raşidin’in genellikle her namaz için ayrı abdest aldıkları bilinmektedir. Ancak Hz peygamber Mekkenin fethine kadar her namazdan önce abdest aldığı halde Mekke fethedildiği gün birkaç vakit namazı bir abdestle kılarak, bozulmadığı müddetçe bir abdestle birden fazla vaktin namazının kılınabileceğini göstermiş ve ümmetine kolaylığı

³⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yay., Ankara 2001, s.3.

³⁷ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2007, s.4.

³⁸ Abdulkadir Şener, “Abdest”, *DİA*, İstanbul 1991, I,68.

³⁹ 5.Maide:6.

⁴⁰ İbn Rüşd, “*Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid*, (Terc.: Vecdi Akyüz), Beyan Yay., İstanbul 1991, I,75-76.

sağlamıştır. Öyle ki Hz Ömer peygambere, daha önce böyle yapmadığını söyleyerek durumu sorması üzerine peygamberimiz bunu bilerek yaptığını belirtmiştir.⁴¹

Abdestin farz olduğuna dair delil kitap, sünnet ve icma ile sabittir.⁴² Nitekim Kur'an-ı Kerimde “*Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzlerinizi, dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, başınızı meshedin ve topuklara kadar ayağınızı yıkayın...*”⁴³ Bu ayet ittifakla medenidir. Namazın Mekke’de farz kılındığını göz önünde bulundurarak bu ayetin inmesine kadar (Hicri 4. veya 5. yıl) namazların abdestsiz kılındığını düşünebiliriz. Ancak Cebrailin namaz ve abdesti öğretmekle birlikte abdest alıp namaz kıldıkları ve söz konusu ayetin nüzulünden önce asla abdestsiz namaz kılınmadığı, siyer âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri bir husustur.⁴⁴ Örneğin Mevlana Şibli Numani bu ayetin nüzulünden önce de abdestin var olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Öncesinde bilinen ve var olan bir uygulama hakkında daha sonra neden bir ayetin nazil olduğu hakkında ise Molla Hüsrev şunu belirtmiştir: *Ayetin nüzulünde fayda; abdest emrini sabit ve mukarrer kılmaktır. Çünkü abdest müstakil bir ibadet olmayıp da namaza tabi olunca, vahy zamanından müddetin uzamasıyla ve nakledenlerin de günden güne azalmasıyla, ümmeti Muhammedin abdest işine önem vermeyip, şartlarına ve rükünlerine rivayette gevşeklik göstermeleri muhtemeldir. Mütevatır nass ile sabit olan onun gibi değildir. O, her zamanda ve her lisanda bakidir. Yine onun hakkında vahyi metlûv varid olunca ulemanın ihtilafları yok olur.*⁴⁶

Molla Hüsrev’in de belirttiği gibi herhangi bir konuda bir nassın bulunması âlimlerin ihtilaflarını bertaraf etmektedir. Nitekim Sünni mezhep imamı tarafından abdestin farzlarının ayette geçen yüz, dirseklere kadar kollar, başın meshedilmesi ve ayakların yıkanması olduğu kabul edilmektedir. Ancak Hanefiler dışındaki üç mezhepte bu farzlara ilaveler bulunmaktadır. Şöyleki;

Şafiilere göre;

1) Niyet etmek

2) Yüzü yıkamak

⁴¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007, II, 225; Şener, s. 69.

⁴² İbn Rüşt, I, 73.

⁴³ 5. Maide: 6.

⁴⁴ Şener, s. 69.

⁴⁵ Mevlana Şibli Numani, *Siretü'n-Nebi*, (Çev.: Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2002, s. 453-454.

⁴⁶ Molla Hüsrev, *Düreru'l-Hukkam fi Şerhi Gururu'l Ahkam*, (Terc.: Arif Erkan), Eser Neş., İstanbul 1979, s. 14-15.

- 3)Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 4)Başı meshetmek
- 5)Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 6)Tertibe riayet etmek⁴⁷

Hanbelîlere göre;

- 1)Yüzü yıkamak
- 2)Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 3)Başı meshetmek
- 4)Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 5)Tertibe riayet etmek
- 6)Abdest uzuvlarının ara verilmeden ardı ardına yıkamak(muvâlât)

Malikilere göre;

- 1) Niyet etmek
- 2) Yüzü yıkamak
- 3) Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 4) Başı meshetmek
- 5) Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 6)Abdest uzuvlarının ara verilmeden ardı ardına yıkamak(muvâlât)
- 7)Uzuvları yıkarken ovmak(tedlik)⁴⁸

Yukarıda ifade edilen farzlara baktığımız zaman ihtilafların niyet, tertib, tedlik ve muvâlât konusunda olduğunu müşahade etmekteyiz. Tedlik konumuz dışında olduğu için bu konuya temas etmeden niyet, tertib ve muvâlât konusuna değinmek istiyoruz.

Hanefilere göre niyet farz değil sünnettir. Ancak hurma sırası, eşek artığı ile abdest alınacaksa suyun hükmünden dolayı niyet farz olur. Bu durumda da niyetin vakti istincadan önce ve ondan sonra yüzü yıkarken olur⁴⁹

Şafiilere göre niyet farzdır ve abdestin sonuna kadar devam etmelidir. Niyetin zamanına gelince yüzün yıkanmasına başlandığı andır. Daha evvel veya daha sonra getirilen niyet makbul değildir. Çünkü abdestin farz olan ilk organı yüzdür. Niyet yüzün

⁴⁷ Halil Güneş, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yay., İstanbul 2000, s.49-51.

⁴⁸ Şener, s.69.

⁴⁹ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (Terc.:Ahmed Efe vd.), Feza Yay., İstanbul 1994, I,156; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi*, Uysal Kitabevi, Konya ts., I,24; Molla Hüsrev, I,21.

yıkanması ile beraber getirilmelidir.⁵⁰ Hanbelîlere göre niyet farz değildir. Niyetin vakti abdestteki ilk vacip olan besmele anıdır. Malikilere göre niyet farzdır. Abdeste başlamadan veya abdeste başlarken niyet yapılır.⁵¹

İmam Şafii ve Hanbelîye göre tertibin farz olduğunu belirtmiştik. Hanefilere ve Malikilere göre tertib farz değil sünnettir. Yani abdest uzuvlarını ayette belirtildiği şekilde sırasına riayet ederek yıkamayı Hanefiler ve Malikiler sünnet, Şafii ve Hanbelîler ise farz kabul ederler.⁵²

Hanbelî ve Malikilere göre muvâlat farzdır. Muvâlat; *ortalama bir zamanda yıkanılmış bulunan bir uzvun, yaşlığı kurumadan önce, diğer bir uzvu yıkamak* demektir. Bu hususta şiddetli sıcaklığın, soğğun ve rüzgârın kurutmasına itibar edilmez. Abdest alan kişinin normal halde bulunmasına itibar edilir. Kişi abdest azalarından birini yıkadıktan sonra, ara verip daha sonra bir özür bulunmaksızın diğer azasını yıkarsa mekruh olur. Bu durumu meşru kılan abdest suyunun bitmesi veya benzeri bir hal olması gibi bir özür varsa abdest alırken iki uzvu yıkama anında ara vermekte bir sakınca yoktur.⁵³

Bu durumda muvâlatı ve tertibi farz kabul edenlere göre kişi bir uzvunu yıkamayı unuttur daha sonra hatırlarsa o uzvunu yıkamakla abdesti tam olmaz yeniden abdest alması gerekir ancak muvâlatı ve tertibi farz kabul etmeyenler böyle bir durumla karşılaşarlarsa sadece unuttukları uzvu yıkamakla abdestleri tam olur.

Abdestin farz olan vaktiyle alakalı olarak şunu da söylemeliyiz: Farz olan vakit daralmışsa kişinin abdestin farzlarıyla yetinmesi vacip olur. Eğer abdestin sünnetleri yerine getirildiğinde vakit çıkarsa o sünnetleri yapması kişiye haram olur.⁵⁴

1.2.TEYEMMÜMDE VAKİT

Teyemmüm lügatte **kast** anlamına gelir.⁵⁵ Dini bir kavram olarak, *su bulunmadığı veya bulunduğu halde kullanılmasına imkân bulunmadığı takdirde, toprak*

⁵⁰ Ebu Şuca, *Delilleriyle Büyük Şafii İlmihali- Ğayetü'l-İhtisar Ve Şerhi*, (Çev.: Nizamettin Ersöz), Ravza Yayınları, İstanbul 2005, s.88; Günenç, s.49.

⁵¹ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995, I,235.

⁵² Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkah Kitabı*, (Terc.: Hasan Ege), Ankara 1971, I,57.

⁵³ *Fetâvâyî Hindîyye*, Akçağ Yay., Ankara ts., I,30.

⁵⁴ Ahmet b. Hamza, *Nihayetü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967, I,379.

⁵⁵ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1991, s.732.

*cinsinden bir şey ile abdestsizlik, cünüplük gibi hükmi kirliliği gidermek maksadıyla yapılan işlemi ifade eder.*⁵⁶

Teyemmümdeki hükmi kirliliği gidermek abdest ve gusülde olduğu gibi su ile değil toprak cinsinden bir şeyle yapılır. Sembolik ve manevi temizlenme yolu olan teyemmüm her ne kadar maddi bir temizlik sağlamasa da kişiyi manevi ve psikolojik olarak temizlenme duygusuna kavuşturur ve kendisini Allah'a ibadet için hazırlıklı hissetmesine imkân sağlar.⁵⁷

Kur'an-ı kerimde Maide suresinin 6. ayetinde abdest ve gusül emredildikten sonra aynı ayette teyemmümden de bahsedilir. Şöyle ki: *"Eğer hasta iseniz veya bir yolculukta iseniz veya biriniz tuvaletten gelmiş ise yahut kadınlara dokunmuşsanız ve bu durumda su da bulamamışsanız, o zaman temiz bir toprak ile teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz"*⁵⁸ buyrulur. Ayetin bu kısmının hemen hemen aynısı Nisa suresinde 43. ayette de yer alır.

Teyemmümün Medine'de bir sefer dönüşü Hz Aişe'nin suyun bulunmadığı bir yerde gerdanlığını kaybedip onu ararken namaz vaktinin geçmesine az zaman kala sahabelerin paniklemeleri üzerine farz kılındığı bilinmektedir.⁵⁹

Teyemmümün vakitle olan bağlantılarına geçmeden evvel mezheplere göre teyemmümün farzlarını sıralamakta fayda görmekteyiz.

Hanefilere göre teyemmümün farzı üçtür:

- 1) Niyet etmek
- 2) Yüzü meshetmek
- 3) Kolları dirseklerle birlikte meshetmek.

Şafiilere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Toprağı mesh edilecek uzva nakletmek
- 3) Bütün yüzü mesh etmek
- 4) Ellerini dirsekleriyle beraber meshetmek

⁵⁶ Erdoğan, s.579; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.661.

⁵⁷ Hayrettin Karaman vd, *Kur'an yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, II,226.

⁵⁸ 5.Maide:6.

⁵⁹ El-Vahidi, *Esbab-ı Nüzûl*, s.124.

5) Tertibe riayet etmek⁶⁰

Malikilere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Toprağın pak olması
- 3) Yüzü meshetmek
- 4) Elleri dirseklerle birlikte meshetmek
- 5) Muvâlât

Hanbelîlere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Besmele çekmek
- 2) Yüzü meshetmek
- 3) Elleri bileklere kadar meshetmek
- 4) Tertibe riayet etmek
- 5) Muvâlât⁶¹

Maide suresi 6. ayetin son kısmında geçtiği üzere⁶² teyemmüm Müslümanlara has bir kolaylıktır. Nitekim gusül İslamdan önce de Arapların bildiği ve uyguladığı maddi-manevi bir temizliktir. Arapların bu temizlik usulünü ya Hz İbrahim geleneğinden ya da Yahudilerden almış olacakları düşünülmüştür. Ancak teyemmüm islama ait bir ibadet hazırlığı ve manevi bir temizlik aracıdır.⁶³

Müslümanlara has kolaylık olan teyemmümden Müslümanların ne zaman ve ne şartlarda istifade edebileceklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Su bulamayan hasta
- 2) Su bulamayan yolcu olmak üzere fıkıh âlimleri iki kimsenin teyemmüm edebileceklerinde ittifak etmişlerse de;
 - 1) Su kullanamayan hasta,
 - 2) Su bulamayan mukim,
 - 3) Korku yüzünden suya yetişemeyen sağlam yolcu
 - 4) Çok soğuk olduğu için suyu kullanmaya cesaret edemeyen kimseler olmak üzere dört çeşit kimsenin de teyemmüm edebileceklerinde ihtilaf etmişlerdir.⁶⁴

⁶⁰ Günenç, s.77–78.

⁶¹ Zuhayli, I,329.

⁶² Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez...

⁶³ Karaman, II,71.

⁶⁴ İbn Rüşd, I,168.

Teyemmümü batıl kılan şeyler deyince, bunlar kısaca abdesti bozan her şey ve teyemmümü mübah kılan özrün ortadan kalkmasıdır. Örneğin suyun bulunmayışından sonra bulunması gibi. Hanbelîler teyemmümü bozan şeyler arasına vaktin çıkmasını da ilave ederler. Çünkü o mutlaka ister büyük ya da küçük hadesten, ister bedenindeki necasetten dolayı olsun -Cuma namazında olmadıkça- teyemmümü bozar. Cuma namazının vakti çıktığında ise teyemmüm bozulmaz. Şafiiler teyemmümü bozan şeyler arasına, çocuğun riddeti gibi sureten de olsa, riddetin meydana gelmesini de katarlar.⁶⁵

Teyemmüm hakkında şu hususların bilinmesini de faydalı görmekteyiz:

Bir kimse bayram namazına başladığında hades vaki olup abdest alıncaya kadar namaz kaçır korkusuyla suyu kullanamazsa o kimsenin teyemmüm etmesi caiz olur. Ancak vakit namazı veya Cuma namazının geçmesinden korkarak teyemmüm etmesi caiz değildir. Çünkü bayram namazının telafisi yokken; Cuma namazı zuhr-i Ahirle, vakit namazı da kaza namazı ile telafi edilebilir.⁶⁶

Bir kişi abdest almak için su bulamazsa ve namaz vakti çıkmadan evvel su bulacağına inanırsa bu kişinin namazını vaktin sonuna kadar da olsa geciktirmesi müstehaptır. Bu süre içinde su bulabilirse abdest alır bulamazsa teyemmüm edip bu şekilde namazını kılar.⁶⁷

İmam Şafii ve İmam Mâlikiye göre teyemmüm ancak namaz vakti girdiğinde caiz olurken Hanefiler namaz vaktinden önce de caiz olur demişlerdir. Vaktinden önce alınan teyemmüm caiz olmaz diyenlerin delili: Allah(cc)ın “*Namaza kalkacağınız zaman... su da bulamamışsanız, teyemmüm edin*”⁶⁸ buyruğudur. Namaza kalkmak için de vaktin girmesi gerekir denilmiştir.⁶⁹ Ayrıca bu konuya Abdulvehhab-i Şa’rânî kitabında “*Âlimler vakit girmeden su ile abdest almayı caiz görmüşlerdir. Teyemmümü ise caiz görmemişlerdir. Çünkü su, ruhaniyetinin kuvvetli olması sebebiyle bir sonraki namazın vakti oluncaya kadar, bedenin uzuvlarını diri tutar. Toprak ise böyle değildir. Çünkü onun ruhaniyeti zayıftır, gelecek namaza kadar uzuvları diri tutmaz bundan*

⁶⁵ Ceziri, I,136–137.

⁶⁶ Molla Hüsrev, I,58.

⁶⁷ Merginani, *El-Hidaye*, (Çev.: Ahmet Meylani), Kahraman Yay., İstanbul 1992, I,57.

⁶⁸ 5.Maide:6.

⁶⁹ Fahrüddin Er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb*,(Terc.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1990, VIII,520.

dolayı âlimler teyemmüm için vaktin girmesini şart kabul etmişlerdir”⁷⁰ diyerek akli bir delille bunu savunmaya çalışmıştır.

Aynı teyemmümle birden fazla farzın ifasına gelince;

İmam Mâlik: “Bir teyemmümle iki namaz kılınamaz. Çünkü kişinin ikinci namazı kılmak isteyişi teyemmümünü bozar demiştir.”⁷¹

Ahmet b. Hanbele göre: “Bir teyemmüm ile kişi istediği kadar kaza namazını kılar fakat iki vakit farz namazı kılamaz”⁷²

İmam Şafiye göre: “Teyemmüm zaruretin gerektirdiği bir temizlenme olduğu için bir teyemmümle ancak bir farz namaz kılınabilir”.⁷³

İmam Ebû Hanifeye göre: “Kişi ettiği teyemmümle istediği kadar farz ve nafil namaz kılabilir” Ayrıca zaruret halinde teyemmüm abdest yerine geçtiği için zaruret ortadan kalkmadıkça abdestin gördüğü her işi teyemmüm de görür⁷⁴ demişlerdir.

Teyemmüm ettikten sonra ve namaza başlamadan önce su bulan kimsenin teyemmümü geçersiz olur.⁷⁵ Ancak kişi teyemmümle namazını kıldıktan sonra su bulsa vakit olsa da namazını iade etmeyeceğine dair icma vardır.⁷⁶

Bizce kişi ilk vaktin sonuna kadar su bulma ümidiyle bekleyip su bulamazsa teyemmüm etmeli, bu teyemmümüyle de ihtiyaten diğer vaktin başında değil yine su bulma ümidiyle bekleyerek vaktin sonunda namazını eda etmelidir.

1.3.GUSÛLDE VAKÎT

Farz olan gusüller;

- 1- Cünüblükten dolayı gusletmek
- 2- Hayız'dan dolayı gusletmek,
- 3- Nifas'dan dolayı gusletmektir.

Vacib olan gusül ise, Ölüünün gasledilmesidir. Cünüp olan kâfir, sonradan müslüman olursa, onun da, gusletmesi vacibtir. Yalnız, hayız kanı kesilmiş bulunan kâfire bir kadın, müslüman olsa, onun gusletmesi vacib olmaz. Sabiyye, (kız) hayz hali

⁷⁰ Abdulvehhab-i Şa'rânî, *Mizân-ül Kübrâ Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı*, (Terc.: A. Faruk Meyân), Berekât Yay., İstanbul 1980, I,214.

⁷¹ İbn Rüşd, I,180.

⁷² Razi, VIII,522.

⁷³ Razi, VIII,522; Merginani, I,57.

⁷⁴ Merginani, I,57.

⁷⁵ Razi, VIII,522.

⁷⁶ Şa'rânî, I,215.

ile buluğa ermişse, hayzı kesildikten sonra gusleder. Erkek de, ihtilâm sebebiyle buluğa erince, gusletmesi vacib olur. İhtiyata uygun olan, bu durumların hepsinde de, guslün vacib oluşudur.⁷⁷

Mezheplere göre guslün farzlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefilere göre guslün farzı üçtür:

- 1) Ağza dolu dolu su vermek
- 2) Burna dolu dolu su vermek
- 3) Bedenin her yerine suyu ulaştırmak

Malikilere göre guslün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Suyu bedenin her yerine ulaştırmak
- 3) Vücudun tümüne suyun akıtılmasıyla birlikte kurumadan önce ovma
- 4) Muvâlât
- 5) Vücudun bütün kıllarını su ile hilallemek

Hanbelîlere göre guslün farzı birdir:

- 1) Ağız ve burun dâhil olmak üzere vücudun tümüne suyu ulaştırmak

Şafiilere göre guslün farzı ikidir:

- 1) Niyet
- 2) Vücudun tümüne suyu ulaştırmak⁷⁸

Ne zaman guslün gerektiğini anlamak için hayız, nifas ve istihaze sürelerinin ne kadar olduğunu bilmek gerekir.

Hayız Nifas ve İstihazenin Müddeti

Mezheplere göre hayzın başlangıç ve bitiş yaşlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefilere göre: En az dokuz yaşından elli veya elli beş yaşına kadar görülen kan hayzıdır.

Şafiilere göre: Kesin müddeti yoktur. İklim'e göre değişir. Ancak altmış iki yaşından sonra kesilme ihtimali yüksektir.

Malikilere göre: Onüç yaşından elli yaşına kadarki görülen kan hayızdır. Yetmiş yaşından sonrakiler mutlaka özürdür.

Hanbelîlere göre: Büluğdan elli yaşına kadar takdir edilmiştir.

⁷⁷ Fetevayi Hindiyeye, I,58–59.

⁷⁸ Ceziri, I,101.

Bundan sonra gelen kan istihaze kanıdır.⁷⁹

Hayız normal vaktinde bittiğinde kişi gusletmese bile namaz farz olur. Gusletmedikçe namaz farz olmaz inancı yanlıştır. Kişi kılmadığı için günahkâr olur ve kazası gerekir.⁸⁰

Hayızlı veya nifaslı, kan kesilince gusletmesi gerekir. Hayız müddetinin en son haddinden sonra, ister ilk defa hayız gören kadın olsun, isterse adetli bulunsun, yıkanmadan önce, cima etmesi helâl olur. Yıkanana kadar, cima etmemek ise müstehâbtır. Ancak hayzın en uzun müddetinden önce kan kesilirse, yıkanana kadar veya üzerinden bir namaz vakti geçene kadar, cima' etmek caiz olmaz. Çünkü namaz, ancak vaktin sonunda yıkanacak kadar bir vakit bulanın üzerine farz olur. Fakat kan, vaktin öncesinde kesilir ve kesilme, —kan görülmeme hâli— vakit geçene kadar devam ederse, bu durumda beklemek şart değildir. Bir kadının hayız kanı, her zamankinden daha önce kesilmiş olsa, o kadın için cima etmek —âdeti geçene kadar, yıkanmış olsa bile— mekruh olur. Fakat o kadının bu durumda, ihtiyaten, namaz kılması ve oruç tutması gerekir. Kanı on günden önce kesilen, fakat gusletmek için su bulamayıp, teyemmüm eden bir kadına, Ebû Hanife (R.A.) ve Ebû Yûsuf (R.A.)'a göre, namaz kılana kadar cima' etmek helâl olmaz. İlk hayız gören bir kadın on günden önce ve adetli olan bir kadın da âdetinden daha kısa bir sürede temizlenmiş olsa; (yani kan kesilse) abdest ve guslünü, namazın son vaktine kadar tehir eder. Fakat bu tehiri, namazın kerâhat vaktine girmesine sebep olabilecek kadar, fazla olmamalıdır.⁸¹ Ancak şu hususu da belirtelim ki hayzı bitmiş ancak gusletmemiş kadınla cima etmeyi İmam Mâlik, İmam Şafii ve cumhur caiz görmemişlerdir.⁸²

Hayız ve nifasın müddeti konusundaki görüşlere gelince; âlimler aybaşı(hayız) ile temizlik halinin en uzun ve en kısa süresi hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şafii hayız halinin en uzun süresinin onbeş gün olduğunu kabul etmişlerdir. İmam Ebû Hanifeye göre ise bu süre on gün kadardır. Hayzın en kısa süresi İmam Mâlike göre hayzın en kısa süresinin haddi yoktur; bir defa da ay başı halinden kabul edilir. İmam Şafiye göre aybaşı halinin en kısa süresi bir gün ve bir gecedir. İmam Ebû Hanifeye göre ise bu süre üç gün üç gecedir. Bu durum şu sonucu doğurur. Ay başı

⁷⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.: Ali Fikri Yavuz), İstanbul ts., s.80.

⁸⁰ Asım Uysal-Mürşide Uysal, *İzahlı Kadın İlmihali*, Uysal Yayınevi, İstanbul 2001, s.206.

⁸¹ İbn Abidin *Reddû'l-Muhtar Ale'd-dürrü'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), İstanbul, I,483; Feteveyi Hindiyye, I,139.

⁸² İbn Rüşd, I,155.

için en kısa süre şu kadardır şeklinde süre belirleyenler için bu hal, belirlenen sürenin altında olursa, istihaze denilen özür gurubuna girer. Ay başı halinin enazı için süre yoktur diyenlere göre ise bu hal en kısa süre içinde bile gerçekleşse özür gurubuna girmez. Ay başı halinin en uzun süresi şu kadardır diyenlere göre bu hal, o kadardan fazla süre devam ederse yine fazla olan sürenin aybaşı halinden değil istihazeden olduğunu kabul ederler.⁸³

Nifas süresinin en uzun ve en kısa süresi hakkında da ihtilaf edilmiştir. Nitekim İmam Mâlik nifasın en kısa süresinin olmadığını, en uzun süresinin de atmış gün olduğunu söylemişse de daha sonra en uzun süresi hakkında hanımlara sorulması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir. İmam Şafii'ye göre en kısa süresinin olmadığı, en uzun süresinin de altmış gün olduğunu belirtmiştir. İmam Ebû Hanifeye göre en kısa süresi yirmi beş gün iken en uzun süresi birçok fakihinde kabulüne göre kırk gündür. Bu sürelerin en alt ve en üst sınırına göre yukarıda belirttiğimiz gibi istihaze hükmü mezheplere göre farklılık arzeder.⁸⁴

İstihaze, kadınların görmüş oldukları adet ve lohusalık kanı dışında, rahim içi damarlardan bir hastalık veya yapısal bir bozukluk sebebiyle gelen kana denir. İstihaze büyük hades kabul edilmemiştir. İstihaze, hayız ve nifas gibi değerlendirilmeyip dinmeyen burun kanaması, bir yaradan kan sızması gibi özür olarak kabul edilmiştir.⁸⁵ Böyle bir özre maruz kalan kişilerin her vakit için abdest almaları gerekir. Her vakit için alınan bu abdestle -abdesti bozan haller vuku bulmadığı müddetçe- kişi farz, kaza, nafile namazlarını kılabilceğine göre vitir ve bayram namazları gibi vacipleri ve cenaze namazını dahi kılabilir. Kabeyi tavaf edip mushafa el sürebilir.⁸⁶

Ancak vaktin girmesiyle mi yoksa vaktin çıkmasıyla mı alınan abdestin bozulduğuna dair ihtilaf vardır. Nitekim Ebu Hanife ve imam Muhammede göre bu kişinin abdesti vaktin çıkmasıyla bozulurken İmam Züfere göre ise vaktin girmesiyle bozulur. Ebu Yusuf'a göre ise her ikisiyle de bozulur. Bu ihtilafın sonucunda şu durum ortaya çıkmaktadır: Özür halindeki kişi sabah namazı vaktinde abdest aldığı anda güneş doğunca vakit çıktığı için Ebu Hanifeye göre abdesti bozulurken imam Züfere göre bozulmaz. Kuşluk vaktinde kişi abdest alırsa, güneş batıya doğru meylettğinde abdesti

⁸³ İbn Rüşd, I,147.

⁸⁴ İbn Rüşd, I,148.

⁸⁵ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.334.

⁸⁶ Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Yay., İstanbul 1986, s.127.

bozulmaz. Ebu Yusuf ve züfere göre ise abdesti bozulur. Ebu Yusuf ve Züfer “İhtiyaç ortaya çıkmadan kadının abdest alması muteber değildir. Vaktin girmesiyle o vakitte namazı kılmak farz olduğu için, ihtiyaç yenilenmiştir. Bu nedenle vaktin girmesiyle abdest alması gerekir” demişlerdir.⁸⁷

1.4.MEST ÜZERİNE MESHİN MÜDDETİ

Silmek, sıvazlamak, eli bir şeyin üzerinde gezdirmek demek olan **mesh** fıkhi literatürde *abdestte ıslak elle başı, varsa ayaktaki mestleri ya da sargıyı sıvazlamak* demektir.⁸⁸

Mesh etmenin şartlarından biri abdestli iken mestleri giymektir. O halde teyemmümden sonra veya abdest tamamlanmadan önce mestlerin giyilmesi durumunda meshetmek caiz değildir. Ancak Şafilere göre hastalık gibi suyun bulunmayışından başka bir özür sebebiyle olduğu zaman teyemmüm ettikten sonra giyilmiş olan mestler üzerine meshetmek caizdir.⁸⁹

Mestler üzerine meshetmenin müddeti:

Meshin müddeti; *Beldesinde oturan mukim bir gün bir gece, yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesh ederler*⁹⁰ hadis-i şerifine binaen mukim(yolcu olmayan) için, bir gün ve bir gecedir. Misafir yani yolcu için ise üç gün ve üç gecedir. Yolculuk ister mübah olan sefer-i kasır için olsun ister mübah olmasın böyledir.⁹¹ Ancak Hanbelî ve Şafiiler yolculuğu, mübah olan sefer-i kasr olmasıyla kayıtlamışlardır. Eğer kasr müddetinden daha az bir yolculuk yapsa ya da yolculuk masiyet için olsa onun mesh müddeti mukimin müddeti kadar olup, sadece bir gündüz ve bir gece mesheder. Şafiiler, yolculuğun kastolunmuş olmasını da eklemişlerdir. Sefer kastedmeyen bir yolcu mukim gibi ancak bir gün ve bir gece meshedebilir. Malikiler ise; mestler üzerine mesh etmeyi bir müddetle sınırlandırmazlar. Onlara göre mestler ancak guslü gerektiren bir şeyden dolayı çıkarılabilir. Ancak her Cuma günü cumada hazır bulunmayı murad eden kimseler için gusül abdestini kastetmese bile, mestlerini çıkarması mendup olur. Eğer mestleri Cuma günü çıkarmazsa her hafta mestleri giydiği gün gibi bir günde çıkarması mendup olur.

⁸⁷ Serahsi, I,155.

⁸⁸ Erdoğan, s.367.

⁸⁹ Ceziri, I,111.

⁹⁰ Nesai, Taharet 99; Ebu Davud, Taharet 61.

⁹¹ Fetâvâyî Hindiyîye, I,120.

Mesh müddetinin başlangıcı mestleri giydikten sonra, abdestin bozulduğu zamandır. Örneğin sabah vakti abdest alıp, mestlerini giymiş olan bir kimsenin, ikindi vaktinde, abdesti bozulur ve tekrar abdest alıp, mestlerine meshederse, o kimse için mesh müddeti –eğer kendisi seferi değilse- bir gün sonranın ikindi vaktinde abdestin bozulduğu ana kadardır. Fakat eğer seferi ise dördüncü günün ikindi vaktine kadardır.⁹²

Mukim ve seferilik durumunun değişmesi halinde ise; örneğin mukim olan kimse, mesh müddeti içinde yola çıkarsa, müddetini yolcu olarak tamamlar. Seferi niyetiyle meshettikten bir gün bir gece sonra mukim olmaya niyet ederse hemen mestini çıkarır veya müddet tamamlanmamışsa, bir gün bir gece olarak müddetini tamamlar.⁹³

Genel görüşe göre kişi ister özürlü olsun ister olmasın mesh müddeti aynıdır. Ancak Hanefilere göre bu müddet özür sahibi olmayan bir kimse için geçerlidir. Özür sahibi ise eğer abdest alır özür hadesinin kesildiği bir halde iken mesti giyerse, onun hükmü, sağlıklı olanlar gibi meshi ancak mesh müddetinin sona ermesiyle bozulur. Fakat hades akıntısı halinde abdest alsa ya da hades akıntısı halinde mestini giyse, her vakit çıktıkça meshi bozulur ve mestlerini çıkarması ve özür hadesinden başka bir hadesle abdesti bozulmamışsa sadece ayaklarını yıkaması gerekir.⁹⁴

⁹² Fetâvâyî Hindiyîye, I,120.

⁹³ İmam Gazali, *Büyük İslam Dini*, (Çev.:Abdullah Aydın), İstanbul ts., byy., s.230.

⁹⁴ Ceziri, I,115.

İKİNCİ BÖLÜM

BEDENİ İBADETLERDE VAKİT

2. 1. NAMAZDA VAKİT

2.1.1.Namazın Tanımı

Namaz farsça bir kelime olup, Arapçadaki salât kelimesinin karşılığıdır. Sözlükte, *dua, istiğfar, övgü* anlamlarına gelen **salât**, dini bir kavram olarak, islamın beş temel esassından biri olup, belli eylemler ve rükünleri bulunan özel bir ibadettir.⁹⁵ Şer'i anlamda namaz kendine has şartları taşıyan, tekbirle başlayan ve selamla sona eren bir takım hususi söz ve fiillerden ibarettir. Ancak bu tanıma, namaz cinsinden olmamalarına rağmen tilavet ve şükür secdelerini namaz kapsamına sokmasından ve aynı şekilde içinde hususi sözler bulunmamasına rağmen şer'i bir namaz sayılan dilsiz bir kişinin namazını da dışarıda bırakmasından dolayı itiraz edilmiştir.⁹⁶

2.1.2. Namazın Mahiyeti ve Önemi

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerimdeki namaz ayetlerine baktığımız zaman; Kur'an, namaz konusuna çok önem verilmesini istemektedir. Ayrıca Peygamberimizden önceki Peygamberlerin -mahiyetlerini bilmesek bile- namaz kılmakla emrolundukları belirtilmektedir⁹⁷ Bu durum bize namazın her dönemde varlığını ve önemini koruduğunu gösterir.⁹⁸

Her dinin, yüce kudret ile bağlantı kurmak için kendince kabul gördüğü bir takım merasimleri bulunmaktadır. İslam'da da yüce Allah'a yaklaşmanın belki de en güzel yolu namazdır. Nitekim Peygamberimiz (sav) bir hadisinde “*Kulun Allaha en yakın olduğu an secde anıdır*”⁹⁹ buyurmuştur. Ayrıca ayette “*beni hatırlamak için namaz kıl*”¹⁰⁰ buyrulmaktadır. Allahın beş vakit namaz emrini diğer emirler gibi Cebrail vasıtasıyla bildirmeyip miraç hadisesinde bildirmesi de bu noktada düşünülmesi gereken bir konudur.

⁹⁵ Komisyon, “Namaz”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.514.

⁹⁶ Ahmet b. Hamza, *Nihaytü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967, I,359.

⁹⁷ Bkz. 2.Bakara:83; 10.Yunus:87; 11.Hud:87; 14.İbrahim:37, 40; 19.Meryem:30–31, 54–55; 20.Taha:14; 21.Enbiya: 72–73; 31.Lokman:17.

⁹⁸ Ömer Özsoy- İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara 2005, s.347.

⁹⁹ Müslim b. Haccac, *Sahih*, (Thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, ts., Salat 215.

¹⁰⁰ 20.Taha:14.

İslâm'da namazın farz oluşu Kitap, Sünnet ve İcmâ'ya dayanır.¹⁰¹ Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde; namazı kılınız ve zekâtı veriniz" buyrulur. *"Bütün namazları ve orta namazı muhafaza edin"*¹⁰² *"Şüphesiz namaz, müminlere, vakitle belirlenmiş olarak farz kılınmıştır"*¹⁰³ .*"Oysa onlar, tevhit inancına yönelerek, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emr olunmuşlardır. İşte doğru din budur"*¹⁰⁴ . *"Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a samimiyetle bağlanın. O, sizin mevlânızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır"*¹⁰⁵

Hadis-i şeriflere baktığımızda da bu konuyla alakalı birçok rivayete şahit olmaktayız. Bu hadislerden bazıları şunlardır: "İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."¹⁰⁶ Diğer bir hadis-i şerifte de Hz. Peygamber (sav), Muaz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurmuştur: *"Sen ehli kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allah'a kulluk etmeğe çağır. Allah'ı tanırlarsa, Allah'ın onlara gecede ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılarlarsa; Allahın onlara, zenginlerinden alınıp yoksullara verilmek üzere zekâtı farz kıldığını söyle. İtaat ederlerse, bunu onlardan al, insanların mallarının en iyisini alma, mazlumun bedduasından sakın. Çünkü onun duasıyla Allah arasında perde yoktur"*¹⁰⁷ . Bu hadis-i şeriflerde de görüldüğü üzere kelime-i şehadetten sonra ilk olarak namaz kılmak zikredilmiştir. Bu durum da bize namazın ibadetler konusunda ilk sırayı aldığını gösteriyor diyebiliriz.

Namazın farz oluşunun bir delilinin de icma olduğunu belirtmiştik. Nitekim Rasulullah (sav) zamanından günümüze kadar kimsenin red ve inkârı olmaksızın beş vakit namazın farz oluşunda ümmet icma ve ittifak etmiştir.¹⁰⁸

Bir günde beş vakit namaz farz kılınmıştır. Buna bir bedevi ile ilgili olarak rivayet edilen şu hadis delil olarak gösterilebilir: *"Bir gün bir gecede farz olan namazlar*

¹⁰¹ Mehmed Zihni Efendi, s.163.

¹⁰² 2.Bakara:238.

¹⁰³ 4.Nisa:103.

¹⁰⁴ 98.Beyyine:5.

¹⁰⁵ 22.Hacc,78.

¹⁰⁶ Buhârî, İman,1, 2; Müslim, İmân, 19–22.

¹⁰⁷ Buhârî, Zekât, 41, 63; Nesâî, Zekât, 1.

¹⁰⁸ M.Zihni Efendi, s.164.

beştir " Bedevî; "Benim üzerimde bundan başka bir borç var mıdır?" diye sorunca, Allah'ın Resulu şöyle cevap vermiştir:"Hayır kendiliğinden nafile olarak kılarsan bu müstesnadır". Bunun üzerine bedevî: "Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "Eğer doğru söylüyorsa bu adam kurtulmuştur" ¹⁰⁹

Namazla ilgili hadis ve ayetler bize namazın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bu önemine binaen Allah Müslümanlardan namazı sık sık tekrar etmesini istemiştir. Diğer ibadetlerde olduğu gibi ömürde, ayda yılda ya da günde bir veya yılda bir ay yerine getirilmesi yeterli görülmemiş, hergün birkaç kez tekrarlanmasını istemiştir. Bu ibadet de, insanın canının istediği vakitte değil; belirli vakitlerde yerine getirilmesi emredilmiştir.

2.1.3.Namazın Hikmeti

Namaz, insanın maddi ve manevi temizliğinin vasıtası olmaktadır. Çünkü namaz kılmak için gerekiyorsa gusül abdesti almak, normal durumlarda abdest almak suretiyle bir nevi vücut temizliği yapılmış olduğu gibi, ayrıca elbisenin, namaz kılınacak yerin de temizlenmesi gerektiği için bir üst baş temizliği yapılmış olur. Daha da önemlisi namaz günahlardan arınmanın da bir yoludur. Namaz esas itibariyle insanı günah işlemekten alıkoyar günahattan uzaklaştırır. Nitekim bir ayette “Sana vahyedilen kitabı oku ve namaz kıl; çünkü namaz çirkin ve kötü işlerden alıkor. Allahı zikretmek en büyük şeydir. Allah yapıp ettiklerinizi bilir.(ankebut suresi 29/45) buyrulmaktadır.”¹¹⁰

Bizler namazda Allah’ı tesbih edip, Allah’ın kelamıyla O’ndan kurtuluş diler, O’nun huzurunda eğilip Ona secde ederiz. Böylece asıldan üflenmesiyle, yaradaniyla buluşup aslına kavuşan ruhlarımız asıllarından kuvvet ve gıda talep ederler. Bu sayede ruhlarımız arınır, yücelir ve bedenin istek ve arzularının üzerine yükselir. Bedenin içgüdülerini, aşırı isteklerini terbiye eder, fuhşiyat ve münkere meyletmeye ve sapmalara karşı savunma oluşturur.¹¹¹

¹⁰⁹ Buhârî, İmân, 34, Şehâdât, 26; Ebû Dâvûd, Salât, 1.

¹¹⁰ Komisyon, *İlmihal(İman ve İbadetler)*, DİB, DİB Yay., Ankara 2006, I,221.

¹¹¹ Mustafa Meşhur, *İslama Davet Fıkhi*, (Çev.: Orhan Aktepe), Vahdet Yay., İstanbul 1990, III,10,11.

Namazın özünü birtakım şekillere dayanan ritüeller oluşturmaz. Nitekim hasta olan kimselerden, bedene ait hareketler de sakıt olarak ima ile namaz kılmaları caiz olduğuna göre namazın özü ve ruhu kalpteki huşu ve hudu hissidir.¹¹²

Namaz sayısız nimetleri veren Allah’a bir teşekkürdür. İslam’ın beş vakit namazını çok görenler şu hikmete bir baksınlar. Bir zehirli sigaradan dolayı yerlere kadar eğilip bin bir temanna ile teşekkür edenler göz önüne getirilirse, bir nefes sıhhati bile nice devletlere bedel olan hayata, her biri milyarlarla cevhere değişilmez vücut azalarına, o azaları besleyen gıda maddelerine, çeşitli meyvelere, havaya, suya vs. saymakla bitmeyen nimetlere karşılık olmak üzere onları ihsan eden Allah’ımıza günde beş vakit namaz kılarak teşekkürde bulunmak, insafla düşünenler için çok olmak şöyle dursun, bilakis içtiğimiz soğuk suları bile ödemeyecek kadar azdır.¹¹³

Namazın güneş saatine göre ayarlanıp kılınması, yeryüzündeki enlem ve boylamlar üzerinde bulunan İslam ülkelerinde günün her saatinde ezan okunmasını ve Allaha her an secde edenlerin bulunmasını sağlar. Çünkü güneş her yerde ne aynı anda doğar ne de aynı anda batar. Bundaki hikmet, günün her zaman parçası içinde yeryüzünde Allaha ibadet edilmedik bir anın geçmemesi için olabilir.¹¹⁴

2.1.3.A.Namazın Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti

Beş vakit namazın belirlenen vakitlere özgü kılınmasının hikmeti ise; âlimlerin çoğunun dediği gibi kulluk etmektir. Hüküm olarak âlimlerin dediklerinden daha açık ve güzel olan şudur ki bu vakitler insana doğup gelişmesini hatırlatmaktadır. Çünkü insanın doğuşu, güneşin doğuşuna benzer. Gelişip büyümesi güneşin yükselişi gibidir. İnsanın gençliği güneşin istiva halindeki duruşuna benzer, insanın olgunluk çağı güneşin meyiletmesine benzer. İnsanın yaşlanması da güneşin batımına yaklaşmasına benzer. Ölümü de güneşin batması gibidir. İnsanın vücudunun yok olması güneşin izinin yok olmasına benzer. Bu da şafağın kırmızı olduğu haldir¹¹⁵

Bu konuyu Said Nursi daha geniş bir şekilde ele alarak şöyle söylemiştir:” Fecr zamanı güneşin doğuşuna kadar, ilkbahar zamanına, hem anne karnına düştüğü vakte,

¹¹² Süleyman Uludağ, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara 1992, s.82.

¹¹³ İbni Hacer El- Askalani, *Büluğul Meram*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul, s.195–96.

¹¹⁴ Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, II,191.

¹¹⁵ Ahmet b. Hamza, I,361–362.

hem de yer ve göklerin altı günde yaratılmasında birinci gününe benzer ve Allahın işlerini tasarruflarını hatırlatır.

Zuhr zamanı ise, yaz mevsiminin ortasına, gençliğin kemaline dünya ömründeki insanın yaratılış devrine benzer ve onlardaki rahmet yansımalarıyla nimetin bolluğuna işaret eder.

Asr zamanı, sonbahar mevsimine, ihtiyarlık vaktine ahir zaman Peygamberinin(sav) asr-ı saadetine benzer ve onlardaki Allahın tasarruflarıyla Allahın sonsuz şefkat ve merhametiyle bağışladığı nimetleri hatırlatır.

Mağrib zamanı, sonbahar mevsiminin ahirinde pek çok mahlûkatın yok oluşunu, hem insanın vefatını, hem dünyanın kıyamet kopmaya başladığındaki harabiyeti anlatır, Allahın sınırsız yüceliğini gösteren yansımalarını anlatır ve beşeri gaflet uykusundan uyandırır ikaz eder.

İşâ vakti ise, karanlıklar âlemi gündüz âleminin bütün izlerini siyah kefeniyle örtmesini, hem kışın beyaz kefeniyle ölmüş yerin yüzünü örtmesini, hem vefat etmiş insanın geri kalan eserleri dahi vefat edip unutkanlık perdesi altına girmesini, hem bu imtihan dünyası olan dünyanın bütün kapanmasını hatırlatma ile mutlak üstünlük sahibi olan, heybetli tasarruflarını ilan eder.

Gece vakti ise, hem kışı, hem kabri, hem kabir âlemini anlatmasıyla, insan ruhu rahmeti sonsuz olan Allahın şefkat ve merhametine ne derece muhtaç olduğunu hatırlatır.

Gecede teheccüd ise, kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu bildirir, ikaz eder ve bütün bu büyük değişimler içinde gerçek nimet verici olan Allahın sonsuz nimetlerini hatırlatmayla, ne derece övgü ve senaya layık olduğunu ilan eder.

İkinci sabah ise, haşr sabahını hatırlatır. Şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar akla uygun gerekli ve kesin ise, haşrin sabahı da âlemin baharı da o kesinliktedir.

Demek ki bu beş vaktin her biri önemli bir inkılâp başında olduğu ve büyük değişimleri hatırlattığı gibi, her şey ona muhtaç olduğu halde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allahın kudretinin her gün meydana gelen büyük tasarrufların işaretiyle hem yıllık, hem asırlık, hem çağları içine alan kudretin mucizelerini ve rahmetin hediyelerini

hatırlatır. Demek ki asıl yaratılış görevi ve kulluğun esası ve kesin borç olan farz namaz bu vakitlerde layıktır ve en uygundur”¹¹⁶

Namaz, günde beş defa Allah’a hesap vermenin adıdır. Bize çok değerli bir sermaye verilmiştir. Bu sermaye ömürdür. Ömrün de kendine göre bir hesabı vardır. Mü’min her an yaşadığı hayatın hesabını verme şuuruyla yaşar. Bu şuuru her zaman canlı tutan da beş vakit namazdır.

Namaz, günde beş defa insanın, Yüce Huzur’da küçüklüğünü bilmesidir. Günde beş defa Allah’ın huzurunda el pençe divan duran insan, elbette kendi küçüklüğünü hatırlayacak, neye ihtiyacı varsa, her şeye gücü yeten, her şeyi elinde bulunduran Allah’tan isteyecektir. Hazreti Ali radiyallahu anh’ı abdeste giderken bir titreme alırdı. Bu heyecanının ve ürpertisinin sebebini soranlara da ‘Biraz sonra Allah’ın huzuruna çıkacağım, nasıl titremeyeyim’ derdi.

Namaz, günde beş defa günahlardan arınmadır. Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem buyuruyor: “ Beş vakit namaz, herhangi birinizin evinin önünden akan ve günde beş defa yıkandığı suyu bol bir nehre benzer. Allah, beş vakit namaz sayesinde, günahları yok eder.”¹¹⁷

Namazın hikmeti üzerine yapılan yorumlar beşeridir, insanların kendi düşünceleri olduğu için herkesi bağlamaz. Namazın dua anlamının olması bize, namaz kılan kişinin kendi acziyetini anlayarak her şeye gücü yeten bir yaratıcıya yaklaşmasını göstermektedir. Namazın beş vakitte yerine getirilmesinin farz kılınması da kulun rabbiyle olan yakınlığının, Onunla olan irtibatın sabah, öğle, ikindi... de her vakit devam etmesidir. Nitekim bazı kişilere göre namazların vakitlere bağlanması, peşpeşe gelen vakitlerin, boyun eğme ve yakarışın sürekliliğini sağlamak içindir. Çünkü Allaha karşı korku ve ümidin kesilmemesi; hem insanların hayatının, hem de bu yolla toplum hayatının düzenli, dengeli olması sağlanır.¹¹⁸

¹¹⁶ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2004, s.72–73.

¹¹⁷ Buhâri, *Mevâkât* 6; Müslim, *Mesâcid* 282, (666); Tirmizî Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Emsâl* 5, (2872) *Sünen*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru’l Fikr; Nesâî, *Salât* 7, (1, 231).

¹¹⁸ M. Zihni Efendi, s.165.

2.1.4.Namazın Farz Kılınma Vakti

Namaz Hz Peygamber(sas)in peygamber olarak gönderilmesiyle birlikte farz olmuştur. Nitekim gelen ikinci vahyde namaz emredilmiştir. Şöyle ki “*Rabbini Yücelt*”¹¹⁹ buyruğundaki yüceltme en güzel şekilde namazla olur.¹²⁰

Hz Ali’nin Müslüman olma hikâyesi¹²¹ de bizlere namazın peygamberliğin ilk aşamalarında farz olduğunu göstermektedir.

Üç yıl boyunca İslam daveti gizli yapıldığı ve kâfirlerin korkusundan dolayı açıkça namaz kılmak imkânsız olduğu için gündüz kılınan namazlar henüz emredilmemiş sadece geceleri geç vakte kadar namaz kılma emredilmişti. Bu durum bir yıl sürdükten sonra gece namazının farziyeti kaldırılmıştır. Daha sonra sabah, akşam ve yatsı olmak üzere üç vakit namaz farz kılınmıştır. Peygamberliğin 9. yılında hicretten bir buçuk yıl önce miraç hadisesiyle birlikte beş vakit namaz farz kılınmıştır. Fakat bu namazların rekât sayısı medineye hicret edilip huzur ve sukunet sağlanıncaya kadar iki olarak kaldı.¹²²

Cuma namazının ne zaman farz kılındığına gelince; Mekke döneminde Müslümanların cumanın şartlarından biri olan cemaat oluşturma durumu -tehlikeden dolayı- söz konusu olmadığı için Mekke döneminde Cuma namazı farz kılınmamıştı. Ancak Medine’deki Müslümanların böyle bir korkusu olmadığı için daha peygamberimiz(sas) Medineye hicret etmeden önce Medineye göç ederek gelmiş olan Müslümanların Esad b. Zürare’nin teşvikiyle Benî Beyâda mahallesinde ilk olarak Cuma namazını kılmış oldukları bilinmektedir. Peygamberimizde Medineye Hicret sırasında yolda Kûba’da ilk Cuma namazını kılmıştır. Bu hicretin birinci yılı Rebiülevvel ayının son günlerine ait bir olaydır.¹²³

Bayram namazı da Hz. Peygamberin(sas) Medine’ye geldiği sene değil; ramazan orucunun farz kılınmasından sonra -hicri ikinci yılda- gerçekleşmiştir.¹²⁴

¹¹⁹ 74.Müddessir:3.

¹²⁰ Numânî, II,454.

¹²¹ Bkz. Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, Zaman, İstanbul 1998, I,150.

¹²² Numânî, II,455–456.

¹²³ Numânî, II,458.

¹²⁴ Numânî, II,459.

Korku namazına ait hükmün ise hicretin beşinci yılındaki Zatü'r-Rika savaşında indiği bilinmektedir.¹²⁵

2.1.5.Namaz Vakitlerinin Bildirilmesi Hususundaki Rivayet

Günlük namazların vakitlerinin nasıl bildirildiğini bizlere ulaşan rivayetlerden öğrenmekteyiz. Bu rivayetlerden bazılarında, istişare¹²⁶ ile bazılarında ise rüya sonucu namaz vakitlerinin bildirildiği yer almaktadır. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre “Müslümanlar Medine’ye geldiklerinde toplanıyorlar ve namaz vaktinin girmesini bekliyorlardı. Namaz için bir nida yapılmıyordu. Birgün bu hususu konuştular; bir kısmı Hristiyanların çanı gibi çan kabul edelim dedi, bir kısmı ise, Yahudilerin borusu gibi boru çalınsın dediler. Hz Ömer ise “Niçin bir kimse seçip namaz için nida etmesini kabul etmiyorsunuz?” dedi, bunun üzerine Hz Peygamber “kalk ya Bilal, namaz için nida et” buyurdular.¹²⁷ Diğer bir rivayete göre ise Ebu Umeyr ensardan olan bir amcasından naklen:”Rasulullah (sav) halkı namaza nasıl toplayacağı meselesine eğildi. Kendisine “namaz vakti olunca bir bayrak dik, onu görünce halk birbirine haber verir dendi. Bu Peygamber(sav)in pek hoşuna gitmedi. Bunun üzerine ona boynuz hatırlatıldı. Bu Yahudilerin borozanı idi. Onu bu da memnun etmedi ve hatta “bu Yahudi işidir” dedi. Bunun üzerine büyük çan hatırlatıldı. Efendimiz(sav): “Bu hristiyanların işidir” dedi. Bu konuşmalardan sonra Abdullah b. Zeyd, Rasulullahın üzüntüsüne üzülmekle ayrıldı. Bunun üzerine rüyasında ezan öğretildi.”¹²⁸ Ezanın Abdullah b. Zeyd’e ne şekilde öğretildiğini ise yine bize ulaşan rivayetlerden öğrenmekteyiz. Şöyle ki: “Ensardan bir adam gelerek: “Ey Allahın Rasulü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit rüyamda bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp söylediklerini aynen bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de “kad kameti’s-salât” cümlesini ilave etti. Eğer halkın bana yalancı diyeceğinden korkum olmasaydı ”ben uykuda değil uyanıktım” diyecektim” dedi. Bunun üzerine Peygamber(sav): “Allah sana hayır göstermiş. Bilal’e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun” dedi. Hz Ömer(ra) atılarak: “Onun gördüğünü aynen bende gördüm ancak o anlatma işinde benden önce

¹²⁵ Numânî, II,459.

¹²⁶ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010, s.229-230.

¹²⁷ Buhari, Ezan, 1;Müslim, Salât 1;Tirmizi, Salât 139.

¹²⁸ Ebu Davut, Salât 27.

davranınca ben utandım(anlatamadım)” dedi.¹²⁹ Görüldüğü üzere ezanla namaz vakitlerinin Müslümanlara bildirilmesi ahabın rey ve görüşlerinin Hz peygamber tarafından tasvib ve kabul edilmiş olduğunu gösterir.¹³⁰

2.1.6.Kur'an-ı Kerimde Namaz Vakitleri

Namaz vakitleri ile ilgili ayetlere baktığımızda Kur'an-ı Kerim ayetleri vakitleri noktasal olarak belirlememiş yaklaşık ifadelerle bu konuya ışık tutmuştur. Nitekim dünyadaki her yerde güneş aynı saatte doğup batmamaktadır. Beş vakit namazın özellikle sabah ve yatsı namazlarının başlangıcı, her memleketin tul ve arz(enlem ve boylam) derecelerine göre farklıdır. Kutba yaklaştıkça güneşin doğma ve batma zamanı uzaklaşır. Yer küresi üzerinde bir derece tul farkı yani iki meridyen dairesi arasındaki fark dört dakikalık bir zaman olduğu halde güneşin ufuk altında ve üstünde bir derecelik irtifa kazanması yani ufuk hattından bir derece uzaklaşma müddeti dört dakika değil daha fazladır. Şöyle ki güneş her gün üç yüz altmış derecelik bir daireyi yirmi dört saatte dönüyor ise de bu daire güneşin hareket istikameti ufka dik olmadığından güneşin ufuktan bir derece yükselmesi veya alçalması için dört dakikadan daha fazla zaman geçer. Bundan dolayı her memleketin namaz vakti o memleketin ekvatorından uzaklığına yani enlemine ve güneşin meyline göre değişir.¹³¹

Kur'an-ı kerimin namaz vakitlerine birebir yer vermediği; ancak ilgili ayetlerdeki bazı kelime ve ifadelerin, beş vakit namazı belirttiği birçok fakih ve müfessirce kabul edilmiştir. “*Namaz bütün mü'minlere vakitli olarak farz kılınmıştır*”¹³² buyrulurken namaz ile vakit arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir. Biz de ilgili ayetlerin tefsirinden yola çıkarak Kur'an-ı kerimde beş vakit namaz olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Bakara Suresi 238. ayette “*Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun*” buyrulmaktadır.

Ayette namazlar ve orta namazdan bahsedilmektedir. Arapçada çoğulun en azı üçtür. Ayetteki orta namaz da namazlar ifadesinden ayrı zikredildiğine göre ayette belirtilen namaz sayısı dört olur. Dört sayısının ortası yoktur. Bu itibarla orta namaz

¹²⁹ Ebu Davut, Salât 28.

¹³⁰ Esad Kılıçer, *İslam Fıkında Re'y Taraftarları*, DİB Yay., Ankara 1994, s.32.

¹³¹ Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal- Seâdet-i Ebediyye*, (Haz.: Hüseyin Hilmi Işık), Işık Kitabevi, İstanbul 1971, s.131.

¹³² 4.Nisa:103.

olabilmesi için namazların en az beş vakit olması gerekir. Orta namaz ise ikinci namazıdır. Çünkü Hendek savaşı günü Hz. Peygamber (sas), müşriklere şöyle beddua etmiştir: “*Bizi orta (faziletli)namazdan (yani) ikinci namazından alıkoydular. Allah, onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun*”¹³³ Hz. Peygamber (sas) savaş nedeniyle kılamadığı ikinci namazını akşam ile yatsı arasında kaza etmiştir. İkinci namazının vakti; sabah ile öğle, akşam ile yatsı arasında orta vakittir. Çünkü öncesinde iki gündüz namazı ve sonrasında da iki gece namazı vardır.¹³⁴

Hud suresi 114. ayette, “*Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) yakın vakitlerinde namaz kıl. Şüphesiz iyilikler, kötülükleri giderir. Bu ibret alanlara bir öğüttür*” buyrulmaktadır.

Ayette geçen vakitlerden “gündüzün iki ucu”ndan birinci ucun sabah veya öğle namazı olduğu, diğer ucunun akşam, ikinci veya öğle ile ikinci namazı olduğu; Gecenin bir kısmından kastın ise; akşam ile yatsı veya yatsı namazı olduğu noktasında görüşler bulunmaktadır.¹³⁵

İbn Kesir bu ayeti şu şekilde tefsir etmiştir. *Bu ayetin miraçta beş vakit namazın farz kılınmasından önce inmiş olma ihtimali de vardır. Çünkü o zaman güneş doğmadan önce ve güneş battıktan sonra olmak üzere iki vakit namaz vardı. Gece yarısında da efendimize ve ümmetine bir namaz vardı daha sonra bu namaz ümmeti hakkında nesh edildi, kendine vacip olarak kaldı daha sonra ondan da kaldırıldı.*¹³⁶ Eğer bu ayet miraçtan önce nazil olmuşsa beş vakit namaza delil olamaz denilebilir.

İsra suresi 78. ayette “*Günesin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl, zira sabah namazı tanık olunan bir namazdır.*”

Namaz vakitlerinin kuranda bu şekilde belirtilmesinin bir hikmeti de güneşe tapanların ibadet ettikleri zamanlarda namaz kılmamaktır. Çünkü güneş her çağda müşriklerin en büyük ilahlarından biri olmuştur. Onlarda genellikle güneşin batışında veya doğuşunda ibadet etmektedirler. Bu nedenle bu iki vakitte namaz kesinlikle yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, onlar güneşin tam zirvede olduğu zeval vaktinde de

¹³³ Müslim, Mesacid, 207.

¹³⁴ Halil Altıntaş-İsmail Karagöz, *Namaz İlmi-hali*, DİB Yay., Ankara 2010, s.54.

¹³⁵ Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali b. Muhammed Cevzi, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2009, III,160–161.

¹³⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2010, V,148.

ibadet ettikleri için Müslümanlara gündüz kılınan iki namazdan birini güneş doğmadan önce(fecr) diğerini de güneş zirveden kaydıktan sonra (zuhr) kılmalarını emredilmiştir.¹³⁷

Ayette geçen duluku’ş-Şems güneşin eğilmesi demektir. Bu ise güneşin ufkun altına doğru eğilmesi ve günün ortasında güneşin göğün orta noktasından sağa kayması şeklinde iki manaya delalet eder. Birinci anlamda kullanılırsa akşam ikinci anlamda kullanılırsa öğle vaktini ifade eder.¹³⁸

Gasagilleyl den kastın yatsı, akşam veya hem akşam hem yatsı namazını ifade ettiği şeklinde farklı görüşler vardır.¹³⁹

Kuranel Fecr “*sabah okuması*” sabah namazı olarak tercüme edilmiştir. Çünkü namaz ancak Kur'an okumakla tamamlanır. Sabah namazının kıraati de diğer namazlara göre daha uzundur. Kuranel fecr ibaresinde de sabah namazının kıraatinin uzun tutulmasına teşvik olduğu söylenilebilir.¹⁴⁰

Ayette geçen dulukuşşems öğle ve ikindiye, gasagulleyl akşam ve yatsıyı, Kuranül fecr de sabah namazını ifade ettiği kabul edilirse bu ayete dayanarak sabah namazının cem edilmesi söz konusu değilken öğle ve ikindinin kendi arasında, akşam ve yatsının da kendi arasında cem edilme gerekçesi açıklanmış olur.¹⁴¹

İsra suresi 79. ayette; “*Gecenin bir kısmında da sana nafile olmak üzere onunla teheccüd namazı kıl..*” buyruğu ile ilgili olarak; teheccüdde uykuyu bölüp uyanmak vardır. Yani gecenin bir bölümü geçince uykudan kalk ve namaz kıl denilmektedir.¹⁴²

Sayın Süleyman Ateş bu ayetten yola çıkarak kuranda sabah akşam ve teheccüd olmak üzere üç vakit namazın zikredildiğini ifade etmiştir.¹⁴³

Taha suresi 130. ayette “*O halde dediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce rabbine hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et...*”

Bu ayetin beş vakit namaza delil olan ayetlerden biri olduğunu kabul edenler olduğu gibi etmeyenler de vardır. Nitekim Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsirinde bu ayet şu şekilde açıklanmıştır: “*Bu ayetle beş vakit namazın kastedildiğini ıspatlamaya*

¹³⁷ Eb'l-A'lâ Mevdudi, *Tefhim'ul-Kur'an*, (Çev.:Yusuf Karaca vd.), İnsan Yay., İstanbul ts., III,130.

¹³⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ts., V,240.

¹³⁹ İbn Cevzi, III,531.

¹⁴⁰ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, (Çev.: Hamdi Arslan vd.), Risale Yay., İstanbul 2005,VIII,135.

¹⁴¹ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2007, III,517.

¹⁴² Mevdudi, III,130.

¹⁴³ *Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002, s.594-596.

çalışan yorumlar yer almakla beraber bu surenin indiği dönemde henüz beş vakit namaz kılınmadığına göre burada asıl amacın müminleri Allahı tesbih etmeye yani onun yüceler yücesi olduğunu ve her türlü eksiklikten uzak bulunduğunu daima hatırlarında tutup her fırsatta söz ve eylemleriyle bu inancı ortaya koymaya teşvik etmek olduğu bunun da bireyi manevi doyuma ve iç huzura kavuşturmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.”¹⁴⁴ Ancak şunu belirtelim ki Allah’ı tesbih etmenin belirli bir zamanı, mekânı ve şekli yoktur. Her zaman ve mekânda Allah tesbih edilebilir. Hâlbuki ayette Allahın belirli zamanlarda tesbih edilmesi istenmektedir. Bu da ayetlerdeki “tesbih” ile maksadın namaz olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴⁵

İbn Abbas’ın kuranda beş vakit namaza delil olarak sunduğu¹⁴⁶ Rum suresi 17 ve 18. ayetlerde yüce Allah: “*akşama girerken de sabaha ererkende Allah’ı tenzih edin. Göklerde ve yerde hamd ona mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girince allahı tenzih edin(namaz kılın)*” buyurmaktadır.

Müfessirler genellikle 17. ayette bulunan *akşama ererkenden* kastın akşam ve yatsı namazı olduğunu; *sabaha ererkenden* kastın ise sabah namazı olduğunu belirtmişlerdir. 18. ayette bulunan “*Gündüzün sonunda*” derken ikindi namazının; “*öğle vaktine girince*” derken öğle namazının kastedildiği yorumunu yapmışlardır. Dolayısıyla âlimler arasında diğer delillerin yanı sıra surenin mekki oluşu dikkate alınarak beş vakit namazın Mekke’de farz kılındığı görüşü ağır basmaktadır. Hasan-ı Basri ise namazın muayyen vakitlere bağlı bir fariza haline gelmesinin Medine dönemine rastladığı ve 17. ayetin Medine döneminde nazil olduğu kanaatindedir.¹⁴⁷

Tur suresi 48–49. ayette yüce Allah “*Rabbın hükmüne (o gelinceye kadar) sabret. Şüphesiz ki sen, bizim gözetimimizdesin. Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et; gecenin bir bölümünde ve yıldızların batmasının ardından da tesbîh et*” ayetini müfessirler şu şekilde tefsir etmişlerdir:

“*Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et*” buyruğuyla ilgili olarak altı görüş bulunmaktadır:

1. uykundan kalktığın zaman Allah için namaz kıl.
2. meclisinden kalktığın zaman allahım seni hamdinle tesbih ederim de

¹⁴⁴ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III,661.

¹⁴⁵ Altuntaş- Karagöz, s.57.

¹⁴⁶ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, XI,67.

¹⁴⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, IV,300.

3. namaza kalktığın zaman sübhaneke duasını oku
4. uykundan kalktığın zaman Allah'ı tesbih et.
5. öğle uykusundan kalktığın zaman öğle namazını kıl.
6. yatağından kalkıp da namaza gidinceye kadar allahı dilinle tesbih et.

49. ayette geçen; *gecenin bir bölümünde onu tesbih et*” ayeti Onu zikret ve gece namazda okuyarak ona ibadet et demektir. Nitekim yüce Allah: “*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud’a ulaştırsın*”¹⁴⁸ buyurmuştur.

“ve yıldızların batmasının ardından da tesbîh et” ayeti hakkında biri *sabah* namazının iki rekâtlık sünneti diğeri ise *sabah* namazının farzıdır şeklinde iki görüş vardır.¹⁴⁹

Görüldüğü üzere delil olarak sunulan bazı ayetlerde birtakım ihtilafların yanı sıra beş vakit namazdan sabah namazı, akşam namazı birebir ifade edilirken diğer namazlar kapalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Kuranda beş vakit namazın bulunup bulunmaması tartışması diyanet kurulunda 22.01.1998 de mütalaa edilmiş ve bundan bir takım sonuçlar çıkarılmıştır.¹⁵⁰ Bu kurul kararını olduğu gibi tezimize aktarmak istiyoruz:

“*Belirli şartları taşıyan Müslümanlara günde beş vakit namazın farziyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Beş vakit namazın eda edileceği vakitlere ve ne şekilde eda edileceğine Kur'an-ı Kerim'in bir kısım ayetlerinde mücmel olarak işaret olunmuş, bu işaretler Rasalül1ah (s.a.)'in kavli ve fiili sünnetiyle açıklık kazanmıştır. Bilindiği üzere Kur ' an-ı Kerim ' deki mücmel emir ve hükümleri açıklama yetkisi, Onu insanlara tebliğle görevli olan Peygamber (s.a.) Efendimize aittir. O namazı bizzat kılarak ve Müslümanlara imam olup kıldırarak nasıl kılınacağını öğrettiği gibi bunların vakitlerini de göstermiştir. Gerek kılınış şekli, gerek vakitleri ile ilgili bu uygulama ameli tevatür o1arak, günümüze kadar devam etmiştir.*

Kur'an-ı Kerim' de beş vakit namaza mücmel olarak işaret eden ayetlerden Taha Süresinin 130 uncu ayetinde: "...Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et. Gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, rızaya ulaşasın." buyurulmuş; güneşin doğmasından ve

¹⁴⁸ 17.İsra: 79.

¹⁴⁹ İbn Cevzi, VI,35.

¹⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, 22.01.1998, Erişim Tarihi: 22.02.2010, www.diyaret.gov.tr.

batmasından önce, gece saatlerinde ve gündüzün iki ucunda olmak üzere beş ayrı vakitte Cenab-ı hakk' ı tesbih yani namaz kılmak emredilmiştir.

Bakara Süresinin 238 inci "namazlara ve ayrıca orta namaza devam edin" mealindeki Ayet-i kerimede "namazlar" anlamındaki "salâvat" kelimesi çoğuldur. Arapça da çoğul üçten başlar. "İki" ye tesniye denir ve "iki namaz" sözü "salateyn" şeklinde söylenir. Demek oluyor ki, ayetteki "salâvat" sözünden en az üç namaz anlaşılır. Ayrıca bir de "orta namaz" var. Çünkü matuf, matuf aleyhten (üzerine atıf yapılandan) ayrıdır. Bu sebeple "orta namaz", "namazlar" ifadesine dâhil olmadığı gibi, her iki yanında eşit sayı bulunmadığı için, üç namazın arasında yer alacak bir namaza "orta namaz" denilmesi de mümkün değildir. O halde, ayetteki "salâvat" kelimesi, en az dört namazı ifade eder. Orta namaz buna eklendiğinde beş vakit namaz ortaya çıkar. Orta namazın ikinci namazı olduğu bazı hadislerde açıklanmıştır.

Hud süresinin 114'üncü ayetinde ise, "Gündüzün iki ucunda ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl..." buyrulmaktadır. Ayet-i celilede "gündüze yakın saatler" anlamındaki "zülef" kelimesi, "zülfе" nin çoğuludur. Yukarıda belirtildiği üzere en az üç adedi ifade eder. Demek oluyor ki, bu ayete göre gecenin gündüze yakın saatlerinde, (akşam, yatsı ve sabah namazı olmak üzere) en az üç namaz var. Ayrıca gündüzün iki ucunda da iki vakit var. Böylece bu ayet-i kerimeden de namazın beş vakit olduğu anlaşılmaktadır.

Bunlardan başka Nisa, 4/103. Hud, 11/114; İsra, 17/78; Rum, 30/17–18; Nur, 24/36; Kaf, 50/39–40; Dehr (İnsan), 76/25–26 ayet-i kerimelerinde de beş vakit namaza veya vakitlerine mücmel olarak işaret eden ifadeler bulunmaktadır. Bu mücmel ifade ve işaretler, Rasulüllahın (sav) söz ve uygulamaları ile açıklanmış, onun açıkladığı ve uyguladığı şekilde bütün Müslümanlar tarafından ameli uygulama olarak günümüze kadar devam ettirilmiştir. Asr-ı Saadetten beri her asırda Müslümanlar beş vakit namaz kılmış hiç kimse bunun aksini söylememiştir. Bu itibarla "Kur'an' da beş vakit namazın bulunmadığı iddiasının ilmi hiç bir değeri yoktur."

2.1.7.Sünnette Namaz Vakitleri

Namaz vakitleri ile ilgili net bilgiyi Peygamberimizin sünnetinden öğrenmekteyiz. Muteber hadis kaynaklarına baktığımızda bu konuyla ilgili Peygamberimizin hadislerini de -özellikle de Cebrail'in iki defa imamlık yapmak

suretiyle Peygamberimize namaz vakitlerini öğrettiğini- görmekteyiz. Beş vakit namaz konusunda ortaya atılan tartışmaların da sadece Kur'an ayetlerine bakılarak yapıp Peygamberin mücmeli beyan görevinin göz ardı edilmesinden ötürü olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Haşr suresi yedinci ayette “*Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan sakının*” hükmü gereği tevatür yoluyla bize kadar ulaşan beş vakit namaz konusunda Peygamberimize tabi olmalıyız.

Namaz vakitleriyle ilgili uygulamaları efendimizden öğrendiğimiz için konuyla ilgili birçok hadis bulunması hasebiyle ilgili hadisleri konu başlıkları altında vermek yerinde olacaktır.

2.1.8.Namaz Vakitleri Çevresinde Oluşturulan Şüpheler

Yukarıda Kur'an-ı kerimin beş vakit namazı işaret ettiğini, peygamber efendimizin tevatür derecesine ulaşan uygulamalarıyla beş vakit namazın sabit olduğunu belirtmiştik. Fakat buna rağmen bazı çevrelerce namazın iki vakit ya da üç vakit olduğuna dair iddialar yer almaktadır.

Namazın iki vakit olduğunu söyleyenlere karşı Hud suresi 114. ayeti delil olarak sunabiliriz. Nitekim “*Gündüzün iki yanı, gecenin gündüze yakın zamanında namaz kıl*” ifadesinin zahiri manasına bile baksak en azından günde üç vakit namazın olduğu ortaya çıkar.

Beş vakit namazın üç vakitte eda edilebileceği şeklindeki görüşlere gelince; İslam mezhepleri içersinde namaz vakitlerinin üç olduğu anlayışına en yakın mezhep imamiyyedir. Bu durum onların cem konusunda en müsamahalı mezhep olmalarından kaynaklanmaktadır. Buna bakarak imamiyye (şii-caferi) mezhebinin namazları üç vakit olarak kabul ettiği şeklinde bir kanaat varsa bu doğru değildir. Bu mezhep prensipte namazların beş vakit olduğunu kabul etmekle birlikte üç vakit olarak uygulanabileceği görüşündedirler. Onlar suri cem yoluyla namazları üç vakitte kılmaktadırlar. Şöyle ki bu mezhepde sabah namazı vaktinde kılınırken öğle namazı en son vakte kadar geciktirilmekte öğle namazı kılınır kılınmaz ikindi vakti girmekte ve o da ilk vaktinde kılınmaktadır. Bu durum akşam ve yatsı namazları için de söz konusudur. Onlardaki cem olayının sürekli hale getirilmesi üç vakit namaz olarak algılanmıştır. İslamda beş

vakit namazın olmadığı, namazların üç vakit olduğu iddiasının günümüzdeki en önemli temsilcileri müsteşriklerdir.¹⁵¹

Şunu da belirtelim ki peygamberimiz(sas) zaman zaman cemaatle teravih namazı kılmış fakat daha sonra altıncı vakit olarak düşünülür endişesiyle teravih namazı için mescide çıkmamıştır. Vefatı anına kadar beş vakit namaz için bizzat gelip cemaate iştirak etmiştir.¹⁵² Bu bağlamda bazı çevrelerin; günde 3 vakit namazın farz olup diğer ikisinin sünnet olduğunu kabul etmek bizce hiç uygun değildir. Eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı teravih namazında olduğu gibi farz olan vakitle karışmaması için elbette Peygamber efendimiz(sas) bunun ayrımını yapardı.

2.1.9.Farz Namazların Vakitleri

Namaz gün içinde belirli vakitlerde yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. “Şüphesiz namaz belirli vakitlerde müminler üzerine farz kılınmıştır”¹⁵³ ayeti de bunun delilidir. Belki de bu yüzden bazı fakihler vaktin girmesi gerektiğini namazın şartlarından ilki olarak kabul etmişlerdir.¹⁵⁴

Namazın şartlarından biri de vaktin girmesidir. Öyle ki namazın altıncı şartı olarak zikredilen niyet ancak vaktin girmesiyle şart olur.¹⁵⁵ Namaz, vakit girmeden önce yükümleye vacip olmaz. Yalnız Hanefiler, vaktin girmesini namazın ne vücup ne de sıhhat şartlarından sayarlar. Bunlar vaktin girmesinin namazın edasının şartlarından olduğunu söylemişlerdir. Yani namazın eda edilmesi, vakit girmeden önce sahih olmaz demek istemektedirler. Bu, açıkça anlaşılan bir husustur. Hanefiler diğer mezheplerle de görüş birliği ederek namazın, vakit girmeden mükellefe vacip olmayacağını söylemişlerdir. Namazın vakti girince mükellef, namazı eda etme hususunda süreli bir yükümlülük altına girer. Şöyle ki vaktin girmesiyle hemen ilk anda namazı kılması sahih olup borçtan kurtulacağı gibi; vaktin ilk anında kılmadığı takdirde biraz gecikmesi nedeniyle de günahkâr olmayacağını ifade ederler. Ancak bu geciktirmede vaktin abdest alınıp namaz kılınmasına veya cünüplük anında gusledip namaz kılınmasına yetecek kadar bir zaman kalmalıdır. Kişi namazın tümünü vakit içinde eda ederse Şariin isteğine

¹⁵¹ Bkz. Abdullah Kahraman, *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi Açısından İbadet ve İbadet Nitelikli -Taabbudî Hükümler*, Akademi Yay., İstanbul 2002, s.233-249.

¹⁵² *Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002, s.606.

¹⁵³ 4.Nisa suresi: 103.

¹⁵⁴ Merdavi, Alauddin Ebu'l Hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, 1. bsk., 1955, I,429.

¹⁵⁵ Merdavi, I,429.

uygun bir şekilde namazını kılmış ve borçtan da kurtulmuş olur. Vaktin çıkmasından sonra kişi namazını kılacak olursa bu namaz sahih olur. Ancak vaktini geçirdiği gerekçesiyle büyük günaha girer. Namazın bir kısmını vakit içerisinde, diğer bir kısmını da vaktin çıkmasından sonra kılsa Maliki, Şafii ve Hanefi gibi bazı mezhep imamlarına göre günahkâr olur. Mezhep imamları ittifak ederek; vakit içerisinde namazın bir kısmına ulaşan kimsenin bu namazını kaza olarak değil de eda olarak kıldığını söylemişlerdir.¹⁵⁶

Ayrıca Ceziri'ye göre namaz vakitleri beş şeyle bilinir: 1- Astronomik hesaplara dayalı saatlerle. 2- Güneşin zevaliyle (Güneşin orta noktaya gelerek tepede durması): zevalden sonra meydana gelen gölge. Bu gölgeyle öğle ve ikindi vakitleri bilinir. 3- Güneşin batmasıyla: Bununla da akşam namazının vakti bilinir. 4- Gurup yerindeki kırmızılığın gitmesi veya başka bir görüşe göre de beyazlığın gitmesiyle: Bununla da yatsı namazının vakti bilinir. 5- Ufukta görülen beyazlıkla: Bununla da sabah namazının vakti bilinir.¹⁵⁷

Bu şekilde namazların vakitleri konusuna kısaca değindikten sonra gün içerisinde farz olarak yerine getirilmesi gereken namazların vakitlerine ve bu konudaki görüşlere temas etmeyi faydalı buluyoruz.

2.1.10.Baş Vakit Namazın Eda Edileceği Zamanlar

2.1.10.1.Sabah Namazının Vakti

Beş vakit namazın hepsinin ismen değil ancak yaklaşık ifadelerle Kur'anda geçtiğine değinmiştik. Kur'anda ismen zikredilen vakitlerden birisi sabah namazıdır. Nitekim İsrâ suresi 78. ayette “*Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar(belli vakitlerde) namaz kıl. Bir de sabah namazını kıl*” buyrulmaktadır.

Fıkıh âlimleri başlangıcı ve bitişi itibariyle sabah namazının vaktiyle ilgili ihtilafa düşmemişlerdir.¹⁵⁸ İki rekât sünnet ve iki rekât farzdan oluşan sabah namazının vakti fecri sadığın doğuşundan güneşin doğuşuna kadardır.¹⁵⁹ Fecr fecr-i kazib ve fecr-i sadık olmak üzere ikidir:

¹⁵⁶ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994, I,243.

¹⁵⁷ Ceziri, I,244–45.

¹⁵⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, (Ed: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yay., İstanbul 2008, I,250.

¹⁵⁹ İbni Rüşd, I,230.

a- Fecr-i kazib(yalancı sabah, yalancı tan, geçici tan olayıdır): Araplar bunu “kurt kuyruğu” diye adlandırırlar. Sabah vaktine yaklaştıkça gökyüzünde her zaman görünmemekle birlikte iki tarafı karanlık ortası aydınlık bir olay meydana gelir. Bir süre sonra bu aydınlık kaybolur ve yerini karanlık alır. Bu geçici aydınlığa “fecr-i kazib” denir.¹⁶⁰ Fecr-i kâzib olarak nitelendirilen bu aydınlığın, fecirden önce tipik olarak görülen Zodyak ışıması olabileceği düşünülmüştür. Gezegenler arası boşluktaki toz zerreciklerinin güneşi yansıtmasından kaynaklanan bu ışıma, fecr-i sadıktan az önce görülmekte, tabanı ufuğa dayalı, ucu ise güneş yörüngesini (ekliptik) gösterir bir piramide benzemektedir.¹⁶¹

b- “Fecr-i sadık”(doğru sabah) ise, ufukta yatay olarak beliren bir beyazlıktır. Bununla sahur yemeğine son verilir, yeme yasağı başlar. Ayrıca sabah namazının vakti de başlar.¹⁶² Sabah namazının bu vakitte olmasının delili İbni Abbas’tan nakledilen Hz. Peygamberin : *“Cebrail, Kâbe yanında bana imam oldu. Bana sabah namazını birinci gün fecir doğduğu zaman, ikinci gün ise ortalık iyice aydınlandığı zaman kıldırıldı. Sonra dedi ki: “Bu ikisi arasındaki vakit senin ve ümmetin için sabah namazı vaktidir. Bu, senden önceki Peygamberlerin de sabah namazı vaktidir”*¹⁶³ şeklindeki hadisidir. Ebu Hureyre’nin naklettiği hadisde de Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Her namaz vaktinin evveli ve sonu vardır. Sabah namazının vaktinin evveli fecrin doğduğu an, sonu ise güneş doğduğu andır”*¹⁶⁴

Sabah namazının vaktinin sonunun güneş doğduğu zaman olduğunun delili ise Peygamberin(sav) şu hadisidir: *“kim güneşin doğmasından önce sabah namazından bir rekâta yetişmişse, sabah namazına yetişmiş olur.”*¹⁶⁵

Hadislerden de anlaşılacağı üzere sabah namazının vakti fecr-i sadığın doğmasından başlayarak güneşin doğuşuna kadar olduğunu söyleyebiliriz. Güneşin doğmasından kasıt güneşin üst ucunun, ufuk hattı üzerine yükselerek görünür hale gelmesidir.

¹⁶⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, I,250; Hayrettin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, I,92.

¹⁶¹ Bkz., Abdurrahman Özlem, <http://cep.muvakkit.com> 21.04.2011; Abdurrahman Özkan, “İbadet Vakitlerinin Hesaplanması”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:62, Ekim, Kasım Aralık 2003.

¹⁶² Mavsili, *el-İhtiyar*, (Çev.: Mehmet Keskin), Hikmet Neş., İstanbul 2005, I,74.

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/333; Ebu Davud, Salât 2.

¹⁶⁴ Tirmizi, Salât 1.

¹⁶⁵ Buhari, Mevakitu’s-Salât 28; Müslim, Mesacid 163.

2.1.10.2. Öğle Namazının Vakti

Farz olan namazlar beştir ve bu beş vakit namazdan ilk farz kılınanı ise öğle namazıdır.¹⁶⁶ Nitekim Cebrailin(as) imamlık yaptığına dair hadise baktığımızda da Cebrail(as) ilk olarak öğle namazını kıldırmıştır.

Öğle namazının vakti; Güneşin zevalinden itibaren fey’-i zevalden başka her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşınca kadar devam eder.¹⁶⁷ Vaktin başlangıcı konusunda ihtilaf yoktur. Ancak ne zaman sona erdiği hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Öğle namazının vaktiyle ilgili olarak yukarıda zikrettiğimiz görüş Ebu Hanifeye aittir. Ebu Yusuf ve imam Muhammed ise “ Bir şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğu zaman, öğle vakti sona erer.” demişlerdir. El-Münteka adlı eserde Esed, Ebu Hanifenin şöyle dediğini rivayet etmiştir; “*Her şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğunda öğle namazının vakti sona erer. Ama ikindi namazının vakti; her şeyin gölgesi iki misli kadar olmadıkça girmez*”. Böyle olunca da öğle ile ikindi arasında boş bir vakit meydana gelmiş olmaktadır. İmameynin bu vakit konusundaki delilleri; Cebrailin Hz Peygambere yapmış olduğu imamlıktır. Şöyleki; İbn Abbas(ra) dan rivayet olunduğuna göre Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Beyt’in yanında Cibril bana iki defa imamlık etti. İlk günde güneş tam tepe noktasına geldiğinde bana öğle namazını; her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğunda da ikindi namazını kıldırdı. İkinci günde ise her şeyin gölgesi kendisinin bir misli olduğunda öğle namazını, her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olduğu zaman da ikindi namazını bana kıldırdı ve dedi ki: Bu iki vaktin arası sana ve ümmetine vakittir.*”¹⁶⁸

Buna karşılık Ebu Hanifenin delili ise, şu hadis-i şeriftir: “*Öğle namazını serin vakte kadar erteleyin. Çünkü sıcağın şiddeti, cehennemın kaynamasındandır.*” buyrulmaktadır.¹⁶⁹ Her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşmadıkça hava serinlemez. Çünkü bundan önce hava hususen Hicazda çok sıcak olur. Cibrilin imamlığıyla ilgili hadisin son kısmı da Ebu Hanife için bir delildir. Çünkü Cibrilin her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğu esnada Hz Peygambere imam olarak öğle namazını kıldırması o vaktin ikindi değil öğle vakti olduğunun delilidir ki bu

¹⁶⁶ Ebu’l- Neca el-Haccavi el Makdisi, *el-İkna’ li Talibi’l İntifa’*, Daru Aleml’l Kütüb, 2. baskı, Suudi Arabistan 1999, I,125.

¹⁶⁷ Güneşin zevali: Güneşin en tepe noktasından batı ufkuna doğru meyiletmeye başlaması anıdır Fey’-i zeval ise güneşin doğu ufku ile batı ufku arasındaki göğün tam tepe noktasında bulunduğu sıradaki her şeyin gölgesidir.

¹⁶⁸ Mavsili, I,75; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I,333; Ebu Davud, Salât, 2.

¹⁶⁹ Buhari, Mevakitu’s-Salât 9; Müslim, Mesacid 180.

durumda burada ihtilaf olmuş olur. Öğle namazının vaktinin ne zaman sona ereceği hususunda birbiri ile çatışan deliller ortada olduğuna göre öğle namazının vakti şüphe ile sona ermez.¹⁷⁰ Bu ihtilaftan kurtulmak için kişi öğle namazını asr-ı evvelden önce kılmalı, ikindi namazını ise asr-ı sani¹⁷¹ olmadıkça kılmamalıdır. Türkiye’de ikindi ezanları asr-ı evvelde okunmakta ve namazlar da buna göre kılınmaktadır.¹⁷²

Cebrail(as)ın imamlığı hadisine baktığımızda ikinci gün cebrailin öğle namazını her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman, ilk gün ikindi namazını da her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman kıldırıldığını görmekteyiz. Burada ilk bakışta öğlenin son vaktinde ikindi namazını kılabiliriz şeklinde bir şey anlaşılabılır. Ancak Peygamberimiz(sav) “Bir namazın vakti çıkmadıkça diğer namazın vakti girmez”¹⁷³ buyurmaktadır. O halde bu hadisteki” *ikinci gün Cebrail öğle namazını her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman kıldırması*” ifadesinin yorumu “*bir misli olmasına yakın zamanda*” şeklindedir. Bu, aynen “*Kadınları boşadığınızda ve iddetleri de bittiğinde artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın*”¹⁷⁴ ayetine benzer. Burada tutma ve salma işinin, iddetin bitiminden sonra gerçekleştirilmesi değil, iddetin bitmesine yaklaşıncaya kastedilmiştir. Çünkü iddetin bitmesinden sonra zaten kadın bair talak ile boşanmış olur ve kocasının o kadını yanında tutması haramdır.¹⁷⁵

2.1.10.3. İkinci Namazının Vakti:

İkinci vakti daha önce geçen görüş ayrılıkları çerçevesinde, öğle vaktinin çıktığı andan başlayıp güneşin batmasıyla son bulur. Yani ikindi vakti her şeyin gölgesinin bir misli arttığı andan başlayıp (Ebu Hanife’ye göre ise iki misli olduğu andan itibaren) güneşin batmasından hemen öncesine kadar devam eder. Nitekim Peygamberimiz “*Kim ikindiden bir rekâta güneş batmadan önce erişirse, erişmiş olur*”¹⁷⁶ buyurmuştur. Yani ikindi namazının vaktine erişmiş olur.

¹⁷⁰ El-Mavsili, I,76.

¹⁷¹ Asr-ı evvel: Fey’i zevelden başka her şeyin gölgesinin kendisinin bir misline ulaştığı zamandır.

Asr-ı sani ise: Fey’i zevelden başka her şeyin gölgesinin kendisinin iki misline ulaştığı zamandır.

¹⁷² Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, s.198.

¹⁷³ İbn Ebu Şeybe, Musannef, I,294.

¹⁷⁴ Bakara Suresi 2,231.

¹⁷⁵ Et-Tahavi, *Şerhu Meani’l-Asar, Hadislerle İslam Fıkhi*, (Çev.: Beşir Eryarsoy), Kitabevi Yay., İstanbul 2009, I,457.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II,462.

Hasan b. Ziyad (ra) güneşin sararmaya başlaması ikindinin son vaktidir demiştir. Bu Şafii in görüşü olup onun delili Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana ikindi namazını ikinci gün, güneş değişmeye yüz tutunca kıldırıldı*” ifadesidir.

Fakihlerin büyük çoğunluğunun görüşü şudur: Güneşin sararma vaktinde ikindi namazını kılmak mekruhtur.¹⁷⁷ Çünkü Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bu namaz münaфіkların namazıdır. Onlardan biri güneş şeytanın boynuzları arasına girinceye kadar oturur. Sonra kalkıp yeri gagalar gibi dört rekât namaz kılar. Bu namazında Allah’ı az anar*”¹⁷⁸

Âlimler güneşin değişmesi hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Dikkate alınacak noktanın ışık mı yoksa güneşin kursu mu olacağı konusunda anlaşamamışlardır. Nehaî(ra), ışığın değişmesini dikkate alırken Şabî(ra) ise güneş kursunun değişmesini dikkate alır. Makul olan görüşte budur. Çünkü ışığın değişmesi güneşin batıya kaymasında sonra meydana gelmektedir. Güneşin kursu gözü kamaştırmayacak duruma gelirse, güneş değişmiş olur.¹⁷⁹

2.1.10.4.Akşam Namazının Vakti

Akşam namazının vakti güneşin batmasından şafağın kaybolmasına kadardır. Yani bütünü ile güneş yuvarlağının(kursunun) batması ile başlar. Batı ufukta, güneş battıktan sonra sırasıyla üç hal vuku bulur: kızartı, beyazlık ve siyahlık. Ebu Hanifeye göre şafak ancak beyazlıktır. Beyazlığın kaybolması da ondan sonra siyahlığın meydana gelmesidir. Siyah meydana gelince de akşam namazının vakti çıkmıştır. Bugün camilerde amel buna göredir.¹⁸⁰ Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafi’n görüşüne göre şafak beyazlıktan önceki kızılıktır. Bu görüş Ömer, Ali ve İbn Mesudun(ra) görüşüdür. İbn Abbasdan gelen rivayetlerden biri de bu şekildedir. Esed b. Amr(ra) Ebu Hanifeden yaptığı rivayette bu görüşü nakletmiştir. Bunun açıklaması şöyledir: üç doğuş üç batış vakti vardır. Vaktin girişinde dikkate alınan orta doğuştur. Bu ise ikinci fecr dir. Batışta da yine aynı şekilde orta vaktin girişi dikkate alınır. Bu da kızılıktır. Kızılığın kaybolmasıyla yatsı vakti girmiş olur. Beyazlığın dikkate alınması zorluk anlamı taşımaktadır. Çünkü beyazlık gecenin üçte birine yakın bir zamanda kaybolmaktadır.

¹⁷⁷ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Feza Yay., İstanbul 1994, I,393.

¹⁷⁸ Müslim, Mesacid 195; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III,195.

¹⁷⁹ Serahsi, I,256.

¹⁸⁰ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: Hasan Ege), Bahar Yay., İstanbul, I,162.

Halil b. Ahmed “Mekke’de akşam beyazlığını gözetledim, beyazlık ancak gece yarısından sonra kayboldu” demiştir. Denildiğine göre beyazlık yaz gecelerinde asla kaybolmaz, sadece ufukta yayılır. Sabahleyin bir arada toplanır. Bu nedenle zorluk olmaması açısından şafağın kızılık olduğunu kabul etmek daha makuldür.¹⁸¹

İmam Şafi’ye göre akşam namazının sadece bir vakti vardır. Bu da cebrailin fiiliyle takdir edilmiştir. Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana akşam namazını iki günde de aynı vakitte kıldırıldı*” ifadesi nedeniyle güneşin batmasından sonra üç rekât kılınacak kadar geçince akşam namazının vakti çıkmış olur.¹⁸² Nitekim Muhammed b. Amr b. El- Hasen, Cabir b. Abdullahın şöyle dediğini rivayet etti: Rasulullah(sav) akşam namazını güneş batınca kılardı.¹⁸³

Hanefilerin delili ise; Ebu hureyrenin hadisidir. Rasulullah şöyle buyurmuştur: “*Akşam namazının vaktinin evveli güneş kayboluncadır. Sonu ise şafak kayboluncadır*”

Cebrailin imamlığı hadisinin yorumuna gelince Cebrail(as) namazın kılınması için müstehab olan vakti açıklamak istemiştir. Biz de böyle diyoruz çünkü akşam namazının güneş batıp ufuk tamamen temizlendikten sonra daha fazla geciktirilmesi mekruhtur. Bunu Hasan b. Ziyad Ebu Hanifeden rivayet etmiştir.¹⁸⁴ Bunun delili Peygamberimiz(sav): “*Ümmetim akşam namazında acele davranıp yatsı namazını geciktirdiği sürece hayırlı yolda devam ediyor demektir*”¹⁸⁵ buyurmuştur.

Malikilere göre akşam namazının ihtiyari vakti uzatılmaz. Aksine bu daraltılmış bir vakittir. Bu namazın ihtiyari vakti, her iki hades halinden ve necasetten temizlenmek, avret yerlerini kapamak, ezan okuyup kamet getirmek gibi şartları ifa etmek için gerekli olan sürenin yanı sıra namazı kılablecek kadar süreyi kapsayan bir zamandır. Şu halde sözü edilen şartları daha önceden ifa etmiş olan kişi, akşam namazını vaktin başlamasından itibaren bu şartları yerine getirecek kadar bir süre geciktirebilir. Tabi bu geciktirme de, sözü edilen şartların normal olarak yerine getirileceği kadar bir süreyle takdir edilmelidir. Bu hususda itidalli davranmak gerekir. Mesela vesveseli bir insanın fazla uzatmasıyla çok acele davranan bir kişinin kısaltması muteber sayılmaz. Zaruri vakte gelince b, ihtiyari vaktin peşi sıra başlar ve fecrin doğuşuna kadar devam eder. Astronomi ilmiyle uğraşanlar derlerki: Namaz saatleri,

¹⁸¹ Serahsi, I,257–258.

¹⁸² Serahsi, I,257.

¹⁸³ Buhari, Mevakit, 18; Müslim, Mesacid,177, 233.

¹⁸⁴ Serahsi, I,257.

¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III,449.

cumhur-u ulemanın belirtmiş oldukları vakitlere göre ayarlanmıştır. Bir kişi astronomik zamandan önce namazını kılsa kıldığı namaz batıl olur. Her halukarda ihtiyat açısından namazı bu vakte kadar veya sonrasına tehir etmek caizdir.¹⁸⁶

Ebu Hanife'ye göre kızılık güneşin alametidir. Beyazlık ise gündüzün alametidir. Bunun tamamı kaybolmadıkça geceye kesinlikle ulaşılmaz. Hâlbuki yatsı namazı gece namazıdır. Bu da ancak beyazlığın kaybolmasından sonra mümkündür. Beyazlığın kaybolmasıyla akşam namazının vakti çıkar yatsı namazının vakti girer.¹⁸⁷

Ayrıca şunu belirtmekelim ki eğer bir yerde güneş battığında kişi akşam namazını kılar ve daha sonra başka bir yere giderse ve orada henüz güneş batmamış ise ona akşam namazını tekrar kılması vacib olur.¹⁸⁸

2.1.10.5.Yatsı Namazının Vakti

Yatsı namazının ilk vakti; şafağın kaybolduğu zamandır. Son vakti ise fecrin doğmadığı bir zamandır. Bu öyle bir zamandır ki onu fecrin doğması takib eder.¹⁸⁹ Yani ikinci fecrin doğmasından hemen öncesine kadardır. Ancak Muhammed(ra) Kitabı'l-Asıl'da yatsı namazının son vaktinin gece yarısına kadar olduğunu söylemiştir. Bundan maksat, yatsı namazını geciktirmenin mübah olduğu son vakti bildirmektir. Yatsı namazının caiz olduğu vakte gelince bu ikinci fecrin doğuşuna kadar devam eder. Fecrin doğuşundan önce kâfir Müslüman olsa veya çocuk buluş çağına erişirse, yatsı namazını kılması gerekir. Biz Hanefilere göre durum böyledir.¹⁹⁰

Şafii(ra) Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebraili, bana yatsı namazını ikinci gün gecenin üçte biri geçince kıldırır*”¹⁹¹ ifadesi nedeniyle, yatsının son vakti gecenin üçte biri geçtiği zamandır demişlerdir.

Hanbelîlere göre yatsı namazının da ikindi de olduğu gibi, ihtiyari ve zaruri olmak üzere iki vakti vardır. İhtiyari vakit; ufuktaki kırmızılığın kaybolmasıyla başlayıp gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Zaruri vakit ise gecenin ikinci üçte birinin başlamasından itibaren başlayıp fecr-i sadığın doğmasına kadar devam eder.

¹⁸⁶ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,248.

¹⁸⁷ Serahsi, I,258.

¹⁸⁸ Ahmet b. Hamza, I,367.

¹⁸⁹ İbrahim el- Halebî, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağır Tercümesi*,(Çev.: Hasan Ege), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1973, s.150.

¹⁹⁰ Serahsi, I,258.

¹⁹¹ Ebu Davud, Salât 2; Tirmizi, Salât 1.

Yatsı namazını zaruri vakte bırakan kişi, namazı her ne kadar eda sayılsa da günaha girer. Sabah öğle ve akşam namazlarına gelince bunların zaruri vakitleri yoktur.¹⁹²

Malikilere göre ise yatsının ihtiyari vakti, kırmızı şafağın batmasından başlar ve gecenin ilk üçte birinin nihayete ermesiyle nihayet bulur. Yatsı namazının zaruri vakti ise, ihtiyari vaktini müteakiben fecrin doğmasına, şartlarını yerine getirdikten sonra kendisinde yatsıdan bir tam rekâta kavuşulan bir zamanın kalkmasına kadar olan vakittir. Şayet tam bir rekât sığacak kadar bir vakit kalmazsa her iki nevi vaktiyle de yatsının vakti çıkmıştır. Zaruri vakitte özür sahibi olan kişiler dışında yatsıyı kılan kimse günahkâr olmuştur.¹⁹³

Ümmü Gülsüm b. Ebi Bekir'den O, müminleri annesi Hz Aişe(ra)'nın şöyle dediğini haber vermiştir: Bir gece Peygamber(sav) yatsı namazını gecenin büyük bir bölümü geçinceye ve mescitlerdeki uyuyuncaya kadar geciktirdi. Sonra mescide çıkıp namazı kıldırdı ve *“Eğer ümmetime zorluk vermeyecek olsaydım, şüphesiz ki bu namazın vakti budur”*¹⁹⁴ buyurdu. Bu rivayete binaen Peygamberimizin(sav), gecenin çoğu geçtikten sonra bu namazı kıldırıldığını ve bu vaktin, bu namaz için bir vakit olduğunu haber verdiğini görüyoruz.

İşte bu rivayetlerin sahih bir şekilde anlaşılması ile şu sabit olmaktadır: yatsı namazının ilk vakti, şafağın kaybolmasıyla başlar, gecenin tamamı geçinceye kadar devam eder. Ancak bu namazın üç ayrı vakti söz konusudur: Vaktin girişinden gecenin üçte biri geçinceye kadar olan süre. Bu, bu namazın kılınacağı en faziletli vakittir. Bu vakitten başlayan ve gece yarısının bitişine kadar devam eden vakit. Bu, öncekinden daha az faziletlidir. Gecenin yarısından sonrası fazilet itibariyle hepsinden daha azdır.¹⁹⁵

2.1.10.6. Vitr Namazının Vakti

Vitr namazının vakti, yatsı namazının vaktidir. Ancak önce yatsının kılınması emredilmiştir. İmameyne göre vitir vaktinin evveli, yatsıdan sonra başlar. Fecr-i sadık doğmadıkça da devam eder. Bu, Ebu Hanife ile İmameynin; vitrin niteliği hususundaki ihtilaflarına dayanan bir ihtilaftır. Vitr namazı Ebu Hanifeye göre vacibtir. Bir vakit iki

¹⁹² Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I, 248–249.

¹⁹³ Ceziri, (Çev.: Hasan Ege), I, 163.

¹⁹⁴ Müslim, Mesacid 219; Nesai Mevakit 21.

¹⁹⁵ Et-Tahavi, (Çev.: Beşir Eryarsoy) I, 481–482.

vacib namazı bir arada toplayınca, bu her iki namazın vakti olur. Vakit namazı ile kaza namazı misalinde olduğu gibi; bu iki namazdan birinin önce kılınması emredilmiş olsa bile, hüküm değişmez. Vitir namazı İmameyne göre sünnettir. Diğer sünnet namazlarındaki gibi, vakti farz namazın kılınmasından hemen sonra başlar.¹⁹⁶

Kişi vitr namazını bile bile yatsıdan önce kılacak olursa, fakihlerin ittifakıyla vitr namazı yerine geçmez. Çünkü bu kimse vitri vaktinden önce kılmıştır. Ya da emredilen, vitri yatsıdan sonra kılmak düzenini terk etmiştir. Fakat yatsı namazını farkında olmadan abdestsiz kıldığının farkına varırsa, Ebu Hanifeye göre vitri değil, sadece yatsı namazını yeniler. Çünkü sıralama işi unutma mazeretinden dolayı düşmüştür. Ebu Yusuf ve Muhammede göre ise vitri kaza etmesi gerekir. Çünkü onlara göre vitir namazının vakti yatsı namazı geçerli bir şekilde kılındıktan sonra girer. Bu ise gerçekleşmemiştir. Bu nedenle bu kişi vitri vaktinden önce kılmış olur. Ebu Hanife'ye göre ise yatsı namazın vakti girince vitrin vakti de girmiş olur. Şu kadar var ki sıraya da riayet etmek gerekir. Burada ise sıralama unutma nedeniyle düşmüştür. Bu görüş ayrılığının temelinde yukarıda da değindiğimiz gibi vitir namazının niteliğindeki ihtilaf vardır. Ebu Hanife'ye göre vitir namazı vacip veya farzdır, yatsıya tabi değildir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise sünnettir ve yatsıya tabidir.¹⁹⁷

2.1.11. Her Bir Vakte Ait Kuralların Belirlenmesi

Yukarıdaki tanımlamalara baktığımızda güneşin doğuşu/batışı, batıya meyledişi gibi ifadelerle karşılaşmaktayız. Bunlar bize, Müslümanların günlük ibadetlerinde kullandıkları vakitlerin tayininde, güneşin temel bir faktör olduğunu göstermektedir.¹⁹⁸ Keza gölgelerin boyu ve şafağın doğuşu da güneşin gökyüzündeki konumuyla doğrudan ilgilidir. Bu sebeple hesap kurallarının oluşturulmasında güneşin yörüngesi temel alınmaktadır. Güneşin gökyüzünde izlediği örnek yörüngeler aşağıya çıkarılmıştır. Şekil 7'deki yörüngeler Ankara (40° kuzey enlem) için çizilmiş olup, soldaki yörünge 21 Haziran'a, sağdaki ise 21 Aralık'a aittir. Düzlemin üstünde kalan

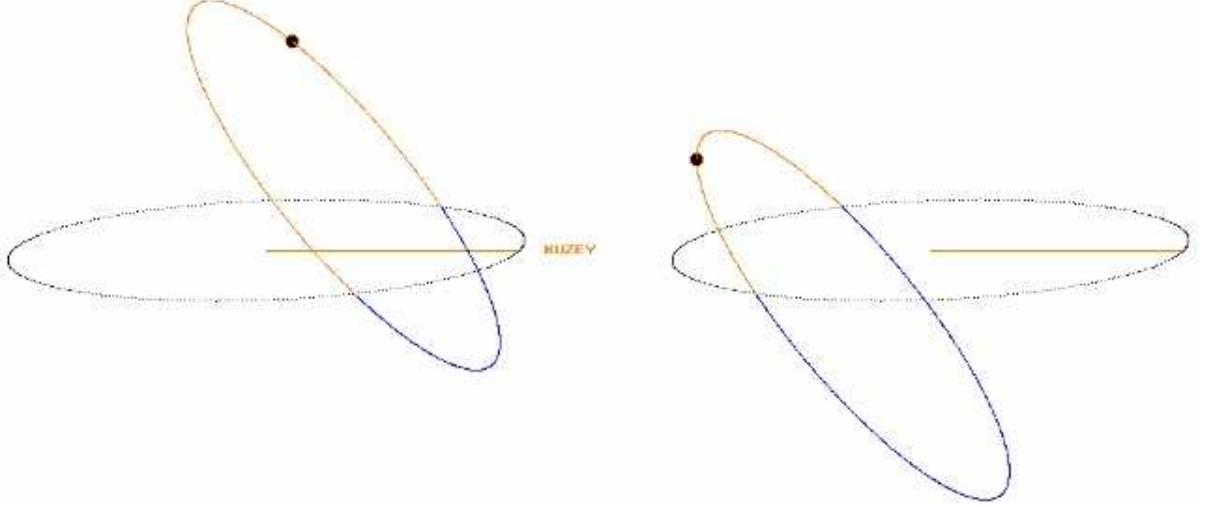
¹⁹⁶ Mavsili, I, 77.

¹⁹⁷ Serahsi, I, 269.

¹⁹⁸ Bu konu Abdurrahman Özlem'e ait makaleden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.cepmuvakkit.com.tr. 21.04.2011.

turuncu bölüm gündüzü, altında kalan mavi bölüm ise geceyi göstermektedir. Düzlemi çevreleyen çember ise ufuk hattını temsil etmektedir.

Şekil 7 Tipik Güneş Yörüngesi

Şekilden anlaşıldığı üzere güneş, her gün doğu cihetinden ufuk çizgisini keserek yükselmekte, en üst noktaya ulaştıktan sonra tekrar alçalarak ufuk çizgisini batı cihetinden aşağıya doğru kesmektedir. Yaz ve kış yörüngelerinin farklı olduğu, yazın güneşin daha uzun süre ufuk üzerinde kaldığı ve ufku kuzeye yakın noktalardan kestiği müşahade edilmektedir. Kışın ise güneş, daha kısa süre ufuk üzerinde kalmakta ve ufku güneye yakın noktalardan kesmektedir. Yani aslında güneş her gün, bir önceki günden biraz daha farklı bir yerden doğmakta ve batmakta; böylece spiral bir yörünge takip etmektedir.

Güneşin günlük hareketi olan bir turu esnasında ufuk düzlemiyle yaptığı açı (yataya göre yaptığı dikey açı) zamana bağlı olarak sürekli değişir. Güneşin gökyüzündeki yüksekliğini ifade eden ve Güneş Dikey Açısı adı verilen bu açı, vakitlerin hesaplanmasındaki en temel parametredir. Güneş Dikey Açısı, güneşin merkezi referans alınarak ifade edilir.

Güneşin hareketine ilişkin bu temel bilgiyi aktardıktan sonra, her bir vakte ilişkin kuralların nasıl belirlendiğine geçelim:

Öğle Vakti:

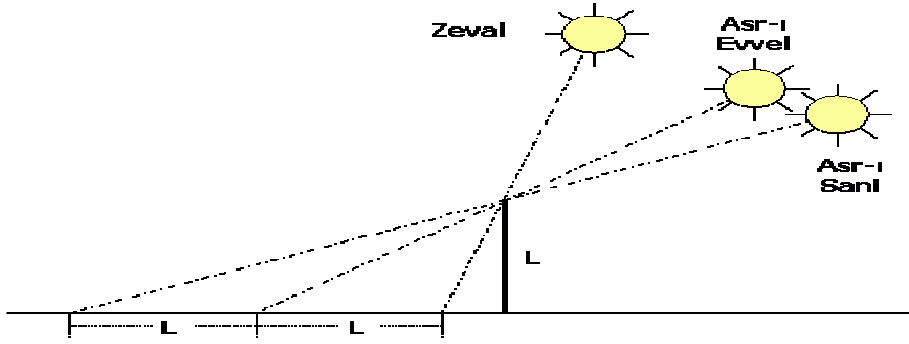
Öğle vakti, tanımı gereği güneşin batıya yönelmesi ile başlamaktadır. Günün ilk yarısında doğu tarafında bulunan güneş, günün ikinci yarısında batı tarafına geçer. Günün tam ortasında ise güneş merkezi, üzerinde bulunduğumuz meridyene dik konuma gelir (başucu=zenit konumu); yani bulunduğumuz noktada kuzey/güney

yönünde uzanan yere dik itibari düzlem güneşin merkeziyle çakışır. Bu esnada güneş, (ekvator kuşağı hariç olmak üzere) kuzey yarımkürede tam güneyi ve güney yarımkürede tam kuzeyi gösterir (bkz. Şekil 2). Güneşin en yüksekte olduğu bu vakitte (zeval vakti) namaz kılmak yasaklandığından, öğle vaktinin girmesi, yani güneşin batıya meyletmiş sayılması için en azından, güneş bu meridyen düzlemini terk edinceye kadar beklenmesi gerekmektedir. Bu süre zarfında meridyen hattı, güneş merkezinden güneş yuvarlağının kenarına ulaşır dışına çıkar. Güneş yuvarlağının dünyadan görünen yarıçapının gökyüzünde kapladığı açı yaklaşık $0,27^\circ$ olduğuna ve güneş 1 dereceyi 4 dakikada kat ettiğine göre (bir gün=1440 dakika / 360 derece), güneşin merkezinden kenarına bir yarıçap kadar hareket etmesi ve başucu dışına çıkması için 1 dakikadan biraz fazla bir zamanın geçmesi gerekir. Bu nedenle öğle vaktinin hesaplanması için zeval vaktine 2 dakika ilave edilmelidir.

Zeval vaktinde güneşin o gün için en yüksek noktaya ulaştığını belirtmiştik. Bu durumda zeval vaktindeki Güneş Dikey Açısı, o günün en yüksek açısı olmaktadır. Zeval Dikey Açısı olarak adlandırılan bu açı, ikindi vaktinin hesabında kullanılmaktadır. Zeval vaktinde güneşin en yüksekte bulunması, bu vakitte gölgelerin de en kısa olması anlamına gelmektedir. Zeval anındaki gölgenin uzunluğuna Zeval Gölgesi(fey-i zeval) denir. Zeval Gölgesi de ikindi gölgesinin hesabında kullanılır:

İkindi Vakti:

İkindinin vakti, hadiste ifade edildiği üzere, bir cismin gölgesinin, ikindi gölgesi olarak tanımlanan uzunluğa erişmesiyle başlamaktadır. İkindi gölgesinin ne olduğu konusunda ise, Tanımlar bölümünde açıklandığı üzere mezhepler arasında farklılık mevcuttur. Şafii, Maliki, Hanbelî mezhepleri ile İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bir cismin İkinci Gölgesi, o cismin Zeval Gölgesi uzunluğuna cismin kendi uzunluğunun eklenmesi ile bulunur. Yani 1m.lik bir sopenın gölgesi zeval vaktinde 0,5m ise, sopenın gölgesi $0,5m + 1m = 1,5m$ ye ulaştığında ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte Asr-ı Evvel denir. İmam Ebû Hanife'ye göre ise ikindi gölgesi, o cismin Zeval Gölgesi uzunluğuna cismin kendi uzunluğunun iki katının eklenmesi ile bulunur. Yani örneğimizdeki sopenın gölgesi, $0,5m + 2m = 2,5m$ olduğunda İmam Ebû Hanife'ye göre ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte ise Asr-ı Sani adı verilir. Zeval, Asr-ı Evvel ve Asr-ı Sani gölgelerinin oluşumu Şekil 8'de verilmiştir.

Şekil 8. İkinci Vaktinin Tayini

Akşam ve Güneş Vakitleri:

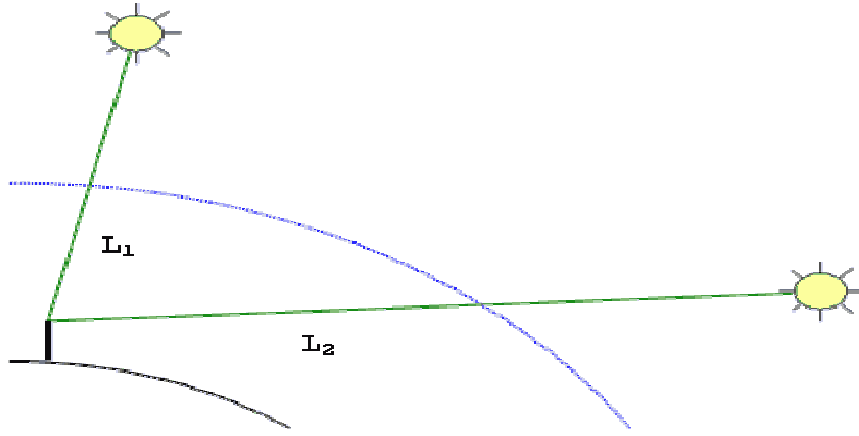
Akşam vaktinin girmesi için güneşin tamamen batması lâzım geldiğini hadislerden anlıyoruz. Bu ise, güneşin üst ucunun, ufuk çizgisinin altına inmesi ile mümkün olur. Güneş merkezinin ufuk hizasında olduğu an, zahiri Güneş Dikey Açısının 0° olduğu andır. Üst ucunun ufuk çizgisine gelmesi için ise merkezinin güneş yarıçapı kadar, yani 0.27° alçalması gerekir. Ancak burada hesaba katılması gereken başka bir husus vardır ki o da atmosferin güneş ışınlarını kırma özelliğidir:

Atmosferi oluşturan moleküllerin boyutu, görünür ışığın dalga boyundan çok daha küçük olduğundan, güneş ışınları atmosferden geçerken kırınıma uğrar. Literatürde Rayleigh kırınımı (saçınımı) olarak bilinen bu hadise, atmosfere giren güneş ışınlarının yönünün değişmesine sebep olmaktadır. Bu değişimde ışığın hareket istikameti, az yoğun katmandan daha yoğun katmana doğru olmaktadır; yani boşluktan gelen ışık, gittikçe daha yoğunlaşan bir gaz tabakası içinde hareket ettikçe içeri (yeryüzüne) doğru kırılmakta ve dikey açısı artmaktadır. Bu da güneşin, gerçekte bulunduğu yerden daha yukarıda görülmesine sebep olur. Yani güneşin gerçekteki (astronomik) yüksekliği (gerçek Güneş Dikey Açısı), dünyadan görülen yüksekliğinden (zahiri Güneş Dikey Açısı) daha azdır. Aradaki fark, Kırılma Açısı olarak bilinir:

$$\text{Kırılma Açısı} = \text{zahiri Güneş Dikey Açısı} - \text{gerçek Güneş Dikey Açısı}$$

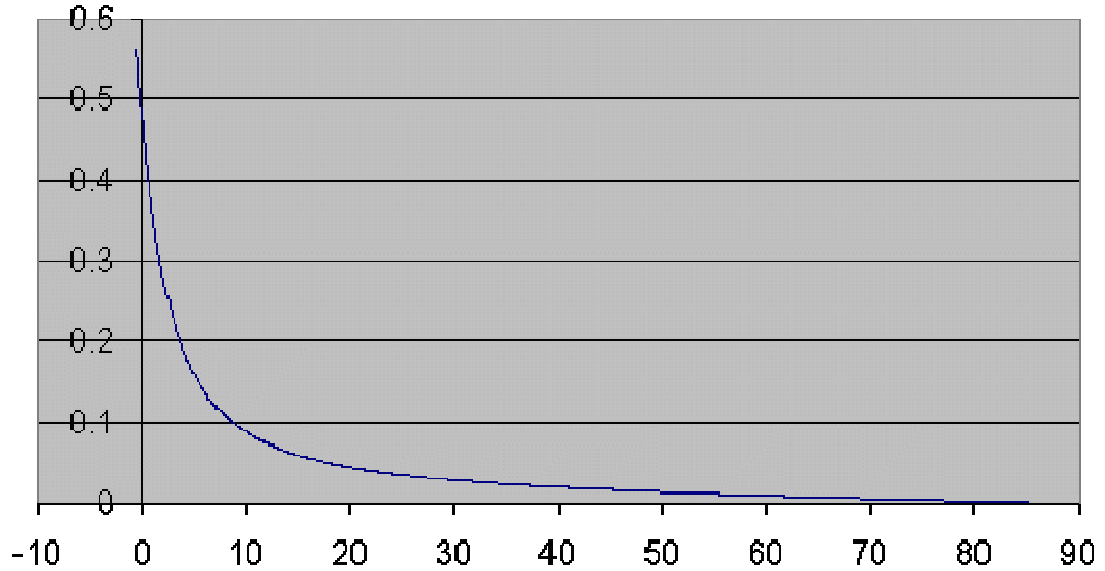
Yeryüzünden yukarı doğru çıkıldıkça (yani irtifa kazandıkça) atmosferin yoğunluğu sürekli olarak azalmakla ve takriben 100km.den sonra pratik olarak etkisi kalmamaktadır. Buna göre atmosferin belli bir fiziki kalınlığı olduğundan bahsedilebilir. Kırılma miktarının da ışığın atmosferde kat ettiği yola, yani atmosferin kalınlığına bağlı olduğuna dayanarak, güneş ışınlarının sabit oranda kırıldığı ve böylece Kırılma Açısının da sabit olduğu düşünülebilir. Ancak, dünya yuvarlak olduğundan, onu saran atmosfer

de küre biçimindedir. Güneş ufka doğru alçaldıkça, yani Güneş Dikey Açısı azaldıkça güneş ışınlarının atmosfer içinde kat ettiği mesafe de artmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Güneş Dikey Açısına bağlı olarak Optik Atmosfer Kalınlığı

Atmosferin optik kalınlığı olarak nitelendirilebilecek bu mesafe, güneş yeryüzüne tam dik konumdayken onun fizikî kalınlığına eşittir; ancak güneş alçaldıkça kalınlık artmaya başlar ve özellikle güneşin ufka çok yaklaşıp neredeyse teğet hale geldiği doğuş ve batış anlarında optik kalınlık birkaç katına ulaşır. İşte bu sebeple güneş ışınlarının atmosfer tarafından kırılma oranı (Kırılma Açısı) sabit olmayıp, güneşin yeryüzüyle yaptığı dikey açının (Güneş Dikey Açısının) bir fonksiyonudur. Kırılma açısının Güneş Dikey Açısına bağlı olarak değişimi Şekil 10'da görülmektedir.

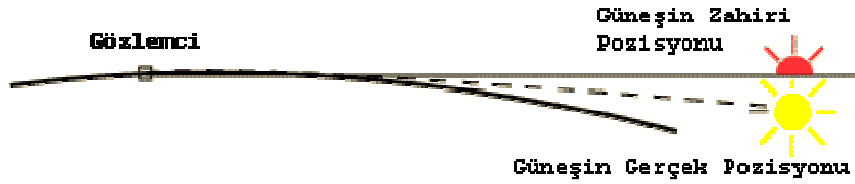

Şekil 10. Güneş Dikey Açısına bağlı olarak Kırılma Açısı

Şekilde verilen grafik değerleri, standart atmosfer koşulları için verilmiş olup, gerçek değerlerin ise hava sıcaklığı, basınç, nem ve zerre miktarı gibi bazı meteorolojik

parametrelere bağılı olarak %10 civarında farklılık gösterebileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Örneğin soğuk hava ya da deniz üzerindeki havada yoğun miktarda tuz moleküllerinin bulunması, ışığın daha fazla kırılmasına neden olur.

Yukarıda anlatılanlar ışığında anlıyoruz ki, biz güneşin batmak üzere olduğunu gördüğümüzde aslında güneş çoktan ufuk hizasının altına inmiştir bile... Şekil 11’de görselleştirilen bu gerçeği akşam vakti kuralını oluştururken hesaba katmamız gerekecektir:

Şekil 11. Ufkun Altındaki Güneşin Görülmesi

Akşam vaktinin girme şartı olan güneşin tamamen batması anı için yukarıda esas aldığımız $-0,27^\circ$ açı değeri (eksi değer ufukun altına belirtir), görünen (zahiri) Güneş Dikey Açısıdır. Gerçek Güneş Dikey açısı ise, yukarıdaki denkleme göre bu değerden kırılma açısı kadar eksiktir. Şekil 5’ten, $-0,27^\circ$ dikey açı için kırılma miktarını $0,57^\circ$ olarak buluruz ($-0,27^\circ$ güneşin ufuktan görülebildiği sınır değer olduğundan grafiğin ilk noktasıdır). Buna göre güneşin tamamen battığının müşahade edilmesi için (gerçek) Güneş Dikey Açısının $-0,27^\circ - 0,57^\circ = -0,84^\circ$ olması gereklidir. Nem ve sıcaklık gibi meteorolojik faktörlerin neden olacağı hesap hatası, -uç enlemler hariç olmak üzere- 1 dakikadan daha azdır.

Vaktin tayinine etki eden bir diğer husus da irtifadır. Güneşin gözlemlendiği yerin, battığı ufuk noktasından daha yüksek olması durumunda, dünyanın yuvarlaklığından kaynaklanan bir bakış açısı değişimi oluşur. Örneğin biz bir dağın tepesinde bulunuyorsak ve güneş deniz üzerinden batıyorsa, bizim ufuk hizasının altına müşahade ediyor olmamızdan ötürü güneşi daha uzun süre görürüz; yani güneşin batması ve vaktin girmesi daha geç oluşur. Kabaca ifade edersek, derece cinsinden dikey açı farkı, km. cinsinden irtifa farkının karekökü kadardır. Örneğin İstanbul’un 267 rakımlı Çamlıca tepesinden kışın güneşin deniz üzerindeki batışı seyredildiğinde, deniz seviyesine göre yaklaşık $0,5^\circ$ ’lik bir açı farkı oluşacaktır (ki bu da takriben 3 dakikaya tekabül eder). Bu nedenle akşam vakti hesap edilirken, yöredeki en yüksek mevkiye ait irtifa ile, buradan güneşin üzerine battığı noktaya ait irtifa farkının göz önüne alınması

ve buna göre bir temkin değeri eklenmesi gerekir. İrtifa farkının pratikte 10 m.den az olamayacağını kabul ettiğimizde Güneş Dikey Açısını -1° almak uygun olacaktır.

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde güneşin batışı, "hâcibin (güneşin kaşının) kaybolması" ile birlikte zikredilmektedir. Bazı şarihlere göre hâcib, güneş yuvarlağının hemen üzerindeki kızılığın tasvir etmektedir. Bu görüşe itibar edilmesi durumunda akşam vaktinin girmesi için, güneşin tamamının ufuk çizgisi altında kaybolmasını takiben çevresindeki kızıl bölgenin de batması gerekeceğinden, temkin değerine 2 dakika eklenmelidir.

Sabah namazı vaktinin sonu olan güneşin doğması hadisesi ise, batması hadisesi ile paralellik gösterir. Yani yukarıda anlatılan hususlar aynen geçerli olup, dikey açı olarak yine -1° kullanılır.

Yatsı ve imsak vakitleri:

Hadise göre yatsı vaktinin tanımı, şafağın kaybolması, imsak vaktininki ise hakiki fecrin zuhurudur. Fecrin/şafağın oluşması ise, tamamen atmosfere ve onun ışığı kırma özelliğine dayanmaktadır. Eğer atmosfer olmasaydı, güneş battığı anda etraf kapkaranlık olacak ve alacakaranlık oluşmayacak, böylelikle yatsı ve imsak vakitlerinden söz edemeyecektik. Peki ışığın kırılması, alacakaranlığın oluşumuna nasıl sebebiyet vermektedir?

Rayleigh etkisi, yani atmosferin güneş ışınlarını kırma özelliği, ışığın rengine yani dalga boyuna bağlı olarak değişim göstermektedir. Birbirine ters orantılı bu bağıntı sonucu, görece daha düşük dalga boyuna sahip olan mavi ışınlar, kırmızı ışınlardan daha fazla kırılıma uğrarlar. Güneşten gelen kırmızı ışınların yaklaşık %5'i, atmosferden geçerken kırılmakta ve gözümüze ulaşmadan saçınmaktadır. Mavi ışınlarda ise bu rakam %20 civarına kadar yükselir. Güneşten bize gelen mavi ışınların daha fazla kırılması, güneş istikametinden dışa doğru bükülmelerine yol açar ve güneşin bize ulaşan huzmesindeki renk tayfında daha az mavi bulunmasına sebep olur. Bizim gökyüzündeki güneşi sarımsı beyaz görmemiz bu sebeptendir; yoksa güneşin atmosfer dışından gözlenen rengi "gümüşü" flüoresan ampullerin rengi gibi donuk beyazdır. Güneş huzmesinden dışarı sevk olunan mavi ışınlar ise atmosfer tarafından yansıtılarak bize gökyüzünün mavi rengini verir.

Işğın dalga boyuna bağlı olarak kırılmasıyla, yukarıda bahsettiğimiz optik kalınlık etkisi birleşince, manzara daha da enfesleşir: Güneş iyice alçaldığında, optik

kalınlık artar ve maviler daha çok kırılmaya başlar; artık güneş tayfındaki mavi renk iyice azalmış ve güneş sararmaya başlamıştır. Hatta gurûba yakın güneş altın sarısı bir topa dönüştüğünde, güneşin yakın çevresi de maviden yana iyice fakirleşir ve sararır; buna karşılık güneşten uzaklaştıkça mavi oranı artmaya başlar. Gökyüzünde turuncudan sarıya, türkuazdan maviye bir renk cümbüşü hâsıl olur. Güneşin batmasının ardından ise şafak, ufuktan yukarı doğru kıızıdan maviye dönüşen bir şerit halinde gökyüzünü kaplar. Öyle ki zamanın ilerlemesiyle bu şerit alçalır; önce kıızılık ve ardından da sönük haldeki beyazlık yavaş yavaş kaybolur.

Buraya kadar anlattıklarımızla, Tanımlar bölümünde bahsedilen kıızıl şafak ve beyaz şafağın oluşma sebeplerine bir nebze değinmiş olduk. Şimdi ise, şafağın hesaba dökülmesindeki zorluklara değinmeye çalışacağız.

Güneş, öğle, ikindi ve akşam vakitlerinin tayinindeki şer-î hükümler güneşin yörüngesi ve gökyüzündeki konumuna bina edilmiştir. Güneşin yörüngesi bugün çok yüksek hassasiyetle bilinebildiğinden, bahse konu dört vaktin -yöre-ye ait coğrafi konum bilgisi dâhilinde- kesin olarak neredeyse saniye hassasiyetinde hesaplanması mümkün olmaktadır. Ancak imsak ve yatsı vakitleri için durum daha farklıdır; zira bu vakitlerin tayini, fecr-i sadık ve şafak hadiselerine bağlanmıştır ki bunların oluşma/kaybolma zamanları, aşağıda sıraladığımız nedenlerden ötürü aynı kesinlikte belirlenememektedir:

- Öğlenin başlangıcı sayılan güneşin batıya meyli veya akşamın şartı olan güneşin batması, müşahedede bulunan tüm gözlemciler tarafından aynı dakika içinde onaylanabilirken, atmosfer kaynaklı fecir ve şafak hadiseleri, diğerleri gibi ani ve keskin değişiklikler şeklinde belirmeyip yavaş geçişlerle bir süreç dâhilinde açığa çıktıklarından, gözlemciye daha bir bağımlıdırlar. Örneğin fecr-i sadık, ayette “siyah ipliğin beyaz iplikten ayırt edilebildiği (tebeyyün ettiği) an”¹⁹⁹ olarak ortaya konmuş ve Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından da “enlemesine görülen aydınlık” olarak açıklanmıştır; ancak fecr-i kâzibin ne zaman bitip gerçek fecrin ne zaman başladığı, tebeyyün için hadiste geçen enlemesine beyazlığın hangi genişliğe ulaşması lâzım geldiği net değildir. Bazı âlimler beyazlığın genişlemeye başladığının fark edildiği ilk anı esas alırken, diğerleri beyazlığın ufuk üzerinde takriben 30° yatay genişliğe ulaşması gerektiğini ileri sürmektedirler.

¹⁹⁹ 2.Bakara: 187.

- Alacakaranlık geçişinde gökyüzünün ufuk hizasında izlediğimiz bu iki boyutlu ışık ve renk değişimleri, müşahade eden bireyin görüş kabiliyetine ve yorumuna da bağlılık arz etmektedir. Günün ilk (fecr-i sadık) ya da son (beyaz şafak) ışıklarının gece karanlığından ayırt edilmesi, gözün karanlığa adaptasyonu ve görme kabiliyeti ile doğrudan ilgilidir. Gece gökyüzündeki ışık seviyesinin, gündüze oranla yüz milyonda bire düşmesi, bu müşkülü izaha yeter sanırız. Ayrıca doğal (ay ışığı) ve yapay (şehir aydınlatması) ışıklar, gökyüzünün gece boyunca devam eden aydınlık seviyesine etki ederler. Bu nedenle dolunayın mevcut olduğu gecelerde veya bol ışıklı şehirlerde gökyüzü daha aydınlık olacağından, tan yeri ağarması daha geç fark edilebilecek ve şafak daha erken kaybolacaktır.
- Fecir ve şafak vaktine tesir eden diğer bir etmen de atmosfer şartlarıdır. Alacakaranlık oluşumuna atmosferin ışığı kırma özelliğinin sebep olduğunu belirtmiştik. Kırılma etkisi ise sıcaklık, basınç, nem, sis/duman vb. birçok parametreye bağlı olarak değişir. Bu ise, imsak ve yatsı vakitlerinin atmosfer şartlarına bağlı olarak zaman ve mekâna göre farklılık göstermesine neden olur. Havanın açık veya bulutlu olmasının da gözleme etkisi bulunmaktadır.
- İrtifa farkı da yine aynı şekilde fecir/şafak vaktine etki eder.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında bir kez daha hatırlatmak istiyoruz ki vakitlerin tayininde esas olan müşahededir. Özellikle imsak ve yatsı vakitleri için mümkün olduğunca gözlemde bulunulmalı, bu sağlıklı olarak yapılamıyorsa hesaba itibar edilmelidir. Hesaba uyulduğunda da zikredilen belirsizlikler göz önüne alınarak temkinli davranılmalıdır. Bu itibarla sabah ve yatsı namazları biraz geciktirilmeli, akşam ise acele edilmelidir ki sünnete uygun davranış da böyledir.

İmsak vaktinin hesabına ilişkin kurallara baktığımızda; Bu vaktin hesaplanabilmesi için de, diğer vakitlerde olduğu gibi bir dikey açının tayini gerekmektedir. Müslüman âlimler bu konuya öteden beri ilgi duymuş ve araştırmalarda bulunmuşlardır. 15. yy.dan itibaren Mısır, Suriye ve kutsal topraklar dâhil olmak üzere Osmanlı coğrafyasında imsak için referans olarak alınan -19° değeri Türkiye’de de 1982 yılına kadar kullanılmıştır. Batıda alacakaranlık evrelerine ilişkin yapılan gözlemevi araştırmalarının sonucunda astronomik alacakaranlığın, -12° ilâ -18° arasında oluştuğu ve -18° ’den sonra alacakaranlık izinin tespit edilemediği hükmüne varılmış ve bu -18° sınır değeri, özellikle Batılı Müslümanlar arasında imsak açısı olarak kabul görmüştür.

1982 yılından itibaren Diyanet takvimlerindeki imsak vakitleri de -18° esas alınarak hazırlanmaktadır.. Ayrıca diyanet bu konuyu 25.08.2010 tarihinde yapmış olduğu açıklamada Müslümanlar için çok önemli olan Mescidi Haram ve Mescidi Nebevi gibi bazı İslam ülkelerinde daha ihtiyatlı hareket etmek için güneşin 19° ufka yaklaşmasının esas alındığını böylece de imsak vaktinin daha erken bir vakte denk geldiğini bildirmiştir. Bunun yanı sıra Din İşleri Yüksek Kurulu imsak vaktinin başlangıcı olarak biraz daha kolaylık olması açısından bilimsel bir ölçüt olan astronomik tanı yani 18° yi esas aldığını, Böylece Diyanet İşleri Başkanlığının hesaplarında imsak vakti, 19° yi esas alan takvimlere göre güneşin doğuşuna biraz daha yakın olduğunu belirtmiştir.²⁰⁰

Yatsı vaktine ilişkin olarak ülkemizde İmameyn görüşü esas alınmakta ve kızıl şafağa itibar edilmektedir. Kızıl şafakla beyaz şafak arasında yaklaşık 2° dikey açı farkı olduğu kabul edildiğinden, hâlihazırda Türkiye'de yatsı vakti için -17° esas alınmaktadır.

Yakın dönemde, özellikle İngiltere ve A.B.D.de, fecr-i sadık olayının -18° de görülüp görülemeyeceği hususu çok tartışılmıştır. Bu tartışmalarda -18° değerinin, astronomik alacakaranlığa ilişkin üst sınır olduğu ve bunun fecr-i sadık tanımıyla örtüşmediği iddia edilmiştir. Belçikalı astronom Marcel Minnaert'in, " -17° civarında Zodyak ışığının (fecd-i kazib) görüldüğü, $-16/17^{\circ}$ de ise tan yeri ağarmasının optik aletlerle gözlemlenebildiği" şeklindeki ifadesi de bu yargıya mesnet yapılmıştır. Buna dayanarak, -18° dikey açı değerinin, ancak orucun başlamasına yönelik temkinli bir vakit olarak kullanılabileceği, fakat sabah namazının bu vakitte kılınmasının sahih olmayacağı ihtar edilmiştir. Bu görüşteki âlimler, yaptıkları birtakım gözlemler ışığında imsak ve yatsı (beyaz şafak) vakti hesabında -15° dikey açı değerini esas almışlardır.

Müşahedenin önemine inanan bazı âlimler, imsak/yatsı vakitlerindeki bu müşkülün çözümü için uzun süreli gözlemlere yönelmişlerdir. Bu konudaki en kapsamlı müşahedelerden biri, 1987 yılının Eylül ayında İngiltere'nin Blackburn, Lancashire bölgesinde başlatılmış ve Hizb-ül Ulema'nın gözetiminde yaklaşık bir sene boyunca devam etmiştir. Bu gözlem sonucunda bazı ilginç bulgular elde edilmiştir:

1. Fecir ve (beyaz) şafak, astronomik olarak simetrik iki hadise olmalarına rağmen, bunlara ilişkin açıların her zaman eşit olmadığı görülmüştür. Bunun sebebi ise, imsak ve yatsıdaki atmosferik şartların aynı olmaması ile izah edilmektedir. Gerçekten, fecirde

²⁰⁰ DİB.(t.y.) www.diyaret.gov.tr. 10.06.2011.

karanlığa alışmış bir gözün ilk ışığı tespiti, akşam aydınlığa adapte olmuş bir gözün son ışığı tespitinden daha kolaydır. Keza imsak vaktindeki nem, sis ve özellikle sıcaklık değerleri, yatsıdakinden hayli farklıdır. Bir diğer etmen de imsak ve yatsı vakitlerindeki alacakaranlığın, ufuk hizasında farklı konumlarda oluşması ve böylece farklı yeryüzü şekillerine ait atmosfer tabakalarının ışığı farklı kırması ve farklı konumlardaki irtifaların aynı olmamasıdır.

2. İmsak ve yatsıya ait Güneş Dikey Açısı değerlerinin yıl boyunca sabit olmayıp mevsimlere göre değiştiği tespit edilmiştir. Örneğin kış aylarındaki dikey açı değerlerinde ufak artışlar gözlemlenmiştir. Bu ise soğuk (ve yoğun) atmosferin ışığı daha fazla kırması ile açıklanabilir. Benzer şekilde, farklı iklimlere sahip değişik coğrafyalarda açı değerlerin farklılık göstereceği çıkarımı yapılmıştır.
3. Fecir ve (beyaz) şafak açısının gözlem yapılan bölge için yıl boyu -12° ilâ -16° arasında değiştiği, kırmızı şafağın ise -9° ilâ -11° civarında kaybolduğu görülmüştür.

2.1.12.Cuma Namazı ve Hutbesi

Cuma namazı sadece öğle vaktinde sahih olur. Öğle vaktinden sonraki bir vakitte sahih olmaz. İmam cumayı bitirmeden ikindi zamanı girerse, Cuma bozulur. Çünkü vakit Cuma'nın koşullarındandır. Cumayı bitirmeden zaman çıkarsa ona başlamadan çıkmış demek yerinde olur. Nitekim namaz için abdest gibi ibadetin koşulları başından sonuna kadar devam eder.²⁰¹

Rivayet olunduğuna göre Resulullah (sav), Musab b. Umeyr(ra)'i hicretten önce Medine'ye göndermiş ve ona, "*Güneş batıya meyledince insanlara Cuma namazını kıldır*" demiştir²⁰² Es'ad b. Zürrare(ra)'ye de, "*Yahudilerin Cumartesi gününe hazırlık yaptıkları günde, güneş batıya meyledince iki rekat ile Allah Teala'ya yakınlaş*" diye yazmıştır.

İbn Mesud'(ra)un cumayı kuşluk zamanı kıldırıldığına dair rivayetin anlamı ona yakın vakitte, demektir. Ravi, namazın güneşin batıya yönelmesi(zeval) sonrasına ertelenemeyeceğini, kastetmektedir. Malik(ra),iki zamanın birbiri içine girdiği, şeklindeki görüşüne dayalı olarak, ikindi zamanında Cuma'nın kılınması caizdir, demiştir. Biz bunun tutarsız olduğunu düşünmekteyiz.²⁰³

²⁰¹ Serahsi, II,50.

²⁰² Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III,128, 150.

²⁰³ Serahsi, II,50.

Hutbe ise Cuma namazının şartlarındandır. Çünkü Peygamber(sav) hutbesiz Cuma namazını ömründe hiç kıldırılmamıştır. Hutbenin vakti ise Cuma namazından önce zevalden sonradır. Zira sünnette böyle varid olmuştur.²⁰⁴

2.1.13.Bayram Namazı ve Teşrik Tekbirleri

Bayram namazının vakti, güneşin yükselmesiyle başlayıp zeval vaktine kadar devam eder. Güneş zeval noktasına gelince vakti çıkar. Çünkü Peygamberimiz(sav) bayram namazının kılınmasını güneşin bir veya iki mızrak boyu yükselmesine bağlamıştır.²⁰⁵

Bayram namazından önce namaz mahallinde namaz kılınmaz. Çünkü Peygamberimiz(sav) namaza çok önem vermesine rağmen böyle bir şey yapmamıştır.²⁰⁶

Bayram namazının hutbesi namazdan sonradır.²⁰⁷

Teşrik tekbirlerine gelince teşrik tekbirlerinin başlangıç ve bitiş vakti konusunda sahabeler arasında ihtilaf vardır. Ömer, Ali, Abdullah b. Mesud, Aişe (ra) gibi sahabe büyükleri teşrik tekbirlerinin başlangıcının Arefe günü sabah namazından başladığında ittifak etmişlerdir. Bizim âlimlerimiz de bu görüşü benimsemişlerdir. Bu tekbirler, hac zamanının erdemini ortaya koymak içindir. Haccın farzlarının en muazzamı ise arafatta vakfe yapmaktır. Öyleyse vakfe gününde (arefe) tekbir getirilmesi meşru olmalıdır. Bu nedenle Mekhul; tekbirden arefe günü öğle namazından itibaren başlanır demiştir. Çünkü vakfenin (Arafat duasının) zamanı güneşin batıya kaymasından(zevalden) sonradır. Bu sahabeler teşrik tekbirlerinin ne zaman biteceği noktasında ihtilaf etmişlerdir. İbn Mesud'a göre nahr günü ikindi vaktinde son tekbirini alır ve bitirir. Bu sekiz salevattır. Ebu Hanife de bu görüşü benimsemiştir. Çünkü tekbire haccın asıl farzının yerine getirildiği günde başlanırsa tekbirin kesilmesi de haccın bir başka farzı tavafın yapıldığı nahr gününde (kurban kesme günü) olmalıdır. Hz Ali'ye göre teşrik günlerinin sonunda ikindi vaktinde sona erer. Bu da yirmiüç namazda tekbir alınmış olduğunu gösterir. Hz Ali'nin bu görüşünü imameyn benimsemiştir. Bu rivayet Ömer (ra) dan nakledilen iki rivayetten biridir. Ömer (ra) dan

²⁰⁴ Merginani, I,83.

²⁰⁵ Alauddin Ebi Bekr b. Mesud el Kasani el-Hanefi, *Bedaiü's-Senai fi Tertibi's-Şerai*, Matbaatul-İmam, Mısır ts., II,699; Merginani, I,86.

²⁰⁶ Merginani, I,85.

²⁰⁷ Merginani, I,86.

gelen ikinci rivayet ise teşrik günlerinin son günü öğle namazına kadar tekbire devam edilir şeklindedir.²⁰⁸

Sahabenin gençlerine gelince ibn Ömer ve ibn Abbas, teşrik tekbirlerinin başlangıcının nahr günü öğle namazı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Teşrik tekbirlerinin bitişi konusunda da ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbasa göre teşrik günlerinin sonunda öğle namazında biter. İbn Ömer'e göre teşrik günlerinin sonunda sabah namazında biter. İmam Şafii bu görüşü benimsemiştir.²⁰⁹

2.1.14.Nafile Namazların Vakitleri

Hanefilere göre nafileler iki kısma ayrılır: sünnet olan nafileler, mendup olan nafileler.

1-Müekked sünnetler:

1.1.Sabah namazından önce kılınan iki rekât nafile namaz: Sabah namazının sünnetinin vakti sabah namazının vaktidir. Bir kişi sabah namazının sünnetini kılmadan cemaat farza dursa bakılır. Eğer ikinci rekâtta dahi olsa farza yetişme imkânı varsa sünneti kılar, eğer farzın ikinci rekâtına dahi yetişemeyecekse sabah namazının sünnetini terk ederek cemaate katılır ve farzı kıldıktan sonra sünnetini kaza etmez. Sabah namazının sünneti dışında hiçbir namaz Hanefi mezhebine göre kaza edilmez. Sabah namazını kılamayan kimse aynı gün zevalden önce onu kaza ederken sünnetini de beraberinde kılar.²¹⁰

1.2.Öğle veya Cuma namazından önce kılınan dört rekâtlık namaz.

1.3. Öğle namazından sonra kılınan iki rekâtlık namaz.

1.4. Akşam namazından sonra kılınan iki rekât namaz.

1.5. Yatsı namazından sonra kılınan iki rekâtlık namaz.²¹¹

H. Peygamber(sav);” Her kim günde şu on iki rekât namaza devam ederse Allah o kimse için cennette bir ev yapar. İki rekât sabah namazından önce, dört rekat öğle namazından önce, iki rekat öğle namazından sonra, iki rekat akşam namazından sonra ve iki rekat yatsı namazından sonra.”²¹²

²⁰⁸ El-Kasani, II,521; Serahsi, II,68; Merginani, I,87.

²⁰⁹ Kasani, II,521.

²¹⁰ Zuhayli, II,173.

²¹¹ Zuhayli, II,173–174.

²¹² Tirmizi, Salât 189.

1.6.Teravîh Namazı: Ramazan ayında yatsıdan fecrin doğuşuna kadar geçen zamandır. Teravîh namazı yatsı namazından önce kılınırsa caiz olmaz. Hanefilere göre teravîh namazı vitirden önce kılınabileceği gibi vitirden sonra da kılınabilir.²¹³ Çünkü teravîh vakit bakımından vitre değil yatsı namazına tabidir. Gecenin çoğunu teravîhle geçirmek daha iyidir. Çünkü o gecenin namazıdır.²¹⁴

Teravîh namazının gece yarısından sonraya kalmasında ise anlaşmazlık vardır. Bazıları yatsı namazını delil getirerek bunun mekruh olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe göre teravîhin yatsı namazına tabi olduğu göz önünde bulundurularak teravîh namazını da gecenin yarısından sonraya kalması mekruh olur demişlerdir. Doğru olan ise mekruh olmayışdır. Çünkü teravîh namazı gece namazıdır. Gece namazının ise gecenin sonunda olması daha faziletlidir.²¹⁵

2. Gayri Müekked Sünnetler:

2.1. Öğle namazının farzından sonra kılınan iki rekata ilave olarak kılınan iki rekat namaz

2.2. İkinci namazından önce tek selamla kılınan dört rekat namaz.

2.3. yatsı namazından önce kılınan dört rekat namaz

2.4. Evvabin namazı: Akşam namazından sonra altı rekatlık bir namazdır.

2.5. Kuşluk (duha) Namazı: Güneşin bir mızrak boyu yükselmesiyle başlayıp zeval vaktine yirmi dakika ya da yarım saat kalıncaya kadar olan vakittir. Kuşluk namazının muhtar olan vakti gündüzün dörtte biri geçtikten sonraki vakittir.

2.6. Abdest Namazı: Abdest uzuvları kurumadan kılınan iki rekâtı namazdır.

2.7. Tahiyatü'l-mescid namazı: Mescide giren kimselerin kıldığı iki rekatlı namaz.

2.8. Teheccüd Namazı(Gece Namazı): Rekat sayısı iki ile sekiz arasında olan teheccüd namazını, gece vakti özellikle gecenin son kısmında kılmak daha faziletlidir.

2.9.İstihare Namazı: Nasıl hareket etmenin doğru olacağı bilinmeyen mübah işlerde kılınan iki rekatlı namazdır.

2.10. Tesbih Namazı: Müslümanların her vakitte kılacakları keraheti olmayan dört rekatlı bir namazdır. Her gün veya gecede, değilse haftada ya da Cuma günleri ya da her ay ya da ömürde bir kere kılınmalıdır.

²¹³ Zuhayli, II,174; Mavsili, I,140.

²¹⁴ Mavsili, I,140.

²¹⁵ Serahsi, II,219.

2.11.Hacet Namazı: Yatsı namazından sonra iki veya dört rekatlık bir namazdır.²¹⁶

2.1.15.Secdelerde Vakit

2.1.15.1.Tilavet Secdesinin Vakti:

Hanefi mezhebine göre namaz dışında okunan secde ayetinden dolayı yapılması gereken secdenin zamanı belirsiz olup geniş zaman içinde yapılabilir. Namaz içinde secde ayeti okunursa vacip olan bu secdenin dar bir zamanda hemen yapılması gerekir. Fakat kişi namazdaki kıraatini secde ayeti ile bitirirse ya bunun için müstakil olarak secdeye gidip sonra kıraat için geri döner ya da bu secdeyi rükû ve secde içinde yerine getirir. Kişi namazda kıraatini secde ayeti ile bitirmez de secde ayetinden sonra okuyuşuna devam ederek üç ya da daha çok ayet okursa tilavet secdesi için namaz secdesi dışında hemen müstakil bir secde yapması gerekir. Secde ettikten sonra üç yada daha fazla ayet okuyup öyle rükûya varması ve namazını böyle tamamlaması müstehabtır.²¹⁷

Tilâvet secdesinin vakti hakkında da ihtilâf etmişlerdir. Kimisi, yasaklanan vakitlerde namaz kılmanın caiz olmadığı aslına dayanarak «Bu vakitlerde tilâvet secdesini yapmak caiz değildir» demiştir ki bu, İmam Ebû Hanifi'nin görüşüdür. İmam Mâlik'e göre tilâvet secdesi nafilidir. Nafile ise bu vakitlerde kılınmaz.

İmam Şafii'ye göre tilâvet secdesi sünnettir. Sünnet kılmak da, güneş, doğuş veya batışa yaklaşmadıkça caizdir.²¹⁸

2.1.15.2.Sehiv Secdesinin Vakti

Âlimler, sehiv secdesinin yeri hakkında ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki; Şâfiiler: “Sehiv secdesi hep selâmdan önce yapılır”. Hanefiler “Hep selâmdan sonra yapılır” demişlerdir. Mâlikîler ise “Eğer sehiv secdesi bırakılan bir eksiklik içinse selâmdan önce ve eğer bir fazlalık yapıldığı içinse selâmdan sonra yapılır” demişlerdir. İmam Ahmed de: “Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in sehiv secdesini selâmdan önce yaptığı hususlarda selâmdan önce, selâmdan sonra yaptığı hususlarda ise selâmdan sonra

²¹⁶ Zuhayli, II,17.

²¹⁷ Zuhayli, II,236–237.

²¹⁸ İbn Rüşd, I,431.

yapılır”²¹⁹ demişlerdir.

2.1.16.Namaz Kılmanın Faziletli Olduğu Vakitler

Her vaktin hangi kısmının faziletli olduğu konusunda fakihlerin değişik görüşleri vardır.

Vaktin girip girmemesi konusunda şüphesi olan kişi zannı galibi oluşuncaya kadar namazını tedbir olarak biraz ertelemesi müstehabtır.²²⁰

Sabah namazının müstehab olduğu vakit; Hanefilere göre sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmak (isfar), ortalık henüz aydınlanmadan kılmaktan(tağlisten) daha faziletlidir.²²¹ Öyle ki ok atan kişi bu aydınlık okunu atan kişinin okunun yerini görebilecek kadar olmalıdır.²²² Hanefilerin delili şu hadistir: “*Sabah namazını ortalık biraz aydınlanınca eda ediniz. Çünkü bunun ödülü daha büyüktür.*”²²³ Diğer yandan sabah namazını aydınlık vakitte kılmak cemaati artırır. Karanlıkta kılmak ise cemaatin az olmasına neden olur. Cemaatin artmasını sağlayan durum ise daha faziletlidir. Buna ek olarak güneş doğana kadar kişinin namaz kıldığı yerde oturması menduptur. Peygamber(s.av.); “*Kim sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde beklerse İsmail (as.) çocuklarından dördünü özgür kılmış gibi ecir alır*”²²⁴ buyurmuştur. Kişi sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığı zaman bu fazileti elde etme imkânı bulur. Erken kıldığı zaman ise bunu yapması biraz daha zordur.²²⁵

Şafii(ra) sabah namazını ortalık karanlık iken kılmanın daha faziletli olduğunu söylemiştir. Şafii (ra) Aişe(ra)’nin rivayet ettiği şu hadisi delil getirmektedir. Aişe(ra) şöyle buyurmuştur: “*kadınlar örtülerine bürünmüş bir halde Rasulullahla birlikte namazdan ayrılırken karanlığın şiddetinden dolayı tanınmazlardı.*”²²⁶ Ayrıca namazın erken kılınmasında ibadeti yerine getirmeye koşmak vardır. Nitekim bu durum Al-i İmran, 3/133te “*Rabbinizin bağışına koşun*” ayetiyle teşvik edilmiş bir husustur.²²⁷ Hz. Aişe’nin rivayet ettiği hadise gelince rivayetlerden geçerli olanı Resulullah’ın sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığıdır. Nitekim İbni Mesud(ra.); “Ben Resulullahın

²¹⁹ İbn Rüşd, I,378.

²²⁰ İbn Kudame, *Kitab-ı Muğni*, Mektebetül Kahire, 1970, I,280.

²²¹ Serahsi, I,259.

²²² Halebî, s.151.

²²³ Tirmizi, Salât 3.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V,261.

²²⁵ Serahsi, I,259–260.

²²⁶ Tirmizi, Salât 2.

²²⁷ Serahsi, I,259.

hiçbir namazı mendup vaktinden önce kıldığını görmedim. Sadece bir Cuma günü sabah namazını ortalık henüz aydınlanmadan kılmıştır.”²²⁸ Buna göre Resulullah o güne özgü olmak üzere sabah namazını karanlıkta kılmıştır. Bu da göstermektedir ki, normal olarak sabah namazı ortalık aydınlanınca kılınır. Resulullahın namazı ortalık henüz karanlıkken kıldığı sabit ise, bunun nedeni bir yolculuğa çıkmak olabileceği gibi, kadınların cemaatle namaza katıldığı döneme ait bir uygulama da olabilir. Kadınların evlerinde oturması emri gelince bu uygulama yürürlükten kaldırılmıştır.²²⁹

Eğer kişinin kıraati uzatma düşüncesi varsa ortalık karanlık iken başlayıp biraz aydınlanınca bitirmesi daha faziletlidir. Böyle bir düşüncesi yoksa namazı ortalık aydınlanınca kılmak daha faziletlidir” demiştir.²³⁰

Öğle namazının müstehab olduğu vakit; İshakın görüşüne göre kışın öğle namazını hemen kılmak müstehaptır.²³¹ Bunu delili; Peygamber(sav) Muaz(ra)ı Yemene göndereceği zaman; *“Yazın öğle namazını serin vakte bırak. Senden öğle uykusu için izin isterlerse onlara süre ver ki yetişebilsinler. Kışın ise öğle namazını güneş batıya dönünce kıldır. Çünkü geceler uzundur”*²³² buyurmuştur. El Kaadiye göre; öğle namazını serin vakte bırakmanın müstehab olabilmesi için üç şart gerekir:

- a)Şiddetli sıcak
- b)Sıcak beldelerde olmak
- c)Cemaatle kılınan mescidlerin olması.

Şafiye göre ise evinde tek başına namaz kılacak olan kişinin o namazı çabucak kılması efdaldır. Çünkü tehir etmek ancak serinliği kırmak, gölgenin duvara düşmesi ve cemaate katılımı artırmak içindir. Ancak cemaatle namaz kılmayan için böyle bir tehire gerek yoktur.²³³ Nitekim Habbab b. Eret: *“Rasulullah’a çadırımızdaki aşırı sıcaklıktan şikâyet ettik. O bizim bu şikâyetimize olumlu cevap vermedi”*²³⁴ demiştir. Diğer yandan, yazın öğle namazının erken kılınması cemaatin azalmasına neden olur. İnsanlara zarar verir. Çünkü sıcak insana eziyet verir. Habbab b. Eret(ra)ın rivayet ettiği hadis şöyle yorumlanabilir. Sahabiler cemaati tümüyle terk etmeyi istemişlerdi. Peygamber (sav)

²²⁸ Buhari, Hac 99;Ebu Davud, Menasik 64.

²²⁹ Serahsi, I,260.

²³⁰ Serahsi, I,259.

²³¹ İbn Kudame, I,282.

²³² Buhari, Mevakitu’s-Salât I,199.

²³³ İbn Kudame, I,282.

²³⁴ Müslim, Mesacid 190; İbn Mace, Salât 3.

onların bu şikâyetlerine olumlu bir karşılık vermedi. Öğle namazını serin vakitte kılmalarını söyleyerek şikâyetlerini giderdi.²³⁵

İkinci namazının müstehab olduğu vakit; Herhalukarda ikindiye tehir etmek faziletlidir. Bu görüş mutlak bir görüştür ve ashab da bu görüşü benimsemiştir. Fakat bir görüşe göre de bulutlu havada acele etmek, açık havada ertelemek müstehaptır. Riayetü'l-kübra adlı kitapta ihtiyar vaktinin sonuna kadar ancak açık havada acele etmek müstehaptır denilmiştir. İhtiyar vakit güneşin sararmasına kadar olan vakittir. Diğer bir ifadeyle her şeyin gölgesinin ikş misline ulaşmasıdır.²³⁶

Şafii(ra) Aişe(ra)ın rivayet ettiği “*Rasulullah ikindi namazını güneş iyice yüksekte iken benim odamda kıldı*”²³⁷ hadisine dayanarak ikindi namazını erken kılmak müstehaptır der. Şafii(ra)ın diğer bir delili ise Enes(ra)ın rivayet ettiği “*Rasulullah(sav) ikindi namazını kıldırdıktan sonra bir kimse, avaliyeye çıkıp bir deveyi boğazlayarak ondan pişirir ve güneş batmadan önce pişirdiğini yiyebilirdi*”²³⁸ hadisidir.²³⁹

Hanefilerin delili ise İbn Mesud(ra) rivayet ettiği; “*Rasulullah ikindi namazını güneş daha parlaklığını korurken kıldırırdı*”²⁴⁰ hadisidir. Bu İbn Mesud tarafından, ikindi namazının geciktirildiğinin açıklamasıdır.

Bazıları ikindi namazına geciktirildiği için “asr” denildiğini söylemişlerdir. İkinci namazını geciktirilmesi daha çok nafile namaz kılma imkânı sağlar. Çünkü ikindi namazından sonra nafile namaz kılmak mekruhtur. Ayrıca ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar kişinin namaz kıldığı yerde beklemesi menduptur.²⁴¹ Nitekim Peygamber (sav) “*Kim ikindi namazını kıldıktan sonra namaz kıldığı yerde güneş batıncaya kadar beklerse İsmail evladından sekiz kişiyi azad etmiş gibi ecir alır*”²⁴² buyurmuştur. Kişi ikindi namazını geciktirince bu fazileti elde etme imkânı bulur. Bu nedenle geciktirmek daha faziletlidir. Şafiilerin delili olan Aişe(ra)ın rivayet ettiği hadisi şöyle yorumlayabiliriz. Aişe(ra)ın odasının duvarları kısıydı ve bundan dolayı

²³⁵ Serahsi, I,261.

²³⁶ el-Merdavi, *el-İnsaf*, I,433–434.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI,37, Müslim, Mesacid 168.

²³⁸ Müslim, Mesacid 192; Buhari, Mevakitü's-salât 13.

²³⁹ Serahsi, I,262.

²⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,209; Müslim, Mesacid 177; Nesai, Mevakit 8.

²⁴¹ Serahsi, I,263.

²⁴² Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 262.

güneş odaya rengi değişinceye kadar vuruyordu”. Enes(ra)ın rivayet ettiği hadisi ise “bu bir özürden dolayı özel vakitte gerçekleşmiş bir durumdur” şeklinde yorumlanabilir.²⁴³

Akşam namazının müstehab olduğu vakit; Akşam namazını mutlak olarak acilen kılmak müstehab olup ezan ile kamet arasında ancak üç ayet okuyacak kadar ya da hafif bir oturuş ile fasıla verilir.²⁴⁴

İsa b. Eban(ra) şöyle derdi:” “Akşam namazını bu konudaki rivayetlerden dolayı vakit girer girmez kılmak güzeldir. Fakat mutlak olarak geciktirmek de mekruh değildir. Bilindiği üzere yolculuk yolculuk ve hastalık gibi nedenlerle görünüş itibariyle yatsıyla beraber kılınabilir. Şayet Hanefi mezhebinin görüşü geciktirmenin mutlak surette mekruh olduğu yönünde olsa, yolculuk ve hastalık gibi nedenlerde de mübah görülmezdi. Nitekim ikindi namazının güneşin berraklığı kaybolduğu vakte kadar geciktirilmesi mübah görülmemiştir. İsa b.Eban (ra)bu görüşe dayanak olarak “Peygamber efendimiz(sav)bir gece akşam namazında Araf suresini okudu rivayetini kullanarak bu hadis, vakit uzunluğunu ve akşam namazını geciktirmenin mübah olduğunu açıklamayla yorumlanabilir” demiştir.²⁴⁵

Yatsı namazının müstehab olduğu vakit; Yazın cemaatin azalmaması için yatsının çabucak kılınması gerekir.²⁴⁶ Eğer böyle bir endişe yoksa gecenin ilk üçte birinin sona ermesine az kalıncaya dek geciktirmek müstehab olur. Bu hususta da Rasulullah(sav) şöyle buyurur: “*Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim*”²⁴⁷ buyurmuştur.²⁴⁸

Sözün Özü, Şafii(ra) Peygamber(sav)in “*Vaktin başı Allahın rızasıdır. Sonu ise Allahın affıdır*”²⁴⁹ hadisinden dolayı namazın ilk vaktinde kılınmasını tercih etmiştir. Af kusurdan sonra olur. Ayrıca namazların erken kılınmasıyla kişi, faziletin elde edilmesine herhangi bir engel ortaya çıkmadan önce faziletli elde etmiş olur” demiştir. Hanefi fakihleri ise namazı geciktirmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü namazı geciktirmek cemaatin artmasına ve uykunun azalmasına neden olur. Bu daha faziletlidir. Vaktin uzun tutulması kolaylık içindir. Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık içindir.

²⁴³ Serahsi, I,263.

²⁴⁴ Zuhayli, I,397.

²⁴⁵ Serahsi, I,264.

²⁴⁶ Merginani, I,39.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

²⁴⁸ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,251.

²⁴⁹ Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf ez-Zeylai, *Nasbu'r Raye Li Ehadisil Hidaye*, el-Mektebetü'l Mekkiyye ts., I, 242.

Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık anlamını gösterme vardır. Rasulullah(sav) *“Vaktin sonu ise Allahın affıdır”* buyruğunda işaret ettiği gerçekte işte budur. Burada “afv” ifadesiyle fazlalık kastedilmiştir. Allah (cc): *“Yine sana iyilik yolunda ne harçayacaklarını sorarlar. İhtiyaç fazlasını de”*²⁵⁰ buyurmuştur. Burada “afv” kelimesinin günahı bağışlamak anlamına alınması caiz değildir. Cebrailin(ra) rasulullah(sav) imamlığının anlatıldığı hadiste ikinci gün namazın vaktin sonunda kılındığı anlaşılmıştır. Rasulullah(sav)ın yapmaya yöneldiği bir şeyde kusur olamaz. Peygamberin(sav) yapmasına cevaz verilen zelle(küçük hata), kusur bulunmadan meydana gelen şeydir.²⁵¹

Vitir namazının müstehab olduğu vakit; bu vakit gecenin sonundadır. Çünkü Hz Aişe(ra)dan gelen rivayete göre Hz Peygamberin(sav) vitri ne zaman kıldığı sorulduğunda dedi ki bazen gecenin evvelinde bazen ortasında bazen de sonunda kılırdı. Ömrünün sonunda ise hep gecenin sonunda kıldı.²⁵²

Gece namazına alışık olup uyanacağına güvenen kimselerin vitir namazını gecenin sonuna kadar tehir etmeleri müstehaptır. Böyle yapılıncı gecenin en sonunda yapılan iş namaz olmuş olur. Uyanma konusunda kendine güvenemeyen kimseler ise uykudan önce vitir namazını kılmalıdır.²⁵³ Nitekim Ebubekr (ra) vitri gecenin başında, Ömer(ra) ise gecenin sonunda kılırdı. Peygamber(sav) Ebubekre(ra) *“Sen güvenli olanı seçtin”*, Ömer’e (ra)ise *“Sen de daha faziletli olanı tercih ettin”* buyurmuştur.²⁵⁴

Diğer mezheblere göre namaz vakitlerinin en faziletli olduğu zamanı kısaca ifade etmek gerekirse; Malikilere göre; En efdal olan namazı ilk vaktinde kılmaktır. Bu sünnettir. Mutlak olarak ister öğle ister diğer vakitler olsun ister tek ister cemaatle kılınsın, ister sıcak bulunsun, ister bulunmasın her halükarda vaktin ilk kısmında namaz kılmak daha faziletlidir. Vaktin ilk cüzleri Allahın razı olacağı vakitlerdir. Hz Peygamber kendisine *“Amellerin hangisi daha üstündür diye soran kimseye cevap olarak “vaktinde namaz kılmaktır”*²⁵⁵ buyurmuştur. Ayrıca Allah(cc) *“Namazları*

²⁵⁰ 2.Bakara: 219.

²⁵¹ Serahsi, I,265.

²⁵² Kasani, II,690.

²⁵³ Zuhayli, I,397.

²⁵⁴ Ebu Davud, Vitr 7;Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,309.

²⁵⁵ Müslim, Salât 85.

koruyunuz”²⁵⁶ buyurmaktadır. Bundan maksat hemen kılınız demektir. Ancak bir kimsenin öğle ve diğer vakitlerde cemaati beklemek için, bir de öğle namazını çok sıcak zamanlarda serinliği beklemek için tehir etmesinde bir sakınca yoktur. Bu şekilde hareket etmek de faziletlidir.²⁵⁷

Şafiilere göre namazın vakitleri sekiz kısma ayrılır:

1- Fazilet Vakti: bu vaktin başlangıcından itibaren kırkbeş dakika sonrasına kadar devam eder. Bu süre içinde kişi, namazın sebepleri olan taharetini tamamlayabilir. Buna fazilet vakti denmesinin sebebi, bu süre içinde kılınan namazın daha sonra kılınacak olan namazlara nisbetle daha faziletli olmasından dolayıdır. Bu süre bütün namaz vakitlerinde mevcuttur.

2- İhtiyari Vakit: Bu da vaktin girişinden başlayıp, vaktin sonundan, namaz kılacak kadarlık bir süre öncesine kadar devam eder. Bu süre içinde kılınan namazlar, daha sonra kılınan namazlardan daha faziletli olurlar. Ancak daha önce kılınan namazlara nisbetle daha az faziletlidir. İhtiyari vakit denmesinin sebebi, kendisinden sonraki vakte nisbetle tercih edilmesinden ötürüdür. Bu vakit öğle namazında, ikindi vaktinden önce öğle namazı kılınabilecek bir vakte dek devam eder. Yine bu vakit, ikindide her şeyin gölgesinin iki misline varmasına kadar devam eder. Akşam namazında da fazilet vaktinin sona ermesine kadar devam eder. Yatsı namazında da gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Sabah namazında ise ortalığın aydınlanmasına kadar devam eder.

3- Kerahtsız olarak caiz olma vakti: bu da ihtiyari vakte eşit bir vakit olması nedeniyle onun hükmüne tabidir. Ancak bu vakit ikindide, güneşin sararmasına kadar devam eder. Yatsıda fecr-i kazibin doğmasına kadar devam eder. Sabah namazında da gün doğuşundan önceki kızılığa kadar devam eder.

4- Haram vakit: Bu, namaz vaktinin sonunda, namaz kılacak kadar bir sürenin kalmadığı vakittir.

5- Zaruret vakti: Bu, kendisinden hayız nifas, delirme, bayılma ve benzeri hallerin kalktığı kişi için muteber olan vaktin sonudur. Bu süre, kişinin iftitah tekbirine yetecek kadar olan bir süredir. Bu durumda vaktin çıkmasıyla da namaz, kişinin zimmetinde kalır ve kaza etmesi vacib olur. Mesela öğle namazını özür nedeniyle kılamamış, ikindinin de son vaktinde iftitah tekbirini alacak kadar bir zaman kalmaması anında özür

²⁵⁶ 2. Bakara:238.

²⁵⁷ Ahmet b. Hamza, I,374; Zuhayli, I,397.

gitmişse bu durumda hem öğle, hem ikindi namazlarını kaza etmesi vacib olur. Yine aynı şekilde akşam ve yatsı namazları için de bu hüküm söz konusudur. Yalnız cem-i tehir yapılan bu iki namazın bir arada kaza edilmeleri için ikinci vaktin sonunda abdest alıp iki namazı kılacak kadar bir sürenin mevcut olması şarttır. Örneğin hayız hali ikindi vaktinin sonunda ortadan kalkmışsa bu kadının öğle ve ikindi namazı akşam namazı vaktinde kılması vacib olur. Tabii bu hayzın kesilmesi hem öğle hem ikindi ve hem de akşam namazını kılmak için gerekli temizliği yapıp ve bu namazları kılmaya yetecek bir zamanın olması da gerekir.

6- İdrak vakti: Bu da vaktin başlangıcıyla maniin meydana gelmesi arasında mahsur kalan vakittir. Örneğin bir kadın, namaz vaktinin girmesinden itibaren abdest alıp namaz kılmazsa ve hayız da olursa temizlendikten sonra bu namazı kaza etmesi vacib olur.

7- Özür vakti: örneğin sefer halinde öğle ile ikindi veya akşamla yatsı arasında cem-i takdim veya cem-i tehir etme vaktidir.

8- Kerahetle beraber caiz olma vakti: Bu vakit, öğle namazı için söz konusu olmaz. İkinci namazında bu vaktin başlangıcı, güneşin sararmasından itibaren başlar. Vaktin sonunda namaz kılacak kadar bir sürenin kalmamasına dek devam eder. Akşam namazında ise bunun başlangıcı, vaktin girişinden kırkbeş dakika sonra başlar. Yatsıdan önce, akşam namazını kılacak kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Yatsı namazındaysa bu vaktin başlangıcı, fecr-i kazibin doğmasından itibaren başlayıp fecr-i sadıktan önce yatsı namazını kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Sabah namazında ise bu vakit, güneşin doğuşundan önceki kıvıllığın görünmesinden itibaren başlar. Güneşin doğuşundan önce sabah namazını kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Fazilet vaktinde namaz kılmanın müstehab oluşundan bazı hususlar istisna edilmiştir. Şöyle ki:

a- Sıcak bölgelerde öğle namazını fazilet vaktinde kılmayıp, duvarların gölgelerinin yere vurmasına kadar tehir etmek mendup olur. Cemaatle mescitte namaz kılmak isteyen kişi bunu yapabilir. Yine aynı şekilde mescid, çok uzak olduğu; oraya gidildiği takdirde insandaki huşuun mükemmelliğinin erimesinden korkarak namazını tek başına kılmak isteyen kişi de öğle namazını serin vakte kadar erteleyebilir.

b- Cemaati bekleyen kişinin de namazı fazilet vaktinde kılmayıp tehir etmesi mendup olur.

c- Vaktin başlangıcında abdest almak için su bulamamış olan kişinin abdest nedeniyle namazı geciktirmesi de böyledir.

d- Haccın fevtinden veya ölünün dağılıp parçalanmasından korkulduğu takdirde veya boğulmakta olan birini kurtarmak gibi amaçlarla namazı tamamen vaktinden çıkarmak bazen vacib bile olmaktadır.²⁵⁸

Hanbelîlere göre: Yatsı namazı dışındaki namazların, vaktin ilk kısmında kılınması daha efdaldır. Çok sıcak oldu zamanlarda öğle vakti ile bulutlu zamanlardaki akşam namazı bu hükümden müstesnadır. Peygamberimiz(sav) “ Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim”²⁵⁹ hadisine dayanarak yatsı namazının gecenin yarısına ya da üçte birine kadar geciktirilmesi daha faziletlidir. Ancak bu geciktirme cemaate ya da fertlere zorluk verecekse geciktirmek mekruh olur.²⁶⁰

Bu anlatılanların yanı sıra şu hususa da değinmek gerekir: Farz namazları bazı durumlarda caiz olan vaktin sonunda namazı kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına kadar tehir etmek vacib olur. Mesela namaz kılacak olan bir kişinin babası cemaatle namaz kılmak üzere namazı geciktirmesini emrederse bu durumda o kişinin bu emri yerine getirmesi vacib olur. Ama cemaatten başka bir nedenle emrederse tehir etmemesi gerekir. Yine namazın vakti gelmekle beraber kişinin arzuladığı ve iştahla yiyeceği bir yemek hazır olursa bu durumda yine namazı tehir etmek daha faziletli olur veya farz namazın vakti gelir de güneş tutulmasıyla ilgili kûsuf namazı veya ay tutulması dediğimiz hûsuf namazı kılınacak olur da vaktin geçmesinden korkulmazsa yine farz namazı tehir etmek daha faziletli olur.²⁶¹

2.1.17.Namaz Kılınması Nehyedilen Vakitler

Nehyedilen vakitlerin hangileri olduğu ve bu vakitlerde kılınması nehyedilen namazların hangileri olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.²⁶²

Birinci Mesele: Âlimler güneşin doğduğu, battığı ve sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar olan vakitlerde namaz kılmaktan nehyedildiğinde müttefiktirler. Fakat zeval vakti ile ikindi namazından sonra namaz kılmakta ihtilaf etmişlerdir. İmam

²⁵⁸ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,252–253.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

²⁶⁰ Zuhayli, I,399.

²⁶¹ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,254.

²⁶² İbn Rüşd, I,235.

Mâlik ile tabileri; namaz kılınması nehyedilen vakitler güneşin doğduğu ve battığı vakitlerle sabah ve ikindi namazlarından sonra olmak üzere dört vakit olup zeval vaktinde kılmak caizdir demişlerdir. İmam Şafii ise bu vakitlerin beşinde de caiz olmadığı ve zeval vaktinde ancak Cuma günü caiz olduğu görüşündedir. Kimi âlim ise ikindiden sonrayı istisna etmiştir.²⁶³

Bu ihtilafın sebebi iki nedenden biri olabilir: ya hadisin hadis ile ya da hadisin amel ile tearuz etmesidir. Çünkü İmam Mâlike göre Medine halkının ameli de bir hüccettir. Nehyi hakkında hadis varid olduğu halde cevazını gösteren bir başka hadis veya amel bulunmayan vakitler hakkında ihtilaf yoktur. Nehyi hakkında olduğu gibi cevazı hakkında da delil bulunan vakitlerde ise ihtilaf edilmiştir. Zeval vakti noktasındaki ihtilafın nedeni amelin hadis ile tearuz etmesidir.²⁶⁴ Zira ukbe b. Amirin(ra) rivayet ettiği şu hadisi delil olarak gösterebiliriz. “Rasulullah üç vakitte namaz kılmanızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar, zeval vaktinde güneş batıya dönünceye kadar, batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar.”²⁶⁵ İmam Mâlik bu vakitlerden zeval vaktini mutlaka, İmam Şafii de yalnız Cuma gününün zevalini istisna etmiştir. Medine halkının amelini hüccet sayan İmam Mâlik Medine de halkın birinci ve ikinci vakitlerde namaz kılmadıklarını üçüncü vakitte ise kıldıklarını görünce nehyin amel ile neshedilmiş olduğuna inanarak zeval vaktinde namaz kılmayı caiz görmüştür.²⁶⁶

İkinci namazından sonra namaz kılmanın menedilmesi hakkındaki ihtilafın sebebi ise, bu konuda birbirine zıt olan iki hadisin bulunmasıdır. Biri sıhhatinde ittifak edilen Ebu Hureyrenin(ra) “*Peygamber ikindi namazından sonra gün batıncaya kadar ve sabah namazından sonra gün doğuncaya kadar namaz kılmaktan nehyetti*”²⁶⁷ mealindeki hadisidir. İkincisi ise Hz Aişe(ra)ın “*Rasulullah benim evimde fecirden önce iki rekat ve ikindiden sonra iki rekat olmak üzere iki namazı hiç bırakmadı*”²⁶⁸ mealindeki hadisidir. Ebu Hureyrenin hadisini tercih edenler nehyolundğunu kabul ederken; Hz Aişenin(ra) hadisini kabul edenler veya onun peygamberin(sav) vefat edeceği sıralarda olduğu için hadisi neshettiğine kail olanlar caizdir demişlerdir. Ancak

²⁶³ El-Kasani, II,742, İbn Rüşd, I,147.

²⁶⁴ İbn Rüşd, I,235.

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned IV,152; Müslim, Salatu'l Musafirin 293.

²⁶⁶ İbn Rüşd, I,236.

²⁶⁷ Buhârî, Mevâkit 330.

²⁶⁸ Müslim, Salâü'l-Müsâfirîn, 6,54, no: 300; Ebû Dâvûd, Salât, 2/299, no: 1279.

Ümmü Selemenin(ra) hadisi Hz Aişe(ra)nin hadisi ile tearuz etmektedir. Zira bu hadiste Peygamber efendimizin(sav) ikinci namazından sonra iki rekat namaz kıldığını gören Ümmü Selemenin(ra) “*Kıldığın bu namaz ne idi? Diye sorduğu efendimiz(sav)in de Abdulkaysoğullarından birkaç kişi bana gelmişlerdi de onlarla meşgul oldum ve onun için öğle namazından sonraki iki rekati kılamadım bu iki rekat onlardı*” ²⁶⁹ diye cevap verdiği rivayet edilmektedir.²⁷⁰

Görüldüğü üzere bu konudaki ihtilaflar yukarıda belirttiğimiz gibi ya hadisin hadisle ya da hadisin amel ile tearuz etmesi neticesinde meydana gelmiştir.

İkinci mesele: Âlimler, bu vakitlerde kılınması caiz olmayan namazların hangileri olduğu noktasında ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanifeye göre bu vakitlerde ister farzın kazası ister sünnet ister nafile olsun hiçbir namaz caiz değildir. Ancak kişi o günün ikinci namazını unutmuş ise gün batarken bile kılabilir demiştir.²⁷¹ Çünkü o günün ikinci namazının farz nedeni o vakittir. Hatta güneş batarken bile bir kâfir Müslüman olsa veya bir çocuk buluş çağına ulaşsa ikinci namazlarını kılmaları gerekir. Fakat namazı yetiştiremeyeceklerinden dolayı bu vakitte onlara kılmanın farz oluşu imkânsızdır. İkinci namazını kılamazlar.²⁷²

İmam Şafii ise bu vakitlerde kılınamayan namazlar sadece sebebpsiz olan nafile namazlardır. Cenaze namazı gibi namazlar kılınabilir demiştir. İmam Mâlik de ikinci ve sabah namazlarından sonra sünnet kılabilmede İmam Şafii ile beraber ise de tahiyyatü'l-mescid gibi sebepli olan sünnet namazları kılabilmede ondan ayrılır. Çünkü İmam Şafii bu vakitlerde iki rekat tavaf namazı kılmayı ve tahiyyatü'l mescid namazını kılmayı mekruh görmezken İmam Mâlik ve Ebu Hanife mekruh görür.²⁷³

Âlimlerin görüşlerine baktığımızda bu ihtilafların,

- 1- Farzın kazası dâhil bütün namazlar
- 2- Sünnet olsun nafile olsun farzın dışında kalan namazlar
- 3- Yalnız nafile namazları bu vakitlerde kılmanın caiz olmadığı görüşleri olmak üzere üç görüş ortaya çıkar.

²⁶⁹ Müslim, Salâtul-Müsâfirîn,6,54, no: 834.

²⁷⁰ İbn Rüşd, 1,237.

²⁷¹ İbn Rüşd, I,237.

²⁷² Serahsi, I,272.

²⁷³ El- Kasani, II,743; İbn Rüşd, I,149.

İmam Mâlikin gün batarken cenaze namazının da kılınamayacağına dair rivayet olunan görüşünü de hesaba katarsak görüşlerin sayısı dört olur.²⁷⁴

Bu hususda tek bir hükme bağlanamayıp ihtilafların çıkma nedeni; aslında bu hususda birbirleriyle tearuz eden hadislerdeki umumlarla açıklamada ihtilaf etmeleridir. Nitekim “*Biriniz herhangi bir namazı unuttuğunda onu hatırladığında kaza etsin*”²⁷⁵ hadisindeki umumdan hangi vakitte olursa olsun namazı unutan kişinin hatırladığı zaman namazını kılmasının caiz olduğu anlaşılır. Diğer yandan “Rasulullah(sav) üç vakitte namaz kılmamızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar, zeval vaktinde, batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar”²⁷⁶ gibi peygamber efendimizin(sav) vakitle alakalı nehye dair hadislerinden ise –farz, sünnet, nafil- bütün namazların bu nehyedilen vakitlerde kılınmasının caiz olmadığı anlaşılır. Eğer bu iki hadisi görünen manalarında bırakırsak ya zaman ya da hangi namaz olduğu açısından birbirleriyle tearuz etmiş olurlar. Zamanın umumu murad değildir diyen fakihler bu vakitlerde hiçbir namaz caiz değildir demişlerdir.²⁷⁷ Hadisteki “kaza etsin” nassından, farz namazı anlayıp farzın kazasını kılınması nehyedilen namazın umumundan istisna edenler ise farzın dışında kalan namazları bu vakitlerde kılmayı caiz görmemişlerdir. İmam Mâlik farz namazın müstesna olduğuna dair görüşünü “kim gün batmadan ikindi namazının bir rekatına yetişirse ikindi namazına yetişmiş olur” hadisine dayanarak tercih etmiştir. Nitekim Kûfe fukahası da bu hadise dayanarak farz namazlardan günün ikindisini istisna etmişlerdir. İbn Rüşd konunun devamında “sabah namazını hakkında da aynı nass bulunduğu için günün sabah namazını da istisna edip, sabah namazının bir rekatını gün doğmadan yetiştiren kimse nehyedilen vakte girdiği için namazı fasittir. İkinci namazının bir rekatını gün batmadan yetiştiren kimse ise caiz olan vakte girdiği için, namazı sahihtir şeklinde bir görüşte bulunmalıydılar” der.²⁷⁸

2.1.1.8. Vakıt İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı

Âlimlerin çoğunun görüşüne göre ister hata, ister kasten olsun namazı vaktinden önce kılının namazı geçerli değildir.²⁷⁹

²⁷⁴ İbn Rüşd, I,237.

²⁷⁵ Buhârî, Mevâkit, 37.

²⁷⁶ Ahmed b. Hanbel Müsned IV,152.

²⁷⁷ İbn Rüşd, I,238.

²⁷⁸ İbn Rüşd, I,238.

²⁷⁹ İbn Kudame, I,287.

Namaz kılan bir kimse namazın bir cüzüne vakit içinde yetişirse bunun eda olup olmayacağı konusunda fakihlerin iki türlü görüşü vardır: birinci görüş Hanefilerle Hanbelîlerin ikinci görüş ise Malikilerle Şafiilerin görüşüdür:

1-Hanefi ve Hanbelîlere göre kendisine tahsis edilen vakit içinde bir namazın iftitah tekbirine yetişmekle bu namazın tamamı eda olur. Bu namazın tehiri ister hayızdan temizlenme ya da delilikten kurtulma gibi özürler sebebiyle olsun, ister özürsüz olarak olsun hüküm değişmez. Bu görüşün dayandığı delil Hz Aişeden (ra) rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: Hz Peygamber şöyle buyurdu: “*İkindi namazının bir secdesine güneş batmadan önce yetişen kimse ile güneş doğmadan önce sabah namazından bir secdeye yetişen kimse bu namazlara yetişmiş olur.*”²⁸⁰ Bu mesele seferinin mukim olan imamın namazına yetişmesi veya cemaatle namaza yetişmeye benzer. Namazın geri kalan kısmı vakit içinde eda edilene tabidir, dolayısıyla edadır.

2-Maliki ve Şafiilerde esas olan görüşe göre: bir namazın bir rekâtı iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmışsa bütün namaz eda edilmiş sayılır. Eğer bir rekât iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmayıp belki bir rekâtta daha azı kılınmışsa bu namaz kaza olur. Bu görüşün dayandığı delil şu hadistir. “*namazın bir rekâtına yetişen kimse o namaza yetişmiştir*”²⁸¹ yani eda olarak yetişen demektir. Yani namazdan bir rekâta yetişemeyen, namaza eda olarak yetişmemiş olur. İki durum arasında fark şudur: Bir rekât namaza ait işlerin çoğunu içine almaktadır. Bir rekâtta sonra yapılan işler genelde tekrar gibidir. Dolayısıyla bu rekâta tabidir. Bu görüş zahirde daha kuvvetlidir. Çünkü secdeden kastedilen rekâttır. Bu görüşün dayandığı delil “*sabah namazından bir rekâta yetişen sabah namazına yetişmiştir*” hadisidir.²⁸²

2.1.19.Kaza Namazlarının Vakti

Bu konuya geçmeden evvel eda, iade, kaza kavramları üzerinde durmak istiyoruz.

Eda: *Zimmeti borçtan kurtarmak, emir ile vacip olan şeyin yani memurun bihin aynını hak sahibine teslim etmektir.*²⁸³ Diğer bir ifadeyle *bir şeyi yerine getirmek,*

²⁸⁰ Buhârî, Mevâkîât 17, 28.

²⁸¹ Buhârî, Mevâkîât 17, 28.

²⁸² Zuhayli, I, 400.

²⁸³ Erdoğan, “Eda”, s.112.

*bir borcu ifa etmek, bir haberi veya bir şeyi yerine ulaştırmak, emaneti teslim etmek, bir kimsenin hakkını vermek anlamlarına gelir.*²⁸⁴

Eda kavramının bir terim olarak tanımında Hanefi usulcülerıyla mütekellimin usulcülerini farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu farklılığın temelinde ise, mütekellimin usulcülerini edayı genel itibariyle hüküm bahsinde ele alırken Hanefi usulcülerini emir-nehî konusunda ele almışlardır.²⁸⁵ Bu konuda Hanefilerin yaklaşımı daha isabetli görülmektedir. Çünkü eda her ne kadar hüküm konusuyla da ilgiliyse de, orada edanın daha çok ibadetlerle alakalı yönüne dikkat çekilmiştir. Hâlbuki eda tarifinden de anlaşılacağı üzere sadece ibadetlerle alakalı değil genel anlamda emirlerin ifasıyla da alakalıdır. Bu durum dikkate alındığında edanın emir-nehî bağlamında ele alınmasının daha uygun olduğu görülür.²⁸⁶

Ayrıca eda vakitli ibadetlerde vakti içinde, vakitsiz olanlarda ise süreklilik arzeder yani ömür boyu yapılır.²⁸⁷

Şafii usulcülerini ise edayı, ancak belirli bir zaman dilimi içinde yapılması gereken ibadetlere özgü bir kavram olarak görürler. Bundan dolayı yerine getirilme zamanı belirlenmemiş olan kefare, belli zamanla kayıtlanmamış nezir gibi görevlerin yerine getirilmesini eda olarak nitelemezler.

İade: Sözlükte *tekrar yapmak, yeniden yapmak, geri döndürmek* anlamlarına gelir.²⁸⁸ Daha geniş bir şekilde anlatılmak istenirse *bir ibadet vakti içersinde eda edilirken bir eksiklik, ihlal veya özürden dolayı o ibadetin aynı vakit içersinde yeniden yerine getirilmesine* denir. Örneğin bir kimse abdestsiz olarak namaz kıldıktan sonra abdestsiz olduğunu fark ederse henüz de vakit çıkmamışsa o namazı yeniden kılar. İşte bu bir iadedir.²⁸⁹

İadenin eda kapsamı içinde olup olmadığı konusunda usulcüler görüş ayrılığı içindedirler. İadeyi eda kapsamında görenler genel olarak Hanefilerdir. Şayet iade vacibin bir çeşidi ise o zaman edanın kapsamındadır. Şöyleki örneğin bir namaz vakti içinde kılınırken herhangi bir rüknünün terk edilmesiyle fasid olduğundan bu ibadet yerine getirilmemiş yapılmamış sayılır. Bu nedenle bu ibadetin ikinci kez eksiksiz

²⁸⁴ İbn-i Manzur, I,48.

²⁸⁵ Ali Bardakoğlu, "Eda" DİA, DİB Yay., İstanbul 1994, X,389.

²⁸⁶ Ali İhsan Pala, , *İslam Hukuk Metodolojisi*nde Emir ve Yasakların Yorumu, Fecr Yay., Ankara 2009, s.326.

²⁸⁷ Pala, s.327.

²⁸⁸ İbn Manzur, IV,3157.

²⁸⁹ Pala, s.329.

yerine getirilmesine itibar edilir. Bu da eğer vakti çıkmadan yapılırsa eda vakti çıktıktan sonra yapılırsa kaza olur. Şayet iade vacibin bir çeşidi değilse, o takdirde de bu taksimata dâhil değildir. Bunun izahı da şudur: kişinin kıldığı namazı, söz gelimi terk edilmesi halinde sehiv secdesi gerektiren bir şeyi terk etmek suretiyle eksik ve fasid olarak yapması gibi. Çünkü vacip için eda ve kaza biçiminde yapılan taksim, emirle sabit olan vacibin taksimi olup, iade hakkında herhangi bir emir mevcut değildir. Bundan dolayı bu ikinci durumda farzın edası yerine ilk yapılan ibadet geçerli olur, ikincisi değil.²⁹⁰

Kaza: Kelime olarak *hüküm ve hâkimlik* demektir.²⁹¹ Bir fıkıh terimi olarak kaza, onu gerektiren emrin ne olduğu yönündeki tartışmalara binaen Hanefiler ve cumhur tarafından farklı tanımlanmıştır. Buna göre Hanefilerin tanımı şöyledir: Kaza emirle sabit olan vacibin, görevin, farzın mislinin, denginin teslim edilmesidir. Cumhura göre ise belli bir vakitte yapılması emredilmiş bir ibadetin, kendisi için belirlenen zamanın geçmesinden sonra yerine getirilmesine denir.²⁹²

Bu konulara temas ettikten sonra namazların kaza edilip edilemeyeceğiyle alakalı tartışmaların olduğunu söyleyebiliriz. Aslında yapılan tartışmalara baktığımızda bu ihtilafların uyku veya unutkanlık gibi bir sebebe dayanmayan, kasten namazın terk edilmesi durumuyla ilgili olduğunu görmekteyiz. Bazı ilim adamları “Kur’anda orucun kaza edileceğine dair hüküm bulunmasına rağmen namazın kazasıyla ilgili bir hüküm yoktur” gerekçesiyle kasten terk edilen namazların kazasının olmayacağını savunurlar.²⁹³

Başlı ve sonu belli olan bir zaman diliminde yapılması gereken bir amelin bu hususta bir nass ve icma yoksa vaktinden önce veya sonra yapılması caiz değildir. Vaktin çıkmış olması, zaruri olarak amelin eda zamanının tamamlandığını gösterir. Amelin zamanı çıkınca, artık onu yapmaya bir yol aranılmaz. Çünkü Allahın kendisine zaman tayin ettiği başka da bir zaman tahsis etmediği bir fiilin, bu zaman dışında yapılması makul değildir.²⁹⁴

²⁹⁰ Pala, s.329.

²⁹¹ Erdoğan, “Kaza”, s.298.

²⁹² Pala, s. 330; Gazali, *Mustasfa İslam Hukuk Metodolojisi*, (Çev: Yunus Apaydın), Klasik Yay., 1. bsk., İstanbul 2006.

²⁹³ Nihat Yatkın, , “Hz Peygamberin Sünnetinde Namazların Kazası”, Ekev Akademi Dergisi, (163–177), Ankara 2001,Sayı:1, C:3, s.163.

²⁹⁴ Yatkın, s.163.

Unutmak ve uyku, ehliyet arızalarından sayılmış ve bu durumdaki kişilerden sorumluluk kaldırılmıştır. Buna rağmen bu kimseler namazı kaza etmekle emrolunduklarına göre, mazeretsiz olarak namazı terk eden kimselerin öncelikli olarak kaza ile emrolunması gerekir.²⁹⁵ Ancak bazı kişiler gibi, “keyfi olarak namazını vaktinde kılmayan insana kaza gerekmez” dersek o kişinin durumunu, unutanın veya uyuyanın halinden daha hafif görmüş oluruz. Nitekim Hüseyin Atay kitabında bu konuyla alakalı olarak namazların çok önemli olduğunu ve kazaya bırakılamadıklarını, bırakılsalar bile kazasının olmayacağını savunur. Kitabın devamında şu cümlelere yer verir: *Eğer bir namaza unutkanlık veya uykuya kalma nedeniyle vaktinde kılınamamışsa hatırlandıkları an veya uyandıkları an kılarlar. Bunlar da kaza değil eda olur. Çünkü hadiste geçtiği üzere farziyeti o an meydana gelmiş olur. Nitekim kişi zamanında namaz kılmamış sonradan namaza başlamışsa kılamadığı zamanların namazlarını kaza etmez tövbe eder, normal günlük namazlarına devam eder. Tövbe bütün günahları affettirdiği için kaza yapmaktansa tövbe etmek daha sağlam bir yoldur. Namaz Allahla kul arasında olup kul hakkı karışmadığından, Allahın hakkı olduğundan tövbeyle kişi affa uğrar ve kılamadığı namazların vebalinden kurtulur.*²⁹⁶ Ancak kasten namazını terk eden kişi için kaza gerekmez diyen âlimler bu şekilde değil o kişinin durumunu çok daha ağır gördüklerinden dolayıdır. Nitekim onlara göre bu o kadar büyük bir suçtur ki kişi kaza yapsa bile onun vebalinden kurtulamaz.²⁹⁷

Bayılan kimsenin de, baygınlık halinde kılamadığı namazları kaza etmesi gerekmez.²⁹⁸ Namaz konusunda, baygınlık ile uyku arasında fark vardır. Uyku bir gün ve bir geceden fazla bile sürse, o esnada kılınamayan namazları düşürmez. Çünkü uyuyan, kaza etme hükmünde uyanık olan gibidir. Çünkü uyuyan uyandırıldığı zaman uyanır. Baygın böyle değildir. Delilik de baygınlık gibi sayılmıştır. Bir kimse bir gün ve geceden daha az süre delirse, o gün içinde kılamadığı namazları kaza etmesi gerekir. Hâlbuki bir kimse bir gün ve geceden daha fazla sürede delirirse, ona namazların kazası gerekmez. Çünkü farz için ehliyet devam etmekle birlikte delilik, kendisine yöneltilen hitabı anlamaya engeldir. Demek ki delilik kısa sürerse baygınlık hükmündedir. Dolayısıyla bir gün ve bir gece veya daha azsa o sürede geçen namazları kaza etmesi

²⁹⁵ Ali İhsan Pala, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (231–251), Sayı: 3, Konya 2004, s.239.

²⁹⁶ Hüseyin Atay, *Kurana Göre İslam’ın Temel Kuralları*, MEB Yay., İstanbul 1991, s.111.

²⁹⁷ Yatkın, s.164.

²⁹⁸ Feteve-i Hindiyye, 1,409.

gerekir. Hanefi âlimlerimizden bazıları akıl hastalığı tam bir namaz vaktini kaplarsa, baygınlığın aksine o namazı kaza gerekmez. Çünkü delilik akı giderir. Nitekim bir kimse ömründen az bir zaman bile olsa Peygamberimizin delirdiğini söylese kâfir olur. Hâlbuki Peygamberimiz hastalığında bayılmıştır. Fakat en doğru olan yukarda delil getirilen namaz konusunda baygınlıkla delilik arasında hiçbir fark yoktur düşüncesidir.²⁹⁹

Kazaya kalmış olan bir namaz, zayi olduğu sıfat üzere kaza edilir. Zaruret ve özür hali müstesnadır. Örneğin bir kimse, sefer halinde kazaya bıraktığı namazı, hazer halinde kaza ederken, dört rek'atlı farzları ikişer rek'at olarak kaza eder. Mukîm iken kazaya bıraktığı namazları, sefer halinde kaza etmek isteyen kimse de, rek'atleri tam olarak kaza eder. Farz namazların kazası farz; vacip namazların kazası vacip; sünnet namazların kazası ise sünnettir. Kaza için belirli bir zaman yoktur. Her zaman kaza kılınabilir. Ancak şu üç vakit müstesnadır:

1-Güneşin doğma vakti,

2- Zeval vakti

3- Güneşin batma vaktidir.³⁰⁰

Namazları kaza etmenin vaktine gelince bütün fakihlerin ittifakı ile bir özür nedeniyle olsun ya da namazların hemen kaza edilmesi vaciptir.³⁰¹

Kaza namazı kılınırken tertib sahibi olup olmama arasında farklı uygulamalar vardır.

İmam Mâlik “Eğer geçen namazların sayısı beş ve beşten aşağı ise, -kazalar kılınıncaya kadar eda namazının vakti geçse bile- tertibe riâyet etmek şarttır. Hatta eğer kişi eda namazı içinde iken, geçirdiği namazı hatırlarsa; içinde bulunduğu eda namazı - önce kazaları kılmadığı için- bozulur” demiştir.³⁰²

Hanefilere göre geçmiş namaz vakit namazından önce kaza edilir. Ancak vaktin darlığından vakit namazının geçmesinden korkulursa; önce vaktin namazı kılınır. Geçmiş namazlar kaza edilirken tertibe uyulur. Fakat vakit namazının geçme korkusu varsa bu durum tertibe uyma mecburiyetini ortadan kaldıran bir sebeptir.³⁰³ Hanbelîler

²⁹⁹ Serahsi, II,160.

³⁰⁰ Feteva-i Hindiyye 1,409; Zuhayli II,259.

³⁰¹ Zuhayli, II,260.

³⁰² İbn Rüşd, I,367.

³⁰³ Mavsili, I,129-130.

de bu şekilde düşünürler.³⁰⁴ Çünkü kaybedilen geçmiş namazın peşine düşerken, mevcut olan vakit namazının zayi edilmesi uygun değildir. Kaldı ki; vakit namazının mevcudiyeti kitapla sabit olmuştur. Tertibin mevcudiyeti ise, âhad haberle sabittir. Vakit genişse, tertibe uyulur. Yani âhad haberle amel edilir. Ama dar ise; o zaman vakit namazını kılmak; yani Kitab ile amel etmek daha uygun olur.³⁰⁵

İmam Şâfiî ise tertibin vücubunu benimsememiş, ancak “Eğer eda namazının vakti geniş ise önce kaza, sonra eda namazını kılmak daha iyidir” demiştir.³⁰⁶

Kazaya kalan namazların çokluğuna gelince; bunun sınırı altı namaz vaktinin geçip yedinci namaz vaktinin girmesidir. Çünkü çokluk tekrar iledir. Tekrar da yedinci namazın vaktinin girmesiyle tahakkuk eder. 'Beş vakit namazdan fazla namazın kazaya kalması ile tertib düşer' denmesinin nedeni budur. Bu yakın zamanda geçmiş olan namazlar için böyledir.³⁰⁷

Malikilere göre kazaya kalmış namazlar eğer beşten fazla ise vakti giren namazdan önce kılınması şart değildir. Eğer vakit geniş olursa vakit namazından önce kılınması mendup olurken vaktin darlığında vakit namazını kılması vaciptir.³⁰⁸

Hanbelîlere göre üzerinde birçok kaza borcu olan kimse bu namazları kaza ederken öğle namazından başlaması menduptur. Çünkü öğle namazı islamda ilk olarak farz olan namazdır. Bu hüküm, ilk kazaya bırakılan namazın öğle namazından başka bir namaz olduğu bilinmediği durumlar içindir.³⁰⁹

Şâfiilere göre kazası olan kişi ister müekkekte ister gayri müekkekte olsun geçmiş namazların hepsini kaza etmedikçe bayram ve vitr namazları dâhil hiçbir nafîle namazını kılamaz.³¹⁰

2.1.20.Seferiliğin Belirlenmesi

İnsan hayatının vazgeçilmezlerinden biri de seferdir. Sefer(yolculuk) kelimesini, *bir yerden diğer yere gitme* şeklinde ifade edebiliriz.³¹¹ Böyle bir kimseye

³⁰⁴ Zuhayli, II,263.

³⁰⁵ Mavsili, I,130.

³⁰⁶ İbn Rüsd, I,367.

³⁰⁷ Mavsili, I,130.

³⁰⁸ Zuhayli, II,263.

³⁰⁹ Zuhayli, II,264.

³¹⁰ Halil Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2000, s.234.

³¹¹ Ferit Devellioğlu *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001, s.928.

de seferî³¹² denilir.

Bir takım dini hükümlerin seferilik nedeniyle değişmesi tezimiz açısından önem taşımaktadır. Seferilik nedeniyle değişen hükümlerden bazıları şunlardır.

- 1.Dört rekatlı farzları iki rekat olarak kılmak(Kasru's-Salat)
2. Namazların birleştirilmesi(cem'u's-Salateyn)
3. Vasıtada Namaz
4. Kurban kesmek, Cuma ve bayram namazları gibi bazı mükellefiyetlerin düşmesi
5. Mest üzerine meshin müddetinin bir günden üç güne çıkması
6. Ramazan orucunun tutulup tutulmamasında muhayyer bırakılıp tutulmayacaksa sonrasında kaza edilmesi³¹³

Görüldüğü üzere bazı hükümlerdeki kolaylaştırma, islamın seferiliğin yorucu etkisini bertaraf ederek yolculuğa teşvik etmeye yöneliktir diyebiliriz. Nitekim kur'an-ı Kerimde “Sizden öncede yasalar uygulanmıştır. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün”³¹⁴ buyrulmaktadır.

Seferilikle ilgili hükümlerden istifade edebilmemiz için ne zaman seferi sayılabileceğimizi bilmemiz gerekir.

Hz Peyamber(sas) den seferilikle ilgili pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden bir kısmında zaman, bir kısmında ise mesafe ölçü olarak alınmıştır. Buna istinaden seferiliğin belirlenmesinde İslam fakihlerinden mesafeyi ölçü alanlar olduğu gibi zamanı ölçü alanlarda olmuştur.³¹⁵ Bunun dışında Nisa suresi 101. ayette “Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman namazı kısaltarak kılmanızda size bir günah yoktur” ayeti gereği en az yolculuk süresi için bir takdir yapılamayacağını söyleyenler de mevcuttur.

Mezheplerin seferilikle ilgili bu konudaki görüşlerine yer verirse;

İmam Mâlik, İmam Şafii, İmam Ahmed dört beriden yani normal yürüyüşle bir günlük mesafeden az olan bir yolculukta namaz kısaltılamaz. diyerek mesafeyi ölçü olarak almışlardır. zahirilere göre “Muayyen mesafe şart değildir. Uzak ya da yakın her

³¹² Erdoğan, “Seferi” s.499.

³¹³ Davut Yaylalı, “Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997, s.247–248.

³¹⁴ 3.Ali İmran:137.

³¹⁵ Hamza Aktan, “Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri”, *Seferilik ve Hükümleri*, s.228.

yolculukta namaz kısaltılabilir demişlerdir.³¹⁶ İmam Ebû Hanife'ye göre ise orta yürüyüşle ve yön değiştirmemek şartıyla enaz üç günlük mesafede seferilik söz konusudur.³¹⁷ Yani Hanefiler zamanı ölçü olarak almışlardır. İbn Abidin seferiliğin süresinin senenin en kısa günlerinden üç gün ve üç gecelik mesafe olduğunu belirtir.³¹⁸ Konumuzu ilgilendirmesi açısından zamanı ölçü alan Hanefilerin bu konudaki görüşlerine daha çok yer vermeye çalışacağız.

Hanefilerin bu konuyla ilgili dayandıkları delillerden biri efendimiz(sas)ın şu hadisidir: *“Beldesinde oturan mukim bir gün bir gece, yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesh ederler”*.³¹⁹ Bu hadiste açıkça belirtilmiştir ki yolculuk süresi mestler üzerine meshetme ruhsatından yararlanmanın mümkün olduğu süreden daha az olamaz. Yani ruhsat nedeniyle olan hafifletme, yolculukta maruz kalınan sıkıntı ve meşakkat nedeniyledir. Serahsiye göre; *Yolculuktaki sıkıntı ve meşakkat, yolcunun yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü yüklemeye ve yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü indirmeye ihtiyaç duymasından ileri gelmektedir. Üç günden az mesafeli yolculuklarda bu ihtiyaç gerçekleşmez. Çünkü yolcu bir gün yakınlarının yanında yükünü yüklemese bile ikinci gün yakınlarıyla birlikte yükünü indirir. Ancak üç gün ve daha uzun yolculuklarda seferi ikinci gün tek başına yükünü yükleyip indirmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla sıkıntı meydana gelecektir*.³²⁰

Hanefilerde orta yürüyüşle üç gün ve üç gecelik mesafenin seferilik ölçüsü olduğunu belirtmiştik. Buradaki üç gün ve üç gecelik mesafeden kasıt bütün gün geceye kadar yürümek değildir yani bu şart değildir. Yolculuk günlerinden her birinde gündüzün ekserisi olduğu için sabahtan zevale kadar yürümek şart koşulabilir.³²¹

Kişinin seferi hükümlerinden istifade edebilmesi için yolculuk niyetiyle yola koyularak kamet ettiği şehrin binalarını ardında bırakması gerekir.³²² Ayrıca kişi uzun bir yolculuğa çıkar yolun ortasında geri dönmeye karar verir veya tereddüte düşerse yolculuk bitmiş sayılır. Devam eder veya geri dönerse yeni bir yolculuk sayıldığından

³¹⁶ İbn Rüşd, I,338.

³¹⁷ Serahsi, I,415; İbn Rüşd, I,338.

³¹⁸ İbni Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'dürri'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1985, III,249.

³¹⁹ Nesai, Taharet 99; Ebu Davud, Taharet 61.

³²⁰ Serahsi, I,416.

³²¹ Zuhayli, II,417; İbn Abidin, III,254.

³²² İbn Rüşd, I,340; Serahsi, I,417.

uzun ise namazını seferi olarak kılar değilse bu şekilde kılamaz.³²³

Hanefi imamların zaman kriterini esas almaları, birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Öyle ki göre üç günlük yolculukta katedilecek mesafeler farklı olacağından seyir vasıtalarına sürat için belli bir ölçü koyma ihtiyacı hissedilmiştir. Kara yolculuğunda yaya yürüyüşüyle veya kervandaki deve yürüyüşüyle üç gün sürecek bir yolculuk kriteri getirilmiştir. Deniz yolculuğunda ise mutedil bir rüzgârla yelkenli geminin yapacağı üç günlük yolculuk esas alınmıştır. Buna göre kara yolunda hızlı bir vasıta ile veya deniz yolculuğunda güçlü bir rüzgârla mutad bir yolculukta katedilecek mesafeyi daha kısa zamanda kateden bir kimse seferi sayılırken mutad bir seyirle üç günden az bir sürede alınacak bir yolu daha ağır bir seyirle üç günden daha fazla bir sürede kateden kişi seferi sayılmaz.³²⁴

Engeli, zor yollarda yapılan yolculuklarla dü, rahat yollarda yapılan yolculuklar elbetteki bir değildir. Bu durumda aynı sürede aynı mesafe katedilmez. Bu açıdan bakıldığında seferilikte mesafe yerine zaman kriterinin esas alınması daha objektifmiş gibi görünmektedir. Ancak aynı yere iki farklı yoldan giden iki kişiden birinin bu mesafeyi üç günde diğer kişinin ise iki günde ulaşmış olduğunu düşünürsek, üç günde bu mesafeyi kateden kişi seferi sayılırken, iki günde bu mesafeyi kateden kişi seferi sayılmayacaktır. Bu durumda da zamanın değil mesafenin ölçü olarak alınması daha objektif olacaktır.

Hanefi fukahasının yaya ya da deve yürüyüşüyle üç günlük mesafe hesabı ulaşım ağının gelişmesinden sonra daha da karırlığa neden olmuştur. Örneğin M. Hamdi Yazır her hangi bir ulaşım aracı ile üç günlük mesafenin katedilmesi seferilikte ölçü olarak alınmalıdır.³²⁵ Ancak bu durum her geçen gün gelişen ulaşım araçlarının üç günden daha kısa sürede en uzak mesafelere bile ulaşması seferilik hükümlerinin ortadan kalkmasına neden olur. Bu da şu hadislerle çelişmektedir: Ya'la b. Umeyye'den söyle dediği rivayet edilmistir: Ben Ömer b. el-Hattab'a: *“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur”*³²⁶ buyruğu ile ilgili olarak insanlar artık iman etmiş (ve güvenliğe kavuşmuş) bulunuyorlar, dedim. Bana şu cevabı verdi: *Senin hayret ettiğin*

³²³ Halil Günenç, s.223; Serahsi, I,420.

³²⁴ Aktan, s.229.

³²⁵ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam vd), Azim Dağıtım İstanbul ts., s.519.

³²⁶ 4.Nisa:101.

seye ben de hayret ettim, bunun üzerine Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'e buna dair soru sordum, şöyle buyurdu: “Bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul ediniz.”³²⁷ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere eğer biz de mesafelerin kısılmasını göz önünde bulundurup seferi sayılmayız dersek Allah'ın bize verdiği sadakayı reddetmiş oluruz.

2.1.20.1.Seferiliğin Müddeti Ve Namaz

Seferi olan kişinin gittiği yerde kaç güne kadar seferilik hükümlerinden istifade edeceği hususunda ihtilaflar vardır. İbn Rüşd bu konuda üç temel görüş olduğunu beyan ederek şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur:

Birinci görüş, İmam Mâlik ile İmam Şafii'nin görüşüdür. Bu görüşe göre, kişi bir yerde dört gün kalmak isterse namazını tamam olarak kılar.

İkinci görüş, İmam Ebû Hanife ile Süfyan Sevrî'nin görüşüdür. Buna göre de onbeş gün kalmak isterse namazını tamam kılar.

Üçüncü görüş İmam Ahmed ile İmam Davud'undur. Bunlar ise: “Bir yerde dört günden fazla bir süre kalmak isteyen kimse namazını tam kılar” demişlerdir.

Bu ihtilâfın sebebi; bu mes'elenin şeriatla meskût geçmesi ve vakit tahdidi için kıyas yapmayı zayıf görmeleridir. Bunun için, bu grupların her biri, kendi görüşüne Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in yolcu bulunduğu sıralarda kaldığı yerlerde kaç gün namazını kasrettiği veya yolculuk hükmünü sürdürdüğü yolunda rivayet olunan hadislerden deliller getirmişlerdir.

Birinci grup, Peygamber (s.a.s) Efendimiz umre dolayısı ile Mekke'de üç gün'kalmış ve bu müddet içinde namazını hep kasretmiş olduğuna dair rivayet olunan hadise³²⁸ dayanmışlardır. Oysa bu onlara hüccet olamaz. Çünkü bundan, üç güne kadar namazın kasrolunabileceği anlaşılıyorsa da, üç günden sonra kasrolunamayacağı anlaşılmamaktadır.

İkinci grup Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in Mekke'nin fethi sırasında Mekke'de kaldığı müddetçe namazını kasrettiğine dair hadise dayanmışlardır. Buhârî'nin İbn Abbas'tan getirdiği bu hadisin bir rivayetinde Peygamber (s.a.s) Efendimiz Mekke'de onbeş gün, birinde onyediy gün,³²⁹ birinde onsekiz³³⁰ ve birinde de ondokuz

³²⁷ Müslim, Misafirun 686.

³²⁸ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.1, no: 1081.

³²⁹ Ebû Dâvûd, Salât, 2.270, no: 1232.

³³⁰ Ebû Dâvûd, Salât, 2.279, no: 1229.

gün³³¹kaldığı rivayet olunduğu için her bir grup bu rivayetlerden biri ile istidlal etmiştir.

Üçüncü grup ise, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in haccettiği sırada Mekke'de dört namazını kasretmiş olduğuna dair hadise dayanmışlardır³³² Mâlikîler, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in Mekke'den hicret edip de hacc için tekrar Mekke'ye gelenlere, hacc menasikini bitirdikten sonra Mekke'de ancak üç gün kalabileceklerine dair emrini kendi görüşlerine mesnet yapmışlardır. Zira bu emir, yolcunun üç gün bir yerde kalması ile üzerinden yolculuk vasfının kalkmadığını göstermektedir.

Bütün müctehidlerin üzerinde durup Peygamber Efendimiz'in fiilinden çıkarmak istedikleri nokta işte budur. Yani yolcunun bir yerde kaç gün kalmak istemesiyle üzerinden yolculuk vasfı kalkmış olur? Bunun içindir ki hepsi: Eğer yolcu, yolculuk vasfını gidermeyen bir müddet için bir yerde kalmak ister ve fakat yola çıkmasına her gün bir mani çıkarsa, onun bu durumu devam ettiği müddetçe o yerde namazını kısaltabilir veyahut kısaltır demişler ve fakat bu müddetin kaç gün olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in yolculuğu esnasında kaldığı yerlerde namazını kasrettiği müddetlerden en kisasını alanlar, hasımlarının aldığı daha uzun olan diğer müddetleri bu yönde te'vil etmişlerdir. Meselâ Mâlikîler: "Peygamber (s.a.s) Efendimiz Mekke'nin fethi sırasında Mekke'de üç günden fazla kalmak niyetinde değildi. Fakat her gün bir yeni iş çıktığı için onbeş gün kalmış ve bunun içindir ki bu uzun müddet içinde namazını kasretmistir" demişlerdir. Hâlbuki onların bu te'vili onların kabul ettiği en kısa müddet hakkında da varid olabilir. Bu mes'eleda müctehid için gerekli olan yol, şu iki şıktan birini seçmektir: Ya Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in namazını kasrettiği müddetlerin en uzununu alacak ve "Namazı tamam olarak kılmanın asıl olduğu için bir delil bulunmadıkça bu müddetten fazla kasr caiz değildir", deyip onu son sınır kabul edecek, veyahut "Asıl, hakkında ihtilâf edilmeyen müddetlerin en kisasıdır. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den, bu müddetten daha fazla namazını kasrettiği rivayet olunuyorsa da, bu, iki ihtimal taşımaktadır: Ya uzun müddet için de kasretmek caiz olduğu için kasretmiştir veya ittifak ile kasredilmesi caiz olan bir müddet kalmak istemiş ve fakat mani zuhur ettiği için fazla kalmıştır", deyip en kısa müddeti alacaktır.³³³

³³¹ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.1, no: 1080.

³³² Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.3, no: 1085.

³³³ İbn Rüşd, I,339-341.

2.1.20.2.Yolculukta Namaz Vakitleri

Günümüzde hızlı ulaşım araçları nedeniyle yolculukta namaz vakitlerinin tesbiti problemi karşımıza çıkmaktadır. İlk dönem kaynaklarında böyle bir durum söz konusu olmadığı için konuyla ilgili net bilgiler bulamamaktayız.

Yolculuklar doğu batı yönünde olursa zaman farkı daha çok olacağından ve Namaz vakitleri için güneş esas alındığından yolculuklarda varılan yerin mahalli, bu ibadetlerin ifa edilmesi için en uygun yoldur. Ayrıca yolcu, yolculuğu sırasında geçtiği yerlerin mahalli ibadet saatine göre ibadetlerini ifa etmelidir. Ancak uzun mesafeli uçak yolculuğunda namaz vakitlerinin tesbitinde sıkıntı olursa yolcu, seyahatin başlangıç yerindeki takvime göre namaz ibadetini ifa edebilir.³³⁴

Hükümler hikmetler üzerine değil; illetler üzerine kurulur maddesi gereği illet varsa hüküm de vardır illet yoksa hüküm de yoktur. Bu bağlamda teknolojinin gelişmesinden dolayı seferilik kalkmıştır demek yanlış olur. Çünkü seferiliğin illeti meşakkat değil yolculuktur. Ayrıca yolcunun gittiği yerde belli bir süre kalmasıyla da seferilikte tanınan kolaylıklardan istifade edebilmesi bu noktada düşünülmesi gereken bir konudur.

2.1.20.3.Namazların Cem’ Edilmesi

Sözlükte *toplama bir araya getirme*³³⁵ anlamına gelen cem; *bir özre mebni öğle ve ikindiye ya da akşam ve yatsıyı birleştirerek öğle ya da akşam vaktinde (cem-i takdim) ve ya geciktirerek ikindi ya da yatsı vaktinde (cem-i tehir) bir arada kılmak*³³⁶ demektir.

Her namazın kendine ait özel vaktinin olduğu göz önünde bulundurulursa bu konunun önemi daha iyi anlaşılır. İki farklı vakte ait namazı aynı vakitte kılmak olan cem meselesinde âlimler arafatta öğle ile ikindi namazlarını öğle namazı vaktinde, müzdelifede de akşam ve yatsı namazlarını yatsı vaktinde birlikte kılmanın sünnet olduğunda müttefiktirler. Çünkü veda haccı sırasında Hz Peygamberin uygulaması ve sözleri, namaz vakitlerini belirleyen ayet ve hadisleri tahsis edecek kuvvettedir. Ancak bu iki yer dışında iki namazı birlikte kılmanın caiz olduğu konusunda 6 görüş vardır:

1. Görüş: Cemin caiz olmasıdır.

³³⁴ Fahrettin Atar, “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri* s.33–34.

³³⁵ TDK *Türkçe Sözlük* TDK yay. Ankara 2005, s.356.

³³⁶ Erdoğan, s.70.

2. Görüş: cem sadece yolculuk süratli ve meşakkatli olduğu zaman caizdir. Bu İmam Mâlikin görüşüdür.
3. Görüş: Yolcu yol almak istediği zaman caizdir. Bu İmam Şafînin görüşüdür.
4. Görüş: Cem etmek mekruhtur.
5. Görüş: Cemi tehir caizdir, cemi takdim değildir.
6. Görüş: Arafat ve müzdelife dışında yolculuk sebebiyle cem hiçbir şekilde caiz değildir. Bu da ebu hanifenin görüşüdür.³³⁷

Hanefilerin Arafat ve Müzdelife dışında cem'i reddederken başlıca iki esasa dayandıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi usûl-i fıkıh ile ilgilidir. Nitekim cem konusundaki hadisler ahad'dır, namaz vakitleri ise tevatüren sabit olmuştur. Bu nedenle ahad haberlerle mütevatır haberler tahsis edilemez. İkincisi; bu konudaki hadislerin mütevatır olarak sabit olan namaz vakitleriyle çatışmasını önlemek gayesiyle, cem'e dair hadisleri cem'i sûriye hamletmeleridir.³³⁸ Genel olarak alimlerin ihtilaflarının sebebi; cem'in cevazına dair hadislerden bir kısmının tefsirinde, bir kısmının sıhhatinde ve bu mes'elede kıyas etmenin cevazında ihtilâf etmeleridir. Çünkü bu hadislerin hepsi fiilî hadislerdir. Fiilî hadisler ise daha fazla ihtimal taşımaktadırlar.³³⁹

Tefsirinde ihtilâf ettikleri hadisler üç tane olup biri, *“Rasûlullah (s.a.s) zevalden önce yolculuğa çıktığı zaman öğle namazını ikindiye bırakır ve ikindi vakti iner de her iki namazı birlikte kılar. Zevalden sonra yolculuğa çıktığında ise öğle namazını kılar, sonra bineğine binerdi”*³⁴⁰ hadisidir.

İkincisi yine bu iki hadis kitabının İbn Ömer'den getirdikleri *“Rasûlullah (s.a.s) bir yolculukta acele gitmesi gerektiği zaman akşam namazını, yatsı namazı ile birlikte kılmak üzere yatsı vaktine bırakırdı”*³⁴¹ hadisidir.

Üçüncüsü, İmam Mâlik ile Müslim'in İbn Abbas'tan getirdikleri *“Rasul-i Ekrem (s.a.s) hiçbir yolculukta değilken ve hiçbir korku da yokken öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı birlikte kılar”*³⁴² hadisidir.

İki namazı birlikte kılmanın cevazını benimseyenler; bu hadisleri *“Peygamber Efendimiz(s.a.s) öğle namazını ikindi vaktine bırakır ve iki namazı birlikte kılar”*

³³⁷ M.Hayri Kırbaoğlu, *Namazların Birleştirilmesi*, Otto Yay.,(4.Baskı), İstanbul 2010, s.99.

³³⁸ Kırbaoğlu, s.13

³³⁹ İbn Rüşd, I,343

³⁴⁰ Müslim, Müsâfirîn, 46; Ebû Davud, Salât, 274; Nesâî, Mevâkit, 42.

³⁴¹ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18,6, no: 1091; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 6,5, no: 45.

³⁴² Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 6; Tirmizî, Salât, 26.

şeklinde tefsir etmişlerdir.

Hanefiler namazların birleştirildiği yolundaki hadisleri vakit bakımından değil, görünüşte birleştirme olduğunu kabul ederler. Bunu “yolcu, öğle namazını vaktin sonuna bırakır sonra bir yerde konaklar ve öğle namazını kılar sonra ikindinin vakti girene kadar bir süre bekler. Vaktin başında ikindi namazını kılar. Aynı şekilde akşam namazını vaktin sonunda, yatsı namazını da vaktin başında kılarak görünüşte fiilen iki namazı birleştirmiş olur” şeklinde yorumlamışlardır. Buna Nafiin rivayet ettiği şu hadisi delil olarak getirmişlerdir: “İbn Ömerle birlikte Mekkedden çıktık. Yolda ibn Ömer eşinin vefat haberini aldı. Güneş batıncaya kadar yürümeye devam etti. Kafile namaza çağırınca aldırış etmedi. Ufuktaki kızılığın kaybolma vakti yaklaşınca durdu. Akşam namazını kıldı. Sonra kızılık kayboluncaya kadar bekledi, yatsıyı kıldı. Sonra da “Rasulullah (sas) bir yolculuğa çıktığı zaman böyle yapardı” dedi”.³⁴³

Aslında bu meselenin dayandığı bir kural vardır. Şafiye göre öğle ve ikindi namazları arasında iki vaktin birbiri içine girmesi durumu(tedahül) vadır. İkindi vaktinde bir çocuk buluğa ererse veya bir kâfir Müslüman olursa, öğle namazını da kaza etmesi gerekir. Akşam ve yatsı namazları da böyledir. Hanefilere göre vakitler arasında tedahül olmayıp her birine ait ayrı bir vakit vardır.³⁴⁴

Cemin caiz olduğunu kabul edenler, cemi caiz kılan sebeplerden birinin yolculuk hali olduğunda ittifak etmişlerse de hazar halinde cem etmenin cevazı ile cemi caiz kılan yolculuğun şartlarında ihtilaf etmişlerdir.³⁴⁵

2.1.21.Uç Enlemlerde Namaz Vakitlerinin Tesbiti

Yerküremizi, mevsimlerin oluşumu ve gece/gündüzün değişimini temel alarak üç farklı bölüme ayırabiliriz.

Bunlardan ilki± 23,5° enlemleri arasında kalan ekvator kuşağıdır. Ekvator enlemi güneş ışınlarını yılda iki kez tam dik açı ile alır. (21 Mart ve 23 Eylül). Diğer günlerde ise dike yakın açı ile alır. Buna rağmen üzerinde gece ve gündüz süreleri her gün eşittir. Çünkü aydınlanma dairesi her zaman ekvator çizgisini iki eşit parçaya böler.³⁴⁶

³⁴³ Ebu Davud, Salât 274; Tirmizi sefer 4; Müslim Salatu'l-Musafirin 43.

³⁴⁴ Serahsi, I,268.

³⁴⁵ İbn Rüsd, I,348.

³⁴⁶ Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Erişim Tarihi: 10.06.2011. <http://tr.wikipedia.org/>

$\pm 66,5^\circ$ den büyük enlemlerdeki kutup bölgelerinde ise güneş yatay bir yörünge izler. Yaz ve kış ayları arasındaki gündüz/gece süreleri büyük farklılıklar gösterir. Hatta yılın bazı günlerinde güneş hiç doğmaz ya da batmaz. Bu nedenle kutup bölgelerinde günlük vakitlerin bazıları hatta bazen tamamı hiç oluşmaz.

Bu ikisi arasında kalan ve nüfusun çoğunluğunu barındıran bölgelerde ise, yaz ve kış dönemlerinde günler, enleme bağlı olarak uzayıp kısalır. Yüksek enlemlerde güneş daha yatay bir yörünge izlediğinden, günlerin uzayıp kısalması da daha belirgin olur. Bu ise yaz aylarında, özellikle yatsı ve imsak vakitlerinin birbirine yaklaşmasına, dolayısıyla yatsı namazının kılınabileceği sürenin kısalmasına yol açar.

Kuzeye yöneldikçe gün uzamakta (sarı yüzey), gece yani güneşin batmasıyla doğması arasındaki süre kısalmaktadır. Ayrıca buna ters orantılı olarak alacakaranlık bölgesi (mavi yüzey) genişlemekte, yani şafak (akşam/yatsı arası) ve fecir (imsak/güneş arası) süreleri uzamaktadır. Buna karşılık ise yatsının kılınabileceği yatsı/imsak arası (siyah yüzey) daralmakta ve belli bir enlemden sonra yok olmakta, yani şafakla fecir çakışmakta, henüz batı ufkunda şafak kaybolmadan, doğu ufkunda fecir zuhur etmekte, böylece yatsı vakti hiç gerçekleşmemektedir. Güneşin batmasını takip eden sürekli mavi bölgeyle (alacakaranlık) karakterize olan bu hal, Rusya'nın doğu kısmında açıkça görülmektedir. Kutup bölgesinde ise mavi yüzey de ortadan kalkar ve sürekli gündüz yaşanır. Buna göre imsak/yatsı dikey açısını $-17,5^\circ$ aldığımız durumda, 49° ve yukarı enlemlerde bazı yaz gecelerinde alacakaranlık devam edecek ve imsak/yatsı oluşmayacaktır.³⁴⁷

Beş vaktin gün içerisinde vuku bulmadığı yerlerde beş vakit namazın farz olup olmaması hususunda Fakihler arasında ihtilaf vardır. Örneğin, güneşin bazı yerlerde batıp hemen doğması hakkında Şemsüleimme el-Hulvani'den, fetva istendiğinde yatsı ve vitir namazlarının kaza edilmesi gerektiğine fetva vermiştir. Şeyhi Kebir Seyfeddin el-Bekali o namazların o tür yerlerde bulunanlara farz olmadığına bundan dolayı kaza gerekmeyeceğine fetva vermiştir. Onun bu fetvası Hulvani'ye ulaşınca bu zat beş vakit namazdan birini düşüren tekfir olunmaz mı? sorusunu sorar. Buna karşılık Şeyhi Kebir'in ona cevabı da kolları dirseklerinden veya ayakları topuklarından kesilmiş olan kişi hakkında abdestin farzlarından birini yerine getiremeyip onu yapmaması örneğinde olduğu gibi beş vaktin olmadığı yerlerde de vakti olmayan namazın kılınamayacağını

³⁴⁷ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr, 02.02.2011.

belirtir. Bunun üzerine Hulvani de bunu uygun görür ve bu konuda Şeyhi Kebir Bekali'ye muvafakat eder.³⁴⁸ Anlatılan bu olaya baktığımızda namazın sadece vakitle bağlantılı olan bir ibadet gibi anlaşılması kaçınılmazdır. Hâlbuki daha önce geçtiği üzere namazın birçok hikmeti vardır. Herhangi bir bölgede beş vakit gerçekleşmediği için gerçekleşmeyen vakitlerde namaz yoktur demek namazın espirisine de ters düşmektedir. Nitekim diyanet işleri başkanlığı da bu konuyu birkaç defa görüşmüş ve müzakereler sonucu bir takım sonuçlara ulaşmıştır.

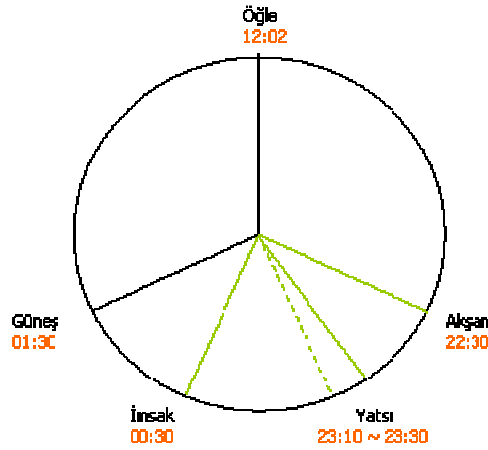
2.1.21.1.Yatsı/İmsak Aralığının Kısılması

Yukarıda açıkladığımız üzere, yaz aylarında kutup bölgesine yakın uç enlemlerde yatsı vakti hiç gerçekleşmemekte veya gerçekleşse bile hem çok geç saatte zuhur etmekte, hem de vakit çok dar olduğundan, teravîh ve sahura imkân kalmamaktadır. Özellikle 45°den büyük enlemlerde kendini hissettiren bu müşkül hakkında İslâm bilginleri tarafından herhangi bir görüş beyan edilmediğinden, söz konusu problemin çözümü amacıyla 1980 yılında Brüksel'de I. Avrupa İslâm Semineri düzenlenmiştir. Bu toplantıda, 45° ve yukarı enlemlerde, yılın her günü için, yatsı vaktinin takdirle belirlenmesine karar verilmiştir. Bu uygulamaya göre anılan enlemlerde akşam/yatsı aralığı, Mekke'deki akşam/yatsı süresine göre takdir edilecektir; yani yıl boyunca yatsı vakti, akşam vaktinin 80 dakika sonrası olarak kabul edilecektir. Ancak bu uygulamanın hiçbir dayanağı yoktur. Ayrıca diyanet işleri başkanlığının da belirttiği üzere namaz vakitleri 49° enleme kadar astronomik belirtilere göre tahakkuk etmektedir. Bu durum, takvimlerimizde yatsı namazı vaktinin, mevsimlere göre bazı bölgelerde yatsı namazının kuralına uygun olduğu ve amel edilebilir genişlikte bulunduğu halde hakiki vaktinden 17 -74 dakika daha önce gösterilmesine yol açmaktadır. Örneğin 1 Mayıs günü Hamburg'da yatsı vakti astronomik olarak 22:27'de olduğu halde, bu yöntemle göre 21:16'da yatsı ezanı okunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, soruna çözüm bulma sadedinde Peygamber'imizin (sallallahu aleyhi vesellem) namaz vakitleriyle ilgili hadislerinin tamamını göz önünde bulundurarak yorumlamak gerektiğine karar vermiştir. Tanımlar bölümünde izah etmeye çalıştığımız üzere ilgili hadislerde, yatsı vaktinin şafağın kaybolması ile başladığı ve gecenin üçte biri (veya yarısı) geçinceye kadar kılınması gerektiği hükmü

³⁴⁸ Halebî, s. 83-84, 3. dipnot.

mevcuttur. Buna göre akşam şafağının gecenin üçte birinden sonra kaybolduğu uç enlemlerde, yatsı namazının başlangıcı (şafağın kaybolması) anında aslında yatsı namazının vakti sona ermiş bulunmaktadır; yani şafağın kaybolması beklendiğinde, hadisin baş tarafı ile amel edilirken, son tarafı ihmal edilmiş olmaktadır. İşte bu durumu göz önüne alan yeni yöntemde yatsı vakti gecenin üçte biriyle sınırlandırılmıştır. Şer'i olarak gecenin üçte birini hesaplamak için, güneşin batışıyla (akşam) fecrin doğuşu (imsak) arasındaki süre gece kabul edilerek üçe bölünüp güneşin batışına eklenmiştir (Şekil 1). Yatsının en geç vakti olarak kabul edilen bu vakitten önce gerçekleştiği sürece hakiki (astronomik) vakitle amel edilecek, yatsının hakiki vakti gecenin üçte birinden sonra gerçekleşiyor ise, gecenin üçte biri yatsı namazının vakti olarak esas alınacaktır. Şekil 1'de, şer'i gecenin tayini ve hadis ışığında bu gecenin ikiye (kesik çizgili) veya üçe bölünmesi gösterilmektedir.³⁴⁹

Şekil 1. Gecenin İkiye/Üçe Bölünmesi

İmsak vaktine ilişkin olarak, fecr-i sadık oluşumu gökyüzünde müşahade edilebildiği sürece buna itibar edilmesi uygundur. Bu nedenle Diyanet İşleri Bşk.lığı fecr-i sadık astronomik olarak hesaplanabiliyorsa bu vakti esas almış, vaktin hesaplanamadığı dönemlerde ise vaktin hesaplanabildiği en son güne ait vakti uygulama yoluna gitmiştir. Örneğin Oslo'da 23 Nisan ilâ 21 Ağustos günleri arasında imsak oluşmamakta; yani GDA -18°ye ulaşmamaktadır. Bu nedenle Diyanet Takvimlerinde bu günlere ait imsak vakti, vaktin olduğu en son gün olan 22 Nisan'daki imsak vaktidir. Güneşin nispeten yatay bir seyir izlediği uç enlemlerde (49° ve yukarısı), güneşin en düşük dikey açıya sahip olduğu astronomik geceyarısında güneş açısı çok yavaş

³⁴⁹ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

değiştüğinden, şafağın oluştuğunu gözlemlemek çok zordur. Örneğin 49° enlemde 21 Haziran günü geceyarısı -17,5° olan GDA, geceyarısından yarım saat sonra bile ancak 0,3° değişerek -17,2° olmaktadır. Daha yukarı enlemlerdeki açı değişimi daha da azdır. Bu nedenle geceyarısına çok yakın (astronomik) imsak vakitlerinin müşahade edilemeyeceğini değerlendirmekteyiz. Bu açıdan, en son oluşan vaktin kullanılması yerine imsak vaktinin astronomik geceyarısına en fazla yarım saat yaklaşmasına izin verilen bir yöntemin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Bu yönetime göre imsak vaktinin hiç oluşmadığı veya geceyarısına çok yakın olduğu durumlarda imsak vakti olarak geceyarısının yarım saat sonrası esas alınacak ve yatsı vakti de buna göre takdir edilecektir. Diğer bir husus da yatsı ve imsak vaktinin hesaplanmasında kullanılacak dikey açının tayinidir. Bu açının yüksek tutulması durumunda hiç oluşmayan vakitler, daha düşük dikey açılar referans alındığında oluşmakta veya çok dar olan vakitler genişlemektedir. Örneğin yatsı için bu açının -17°den -15°ye alınması durumunda, Münih'te yatsının (teravih ve sahur) astronomik süresi 99 dakikadan 170 dakikaya uzamaktadır. Kırmızı şafağı esas alıp -10° kabul ettiğimizde ise 290 dakikaya yükselmektedir.³⁵⁰

2.1.21.2.Vakitlerin oluşmaması

İlâhî hitabın gereği bütün Müslümanlar, günde (24 saatte) 5 vakit namazı kılmakla mükelleftirler. Dünyada, bazı bölgelerde bazı vakitler tam olarak oluşmasa da, kutuplara yakın bölgelerde günlerce, hatta aylarca güneş doğmasa veya batmasa da bir gün 24 saattir ve tarih değişimi de buna göre olmaktadır. Bu sebeple, bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyorsa veya tam olarak belirlenemiyorsa, takdir yapılarak namazlar kılınır. Nitekim bu mesele, Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından “Deccal hadisi” diye bilinen bir hadisle izah edilmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) , *“Deccal yeryüzünde 40 gün kalacaktır. Bu kırk günün bir günü bir yıl gibi, bir günü bir ay gibi, bir günü bir hafta gibi, diğer günleri ise normal günleriniz gibi olacaktır.”* deyince ashap, uzun günlerde bir günlük namazın yeterli olup olmadığını sormuşlar, bunun üzerine Hz. Peygamber *“Hayır bir günlük namaz yeterli değildir; namaz vakitlerini takdir edersiniz.”* buyurmuştur³⁵¹ Bu hadis, vakitlerin oluşmamasının namazı düşürmeyeceğini ve vakit oluşmayan bölge ve

³⁵⁰ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr, 02.02.2011.

³⁵¹ Müslim, Kitabul-Fiten ve Eşrâtus-Sâat 20.

zamanlarda vakitlerin takdir edilerek namazın kılınması gerektiğini açıkça göstermektedir.³⁵²

15/06/2006 da Din İşleri Yüksek Kurulu, 15/06/2006 tarihinde Dr. Muzafer Şahin'in başkanlığında toplanarak namaz vakitlerinin oluşmadığı bölgeler ile yatsı namazı vaktinin geç olduğu bölgelerde namaz vakitlerinin tespiti konusunu görüşmüş ve yapılan müzakerelerden sonra kısaca şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. 66° - 90° enlemleri arasında kalan bölgelerde gündüz veya gecenin oluşmadığı (güneşin tamamen veya kısmen batmadığı/doğmadığı) dönemlerde, gündüz ve gecenin olduğu 64° enleminin esas alınarak en kısa gece veya gündüzün 3 saat kabul edilmesinin uygun olduğuna,

- Bu bölgelerde, gecenin oluşmadığı dönemlerde, güneşin batışından 1 saat sonra yatsı vaktinin, 2 saat sonra da imsakin başlamasının, Gecenin oluşup üç saatten fazla sürdüğü dönemlerde, vakit alameti belirlenemediği takdirde, güneşin batışı ile doğuşu arasındaki sürenin 1/3'i güneşin batışına eklenerek yatsı, 2/3'si eklenerek imsak vakitlerinin takdir edilmesinin, Uygun olduğuna, ancak imsak alameti açıkça görüldüğünde, ona uyularak amel edilmesi gerektiğine,

- Bu bölgelerde gündüzün oluşmayıp takdir edildiği dönemlerde ise, öğle namazının vakti için, takdir edilen gündüzün ortasına 4 dakika ilave edilmesi ve takdir edilen öğle ile akşam namazının ortası da ikindi namazının vakti olarak belirlenmesinin uygun olduğuna,

2. Gündüz ve gece oluşmakla birlikte, yatsı veya imsakin oluşmadığı veya akşam şafağının çok geç batıp fecrin erken zuhur ettiği bölgelerde ise, güneşin batışıyla fecrin doğuşu arasındaki süre üçe bölünüp güneşin batışına eklenerek yatsının en geç oluşma vaktinin hesaplanmasına, yatsının gerçek vakti bundan önce gerçekleştiği sürece hakiki vakitle amel edilmesinin, şafağın kaybolmasının gecenin üçte birinden sonra gerçekleşmesi halinde ise, gecenin üçte birinin yatsı namazının vakti olarak kabul edilmesinin uygun olduğuna, takvimlerin bu kriterler doğrultusunda hazırlanmasına, fecrin oluşmadığı dönemlerde, en son oluşan vaktin, tekrar fecir oluşuncaya kadar dondurulmasına,

3. İlmi verilere göre şafağın kaybolması/oluşması astronomik tandan daha düşük derecelerde olduğundan ve bunun tespit edilerek takvimlerde uygulanması halinde,

³⁵² Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

özellikle kuzey ülkelerinde önemli bir rahatlık meydana getireceğinden, yatsı ve imsak vakitlerinin hangi derecelerde oluştuğunun tespit edilmesine yönelik rasatlar yapılmasına,

4. Buna rağmen yatsının çok geç oluşup, çalışanların sıkıntıya düşmeleri durumunda akşam ile yatsı namazının akşam namazının vaktinde birleştirilerek kılınabileceğinin kendilerine bildirilmesi yararlı olacağına,

5. Hazırlanacak takvimlerin toplumda kabul görmesi, namazların cem'i konusunda halkın aydınlatılması ve uygulamada karşılaşılabilecek problemlerin tespiti ve çözümü amacıyla, özellikle yurtdışı personelimizin eğitimine yönelik seminerler düzenlenmesinin yararlı olacağına, Karar verildi.”³⁵³

Alınan bu kararların ardından uygulamada ortaya çıkan bir takım sıkıntıları bertaraf etmek için 10–11.06.2009 de bu konuyu görüşmek amacıyla din işleri yüksek kurulu yeniden bir araya gelerek daha önce alınan kararlarda kısmi değişiklik yoluna gitmiştir. 2009 yılında alınan bu karar aşağıda yer almaktadır:

a. 45. Enlemin ötesinde Yatsı namazı vakti hesaplanırken 31.05.2007 tarih ve 48 sayılı Din İşleri Yüksek Kurulu kararında belirtildiği şekilde şer’î gecenin(Güneşin batışı ile fecri sadık arasındaki sürenin) üçte biri ile yatsı vaktinin belirlenmeye devam edilmesine oybirliği ile, ancak;

b. 45. Enlemden sonra, Şer’î gecenin üçte birinin 1 saat 20 dakikadan sonraya kaldığı bölgelerde ve dönemlerde yatsı namazı vaktinin başlangıcının akşam namazı vaktinden itibaren 1 saat 20 dakikayı geçmeyecek şekilde takdir edilmesine oy çokluğu ile,

c. İmsak vaktinin, Mart-Eylül ayları arasında zaruret ve ihtiyaca binaen günün (a ve b maddeleri doğrultusunda) takdir edilmiş akşam-yatsı aralığına derece farkı dolayısıyla 10 dakika eklenerek bu sürenin güneşin doğuş saatinden çıkarılmak suretiyle takdirle belirlenmesine, takdire geçişin de tedrici olarak sağlanmasına oy birliği ile,

d. 62. Enlemin ötesinde 62. enlemin vakitlerinin kullanılmasına oy birliği ile karar verilmiştir.³⁵⁴

Alınan bu son kararlar doğrultusunda hareket edilmeye başlanmıştır. Yalnız şunu da belirtelim ki Sayın Abdulaziz Bayındır Hoca ekibiyle birlikte Tromso’da, 3 günlük bir inceleme sonucunda uç enlemlerde de namaz vakitlerinin oluştuğunu basın

³⁵³ www.diyaret.gov.tr 13.01.2011.

³⁵⁴ www.diyaret.gov.tr. 01.05.2011.

toplantısıyla duyurmuştur. İnceleme yapılan bölgede yatsı ve sabah namazı vakitlerinin açık bir şekilde gerçekleştiğini kaydeden Bayındır, şunları söylemiştir:

*“Beş vakit namaz, Türkiye’de hangi şartlara göre tespit ediliyorsa orada da tespit ediliyor. Dünyada ilk kez böyle bir incelemeyi gerçekleştirmiş bulunuyoruz. Karşılaştığımız sonuçlar çok mutluluk verici, çünkü gözlemlerimizle, Kur'an-ı Kerim’de belirtilenler tamamen örtüşüyor. Çalışmamızın amacı Tromso gibi özellikler taşıyan bölgelerin, takvim, internet ya da başka bölgelerin namaz saatlerinden bağımsız bir şekilde görülebilmesi ve Kur'an-ı Kerim’de bildirildiği gibi ortaya koymaktır”.*³⁵⁵

Bayındır Hoca daha sonra 29 Temmuzda yaptığı basın açıklamasında kutuplarda oruç ve namaz vakitlerini tespit etmek için güneşin sürekli ufku altında olduğu Ocak ayında ve güneşin hiç batmadığı Haziran ayında Norveç’in Tromso şehrine gittiklerini, kutup bölgesiyle ilgili güzel kriterleri belirlediklerini ve bunların kur'an ve sünnetle örtüştüğünü; ayrıca insanların günlük yaşayışlarını rahatça idame ettirmelerine olanak vereceğini belirtmiştir. Bayındır, Kur'an-ı Kerim’e göre gecenin akşam, uyku ve dinlenme bölümü olan gece ortası ile tan yerinin ağarmasından güneşin doğmasına kadar geçen süre olmak üzere 3 bölüme ayrıldığını aktararak, açıklamasına şöyle devam etmiştir:

“Kutuplarda gecelerin karanlık olmayabileceğini gösteren ya da beyaz gecelerin olabileceğini gösteren ayetler var. Mevcut namaz vakitleri anlayışında insanların dinlenmesine imkân verilmiyor. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığının 1 Ağustos’ta Tromso için ilan ettiği namaz vakitlerine göre, imsak saati 02.30, yatsı da 23.00’da oluyor. Bu süreler arasında 3,5 saatlik bir ara var. Bu aralıkta insanların dinlenmesi, yemek yemesi ve oruca başlaması mümkün değil. Ekvatorda yılın tamamında güneş dik açı yapıyor, gece ve gündüzün uzunluğu sürekli 12 saat oluyor. Kutuplarda güneş kutba hep paralel olduğu için orada da gece ile gündüzü 12 saat saymak gerekir. Gecenin 3 bölümden oluşması için 45 dereceden kutba doğru gündüzlerin sürekli kısalması gerekir. Buradaki ölçüler ekvatora geri dönüş gibi olmalıdır. Yani 50 derecede 40 derece enleminin, 60 derecede 30 derece enleminin, 70 derecede 20 derece enleminin, 80 derecede 10 derece enleminin, 90 derecede de ekvatorun vakitleri geçerli kılınmalıdır. Çalışmalarımız devam ediyor, ancak 1 Ağustos’ta Tromso’da uygulanması gereken oruç vakti imsak için 05.32, iftar için

³⁵⁵ Zaman Gazetesi 28.01.2011.

19.19. Böylece oruç tutulması gereken zaman yaklaşık 14 saat oluyor. Gece de dinlenmek için 10 saat kalıyor.”

Bayındır, şimdiye kadar yapılan takvim çalışmalarında gecenin dinlenmeye elverişli olarak değerlendirilmediğini savunarak, “Yaptığımız çalışmayla kutup bölgelerinde namaz kılmak ve oruç tutmak ızdırıp olmaktan çıkıp zevke dönüşecek ve birçok insan oruç tutmak için yazın o bölgelere gidecektir” demiştir.³⁵⁶

Yapılan bu çalışmalar sonucunda uç enlemlerde namaz vakitlerinin netlik kazanmasını umut ediyoruz.

2.2.ORUÇTA VAKİT

2.2.1.Orucun Tanımı

Arapça “Savme” kökünden gelen savm kelimesi sözlükte “Bir şeyden kendini tutmak ve onu terk etmek”³⁵⁷ anlamına gelir. Bu kelimenin dilimizdeki karşılığı olan oruç aynı zamanda “İmsak vaktinden iftar vaktine kadar yemek, içmek ve cinsi münasebetten uzak durmak” demektir.³⁵⁸

2.2.2. Orucun Mahiyeti, Önemi ve Hikmeti

Oruç kitab, sünnet ve icma ile sabittir. Kur'an-ı Kerim’de “Ey müminler, sizden önceki ümmetlere olduğu gibi, günahlardan arınasınız diye, sayılı günler olarak oruç tutmak size de farz kılındı. İçinizden kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutar. Oruca dayanamayanların bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir. Kim gönüllü olarak bundan daha fazlasını verirse, bu onun için daha hayırlıdır. Ayrıca, eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Ramazan ayı ki, o ayda Kur'an, insanlara yol gösterici, doğru yola iletici, eğri ile doğruyu birbirinden ayredici olarak indirildi. İçinizden kim bu aya yetişirse onu oruçla geçirsin. Kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutsun. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bu sayılı günleri tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdi diye kendisini tekbir etmenizi (ululuğunu dile getirmenizi) ister, ola ki, O'na şükredersiniz.”³⁵⁹

³⁵⁶ Haber Yolcusu, (29.07.2011), Erişim Tarihi: 29.07.2011, <http://www.haberyolcusu.com>.

³⁵⁷ İbn Manzur, “Savm”, II,496.

³⁵⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.534.

³⁵⁹ 2.Bakara:183–185.

Ayette bazı durumlarda orucun erteleneceği veya fidye ile telafi edileceği şeklinde bir kolaylık sağlanırken diğer yandan “*eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır*” açıklamasıyla da zarara yol açmayacağı anlaşılan hallerde orucun büyük bir fırsat olduğu ve bunu kaçırmamak için ortaya konan iradenin büyük bir değer taşıdığı belirtilmektedir. Ayrıca insanın karşılaştığı birçok sıkıntının temelini, mideye bağlı isteklerin ve cinsel arzuların aşırılığını önleyememek oluşturur. Bu isteklerin dengede tutulabilmesi ve taşkınlık eğilimi gösterdiğinde frenlenebilmesi için bilinçaltının sürekli biçimde denetlenmesi gerekir. Bu ise ancak ciddi bir irade eğitimiyle mümkün olur. Oruç bu eğitimin sıkı bir disiplin içinde yürütülebilmesi için çok uygun bir psikolojik ortam meydana getirir; yanlış istekleri kırar, insanı sahip olduğu bedeni ve ruhi potansiyeli kendisine ve başkasına yararlı işlerde değerlendirmeye yönlendirir.³⁶⁰ Hayatın belirli bir döneminde bir defada tutulan bir oruçla iradeyi eğitmenin sağlanamayacağı açıktır. Dolayısıyla oruçta insan ömrünün en büyük zaman birimi olan yıl esas alınmış ve yılın belirli bir bölümünün oruçla geçirilmesi istenmiştir. Hadis-i şerifte “*Ramazan ayını, hilali görmedikçe veya sayıyı ikmal etmedikçe öne alıp başlatmayın.(Hilali görüp veya sayıyı tamamladıktan)sonra müteakip hilali görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar orucu tutun*”³⁶¹ buyrularak orucun vakti tayin edilmiştir. Kur'anı kerimde de orucun sayılı günlerde olduğu belirtilerek bu noktaya temas edilmiştir.

Oruç, güneş yılına göre değil kameri yıla göredir. Bu ikisi arasında bilindiği gibi ortalama onbir gün fark vardır. Tıpkı namazın günün her anında dünyada kılınması gibi oruç da her mevsimde tutulsun, müminler arasında uzun ve kısa sıcak ve soğuk günlerde eşitlik sağlansın diye Allah ve rasulü bu ibadetin kameri seneye göre yerine getirilmesini emretmişlerdir. Böyle olmasaydı, orucun farz kılındığı dönemde kuzey yarımkürede ramazan ayı yaz mevsimine rasladığı için her sene kuzey yarım kürede çok sıcak ve uzun günlerde oruç tutulurken, güney yarım kürede her sene kış mevsiminde ve en kısa günlerde bu ibadet yerine getirilirdi. Bu ise müminler arasında bölgelere göre ibadet konusunda bir adaletsizlik ve eşitsizlik doğururdu. Ancak bütün dünya milletlerine gönderilen İslam, dünyanın coğrafi durumunu dikkate alarak orucun her

³⁶⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, “Oruç”, *DİA*, DİB Yay. İstanbul 2007, XXXIII,417.

³⁶¹ Ebu Davud, Savm 6.

dokuz yılda ayrı bir mevsimde tutulmasını ayarlamış ve ibadette de en güzel ve doyurucu eşitliği getirmiştir.³⁶²

2.2.3.Orucun Çeşitleri

Hanefilere göre oruçlar, farz, vâcib ve nâfile çeşitlerine ayrılır:

Farz olan oruçlar muayyen ve gayr-i muayyen olmak üzere iki türdür. Muayyen olan farz oruç Ramazan orucu iken gayr-i muayyen olan farz oruç ise, Kazaya kalan Ramazan orucu ile keffaret olarak tutulacak oruçlardır.

Vâcib olan oruçlar da Muayyen olan vacip oruç ve Gayr-i muayyen olan vacip oruç olmak üzere iki nevidir. Muayyen olan vacip oruç Muayyen bir günde tutulması nezredilmiş bulunan (adanmış olan) oruçtur. Gayr-i muayyen olan vacip oruç ise her hangi bir gün, herhangi bir hafta veya ay tutulmasına nezredilen oruçlardır.³⁶³

2.2.4.İslamda Orucun Farz Oluşu

İslamdan önce kureyşliler aşure günleri oruç tutarak Kabe'ye örtü giydirirlerdi. Hz Muhammed (sas) de o gün oruç tutardı. Efendimizin Medineye hicretinden sonra Yahudilerinde o gün oruç tuttuğunu gördü. Bunun sebebini sorunca Hz Musanın o gün firavunun elinden kurtulduğunu söylemeleri üzerine “O halde biz Hz Musaya uymaya daha layıgız” buyurdu. Nitekim Medine de de oruç tutarak ashabına da tutmalarını emretti. Hicretin ikinci yılı şaban ayının onunda ramazan orucu farz kılınınca³⁶⁴ aşure orucunu tutmak müstehab oldu. Hicretin onbirinci yılında insanlar Hz Peygamber (sas)e “Yahudiler o güne zaten çok saygı gösteriyorlar” deyince, Hz Peygamber(sas): “Gelecek yıl ayın onuncu günü yerine dokuzunda oruç tutacağım” buyurdu. Ama ne yazık ki, o sene vefat etti.³⁶⁵

Ramazan orucu bu ümmete farz kılındığında ashab-ı kiram akşam iftarından sonra uyumadan önce yer içer ve gerekirse cinsel yaklaşımda bulunurdu. Uyuduktan sonra fecir doğmadan önce uyansalar bile artık bir daha yiyip içemez ve cinsel ilişkide bulunamazlardı. Allah (cc) bunu hafifleterek: “*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi*

³⁶² Yıldırım, II,191–192.

³⁶³ Feteva-i Hindiyye, II,5.

³⁶⁴ Makdisi, IV,405.

³⁶⁵ Bütün bu olaylara Buhari, Müslim ve Ebu Davud'un oruçla ilgili bölümlerinde genişçe yer verilmiştir.

kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı”³⁶⁶ mealindeki ayeti indirdi.³⁶⁷

2.2.5.Orucun Zamani

Orucun zamanıyla ilgili meselelere gelince ramazan ayının ve imsak vaktinin ne zaman başlayacağı ve sona ereceği konularına temas etmek yerinde olacaktır:

2.2.5.1.Ramazan Ayının Sübutu

Kuranı kerimde “*Allah katında ayların sayısı 12’dir*” anlamındaki ayette geçen “Şehr” kelimesi arap dilinde ayın dünya etrafındaki bir tam turuna verilen isimdir. Bu anlamda kuranı kerimde bahsedilen 12 aylık süre kameri yıl dediğimiz ay senesidir. Böylece, oruç, hacc gibi belirli zamanlara tahsis edilen ibadetlerin zamanlarının tayini kameri yıl esasına göre yapılacak demektir.³⁶⁸

Âlimler kameri ayların bazen yirmidokuz, bazen de otuz gün sürdüğü noktasında ve Ramazan ayı başlayış ve bitişinin de ancak hilalin görülmesi ile tesbit edildiğinde müttefiktirler. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz, “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz ve hilâli gördüğünüzde orucu bırakınız*”³⁶⁹ demiş ve bundan, ay yüzeyinin tamamen kararmasından sonra bir kenarından tekrar ışıklanmaya başlamasını kastetmiştir. Ancak bununla ilgili olarak iki konuda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bunlardan biri havanın kapallılığında ayın görülememesi durumu diğeri ise hilâl’in görülme vaktidir.³⁷⁰

2.2.5.1.1. Havanın Kapallılığında Ayın Görülememesi

Cumhur, “Eğer Ramazan’ın başında hava kapalı olursa ondan önceki Şaban ayı otuz gün sayılır ve otuzbirinci gün Ramazan’ın başlangıcı olur ve eğer sonunda kapalı olursa otuz gün tamamlanır” demiştir. Ibn Ömer ise “Eğer kapalı olan, aybaşının hilâli ise ertesi gün -ki buna şekk günü denilmektedir- oruç tutulur” demiştir. Selefden bazısının “Eğer hilâl kapalı olursa ay ve güneşin seyri ile hesaplamaya başvurulur” dediği rivayet olunmuştur. Bu, Tabiin’in büyüklerinden Mutarrif b. Şureyh’in görüşüdür. Ibn Şureyh de İmam Şafii’den “Ay dereceleri ve yıldızlar bilimi ile uğraşan kimse eğer

³⁶⁶ 2.Bakara: 187.

³⁶⁷ Yıldırım, II,190.

³⁶⁸ Hayreddin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, I,127.

³⁶⁹ Müslim, Sıyam 2; Tirmizî, Savm 5.

³⁷⁰ İbn Rüşd, II,24.

yaptığı hesap neticesinde ona, eğer hava kapalı olmasaydı hilâl görülecekti diye kesin bir inanç hâsıl olursa bu inanca göre oruç tutar ve tuttuğu oruç yerindedir” dediğini bildirmektedir. Bu ihtilâfların sebebi Peygamber (s.a.s).Efendimiz'in: “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz ve hilâli gördüğünüzde orucu bırakınız. Şayet çevreniz kapalı olursa onu takdir ediniz*”³⁷¹ hadisindeki kapalıdır. Cumhur, “Onu takdir ediniz”, “Ramazan hilâli için önceki ayı otuz gün farzediniz, demektir” demiştir. Kimisi “Hilâl için takdir etmek hilâli hesapla bulmaktır” demiştir. Kimisi de “Bu sözün mânâsı Hilâlin yenilendiğini farzederek ertesi günü oruç tutunuz, demektir” demiştir ki bu - yukarıda söylediğimiz üzere- Ibn Ömer'in görüşüdür. Fakat bu mânâ ile lafız birbirinden oldukça uzaktır. Âlimlerin çoğunu yukarıdaki şekilde hadisi tefsir etmeğe sevk eden sebep İbn Abbas'ın sabit olan, “Şayet çevreniz kapalı olursa, Şaban'ı otuz (gün) olarak tamamlayınız” şeklindeki rivayetidir. Çünkü yukarıdaki rivayet her ne kadar kapalı ise de, bu rivayet açıktır. Kapalıyı açığa göre tefsir etmek ise bütün ulemanın ittifakı ile gereken bir yoldur. Zira usûl ulemasına göre müfesser ile mücmel rivayetler arasında hiçbir zaman çelişme olamaz. Kısacası, cumhurun görüşü -Allah bilir- hakikate daha yakındır.³⁷²

2.2.5.1.2. Hilâl'in Görülme Vakti

Hilalin görülme vaktiyle ilgili bir takım ihtilaflı konular bulunmaktadır. Şöyle ki; öğleden önce görülen ramazan hilali, ayın görüldüğü öğrenildiği zaman, ayı gördüklerini haber verenlerden bu haberin kabulü için kaç kişi olmaları gerektiği, memleketlerden herhangi birinde ramazan hilalinin görülmesinin diğer memleketlerdeki için de bağlayıcı olup olmaması ve ramazan hilalinin gözle görülmesinin şart olup olmaması noktasında âlimlerin farklı görüşleri vardır. Bunlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Âlimler, öğleden sonra görülen hilâlin ertesi gün için geçerli olacağı noktasında ittifak etmişlerdir. Fakat öğleden önce görülen hilal konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik, İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife'ye göre öğleden önce görülen hilal de akşamüzeri görülmüş gibi ertesi gün için geçerli olmaktadır. Ancak İmam Ebû Yûsuf, “*Eğer hilâl, öğleden önce görülürse geçen geceye, öğleden sonra görülürse gelecek geceye aittir*” demiştir. Bu ihtilâfın sebebi; deneme ile tesbiti

³⁷¹ Müslim, Sıyam 2; Tirmizî, Savm 5.

³⁷² İbn Rüşd, II,25.

mümkün olmayan bir şeyi deneyemeyip rivayetlere başvurmalarıdır. Bu hususta, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den herhangi bir rivayet gelmemiştir. Ancak biri âmm, biri de müfesser olmak üzere Hz. Ömer'den iki eser gelmiştir ki kimisi âmm olan eseri, kimisi de müfesser olan eseri tercih etmiştir. Âmm olan eser, A'meş'in Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'den rivayet ettiği eserdir. Şakîk şöyle söylemiştir: Biz Hanıkayn'da idik. Bize Hz. Ömer'den bir mektup geldi. Mektupta “Hilâllerin hepsi aynı ölçüde değildir, bazen büyük, bazen küçük olur. Gündüzün hilâli görürseniz -önceki gece onu gördüklerine dair iki kişi şahitlik etmedikçe- orucunuzu bozmayınız” diye yazılı idi. Hâss olan eser de Süfyan Sevrî'nin Şakîk'ten rivayet ettiği eserdir. Bunda da Hz. Ömer, “Bazı kimselerin öğleden sonra hilâli gördükleri için oruçlarını bozduklarını işitmişti. Bu hareketlerini doğru bulmayıp onlara: Hilâli gündüzün öğleden önce görürseniz yiyiniz, öğleden sonra görürseniz yemeyiniz diye mektup yazdı” denilmektedir.³⁷³

İhtilafların sebeplerinden biri de ayın görüldüğü öğrenildiği zamandır. Çünkü bu bilginin -his ve haber olmak üzere- iki yolu vardır. His yolu ile bilgi hâsıl olduğunda, Atâ b. Rebah'tan başka, bütün âlimler “Ramazan ayını bizzat gören kimse oruç tutmak zorundadır” demişlerdir. Atâ ise “Kendisi ile birlikte başkası da görmedikçe tutamaz” demiştir. Şevval hilâlini gören kimse hakkında da ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik, İmam Ebû Hanife ve İmam Ahmed, “Yiyemez” derken, İmam Şafii “Yer” demiştir. Hâlbuki bu ihtilâfın hiçbir mânâsı yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) , oruç tutmayı da, orucu yemeyi de ayı görmeğe bağlamıştır. Görmek ise ancak his ile olur. Eğer haber yolu ile hâsıl olan bilgi halinde oruç tutmanın vücubunda icma bulunsaydı, haber halinde oruç tutmanın vücubu uzak bir hüküm olurdu. Zira hadisin zahirine uygun değildir. Ramazan ve Şevval hilâlleri arasında ayırım yapmalarının sebebi ise, fesat ve yalancılığa meydan vermeme düşüncesidir. Çünkü bazı kimseler, ayı görmedikleri halde -yiyip içebilmek için- gördüklerini uydurabilirler. Bunun içindir ki İmam Şafii: “Eğer kişi uydurulmuş olmaktan şüphe ederse Bayram namazını kılar, fakat yemek içmekten sakınır” demiştir.³⁷⁴

Bilginin ikinci yolu olan habere gelince: Âlimler, ayı gördüklerini haber verenlerden bu haberin kabulü için bunların kaç kişi ve nasıl olmaları şarttır, diye ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki;

Şafiilere göre gökyüzü açık olsun kapalı olsun adil bir kimsenin görmesiyle

³⁷³ İbn Rüşd, II,26–27.

³⁷⁴ İbn Rüşd, II,27.

ramazan sabit olur. Hanbelîlere göre adil bir mükellefin ramazan hilalini gördüğünü bildirmesi gerekir. Hanefilere göre eğer gökyüzü kapalı ise bir kişinin hilali görmesi, gökyüzü açık ise kalabalık bir cemaatin görmesi gerekir. Malikiler hilali görmeyi üç kısma ayırır. Birincisi iki adil kimsenin görmesi, ikincisi büyük bir cemaatin görmesi. Bu iki surette ramazan sabit olur üçüncüsü bir kişinin görmesi. Bu durumda da ramazan sadece hilali gören ile onu tasdik eden hakkında sabit olur.³⁷⁵

Memleketlerden herhangi birinde ramazan hilalinin görülmesinin diğer memleketlerdeki için de bağlayıcı olup olmaması noktasında da ihtilaflar bulunmaktadır. Bu konu fıkıh literatüründe Kameri ayların başlangıcının, ülke farklılığı itibariyle değişiklik arzemesi olarak bilinen *İhtilaf-ı Metali* olarak ifade edilmektedir. Cumhura göre “*İhtilaf-ı Metali’ a itibar yoktur*” bazılarına göre ise itibar edilir. Şöyleki bir şehir halkı ayı görerek otuz gün ramazan orucunu tutsa diğer bir şehir halkı da ayı görerek yirmidokuz gün oruç tutsa ve iki şehir arası da yakın olup her ikisinde de hilal aynı zamanda doğsa, yirmidokuz gün tutanlara bir gün oruç kaza etmesi gerekir. Fakat şehirler birbirine uzak olursa böyle bir kaza orucu söz konusu olmaz.³⁷⁶

Ramazan hilalini gözle görmekle ilgili ihtilafa gelince sözü edilen hadislere baktığımız zaman rü’yet kelimesinin “*gözle görmek*” veya gözle görmüş gibi kesin bilgi ifade eden “*Hesapla tesbit*” anlamını içine alıp almadığı konusudur. Fıkıh kitaplarına baktığımızda genel olarak muvakkit ve müneccimlerin hesaplarına itibar edilmemesi gerektiği konusunda yaygın bir görüş vardır. Ancak bunun o dönemlerde henüz gelişmemiş olan ve biraz da mitoloji ve efsanelerle karışık bir halde bulunan astroloji ile iştigal eden müneccimler hakkında olduğunu söyleyebiliriz. Günümüze baktığımızda son derece gelişmiş bulunan tekniğin de yardımcı olduğu astronominin çok basit bir alfabesi mesabesindeki ay hesaplarının kesinliği konusunda tereddüte düşmek yersizdir. Öyle ki Hanefi ve Şafii fakihlerinden bazıları muvakkit ve müneccimlerin kesinlik ifade eden hesaplarına itimad edilebileceğine kail olmuşlar ve bizzat kendileri onlara itimad ederek gerektiğinde bizzat müracaatlarda bulunmuşlardır.³⁷⁷

³⁷⁵ İbn Hacer Askalani, *Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neş., İstanbul ts, II, 415; Ceziri, (Terc.: Hasan Ege), II,11-13; Ayrıca bkz. İbn Rüsd, II,27-29.

³⁷⁶ İbn Hacer, II,415-416.

³⁷⁷ Karaman, I,128.

2.2.5.1.3.Şevval Hilalinin Görülmesi

Ramazanın yirmi dokuzunda, şevvalin hilâli gözetlenir. Şevval hilâlini bir kişinin görmesine itibar edilmez. İbâdetle ihtiyat kabul edilir. Şayet, bu durumda iftar edilirse, kefareti değil kaza gerekir. Hava kapalı olduğu zamanda da, şevval hilâlinin görülmesi hususunda bir kişinin şahidliği kabul edilmez. Ancak, iki erkeğin veya bir erkekle iki kadının şehâdeti kabul edilir. Ayrıca, bu hususta hem hürriyet ve hem de şehâdet lafzı şarttır. Vali veya hâkim bulunmayan bir belde; karanlık ve bulutlu bir havada, iki kişi şevval hilâlini gördüklerini söyleseler, buradaki insanların iftar etmelerinde bir sakınca yoktur. Bir kişinin şehâdetiyle oruç tutanlar, oruçlarını otuz güne tamamladıkları halde, ayı görmemiş olurlarsa, iftar etmezler. Hasan'ın Ebû Hanîfe (ra)'dan rivayet ettiğine göre, böyle yapmak İhtiyata uygundur. İmâm Muhammed (ra)'a göre ise, bu kimseler iftar ederler. Bu ihtilâf, şevval ayının hilâli, hava açık olduğu halde görülmediği zamandır. Fakat hava kapalı olur da hilâl görülmezse, o kimselerin İftar edecekleri hususunda ihtilâf yoktur.” demiştir. Kapalı havada, iki şahit ramazan hilâline şahitlik etse ve hâkim de şehâdetlerini kabul etmiş bulunsa; otuz gün oruç tutulduğu halde şevval hilâli görülmese, eğer hava bulutlu ise, ittifakla ertesi gün iftar edilir. Bu durumda hava açık olsa bile yine iftar edilir. Şahitler şaban ayının yirmidokuzunda ramazan hilâlini gördüklerine şahitlik edip : “Sizin oruca başlamanızdan bir gün önce hilâli gördük.” deseler; eğer bu şahitler aynı şehirde bulunuyorlarsa, onların bu şahitliklerini kabul etmemek uygun olur. Çünkü bunlar, hesabı terk etmişlerdir. Ancak, bu şahıslar uzak bir yerden gelmiş iseler, töhmetin kaldırılmış olmasından dolayı şahitlikleri caiz olur.³⁷⁸

2.2.6.İmsak Vakti

*Orucu bozucu şeylerden uzak durmak*³⁷⁹ şeklinde açıklanan imsak vaktinin başlangıcı konusunda ihtilaf edilirken, sonu hakkında “*Sonra orucu geceye kadar tamamlayınız*”³⁸⁰ buyruğu gereği güneşin kaybolduğu zaman olarak âlimler ittifak etmişlerdir.³⁸¹

İlk dönemlerde oruç, kişi yatsı namazını kıldığı veya uyuduğu andan itibaren

³⁷⁸ Feteva-i Hindiyeye, II,18–20.

³⁷⁹ Erdoğan, “İmsak”, s.249.

³⁸⁰ 2.Bakara:188.

³⁸¹ İbn Rüşd, II,30.

başlamaktaydı. Daha sonra Allah (cc) bu ümmete işi hafifletti. “*Sabahın beyaz ipliği(aydınlığı), siyah ipliğinden(karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiye için*”³⁸² ayeti ile orucun başlama vaktini fecrin doğuş anı yaptı.³⁸³

Cumhur, “İmsak vakti tan yerinin ağarması ile başlar derken, kimisi de İmsak vaktinin başlangıcını, “bunu takibeden kızılığın çıkması” şeklinde yorumlamıştır. Bu ihtilafın en büyük nedeni fecr kelimesinin her iki anlama gelmesidir. Tan yerinin ağarmaya başlamasını imsak vaktinin başlangıcı olarak kabul etmek ihtiyata daha uygundur. Ancak imsak vaktinin tan yerinin ağarmasıyla mı, yoksa tan yerinin ağardığının anlaşılmasıyla mı başlayacağı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları tan yerinin ağarmasını kabul ederken bazıları da tan yerine bakan kimsenin bunu ayırt etmesiyle başlayacağını söylemişlerdir. Bu ihtilâfın sonucu şudur: Birinci görüşe göre, tan yerinin ağarmadığını sanarak yiye bir kimse, sonradan ağardığını öğrense, ona kaza gerekmezken diğer görüşe göre kaza gerekir. Bu ihtilâfın sebebi “*Tan yerinde gündüzün beyaz ipliği gecenin siyah ipliğinden tarafınızdan ayırt edilinceye kadar yiyip içiniz*”³⁸⁴ mealindeki ayet-i kerime, “*Siz bunu ayırt edinceye kadar yiyip içiniz*” demek midir, yoksa “*Onu ayırt edebileceğiniz duruma gelinceye kadar yiyip içiniz*” demek midir diye ihtilâf etmeleridir. Çünkü Araplar mecaz olarak şeyin yerine, bazan şeyin neticesini kullanmaktadırlar. Nitekim tan yerinin ağarmasının neticesi onun ayırtilmesidir. Şu halde bu ihtilâfa yol açan, âyet-i kerime'de geçen ve “*Tarafınızdan*” diye tercüme edilen “*Leküm*” kelimesidir. Çünkü bazen tan yeri ağarır da bu ağarma tarafımızdan ayırt edilmeyebilir, yani biz onu fark etmemiş olabiliriz bu durumda yediğimiz zaman o günü kaza etmemiz gerekir mi gerekmez mi sorusu ortaya çıkar. Lafzın zahirine bakılırsa imsakın başlangıcını farketmediğimizden dolayı kaza gerekmez. İmsak vaktinin sonu olan güneşin batışına ve şeriatte tayin edilen başka vakitlere kıyas edilirse kaza etmek gerekir. Çünkü bütün vakitlerde şeran muteber olan şart, vaktin girip çıktığının bilinmesi değil, gerçekte vaktin girip çıkmasıdır.³⁸⁵

Sayın Abdulaziz Bayındır, eskiden çıplak gözle bakılıp ufuk boyunca ışığın yoğunlaştığı görülünce yemeye ve içmeye son verilirken sonraki dönemlerde gözlemin yerini hatalı takvimlerin alması nedeniyle Türkiye’de en az 40 dakika fazla oruç

³⁸² 2.Bakara:187.

³⁸³ Serahsi, III,78.

³⁸⁴ 2.Bakara:187.

³⁸⁵ Feteva-i Hindiyye, II,6; İbn Rüşd, II,30–31.

tutturulduğunu iddia etmektedir. Takvimlerdeki hatanın sebebinin ise Güneşin doğuşundan önceki beş ayrı tan arasında yapılan yanlış seçim olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.³⁸⁶

İmsak vaktinin bitişi olan güneşin batması konusuna gelince güneşin batıp batmaması noktasında tereddüt varsa iftar edilmez. Kişi güneş batmadan evvel orucunu bilerek açarsa o kişiye hem kaza hem kefaret gerekir. Ancak güneş battığını sanarak orucunu bozarsa sadece o günün kazası gerekir.³⁸⁷

Adetli bir kadının, ramazanda gündüzün bir vakti temizlense o günün geri kalan bölümünde -günün başlangıcında oruç tutma ehliyeti olmadığı için- oruç tutması geçerli olmaz. Hanefilere göre böyle bir kadın günün geri kalan kısmında yeme içmeyi bırakmalıdır. Şafii ise gün nasıl başladıysa öyle devam eder diyerek günün geri kalan kısmında da yeme içmeye devam edebilir şeklinde düşünür. Çünkü oruç tutmanın farz olması gibi aynı günde imsakin(yeme içmeyi bırakmanın) farz olması bölünme kabul etmez. Buna göre Şafiiler, gün ortasında çocuk balığ olsa kâfir Müslüman olsa hasta iyileşse vs günün kalan kısmında bu kişilerin imsak yapmaları gerekmez şeklinde düşünürler.

2.2.7.Oruç Tutmanın Mendup Ve Yasak Olduğu Günler

Orucun birinci rüknü olan oruç tutma zamanını -oruç tutulması teşvik edilen, oruç tutulması yasaklanan ve ne teşvik, ne de yasaklanan günler olmak üzere- üç kısma ayırabiliriz. Bu vakitlerin bir kısmında âlimler ihtilaf ederken bir kısmında ittifak etmişlerdir.

Oruç tutulmasının teşvik edildiğinde ittifak edilen gün, aşure günüdür. Ancak aşure günü, Muharrem ayının dokuzuncu günü mü, yoksa onuncu günü mü diye ihtilâf edilmiştir. Bu ihtilâfın sebebi, bu husustaki hadislerin çeşitli olmasıdır. Müslim “*İbn Abbas: 'Muharrem hilalini gördüğünüz zaman dokuzuncu günün sabahını say' dedi. Kendisine: Rasûlullah (s.a.s) Aşure orucunu öyle mi tutardı? diye sordum. Evet dedi*”³⁸⁸ mealinde bir hadis rivayet etmektedir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in aşure günü oruç tuttuğu ve tutulmasını emrettiği zaman kendisine, “*Bugün Yahudi ve Hristiyanlar tarafından kutsal sayılan bir gündür*” diye söylendiği ve kendisinin, “*Gelecek yıl -Allah*

³⁸⁶ Bkz. Süleymaniye Vakfı,(29.09.2009), Erişim Tarihi:02.07.2011, www.suleymaniyevakfi.org .

³⁸⁷ Serahsi, III,81; Feteva-i Hindiyeye, II,8.

³⁸⁸ Müslim, Sıyâm 13,20, no: 1133.

dilerse- dokuzuncu günü tutacağız”³⁸⁹ diye buyurduğu ve fakat gelecek yıla ömrünün vefa etmediği yolunda da bir hadis rivayet olunmuştur.³⁹⁰

İhtilâf edilen günler ise, arefe günü Şevval ayından altı gün ve her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günleridir.

Arefe gününden (Zilhicce ayının dokuzuncu günü) önceki sekiz gün hacılara da hacı olmayanlara da sünnet iken hacıların dua etmeye takatlerinin bulunması için Arefe gününün orucu yalnızca hacı olmayanlara sünnettir. Arefe günü hacıların oruç tutup tutmaması mezhepler arasında az çok ihtilaflıdır şöyleki; Hanbelîlere göre hacı arafatta vakfeye gece duracaksa, oruç tutması mendup gündüz duracaksa mekruhtur. Hanefilere göre hacının zayıf düşmesine sebebiyet verecekse arefe ve tevriye(zilhicce ayının sekizi) günü oruç tutmak mekruhtur. Malikilere göre, tevriye ve arefe günü oruç tutmak mekruhtur. Şafiilere göre, hacı Mekke'de oturuyor da gündüzün arafata gitmişse arefe günü oruç tutması uygun olmaz, geceleyin giderse oruç tutması caizdir. Fakat hacı Mekke'de değil de misafir olursa onun için oruç tutmaması sünnettir.³⁹¹

Şevvalin altı günü hakkındaki ihtilâfa gelince, her ne kadar Peygamber (s.a.s) Efendimizin, “*Kim Ramazan orucunu tuttuktan sonra arkasında Şevval ayından da altı gün tutarsa, bütün yılı oruç tutmuş gibi (sevap kazanmış) olur*”³⁹² diye buyurduğu sabit olmuşsa da İmam Mâlik, ya halkın Ramazan'dan olmayan günleri de Ramazan'dan saymasından korktuğu ya da belki bu hadisi işitmediği veyahut sahih bulmadığı için bu altı gün oruç tutmayı mekruh görmüştür, Hanefilere göre bu orucun haftada iki gün olmak suretiyle dağınık tutulması müstehabtır.³⁹³

Eyyâm-ı bıyz'da (her kameri ayın dolunayla aydınlık olan 13,14 ve 15. günleri)³⁹⁴ oruç tutmak müstehaptır.³⁹⁵ Nitekim Abdullah İbnu Katade, babası(ra)ndan rivayetle “*Rasulullah(sas), bize eyyam-ı bıyzde yani ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmamızı emrederdi ve bunlar yıl orucu vaziyetindedir*”³⁹⁶ derdi. Ancak imam Mâlik, ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmayı, cahiller bu

³⁸⁹ Müslim, Sıyâm 13,20, no: 1134.

³⁹⁰ Şîrâzî, Ebu İshak, *el-Mühezzebe*, Darü'l Kalem, Dımeşk 1992, I,344; İbn Rüşd, II,61.

³⁹¹ İbn Hacer, II,453.

³⁹² Tirmizi, Savm 53; Müslim, Sıyâm 204 no: 1134.

³⁹³ İbn Hacer, II,454; İbn Rüşd, II,61.

³⁹⁴ Mehmed Erdoğan, s.132.

³⁹⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II,627; Feteva-i Hindiyeye, II,29.

³⁹⁶ Ebu Davud, Savm 68(2449).

günlerin orucunu vacib görecekları endişesi ile mekruh saymıştır.³⁹⁷

Peygamberimiz(sas) Pazartesi Perşembe günleri oruç tutmuştur. Nitekim efendimiz(sas) “*Ameller Allaha (cc)pazartesi ve Perşembe günleri arz edilir. Ben amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim*”³⁹⁸ buyurarak bizi de teşvik etmiştir.

Davud orucu olarak bilinen gün aşırı tutulan oruca gelince peygamberimiz(sas) Abdullah b. Amr b. As'ın çok oruç tuttuğunu haber alınca ona, “*Her aydan sana üç gün yetmiyor mu?*” diye söylemiş ve fakat Abdullah 'Ya Rasâlallah, gücüm ondan fazlasına yeter' deyince, “*Öyle ise beş gün olsun*”, demiş ve fakat Abdullah'ın, “*Gücüm ondanda fazlasına yeter*” demesi üzerine, “*Öyle ise yedi*”, “*Öyle ise dokuz*”, “*öyle ise on bir gün olsun*” demiş ve her defasında ‘gücüm ondan fazlasına yeter’ diyen Abdullah yine de ‘Gücüm ondan fazlasına yeter’ deyince: “*Öyle ise Dâvûd (a.s.)’un orucunu tut, onun orucu yılın yarısı idi, bir gün tutar, bir gün tutmazdı*”³⁹⁹ buyurmuştur.

Recep ve şaban aylarında oruç tutmak müstehaptır. Nitekim ümmü Seleme “*Ben Rasulullahın(sav) şaban ve ramazan dışında iki ayı peşpeşe tam olarak oruçla geçirdiğini görmedim*” demiştir.⁴⁰⁰

Oruç tutulması yasaklanan günlere gelince; Yasaklandığında ittifak bulunan günler, Ramazan bayramı ile Kurban bayramının birinci günüdür. Çünkü bu iki günde oruç tutmanın yasaklandığı sabittir. Teşrik günleri oruç tutmanın haram veya mekruh olduğunu kabul edenler vardır. Bu ihtilâfın sebebi, “*Teşrik günleri yiyip-içme günleridir*”⁴⁰¹ hadisinin, bu günler yiyip içme günleri olduğu için bu günlerde oruç tutulamaz demek midir, yoksa bu günlerde yiyip içmek oruç tutmaktan evlâdır demek midir diye tereddüt edilmesidir. Hadisi vücuba hamledenler Teşrik günlerinde oruç tutmak haramdır derken; mendubluğa hamledenler ise mekruhtur demişlerdir. Hadisin vücuba hamledilmesi asıl olduğu halde bunu mendubluğa hamledenler ‘Eğer vücuba hamledilirse, Ebû Said el-Hudrî’nin “Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den, “*İki günde oruç tutmak caiz olmaz: Fıtır(Ramazan bayramının birinci günü) ve nahr günü*”

³⁹⁷ İbn Rüşd, II,64.

³⁹⁸ Tirmizi, Savm 44(747).

³⁹⁹ Buhârî, Sıyâm 30,59, no: 1980.

⁴⁰⁰ Tirmizi, Savm 37(736).

⁴⁰¹ Müslim, Sıyam 144(1141).

buyurduğunu işittim” ⁴⁰² hadisiyle çatışmış olacaktır demişlerdir. Çünkü bu hadisle diğer günlerde oruç tutmak sahihtir şeklinde anlaşılmakta, eğer bu iki günden başka da orucu caiz olmayan günler olsaydı yalnız bu iki günü Rasulullahın zikretmesinin anlamı olmazdı demişlerdir.⁴⁰³

Şekk gününe gelince: Eğer kişi şaban ayının tamamını oruçlu geçirmişse veya daha önceden tutageldiği periyodik oruç günlerinden biri şekk gününe tesadüf etmişse oruç tutabilir ancak böyle bir durum söz konusu değilse tutmamalıdır. Ebu Yusuftan rivayet edilen görüşe göre o günde müftü ve yakın adamları oruç tutarlar. Ama halka da, ramazan hilalinin tesbit edileceği ihtimaline binaen, zeval öncesine kadar oruçlu gibi beklemelerini söyler. Zevalden sonra ise artık oruç tutulmaz. Müftünün kendisi artık kerahet kapsamından çıkacak şekilde oruç tutabilir ancak halk için durum böyle değildir.⁴⁰⁴

Cuma günü oruç tutmak caiz değildir. Cuma günü oruç tutulacaksa bir önceki veya bir sonraki günle Cuma günü birlikte oruç tutulmalıdır.⁴⁰⁵ Rasulullah(sav): “*Cuma gecesini diğer geceler arasında gece namazına tahsis etmeyin, Cuma gününü de diğer günler arasında oruç günü olarak tayin etmeyin, ancak birinizin tutmakta olduğu oruç arasına denk gelirse o hariç*”⁴⁰⁶ buyurmuştur.

Cumartesi günü hakkındaki ihtilâfın sebebi de, “*Cumartesi günü, size farz kılınan oruçtan başka bir oruç tutmayınız*”⁴⁰⁷ diye rivayet olunan hadisin sıhhatinde ihtilâf edilmesidir. Bu hadisi Ebû Dâvûd kaydetmektedir. “*Bu hadis, “Peygamber (s.a.s) bir Cum'a günü Cüveyriyye binti Hars'a uğrayıp onu oruçlu buldu ve kendisine: Dün de oruç tutmuş muydun? diye sordu. Cüveyriye hayır dedi. Peygamber (s.a.s): Yarın da tutacak mısın? diye sordu ve Cüveyriye yine de: Hayır deyince Öyle ise orucunu boz, dedi*”⁴⁰⁸ hadisi ile nesholunmuştur” derler.⁴⁰⁹

İçinde, Allah'ın oruç tutulmasını nehyettiği günlerin bulunması sebebiyle bütün seneyi oruçlu geçirmek de yasaktır. Çünkü Rasûlullah sallallahu aleyhi ve selem

⁴⁰² Ebu Davud, Savm 48.

⁴⁰³ İbn Rüşd, II,63.

⁴⁰⁴ El-Mavsili, I,264.

⁴⁰⁵ Şîrâzî, I,346.

⁴⁰⁶ Müslim, Sıyam 147–148.

⁴⁰⁷ Ebu Davud, Savm 51.

⁴⁰⁸ Buhârî, Savm, 30,63.

⁴⁰⁹ İbn Rüşd, II,65.

şöyle buyurmuştur: “Devamlı oruç tutanın orucu yoktur.”⁴¹⁰ Eğer bayram günleri ve teşrik günlerinde orucunu bozar da kalan günlerde oruç tutarsa, tutmaya gücü yettiği takdirde kerahat kalkar. Tirmizi şöyle demiştir: “İlim ehlinden bir kısmı, kişinin ramazan, kurban ve teşrik günlerinde iftar etmeden bütün sene oruç tutmasını kerih gördüler. Eğer bu günlerde iftar ederse kerahat sınırından çıkmış ve bütün seneyi oruç tutmamış sayılır.”⁴¹¹

Şaban'ın ikinci yarısında oruç tutmaya gelince: Kimisi, 'Mekruhtur' kimisi, 'Caizdir' demiştir. 'Mekruhtur' diyenler, Peygamber (s.a.s) den, “Şaban'ın yarısından sonra, Ramazan gelinceye kadar artık oruç yoktur”⁴¹² diye rivayet olunan hadise bakmışlardır. Caizdir diyenler ise, Ümmü Seleme'nin “Rasûlullah (s.a.s)'ın Şaban ve Ramazan'dan başka iki ay üst üste oruç tuttuğunu görmedim”⁴¹³ hadisine dayanmışlardır.

2.2.8.Oruca Niyetin Zamanı

Her türlü oruç için mümkün oldukça, sabah vakti girmeden önce veya geceden niyet etmek en faziletli olanıdır. Çünkü bu suretle hem mezheplerin bu konudaki ihtilaflarının dışında kalınmış hemde niyet ibadetin başlama vaktiyle aynı zamana getirilmiş olur. Nitekim niyetin hangi vakitte yapılacağı konusu mezhepler arasında ihtilaflı olduğu gibi, niyetin vakti açısından oruç türleri arasında da fark gözetilmektedir.⁴¹⁴

Ramazan orucuna niyetin vakti Ebu Hanife hariç diğer üç imama göre güneşin batmasından fecr-i sadık vaktine kadardır. Ebu Hanife'ye göre gece niyet etmek caizdir. Ancak kişi eğer gece niyet etmemişse zeval vaktine kadar niyet edebilir. Muayyen nezirlerde de durum bu şekildedir. Bu görüşlerin ilkinde teşdid ikincisinde tahfif vardır. Üç imamın görüşünü benimseyerek ihtiyatlı davranmış olurken Ebu Hanife'nin görüşünü benimseyerek de diğer şeri amellere kıyas etmiş oluruz. Çünkü niyetin yeri, istisnalar hariç ibadetlerin başlangıçlarıdır. İkinci görüşün delili ise gündüzün çoğu geçmediyse, nafile oruçta olduğu gibi oruç esnasında niyet ile iktifa etmektir. Bu görüşe

⁴¹⁰ Nesai, Savm 71.

⁴¹¹ Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*, (Terc.: Ahmed Sarıoğlu), Pınar Yay., İstanbul ts., II,28.

⁴¹² Ebu Davud, Savm 12.

⁴¹³ Tirmizi, Savm, 37(736).

⁴¹⁴ Komisyon, *DİB İlmihal İman ve İbadetler*, DİB Yay., Ankara 2006, I,399.

göre niyete burada fecirden önce vacib değil müstehab deyip orucun sıhhatine değil kemaline tesir eder şeklindedir.⁴¹⁵

Nafile oruca niyetin zamanına gelince İmam Mâlik dışındaki üç imama göre zevalden önce yapılabilir. İmam Mâlik nafile oruç da olsa zevalde niyet edilmez şeklinde düşünür. Üç imamın delili şeriatın sahibinden nafileler hususunda gösterdiği toleransa ait bildirilmiş olana ittibadır. İmam Mâlikin delili ise kişi nafilelerde de farz gibi ihtiyatlı olmalıdır. Nitekim İmam Mâlik, peygamber(sas) “*Fecrin doğuşundan önce oruca azmetmeyen(niyet etmeyen) orucu yoktur*”⁴¹⁶ buyruğuna dayanarak oruç kelimesinin yalnız kullanıldığı için nafileyi de içine alır görüşünü benimser.⁴¹⁷

Bu ihtilafların sebebini birbiriyle tearuz eden rivayetler olarak açıklayabiliriz. Nitekim “*Fecrin doğuşundan önce oruca azmetmeyen(niyet etmeyen) orucu yoktur*”⁴¹⁸ buyruğuna karşılık Hz Aişeden nakledilen şu olay bulunmaktadır: “*Birgün Rasulullah(sas) eve gelip’ sizde yiyecek bir şey var mı?’ diye sordu; ‘Hiçbirşey yoktur’ dedim. Bunun üzerine ‘Öyleyse ben oruçluyum’ dedi.*”⁴¹⁹

Ayrıca gündüz güneş batmadan önce ertesi günün orucuna, oruç tutulan günde ise istiva zamanından akşama kadar ki süre içersinde hiçbir oruca niyet edilmez. Mudayyak yani dar zamanlı vacip olması hasebiyle Ramazanda ramazan orucundan başka oruç tutulamayacağı için, hangi oruca niyet edilirse edilsin ramazan orucu yerine geçer. Fakat kişi daha önceden oruç tutmayı adadığı belirli günde, başka vacip bir oruca niyet ederek oruç tutacak olsa, ağırlık kazanan görüşe göre bu oruç, niyetlendiği vacip oruç yerine geçer belirli adak orucunu kaza etmesi gerekir.⁴²⁰ Kişinin imsak vaktinden önce niyetini değiştirmesi de geçerlidir.⁴²¹

2.2.9.Hasta ve Yolcunun İmsak Ve İftarı

“*Sizden her kim hasta veya yolcu olursa,(tutamadığı günler kadar) diğer günlerde oruç tutar*”⁴²² ayetine binaen kişi ramazanda hasta veya yolcu olursa

⁴¹⁵ Şa’rânî, s.395; Ayrıca bkz Betül Peldek “*İbadetlerde Niyet*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, s.61–62.

⁴¹⁶ Tirmizi, Savm 33; Nesai, Sıyam 68.

⁴¹⁷ Şa’rânî, s.395.

⁴¹⁸ Tirmizi, Savm 33; Nesai, Sıyam 68.

⁴¹⁹ Müslim, Sıyam 169.

⁴²⁰ İbnü'l- Hümmâm, Kemaleddin Muhammet b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l- Kadîr*, byy., Kahire 1987, II,43; Kasani, II,85; Serahsi III,127; DİB İlmihal I,401.

⁴²¹ Feteve-i Hindiyye, II,10.

⁴²² 2.Bakara: 184.

tutamadığı gün sayısınca diğer günlerde orucunu tutar.

Bir kimse fecrin doğuşundan sonra yolculuğa çıkarsa, o gün orucunu bozmaz. Oruca başlarken mukim olduğu için, o günün orucunu tamamlaması gerekir. Cumhura göre O orucu kendi arzusuyla iptal etmesi caiz değildir. Ahmed b. Hanbele ve bazı âlimlere göre caizdir. Bozduğu takdirde hem kaza hem kefaretle mükellef olur. Bu kimse yolculuğa çıktıktan sonra orucunu bozarsa sadece kaza gerekir; orucunu bozup yolculuğa çıkarsa hem kaza hem kefaret gerekir diyenler de vardır. Ama hastalanması halinde hüküm bunun tersinedir. Çünkü bu durumda oruç tutmama özrü ona, Allah (cc) tarafından gelmiştir.⁴²³

Âlimlerden bazıları, sabah evine varacağını bilen kimseye oruç tutmasını müstehab görmüşlerdir. Fakat o gün akşama kadar yiyip içebilir mi, yoksa - yolculuk vasfı, artık üzerinden kalkmış olduğu için- yiyip içmekten sakınmalı mıdır diye ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik ile İmam Şafii “Yiyip içebilir” derken; İmam Ebû Hanife ile tabileri ise “Oruçlu imiş gibi davranır” demişlerdir.⁴²⁴

Ramazan ayı girdikten sonra yolculuğa başlayan kimse orucunu sürdürmek zorunda mıdır, yoksa tutmaya başladığı orucunu kesebilir mi diye ihtilâf edilmiştir. Cumhur, sürdürmek zorunda olmayıp kesebildiği görüşündedir. Bazıları ise “Ramazanın başında yolculukta olmadığı için oruç tutmaya başlayan bir kimse, sonradan yolculuğa çıksa bile orucunu sürdürmek zorunda olup orucunu sakatlayamaz” demişlerdir.⁴²⁵

Yolculukta iftar vaktinin ayarlanmasına gelince; yolculuk doğu batı yönünde olursa zaman farkı daha çok olur. Yolculuklarda varılan yerin mahalli ibadet takvimine göre bu ibadetlerin ifa edilmesi en doğru ve en kolay yoldur. Ayrıca kişi yolculuk sırasında geçtiği yerlerin mahalli ibadet saatlerine göre orucunu ifa etmelidir. Örneğin kişi Tokyo da 28 gün oruç tutmuş ve gittiği Fas’ta bayram ilan edilmiş ise oruç tutmaz, eksik kalan oruçlarını bayramdan sonra kaza eder. Fastan Tokyo’ya seyahat eden kişi de aynı şekilde hareket eder. Şayet böyle bir yolcu için çok uzun yolculuk esnasında iftar ve sahur saatlerinde bir güçlük söz konusu olursa orucunu kazaya bırakır. “*Hilali görünce oruç tutun, hilali görünce oruç bozun. Eğer hava bulutlu olursa şaban ayını*

⁴²³ İbn Hacer, II,440; Mavsılı, I,273; Feteva-i Hindiyye, II,45; Sabık, II,24.

⁴²⁴ İbn Rüşd, II,42.

⁴²⁵ İbn Rüşd, II,43.

otuza tamamlayın”⁴²⁶ hadisi şerif-i de oruçta varılan yerin mahalli takviminin esas alınması gerektiğine bir delildir. Örneğin Ankaradan İstanbul’a gidişte yolcu için orucun süresi 15dk uzar, aksi durumda ise 15dk kısalır. Yolculukta hareket edilen noktaya göre namaz vakitlerinin veya oruç tutma süresinin kısalmasında ya da uzamasında bir mahsur yoktur. Nitekim bunların süresi standart değildir yaz ve kış mevsimine göre uzar veya kısalır.⁴²⁷

Ramazan ayını baştan sona kadar delirmiş olarak geçiren kimseye kaza gerekmez: Çünkü bu kişi Ramazan ayını idrak etmiş değildir. Oruç tutmayı gerektiren sebep, kişinin bu ayı idrak etmesidir. Bu duruma düşen deli oruç tutmaz. Çünkü oruç tutma emrine muhatap değildir. Ve o bu sebeple velayet altına girer. Ama Ramazanın içinde ayılıp kendine gelirse, tutamadığı günlerin orucunu kaza etmesi gerekir: Çünkü bu kişi Ramazan ayını idrak etmiştir. Zira “*Sizden Ramazan ayını idrak edenler (onda oruç tutsun).*”⁴²⁸ âyet-i kerîmesinden maksat; Ramazan ayının bir kısmını idrak etmektir. Eğer Ramazanın tamamını idrak etmek kasdedilmiş olsa idi, o zaman orucun Ramazan ayı sona erdikden sonra tutulması gerekirdi ki; bu icmâa aykırıdır. Ramazan ayının tamamını baygın geçiren kimse ayılınca kaza ile mükellef olur: Baygınlık bir hastalıktır. Vücudun kuvvetlerini zayıflatır ama akli gidermez. Bu sebeple baygın kimse velayet altına alınmaz. Oruç tutma emrine muhatap olur. Tutamadığı oruçları aynen hasta kimse gibi kaza eder.⁴²⁹

2.2.10.Kaza Ve Kefaret Orucunun Vakti

Ramazan orucunun kazası, geçici bir vakitte olmayıp, herhangi bir vakitte edâ edilmek üzere vaciptir. Kaza, edâ gibidir. Yani kişinin kaç gün borcu varsa ziyade etmeden o kadar kaza eder. Kaza ile edânın farkı şudur ki, kazada arka arkaya tutmak gerekmez. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Sizden her kim hasta olur veya yolculukta bulunursa başka günler tutar.*”⁴³⁰ Yani hasta ve misafir olan orucunu bozup, başka günlerde bozduğu kadar birbiri arkasına veya ara vererek tutar. Allahu Teâlâ ayette mutlak olarak orucu zikretmiş, “*arka arkaya tutunuz*”, kaydını koymamıştır.⁴³¹

⁴²⁶ Buhari, Savm 5.

⁴²⁷ Fahrettin Atar, “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, 33–34.

⁴²⁸ 2.Bakara:185

⁴²⁹ Mavsili, I,274–275.

⁴³⁰ 2.Bakara:185.

⁴³¹ Serahsi, III,118; Sabık, II,48–49.

Kaza orucunun sonraki ramazana kadar ertelenmesine gelince; îmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed “Ertesi Ramazan gelinceye kadar mazeretsiz olarak oruçlarını kaza etmeyen yolcu ve hastaya Ramazan'dan sonra kazadan başka, ayrıca keffaret de lâzım gelir”, derken Ebu Hanife ise “Bundan dolayı keffaret lâzım gelmez” demiştir.⁴³²

Kefaret ise bir tür ceza ve telafi yoludur. Allah (cc), bazı kusur ve günahları birtakım vesilelerle affeder. Keffaret de bu vesilelerden biridir ve bir taraftan yasak bir taraftan mübah olan bazı hareketlerden dolayı yapılması icab eden bazı hususi fiillerdir.⁴³³

İmam Mâlik ile tabileri, îmam Ebû Hanife ile tabileri, Süfyan Sevrî ve bir kitle, 'Cima' ile orucunu bozan kimseye hem kaza, hem keffaret lâzım geldiği gibi, mazeretsiz olarak orucunu yemek içmekle bozan kimseye de hem kaza hem keffaret lâzım gelir' demişlerdir. İmam Şafii, imam Ahmed ve Zahirîler ise, keffaretin ancak cima ile lâzım geldiği görüşündedirler.⁴³⁴ Bunun delili Ebû Hüreyre (r.a.)' den rivayet edilen şu hadisi şeriftir. *”Bir adam Nebî aleyhisselam'a gelerek: “Helak oldum, ya Rasûlallah.” dedi. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: “Seni helak eden nedir?” diye sorunca, adam; “Ramazan'da aileme yanaştım” diye cevap verdi. Bunun üzerine Nebî aleyhisselam “Azad edilecek kölen var mı?” diye sordu. Adam; “hayır” dedi. “Aralıksız iki ay oruç tutabilir misin?” diye sordu. Adam; “hayır” dedi. Sonra oturdu. Bu arada Nebî aley-hîsselam'a bir zembil kuru hurma getirmişlerdi. “Al şunları sadaka olarak dağıt” buyurdular. Adam, “Bizden daha fakir olanlara mı? Ya Rasûlullah, vallahi şu iki siyah taşlık arasında bizden daha fazla muhtaç olan kimse yoktur” deyince, Nebî aleyhisselam ön dişleri görünecek derecede güldü. Sonra “Şunu alıp, çoluk çocuğunu doyur buyurdular.”⁴³⁵*

Hanefi ve Şafiilere göre oruç kefaretinde peşisıra olmak bağlayıcı iken İmam Mâlik'e göre peşi sıra tutmaya uymada muhayyerlik vardır. Kefaret ödemesi gereken kişi, köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktan aciz ise hasan-ı basri dışındaki tüm âlimlere göre kefareti oruçla öder. Hasan-ı Basri'ye göre köle azad etmekten aciz olan kişi bir deve veya sığır kurban eder. O, bunu ihramlı iken cinsel ilişkide bulunan kişiye kıyas

⁴³² İbn Rüşd, II,46.

⁴³³ Mehmed Erdoğan, s.302.

⁴³⁴ İbn Rüşd, II,51.

⁴³⁵ Buhari, Savm 29,31.

etmiştir. Ancak kefaretin ne ile yerine getirilebileceği hakkında kıyasla hüküm verilmez. Bu ancak delil yoluyla bilinir. Oruç kefaretinin, deve veya sığır kurban edilerek ödeneceğini ifade eden hiçbir delil yoktur. İbadetlerin ne ile yerine getirileceği konusunda kıyasla hüküm verilemeyeceği gibi, ibadetlerde işlenen suç nedeniyle gereken şey konusunda kıyasla hüküm verilemez. İbn Ebi Leyla dışındaki bütün âlimlere göre kefaretin orucu iki aydır ve peşpeşe olmak üzere tutulur. İbn Ebi Leyla kazaya kıyas ederek kefaretin orucu tutacak kişi bunu ister peşpeşe ister aralıklarla tutar der. Buna göre bir kişi kefaretin borcunu öderken hastalanıp bir gün ara verse kefaretin orucunu baştan tekrar tutması gerekir ancak bir kadın adet gördüğü için bu süre zarfında oruca ara vermişse kefaretin borcuna kaldığı yerden başlar baştan tekrar tutması gerekmez çünkü hastalıkta kişi iyileştiği zaman iki aylık sağlıklı bir süre bulabilir ancak bir kadının hayız görmeyeceği iki ay genellikle bulunmaz ayrıca hastalık kişinin oruç tutmasına engel değildir kişi kendini zorlayarak orucunu tutabilir ancak bir kadının adet görmesi orucuna engel teşkil ettiği için kendini zorlarsa bile orucu kabul olmaz. İbn Ebi Leyla'ya göre peşpeşe şartı olmadığı için hastalıkta da yeniden kefaretine başlamasına gerek yoktur.⁴³⁶

2.3.İTİKÂFTA VAKİT

Sözlükte “*bir işe veya herhangi bir şeye sarılmak, nefsi o yolda hapsetmek*”⁴³⁷ gibi anlamlara gelen itikâf, dini bir kavram olarak, *ibadet niyetiyle ve kurallarına uyarak, inzivaya çekilmek* demektir.⁴³⁸

Ramazanda oruç dışında ifa edilebilecek ibadetlerden biri de itikâftır. Hz. Aişe (ra) “*Rasûlullah (sas) vefat edinceye kadar Ramazan'ın son on gününde itikâfa girerdi*”⁴³⁹ demiştir.

İtikâfa sadece ramazanda girilmez. Vacip olan i'tikâf, kişinin adadığı günler sayısındadır. Kişi bir gün veya daha çok i'tikâfi adanmışsa adağına uyması vaciptir. Müstehab olan i'tikâf için, mahdud bir vakit yoktur. Bu Ebu Hanifenin ve birçok fukahânın görüşüdür. İmam Mâlike göre bir gün bir geceden az olmaz. Az olsun, çok olsun i'tikâf niyeti ile mescidde durmakla müstehab olan i'tikâf tahakkuk eder.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Serahsi, III,110,126–127.

⁴³⁷ El-Merdavi, *el-İnsaf*, III,369.

⁴³⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü* s.345.

⁴³⁹ Buhârî, İtikâf 1,14; Müslim, İtikâf, 5,(1172).

⁴⁴⁰ Sabık, II,54; İbn Rüşd, II,75.

Ramazan i'tikâfını nezreden— bir kimse, ramazan orucunu tutup itikâf yapmazsa; bu kimsenin diğer bir ayda ard arda olmak şartı ile i'tikâf yapması ve bu i'tikâf günlerinde de oruç tutması gerekir.⁴⁴¹

Oruçlu olmanın i'tikâf için şart olduğuna inananlar gündüzün orucu ancak gecenin gelmesi ile tamamlanır şeklinde düşündükleri için "Bir gece i'tikâf caiz değildir en az bir günle bir gece olması gerekir" derler. Kişi, bir gün veya sayısı belli bir kaç gün için i'tikâf etmeyi adarsa itikâfa ne zaman gireceği noktasında ihtilaf vardır. Şöyle ki; İmam Mâlik, İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife: "Bir ay i'tikâf etmeyi nezreden bir kimse, günün batışından önce mescide girer" demişlerdir. Bir gün i'tikâf etmeyi nezreden kimse ise, İmam Şafii'ye göre fecirden önce mescide girmesi ve gün battıktan sonra mescidden çıkması gerekir. İmam Mâlik ise, bir ay ile bir günü nezredenler arasında fark görmemiştir.⁴⁴²

İ'tikâf tan ne zaman çıkılması gerektiği mes'elesine gelince: İmam Mâlik, Ramazan'ın son on gününü i'tikâf eden kimse için, Bayram namazına mescidden gitmesini müstehab görmekle beraber, "Şayet gün battıktan sonra da mescidden çıksa yeterlidir" demiştir. İmam Şafii ile imam Ebû Hanife de "Güneş batar batmaz çıkar" demişlerdir.⁴⁴³

⁴⁴¹ Feteva-i Hindiyye, II,60.

⁴⁴² İbn Rüşd, II,75–76.

⁴⁴³ İbn Rüşd, II,75–76.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÎ İBADETLERDE VAKÎT

3.1. ZEKÂTTA VAKÎT

3.1.1. Zekâtın Tanımı

Zekâtın sözlük anlamı, *artma, çoğalma, bereket, fazlalık, temizlik* demektir.⁴⁴⁴

Dini bir kavram olarak ise zekât; *bir malın muayyen bir mikdarını muayyen bir zaman sonra müstahik olan bir kısım Müslümanlara Hak Tealanın rızası için tamamen temlik ve ita etmekten ibarettir.*⁴⁴⁵

3.1.2. Zekâtı Geciktirmemek

Zekât sosyal yapıda dengeyi sağlamak, fakirle zengin arasındaki mesafeyi kısaltmak için Allah (cc) tarafından zengin Müslümanlara farz kılınmış ve fakirlerin bir hakkı olarak belirlenmiştir.⁴⁴⁶

Senesi dolunca bir malın zekâtının geciktirilmeden verilmesinde yarar vardır. Nitekim Ahmed ve Buhari'nin ashabdan Ukbe b. Haris'den rivayet ettiklerine göre Ukbe şöyle demiştir: *“Rasulullah(sav) efendimizle birlikte ikindi namazını kıldık. Allah Rasulü selam verince hemen yerinden kalkıp acele dışarı çıktı, hane-i saadete gitti. Çok geçmeden dönüp geldiğinde, ashabın yüzünde bir hayret ifadesini sezdi ve şöyle buyurdu:” Namazdayken hatırıma yanımdaki altın geldi. Bu altının bizimle birlikte akşamlamasını veya gecelemesini hoş görmedim,(fakir ve muhtaçlara) dağıtılmasını emrettim...”*⁴⁴⁷ Bu hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere ihtiyaç sahiplerine verilecek bir nesnenin evde bekletilmesinin, hele o nesne zekât olursa hiç doğru olmayacağı açıktır.

Halk arasında yaygın olan inanişaya göre zekât hangi mala karışırsa o malı telef eder. Yani kişi zengin olduğu halde zekât vermezse, bu zekât hakkı karışan diğer mallarını da bozar ya da kişi fakir olmadığı halde zekât alırsa aldığı bu zekât kendisine ait olan diğer malları da bozar.

Zekâtın farziyetine inandığı halde onu vermeyen kimse büyük günah işlemiş olur. Bunun ahiretteki cezası ise pek ağır olacaktır. Bu tutum içinde bulunan Müslümanlardan İslam devleti zorla zekâtı alıp yerine sarfetmekle mükelleftir. Aynı

⁴⁴⁴ Ayverdi, III,3482.

⁴⁴⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969, IV,77.

⁴⁴⁶ Yıldırım, II,127.

⁴⁴⁷ Buhârî, Salât 18.

zamanda o müslümanı ta'zir de eder. İmam Şafii ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre, devlet gücüyle alınan zekâtın yarısı nisbetinde de ayrıca mal veya parası ceza olarak alınıp dağıtılır.⁴⁴⁸

Bu konuda en açık hadis ise şudur:

*“İnsanlarla, La ilahe illallah, muhammedün rasulullah deyip şهادette bulununcaya, namaz kılıp zekât verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunları yerine getirdiklerinde artık –İslamın ön gördüğü hakkın alınmasında uygulayacağı hüküm müstesna- onlar kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesapları ise Allah'a aittir”.*⁴⁴⁹

Yine bu konuda Hz Ebubekr'in hilafet yıllarında dinden çıkan Araplar oldu. Onbir kabile, “Biz zekâtı Hz Muhammed'in hatırı için veriyorduk. O vefat etti. Artık vermeyeceğiz” diyerek direniyorlardı. Bunun üzerine halife harekete geçti. Onları tenkid etmek için ordu hazırladı. Hz Ömer (ra):

—Ey Rasulullah'ın halifesi! “İnsanlarla, la ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum...” hadisi bizce malum olduğu halde, la ilahe illallah diyen insanlarla nasıl savaşacaksın? Kaldı ki Rasulullah (sav) bunu şu sözleriyle bağlamıştır: “Artık kim böyle söylerse kanını ve malını benden korumuş olur. Ancak İslam ahkâmına göre bir hakkın yerine getirilmesi müstesna.”

Halife ona şu cevabı verdi:

—Allah'a yemin ederim ki, namazla zekât birbirinden ayırıp “namaz kılarız, ama zekât vermeyiz...” diyenlerle savaşacağım. Çünkü zekât mala konulmuş bir haktır. Rasulullah'a verdikleri bir dişi keçiyi bana vermeyecek olurlarsa, vallahi onlarla savaşırım.

Bunun üzerine Hz Ömer(ra) diyor ki:

“Vallahi bu, ancak Allah'ın doğru yolu ilham edip Ebubekir Sıddık'ın kalbini savaşa açmasından başka bir şey değildi, onun haklı olduğunu anladım.”⁴⁵⁰

İşte bu ve benzeri sahih rivayetlere dayanan fukaha, nisaba erişip senesi dolan bir malın zekâtını hemen vermek sünnet veya vacibdir demişlerdir. Geciktirilmesinden dolayı günahkâr olunur diyen fukaha sayısı da az değildir.

⁴⁴⁸ Yıldırım, II,127–128.

⁴⁴⁹ Buhârî, İmân 15; Müslim, İman 32.

⁴⁵⁰ Buhari, Zekât 705.

3.1.3.Zekâtın Vücub Vakti

Zekât kendisine farz olan malın türüne göre ödenir. Altın, gümüş ve paranın, ticaret eşyasının ve kendi kendine otlayan hayvanların zekâtı, üzerinden bir kameri yıl geçtikten sonra her sene bir defa olmak üzere verilir.⁴⁵¹

Toprak ürünlerinde zekât, senede kaç defa ürün alınırsa o kadar verilir. Yani bir araziden bir senede iki kere mahsul alan kişi, iki kere zekât verir. Toprak ürünlerinde zekâtın vücub vakti konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁴⁵²

Şafiiiler “sağlıklı olan meyve olgunlaşınca ve taneler kendilerini tutunca zekât farz olur” demişlerdir. Hanbelîler de Şafii mezhebiyle aynı görüştedirler.⁴⁵³

Toprak ürünlerinde zekât, olgunlaşmaya başladığı andan itibaren takriben hesaplanıp verilebileceği gibi, hasattan kısa bir süre sonra da vermek mümkündür. Toprak ürünleri hasattan kısa bir süre sonra sahibinin kusuru olmaksızın helak olsa veya çalınsa zekâtı düşer. Bu tarihleme meyveler için de geçerlidir.⁴⁵⁴

Şafii, Maliki ve Hanbelîler madenlerde zekât, nisab miktarı maden istihsal edilmesiyle, Hanefi ve Hanbelîler de balda zekât nisab miktarı bal elde edilmesiyle vacib olacağı görüşündedir. Ancak toprak ürünlerinden zekât, ekinler sürülmeden, meyvelerde toplanmadan alınmaz.⁴⁵⁵

Görüldüğü gibi toprak ürünlerinden zekât tahsili, güneş takvim sistemine göre “hasat zamanı”; hububat harmanlanıp sapından çıkarılınca, meyveler toplanınca yapılmaktadır. Madenlerin de elde edilince zekâtı ödenmektedir. Bunlar dışında kalan; altın, gümüş, para, ticaret malları ve hayvanlar ise üzerinden bir kameri yıl geçmekle zekâta tabi olmaktadır.⁴⁵⁶

3.1.4.Zekâtın Ödenme Vakti

Zekâtın vücub şartlarından biri de nisab miktarı mala sahip olan kişinin elindeki malın üzerinden bir yıl geçmesidir. Bir yıldan maksat, güneş yılı değil, ay yılıdır. Ay yılı 354 gündür. Güneş yılı ise bazen 365 bazen de 366gün çeker.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Said Havva, *El- Esas Fi's Sünne Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul, VIII,140.

⁴⁵² Komisyon, *İlmihal*, DİB Yay., Ankara 2006, I,204.

⁴⁵³ Havva, VIII,140.

⁴⁵⁴ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,469.

⁴⁵⁵ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470.

⁴⁵⁶ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

⁴⁵⁷ Ceziri,(Terc.: Mehmet Keskin) II,850.

Zekât için yılbaşı; nisab miktarı mala sahip olduğu zamandır. Bunun için miladi veya hicri yılbaşıları gibi belirli zamanlar söz konusu değildir. Mesela yılın birinci ayında, zaruri ihtiyaçlarından başka, nisab miktarı mala sahip olan kimse için, bu zamandan yani, beşinci aydan itibaren ertesi yılın aynı zamanına kadar, bir yıl olarak hesap edilir. Şayet ertesi yılın aynı zamanında da nisab miktarı mala sahip olursa bu malın üzerinden bir yıl geçmiş olarak kabul edilir ve zekâtı verilir. Zekât verebilecek durumda olan bir insanın, yılsonunda elinde bulunan tüm malı için zekât vermesi gerekir. Yani yılsonunda, kısa bir süre önce ele geçen malın da diğer mallarla birlikte zekâtı verilmelidir. Ele geçen yeni miktar için ayrıca bir yıl geçmesi şartı yoktur. Yıl arasında malın nisabdan aşağıya düşmüş olması, zekâtın verilmesine engel değildir.⁴⁵⁸

3.1.5.Zekâtı Vacip Olan Zaman Eda Etmek

Zekâtın şu üç şartın gerçekleşmesiyle acele verilmesi doğru olur:

- 1-Senesinin dolması
- 2-Sene sonunda da nisap miktarının bulunması
- 3-Asıl ihtiyaçtan fazla bulunması

Bu üç şarttan biri gerçekleşmediği takdirde verilen zekât sadaka yerine geçer.⁴⁵⁹

İslamda prensip olarak ibadetler hemen yerine getirilmesi istenen bir husustur. Çünkü Cenab-ı Allah, “Hayırları işlemede yarış yapınız”⁴⁶⁰ buyurur. Bütün hayır işlerinde acele etmek övüldüğüne göre, malda gerçekleşen fakir hakkının biran önce hak sahiplerine ödenmesi de övülmeye değer bir iştir.

Fıkıh kitaplarında zekât borcunu özürsüz geciktiren kişinin günahkâr olduğu ve şahitliğinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.⁴⁶¹

Zekât malını vacib olduğu zaman hemen ayırmak gerekir. Zekâtı vacib olduğu zamandan sonraya bırakmak haramdır. Çünkü malda gerçekleşen zekât borcu artık kul hakkıdır. Ancak edası mümkün olmazsa o zaman mümkün olan vakte kadar tehir etmek caizdir.⁴⁶² Mesela zekâtın yerine ulaşmasını temin gayesiyle daha muhtaç fakirleri aramak, gurbette olan fakir akrabaya zekât göndermek veya zekât malına o anda

⁴⁵⁸ Mustafa Varlı, *İslam İlmihali*, Vakıf, İstanbul 2005, s.259.

⁴⁵⁹ Yıldırım, II,129.

⁴⁶⁰ 3.Ali İmran:133.

⁴⁶¹ İbni Abidin, IV,33.

⁴⁶² Sabık, II,204.

mükellefin ihtiyacının bulunması, daha sonra borcunu ödemesi halinde iktisadi bir sıkıntıdan kurtulmasının söz konusu olması gibi sebeplerle zekât borcunun ödenmesi bir süre geciktirilebilir. Ancak bu erteleme süresi içinde zekât mal telef olursa, tahakkuk eden zekât miktarını öder. Çünkü zekât borcu doğmuş, mükellef verme imkânına da kavuşmuş, ama herhangi bir sebeple ödemeyi geciktirmiştir.⁴⁶³

Hız Ömer'in kıtlık yılında güç duruma düşen zekât mükelleflerinin zekât borçlarını ertesi yıla ertelediği rivayet edilir. Fakihlerin çoğunluğu Hız Ömer'in bu uygulamasını esas alarak zekât borcunun ödenmesinde böyle bir ihtiyaçtan dolayı erteleme yapılabileceği görüşüne varmışlardır. Ancak Ahmet b. Hanbel ve bazı Maliki fakihleri ise durum ne olursa olsun zekât borcunun ertelenemeyeceği görüşündedirler.⁴⁶⁴

3.1.6.Senesi Dolmadan Bir Malın Zekâtının Verilip Verilemeyeceği

Nisab miktarında olan bir malın zekâtı, daha sene dolmadan erkene alınarak verilebilir. Çünkü vücuda sebep olan nisap bulunmuştur. Sonradan ödenecek olan bir borcu öne alıp acele ödemek esasen sahihtir. Bu fakirler için yararlı olan bir iştir. Fakat nisap miktarında olmayan bir mal nisap miktarına ulaşmış olursa, o andan itibaren bir sene sonunda ayrıca zekâtını vermek gerekir. Önceden verilmiş olan zekât, bir sadaka yerine geçer.⁴⁶⁵

Sene başında elinde yüzbin lirası olan zengin sene ortalarına doğru ikiyüz bin liranın zekâtını hesaplayıp fakirlere verirken, sene sonuna kadar mevcut param ikiyüz bin olursa, zekâtını şimdiden ödemiş olurum. Yine yüz bin de kalırsa, gelecek senenin zekâtına karşılık vermiş olurum, şeklinde niyet eder verirse, caiz olur. Sene sonunda parası yine yüzbin olarak kalırsa, gelecek senenin zekâtını şimdiden ödemiş sayılır.⁴⁶⁶

İmam Mâlik'e göre, zekât acele edilerek vaktinden önce verilemez ibadetlerde aynı şekilde, vakitlerinden önce yerine getirilemez. İmam Şafii'ye göre, yalnız bir senelik zekât önceden verilebilir. Daha fazla yıllar için önceden verilemez.⁴⁶⁷

Nisab miktarındaki bir malın birkaç senelik zekâtı birden verilebilir. Yılsonunda bu mikdar mevcut bulundukça zekâtları verilmiş olur. Bu miktar azalırsa, verilen fazla kısım sadaka yerine geçer. Bir kimsenin mesela, bin lirası olduğu halde, iki

⁴⁶³ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470.

⁴⁶⁴ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470–71.

⁴⁶⁵ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁶⁶ Yıldırım, II,129.

⁴⁶⁷ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

bin lira sanarak ona göre zekât verecek olsa, bu fazla verdiği zekâtı ertesi senenin zekâtına sayabilir.⁴⁶⁸

Bir kimse, her ikisi de, ayrı ayrı nisab miktarında olan altın ve gümüşten ibaret mallarından yalnız birinin adına zekâtını acele ederek önceden vermiş bulunsa, bu zekât her ikisine sayılarak verilmiş olur. Çünkü bunlar, cinsleri bir sayılıp birbirine ilave edildiğinden, böyle bir ayırım boşunadır. Onun için bunlardan biri, yıl içinde helak olacak olsa, bu zekât tamamen diğeri için sayılmış olur. Fakat hayvanlar hakkında böyle değildir. Bu cins hayvanların zekâtını böyle acele olarak önceden vermek, diğerlerinin zekâtına sayılmaz.⁴⁶⁹

Şevkani şöyle demiştir: “Şafii, Ahmet ve Ebu Hanife bu görüşü benimsemiş; Hadi, Kasım ve Müeyyed Billâh; “Böyle yapmak efdaldır” demişlerdir. Malik, Rafi’, Süfyan Servi, Davud, Ebu Ubeyd, İbnül Haris, ehli beytten kişiler ve Nasır; “Üzerinden bir sene geçinceye kadar zekâtını vermek kifayet etmez” demişler ve daha önce geçmiş bulunan “zekâtın vacib olmasının, üzerinden bir sene geçmesine bağlı olduğu” hadisini delil getirmişlerdir. Bu görüşü kabul etmek, zekâtın vacib olması için üzerinden bir sene geçmesi hakkındaki görüşe ters düşmez. Ancak tartışma daha önce verilmesinin caiz olması konusundadır.⁴⁷⁰

Aslında tüm bu ihtilafların nedeni; zekâtın bir ibadet mi, yoksa fakirlere verilmesi gereken bir hak mı olduğu konusudur. Zekâtın ibadet yönünü görenler ibadetlerin vaktinde yapılması gerektiğini düşünerek zekâtın da vaktinden önce ödenmemesi gerektiğini benimsemişlerdir. Zekâtın kul hakkı yönünü benimseyenler ise onu hakkı olana bir an önce verilmesinin bir mahsurunun olmadığını düşünmüşlerdir.

İmam Şafii rivayet ettiği şu hadisle kendi görüşüne delil getirmiştir: Hz Ali’den rivayet edilen bir hadiste Hz Peygamber, amcası Abbas’ın zekâtını vaktinden önce ödeyip ödeyemeyeceğini sorması üzerine ona ödeyebileceğini söylemiş, Abbas da iki senelik zekât borcunu peşin ödemiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁶⁹ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁷⁰ Sabık, II,205.

⁴⁷¹ Hadis için bkz., et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen (el-Câmi’u’s-Sahîh)*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Fikr, Zekât, 37.

3.1.7.Bir Malda Zekât Borcu Doğduktan Sonra Malın Yok Olması

Zekât farz olduktan sonra malın kaybolması durumunda fıkıhçıların görüşleri de şöyledir:

“Zekât farz olduktan sonra malın helak olması durumunda zekâtında düşeceği konusunda fıkıhçıların iki ayrı görüşleri vardır.”

Hanefiler şöyle demişlerdir:

“Zekât farz olduktan sonra mal helak olursa, zekâtta düşer fıtır zekâtı ve aynı şekilde hac için ayrılan paraya gelince, bunlar farz olduktan sonra para helak olursa, şahitlerin ölmesiyle evlilik akdi bozulamayacağı gibi aynı şekilde farziyet sabit olduktan sonra bunların farziyeti düşmez.”

Ulemanın çoğunluğunun görüşü ise şöyledir:

“Zekât farz olduktan sonra mal helak olursa zekât düşmez mal sahibi zekâtını tazmin eder. Çünkü bir kimse üzerine bir şey farz olmuş ise onu ödeme imkânının bulunmaması, üzerinden farziyeti düşürmez”

Malikiler hayvanların zekâtını, yukarıdaki görüşlerin dışında saymışlardır. Buna göre bu hayvan telef olursa, zekâtları da ortadan kalkar.⁴⁷²

3.1.8.Senesi Tamamlanmadan Zekâtın Bir Fakire Verilmesi

Sene tamamlanmadan kişi zekâtını bir fakire verir ve o fakir de yine sene tamamlanmadan zengin olur veya dinden çıkar veya ölürse, verilen zekât caiz olur. Ancak fukaha bu konuda farklı görüşler belirtmişlerdir.⁴⁷³

3.1.9.Sene Sonunda Fiyatların Yükselmesi Veya Düşmesi Durumu

Bunu bir misalle açıklayalım: Elinde 200 dirheme tekabül eder miktarda ticaret için buğday bulunur ve senesi tamamlandıktan sonra fiyatı yükselir veya düşerse, bu durumda ya mevcut buğdayın kırk da birini ayın olarak çıkarıp zekât olarak verir veya vacip olduğu günün rayicine göre hesaplayıp nakit olarak zekâtı çıkarılarak verilir.

Vacip olduğu gün, kameri senenin tamamlandığı gündür. Bu, İmam Ebû Hanife'ye göredir. İmameyn'e göre, zekâtı ödediği günün rayicine göre hesaplamak gerekir. Aynı zamanda mal, bulunduğu beldenin rayicine göre takdir edilir. Bunu bir

⁴⁷² Havva, VIII,141–142.

⁴⁷³ Yıldırım, II,130.

misal ile açıklayalım: Türkiye’den Suudi Arabistan’a gönderilen malın üzerinden bir sene geçtiği halde satılmadık beklerse, o malın fiyatı Türkiye’ye göre değil, bulunduğu yer olan Suudi Arabistan’a göre hesaplanır ve ona göre zekâtı verilir.⁴⁷⁴

3.1.10. Alacaklının Zekât Borcu

Malın tam mülk olması şartının tabii bir sonucu olarak, bir kimsenin başkasının zimmetindeki alacağı için zekât verip vermeyeceği veya hangi şartlarda vereceği fakihler arasında tartışma konusu olmuştur.

Fakihlerin çoğunluğuna göre alacaklar iki ana gruba ayrılır: a) Tahsil edileceği umulan alacaklar, yani ödeme imkânına sahip ve borcunu da kabul eden kimsedeki alacaklar zekâta tabidir. Alacaklı, her sene diğer malları ile birlikte bu alacağının zekâtını da öder. b) Tahsil edileceği umulmayan alacakların ise, ancak elde edilince zekâtı verilir. Elde edilince, geçmiş bütün yılların zekâtı ödenir diyenler de, sadece son bir yılın zekâtı ödenir diyenler de vardır. Hanefi müctehidlerine göre, elde edilmesinin üzerinden bir yıl geçmedikçe bu alacağın zekâtı ödenmez.⁴⁷⁵ Hanefi fakihler, alacağın zekâtı konusunu biraz daha detaylı şekilde ele almışlar ve alacağı üç gruba ayırmışlardır:

a) Kuvvetli alacak(deyn-i kavi): Borç verilmiş paralar ile ticaret mallarını bedelleri olan alacaklardır. Bunlar borçlular tarafından inkâr edilmedikçe, tahsil edildiklerinde geçen senelere ait zekâtları da verilmelidir. Fakat mükellef alacağından en az kırk dirham(yani zekât nisabının 1/5’ kadar miktar) tahsil etmedikçe zekât borcunu ödemek zorunda değildir.

b) Orta kuvvette alacak(deyn-i mutavassıt): Ev kirası gibi zekât mevzuu olmayan bir malın bedelidir. Bu alacakta da geçen senelerin zekat borcu gerçekleşir., ancak zekat borcunun ödenme mecburiyeti için alacaklının en az 200 dirhem miktarı (nisab miktarı kadar) tahsil etmesi gerekir.

c) Zayıf alacak(deyn-i zaif): Mal bedeli olmayan –mehir ve diyet gibi- alacaklardır. Bu tür alacak zekâta tabii değildir. Tahsil edildikten sonra diğer şartların gerçekleşmesi ile zekâta tabi olur.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ Yıldırım, II,141–142.

⁴⁷⁵ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,430–431.

⁴⁷⁶ Komisyon, *DİB İlmihal*, I, 431.

Fakihlerin bu konudaki farklı görüşlerinden hareketle bir özet vermek gerekirse; borçlu kabul ettiği ve ödeme gücüne sahip olduğu için ödenme ihtimali yüksek olan alacağın her yıl zekâtının verilmesi, borçlunun ödeme güçlüğü içinde bulunması veya ödemeyi kabul etmemesi gibi durumlarda ise elde edildikten sonra alacağın zekâtının verilmesi uygun olur.⁴⁷⁷

3.1.11.Zekâtın Ölüm Hastalığı Gelip Çatıncaya Kadar Geciktirilmesi

Bir kişi kendisine zekât gerektiği halde bunu ödemez ve ölüm hastalığı gelinceye kadar geciktirirse, yapacağı ilk iş, varislerin haberi olmadan bu zekâtı dağıtmaktır. Elinde nakit parası yoksa mevcut mallardan da hemen ayırıp veremiyorsa, ölmeden evvel ödeyebileceğini kestirebiliyorsa ödünç para bulup zekâtını öder. Ödeyebileceğinde şüpheli ise, ödünç para bulmaya çalışmaz. Çünkü kullara borçlu olmak, zekâtı ödememekten daha ağır bir haktır.⁴⁷⁸

3.1.12.Üzerinde Zekât Borcu Bulunduğu Halde Ölen Kimse:

Hanefiler, zekâtın mükellefin niyetiyle eda edilen ve niyabet kabul etmeyen bir ibadet olduğunu ileri sürerek, mükellefin ölmesiyle zekât borcunun da düşeceğini söylemişlerdir. Ancak ölen vasiyet etmişse mirasının üçte bir miktarından zekât borcu ödenir. Vasiyet etmemiş ise mal varislerine intikal eder. Fakat varisleri ödeme mecburiyetinde değildir. Ancak öderlerse bu nafile bir sadaka yerine geçer. Çünkü zekât bir ibadettir. Her ibadet gibi niyetle eda edilir. Borçlunun ölmesi sebebiyle niyet olmadığından borç da düşer. hanefiler zekât borcunu ödemediği için ölen kimsenin, namazı orucu terk ederek ölen kimse gibi günahkâr ve borçlu olarak öldüğü ve geride kalanların onu borçtan kurtaramayacağı görüşündedirler.⁴⁷⁹

Zekâtın niyete dayalı bir ibadet olma vasfından çok ihtiyaç sahiplerinin hakkını ilgilendiren yönünü ön planda tutan cumhura göre ise, zekât borcu mükellefin ölümü ile ortadan kalkmaz. Aksine ölen vasiyet etmese de terikesinden ödenir. Namaz ve oruç bedeni ibadetlerdendir. Onların yerine getirilmesi için başkasını vekil tayin etmek mümkün değildir. Mali bir ibadet olan zekâta ise vekâlet geçerlidir. Çocuk ve akıl hastasının mallarından velileri nasıl zekât ödemekle mükellefse ölenin varisleri de onun

⁴⁷⁷ Komisyon, *DİB İlmihali*, I,431.

⁴⁷⁸ Yıldırım, II,145.

⁴⁷⁹ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

zekât borcunu ödemekle sorumludur.⁴⁸⁰ Çünkü Allah miras hakkında şöyle buyurmuştur: “vasiyet ettiği şey veya borcu ödendikten sonra...”(Nisa, 11).Zekât ise Allah’a ait bir borçtur.

3.2. FITİR SADAKASINDA VAKİT

3.2.1.Fitrenin Tanımı

Halk arasında fitre de denilen sadaka-i fıtr, sadaka kelimesi ile iftar etme, Ramazan Bayramı, yaratılış anlamına gelen fıtr kelimesinin birleşiminden meydana gelmiştir. Fıtr sadakası, dinen zengin olarak ramazan ayının sonuna yetişen müslümanın belirli kimselere vermesi vacip olan bir sadakadır.⁴⁸¹

Fıtr sadakasına baş zekâtı ve beden zekâtı da denmektedir. Bu isimlendirmeler onun şahsa bağlı, şahıs başına konmuş bir mali yükümlülük olması özelliğine dayanmaktadır.⁴⁸²

Fitre, hicretin ikinci yılında, ramazan orucunun farz kılındığı yıl zekâtтан önce meşru kılınmıştır.⁴⁸³

3.2.2.Fıtr Sadakasının Hikmeti Ve Yararları

Her ibadetin olduğu gibi fıtr sadakasının da pek çok hikmeti ve yararları vardır:

- 1)İnsanın ramazan ayı boyunca tuttuğu oruçta bir noksanlık olması halinde, fıtr sadakası ile Yüce Allah’ın rızası kazanılarak noksanlığı tamamlanmış olur.
- 2)Söz ve davranışlarla, ramazan boyunca, istemeyerek işlenen suçların, ramazan sonunda fitre vermek sureti ile hayırlı bir iş yapılarak affedilmesi sağlanır.
- 3)Her Müslüman için ortak bir sevinç ve şenlik günü olması gereken bayram gününde, fıtr sadakası ile fakir ve muhtaçların da bu duygulara ortak olmaları sağlanır.
- 4) Kısaca fitre, sosyal yardımlaşmanın ibadet haline dönüştürülmüş bir şeklidir. Zira fitre verilince; bayramda fakirler sevinir, toplum huzur bulur. İnsanlar arasında sevgi ve dostluk kurulmuş olur.

⁴⁸⁰ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

⁴⁸¹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.568.

⁴⁸² Komisyon, *DİB İlmihal*, I,502.

⁴⁸³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1991, s.551.

5)Farz olan zekât ibadetindeki hikmet ve yararların tamamı, fitrede de vardır.⁴⁸⁴

3.2.3.Fıtır Sadakasını Ödeme Vakti

Fitre yükümlülüğünün ne zaman doğduğu ve ne zaman yerine getirilmesi gerektiği konusunda fakihler arasında farklı görüşler vardır. İmam Şafii, Ahmed b. Hanbel ve bir rivayette İmam Mâlik’e göre fitre yükümlülüğü ramazanın son günü güneşin batmasıyla, Ebu Hanife’ye ve diğer bazı müctehid imamlara göre ise bayram günü tan yerinin ağarmasıyla doğar. Birinci gruba göre oruçla alakalı olan bu sadaka ikinci gruba göre bayramla alakalıdır ve kurban kesiminde olduğu gibi fitre de vaktinden önce vacib olmaz. Bu görüş ayrılığının uygulamadaki sonucu, bir mükellefin ramazanın son günü güneş batımından sonra ölmesi veya bir çocuğun bayram sabahı doğması gibi nadir durumlarda ortaya çıkar.⁴⁸⁵ Yani Hanefilere göre bayram gecesi Müslüman olan kişinin veya o gece doğan çocuğun fitresinin verilmesi gerekir. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise bu kişiler fitre ile mükellef değildirler. Hanefiler’e göre ramazan bayramının ilk günü fecrin doğumundan önce vefat eden veya fecirden sonra doğan çocuk için fitre vacib olmaz. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu iki durumda da kişilere fitre yükümlülüğü doğar.⁴⁸⁶

Fitrenin ödeme zamanına gelince, bu konudaki hadisler ve sahabe uygulamaları, bu vaktin bayramın birinci günü sabah namazıyla bayram namazı arası olduğunu göstermektedir. Ancak fakihler, yoksulun lehine olacağını düşünerek fitrenin bayramdan bir kaç gün öncesinden verilebileceğini söylerler. Hatta İmam Şafii bir ay, Ebu Hanife bir yıl, Zeydiyye mezhebi ise iki yıl öncesinden ödenebileceği görüşündedir. Fakihlerin çoğunluğuna göre fitrenin ödenmesinin bayramdan sonraya bırakılması mekruh olmakla birlikte yapılan ödeme kaza değil edadır. Bazı fakihler ise fitreyi bayram sonrasına bırakmayı haram sayar ve yapılan ödemeyi kaza olarak nitelendirir. Fitreden maksadın fakir Müminlerin bayram günlerinde ihtiyaçlarını karşılamak olduğu düşünülür ve ilgili hadislerle sahabe tatbikatı da göz önüne alınırsa önemli bir mazeret bulunmadıkça bu ibadeti bayram gününden sonraya bırakmanın uygun olmadığı anlaşılır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Varlı, s.281.

⁴⁸⁵ Yunus Vehbi Yavuz, “Fitre” *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1996, XIII,160.

⁴⁸⁶ Komisyon, *DİB İlmi Hal*, I,506.

⁴⁸⁷ Yavuz, *DİA*, XIII,160.

Özet olarak bütün mezheplere göre, fitrenin Hz Muhammed'in uygulamasına binaen bayram namazına girmeden önce verilmesi müstehaptır. Bununla birlikte bilginler, yine Hz Muhammed'in hadislerinde ifade edilen yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla uygun olarak fitrenin bayramdan bir iki gün önce ödenmesini teşvik etmişlerdir.⁴⁸⁸

3.3 KURBANDA VAKİT

3.3.1.Kurbanın Tanımı Mahiyeti:

Sözlükte “*yaklaşmak, Allaha yaklaştırmaya vesile olan şey*” anlamlarına gelen kurban, dini bir terim olarak, *ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı* ifade eder.⁴⁸⁹

Kurban ibadeti insanlık tarihi kadar eskidir. Hemen hemen bütün ilahi dinlerde kurban kesmek, insanı manen Allah'a yaklaştıran bir ibadet sayılmıştır. Kur'an-ı kerimde Hz Âdemin iki oğlunun Allaha kurban takdim ettikleri⁴⁹⁰, Hz İbrahim'in, oğlunu kurban etmekle imtihan olduğu⁴⁹¹ bildirilmektedir.⁴⁹²

Hedy, adak, akika ve udhiyye kurbanları hakkında kısaca bilgi verip ne zaman kesildikleri üzerinde duracağız:

3.3.2.Hedy Kurbanının Vakti

Sözlükte “*hediye etmek göndermek, yol göstermek, izinden gitmek*” anlamlarına gelen hedy, fıkhi bir terim olarak, *Allaha manen yaklaşmak için veya bir cinayetten dolayı kefarete olarak kesilmek üzere Harem-i Şerife götürülen veya kendisi veya parası gönderilen kurban* demektir.⁴⁹³

Vacip ve nafil hedy olmak üzere hedy ikiye ayrılır. Vacip olan hedy de temettü-kıran hedy, ceza hedy, ihsar hedy, fevat hedy ve adak hedy olmak üzere beş kısma ayrılır.⁴⁹⁴

Heydin kesim zamanına gelince; İmam Mâlik “Temettü' haccı kurbanı ile nafil kurbanlar bayram gününden evvel kesilirlerse kâfi gelmez” demiştir, İmam Ebû

⁴⁸⁸ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,506.

⁴⁸⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.388.

⁴⁹⁰ 5, Maide: 27.

⁴⁹¹ 37. Saffat: 100–110.

⁴⁹² Yunus Vehbi Yavuz-İsmail Karagöz “Kurban”, *İslama Giriş*, DİB Yay., İstanbul 2007, s.328 .

⁴⁹³ Erdoğan, s.190.

⁴⁹⁴ İsmail Karagöz vd., *Hac İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2007, s. 116-118.

Hanife nafîle kurbanların bayramdan önce kesilmesini caiz görmüştür, İmam Şafii “Her ikisinin de bayramdan önce kesilmesi caizdir” demiştir. Cumhur “Eğer hedy yerine oruç tutulursa istendiği yerde tutulabilir” demiştir. Çünkü oruç tutmakta ne Harem, ne de Mekke halkının menfaati yoktur. Fakat hedy yerine verilen sadakada ihtilâf etmişlerdir. Ulemanın cumhuru “Mekke ve Harem yoksullarına verilmesi gerekir. Çünkü Harem avı cezasına bedeldir” demişlerdir, İmam Mâlik ise “Sadaka da oruç gibidir. Mekke haricinde de verilmesi caizdir” demiştir.⁴⁹⁵

Bu konu el-Hidaye kitabında daha farklı bir şekilde ele alınmıştır. Şöyle ki:

(Haccın nafîle kurbanı İle Temettü' ve Kıran haccı kurbanları bayramdan önce kesilemezler. Fakat İmam Muhammed Mebsutta “Haccın nafîle kurbanı bayramdan önce kesilebiliyorsa da, bayrama bırakmak daha iyidir” diye kaydetmektedir ve sahih olan görüş de budur.) Zira haccın nafîle olan kurbanı Harem'in hediyesi olduğu için sevaplıdır. Harem'e hediye olması da Harem'e ulaştırılması ile gerçekleşmiş olur. Bu durumda da, ne zaman kesilirse kesilsin caizdir. Fakat bayram günlerinde kurban kesmenin ibadet olması hasebiyle bayrama bırakmak daha iyidir. Temettü' ve Kıran haccı kurbanlarının bayramdan önce kesilmesinin caiz olmayışının delili ise Cenâb-ı Hak; “Kurbanlarınızdan yeyin ve sıkıntıda olan yoksula yedin. Ondan sonra tıraş olun, tırnaklarını kesip temizlensinler”⁴⁹⁶ buyurmuştur. Tıraş olup temizlenme zamanı ise bayram günüdür. Bunun için Temettü' ile Kıran haccı kurbanları, bayram kurbanı gibi bayram günleri dışında kesilemezler. (Diğer kurbanları İse kişi istediği zaman kesebilir.) İmam Şafii haccın bütün kurbanlarını Temettü' ve Kıran Haccı kurbanlarına kıyas ederek “Hiç bir kurban, bayramdan önce kesilemez” demiştir. Çünkü ona göre Temettü ile Kıran haccı kurbanları da kefareet kurbanlarıdır.

Biz diyoruz ki Diğer kurbanlar kefareet kurbanları oldukları için bayram ile ilgileri yoktur. Zira bu kurbanlar hacda işlenen herhangi bir kusurun yerine geçsin diye kesilirler. Bunun için denilebilir ki: ne kadar erken kesilseler o kadar iyidir. Temettü' ile Kıran haccı kurbanları ise, vakitli birer nüsük oldukları için bayram kurbanı gibi bayram günlerine mahsusturlar. (Hac kurbanları Harem'den başka bir yerde kesilemezler.) Zira Cehâb-ı Hak, ihramda av öldüren kimseye lâzım gelen cezayı; -

⁴⁹⁵ İbn Rüşd, II,239.

⁴⁹⁶ 22.Hacc: 28–29.

Kâbe'ye ulaşacak bir kurban-⁴⁹⁷ diye vasıflandırmıştır. Bunun için bu vasıf haccın bütün kurbanlarında şart olmuştur. Hem de hac kurbanına Hedy denilir. Hedy ise hediye olarak bir yere gönderilen kurban demek olduğu için onun mefhumunda Harem vardır. Zira hedyin yeri Harem'dir. Peygamber Efendimiz (Şallallahü Aleyhi ve Sellem) de; “Minanın her tarafı kurban kesme yeridir. Mekke'nin de bütün yol ve dereleri kurban kesme yeridir”⁴⁹⁸ buyurmuştur.

3.3.3. Adak Kurbanının Vakti

Adak, dinen mükellef olmadığı halde kişinin farz veya vacip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allaha söz vermesine denir.⁴⁹⁹

Adak herhangi bir şart veya zamana bağlanmamışsa (mutlak adak), adanır adanmaz borç terettüp eder ve bu borcu hemen yerine getirmek müstehab olur. Bir şarta bağlanan adağın(muallak adak) yerine getirilmesi ise o şart gerçekleşince vacip olur. Şart gerçekleşmesinden önce adak yerine getirilirse geçersiz olur; yapılan ibadet ise nafil sayılır. Şart gerçekleşince yeniden yerine getirilmesi gerekir.⁵⁰⁰ Adanan şeyler konusunda hüküm böyle olduğuna göre bu durum adak kurbanı için de söz konusudur.

3.3.4. Akika Kurbanının Vakti

*Yeni doğan çocuğun başındaki ana tüyüne **akika** denir. Böyle bir çocuk için şükran ifadesi olmak üzere kesilen kurbanı da akika denilir. Bunun asıl adı “Nesike”dir.⁵⁰¹*

Araplar eskiden beri çocukları için akika kurbanı keserlerdi. Akika, onlarca gerekli bir şeydi ve güçlü bir âdetti. Bunda, millî (dinî), medenî ve nefsanî yönden birçok maslahat vardı. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), bu güzel âdeti olduğu gibi bıraktı, üstelik onunla kendisi de amel etti ve insanları teşvikte bulundu.⁵⁰² Öyle ki Büreydetü'l - Eslemi (r.a): “Cahiliye devrinde birimizin çocuğu doğduğu zaman bir koyun keser ve kanını çocuğun başına sürerdi. Nihayet Allah İslâm'ı getirince, artık bir koyun kesmeye

⁴⁹⁷ 5.Maide: 95.

⁴⁹⁸ Muvatta, Hacc 178, (1, 393); İbnu Mace, Menasik 73, (3048).

⁴⁹⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.5.

⁵⁰⁰ Ahmet Özel, “Adak”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1988, I,340.

⁵⁰¹ Erdoğan, s.20.

⁵⁰² Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, İz Yayınları, II,457.

ve çocuğun başını traş edip zağferanla kokulamaya başladık” demiştir.⁵⁰³

Akika kurbanının ne zaman kesileceğine gelince; Salih b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Babam akika hakkında "Yedinci günde boğazlanır. Yapmazsa, ondördüncü günde, o zaman da yapmazsa yirmibirinci günde" demiştir.” Ayrıca El-Meymuni de şöyle söylemiştir: “Ahmed b. Hanbel'e çocuk için ne zaman akika kesileceğini sordum. O da:"Hz, Aişe, "Yedi gün, ondört gün ve yirmibir gün" demiştir.”⁵⁰⁴ Buna göre kişi eğer zengin ise, doğumdan sonraki yedinci gün kesilir. Olmazsa ondördüncü gün, bu da olmazsa, doğumunun yirmi birinci günü keser. Eğer eli bollaşmazsa, herhangi bir gün de kesebilir.⁵⁰⁵ Nitekim İmam Mâlik şöyle demiştir: “Çocuğun doğduğu gün, hesaba dâhil edilmez. Ancak doğduğu günün gecesindeki fecrden önce doğmuşsa, o gün hesaba dâhil edilir”. İşin zahirine bakacak olursak; Akikanın bu vakte bağlı kılınması müstehaptır. Yoksa dördüncü, sekizinci, onuncu günde veya daha sonraki günlerde de kesilmiş olsa yeterlidir. Akikada, boğazlama gününe itibar edilir, pişirme ve yeme gününe değil.⁵⁰⁶

Akikanın yedinci gün kesilmesinin hikmeti -Allahü a'lem- şudur: Çocuk doğduğu zaman kurtuluş ile helak olma arasında kararsız bir durumda olur ve müşahade edilen hallerinin ve vücudunun sağlam, fıtratının sağlıklı olduğuna, hayatı kabul edeceğine delalet eden bir vakit üzerinden geçinceye dek çocuğun yaşayıp yaşayamayacağı bilinemez. İşte bu müddetin miktarı yedi gün olarak belirlenmiştir. Hafta günlerin oluşturduğu bir birimdir. Nitekim yıl da ayların oluşturduğu bir birimdir. Akika için yedinci günün tayin edilmesinden maksat şudur: Bu yedi gün, hayatın ilk aşamasıdır. Çocuk bunu tamamladığı vakit, ikinci aşamaya geçer ki, bu da aydır.⁵⁰⁷

Kurban bayramı ile akikanın birleşmesi durumunda; Hanbelîler şöyle demiştir: Akıka günü ile kurban bayramı günü denk gelirse, her ikisi için bir kurban ile yetinmek mümkündür. Bayram günü ile cuma günü denk düştüğünde, her ikisi için bir gusül yeterli olduğu gibi bu da yeterlidir.⁵⁰⁸

⁵⁰³ Ebu Dâvud, 2843.

⁵⁰⁴ Hüseyin Alıcı, *Akika ve Hükümleri*, (Terc.: Muhammed Şahin), İslamhouse 2009, s.21.

⁵⁰⁵ Sabık, III,161.

⁵⁰⁶ Alıcı, s.22.

⁵⁰⁷ Alıcı, s.42-43.

⁵⁰⁸ Sabık, III,161.

3.3.5.Udhiyye Kurbanının Vakti

Udhiye veya idhiye; *kurban bayramında kurban kesim günlerinde Allahın rızasını ve sevap kazanmak maksadıyla kesilen hayvana* denir. udhiyye; kuşluk vaktine girme manasına gelen (adha-yudhi) kökünden gelir. Kuşluk vaktinde kesildiği için bu kurbana udhiyye denmiştir.⁵⁰⁹

Örf ve fıkıh dilinde kurban denilince kurban bayramında ibadet olarak kesilen hayvan anlaşılır.⁵¹⁰ Bu kurbanı kesmek de hicretin ikinci yılında meşru kılınmıştır.⁵¹¹

Âlimler kurbanın sünnet ve vacipliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şafii'ye göre kurban kesmek sünnet-i Müekkededir. İmam Mâlik hacda olan kimse mina da kurban kesmek zorunda değil derken; İmam Şafii böyle bir ayrimda bulunmamıştır. Ebu Hanifeye göre ise “Kurban hizada olan zenginlere vacib; yolculara -zengin de olsa- vacib değildir.”⁵¹²

Kurbanın vücubunun keyfiyetine gelince, kurban kesilecek vakitte kurban kesecek olan şahsın, buna edâen gücünün yetmesi gerekir. Buna göre, kendisine vaktin öncesinde kurban kesmekle mükellef olmayan birisi vaktin sonunda ehil olursa (örneğin: önce kâfir veya köle yahut fakir veya yolcu olan bir kimse, sonra ehil olursa (yâni kurban günleri çıkmadan müslüman, hür zengin ve mukîm olursa) ona kurban kesmek vacip olur. Eğer vaktin öncesinde ehil olur; sonra da ehliyetini kaybederse, (din değıştirme veya fakir düşme veya yolcu olma gibi) o zaman, ona kurban kesmek vacip olmaz. Bir adam, kurban günlerinin ilk günlerinde, bir kurbanı fakir olarak kesip, son vaktinde de zengin olursa; kabul gören görüşe göre, bu kurbanı iade etmesi gerekir. Şayet kurban kesilecek günlerin tamamında zengin olur; sonra da fakir düşerse; kurban almaya gücü yetince, onun bedelini tasadduk etmesi gerekir. Bir kişi, kurban günlerinde keseceği kurbanın bedelini veya bizatihi kendisini tasadduk etse, bu kurban yerine geçmez.⁵¹³

Kurbanın vaktine gelince; İmam Mâlik, Ebu Hanifeye göre bayramın birinci gününden üçüncü günün akşamına kadardır. İmam Şafiye göre ise bayramın dördüncü günü akşamına kadardır.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Mavsili, IV,223.

⁵¹⁰ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI,436.

⁵¹¹ Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IV,392.

⁵¹² İbn Rüşd, II,319.

⁵¹³ Feteva-i Hindiyye, XI,468.

⁵¹⁴ İbn Rüşd, II,333.

Kim namazdan önce keserse bir daha kessin⁵¹⁵ hadisine binaen âlimler bayram namazından önce kurban kesmenin caiz olmadığına müttefiktirler.⁵¹⁶ Kurbanı kesme vakti bayram gününün fecri ile başlar, ancak İmam bayram namazını kıldırmadıkça şehirlilere kurbanlarını kesmeleri caiz değildir. Taşrada oturanlar için ise vakit girdiği ve bayram namazı üzerlerine vacip olmadığı için fecrin doğuşundan sonra kurbanlarını kesebilirler.⁵¹⁷ Bayram namazı kılındıktan sonra imam daha kurbanını kesmemişse kesilen kurbanın hükmünde ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik “Hiçbir kimse kurbanını imamdan önce kesemez” demiştir. İmam Ebû Hanife ile Süfyan Sevrî ise, “İmam kurbanını kesmiş olsun olmasın, bayram namazı kılındıktan sonra kurban kesmek caizdir” demişlerdir.⁵¹⁸

Kurban kesmenin efdal olduğu gün bayramın birinci günüdür. Şayet, kurban üçüncü gün kesilirse, müstehab olan, o kurbanın etini yemeyip tamamını tasadduk etmektir.⁵¹⁹

Geceleyin kurban kesme konusunda da İmam Mâlik, “Caiz değildir” derken İmam Şafii “caiz”dir demiştir. Bu ihtilâfın sebebi, yevm (gün) kelimesinin müşterek olup iki mânâda kullanılmasıdır. Nitekim bu kelime Arap dilinde “Yurdunuzda ancak üç gün daha yaşayacaksınız”⁵²⁰ âyet-i kerimesinde olduğu gibi, bir gece ile bir gündüz demek olan yirmi dört saat manasına geldiği gibi; “Allah onların kökünü kesmek için üzerlerine o rüzgârı yedi gün sekiz gece estirdi”⁵²¹ âyet-i kerimesinde olduğu gibi yalnız gündüz mânâsında kullanılmaktadır. Bunun için, “Ta ki, malum günlerde Allah’ın adını ansınlar”⁵²² âyet-i kerimesinde geçen bu kelimeyi birinci mânâyı yorumlayanlar, “Teşrik günlerinin gecelerinde de kurban kesmek caizdir” derken, ikinci mânâda anlayanlar ise, “Geceleyin kurban kesmek caizdir değildir” demişlerdir.⁵²³ Müstehab olan, kurbanı, gece değil gündüz kesmektir. Çünkü kesilecek kurbanın damarlarını görmek, gündüz daha kolaydır.⁵²⁴

⁵¹⁵ Müslim, Edâhî 16, (1962); Buhârî, Edâhî 1, 4, 12.

⁵¹⁶ İbn Rüşd, II,331.

⁵¹⁷ Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahlı Tercüme*, (Terc.: Orhan Ençakar, Abdulkadir Yılmaz), Yasin Yay., İstanbul 2009, II,286.

⁵¹⁸ İbn Rüşd, II,331.

⁵¹⁹ Feteva-i Hindiyye, XI,474.

⁵²⁰ 11.Hud: 65.

⁵²¹ 69.Hakka:7.

⁵²² 22. Hacc: 28.

⁵²³ İbn Rüşd, II,334.

⁵²⁴ Feteva-i Hindiyye, XI,477.

Vaktinde kesilemeyen kurbanların ya bizzat kendisi ya da bedeli tasadduk edilir.⁵²⁵

⁵²⁵ Feteva-i Hindiyye, XI,469.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEM BEDENÎ HEM DE MALÎ İBADETLERDE NİYET

4.1. HACDA VAKİT

4.1.1.Hacc Ve Umrenin Tanımı

Hacc sözlükte “*kastetmek, yönelmek*” anlamına gelen bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak ise hacc, “*Mekke şehrindeki Kâbe'yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, özel vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menâsiki yerine getirmek*” demektir. Bunların hepsine birden hacc törenleri anlamında “*menâsikü'l-hacc*” denir.⁵²⁶ Seyyid Yahya Şirvani “*Ha ve cim harfinden oluşan Hacc kelimesinde ha hilimden, cim cürümden gelir hilim cürme karşı olur. Hacceden kişi kalp diliyle “Ya Rabbi! Sana cürmüm ve cefam ile geldim. Eğer hilmin ve rahmetinle beni bağışlamazsan kim bağışlayabilir?”*”⁵²⁷ diyerek haccı tasavvufi bir yaklaşımla açıklar.

Kabeyi ziyaretle ilgili ibadetlerden biri de “umre”dir. Ziyaret belirli bir zamanda ve Arafat vakfesiyle birlikte olursa “hacc”; belirli bir zamana bağlı olmayarak vakfesiz yapılırsa “umre” adını alır. Hacc ve umreyi birbirinden ayırmak için hacca “Hacc-ı Ekber”, umreye “Hacc-ı asgar” da denilir.⁵²⁸

4.1.2.Haccın Mahiyeti Ve Önemi

Kutsal zaman ve mekân anlayışı hemen her dinde mevcuttur. İslam dininde de bu anlayış hacc ibadetinde ön plana çıkmaktadır.

İslamın beş temel esasından biri olan hacc kitap sünnet ve icma ile sabittir. Nitekim kur'an-ı kerimde “*Yoluna gücü yetenlerin evi(Kâbe)hacc ve ziyaret etmeleri, insanlar üzerinde Allahın bir hakkıdır*”⁵²⁹ buyrulmaktadır. Hadis-i şerifde “*İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Allahtan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beyti haccetmek ve ramazan orucunu tutmak*”⁵³⁰ buyrulmaktadır. İcmaa deliline gelince İslam ümmeti, haccın farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu farzlığı inkâr eden kâfir olur.⁵³¹

⁵²⁶ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.210.

⁵²⁷ Seyyid Yahya Şirvani, *Şifaül-Esrar*, (Haz: Mehmed Rıhtım), Sufi Yay., İstanbul 2011, s.149.

⁵²⁸ Mehmed Zihni Efendi, s. 677;TDV *İlmihal*, I,515.

⁵²⁹ 3.Âl-i İmran: 97.

⁵³⁰ Buhari, İman 1.

⁵³¹ Mavsili I,284; Ceziri, (Çev: Mehmet Keskin), II,903–904.

Peygamber efendimizin şu hadisi şerifi haccın ömürde bir defa farz olduğuna delildir: *“Ebu Hureyreden rivayetle:”Bir gün rasulullah bize şöyle hitab etti:”Ey insanlar! Size hacc farz kılınmıştır. Şu halde haccı eda edin.” Cemaatte bulunan bir adam:”Her sene mi ey Allahın Rasulü?” diye sordu. Rasulullah cevap vermedi. Adam sorusunu üç kez tekrar etti. Bunun üzerine:” Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın.(mademki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz?) şayet evet deseydim, her yıl haccetmek vacib olurdu ve buna güç yetiremezsiniz. Şunu bilin ki sizden öncekileri helak eden şey, çok soru sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilaflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğinde ifa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının(bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!⁵³²*

Hac ibadeti, hayatın gayesini daha çok Allaha kul olma düzeyinde noktalarken, olgunlaştırdığı insanlarla İslam ülkeleri arasında, kökü 1400 senelik bir derinliğe inen birleşme, anlaşma, güç birliği gibi yüksek amaçları gerçekleştirir. Ayrıca peygamberlerin velilerin, binlerce Salih insanın yüz sürdüğü bir makamda Müslümanlarla kaynaşıp kabeyi tavaf etmek, arafatta mahşerin provasını yapmak şeytanın bütün ümitlerini boşa çıkarmak gibi önemli rolleri vardır.

4.1.3.Haccın Hikmeti

Haccın birçok hikmeti bulunmakla birlikte biz burada birkaç tanesine yer vermeyi uygun görmekteyiz;

Hacc Allahın ihsan ettiği mal, mülk, vücut afiyeti gibi sayısız nimete şükür için meşru olmuştur. Hacc adeta yıllık bir İslam kongresidir. İslamiyetin her ibadette birliği esas alması burada kendini daha bariz bir şekilde göstermektedir. Bu birlik daha beş vakit namaz için bir araya gelenlerin bulunduğu mahalle mescidinde kendini gösterir. Hacda ise bir mahalle veya bir kasabanın değil dünya Müslümanlarının bir araya gelmesi söz konusudur. Ayrıca hacc hakiki din kardeşliğinin tecelli ettiği yerdir. Orada zengin ile fakirin, hakan ile hakirin arasında hiçbir fark yoktur.⁵³³ Namaz ve oruç gibi ibadetlerin, şahsen yapılmasına karşılık hacca gitmeye selahiyeti olan ancak gidemeyenlerin vekâleten birilerini gönderebilme fırsatının din tarafından kişiye verilmesi; hem fakirin hacca gitme imkânını bulması, hem de zengin olup hacca

⁵³² Buhari, İ'tisam 4.

⁵³³ İbn Hacer, II,483.

gidemeyen kişinin bu sayede işinin görülmesi, kanaatimizce bu konuda düşünülmesi gereken ayrı bir hikmettir.

4.1.4. Haccın Farz Oluşu

Dünyada ilk önce Hz İbrahim (as) Allaha ibadet için halka açık bir mabed inşa etmiş ve bütün dünyayı oraya gelip ibadet etmeye davet etmiştir: *“Hani İbrahim'e Beytullah'ın yerini gösterdik ve kendisine şöyle dedik; "Bana hiçbir şeyi ortak koşma ve bu evimi tavaf edenler, ayakta dikilenler, rükûa ve secdeye varanlar için temiz tut. İnsanlara haccı ilân et. Gerek yaya olarak ve gerekse uzak yolları aşarak yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de çeşitli yararlarını gözleri ile görsünler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları belirli günlerde kurban ederken O'nun adını ansınlar. Bu hayvanların etinden hem kendiniz yiyiniz, hem de sıkıntı içinde bulunan yoksullara yediriniz. Sonra kirlerini giderip temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve bu tarihi evi (Kâ'be'yi) tavaf etsinler.”*⁵³⁴

Hız İbrahim(as)nin bu daveti üzerine her sene Arabistana uzak yerlerden insanlar hac yapmak üzere Mekke'ye geldiler. Ancak zaman içinde insanlar Kabeyi bu maksadından uzaklaştırarak içinde yüzlerce putun bulunduğu bir panayır haline getirdiler. Hac hicretin dokuzuncu yılına kadar İbrahimin Hanif dinine göre yapılıyordu.⁵³⁵ Ancak hac ibadetine müşrikler tarafından birçok yanlış uygulamalar karıştırılmıştı. O yıl ise Allah rasulü Hz Ebu bekri hac emiri yaparak İslami haccı Müslümanlara öğretmesi için üçyüz kişilik bir kabile ile Mekkeye gönderdi. Kendisi bir sonraki sene hac yapacağını bildirdi. Hz Ebu Bekr yola çıktığı zaman tevbe suresinin ilk ayetleri nazil oldu. Allah Rasulü bu ayetleri ilan etmek üzere Hz Ali'yi Hz Ebubekirin arkasından Mekkeye gönderdi. Hz Ali bayramın birinci günü akabe cemresi yanında ayağa kalkarak, Allah Rasulünün kendisine verdiği vazifeyi bir hutbe okuyarak yerine getirdi. Bu yıldan itibaren artık hiçbir müşrik hacca gelmemiş ve kabe çıplak olarak tavaf edilmemiştir.⁵³⁶

Peygamber efendimizin dokuzuncu sene hac yapmamasının sebebi hayâsız ve çirkin manzaraları görmeye katlanamamasıydı. Ayrıca cahiliye devrinde insanların, yıl içinde belli olan kabeyi ziyaret zamanını kendi kendilerine unutmuş göstererek hac

⁵³⁴ 22.Hacc:26–29.

⁵³⁵ Mehmed Soysaldı, *Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, TDV Yay., Ankara 1997, s.265.

⁵³⁶ Osman Nuri Topbaş, *Hız. Muhammed Mustafa*, Erkam Yay., İstanbul ts., s.549-551.

ayını değiştirmek değiştirmek zilkade ayına getirmeleriydi. Nitekim hicretin dokuzuncu yılında hacc o ay yapıldı. Ancak haccın asıl yapılması gereken ay zilhicce olduğu için Allah rasulü bir sene bekleyerek ertesi yıl hac vaktinde haccını yapmıştır.⁵³⁷

4.1.5.Haccın Fevri veya Ömri Oluşu

Ebû Hanife, Ebu Yusuf, Malikîlerin iki görüşünden en kuvvetlisine ve Hanbelîlere göre; haccın şartları meydana geldikten sonra, ilk yılda haccetmek kesinlikle farzdır. Bunlara göre, kuvvet ve imkânlar var olduğu halde ilk dönemde hacca gitmek farzdır. Bir kaç yıl bu farz haccı tehir edenin şahitliği kabul edilmez. Kişi haccı yapmaya muktedir olduğu halde ilk senede eda etmeyip ertelerse üç mezheb imamına göre günahkâr olur. Hatta bu müctehidlere göre, hacca gitmesi farz olan, fakat evlenecek durumda olan bir müslümanın önce hac farızasını yapması, nikâhı daha sonraya bırakması gerekir. Ancak evlenmediği takdirde nefesine hâkim olamayıp harama girme gibi bir tehlike varsa, bu durumda önce evlenir, hacca da ertesi sene gider. Şafiiler bu görüşe muhaliftirler. Şafiilere göre ise iki sebepten ötürü ertelenebilir. Birincisi yaşlılık, hac yerine ulaşmama veya malı kaybetme nedeniyle haccedememekten endişesi olmamalıdır. Eğer bu nedenlerden ötürü haccedememekten endişe ederse hemen haccetmesi gerekir yoksa kişi günahkâr olur. İkincisi kişi ertelerken, bir sonraki senede eda edeceğine azmetmelidir yoksa yine asi ve günahkâr olur.⁵³⁸ Üç mezhebe göre hac da namaz ve oruç gibi vakitli bir ibadettir bundan dolayı vaktinde yapılmalıdır; İmam şafi ise Hz peygamberin(sas), haccın farz kılındığı sene değil sonraki sene haccetmesi nedeniyle tehir edilebilir demiştir.⁵³⁹

Kişinin hac aylarından önce haccedecek kadar parası, azığı, bineği ve çoluk çocuğunun asıl ihtiyaçları mevcutken hac aylarına denk gelen günlerde bu imkânlar ortadan kalkarsa, o takdirde haccetmek vacib olmaz. Ancak sözü edilen hac aylarında elindeki imkânları başka bir şeye sarfetmesi doğru olmaz. Aksi takdirde günahkâr olur; kendisine gereken farz hac borç olarak üzerinde kalır.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Numani, II,463.

⁵³⁸ İmam Nevevi, *Hacc ve Umre*,(Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yayınları, İstanbul ts., s.58; Mehmed Paksu, *Açıklamalı İslam İlmihali*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991, s.502; Ceziri (Çev.M.Keskin) II,904-905.

⁵³⁹ İbn Rüşd, II,157-158.

⁵⁴⁰ Yıldırım, II,298.

Hanbelîler hac farzını yerine getirmede ihmalkâr davranan ve sonunda ölen kimsenin tüm varlığından bir hac ve bir de umre masrafı çıkarılacağı görüşündedirler. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Oraya yol imkânı bulunabilenlere Kâbe’yi hac etmek Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır*”.⁵⁴¹ Hadis-i şerifte: “*Hacc yapmak isteyen acele davransın*”⁵⁴² buyrulmuştur.⁵⁴³ Tirmizî’nin bir rivayetine göre: “*Bir kimse Allah’ın evine götürecek yeterli azık ve bineğe sahip olduğu halde, haccetmezse onun Yahudi ve Hıristiyan olarak ölmesi fark etmez.*”⁵⁴⁴

4.1.6. Hacc Ve Umrenin Vakti

Haccın belirli bir vakti vardır. Kur'an-ı Kerim buna şöyle işaret etmektedir: “*Sana hilallerden soruyorlar, de ki; onlar, insanların ve hac vakitlerinin ölçüsüdür.*”⁵⁴⁵ “*Hac bilinen aylardadır*”.⁵⁴⁶

Malikîlere göre hac ayları; Şevval, Zilkade ve Zilhicce olmak üzere üç aylardan ibarettir. Bu ayların hepsi hac aylarıdır. Zira “*Hac malum olan aylardadır*”⁵⁴⁷ ayetinin umumu, bunu göstermektedir. Ve yine buna göre, Zilhiccenin bütün günlerini hac vakti olarak almak gerekmektedir. Zira ayette cem' ifadesi kullanılmaktadır. Ve ceminin de en az üç olması gerekir. Şu halde, ay olarak üç aydır.⁵⁴⁸

Hanefî ve Hanbelîlere göre; hac ayları şevval, zilkade ve zilhiccenin ilk on günüdür. Bu görüşün dayandığı delil Rasulullah'ın şu hadisidir: “*Hacc-ı Ekber yani en büyük hac günü, kurban günüdür.*”⁵⁴⁹ Hac aylarından olmayan her hangi bir gün, Hacc-ı Ekber günü olamaz. Ayrıca kurban günü, ziyaret tavafı gibi önemli bir hac rüknünün yerine getirildiği gündür.⁵⁵⁰

Hac ayları konusunda Şafîîlerin görüşü de Hanefî ve Hanbelîlerin görüşü gibidir. Şu halde onlara göre de hac ayları sırasıyla şevval, zilkade ve zilhicce ayının on gecesidir. Bu da kurban günü fecrinin doğuşuna kadardır. Onların görüşlerindeki bir farkın izahını yaparsak: Hac aylarından evvel hac ihramına giren kimsenin, söz konusu

⁵⁴¹ 3.Âl-i İmran: 97.

⁵⁴² Ebu Davud, *Menasik*, 6(1732).

⁵⁴³ Şirbini, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Darü'l Marife, Beyrut 1997, I,683

⁵⁴⁴ Tirmizi, *Hacc* 3,(812).

⁵⁴⁵ 2.Bakara: 189.

⁵⁴⁶ 2.Bakara: 197.

⁵⁴⁷ 2.Bakara: 197.

⁵⁴⁸ Mehmet Peker, *Hacca Niyet*, Beka Yay., İstanbul 2002, s.78; İbn Rüşd, II,61; Zuhayli, III, 449.

⁵⁴⁹ Ebu Davud, *Menâsik*, 66.

⁵⁵⁰ Zuhayli, III, 450.

ihramı umre ihramı yerine geçer. Zira hac ibadeti vakitli bir ibadettir. Şayet bu ibadete vaktinden evvel girilirse o ibadet kendi cinsinden başka bir ibadete dönüşür. Farz namazları gibi. Mesela öğle vakti gelmeden önce öğle namazını kılan bir kişinin bu ibadeti nafile namazın yerine geçer. Netice itibarıyla haccın vakti gelmeden hac yapmak caiz değildir. Zira Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır. “*Hac bilinen aylardadır*”⁵⁵¹. Buna kıyas olarak haccın vakti ne zaman ise o zamandan önce ihrama girmek caiz değildir. Zira o da namaz vakitleri gibidir.⁵⁵²

Bir yıl içinde birden fazla hac yapmak caiz değildir. Çünkü belirli olan müddet ancak bir hacca yetecek kadardır. Onun için birden fazla hac yapılması kesinlikle caiz değildir.⁵⁵³

Umrenin ise belli bir vakti yoktur, istenildiği zaman yapılabilir; ancak, Ramazan'da yapılması sünnettir:

a) Hukukçuların çoğunluğuna göre, umre, bütün sene yapılabilir.

b) Hanefî Mezhebine göre, arefe günüyle kurban bayramının dört gününde yapılması sahih olmakla birlikte mekruhtur; Ebu Yusuf’a göre, arefe günü zevalden önce umre yapmak mekruh değildir.⁵⁵⁴

Cumhura göre ise, yılda birden fazla umre yapmak mekruh değildir. Bunun için, yılda defalarca umre yapmak caizdir. Hatta kerahetine dair delil yoktur. Zira Rasulullah’ın (sav) Şevvalin sonları ile Zilkadenin başlarında, buna delil teşkil eden şu hadislerine de burada yer vermek lazımdır.

“*Umre, diğer bir umreye kadar aralarında geçen günahlara kefarettir*”.⁵⁵⁵ İşte bu noktadan hareketle aynı günde olsa bile, çokça umre yapmak Şafiîlere göre sünnet sayılmaktadır. Zira umre en kuvvetli görüşe göre, tavaftan sevab bakımından daha fazladır.

Malikîlere göre, yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur. Zira umre tavaf ve sa'yı içine alan bir ibadet olması hasebiyle, tıpkı hac gibi yılda bir kez yapılabilir. Fakat haccm yıl içinde tekrarı mümkün olmayan belirli vakitte yapılan bir ibadet olduğu, lakin buna mukabil umrenin böyle belirli bir vakti olmadığı için, namazda

⁵⁵¹ 2.Bakara: 197.

⁵⁵² Sabık, II,89; Zuhayli, III, 450; Günenç, s.334.

⁵⁵³ Zuhayli, III,451.

⁵⁵⁴ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 2005, IV,273.

⁵⁵⁵ Buhari, Umre 1; Müslim, Hacc 437 (1349).

olduğu gibi tekrar tekrar yapılabileceği ileri sürülerek konu tartışılmıştır.⁵⁵⁶

Hanefîlere göre; Arafatta vakfe günü, kurban bayramı günü ve bayramı izleyen üç teşrik günü umre yapmak tahrimen mekruhtur. Bunun sebebi o günlerin hac günleri oluşudur. Malikîlere göre; Hac ihramına giren bir kimse bütün bir yılın umre vakti olduğu şeklindeki keyfiyyetin dışındadır. Bu nedenle tavaf, sa'y ve bütün cemrelerin atılması gibi, bütün hac görevlerini yerine getirmediğe, umre ihramına girmesi imkânsızdır. Tabii dördüncü günü Mina'da kalkıp acele etmemesi halinde öyledir. Yani bu durumda, dördüncü gün zevalden sonra cemreleri atacak kadar bir zaman geçince, umre ihramına girebilir. Tavaf ve sa'y olmak suretiyle acele ettiği takdirde mesela, atış süresi geçtikten sonra umre ihramına girebilir.⁵⁵⁷

4.1.7.Özel Vakit

Haccın farzlarını yani “ihrama girme”, “Arafat vakfesi” ve “Ziyaret Tavafı”nı kendileri için belirlenmiş özel vakitlerinde yapmak haccın geçerlilik şartıdır. Hac törenleri(menasik), hac ayları içinde yapılır. Hac ayları, hac menasikinin yapılacağı aylar olup, şevval ve zilkade ile zilhicce ayının ilk on günüdür. Bu aylardan önce hac menasikine başlanmaz.⁵⁵⁸

Hac menâsiki zilhicce ayının 8–13 ü arasındaki şu altı günde eda edilir;

- 1- Terviye günü (8 zilhicce)
- 2- Arafe günü (9 zilhicce)
- 3- Aynı zamanda Yevm-i Nahr denen Bayramın ilk günü (10 zilhicce)
- 4- Bayramın ikinci günü (11 zilhicce)
- 5- İlk Nefir Günü de denilen Bayramın üçüncü günü (12 zilhicce)
- 6- İkinci Nefir Günü de denilen Bayramın dördüncü günü (13 zilhicce)

Bu altı günde yapılan hac menâsikini şu şekilde özetleyebiliriz:

Terviye günü (8 zilhicce):

Bütün hacılar sabah namazını Mekke'de kıldıktan sonra hazırlıklarını tamamlayıp, güneş doğduktan sonra telbiye, tekbir ve tehlil eşliğinde Mina'ya hareket ederler. Terviye günü öğle namazından, Arafe günü sabah namazına kadar olan beş vakit namazı mümkünse Mina'da kılmak ve orada geceleme sünnettir.

⁵⁵⁷ Camisab Özbek, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi ve Müctehidlerin Farklı Görüşleri*, Ravza Yay. İstanbul 2000, II, 342.

⁵⁵⁸ Komisyon, *DİB İlmihal*, I, 525.

Arafe günü (9 zilhicce):

Terviye günü Mina'ya gitme imkânı bulanlar ve orada geceleyenler sabah namazını Mina'da kıldıktan ve güneş doğduktan sonra Arafat'a hareket ederler. Arafat'a vardıktan sonra ise öğle vaktine kadar, çadırlarda ibadetle meşgul olur ve dinlenirler. Öğle ve ikindi namazlarını, "cem'-i takdim" ile kılarlar. Namazdan sonra, "vakfe" yaparlar. Bütün gün, göz, kulak ve dil ile hiç bir masiyeti işlememeye çalışırlar. Rasûlullah (s.a.): "Bugün, gözüne, kulağına ve diline sahip olanın geçmiş günahları bağışlanır" buyurmuştur.⁵⁵⁹ Güneş battıktan sonra, Arafat'tan Müzdelife'ye hareket ederler ve Meş'ar-i' Harâm'a yakın biryere inerler. Akşam ve yatsı namazlarını burada yatsı vakti girdikten sonra "cem'-i tehir" ile kılarlar. Bayram gecesini Müzdelife'de geçirirlerken Mina'da yapılacak "remy-i cimâr" (şeytan taşlama)da kullanılmak üzere taş toplarlar.

Bayramın ilk günü-Yevm-i nahr (9 zilhicce):

Müzdelife'de erkenden sabah namazını kılarlar. Namazdan sonra ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yaparlar. Ortalık aydınlanıp güneş doğmadan Mina'ya doğru yola çıkarlar. Yolda, telbiye, zikir ve duaya devam ederler (Bugün telbiyenin son günü olmasından dolayı telbiyeye ağırlık verilir).

Bayramın ilk günü yapılması gereken menâsik sırasıyla şunlardır:

- a-** Akabe cemresine taş atmak.
- b-** Kurban kesmek (ifrad haccı yapanlar müstesna).
- c-** Saçları tıraş etmek veya kısaltmak.
- d-** Ziyaret tavafı yapmak.

Hacılar Mina'ya geldiklerinde Akabe cemresine şeytan taşlamak için giderler.

Temettü veya kıran haccı yapanlar, şeytan taşlamadan sonra kurban kesme yerine (mezbeha'ya) giderek kurbanlarını keserler.

İfrâd haccı yapanlar Akabe cemresine taş attıktan, temettü veya kıran haccı yapanlar ise kurbanlarını kestikten yahut kestirdikten sonra tıraş olarak ihramdan çıkarlar. Bundan sonra, Mekke'ye inip ziyaret tavafını yaparlar ve hac için önceden sa'y etmemiş olanlar, ziyaret tavafından sonra, haccın sa'yini de yaparlar. Daha sonra tekrar Mina'ya dönerler.

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri (11 ve 12 zilhicce):

Bayramın ikinci ve üçüncü günlerinde zeval vaktinden sonra sıra ile Küçük,

⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 329, 356

Orta ve Akabe cemrelerine "7" şer taş atarlar. Akabe cemresini taşıdıktan sonra buradan ayrılırlar.

Bayramın 4. günü sabah (13 zilhicce)

Bayramın 4. günü sabah (13 zilhicce) tan yeri ağarmaya başladığında Mina'dan ayrılmamış olanlar, her üç cemreye sıra ile o gün de 7şer taş atarlar. Ancak 4. gün taşların zevalden önce atılması da caizdir.

Bayramın 4. günü taşları attıktan sonra, artık Mina'da kalmayıp Mekke'ye geçerler. Buna da "ikinci nefır" denir.

Mekke'den ayrılma zamanı geldiğinde veda tavafını yapıp, tavaf namazından sonra, Kâbe'ye karşı ayakta durup Beytullah'a bakarak ve dua okuyarak Zemzem içerler.

Böylece Beytullah'a veda edip, Harem-i şeriften ayrılırlar.

Hac menâsiki tamamlandıktan sonra, bayramın dördüncü günü akşamından itibaren, özellikle hacdan Önce umre yapmamış, yani ifrad haccı yapmış olanların umre yapması uygun olur.

Bu konuyu hac çeşitlerine göre maddeler halinde özetlersek;

*İfrad Haccı için;*⁵⁶⁰

Mikatta ihram ve Hacca Niyet

Kudûm Tavafı

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10. günü traş, isterse müstehab olarak kurban ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü sırasıyla üç şeytanı taşlamak

Zilhiccenin 12. günü sırasıyla üç şeytanı taşlamak

Mekke-i Mükerreme'den ayrılmadan önce veda tavafı

*Temettü Haccı için;*⁵⁶¹

Mikatta İhram ve umreye niyet

Umre tavafı

Umre sa'y'ı

⁵⁶⁰ *Hac ve Umre Rehberi*, Fazilet Neş., İstanbul, ts., s.95.

⁵⁶¹ *Hac ve Umre Rehberi*, s.108.

Tıraş ve ihramdan çıkma

En son Zilhiccenin 8. günü Sabaha kadar ihrama girmek ve farz hacca niyet etmek

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü kurban kesmek

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü tıraş olmak ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Zilhiccenin 12. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Mekke-i Mükەرreme'den ayrılmadan önce veda tavafı

*Kıran Haccı için*⁵⁶²:

Mikatta İhram, umre ve hacca niyet

Umre tavafı

Umre sa'y'ı

Kudûm tavafı

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü kurban kesmek

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü tıraş olmak ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Zilhiccenin 12. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Mekke-i Mükەرreme'den ayrılmadan önce veda tavafı yapılır.

Hac menasiki ile ilgili uygulamalar ve bunların vakitlerini mezheplerin görüşlerini göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışalım:

⁵⁶² *Hac ve Umre Rehberi*, s.117.

4.1.8.İhrama Girme Ve İhramdan Çıkmanın Vakti

Haccın geçerlilik şartlarından biri olan ihrama girmek; hac veya umreyi ya da her ikisini eda için mübah olan şeylerden bazılarını kendisine geçici olarak haram kılmak, yani onları yapmaktan sakınmaktır.⁵⁶³

İhrama girmenin vakti konusunda mezheplerin görüşleri şu şekildedir:

İbn Abbas'a göre, ihrama, hac aylarında girmek sünnettir.

İmam Şafiî'ye göre, mutlaka hac aylarında ihrama girilir. Bundan önce girilirse, -vaktinden önce namaz gibi- sahih olmaz ve ihram umre için geçerli olur.⁵⁶⁴

Ahmed b. Hanbel'e göre, ihramın zamanı, hac ayları denen Şevval ve Zilkade aylarıyla Zilhicce'nin ilk dokuz günüdür; bu zamandan önce ihrama girmek mekruhtur.⁵⁶⁵

Ebu Hanife'ye göre, umrede olduğu gibi, hacda da mekruh olmakla birlikte bütün yıl ihrama girilebilir.⁵⁶⁶

İmam Mâlike göre ise; şevval ayının ilk gününden başlayıp kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasından kısa bir süre öncesine kadar(ihrama girip arafatta vakfe yapmaya vakit kalıncaya dek) devam eder. Bu vakitten önce ihrama girip bu vaktin girmesine kadar ihramda beklemek ya da bu vaktin çıkmasından sonra ihrama girmek mekruh olmakla beraber sahihdir. Arafat vakfesinin zamanı geçmesi sebebiyle bu vaktin çıkmasından sonra ihrama girilirse bu ihram ertesi senenin hacı için geçerli olur.⁵⁶⁷

Mîkattan Önce İhrama Girme meselesine gelince;

Hanefi Mezhebine ve İbn Mes'ud'a göre, mikattan önce ihrama girmek caizdir, hatta efdaldır; Ebu Hanife'ye göre, herhangi bir yasağı işlemekten emin olunca önceden girmek efdaldır; eş-Şafiî'ye göre ihrama mikatta girmek efdaldır.⁵⁶⁸

Umre için belirli bir zaman olmadığından ihrama istendiği an girilebilir, yani umre ibadeti ne zaman yapılacaksa o zaman ihrama girilir.⁵⁶⁹

İhramdan çıkma vakti ise, hac işlemleri yapıp kurban bayramı günlerinde tıraş olduktan sonradır. İhramdan çıkmaya, Tahallul adı verilir.⁵⁷⁰

⁵⁶³ Erdoğan, "İhram", s.235.

⁵⁶⁴ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,913.

⁵⁶⁵ Merdavi, III,430; Akyüz, IV,160.

⁵⁶⁶ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,911.

⁵⁶⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁶⁸ Akyüz, IV,164.

⁵⁶⁹ Şuca, s.271.

⁵⁷⁰ Akyüz, IV,169.

4.1.9.Arafat Ve Minaya Yönelme

Terviye günü Minâ'ya dönmek sünnettendir. Kişinin Minâ'ya döndüğü zaman çokça duâ ve telbiyede bulunması, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılarak' Minâ'da geceleme, Nebî aleyhisselam'ın sünnetine uymak için dokuzuncu günü güneş doğmadan hacıların Minâ'dan çıkmaması müstehabdır.⁵⁷¹

Şafiilere göre acelesi olmayan kişilerin üç teşrik gününün gecelerinin büyük bölümünü Mina'da geçirmeleri şarttır. Ancak acele edip ikinci teşrik gününde(kurban bayramının üçüncü gününde) Mina'dan çıkıp Mekkeye gitmek isteyen kişiden, üçüncü teşrik gününün gecesinde Mina'da geceleyp şeytanı taşlama yükümlülüğü düşer. Fakat bu işte acele eden kişinin, en geç teşrik günlerinin ikincisinde(Kurban bayramının üçüncü gününde) güneşin batmasından önce Mina'dan çıkmış olması gerekir. Ama bu günde kişi Mina'da iken güneş batarsa, teşrik günlerinin üçüncü gecesi de kalıp şeytan taşlaması zorunlu olur. Ancak gecikmesi bir mazeretten dolayı olmuşsa bu zorunluluk ortadan kalkar. Ayrıca mina'da erken çıkışın, niyetle birlikte olması gerekir. Niyetsiz olarak erken çıkan kişinin geri dönmesi gerekir.⁵⁷²

4.1.10.Arafat Vakfesinin Vakti

Vakfe; haccın iki temel rüknünden birincisi olan arafatta belli bir süre bekleme görevidir.⁵⁷³ Vakfenin farz olan süresi, yapılacağı zaman içinde, çok az da olsa bir müddet Arafat'ta bulunmaktır.⁵⁷⁴

Gece ve gündüz bu vaktin her hangi bir cüzünde vakfe yapmak kâfi gelir. Ancak gündüz vakfe yaparsa, vakfesini güneş battıktan sonraya kadar uzatması vaciptir. Şayet gece vakfe yaparsa üzerine bir şey lâzım gelmez. Şâfiî'ye göre, vakfeyi geceye kadar uzatmak sünnettir.⁵⁷⁵

Bunun vaktinin ne zaman olduğu konusuna gelince;

Hanefilere göre; arefe günü güneşin zevale ulaşmasından itibaren başlayıp kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasına kadar devam eder.⁵⁷⁶

Malikilere göre arafatta vakfenin vakti, arefe günü güneşin batmasından

⁵⁷¹ Sabık, II,148.

⁵⁷² Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,950-951.

⁵⁷³ Erdoğan, "Vakfe," s.595.

⁵⁷⁴ Akyüz, IV,171.

⁵⁷⁵ Sabık, II,149.

⁵⁷⁶ Ceziri, (Çev.:M.Keskin), II,911.

itibaren başlar ve kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Ancak arefe günü güneşin zevali ile batması arasında, bir anlık bir zaman için de olsa arafatta durmak vaciptir; terk edilirse kurban (hedy) gerekir.⁵⁷⁷

İbnü'l-Münzir şöyle demiştir: “İlim ehli, imamın ve onunla beraber kılan cemaatin Arafat'ta Öğle ile ikindiye beraberce kılmaları gerektiğine icma etmişlerdir.” Şayet imamla beraber cem yapmamişsa, tek başına kıldığı halde cem yaparak kılar.⁵⁷⁸

Arafat'ın herhangi bir yerinde vakfe yapmak yeterlidir. Çünkü Arafat'ın, batı tarafındaki vadi hariç her yerinde vakfe yapılır. Bu yerde ise vakfe icmaen caiz değildir. Vakfenin imkân nisbetinde kayaların bulunduğu veya kayalıklara yakın bir yerde yapılması müstehabdır.⁵⁷⁹ Çünkü Rasûlüllah sallâllahu aleyhi ve sellem bu yerde vakfe yaparak; “Ben burada vakfe yaptım, Arafatın tümü vakfe yeridir” buyurmuştur.⁵⁸⁰

4.1.10.1.Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması

Hac için ihram giyen kişi, vakfe yapmak üzere Nahr gecesinde Arafat'a gider de henüz fecir doğmadan, yatsı namazı sıgacak kadar bir zaman kala Arafat'a yaklaşır ve yatsı namazını kılması halinde vakfe yapma imkânı kalmaz ise, kendisi için vakfe ve yatsı namazı vakti çakışmış olur. Bu durumda kişi bunlardan birini eda ederse diğerini kaçırma durumu olmasından dolayı bu konuyla ilgili üç görüş öne sürülmüştür: En sahih görüşe göre vakfe yapmak üzere Arafat'a çıkar. Zira vakfenin kazası ve bunun için kurban kesmenin vacip olması açısından, kaçırılan vakfede birçok zorluk bulunur. Çoğu kere vakfenin kazası mümkün olmayabilir. Bu da haccın edası için büyük bir zorluk doğurur. Bu nedenle vakfe yapıp namazı tehir etmek gerekir. İkinci görüşte; haccın aksine namazı acele üzere kaza etmek gerektiğinden bulunduğu yerde namazını kılar. Zira hac geciktirme üzere eda edilebilir ve namaz bundan daha kuvvetlidir. Üçüncü görüşe göre; ikisini birleştirerek namazı, korku namazı şeklinde kılmaktır. Kişi, tahrim tekbirini alarak namaza başlar ve acele ile vakfe yerine gider.⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁷⁸ Sabık, II,154.

⁵⁷⁹ Sabık, II,152.

⁵⁸⁰ Hadisi Müslim, Ahmed ve Ebû Dâvûd, Câbir hadisinden rivayet etmişlerdir.

⁵⁸¹ İmam Nevevi, *Hacc ve Umre*, (Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yay., İstanbul ts., s. 153-154.

4.1.11.Müzdelife Gecelemek

Müzdelife Mina ile Arafat arasındır. Hacılar bayram gecesı kızılıık kaybolduktan sonra Müzdelife'ye ulaştıklarında akşam ve yatsı namazlarını birleştirilerek cem-i tehir şeklinde kırlarlar. Sabah namazı da Müzdelife'de Meş'-ar-i Haram da kılınır. Namazdan sonra dua ve niyazda bulunmak amacıyla biraz daha durulur. Güneş doğmadan önce Mina'ya gidilir.⁵⁸²

Hanefî Mezhebine göre, Müzdelife'de yapılacak vakfenin zamanı, bayramın birinci günü fecri sadıkla güneşin doğması arasındaki vakittir. Bu, vakfenin vacibidir; mazeretsiz terkedilirse, dem gerekir. Bu vakitte yapılması Şafiî ve Hanbelî Mezheplerine göre vacip, Malikî Mezhebine göre şarttır.

Şafiî Mezhebine göre, Müzdelife'de vakfenin zamanı Arafat'ta vakfeden sonra bayram gecesı yarısında başlar. İmam Şafii de “Eğer gecenin yarısından sonra Müzdelife'den ayrılıp sabah namazını Müzdelife'de kılmazsa ona kurban gerekir” demiştir.⁵⁸³

Müzdelife'de vakfede efdal olan, sabah namazını erken kılıp güneş doğana kadar dua etmek; güneş doğunca ayrılmaktır.⁵⁸⁴

4.1.12.Şeytan Taşlama(Remy-i Cimar)

Bütün ulemaya göre teşrik günlerinde cemreleri taşlamanın sünneti, her gün önce birinci, sonra ikinci, sonra üçüncü cemreyi taşlamak ve birinci ile ikinci cemreleri taşıladıktan sonra her birinin yanında durup uzunca dua etmek, üçüncü cemreyi taşıladıkları sonra ise hemen oradan ayrılmaktır.⁵⁸⁵

Malikilere göre şeytan taşlamanın belli günleri olup, bunlar, kurban bayramının birinci ikinci, üçüncü ve dördüncü günleridir. Bu günlerde taşlamanın vakti ise güneşin zevali ile batışı arasındadır. Geceye veya ertesi güne bırakılması halinde kurban gerekir. Taşlamanın hergün öğle namazını kılmadan önce yapılması menduptur.⁵⁸⁶

Şafiilere göre kurban bayramının birinci günü yalnızca akabe cemresine taş atılır. Kurban bayramının geri kalan üç gününde ise her üç cemreye taş atılır. Cemre

⁵⁸² Özbek, II, 354.

⁵⁸³ İbn Rüşd, II,197.

⁵⁸⁴ Akyüz, IV,189.

⁵⁸⁵ İbn Rüşd, II,197.

⁵⁸⁶ Ceziri, (Çev.:M.Keskin), II,954.

(şeytan taşlama)nin vakti, arafatta vakfe yapmış olma kaydıyla kurban bayramının birinci gecesini, gece yarısından itibaren başlar ve teşrik günlerinin sonuna kadar devam eder.⁵⁸⁷

Hanefilere göre Akabe cemresini taşlamanın vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuyla başlar ve ikinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Bu vaktin başlangıcından önce yapılan taşlama geçersizdir. Bu vaktin çıkmasına kadar taşlama yapılmazsa kurban kesmek gerekir. Bu taşlamanın güneşin doğuşundan zevaline kadar yapılması müstehab olur. Zevalden sonra gurub vaktine kadar yapılması da mübahtır. Taşlamanın gece yapılması ve Kurban bayramının birinci günü, fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasında yapılması mekruhtur. Kurban bayramının ikinci günü üç cemre taşlanır. Cemreler arasında sıraya riayet etmek sünnettir. İki cemreyi taşlama arasında Kur'anı kerimden üç hizip okuyacak kadar (yaklaşık olarak kırk beş dakika) beklemek sünnettir. Bayramın ikinci ve üçüncü günleri taşlamanın vakti, güneşin zevalinden batmasına kadardır. Kişi bayramın ikinci günü fecirden sonra taşlamada bulunursa bundan dolayı ona kurban gerekir.⁵⁸⁸

Hanbelîlere göre ise taşlamanın vakti Arafattan daha önce vakfe yapmış kişi için, kurban bayramının birinci gecesinin yarısından itibaren başlar ve teşrik günlerinde taşlamanın zevalden önce yapılması sahih olmaz.⁵⁸⁹

Üç imam, cemreler arasında tertibin şart olduğuna, Rasûlüllah'ın yaptığı gibi bu sırayla taşların atılması gerektiğine delil getirmişlerdir. Hanefîlerce kabul edilen görüşe göre ise, tertib sünnettir.⁵⁹⁰

4.1.13.Kurban Keskme

Hedy'in kesilme zamanına gelince: imam Mâlik “Temettü' haccı kurbanı ile nafiye kurbanlar bayram gününden evvel kesilirlerse kâfi gelmez” demiştir, imam Ebû Hanife nafiye kurbanların bayramdan önce kesilmesini caiz görmüştür, İmam Şafii “Her ikisinin de bayramdan önce kesilmesi caizdir” demiştir.

Cumhur “Eğer hedy yerine oruç tutulursa istendiği yerde tutulabilir” demiştir. Çünkü oruç tutmakta ne Harem, ne de Mekke halkının menfaati yoktur. Fakat hedy

⁵⁸⁷ Kasânî, II,137; Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,950.

⁵⁸⁸ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,952.

⁵⁸⁹ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,953.

⁵⁹⁰ Sabık, II,158.

yerine verilen sadakada ihtilâf etmişlerdir. Ulemanın cumhuru “Mekke ve Harem yoksullarına verilmesi gerekir. Çünkü Harem avı cezasına bedeldir” demişlerdir, imam Mâlik ise “Sadaka da oruç gibidir. Mekke haricinde de verilmesi caizdir” demiştir.⁵⁹¹

4.1.14. Traş Olmak

Şafiilere göre; Tıraşın vaktinde yapılması. Bu vakit de Arafat vakfesinden ve bayram gecesinin yarısından sonra başlar. Bu vakitten önce tıraş yapan kimsenin fidye vermesi gerekir.⁵⁹²

Malikilere göre traş olmayanın veya traşı memlekete döndükten sonra erteleyen kişinin kurban kesmesi gerekir. Traşı teşrik günlerinden sonraya erteleyip de Mekke'de traş olmayan kişiye de kurban kesmek gerekir. Fakat teşrik günlerinden sonra da olsa Mekke'de traş olan kişiye kurban cezası düşmez.⁵⁹³

Ebu Hanife'ye göre traş olmanın zamanı kurban günleridir. Ebu Yusuf'a göre traş olmanın zamanı ve mekânı yoktur. İmam Muhammed'e göre ise mekâna bağlı olup zamana bağlı değildir. İmam Züfer'e göre ise belli bir mekânı yoktur ancak belli bir zamanı vardır. Ebu Hanife'ye göre kurban günlerinin sonrasına traş olmak ertelenirse veya harem bölgesi dışında traş olunursa kurban gerekir.⁵⁹⁴

4.1.15. Tavafın Vakti

Tavafın vaktini ele almadan önce tavaf çeşitleri hakkında kısaca bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

Âlimler Tavafu'l-Kudûm, Tavafu'l-İfaza ve Tavafu'l-Veda olmak üzere üç çeşit tavaf vardır demişlerdir. Tavafu'l-Kudûm, Mekke'ye yeni girildiği zaman yapılan tavaftır. Tavafu'l-İfaza, Bayram günü Cemratü'l-Akabe denilen büyük cemrenin taşları atıldıktan sonra yapılan tavaftır. Tavafu'l-Veda da kişinin Mekke'den ayrılacağı sırada yaptığı tavaftır.⁵⁹⁵

Tavafın ne zaman caiz olduğuna gelince: Ulema onun hakkında üç çeşit görüşte bulunmuşlardır. Biri, tavafın sabah ve ikindi namazlarından sonra caiz olduğu ve fakat günün doğuş ve batışı sıralarında caiz olmadığıdır. Biri de, sabah ve ikindi

⁵⁹¹ İbn Rüşt, II,239.

⁵⁹² Şuca, s.268.

⁵⁹³ Ceziri, II,955.

⁵⁹⁴ Kasani, II,141.

⁵⁹⁵ İbn Rüşt, II,186.

namazlarından sonra mekruh olduğu ve günün doğuş ve batışı sıralarında da caiz olmadığıdır ki bu da görüşüdür. Üçüncü görüş ise bütün vakitlerde caiz olduğudur ki, İmam Şafii ve bir başka cemaat de bu görüştedirler. Bu her üç grubun da delillerinin kökü, bu vakitlerde namaz kılmanın caiz olup olmadığıyla ilgilidir.⁵⁹⁶

Rükun olan İfaza tavafının vakti konusunda mezhepler ihtilaf etmişlerdir.

Hanefilere göre: Kişi arafatta vakfeyi yaptıktan sonra ziyaret tavafını herhangi bir vakitte yapabilir. Fakat tavaftan önce belli vakitte arafatta vakfe yapmayan kişinin tavafı sahih olmaz. Hac ayları olarak bilinen şevval, zilkade ve zilhicce aylarında ifaza tavafı yapılmalıdır. Zilhicce ayında arafatta vakfe yapan bir hacı adayı, bu ayın çıkışına kadar ifaza tavafını yapmazsa, bu tavafı diğer yılların bu aylarında yapması gerekir.⁵⁹⁷

Malikilere göre Ziyaret tavafının vakti kurban bayramının birinci gününden itibaren başlar, zilhiccenin son gününe kadar devam eder. Bu tavafı zilhicce ayından sonraya bırakan kişiye kurban(dem) gerekir ve bu sayede tavafı da sahih olur. Ziyaret tavafını, kurban bayramından önce yapmak sahih olmaz. Ama arafattaki vakfe bunun tersinedir. Vakfe vaktinden önce sahih olmadığı gibi vaktinden sonra da sahih olmaz.⁵⁹⁸ Tavaf yapılmadıkça ihramdan çıkılmaz.⁵⁹⁹

Şâfiî ve Ahmed'e göre; ziyaret tavafının vakti kurban bayramı gecesinin yarısından başlar. Sonu için bir hudut yoktur. Yalnız, tavaf yapınca kadar kendisine kadın helâl olmaz. Tavafı teşrik günlerinden sonraya bırakmak her ne kadar mekruh olsa bile kurban kesmeyi gerektirmez. Tavafın yapılabileceği en faziletli vakit kurban günü kuşluk vaktidir.⁶⁰⁰

4.1.16.Sa'y'ın Vakti

Cumhur'a göre sa'y, tavaftan sonra yapılır. Tavaftan önce yapılırsa, yeniden sa'y edilir. Tavaftan önce sa'y edilir ve bunu unutarak Mekke'den, çıktuktan sonra hac ve umrede birleşme yapıyorsa haccın kazası ve hedy, umre yapıyorsa umrenin kazası gerekir; Sevrî'ye göre hiçbir ceza gerekmez; Ebu Hanife'ye göre, Mekke'den çıkınca

⁵⁹⁶ İbn Rüşt, II,183.

⁵⁹⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II, 911,931.

⁵⁹⁸ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁹⁹ Vecdi Akyüz, IV,179.

⁶⁰⁰ Sabık, II,175.

dönülmez, fakat dem gerekir. Hac için yapılan sa'y, kudüm veya ziyaret, umre için yapılan sa'y ise umre tavafından sonra yapılır.⁶⁰¹

Âlimlerin birçoğu, sa'y'ın tavaftan sonra yapılması gerektiğinde ve tavaftan önce sa'y'ı yapan kimsenin -Mekke'den ayrılmış olsa bile- bir daha sa'y yapmak için dönmek zorunda olduğunda müttefiktirler. Öyle ki eğer umre veya hac yapan kimse bilmeyerek tavaftan önce sa'y yapmış ve ihramdan çıktıktan sonra kadınlara yaklaşmış olursa bir daha umre yapması ya da ertesi sene bir daha hacca gitmesi veya aynı zamanda kurban kesmesi gerekir. İmam Ebû Hanife de “Eğer Mekke'den ayrılmışsa bir daha dönmek zorunda değildir. Fakat kurban kesmesi gerekir” demiştir.⁶⁰²

Malikilere göre sa'y kudûm tavafından hemen sonra yapılmamışsa ziyaret tavafından hemen sonra yapılır.

Sa'yın arka arkaya yapılması şart değildir. Sa'yın şartlarını birleştirmeye mâni olacak bir engel ortaya çıkar veya namaz başlarsa bundan dolayı sayım kesmesi caizdir. İşi bitince, yaptığı sa'yın üzerine bina ederek sayını tamamlar.⁶⁰³

4.1.17.Kudüm Tavafının Vakti

Hanefilere göre kudum tavafının vakti mekkeye giriş anından başlar ve arafatta vakfe yapmakla sona erer. Arafatta vakfe yapıncaya kadar kudum tavafı yapmamış olan kişi artık kudum tavafını elden kaçırmış olur. Ancak vakfede durmamış ise kudum tavafının vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder.⁶⁰⁴

4.1.1.8.Veda Tavafı

Hacca uzaklardan yani Mikat sınırları dışından gelmiş olanların (Afakilerin) Mekke'den ayrılmadan “Veda Tavafı” yapmaları vaciptir. Bu, hacıların hacla ilgili olarak yapacakları son görevdir (nüsüktür). Buna “Sader Tavafı” da denir.⁶⁰⁵

Kişinin Mekkedan ayrılmak istediği vakit veda tavafının müstehab olduğu vakittir. Kişi bu tavafı nahr günlerinde veya sonraki günlerde de yapabilir.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ Akyüz, IV,187.

⁶⁰² İbn Rüşd, II,190–191.

⁶⁰³ Sabık, II,141.

⁶⁰⁴ Ceziri, II,934.

⁶⁰⁵ İsmail Karagöz vd., *Diyanet Hac Rehberi*, DİB Yay., Ankara 2007, s.66.

⁶⁰⁶ Kasani, II,143.

4.1.19. Hac Vaktinin Değişebilirliği Çevresinde Oluşturulan Şüpheler:

Hacc ibadeti esnasında çeşitli nedenlerle zaman zaman tatsız durumların yaşandığı bir gerçektir. Özellikle bazı yıllarda tavaf, vakfe, şeytan taşlama gibi haccın bazı rukünleri gerçekleştirilirken yaşanan izdihamlar sonucu ölü sayısının artması bu tatsız durumların başında gelmektedir. Maddi düzenlemeler sayesinde tüm bu olumsuzlukların düzeltilebileceği bir gerçek ise de kutsal topraklara sahip olan arap emirliğinin içişlerine müdahale olarak algılanmasından dolayı bu konudaki tekliflerin başarıya ulaşmayacağı iddia edilmektedir. Bu olumsuzlukların, bu şekilde bertaraf edilemeyeceğini iddia eden bazı gruplar hacc ibadetinin uygulama zamanının değiştirilerek çözüme ulaşılabileceğini savunmaktadırlar.⁶⁰⁷

Kur'an-ı kerimde hacc ile ilgili ayetlere baktığımızda ayrıntılı olarak hacc ibadetinin nasıl yapıldığına değinilmemektedir. Bizler bu ibadetin detaylarını peygamberimizden öğrenmekteyiz. Nitekim efendimiz(sav); “*Hac menâsikini benden alın*”⁶⁰⁸ buyurarak hacc ibadetini onun yaptığı gibi yapmamız gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Hac daha uzun bir süre içine yayılarak, izdihamın önlenilebileceğine işâret bulunduğu ileri sürülen âyet-i kerime’de, “Hac bilinen aylardadır” buyrulmaktadır. Fakat ayette bilinen ayların hangi aylar olduğu dahi belirtilmemekle birlikte bu aylar bile peygamberimizin uygulamasından alınmıştır.⁶⁰⁹ Yani bu iddiaları ortaya atan gruplar bile peygamberimizin sünnetine belli bi yere kadar kayıtsız kalmaktadırlar.

Ayrıca haccın farz kılındığı sene peygamberimizin haccetmeyip daha sonraki yıl hac aylarına tekabül ettikten sonra haccetmesi⁶¹⁰ de bizce bu konuda bir delil teşkil eder. Nitekim eğer hacc uzun vadede gerçekleştirilebilen bir ibadet olsaydı peygamberimiz haccın farz kılındığı sene hacceder hac farzasını erteleyerek hacc vaktini beklemezdi.

Konumuzla ilgili olması hasebiyle ibn Abbastan(ra) rivayet edilen şu hadise de yer vermemiz gerekmektedir: “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'tan yola çıkmıştı, arkasından birisinin (koşturmak için) devesine şiddetle bağırıp, vurduğunu işitti. Bunun üzerine kamçısıyla (etrafındakilere kulak verin diye) işaret edip, şöyle*

⁶⁰⁷ Kahraman, s.251–252.

⁶⁰⁸ Müslim, Hac 310.

⁶⁰⁹ www.mumsema.org.tr. / 26 Mayıs 2011.

⁶¹⁰ Numani, s.463.

buyurdu: “Sâkin olun. (Allah'ı razı edecek iyi davranış ve) birr acelede değildir.”⁶¹¹ hacc ibadetinin bazı noktalarda dikkat ve sukunet gerektirdiği bilinen bir gerçektir. Bunlardan biri, Arafat'ta ifâza anıdır. Yüz binlerce hacı kâfilesi, bir anda muayyen ve mahdud yollarla aynı hedefe sükün etmektedir. Keza şeytan taşlama anlarında da aynı kalabalık muayyen vakitlerde belli noktalara izdiham etmektedir. Böyle anlarda sükûnetin ehemmiyeti açıktır. Gerek Arafat çıkışında ve gerekse cemrelerde çok sık panik ve telaş sebebiyle nice insanların ezilerek öldüğünü belirtmiştik. Bu vak'alar gözönüne alınınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc menâsikinin bilhassa ifâza safhasında sükûnet tavsiye edip “Telaşta Allah'ın rızası yok!” mânasında ihtarda bulunması cidden mânidârdır ve günümüzün şartlarına uygun mucizane bir mesajdır. Ayrıca bu durum bizlere bazı grupların belirttiği gibi haccın üç aya yayılmasına muhalif bir hadistir de diyebiliriz. Nitekim peygamberimiz aceleci davranan bu insanlara sükûneti tavsiye etmek yerine acele etmeyin daha önümüzde üç ay gibi geniş bir zaman var da⁶¹² diyebilirdi.

Hiz. Peygamber, “ *Hac Arafat'tır*”⁶¹³ buyurarak haccın en önemli rûknünün Arafat olduğunu da belirtmiştir. Uygulamasıyla da arafattaki vakfenin ne zaman olacağını göstermiştir. Arafat vakfesi haccın vazgeçilmez rûkûnlerinden olması nedeniyle belirtilen vakitte vakfe yapamayan kişi ertesi yıl yeniden hac yapmalıdır.

İddia edildiği üzere eğer hacc ibadeti üç aya yayılmış olsa bile Arafat vakfesini zilhiccenin dokuzuncu gününün yani kurban bayramı arefesinin dışında caiz gören hiçbir otorite âlim ve fakih yoktur. Bu demektir ki her halükarda o kalabalık Arafat vakfesinde bir araya gelmek zorundadır. Ayrıca şunu da belirtmek de fayda görmekteyiz ki cahiliye döneminde yapılan hac uygulamasında da Arafat vakfesinin zamanı aynı gündür. Hac ibadetinin mahşeri hatırlatması yönü de göz önünde bulundurulursa bunun en yoğun biçimde hissedildiği yerin hiç şüphesiz Arafat vakfesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu hikmet göz önünde bulundurulursa izdihamı yok etmek yerine disipline sokmak bu hikmete daha uygun bir yaklaşım olacaktır.⁶¹⁴

⁶¹¹ Buharî, Hacc 94; Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1920); Nesâî, Hacc 204,(5, 257–258).

⁶¹² Kahraman, s.254.

⁶¹³ Ebu Davud, Menasik 68.

⁶¹⁴ Kahraman, s.258–260.

SONUÇ

İlk insandan günümüze kadar herkesin ve her dinin yakından ilgilendiği ya da ilgilenmek zorunda olduğu bir kavramla –vakit kavramıyla- Müslümanların ilgilenmemesi düşünülemez. Çünkü Şarii İslamdaki birçok ibadet için özel vakitler tayin etmiştir.

İbadetler bir özür bulunmadığında kendi vakitlerinde yapılmalıdır. Bu, yapılacak ibadetlerin makbul olmasına vesile olur.

İbadetlerin ifa edilmesinde günlük ibadetler için güneş takviminin yıllık ibadetler için ise ay takviminin kullanılmasında birçok hikmet vardır. Nitekim günde beş defa kılınan namazla kişi yüce huzurda olduğunu hatırdan çıkarmayacak ve bu bilinç dünyada günün her anında canlı tutulacaktır. Orucun yılın her mevsimine ve dönemine denk gelerek uzun ve kısa, sıcak ya da soğuk günlerde Müslümanlar arasında eşitliği sağlaması açısından ay takvimine göre ifa edilmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Diğer yandan bu hikmeti zekât için ele alırsak; belirlenen vaktin durmadan zekât verme sırası gelecek kadar kısa olması insanlara ağır yük getirebilirken; bu vaktin uzun olması da cimrilere fırsatçılara prim vererek ihtiyaç sahiplerine hiçbir menfaat sağlamayacaktır. Hac ibadeti için kutsal topraklarda olan tüm Müslümanların ihramlarıyla birlikte arafatta bulunmaları dünyada iken mahşeri hatırlatan bir manzarayla karşılaşmaları açısından son derece önemlidir.

İbadete ön hazırlık olan amellerde vakitle ilgili dini amellere baktığımızda; hiçbir vakitle ilgili olmasa bile kişinin abdestli olması şart olduğu bir işi yapmak istediğinde abdest almasının gerekli olduğunu görmekteyiz. Namaz vakti girmeden önce teyemmüm etmenin caiz olup olmaması meselesi ihtilaflıdır. Guslü gerektiren durumlardan olan hayız ve nifas müddetinin ne kadar olduğu konusunda da görüş birliği sağlanamamıştır. Bunun sonucu olarak istihaze meselesi ortaya çıkmaktadır.

Tezimizin başlıca konularını oluşturan namaz, oruç, zekât, kurban ve haccın özel vakitleri vardır. Bu ibadet vakitlerinin bir kısmına Kur'an-ı Kerimde ulaşmakla birlikte genel ve ayrıntılı bilgileri Hz Peygamber(sas) den öğrenmekteyiz. Beş vakit namazın Kur'an-ı Kerim'de yer almadığı iddiaları bulunsa da genel kabul; Kur'anda beş vakit namazın olduğu yönündedir. Oruca başlarken, ihtilâf-ı metâlîe itibar edilip edilmeyeceği hususundaki ihtilaflara rağmen cumhur "ihtilaf-ı metaliye yer yoktur" hükmünü benimsemektedir. Zekât için yılbaşı; nisab miktarı mala sahip olunduğu

zamandır. Bunun için miladi veya hicri yılbaşları gibi belirli zamanlar söz konusu değildir. Çıkan izdihamlar sonucu Hac vaktinin değiştirilmesi yönündeki teklifler “hac menasikini benden alın” hükmüne aykırı olması nedeniyle makul bir çözüm olarak görülmemektedir. Bunun yerine insanların disipline edilmesi elbette sünnete daha uygun bir davranış olacaktır.

Fıkıhın dinamik bir yapıya sahip olmasını göz önünde bulundurursak vakit konusunda da her dönemde açıklanmaya muhtaç konular bulunmaktadır. Günümüzde seferilikten bahsedilip bahsedilemeyeceği bu konuda örnek teşkil etmektedir

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal- Seâdet-i Ebediyye*, (Haz.: Hüseyin Hilmi Işık), Işık Kitabevi, İstanbul 1971.
- Ahmet b. Hamza, *Nihayetü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967.
- Aktan, Hamza “Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995.
- Alıcı, Hüseyin, *Akika ve Hükümleri*, (Terc.: Muhammed Şahin), İslamhouse 2009.
- Altuntaş, Halil- Karagöz, İsmail, *Namaz İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2010.
- Amerika Müslümanlar Birliği, (t.y.) Erişim Tarihi: 17.04.2011, www.unitedamericanmuslim.org
- Apaydın, H. Yunus, “Oruç”, *DİB İlmihal İman ve İbadetler*, DİB Yay., Ankara 2006.
- Askalani, İbn Hacer, *Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neş., İstanbul ts.
- Atar, Fahrettin “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Atay, Hüseyin, *Kurana Göre İslam’ın Temel Kuralları*, MEB Yay., 1991 İstanbul.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ts.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neş., İstanbul 2000.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010.
- Bardakoğlu, Ali, “Eda” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 1994.
- _____, “Kurban”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., Ankara 2002.
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.: Ali Fikri Yavuz), İstanbul ts.
- _____, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *es-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi Akçağ Yay.*, Ankara 1993.
- _____, *İslamda Zaman Tanzimi*, Cihan Yay., İstanbul 2009.
- Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali b. Muhammed, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2009.

- Ceziri, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: Hasan Ege), Bahar Yay., İstanbul ts.
- Ceziri, Abdurrahman, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.
- Dihlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, (Çev.: Mehmet Erdoğan) İz Yayınları, İstanbul 2002.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1991.
- Dönmez, İbrahim Kafi, "Oruç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 2007.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî, *Sünen-i Ebî Davut*, b.y.y.
- Ebu Şuca, *Delilleriyle Büyük Şafii İlmihali- Ğayetü'l-İhtisar Ve Şerhi*, (Çev: Nizamettin Ersöz), Ravza Yayınları, İstanbul 2005.
- el Kasani, Alaaddin Ebi Bekr b. Mesud el-Hanefi, *Bedaiü's-Senai fi Tertibi's-Şerai* Matbaatul-İmam, Mısır ts.
- el Makdisi, Ebu'l - Neca el-Haccavi, *el-İkna' li Talibi'l İntifa'*, Daru Alemlî Kütüb, (2. bsk.), Suudi Arabistan 1999.
- el-Merdavi, Alaaddin Ebu'l-hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, 1.baskı, 1955 byy.
- El-Vahidi, Ebul-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Terc.: Necati Tetik-Necdet Çağıl), İhtar Yay., İstanbul 1997.
- Erdoğan, Mehmed, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- ez-Zeylai, Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r Raye Li Ehadisil Hidaye*, el- Mektebetü'l Mekkiyye ts.
- Fetâvâyi Hindiyye*, Akçağ Yay., Ankara ts.
- Gazali, *Mustasfa İslam Hukuk Metodolojisi*, (Çev.: Yunus Apaydın), Klasik Yay., (1. bsk.), İstanbul 2006.
- _____, *Büyük İslam Dini*, (Çev.: Abdullah Aydın), İstanbul ts.
- Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002.
- Günenç, Halil, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yay., İstanbul 2000.
- Halebî, İbrahim, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağir Tercümesi*, (Çev.: Hasan Ege), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1973.

- Hallaf, Abdulvahhab, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Hüseyin Atay), A.Ü.İ.F. Yay., Ankara 1973.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay, Ankara ts.
- Havva, Said, *El- Esas Fi'ssünne Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul ts.
- Haber Yolcusu, (29.07.2011), Erişim Tarihi: 29.07.2011, <http://www.haberyolcusu.com>.
- Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz.: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1996.
- İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay. İstanbul 2010.
- İbn Kudame, *Kitab-ı Muğni*, Mektebetül Kahire, 1970.
- İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu-l Arab* Darul Mearif, Kahire ts.
- İbn Rüşt, *Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid*, (Terc.: Ahmed Meylani), Arslan Yay., İstanbul 1973.
- İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'dürri'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1985.
- İbnü'l- Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Kahire 1987.
- İskenderi, İbn Ataullah, *El Muhkem Fi Şerhil Hikem*, (Şerheden: Balıklı Zade Ahmet Mahir), Fakirullah Eğitim Ve Hizmet Vakfı, (1. Baskı), İstanbul 2006.
- Kahraman, Abdullah *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi Açısından İbadet ve İbadet Nitelikli -Taabbudî Hükümler*, Akademi Yay., İstanbul 2002.
- Kalın, Faiz, *Kur'anda Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005.
- Karagöz, İsmail vd., *Diyanet Hac Rehberi* DİB Yay. Ankara 2007.
- _____, *Hac İlmihali*” DİB Yay., Ankara 2007.
- Karagöz, İsmail, “Abdest”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2007.
- Karaman, Hayreddin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007.
- Kılıçer, Esad, *İslam Fıkhiında Re'y Taraftarları*, DİB Yay., Ankara 1994.

- Kırbaçoğlu, M.Hayri, *Namazların Birleştirilmesi*, Otto Yay.(4.Baskı), İstanbul 2010.
- Koca, Ferhat, “İbadet”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1999.
- Komisyon, *Hac ve Umre Rehberi*, Fazilet Neş., İstanbul ts.
- Komisyon, *İlmihal I –İman ve İbadetler-*, TDV Yay., Ankara 2006.
- Komisyon, *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul 1993.
- Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahlı Tercüme* (Terc.: Orhan Ençakar-Abdulkadir Yılmaz), Yasin Yay., İstanbul 2009.
- Kuşeyri, Abdulkerim, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz.:Süleyman Uludağ), Dergah Yay.,İstanbul 1999.
- Mavsili, *el-İhtiyar*, (Çev.: Mehmet Keskin), Hikmet Neşriyat, İstanbul 2005.
- Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Yay., İstanbul 1986.
- Merginani, *El-Hidaye*, (Çev.: Ahmet Meylani), Kahraman Yay., İstanbul 1992.
- Meşhur, Mustafa, *İslama Davet Fıkhi*, (Çev.: Orhan Aktepe), Vahdet Yay., İstanbul 1990.
- Mevdudi, Eb'l-A'lâ, *Tefhim'ul-Kur'an*, (Çev.:Komisyon) İnsan Yay., İstanbul ts.
- Molla Hüsrev, *Düreru'l-Hukkam fi Şerhi Gururu'l Ahkam*, (Terc.:Arif Erkan), Eser Neş., İstanbul 1979.
- Mumsema İslam Arşivi(t.y.), Erişim Tarihi: 30.05.2010, <http://www.mumsema.org> .
- Müslim b. Haccac, *Sahih*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâki), Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut,ts.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman b. Şuayb, *Sünenü'n- Nesâî*, Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, Beyrut, ts.
- Nevevi, *Hacc ve Umre*, (Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yay., İstanbul ts.
- Numani, Mevlana Şibli, *Siretü'n-Nebi*, (Çev.:Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2002.
- Özbek, Camisab, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi ve Müctehidlerin Farklı Görüşleri*, Ravza Yay., İstanbul 2000.
- Özcan, Mevlüt, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul 2005.
- Özel, Ahmet, “Adak”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1988.
- Özkan, Abdurrahman “İbadet Vakitlerinin Hesaplanması”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:62, Ekim, Kasım Aralık 2003.

- Özlem, Abdurrahman, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011 <http://cepnuvakkit.com>
- Özsoy, Ömer- Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- Paksu, Mehmed, *Açıklamalı İslam İlmihali*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991.
- Pala, Ali İhsan, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (231–251), sayı.3, Konya 2004.
- _____, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yay., Ankara 2009.
- Peker, Mehmet, *Hacca Niyet*, Beka Yay., İstanbul 2002.
- Peldek, Betül, *İbadetlerde Niyet*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Razi, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb*, (Terc.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1990.
- Sabık, Seyyid, *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*, (Terc.: Ahmed Sarıoğlu), Pınar Yay., İstanbul ts.
- Serahsi, *el-Mebcut*, (Ed.: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yay., İstanbul 2008.
- Soysaldı, Mehmed, *Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, TDV Yay., Ankara 1997.
- Suruç, Salih, *Peygamberimizin Hayatı*, Zaman, İstanbul 1998.
- Süleymaniye Vakfı, (29.09.2009), Erişim Tarihi: 02.07.2011, www.suleymaniyevakfi.org.
- Şa'rânî, Abdulvehhab, *Mizân-ül Kübrâ Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı*, (Terc.: A. Faruk Meyân), Berekât Yay., İstanbul 1980.
- Şaban, Zekiyüddin, *Usûlü'l Fıkıh*, (Terc.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay, Ankara 2001.
- Şener, Abdulkadir, “Abdest”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1991.
- Şîrâzî, Ebu İshak, *el-Mühezzebe*, Darü'l Kalem, Dimeşk 1992.
- Şirbinî, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Darü'l Marife, Beyrut 1997.
- Şirvani, Seyyid Yahya, *Şifaül-Esrar*, (Haz.: Mehmed Rıhtım), Sufi Yay., İstanbul 2011.
- Tahavi, *Şerhu Meani'l-Asar Hadislerle İslam Fıkıhı*, (Çev.: Beşir Eryarsoy), Kitabevi Yay., İstanbul 2009.
- TDK *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2005.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, (Thk.: Ahmed Muhammed Şakir), Darü'l Fikr, ts.

- Tirmizî, Ebu İsa Muhammet b. İsa b. Sevre, *el-Camiu's-Sahih*, Beyrut, ts.
- Topbaş, Osman Nuri, *Hz Muhammed Mustafa*, Erkam Yay., İstanbul ts.
- Uludağ, Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara 1992.
- Uysal, Asım- Uysal, Mürşide, *İzahlı Kadın İlmihali*, Uysal Yayınevi, İstanbul 2001.
- Varlı, Mustafa, *İslam İlmihali*, Vakıf, İstanbul 2005.
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Erişim Tarihi: 10.06.2011. <http://tr.wikipedia.org/>
- Yatkın, Nihat, “Hz Peygamberin Sünnetinde Namazların Kazası”, Ekev Akademi Dergisi, (163–177), Ankara 2001.
- Yaylalı, Davut, “Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam vd.), Azim Dağıtım İstanbul ts.
- Yeğin, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1991.
- Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi*, Uysal Kitabevi, Konya 1991.
- Yavuz, Yunus Vehbi, Karagöz, İsmail, “Kurban” , *İslama Giriş*, DİB Yay., İstanbul 2007.
- Zaman Gazetesi 28.01.2011.
- Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, (Terc.: Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi Yay., 1979.
- Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Feza Yay., İstanbul 1994.
- _____, *Tefsiru'l-Münir*, (Çev.: Hamdi Arslan vd.), Risale Yay., İstanbul 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hilal KOÇYİĞİT
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum 01.10.1984
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
8Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	ahteran25@hotmail.com
Tarih	14.07.2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Hilal KOÇYİĞİT

İBADETLERDE VAKİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Davut YAYLALI

ERZURUM-2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Davut YAYLALI danışmanlığında Hilal KOÇYİĞİT tarafından hazırlanan bu çalışma 15/ 07 /2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Temel İslâm Bilimleri- İslâm Hukuku Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBADETE HAZIRLIK TÜRÜNDEN OLAN DİNİ AMELLERDE VAKİT

1.1.ABDESTTE VAKİT	17
1.2.TEYEMMÜMDE VAKİT	20
1.3.GUSÜLDE VAKİT:.....	24
1.4.MEST ÜZERİNE MESHİN MÜDDETİ.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

BEDENİ İBADETLERDE VAKİT

2. 1. NAMAZDA VAKİT.....	30
2.1.1.Namazın Tanımı	30
2.1.2. Namazın Mahiyeti ve Önemi.....	30
2.1.3.Namazın Hikmeti	32
2.1.3.A.Namazın Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti.....	33
2.1.4.Namazın Farz Kılınma Vakti.....	36
2.1.5.Namaz Vakitlerinin Bildirilmesi Hususundaki Rivayet.....	37
2.1.6.Kur'an-I Kerimde Namaz Vakitleri	38
2.1.7.Sünnette Namaz Vakitleri	43
2.1.8.Namaz Vakitleri Çevresinde Oluşturulan Şüpheler	44
2.1.9.Farz Namazların Vakitleri	45
2.1.10.Beş Vakit Namazın Eda Edileceği Zamanlar	46
2.1.10.1.Sabah Namazının Vakti	46
2.1.10.2. Öğle Namazının Vakti.....	48
2.1.10.3.İkinci Namazının Vakti	49

2.1.10.4.Akşam Namazının Vakti.....	50
2.1.10.5.Yatsı Namazının Vakti.....	52
2.1.10.6.Vitr Namazının Vakti.....	53
2.1.11.Her Bir Vakte Ait Kuralların Belirlenmesi	54
2.1.12.Cuma Namazı ve Hutbesi	64
2.1.13.Bayram Namazı Ve Teşrik Tekbirleri.....	65
2.1.14.Nafile Namazların Vakitleri	66
2.1.15.Secdelerde Vakit.....	68
2.1.15.1.Tilavet Secdesinin Vakti.....	68
2.1.15.2.Sehev Secdesinin Vakti	68
2.1.16.Namaz Kılmanın Faziletli Olduğu Vakitler.....	69
2.1.17.Namaz Kılınması Nehyedilen Vakitler.....	76
2.1.18.Vakit İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı.....	79
2.1.19.Kaza Namazlarının Vakti.....	80
2.1.20.Seferiliğin Belirlenmesi.....	85
2.1.20.1.Seferiliğin Müddeti Ve Namaz	89
2.1.20.2.Yolculukta Namaz Vakitleri.....	91
2.1.20.3.Namazların Cem' Edilmesi.....	91
2.1.21.Uç Enlemlerde Namaz Vakitlerinin Tesbiti.....	93
2.1.21.1.Yatsı/İmsak Aralığının Kısalması	95
2.1.21.2.Vakitlerin oluşmaması	97
2.2.ORUÇTA VAKİT	101
2.2.1.Orucun Tanımı	101
2.2.2. Orucun Mahiyeti, Önemi Ve Hikmeti.....	101
2.2.3.Orucun Çeşitleri	103
2.2.4.İslamda Orucun Farz Oluşu	103
2.2.5.Orucun Zamanı	104
2.2.5.1.Ramazan Ayının Sübutu.....	104
2.2.5.1.1. Havanın Kapalılığında Ayın Görülememesi.....	104
2.2.5.1.2. Hilâl'in Görülme Vakti.....	105
2.2.5.1.3.Şevval Hilalinin Görülmesi	108
2.2.6.İmsak Vakti	108

2.2.7.Oruç Tutmanın Mendup Ve Yasak Olduğu Günler.....	110
2.2.8.Oruca Niyetin Zamanı	114
2.2.9.Hasta Ve Yolcunun İmsak Ve İftarı.....	115
2.2.10.Kaza Ve Kefaret Orucunun Vakti.....	117
2.3.İTİKÂFTA VAKÎT	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÎ İBADETLERDE VAKÎT

3.1. ZEKÂTTA VAKÎT	121
3.1.1.Zekâtın Tanımı	121
3.1.2. Zekâtı Geciktirmemek	121
3.1.3.Zekâtın Vücub Vakti	123
3.1.4.Zekâtın Ödenme Vakti	123
3.1.5.Zekâtı Vacip Olan Zaman Eda Etmek.....	124
3.1.6.Senesi Dolmadan Bir Malın Zekâtının Verilip Verilemeyeceği.....	125
3.1.7.Bir Malda Zekât Borcu Doğduktan Sonra Malın Yok Olması.....	127
3.1.8.Senesi Tamamlanmadan Zekâtın Bir Fakire Verilmesi.....	127
3.1.9.Sene Sonunda Fiyatların Yükselmesi Veya Düşmesi Durumu	127
3.1.10.Alacaklının Zekât Borcu:	128
3.1.11.Zekâtın Ölüm Hastalığı Gelip Çatıncaya Kadar Geciktirilmesi:	129
3.1.12.Üzerinde Zekât Borcu Bulunduğu Halde Ölen Kimse:	129
3.2. FITIR SADAKASINDA VAKÎT	130
3.2.1.Fitrenin Tanımı	130
3.2.2.Fıtır Sadakasının Hikmeti Ve Yararları:.....	130
3.2.3.Fıtır Sadakasını Ödeme Vakti	131
3.3 KURBANDA VAKÎT	132
3.3.1.Kurbanın Tanımı Mahiyeti:.....	132
3.3.2.Hedy Kurbanının Vakti.....	132
3.3.3.Adak Kurbanının Vakti.....	134
3.3.4.Akika Kurbanının Vakti	134
3.3.5.Udhiyye Kurbanının Vakti.....	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEM BEDENÎ HEM DE MALÎ İBADETLERDE VAKİT

4.1. HACDA VAKİT	139
4.1.1.Hacc Ve Umrenin Tanımı.....	139
4.1.2.Haccın Mahiyeti Ve Önemi	139
4.1.3.Haccın Hikmeti.....	140
4.1.4. Haccın Farz Oluşu	141
4.1.5.Haccın Fevri Veya Ömri Oluşu	142
4.1.6. Hacc Ve Umrenin Vakti	143
4.1.7.Özel Vakit	145
4.1.8.İhrama Girme Ve İhramdan Çıkmanın Vakti	149
4.1.9.Arafat Ve Minaya Yönelme	150
4.1.10.1.Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması	151
4.1.11.Müzdelifede Gecelemek	152
4.1.12.Şeytan Taşlama(Remy-i Cimar)	152
4.1.13.Kurban Kesmek	153
4.1.14.Tıraş Olmak.....	154
4.1.15.Tavafın Vakti.....	154
4.1.16.Sa'y'ın Vakti.....	155
4.1.17.Kudüm Tavafının Vakti	156
4.1.18.Veda Tavafı.....	156
4.1.19.Hac Vaktinin Değişebilirliği Çevresinde Oluşturulan Şüpheler.....	157
SONUÇ.....	159
BİBLİYOGRAFYA	161
ÖZGEÇMİŞ.....	166

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****İBADETLERDE VAKİT****Hilal KOÇYİĞİT****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut YAYLALI****2011, Sayfa 175****Jüri: Prof. Dr. Davut YAYLALI****Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ****Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ**

İlk insandan günümüze kadar herkesin ve her dinin yakından ilgilendiği ya da ilgilenmek zorunda olduğu bir kavramla –vakit kavramıyla- Müslümanların ilgilenmemesi düşünülemez.

Şarii İslamdaki birçok ibadet için özel vakitler tayin etmiştir. Kendisine vakit tayin edilen ibadetlerin kabul olma şartlarından biri de tayin edilen vakti içinde yerine getirilmesidir.

Tez, bu noktadan hareketle, vakit kavramını ele alıp; ibadetler için belirlenen vakitler konusundaki farklı görüşlere yer vermeyi amaçlamıştır. Bedenî, malî ve hem bedenî hem de malî ibadetlerin vakitle ilgili hususlarına ve bu konudaki tartışmalara değinilerek bu konudaki mezhep görüşlerine ve bunların delillerine yer verilmiştir.

Temel fıkıh kitapları ve ilmi haller taranmaya çalışılarak hazırlanan bu tezde vaktin ibadetle olan ilişkisi ve buna bağlı olarak ortaya konan hükümler hakkında bilgiler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, İbadet, Vakıt

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE TIME AT PRAYING
Hilal KOÇYİĞİT

Advisor: Prof. Dr. Davut YAYLALI

2011- Page, 175

Jury: Prof. Dr. Davut YAYLALI

Assoc. Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

Assist. Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ

Since the first human being, everybody and every religion are interested in or have to be interested in a concept –time concept-. It is not possible that Muslims ignore the time concept.

The ruled determined special times for many praying in Islam. The time determined praying one of the acceptance conditions is that they must be performed in determined time.

From this point of view, thesis examined the time concept and aimed to place different opinion about the determined times for praying. Related matters with bodily praying and financial praying as well as bodily and financial praying and debates on this subject are considered, and sect views and their proof are included.

In the thesis was prepared with scanning fundamental canon law and catechism books, provided information about time relationships with praying in parallel with the rules were produced.

Key Words: Islam, Worship, Time

KISALTMALAR

b.	: İbn
b.y.y.	: Basım yeri yok
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: TDV İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV	:Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Haz.	:Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İSAV	: İslami ilimler Araştırma Vakfı
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Neş.	: Neşriyat
s.	: Sayfa
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
Vd.	: Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Sınırlı olan dünya hayatının, sonsuz olan ahiret hayatının tarlası olduğu göz önünde bulundurulursa kişinin vaktini en verimli biçimde kullanmasının büyük bir ciddiyet ve disiplin gerektirdiği anlaşılır.

İslam bireysel hayatımızı olduğu kadar toplumsal ve ekonomik yapımızı da geliştirecek düzenlemeler getirmiştir. Bunu gerçekleştirmek için de ibadetleri zorunlu kılarak vakitle ilişkilendirmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Müminin hayatını tanzim etmesi ve kulluk bilincini diri tutması açısından ibadetlerin günlük, haftalık ve yıllık olarak vakitle tayin edilmesi son derece önemlidir.

Allahın rızasını kazanma adına yapılan her şeyin ibadet olduğunu söyleyebiliriz. Fakat fıkhi anlamda anlaşılan ibadet kavramı etrafında tezimizi şekillendirmeye çalışacağız.

Çalışmamızda ibadetlerin makbul olması için birtakım ön hazırlıkların gerekli olduğunu göz önünde bulundurarak birinci bölümde abdest, gusül ve teyemmümde vakit konusuna değindik. İkinci bölümde bedeni ibadetlerden olan namaz, oruç ve itikafın öneminden bahsettikten sonra bu ibadetlerin vakitle ilgili hususlarına ve bu konudaki tartışmalara yer verdik. Üçüncü bölümde mali ibadetlerden zekat, fıtır sadakası ve kurban konularının öneminden bahsettikten sonra vakitle ilgili olan bölümlerine temas ettik. Dördüncü bölümde hem mali hem bedeni ibadetlerden olan hac konusuna değinerek hac menasiki ile ilgili vakitlere yer verdik. Ayrıca son zamanlarda gündemde olan hac vaktinin değişip değişmeyeceği konusuna da tezimizde temas ettik. Tüm bunları yaparken eski ve yeni kaynaklardan istifade ederek mezhepler başta olmak üzere o konuyla ilgili farklı görüşlere yer vermeye çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen çok değerli danışman hocam Prof Dr. Davut Yaylalı Bey'e, gerek ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof Dr. Beşir Gözübenli, Prof Dr. Mustafa Baktır, Prof Dr. H. İbrahim Acar, Doç. Dr. Murtaza Köse ve Yrd. Doç Dr. Hacı Murat Kumbasar Beylere teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

VAKİT

I.VAKİT KAVRAMI

I.A. Sözlük Anlamı

Sözlükte **vakit**; *bir işin olageldiği, yapıla geldiği saat gün veya mevsim*¹ demektir. Vakit, zamandan bir miktardır ve kendisine süre tayin edilen her şeydir. İbni Side'ye göre vakit zamandan(dehr) bir ölçü tayin etmek olarak bilinir ve çoğunlukla geçmiş zaman bazen de istikbal için kullanılır. Sibeveyh vaktin zamandaki kullanımına teşbihte bulunarak mekânda da vakit kelimesini kullanmıştır. Ona göre bu da tıpkı zaman gibi mekânı bildirir; mil, fersah ve berid gibi mekândaki bir ölçüyü gösterir. Vakit kelimesinin çoğulu “ evkat”tır. Nisa suresi 103. ayette vakit takdir edilerek; “Onların üzerine belirlenmiş vakitte farz kılınmıştır”buyrulmaktadır. Vakit kelimesi anlamca genişletilerek mekân anlamında da kullanılmıştır. Bu nedenle mekân için Mikat da denmiştir. Mikat vaktin mastarıdır. Bu anlamda ihrama girme yeri haccın mikatıdır, hilal ayın mikatıdır vb.²

I.B.Terim Anlamı

Vakit; “İbadetler için şer’an belirlenmiş olan zaman”³ demektir. Başka bir tarife göre ise; “Özel bir iş için farz ve takdir edilen zaman” karşılığında, daha çok bir işe bağlı olarak kullanılır.⁴

Herhangi bir şey için, zaman belirlenmişse o şeyin artık vakti ve sonu tespit edilmiştir. Dilimizde kullanılan “muvaqqat” kelimesinin ifade ve ihata ettiği mana budur. Bu anlamda vakit hem geçmiş hem gelecek için kullanılabilir. Kuranda türevleri ile birlikte onüç yerde geçen vakit kelimesi, kullanıldığı alan itibariyle kozmik ve metafizik bir semantik yapıya sahiptir. Ayrıca Mikat (Araf 142,143,155); mevakit (Bakara, 189), mevkuta (Nisa, 10) şeklinde, dünyevi yükümlülükleri sınırlayan zamanı belirlemek gayesiyle kullanılmıştır. Ancak bütün bunların yaratıcı ve tayin edicisi Allah’tır.⁵

¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neş., İstanbul 2000, III, 3292.

² İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu-l Arab* Darul Mearif, Kahire ts., VI,4887.

³ Mehmed Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neş., İstanbul 2010, s.597.

⁴ Komisyon, *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neş. İstanbul 1993, s.263.

⁵Faiz Kalın, *Kur’anda Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005, s.165–166.

II. VAKTİN ÖNEMİ

İslam bireysel hayatımızı olduğu kadar toplumsal yapımızı da geliştirecek düzenlemelerde bulunmuştur. Bu düzenlemenin başında da insanın hayatını disipline eden vaktin olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an zaman yerine daha çok vakit kelimesini tercih etmiştir. Bu kelime lûgat yönüyle, “bir iş için belirlenen zamanın nihayeti” demektir. Yani belirli ve sınırlı bir zaman ifade eden kelime diğerine tercih edilmiştir. Bu tercihte, Kur'an-ı kerimin pratik gayesini görmekteyiz. Yani fiili hayatta, insan için pratik ve tatbiki olan mefhumlar daha önemlidir. Bunların hatırlatılması, nazari ve zihni mefhumlara tercih ve takdim edilmektedir.⁶

Kur'an-ı kerim, kişinin vaktini boşa geçirdiği için pişman olacağını fakat bu pişmanlığın fayda vermeyeceğini bildirir(Fatır, 36–37). Hz.Peygamber (sav) de “*İki nîmet vardır ki, insanların çoğu onların değerini takdir edemez: Sağlık ve boş vakit*”⁷ buyurarak hayatımızdaki birçok nimet içinde; biri vakit olan iki nimeti seçmiş; fakat bunun da kıymetinin çok bilinmediğini vurgulamıştır. İslam âlimlerinin sözlerinde de vaktin önemini net bir şekilde görmekteyiz. Şöyle ki; Hz Ömer: “*Dört şey geri dönmez; atılan ok, harcanan para, ele geçen fırsat ve geçen zaman.*” demiştir. Hz Ali“ *Vakitlerle yakutlar elde edilebilir, fakat yakutlarla vakitler elde edilemez*” demiştir. Hz. Muaviye: “*Ey insan! Zaman sensin. Sen iyi olursan zaman da iyi olur. Eğer sen kötü olursan zaman de kötüdür*” diyerek zamanı iyi kullanan insanların kazançlı olduklarına vurgu yapmaktadır. İmamı Azam ise “*Fenalıkların en büyüğü vakti boşa geçirmektir.*” sözüyle zamanın önemine vurgu yapmıştır.⁸

Tarihte ismi bilinen ve ortaya koydukları eserleriyle tanınan Eti, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinin, takvim kullanmış olmaları konumuz açısından çok önemlidir. Zira takvim zamanın ölçülmesi, devlet ve fertlerin işlerini zaman birimlerine göre tanzim etmesi demektir. Takvime göre hareket, hayatın disipline edilmesi, insan ömrünün azami şekilde verimli kılınması demektir. Örneğin geçmişte en parlak medeniyeti kurmuş olan Mısırlıların, yılı 12 aya, gündüzü ve geceyi 12 şer saate böldükleri, her saate de müstakil bir ad verdikleri bilinmektedir.⁹ Hal böyle olunca

⁶ İbrahim Canan “Hicretler Bölümü”, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* Akçağ Yay., Ankara 1993, XVI, 205.

⁷ El-Buhârî, Muhammed b. İsmail, Rikak 1, *es-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.

⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Mumsema İslam Arşivi(t.y.) Erişim Tarihi: 30.05.2011, <http://www.mumsema.org>.

⁹ İbrahim Canan, *İslamda Zaman Tanzimi*, Cihan Yay., İstanbul 2009, s.15-16.

insanın hayatını düzene sokması hasebiyle başarıya ulaşan insanların vaktini değerlendirenler olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Nitekim sufilerin tekrarladıkları sözlerden biri de “*Vakit kılıçtır*” cümlesidir. Derler ki; *sathına dokununca kılıcın pürüzsüz ve yumuşak, yüzüne dokununca keskin ve sert olduğu müşahade edilir. O halde kılıca yumuşaklık gösteren selamete erer. Kılıçla sertleşen ve zıtlaşan ise derhal zararını görür. Bunun gibi vaktin hükmüne teslim olan kurtulur, ona karşı çıkan tepetakla yuvarlanır aşağıya düşer.*¹⁰ Arifler demişlerdir ki vakt “*kendisine uyum gösterenlere vakt(fırsat) olur, aykırı hareket edenlere ise makt(hiddet) olur. Vakte aykırı davranıp da makte (hiddete) yol açmak Ebul vakt (vaktin babası-sahibi) olmayı arzu etmekten ileri gelir. Vakte uyum göstermek ise, onun kurallarına uyup bir evladın babasına karşı olan hal ve hareketini takınarak ibnul vakt(vaktin oğlu) olmak demektir. İnsanın kurtuluşu ve saadeti de kuşkusuz ibnul vakt olmaktadır.*¹¹

Kaybolan vaktin geri gelmeyeceğini Hucviri şu şekilde ifade etmiştir. “*Vakt kulun kesbi ve kazanması dâhiline girmez. Onun için tekellüf ve zorlama ile vakit oluşmaz. Onu pazarda da satmazlar ki can verilerek satın alınabilsin.*”¹² Tüm bunlar bizlere giden vaktin bir daha geri dönmemesi nedeniyle vaktin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

III. İBADETLERDE VAKİT

İslami literatürde ibadetin biri genel diğeri özel olmak üzere iki anlamı vardır. Genel anlamda ibadet, mükellefin Allaha karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak onun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradi davranışları ifade eder. Özel anlamda ibadet ise mükellefin yaratana karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Rasulü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleridir. Fıkıh literatüründe de genellikle ibadet bu ikinci anlamdadır. İslamın temel şartlarını oluşturan namaz, oruç, zekât ve haccın yanında kurban kesme, itikâf gibi davranışlar terim anlamıyla ibadetin en meşhur örneklerini oluşturur.¹³ Bizde tezimizi bu ikinci anlamda şekillendirmeye çalışacağız.

¹⁰ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1999, s.148.

¹¹ İbn Ataullah El İskenderi, *El Muhkem Fi Şerhil Hikem*, (Şerheden: Balıklı Zade Ahmet Mahir), Fakirullah Eğitim Ve Hizmet Vakfı, 1. Baskı, İstanbul 2006, s.34.

¹² Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul 1996, s.519.

¹³ Ferhat Koca, “İbadet” *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 240–241.

Kuranı kerime baktığımızda genel itibariyle bu ibadetlerin öneminden bahsedilirken nasıl eda edilecekleri veya incelikleri Hz. Peygamber (sas) tarafından bildirilmiştir. Bunu peygamberimizin ifadelerinden de anlamaktayız. Örneğin peygamberimiz(sas) “*ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öylece kılın*”¹⁴ buyurarak ibadetleri öğretme işini üstlendiğini göstermektedir. Nitekim peygamber(sas)ın kuranın mücmel nasslarını tefsir eden veya müşkil lafızlarını açıklığa kavuşturan¹⁵ bir misyonu vardır.

Şarii tarafından yapılması istenilen ibadetler vacip ve mendup şeklinde iki ana gruba ayrılır. Vacip; Şariin mükelleften kesinlikle yapılmasını istediği şeydir.¹⁶ Hanefilere göre bu durum delalet açısından farz ve vacip olarak sınıflandırılmıştır.¹⁷ Çeşitli itibarlarla vacip kısımlara ayrılır:

1. Edasının vakti itibariyle
2. Takdir edilmiş ve takdir edilmemiş oluşu itibariyle
3. Tayin olunmuşluğu ve tayin olunmayışı itibariyle
4. Edası talep olunan şey itibariye¹⁸

Konumuzu ilgilendirmesi açısından bu tasnifteki birinci maddeyi açıklamayı yeterli görmekteyiz.

Şariin yapılmasını kesin bir şekilde istediği fakat eda edilmesi için belirli bir vakit tayin etmediği ibadetlere “*Mutlak vakitli ibadetler*” denir. Mükellef onu istediği vakitte yapar. Örneğin yemin edip yeminini bozan kimseye kefarete vermenin vacip olması için belirli bir vakit yoktur. Yeminini bozan kişi dilerse hemen, dilerse daha sonra kefareti öder. Edasını tehir etmesinde mükellefe bir günah yoktur. Fakat ölümün ne zaman geleceği bilinmediği için vakti girince mükellefin bu vacibi yerine getirmek için gayret göstermesi yerinde olur.¹⁹

Şariin yapılmasını kesin bir şekilde istediği ve eda edilmesi için belirli bir vakit tayin ettiği ibadetlere “*Mukayyed Vakitli İbadetler*” denir. Bu vacibin edası için bir başlangıç ve bir bitiş vakti vardır. Mükellef bu vacibi belirlenmiş vakti içinde tam olarak yani bütün şart ve rükünleri taşır şekilde ifa ederse, bu fiile “*eda*” denir. Vakti

¹⁴ Buhari, Ezan,18.

¹⁵ Zekiyüddin Şaban, *Usûlü'l Fıkh*, (Terc.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay., Ankara 2001, s.97.

¹⁶ Abdolvahhab Hallaf, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Hüseyin Atay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1973, XIII, 259.

¹⁷ Bkz. Zekiyüddin Şaban, s.237.

¹⁸ Abdulkrim Zeydan, *Fıkh Usulü*, (Terc.: Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi Yay., 1979, s.53.

¹⁹ Abdolvahhab Hallaf, XIII,259; Abdulkrim Zeydan, s.53.

içinde fakat eksik bir şekilde ifa edip sonra yine vakti içinde tam olarak tekrar yerine getirirse, bu fiile “*iade*”denir. Öğle namazını önce tek başına kılan kişinin daha sonra cemaatle aynı namazı ikinci defa kılması buna örnektir. Mükellefin bu vacibi vakti geçtikten sonra ifa etmesine ise “*kaza*” denir.²⁰

Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, hem o vacibe hem de o vacip cinsinden başka bir ibadete imkân veren genişlikte ise buna “*Müvessa Vacip*” yani geniş zamanlı vacip denir. O vakte de zarf adı verilir. Örneğin beş vakit namaz vacibin bu türüne girer. Çünkü bu namazlardan her biri için şarii hem o namazın hem de başka namazların kılınmasına imkân veren birer vakit tayin etmiştir. Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, o vacip cinsinden başka bir ibadetin daha ifasına imkân vermiyorsa, buna “*Mudayyak Vacip*” yani dar zamanlı vacip denir. Örneğin ramazan orucunun vaktinde başka bir oruç tutma imkânı yoktur. İki türlü benzerlik taşıyan vacip dediğimiz “*Zü’ş-Şebeheyn Vacip*” ise bir bakıma dar zamanlı vacibe bir bakıma da geniş zamanlı vacibe benzemektedir. Hac ibadeti bu tür vacibe girer. Şöyle ki haccın vakti belirli aylar olup bu vakit aynı yıl içinde ancak bir hac yapılabilmesi açısından dar vakitli, hacla ilgili davranışların hac aylarının tamamını kapsamaması açısından ise geniş vakitli bir vaciptir.²¹

Bu ayırmadan çıkan sonuca gelince;

Müvessa vacibin edası ancak ona özel olarak niyet edilmesi halinde geçerli olur. Çünkü vacip hem bu vacibin hem de aynı cinsten başka ibadetlerin ifasına müsaittir. Örneğin kişi sabah namazı vaktinde sabah namazına niyet ederse bu namazı eda etmiş olur ve bu borç zimmetinden düşer. Böyle niyet etmezse namazı eda etmiş olmaz. Nafileye niyet ederek kılsa, nafile namaz kılmış olur. Her iki durumda da sabah namazı zimmetinde borç olarak kalır. Mudayyak vacibin edası, mutlak (belirli kayıt taşımayan) niyet ile veya aynı cinsten başka bir ibadete niyet edilmekle de geçerli olur. Buna göre, bir kimse ramazan ayında mutlak olarak “oruç”a niyet etse ve farz olan oruca niyet etmese, bu farz oruç için yapılmış sayılır. Hatta nafile oruca niyet etmiş olsa bile, orucu nafile oruç olmaz, farz olan ramazan orucu yerine geçer. Zü’ş-Şebeheyn vacibin, -mudayyak vacibe benzerliğine binaen- mutlak niyet ile edası geçerli olur; -müvessa’ vacibe benzerliğine binaen ise- başka ibadete niyet halinde edası geçerli

²⁰ Şaban, *Usûlü’l Fıkh*, s.239.

²¹ Koca, 242–243; Şaban, s.240.

olmaz. Buna göre, bir kimse farz olan hacca niyet etmeksizin haccetse, bu hacı, farz olan hacc yerine geçer ve zimmetinden hacc borcu düşer. Fakat nafie hacca niyet ederek haccederse, farz olan hacc zimmetinde borç olarak kalır.²²

İslamda vaktin birçok ibadetle iç içe olması hasebiyle diyanet işleri başkanlığında da vakit hesaplama şube müdürlüğü kurulmuş; yurt içinde ve yurt dışında namaz ve oruç vakitlerini, kameri aybaşlarını, kibleyi ve dini günleri tesbit etmek, vakit hesaplama ile ilgili diğer işleri yürütmek, bu müdürlüğün görevleri arasında yer almış; bu görevi de vakit hesaplama uzmanları ve astronomlar üstlenmiştir.²³

IV. İSLAMİ VAKİTLERİN TANIMI VE HESAPLANIŞI

İslamda alamete göre yerine getirilmesi gereken mükellefiyetlere baktığımız zaman bunlar üç kısma ayrılır.

1-Kameri mükellefiyetler

2-Şemsi mükellefiyetler

3-Bu ikisi dışında bir alamete göre teşrii edilenler²⁴

Güneş ve ay dışındaki alamete göre teşrii edilen mükellefiyetler konumuz dışında olduğu için bu konu üzerinde durmayı gerekli görmemekteyiz.

Kameri ve şemsi mükellefiyetleri tahlil edersek, İslamın sadece aya ya da sadece güneşe itibar etmediğini görürüz. Kameri mükellefiyetler aylık iken, şemsi mükellefiyetler günlüktür. Çünkü aylık mükellefiyetlerin tesbiti ancak aylık değişimler gösteren aya bakmakla; günlük mükellefiyetlerin tesbiti de günlük değişimler gösteren güneşe bakmakla mümkündür. Mesela namaz, günde beş kez ifa edilmesi istenen bir ibadettir. Bu beş vaktin tahakkuku da ancak güneşin hareketlerine bakmakla tesbit edilir. Oruç veya hac ise, senenin belli aylarında ifa edilecek ibadetlerdir ve bu ayların girip çıktığı da ayın şeklini almasından anlaşılır.²⁵

Bu külli kaidenin tek istisnası, innin(iktidarsız erkek)'e tanınan mühlet ile zirai ürünlerden alınan zekâttır. Bunlar senelik mükellefiyetler oldukları halde, aya göre değil, güneşe göre hesap edilmektedir. Çünkü iktidarsız birinin tam bir şemsi senede iyileşebileceği düşünülür²⁶

²² Hallaf, XIII,261; Koca, XIX, 243; Şaban, s.240.

²³ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde 32, 33, (t.y.), Erişim Tarihi: 29.04.2011, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2554>.

²⁴ Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul 2005, s.294.

²⁵ Özcan, s.296.

²⁶ Özcan, s.296–297.

Şemsi mükellefiyetlerin daha çok namazla irtibatlı olması hasebiyle bu konuyla ilgili ayrıntıları namaz bölümünde vermeyi uygun bularak burada ay ile ilgili kısımlara yer vereceğiz.

Kur'an-ı Kerimde “*Ey Muhammed, sana hilâl aşamasındaki aylar hakkında soru soruyorlar. De ki; "Onlar insanlar ve Hacc için zaman ölçüsüdürler..."*”²⁷ buyrulmaktadır. Bu ayetin nüzûl sebebi hakkında birkaç rivayet söz konusudur. Bu rivayetlerden biri Muaz b. Cebel’in “Ey Allahın Rasulü Yahudiler sohbetlerimize katılıyorlar ve bize aylardan çok sual soruyorlar” sözü üzerine inmiştir. Diğer bir rivayete göre ise Ensardan iki kişinin Hz Peygamber’e(sas) gelip; “Ey Allahın Rasulû, bu hilale ne oluyor ki iğne gibi incecik doğuyor da sonra çoğalıyor. Nihayet kocaman oluyor ve tamtamına yusuvarlak oluyor. Daha sonra tekrar azala azala inceliyor ve nihayet ilk hali gibi ipince oluyor da tek bir hal üzere kalmıyor” sözü üzerine nazil olmuştur.²⁸

Hilâller, insanlar için hacca gitmeleri, ihrama girmeleri, oruca başlamaları, oruç bozmaları, evlenmeleri, boşanmaları, boşanma sonrasındaki bekleme süreleri, gerek alış-verişleri, ticaretleri ve borç vadeleri, kısaca hem ibadet ve hem de diğer dünya işleri konusunda birer zaman ölçüsüdürler.

Ana hatlarıyla beyan ettiğimiz bu hikmetleri biraz açacak olursak aylık ibadetlerde şemsi ay yerine, kameri aya itibar edilmesini şu sebeplere bağlayabiliriz:

1-Kameri ay sisteminde ibadetler her zaman aynı mevsime rastlamaz. Bu avantaj, dört mevsimi bir arada yaşayanlar için büyük bir ehemmiyeti haiz değilse de, sıcak ülkelerde çok önemlidir. Zira Almanya’da bir günlük oruç çoğunlukla 21 saat tutulmaktadır. Orucun değişik zamanlara rastlaması, bu saati azaltmaktadır.

2-Kameri ay sisteminde seneler daha kısadır. Bu da ümmetin fakirleri için çok önemlidir. Çünkü altın, gümüş ve ticari malların zekâtı için bir kameri sene geçmesi gerekir. 33 ay senesinde 32 güneş yılı vardır, onun için bu süre içinde bir yıllık fazladan zekât verilir. Bu, şemsi senede daha az olacağından hem Müslümanlar için faydalı hem de ihtiyaç sahipleri için elzemdir.

3-Kameri sene sisteminde insanlar daha farklı yaşa sahip olurlar. Tabii bu psikolojik bir hadisedir. Mesela şemsi seneye göre 64 yaşında olan bir kimse kameri

²⁷ 2.Bakara:189.

²⁸ Ebul-Hasen Ali b. Ahmed El-Vahidi, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Terc.: Necati Tetik-Necdet Çağıl), İhtar Yay. İstanbul 1997, s.45.

seneye göre 66 yaşındadır. Bu da insana ölümü daha çok yaklaştırmakta, ayağını yorganına göre uzatma düşüncesi vermektedir.

4-Kuran-ı Kerim'in kendilerine indirdiği ümmi insanların, kameri mükellefiyetleri aya bakmaksızın tesbit edememeleridir. Bakara suresinde (ayet189) ifade buyrulduğu üzere "ayın hilalleri, insanlar ve hacc için vakit ölçüsüdür" aylık mükellefiyetlerde şemsi aya itibar edilmemesinin sebebi de budur. Çünkü güneş aylık değişimleri göstermez. Eğer ibadetler güneş ayına göre teşri edilse idi, o zamanlar hesapla araları pek hoş olmayan Araplardan (muhal değilse bile) çok zor bir şey istenmiş olurdu. Çünkü şemsi ya da kameri bir takvime sahip olmayan ilk Müslümanların, görevlerini alamete bakarak değil hesap ederek yapmaları gerekirdi.²⁹

Tüm bu açıklamalardan sonra İslami vakitlerin tanımı ve hesaplanışını bilimsel verilerden faydalanmaya çalışarak ifade edelim:

Yukarıdada belirttiğimiz gibi Müslümanların günlük ibadetlerinin yanı sıra, bir de yıllık periyotlarla yaptıkları ibadetler vardır ve bu ibadetlerde ay takvimi dediğimiz hicri takvim kullanılmaktadır. Hicri takvimde, ayın bir tam devinimi bir ay olarak kabul edilmiştir. Bir kameri yıl "*Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü kesin hükmünde, ayların sayısı on ikidir*"³⁰ ayetiyle 12 olduğu belirtilmiştir. Bir kameri ay en az 29, en çok 30 gün sürer; ancak arka arkaya birkaç kez 29 gün veya 30 gün sürmesi mümkündür. Bir kameri yılın uzunluğu ortalama 354,36 gün olduğundan miladi yıla göre 10~12 gün daha kısadır. Takvim başı olarak hicret yılı esas alınmakla birlikte yılbaşı olarak efendimizin hicret ettiği ay esas alınmamıştır. Çünkü hicret rebiülevvel ayında gerçekleşmiş olmasına rağmen takvim biraz geri alınarak muharremde başlatılmıştır. Bunun gerekçesi olarak muharrem'in eskiden beri yılbaşı olarak gösterilmesinin yanı sıra Hz. Peygamberin(sav) hicret etmeye azmetmesinin bu ayda olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir.³¹

IV. A.Kameri Ayın Başlangıcı

Kameri ay, hilalin ilk görülmesiyle başlar ve bir sonraki hilal yine ilk defa görüldüğünde sona erer. Ayın başlamasının dini tanımı, yeniayın güneş battıktan sonra batı ufkunda görülmesi (hakiki ru'yet) veya görülebilecek şekilde ufkun üstünde mevcut

²⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay, Ankara ts., s.373-374; Özcan, s.298.

³⁰ 9.Tevbe:36.

³¹ İbrahim Canan, "Hicretler Bölümü", *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, XVI,204.

olduğunun kesin olarak bilinmesidir (hükmi ru'yet). Ayın başladığı anlaşıldığında mevcut gece ve takip eden gündüz ayın 1. günü kabul edilir. 29. günün bitiminde bir sonraki yeniay görülürse mevcut ayın bittiğine ve bir sonraki ayın başladığına hükmedilir. Aksi takdirde, Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi vesellem) "*Bulut, görmenize mani olursa sayıyı otuza tamamlayın*"³² hadisine dayanarak bir gün daha beklenir ve ay otuza tamamlanır. Ancak iki ayın üst üste 29 gün çekmesi ve birincisinin, havanın bulutlu olması nedeniyle hilalin görülememesi nede⁴⁹

niyle otuza tamamlanması sonucunda bir sonraki ayın 28. günün bitiminde görülmesi mümkündür. Bu müşkülün giderilmesi ise ancak İttihad-ı Metali' esas alınmakla mümkün olur. Hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi ise, önceki aya erken başlandığının ispatıdır.³³

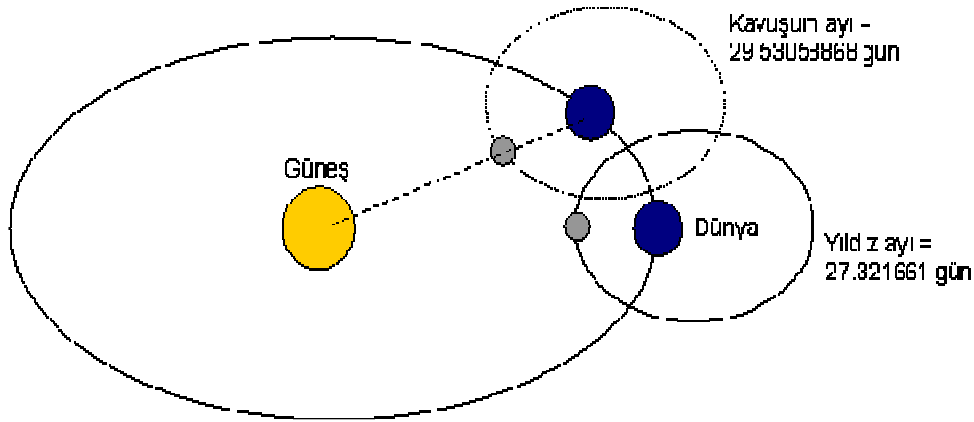
IV. B.Ay Hareketi Ve Kavuşum

Ay, dünyanın çevresinde saat istikametinin aksi yönde döner ve bir turunu ortalama 27,321661 günde tamamlar. Uzak bir yıldızdan bakıldığında görülen, ayın dünya çevresindeki bu bir turuna *yıldız ayı* adı verilir. Ay kendi çevresinde de tam olarak aynı hızda döndüğünden ayın hep aynı yüzü dünyaya bakmaktadır. Ay bu hareketi esnasında dünya da bir taraftan güneşin etrafında döndüğü için, ay da dünya ile beraber güneşin etrafında dönmüş olur. Ayın kendisi ışık saçmadığı, ancak güneşin ışıklarını yansıttığı içindir ki görülmesi ancak güneş ışınlarına bağlıdır. Bu nedenle bizim gördüğümüz şekliyle "bir kameri ay", güneşten bakıldığında ayın dünya etrafında dönme süresidir. Ortalaması 29,53058868 gün olan bu aya *kavuşum ayı* denir (Şekil 1). Ayın dünya etrafındaki dönüş yönü ile dünyanın güneş etrafındaki dönüş yönü aynı olduğundan kavuşum ayı, yıldız ayından daha uzundur. Aradaki fark da yine dünyanın güneş etrafında kat ettiği açıyla doğru orantılıdır. Ne var ki ay yörüngesi bir hayli ekliptiktir; dünyaya olan merkezden merkeze mesafesi 356 ilâ 407 bin km. arasında değişir. Buna paralel olarak ayın yörünge hızı da farklılık gösterdiğinden, bir kavuşum ayı 29,2 ilâ 29,8 gün sürebilir. İşte bu nedenle kameri aylar bazen 29 bazen de 30 gün çekmektedir. Ayın ekliptik düzlemine izdüşümünün, dünya-güneş ekseniiyle yaptığı açı

³² Buhari, Savm 5,11, 13.

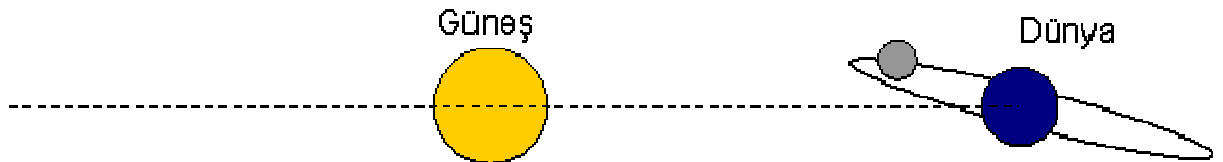
³³ Abdurrahman Özkan, 23.03.2009, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011, <http://cepmuvakkit.com>.

Ay Faz Açısı olarak isimlendirilir. Bu açı kavuşumda 0° , ilk dördünde 90° , dolunayda 180° ve son dördünde 270° dir.

Şekil 1. Yıldız Ayı ve Kavuşum Ayı

Ayın dünya çevresindeki yörüngesi, ekliptik ile $5,145396^\circ$ lik küçük bir açı yapar (Şekil 2). Bu açı nedeniyle ay, ekliptik düzlemine göre $\pm 5^\circ$ lik dikey salınımlar yapar. Bu salınımın periyodu bir yıldız ayıdır. Herhangi bir andaki ayın bu dikey açısına ise Ay Eğim Açısı adı verilir. Eğer kavuşum esnasında bu açı sıfıra çok yakın ise ay, güneş ile dünya arasına girmiş olur ve güneş tutulması dediğimiz hadise meydana gelir. Bu açının dolunay esnasında sıfıra çok yakın olması durumunda ise dünya güneş ile ay arasına girmiş olacağından ay tutulması oluşur.

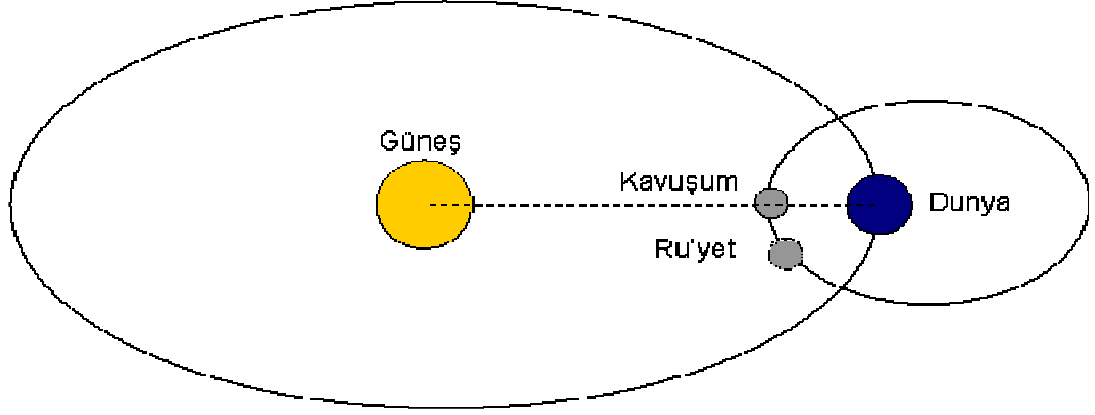

Şekil 2. Ay Eğimi

IV. C.Yeniayın Görülebilme Kriterleri

Astronomik olarak kameri ay, dünya-ay doğrusuyla dünya-güneş doğrusunun aynı hizaya gelmesi, yani aralarındaki düzlemin, ekliptik düzlemine dik açı oluşturmasıyla başlar ve aynı şartın tekrar oluşması ile sona erer. Bu şartın oluştuğu an, ayın kavuşum (içtima) durumudur. Kavuşum anında ay, dünyayla güneş arasına girdiğinden görülmesi imkânsızdır. Zira ayın kendisi ışık yayan bir cisim değildir ve ancak güneşten gelen ışınları yansıtmaktadır. Kavuşum anında güneş, ay ve dünya aynı hizada bulunduklarından ayın güneş ışığını dünyaya aktarması mümkün değildir. Kameri ayın başlangıcına ait fıkḥ hüküm ise hilalin görülmesidir (ru'yet). Ru'yetin

oluşması için ayın kavuşum noktasından belli bir mesafe ayrılması ve böylece oluşan açı ile aydan yansıyan güneş ışınlarının dünyaya düşmeye başlaması gereklidir (Şekil3).

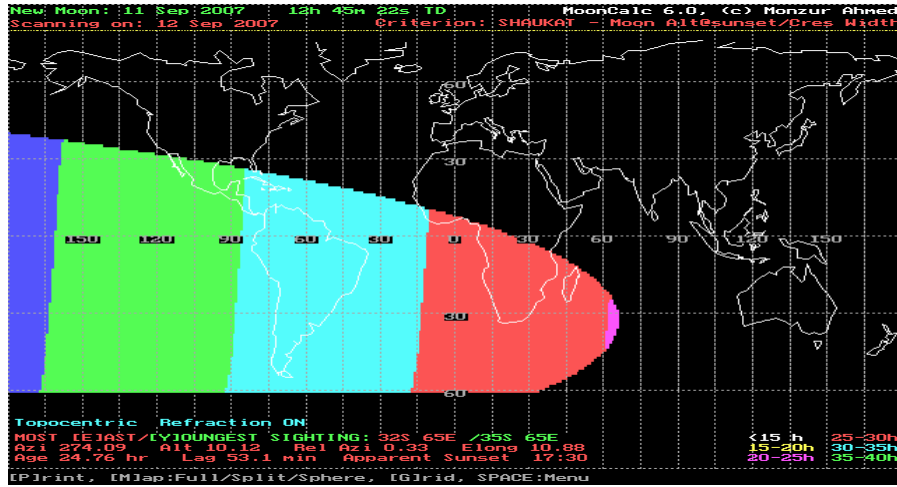
Şekil 3. Kavuşum ve Ru'yet

Ay üzerindeki kraterlerin sebep olduğu pürüzlü yüzey, eğik gelen ışınları yuttuğundan, ayın bu ayrılma açısı yaklaşık 7° olana dek güneş ışınları dünyaya ulaşamamaktadır. Danjon tarafından 1932 yılında tespit edilen bu olguya göre ru'yetin gerçekleşmesi için ayrılma açısının 7 dereceden büyük olması şarttır. Yapılan gözlemler, hilalin dürbün, teleskop gibi yardımcı bir aletle görülebilmesi için en az 8 derecelik bir açının, çıplak gözle görülebilmesi için ise $10\sim 11$ derecelik bir açının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Ru'yet için 8° ayrılma açısını şart koşarsak, bu durumda hilalin görülebilmesi için, Ay Eğim Açısına bağlı olarak $6,2^\circ \sim 8^\circ$ arasında bir faz açısı ve buna paralel olarak kavuşum anından itibaren $11\sim 18$ saatlik bir sürenin geçmesi gerekli olur.

Yeniay evresinde ay, güneşi gökyüzünde az geriden takip ettiği içindir ki ayın batışı, güneşin batışından biraz sonra gerçekleşir. Bu nedenle hilal, güneş battıktan $10\sim 15$ dakika sonra güneşin battığı noktanın yakınlarında ve kendisi de batmadan hemen önce kısa bir süre zarfında gözlenebilir. Ayın görülebilmesi için hilalin belli bir kalınlığa ulaşması ve batmadan önceki parlaklığının, ufku o anki parlaklığından daha fazla olması gereklidir. Bunun için ise güneş battığı anda ayın ufuktan belli bir açı yukarıda olması gerekmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında denebilir ki; belli şartlar oluşmaksızın hilalin görülmesi mümkün değildir ve astronomi ilmi, en azından hilalin görülmesinin mümkün olabileceği en erken anı söyleyebilir. Görülebilirlik kriterleri kullanılarak hazırlanan Hilal Görülebilirlik Haritaları, belli bir kameri ay için hilalin dünyanın hangi

kesimlerinde ilk olarak görülebileceğini kestirirler. Bu ilk görülebilirlik alanları, bir noktadan başlayıp batıya doğru genişleyen bir parabol şeklinde oluşmaktadır (Şekil 4).

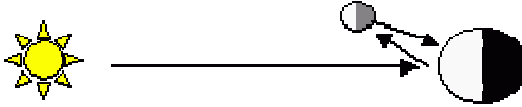

Şekil 4. Shaukat (Şevket) Kriterleri ile Hazırlanan Hicri 1428 Ramazan Ayına ait Görülebilirlik Haritası

Ayın hilal olduğu dönemlerde, ay yuvarlağının geri kalan karanlık kısmı da belli belirsiz bir ışık saçmakta ve dikkatle bakıldığında seçilebilmektedir (Şekil 5). Hilal kalınlığı arttıkça karanlık bölümün görülebilmesi zorlaşmaktadır. Sebebi ilk olarak Leonardo da Vinci tarafından ortaya konduğundan, da Vinci olgusu olarak bu gerçekliğe, dünyadan yansyarak aya çarpan güneş ışınları neden olmaktadır (Şekil 6). Aydan bakıldığında dünyanın görüntüsü, dünyadan bakıldığında ay görüntüsünün bir bakıma negatiftir; yani ayın hilal döneminde (Ay Faz Açısı küçükken), aydan dünya dolun şeklinde görünmektedir. Bu durumda güneşten dünyaya çarpıp yansıyan ışınların neredeyse tamamı ay yüzeyine ulaşmakta, buradan tekrar yansyarak zayıf bir ışımaya neden olmaktadır. Ay Faz Açısı arttığında ise dünyadan yansıyan ışınların yönü değiştiğinden şiddeti azalmaktadır. Genel olarak ifade edersek, ayın karanlık kısmının da Vinci ışıma şiddetinin, karanlık kısmın yüzeyi ile doğru orantılı olduğunu söyleyebilir. Buna göre örneğin ay yarı-hilal şeklini aldığı da Vinci ışımasının şiddeti yarıya iner ve farkedilmesi son derece zorlaşır. Da Vinci ışıması, hilalin görülmesinde ya da görülen şeyin hilal olduğunun teyidinde önemli bir ipucu olabilmektedir.

Şekil 5. Da Vinci Etkisi Altında Hilalin Görünümü

Şekil 6. Da Vinci Etkisinin Oluşumu

Ayın başlangıcına ilişkin İhtilaf-ı Metali' ve İttifak-ı Metali' olmak üzere iki ayrı fikhî kural mevcuttur. Şafiilerin esas aldığı İhtilaf-ı Metali' kaidesinde, aralarında 24 fersahtan (134 km) fazla mesafe bulunan beldelerde hilal farklı gecelerde görülmüşse yeni ay da farklı günlerde başlar. Bu görüştekilerin delili, "*Artık sizden kim ramazan ayının hilâlini görürse, o gün oruç tutsun*"³⁴ ayetidir. Diğer mezheplerine göre ise İttifak-ı Metali' esas olup, yeryüzünün herhangi bir bölgesinde hilalin görülmesi durumunda diğer beldelerde de buna istinaden ayın başladığına hükmedilir. İttifak-ı Metali' kuralının uygulanması halinde tüm Müslümanların aynı hicri takvimi kullanmaları mümkün olacaktır.

İslam ülkeleri arasında kameri aybaşı konusunda standart bir uygulama olmadığından, özellikle oruçla alakalı olarak Ramazan ve Şevval ayları ile, haccın ifa edildiği Zilhicce aylarına yönelik olarak sıkıntı yaşanmaktadır. Suudi Arabistan ve ona uyan ülkeler ile diğer İslam ülkeleri arasında uzun yıllar boyu süregelen bu farklılık, oruca farklı günlerde başlanmasına ve Ramazan ile Kurban bayramlarının farklı günlerde kutlanmasına yol açmaktadır; zira Suudi Arabistan'ın açıkladığı ve uyguladığı kameri ay, yukarıda izahına çalıştığımız görülebilirlik kriterlerine (hükmi ru'yet) ve kendi gözlemlerine (hakiki ru'yet) dayanarak kameri aybaşlarını tespit eden ülkelere göre genellikle bir gün erken başlamaktadır. Böylece Ramazan ve Kurban Bayramları da birer gün farklılık arz etmektedir. Özellikle Amerika'da yaşayan Müslümanların

³⁴ 2.Bakara:185.

hilali göremedikleri gecelerde, çok daha doğuda olan Suudi Arabistan'da aybaşı ilan edilmesi tartışmalı bir durum oluşturmaktadır. Bu konudaki genel kanı, astronomik hesaplama sonucu aybaşı tespit edenlerin sünnete uygun davranmadıkları ve hilali gözlemlediği düşünülen ve Haremeyn-i Şerif'i barındırma şerefine sahip olan Suudi Arabistan'ın ilan edeceği aybaşının esas alınması yönündedir; ancak konuyu araştıranlar, Suudi Arabistan'daki uygulamanın hilalin görülebilirliği esasını gözetmediğini ileri sürmektedirler. İddiaya göre Suudi Arabistan'da kameri aybaşlarının tespitinde Ümmü-l Kurra Takvimi esas alınmaktadır. Krallığın kurulduğu dönemde, devlet işlerinde standart bir hicri takvimin kullanılması ihtiyacıyla uygulanmaya başlayan Ümmü-l Kurra Takvimi, 32 yıllık olarak hazırlanmış ve aybaşlarının tespitinde İngiliz Kraliyet Rasathanesinin ilan ettiği kavuşum zamanlarına itibar edilmiştir. Buna göre eğer Riyad'da günbatımı esnasında kavuşumun üzerinden 12 saat geçmişse o gün ayın biri kabul edilmiştir. Hicri 1420 yılında bu kriter değiştirilerek, ayın batışı esas alınmıştır. Buna göre Mekke'de ayın güneşten sonra battığı gece ve onu takip eden gün ayın biridir. Hicri 1423 yılından itibaren ise bu kritere, günbatımında kavuşumun gerçekleşmiş olma şartı eklenmiştir. Ümmü-l Kurra Takvimi her ne kadar sadece resmi amaçlı da olsa, ilan edilen aybaşlarının ekseriyetle bu takvime uygun olduğu bildirilmektedir. Gerçi Suudi Krallığında hilalin görüldüğüne karar verilmesi için iki tanığın şahadeti gerekmektedir; ancak gözlemcilerin hilalin müşahadesi konusunda tecrübeli olmaları şartı aranmaması ve günümüz gökyüzünde uydu, uçak vb. yapay cisimlerin çokluğu gibi nedenlerle olacak ki şahadet çoğunlukla vaki olmaktadır. Ya da şahadet bildirilmese dahi, önceki ayın otuzu tamamladığı durumlarda yeni ayın başladığına hükmedilmektedir. Hâlbuki önceden de açıkladığımız üzere, hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi, önceki aya erken başladığını göstermektedir. Bu dikkate alınmadığı takdirde, tüm aylar bir geriye kayabilmektedir. Şahadet konusundaki ihtilafların giderilmesi için Hanefi mezhebinin görüşüne itibar edilmesi, yani bulutsuz havada hilalin görüldüğüne karar verilebilmesi için büyük bir topluluğun şahadetinin gerekli kılınması tavsiye edilmektedir.

Kameri aybaşları konusunda yaşanan bu ayrılığın giderilmesi için zaman zaman İslam ülkeleri bilirkişileri bir araya gelmekte ve çözüm yolları araştırmaktadırlar. 1973 yılında Kuveyt'te yapılan konferansın ardından 1978 yılında İstanbul'daki Ru'yet-i Hilal Konferansına 19 ülkenin delegeleri katılmışlardır. Bu konferansta özetle, kameri

aybaşı için ru'yetin esas olduğu, astronomik olarak ortaya konan görülebilirlik (hükmi ru'yet) hesaplamalarında Ay Ayrılma Açısının en az 8° ve Ay Dikey Açısının en az 5° olması gerektiği ve İttifak-ı Metali'nin geçerli olduğu karara bağlanmıştır. Buna göre tüm ülkelerde aynı gün aybaşı kabul edilecek, yani Müşterek Hicri Takvim kullanılacaktır. Bu takvimde hilalin, dünyanın herhangi bir noktasında ilk olarak görülebildiği anı, yani Ay Ayrılma Açısının 8° olduğu anı takip eden Miladi günün (GMT) kameri ayın biri olarak alınması kararlaştırılmıştır ki bu da şu anlama gelir: Eğer hilal ilk görülebildiğinde saat 00:00 GMT'den önceyse, o esnada Amerika'nın batı kıyılarında akşam olacağından ay görülebilecek ve dünyanın kalanı için o gece yeni ay başlamış sayılacaktır; 00:00 GMT'den sonra beliren hilal ise ancak Asya'nın doğu kıyılarında akşam olduğunda görülebilecektir. Yani görülebilirlik parabolü Amerika'nın batısına, Büyük Okyanus üzerine rastlıyorsa takip eden gece kameri aybaşı olacaktır. Ancak ilk görülebilirliğin 00:00 GMT'ye yakın gerçekleştiği aylarda, yani hükmi ru'yetin belirsizlik içerdiği durumlarda Amerika'nın batı bölgelerinde yapılacak müşahade belirleyici olacaktır.

Türkiye'de hâlihazırdaki uygulama da 1978 Konferansı doğrultusundadır. Bu itibarla örneğin, bizden hayli batıda olan Amerika'da hilalin ancak teleskopla görülmesi durumunda dahi Türkiye'de Ramazan veya Şevval başlamış olmaktadır. Yani denebilir ki Türkiye'deki uygulamaya göre hilalin Türkiye ya da Mekke'de daha önce görülmesi astronomik olarak mümkün değildir. 1999 ve 2001 yıllarında Ürdün'de gerçekleştirilen İslami Astronomi Konferanslarında da, astronomik görülebilirlik kriterleri tartışılmış ve bu kriterlere uymayan müşahadelere itibar edilmeyeceği karara bağlanmıştır.

Kısacası;

- İbadetlere esas olan hicri takvim ay devinimini esas alır.
- Bir kameri ay 29 veya 30 gün sürer. Birkaç kez üst üste 29 veya 30 gün çekebilir.
- Bir kameri ayın bitip diğerinin başlaması için hilalin görülmesi lazımdır.
- Ay tam dünyayla güneş arasındayken hilal görülemez. Hilalin görülebilmesi için güneşten belli bir açı miktarı ayrılması gereklidir.
- 29. günün bitiminde hilal görülemezse ay otuza tamamlanır; ancak hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi, aya erken başlandığının ispatıdır.
- Hilal, güneş battıktan 10~15 dakika sonra, güneşin battığı noktanın yakınlarında ve kısa bir süre zarfında gözlenebilir. Sonra kendisi de batar.

- Akşam vakti hilalin ilk görüldüğü yerin doğusunda kalan bölgeler hilali ancak ertesi gece görebilirler. Batı tarafındaki bölgelerde ise akşam olduğunda görülebilir. Buna göre Amerika'nın batısından görülemeyen bir hilal, o gece dünyanın hiç bir yerinden görülemez.
- Hilalin görülüp görülememesi müşahedede bulunan gözlemcinin tecrübe ve görüş kabiliyetine, ayrıca atmosfer şartlarına bağlıdır. Dolayısıyla hesap yoluyla kesin olarak belirlenemez.
- Uzun yıllar boyunca toplanan gözlem sonuçlarının değerlendirilmesiyle bazı görülebilirlik kriterleri oluşturulmuştur. Bu istatistikî kriterler, hilalin en erken ne zaman ve nereden görülebileceğini kestirirler. Dolayısıyla bu kriterler, ancak gözlemin sıhhatine yönelik ipucu verebilirler; kameri aybaşı tespitine esas olan ayın bizzat müşahedesidir.
- Türkiye'de hicri takvim, 1978 yılındaki uluslararası konferansta kabul edilen kriterlere göre hesaplanıp hazırlanmaktadır.
- Şafii mezhebi dışındaki cumhura göre, dünyanın herhangi bir yerinde hilal görüldüğünde, diğer yörelerde de aybaşı kabul edilir. Buna göre hilal, Amerika'nın batısından görülebildiği en son zaman olan Türkiye kış saatiyle 02:00'a kadar tespit edilebiliyorsa o gece ve takip eden gün tüm dünyada hicri aybaşı olarak kabul edilmektedir. Eğer hilal bundan sonra görülebiliyorsa bir sonraki gece aybaşı olur.
- Diyanet'in açıkladığı kameri aybaşından önce hilali Türkiye'den veya Mekke'den görmek mümkün değildir.

Suudi Arabistan ve onu takip eden ülkelerde aybaşının genellikle, görülebilirlik kriterlerini uygulayan ve bunu gözlemlerle destekleyen ülkelerden bir gün önce ilan edilmesi sıkıntıya sebep olmaktadır. Bu farkın, Suudi Krallığının uyguladığı ve nesnel kriterlere dayanmayan Ümmü-l Kurra takviminden kaynaklandığı iddia edilmektedir.³⁵

³⁵ Bkz. Amerika Müslümanlar Birliği,(t.y.) Erişim Tarihi:17.04.2011, www.unitedamericanmuslim.org; Cep Muvakkit, 23.03.2009, Abdurrahman Özlem, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011, <http://cepmuvakkit.com>.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBADETE HAZIRLIK TÜRÜNDEN OLAN DİNİ AMELLERDE VAKİT

1.1.ABDESTTE VAKİT

*El yıkama suyu*³⁶ anlamına gelen **abdest** kelimesi, fıkhi anlamda *bazı ibadetleri yapmak için, vücudun belirli uzuvlarını usulüne uygun olarak yıkamak veya meshetmek* şeklinde ifade edilir.³⁷

İslamiyetten önce, gerek Yahudilik ve Hristiyanlık, gerekse eski Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma ve Uzakdoğu dinlerinde, genellikle ayine bağlı ve sembolik yönleri ağır basan abdeste benzer birtakım temizlik çeşitleri görülmektedir. Daha çok din adamları tarafından yapılan bu dini temizliklerdeki ortak husus, dinlere göre yer yer farklılıklar göstermekle beraber, insan vücudunun ya bütününe veya yalnız ellerin ve ayakların veya sadece ellerin ve ağzın, hatta yalnız parmakların yahut da ayinle ilgili bazı eşyanın temizlik ve takdis niyetiyle yıkanmasıdır.³⁸

İslamda bir tür temizlik olan abdesti ne zaman almamız gerektiğine gelince: Namaz vakti girince veya hiçbir vakitle ilgili olmasa bile kişinin abdestli olması şart olduğu bir işi yapmak istediğinde farz olur. Namaz vakti girince abdestin farz olmasında ihtilaf yoktur. Nitekim ayette;” *Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzünüzü, dirseklerle birlikte ellerinizi... yıkayınız*”³⁹ buyrulurken namaz kılmak istenince abdest almayı farz kılmıştır.⁴⁰ Ayetin görünüşüne bakılırsa her namazdan önce abdest almanın şart olduğu anlaşılır. Zahiriler ve Şiiiler ayetin zahiri manasına bakarak her namaz için ayrı abdest alınması gerektiğini ileri sürerler. Hz Peygamber ve Hulefa-i Raşidin’in genellikle her namaz için ayrı abdest aldıkları bilinmektedir. Ancak Hz peygamber Mekkenin fethine kadar her namazdan önce abdest aldığı halde Mekke fethedildiği gün birkaç vakit namazı bir abdestle kılarak, bozulmadığı müddetçe bir abdestle birden fazla vaktin namazının kılınabileceğini göstermiş ve ümmetine kolaylığı

³⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yay., Ankara 2001, s.3.

³⁷ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2007, s.4.

³⁸ Abdulkadir Şener, “Abdest”, *DİA*, İstanbul 1991, I,68.

³⁹ 5.Maide:6.

⁴⁰ İbn Rüşd, “*Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid*, (Terc.: Vecdi Akyüz), Beyan Yay., İstanbul 1991, I,75-76.

sağlamıştır. Öyle ki Hz Ömer peygambere, daha önce böyle yapmadığını söyleyerek durumu sorması üzerine peygamberimiz bunu bilerek yaptığını belirtmiştir.⁴¹

Abdestin farz olduğuna dair delil kitap, sünnet ve icma ile sabittir.⁴² Nitekim Kur'an-ı Kerimde “*Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzlerinizi, dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, başınızı meshedin ve topuklara kadar ayağınızı yıkayın...*”⁴³ Bu ayet ittifakla medenidir. Namazın Mekke’de farz kılındığını göz önünde bulundurarak bu ayetin inmesine kadar (Hicri 4. veya 5. yıl) namazların abdestsiz kılındığını düşünebiliriz. Ancak Cebrailin namaz ve abdesti öğretmekle birlikte abdest alıp namaz kıldıkları ve söz konusu ayetin nüzulünden önce asla abdestsiz namaz kılınmadığı, siyer âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri bir husustur.⁴⁴ Örneğin Mevlana Şibli Numani bu ayetin nüzulünden önce de abdestin var olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Öncesinde bilinen ve var olan bir uygulama hakkında daha sonra neden bir ayetin nazil olduğu hakkında ise Molla Hüsrev şunu belirtmiştir: *Ayetin nüzulünde fayda; abdest emrini sabit ve mukarrer kılmaktır. Çünkü abdest müstakil bir ibadet olmayıp da namaza tabi olunca, vahy zamanından müddetin uzamasıyla ve nakledenlerin de günden güne azalmasıyla, ümmeti Muhammedin abdest işine önem vermeyip, şartlarına ve rükünlerine rivayette gevşeklik göstermeleri muhtemeldir. Mütevatır nass ile sabit olan onun gibi değildir. O, her zamanda ve her lisanda bakidir. Yine onun hakkında vahyi metlûv varid olunca ulemanın ihtilafları yok olur.*⁴⁶

Molla Hüsrev’in de belirttiği gibi herhangi bir konuda bir nassın bulunması âlimlerin ihtilaflarını bertaraf etmektedir. Nitekim Sünni mezhep imamı tarafından abdestin farzlarının ayette geçen yüz, dirseklere kadar kollar, başın meshedilmesi ve ayakların yıkanması olduğu kabul edilmektedir. Ancak Hanefiler dışındaki üç mezhepte bu farzlara ilaveler bulunmaktadır. Şöyleki;

Şafiilere göre;

1) Niyet etmek

2) Yüzü yıkamak

⁴¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007, II, 225; Şener, s. 69.

⁴² İbn Rüşt, I, 73.

⁴³ 5. Maide: 6.

⁴⁴ Şener, s. 69.

⁴⁵ Mevlana Şibli Numani, *Siretü'n-Nebi*, (Çev.: Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2002, s. 453-454.

⁴⁶ Molla Hüsrev, *Düreru'l-Hukkam fi Şerhi Gururu'l Ahkam*, (Terc.: Arif Erkan), Eser Neş., İstanbul 1979, s. 14-15.

- 3)Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 4)Başı meshetmek
- 5)Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 6)Tertibe riayet etmek⁴⁷

Hanbelîlere göre;

- 1)Yüzü yıkamak
- 2)Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 3)Başı meshetmek
- 4)Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 5)Tertibe riayet etmek
- 6)Abdest uzuvlarının ara verilmeden ardı ardına yıkamak(muvâlât)

Malikilere göre;

- 1) Niyet etmek
- 2) Yüzü yıkamak
- 3) Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 4) Başı meshetmek
- 5) Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 6)Abdest uzuvlarının ara verilmeden ardı ardına yıkamak(muvâlât)
- 7)Uzuvları yıkarken ovma(tedlik)⁴⁸

Yukarıda ifade edilen farzlara baktığımız zaman ihtilafların niyet, tertib, tedlik ve muvâlât konusunda olduğunu müşahade etmekteyiz. Tedlik konumuz dışında olduğu için bu konuya temas etmeden niyet, tertib ve muvâlât konusuna değinmek istiyoruz.

Hanefilere göre niyet farz değil sünnettir. Ancak hurma sırası, eşek artığı ile abdest alınacaksa suyun hükmünden dolayı niyet farz olur. Bu durumda da niyetin vakti istincadan önce ve ondan sonra yüzü yıkarken olur⁴⁹

Şafiilere göre niyet farzdır ve abdestin sonuna kadar devam etmelidir. Niyetin zamanına gelince yüzün yıkanmasına başlandığı andır. Daha evvel veya daha sonra getirilen niyet makbul değildir. Çünkü abdestin farz olan ilk organı yüzdür. Niyet yüzün

⁴⁷ Halil Güneş, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yay., İstanbul 2000, s.49-51.

⁴⁸ Şener, s.69.

⁴⁹ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (Terc.:Ahmed Efe vd.), Feza Yay., İstanbul 1994, I,156; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi*, Uysal Kitabevi, Konya ts., I,24; Molla Hüsrev, I,21.

yıkanması ile beraber getirilmelidir.⁵⁰ Hanbelîlere göre niyet farz değildir. Niyetin vakti abdestteki ilk vacip olan besmele anıdır. Malikilere göre niyet farzdır. Abdeste başlamadan veya abdeste başlarken niyet yapılır.⁵¹

İmam Şafii ve Hanbelîye göre tertibin farz olduğunu belirtmiştik. Hanefilere ve Malikilere göre tertib farz değil sünnettir. Yani abdest uzuvlarını ayette belirtildiği şekilde sırasına riayet ederek yıkamayı Hanefiler ve Malikiler sünnet, Şafii ve Hanbelîler ise farz kabul ederler.⁵²

Hanbelî ve Malikilere göre muvâlat farzdır. Muvâlat; *ortalama bir zamanda yıkanılmış bulunan bir uzvun, yaşlığı kurumadan önce, diğer bir uzvu yıkamak* demektir. Bu hususta şiddetli sıcaklığın, soğğun ve rüzgârın kurutmasına itibar edilmez. Abdest alan kişinin normal halde bulunmasına itibar edilir. Kişi abdest azalarından birini yıkadıktan sonra, ara verip daha sonra bir özür bulunmaksızın diğer azasını yıkarsa mekruh olur. Bu durumu meşru kılan abdest suyunun bitmesi veya benzeri bir hal olması gibi bir özür varsa abdest alırken iki uzvu yıkama anında ara vermekte bir sakınca yoktur.⁵³

Bu durumda muvâlatı ve tertibi farz kabul edenlere göre kişi bir uzvunu yıkamayı unuttur daha sonra hatırlarsa o uzvunu yıkamakla abdesti tam olmaz yeniden abdest alması gerekir ancak muvâlatı ve tertibi farz kabul etmeyenler böyle bir durumla karşılaşarlarsa sadece unuttukları uzvu yıkamakla abdestleri tam olur.

Abdestin farz olan vaktiyle alakalı olarak şunu da söylemeliyiz: Farz olan vakit daralmışsa kişinin abdestin farzlarıyla yetinmesi vacip olur. Eğer abdestin sünnetleri yerine getirildiğinde vakit çıkarsa o sünnetleri yapması kişiye haram olur.⁵⁴

1.2.TEYEMMÜMDE VAKİT

Teyemmüm lügatte **kast** anlamına gelir.⁵⁵ Dini bir kavram olarak, *su bulunmadığı veya bulunduğu halde kullanılmasına imkân bulunmadığı takdirde, toprak*

⁵⁰ Ebu Şuca, *Delilleriyle Büyük Şafii İlmihali- Ğayetü'l-İhtisar Ve Şerhi*, (Çev.: Nizamettin Ersöz), Ravza Yayınları, İstanbul 2005, s.88; Günenç, s.49.

⁵¹ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995, I,235.

⁵² Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkah Kitabı*, (Terc.: Hasan Ege), Ankara 1971, I,57.

⁵³ *Fetâvâyî Hindîyye*, Akçağ Yay., Ankara ts., I,30.

⁵⁴ Ahmet b. Hamza, *Nihayetü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967, I,379.

⁵⁵ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1991, s.732.

*cinsinden bir şey ile abdestsizlik, cünüplük gibi hükmi kirliliği gidermek maksadıyla yapılan işlemi ifade eder.*⁵⁶

Teyemmümdeki hükmi kirliliği gidermek abdest ve gusülde olduğu gibi su ile değil toprak cinsinden bir şeyle yapılır. Sembolik ve manevi temizlenme yolu olan teyemmüm her ne kadar maddi bir temizlik sağlamasa da kişiyi manevi ve psikolojik olarak temizlenme duygusuna kavuşturur ve kendisini Allah'a ibadet için hazırlıklı hissetmesine imkân sağlar.⁵⁷

Kur'an-ı kerimde Maide suresinin 6. ayetinde abdest ve gusül emredildikten sonra aynı ayette teyemmümden de bahsedilir. Şöyle ki: *"Eğer hasta iseniz veya bir yolculukta iseniz veya biriniz tuvaletten gelmiş ise yahut kadınlara dokunmuşsanız ve bu durumda su da bulamamışsanız, o zaman temiz bir toprak ile teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz"*⁵⁸ buyrulur. Ayetin bu kısmının hemen hemen aynısı Nisa suresinde 43. ayette de yer alır.

Teyemmümün Medine'de bir sefer dönüşü Hz Aişe'nin suyun bulunmadığı bir yerde gerdanlığını kaybedip onu ararken namaz vaktinin geçmesine az zaman kala sahabelerin paniklemeleri üzerine farz kılındığı bilinmektedir.⁵⁹

Teyemmümün vakitle olan bağlantılarına geçmeden evvel mezheplere göre teyemmümün farzlarını sıralamakta fayda görmekteyiz.

Hanefilere göre teyemmümün farzı üçtür:

- 1) Niyet etmek
- 2) Yüzü meshetmek
- 3) Kolları dirseklerle birlikte meshetmek.

Şafiilere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Toprağı mesh edilecek uzva nakletmek
- 3) Bütün yüzü mesh etmek
- 4) Ellerini dirsekleriyle beraber meshetmek

⁵⁶ Erdoğan, s.579; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.661.

⁵⁷ Hayrettin Karaman vd, *Kur'an yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, II,226.

⁵⁸ 5.Maide:6.

⁵⁹ El-Vahidi, *Esbab-ı Nüzûl*, s.124.

5) Tertibe riayet etmek⁶⁰

Malikilere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Toprağın pak olması
- 3) Yüzü meshetmek
- 4) Elleri dirseklerle birlikte meshetmek
- 5) Muvâlât

Hanbelîlere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Besmele çekmek
- 2) Yüzü meshetmek
- 3) Elleri bileklere kadar meshetmek
- 4) Tertibe riayet etmek
- 5) Muvâlât⁶¹

Maide suresi 6. ayetin son kısmında geçtiği üzere⁶² teyemmüm Müslümanlara has bir kolaylıktır. Nitekim gusül İslamdan önce de Arapların bildiği ve uyguladığı maddi-manevi bir temizliktir. Arapların bu temizlik usulünü ya Hz İbrahim geleneğinden ya da Yahudilerden almış olacakları düşünülmüştür. Ancak teyemmüm islama ait bir ibadet hazırlığı ve manevi bir temizlik aracıdır.⁶³

Müslümanlara has kolaylık olan teyemmümden Müslümanların ne zaman ve ne şartlarda istifade edebileceklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Su bulamayan hasta
- 2) Su bulamayan yolcu olmak üzere fıkıh âlimleri iki kimsenin teyemmüm edebileceklerinde ittifak etmişlerse de;
 - 1) Su kullanamayan hasta,
 - 2) Su bulamayan mukim,
 - 3) Korku yüzünden suya yetişemeyen sağlam yolcu
 - 4) Çok soğuk olduğu için suyu kullanmaya cesaret edemeyen kimseler olmak üzere dört çeşit kimsenin de teyemmüm edebileceklerinde ihtilaf etmişlerdir.⁶⁴

⁶⁰ Günenç, s.77–78.

⁶¹ Zuhayli, I,329.

⁶² Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez...

⁶³ Karaman, II,71.

⁶⁴ İbn Rüşd, I,168.

Teyemmümü batıl kılan şeyler deyince, bunlar kısaca abdesti bozan her şey ve teyemmümü mübah kılan özrün ortadan kalkmasıdır. Örneğin suyun bulunmayışından sonra bulunması gibi. Hanbelîler teyemmümü bozan şeyler arasına vaktin çıkmasını da ilave ederler. Çünkü o mutlaka ister büyük ya da küçük hadesten, ister bedenindeki necasetten dolayı olsun -Cuma namazında olmadıkça- teyemmümü bozar. Cuma namazının vakti çıktığında ise teyemmüm bozulmaz. Şafiiler teyemmümü bozan şeyler arasına, çocuğun riddeti gibi sureten de olsa, riddetin meydana gelmesini de katarlar.⁶⁵

Teyemmüm hakkında şu hususların bilinmesini de faydalı görmekteyiz:

Bir kimse bayram namazına başladığında hades vaki olup abdest alıncaya kadar namaz kaçır korkusuyla suyu kullanamazsa o kimsenin teyemmüm etmesi caiz olur. Ancak vakit namazı veya Cuma namazının geçmesinden korkarak teyemmüm etmesi caiz değildir. Çünkü bayram namazının telafisi yokken; Cuma namazı zuhr-i Ahirle, vakit namazı da kaza namazı ile telafi edilebilir.⁶⁶

Bir kişi abdest almak için su bulamazsa ve namaz vakti çıkmadan evvel su bulacağına inanırsa bu kişinin namazını vaktin sonuna kadar da olsa geciktirmesi müstehaptır. Bu süre içinde su bulabilirse abdest alır bulamazsa teyemmüm edip bu şekilde namazını kılar.⁶⁷

İmam Şafii ve İmam Mâlikiye göre teyemmüm ancak namaz vakti girdiğinde caiz olurken Hanefiler namaz vaktinden önce de caiz olur demişlerdir. Vaktinden önce alınan teyemmüm caiz olmaz diyenlerin delili: Allah(cc)ın “*Namaza kalkacağınız zaman... su da bulamamışsanız, teyemmüm edin*”⁶⁸ buyruğudur. Namaza kalkmak için de vaktin girmesi gerekir denilmiştir.⁶⁹ Ayrıca bu konuya Abdulvehhab-i Şa’rânî kitabında “*Âlimler vakit girmeden su ile abdest almayı caiz görmüşlerdir. Teyemmümü ise caiz görmemişlerdir. Çünkü su, ruhaniyetinin kuvvetli olması sebebiyle bir sonraki namazın vakti oluncaya kadar, bedenin uzuvlarını diri tutar. Toprak ise böyle değildir. Çünkü onun ruhaniyeti zayıftır, gelecek namaza kadar uzuvları diri tutmaz bundan*

⁶⁵ Ceziri, I,136–137.

⁶⁶ Molla Hüsrev, I,58.

⁶⁷ Merginani, *El-Hidaye*, (Çev.: Ahmet Meylani), Kahraman Yay., İstanbul 1992, I,57.

⁶⁸ 5.Maide:6.

⁶⁹ Fahrüddin Er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb*,(Terc.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1990, VIII,520.

dolayı âlimler teyemmüm için vaktin girmesini şart kabul etmişlerdir”⁷⁰ diyerek akli bir delille bunu savunmaya çalışmıştır.

Aynı teyemmümle birden fazla farzın ifasına gelince;

İmam Mâlik: “Bir teyemmümle iki namaz kılınamaz. Çünkü kişinin ikinci namazı kılmak isteyişi teyemmümünü bozar demiştir.”⁷¹

Ahmet b. Hanbele göre: “Bir teyemmüm ile kişi istediği kadar kaza namazını kılar fakat iki vakit farz namazı kılamaz”⁷²

İmam Şafiye göre: “Teyemmüm zaruretin gerektirdiği bir temizlenme olduğu için bir teyemmümle ancak bir farz namaz kılınabilir”.⁷³

İmam Ebû Hanifeye göre: “Kişi ettiği teyemmümle istediği kadar farz ve nafil namaz kılabilir” Ayrıca zaruret halinde teyemmüm abdest yerine geçtiği için zaruret ortadan kalkmadıkça abdestin gördüğü her işi teyemmüm de görür⁷⁴ demişlerdir.

Teyemmüm ettikten sonra ve namaza başlamadan önce su bulan kimsenin teyemmümü geçersiz olur.⁷⁵ Ancak kişi teyemmümle namazını kıldıktan sonra su bulsa vakit olsa da namazını iade etmeyeceğine dair icma vardır.⁷⁶

Bizce kişi ilk vaktin sonuna kadar su bulma ümidiyle bekleyip su bulamazsa teyemmüm etmeli, bu teyemmümüyle de ihtiyaten diğer vaktin başında değil yine su bulma ümidiyle bekleyerek vaktin sonunda namazını eda etmelidir.

1.3.GUSÛLDE VAKÎT

Farz olan gusüller;

- 1- Cünüblükten dolayı gusletmek
- 2- Hayız'dan dolayı gusletmek,
- 3- Nifas'dan dolayı gusletmektir.

Vacib olan gusül ise, Ölüünün gasledilmesidir. Cünüp olan kâfir, sonradan müslüman olursa, onun da, gusletmesi vacibtir. Yalnız, hayız kanı kesilmiş bulunan kâfire bir kadın, müslüman olsa, onun gusletmesi vacib olmaz. Sabiyye, (kız) hayz hali

⁷⁰ Abdulvehhab-i Şa'rânî, *Mizân-ül Kübrâ Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı*, (Terc.: A. Faruk Meyân), Berekât Yay., İstanbul 1980, I,214.

⁷¹ İbn Rüşd, I,180.

⁷² Razi, VIII,522.

⁷³ Razi, VIII,522; Merginani, I,57.

⁷⁴ Merginani, I,57.

⁷⁵ Razi, VIII,522.

⁷⁶ Şa'rânî, I,215.

ile buluğa ermişse, hayzı kesildikten sonra gusleder. Erkek de, ihtilâm sebebiyle buluğa erince, gusletmesi vacib olur. İhtiyata uygun olan, bu durumların hepsinde de, guslün vacib oluşudur.⁷⁷

Mezheplere göre guslün farzlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefilere göre guslün farzı üçtür:

- 1) Ağza dolu dolu su vermek
- 2) Burna dolu dolu su vermek
- 3) Bedenin her yerine suyu ulaştırmak

Malikilere göre guslün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Suyu bedenin her yerine ulaştırmak
- 3) Vücudun tümüne suyun akıtılmasıyla birlikte kurumadan önce ovmak
- 4) Muvâlât
- 5) Vücudun bütün kıllarını su ile hilallemek

Hanbelîlere göre guslün farzı birdir:

- 1) Ağız ve burun dâhil olmak üzere vücudun tümüne suyu ulaştırmak

Şafiilere göre guslün farzı ikidir:

- 1) Niyet
- 2) Vücudun tümüne suyu ulaştırmak⁷⁸

Ne zaman guslün gerektiğini anlamak için hayız, nifas ve istihaze sürelerinin ne kadar olduğunu bilmek gerekir.

Hayız Nifas ve İstihazenin Müddeti

Mezheplere göre hayzın başlangıç ve bitiş yaşlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefilere göre: En az dokuz yaşından elli veya elli beş yaşına kadar görülen kan hayzdır.

Şafiilere göre: Kesin müddeti yoktur. İklime göre değişir. Ancak altmış iki yaşından sonra kesilme ihtimali yüksektir.

Malikilere göre: Onüç yaşından elli yaşına kadarki görülen kan hayzdır. Yetmiş yaşından sonrakiler mutlaka özürdür.

Hanbelîlere göre: Büluğdan elli yaşına kadar takdir edilmiştir.

⁷⁷ Fetevayi Hindiyeye, I,58–59.

⁷⁸ Ceziri, I,101.

Bundan sonra gelen kan istihaze kanıdır.⁷⁹

Hayız normal vaktinde bittiğinde kişi gusletmese bile namaz farz olur. Gusletmedikçe namaz farz olmaz inancı yanlıştır. Kişi kılmadığı için günahkâr olur ve kazası gerekir.⁸⁰

Hayızlı veya nifaslının, kan kesilince gusletmesi gerekir. Hayız müddetinin en son haddinden sonra, ister ilk defa hayız gören kadın olsun, isterse adetli bulunsun, yıkanmadan önce, cima etmesi helâl olur. Yıkanana kadar, cima etmemek ise müstehâbtır. Ancak hayzın en uzun müddetinden önce kan kesilirse, yıkanana kadar veya üzerinden bir namaz vakti geçene kadar, cima' etmek caiz olmaz. Çünkü namaz, ancak vaktin sonunda yıkanacak kadar bir vakit bulanın üzerine farz olur. Fakat kan, vaktin öncesinde kesilir ve kesilme, —kan görülmeme hâli— vakit geçene kadar devam ederse, bu durumda beklemek şart değildir. Bir kadının hayız kanı, her zamankinden daha önce kesilmiş olsa, o kadın için cima etmek —âdeti geçene kadar, yıkanmış olsa bile— mekruh olur. Fakat o kadının bu durumda, ihtiyaten, namaz kılması ve oruç tutması gerekir. Kanı on günden önce kesilen, fakat gusletmek için su bulamayıp, teyemmüm eden bir kadına, Ebû Hanife (R.A.) ve Ebû Yûsuf (R.A.)'a göre, namaz kılana kadar cima' etmek helâl olmaz. İlk hayız gören bir kadın on günden önce ve adetli olan bir kadın da âdetinden daha kısa bir sürede temizlenmiş olsa; (yani kan kesilse) abdest ve guslünü, namazın son vaktine kadar tehir eder. Fakat bu tehiri, namazın kerâhat vaktine girmesine sebep olabilecek kadar, fazla olmamalıdır.⁸¹ Ancak şu hususu da belirtelim ki hayzı bitmiş ancak gusletmemiş kadınla cima etmeyi İmam Mâlik, İmam Şafii ve cumhur caiz görmemişlerdir.⁸²

Hayız ve nifasın müddeti konusundaki görüşlere gelince; âlimler aybaşı(hayız) ile temizlik halinin en uzun ve en kısa süresi hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şafii hayız halinin en uzun süresinin onbeş gün olduğunu kabul etmişlerdir. İmam Ebû Hanifeye göre ise bu süre on gün kadardır. Hayzın en kısa süresi İmam Mâlike göre hayzın en kısa süresinin haddi yoktur; bir defa da ay başı halinden kabul edilir. İmam Şafiye göre aybaşı halinin en kısa süresi bir gün ve bir gecedir. İmam Ebû Hanifeye göre ise bu süre üç gün üç gecedir. Bu durum şu sonucu doğurur. Ay başı

⁷⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.: Ali Fikri Yavuz), İstanbul ts., s.80.

⁸⁰ Asım Uysal-Mürşide Uysal, *İzahlı Kadın İlmihali*, Uysal Yayınevi, İstanbul 2001, s.206.

⁸¹ İbn Abidin *Reddü'l-Muhtar Ale'd-dürrü'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), İstanbul, I,483; Feteveyi Hindiyye, I,139.

⁸² İbn Rüşd, I,155.

için en kısa süre şu kadardır şeklinde süre belirleyenler için bu hal, belirlenen sürenin altında olursa, istihaze denilen özür gurubuna girer. Ay başı halinin enazı için süre yoktur diyenlere göre ise bu hal en kısa süre içinde bile gerçekleşse özür gurubuna girmez. Ay başı halinin en uzun süresi şu kadardır diyenlere göre bu hal, o kadardan fazla süre devam ederse yine fazla olan sürenin aybaşı halinden değil istihazeden olduğunu kabul ederler.⁸³

Nifas süresinin en uzun ve en kısa süresi hakkında da ihtilaf edilmiştir. Nitekim İmam Mâlik nifasın en kısa süresinin olmadığını, en uzun süresinin de atmış gün olduğunu söylemişse de daha sonra en uzun süresi hakkında hanımlara sorulması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir. İmam Şafii'ye göre en kısa süresinin olmadığı, en uzun süresinin de altmış gün olduğunu belirtmiştir. İmam Ebû Hanifeye göre en kısa süresi yirmi beş gün iken en uzun süresi birçok fakihinde kabulüne göre kırk gündür. Bu sürelerin en alt ve en üst sınırına göre yukarıda belirttiğimiz gibi istihaze hükmü mezheplere göre farklılık arzeder.⁸⁴

İstihaze, kadınların görmüş oldukları adet ve lohusalık kanı dışında, rahim içi damarlardan bir hastalık veya yapısal bir bozukluk sebebiyle gelen kana denir. İstihaze büyük hades kabul edilmemiştir. İstihaze, hayız ve nifas gibi değerlendirilmeyip dinmeyen burun kanaması, bir yaradan kan sızması gibi özür olarak kabul edilmiştir.⁸⁵ Böyle bir özre maruz kalan kişilerin her vakit için abdest almaları gerekir. Her vakit için alınan bu abdestle -abdesti bozan haller vuku bulmadığı müddetçe- kişi farz, kaza, nafile namazlarını kılabilceğine göre vitir ve bayram namazları gibi vacipleri ve cenaze namazını dahi kılabilir. Kabeyi tavaf edip mushafa el sürebilir.⁸⁶

Ancak vaktin girmesiyle mi yoksa vaktin çıkmasıyla mı alınan abdestin bozulduğuna dair ihtilaf vardır. Nitekim Ebu Hanife ve imam Muhammede göre bu kişinin abdesti vaktin çıkmasıyla bozulurken İmam Züfere göre ise vaktin girmesiyle bozulur. Ebu Yusuf'a göre ise her ikisiyle de bozulur. Bu ihtilafın sonucunda şu durum ortaya çıkmaktadır: Özür halindeki kişi sabah namazı vaktinde abdest aldığı anda güneş doğunca vakit çıktığı için Ebu Hanifeye göre abdesti bozulurken imam Züfere göre bozulmaz. Kuşluk vaktinde kişi abdest alırsa, güneş batıya doğru meylettğinde abdesti

⁸³ İbn Rüşd, I,147.

⁸⁴ İbn Rüşd, I,148.

⁸⁵ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.334.

⁸⁶ Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Yay., İstanbul 1986, s.127.

bozulmaz. Ebu Yusuf ve züfere göre ise abdesti bozulur. Ebu Yusuf ve Züfer “İhtiyaç ortaya çıkmadan kadının abdest alması muteber değildir. Vaktin girmesiyle o vakitte namazı kılmak farz olduğu için, ihtiyaç yenilenmiştir. Bu nedenle vaktin girmesiyle abdest alması gerekir” demişlerdir.⁸⁷

1.4.MEST ÜZERİNE MESHİN MÜDDETİ

Silmek, sıvazlamak, eli bir şeyin üzerinde gezdirmek demek olan **mesh** fıkhi literatürde *abdestte ıslak elle başı, varsa ayaktaki mestleri ya da sargıyı sıvazlamak* demektir.⁸⁸

Mesh etmenin şartlarından biri abdestli iken mestleri giymektir. O halde teyemmümden sonra veya abdest tamamlanmadan önce mestlerin giyilmesi durumunda meshetmek caiz değildir. Ancak Şafilere göre hastalık gibi suyun bulunmayışından başka bir özür sebebiyle olduğu zaman teyemmüm ettikten sonra giyilmiş olan mestler üzerine meshetmek caizdir.⁸⁹

Mestler üzerine meshetmenin müddeti:

Meshin müddeti; *Beldesinde oturan mukim bir gün bir gece, yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesh ederler*⁹⁰ hadis-i şerifine binaen mukim(yolcu olmayan) için, bir gün ve bir gecedir. Misafir yani yolcu için ise üç gün ve üç gecedir. Yolculuk ister mübah olan sefer-i kasır için olsun ister mübah olmasın böyledir.⁹¹ Ancak Hanbelî ve Şafiiler yolculuğu, mübah olan sefer-i kasr olmasıyla kayıtlamışlardır. Eğer kasr müddetinden daha az bir yolculuk yapsa ya da yolculuk masiyet için olsa onun mesh müddeti mukimin müddeti kadar olup, sadece bir gündüz ve bir gece mesheder. Şafiiler, yolculuğun kastolunmuş olmasını da eklemişlerdir. Sefer kastedmeyen bir yolcu mukim gibi ancak bir gün ve bir gece meshedebilir. Malikiler ise; mestler üzerine mesh etmeyi bir müddetle sınırlandırmazlar. Onlara göre mestler ancak guslü gerektiren bir şeyden dolayı çıkarılabilir. Ancak her Cuma günü cumada hazır bulunmayı murad eden kimseler için gusül abdestini kastetmese bile, mestlerini çıkarması mendup olur. Eğer mestleri Cuma günü çıkarmazsa her hafta mestleri giydiği gün gibi bir günde çıkarması mendup olur.

⁸⁷ Serahsi, I,155.

⁸⁸ Erdoğan, s.367.

⁸⁹ Ceziri, I,111.

⁹⁰ Nesai, Taharet 99; Ebu Davud, Taharet 61.

⁹¹ Fetâvâyî Hindiyîye, I,120.

Mesh müddetinin başlangıcı mestleri giydikten sonra, abdestin bozulduğu zamandır. Örneğin sabah vakti abdest alıp, mestlerini giymiş olan bir kimsenin, ikindi vaktinde, abdesti bozulur ve tekrar abdest alıp, mestlerine meshederse, o kimse için mesh müddeti –eğer kendisi seferi değilse- bir gün sonranın ikindi vaktinde abdestin bozulduğu ana kadardır. Fakat eğer seferi ise dördüncü günün ikindi vaktine kadardır.⁹²

Mukim ve seferilik durumunun değişmesi halinde ise; örneğin mukim olan kimse, mesh müddeti içinde yola çıkarsa, müddetini yolcu olarak tamamlar. Seferi niyetiyle meshettikten bir gün bir gece sonra mukim olmaya niyet ederse hemen mestini çıkarır veya müddet tamamlanmamışsa, bir gün bir gece olarak müddetini tamamlar.⁹³

Genel görüşe göre kişi ister özürlü olsun ister olmasın mesh müddeti aynıdır. Ancak Hanefilere göre bu müddet özür sahibi olmayan bir kimse için geçerlidir. Özür sahibi ise eğer abdest alır özür hadesinin kesildiği bir halde iken mesti giyerse, onun hükmü, sağlıklı olanlar gibi meshi ancak mesh müddetinin sona ermesiyle bozulur. Fakat hades akıntısı halinde abdest alsa ya da hades akıntısı halinde mestini giyse, her vakit çıktıkça meshi bozulur ve mestlerini çıkarması ve özür hadesinden başka bir hadesle abdesti bozulmamışsa sadece ayaklarını yıkaması gerekir.⁹⁴

⁹² Fetâvâyî Hindiyîye, I,120.

⁹³ İmam Gazali, *Büyük İslam Dini*, (Çev.:Abdullah Aydın), İstanbul ts., byy., s.230.

⁹⁴ Ceziri, I,115.

İKİNCİ BÖLÜM

BEDENİ İBADETLERDE VAKİT

2. 1. NAMAZDA VAKİT

2.1.1.Namazın Tanımı

Namaz farsça bir kelime olup, Arapçadaki salât kelimesinin karşılığıdır. Sözlükte, *dua, istiğfar, övgü* anlamlarına gelen **salât**, dini bir kavram olarak, islamın beş temel esassından biri olup, belli eylemler ve rükünleri bulunan özel bir ibadettir.⁹⁵ Şer'i anlamda namaz kendine has şartları taşıyan, tekbirle başlayan ve selamla sona eren bir takım hususi söz ve fiillerden ibarettir. Ancak bu tanıma, namaz cinsinden olmamalarına rağmen tilavet ve şükür secdelerini namaz kapsamına sokmasından ve aynı şekilde içinde hususi sözler bulunmamasına rağmen şer'i bir namaz sayılan dilsiz bir kişinin namazını da dışarıda bırakmasından dolayı itiraz edilmiştir.⁹⁶

2.1.2. Namazın Mahiyeti ve Önemi

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerimdeki namaz ayetlerine baktığımız zaman; Kur'an, namaz konusuna çok önem verilmesini istemektedir. Ayrıca Peygamberimizden önceki Peygamberlerin -mahiyetlerini bilmesek bile- namaz kılmakla emrolundukları belirtilmektedir⁹⁷ Bu durum bize namazın her dönemde varlığını ve önemini koruduğunu gösterir.⁹⁸

Her dinin, yüce kudret ile bağlantı kurmak için kendince kabul gördüğü bir takım merasimleri bulunmaktadır. İslam'da da yüce Allah'a yaklaşmanın belki de en güzel yolu namazdır. Nitekim Peygamberimiz (sav) bir hadisinde “*Kulun Allaha en yakın olduğu an secde anıdır*”⁹⁹ buyurmuştur. Ayrıca ayette “*beni hatırlamak için namaz kıl*”¹⁰⁰ buyrulmaktadır. Allahın beş vakit namaz emrini diğer emirler gibi Cebrail vasıtasıyla bildirmeyip miraç hadisesinde bildirmesi de bu noktada düşünülmesi gereken bir konudur.

⁹⁵ Komisyon, “Namaz”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.514.

⁹⁶ Ahmet b. Hamza, *Nihaytü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967, I,359.

⁹⁷ Bkz. 2.Bakara:83; 10.Yunus:87; 11.Hud:87; 14.İbrahim:37, 40; 19.Meryem:30–31, 54–55; 20.Taha:14; 21.Enbiya: 72–73; 31.Lokman:17.

⁹⁸ Ömer Özsoy- İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara 2005, s.347.

⁹⁹ Müslim b. Haccac, *Sahih*, (Thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, ts., Salat 215.

¹⁰⁰ 20.Taha:14.

İslâm'da namazın farz oluşu Kitap, Sünnet ve İcmâ'ya dayanır.¹⁰¹ Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde; namazı kılınız ve zekâtı veriniz" buyrulur. *"Bütün namazları ve orta namazı muhafaza edin"*¹⁰² *"Şüphesiz namaz, müminlere, vakitle belirlenmiş olarak farz kılınmıştır"*¹⁰³ .*"Oysa onlar, tevhit inancına yönelerek, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emr olunmuşlardır. İşte doğru din budur"*¹⁰⁴ . *"Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a samimiyetle bağlanın. O, sizin mevlânızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır"*¹⁰⁵

Hadis-i şeriflere baktığımızda da bu konuyla alakalı birçok rivayete şahit olmaktayız. Bu hadislerden bazıları şunlardır: "İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."¹⁰⁶ Diğer bir hadis-i şerifte de Hz. Peygamber (sav), Muaz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurmuştur: *"Sen ehli kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allah'a kulluk etmeğe çağır. Allah'ı tanırlarsa, Allah'ın onlara gecede ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılarlarsa; Allahın onlara, zenginlerinden alınıp yoksullara verilmek üzere zekâtı farz kıldığını söyle. İtaat ederlerse, bunu onlardan al, insanların mallarının en iyisini alma, mazlumun bedduasından sakın. Çünkü onun duasıyla Allah arasında perde yoktur"*¹⁰⁷ . Bu hadis-i şeriflerde de görüldüğü üzere kelime-i şehadetten sonra ilk olarak namaz kılmak zikredilmiştir. Bu durum da bize namazın ibadetler konusunda ilk sırayı aldığını gösteriyor diyebiliriz.

Namazın farz oluşunun bir delilinin de icma olduğunu belirtmiştik. Nitekim Rasulullah (sav) zamanından günümüze kadar kimsenin red ve inkârı olmaksızın beş vakit namazın farz oluşunda ümmet icma ve ittifak etmiştir.¹⁰⁸

Bir günde beş vakit namaz farz kılınmıştır. Buna bir bedevi ile ilgili olarak rivayet edilen şu hadis delil olarak gösterilebilir: *"Bir gün bir gecede farz olan namazlar*

¹⁰¹ Mehmed Zihni Efendi, s.163.

¹⁰² 2.Bakara:238.

¹⁰³ 4.Nisa:103.

¹⁰⁴ 98.Beyyine:5.

¹⁰⁵ 22.Hacc,78.

¹⁰⁶ Buhârî, İman,1, 2; Müslim, İmân, 19–22.

¹⁰⁷ Buhârî, Zekât, 41, 63; Nesâî, Zekât, 1.

¹⁰⁸ M.Zihni Efendi, s.164.

beştir " Bedevî; "Benim üzerimde bundan başka bir borç var mıdır?" diye sorunca, Allah'ın Resulu şöyle cevap vermiştir:"Hayır kendiliğinden nafile olarak kılarsan bu müstesnadır". Bunun üzerine bedevî: "Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "Eğer doğru söylüyorsa bu adam kurtulmuştur" ¹⁰⁹

Namazla ilgili hadis ve ayetler bize namazın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bu önemine binaen Allah Müslümanlardan namazı sık sık tekrar etmesini istemiştir. Diğer ibadetlerde olduğu gibi ömürde, ayda yılda ya da günde bir veya yılda bir ay yerine getirilmesi yeterli görülmemiş, hergün birkaç kez tekrarlanmasını istemiştir. Bu ibadet de, insanın canının istediği vakitte değil; belirli vakitlerde yerine getirilmesi emredilmiştir.

2.1.3.Namazın Hikmeti

Namaz, insanın maddi ve manevi temizliğinin vasıtası olmaktadır. Çünkü namaz kılmak için gerekiyorsa gusül abdesti almak, normal durumlarda abdest almak suretiyle bir nevi vücut temizliği yapılmış olduğu gibi, ayrıca elbisenin, namaz kılınacak yerin de temizlenmesi gerektiği için bir üst baş temizliği yapılmış olur. Daha da önemlisi namaz günahlardan arınmanın da bir yoludur. Namaz esas itibariyle insanı günah işlemekten alıkoyar günahattan uzaklaştırır. Nitekim bir ayette “Sana vahyedilen kitabı oku ve namaz kıl; çünkü namaz çirkin ve kötü işlerden alıkor. Allahı zikretmek en büyük şeydir. Allah yapıp ettiklerinizi bilir.(ankebut suresi 29/45) buyrulmaktadır.”¹¹⁰

Bizler namazda Allah’ı tesbih edip, Allah’ın kelamıyla O’ndan kurtuluş diler, O’nun huzurunda eğilip Ona secde ederiz. Böylece asıldan üflenmesiyle, yaradaniyla buluşup aslına kavuşan ruhlarımız asıllarından kuvvet ve gıda talep ederler. Bu sayede ruhlarımız arınır, yücelir ve bedenin istek ve arzularının üzerine yükselir. Bedenin içgüdülerini, aşırı isteklerini terbiye eder, fuhşiyat ve münkere meyletmeye ve sapmalara karşı savunma oluşturur.¹¹¹

¹⁰⁹ Buhârî, İmân, 34, Şehâdât, 26; Ebû Dâvûd, Salât, 1.

¹¹⁰ Komisyon, *İlmihal(İman ve İbadetler)*, DİB, DİB Yay., Ankara 2006, I,221.

¹¹¹ Mustafa Meşhur, *İslama Davet Fıkhi*, (Çev.: Orhan Aktepe), Vahdet Yay., İstanbul 1990, III,10,11.

Namazın özünü birtakım şekillere dayanan ritüeller oluşturmaz. Nitekim hasta olan kimselerden, bedene ait hareketler de sakıt olarak ima ile namaz kılmaları caiz olduğuna göre namazın özü ve ruhu kalpteki huşu ve hudu hissidir.¹¹²

Namaz sayısız nimetleri veren Allah’a bir teşekkürdür. İslam’ın beş vakit namazını çok görenler şu hikmete bir baksınlar. Bir zehirli sigaradan dolayı yerlere kadar eğilip bin bir temanna ile teşekkür edenler göz önüne getirilirse, bir nefes sıhhati bile nice devletlere bedel olan hayata, her biri milyarlarla cevhere değişilmez vücut azalarına, o azaları besleyen gıda maddelerine, çeşitli meyvelere, havaya, suya vs. saymakla bitmeyen nimetlere karşılık olmak üzere onları ihsan eden Allah’ımıza günde beş vakit namaz kılarak teşekkürde bulunmak, insafla düşünenler için çok olmak şöyle dursun, bilakis içtiğimiz soğuk suları bile ödemeyecek kadar azdır.¹¹³

Namazın güneş saatine göre ayarlanıp kılınması, yeryüzündeki enlem ve boylamlar üzerinde bulunan İslam ülkelerinde günün her saatinde ezan okunmasını ve Allaha her an secde edenlerin bulunmasını sağlar. Çünkü güneş her yerde ne aynı anda doğar ne de aynı anda batar. Bundaki hikmet, günün her zaman parçası içinde yeryüzünde Allaha ibadet edilmedik bir anın geçmemesi için olabilir.¹¹⁴

2.1.3.A.Namazın Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti

Beş vakit namazın belirlenen vakitlere özgü kılınmasının hikmeti ise; âlimlerin çoğunun dediği gibi kulluk etmektir. Hüküm olarak âlimlerin dediklerinden daha açık ve güzel olan şudur ki bu vakitler insana doğup gelişmesini hatırlatmaktadır. Çünkü insanın doğuşu, güneşin doğuşuna benzer. Gelişip büyümesi güneşin yükselişi gibidir. İnsanın gençliği güneşin istiva halindeki duruşuna benzer, insanın olgunluk çağı güneşin meyiletmesine benzer. İnsanın yaşlanması da güneşin batımına yaklaşmasına benzer. Ölümü de güneşin batması gibidir. İnsanın vücudunun yok olması güneşin izinin yok olmasına benzer. Bu da şafağın kırmızı olduğu haldir¹¹⁵

Bu konuyu Said Nursi daha geniş bir şekilde ele alarak şöyle söylemiştir:” Fecr zamanı güneşin doğuşuna kadar, ilkbahar zamanına, hem anne karnına düştüğü vakte,

¹¹² Süleyman Uludağ, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara 1992, s.82.

¹¹³ İbni Hacer El- Askalani, *Büluğul Meram*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul, s.195–96.

¹¹⁴ Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, II,191.

¹¹⁵ Ahmet b. Hamza, I,361–362.

hem de yer ve göklerin altı günde yaratılmasında birinci gününe benzer ve Allahın işlerini tasarruflarını hatırlatır.

Zuhr zamanı ise, yaz mevsiminin ortasına, gençliğin kemaline dünya ömründeki insanın yaratılış devrine benzer ve onlardaki rahmet yansımalarıyla nimetin bolluğuna işaret eder.

Asr zamanı, sonbahar mevsimine, ihtiyarlık vaktine ahir zaman Peygamberinin(sav) asr-ı saadetine benzer ve onlardaki Allahın tasarruflarıyla Allahın sonsuz şefkat ve merhametiyle bağışladığı nimetleri hatırlatır.

Mağrib zamanı, sonbahar mevsiminin ahirinde pek çok mahlûkatın yok oluşunu, hem insanın vefatını, hem dünyanın kıyamet kopmaya başladığındaki harabiyeti anlatır, Allahın sınırsız yüceliğini gösteren yansımalarını anlatır ve beşeri gaflet uykusundan uyandırır ikaz eder.

İşâ vakti ise, karanlıklar âlemi gündüz âleminin bütün izlerini siyah kefeniyle örtmesini, hem kışın beyaz kefeniyle ölmüş yerin yüzünü örtmesini, hem vefat etmiş insanın geri kalan eserleri dahi vefat edip unutkanlık perdesi altına girmesini, hem bu imtihan dünyası olan dünyanın bütün kapanmasını hatırlatma ile mutlak üstünlük sahibi olan, heybetli tasarruflarını ilan eder.

Gece vakti ise, hem kışı, hem kabri, hem kabir âlemini anlatmasıyla, insan ruhu rahmeti sonsuz olan Allahın şefkat ve merhametine ne derece muhtaç olduğunu hatırlatır.

Gecede teheccüd ise, kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu bildirir, ikaz eder ve bütün bu büyük değişimler içinde gerçek nimet verici olan Allahın sonsuz nimetlerini hatırlatmayla, ne derece övgü ve senaya layık olduğunu ilan eder.

İkinci sabah ise, haşr sabahını hatırlatır. Şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar akla uygun gerekli ve kesin ise, haşrin sabahı da âlemin baharı da o kesinliktedir.

Demek ki bu beş vaktin her biri önemli bir inkılâp başında olduğu ve büyük değişimleri hatırlattığı gibi, her şey ona muhtaç olduğu halde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allahın kudretinin her gün meydana gelen büyük tasarrufların işaretiyle hem yıllık, hem asırlık, hem çağları içine alan kudretin mucizelerini ve rahmetin hediyelerini

hatırlatır. Demek ki asıl yaratılış görevi ve kulluğun esası ve kesin borç olan farz namaz bu vakitlerde layıktır ve en uygundur”¹¹⁶

Namaz, günde beş defa Allah’a hesap vermenin adıdır. Bize çok değerli bir sermaye verilmiştir. Bu sermaye ömürdür. Ömrün de kendine göre bir hesabı vardır. Mü’min her an yaşadığı hayatın hesabını verme şuuruyla yaşar. Bu şuuru her zaman canlı tutan da beş vakit namazdır.

Namaz, günde beş defa insanın, Yüce Huzur’da küçüklüğünü bilmesidir. Günde beş defa Allah’ın huzurunda el pençe divan duran insan, elbette kendi küçüklüğünü hatırlayacak, neye ihtiyacı varsa, her şeye gücü yeten, her şeyi elinde bulunduran Allah’tan isteyecektir. Hazreti Ali radiyallahu anh’ı abdeste giderken bir titreme alırdı. Bu heyecanının ve ürpertisinin sebebini soranlara da ‘Biraz sonra Allah’ın huzuruna çıkacağım, nasıl titremeyeyim’ derdi.

Namaz, günde beş defa günahlardan arınmadır. Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem buyuruyor: “ Beş vakit namaz, herhangi birinizin evinin önünden akan ve günde beş defa yıkandığı suyu bol bir nehre benzer. Allah, beş vakit namaz sayesinde, günahları yok eder.”¹¹⁷

Namazın hikmeti üzerine yapılan yorumlar beşeridir, insanların kendi düşünceleri olduğu için herkesi bağlamaz. Namazın dua anlamının olması bize, namaz kılan kişinin kendi acziyetini anlayarak her şeye gücü yeten bir yaratıcıya yaklaşmasını göstermektedir. Namazın beş vakitte yerine getirilmesinin farz kılınması da kulun rabbiyle olan yakınlığının, Onunla olan irtibatın sabah, öğle, ikindi... de her vakit devam etmesidir. Nitekim bazı kişilere göre namazların vakitlere bağlanması, peşpeşe gelen vakitlerin, boyun eğme ve yakarışın sürekliliğini sağlamak içindir. Çünkü Allaha karşı korku ve ümidin kesilmemesi; hem insanların hayatının, hem de bu yolla toplum hayatının düzenli, dengeli olması sağlanır.¹¹⁸

¹¹⁶ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2004, s.72–73.

¹¹⁷ Buhâri, *Mevâkât* 6; Müslim, *Mesâcid* 282, (666); Tirmizî Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Emsâl* 5, (2872) *Sünen*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru’l Fikr; Nesâî, *Salât* 7, (1, 231).

¹¹⁸ M. Zihni Efendi, s.165.

2.1.4.Namazın Farz Kılınma Vakti

Namaz Hz Peygamber(sas)in peygamber olarak gönderilmesiyle birlikte farz olmuştur. Nitekim gelen ikinci vahyde namaz emredilmiştir. Şöyle ki “*Rabbini Yücelt*”¹¹⁹ buyruğundaki yüceltme en güzel şekilde namazla olur.¹²⁰

Hz Ali’nin Müslüman olma hikâyesi¹²¹ de bizlere namazın peygamberliğin ilk aşamalarında farz olduğunu göstermektedir.

Üç yıl boyunca İslam daveti gizli yapıldığı ve kâfirlerin korkusundan dolayı açıkça namaz kılmak imkânsız olduğu için gündüz kılınan namazlar henüz emredilmemiş sadece geceleri geç vakte kadar namaz kılma emredilmişti. Bu durum bir yıl sürdükten sonra gece namazının farziyeti kaldırılmıştır. Daha sonra sabah, akşam ve yatsı olmak üzere üç vakit namaz farz kılınmıştır. Peygamberliğin 9. yılında hicretten bir buçuk yıl önce miraç hadisesiyle birlikte beş vakit namaz farz kılınmıştır. Fakat bu namazların rekât sayısı medineye hicret edilip huzur ve sukunet sağlanıncaya kadar iki olarak kaldı.¹²²

Cuma namazının ne zaman farz kılındığına gelince; Mekke döneminde Müslümanların cumanın şartlarından biri olan cemaat oluşturma durumu -tehlikeden dolayı- söz konusu olmadığı için Mekke döneminde Cuma namazı farz kılınmamıştı. Ancak Medine’deki Müslümanların böyle bir korkusu olmadığı için daha peygamberimiz(sas) Medineye hicret etmeden önce Medineye göç ederek gelmiş olan Müslümanların Esad b. Zürare’nin teşvikiyle Benî Beyâda mahallesinde ilk olarak Cuma namazını kılmış oldukları bilinmektedir. Peygamberimizde Medineye Hicret sırasında yolda Kûba’da ilk Cuma namazını kılmıştır. Bu hicretin birinci yılı Rebiülevvel ayının son günlerine ait bir olaydır.¹²³

Bayram namazı da Hz. Peygamberin(sas) Medine’ye geldiği sene değil; ramazan orucunun farz kılınmasından sonra -hicri ikinci yılda- gerçekleşmiştir.¹²⁴

¹¹⁹ 74.Müddessir:3.

¹²⁰ Numânî, II,454.

¹²¹ Bkz. Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, Zaman, İstanbul 1998, I,150.

¹²² Numânî, II,455–456.

¹²³ Numânî, II,458.

¹²⁴ Numânî, II,459.

Korku namazına ait hükmün ise hicretin beşinci yılındaki Zatü'r-Rika savaşında indiği bilinmektedir.¹²⁵

2.1.5.Namaz Vakitlerinin Bildirilmesi Hususundaki Rivayet

Günlük namazların vakitlerinin nasıl bildirildiğini bizlere ulaşan rivayetlerden öğrenmekteyiz. Bu rivayetlerden bazılarında, istişare¹²⁶ ile bazılarında ise rüya sonucu namaz vakitlerinin bildirildiği yer almaktadır. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre “Müslümanlar Medine’ye geldiklerinde toplanıyorlar ve namaz vaktinin girmesini bekliyorlardı. Namaz için bir nida yapılmıyordu. Birgün bu hususu konuştular; bir kısmı Hristiyanların çanı gibi çan kabul edelim dedi, bir kısmı ise, Yahudilerin borusu gibi boru çalınsın dediler. Hz Ömer ise “Niçin bir kimse seçip namaz için nida etmesini kabul etmiyorsunuz?” dedi, bunun üzerine Hz Peygamber “kalk ya Bilal, namaz için nida et” buyurdular.¹²⁷ Diğer bir rivayete göre ise Ebu Umeyr ensardan olan bir amcasından naklen:”Rasulullah (sav) halkı namaza nasıl toplayacağı meselesine eğildi. Kendisine “namaz vakti olunca bir bayrak dik, onu görünce halk birbirine haber verir dendi. Bu Peygamber(sav)in pek hoşuna gitmedi. Bunun üzerine ona boynuz hatırlatıldı. Bu Yahudilerin borozanı idi. Onu bu da memnun etmedi ve hatta “bu Yahudi işidir” dedi. Bunun üzerine büyük çan hatırlatıldı. Efendimiz(sav): “Bu hristiyanların işidir” dedi. Bu konuşmalardan sonra Abdullah b. Zeyd, Rasulullahın üzüntüsüne üzülererek ayrıldı. Bunun üzerine rüyasında ezan öğretildi.”¹²⁸ Ezanın Abdullah b. Zeyd’e ne şekilde öğretildiğini ise yine bize ulaşan rivayetlerden öğrenmekteyiz. Şöyle ki: “Ensardan bir adam gelerek: “Ey Allahın Rasulü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit rüyamda bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp söylediklerini aynen bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de “kad kameti’s-salât” cümlesini ilave etti. Eğer halkın bana yalancı diyeceğinden korkum olmasaydı ”ben uykuda değil uyanıktım” diyecektim” dedi. Bunun üzerine Peygamber(sav): “Allah sana hayır göstermiş. Bilal’e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun” dedi. Hz Ömer(ra) atılarak: “Onun gördüğünü aynen bende gördüm ancak o anlatma işinde benden önce

¹²⁵ Numânî, II,459.

¹²⁶ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010, s.229-230.

¹²⁷ Buhari, Ezan, 1;Müslim, Salât 1;Tirmizi, Salât 139.

¹²⁸ Ebu Davut, Salât 27.

davranınca ben utandım(anlatamadım)” dedi.¹²⁹ Görüldüğü üzere ezanla namaz vakitlerinin Müslümanlara bildirilmesi ahabın rey ve görüşlerinin Hz peygamber tarafından tasvib ve kabul edilmiş olduğunu gösterir.¹³⁰

2.1.6.Kur'an-ı Kerimde Namaz Vakitleri

Namaz vakitleri ile ilgili ayetlere baktığımızda Kur'an-ı Kerim ayetleri vakitleri noktasal olarak belirlememiş yaklaşık ifadelerle bu konuya ışık tutmuştur. Nitekim dünyadaki her yerde güneş aynı saatte doğup batmamaktadır. Beş vakit namazın özellikle sabah ve yatsı namazlarının başlangıcı, her memleketin tul ve arz(enlem ve boylam) derecelerine göre farklıdır. Kutba yaklaştıkça güneşin doğma ve batma zamanı uzaklaşır. Yer küresi üzerinde bir derece tul farkı yani iki meridyen dairesi arasındaki fark dört dakikalık bir zaman olduğu halde güneşin ufuk altında ve üstünde bir derecelik irtifa kazanması yani ufuk hattından bir derece uzaklaşma müddeti dört dakika değil daha fazladır. Şöyle ki güneş her gün üç yüz altmış derecelik bir daireyi yirmi dört saatte dönüyor ise de bu daire güneşin hareket istikameti ufka dik olmadığından güneşin ufuktan bir derece yükselmesi veya alçalması için dört dakikadan daha fazla zaman geçer. Bundan dolayı her memleketin namaz vakti o memleketin ekvatorından uzaklığına yani enlemine ve güneşin meyline göre değişir.¹³¹

Kur'an-ı kerimin namaz vakitlerine birebir yer vermediği; ancak ilgili ayetlerdeki bazı kelime ve ifadelerin, beş vakit namazı belirttiği birçok fakih ve müfessirce kabul edilmiştir. “*Namaz bütün mü'minlere vakitli olarak farz kılınmıştır*”¹³² buyrulurken namaz ile vakit arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir. Biz de ilgili ayetlerin tefsirinden yola çıkarak Kur'an-ı kerimde beş vakit namaz olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Bakara Suresi 238. ayette “*Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun*” buyrulmaktadır.

Ayette namazlar ve orta namazdan bahsedilmektedir. Arapçada çoğulun en azı üçtür. Ayetteki orta namaz da namazlar ifadesinden ayrı zikredildiğine göre ayette belirtilen namaz sayısı dört olur. Dört sayısının ortası yoktur. Bu itibarla orta namaz

¹²⁹ Ebu Davut, Salât 28.

¹³⁰ Esad Kılıçer, *İslam Fıkında Re'y Taraftarları*, DİB Yay., Ankara 1994, s.32.

¹³¹ Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal- Seâdet-i Ebediyye*, (Haz.: Hüseyin Hilmi Işık), Işık Kitabevi, İstanbul 1971, s.131.

¹³² 4.Nisa:103.

olabilmesi için namazların en az beş vakit olması gerekir. Orta namaz ise ikinci namazıdır. Çünkü Hendek savaşı günü Hz. Peygamber (sas), müşriklere şöyle beddua etmiştir: “*Bizi orta (faziletli)namazdan (yani) ikinci namazından alıkoydular. Allah, onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun*”¹³³ Hz. Peygamber (sas) savaş nedeniyle kılamadığı ikinci namazını akşam ile yatsı arasında kaza etmiştir. İkinci namazının vakti; sabah ile öğle, akşam ile yatsı arasında orta vakittir. Çünkü öncesinde iki gündüz namazı ve sonrasında da iki gece namazı vardır.¹³⁴

Hud suresi 114. ayette, “*Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) yakın vakitlerinde namaz kıl. Şüphesiz iyilikler, kötülükleri giderir. Bu ibret alanlara bir öğüttür*” buyrulmaktadır.

Ayette geçen vakitlerden “gündüzün iki ucu”ndan birinci ucun sabah veya öğle namazı olduğu, diğer ucunun akşam, ikinci veya öğle ile ikinci namazı olduğu; Gecenin bir kısmından kastın ise; akşam ile yatsı veya yatsı namazı olduğu noktasında görüşler bulunmaktadır.¹³⁵

İbn Kesir bu ayeti şu şekilde tefsir etmiştir. *Bu ayetin miraçta beş vakit namazın farz kılınmasından önce inmiş olma ihtimali de vardır. Çünkü o zaman güneş doğmadan önce ve güneş battıktan sonra olmak üzere iki vakit namaz vardı. Gece yarısında da efendimize ve ümmetine bir namaz vardı daha sonra bu namaz ümmeti hakkında nesh edildi, kendine vacip olarak kaldı daha sonra ondan da kaldırıldı.*¹³⁶ Eğer bu ayet miraçtan önce nazil olmuşsa beş vakit namaza delil olamaz denilebilir.

İsra suresi 78. ayette “*Günesin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl, zira sabah namazı tanık olunan bir namazdır.*”

Namaz vakitlerinin kuranda bu şekilde belirtilmesinin bir hikmeti de güneşe tapanların ibadet ettikleri zamanlarda namaz kılmamaktır. Çünkü güneş her çağda müşriklerin en büyük ilahlarından biri olmuştur. Onlarda genellikle güneşin batışında veya doğuşunda ibadet etmektedirler. Bu nedenle bu iki vakitte namaz kesinlikle yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, onlar güneşin tam zirvede olduğu zeval vaktinde de

¹³³ Müslim, Mesacid, 207.

¹³⁴ Halil Altıntaş-İsmail Karagöz, *Namaz İlmi-hali*, DİB Yay., Ankara 2010, s.54.

¹³⁵ Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali b. Muhammed Cevzi, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2009, III,160–161.

¹³⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2010, V,148.

ibadet ettikleri için Müslümanlara gündüz kılınan iki namazdan birini güneş doğmadan önce(fecr) diğerini de güneş zirveden kaydıktan sonra (zuhr) kılmalarını emredilmiştir.¹³⁷

Ayette geçen duluku’ş-Şems güneşin eğilmesi demektir. Bu ise güneşin ufkun altına doğru eğilmesi ve günün ortasında güneşin göğün orta noktasından sağa kayması şeklinde iki manaya delalet eder. Birinci anlamda kullanılırsa akşam ikinci anlamda kullanılırsa öğle vaktini ifade eder.¹³⁸

Gasagilleyl den kastın yatsı, akşam veya hem akşam hem yatsı namazını ifade ettiği şeklinde farklı görüşler vardır.¹³⁹

Kuranel Fecr “*sabah okuması*” sabah namazı olarak tercüme edilmiştir. Çünkü namaz ancak Kur'an okumakla tamamlanır. Sabah namazının kıraati de diğer namazlara göre daha uzundur. Kuranel fecr ibaresinde de sabah namazının kıraatinin uzun tutulmasına teşvik olduğu söylenilebilir.¹⁴⁰

Ayette geçen dulukuşşems öğle ve ikindiye, gasagulleyl akşam ve yatsıyı, Kuranül fecr de sabah namazını ifade ettiği kabul edilirse bu ayete dayanarak sabah namazının cem edilmesi söz konusu değilken öğle ve ikindinin kendi arasında, akşam ve yatsının da kendi arasında cem edilme gerekçesi açıklanmış olur.¹⁴¹

İsra suresi 79. ayette; “*Gecenin bir kısmında da sana nafile olmak üzere onunla teheccüd namazı kıl..*” buyruğu ile ilgili olarak; teheccüdde uykuyu bölüp uyanmak vardır. Yani gecenin bir bölümü geçince uykudan kalk ve namaz kıl denilmektedir.¹⁴²

Sayın Süleyman Ateş bu ayetten yola çıkarak kuranda sabah akşam ve teheccüd olmak üzere üç vakit namazın zikredildiğini ifade etmiştir.¹⁴³

Taha suresi 130. ayette “*O halde dediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce rabbine hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et...*”

Bu ayetin beş vakit namaza delil olan ayetlerden biri olduğunu kabul edenler olduğu gibi etmeyenler de vardır. Nitekim Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsirinde bu ayet şu şekilde açıklanmıştır: “*Bu ayetle beş vakit namazın kastedildiğini ıspatlamaya*

¹³⁷ Eb'l-A'lâ Mevdudi, *Tefhim'ul-Kur'an*, (Çev.:Yusuf Karaca vd.), İnsan Yay., İstanbul ts., III,130.

¹³⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ts., V,240.

¹³⁹ İbn Cevzi, III,531.

¹⁴⁰ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, (Çev.: Hamdi Arslan vd.), Risale Yay., İstanbul 2005,VIII,135.

¹⁴¹ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2007, III,517.

¹⁴² Mevdudi, III,130.

¹⁴³ *Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002, s.594-596.

*çalışan yorumlar yer almakla beraber bu surenin indiği dönemde henüz beş vakit namaz kılınmadığına göre burada asıl amacın müminleri Allahı tesbih etmeye yani onun yüceler yücesi olduğunu ve her türlü eksiklikten uzak bulunduğunu daima hatırlarında tutup her fırsatta söz ve eylemleriyle bu inancı ortaya koymaya teşvik etmek olduğu bunun da bireyi manevi doyuma ve iç huzura kavuşturmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.”*¹⁴⁴ Ancak şunu belirtelim ki Allah’ı tesbih etmenin belirli bir zamanı, mekânı ve şekli yoktur. Her zaman ve mekânda Allah tesbih edilebilir. Hâlbuki ayette Allahın belirli zamanlarda tesbih edilmesi istenmektedir. Bu da ayetlerdeki “tesbih” ile maksadın namaz olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴⁵

İbn Abbas’ın kuranda beş vakit namaza delil olarak sunduğu¹⁴⁶ Rum suresi 17 ve 18. ayetlerde yüce Allah: “*akşama girerken de sabaha ererkende Allah’ı tenzih edin. Göklerde ve yerde hamd ona mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girince allahı tenzih edin(namaz kılın)*” buyurmaktadır.

Müfessirler genellikle 17. ayette bulunan *akşama ererkenden* kastın akşam ve yatsı namazı olduğunu; *sabaha ererkenden* kastın ise sabah namazı olduğunu belirtmişlerdir. 18. ayette bulunan “*Gündüzün sonunda*” derken ikindi namazının; “*öğle vaktine girince*” derken öğle namazının kastedildiği yorumunu yapmışlardır. Dolayısıyla âlimler arasında diğer delillerin yanı sıra surenin mekki oluşu dikkate alınarak beş vakit namazın Mekke’de farz kılındığı görüşü ağır basmaktadır. Hasan-ı Basri ise namazın muayyen vakitlere bağlı bir fariza haline gelmesinin Medine dönemine rastladığı ve 17. ayetin Medine döneminde nazil olduğu kanaatindedir.¹⁴⁷

Tur suresi 48–49. ayette yüce Allah “*Rabbin hükmüne (o gelinceye kadar) sabret. Şüphesiz ki sen, bizim gözetimimizdesin. Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et; gecenin bir bölümünde ve yıldızların batmasının ardından da tesbîh et*” ayetini müfessirler şu şekilde tefsir etmişlerdir:

“*Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et*” buyruğuyla ilgili olarak altı görüş bulunmaktadır:

1. uykundan kalktığın zaman Allah için namaz kıl.

2. meclisinden kalktığın zaman allahım seni hamdinle tesbih ederim de

¹⁴⁴ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III,661.

¹⁴⁵ Altuntaş- Karagöz, s.57.

¹⁴⁶ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, XI,67.

¹⁴⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, IV,300.

3. namaza kalktığın zaman sübhaneke duasını oku
4. uykundan kalktığın zaman Allah'ı tesbih et.
5. öğle uykusundan kalktığın zaman öğle namazını kıl.
6. yatağından kalkıp da namaza gidinceye kadar allahı dilinle tesbih et.

49. ayette geçen; *gecenin bir bölümünde onu tesbih et*” ayeti Onu zikret ve gece namazda okuyarak ona ibadet et demektir. Nitekim yüce Allah: “*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud’a ulaştırsın*”¹⁴⁸ buyurmuştur.

“ve yıldızların batmasının ardından da tesbîh et” ayeti hakkında biri *sabah* namazının iki rekâtlık sünneti diğeri ise *sabah* namazının farzıdır şeklinde iki görüş vardır.¹⁴⁹

Görüldüğü üzere delil olarak sunulan bazı ayetlerde birtakım ihtilafların yanı sıra beş vakit namazdan sabah namazı, akşam namazı birebir ifade edilirken diğer namazlar kapalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Kuranda beş vakit namazın bulunup bulunmaması tartışması diyanet kurulunda 22.01.1998 de mütalaa edilmiş ve bundan bir takım sonuçlar çıkarılmıştır.¹⁵⁰ Bu kurul kararını olduğu gibi tezimize aktarmak istiyoruz:

“Belirli şartları taşıyan Müslümanlara günde beş vakit namazın farziyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Beş vakit namazın eda edileceği vakitlere ve ne şekilde eda edileceğine Kur'an-ı Kerim'in bir kısım ayetlerinde mücmel olarak işaret olunmuş, bu işaretler Rasalül1ah (s.a.)'in kavli ve fiili sünnetiyle açıklık kazanmıştır. Bilindiği üzere Kur ' an-ı Kerim ' deki mücmel emir ve hükümleri açıklama yetkisi, Onu insanlara tebliğle görevli olan Peygamber (s.a.) Efendimize aittir. O namazı bizzat kılarak ve Müslümanlara imam olup kıldırarak nasıl kılınacağını öğrettiği gibi bunların vakitlerini de göstermiştir. Gerek kılınış şekli, gerek vakitleri ile ilgili bu uygulama ameli tevatür o1arak, günümüze kadar devam etmiştir.

Kur'an-ı Kerim' de beş vakit namaza mücmel olarak işaret eden ayetlerden Taha Süresinin 130 uncu ayetinde: "...Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et. Gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, rızaya ulaşasın." buyurulmuş; güneşin doğmasından ve

¹⁴⁸ 17.İsra: 79.

¹⁴⁹ İbn Cevzi, VI,35.

¹⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, 22.01.1998, Erişim Tarihi: 22.02.2010, www.diyaret.gov.tr.

batmasından önce, gece saatlerinde ve gündüzün iki ucunda olmak üzere beş ayrı vakitte Cenab-ı hakk' ı tesbih yani namaz kılmak emredilmiştir.

Bakara Süresinin 238 inci "namazlara ve ayrıca orta namaza devam edin" mealindeki Ayet-i kerimede "namazlar" anlamındaki "salâvat" kelimesi çoğuldur. Arapça da çoğul üçten başlar. "İki" ye tesniye denir ve "iki namaz" sözü "salateyn" şeklinde söylenir. Demek oluyor ki, ayetteki "salâvat" sözünden en az üç namaz anlaşılır. Ayrıca bir de "orta namaz" var. Çünkü matuf, matuf aleyhten (üzerine atıf yapılandan) ayrıdır. Bu sebeple "orta namaz", "namazlar" ifadesine dâhil olmadığı gibi, her iki yanında eşit sayı bulunmadığı için, üç namazın arasında yer alacak bir namaza "orta namaz" denilmesi de mümkün değildir. O halde, ayetteki "salâvat" kelimesi, en az dört namazı ifade eder. Orta namaz buna eklendiğinde beş vakit namaz ortaya çıkar. Orta namazın ikinci namazı olduğu bazı hadislerde açıklanmıştır.

Hud süresinin 114'üncü ayetinde ise, "Gündüzün iki ucunda ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl..." buyrulmaktadır. Ayet-i celilede "gündüze yakın saatler" anlamındaki "zülef" kelimesi, "zülfе" nin çoğuludur. Yukarıda belirtildiği üzere en az üç adedi ifade eder. Demek oluyor ki, bu ayete göre gecenin gündüze yakın saatlerinde, (akşam, yatsı ve sabah namazı olmak üzere) en az üç namaz var. Ayrıca gündüzün iki ucunda da iki vakit var. Böylece bu ayet-i kerimeden de namazın beş vakit olduğu anlaşılmaktadır.

Bunlardan başka Nisa, 4/103. Hud, 11/114; İsrâ, 17/78; Rum, 30/17–18; Nur, 24/36; Kaf, 50/39–40; Dehr (İnsan), 76/25–26 ayet-i kerimelerinde de beş vakit namaza veya vakitlerine mücmel olarak işaret eden ifadeler bulunmaktadır. Bu mücmel ifade ve işaretler, Rasulüllahın (sav) söz ve uygulamaları ile açıklanmış, onun açıkladığı ve uyguladığı şekilde bütün Müslümanlar tarafından ameli uygulama olarak günümüze kadar devam ettirilmiştir. Asr-ı Saadetten beri her asırda Müslümanlar beş vakit namaz kılmış hiç kimse bunun aksini söylememiştir. Bu itibarla "Kur'an' da beş vakit namazın bulunmadığı iddiasının ilmi hiç bir değeri yoktur."

2.1.7.Sünnette Namaz Vakitleri

Namaz vakitleri ile ilgili net bilgiyi Peygamberimizin sünnetinden öğrenmekteyiz. Muteber hadis kaynaklarına baktığımızda bu konuyla ilgili Peygamberimizin hadislerini de -özellikle de Cebrail'in iki defa imamlık yapmak

suretiyle Peygamberimize namaz vakitlerini öğrettiğini- görmekteyiz. Beş vakit namaz konusunda ortaya atılan tartışmaların da sadece Kur'an ayetlerine bakılarak yapıp Peygamberin mücmeli beyan görevinin göz ardı edilmesinden ötürü olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Haşr suresi yedinci ayette “*Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan sakının*” hükmü gereği tevatür yoluyla bize kadar ulaşan beş vakit namaz konusunda Peygamberimize tabi olmalıyız.

Namaz vakitleriyle ilgili uygulamaları efendimizden öğrendiğimiz için konuyla ilgili birçok hadis bulunması hasebiyle ilgili hadisleri konu başlıkları altında vermek yerinde olacaktır.

2.1.8.Namaz Vakitleri Çevresinde Oluşturulan Şüpheler

Yukarıda Kur'an-ı kerimin beş vakit namazı işaret ettiğini, peygamber efendimizin tevatür derecesine ulaşan uygulamalarıyla beş vakit namazın sabit olduğunu belirtmiştik. Fakat buna rağmen bazı çevrelerce namazın iki vakit ya da üç vakit olduğuna dair iddialar yer almaktadır.

Namazın iki vakit olduğunu söyleyenlere karşı Hud suresi 114. ayeti delil olarak sunabiliriz. Nitekim “*Gündüzün iki yanı, gecenin gündüze yakın zamanında namaz kıl*” ifadesinin zahiri manasına bile baksak en azından günde üç vakit namazın olduğu ortaya çıkar.

Beş vakit namazın üç vakitte eda edilebileceği şeklindeki görüşlere gelince; İslam mezhepleri içersinde namaz vakitlerinin üç olduğu anlayışına en yakın mezhep imamiyyedir. Bu durum onların cem konusunda en müsamahalı mezhep olmalarından kaynaklanmaktadır. Buna bakarak imamiyye (şii-caferi) mezhebinin namazları üç vakit olarak kabul ettiği şeklinde bir kanaat varsa bu doğru değildir. Bu mezhep prensipte namazların beş vakit olduğunu kabul etmekle birlikte üç vakit olarak uygulanabileceği görüşündedirler. Onlar suri cem yoluyla namazları üç vakitte kılmaktadırlar. Şöyle ki bu mezhepde sabah namazı vaktinde kılınırken öğle namazı en son vakte kadar geciktirilmekte öğle namazı kılınır kılınmaz ikinci vakti girmekte ve o da ilk vaktinde kılınmaktadır. Bu durum akşam ve yatsı namazları için de söz konusudur. Onlardaki cem olayının sürekli hale getirilmesi üç vakit namaz olarak algılanmıştır. İslamda beş

vakit namazın olmadığı, namazların üç vakit olduğu iddiasının günümüzdeki en önemli temsilcileri müsteşriklerdir.¹⁵¹

Şunu da belirtelim ki peygamberimiz(sas) zaman zaman cemaatle teravih namazı kılmış fakat daha sonra altıncı vakit olarak düşünülür endişesiyle teravih namazı için mescide çıkmamıştır. Vefatı anına kadar beş vakit namaz için bizzat gelip cemaate iştirak etmiştir.¹⁵² Bu bağlamda bazı çevrelerin; günde 3 vakit namazın farz olup diğer ikisinin sünnet olduğunu kabul etmek bizce hiç uygun değildir. Eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı teravih namazında olduğu gibi farz olan vakitle karışmaması için elbette Peygamber efendimiz(sas) bunun ayrımını yapardı.

2.1.9.Farz Namazların Vakitleri

Namaz gün içinde belirli vakitlerde yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. “Şüphesiz namaz belirli vakitlerde müminler üzerine farz kılınmıştır”¹⁵³ ayeti de bunun delilidir. Belki de bu yüzden bazı fakihler vaktin girmesi gerektiğini namazın şartlarından ilki olarak kabul etmişlerdir.¹⁵⁴

Namazın şartlarından biri de vaktin girmesidir. Öyle ki namazın altıncı şartı olarak zikredilen niyet ancak vaktin girmesiyle şart olur.¹⁵⁵ Namaz, vakit girmeden önce yükümleye vacip olmaz. Yalnız Hanefiler, vaktin girmesini namazın ne vücup ne de sıhhat şartlarından sayarlar. Bunlar vaktin girmesinin namazın edasının şartlarından olduğunu söylemişlerdir. Yani namazın eda edilmesi, vakit girmeden önce sahih olmaz demek istemektedirler. Bu, açıkça anlaşılan bir husustur. Hanefiler diğer mezheplerle de görüş birliği ederek namazın, vakit girmeden mükellefe vacip olmayacağını söylemişlerdir. Namazın vakti girince mükellef, namazı eda etme hususunda süreli bir yükümlülük altına girer. Şöyle ki vaktin girmesiyle hemen ilk anda namazı kılması sahih olup borçtan kurtulacağı gibi; vaktin ilk anında kılmadığı takdirde biraz gecikmesi nedeniyle de günahkâr olmayacağını ifade ederler. Ancak bu geciktirmede vaktin abdest alınıp namaz kılınmasına veya cünüplük anında gusledip namaz kılınmasına yetecek kadar bir zaman kalmalıdır. Kişi namazın tümünü vakit içinde eda ederse Şariin isteğine

¹⁵¹ Bkz. Abdullah Kahraman, *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi Açısından İbadet ve İbadet Nitelikli -Taabbudî Hükümler*, Akademi Yay., İstanbul 2002, s.233-249.

¹⁵² *Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002, s.606.

¹⁵³ 4.Nisa suresi: 103.

¹⁵⁴ Merdavi, Alauddin Ebu'l Hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, 1. bsk., 1955, I,429.

¹⁵⁵ Merdavi, I,429.

uygun bir şekilde namazını kılmış ve borçtan da kurtulmuş olur. Vaktin çıkmasından sonra kişi namazını kılacak olursa bu namaz sahih olur. Ancak vaktini geçirdiği gerekçesiyle büyük günaha girer. Namazın bir kısmını vakit içerisinde, diğer bir kısmını da vaktin çıkmasından sonra kılsa Maliki, Şafii ve Hanefi gibi bazı mezhep imamlarına göre günahkâr olur. Mezhep imamları ittifak ederek; vakit içerisinde namazın bir kısmına ulaşan kimsenin bu namazını kaza olarak değil de eda olarak kıldığını söylemişlerdir.¹⁵⁶

Ayrıca Ceziri'ye göre namaz vakitleri beş şeyle bilinir: 1- Astronomik hesaplara dayalı saatlerle. 2- Güneşin zevaliyle (Güneşin orta noktaya gelerek tepede durması): zevalden sonra meydana gelen gölge. Bu gölgeyle öğle ve ikindi vakitleri bilinir. 3- Güneşin batmasıyla: Bununla da akşam namazının vakti bilinir. 4- Gurup yerindeki kırmızılığın gitmesi veya başka bir görüşe göre de beyazlığın gitmesiyle: Bununla da yatsı namazının vakti bilinir. 5- Ufukta görülen beyazlıkla: Bununla da sabah namazının vakti bilinir.¹⁵⁷

Bu şekilde namazların vakitleri konusuna kısaca değindikten sonra gün içerisinde farz olarak yerine getirilmesi gereken namazların vakitlerine ve bu konudaki görüşlere temas etmeyi faydalı buluyoruz.

2.1.10.Baş Vakit Namazın Eda Edileceği Zamanlar

2.1.10.1.Sabah Namazının Vakti

Beş vakit namazın hepsinin ismen değil ancak yaklaşık ifadelerle Kur'anda geçtiğine değinmiştik. Kur'anda ismen zikredilen vakitlerden birisi sabah namazıdır. Nitekim İsrâ suresi 78. ayette “*Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar(belli vakitlerde) namaz kıl. Bir de sabah namazını kıl*” buyrulmaktadır.

Fıkıh âlimleri başlangıcı ve bitişi itibariyle sabah namazının vaktiyle ilgili ihtilafa düşmemişlerdir.¹⁵⁸ İki rekât sünnet ve iki rekât farzdan oluşan sabah namazının vakti fecri sadığın doğuşundan güneşin doğuşuna kadardır.¹⁵⁹ Fecr fecr-i kazib ve fecr-i sadık olmak üzere ikidir:

¹⁵⁶ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994, I,243.

¹⁵⁷ Ceziri, I,244–45.

¹⁵⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, (Ed: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yay., İstanbul 2008, I,250.

¹⁵⁹ İbni Rüşd, I,230.

a- Fecr-i kazib(yalancı sabah, yalancı tan, geçici tan olayıdır): Araplar bunu “kurt kuyruğu” diye adlandırırlar. Sabah vaktine yaklaştıkça gökyüzünde her zaman görünmemekle birlikte iki tarafı karanlık ortası aydınlık bir olay meydana gelir. Bir süre sonra bu aydınlık kaybolur ve yerini karanlık alır. Bu geçici aydınlığa “fecr-i kazib” denir.¹⁶⁰ Fecr-i kâzib olarak nitelendirilen bu aydınlığın, fecirden önce tipik olarak görülen Zodyak ışıması olabileceği düşünülmüştür. Gezegenler arası boşluktaki toz zerreciklerinin güneşi yansıtmasından kaynaklanan bu ışıma, fecr-i sadıktan az önce görülmekte, tabanı ufuğa dayalı, ucu ise güneş yörüngesini (ekliptik) gösterir bir piramide benzemektedir.¹⁶¹

b- “Fecr-i sadık”(doğru sabah) ise, ufukta yatay olarak beliren bir beyazlıktır. Bununla sahur yemeğine son verilir, yeme yasağı başlar. Ayrıca sabah namazının vakti de başlar.¹⁶² Sabah namazının bu vakitte olmasının delili İbni Abbas’tan nakledilen Hz. Peygamberin : *“Cebrail, Kâbe yanında bana imam oldu. Bana sabah namazını birinci gün fecir doğduğu zaman, ikinci gün ise ortalık iyice aydınlandığı zaman kıldırıldı. Sonra dedi ki: “Bu ikisi arasındaki vakit senin ve ümmetin için sabah namazı vaktidir. Bu, senden önceki Peygamberlerin de sabah namazı vaktidir”*¹⁶³ şeklindeki hadisidir. Ebu Hureyre’nin naklettiği hadiste de Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Her namaz vaktinin evveli ve sonu vardır. Sabah namazının vaktinin evveli fecrin doğduğu an, sonu ise güneş doğduğu andır”*¹⁶⁴

Sabah namazının vaktinin sonunun güneş doğduğu zaman olduğunun delili ise Peygamberin(sav) şu hadisidir: *“kim güneşin doğmasından önce sabah namazından bir rekâta yetişmişse, sabah namazına yetişmiş olur.”*¹⁶⁵

Hadislerden de anlaşılacağı üzere sabah namazının vakti fecr-i sadığın doğmasından başlayarak güneşin doğuşuna kadar olduğunu söyleyebiliriz. Güneşin doğmasından kasıt güneşin üst ucunun, ufuk hattı üzerine yükselerek görünür hale gelmesidir.

¹⁶⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, I,250; Hayrettin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, I,92.

¹⁶¹ Bkz., Abdurrahman Özlem, <http://cep.muvakkit.com> 21.04.2011; Abdurrahman Özkan, “İbadet Vakitlerinin Hesaplanması”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:62, Ekim, Kasım Aralık 2003.

¹⁶² Mavsili, *el-İhtiyar*, (Çev.: Mehmet Keskin), Hikmet Neş., İstanbul 2005, I,74.

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/333; Ebu Davud, Salât 2.

¹⁶⁴ Tirmizi, Salât 1.

¹⁶⁵ Buhari, Mevakitu’s-Salât 28; Müslim, Mesacid 163.

2.1.10.2. Öğle Namazının Vakti

Farz olan namazlar beştir ve bu beş vakit namazdan ilk farz kılınanı ise öğle namazıdır.¹⁶⁶ Nitekim Cebrailin(as) imamlık yaptığına dair hadise baktığımızda da Cebrail(as) ilk olarak öğle namazını kıldırmıştır.

Öğle namazının vakti; Güneşin zevalinden itibaren fey’-i zevalden başka her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşınca kadar devam eder.¹⁶⁷ Vaktin başlangıcı konusunda ihtilaf yoktur. Ancak ne zaman sona erdiği hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Öğle namazının vaktiyle ilgili olarak yukarıda zikrettiğimiz görüş Ebu Hanifeye aittir. Ebu Yusuf ve imam Muhammed ise “ Bir şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğu zaman, öğle vakti sona erer.” demişlerdir. El-Münteka adlı eserde Esed, Ebu Hanifenin şöyle dediğini rivayet etmiştir; “*Her şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğunda öğle namazının vakti sona erer. Ama ikindi namazının vakti; her şeyin gölgesi iki misli kadar olmadıkça girmez*”. Böyle olunca da öğle ile ikindi arasında boş bir vakit meydana gelmiş olmaktadır. İmameynin bu vakit konusundaki delilleri; Cebrailin Hz Peygambere yapmış olduğu imamlıktır. Şöyleki; İbn Abbas(ra) dan rivayet olunduğuna göre Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Beyt’in yanında Cibril bana iki defa imamlık etti. İlk günde güneş tam tepe noktasına geldiğinde bana öğle namazını; her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğunda da ikindi namazını kıldırdı. İkinci günde ise her şeyin gölgesi kendisinin bir misli olduğunda öğle namazını, her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olduğu zaman da ikindi namazını bana kıldırdı ve dedi ki: Bu iki vaktin arası sana ve ümmetine vakittir.*”¹⁶⁸

Buna karşılık Ebu Hanifenin delili ise, şu hadis-i şeriftir: “*Öğle namazını serin vakte kadar erteleyin. Çünkü sıcağın şiddeti, cehennemın kaynamasındandır.*” buyrulmaktadır.¹⁶⁹ Her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşmadıkça hava serinlemez. Çünkü bundan önce hava hususen Hicazda çok sıcak olur. Cibrilin imamlığıyla ilgili hadisin son kısmı da Ebu Hanife için bir delildir. Çünkü Cibrilin her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğu esnada Hz Peygambere imam olarak öğle namazını kıldırması o vaktin ikindi değil öğle vakti olduğunun delilidir ki bu

¹⁶⁶ Ebu’l- Neca el-Haccavi el Makdisi, *el-İkna’ li Talibi’l İntifa’*, Daru Aleml’l Kütüb, 2. baskı, Suudi Arabistan 1999, I,125.

¹⁶⁷ Güneşin zevali: Güneşin en tepe noktasından batı ufkuna doğru meyletmeye başlaması anıdır Fey’-i zeval ise güneşin doğu ufku ile batı ufku arasındaki göğün tam tepe noktasında bulunduğu sıradaki her şeyin gölgesidir.

¹⁶⁸ Mavsili, I,75; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I,333; Ebu Davud, Salât, 2.

¹⁶⁹ Buhari, Mevakitu’s-Salât 9; Müslim, Mesacid 180.

durumda burada ihtilaf olmuş olur. Öğle namazının vaktinin ne zaman sona ereceği hususunda birbiri ile çatışan deliller ortada olduğuna göre öğle namazının vakti şüphe ile sona ermez.¹⁷⁰ Bu ihtilaftan kurtulmak için kişi öğle namazını asr-ı evvelden önce kılmalı, ikindi namazını ise asr-ı sani¹⁷¹ olmadıkça kılmamalıdır. Türkiye’de ikindi ezanları asr-ı evvelde okunmakta ve namazlar da buna göre kılınmaktadır.¹⁷²

Cebrail(as)ın imamlığı hadisine baktığımızda ikinci gün cebrailin öğle namazını her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman, ilk gün ikindi namazını da her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman kıldırıldığını görmekteyiz. Burada ilk bakışta öğlenin son vaktinde ikindi namazını kılabiliriz şeklinde bir şey anlaşılabılır. Ancak Peygamberimiz(sav) “Bir namazın vakti çıkmadıkça diğer namazın vakti girmez”¹⁷³ buyurmaktadır. O halde bu hadisteki” *ikinci gün Cebrail öğle namazını her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman kıldırması*” ifadesinin yorumu “*bir misli olmasına yakın zamanda*” şeklindedir. Bu, aynen “*Kadınları boşadığınızda ve iddetleri de bittiğinde artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın*”¹⁷⁴ ayetine benzer. Burada tutma ve salma işinin, iddetin bitiminden sonra gerçekleştirilmesi değil, iddetin bitmesine yaklaşıncaya kastedilmiştir. Çünkü iddetin bitmesinden sonra zaten kadın bair talak ile boşanmış olur ve kocasının o kadını yanında tutması haramdır.¹⁷⁵

2.1.10.3. İkinci Namazının Vakti:

İkinci vakti daha önce geçen görüş ayrılıkları çerçevesinde, öğle vaktinin çıktığı andan başlayıp güneşin batmasıyla son bulur. Yani ikindi vakti her şeyin gölgesinin bir misli arttığı andan başlayıp (Ebu Hanife’ye göre ise iki misli olduğu andan itibaren) güneşin batmasından hemen öncesine kadar devam eder. Nitekim Peygamberimiz “*Kim ikindiden bir rekâta güneş batmadan önce erişirse, erişmiş olur*”¹⁷⁶ buyurmuştur. Yani ikindi namazının vaktine erişmiş olur.

¹⁷⁰ El-Mavsili, I,76.

¹⁷¹ Asr-ı evvel: Fey’i zevelden başka her şeyin gölgesinin kendisinin bir misline ulaştığı zamandır.

Asr-ı sani ise: Fey’i zevelden başka her şeyin gölgesinin kendisinin iki misline ulaştığı zamandır.

¹⁷² Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, s.198.

¹⁷³ İbn Ebu Şeybe, Musannef, I,294.

¹⁷⁴ Bakara Suresi 2,231.

¹⁷⁵ Et-Tahavi, *Şerhu Meani’l-Asar, Hadislerle İslam Fıkhi*, (Çev.: Beşir Eryarsoy), Kitabevi Yay., İstanbul 2009, I,457.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II,462.

Hasan b. Ziyad (ra) güneşin sararmaya başlaması ikindinin son vaktidir demiştir. Bu Şafii in görüşü olup onun delili Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana ikindi namazını ikinci gün, güneş değişmeye yüz tutunca kıldırıldı*” ifadesidir.

Fakihlerin büyük çoğunluğunun görüşü şudur: Güneşin sararma vaktinde ikindi namazını kılmak mekruhtur.¹⁷⁷ Çünkü Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bu namaz münaфіkların namazıdır. Onlardan biri güneş şeytanın boynuzları arasına girinceye kadar oturur. Sonra kalkıp yeri gagalar gibi dört rekât namaz kılar. Bu namazında Allah’ı az anar*”¹⁷⁸

Âlimler güneşin değişmesi hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Dikkate alınacak noktanın ışık mı yoksa güneşin kursu mu olacağı konusunda anlaşamamışlardır. Nehaî(ra), ışığın değişmesini dikkate alırken Şabî(ra) ise güneş kursunun değişmesini dikkate alır. Makul olan görüşte budur. Çünkü ışığın değişmesi güneşin batıya kaymasında sonra meydana gelmektedir. Güneşin kursu gözü kamaştırmayacak duruma gelirse, güneş değişmiş olur.¹⁷⁹

2.1.10.4.Akşam Namazının Vakti

Akşam namazının vakti güneşin batmasından şafağın kaybolmasına kadardır. Yani bütünü ile güneş yuvarlağının(kursunun) batması ile başlar. Batı ufukta, güneş battıktan sonra sırasıyla üç hal vuku bulur: kızartı, beyazlık ve siyahlık. Ebu Hanifeye göre şafak ancak beyazlıktır. Beyazlığın kaybolması da ondan sonra siyahlığın meydana gelmesidir. Siyah meydana gelince de akşam namazının vakti çıkmıştır. Bugün camilerde amel buna göredir.¹⁸⁰ Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafi’n görüşüne göre şafak beyazlıktan önceki kızılıktır. Bu görüş Ömer, Ali ve İbn Mesudun(ra) görüşüdür. İbn Abbasdan gelen rivayetlerden biri de bu şekildedir. Esed b. Amr(ra) Ebu Hanifeden yaptığı rivayette bu görüşü nakletmiştir. Bunun açıklaması şöyledir: üç doğuş üç batış vakti vardır. Vaktin girişinde dikkate alınan orta doğustur. Bu ise ikinci fecr dir. Batışta da yine aynı şekilde orta vaktin girişi dikkate alınır. Bu da kızılıktır. Kızılığın kaybolmasıyla yatsı vakti girmiş olur. Beyazlığın dikkate alınması zorluk anlamı taşımaktadır. Çünkü beyazlık gecenin üçte birine yakın bir zamanda kaybolmaktadır.

¹⁷⁷ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Feza Yay., İstanbul 1994, I,393.

¹⁷⁸ Müslim, Mesacid 195; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III,195.

¹⁷⁹ Serahsi, I,256.

¹⁸⁰ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: Hasan Ege), Bahar Yay., İstanbul, I,162.

Halil b. Ahmed “Mekke’de akşam beyazlığını gözetledim, beyazlık ancak gece yarısından sonra kayboldu” demiştir. Denildiğine göre beyazlık yaz gecelerinde asla kaybolmaz, sadece ufukta yayılır. Sabahleyin bir arada toplanır. Bu nedenle zorluk olmaması açısından şafağın kızılık olduğunu kabul etmek daha makuldür.¹⁸¹

İmam Şafi’ye göre akşam namazının sadece bir vakti vardır. Bu da cebrailin fiiliyle takdir edilmiştir. Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana akşam namazını iki günde de aynı vakitte kıldırıldı*” ifadesi nedeniyle güneşin batmasından sonra üç rekât kılınacak kadar geçince akşam namazının vakti çıkmış olur.¹⁸² Nitekim Muhammed b. Amr b. El- Hasen, Cabir b. Abdullahın şöyle dediğini rivayet etti: Rasulullah(sav) akşam namazını güneş batınca kılardı.¹⁸³

Hanefilerin delili ise; Ebu hureyrenin hadisidir. Rasulullah şöyle buyurmuştur: “*Akşam namazının vaktinin evveli güneş kayboluncadır. Sonu ise şafak kayboluncadır*”

Cebrailin imamlığı hadisinin yorumuna gelince Cebrail(as) namazın kılınması için müstehab olan vakti açıklamak istemiştir. Biz de böyle diyoruz çünkü akşam namazının güneş batıp ufuk tamamen temizlendikten sonra daha fazla geciktirilmesi mekruhtur. Bunu Hasan b. Ziyad Ebu Hanifeden rivayet etmiştir.¹⁸⁴ Bunun delili Peygamberimiz(sav): “*Ümmetim akşam namazında acele davranıp yatsı namazını geciktirdiği sürece hayırlı yolda devam ediyor demektir*”¹⁸⁵ buyurmuştur.

Malikilere göre akşam namazının ihtiyari vakti uzatılmaz. Aksine bu daraltılmış bir vakittir. Bu namazın ihtiyari vakti, her iki hades halinden ve necasetten temizlenmek, avret yerlerini kapamak, ezan okuyup kamet getirmek gibi şartları ifa etmek için gerekli olan sürenin yanı sıra namazı kılabilcek kadar süreyi kapsayan bir zamandır. Şu halde sözü edilen şartları daha önceden ifa etmiş olan kişi, akşam namazını vaktin başlamasından itibaren bu şartları yerine getirecek kadar bir süre geciktirebilir. Tabi bu geciktirme de, sözü edilen şartların normal olarak yerine getirileceği kadar bir süreyle takdir edilmelidir. Bu hususda itidalli davranmak gerekir. Mesela vesveseli bir insanın fazla uzatmasıyla çok acele davranan bir kişinin kısaltması muteber sayılmaz. Zaruri vakte gelince b, ihtiyari vaktin peşi sıra başlar ve fecrin doğuşuna kadar devam eder. Astronomi ilmiyle uğraşanlar derlerki: Namaz saatleri,

¹⁸¹ Serahsi, I,257–258.

¹⁸² Serahsi, I,257.

¹⁸³ Buhari, Mevakit, 18; Müslim, Mesacid,177, 233.

¹⁸⁴ Serahsi, I,257.

¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III,449.

cumhur-u ulemanın belirtmiş oldukları vakitlere göre ayarlanmıştır. Bir kişi astronomik zamandan önce namazını kılsa kıldığı namaz batıl olur. Her halukarda ihtiyat açısından namazı bu vakte kadar veya sonrasına tehir etmek caizdir.¹⁸⁶

Ebu Hanife'ye göre kızılık güneşin alametidir. Beyazlık ise gündüzün alametidir. Bunun tamamı kaybolmadıkça geceye kesinlikle ulaşılmaz. Hâlbuki yatsı namazı gece namazıdır. Bu da ancak beyazlığın kaybolmasından sonra mümkündür. Beyazlığın kaybolmasıyla akşam namazının vakti çıkar yatsı namazının vakti girer.¹⁸⁷

Ayrıca şunu belirtmekelim ki eğer bir yerde güneş battığında kişi akşam namazını kılar ve daha sonra başka bir yere giderse ve orada henüz güneş batmamış ise ona akşam namazını tekrar kılması vacib olur.¹⁸⁸

2.1.10.5.Yatsı Namazının Vakti

Yatsı namazının ilk vakti; şafağın kaybolduğu zamandır. Son vakti ise fecrin doğmadığı bir zamandır. Bu öyle bir zamandır ki onu fecrin doğması takib eder.¹⁸⁹ Yani ikinci fecrin doğmasından hemen öncesine kadardır. Ancak Muhammed(ra) Kitabı'l-Asıl'da yatsı namazının son vaktinin gece yarısına kadar olduğunu söylemiştir. Bundan maksat, yatsı namazını geciktirmenin mübah olduğu son vakti bildirmektir. Yatsı namazının caiz olduğu vakte gelince bu ikinci fecrin doğuşuna kadar devam eder. Fecrin doğuşundan önce kâfir Müslüman olsa veya çocuk buluş çağına erişirse, yatsı namazını kılması gerekir. Biz Hanefilere göre durum böyledir.¹⁹⁰

Şafii(ra) Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebraili, bana yatsı namazını ikinci gün gecenin üçte biri geçince kıldırır*”¹⁹¹ ifadesi nedeniyle, yatsının son vakti gecenin üçte biri geçtiği zamandır demişlerdir.

Hanbelîlere göre yatsı namazının da ikindi de olduğu gibi, ihtiyari ve zaruri olmak üzere iki vakti vardır. İhtiyari vakit; ufuktaki kırmızılığın kaybolmasıyla başlayıp gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Zaruri vakit ise gecenin ikinci üçte birinin başlamasından itibaren başlayıp fecr-i sadığın doğmasına kadar devam eder.

¹⁸⁶ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,248.

¹⁸⁷ Serahsi, I,258.

¹⁸⁸ Ahmet b. Hamza, I,367.

¹⁸⁹ İbrahim el- Halebî, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağır Tercümesi*,(Çev.: Hasan Ege), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1973, s.150.

¹⁹⁰ Serahsi, I,258.

¹⁹¹ Ebu Davud, Salât 2; Tirmizi, Salât 1.

Yatsı namazını zaruri vakte bırakan kişi, namazı her ne kadar eda sayılsa da günaha girer. Sabah öğle ve akşam namazlarına gelince bunların zaruri vakitleri yoktur.¹⁹²

Malikilere göre ise yatsının ihtiyari vakti, kırmızı şafağın batmasından başlar ve gecenin ilk üçte birinin nihayete ermesiyle nihayet bulur. Yatsı namazının zaruri vakti ise, ihtiyari vaktini müteakiben fecrin doğmasına, şartlarını yerine getirdikten sonra kendisinde yatsıdan bir tam rekâta kavuşulan bir zamanın kalkmasına kadar olan vakittir. Şayet tam bir rekât sığacak kadar bir vakit kalmazsa her iki nevi vaktiyle de yatsının vakti çıkmıştır. Zaruri vakitte özür sahibi olan kişiler dışında yatsıyı kılan kimse günahkâr olmuştur.¹⁹³

Ümmü Gülsüm b. Ebi Bekir'den O, müminleri annesi Hz Aişe(ra)'nın şöyle dediğini haber vermiştir: Bir gece Peygamber(sav) yatsı namazını gecenin büyük bir bölümü geçinceye ve mescitlerdeki uyuyuncaya kadar geciktirdi. Sonra mescide çıkıp namazı kıldırdı ve *“Eğer ümmetime zorluk vermeyecek olsaydım, şüphesiz ki bu namazın vakti budur”*¹⁹⁴ buyurdu. Bu rivayete binaen Peygamberimizin(sav), gecenin çoğu geçtikten sonra bu namazı kıldırıldığını ve bu vaktin, bu namaz için bir vakit olduğunu haber verdiğini görüyoruz.

İşte bu rivayetlerin sahih bir şekilde anlaşılması ile şu sabit olmaktadır: yatsı namazının ilk vakti, şafağın kaybolmasıyla başlar, gecenin tamamı geçinceye kadar devam eder. Ancak bu namazın üç ayrı vakti söz konusudur: Vaktin girişinden gecenin üçte biri geçinceye kadar olan süre. Bu, bu namazın kılınacağı en faziletli vakittir. Bu vakitten başlayan ve gece yarısının bitişine kadar devam eden vakit. Bu, öncekinden daha az faziletlidir. Gecenin yarısından sonrası fazilet itibariyle hepsinden daha azdır.¹⁹⁵

2.1.10.6. Vitr Namazının Vakti

Vitr namazının vakti, yatsı namazının vaktidir. Ancak önce yatsının kılınması emredilmiştir. İmameyne göre vitir vaktinin evveli, yatsıdan sonra başlar. Fecr-i sadık doğmadıkça da devam eder. Bu, Ebu Hanife ile İmameynin; vitrin niteliği hususundaki ihtilaflarına dayanan bir ihtilaftır. Vitr namazı Ebu Hanifeye göre vacibtir. Bir vakit iki

¹⁹² Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I, 248–249.

¹⁹³ Ceziri, (Çev.: Hasan Ege), I, 163.

¹⁹⁴ Müslim, Mesacid 219; Nesai Mevakit 21.

¹⁹⁵ Et-Tahavi, (Çev.: Beşir Eryarsoy) I, 481–482.

vacib namazı bir arada toplayınca, bu her iki namazın vakti olur. Vakit namazı ile kaza namazı misalinde olduğu gibi; bu iki namazdan birinin önce kılınması emredilmiş olsa bile, hüküm değişmez. Vitir namazı İmameyne göre sünnettir. Diğer sünnet namazlarındaki gibi, vakti farz namazın kılınmasından hemen sonra başlar.¹⁹⁶

Kişi vitr namazını bile bile yatsıdan önce kılacak olursa, fakihlerin ittifakıyla vitr namazı yerine geçmez. Çünkü bu kimse vitri vaktinden önce kılmıştır. Ya da emredilen, vitri yatsıdan sonra kılmak düzenini terk etmiştir. Fakat yatsı namazını farkında olmadan abdestsiz kıldığının farkına varırsa, Ebu Hanifeye göre vitri değil, sadece yatsı namazını yeniler. Çünkü sıralama işi unutma mazeretinden dolayı düşmüştür. Ebu Yusuf ve Muhammede göre ise vitri kaza etmesi gerekir. Çünkü onlara göre vitir namazının vakti yatsı namazı geçerli bir şekilde kılındıktan sonra girer. Bu ise gerçekleşmemiştir. Bu nedenle bu kişi vitri vaktinden önce kılmış olur. Ebu Hanife'ye göre ise yatsı namazın vakti girince vitrin vakti de girmiş olur. Şu kadar var ki sıraya da riayet etmek gerekir. Burada ise sıralama unutma nedeniyle düşmüştür. Bu görüş ayrılığının temelinde yukarıda da değindiğimiz gibi vitir namazının niteliğindeki ihtilaf vardır. Ebu Hanife'ye göre vitir namazı vacip veya farzdır, yatsıya tabi değildir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise sünnettir ve yatsıya tabidir.¹⁹⁷

2.1.11. Her Bir Vakte Ait Kuralların Belirlenmesi

Yukarıdaki tanımlamalara baktığımızda güneşin doğuşu/batışı, batıya meyledişi gibi ifadelerle karşılaşmaktayız. Bunlar bize, Müslümanların günlük ibadetlerinde kullandıkları vakitlerin tayininde, güneşin temel bir faktör olduğunu göstermektedir.¹⁹⁸ Keza gölgelerin boyu ve şafağın doğuşu da güneşin gökyüzündeki konumuyla doğrudan ilgilidir. Bu sebeple hesap kurallarının oluşturulmasında güneşin yörüngesi temel alınmaktadır. Güneşin gökyüzünde izlediği örnek yörüngeler aşağıya çıkarılmıştır. Şekil 7'deki yörüngeler Ankara (40° kuzey enlem) için çizilmiş olup, soldaki yörünge 21 Haziran'a, sağdaki ise 21 Aralık'a aittir. Düzlemin üstünde kalan

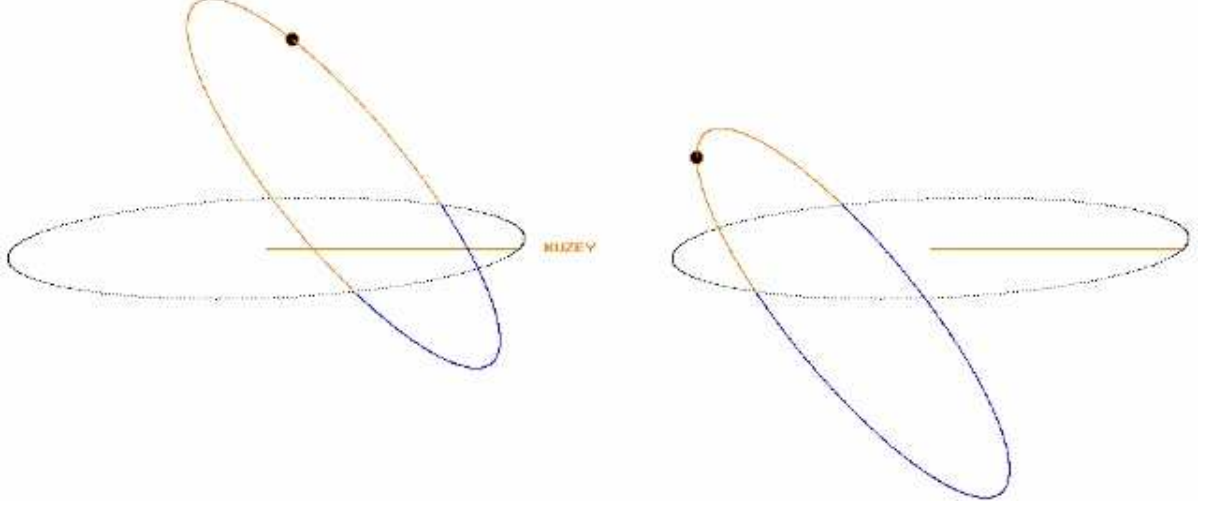
¹⁹⁶ Mavsili, I, 77.

¹⁹⁷ Serahsi, I, 269.

¹⁹⁸ Bu konu Abdurrahman Özlem'e ait makaleden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.cepmuvakkit.com.tr. 21.04.2011.

turuncu bölüm gündüzü, altında kalan mavi bölüm ise geceyi göstermektedir. Düzlemi çevreleyen çember ise ufuk hattını temsil etmektedir.

Şekil 7 Tipik Güneş Yörüngesi

Şekilden anlaşıldığı üzere güneş, her gün doğu cihetinden ufuk çizgisini keserek yükselmekte, en üst noktaya ulaştıktan sonra tekrar alçalarak ufuk çizgisini batı cihetinden aşağıya doğru kesmektedir. Yaz ve kış yörüngelerinin farklı olduğu, yazın güneşin daha uzun süre ufuk üzerinde kaldığı ve ufku kuzeye yakın noktalardan kestiği müşahade edilmektedir. Kışın ise güneş, daha kısa süre ufuk üzerinde kalmakta ve ufku güneye yakın noktalardan kesmektedir. Yani aslında güneş her gün, bir önceki günden biraz daha farklı bir yerden doğmakta ve batmakta; böylece spiral bir yörünge takip etmektedir.

Güneşin günlük hareketi olan bir turu esnasında ufuk düzlemiyle yaptığı açı (yataya göre yaptığı dikey açı) zamana bağlı olarak sürekli değişir. Güneşin gökyüzündeki yüksekliğini ifade eden ve Güneş Dikey Açısı adı verilen bu açı, vakitlerin hesaplanmasındaki en temel parametredir. Güneş Dikey Açısı, güneşin merkezi referans alınarak ifade edilir.

Güneşin hareketine ilişkin bu temel bilgiyi aktardıktan sonra, her bir vakte ilişkin kuralların nasıl belirlendiğine geçelim:

Öğle Vakti:

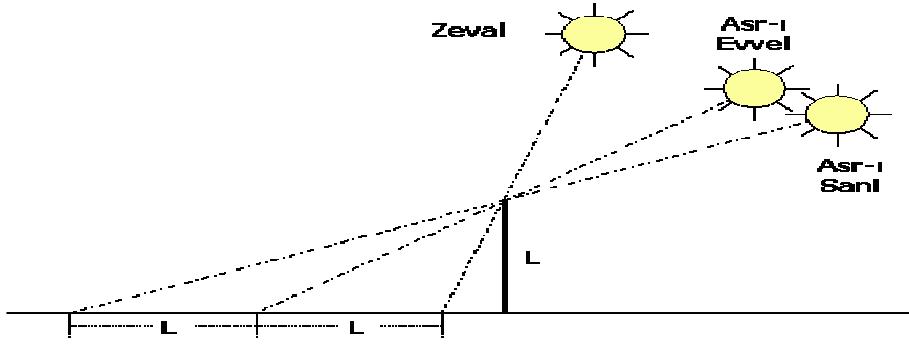
Öğle vakti, tanımı gereği güneşin batıya yönelmesi ile başlamaktadır. Günün ilk yarısında doğu tarafında bulunan güneş, günün ikinci yarısında batı tarafına geçer. Günün tam ortasında ise güneş merkezi, üzerinde bulunduğumuz meridyene dik konuma gelir (başucu=zenit konumu); yani bulunduğumuz noktada kuzey/güney

yönünde uzanan yere dik itibari düzlem güneşin merkeziyle çakışır. Bu esnada güneş, (ekvator kuşağı hariç olmak üzere) kuzey yarımkürede tam güneyi ve güney yarımkürede tam kuzeyi gösterir (bkz. Şekil 2). Güneşin en yüksekte olduğu bu vakitte (zeval vakti) namaz kılmak yasaklandığından, öğle vaktinin girmesi, yani güneşin batıya meyletmiş sayılması için en azından, güneş bu meridyen düzlemini terk edinceye kadar beklenmesi gerekmektedir. Bu süre zarfında meridyen hattı, güneş merkezinden güneş yuvarlağının kenarına ulaşır dışına çıkar. Güneş yuvarlağının dünyadan görünen yarıçapının gökyüzünde kapladığı açı yaklaşık $0,27^\circ$ olduğuna ve güneş 1 dereceyi 4 dakikada kat ettiğine göre (bir gün=1440 dakika / 360 derece), güneşin merkezinden kenarına bir yarıçap kadar hareket etmesi ve başucu dışına çıkması için 1 dakikadan biraz fazla bir zamanın geçmesi gerekir. Bu nedenle öğle vaktinin hesaplanması için zeval vaktine 2 dakika ilave edilmelidir.

Zeval vaktinde güneşin o gün için en yüksek noktaya ulaştığını belirtmiştik. Bu durumda zeval vaktindeki Güneş Dikey Açısı, o günün en yüksek açısı olmaktadır. Zeval Dikey Açısı olarak adlandırılan bu açı, ikindi vaktinin hesabında kullanılmaktadır. Zeval vaktinde güneşin en yüksekte bulunması, bu vakitte gölgelerin de en kısa olması anlamına gelmektedir. Zeval anındaki gölgenin uzunluğuna Zeval Gölgesi(fey-i zeval) denir. Zeval Gölgesi de ikindi gölgesinin hesabında kullanılır:

İkinci Vakti:

İkindinin vakti, hadiste ifade edildiği üzere, bir cismin gölgesinin, ikindi gölgesi olarak tanımlanan uzunluğa erişmesiyle başlamaktadır. İkinci gölgesinin ne olduğu konusunda ise, Tanımlar bölümünde açıklandığı üzere mezhepler arasında farklılık mevcuttur. Şafii, Maliki, Hanbelî mezhepleri ile İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bir cismin İkinci Gölgesi, o cismin Zeval Gölgesi uzunluğuna cismin kendi uzunluğunun eklenmesi ile bulunur. Yani 1m.lik bir sopenın gölgesi zeval vaktinde 0,5m ise, sopenın gölgesi $0,5m + 1m = 1,5m$ ye ulaştığında ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte Asr-ı Evvel denir. İmam Ebû Hanife'ye göre ise ikindi gölgesi, o cismin Zeval Gölgesi uzunluğuna cismin kendi uzunluğunun iki katının eklenmesi ile bulunur. Yani örneğimizdeki sopenın gölgesi, $0,5m + 2m = 2,5m$ olduğunda İmam Ebû Hanife'ye göre ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte ise Asr-ı Sani adı verilir. Zeval, Asr-ı Evvel ve Asr-ı Sani gölgelerinin oluşumu Şekil 8'de verilmiştir.

Şekil 8. İkinci Vaktinin Tayini

Akşam ve Güneş Vakitleri:

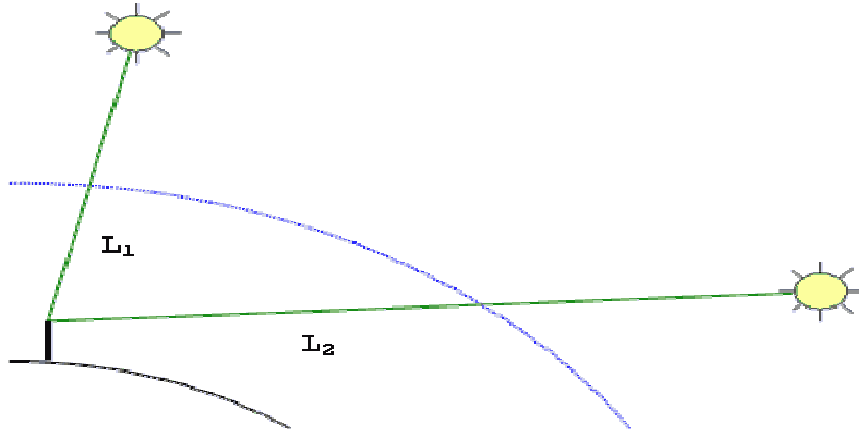
Akşam vaktinin girmesi için güneşin tamamen batması lâzım geldiğini hadislerden anlıyoruz. Bu ise, güneşin üst ucunun, ufuk çizgisinin altına inmesi ile mümkün olur. Güneş merkezinin ufuk hizasında olduğu an, zahiri Güneş Dikey Açısının 0° olduğu andır. Üst ucunun ufuk çizgisine gelmesi için ise merkezinin güneş yarıçapı kadar, yani 0.27° alçalması gerekir. Ancak burada hesaba katılması gereken başka bir husus vardır ki o da atmosferin güneş ışınlarını kırma özelliğidir:

Atmosferi oluşturan moleküllerin boyutu, görünür ışığın dalga boyundan çok daha küçük olduğundan, güneş ışınları atmosferden geçerken kırınıma uğrar. Literatürde Rayleigh kırınımı (saçınımı) olarak bilinen bu hadise, atmosfere giren güneş ışınlarının yönünün değişmesine sebep olmaktadır. Bu değişimde ışığın hareket istikameti, az yoğun katmandan daha yoğun katmana doğru olmaktadır; yani boşluktan gelen ışık, gittikçe daha yoğunlaşan bir gaz tabakası içinde hareket ettikçe içeri (yeryüzüne) doğru kırılmakta ve dikey açısı artmaktadır. Bu da güneşin, gerçekte bulunduğu yerden daha yukarıda görülmesine sebep olur. Yani güneşin gerçekteki (astronomik) yüksekliği (gerçek Güneş Dikey Açısı), dünyadan görülen yüksekliğinden (zahiri Güneş Dikey Açısı) daha azdır. Aradaki fark, Kırılma Açısı olarak bilinir:

$$\text{Kırılma Açısı} = \text{zahiri Güneş Dikey Açısı} - \text{gerçek Güneş Dikey Açısı}$$

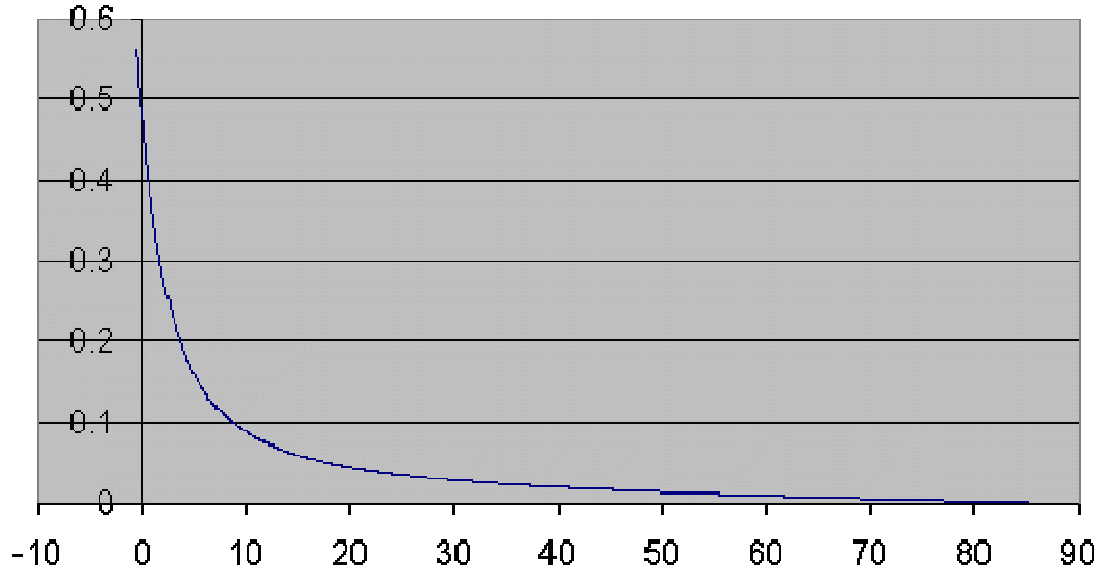
Yeryüzünden yukarı doğru çıkıldıkça (yani irtifa kazandıkça) atmosferin yoğunluğu sürekli olarak azalmakla ve takriben 100km.den sonra pratik olarak etkisi kalmamaktadır. Buna göre atmosferin belli bir fiziki kalınlığı olduğundan bahsedilebilir. Kırılma miktarının da ışığın atmosferde kat ettiği yola, yani atmosferin kalınlığına bağlı olduğuna dayanarak, güneş ışınlarının sabit oranda kırıldığı ve böylece Kırılma Açısının da sabit olduğu düşünülebilir. Ancak, dünya yuvarlak olduğundan, onu saran atmosfer

de küre biçimindedir. Güneş ufka doğru alçaldıkça, yani Güneş Dikey Açısı azaldıkça güneş ışınlarının atmosfer içinde kat ettiği mesafe de artmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Güneş Dikey Açısına bağlı olarak Optik Atmosfer Kalınlığı

Atmosferin optik kalınlığı olarak nitelendirilebilecek bu mesafe, güneş yeryüzüne tam dik konumdayken onun fizikî kalınlığına eşittir; ancak güneş alçaldıkça kalınlık artmaya başlar ve özellikle güneşin ufka çok yaklaşıp neredeyse teğet hale geldiği doğuş ve batış anlarında optik kalınlık birkaç katına ulaşır. İşte bu sebeple güneş ışınlarının atmosfer tarafından kırılma oranı (Kırılma Açısı) sabit olmayıp, güneşin yeryüzüyle yaptığı dikey açının (Güneş Dikey Açısının) bir fonksiyonudur. Kırılma açısının Güneş Dikey Açısına bağlı olarak değişimi Şekil 10'da görülmektedir.

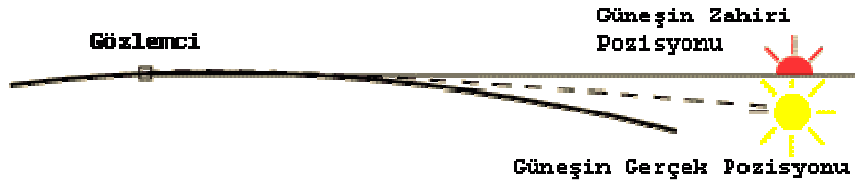

Şekil 10. Güneş Dikey Açısına bağlı olarak Kırılma Açısı

Şekilde verilen grafik değerleri, standart atmosfer koşulları için verilmiş olup, gerçek değerlerin ise hava sıcaklığı, basınç, nem ve zerre miktarı gibi bazı meteorolojik

parametrelere bağılı olarak %10 civarında farklılık gösterebileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Örneğin soğuk hava ya da deniz üzerindeki havada yoğun miktarda tuz moleküllerinin bulunması, ışığın daha fazla kırılmasına neden olur.

Yukarıda anlatılanlar ışığında anlıyoruz ki, biz güneşin batmak üzere olduğunu gördüğümüzde aslında güneş çoktan ufuk hizasının altına inmiştir bile... Şekil 11’de görselleştirilen bu gerçeği akşam vakti kuralını oluştururken hesaba katmamız gerekecektir:

Şekil 11. Ufkun Altındaki Güneşin Görülmesi

Akşam vaktinin girme şartı olan güneşin tamamen batması anı için yukarıda esas aldığımız $-0,27^\circ$ açı değeri (eksi değer ufukun altına belirtir), görünen (zahiri) Güneş Dikey Açısıdır. Gerçek Güneş Dikey açısı ise, yukarıdaki denkleme göre bu değerden kırılma açısı kadar eksiktir. Şekil 5’ten, $-0,27^\circ$ dikey açı için kırılma miktarını $0,57^\circ$ olarak buluruz ($-0,27^\circ$ güneşin ufuktan görülebildiği sınır değer olduğundan grafiğin ilk noktasıdır). Buna göre güneşin tamamen battığının müşahade edilmesi için (gerçek) Güneş Dikey Açısının $-0,27^\circ - 0,57^\circ = -0,84^\circ$ olması gereklidir. Nem ve sıcaklık gibi meteorolojik faktörlerin neden olacağı hesap hatası, -uç enlemler hariç olmak üzere- 1 dakikadan daha azdır.

Vaktin tayinine etki eden bir diğer husus da irtifadır. Güneşin gözlemlendiği yerin, battığı ufuk noktasından daha yüksek olması durumunda, dünyanın yuvarlaklığından kaynaklanan bir bakış açısı değişimi oluşur. Örneğin biz bir dağın tepesinde bulunuyorsak ve güneş deniz üzerinden batıyorsa, bizim ufuk hizasının altına müşahade ediyor olmamızdan ötürü güneşi daha uzun süre görürüz; yani güneşin batması ve vaktin girmesi daha geç oluşur. Kabaca ifade edersek, derece cinsinden dikey açı farkı, km. cinsinden irtifa farkının karekökü kadardır. Örneğin İstanbul’un 267 rakımlı Çamlıca tepesinden kışın güneşin deniz üzerindeki batışı seyredildiğinde, deniz seviyesine göre yaklaşık $0,5^\circ$ ’lik bir açı farkı oluşacaktır (ki bu da takriben 3 dakikaya tekabül eder). Bu nedenle akşam vakti hesap edilirken, yöredeki en yüksek mevkiye ait irtifa ile, buradan güneşin üzerine battığı noktaya ait irtifa farkının göz önüne alınması

ve buna göre bir temkin değeri eklenmesi gerekir. İrtifa farkının pratikte 10 m.den az olamayacağını kabul ettiğimizde Güneş Dikey Açısını -1° almak uygun olacaktır.

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde güneşin batışı, "hâcibin (güneşin kaşının) kaybolması" ile birlikte zikredilmektedir. Bazı şarihlere göre hâcib, güneş yuvarlağının hemen üzerindeki kızılığın tasvir etmektedir. Bu görüşe itibar edilmesi durumunda akşam vaktinin girmesi için, güneşin tamamının ufuk çizgisi altında kaybolmasını takiben çevresindeki kızıl bölgenin de batması gerekeceğinden, temkin değerine 2 dakika eklenmelidir.

Sabah namazı vaktinin sonu olan güneşin doğması hadisesi ise, batması hadisesi ile paralellik gösterir. Yani yukarıda anlatılan hususlar aynen geçerli olup, dikey açı olarak yine -1° kullanılır.

Yatsı ve imsak vakitleri:

Hadise göre yatsı vaktinin tanımı, şafağın kaybolması, imsak vaktininki ise hakiki fecrin zuhurudur. Fecrin/şafağın oluşması ise, tamamen atmosfere ve onun ışığı kırma özelliğine dayanmaktadır. Eğer atmosfer olmasaydı, güneş battığı anda etraf kapkaranlık olacak ve alacakaranlık oluşmayacak, böylelikle yatsı ve imsak vakitlerinden söz edemeyecektik. Peki ışığın kırılması, alacakaranlığın oluşumuna nasıl sebebiyet vermektedir?

Rayleigh etkisi, yani atmosferin güneş ışınlarını kırma özelliği, ışığın rengine yani dalga boyuna bağlı olarak değişim göstermektedir. Birbirine ters orantılı bu bağıntı sonucu, görece daha düşük dalga boyuna sahip olan mavi ışınlar, kırmızı ışınlardan daha fazla kırılıma uğrarlar. Güneşten gelen kırmızı ışınların yaklaşık %5'i, atmosferden geçerken kırılmakta ve gözümüze ulaşmadan saçınmaktadır. Mavi ışınlarda ise bu rakam %20 civarına kadar yükselir. Güneşten bize gelen mavi ışınların daha fazla kırılması, güneş istikametinden dışa doğru bükülmelerine yol açar ve güneşin bize ulaşan huzmesindeki renk tayfında daha az mavi bulunmasına sebep olur. Bizim gökyüzündeki güneşi sarımsı beyaz görmemiz bu sebeptendir; yoksa güneşin atmosfer dışından gözlenen rengi "gümüşü" flüoresan ampullerin rengi gibi donuk beyazdır. Güneş huzmesinden dışarı sevk olunan mavi ışınlar ise atmosfer tarafından yansıtılarak bize gökyüzünün mavi rengini verir.

Işğın dalga boyuna bağlı olarak kırılmasıyla, yukarıda bahsettiğimiz optik kalınlık etkisi birleşince, manzara daha da enfesleşir: Güneş iyice alçaldığında, optik

kalınlık artar ve maviler daha çok kırılmaya başlar; artık güneş tayfındaki mavi renk iyice azalmış ve güneş sararmaya başlamıştır. Hatta gurûba yakın güneş altın sarısı bir topa dönüştüğünde, güneşin yakın çevresi de maviden yana iyice fakirleşir ve sararır; buna karşılık güneşten uzaklaştıkça mavi oranı artmaya başlar. Gökyüzünde turuncudan sarıya, türkuazdan maviye bir renk cümbüşü hâsıl olur. Güneşin batmasının ardından ise şafak, ufuktan yukarı doğru kıızıdan maviye dönüşen bir şerit halinde gökyüzünü kaplar. Öyle ki zamanın ilerlemesiyle bu şerit alçalır; önce kıızılık ve ardından da sönük haldeki beyazlık yavaş yavaş kaybolur.

Buraya kadar anlattıklarımızla, Tanımlar bölümünde bahsedilen kızıl şafak ve beyaz şafağın oluşma sebeplerine bir nebze değinmiş olduk. Şimdi ise, şafağın hesaba dökülmesindeki zorluklara değinmeye çalışacağız.

Güneş, öğle, ikindi ve akşam vakitlerinin tayinindeki şer-î hükümler güneşin yörüngesi ve gökyüzündeki konumuna bina edilmiştir. Güneşin yörüngesi bugün çok yüksek hassasiyetle bilinebildiğinden, bahse konu dört vaktin -yöre-ye ait coğrafi konum bilgisi dâhilinde- kesin olarak neredeyse saniye hassasiyetinde hesaplanması mümkün olmaktadır. Ancak imsak ve yatsı vakitleri için durum daha farklıdır; zira bu vakitlerin tayini, fecr-i sadık ve şafak hadiselerine bağlanmıştır ki bunların oluşma/kaybolma zamanları, aşağıda sıraladığımız nedenlerden ötürü aynı kesinlikte belirlenememektedir:

- Öğlenin başlangıcı sayılan güneşin batıya meyli veya akşamın şartı olan güneşin batması, müşahedede bulunan tüm gözlemciler tarafından aynı dakika içinde onaylanabilirken, atmosfer kaynaklı fecir ve şafak hadiseleri, diğerleri gibi ani ve keskin değişiklikler şeklinde belirmeyip yavaş geçişlerle bir süreç dâhilinde açığa çıktıklarından, gözlemciye daha bir bağımlıdırlar. Örneğin fecr-i sadık, ayette “siyah ipliğin beyaz iplikten ayırt edilebildiği (tebeyyün ettiği) an”¹⁹⁹ olarak ortaya konmuş ve Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından da “enlemesine görülen aydınlık” olarak açıklanmıştır; ancak fecr-i kâzibin ne zaman bitip gerçek fecrin ne zaman başladığı, tebeyyün için hadiste geçen enlemesine beyazlığın hangi genişliğe ulaşması lâzım geldiği net değildir. Bazı âlimler beyazlığın genişlemeye başladığının fark edildiği ilk anı esas alırken, diğerleri beyazlığın ufuk üzerinde takriben 30° yatay genişliğe ulaşması gerektiğini ileri sürmektedirler.

¹⁹⁹ 2.Bakara: 187.

- Alacakaranlık geçişinde gökyüzünün ufuk hizasında izlediğimiz bu iki boyutlu ışık ve renk değişimleri, müşahade eden bireyin görüş kabiliyetine ve yorumuna da bağlılık arz etmektedir. Günün ilk (fecr-i sadık) ya da son (beyaz şafak) ışıklarının gece karanlığından ayırt edilmesi, gözün karanlığa adaptasyonu ve görme kabiliyeti ile doğrudan ilgilidir. Gece gökyüzündeki ışık seviyesinin, gündüze oranla yüz milyonda bire düşmesi, bu müşkülü izaha yeter sanırız. Ayrıca doğal (ay ışığı) ve yapay (şehir aydınlatması) ışıklar, gökyüzünün gece boyunca devam eden aydınlık seviyesine etki ederler. Bu nedenle dolunayın mevcut olduğu gecelerde veya bol ışıklı şehirlerde gökyüzü daha aydınlık olacağından, tan yeri ağarması daha geç fark edilebilecek ve şafak daha erken kaybolacaktır.
- Fecir ve şafak vaktine tesir eden diğer bir etmen de atmosfer şartlarıdır. Alacakaranlık oluşumuna atmosferin ışığı kırma özelliğinin sebep olduğunu belirtmiştik. Kırılma etkisi ise sıcaklık, basınç, nem, sis/duman vb. birçok parametreye bağlı olarak değişir. Bu ise, imsak ve yatsı vakitlerinin atmosfer şartlarına bağlı olarak zaman ve mekâna göre farklılık göstermesine neden olur. Havanın açık veya bulutlu olmasının da gözleme etkisi bulunmaktadır.
- İrtifa farkı da yine aynı şekilde fecir/şafak vaktine etki eder.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında bir kez daha hatırlatmak istiyoruz ki vakitlerin tayininde esas olan müşahededir. Özellikle imsak ve yatsı vakitleri için mümkün olduğunca gözlemde bulunulmalı, bu sağlıklı olarak yapılamıyorsa hesaba itibar edilmelidir. Hesaba uyulduğunda da zikredilen belirsizlikler göz önüne alınarak temkinli davranılmalıdır. Bu itibarla sabah ve yatsı namazları biraz geciktirilmeli, akşam ise acele edilmelidir ki sünnete uygun davranış da böyledir.

İmsak vaktinin hesabına ilişkin kurallara baktığımızda; Bu vaktin hesaplanabilmesi için de, diğer vakitlerde olduğu gibi bir dikey açının tayini gerekmektedir. Müslüman âlimler bu konuya öteden beri ilgi duymuş ve araştırmalarda bulunmuşlardır. 15. yy.dan itibaren Mısır, Suriye ve kutsal topraklar dâhil olmak üzere Osmanlı coğrafyasında imsak için referans olarak alınan -19° değeri Türkiye’de de 1982 yılına kadar kullanılmıştır. Batıda alacakaranlık evrelerine ilişkin yapılan gözlemevi araştırmalarının sonucunda astronomik alacakaranlığın, -12° ilâ -18° arasında oluştuğu ve -18° den sonra alacakaranlık izinin tespit edilemediği hükmüne varılmış ve bu -18° sınır değeri, özellikle Batılı Müslümanlar arasında imsak açısı olarak kabul görmüştür.

1982 yılından itibaren Diyanet takvimlerindeki imsak vakitleri de -18° esas alınarak hazırlanmaktadır.. Ayrıca diyanet bu konuyu 25.08.2010 tarihinde yapmış olduğu açıklamada Müslümanlar için çok önemli olan Mescidi Haram ve Mescidi Nebevi gibi bazı İslam ülkelerinde daha ihtiyatlı hareket etmek için güneşin 19° ufka yaklaşmasının esas alındığını böylece de imsak vaktinin daha erken bir vakte denk geldiğini bildirmiştir. Bunun yanı sıra Din İşleri Yüksek Kurulu imsak vaktinin başlangıcı olarak biraz daha kolaylık olması açısından bilimsel bir ölçüt olan astronomik tanı yani 18° yi esas aldığını, Böylece Diyanet İşleri Başkanlığının hesaplarında imsak vakti, 19° yi esas alan takvimlere göre güneşin doğuşuna biraz daha yakın olduğunu belirtmiştir.²⁰⁰

Yatsı vaktine ilişkin olarak ülkemizde İmameyn görüşü esas alınmakta ve kızıl şafağa itibar edilmektedir. Kızıl şafakla beyaz şafak arasında yaklaşık 2° dikey açı farkı olduğu kabul edildiğinden, hâlihazırda Türkiye'de yatsı vakti için -17° esas alınmaktadır.

Yakın dönemde, özellikle İngiltere ve A.B.D.de, fecr-i sadık olayının -18° de görülüp görülemeyeceği hususu çok tartışılmıştır. Bu tartışmalarda -18° değerinin, astronomik alacakaranlığa ilişkin üst sınır olduğu ve bunun fecr-i sadık tanımıyla örtüşmediği iddia edilmiştir. Belçikalı astronom Marcel Minnaert'in, " -17° civarında Zodyak ışığının (fecd-i kazib) görüldüğü, $-16/17^{\circ}$ de ise tan yeri ağarmasının optik aletlerle gözlemlenebildiği" şeklindeki ifadesi de bu yargıya mesnet yapılmıştır. Buna dayanarak, -18° dikey açı değerinin, ancak orucun başlamasına yönelik temkinli bir vakit olarak kullanılabileceği, fakat sabah namazının bu vakitte kılınmasının sahih olmayacağı ihtar edilmiştir. Bu görüşteki âlimler, yaptıkları birtakım gözlemler ışığında imsak ve yatsı (beyaz şafak) vakti hesabında -15° dikey açı değerini esas almışlardır.

Müşahedenin önemine inanan bazı âlimler, imsak/yatsı vakitlerindeki bu müşkülün çözümü için uzun süreli gözlemlere yönelmişlerdir. Bu konudaki en kapsamlı müşahedelerden biri, 1987 yılının Eylül ayında İngiltere'nin Blackburn, Lancashire bölgesinde başlatılmış ve Hizb-ül Ulema'nın gözetiminde yaklaşık bir sene boyunca devam etmiştir. Bu gözlem sonucunda bazı ilginç bulgular elde edilmiştir:

1. Fecir ve (beyaz) şafak, astronomik olarak simetrik iki hadise olmalarına rağmen, bunlara ilişkin açıların her zaman eşit olmadığı görülmüştür. Bunun sebebi ise, imsak ve yatsıdaki atmosferik şartların aynı olmaması ile izah edilmektedir. Gerçekten, fecirde

²⁰⁰ DİB.(t.y.) www.diyaret.gov.tr. 10.06.2011.

karanlığa alışmış bir gözün ilk ışığı tespiti, akşam aydınlığa adapte olmuş bir gözün son ışığı tespitinden daha kolaydır. Keza imsak vaktindeki nem, sis ve özellikle sıcaklık değerleri, yatsıdakinden hayli farklıdır. Bir diğer etmen de imsak ve yatsı vakitlerindeki alacakaranlığın, ufuk hizasında farklı konumlarda oluşması ve böylece farklı yeryüzü şekillerine ait atmosfer tabakalarının ışığı farklı kırması ve farklı konumlardaki irtifaların aynı olmamasıdır.

2. İmsak ve yatsıya ait Güneş Dikey Açısı değerlerinin yıl boyunca sabit olmayıp mevsimlere göre değiştiği tespit edilmiştir. Örneğin kış aylarındaki dikey açı değerlerinde ufak artışlar gözlemlenmiştir. Bu ise soğuk (ve yoğun) atmosferin ışığı daha fazla kırması ile açıklanabilir. Benzer şekilde, farklı iklimlere sahip değişik coğrafyalarda açı değerlerin farklılık göstereceği çıkarımı yapılmıştır.
3. Fecir ve (beyaz) şafak açısının gözlem yapılan bölge için yıl boyu -12° ilâ -16° arasında değiştiği, kırmızı şafağın ise -9° ilâ -11° civarında kaybolduğu görülmüştür.

2.1.12.Cuma Namazı ve Hutbesi

Cuma namazı sadece öğle vaktinde sahih olur. Öğle vaktinden sonraki bir vakitte sahih olmaz. İmam cumayı bitirmeden ikindi zamanı girerse, Cuma bozulur. Çünkü vakit Cuma'nın koşullarındandır. Cumayı bitirmeden zaman çıkarsa ona başlamadan çıkmış demek yerinde olur. Nitekim namaz için abdest gibi ibadetin koşulları başından sonuna kadar devam eder.²⁰¹

Rivayet olunduğuna göre Resulullah (sav), Musab b. Umeyr(ra)'i hicretten önce Medine'ye göndermiş ve ona, "*Güneş batıya meyledince insanlara Cuma namazını kıldır*" demiştir²⁰² Es'ad b. Zürrare(ra)'ye de, "*Yahudilerin Cumartesi gününe hazırlık yaptıkları günde, güneş batıya meyledince iki rekat ile Allah Teala'ya yakınlaş*" diye yazmıştır.

İbn Mesud'(ra)un cumayı kuşluk zamanı kıldırıldığına dair rivayetin anlamı ona yakın vakitte, demektir. Ravi, namazın güneşin batıya yönelmesi(zeval) sonrasına ertelenemeyeceğini, kastetmektedir. Malik(ra),iki zamanın birbiri içine girdiği, şeklindeki görüşüne dayalı olarak, ikindi zamanında Cuma'nın kılınması caizdir, demiştir. Biz bunun tutarsız olduğunu düşünmekteyiz.²⁰³

²⁰¹ Serahsi, II,50.

²⁰² Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III,128, 150.

²⁰³ Serahsi, II,50.

Hutbe ise Cuma namazının şartlarındandır. Çünkü Peygamber(sav) hutbesiz Cuma namazını ömründe hiç kıldırılmamıştır. Hutbenin vakti ise Cuma namazından önce zevalden sonradır. Zira sünnette böyle varid olmuştur.²⁰⁴

2.1.13.Bayram Namazı ve Teşrik Tekbirleri

Bayram namazının vakti, güneşin yükselmesiyle başlayıp zeval vaktine kadar devam eder. Güneş zeval noktasına gelince vakti çıkar. Çünkü Peygamberimiz(sav) bayram namazının kılınmasını güneşin bir veya iki mızrak boyu yükselmesine bağlamıştır.²⁰⁵

Bayram namazından önce namaz mahallinde namaz kılınmaz. Çünkü Peygamberimiz(sav) namaza çok önem vermesine rağmen böyle bir şey yapmamıştır.²⁰⁶

Bayram namazının hutbesi namazdan sonradır.²⁰⁷

Teşrik tekbirlerine gelince teşrik tekbirlerinin başlangıç ve bitiş vakti konusunda sahabeler arasında ihtilaf vardır. Ömer, Ali, Abdullah b. Mesud, Aişe (ra) gibi sahabe büyükleri teşrik tekbirlerinin başlangıcının Arefe günü sabah namazından başladığında ittifak etmişlerdir. Bizim âlimlerimiz de bu görüşü benimsemişlerdir. Bu tekbirler, hac zamanının erdemini ortaya koymak içindir. Haccın farzlarının en muazzamı ise arafatta vakfe yapmaktır. Öyleyse vakfe gününde (arefe) tekbir getirilmesi meşru olmalıdır. Bu nedenle Mekhul; tekbirden arefe günü öğle namazından itibaren başlanır demiştir. Çünkü vakfenin (Arafat duasının) zamanı güneşin batıya kaymasından(zevalden) sonradır. Bu sahabeler teşrik tekbirlerinin ne zaman biteceği noktasında ihtilaf etmişlerdir. İbn Mesud'a göre nahr günü ikindi vaktinde son tekbirini alır ve bitirir. Bu sekiz salevattır. Ebu Hanife de bu görüşü benimsemiştir. Çünkü tekbire haccın asıl farzının yerine getirildiği günde başlanırsa tekbirin kesilmesi de haccın bir başka farzı tavafın yapıldığı nahr gününde (kurban kesme günü) olmalıdır. Hz Ali'ye göre teşrik günlerinin sonunda ikindi vaktinde sona erer. Bu da yirmiüç namazda tekbir alınmış olduğunu gösterir. Hz Ali'nin bu görüşünü imameyn benimsemiştir. Bu rivayet Ömer (ra) dan nakledilen iki rivayetten biridir. Ömer (ra) dan

²⁰⁴ Merginani, I,83.

²⁰⁵ Alauddin Ebi Bekr b. Mesud el Kasani el-Hanefi, *Bedaiü's-Senai fi Tertibi's-Şerai*, Matbaatul-İmam, Mısır ts., II,699; Merginani, I,86.

²⁰⁶ Merginani, I,85.

²⁰⁷ Merginani, I,86.

gelen ikinci rivayet ise teşrik günlerinin son günü öğle namazına kadar tekbire devam edilir şeklindedir.²⁰⁸

Sahabenin gençlerine gelince ibn Ömer ve ibn Abbas, teşrik tekbirlerinin başlangıcının nahr günü öğle namazı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Teşrik tekbirlerinin bitişi konusunda da ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbasa göre teşrik günlerinin sonunda öğle namazında biter. İbn Ömer'e göre teşrik günlerinin sonunda sabah namazında biter. İmam Şafii bu görüşü benimsemiştir.²⁰⁹

2.1.14.Nafile Namazların Vakitleri

Hanefilere göre nafileler iki kısma ayrılır: sünnet olan nafileler, mendup olan nafileler.

1-Müekked sünnetler:

1.1.Sabah namazından önce kılınan iki rekât nafile namaz: Sabah namazının sünnetinin vakti sabah namazının vaktidir. Bir kişi sabah namazının sünnetini kılmadan cemaat farza dursa bakılır. Eğer ikinci rekâtta dahi olsa farza yetişme imkânı varsa sünneti kılar, eğer farzın ikinci rekâtına dahi yetişemeyecekse sabah namazının sünnetini terk ederek cemaate katılır ve farzı kıldıktan sonra sünnetini kaza etmez. Sabah namazının sünneti dışında hiçbir namaz Hanefi mezhebine göre kaza edilmez. Sabah namazını kılamayan kimse aynı gün zevalden önce onu kaza ederken sünnetini de beraberinde kılar.²¹⁰

1.2.Öğle veya Cuma namazından önce kılınan dört rekâtlık namaz.

1.3. Öğle namazından sonra kılınan iki rekâtlık namaz.

1.4. Akşam namazından sonra kılınan iki rekât namaz.

1.5. Yatsı namazından sonra kılınan iki rekâtlık namaz.²¹¹

Hz. Peygamber(sav);” Her kim günde şu on iki rekât namaza devam ederse Allah o kimse için cennette bir ev yapar. İki rekât sabah namazından önce, dört rekat öğle namazından önce, iki rekat öğle namazından sonra, iki rekat akşam namazından sonra ve iki rekat yatsı namazından sonra.”²¹²

²⁰⁸ El-Kasani, II,521; Serahsi, II,68; Merginani, I,87.

²⁰⁹ Kasani, II,521.

²¹⁰ Zuhayli, II,173.

²¹¹ Zuhayli, II,173–174.

²¹² Tirmizi, Salât 189.

1.6.Teravîh Namazı: Ramazan ayında yatsıdan fecrin doğuşuna kadar geçen zamandır. Teravîh namazı yatsı namazından önce kılınırsa caiz olmaz. Hanefilere göre teravîh namazı vitirden önce kılınabileceği gibi vitirden sonra da kılınabilir.²¹³ Çünkü teravîh vakit bakımından vitre değil yatsı namazına tabidir. Gecenin çoğunu teravîhle geçirmek daha iyidir. Çünkü o gecenin namazıdır.²¹⁴

Teravîh namazının gece yarısından sonraya kalmasında ise anlaşmazlık vardır. Bazıları yatsı namazını delil getirerek bunun mekruh olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe göre teravîhin yatsı namazına tabi olduğu göz önünde bulundurularak teravîh namazını da gecenin yarısından sonraya kalması mekruh olur demişlerdir. Doğru olan ise mekruh olmayışdır. Çünkü teravîh namazı gece namazıdır. Gece namazının ise gecenin sonunda olması daha faziletlidir.²¹⁵

2. Gayri Müekked Sünnetler:

2.1. Öğle namazının farzından sonra kılınan iki rekata ilave olarak kılınan iki rekat namaz

2.2. İkinci namazından önce tek selamla kılınan dört rekat namaz.

2.3. yatsı namazından önce kılınan dört rekat namaz

2.4. Evvabin namazı: Akşam namazından sonra altı rekatlık bir namazdır.

2.5. Kuşluk (duha) Namazı: Güneşin bir mızrak boyu yükselmesiyle başlayıp zeval vaktine yirmi dakika ya da yarım saat kalıncaya kadar olan vakittir. Kuşluk namazının muhtar olan vakti gündüzün dörtte biri geçtikten sonraki vakittir.

2.6. Abdest Namazı: Abdest uzuvları kurumadan kılınan iki rekâtı namazdır.

2.7. Tahiyatü'l-mescid namazı: Mescide giren kimselerin kıldığı iki rekatlı namaz.

2.8. Teheccüd Namazı(Gece Namazı): Rekat sayısı iki ile sekiz arasında olan teheccüd namazını, gece vakti özellikle gecenin son kısmında kılmak daha faziletlidir.

2.9.İstihare Namazı: Nasıl hareket etmenin doğru olacağı bilinmeyen mübah işlerde kılınan iki rekatlı namazdır.

2.10. Tesbih Namazı: Müslümanların her vakitte kılacakları keraheti olmayan dört rekatlı bir namazdır. Her gün veya gecede, değilse haftada ya da Cuma günleri ya da her ay ya da ömürde bir kere kılınmalıdır.

²¹³ Zuhayli, II,174; Mavsili, I,140.

²¹⁴ Mavsili, I,140.

²¹⁵ Serahsi, II,219.

2.11.Hacet Namazı: Yatsı namazından sonra iki veya dört rekatlık bir namazdır.²¹⁶

2.1.15.Secdelerde Vakit

2.1.15.1.Tilavet Secdesinin Vakti:

Hanefi mezhebine göre namaz dışında okunan secde ayetinden dolayı yapılması gereken secdenin zamanı belirsiz olup geniş zaman içinde yapılabilir. Namaz içinde secde ayeti okunursa vacip olan bu secdenin dar bir zamanda hemen yapılması gerekir. Fakat kişi namazdaki kıraatini secde ayeti ile bitirirse ya bunun için müstakil olarak secdeye gidip sonra kıraat için geri döner ya da bu secdeyi rükû ve secde içinde yerine getirir. Kişi namazda kıraatini secde ayeti ile bitirmez de secde ayetinden sonra okuyuşuna devam ederek üç ya da daha çok ayet okursa tilavet secdesi için namaz secdesi dışında hemen müstakil bir secde yapması gerekir. Secde ettikten sonra üç yada daha fazla ayet okuyup öyle rükûya varması ve namazını böyle tamamlaması müstehabtır.²¹⁷

Tilâvet secdesinin vakti hakkında da ihtilâf etmişlerdir. Kimisi, yasaklanan vakitlerde namaz kılmanın caiz olmadığı aslına dayanarak «Bu vakitlerde tilâvet secdesini yapmak caiz değildir» demiştir ki bu, İmam Ebû Hanifi'nin görüşüdür. İmam Mâlik'e göre tilâvet secdesi nafiledir. Nafile ise bu vakitlerde kılınmaz.

İmam Şafii'ye göre tilâvet secdesi sünnettir. Sünnet kılmak da, güneş, doğuş veya batışa yaklaşmadıkça caizdir.²¹⁸

2.1.15.2.Sehiv Secdesinin Vakti

Âlimler, sehiv secdesinin yeri hakkında ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki; Şâfiiler: “Sehiv secdesi hep selâmdan önce yapılır”. Hanefiler “Hep selâmdan sonra yapılır” demişlerdir. Mâlikîler ise “Eğer sehiv secdesi bırakılan bir eksiklik içinse selâmdan önce ve eğer bir fazlalık yapıldığı içinse selâmdan sonra yapılır” demişlerdir. İmam Ahmed de: “Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in sehiv secdesini selâmdan önce yaptığı hususlarda selâmdan önce, selâmdan sonra yaptığı hususlarda ise selâmdan sonra

²¹⁶ Zuhayli, II,17.

²¹⁷ Zuhayli, II,236–237.

²¹⁸ İbn Rüşd, I,431.

yapılır”²¹⁹ demişlerdir.

2.1.16.Namaz Kılmanın Faziletli Olduğu Vakitler

Her vaktin hangi kısmının faziletli olduğu konusunda fakihlerin değişik görüşleri vardır.

Vaktin girip girmemesi konusunda şüphesi olan kişi zannı galibi oluşuncaya kadar namazını tedbir olarak biraz ertelemesi müstehabtır.²²⁰

Sabah namazının müstehab olduğu vakit; Hanefilere göre sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmak (isfar), ortalık henüz aydınlanmadan kılmaktan(tağlisten) daha faziletlidir.²²¹ Öyle ki ok atan kişi bu aydınlık okunu atan kişinin okunun yerini görebilecek kadar olmalıdır.²²² Hanefilerin delili şu hadistir: “*Sabah namazını ortalık biraz aydınlanınca eda ediniz. Çünkü bunun ödülü daha büyüktür.*”²²³ Diğer yandan sabah namazını aydınlık vakitte kılmak cemaati artırır. Karanlıkta kılmak ise cemaatin az olmasına neden olur. Cemaatin artmasını sağlayan durum ise daha faziletlidir. Buna ek olarak güneş doğana kadar kişinin namaz kıldığı yerde oturması menduptur. Peygamber(s.av.); “*Kim sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde beklerse İsmail (as.) çocuklarından dördünü özgür kılmış gibi ecir alır*”²²⁴ buyurmuştur. Kişi sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığı zaman bu fazileti elde etme imkânı bulur. Erken kıldığı zaman ise bunu yapması biraz daha zordur.²²⁵

Şafii(ra) sabah namazını ortalık karanlık iken kılmanın daha faziletli olduğunu söylemiştir. Şafii (ra) Aişe(ra)’nin rivayet ettiği şu hadisi delil getirmektedir. Aişe(ra) şöyle buyurmuştur: “*kadınlar örtülerine bürünmüş bir halde Rasulullahla birlikte namazdan ayrılırken karanlığın şiddetinden dolayı tanınmazlardı.*”²²⁶ Ayrıca namazın erken kılınmasında ibadeti yerine getirmeye koşmak vardır. Nitekim bu durum Al-i İmran, 3/133te “*Rabbinizin bağışına koşun*” ayetiyle teşvik edilmiş bir husustur.²²⁷ Hz. Aişe’nin rivayet ettiği hadise gelince rivayetlerden geçerli olanı Resulullah’ın sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığıdır. Nitekim İbni Mesud(ra.); “Ben Resulullahın

²¹⁹ İbn Rüşd, I,378.

²²⁰ İbn Kudame, *Kitab-ı Muğni*, Mektebetül Kahire, 1970, I,280.

²²¹ Serahsi, I,259.

²²² Halebî, s.151.

²²³ Tirmizi, Salât 3.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V,261.

²²⁵ Serahsi, I,259–260.

²²⁶ Tirmizi, Salât 2.

²²⁷ Serahsi, I,259.

hiçbir namazı mendup vaktinden önce kıldığını görmedim. Sadece bir Cuma günü sabah namazını ortalık henüz aydınlanmadan kılmıştır.”²²⁸ Buna göre Resulullah o güne özgü olmak üzere sabah namazını karanlıkta kılmıştır. Bu da göstermektedir ki, normal olarak sabah namazı ortalık aydınlanınca kılınır. Resulullahın namazı ortalık henüz karanlıkken kıldığı sabit ise, bunun nedeni bir yolculuğa çıkmak olabileceği gibi, kadınların cemaatle namaza katıldığı döneme ait bir uygulama da olabilir. Kadınların evlerinde oturması emri gelince bu uygulama yürürlükten kaldırılmıştır.²²⁹

Eğer kişinin kıraati uzatma düşüncesi varsa ortalık karanlık iken başlayıp biraz aydınlanınca bitirmesi daha faziletlidir. Böyle bir düşüncesi yoksa namazı ortalık aydınlanınca kılmak daha faziletlidir” demiştir.²³⁰

Öğle namazının müstehab olduğu vakit; İshakın görüşüne göre kışın öğle namazını hemen kılmak müstehaptır.²³¹ Bunu delili; Peygamber(sav) Muaz(ra)ı Yemene göndereceği zaman; *“Yazın öğle namazını serin vakte bırak. Senden öğle uykusu için izin isterlerse onlara süre ver ki yetişebilsinler. Kışın ise öğle namazını güneş batıya dönünce kıldır. Çünkü geceler uzundur”*²³² buyurmuştur. El Kaadiye göre; öğle namazını serin vakte bırakmanın müstehab olabilmesi için üç şart gerekir:

- a)Şiddetli sıcak
- b)Sıcak beldelerde olmak
- c)Cemaatle kılınan mescidlerin olması.

Şafiye göre ise evinde tek başına namaz kılacak olan kişinin o namazı çabucak kılması efdaldır. Çünkü tehir etmek ancak serinliği kırmak, gölgenin duvara düşmesi ve cemaate katılımı artırmak içindir. Ancak cemaatle namaz kılmayan için böyle bir tehire gerek yoktur.²³³ Nitekim Habbab b. Eret: *“Rasulullah’a çadırımızdaki aşırı sıcaklıktan şikâyet ettik. O bizim bu şikâyetimize olumlu cevap vermedi”*²³⁴ demiştir. Diğer yandan, yazın öğle namazının erken kılınması cemaatin azalmasına neden olur. İnsanlara zarar verir. Çünkü sıcak insana eziyet verir. Habbab b. Eret(ra)ın rivayet ettiği hadis şöyle yorumlanabilir. Sahabiler cemaati tümüyle terk etmeyi istemişlerdi. Peygamber (sav)

²²⁸ Buhari, Hac 99;Ebu Davud, Menasik 64.

²²⁹ Serahsi, I,260.

²³⁰ Serahsi, I,259.

²³¹ İbn Kudame, I,282.

²³² Buhari, Mevakitu’s-Salât I,199.

²³³ İbn Kudame, I,282.

²³⁴ Müslim, Mesacid 190; İbn Mace, Salât 3.

onların bu şikâyetlerine olumlu bir karşılık vermedi. Öğle namazını serin vakitte kılmalarını söyleyerek şikâyetlerini giderdi.²³⁵

İkinci namazının müstehab olduğu vakit; Herhalukarda ikindiye tehir etmek faziletlidir. Bu görüş mutlak bir görüştür ve ashab da bu görüşü benimsemiştir. Fakat bir görüşe göre de bulutlu havada acele etmek, açık havada ertelemek müstehaptır. Riayetü'l-kübra adlı kitapta ihtiyar vaktinin sonuna kadar ancak açık havada acele etmek müstehaptır denilmiştir. İhtiyar vakit güneşin sararmasına kadar olan vakittir. Diğer bir ifadeyle her şeyin gölgesinin ikş misline ulaşmasıdır.²³⁶

Şafii(ra) Aişe(ra)ın rivayet ettiği “*Rasulullah ikindi namazını güneş iyice yüksekte iken benim odamda kıldı*”²³⁷ hadisine dayanarak ikindi namazını erken kılmak müstehaptır der. Şafii(ra)ın diğer bir delili ise Enes(ra)ın rivayet ettiği “*Rasulullah(sav) ikindi namazını kıldırdıktan sonra bir kimse, avaliyeye çıkıp bir deveyi boğazlayarak ondan pişirir ve güneş batmadan önce pişirdiğini yiyebilirdi*”²³⁸ hadisidir.²³⁹

Hanefilerin delili ise İbn Mesud(ra) rivayet ettiği; “*Rasulullah ikindi namazını güneş daha parlaklığını korurken kıldırırdı*”²⁴⁰ hadisidir. Bu İbn Mesud tarafından, ikindi namazının geciktirildiğinin açıklamasıdır.

Bazıları ikindi namazına geciktirildiği için “asr” denildiğini söylemişlerdir. İkinci namazını geciktirilmesi daha çok nafile namaz kılma imkânı sağlar. Çünkü ikindi namazından sonra nafile namaz kılmak mekruhtur. Ayrıca ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar kişinin namaz kıldığı yerde beklemesi menduptur.²⁴¹ Nitekim Peygamber (sav) “*Kim ikindi namazını kıldıktan sonra namaz kıldığı yerde güneş batıncaya kadar beklerse İsmail evladından sekiz kişiyi azad etmiş gibi ecir alır*”²⁴² buyurmuştur. Kişi ikindi namazını geciktirince bu fazileti elde etme imkânı bulur. Bu nedenle geciktirmek daha faziletlidir. Şafiilerin delili olan Aişe(ra)ın rivayet ettiği hadisi şöyle yorumlayabiliriz. Aişe(ra)ın odasının duvarları kısıydı ve bundan dolayı

²³⁵ Serahsi, I,261.

²³⁶ el-Merdavi, *el-İnsaf*, I,433–434.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI,37, Müslim, Mesacid 168.

²³⁸ Müslim, Mesacid 192; Buhari, Mevakitü's-salât 13.

²³⁹ Serahsi, I,262.

²⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,209; Müslim, Mesacid 177; Nesai, Mevakit 8.

²⁴¹ Serahsi, I,263.

²⁴² Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 262.

güneş odaya rengi değişinceye kadar vuruyordu”. Enes(ra)ın rivayet ettiği hadisi ise “bu bir özürden dolayı özel vakitte gerçekleşmiş bir durumdur” şeklinde yorumlanabilir.²⁴³

Akşam namazının müstehab olduğu vakit; Akşam namazını mutlak olarak acilen kılmak müstehab olup ezan ile kamet arasında ancak üç ayet okuyacak kadar ya da hafif bir oturuş ile fasıla verilir.²⁴⁴

İsa b. Eban(ra) şöyle derdi:” “Akşam namazını bu konudaki rivayetlerden dolayı vakit girer girmez kılmak güzeldir. Fakat mutlak olarak geciktirmek de mekruh değildir. Bilindiği üzere yolculuk yolculuk ve hastalık gibi nedenlerle görünüş itibariyle yatsıyla beraber kılınabilir. Şayet Hanefi mezhebinin görüşü geciktirmenin mutlak surette mekruh olduğu yönünde olsa, yolculuk ve hastalık gibi nedenlerde de mübah görülmezdi. Nitekim ikindi namazının güneşin berraklığı kaybolduğu vakte kadar geciktirilmesi mübah görülmemiştir. İsa b.Eban (ra)bu görüşe dayanak olarak “Peygamber efendimiz(sav)bir gece akşam namazında Araf suresini okudu rivayetini kullanarak bu hadis, vakit uzunluğunu ve akşam namazını geciktirmenin mübah olduğunu açıklamayla yorumlanabilir” demiştir.²⁴⁵

Yatsı namazının müstehab olduğu vakit; Yazın cemaatin azalmaması için yatsının çabucak kılınması gerekir.²⁴⁶ Eğer böyle bir endişe yoksa gecenin ilk üçte birinin sona ermesine az kalıncaya dek geciktirmek müstehab olur. Bu hususta da Rasulullah(sav) şöyle buyurur: “*Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim*”²⁴⁷ buyurmuştur.²⁴⁸

Sözün Özü, Şafii(ra) Peygamber(sav)in “*Vaktin başı Allahın rızasıdır. Sonu ise Allahın affıdır*”²⁴⁹ hadisinden dolayı namazın ilk vaktinde kılınmasını tercih etmiştir. Af kusurdan sonra olur. Ayrıca namazların erken kılınmasıyla kişi, faziletin elde edilmesine herhangi bir engel ortaya çıkmadan önce faziletli elde etmiş olur” demiştir. Hanefi fakihleri ise namazı geciktirmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü namazı geciktirmek cemaatin artmasına ve uykunun azalmasına neden olur. Bu daha faziletlidir. Vaktin uzun tutulması kolaylık içindir. Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık içindir.

²⁴³ Serahsi, I,263.

²⁴⁴ Zuhayli, I,397.

²⁴⁵ Serahsi, I,264.

²⁴⁶ Merginani, I,39.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

²⁴⁸ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,251.

²⁴⁹ Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf ez-Zeylai, *Nasbu'r Raye Li Ehadisil Hidaye*, el-Mektebetü'l Mekkiyye ts., I, 242.

Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık anlamını gösterme vardır. Rasulullah(sav) *“Vaktin sonu ise Allahın affıdır”* buyruğunda işaret ettiği gerçekte işte budur. Burada “afv” ifadesiyle fazlalık kastedilmiştir. Allah (cc): *“Yine sana iyilik yolunda ne harçayacaklarını sorarlar. İhtiyaç fazlasını de”*²⁵⁰ buyurmuştur. Burada “afv” kelimesinin günahı bağışlamak anlamına alınması caiz değildir. Cebrailin(ra) rasulullah(sav) imamlığının anlatıldığı hadiste ikinci gün namazın vaktin sonunda kılındığı anlaşılmıştır. Rasulullah(sav)ın yapmaya yöneldiği bir şeyde kusur olamaz. Peygamberin(sav) yapmasına cevaz verilen zelle(küçük hata), kusur bulunmadan meydana gelen şeydir.²⁵¹

Vitir namazının müstehab olduğu vakit; bu vakit gecenin sonundadır. Çünkü Hz Aişe(ra)dan gelen rivayete göre Hz Peygamberin(sav) vitri ne zaman kıldığı sorulduğunda dedi ki bazen gecenin evvelinde bazen ortasında bazen de sonunda kılırdı. Ömrünün sonunda ise hep gecenin sonunda kıldı.²⁵²

Gece namazına alışık olup uyanacağına güvenen kimselerin vitir namazını gecenin sonuna kadar tehir etmeleri müstehaptır. Böyle yapılıncı gecenin en sonunda yapılan iş namaz olmuş olur. Uyanma konusunda kendine güvenemeyen kimseler ise uykudan önce vitir namazını kılmalıdır.²⁵³ Nitekim Ebubekr (ra) vitri gecenin başında, Ömer(ra) ise gecenin sonunda kılırdı. Peygamber(sav) Ebubekre(ra) *“Sen güvenli olanı seçtin”*, Ömer’e (ra)ise *“Sen de daha faziletli olanı tercih ettin”* buyurmuştur.²⁵⁴

Diğer mezheblere göre namaz vakitlerinin en faziletli olduğu zamanı kısaca ifade etmek gerekirse; Malikilere göre; En efdal olan namazı ilk vaktinde kılmaktır. Bu sünnettir. Mutlak olarak ister öğle ister diğer vakitler olsun ister tek ister cemaatle kılınsın, ister sıcak bulunsun, ister bulunmasın her halükarda vaktin ilk kısmında namaz kılmak daha faziletlidir. Vaktin ilk cüzleri Allahın razı olacağı vakitlerdir. Hz Peygamber kendisine *“Amellerin hangisi daha üstündür diye soran kimseye cevap olarak “vaktinde namaz kılmaktır”*²⁵⁵ buyurmuştur. Ayrıca Allah(cc) *“Namazları*

²⁵⁰ 2.Bakara: 219.

²⁵¹ Serahsi, I,265.

²⁵² Kasani, II,690.

²⁵³ Zuhayli, I,397.

²⁵⁴ Ebu Davud, Vitr 7;Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,309.

²⁵⁵ Müslim, Salât 85.

koruyunuz”²⁵⁶ buyurmaktadır. Bundan maksat hemen kılınız demektir. Ancak bir kimsenin öğle ve diğer vakitlerde cemaati beklemek için, bir de öğle namazını çok sıcak zamanlarda serinliği beklemek için tehir etmesinde bir sakınca yoktur. Bu şekilde hareket etmek de faziletlidir.²⁵⁷

Şafiilere göre namazın vakitleri sekiz kısma ayrılır:

1- Fazilet Vakti: bu vaktin başlangıcından itibaren kırkbeş dakika sonrasına kadar devam eder. Bu süre içinde kişi, namazın sebepleri olan taharetini tamamlayabilir. Buna fazilet vakti denmesinin sebebi, bu süre içinde kılınan namazın daha sonra kılınacak olan namazlara nisbetle daha faziletli olmasından dolayıdır. Bu süre bütün namaz vakitlerinde mevcuttur.

2- İhtiyari Vakit: Bu da vaktin girişinden başlayıp, vaktin sonundan, namaz kılacak kadarlık bir süre öncesine kadar devam eder. Bu süre içinde kılınan namazlar, daha sonra kılınan namazlardan daha faziletli olurlar. Ancak daha önce kılınan namazlara nisbetle daha az faziletlidir. İhtiyari vakit denmesinin sebebi, kendisinden sonraki vakte nisbetle tercih edilmesinden ötürüdür. Bu vakit öğle namazında, ikindi vaktinden önce öğle namazı kılınabilecek bir vakte dek devam eder. Yine bu vakit, ikindide her şeyin gölgesinin iki misline varmasına kadar devam eder. Akşam namazında da fazilet vaktinin sona ermesine kadar devam eder. Yatsı namazında da gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Sabah namazında ise ortalığın aydınlanmasına kadar devam eder.

3- Kerahtsız olarak caiz olma vakti: bu da ihtiyari vakte eşit bir vakit olması nedeniyle onun hükmüne tabidir. Ancak bu vakit ikindide, güneşin sararmasına kadar devam eder. Yatsıda fecr-i kazibin doğmasına kadar devam eder. Sabah namazında da gün doğuşundan önceki kızılığa kadar devam eder.

4- Haram vakit: Bu, namaz vaktinin sonunda, namaz kılacak kadar bir sürenin kalmadığı vakittir.

5- Zaruret vakti: Bu, kendisinden hayız nifas, delirme, bayılma ve benzeri hallerin kalktığı kişi için muteber olan vaktin sonudur. Bu süre, kişinin iftitah tekbirine yetecek kadar olan bir süredir. Bu durumda vaktin çıkmasıyla da namaz, kişinin zimmetinde kalır ve kaza etmesi vacib olur. Mesela öğle namazını özür nedeniyle kılamamış, ikindinin de son vaktinde iftitah tekbirini alacak kadar bir zaman kalmaması anında özür

²⁵⁶ 2. Bakara:238.

²⁵⁷ Ahmet b. Hamza, I,374; Zuhayli, I,397.

gitmişse bu durumda hem öğle, hem ikindi namazlarını kaza etmesi vacib olur. Yine aynı şekilde akşam ve yatsı namazları için de bu hüküm söz konusudur. Yalnız cem-i tehir yapılan bu iki namazın bir arada kaza edilmeleri için ikinci vaktin sonunda abdest alıp iki namazı kılacak kadar bir sürenin mevcut olması şarttır. Örneğin hayız hali ikindi vaktinin sonunda ortadan kalkmışsa bu kadının öğle ve ikindi namazı akşam namazı vaktinde kılması vacib olur. Tabii bu hayzın kesilmesi hem öğle hem ikindi ve hem de akşam namazını kılmak için gerekli temizliği yapıp ve bu namazları kılmaya yetecek bir zamanın olması da gerekir.

6- İdrak vakti: Bu da vaktin başlangıcıyla maniin meydana gelmesi arasında mahsur kalan vakittir. Örneğin bir kadın, namaz vaktinin girmesinden itibaren abdest alıp namaz kılmazsa ve hayız da olursa temizlendikten sonra bu namazı kaza etmesi vacib olur.

7- Özür vakti: örneğin sefer halinde öğle ile ikindi veya akşamla yatsı arasında cem-i takdim veya cem-i tehir etme vaktidir.

8- Kerahetle beraber caiz olma vakti: Bu vakit, öğle namazı için söz konusu olmaz. İkinci namazında bu vaktin başlangıcı, güneşin sararmasından itibaren başlar. Vaktin sonunda namaz kılacak kadar bir sürenin kalmamasına dek devam eder. Akşam namazında ise bunun başlangıcı, vaktin girişinden kırkbeş dakika sonra başlar. Yatsıdan önce, akşam namazını kılacak kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Yatsı namazındaysa bu vaktin başlangıcı, fecr-i kazibin doğmasından itibaren başlayıp fecr-i sadıktan önce yatsı namazını kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Sabah namazında ise bu vakit, güneşin doğuşundan önceki kızılığın görünmesinden itibaren başlar. Güneşin doğuşundan önce sabah namazını kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Fazilet vaktinde namaz kılmanın müstehab oluşundan bazı hususlar istisna edilmiştir. Şöyle ki:

a- Sıcak bölgelerde öğle namazını fazilet vaktinde kılmayıp, duvarların gölgelerinin yere vurmasına kadar tehir etmek mendup olur. Cemaatle mescitte namaz kılmak isteyen kişi bunu yapabilir. Yine aynı şekilde mescid, çok uzak olduğu; oraya gidildiği takdirde insandaki huşuun mükemmelliğinin erimesinden korkarak namazını tek başına kılmak isteyen kişi de öğle namazını serin vakte kadar erteleyebilir.

b- Cemaati bekleyen kişinin de namazı fazilet vaktinde kılmayıp tehir etmesi mendup olur.

c- Vaktin başlangıcında abdest almak için su bulamamış olan kişinin abdest nedeniyle namazı geciktirmesi de böyledir.

d- Haccın fevtinden veya ölünün dağılıp parçalanmasından korkulduğu takdirde veya boğulmakta olan birini kurtarmak gibi amaçlarla namazı tamamen vaktinden çıkarmak bazen vacib bile olmaktadır.²⁵⁸

Hanbelîlere göre: Yatsı namazı dışındaki namazların, vaktin ilk kısmında kılınması daha efdaldır. Çok sıcak oldu zamanlarda öğle vakti ile bulutlu zamanlardaki akşam namazı bu hükümden müstesnadır. Peygamberimiz(sav) “ Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim”²⁵⁹ hadisine dayanarak yatsı namazının gecenin yarısına ya da üçte birine kadar geciktirilmesi daha faziletlidir. Ancak bu geciktirme cemaate ya da fertlere zorluk verecekse geciktirmek mekruh olur.²⁶⁰

Bu anlatılanların yanı sıra şu hususa da değinmek gerekir: Farz namazları bazı durumlarda caiz olan vaktin sonunda namazı kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına kadar tehir etmek vacib olur. Mesela namaz kılacak olan bir kişinin babası cemaatle namaz kılmak üzere namazı geciktirmesini emrederse bu durumda o kişinin bu emri yerine getirmesi vacib olur. Ama cemaatten başka bir nedenle emrederse tehir etmemesi gerekir. Yine namazın vakti gelmekle beraber kişinin arzuladığı ve iştahla yiyeceği bir yemek hazır olursa bu durumda yine namazı tehir etmek daha faziletli olur veya farz namazın vakti gelir de güneş tutulmasıyla ilgili kûsuf namazı veya ay tutulması dediğimiz hûsuf namazı kılınacak olur da vaktin geçmesinden korkulmazsa yine farz namazı tehir etmek daha faziletli olur.²⁶¹

2.1.17.Namaz Kılınması Nehyedilen Vakitler

Nehyedilen vakitlerin hangileri olduğu ve bu vakitlerde kılınması nehyedilen namazların hangileri olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.²⁶²

Birinci Mesele: Âlimler güneşin doğduğu, battığı ve sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar olan vakitlerde namaz kılmaktan nehyedildiğinde müttefiktirler. Fakat zeval vakti ile ikindi namazından sonra namaz kılmakta ihtilaf etmişlerdir. İmam

²⁵⁸ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,252–253.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

²⁶⁰ Zuhayli, I,399.

²⁶¹ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,254.

²⁶² İbn Rüşd, I,235.

Mâlik ile tabileri; namaz kılınması nehyedilen vakitler güneşin doğduğu ve battığı vakitlerle sabah ve ikindi namazlarından sonra olmak üzere dört vakit olup zeval vaktinde kılmak caizdir demişlerdir. İmam Şafii ise bu vakitlerin beşinde de caiz olmadığı ve zeval vaktinde ancak Cuma günü caiz olduğu görüşündedir. Kimi âlim ise ikindiden sonrayı istisna etmiştir.²⁶³

Bu ihtilafın sebebi iki nedenden biri olabilir: ya hadisin hadis ile ya da hadisin amel ile tearuz etmesidir. Çünkü İmam Mâlike göre Medine halkının ameli de bir hüccettir. Nehyi hakkında hadis varid olduğu halde cevazını gösteren bir başka hadis veya amel bulunmayan vakitler hakkında ihtilaf yoktur. Nehyi hakkında olduğu gibi cevazı hakkında da delil bulunan vakitlerde ise ihtilaf edilmiştir. Zeval vakti noktasındaki ihtilafın nedeni amelin hadis ile tearuz etmesidir.²⁶⁴ Zira ukbe b. Amirin(ra) rivayet ettiği şu hadisi delil olarak gösterebiliriz. “Rasulullah üç vakitte namaz kılmanızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar, zeval vaktinde güneş batıya dönünceye kadar, batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar.”²⁶⁵ İmam Mâlik bu vakitlerden zeval vaktini mutlaka, İmam Şafii de yalnız Cuma gününün zevalini istisna etmiştir. Medine halkının amelini hüccet sayan İmam Mâlik Medine de halkın birinci ve ikinci vakitlerde namaz kılmadıklarını üçüncü vakitte ise kıldıklarını görünce nehyin amel ile neshedilmiş olduğuna inanarak zeval vaktinde namaz kılmayı caiz görmüştür.²⁶⁶

İkinci namazından sonra namaz kılmanın menedilmesi hakkındaki ihtilafın sebebi ise, bu konuda birbirine zıt olan iki hadisin bulunmasıdır. Biri sıhhatinde ittifak edilen Ebu Hureyrenin(ra) “*Peygamber ikindi namazından sonra gün batıncaya kadar ve sabah namazından sonra gün doğuncaya kadar namaz kılmaktan nehyetti*”²⁶⁷ mealindeki hadisidir. İkincisi ise Hz Aişe(ra)ın “*Rasulullah benim evimde fecirden önce iki rekat ve ikindiden sonra iki rekat olmak üzere iki namazı hiç bırakmadı*”²⁶⁸ mealindeki hadisidir. Ebu Hureyrenin hadisini tercih edenler nehyolundğunu kabul ederken; Hz Aişenin(ra) hadisini kabul edenler veya onun peygamberin(sav) vefat edeceği sıralarda olduğu için hadisi neshettiğine kail olanlar caizdir demişlerdir. Ancak

²⁶³ El-Kasani, II,742, İbn Rüşd, I,147.

²⁶⁴ İbn Rüşd, I,235.

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned IV,152; Müslim, Salatu'l Musafirin 293.

²⁶⁶ İbn Rüşd, I,236.

²⁶⁷ Buhârî, Mevâkit 330.

²⁶⁸ Müslim, Salâü'l-Müsâfirîn, 6,54, no: 300; Ebû Dâvûd, Salât, 2/299, no: 1279.

Ümmü Selemenin(ra) hadisi Hz Aişe(ra)nin hadisi ile tearuz etmektedir. Zira bu hadiste Peygamber efendimizin(sav) ikindi namazından sonra iki rekat namaz kıldığını gören Ümmü Selemenin(ra) “*Kıldığın bu namaz ne idi? Diye sorduğu efendimiz(sav)in de Abdulkaysoğullarından birkaç kişi bana gelmişlerdi de onlarla meşgul oldum ve onun için öğle namazından sonraki iki rekati kılamadım bu iki rekat onlardı*” ²⁶⁹ diye cevap verdiği rivayet edilmektedir.²⁷⁰

Görüldüğü üzere bu konudaki ihtilaflar yukarıda belirttiğimiz gibi ya hadisin hadisle ya da hadisin amel ile tearuz etmesi neticesinde meydana gelmiştir.

İkinci mesele: Âlimler, bu vakitlerde kılınması caiz olmayan namazların hangileri olduğu noktasında ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanifeye göre bu vakitlerde ister farzın kazası ister sünnet ister nafile olsun hiçbir namaz caiz değildir. Ancak kişi o günün ikindi namazını unutmuş ise gün batarken bile kılabilir demiştir.²⁷¹ Çünkü o günün ikindi namazının farz nedeni o vakittir. Hatta güneş batarken bile bir kâfir Müslüman olsa veya bir çocuk buluş çağına ulaşsa ikindi namazlarını kılmaları gerekir. Fakat namazı yetiştiremeyeceklerinden dolayı bu vakitte onlara kılmanın farz oluşu imkânsızdır. İkinci namazını kılamazlar.²⁷²

İmam Şafii ise bu vakitlerde kılınamayan namazlar sadece sebebpsiz olan nafile namazlardır. Cenaze namazı gibi namazlar kılınabilir demiştir. İmam Mâlik de ikindi ve sabah namazlarından sonra sünnet kılabilmede İmam Şafii ile beraber ise de tahiyyatü'l-mescid gibi sebepli olan sünnet namazları kılabilmede ondan ayrılır. Çünkü İmam Şafii bu vakitlerde iki rekat tavaf namazı kılmayı ve tahiyyatü'l mescid namazını kılmayı mekruh görmezken İmam Mâlik ve Ebu Hanife mekruh görür.²⁷³

Âlimlerin görüşlerine baktığımızda bu ihtilafların,

- 1- Farzın kazası dâhil bütün namazlar
- 2- Sünnet olsun nafile olsun farzın dışında kalan namazlar
- 3- Yalnız nafile namazları bu vakitlerde kılmanın caiz olmadığı görüşleri olmak üzere üç görüş ortaya çıkar.

²⁶⁹ Müslim, Salâtul-Müsâfirîn,6,54, no: 834.

²⁷⁰ İbn Rüşd, 1,237.

²⁷¹ İbn Rüşd, I,237.

²⁷² Serahsi, I,272.

²⁷³ El- Kasani, II,743; İbn Rüşd, I,149.

İmam Mâlikin gün batarken cenaze namazının da kılınamayacağına dair rivayet olunan görüşünü de hesaba katarsak görüşlerin sayısı dört olur.²⁷⁴

Bu hususda tek bir hükme bağlanamayıp ihtilafların çıkma nedeni; aslında bu hususda birbirleriyle tearuz eden hadislerdeki umumlarla açıklamada ihtilaf etmeleridir. Nitekim “*Biriniz herhangi bir namazı unuttuğunda onu hatırladığında kaza etsin*”²⁷⁵ hadisindeki umumdan hangi vakitte olursa olsun namazı unutan kişinin hatırladığı zaman namazını kılmasının caiz olduğu anlaşılır. Diğer yandan “Rasulullah(sav) üç vakitte namaz kılmamızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar, zeval vaktinde, batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar”²⁷⁶ gibi peygamber efendimizin(sav) vakitle alakalı nehye dair hadislerinden ise –farz, sünnet, nafil- bütün namazların bu nehyedilen vakitlerde kılınmasının caiz olmadığı anlaşılır. Eğer bu iki hadisi görünen manalarında bırakırsak ya zaman ya da hangi namaz olduğu açısından birbirleriyle tearuz etmiş olurlar. Zamanın umumu murad değildir diyen fakihler bu vakitlerde hiçbir namaz caiz değildir demişlerdir.²⁷⁷ Hadisteki “kaza etsin” nassından, farz namazı anlayıp farzın kazasını kılınması nehyedilen namazın umumundan istisna edenler ise farzın dışında kalan namazları bu vakitlerde kılmayı caiz görmemişlerdir. İmam Mâlik farz namazın müstesna olduğuna dair görüşünü “kim gün batmadan ikindi namazının bir rekatına yetişirse ikindi namazına yetişmiş olur” hadisine dayanarak tercih etmiştir. Nitekim Kûfe fukahası da bu hadise dayanarak farz namazlardan günün ikindisini istisna etmişlerdir. İbn Rüşd konunun devamında “sabah namazını hakkında da aynı nass bulunduğu için günün sabah namazını da istisna edip, sabah namazının bir rekatını gün doğmadan yetiştiren kimse nehyedilen vakte girdiği için namazı fasittir. İkinci namazının bir rekatını gün batmadan yetiştiren kimse ise caiz olan vakte girdiği için, namazı sahihtir şeklinde bir görüşte bulunmalıydılar” der.²⁷⁸

2.1.1.8. Vakıt İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı

Âlimlerin çoğunun görüşüne göre ister hata, ister kasten olsun namazı vaktinden önce kılının namazı geçerli değildir.²⁷⁹

²⁷⁴ İbn Rüşd, I,237.

²⁷⁵ Buhârî, Mevâkit, 37.

²⁷⁶ Ahmed b. Hanbel Müsned IV,152.

²⁷⁷ İbn Rüşd, I,238.

²⁷⁸ İbn Rüşd, I,238.

²⁷⁹ İbn Kudame, I,287.

Namaz kılan bir kimse namazın bir cüzüne vakit içinde yetişirse bunun eda olup olmayacağı konusunda fakihlerin iki türlü görüşü vardır: birinci görüş Hanefilerle Hanbelîlerin ikinci görüş ise Malikilerle Şafiilerin görüşüdür:

1-Hanefi ve Hanbelîlere göre kendisine tahsis edilen vakit içinde bir namazın iftitah tekbirine yetişmekle bu namazın tamamı eda olur. Bu namazın tehiri ister hayızdan temizlenme ya da delilikten kurtulma gibi özürler sebebiyle olsun, ister özürsüz olarak olsun hüküm değişmez. Bu görüşün dayandığı delil Hz Aişeden (ra) rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: Hz Peygamber şöyle buyurdu: “*İkindi namazının bir secdesine güneş batmadan önce yetişen kimse ile güneş doğmadan önce sabah namazından bir secdeye yetişen kimse bu namazlara yetişmiş olur.*”²⁸⁰ Bu mesele seferinin mukim olan imamın namazına yetişmesi veya cemaatle namaza yetişmeye benzer. Namazın geri kalan kısmı vakit içinde eda edilene tabidir, dolayısıyla edadır.

2-Maliki ve Şafiilerde esas olan görüşe göre: bir namazın bir rekâtı iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmışsa bütün namaz eda edilmiş sayılır. Eğer bir rekât iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmayıp belki bir rekâtta daha azı kılınmışsa bu namaz kaza olur. Bu görüşün dayandığı delil şu hadistir. “*namazın bir rekâtına yetişen kimse o namaza yetişmiştir*”²⁸¹ yani eda olarak yetişen demektir. Yani namazdan bir rekâta yetişemeyen, namaza eda olarak yetişmemiş olur. İki durum arasında fark şudur: Bir rekât namaza ait işlerin çoğunu içine almaktadır. Bir rekâtta sonra yapılan işler genelde tekrar gibidir. Dolayısıyla bu rekâta tabidir. Bu görüş zahirde daha kuvvetlidir. Çünkü secdeden kastedilen rekâttır. Bu görüşün dayandığı delil “*sabah namazından bir rekâta yetişen sabah namazına yetişmiştir*” hadisidir.²⁸²

2.1.19.Kaza Namazlarının Vakti

Bu konuya geçmeden evvel eda, iade, kaza kavramları üzerinde durmak istiyoruz.

Eda: *Zimmeti borçtan kurtarmak, emir ile vacip olan şeyin yani memurun bihin aynını hak sahibine teslim etmektir.*²⁸³ Diğer bir ifadeyle *bir şeyi yerine getirmek,*

²⁸⁰ Buhârî, Mevâkîât 17, 28.

²⁸¹ Buhârî, Mevâkîât 17, 28.

²⁸² Zuhayli, I, 400.

²⁸³ Erdoğan, “Eda”, s.112.

*bir borcu ifa etmek, bir haberi veya bir şeyi yerine ulaştırmak, emaneti teslim etmek, bir kimsenin hakkını vermek anlamlarına gelir.*²⁸⁴

Eda kavramının bir terim olarak tanımında Hanefi usulcülerıyla mütekellimin usulcülerini farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu farklılığın temelinde ise, mütekellimin usulcülerini edayı genel itibariyle hüküm bahsinde ele alırken Hanefi usulcülerini emir-nehî konusunda ele almışlardır.²⁸⁵ Bu konuda Hanefilerin yaklaşımı daha isabetli görülmektedir. Çünkü eda her ne kadar hüküm konusuyla da ilgiliyse de, orada edanın daha çok ibadetlerle alakalı yönüne dikkat çekilmiştir. Hâlbuki eda tarifinden de anlaşılacağı üzere sadece ibadetlerle alakalı değil genel anlamda emirlerin ifasıyla da alakalıdır. Bu durum dikkate alındığında edanın emir-nehî bağlamında ele alınmasının daha uygun olduğu görülür.²⁸⁶

Ayrıca eda vakitli ibadetlerde vakti içinde, vakitsiz olanlarda ise süreklilik arzeder yani ömür boyu yapılırlar.²⁸⁷

Şafii usulcülerini ise edayı, ancak belirli bir zaman dilimi içinde yapılması gereken ibadetlere özgü bir kavram olarak görürler. Bundan dolayı yerine getirilme zamanı belirlenmemiş olan kefare, belli zamanla kayıtlanmamış nezir gibi görevlerin yerine getirilmesini eda olarak nitelemezler.

İade: Sözlükte *tekrar yapmak, yeniden yapmak, geri döndürmek* anlamlarına gelir.²⁸⁸ Daha geniş bir şekilde anlatılmak istenirse *bir ibadet vakti içersinde eda edilirken bir eksiklik, ihlal veya özürden dolayı o ibadetin aynı vakit içersinde yeniden yerine getirilmesine* denir. Örneğin bir kimse abdestsiz olarak namaz kıldıktan sonra abdestsiz olduğunu fark ederse henüz de vakit çıkmamışsa o namazı yeniden kılar. İşte bu bir iadedir.²⁸⁹

İadenin eda kapsamı içinde olup olmadığı konusunda usulcüler görüş ayrılığı içindedirler. İadeyi eda kapsamında görenler genel olarak Hanefilerdir. Şayet iade vacibin bir çeşidi ise o zaman edanın kapsamındadır. Şöyleki örneğin bir namaz vakti içinde kılınırken herhangi bir rüknünün terk edilmesiyle fasid olduğundan bu ibadet yerine getirilmemiş yapılmamış sayılır. Bu nedenle bu ibadetin ikinci kez eksiksiz

²⁸⁴ İbn-i Manzur, I,48.

²⁸⁵ Ali Bardakoğlu, "Eda" DİA, DİB Yay., İstanbul 1994, X,389.

²⁸⁶ Ali İhsan Pala, , *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yay., Ankara 2009, s.326.

²⁸⁷ Pala, s.327.

²⁸⁸ İbn Manzur, IV,3157.

²⁸⁹ Pala, s.329.

yerine getirilmesine itibar edilir. Bu da eğer vakti çıkmadan yapılırsa eda vakti çıktıktan sonra yapılırsa kaza olur. Şayet iade vacibin bir çeşidi değilse, o takdirde de bu taksimata dâhil değildir. Bunun izahı da şudur: kişinin kıldığı namazı, söz gelimi terk edilmesi halinde sehiv secdesi gerektiren bir şeyi terk etmek suretiyle eksik ve fasid olarak yapması gibi. Çünkü vacip için eda ve kaza biçiminde yapılan taksim, emirle sabit olan vacibin taksimi olup, iade hakkında herhangi bir emir mevcut değildir. Bundan dolayı bu ikinci durumda farzın edası yerine ilk yapılan ibadet geçerli olur, ikincisi değil.²⁹⁰

Kaza: Kelime olarak *hüküm ve hâkimlik* demektir.²⁹¹ Bir fıkıh terimi olarak kaza, onu gerektiren emrin ne olduğu yönündeki tartışmalara binaen Hanefiler ve cumhur tarafından farklı tanımlanmıştır. Buna göre Hanefilerin tanımı şöyledir: Kaza emirle sabit olan vacibin, görevin, farzın mislinin, denginin teslim edilmesidir. Cumhura göre ise belli bir vakitte yapılması emredilmiş bir ibadetin, kendisi için belirlenen zamanın geçmesinden sonra yerine getirilmesine denir.²⁹²

Bu konulara temas ettikten sonra namazların kaza edilip edilemeyeceğiyle alakalı tartışmaların olduğunu söyleyebiliriz. Aslında yapılan tartışmalara baktığımızda bu ihtilafların uyku veya unutkanlık gibi bir sebebe dayanmayan, kasten namazın terk edilmesi durumuyla ilgili olduğunu görmekteyiz. Bazı ilim adamları “Kur’anda orucun kaza edileceğine dair hüküm bulunmasına rağmen namazın kazasıyla ilgili bir hüküm yoktur” gerekçesiyle kasten terk edilen namazların kazasının olmayacağını savunurlar.²⁹³

Başlı ve sonu belli olan bir zaman diliminde yapılması gereken bir amelin bu hususta bir nass ve icma yoksa vaktinden önce veya sonra yapılması caiz değildir. Vaktin çıkmış olması, zaruri olarak amelin eda zamanının tamamlandığını gösterir. Amelin zamanı çıkınca, artık onu yapmaya bir yol aranılmaz. Çünkü Allahın kendisine zaman tayin ettiği başka da bir zaman tahsis etmediği bir fiilin, bu zaman dışında yapılması makul değildir.²⁹⁴

²⁹⁰ Pala, s.329.

²⁹¹ Erdoğan, “Kaza”, s.298.

²⁹² Pala, s. 330; Gazali, *Mustasfa İslam Hukuk Metodolojisi*, (Çev: Yunus Apaydın), Klasik Yay., 1. bsk., İstanbul 2006.

²⁹³ Nihat Yatkın, , “Hz Peygamberin Sünnetinde Namazların Kazası”, Ekev Akademi Dergisi, (163–177), Ankara 2001,Sayı:1, C:3, s.163.

²⁹⁴ Yatkın, s.163.

Unutmak ve uyku, ehliyet arızalarından sayılmış ve bu durumdaki kişilerden sorumluluk kaldırılmıştır. Buna rağmen bu kimseler namazı kaza etmekle emrolunduklarına göre, mazeretsiz olarak namazı terk eden kimselerin öncelikli olarak kaza ile emrolunması gerekir.²⁹⁵ Ancak bazı kişiler gibi, “keyfi olarak namazını vaktinde kılmayan insana kaza gerekmez” dersek o kişinin durumunu, unutanın veya uyuyanın halinden daha hafif görmüş oluruz. Nitekim Hüseyin Atay kitabında bu konuyla alakalı olarak namazların çok önemli olduğunu ve kazaya bırakılamadıklarını, bırakılsalar bile kazasının olmayacağını savunur. Kitabın devamında şu cümlelere yer verir: *Eğer bir namaza unutkanlık veya uykuya kalma nedeniyle vaktinde kılınamamışsa hatırlandıkları an veya uyandıkları an kılarlar. Bunlar da kaza değil eda olur. Çünkü hadiste geçtiği üzere farziyeti o an meydana gelmiş olur. Nitekim kişi zamanında namaz kılmamış sonradan namaza başlamışsa kılamadığı zamanların namazlarını kaza etmez tövbe eder, normal günlük namazlarına devam eder. Tövbe bütün günahları affettirdiği için kaza yapmaktansa tövbe etmek daha sağlam bir yoldur. Namaz Allahla kul arasında olup kul hakkı karışmadığından, Allahın hakkı olduğundan tövbeyle kişi affa uğrar ve kılamadığı namazların vebalinden kurtulur.*²⁹⁶ Ancak kasten namazını terk eden kişi için kaza gerekmez diyen âlimler bu şekilde değil o kişinin durumunu çok daha ağır gördüklerinden dolayıdır. Nitekim onlara göre bu o kadar büyük bir suçtur ki kişi kaza yapsa bile onun vebalinden kurtulamaz.²⁹⁷

Bayılan kimsenin de, baygınlık halinde kılamadığı namazları kaza etmesi gerekmez.²⁹⁸ Namaz konusunda, baygınlık ile uyku arasında fark vardır. Uyku bir gün ve bir geceden fazla bile sürse, o esnada kılınamayan namazları düşürmez. Çünkü uyuyan, kaza etme hükmünde uyanık olan gibidir. Çünkü uyuyan uyandırıldığı zaman uyanır. Baygın böyle değildir. Delilik de baygınlık gibi sayılmıştır. Bir kimse bir gün ve geceden daha az süre delirse, o gün içinde kılamadığı namazları kaza etmesi gerekir. Hâlbuki bir kimse bir gün ve geceden daha fazla sürede delirirse, ona namazların kazası gerekmez. Çünkü farz için ehliyet devam etmekle birlikte delilik, kendisine yöneltilen hitabı anlamaya engeldir. Demek ki delilik kısa sürerse baygınlık hükmündedir. Dolayısıyla bir gün ve bir gece veya daha azsa o sürede geçen namazları kaza etmesi

²⁹⁵ Ali İhsan Pala, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (231–251), Sayı: 3, Konya 2004, s.239.

²⁹⁶ Hüseyin Atay, *Kurana Göre İslam’ın Temel Kuralları*, MEB Yay., İstanbul 1991, s.111.

²⁹⁷ Yatkın, s.164.

²⁹⁸ Feteve-i Hindiyye, 1,409.

gerekir. Hanefi âlimlerimizden bazıları akıl hastalığı tam bir namaz vaktini kaplarsa, baygınlığın aksine o namazı kaza gerekmez. Çünkü delilik akı giderir. Nitekim bir kimse ömründen az bir zaman bile olsa Peygamberimizin delirdiğini söylese kâfir olur. Hâlbuki Peygamberimiz hastalığında bayılmıştır. Fakat en doğru olan yukarda delil getirilen namaz konusunda baygınlıkla delilik arasında hiçbir fark yoktur düşüncesidir.²⁹⁹

Kazaya kalmış olan bir namaz, zayi olduğu sıfat üzere kaza edilir. Zaruret ve özür hali müstesnadır. Örneğin bir kimse, sefer halinde kazaya bıraktığı namazı, hazer halinde kaza ederken, dört rek'atlı farzları ikişer rek'at olarak kaza eder. Mukîm iken kazaya bıraktığı namazları, sefer halinde kaza etmek isteyen kimse de, rek'atleri tam olarak kaza eder. Farz namazların kazası farz; vacip namazların kazası vacip; sünnet namazların kazası ise sünnettir. Kaza için belirli bir zaman yoktur. Her zaman kaza kılınabilir. Ancak şu üç vakit müstesnadır:

1-Güneşin doğma vakti,

2- Zeval vakti

3- Güneşin batma vaktidir.³⁰⁰

Namazları kaza etmenin vaktine gelince bütün fakihlerin ittifakı ile bir özür nedeniyle olsun ya da namazların hemen kaza edilmesi vaciptir.³⁰¹

Kaza namazı kılınırken tertib sahibi olup olmama arasında farklı uygulamalar vardır.

İmam Mâlik “Eğer geçen namazların sayısı beş ve beşten aşağı ise, -kazalar kılınıncaya kadar eda namazının vakti geçse bile- tertibe riâyet etmek şarttır. Hatta eğer kişi eda namazı içinde iken, geçirdiği namazı hatırlarsa; içinde bulunduğu eda namazı - önce kazaları kılmadığı için- bozulur” demiştir.³⁰²

Hanefilere göre geçmiş namaz vakit namazından önce kaza edilir. Ancak vaktin darlığından vakit namazının geçmesinden korkulursa; önce vaktin namazı kılınır. Geçmiş namazlar kaza edilirken tertibe uyulur. Fakat vakit namazının geçme korkusu varsa bu durum tertibe uyma mecburiyetini ortadan kaldıran bir sebeptir.³⁰³ Hanbelîler

²⁹⁹ Serahsi, II,160.

³⁰⁰ Feteva-i Hindiyye 1,409; Zuhayli II,259.

³⁰¹ Zuhayli, II,260.

³⁰² İbn Rüşd, I,367.

³⁰³ Mavsili, I,129-130.

de bu şekilde düşünürler.³⁰⁴ Çünkü kaybedilen geçmiş namazın peşine düşerken, mevcut olan vakit namazının zayi edilmesi uygun değildir. Kaldı ki; vakit namazının mevcudiyeti kitapla sabit olmuştur. Tertibin mevcudiyeti ise, âhad haberle sabittir. Vakit genişse, tertibe uyulur. Yani âhad haberle amel edilir. Ama dar ise; o zaman vakit namazını kılmak; yani Kitab ile amel etmek daha uygun olur.³⁰⁵

İmam Şâfiî ise tertibin vücubunu benimsememiş, ancak “Eğer eda namazının vakti geniş ise önce kaza, sonra eda namazını kılmak daha iyidir” demiştir.³⁰⁶

Kazaya kalan namazların çokluğuna gelince; bunun sınırı altı namaz vaktinin geçip yedinci namaz vaktinin girmesidir. Çünkü çokluk tekrar iledir. Tekrar da yedinci namazın vaktinin girmesiyle tahakkuk eder. 'Beş vakit namazdan fazla namazın kazaya kalması ile tertib düşer' denmesinin nedeni budur. Bu yakın zamanda geçmiş olan namazlar için böyledir.³⁰⁷

Malikilere göre kazaya kalmış namazlar eğer beşten fazla ise vakti giren namazdan önce kılınması şart değildir. Eğer vakit geniş olursa vakit namazından önce kılınması mendup olurken vaktin darlığında vakit namazını kılması vaciptir.³⁰⁸

Hanbelîlere göre üzerinde birçok kaza borcu olan kimse bu namazları kaza ederken öğle namazından başlaması menduptur. Çünkü öğle namazı islamda ilk olarak farz olan namazdır. Bu hüküm, ilk kazaya bırakılan namazın öğle namazından başka bir namaz olduğu bilinmediği durumlar içindir.³⁰⁹

Şâfiilere göre kazası olan kişi ister müekkekte ister gayri müekkekte olsun geçmiş namazların hepsini kaza etmedikçe bayram ve vitr namazları dâhil hiçbir nafîle namazını kılamaz.³¹⁰

2.1.20.Seferiliğin Belirlenmesi

İnsan hayatının vazgeçilmezlerinden biri de seferdir. Sefer(yolculuk) kelimesini, *bir yerden diğer yere gitme* şeklinde ifade edebiliriz.³¹¹ Böyle bir kimseye

³⁰⁴ Zuhayli, II,263.

³⁰⁵ Mavsili, I,130.

³⁰⁶ İbn Rüsd, I,367.

³⁰⁷ Mavsili, I,130.

³⁰⁸ Zuhayli, II,263.

³⁰⁹ Zuhayli, II,264.

³¹⁰ Halil Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2000, s.234.

³¹¹ Ferit Devellioğlu *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001, s.928.

de seferî³¹² denilir.

Bir takım dini hükümlerin seferilik nedeniyle değişmesi tezimiz açısından önem taşımaktadır. Seferilik nedeniyle değişen hükümlerden bazıları şunlardır.

- 1.Dört rekatlı farzları iki rekat olarak kılmak(Kasru's-Salat)
2. Namazların birleştirilmesi(cem'u's-Salateyn)
3. Vasıtada Namaz
4. Kurban kesmek, Cuma ve bayram namazları gibi bazı mükellefiyetlerin düşmesi
5. Mest üzerine meshin müddetinin bir günden üç güne çıkması
6. Ramazan orucunun tutulup tutulmamasında muhayyer bırakılıp tutulmayacaksa sonrasında kaza edilmesi³¹³

Görüldüğü üzere bazı hükümlerdeki kolaylaştırma, islamın seferiliğin yorucu etkisini bertaraf ederek yolculuğa teşvik etmeye yöneliktir diyebiliriz. Nitekim kur'an-ı Kerimde “Sizden öncede yasalar uygulanmıştır. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün”³¹⁴ buyrulmaktadır.

Seferilikle ilgili hükümlerden istifade edebilmemiz için ne zaman seferi sayılabileceğimizi bilmemiz gerekir.

Hz Peyamber(sas) den seferilikle ilgili pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden bir kısmında zaman, bir kısmında ise mesafe ölçü olarak alınmıştır. Buna istinaden seferiliğin belirlenmesinde İslam fakihlerinden mesafeyi ölçü alanlar olduğu gibi zamanı ölçü alanlarda olmuştur.³¹⁵ Bunun dışında Nisa suresi 101. ayette “Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman namazı kısaltarak kılmanızda size bir günah yoktur” ayeti gereği en az yolculuk süresi için bir takdir yapılamayacağını söyleyenler de mevcuttur.

Mezheplerin seferilikle ilgili bu konudaki görüşlerine yer verirse;

İmam Mâlik, İmam Şafii, İmam Ahmed dört beriden yani normal yürüyüşle bir günlük mesafeden az olan bir yolculukta namaz kısaltılamaz. diyerek mesafeyi ölçü olarak almışlardır. zahirilere göre “Muayyen mesafe şart değildir. Uzak ya da yakın her

³¹² Erdoğan, “Seferi” s.499.

³¹³ Davut Yaylalı, “Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997, s.247–248.

³¹⁴ 3.Ali İmran:137.

³¹⁵ Hamza Aktan, “Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri”, *Seferilik ve Hükümleri*, s.228.

yolculukta namaz kısaltılabilir demişlerdir.³¹⁶ İmam Ebû Hanife'ye göre ise orta yürüyüşle ve yön değiştirmemek şartıyla enaz üç günlük mesafede seferilik söz konusudur.³¹⁷ Yani Hanefiler zamanı ölçü olarak almışlardır. İbn Abidin seferiliğin süresinin senenin en kısa günlerinden üç gün ve üç gecelik mesafe olduğunu belirtir.³¹⁸ Konumuzu ilgilendirmesi açısından zamanı ölçü alan Hanefilerin bu konudaki görüşlerine daha çok yer vermeye çalışacağız.

Hanefilerin bu konuyla ilgili dayandıkları delillerden biri efendimiz(sas)ın şu hadisidir: *“Beldesinde oturan mukim bir gün bir gece, yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesh ederler”*.³¹⁹ Bu hadiste açıkça belirtilmiştir ki yolculuk süresi mestler üzerine meshetme ruhsatından yararlanmanın mümkün olduğu süreden daha az olamaz. Yani ruhsat nedeniyle olan hafifletme, yolculukta maruz kalınan sıkıntı ve meşakkat nedeniyledir. Serahsiye göre; *Yolculuktaki sıkıntı ve meşakkat, yolcunun yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü yüklemeye ve yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü indirmeye ihtiyaç duymasından ileri gelmektedir. Üç günden az mesafeli yolculuklarda bu ihtiyaç gerçekleşmez. Çünkü yolcu bir gün yakınlarının yanında yükünü yüklemese bile ikinci gün yakınlarıyla birlikte yükünü indirir. Ancak üç gün ve daha uzun yolculuklarda seferi ikinci gün tek başına yükünü yükleyip indirmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla sıkıntı meydana gelecektir*.³²⁰

Hanefilerde orta yürüyüşle üç gün ve üç gecelik mesafenin seferilik ölçüsü olduğunu belirtmiştik. Buradaki üç gün ve üç gecelik mesafeden kasıt bütün gün geceye kadar yürümek değildir yani bu şart değildir. Yolculuk günlerinden her birinde gündüzün ekserisi olduğu için sabahtan zevale kadar yürümek şart koşulabilir.³²¹

Kişinin seferi hükümlerinden istifade edebilmesi için yolculuk niyetiyle yola koyularak kamet ettiği şehrin binalarını ardında bırakması gerekir.³²² Ayrıca kişi uzun bir yolculuğa çıkar yolun ortasında geri dönmeye karar verir veya tereddüte düşerse yolculuk bitmiş sayılır. Devam eder veya geri dönerse yeni bir yolculuk sayıldığından

³¹⁶ İbn Rüşd, I,338.

³¹⁷ Serahsi, I,415; İbn Rüşd, I,338.

³¹⁸ İbni Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'dürri'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1985, III,249.

³¹⁹ Nesai, Taharet 99; Ebu Davud, Taharet 61.

³²⁰ Serahsi, I,416.

³²¹ Zuhayli, II,417; İbn Abidin, III,254.

³²² İbn Rüşd, I,340; Serahsi, I,417.

uzun ise namazını seferi olarak kılar değilse bu şekilde kılamaz.³²³

Hanefi imamların zaman kriterini esas almaları, birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Öyle ki göre üç günlük yolculukta katedilecek mesafeler farklı olacağından seyir vasıtalarına sürat için belli bir ölçü koyma ihtiyacı hissedilmiştir. Kara yolculuğunda yaya yürüyüşüyle veya kervandaki deve yürüyüşüyle üç gün sürecek bir yolculuk kriteri getirilmiştir. Deniz yolculuğunda ise mutedil bir rüzgârla yelkenli geminin yapacağı üç günlük yolculuk esas alınmıştır. Buna göre kara yolunda hızlı bir vasıta ile veya deniz yolculuğunda güçlü bir rüzgârla mutad bir yolculukta katedilecek mesafeyi daha kısa zamanda kateden bir kimse seferi sayılırken mutad bir seyirle üç günden az bir sürede alınacak bir yolu daha ağır bir seyirle üç günden daha fazla bir sürede kateden kişi seferi sayılmaz.³²⁴

Engeli, zor yollarda yapılan yolculuklarla dü, rahat yollarda yapılan yolculuklar elbetteki bir değildir. Bu durumda aynı sürede aynı mesafe katedilmez. Bu açıdan bakıldığında seferilikte mesafe yerine zaman kriterinin esas alınması daha objektifmiş gibi görünmektedir. Ancak aynı yere iki farklı yoldan giden iki kişiden birinin bu mesafeyi üç günde diğer kişinin ise iki günde ulaşmış olduğunu düşünürsek, üç günde bu mesafeyi kateden kişi seferi sayılırken, iki günde bu mesafeyi kateden kişi seferi sayılmayacaktır. Bu durumda da zamanın değil mesafenin ölçü olarak alınması daha objektif olacaktır.

Hanefi fukahasının yaya ya da deve yürüyüşüyl üç günlük mesafe hesabı ulaşım ağının gelişmesinden sonra daha da karırlıklığa neden olmuştur. Örneğin M. HamdiYazır her hangi bir ulaşım aracı ile üç günlük mesafenin katedilmesi seferilikte ölçü olarak alınmalıdır.³²⁵ Ancak bu durum her geçen gün gelişen ulaşım araçlarının üç günden daha kısa sürede en uzak mesafelere bile ulaşması seferilik hükümlerinin ortadan kalkmasına neden olur. Bu da şu hadisile çelişmektedir: Ya'la b.Umeyye'den söyle dedigi rivayet edilmistir: Ben Ömer b. el-Hattab'a: *“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur”*³²⁶ buyruğu ile ilgili olarak insanlar artık iman etmiş (ve güvenliğe kavuşmuş) bulunuyorlar, dedim. Bana şu cevabı verdi: *Senin hayret ettiğin*

³²³ Halil Günenç, s.223; Serahsi, I,420.

³²⁴ Aktan, s.229.

³²⁵ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam vd), Azim Dağıtım İstanbul ts., s.519.

³²⁶ 4.Nisa:101.

seye ben de hayret ettim, bunun üzerine Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'e buna dair soru sordum, şöyle buyurdu: “Bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul ediniz.”³²⁷ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere eğer biz de mesafelerin kısılmasını göz önünde bulundurup seferi sayılmayız dersek Allah'ın bize verdiği sadakayı reddetmiş oluruz.

2.1.20.1.Seferiliğin Müddeti Ve Namaz

Seferi olan kişinin gittiği yerde kaç güne kadar seferilik hükümlerinden istifade edeceği hususunda ihtilaflar vardır. İbn Rüşd bu konuda üç temel görüş olduğunu beyan ederek şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur:

Birinci görüş, İmam Mâlik ile İmam Şafii'nin görüşüdür. Bu görüşe göre, kişi bir yerde dört gün kalmak isterse namazını tamam olarak kılar.

İkinci görüş, İmam Ebû Hanife ile Süfyan Sevrî'nin görüşüdür. Buna göre de onbeş gün kalmak isterse namazını tamam kılar.

Üçüncü görüş İmam Ahmed ile İmam Davud'undur. Bunlar ise: “Bir yerde dört günden fazla bir süre kalmak isteyen kimse namazını tam kılar” demişlerdir.

Bu ihtilâfın sebebi; bu mes'elenin şeriatla meskût geçmesi ve vakit tahdidi için kıyas yapmayı zayıf görmeleridir. Bunun için, bu grupların her biri, kendi görüşüne Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in yolcu bulunduğu sıralarda kaldığı yerlerde kaç gün namazını kasrettiği veya yolculuk hükmünü sürdürdüğü yolunda rivayet olunan hadislerden deliller getirmişlerdir.

Birinci grup, Peygamber (s.a.s) Efendimiz umre dolayısı ile Mekke'de üç gün'kalmış ve bu müddet içinde namazını hep kasretmiş olduğuna dair rivayet olunan hadise³²⁸ dayanmışlardır. Oysa bu onlara hüccet olamaz. Çünkü bundan, üç güne kadar namazın kasrolunabileceği anlaşılıyorsa da, üç günden sonra kasrolunamayacağı anlaşılmamaktadır.

İkinci grup Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in Mekke'nin fethi sırasında Mekke'de kaldığı müddetçe namazını kasrettiğine dair hadise dayanmışlardır. Buhârî'nin İbn Abbas'tan getirdiği bu hadisin bir rivayetinde Peygamber (s.a.s) Efendimiz Mekke'de onbeş gün, birinde onyediy gün,³²⁹ birinde onsekiz³³⁰ ve birinde de ondokuz

³²⁷ Müslim, Misafirun 686.

³²⁸ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.1, no: 1081.

³²⁹ Ebû Dâvûd, Salât, 2.270, no: 1232.

³³⁰ Ebû Dâvûd, Salât, 2.279, no: 1229.

gün³³¹kaldığı rivayet olunduğu için her bir grup bu rivayetlerden biri ile istidlal etmiştir.

Üçüncü grup ise, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in haccettiği sırada Mekke'de dört namazını kasretmiş olduğuna dair hadise dayanmışlardır³³² Mâlikîler, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in Mekke'den hicret edip de hacc için tekrar Mekke'ye gelenlere, hacc menasikini bitirdikten sonra Mekke'de ancak üç gün kalabileceklerine dair emrini kendi görüşlerine mesnet yapmışlardır. Zira bu emir, yolcunun üç gün bir yerde kalması ile üzerinden yolculuk vasfının kalkmadığını göstermektedir.

Bütün müctehidlerin üzerinde durup Peygamber Efendimiz'in fiilinden çıkarmak istedikleri nokta işte budur. Yani yolcunun bir yerde kaç gün kalmak istemesiyle üzerinden yolculuk vasfı kalkmış olur? Bunun içindir ki hepsi: Eğer yolcu, yolculuk vasfını gidermeyen bir müddet için bir yerde kalmak ister ve fakat yola çıkmasına her gün bir mani çıkarsa, onun bu durumu devam ettiği müddetçe o yerde namazını kısaltabilir veyahut kısaltır demişler ve fakat bu müddetin kaç gün olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in yolculuğu esnasında kaldığı yerlerde namazını kasrettiği müddetlerden en kisasını alanlar, hasımlarının aldığı daha uzun olan diğer müddetleri bu yönde te'vil etmişlerdir. Meselâ Mâlikîler: "Peygamber (s.a.s) Efendimiz Mekke'nin fethi sırasında Mekke'de üç günden fazla kalmak niyetinde değildi. Fakat her gün bir yeni iş çıktığı için onbeş gün kalmış ve bunun içindir ki bu uzun müddet içinde namazını kasretmistir" demişlerdir. Hâlbuki onların bu te'vili onların kabul ettiği en kısa müddet hakkında da varid olabilir. Bu mes'eledede müctehid için gerekli olan yol, şu iki şıktan birini seçmektir: Ya Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in namazını kasrettiği müddetlerin en uzununu alacak ve "Namazı tamam olarak kılmanın asıl olduğu için bir delil bulunmadıkça bu müddetten fazla kasr caiz değildir", deyip onu son sınır kabul edecek, veyahut "Asıl, hakkında ihtilâf edilmeyen müddetlerin en kisasıdır. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den, bu müddetten daha fazla namazını kasrettiği rivayet olunuyorsa da, bu, iki ihtimal taşımaktadır: Ya uzun müddet için de kasretmek caiz olduğu için kasretmiştir veya ittifak ile kasredilmesi caiz olan bir müddet kalmak istemiş ve fakat mani zuhur ettiği için fazla kalmıştır", deyip en kısa müddeti alacaktır.³³³

³³¹ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.1, no: 1080.

³³² Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.3, no: 1085.

³³³ İbn Rüşd, I,339-341.

2.1.20.2.Yolculukta Namaz Vakitleri

Günümüzde hızlı ulaşım araçları nedeniyle yolculukta namaz vakitlerinin tesbiti problemi karşımıza çıkmaktadır. İlk dönem kaynaklarında böyle bir durum söz konusu olmadığı için konuyla ilgili net bilgiler bulamamaktayız.

Yolculuklar doğu batı yönünde olursa zaman farkı daha çok olacağından ve Namaz vakitleri için güneş esas alındığından yolculuklarda varılan yerin mahalli, bu ibadetlerin ifa edilmesi için en uygun yoldur. Ayrıca yolcu, yolculuğu sırasında geçtiği yerlerin mahalli ibadet saatine göre ibadetlerini ifa etmelidir. Ancak uzun mesafeli uçak yolculuğunda namaz vakitlerinin tesbitinde sıkıntı olursa yolcu, seyahatin başlangıç yerindeki takvime göre namaz ibadetini ifa edebilir.³³⁴

Hükümler hikmetler üzerine değil; illetler üzerine kurulur maddesi gereği illet varsa hüküm de vardır illet yoksa hüküm de yoktur. Bu bağlamda teknolojinin gelişmesinden dolayı seferilik kalkmıştır demek yanlış olur. Çünkü seferiliğin illeti meşakkat değil yolculuktur. Ayrıca yolcunun gittiği yerde belli bir süre kalmasıyla da seferilikte tanınan kolaylıklardan istifade edebilmesi bu noktada düşünülmesi gereken bir konudur.

2.1.20.3.Namazların Cem’ Edilmesi

Sözlükte *toplama bir araya getirme*³³⁵ anlamına gelen cem; *bir özre mebni öğle ve ikindiye ya da akşam ve yatsıyı birleştirerek öğle ya da akşam vaktinde (cem-i takdim) ve ya geciktirerek ikindi ya da yatsı vaktinde (cem-i tehir) bir arada kılmak*³³⁶ demektir.

Her namazın kendine ait özel vaktinin olduğu göz önünde bulundurulursa bu konunun önemi daha iyi anlaşılır. İki farklı vakte ait namazı aynı vakitte kılmak olan cem meselesinde âlimler arafatta öğle ile ikindi namazlarını öğle namazı vaktinde, müzdelifede de akşam ve yatsı namazlarını yatsı vaktinde birlikte kılmanın sünnet olduğunda müttefiktirler. Çünkü veda haccı sırasında Hz Peygamberin uygulaması ve sözleri, namaz vakitlerini belirleyen ayet ve hadisleri tahsis edecek kuvvettedir. Ancak bu iki yer dışında iki namazı birlikte kılmanın caiz olduğu konusunda 6 görüş vardır:

1. Görüş: Cemin caiz olmasıdır.

³³⁴ Fahrettin Atar, “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri* s.33–34.

³³⁵ TDK *Türkçe Sözlük* TDK yay. Ankara 2005, s.356.

³³⁶ Erdoğan, s.70.

2. Görüş: cem sadece yolculuk süratli ve meşakkatli olduğu zaman caizdir. Bu İmam Mâlikin görüşüdür.
3. Görüş: Yolcu yol almak istediği zaman caizdir. Bu İmam Şafînin görüşüdür.
4. Görüş: Cem etmek mekruhtur.
5. Görüş: Cemi tehir caizdir, cemi takdim değildir.
6. Görüş: Arafat ve müzdelife dışında yolculuk sebebiyle cem hiçbir şekilde caiz değildir. Bu da ebu hanifenin görüşüdür.³³⁷

Hanefilerin Arafat ve Müzdelife dışında cem'i reddederken başlıca iki esasa dayandıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi usûl-i fıkıh ile ilgilidir. Nitekim cem konusundaki hadisler ahad'dır, namaz vakitleri ise tevatüren sabit olmuştur. Bu nedenle ahad haberlerle mütevatır haberler tahsis edilemez. İkincisi; bu konudaki hadislerin mütevatır olarak sabit olan namaz vakitleriyle çatışmasını önlemek gayesiyle, cem'e dair hadisleri cem'i sûriye hamletmeleridir.³³⁸ Genel olarak alimlerin ihtilaflarının sebebi; cem'in cevazına dair hadislerden bir kısmının tefsirinde, bir kısmının sıhhatinde ve bu mes'elede kıyas etmenin cevazında ihtilâf etmeleridir. Çünkü bu hadislerin hepsi fiilî hadislerdir. Fiilî hadisler ise daha fazla ihtimal taşımaktadırlar.³³⁹

Tefsirinde ihtilâf ettikleri hadisler üç tane olup biri, *“Rasûlullah (s.a.s) zevalden önce yolculuğa çıktığı zaman öğle namazını ikindiye bırakır ve ikindi vakti iner de her iki namazı birlikte kılar. Zevalden sonra yolculuğa çıktığında ise öğle namazını kılar, sonra bineğine binerdi”*³⁴⁰ hadisidir.

İkincisi yine bu iki hadis kitabının İbn Ömer'den getirdikleri *“Rasûlullah (s.a.s) bir yolculukta acele gitmesi gerektiği zaman akşam namazını, yatsı namazı ile birlikte kılmak üzere yatsı vaktine bırakırdı”*³⁴¹ hadisidir.

Üçüncüsü, İmam Mâlik ile Müslim'in İbn Abbas'tan getirdikleri *“Rasul-i Ekrem (s.a.s) hiçbir yolculukta değilken ve hiçbir korku da yokken öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı birlikte kılar”*³⁴² hadisidir.

İki namazı birlikte kılmanın cevazını benimseyenler; bu hadisleri “Peygamber Efendimiz(s.a.s) öğle namazını ikindi vaktine bırakır ve iki namazı birlikte kılar”

³³⁷ M.Hayri Kırbaoğlu, *Namazların Birleştirilmesi*, Otto Yay.,(4.Baskı), İstanbul 2010, s.99.

³³⁸ Kırbaoğlu, s.13

³³⁹ İbn Rüşd, I,343

³⁴⁰ Müslim, Müsâfirîn, 46; Ebû Davud, Salât, 274; Nesâî, Mevâkit, 42.

³⁴¹ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18,6, no: 1091; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 6,5, no: 45.

³⁴² Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 6; Tirmizî, Salât, 26.

şeklinde tefsir etmişlerdir.

Hanefiler namazların birleştirildiği yolundaki hadisleri vakit bakımından değil, görünüşte birleştirme olduğunu kabul ederler. Bunu “yolcu, öğle namazını vaktin sonuna bırakır sonra bir yerde konaklar ve öğle namazını kılar sonra ikindinin vakti girene kadar bir süre bekler. Vaktin başında ikindi namazını kılar. Aynı şekilde akşam namazını vaktin sonunda, yatsı namazını da vaktin başında kılarak görünüşte fiilen iki namazı birleştirmiş olur” şeklinde yorumlamışlardır. Buna Nafiin rivayet ettiği şu hadisi delil olarak getirmişlerdir: “İbn Ömerle birlikte Mekkedden çıktık. Yolda ibn Ömer eşinin vefat haberini aldı. Güneş batıncaya kadar yürümeye devam etti. Kafile namaza çağırınca aldırış etmedi. Ufuktaki kızılığın kaybolma vakti yaklaşınca durdu. Akşam namazını kıldı. Sonra kızılık kayboluncaya kadar bekledi, yatsıyı kıldı. Sonra da “Rasulullah (sas) bir yolculuğa çıktığı zaman böyle yapardı” dedi”.³⁴³

Aslında bu meselenin dayandığı bir kural vardır. Şafiye göre öğle ve ikindi namazları arasında iki vaktin birbiri içine girmesi durumu(tedahül) vadır. İkindi vaktinde bir çocuk buluğa ererse veya bir kâfir Müslüman olursa, öğle namazını da kaza etmesi gerekir. Akşam ve yatsı namazları da böyledir. Hanefilere göre vakitler arasında tedahül olmayıp her birine ait ayrı bir vakit vardır.³⁴⁴

Cemin caiz olduğunu kabul edenler, cemi caiz kılan sebeplerden birinin yolculuk hali olduğunda ittifak etmişlerse de hazar halinde cem etmenin cevazı ile cemi caiz kılan yolculuğun şartlarında ihtilaf etmişlerdir.³⁴⁵

2.1.21.Uç Enlemlerde Namaz Vakitlerinin Tesbiti

Yerküremizi, mevsimlerin oluşumu ve gece/gündüzün değişimini temel alarak üç farklı bölüme ayırabiliriz.

Bunlardan ilki± 23,5° enlemleri arasında kalan ekvator kuşağıdır. Ekvator enlemi güneş ışınlarını yılda iki kez tam dik açı ile alır. (21 Mart ve 23 Eylül). Diğer günlerde ise dike yakın açı ile alır. Buna rağmen üzerinde gece ve gündüz süreleri her gün eşittir. Çünkü aydınlanma dairesi her zaman ekvator çizgisini iki eşit parçaya böler.³⁴⁶

³⁴³ Ebu Davud, Salât 274; Tirmizi sefer 4; Müslim Salatu'l-Musafirin 43.

³⁴⁴ Serahsi, I,268.

³⁴⁵ İbn Rüsd, I,348.

³⁴⁶ Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Erişim Tarihi: 10.06.2011. <http://tr.wikipedia.org/>

$\pm 66,5^\circ$ den büyük enlemlerdeki kutup bölgelerinde ise güneş yatay bir yörünge izler. Yaz ve kış ayları arasındaki gündüz/gece süreleri büyük farklılıklar gösterir. Hatta yılın bazı günlerinde güneş hiç doğmaz ya da batmaz. Bu nedenle kutup bölgelerinde günlük vakitlerin bazıları hatta bazen tamamı hiç oluşmaz.

Bu ikisi arasında kalan ve nüfusun çoğunluğunu barındıran bölgelerde ise, yaz ve kış dönemlerinde günler, enleme bağlı olarak uzayıp kısalır. Yüksek enlemlerde güneş daha yatay bir yörünge izlediğinden, günlerin uzayıp kısalması da daha belirgin olur. Bu ise yaz aylarında, özellikle yatsı ve imsak vakitlerinin birbirine yaklaşmasına, dolayısıyla yatsı namazının kılınabileceği sürenin kısalmasına yol açar.

Kuzeye yöneldikçe gün uzamakta (sarı yüzey), gece yani güneşin batmasıyla doğması arasındaki süre kısaltılmaktadır. Ayrıca buna ters orantılı olarak alacakaranlık bölgesi (mavi yüzey) genişlemekte, yani şafak (akşam/yatsı arası) ve fecir (imsak/güneş arası) süreleri uzamaktadır. Buna karşılık ise yatsının kılınabileceği yatsı/imsak arası (siyah yüzey) daralmakta ve belli bir enlemden sonra yok olmakta, yani şafakla fecir çakışmakta, henüz batı ufkunda şafak kaybolmadan, doğu ufkunda fecir zuhur etmekte, böylece yatsı vakti hiç gerçekleşmemektedir. Güneşin batmasını takip eden sürekli mavi bölgeyle (alacakaranlık) karakterize olan bu hal, Rusya'nın doğu kısmında açıkça görülmektedir. Kutup bölgesinde ise mavi yüzey de ortadan kalkar ve sürekli gündüz yaşanır. Buna göre imsak/yatsı dikey açısını $-17,5^\circ$ aldığımız durumda, 49° ve yukarı enlemlerde bazı yaz gecelerinde alacakaranlık devam edecek ve imsak/yatsı oluşmayacaktır.³⁴⁷

Beş vaktin gün içerisinde vuku bulmadığı yerlerde beş vakit namazın farz olup olmaması hususunda Fakihler arasında ihtilaf vardır. Örneğin, güneşin bazı yerlerde batıp hemen doğması hakkında Şemsüleimme el-Hulvani'den, fetva istendiğinde yatsı ve vitir namazlarının kaza edilmesi gerektiğine fetva vermiştir. Şeyhi Kebir Seyfeddin el-Bekali o namazların o tür yerlerde bulunanlara farz olmadığına bundan dolayı kaza gerekmeyeceğine fetva vermiştir. Onun bu fetvası Hulvani'ye ulaşınca bu zat beş vakit namazdan birini düşüren tekfir olunmaz mı? sorusunu sorar. Buna karşılık Şeyhi Kebir'in ona cevabı da kolları dirseklerinden veya ayakları topuklarından kesilmiş olan kişi hakkında abdestin farzlarından birini yerine getiremeyip onu yapmaması örneğinde olduğu gibi beş vaktin olmadığı yerlerde de vakti olmayan namazın kılınamayacağını

³⁴⁷ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

belirtir. Bunun üzerine Hulvani de bunu uygun görür ve bu konuda Şeyhi Kebir Bekali'ye muvafakat eder.³⁴⁸ Anlatılan bu olaya baktığımızda namazın sadece vakitle bağlantılı olan bir ibadet gibi anlaşılması kaçınılmazdır. Hâlbuki daha önce geçtiği üzere namazın birçok hikmeti vardır. Herhangi bir bölgede beş vakit gerçekleşmediği için gerçekleşmeyen vakitlerde namaz yoktur demek namazın espirisine de ters düşmektedir. Nitekim diyanet işleri başkanlığı da bu konuyu birkaç defa görüşmüş ve müzakereler sonucu bir takım sonuçlara ulaşmıştır.

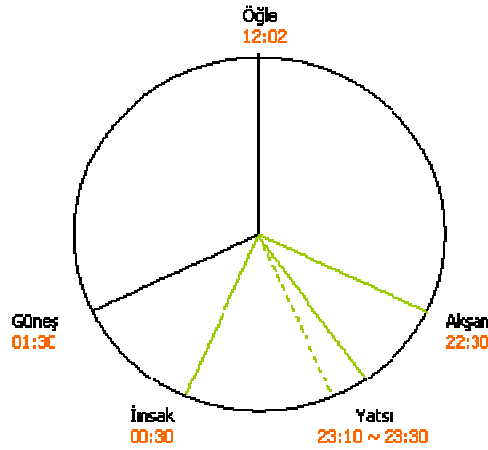
2.1.21.1.Yatsı/İmsak Aralığının Kısılması

Yukarıda açıkladığımız üzere, yaz aylarında kutup bölgesine yakın uç enlemlerde yatsı vakti hiç gerçekleşmemekte veya gerçekleşse bile hem çok geç saatte zuhur etmekte, hem de vakit çok dar olduğundan, teravîh ve sahura imkân kalmamaktadır. Özellikle 45°den büyük enlemlerde kendini hissettiren bu müşkül hakkında İslâm bilginleri tarafından herhangi bir görüş beyan edilmediğinden, söz konusu problemin çözümü amacıyla 1980 yılında Brüksel'de I. Avrupa İslâm Semineri düzenlenmiştir. Bu toplantıda, 45° ve yukarı enlemlerde, yılın her günü için, yatsı vaktinin takdirle belirlenmesine karar verilmiştir. Bu uygulamaya göre anılan enlemlerde akşam/yatsı aralığı, Mekke'deki akşam/yatsı süresine göre takdir edilecektir; yani yıl boyunca yatsı vakti, akşam vaktinin 80 dakika sonrası olarak kabul edilecektir. Ancak bu uygulamanın hiçbir dayanağı yoktur. Ayrıca diyanet işleri başkanlığının da belirttiği üzere namaz vakitleri 49° enleme kadar astronomik belirtilere göre tahakkuk etmektedir. Bu durum, takvimlerimizde yatsı namazı vaktinin, mevsimlere göre bazı bölgelerde yatsı namazının kuralına uygun olduğu ve amel edilebilir genişlikte bulunduğu halde hakiki vaktinden 17 -74 dakika daha önce gösterilmesine yol açmaktadır. Örneğin 1 Mayıs günü Hamburg'da yatsı vakti astronomik olarak 22:27'de olduğu halde, bu yöntemle göre 21:16'da yatsı ezanı okunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, soruna çözüm bulma sadedinde Peygamber'imizin (sallallahu aleyhi vesellem) namaz vakitleriyle ilgili hadislerinin tamamını göz önünde bulundurarak yorumlamak gerektiğine karar vermiştir. Tanımlar bölümünde izah etmeye çalıştığımız üzere ilgili hadislerde, yatsı vaktinin şafağın kaybolması ile başladığı ve gecenin üçte biri (veya yarısı) geçinceye kadar kılınması gerektiği hükmü

³⁴⁸ Halebî, s. 83-84, 3. dipnot.

mevcuttur. Buna göre akşam şafağının gecenin üçte birinden sonra kaybolduğu uç enlemlerde, yatsı namazının başlangıcı (şafağın kaybolması) anında aslında yatsı namazının vakti sona ermiş bulunmaktadır; yani şafağın kaybolması beklendiğinde, hadisın baş tarafı ile amel edilirken, son tarafı ihmal edilmiş olmaktadır. İşte bu durumu göz önüne alan yeni yöntemde yatsı vakti gecenin üçte biriyle sınırlandırılmıştır. Şer'i olarak gecenin üçte birini hesaplamak için, güneşin batışıyla (akşam) fecrin doğuşu (imsak) arasındaki süre gece kabul edilerek üçe bölünüp güneşin batışına eklenmiştir (Şekil 1). Yatsının en geç vakti olarak kabul edilen bu vakitten önce gerçekleştiği sürece hakiki (astronomik) vakitle amel edilecek, yatsının hakiki vakti gecenin üçte birinden sonra gerçekleşiyor ise, gecenin üçte biri yatsı namazının vakti olarak esas alınacaktır. Şekil 1'de, şer'i gecenin tayini ve hadis ışığında bu gecenin ikiye (kesik çizgili) veya üçe bölünmesi gösterilmektedir.³⁴⁹

Şekil 1. Gecenin İkiye/Üçe Bölünmesi

İmsak vaktine ilişkin olarak, fecr-i sadık oluşumu gökyüzünde müşahade edilebildiği sürece buna itibar edilmesi uygundur. Bu nedenle Diyanet İşleri Bşk.lığı fecr-i sadık astronomik olarak hesaplanabiliyorsa bu vakti esas almış, vaktin hesaplanamadığı dönemlerde ise vaktin hesaplanabildiği en son güne ait vakti uygulama yoluna gitmiştir. Örneğin Oslo'da 23 Nisan ilâ 21 Ağustos günleri arasında imsak oluşmamakta; yani GDA -18°ye ulaşmamaktadır. Bu nedenle Diyanet Takvimlerinde bu günlere ait imsak vakti, vaktin olduğu en son gün olan 22 Nisan'daki imsak vaktidir. Güneşin nispeten yatay bir seyir izlediği uç enlemlerde (49° ve yukarısı), güneşin en düşük dikey açıya sahip olduğu astronomik geceyarısında güneş açısı çok yavaş

³⁴⁹ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

değiştüğinden, şafağın oluştuğunu gözlemlemek çok zordur. Örneğin 49° enlemde 21 Haziran günü geceyarısı -17,5° olan GDA, geceyarısından yarım saat sonra bile ancak 0,3° değişerek -17,2° olmaktadır. Daha yukarı enlemlerdeki açı değişimi daha da azdır. Bu nedenle geceyarısına çok yakın (astronomik) imsak vakitlerinin müşahade edilemeyeceğini değerlendirmekteyiz. Bu açıdan, en son oluşan vaktin kullanılması yerine imsak vaktinin astronomik geceyarısına en fazla yarım saat yaklaşmasına izin verilen bir yöntemin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Bu yöntemle göre imsak vaktinin hiç oluşmadığı veya geceyarısına çok yakın olduğu durumlarda imsak vakti olarak geceyarısının yarım saat sonrası esas alınacak ve yatsı vakti de buna göre takdir edilecektir. Diğer bir husus da yatsı ve imsak vaktinin hesaplanmasında kullanılacak dikey açının tayinidir. Bu açının yüksek tutulması durumunda hiç oluşmayan vakitler, daha düşük dikey açılar referans alındığında oluşmakta veya çok dar olan vakitler genişlemektedir. Örneğin yatsı için bu açının -17°den -15°ye alınması durumunda, Münih'te yatsının (teravih ve sahur) astronomik süresi 99 dakikadan 170 dakikaya uzamaktadır. Kırmızı şafağı esas alıp -10° kabul ettiğimizde ise 290 dakikaya yükselmektedir.³⁵⁰

2.1.21.2.Vakitlerin oluşmaması

İlâhî hitabın gereği bütün Müslümanlar, günde (24 saatte) 5 vakit namazı kılmakla mükelleftirler. Dünyada, bazı bölgelerde bazı vakitler tam olarak oluşmasa da, kutuplara yakın bölgelerde günlerce, hatta aylarca güneş doğmasa veya batmasa da bir gün 24 saattir ve tarih değişimi de buna göre olmaktadır. Bu sebeple, bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyorsa veya tam olarak belirlenemiyorsa, takdir yapılarak namazlar kılınır. Nitekim bu mesele, Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından “Deccal hadisi” diye bilinen bir hadisle izah edilmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) , *“Deccal yeryüzünde 40 gün kalacaktır. Bu kırk günün bir günü bir yıl gibi, bir günü bir ay gibi, bir günü bir hafta gibi, diğer günleri ise normal günleriniz gibi olacaktır.”* deyince ashap, uzun günlerde bir günlük namazın yeterli olup olmadığını sormuşlar, bunun üzerine Hz. Peygamber *“Hayır bir günlük namaz yeterli değildir; namaz vakitlerini takdir edersiniz.”* buyurmuştur³⁵¹ Bu hadis, vakitlerin oluşmamasının namazı düşürmeyeceğini ve vakit oluşmayan bölge ve

³⁵⁰ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr, 02.02.2011.

³⁵¹ Müslim, Kitabul-Fiten ve Eşrâtus-Sâat 20.

zamanlarda vakitlerin takdir edilerek namazın kılınması gerektiğini açıkça göstermektedir.³⁵²

15/06/2006 da Din İşleri Yüksek Kurulu, 15/06/2006 tarihinde Dr. Muzafer Şahin'in başkanlığında toplanarak namaz vakitlerinin oluşmadığı bölgeler ile yatsı namazı vaktinin geç olduğu bölgelerde namaz vakitlerinin tespiti konusunu görüşmüş ve yapılan müzakerelerden sonra kısaca şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. 66° - 90° enlemleri arasında kalan bölgelerde gündüz veya gecenin oluşmadığı (güneşin tamamen veya kısmen batmadığı/doğmadığı) dönemlerde, gündüz ve gecenin olduğu 64° enleminin esas alınarak en kısa gece veya gündüzün 3 saat kabul edilmesinin uygun olduğuna,

- Bu bölgelerde, gecenin oluşmadığı dönemlerde, güneşin batışından 1 saat sonra yatsı vaktinin, 2 saat sonra da imsakin başlamasının, Gecenin oluşup üç saatten fazla sürdüğü dönemlerde, vakit alameti belirlenemediği takdirde, güneşin batışı ile doğuşu arasındaki sürenin 1/3'i güneşin batışına eklenerek yatsı, 2/3'si eklenerek imsak vakitlerinin takdir edilmesinin, Uygun olduğuna, ancak imsak alameti açıkça görüldüğünde, ona uyularak amel edilmesi gerektiğine,

- Bu bölgelerde gündüzün oluşmayıp takdir edildiği dönemlerde ise, öğle namazının vakti için, takdir edilen gündüzün ortasına 4 dakika ilave edilmesi ve takdir edilen öğle ile akşam namazının ortası da ikindi namazının vakti olarak belirlenmesinin uygun olduğuna,

2. Gündüz ve gece oluşmakla birlikte, yatsı veya imsakin oluşmadığı veya akşam şafağının çok geç batıp fecrin erken zuhur ettiği bölgelerde ise, güneşin batışıyla fecrin doğuşu arasındaki süre üçe bölünüp güneşin batışına eklenerek yatsının en geç oluşma vaktinin hesaplanmasına, yatsının gerçek vakti bundan önce gerçekleştiği sürece hakiki vakitle amel edilmesinin, şafağın kaybolmasının gecenin üçte birinden sonra gerçekleşmesi halinde ise, gecenin üçte birinin yatsı namazının vakti olarak kabul edilmesinin uygun olduğuna, takvimlerin bu kriterler doğrultusunda hazırlanmasına, fecrin oluşmadığı dönemlerde, en son oluşan vaktin, tekrar fecir oluşuncaya kadar dondurulmasına,

3. İlmi verilere göre şafağın kaybolması/oluşması astronomik tandan daha düşük derecelerde olduğundan ve bunun tespit edilerek takvimlerde uygulanması halinde,

³⁵² Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

özellikle kuzey ülkelerinde önemli bir rahatlık meydana getireceğinden, yatsı ve imsak vakitlerinin hangi derecelerde oluştuğunun tespit edilmesine yönelik rasatlar yapılmasına,

4. Buna rağmen yatsının çok geç oluşup, çalışanların sıkıntıya düşmeleri durumunda akşam ile yatsı namazının akşam namazının vaktinde birleştirilerek kılınabileceğinin kendilerine bildirilmesi yararlı olacağına,

5. Hazırlanacak takvimlerin toplumda kabul görmesi, namazların cem'i konusunda halkın aydınlatılması ve uygulamada karşılaşılabilecek problemlerin tespiti ve çözümü amacıyla, özellikle yurtdışı personelimizin eğitimine yönelik seminerler düzenlenmesinin yararlı olacağına, Karar verildi.”³⁵³

Alınan bu kararların ardından uygulamada ortaya çıkan bir takım sıkıntıları bertaraf etmek için 10–11.06.2009 de bu konuyu görüşmek amacıyla din işleri yüksek kurulu yeniden bir araya gelerek daha önce alınan kararlarda kısmi değişiklik yoluna gitmiştir. 2009 yılında alınan bu karar aşağıda yer almaktadır:

a. 45. Enlemin ötesinde Yatsı namazı vakti hesaplanırken 31.05.2007 tarih ve 48 sayılı Din İşleri Yüksek Kurulu kararında belirtildiği şekilde şer’î gecenin(Güneşin batışı ile fecri sadık arasındaki sürenin) üçte biri ile yatsı vaktinin belirlenmeye devam edilmesine oybirliği ile, ancak;

b. 45. Enlemden sonra, Şer’î gecenin üçte birinin 1 saat 20 dakikadan sonraya kaldığı bölgelerde ve dönemlerde yatsı namazı vaktinin başlangıcının akşam namazı vaktinden itibaren 1 saat 20 dakikayı geçmeyecek şekilde takdir edilmesine oy çokluğu ile,

c. İmsak vaktinin, Mart-Eylül ayları arasında zaruret ve ihtiyaca binaen günün (a ve b maddeleri doğrultusunda) takdir edilmiş akşam-yatsı aralığına derece farkı dolayısıyla 10 dakika eklenerek bu sürenin güneşin doğuş saatinden çıkarılmak suretiyle takdirle belirlenmesine, takdire geçişin de tedrici olarak sağlanmasına oy birliği ile,

d. 62. Enlemin ötesinde 62. enlemin vakitlerinin kullanılmasına oy birliği ile karar verilmiştir.³⁵⁴

Alınan bu son kararlar doğrultusunda hareket edilmeye başlanmıştır. Yalnız şunu da belirtelim ki Sayın Abdulaziz Bayındır Hoca ekibiyle birlikte Tromso’da, 3 günlük bir inceleme sonucunda uç enlemlerde de namaz vakitlerinin oluştuğunu basın

³⁵³ www.diyaret.gov.tr 13.01.2011.

³⁵⁴ www.diyaret.gov.tr. 01.05.2011.

toplantısıyla duyurmuştur. İnceleme yapılan bölgede yatsı ve sabah namazı vakitlerinin açık bir şekilde gerçekleştiğini kaydeden Bayındır, şunları söylemiştir:

*“Beş vakit namaz, Türkiye’de hangi şartlara göre tespit ediliyorsa orada da tespit ediliyor. Dünyada ilk kez böyle bir incelemeyi gerçekleştirmiş bulunuyoruz. Karşılaştığımız sonuçlar çok mutluluk verici, çünkü gözlemlerimizle, Kur'an-ı Kerim’de belirtilenler tamamen örtüşüyor. Çalışmamızın amacı Tromso gibi özellikler taşıyan bölgelerin, takvim, internet ya da başka bölgelerin namaz saatlerinden bağımsız bir şekilde görülebilmesi ve Kur'an-ı Kerim’de bildirildiği gibi ortaya koymaktır”.*³⁵⁵

Bayındır Hoca daha sonra 29 Temmuzda yaptığı basın açıklamasında kutuplarda oruç ve namaz vakitlerini tespit etmek için güneşin sürekli ufku altında olduğu Ocak ayında ve güneşin hiç batmadığı Haziran ayında Norveç’in Tromso şehrine gittiklerini, kutup bölgesiyle ilgili güzel kriterleri belirlediklerini ve bunların kur'an ve sünnetle örtüştüğünü; ayrıca insanların günlük yaşayışlarını rahatça idame ettirmelerine olanak vereceğini belirtmiştir. Bayındır, Kur'an-ı Kerim’e göre gecenin akşam, uyku ve dinlenme bölümü olan gece ortası ile tan yerinin ağarmasından güneşin doğmasına kadar geçen süre olmak üzere 3 bölüme ayrıldığını aktararak, açıklamasına şöyle devam etmiştir:

“Kutuplarda gecelerin karanlık olmayabileceğini gösteren ya da beyaz gecelerin olabileceğini gösteren ayetler var. Mevcut namaz vakitleri anlayışında insanların dinlenmesine imkân verilmiyor. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığının 1 Ağustos’ta Tromso için ilan ettiği namaz vakitlerine göre, imsak saati 02.30, yatsı da 23.00’da oluyor. Bu süreler arasında 3,5 saatlik bir ara var. Bu aralıkta insanların dinlenmesi, yemek yemesi ve oruca başlaması mümkün değil. Ekvatorda yılın tamamında güneş dik açı yapıyor, gece ve gündüzün uzunluğu sürekli 12 saat oluyor. Kutuplarda güneş kutba hep paralel olduğu için orada da gece ile gündüzü 12 saat saymak gerekir. Gecenin 3 bölümden oluşması için 45 dereceden kutba doğru gündüzlerin sürekli kısalması gerekir. Buradaki ölçüler ekvatora geri dönüş gibi olmalıdır. Yani 50 derecede 40 derece enleminin, 60 derecede 30 derece enleminin, 70 derecede 20 derece enleminin, 80 derecede 10 derece enleminin, 90 derecede de ekvatorun vakitleri geçerli kılınmalıdır. Çalışmalarımız devam ediyor, ancak 1 Ağustos’ta Tromso’da uygulanması gereken oruç vakti imsak için 05.32, iftar için

³⁵⁵ Zaman Gazetesi 28.01.2011.

19.19. Böylece oruç tutulması gereken zaman yaklaşık 14 saat oluyor. Gece de dinlenmek için 10 saat kalıyor.”

Bayındır, şimdiye kadar yapılan takvim çalışmalarında gecenin dinlenmeye elverişli olarak değerlendirilmediğini savunarak, “Yaptığımız çalışmayla kutup bölgelerinde namaz kılmak ve oruç tutmak ızdırap olmaktan çıkıp zevke dönüşecek ve birçok insan oruç tutmak için yazın o bölgelere gidecektir” demiştir.³⁵⁶

Yapılan bu çalışmalar sonucunda uç enlemlerde namaz vakitlerinin netlik kazanmasını umut ediyoruz.

2.2.ORUÇTA VAKİT

2.2.1.Orucun Tanımı

Arapça “Savme” kökünden gelen savm kelimesi sözlükte “Bir şeyden kendini tutmak ve onu terk etmek”³⁵⁷ anlamına gelir. Bu kelimenin dilimizdeki karşılığı olan oruç aynı zamanda “İmsak vaktinden iftar vaktine kadar yemek, içmek ve cinsi münasebetten uzak durmak” demektir.³⁵⁸

2.2.2. Orucun Mahiyeti, Önemi ve Hikmeti

Oruç kitab, sünnet ve icma ile sabittir. Kur'an-ı Kerim’de “Ey müminler, sizden önceki ümmetlere olduğu gibi, günahlardan arınasınız diye, sayılı günler olarak oruç tutmak size de farz kılındı. İçinizden kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutar. Oruca dayanamayanların bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir. Kim gönüllü olarak bundan daha fazlasını verirse, bu onun için daha hayırlıdır. Ayrıca, eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Ramazan ayı ki, o ayda Kur'an, insanlara yol gösterici, doğru yola iletici, eğri ile doğruyu birbirinden ayredici olarak indirildi. İçinizden kim bu aya yetişirse onu oruçla geçirsin. Kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutsun. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bu sayılı günleri tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdi diye kendisini tekbir etmenizi (ululuğunu dile getirmenizi) ister, ola ki, O'na şükredersiniz.”³⁵⁹

³⁵⁶ Haber Yolcusu, (29.07.2011), Erişim Tarihi: 29.07.2011, <http://www.haberyolcusu.com>.

³⁵⁷ İbn Manzur, “Savm”, II,496.

³⁵⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.534.

³⁵⁹ 2.Bakara:183–185.

Ayette bazı durumlarda orucun erteleneceği veya fidye ile telafi edileceği şeklinde bir kolaylık sağlanırken diğer yandan “*eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır*” açıklamasıyla da zarara yol açmayacağı anlaşılan hallerde orucun büyük bir fırsat olduğu ve bunu kaçırmamak için ortaya konan iradenin büyük bir değer taşıdığı belirtilmektedir. Ayrıca insanın karşılaştığı birçok sıkıntının temelini, mideye bağlı isteklerin ve cinsel arzuların aşırılığını önleyememek oluşturur. Bu isteklerin dengede tutulabilmesi ve taşkınlık eğilimi gösterdiğinde frenlenebilmesi için bilinçaltının sürekli biçimde denetlenmesi gerekir. Bu ise ancak ciddi bir irade eğitimiyle mümkün olur. Oruç bu eğitimin sıkı bir disiplin içinde yürütülebilmesi için çok uygun bir psikolojik ortam meydana getirir; yanlış istekleri kırar, insanı sahip olduğu bedeni ve ruhi potansiyeli kendisine ve başkasına yararlı işlerde değerlendirmeye yönlendirir.³⁶⁰ Hayatın belirli bir döneminde bir defada tutulan bir oruçla iradeyi eğitmenin sağlanamayacağı açıktır. Dolayısıyla oruçta insan ömrünün en büyük zaman birimi olan yıl esas alınmış ve yılın belirli bir bölümünün oruçla geçirilmesi istenmiştir. Hadis-i şerifte “*Ramazan ayını, hilali görmedikçe veya sayıyı ikmal etmedikçe öne alıp başlatmayın.(Hilali görüp veya sayıyı tamamladıktan)sonra müteakip hilali görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar orucu tutun*”³⁶¹ buyrularak orucun vakti tayin edilmiştir. Kur'anı kerimde de orucun sayılı günlerde olduğu belirtilerek bu noktaya temas edilmiştir.

Oruç, güneş yılına göre değil kameri yıla göredir. Bu ikisi arasında bilindiği gibi ortalama onbir gün fark vardır. Tıpkı namazın günün her anında dünyada kılınması gibi oruç da her mevsimde tutulsun, müminler arasında uzun ve kısa sıcak ve soğuk günlerde eşitlik sağlansın diye Allah ve rasulü bu ibadetin kameri seneye göre yerine getirilmesini emretmişlerdir. Böyle olmasaydı, orucun farz kılındığı dönemde kuzey yarımkürede ramazan ayı yaz mevsimine rasladığı için her sene kuzey yarım kürede çok sıcak ve uzun günlerde oruç tutulurken, güney yarım kürede her sene kış mevsiminde ve en kısa günlerde bu ibadet yerine getirilirdi. Bu ise müminler arasında bölgelere göre ibadet konusunda bir adaletsizlik ve eşitsizlik doğururdu. Ancak bütün dünya milletlerine gönderilen İslam, dünyanın coğrafi durumunu dikkate alarak orucun her

³⁶⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, “Oruç”, *DİA*, DİB Yay. İstanbul 2007, XXXIII,417.

³⁶¹ Ebu Davud, Savm 6.

dokuz yılda ayrı bir mevsimde tutulmasını ayarlamış ve ibadette de en güzel ve doyurucu eşitliği getirmiştir.³⁶²

2.2.3.Orucun Çeşitleri

Hanefilere göre oruçlar, farz, vâcib ve nâfile çeşitlerine ayrılır:

Farz olan oruçlar muayyen ve gayr-i muayyen olmak üzere iki türdür. Muayyen olan farz oruç Ramazan orucu iken gayr-i muayyen olan farz oruç ise, Kazaya kalan Ramazan orucu ile keffaret olarak tutulacak oruçlardır.

Vâcib olan oruçlar da Muayyen olan vacip oruç ve Gayr-i muayyen olan vacip oruç olmak üzere iki nevidir. Muayyen olan vacip oruç Muayyen bir günde tutulması nezredilmiş bulunan (adanmış olan) oruçtur. Gayr-i muayyen olan vacip oruç ise her hangi bir gün, herhangi bir hafta veya ay tutulmasına nezredilen oruçlardır.³⁶³

2.2.4.İslamda Orucun Farz Oluşu

İslamdan önce kureyşliler aşure günleri oruç tutarak Kabe'ye örtü giydirirlerdi. Hz Muhammed (sas) de o gün oruç tutardı. Efendimizin Medineye hicretinden sonra Yahudilerinde o gün oruç tuttuğunu gördü. Bunun sebebini sorunca Hz Musanın o gün firavunun elinden kurtulduğunu söylemeleri üzerine “O halde biz Hz Musaya uymaya daha layıgız” buyurdu. Nitekim Medine de de oruç tutarak ashabına da tutmalarını emretti. Hicretin ikinci yılı şaban ayının onunda ramazan orucu farz kılınınca³⁶⁴ aşure orucunu tutmak müstehab oldu. Hicretin onbirinci yılında insanlar Hz Peygamber (sas)e “Yahudiler o güne zaten çok saygı gösteriyorlar” deyince, Hz Peygamber(sas): “Gelecek yıl ayın onuncu günü yerine dokuzunda oruç tutacağım” buyurdu. Ama ne yazık ki, o sene vefat etti.³⁶⁵

Ramazan orucu bu ümmete farz kılındığında ashab-ı kiram akşam iftarından sonra uyumadan önce yer içer ve gerekirse cinsel yaklaşımda bulunurdu. Uyuduktan sonra fecir doğmadan önce uyansalar bile artık bir daha yiyip içemez ve cinsel ilişkide bulunamazlardı. Allah (cc) bunu hafifleterek: “*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi*

³⁶² Yıldırım, II,191–192.

³⁶³ Feteva-i Hindiyye, II,5.

³⁶⁴ Makdisi, IV,405.

³⁶⁵ Bütün bu olaylara Buhari, Müslim ve Ebu Davud'un oruçla ilgili bölümlerinde genişçe yer verilmiştir.

kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı”³⁶⁶ mealindeki ayeti indirdi.³⁶⁷

2.2.5.Orucun Zamani

Orucun zamanıyla ilgili meselelere gelince ramazan ayının ve imsak vaktinin ne zaman başlayacağı ve sona ereceği konularına temas etmek yerinde olacaktır:

2.2.5.1.Ramazan Ayının Sübutu

Kuranı kerimde “*Allah katında ayların sayısı 12’dir*” anlamındaki ayette geçen “Şehr” kelimesi arap dilinde ayın dünya etrafındaki bir tam turuna verilen isimdir. Bu anlamda kuranı kerimde bahsedilen 12 aylık süre kameri yıl dediğimiz ay senesidir. Böylece, oruç, hacc gibi belirli zamanlara tahsis edilen ibadetlerin zamanlarının tayini kameri yıl esasına göre yapılacak demektir.³⁶⁸

Âlimler kameri ayların bazen yirmidokuz, bazen de otuz gün sürdüğü noktasında ve Ramazan ayı başlayış ve bitişinin de ancak hilalin görülmesi ile tesbit edildiğinde müttefiktirler. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz, “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz ve hilâli gördüğünüzde orucu bırakınız*”³⁶⁹ demiş ve bundan, ay yüzeyinin tamamen kararmasından sonra bir kenarından tekrar ışıklanmaya başlamasını kastetmiştir. Ancak bununla ilgili olarak iki konuda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bunlardan biri havanın kapallılığında ayın görülememesi durumu diğeri ise hilâl’in görülme vaktidir.³⁷⁰

2.2.5.1.1. Havanın Kapallılığında Ayın Görülememesi

Cumhur, “Eğer Ramazan’ın başında hava kapalı olursa ondan önceki Şaban ayı otuz gün sayılır ve otuzbirinci gün Ramazan’ın başlangıcı olur ve eğer sonunda kapalı olursa otuz gün tamamlanır” demiştir. Ibn Ömer ise “Eğer kapalı olan, aybaşının hilâli ise ertesi gün -ki buna şekk günü denilmektedir- oruç tutulur” demiştir. Selefden bazısının “Eğer hilâl kapalı olursa ay ve güneşin seyri ile hesaplamaya başvurulur” dediği rivayet olunmuştur. Bu, Tabiin’in büyüklerinden Mutarrif b. Şureyh’in görüşüdür. Ibn Şureyh de İmam Şafii’den “Ay dereceleri ve yıldızlar bilimi ile uğraşan kimse eğer

³⁶⁶ 2.Bakara: 187.

³⁶⁷ Yıldırım, II,190.

³⁶⁸ Hayreddin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, I,127.

³⁶⁹ Müslim, Sıyam 2; Tirmizî, Savm 5.

³⁷⁰ İbn Rüşd, II,24.

yaptığı hesap neticesinde ona, eğer hava kapalı olmasaydı hilâl görülecekti diye kesin bir inanç hâsıl olursa bu inanca göre oruç tutar ve tuttuğu oruç yerindedir” dediğini bildirmektedir. Bu ihtilâfların sebebi Peygamber (s.a.s).Efendimiz'in: “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz ve hilâli gördüğünüzde orucu bırakınız. Şayet çevreniz kapalı olursa onu takdir ediniz*”³⁷¹ hadisindeki kapalıdır. Cumhur, “Onu takdir ediniz”, “Ramazan hilâli için önceki ayı otuz gün farzediniz, demektir” demiştir. Kimisi “Hilâl için takdir etmek hilâli hesapla bulmaktır” demiştir. Kimisi de “Bu sözün mânâsı Hilâlin yenilendiğini farzederek ertesi günü oruç tutunuz, demektir” demiştir ki bu - yukarıda söylediğimiz üzere- Ibn Ömer'in görüşüdür. Fakat bu mânâ ile lafız birbirinden oldukça uzaktır. Âlimlerin çoğunu yukarıdaki şekilde hadisi tefsir etmeğe sevk eden sebep İbn Abbas'ın sabit olan, “Şayet çevreniz kapalı olursa, Şaban'ı otuz (gün) olarak tamamlayınız” şeklindeki rivayetidir. Çünkü yukarıdaki rivayet her ne kadar kapalı ise de, bu rivayet açıktır. Kapalıyı açığa göre tefsir etmek ise bütün ulemanın ittifakı ile gereken bir yoldur. Zira usûl ulemasına göre müfesser ile mücmel rivayetler arasında hiçbir zaman çelişme olamaz. Kısacası, cumhurun görüşü -Allah bilir- hakikate daha yakındır.³⁷²

2.2.5.1.2. Hilâl'in Görülme Vakti

Hilalin görülme vaktiyle ilgili bir takım ihtilaflı konular bulunmaktadır. Şöyle ki; öğleden önce görülen ramazan hilali, ayın görüldüğü öğrenildiği zaman, ayı gördüklerini haber verenlerden bu haberin kabulü için kaç kişi olmaları gerektiği, memleketlerden herhangi birinde ramazan hilalinin görülmesinin diğer memleketlerdeki için de bağlayıcı olup olmaması ve ramazan hilalinin gözle görülmesinin şart olup olmaması noktasında âlimlerin farklı görüşleri vardır. Bunlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Âlimler, öğleden sonra görülen hilâlin ertesi gün için geçerli olacağı noktasında ittifak etmişlerdir. Fakat öğleden önce görülen hilal konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik, İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife'ye göre öğleden önce görülen hilal de akşamüzeri görülmüş gibi ertesi gün için geçerli olmaktadır. Ancak İmam Ebû Yûsuf, “*Eğer hilâl, öğleden önce görülürse geçen geceye, öğleden sonra görülürse gelecek geceye aittir*” demiştir. Bu ihtilâfın sebebi; deneme ile tesbiti

³⁷¹ Müslim, Sıyam 2; Tirmizî, Savm 5.

³⁷² İbn Rüşd, II,25.

mümkün olmayan bir şeyi deneyemeyip rivayetlere başvurmalarıdır. Bu hususta, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den herhangi bir rivayet gelmemiştir. Ancak biri âmm, biri de müfesser olmak üzere Hz. Ömer'den iki eser gelmiştir ki kimisi âmm olan eseri, kimisi de müfesser olan eseri tercih etmiştir. Âmm olan eser, A'meş'in Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'den rivayet ettiği eserdir. Şakîk şöyle söylemiştir: Biz Hanıkayn'da idik. Bize Hz. Ömer'den bir mektup geldi. Mektupta “Hilâllerin hepsi aynı ölçüde değildir, bazen büyük, bazen küçük olur. Gündüzün hilâli görürseniz -önceki gece onu gördüklerine dair iki kişi şahitlik etmedikçe- orucunuzu bozmayınız” diye yazılı idi. Hâss olan eser de Süfyan Sevrî'nin Şakîk'ten rivayet ettiği eserdir. Bunda da Hz. Ömer, “Bazı kimselerin öğleden sonra hilâli gördükleri için oruçlarını bozduklarını işitmişti. Bu hareketlerini doğru bulmayıp onlara: Hilâli gündüzün öğleden önce görürseniz yiyiniz, öğleden sonra görürseniz yemeyiniz diye mektup yazdı” denilmektedir.³⁷³

İhtilafların sebeplerinden biri de ayın görüldüğü öğrenildiği zamandır. Çünkü bu bilginin -his ve haber olmak üzere- iki yolu vardır. His yolu ile bilgi hâsıl olduğunda, Atâ b. Rebah'tan başka, bütün âlimler “Ramazan ayını bizzat gören kimse oruç tutmak zorundadır” demişlerdir. Atâ ise “Kendisi ile birlikte başkası da görmedikçe tutamaz” demiştir. Şevval hilâlini gören kimse hakkında da ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik, İmam Ebû Hanife ve İmam Ahmed, “Yiyemez” derken, İmam Şafii “Yer” demiştir. Hâlbuki bu ihtilâfın hiçbir mânâsı yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) , oruç tutmayı da, orucu yemeyi de ayı görmeğe bağlamıştır. Görmek ise ancak his ile olur. Eğer haber yolu ile hâsıl olan bilgi halinde oruç tutmanın vücubunda icma bulunsaydı, haber halinde oruç tutmanın vücubu uzak bir hüküm olurdu. Zira hadisin zahirine uygun değildir. Ramazan ve Şevval hilâlleri arasında ayırım yapmalarının sebebi ise, fesat ve yalancılığa meydan vermeme düşüncesidir. Çünkü bazı kimseler, ayı görmedikleri halde -yiyip içebilmek için- gördüklerini uydurabilirler. Bunun içindir ki İmam Şafii: “Eğer kişi uydurulmuş olmaktan şüphe ederse Bayram namazını kılar, fakat yemek içmekten sakınır” demiştir.³⁷⁴

Bilginin ikinci yolu olan habere gelince: Âlimler, ayı gördüklerini haber verenlerden bu haberin kabulü için bunların kaç kişi ve nasıl olmaları şarttır, diye ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki;

Şafiilere göre gökyüzü açık olsun kapalı olsun adil bir kimsenin görmesiyle

³⁷³ İbn Rüşd, II,26–27.

³⁷⁴ İbn Rüşd, II,27.

ramazan sabit olur. Hanbelîlere göre adil bir mükellefin ramazan hilalini gördüğünü bildirmesi gerekir. Hanefilere göre eğer gökyüzü kapalı ise bir kişinin hilali görmesi, gökyüzü açık ise kalabalık bir cemaatin görmesi gerekir. Malikiler hilali görmeyi üç kısma ayırır. Birincisi iki adil kimsenin görmesi, ikincisi büyük bir cemaatin görmesi. Bu iki surette ramazan sabit olur üçüncüsü bir kişinin görmesi. Bu durumda da ramazan sadece hilali gören ile onu tasdik eden hakkında sabit olur.³⁷⁵

Memleketlerden herhangi birinde ramazan hilalinin görülmesinin diğer memleketlerdeki için de bağlayıcı olup olmaması noktasında da ihtilaflar bulunmaktadır. Bu konu fıkıh literatüründe Kameri ayların başlangıcının, ülke farklılığı itibariyle değişiklik arzemesi olarak bilinen *İhtilaf-ı Metali* olarak ifade edilmektedir. Cumhura göre “*İhtilaf-ı Metali’ a itibar yoktur*” bazılarına göre ise itibar edilir. Şöyleki bir şehir halkı ayı görerek otuz gün ramazan orucunu tutsa diğer bir şehir halkı da ayı görerek yirmidokuz gün oruç tutsa ve iki şehir arası da yakın olup her ikisinde de hilal aynı zamanda doğsa, yirmidokuz gün tutanlara bir gün oruç kaza etmesi gerekir. Fakat şehirler birbirine uzak olursa böyle bir kaza orucu söz konusu olmaz.³⁷⁶

Ramazan hilalini gözle görmekle ilgili ihtilafa gelince sözü edilen hadislere baktığımız zaman rü’yet kelimesinin “*gözle görmek*” veya gözle görmüş gibi kesin bilgi ifade eden “*Hesapla tesbit*” anlamını içine alıp almadığı konusudur. Fıkıh kitaplarına baktığımızda genel olarak muvakkit ve müneccimlerin hesaplarına itibar edilmemesi gerektiği konusunda yaygın bir görüş vardır. Ancak bunun o dönemlerde henüz gelişmemiş olan ve biraz da mitoloji ve efsanelerle karışık bir halde bulunan astroloji ile iştigal eden müneccimler hakkında olduğunu söyleyebiliriz. Günümüze baktığımızda son derece gelişmiş bulunan tekniğin de yardımcı olduğu astronominin çok basit bir alfabesi mesabesindeki ay hesaplarının kesinliği konusunda tereddüte düşmek yersizdir. Öyle ki Hanefi ve Şafii fakihlerinden bazıları muvakkit ve müneccimlerin kesinlik ifade eden hesaplarına itimad edilebileceğine kail olmuşlar ve bizzat kendileri onlara itimad ederek gerektiğinde bizzat müracaatlarda bulunmuşlardır.³⁷⁷

³⁷⁵ İbn Hacer Askalani, *Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neş., İstanbul ts, II, 415; Ceziri, (Terc.: Hasan Ege), II,11-13; Ayrıca bkz. İbn Rüşd, II,27-29.

³⁷⁶ İbn Hacer, II,415-416.

³⁷⁷ Karaman, I,128.

2.2.5.1.3.Şevval Hilalinin Görülmesi

Ramazanın yirmi dokuzunda, şevvalin hilâli gözetlenir. Şevval hilâlini bir kişinin görmesine itibar edilmez. İbâdetle ihtiyat kabul edilir. Şayet, bu durumda iftar edilirse, kefareti değil kaza gerekir. Hava kapalı olduğu zamanda da, şevval hilâlinin görülmesi hususunda bir kişinin şahidliği kabul edilmez. Ancak, iki erkeğin veya bir erkekle iki kadının şehâdeti kabul edilir. Ayrıca, bu hususta hem hürriyet ve hem de şehâdet lafzı şarttır. Vali veya hâkim bulunmayan bir belde; karanlık ve bulutlu bir havada, iki kişi şevval hilâlini gördüklerini söyleseler, buradaki insanların iftar etmelerinde bir sakınca yoktur. Bir kişinin şehâdetiyle oruç tutanlar, oruçlarını otuz güne tamamladıkları halde, ayı görmemiş olurlarsa, iftar etmezler. Hasan'ın Ebû Hanîfe (ra)'dan rivayet ettiğine göre, böyle yapmak İhtiyata uygundur. İmâm Muhammed (ra)'a göre ise, bu kimseler iftar ederler. Bu ihtilâf, şevval ayının hilâli, hava açık olduğu halde görülmediği zamandır. Fakat hava kapalı olur da hilâl görülmezse, o kimselerin İftar edecekleri hususunda ihtilâf yoktur.” demiştir. Kapalı havada, iki şahit ramazan hilâline şahitlik etse ve hâkim de şehâdetlerini kabul etmiş bulunsa; otuz gün oruç tutulduğu halde şevval hilâli görülmese, eğer hava bulutlu ise, ittifakla ertesi gün iftar edilir. Bu durumda hava açık olsa bile yine iftar edilir. Şahitler şaban ayının yirmidokuzunda ramazan hilâlini gördüklerine şahitlik edip : “Sizin oruca başlamanızdan bir gün önce hilâli gördük.” deseler; eğer bu şahitler aynı şehirde bulunuyorlarsa, onların bu şahitliklerini kabul etmemek uygun olur. Çünkü bunlar, hesabı terk etmişlerdir. Ancak, bu şahıslar uzak bir yerden gelmiş iseler, töhmetin kaldırılmış olmasından dolayı şahitlikleri caiz olur.³⁷⁸

2.2.6.İmsak Vakti

*Orucu bozucu şeylerden uzak durmak*³⁷⁹ şeklinde açıklanan imsak vaktinin başlangıcı konusunda ihtilaf edilirken, sonu hakkında “*Sonra orucu geceye kadar tamamlayınız*”³⁸⁰ buyruğu gereği güneşin kaybolduğu zaman olarak âlimler ittifak etmişlerdir.³⁸¹

İlk dönemlerde oruç, kişi yatsı namazını kıldığı veya uyuduğu andan itibaren

³⁷⁸ Feteva-i Hindiyye, II,18–20.

³⁷⁹ Erdoğan, “İmsak”, s.249.

³⁸⁰ 2.Bakara:188.

³⁸¹ İbn Rüşd, II,30.

başlamaktaydı. Daha sonra Allah (cc) bu ümmete işi hafifletti. “*Sabahın beyaz ipliği(aydınlığı), siyah ipliğinden(karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiye için*”³⁸² ayeti ile orucun başlama vaktini fecrin doğuş anı yaptı.³⁸³

Cumhur, “İmsak vakti tan yerinin ağarması ile başlar derken, kimisi de İmsak vaktinin başlangıcını, “bunu takibeden kızılığın çıkması” şeklinde yorumlamıştır. Bu ihtilafın en büyük nedeni fecr kelimesinin her iki anlama gelmesidir. Tan yerinin ağarmaya başlamasını imsak vaktinin başlangıcı olarak kabul etmek ihtiyata daha uygundur. Ancak imsak vaktinin tan yerinin ağarmasıyla mı, yoksa tan yerinin ağardığının anlaşılmasıyla mı başlayacağı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları tan yerinin ağarmasını kabul ederken bazıları da tan yerine bakan kimsenin bunu ayırt etmesiyle başlayacağını söylemişlerdir. Bu ihtilâfın sonucu şudur: Birinci görüşe göre, tan yerinin ağarmadığını sanarak yiye bir kimse, sonradan ağardığını öğrense, ona kaza gerekmezken diğer görüşe göre kaza gerekir. Bu ihtilâfın sebebi “*Tan yerinde gündüzün beyaz ipliği gecenin siyah ipliğinden tarafınızdan ayırt edilinceye kadar yiyip içiniz*”³⁸⁴ mealindeki ayet-i kerime, “*Siz bunu ayırt edinceye kadar yiyip içiniz*” demek midir, yoksa “*Onu ayırt edebileceğiniz duruma gelinceye kadar yiyip içiniz*” demek midir diye ihtilâf etmeleridir. Çünkü Araplar mecaz olarak şeyin yerine, bazan şeyin neticesini kullanmaktadırlar. Nitekim tan yerinin ağarmasının neticesi onun ayırtilmesidir. Şu halde bu ihtilâfa yol açan, âyet-i kerime'de geçen ve “*Tarafınızdan*” diye tercüme edilen “*Leküm*” kelimesidir. Çünkü bazen tan yeri ağarır da bu ağarma tarafımızdan ayırt edilmeyebilir, yani biz onu fark etmemiş olabiliriz bu durumda yediğimiz zaman o günü kaza etmemiz gerekir mi gerekmez mi sorusu ortaya çıkar. Lafzın zahirine bakılırsa imsakın başlangıcını farketmediğimizden dolayı kaza gerekmez. İmsak vaktinin sonu olan güneşin batışına ve şeriatte tayin edilen başka vakitlere kıyas edilirse kaza etmek gerekir. Çünkü bütün vakitlerde şeran muteber olan şart, vaktin girip çıktığının bilinmesi değil, gerçekte vaktin girip çıkmasıdır.³⁸⁵

Sayın Abdulaziz Bayındır, eskiden çıplak gözle bakılıp ufuk boyunca ışığın yoğunlaştığı görülünce yemeye ve içmeye son verilirken sonraki dönemlerde gözlemin yerini hatalı takvimlerin alması nedeniyle Türkiye’de en az 40 dakika fazla oruç

³⁸² 2.Bakara:187.

³⁸³ Serahsi, III,78.

³⁸⁴ 2.Bakara:187.

³⁸⁵ Feteva-i Hindiyye, II,6; İbn Rüşd, II,30–31.

tutturulduğunu iddia etmektedir. Takvimlerdeki hatanın sebebinin ise Güneşin doğuşundan önceki beş ayrı tan arasında yapılan yanlış seçim olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.³⁸⁶

İmsak vaktinin bitişi olan güneşin batması konusuna gelince güneşin batıp batmaması noktasında tereddüt varsa iftar edilmez. Kişi güneş batmadan evvel orucunu bilerek açarsa o kişiye hem kaza hem kefaret gerekir. Ancak güneş battığını sanarak orucunu bozarsa sadece o günün kazası gerekir.³⁸⁷

Adetli bir kadının, ramazanda gündüzün bir vakti temizlense o günün geri kalan bölümünde -günün başlangıcında oruç tutma ehliyeti olmadığı için- oruç tutması geçerli olmaz. Hanefilere göre böyle bir kadın günün geri kalan kısmında yeme içmeyi bırakmalıdır. Şafii ise gün nasıl başladıysa öyle devam eder diyerek günün geri kalan kısmında da yeme içmeye devam edebilir şeklinde düşünür. Çünkü oruç tutmanın farz olması gibi aynı günde imsakin(yeme içmeyi bırakmanın) farz olması bölünme kabul etmez. Buna göre Şafiiler, gün ortasında çocuk balığ olsa kâfir Müslüman olsa hasta iyileşse vs günün kalan kısmında bu kişilerin imsak yapmaları gerekmez şeklinde düşünürler.

2.2.7.Oruç Tutmanın Mendup Ve Yasak Olduğu Günler

Orucun birinci rüknü olan oruç tutma zamanını -oruç tutulması teşvik edilen, oruç tutulması yasaklanan ve ne teşvik, ne de yasaklanan günler olmak üzere- üç kısma ayırabiliriz. Bu vakitlerin bir kısmında âlimler ihtilaf ederken bir kısmında ittifak etmişlerdir.

Oruç tutulmasının teşvik edildiğinde ittifak edilen gün, aşure günüdür. Ancak aşure günü, Muharrem ayının dokuzuncu günü mü, yoksa onuncu günü mü diye ihtilâf edilmiştir. Bu ihtilâfın sebebi, bu husustaki hadislerin çeşitli olmasıdır. Müslim “*İbn Abbas: 'Muharrem hilalini gördüğünüz zaman dokuzuncu günün sabahını say' dedi. Kendisine: Rasûlullah (s.a.s) Aşure orucunu öyle mi tutardı? diye sordum. Evet dedi*”³⁸⁸ mealinde bir hadis rivayet etmektedir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in aşure günü oruç tuttuğu ve tutulmasını emrettiği zaman kendisine, “*Bugün Yahudi ve Hristiyanlar tarafından kutsal sayılan bir gündür*” diye söylendiği ve kendisinin, “*Gelecek yıl -Allah*

³⁸⁶ Bkz. Süleymaniye Vakfı,(29.09.2009), Erişim Tarihi:02.07.2011, www.suleymaniyevakfi.org .

³⁸⁷ Serahsi, III,81; Feteva-i Hindiyeye, II,8.

³⁸⁸ Müslim, Sıyâm 13,20, no: 1133.

dilerse- dokuzuncu günü tutacağız”³⁸⁹ diye buyurduğu ve fakat gelecek yıla ömrünün vefa etmediği yolunda da bir hadis rivayet olunmuştur.³⁹⁰

İhtilâf edilen günler ise, arefe günü Şevval ayından altı gün ve her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günleridir.

Arefe gününden (Zilhicce ayının dokuzuncu günü) önceki sekiz gün hacılara da hacı olmayanlara da sünnet iken hacıların dua etmeye takatlerinin bulunması için Arefe gününün orucu yalnızca hacı olmayanlara sünnettir. Arefe günü hacıların oruç tutup tutmaması mezhepler arasında az çok ihtilaflıdır şöyleki; Hanbelîlere göre hacı arafatta vakfeye gece duracaksa, oruç tutması mendup gündüz duracaksa mekruhtur. Hanefilere göre hacının zayıf düşmesine sebebiyet verecekse arefe ve tevriye(zilhicce ayının sekizi) günü oruç tutmak mekruhtur. Malikilere göre, tevriye ve arefe günü oruç tutmak mekruhtur. Şafiilere göre, hacı Mekke'de oturuyor da gündüzün arafata gitmişse arefe günü oruç tutması uygun olmaz, geceleyin giderse oruç tutması caizdir. Fakat hacı Mekke'de değil de misafir olursa onun için oruç tutmaması sünnettir.³⁹¹

Şevvalin altı günü hakkındaki ihtilâfa gelince, her ne kadar Peygamber (s.a.s) Efendimizin, “*Kim Ramazan orucunu tuttuktan sonra arkasında Şevval ayından da altı gün tutarsa, bütün yılı oruç tutmuş gibi (sevap kazanmış) olur*”³⁹² diye buyurduğu sabit olmuşsa da İmam Mâlik, ya halkın Ramazan'dan olmayan günleri de Ramazan'dan saymasından korktuğu ya da belki bu hadisi işitmediği veyahut sahih bulmadığı için bu altı gün oruç tutmayı mekruh görmüştür, Hanefilere göre bu orucun haftada iki gün olmak suretiyle dağınık tutulması müstehaptır.³⁹³

Eyyâm-ı bıyz'da (her kameri ayın dolunayla aydınlık olan 13,14 ve 15. günleri)³⁹⁴ oruç tutmak müstehaptır.³⁹⁵ Nitekim Abdullah İbnu Katade, babası(ra)ndan rivayetle “*Rasulullah(sas), bize eyyam-ı bıyzde yani ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmamızı emrederdi ve bunlar yıl orucu vaziyetindedir*”³⁹⁶ derdi. Ancak imam Mâlik, ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmayı, cahiller bu

³⁸⁹ Müslim, Sıyâm 13,20, no: 1134.

³⁹⁰ Şîrâzî, Ebu İshak, *el-Mühezzebe*, Darü'l Kalem, Dımeşk 1992, I,344; İbn Rüşd, II,61.

³⁹¹ İbn Hacer, II,453.

³⁹² Tirmizi, Savm 53; Müslim, Sıyâm 204 no: 1134.

³⁹³ İbn Hacer, II,454; İbn Rüşd, II,61.

³⁹⁴ Mehmed Erdoğan, s.132.

³⁹⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II,627; Feteva-i Hindiyeye, II,29.

³⁹⁶ Ebu Davud, Savm 68(2449).

günlerin orucunu vacib görecekları endişesi ile mekruh saymıştır.³⁹⁷

Peygamberimiz(sas) Pazartesi Perşembe günleri oruç tutmuştur. Nitekim efendimiz(sas) “*Ameller Allaha (cc)pazartesi ve Perşembe günleri arz edilir. Ben amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim*”³⁹⁸ buyurarak bizi de teşvik etmiştir.

Davud orucu olarak bilinen gün aşırı tutulan oruca gelince peygamberimiz(sas) Abdullah b. Amr b. As'ın çok oruç tuttuğunu haber alınca ona, “*Her aydan sana üç gün yetmiyor mu?*” diye söylemiş ve fakat Abdullah 'Ya Rasâlallah, gücüm ondan fazlasına yeter' deyince, “*Öyle ise beş gün olsun*”, demiş ve fakat Abdullah'ın, “*Gücüm ondanda fazlasına yeter*” demesi üzerine, “*Öyle ise yedi*”, “*Öyle ise dokuz*”, “*öyle ise on bir gün olsun*” demiş ve her defasında ‘gücüm ondan fazlasına yeter’ diyen Abdullah yine de ‘Gücüm ondan fazlasına yeter’ deyince: “*Öyle ise Dâvûd (a.s.)'un orucunu tut, onun orucu yılın yarısı idi, bir gün tutar, bir gün tutmazdı*”³⁹⁹ buyurmuştur.

Recep ve şaban aylarında oruç tutmak müstehaptır. Nitekim ümmü Seleme “*Ben Rasulullahın(sav) şaban ve ramazan dışında iki ayı peşpeşe tam olarak oruçla geçirdiğini görmedim*” demiştir.⁴⁰⁰

Oruç tutulması yasaklanan günlere gelince; Yasaklandığında ittifak bulunan günler, Ramazan bayramı ile Kurban bayramının birinci günüdür. Çünkü bu iki günde oruç tutmanın yasaklandığı sabittir. Teşrik günleri oruç tutmanın haram veya mekruh olduğunu kabul edenler vardır. Bu ihtilâfın sebebi, “*Teşrik günleri yiyip-içme günleridir*”⁴⁰¹ hadisinin, bu günler yiyip içme günleri olduğu için bu günlerde oruç tutulamaz demek midir, yoksa bu günlerde yiyip içmek oruç tutmaktan evlâdır demek midir diye tereddüt edilmesidir. Hadisi vücuba hamledenler Teşrik günlerinde oruç tutmak haramdır derken; mendubluğa hamledenler ise mekruhtur demişlerdir. Hadisin vücuba hamledilmesi asıl olduğu halde bunu mendubluğa hamledenler 'Eğer vücuba hamledilirse, Ebû Said el-Hudrî'nin “Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den, “*İki günde oruç tutmak caiz olmaz: Fıtır(Ramazan bayramının birinci günü) ve nahr günü*”

³⁹⁷ İbn Rüşd, II,64.

³⁹⁸ Tirmizi, Savm 44(747).

³⁹⁹ Buhârî, Sıyâm 30,59, no: 1980.

⁴⁰⁰ Tirmizi, Savm 37(736).

⁴⁰¹ Müslim, Sıyam 144(1141).

buyurduğunu işittim” ⁴⁰² hadisiyle çatışmış olacaktır demişlerdir. Çünkü bu hadisle diğer günlerde oruç tutmak sahihtir şeklinde anlaşılmakta, eğer bu iki günden başka da orucu caiz olmayan günler olsaydı yalnız bu iki günü Rasulullahın zikretmesinin anlamı olmazdı demişlerdir.⁴⁰³

Şekk gününe gelince: Eğer kişi şaban ayının tamamını oruçlu geçirmişse veya daha önceden tutageldiği periyodik oruç günlerinden biri şekk gününe tesadüf etmişse oruç tutabilir ancak böyle bir durum söz konusu değilse tutmamalıdır. Ebu Yusuftan rivayet edilen görüşe göre o günde müftü ve yakın adamları oruç tutarlar. Ama halka da, ramazan hilalinin tesbit edileceği ihtimaline binaen, zeval öncesine kadar oruçlu gibi beklemelerini söyler. Zevalden sonra ise artık oruç tutulmaz. Müftünün kendisi artık kerahet kapsamından çıkacak şekilde oruç tutabilir ancak halk için durum böyle değildir.⁴⁰⁴

Cuma günü oruç tutmak caiz değildir. Cuma günü oruç tutulacaksa bir önceki veya bir sonraki günle Cuma günü birlikte oruç tutulmalıdır.⁴⁰⁵ Rasulullah(sav): *“Cuma gecesini diğer geceler arasında gece namazına tahsis etmeyin, Cuma gününü de diğer günler arasında oruç günü olarak tayin etmeyin, ancak birinizin tutmakta olduğu oruç arasına denk gelirse o hariç”*⁴⁰⁶ buyurmuştur.

Cumartesi günü hakkındaki ihtilâfın sebebi de, *“Cumartesi günü, size farz kılınan oruçtan başka bir oruç tutmayınız”*⁴⁰⁷ diye rivayet olunan hadisin sıhhatinde ihtilâf edilmesidir. Bu hadisi Ebû Dâvûd kaydetmektedir. *“Bu hadis, “Peygamber (s.a.s) bir Cum'a günü Cüveyriyye binti Hars'a uğrayıp onu oruçlu buldu ve kendisine: Dün de oruç tutmuş muydun? diye sordu. Cüveyriye hayır dedi. Peygamber (s.a.s): Yarın da tutacak mısın? diye sordu ve Cüveyriye yine de: Hayır deyince Öyle ise orucunu boz, dedi”*⁴⁰⁸ hadisi ile nesholunmuştur” derler.⁴⁰⁹

İçinde, Allah'ın oruç tutulmasını nehyettiği günlerin bulunması sebebiyle bütün seneyi oruçlu geçirmek de yasaktır. Çünkü Rasûlullah sallallahu aleyhi ve selem

⁴⁰² Ebu Davud, Savm 48.

⁴⁰³ İbn Rüşd, II,63.

⁴⁰⁴ El-Mavsili, I,264.

⁴⁰⁵ Şîrâzî, I,346.

⁴⁰⁶ Müslim, Sıyam 147–148.

⁴⁰⁷ Ebu Davud, Savm 51.

⁴⁰⁸ Buhârî, Savm, 30,63.

⁴⁰⁹ İbn Rüşd, II,65.

şöyle buyurmuştur: “*Devamlı oruç tutanın orucu yoktur.*”⁴¹⁰ Eğer bayram günleri ve teşrik günlerinde orucunu bozar da kalan günlerde oruç tutarsa, tutmaya gücü yettiği takdirde kerahat kalkar. Tirmizi şöyle demiştir: “İlim ehlinden bir kısmı, kişinin ramazan, kurban ve teşrik günlerinde iftar etmeden bütün sene oruç tutmasını kerih gördüler. Eğer bu günlerde iftar ederse kerahat sınırından çıkmış ve bütün seneyi oruç tutmamış sayılır.”⁴¹¹

Şaban'ın ikinci yarısında oruç tutmaya gelince: Kimisi, 'Mekruhtur' kimisi, 'Caizdir' demiştir. 'Mekruhtur' diyenler, Peygamber (s.a.s) den, “*Şaban'ın yarısından sonra, Ramazan gelinceye kadar artık oruç yoktur*”⁴¹² diye rivayet olunan hadise bakmışlardır. Caizdir diyenler ise, Ümmü Seleme'nin “*Rasûlullah (s.a.s)'ın Şaban ve Ramazan'dan başka iki ay üst üste oruç tuttuğunu görmedim*”⁴¹³ hadisine dayanmışlardır.

2.2.8.Oruca Niyetin Zamanı

Her türlü oruç için mümkün oldukça, sabah vakti girmeden önce veya geceden niyet etmek en faziletli olanıdır. Çünkü bu suretle hem mezheplerin bu konudaki ihtilaflarının dışında kalınmış hemde niyet ibadetin başlama vaktiyle aynı zamana getirilmiş olur. Nitekim niyetin hangi vakitte yapılacağı konusu mezhepler arasında ihtilaflı olduğu gibi, niyetin vakti açısından oruç türleri arasında da fark gözetilmektedir.⁴¹⁴

Ramazan orucuna niyetin vakti Ebu Hanife hariç diğer üç imama göre güneşin batmasından fecr-i sadık vaktine kadardır. Ebu Hanife'ye göre gece niyet etmek caizdir. Ancak kişi eğer gece niyet etmemişse zeval vaktine kadar niyet edebilir. Muayyen nezirlerde de durum bu şekildedir. Bu görüşlerin ilkinde teşdid ikincisinde tahfif vardır. Üç imamın görüşünü benimseyerek ihtiyatlı davranmış olurken Ebu Hanife'nin görüşünü benimseyerek de diğer şeri amellere kıyas etmiş oluruz. Çünkü niyetin yeri, istisnalar hariç ibadetlerin başlangıçlarıdır. İkinci görüşün delili ise gündüzün çoğu geçmediyse, nafile oruçta olduğu gibi oruç esnasında niyet ile iktifa etmektir. Bu görüşe

⁴¹⁰ Nesai, Savm 71.

⁴¹¹ Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*, (Terc.: Ahmed Sarıoğlu), Pınar Yay., İstanbul ts., II,28.

⁴¹² Ebu Davud, Savm 12.

⁴¹³ Tirmizi, Savm, 37(736).

⁴¹⁴ Komisyon, *DİB İlmihal İman ve İbadetler*, DİB Yay., Ankara 2006, I,399.

göre niyete burada fecirden önce vacib değil müstehab deyip orucun sıhhatine değil kemaline tesir eder şeklindedir.⁴¹⁵

Nafile oruca niyetin zamanına gelince İmam Mâlik dışındaki üç imama göre zevalden önce yapılabilir. İmam Mâlik nafile oruç da olsa zevalde niyet edilmez şeklinde düşünür. Üç imamın delili şeriatın sahibinden nafileler hususunda gösterdiği toleransa ait bildirilmiş olana ittibadır. İmam Mâlikin delili ise kişi nafilelerde de farz gibi ihtiyatlı olmalıdır. Nitekim İmam Mâlik, peygamber(sas) “*Fecrin doğuşundan önce oruca azmetmeyen(niyet etmeyen) orucu yoktur*”⁴¹⁶ buyruğuna dayanarak oruç kelimesinin yalnız kullanıldığı için nafileyi de içine alır görüşünü benimser.⁴¹⁷

Bu ihtilafların sebebini birbiriyle tearuz eden rivayetler olarak açıklayabiliriz. Nitekim “*Fecrin doğuşundan önce oruca azmetmeyen(niyet etmeyen) orucu yoktur*”⁴¹⁸ buyruğuna karşılık Hz Aişeden nakledilen şu olay bulunmaktadır: “*Birgün Rasulullah(sas) eve gelip’ sizde yiyecek bir şey var mı?’ diye sordu; ‘Hiçbirşey yoktur’ dedim. Bunun üzerine ‘Öyleyse ben oruçluyum’ dedi.*”⁴¹⁹

Ayrıca gündüz güneş batmadan önce ertesi günün orucuna, oruç tutulan günde ise istiva zamanından akşama kadar ki süre içersinde hiçbir oruca niyet edilmez. Mudayyak yani dar zamanlı vacip olması hasebiyle Ramazanda ramazan orucundan başka oruç tutulamayacağı için, hangi oruca niyet edilirse edilsin ramazan orucu yerine geçer. Fakat kişi daha önceden oruç tutmayı adadığı belirli günde, başka vacip bir oruca niyet ederek oruç tutacak olsa, ağırlık kazanan görüşe göre bu oruç, niyetlendiği vacip oruç yerine geçer belirli adak orucunu kaza etmesi gerekir.⁴²⁰ Kişinin imsak vaktinden önce niyetini değiştirmesi de geçerlidir.⁴²¹

2.2.9.Hasta ve Yolcunun İmsak Ve İftarı

“*Sizden her kim hasta veya yolcu olursa,(tutamadığı günler kadar) diğer günlerde oruç tutar*”⁴²² ayetine binaen kişi ramazanda hasta veya yolcu olursa

⁴¹⁵ Şa’rânî, s.395; Ayrıca bkz Betül Peldek “*İbadetlerde Niyet*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, s.61–62.

⁴¹⁶ Tirmizi, Savm 33; Nesai, Sıyam 68.

⁴¹⁷ Şa’rânî, s.395.

⁴¹⁸ Tirmizi, Savm 33; Nesai, Sıyam 68.

⁴¹⁹ Müslim, Sıyam 169.

⁴²⁰ İbnü'l- Hümmâm, Kemaleddin Muhammet b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l- Kadîr*, byy., Kahire 1987, II,43; Kasani, II,85; Serahsi III,127; DİB İlmihal I,401.

⁴²¹ Feteve-i Hindiyye, II,10.

⁴²² 2.Bakara: 184.

tutamadığı gün sayısınca diğer günlerde orucunu tutar.

Bir kimse fecrin doğuşundan sonra yolculuğa çıkarsa, o gün orucunu bozmaz. Oruca başlarken mukim olduğu için, o günün orucunu tamamlaması gerekir. Cumhura göre O orucu kendi arzusuyla iptal etmesi caiz değildir. Ahmed b. Hanbele ve bazı âlimlere göre caizdir. Bozduğu takdirde hem kaza hem kefaretle mükellef olur. Bu kimse yolculuğa çıktıktan sonra orucunu bozarsa sadece kaza gerekir; orucunu bozup yolculuğa çıkarsa hem kaza hem kefaret gerekir diyenler de vardır. Ama hastalanması halinde hüküm bunun tersinedir. Çünkü bu durumda oruç tutmama özrü ona, Allah (cc) tarafından gelmiştir.⁴²³

Âlimlerden bazıları, sabah evine varacağını bilen kimseye oruç tutmasını müstehab görmüşlerdir. Fakat o gün akşama kadar yiyip içebilir mi, yoksa - yolculuk vasfı, artık üzerinden kalkmış olduğu için- yiyip içmekten sakınmalı mıdır diye ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik ile İmam Şafii “Yiyip içebilir” derken; İmam Ebû Hanife ile tabileri ise “Oruçlu imiş gibi davranır” demişlerdir.⁴²⁴

Ramazan ayı girdikten sonra yolculuğa başlayan kimse orucunu sürdürmek zorunda mıdır, yoksa tutmaya başladığı orucunu kesebilir mi diye ihtilâf edilmiştir. Cumhur, sürdürmek zorunda olmayıp kesebildiği görüşündedir. Bazıları ise “Ramazanın başında yolculukta olmadığı için oruç tutmaya başlayan bir kimse, sonradan yolculuğa çıksa bile orucunu sürdürmek zorunda olup orucunu sakatlayamaz” demişlerdir.⁴²⁵

Yolculukta iftar vaktinin ayarlanmasına gelince; yolculuk doğu batı yönünde olursa zaman farkı daha çok olur. Yolculuklarda varılan yerin mahalli ibadet takvimine göre bu ibadetlerin ifa edilmesi en doğru ve en kolay yoldur. Ayrıca kişi yolculuk sırasında geçtiği yerlerin mahalli ibadet saatlerine göre orucunu ifa etmelidir. Örneğin kişi Tokyo da 28 gün oruç tutmuş ve gittiği Fas’ta bayram ilan edilmiş ise oruç tutmaz, eksik kalan oruçlarını bayramdan sonra kaza eder. Fastan Tokyo’ya seyahat eden kişi de aynı şekilde hareket eder. Şayet böyle bir yolcu için çok uzun yolculuk esnasında iftar ve sahur saatlerinde bir güçlük söz konusu olursa orucunu kazaya bırakır. “*Hilali görünce oruç tutun, hilali görünce oruç bozun. Eğer hava bulutlu olursa şaban ayını*

⁴²³ İbn Hacer, II,440; Mavsılı, I,273; Feteva-i Hindiyye, II,45; Sabık, II,24.

⁴²⁴ İbn Rüşd, II,42.

⁴²⁵ İbn Rüşd, II,43.

otuza tamamlayın”⁴²⁶ hadisi şerif-i de oruçta varılan yerin mahalli takviminin esas alınması gerektiğine bir delildir. Örneğin Ankaradan İstanbul’a gidişte yolcu için orucun süresi 15dk uzar, aksi durumda ise 15dk kısalır. Yolculukta hareket edilen noktaya göre namaz vakitlerinin veya oruç tutma süresinin kısalmasında ya da uzamasında bir mahsur yoktur. Nitekim bunların süresi standart değildir yaz ve kış mevsimine göre uzar veya kısalır.⁴²⁷

Ramazan ayını baştan sona kadar delirmiş olarak geçiren kimseye kaza gerekmez: Çünkü bu kişi Ramazan ayını idrak etmiş değildir. Oruç tutmayı gerektiren sebep, kişinin bu ayı idrak etmesidir. Bu duruma düşen deli oruç tutmaz. Çünkü oruç tutma emrine muhatap değildir. Ve o bu sebeple velayet altına girer. Ama Ramazanın içinde ayılıp kendine gelirse, tutamadığı günlerin orucunu kaza etmesi gerekir: Çünkü bu kişi Ramazan ayını idrak etmiştir. Zira “*Sizden Ramazan ayını idrak edenler (onda oruç tutsun).*”⁴²⁸ âyet-i kerîmesinden maksat; Ramazan ayının bir kısmını idrak etmektir. Eğer Ramazanın tamamını idrak etmek kasdedilmiş olsa idi, o zaman orucun Ramazan ayı sona erdikden sonra tutulması gerekirdi ki; bu icmâa aykırıdır. Ramazan ayının tamamını baygın geçiren kimse ayılınca kaza ile mükellef olur: Baygınlık bir hastalıktır. Vücudun kuvvetlerini zayıflatır ama akli gidermez. Bu sebeple baygın kimse velayet altına alınmaz. Oruç tutma emrine muhatap olur. Tutamadığı oruçları aynen hasta kimse gibi kaza eder.⁴²⁹

2.2.10.Kaza Ve Kefaret Orucunun Vakti

Ramazan orucunun kazası, geçici bir vakitte olmayıp, herhangi bir vakitte edâ edilmek üzere vaciptir. Kaza, edâ gibidir. Yani kişinin kaç gün borcu varsa ziyade etmeden o kadar kaza eder. Kaza ile edânın farkı şudur ki, kazada arka arkaya tutmak gerekmez. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Sizden her kim hasta olur veya yolculukta bulunursa başka günler tutar.*”⁴³⁰ Yani hasta ve misafir olan orucunu bozup, başka günlerde bozduğu kadar birbiri arkasına veya ara vererek tutar. Allahu Teâlâ ayette mutlak olarak orucu zikretmiş, “*arka arkaya tutunuz*”, kaydını koymamıştır.⁴³¹

⁴²⁶ Buhari, Savm 5.

⁴²⁷ Fahrettin Atar, “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, 33–34.

⁴²⁸ 2.Bakara:185

⁴²⁹ Mavsili, I,274–275.

⁴³⁰ 2.Bakara:185.

⁴³¹ Serahsi, III,118; Sabık, II,48–49.

Kaza orucunun sonraki ramazana kadar ertelenmesine gelince; îmam Mâlik, İmam Şâfii ve İmam Ahmed “Ertesi Ramazan gelinceye kadar mazeretsiz olarak oruçlarını kaza etmeyen yolcu ve hastaya Ramazan'dan sonra kazadan başka, ayrıca keffaret de lâzım gelir”, derken Ebu Hanife ise “Bundan dolayı keffaret lâzım gelmez” demiştir.⁴³²

Kefaret ise bir tür ceza ve telafi yoludur. Allah (cc), bazı kusur ve günahları birtakım vesilelerle affeder. Keffaret de bu vesilelerden biridir ve bir taraftan yasak bir taraftan mübah olan bazı hareketlerden dolayı yapılması icab eden bazı hususi fiillerdir.⁴³³

İmam Mâlik ile tabileri, îmam Ebû Hanife ile tabileri, Süfyan Sevrî ve bir kitle, 'Cima' ile orucunu bozan kimseye hem kaza, hem keffaret lâzım geldiği gibi, mazeretsiz olarak orucunu yemek içmekle bozan kimseye de hem kaza hem keffaret lâzım gelir' demişlerdir. İmam Şafii, imam Ahmed ve Zahirîler ise, keffaretin ancak cima ile lâzım geldiği görüşündedirler.⁴³⁴ Bunun delili Ebû Hüreyre (r.a.)' den rivayet edilen şu hadisi şeriftir. *”Bir adam Nebî aleyhisselam'a gelerek: “Helak oldum, ya Rasûlallah.” dedi. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: “Seni helak eden nedir?” diye sorunca, adam; “Ramazan'da aileme yanaştım” diye cevap verdi. Bunun üzerine Nebî aleyhisselam “Azad edilecek kölen var mı?” diye sordu. Adam; “hayır” dedi. “Aralıksız iki ay oruç tutabilir misin?” diye sordu. Adam; “hayır” dedi. Sonra oturdu. Bu arada Nebî aley-hîsselam'a bir zembil kuru hurma getirmişlerdi. “Al şunları sadaka olarak dağıt” buyurdular. Adam, “Bizden daha fakir olanlara mı? Ya Rasûlullah, vallahi şu iki siyah taşlık arasında bizden daha fazla muhtaç olan kimse yoktur” deyince, Nebî aleyhisselam ön dişleri görünecek derecede güldü. Sonra “Şunu alıp, çoluk çocuğunu doyur buyurdular.”⁴³⁵*

Hanefi ve Şafiilere göre oruç kefaretinde peşisıra olmak bağlayıcı iken İmam Mâlik'e göre peşi sıra tutmaya uymada muhayyerlik vardır. Kefaret ödemesi gereken kişi, köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktan aciz ise hasan-ı basri dışındaki tüm âlimlere göre kefareti oruçla öder. Hasan-ı Basri'ye göre köle azad etmekten aciz olan kişi bir deve veya sığır kurban eder. O, bunu ihramlı iken cinsel ilişkide bulunan kişiye kıyas

⁴³² İbn Rüşd, II,46.

⁴³³ Mehmed Erdoğan, s.302.

⁴³⁴ İbn Rüşd, II,51.

⁴³⁵ Buhari, Savm 29,31.

etmiştir. Ancak kefaretin ne ile yerine getirilebileceği hakkında kıyasla hüküm verilmez. Bu ancak delil yoluyla bilinir. Oruç kefaretinin, deve veya sığır kurban edilerek ödeneceğini ifade eden hiçbir delil yoktur. İbadetlerin ne ile yerine getirileceği konusunda kıyasla hüküm verilemeyeceği gibi, ibadetlerde işlenen suç nedeniyle gereken şey konusunda kıyasla hüküm verilemez. İbn Ebi Leyla dışındaki bütün âlimlere göre kefarete orucu iki aydır ve peşpeşe olmak üzere tutulur. İbn Ebi Leyla kazaya kıyas ederek kefarete orucu tutacak kişi bunu ister peşpeşe ister aralıklarla tutar der. Buna göre bir kişi kefarete borcunu öderken hastalanıp bir gün ara verse kefarete orucunu baştan tekrar tutması gerekir ancak bir kadın adet gördüğü için bu süre zarfında oruca ara vermişse kefarete borcuna kaldığı yerden başlar baştan tekrar tutması gerekmez çünkü hastalıkta kişi iyileştiği zaman iki aylık sağlıklı bir süre bulabilir ancak bir kadının hayız görmeyeceği iki ay genellikle bulunmaz ayrıca hastalık kişinin oruç tutmasına engel değildir kişi kendini zorlayarak orucunu tutabilir ancak bir kadının adet görmesi orucuna engel teşkil ettiği için kendini zorlarsa bile orucu kabul olmaz. İbn Ebi Leyla'ya göre peşpeşe şartı olmadığı için hastalıkta da yeniden kefarete başlamasına gerek yoktur.⁴³⁶

2.3.İTİKÂFTA VAKİT

Sözlükte “*bir işe veya herhangi bir şeye sarılmak, nefsi o yolda hapsetmek*”⁴³⁷ gibi anlamlara gelen itikâf, dini bir kavram olarak, *ibadet niyetiyle ve kurallarına uyarak, inzivaya çekilmek* demektir.⁴³⁸

Ramazanda oruç dışında ifa edilebilecek ibadetlerden biri de itikâftır. Hz. Aişe (ra) “*Rasûlullah (sas) vefat edinceye kadar Ramazan'ın son on gününde itikâfa girerdi*”⁴³⁹ demiştir.

İtikâfa sadece ramazanda girilmez. Vacip olan i'tikâf, kişinin adadığı günler sayısındadır. Kişi bir gün veya daha çok i'tikâfi adanmışsa adağına uyması vaciptir. Müstehab olan i'tikâf için, mahdud bir vakit yoktur. Bu Ebu Hanifenin ve birçok fukahânın görüşüdür. İmam Mâlike göre bir gün bir geceden az olmaz. Az olsun, çok olsun i'tikâf niyeti ile mescidde durmakla müstehab olan i'tikâf tahakkuk eder.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Serahsi, III,110,126–127.

⁴³⁷ El-Merdavi, *el-İnsaf*, III,369.

⁴³⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü* s.345.

⁴³⁹ Buhârî, İtikâf 1,14; Müslim, İtikâf, 5,(1172).

⁴⁴⁰ Sabık, II,54; İbn Rüşd, II,75.

Ramazan i'tikâfını nezreden— bir kimse, ramazan orucunu tutup itikâf yapmazsa; bu kimsenin diğer bir ayda ard arda olmak şartı ile i'tikâf yapması ve bu i'tikâf günlerinde de oruç tutması gerekir.⁴⁴¹

Oruçlu olmanın i'tikâf için şart olduğuna inananlar gündüzün orucu ancak gecenin gelmesi ile tamamlanır şeklinde düşündükleri için "Bir gece i'tikâf caiz değildir en az bir günle bir gece olması gerekir" derler. Kişi, bir gün veya sayısı belli bir kaç gün için i'tikâf etmeyi adarsa itikâfa ne zaman gireceği noktasında ihtilaf vardır. Şöyle ki; İmam Mâlik, İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife: "Bir ay i'tikâf etmeyi nezreden bir kimse, günün batışından önce mescide girer" demişlerdir. Bir gün i'tikâf etmeyi nezreden kimse ise, İmam Şafii'ye göre fecirden önce mescide girmesi ve gün battıktan sonra mescidden çıkması gerekir. İmam Mâlik ise, bir ay ile bir günü nezredenler arasında fark görmemiştir.⁴⁴²

İ'tikâf tan ne zaman çıkılması gerektiği mes'elesine gelince: İmam Mâlik, Ramazan'ın son on gününü i'tikâf eden kimse için, Bayram namazına mescidden gitmesini müstehab görmekle beraber, "Şayet gün battıktan sonra da mescidden çıksa yeterlidir" demiştir. İmam Şafii ile imam Ebû Hanife de "Güneş batar batmaz çıkar" demişlerdir.⁴⁴³

⁴⁴¹ Feteva-i Hindiyye, II,60.

⁴⁴² İbn Rüşd, II,75–76.

⁴⁴³ İbn Rüşd, II,75–76.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÎ İBADETLERDE VAKİT

3.1. ZEKÂTTA VAKİT

3.1.1. Zekâtın Tanımı

Zekâtın sözlük anlamı, *artma, çoğalma, bereket, fazlalık, temizlik* demektir.⁴⁴⁴

Dini bir kavram olarak ise zekât; *bir malın muayyen bir mikdarını muayyen bir zaman sonra müstahik olan bir kısım Müslümanlara Hak Tealanın rızası için tamamen temlik ve ita etmekten ibarettir.*⁴⁴⁵

3.1.2. Zekâtı Geciktirmemek

Zekât sosyal yapıda dengeyi sağlamak, fakirle zengin arasındaki mesafeyi kısaltmak için Allah (cc) tarafından zengin Müslümanlara farz kılınmış ve fakirlerin bir hakkı olarak belirlenmiştir.⁴⁴⁶

Senesi dolunca bir malın zekâtının geciktirilmeden verilmesinde yarar vardır. Nitekim Ahmed ve Buhari'nin ashabdan Ukbe b. Haris'den rivayet ettiklerine göre Ukbe şöyle demiştir: *“Rasulullah(sav) efendimizle birlikte ikindi namazını kıldık. Allah Rasulü selam verince hemen yerinden kalkıp acele dışarı çıktı, hane-i saadete gitti. Çok geçmeden dönüp geldiğinde, ashabın yüzünde bir hayret ifadesini sezdi ve şöyle buyurdu:” Namazdayken hatırıma yanıımızdaki altın geldi. Bu altının bizimle birlikte akşamlamasını veya gecelemesini hoş görmedim,(fakir ve muhtaçlara) dağıtılmasını emrettim...”*⁴⁴⁷ Bu hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere ihtiyaç sahiplerine verilecek bir nesnenin evde bekletilmesinin, hele o nesne zekât olursa hiç doğru olmayacağı açıktır.

Halk arasında yaygın olan inanişaya göre zekât hangi mala karışırsa o malı telef eder. Yani kişi zengin olduğu halde zekât vermezse, bu zekât hakkı karışan diğer mallarını da bozar ya da kişi fakir olmadığı halde zekât alırsa aldığı bu zekât kendisine ait olan diğer malları da bozar.

Zekâtın farziyetine inandığı halde onu vermeyen kimse büyük günah işlemiş olur. Bunun ahiretteki cezası ise pek ağır olacaktır. Bu tutum içinde bulunan Müslümanlardan İslam devleti zorla zekâtı alıp yerine sarfetmekle mükelleftir. Aynı

⁴⁴⁴ Ayverdi, III,3482.

⁴⁴⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969, IV,77.

⁴⁴⁶ Yıldırım, II,127.

⁴⁴⁷ Buhârî, Salât 18.

zamanda o müslümanı ta'zir de eder. İmam Şafii ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre, devlet gücüyle alınan zekâtın yarısı nisbetinde de ayrıca mal veya parası ceza olarak alınıp dağıtılır.⁴⁴⁸

Bu konuda en açık hadis ise şudur:

*“İnsanlarla, La ilahe illallah, muhammedün rasulullah deyip şهادette bulununcaya, namaz kılıp zekât verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunları yerine getirdiklerinde artık –İslamın ön gördüğü hakkın alınmasında uygulayacağı hüküm müstesna- onlar kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesapları ise Allah’a aittir”.*⁴⁴⁹

Yine bu konuda Hz Ebubekr'in hilafet yıllarında dinden çıkan Araplar oldu. Onbir kabile, “Biz zekâtı Hz Muhammed'in hatırı için veriyorduk. O vefat etti. Artık vermeyeceğiz” diyerek direniyorlardı. Bunun üzerine halife harekete geçti. Onları tenkid etmek için ordu hazırladı. Hz Ömer (ra):

—Ey Rasulullah'ın halifesi! “İnsanlarla, la ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum...” hadisi bizce malum olduğu halde, la ilahe illallah diyen insanlarla nasıl savaşacaksın? Kaldı ki Rasulullah (sav) bunu şu sözleriyle bağlamıştır: “Artık kim böyle söylerse kanını ve malını benden korumuş olur. Ancak İslam ahkâmına göre bir hakkın yerine getirilmesi müstesna.”

Halife ona şu cevabı verdi:

—Allah'a yemin ederim ki, namazla zekât birbirinden ayırıp “namaz kılarız, ama zekât vermeyiz...” diyenlerle savaşacağım. Çünkü zekât mala konulmuş bir haktır. Rasulullah'a verdikleri bir dişi keçiyi bana vermeyecek olurlarsa, vallahi onlarla savaşırım.

Bunun üzerine Hz Ömer(ra) diyor ki:

“Vallahi bu, ancak Allah'ın doğru yolu ilham edip Ebubekir Sıddık'ın kalbini savaşa açmasından başka bir şey değildi, onun haklı olduğunu anladım.”⁴⁵⁰

İşte bu ve benzeri sahih rivayetlere dayanan fukaha, nisaba erişip senesi dolan bir malın zekâtını hemen vermek sünnet veya vacibdir demişlerdir. Geciktirilmesinden dolayı günahkâr olunur diyen fukaha sayısı da az değildir.

⁴⁴⁸ Yıldırım, II,127–128.

⁴⁴⁹ Buhârî, İmân 15; Müslim, İman 32.

⁴⁵⁰ Buhari, Zekât 705.

3.1.3.Zekâtın Vücub Vakti

Zekât kendisine farz olan malın türüne göre ödenir. Altın, gümüş ve paranın, ticaret eşyasının ve kendi kendine otlayan hayvanların zekâtı, üzerinden bir kameri yıl geçtikten sonra her sene bir defa olmak üzere verilir.⁴⁵¹

Toprak ürünlerinde zekât, senede kaç defa ürün alınırsa o kadar verilir. Yani bir araziden bir senede iki kere mahsul alan kişi, iki kere zekât verir. Toprak ürünlerinde zekâtın vücub vakti konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁴⁵²

Şafiiiler “sağlıklı olan meyve olgunlaşınca ve taneler kendilerini tutunca zekât farz olur” demişlerdir. Hanbelîler de Şafii mezhebiyle aynı görüştedirler.⁴⁵³

Toprak ürünlerinde zekât, olgunlaşmaya başladığı andan itibaren takriben hesaplanıp verilebileceği gibi, hasattan kısa bir süre sonra da vermek mümkündür. Toprak ürünleri hasattan kısa bir süre sonra sahibinin kusuru olmaksızın helak olsa veya çalınsa zekâtı düşer. Bu tarihleme meyveler için de geçerlidir.⁴⁵⁴

Şafii, Maliki ve Hanbelîler madenlerde zekât, nisab miktarı maden istihsal edilmesiyle, Hanefi ve Hanbelîler de balda zekât nisab miktarı bal elde edilmesiyle vacib olacağı görüşündedir. Ancak toprak ürünlerinden zekât, ekinler sürülmeden, meyvelerde toplanmadan alınmaz.⁴⁵⁵

Görüldüğü gibi toprak ürünlerinden zekât tahsili, güneş takvim sistemine göre “hasat zamanı”; hububat harmanlanıp sapından çıkarılınca, meyveler toplanınca yapılmaktadır. Madenlerin de elde edilince zekâtı ödenmektedir. Bunlar dışında kalan; altın, gümüş, para, ticaret malları ve hayvanlar ise üzerinden bir kameri yıl geçmekle zekâta tabi olmaktadır.⁴⁵⁶

3.1.4.Zekâtın Ödenme Vakti

Zekâtın vücub şartlarından biri de nisab miktarı mala sahip olan kişinin elindeki malın üzerinden bir yıl geçmesidir. Bir yıldan maksat, güneş yılı değil, ay yılıdır. Ay yılı 354 gündür. Güneş yılı ise bazen 365 bazen de 366gün çeker.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Said Havva, *El- Esas Fi's Sünne Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul, VIII,140.

⁴⁵² Komisyon, *İlmihal*, DİB Yay., Ankara 2006, I,204.

⁴⁵³ Havva, VIII,140.

⁴⁵⁴ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,469.

⁴⁵⁵ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470.

⁴⁵⁶ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

⁴⁵⁷ Ceziri,(Terc.: Mehmet Keskin) II,850.

Zekât için yılbaşı; nisab miktarı mala sahip olduğu zamandır. Bunun için miladi veya hicri yılbaşıları gibi belirli zamanlar söz konusu değildir. Mesela yılın birinci ayında, zaruri ihtiyaçlarından başka, nisab miktarı mala sahip olan kimse için, bu zamandan yani, beşinci aydan itibaren ertesi yılın aynı zamanına kadar, bir yıl olarak hesap edilir. Şayet ertesi yılın aynı zamanında da nisab miktarı mala sahip olursa bu malın üzerinden bir yıl geçmiş olarak kabul edilir ve zekâtı verilir. Zekât verebilecek durumda olan bir insanın, yılsonunda elinde bulunan tüm malı için zekât vermesi gerekir. Yani yılsonunda, kısa bir süre önce ele geçen malın da diğer mallarla birlikte zekâtı verilmelidir. Ele geçen yeni miktar için ayrıca bir yıl geçmesi şartı yoktur. Yıl arasında malın nisabdan aşağıya düşmüş olması, zekâtın verilmesine engel değildir.⁴⁵⁸

3.1.5.Zekâtı Vacip Olan Zaman Eda Etmek

Zekâtın şu üç şartın gerçekleşmesiyle acele verilmesi doğru olur:

- 1-Senesinin dolması
- 2-Sene sonunda da nisap miktarının bulunması
- 3-Asıl ihtiyaçtan fazla bulunması

Bu üç şarttan biri gerçekleşmediği takdirde verilen zekât sadaka yerine geçer.⁴⁵⁹

İslamda prensip olarak ibadetler hemen yerine getirilmesi istenen bir husustur. Çünkü Cenab-ı Allah, “Hayırları işlemede yarış yapınız”⁴⁶⁰ buyurur. Bütün hayır işlerinde acele etmek övüldüğüne göre, malda gerçekleşen fakir hakkının biran önce hak sahiplerine ödenmesi de övülmeye değer bir iştir.

Fıkıh kitaplarında zekât borcunu özürsüz geciktiren kişinin günahkâr olduğu ve şahitliğinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.⁴⁶¹

Zekât malını vacib olduğu zaman hemen ayırmak gerekir. Zekâtı vacib olduğu zamandan sonraya bırakmak haramdır. Çünkü malda gerçekleşen zekât borcu artık kul hakkıdır. Ancak edası mümkün olmazsa o zaman mümkün olan vakte kadar tehir etmek caizdir.⁴⁶² Mesela zekâtın yerine ulaşmasını temin gayesiyle daha muhtaç fakirleri aramak, gurbette olan fakir akrabaya zekât göndermek veya zekât malına o anda

⁴⁵⁸ Mustafa Varlı, *İslam İlmihali*, Vakıf, İstanbul 2005, s.259.

⁴⁵⁹ Yıldırım, II,129.

⁴⁶⁰ 3.Ali İmran:133.

⁴⁶¹ İbni Abidin, IV,33.

⁴⁶² Sabık, II,204.

mükellefin ihtiyacının bulunması, daha sonra borcunu ödemesi halinde iktisadi bir sıkıntıdan kurtulmasının söz konusu olması gibi sebeplerle zekât borcunun ödenmesi bir süre geciktirilebilir. Ancak bu erteleme süresi içinde zekât mal telef olursa, tahakkuk eden zekât miktarını öder. Çünkü zekât borcu doğmuş, mükellef verme imkânına da kavuşmuş, ama herhangi bir sebeple ödemeyi geciktirmiştir.⁴⁶³

Hız Ömer'in kıtlık yılında güç duruma düşen zekât mükelleflerinin zekât borçlarını ertesi yıla ertelediği rivayet edilir. Fakihlerin çoğunluğu Hız Ömer'in bu uygulamasını esas alarak zekât borcunun ödenmesinde böyle bir ihtiyaçtan dolayı erteleme yapılabileceği görüşüne varmışlardır. Ancak Ahmet b. Hanbel ve bazı Maliki fakihleri ise durum ne olursa olsun zekât borcunun ertelenemeyeceği görüşündedirler.⁴⁶⁴

3.1.6.Senesi Dolmadan Bir Malın Zekâtının Verilip Verilemeyeceği

Nisab miktarında olan bir malın zekâtı, daha sene dolmadan erkene alınarak verilebilir. Çünkü vücuta sebep olan nisap bulunmuştur. Sonradan ödenecek olan bir borcu öne alıp acele ödemek esasen sahihtir. Bu fakirler için yararlı olan bir iştir. Fakat nisap miktarında olmayan bir mal nisap miktarına ulaşmış olursa, o andan itibaren bir sene sonunda ayrıca zekâtını vermek gerekir. Önceden verilmiş olan zekât, bir sadaka yerine geçer.⁴⁶⁵

Sene başında elinde yüzbin lirası olan zengin sene ortalarına doğru ikiyüz bin liranın zekâtını hesaplayıp fakirlere verirken, sene sonuna kadar mevcut param ikiyüz bin olursa, zekâtını şimdiden ödemiş olurum. Yine yüz bin de kalırsa, gelecek senenin zekâtına karşılık vermiş olurum, şeklinde niyet eder verirse, caiz olur. Sene sonunda parası yine yüzbin olarak kalırsa, gelecek senenin zekâtını şimdiden ödemiş sayılır.⁴⁶⁶

İmam Mâlik'e göre, zekât acele edilerek vaktinden önce verilemez ibadetlerde aynı şekilde, vakitlerinden önce yerine getirilemez. İmam Şafii'ye göre, yalnız bir senelik zekât önceden verilebilir. Daha fazla yıllar için önceden verilemez.⁴⁶⁷

Nisab miktarındaki bir malın birkaç senelik zekâtı birden verilebilir. Yılsonunda bu mikdar mevcut bulundukça zekâtları verilmiş olur. Bu miktar azalırsa, verilen fazla kısım sadaka yerine geçer. Bir kimsenin mesela, bin lirası olduğu halde, iki

⁴⁶³ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470.

⁴⁶⁴ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470–71.

⁴⁶⁵ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁶⁶ Yıldırım, II,129.

⁴⁶⁷ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

bin lira sanarak ona göre zekât verecek olsa, bu fazla verdiği zekâtı ertesi senenin zekâtına sayabilir.⁴⁶⁸

Bir kimse, her ikisi de, ayrı ayrı nisab miktarında olan altın ve gümüşten ibaret mallarından yalnız birinin adına zekâtını acele ederek önceden vermiş bulunsa, bu zekât her ikisine sayılarak verilmiş olur. Çünkü bunlar, cinsleri bir sayılıp birbirine ilave edildiğinden, böyle bir ayırım boşunadır. Onun için bunlardan biri, yıl içinde helak olacak olsa, bu zekât tamamen diğeri için sayılmış olur. Fakat hayvanlar hakkında böyle değildir. Bu cins hayvanların zekâtını böyle acele olarak önceden vermek, diğerlerinin zekâtına sayılmaz.⁴⁶⁹

Şevkani şöyle demiştir: “Şafii, Ahmet ve Ebu Hanife bu görüşü benimsemiş; Hadi, Kasım ve Müeyyed Billâh; “Böyle yapmak efdaldır” demişlerdir. Malik, Rafi’, Süfyan Servi, Davud, Ebu Ubeyd, İbnül Haris, ehli beytten kişiler ve Nasır; “Üzerinden bir sene geçinceye kadar zekâtını vermek kifayet etmez” demişler ve daha önce geçmiş bulunan “zekâtın vacib olmasının, üzerinden bir sene geçmesine bağlı olduğu” hadisini delil getirmişlerdir. Bu görüşü kabul etmek, zekâtın vacib olması için üzerinden bir sene geçmesi hakkındaki görüşe ters düşmez. Ancak tartışma daha önce verilmesinin caiz olması konusundadır.⁴⁷⁰

Aslında tüm bu ihtilafların nedeni; zekâtın bir ibadet mi, yoksa fakirlere verilmesi gereken bir hak mı olduğu konusudur. Zekâtın ibadet yönünü görenler ibadetlerin vaktinde yapılması gerektiğini düşünerek zekâtın da vaktinden önce ödenmemesi gerektiğini benimsemişlerdir. Zekâtın kul hakkı yönünü benimseyenler ise onu hakkı olana bir an önce verilmesinin bir mahsurunun olmadığını düşünmüşlerdir.

İmam Şafii rivayet ettiği şu hadisle kendi görüşüne delil getirmiştir: Hz Ali’den rivayet edilen bir hadiste Hz Peygamber, amcası Abbas’ın zekâtını vaktinden önce ödeyip ödeyemeyeceğini sorması üzerine ona ödeyebileceğini söylemiş, Abbas da iki senelik zekât borcunu peşin ödemiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁶⁹ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁷⁰ Sabık, II,205.

⁴⁷¹ Hadis için bkz., et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen (el-Câmi’u’s-Sahîh)*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Fikr, Zekât, 37.

3.1.7.Bir Malda Zekât Borcu Doğduktan Sonra Malın Yok Olması

Zekât farz olduktan sonra malın kaybolması durumunda fıkıhçıların görüşleri de şöyledir:

“Zekât farz olduktan sonra malın helak olması durumunda zekâtında düşeceği konusunda fıkıhçıların iki ayrı görüşleri vardır.”

Hanefiler şöyle demişlerdir:

“Zekât farz olduktan sonra mal helak olursa, zekâtta düşer fıtır zekâtı ve aynı şekilde hac için ayrılan paraya gelince, bunlar farz olduktan sonra para helak olursa, şahitlerin ölmesiyle evlilik akdi bozulamayacağı gibi aynı şekilde farziyet sabit olduktan sonra bunların farziyeti düşmez.”

Ulemanın çoğunluğunun görüşü ise şöyledir:

“Zekât farz olduktan sonra mal helak olursa zekât düşmez mal sahibi zekâtını tazmin eder. Çünkü bir kimse üzerine bir şey farz olmuş ise onu ödeme imkânının bulunmaması, üzerinden farziyeti düşürmez”

Malikiler hayvanların zekâtını, yukarıdaki görüşlerin dışında saymışlardır. Buna göre bu hayvan telef olursa, zekâtları da ortadan kalkar.⁴⁷²

3.1.8.Senesi Tamamlanmadan Zekâtın Bir Fakire Verilmesi

Sene tamamlanmadan kişi zekâtını bir fakire verir ve o fakir de yine sene tamamlanmadan zengin olur veya dinden çıkar veya ölürse, verilen zekât caiz olur. Ancak fukaha bu konuda farklı görüşler belirtmişlerdir.⁴⁷³

3.1.9.Sene Sonunda Fiyatların Yükselmesi Veya Düşmesi Durumu

Bunu bir misalle açıklayalım: Elinde 200 dirheme tekabül eder miktarda ticaret için buğday bulunur ve senesi tamamlandıktan sonra fiyatı yükselir veya düşerse, bu durumda ya mevcut buğdayın kırk da birini ayın olarak çıkarıp zekât olarak verir veya vacip olduğu günün rayicine göre hesaplayıp nakit olarak zekâtı çıkarılarak verilir.

Vacip olduğu gün, kameri senenin tamamlandığı gündür. Bu, İmam Ebû Hanife'ye göredir. İmameyn'e göre, zekâtı ödediği günün rayicine göre hesaplamak gerekir. Aynı zamanda mal, bulunduğu beldenin rayicine göre takdir edilir. Bunu bir

⁴⁷² Havva, VIII,141–142.

⁴⁷³ Yıldırım, II,130.

misal ile açıklayalım: Türkiye’den Suudi Arabistan’a gönderilen malın üzerinden bir sene geçtiği halde satılmadık beklerse, o malın fiyatı Türkiye’ye göre değil, bulunduğu yer olan Suudi Arabistan’a göre hesaplanır ve ona göre zekâtı verilir.⁴⁷⁴

3.1.10.Alacaklının Zekât Borcu

Malın tam mülk olması şartının tabii bir sonucu olarak, bir kimsenin başkasının zimmetindeki alacağı için zekât verip vermeyeceği veya hangi şartlarda vereceği fakihler arasında tartışma konusu olmuştur.

Fakihlerin çoğunluğuna göre alacaklar iki ana gruba ayrılır: a) Tahsil edileceği umulan alacaklar, yani ödeme imkânına sahip ve borcunu da kabul eden kimsedeki alacaklar zekâta tabidir. Alacaklı, her sene diğer malları ile birlikte bu alacağının zekâtını da öder. b)Tahsil edileceği umulmayan alacakların ise, ancak elde edilince zekâtı verilir. Elde edilince, geçmiş bütün yılların zekâtı ödenir diyenler de, sadece son bir yılın zekâtı ödenir diyenler de vardır. Hanefi müctehidlerine göre, elde edilmesinin üzerinden bir yıl geçmedikçe bu alacağın zekâtı ödenmez.⁴⁷⁵ Hanefi fakihler, alacağın zekâtı konusunu biraz daha detaylı şekilde ele almışlar ve alacağı üç gruba ayırmışlardır:

a) Kuvvetli alacak(deyn-i kavi): Borç verilmiş paralar ile ticaret mallarını bedelleri olan alacaklardır. Bunlar borçlular tarafından inkâr edilmedikçe, tahsil edildiklerinde geçen senelere ait zekâtları da verilmelidir. Fakat mükellef alacağından en az kırk dirham(yani zekât nisabının 1/5’ kadar miktar) tahsil etmedikçe zekât borcunu ödemek zorunda değildir.

b) Orta kuvvette alacak(deyn-i mutavassıt): Ev kirası gibi zekât mevzuu olmayan bir malın bedelidir. Bu alacakta da geçen senelerin zekat borcu gerçekleşir., ancak zekat borcunun ödenme mecburiyeti için alacaklının en az 200 dirhem miktarı (nisab miktarı kadar) tahsil etmesi gerekir.

c) Zayıf alacak(deyn-i zaif): Mal bedeli olmayan –mehir ve diyet gibi- alacaklardır. Bu tür alacak zekâta tabii değildir. Tahsil edildikten sonra diğer şartların gerçekleşmesi ile zekâta tabi olur.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ Yıldırım, II,141–142.

⁴⁷⁵ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,430–431.

⁴⁷⁶ Komisyon, *DİB İlmihal*, I, 431.

Fakihlerin bu konudaki farklı görüşlerinden hareketle bir özet vermek gerekirse; borçlu kabul ettiği ve ödeme gücüne sahip olduğu için ödenme ihtimali yüksek olan alacağın her yıl zekâtının verilmesi, borçlunun ödeme güçlüğü içinde bulunması veya ödemeyi kabul etmemesi gibi durumlarda ise elde edildikten sonra alacağın zekâtının verilmesi uygun olur.⁴⁷⁷

3.1.11.Zekâtın Ölüm Hastalığı Gelip Çatıncaya Kadar Geciktirilmesi

Bir kişi kendisine zekât gerektiği halde bunu ödemez ve ölüm hastalığı gelinceye kadar geciktirirse, yapacağı ilk iş, varislerin haberi olmadan bu zekâtı dağıtmaktır. Elinde nakit parası yoksa mevcut mallardan da hemen ayırıp veremiyorsa, ölmeden evvel ödeyebileceğini kestirebiliyorsa ödünç para bulup zekâtını öder. Ödeyebileceğinde şüpheli ise, ödünç para bulmaya çalışmaz. Çünkü kullara borçlu olmak, zekâtı ödememekten daha ağır bir haktır.⁴⁷⁸

3.1.12.Üzerinde Zekât Borcu Bulunduğu Halde Ölen Kimse:

Hanefiler, zekâtın mükellefin niyetiyle eda edilen ve niyabet kabul etmeyen bir ibadet olduğunu ileri sürerek, mükellefin ölmesiyle zekât borcunun da düşeceğini söylemişlerdir. Ancak ölen vasiyet etmişse mirasının üçte bir miktarından zekât borcu ödenir. Vasiyet etmemiş ise mal varislerine intikal eder. Fakat varisleri ödeme mecburiyetinde değildir. Ancak öderlerse bu nafile bir sadaka yerine geçer. Çünkü zekât bir ibadettir. Her ibadet gibi niyetle eda edilir. Borçlunun ölmesi sebebiyle niyet olmadığından borç da düşer. hanefiler zekât borcunu ödemediği için ölen kimsenin, namazı orucu terk ederek ölen kimse gibi günahkâr ve borçlu olarak öldüğü ve geride kalanların onu borçtan kurtaramayacağı görüşündedirler.⁴⁷⁹

Zekâtın niyete dayalı bir ibadet olma vasfından çok ihtiyaç sahiplerinin hakkını ilgilendiren yönünü ön planda tutan cumhura göre ise, zekât borcu mükellefin ölümü ile ortadan kalkmaz. Aksine ölen vasiyet etmese de terikesinden ödenir. Namaz ve oruç bedeni ibadetlerdendir. Onların yerine getirilmesi için başkasını vekil tayin etmek mümkün değildir. Mali bir ibadet olan zekâta ise vekâlet geçerlidir. Çocuk ve akıl hastasının mallarından velileri nasıl zekât ödemekle mükellefse ölenin varisleri de onun

⁴⁷⁷ Komisyon, *DİB İlmihali*, I,431.

⁴⁷⁸ Yıldırım, II,145.

⁴⁷⁹ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

zekât borcunu ödemekle sorumludur.⁴⁸⁰ Çünkü Allah miras hakkında şöyle buyurmuştur: “vasiyet ettiği şey veya borcu ödendikten sonra...”(Nisa, 11).Zekât ise Allah’a ait bir borçtur.

3.2. FITİR SADAKASINDA VAKİT

3.2.1.Fitrenin Tanımı

Halk arasında fitre de denilen sadaka-i fıtr, sadaka kelimesi ile iftar etme, Ramazan Bayramı, yaratılış anlamına gelen fıtr kelimesinin birleşiminden meydana gelmiştir. Fıtr sadakası, dinen zengin olarak ramazan ayının sonuna yetişen müslümanın belirli kimselere vermesi vacip olan bir sadakadır.⁴⁸¹

Fıtr sadakasına baş zekâtı ve beden zekâtı da denmektedir. Bu isimlendirmeler onun şahsa bağlı, şahıs başına konmuş bir mali yükümlülük olması özelliğine dayanmaktadır.⁴⁸²

Fitre, hicretin ikinci yılında, ramazan orucunun farz kılındığı yıl zekâtтан önce meşru kılınmıştır.⁴⁸³

3.2.2.Fıtr Sadakasının Hikmeti Ve Yararları

Her ibadetin olduğu gibi fıtr sadakasının da pek çok hikmeti ve yararları vardır:

- 1)İnsanın ramazan ayı boyunca tuttuğu oruçta bir noksanlık olması halinde, fıtr sadakası ile Yüce Allah’ın rızası kazanılarak noksanlığı tamamlanmış olur.
- 2)Söz ve davranışlarla, ramazan boyunca, istemeyerek işlenen suçların, ramazan sonunda fitre vermek sureti ile hayırlı bir iş yapılarak affedilmesi sağlanır.
- 3)Her Müslüman için ortak bir sevinç ve şenlik günü olması gereken bayram gününde, fıtr sadakası ile fakir ve muhtaçların da bu duygulara ortak olmaları sağlanır.
- 4) Kısaca fitre, sosyal yardımlaşmanın ibadet haline dönüştürülmüş bir şeklidir. Zira fitre verilince; bayramda fakirler sevinir, toplum huzur bulur. İnsanlar arasında sevgi ve dostluk kurulmuş olur.

⁴⁸⁰ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

⁴⁸¹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.568.

⁴⁸² Komisyon, *DİB İlmihal*, I,502.

⁴⁸³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1991, s.551.

5)Farz olan zekât ibadetindeki hikmet ve yararların tamamı, fitrede de vardır.⁴⁸⁴

3.2.3.Fıtır Sadakasını Ödeme Vakti

Fitre yükümlülüğünün ne zaman doğduğu ve ne zaman yerine getirilmesi gerektiği konusunda fakihler arasında farklı görüşler vardır. İmam Şafii, Ahmed b. Hanbel ve bir rivayette İmam Mâlik’e göre fitre yükümlülüğü ramazanın son günü güneşin batmasıyla, Ebu Hanife’ye ve diğer bazı müctehid imamlara göre ise bayram günü tan yerinin ağarmasıyla doğar. Birinci gruba göre oruçla alakalı olan bu sadaka ikinci gruba göre bayramla alakalıdır ve kurban kesiminde olduğu gibi fitre de vaktinden önce vacib olmaz. Bu görüş ayrılığının uygulamadaki sonucu, bir mükellefin ramazanın son günü güneş batımından sonra ölmesi veya bir çocuğun bayram sabahı doğması gibi nadir durumlarda ortaya çıkar.⁴⁸⁵ Yani Hanefilere göre bayram gecesi Müslüman olan kişinin veya o gece doğan çocuğun fitresinin verilmesi gerekir. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise bu kişiler fitre ile mükellef değildirler. Hanefiler’e göre ramazan bayramının ilk günü fecrin doğumundan önce vefat eden veya fecirden sonra doğan çocuk için fitre vacib olmaz. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu iki durumda da kişilere fitre yükümlülüğü doğar.⁴⁸⁶

Fitrenin ödeme zamanına gelince, bu konudaki hadisler ve sahabe uygulamaları, bu vaktin bayramın birinci günü sabah namazıyla bayram namazı arası olduğunu göstermektedir. Ancak fakihler, yoksulun lehine olacağını düşünerek fitrenin bayramdan bir kaç gün öncesinden verilebileceğini söylerler. Hatta İmam Şafii bir ay, Ebu Hanife bir yıl, Zeydiyye mezhebi ise iki yıl öncesinden ödenebileceği görüşündedir. Fakihlerin çoğunluğuna göre fitrenin ödenmesinin bayramdan sonraya bırakılması mekruh olmakla birlikte yapılan ödeme kaza değil edadır. Bazı fakihler ise fitreyi bayram sonrasına bırakmayı haram sayar ve yapılan ödemeyi kaza olarak nitelendirir. Fitreden maksadın fakir Müminlerin bayram günlerinde ihtiyaçlarını karşılamak olduğu düşünülür ve ilgili hadislerle sahabe tatbikatı da göz önüne alınırsa önemli bir mazeret bulunmadıkça bu ibadeti bayram gününden sonraya bırakmanın uygun olmadığı anlaşılır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Varlı, s.281.

⁴⁸⁵ Yunus Vehbi Yavuz, “Fitre” *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1996, XIII,160.

⁴⁸⁶ Komisyon, *DİB İlmi Hal*, I,506.

⁴⁸⁷ Yavuz, *DİA*, XIII,160.

Özet olarak bütün mezheplere göre, fitrenin Hz Muhammed'in uygulamasına binaen bayram namazına girmeden önce verilmesi müstehaptır. Bununla birlikte bilginler, yine Hz Muhammed'in hadislerinde ifade edilen yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla uygun olarak fitrenin bayramdan bir iki gün önce ödenmesini teşvik etmişlerdir.⁴⁸⁸

3.3 KURBANDA VAKİT

3.3.1.Kurbanın Tanımı Mahiyeti:

Sözlükte “*yaklaşmak, Allaha yaklaştırmaya vesile olan şey*” anlamlarına gelen kurban, dini bir terim olarak, *ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı* ifade eder.⁴⁸⁹

Kurban ibadeti insanlık tarihi kadar eskidir. Hemen hemen bütün ilahi dinlerde kurban kesmek, insanı manen Allah'a yaklaştıran bir ibadet sayılmıştır. Kur'an-ı kerimde Hz Âdemin iki oğlunun Allaha kurban takdim ettikleri⁴⁹⁰, Hz İbrahim'in, oğlunu kurban etmekle imtihan olduğu⁴⁹¹ bildirilmektedir.⁴⁹²

Hedy, adak, akika ve udhiyye kurbanları hakkında kısaca bilgi verip ne zaman kesildikleri üzerinde duracağız:

3.3.2.Hedy Kurbanının Vakti

Sözlükte “*hediye etmek göndermek, yol göstermek, izinden gitmek*” anlamlarına gelen hedy, fıkhi bir terim olarak, *Allaha manen yaklaşmak için veya bir cinayetten dolayı kefarete olarak kesilmek üzere Harem-i Şerife götürülen veya kendisi veya parası gönderilen kurban* demektir.⁴⁹³

Vacip ve nafil hedy olmak üzere hedy ikiye ayrılır. Vacip olan hedy de temettü-kıran hedy, ceza hedy, ihsar hedy, fevat hedy ve adak hedy olmak üzere beş kısma ayrılır.⁴⁹⁴

Heydin kesim zamanına gelince; İmam Mâlik “Temettü' haccı kurbanı ile nafil kurbanlar bayram gününden evvel kesilirlerse kâfi gelmez” demiştir, İmam Ebû

⁴⁸⁸ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,506.

⁴⁸⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.388.

⁴⁹⁰ 5, Maide: 27.

⁴⁹¹ 37. Saffat: 100–110.

⁴⁹² Yunus Vehbi Yavuz-İsmail Karagöz “Kurban”, *İslama Giriş*, DİB Yay., İstanbul 2007, s.328 .

⁴⁹³ Erdoğan, s.190.

⁴⁹⁴ İsmail Karagöz vd., *Hac İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2007, s. 116-118.

Hanife nafîle kurbanların bayramdan önce kesilmesini caiz görmüştür, İmam Şafii “Her ikisinin de bayramdan önce kesilmesi caizdir” demiştir. Cumhur “Eğer hedy yerine oruç tutulursa istendiği yerde tutulabilir” demiştir. Çünkü oruç tutmakta ne Harem, ne de Mekke halkının menfaati yoktur. Fakat hedy yerine verilen sadakada ihtilâf etmişlerdir. Ulemanın cumhuru “Mekke ve Harem yoksullarına verilmesi gerekir. Çünkü Harem avı cezasına bedeldir” demişlerdir, İmam Mâlik ise “Sadaka da oruç gibidir. Mekke haricinde de verilmesi caizdir” demiştir.⁴⁹⁵

Bu konu el-Hidaye kitabında daha farklı bir şekilde ele alınmıştır. Şöyle ki:

(Haccın nafîle kurbanı İle Temettü' ve Kıran haccı kurbanları bayramdan önce kesilemezler. Fakat İmam Muhammed Mebsutta “Haccın nafîle kurbanı bayramdan önce kesilebiliyorsa da, bayrama bırakmak daha iyidir” diye kaydetmektedir ve sahih olan görüş de budur.) Zira haccın nafîle olan kurbanı Harem'in hediyesi olduğu için sevaplıdır. Harem'e hediye olması da Harem'e ulaştırılması ile gerçekleşmiş olur. Bu durumda da, ne zaman kesilirse kesilsin caizdir. Fakat bayram günlerinde kurban kesmenin ibadet olması hasebiyle bayrama bırakmak daha iyidir. Temettü' ve Kıran haccı kurbanlarının bayramdan önce kesilmesinin caiz olmayışının delili ise Cenâb-ı Hak; “Kurbanlarınızdan yeyin ve sıkıntıda olan yoksula yedin. Ondan sonra tıraş olun, tırnaklarını kesip temizlensinler”⁴⁹⁶ buyurmuştur. Tıraş olup temizlenme zamanı ise bayram günüdür. Bunun için Temettü' ile Kıran haccı kurbanları, bayram kurbanı gibi bayram günleri dışında kesilemezler. (Diğer kurbanları İse kişi istediği zaman kesebilir.) İmam Şafii haccın bütün kurbanlarını Temettü' ve Kıran Haccı kurbanlarına kıyas ederek “Hiç bir kurban, bayramdan önce kesilemez” demiştir. Çünkü ona göre Temettü ile Kıran haccı kurbanları da kefareet kurbanlarıdır.

Biz diyoruz ki Diğer kurbanlar kefareet kurbanları oldukları için bayram ile ilgileri yoktur. Zira bu kurbanlar hacda işlenen herhangi bir kusurun yerine geçsin diye kesilirler. Bunun için denilebilir ki: ne kadar erken kesilseler o kadar iyidir. Temettü' ile Kıran haccı kurbanları ise, vakitli birer nüsük oldukları için bayram kurbanı gibi bayram günlerine mahsusturlar. (Hac kurbanları Harem'den başka bir yerde kesilemezler.) Zira Cehâb-ı Hak, ihramda av öldüren kimseye lâzım gelen cezayı; -

⁴⁹⁵ İbn Rüşd, II,239.

⁴⁹⁶ 22.Hacc: 28–29.

Kâbe'ye ulaşacak bir kurban-⁴⁹⁷ diye vasıflandırmıştır. Bunun için bu vasıf haccın bütün kurbanlarında şart olmuştur. Hem de hac kurbanına Hedy denilir. Hedy ise hediye olarak bir yere gönderilen kurban demek olduğu için onun mefhumunda Harem vardır. Zira hedyin yeri Harem'dir. Peygamber Efendimiz (Şallallahü Aleyhi ve Sellem) de; “Minanın her tarafı kurban kesme yeridir. Mekke'nin de bütün yol ve dereleri kurban kesme yeridir”⁴⁹⁸ buyurmuştur.

3.3.3. Adak Kurbanının Vakti

Adak, dinen mükellef olmadığı halde kişinin farz veya vacip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allaha söz vermesine denir.⁴⁹⁹

Adak herhangi bir şart veya zamana bağlanmamışsa (mutlak adak), adanır adanmaz borç terettüp eder ve bu borcu hemen yerine getirmek müstehab olur. Bir şarta bağlanan adağın(muallak adak) yerine getirilmesi ise o şart gerçekleşince vacip olur. Şart gerçekleşmesinden önce adak yerine getirilirse geçersiz olur; yapılan ibadet ise nafil sayılır. Şart gerçekleşince yeniden yerine getirilmesi gerekir.⁵⁰⁰ Adanan şeyler konusunda hüküm böyle olduğuna göre bu durum adak kurbanı için de söz konusudur.

3.3.4. Akika Kurbanının Vakti

*Yeni doğan çocuğun başındaki ana tüyüne **akika** denir. Böyle bir çocuk için şükran ifadesi olmak üzere kesilen kurbanı da akika denilir. Bunun asıl adı “Nesike”dir.⁵⁰¹*

Araplar eskiden beri çocukları için akika kurbanı keserlerdi. Akika, onlarca gerekli bir şeydi ve güçlü bir âdetti. Bunda, millî (dinî), medenî ve nefsanî yönden birçok maslahat vardı. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), bu güzel âdeti olduğu gibi bıraktı, üstelik onunla kendisi de amel etti ve insanları teşvikte bulundu.⁵⁰² Öyle ki Büreydetü'l - Eslemi (r.a): “Cahiliye devrinde birimizin çocuğu doğduğu zaman bir koyun keser ve kanını çocuğun başına sürerdi. Nihayet Allah İslâm'ı getirince, artık bir koyun kesmeye

⁴⁹⁷ 5.Maide: 95.

⁴⁹⁸ Muvatta, Hacc 178, (1, 393); İbnu Mace, Menasik 73, (3048).

⁴⁹⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.5.

⁵⁰⁰ Ahmet Özel, “Adak”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1988, I,340.

⁵⁰¹ Erdoğan, s.20.

⁵⁰² Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, İz Yayınları, II,457.

ve çocuğun başını traş edip zağferanla kokulamaya başladık” demiştir.⁵⁰³

Akika kurbanının ne zaman kesileceğine gelince; Salih b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Babam akika hakkında "Yedinci günde boğazlanır. Yapmazsa, ondördüncü günde, o zaman da yapmazsa yirmibirinci günde" demiştir.” Ayrıca El-Meymuni de şöyle söylemiştir: “Ahmed b. Hanbel'e çocuk için ne zaman akika kesileceğini sordum. O da:"Hz, Aişe, "Yedi gün, ondört gün ve yirmibir gün" demiştir.”⁵⁰⁴ Buna göre kişi eğer zengin ise, doğumdan sonraki yedinci gün kesilir. Olmazsa ondördüncü gün, bu da olmazsa, doğumunun yirmi birinci günü keser. Eğer eli bollaşmazsa, herhangi bir gün de kesebilir.⁵⁰⁵ Nitekim İmam Mâlik şöyle demiştir: “Çocuğun doğduğu gün, hesaba dâhil edilmez. Ancak doğduğu günün gecesindeki fecrden önce doğmuşsa, o gün hesaba dâhil edilir”. İşin zahirine bakacak olursak; Akikanın bu vakte bağlı kılınması müstehaptır. Yoksa dördüncü, sekizinci, onuncu günde veya daha sonraki günlerde de kesilmiş olsa yeterlidir. Akikada, boğazlama gününe itibar edilir, pişirme ve yeme gününe değil.⁵⁰⁶

Akikanın yedinci gün kesilmesinin hikmeti -Allahü a'lem- şudur: Çocuk doğduğu zaman kurtuluş ile helak olma arasında kararsız bir durumda olur ve müşahade edilen hallerinin ve vücudunun sağlam, fıtratının sağlıklı olduğuna, hayatı kabul edeceğine delalet eden bir vakit üzerinden geçinceye dek çocuğun yaşayıp yaşayamayacağı bilinemez. İşte bu müddetin miktarı yedi gün olarak belirlenmiştir. Hafta günlerin oluşturduğu bir birimdir. Nitekim yıl da ayların oluşturduğu bir birimdir. Akika için yedinci günün tayin edilmesinden maksat şudur: Bu yedi gün, hayatın ilk aşamasıdır. Çocuk bunu tamamladığı vakit, ikinci aşamaya geçer ki, bu da aydır.⁵⁰⁷

Kurban bayramı ile akikanın birleşmesi durumunda; Hanbelîler şöyle demiştir: Akıka günü ile kurban bayramı günü denk gelirse, her ikisi için bir kurban ile yetinmek mümkündür. Bayram günü ile cuma günü denk düştüğünde, her ikisi için bir gusül yeterli olduğu gibi bu da yeterlidir.⁵⁰⁸

⁵⁰³ Ebu Dâvud, 2843.

⁵⁰⁴ Hüseyin Alıcı, *Akika ve Hükümleri*, (Terc.: Muhammed Şahin), İslamhouse 2009, s.21.

⁵⁰⁵ Sabık, III,161.

⁵⁰⁶ Alıcı, s.22.

⁵⁰⁷ Alıcı, s.42-43.

⁵⁰⁸ Sabık, III,161.

3.3.5.Udhiyye Kurbanının Vakti

Udhiye veya idhiye; *kurban bayramında kurban kesim günlerinde Allahın rızasını ve sevap kazanmak maksadıyla kesilen hayvana* denir. udhiyye; kuşluk vaktine girme manasına gelen (adha-yudhi) kökünden gelir. Kuşluk vaktinde kesildiği için bu kurbana udhiyye denmiştir.⁵⁰⁹

Örf ve fıkıh dilinde kurban denilince kurban bayramında ibadet olarak kesilen hayvan anlaşılır.⁵¹⁰ Bu kurbanı kesmek de hicretin ikinci yılında meşru kılınmıştır.⁵¹¹

Âlimler kurbanın sünnet ve vacipliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şafii'ye göre kurban kesmek sünnet-i Müekkededir. İmam Mâlik hacda olan kimse mina da kurban kesmek zorunda değil derken; İmam Şafii böyle bir ayrimda bulunmamıştır. Ebu Hanifeye göre ise “Kurban hizada olan zenginlere vacib; yolculara -zengin de olsa- vacib değildir.”⁵¹²

Kurbanın vücubunun keyfiyetine gelince, kurban kesilecek vakitte kurban kesecek olan şahsın, buna edâen gücünün yetmesi gerekir. Buna göre, kendisine vaktin öncesinde kurban kesmekle mükellef olmayan birisi vaktin sonunda ehil olursa (örneğin: önce kâfir veya köle yahut fakir veya yolcu olan bir kimse, sonra ehil olursa (yâni kurban günleri çıkmadan müslüman, hür zengin ve mukîm olursa) ona kurban kesmek vacip olur. Eğer vaktin öncesinde ehil olur; sonra da ehliyetini kaybederse, (din değıştirme veya fakir düşme veya yolcu olma gibi) o zaman, ona kurban kesmek vacip olmaz. Bir adam, kurban günlerinin ilk günlerinde, bir kurbanı fakir olarak kesip, son vaktinde de zengin olursa; kabul gören görüşe göre, bu kurbanı iade etmesi gerekir. Şayet kurban kesilecek günlerin tamamında zengin olur; sonra da fakir düşerse; kurban almaya gücü yetince, onun bedelini tasadduk etmesi gerekir. Bir kişi, kurban günlerinde keseceği kurbanın bedelini veya bizatihi kendisini tasadduk etse, bu kurban yerine geçmez.⁵¹³

Kurbanın vaktine gelince; İmam Mâlik, Ebu Hanifeye göre bayramın birinci gününden üçüncü günün akşamına kadardır. İmam Şafiye göre ise bayramın dördüncü günü akşamına kadardır.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Mavsili, IV,223.

⁵¹⁰ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI,436.

⁵¹¹ Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IV,392.

⁵¹² İbn Rüşd, II,319.

⁵¹³ Feteva-i Hindiyye, XI,468.

⁵¹⁴ İbn Rüşd, II,333.

Kim namazdan önce keserse bir daha kessin⁵¹⁵ hadisine binaen âlimler bayram namazından önce kurban kesmenin caiz olmadığına müttefiktirler.⁵¹⁶ Kurbanı kesme vakti bayram gününün fecri ile başlar, ancak İmam bayram namazını kıldırmadıkça şehirlilere kurbanlarını kesmeleri caiz değildir. Taşrada oturanlar için ise vakit girdiği ve bayram namazı üzerlerine vacip olmadığı için fecrin doğuşundan sonra kurbanlarını kesebilirler.⁵¹⁷ Bayram namazı kılındıktan sonra imam daha kurbanını kesmemişse kesilen kurbanın hükmünde ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik “Hiçbir kimse kurbanını imamdan önce kesemez” demiştir. İmam Ebû Hanife ile Süfyan Sevrî ise, “İmam kurbanını kesmiş olsun olmasın, bayram namazı kılındıktan sonra kurban kesmek caizdir” demişlerdir.⁵¹⁸

Kurban kesmenin efdal olduğu gün bayramın birinci günüdür. Şayet, kurban üçüncü gün kesilirse, müstehab olan, o kurbanın etini yemeyip tamamını tasadduk etmektir.⁵¹⁹

Geceleyin kurban kesme konusunda da İmam Mâlik, “Caiz değildir” derken İmam Şafii “caiz”dir demiştir. Bu ihtilâfın sebebi, yevm (gün) kelimesinin müşterek olup iki mânâda kullanılmasıdır. Nitekim bu kelime Arap dilinde “Yurdunuzda ancak üç gün daha yaşayacaksınız”⁵²⁰ âyet-i kerimesinde olduğu gibi, bir gece ile bir gündüz demek olan yirmi dört saat manasına geldiği gibi; “Allah onların kökünü kesmek için üzerlerine o rüzgârı yedi gün sekiz gece estirdi”⁵²¹ âyet-i kerimesinde olduğu gibi yalnız gündüz mânâsında kullanılmaktadır. Bunun için, “Ta ki, malum günlerde Allah’ın adını ansınlar”⁵²² âyet-i kerimesinde geçen bu kelimeyi birinci mânâyı yorumlayanlar, “Teşrik günlerinin gecelerinde de kurban kesmek caizdir” derken, ikinci mânâda anlayanlar ise, “Geceleyin kurban kesmek caizdir değildir” demişlerdir.⁵²³ Müstehab olan, kurbanı, gece değil gündüz kesmektir. Çünkü kesilecek kurbanın damarlarını görmek, gündüz daha kolaydır.⁵²⁴

⁵¹⁵ Müslim, Edâhî 16, (1962); Buhârî, Edâhî 1, 4, 12.

⁵¹⁶ İbn Rüşd, II,331.

⁵¹⁷ Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahlı Tercüme*, (Terc.: Orhan Ençakar, Abdulkadir Yılmaz), Yasin Yay., İstanbul 2009, II,286.

⁵¹⁸ İbn Rüşd, II,331.

⁵¹⁹ Feteva-i Hindiyye, XI,474.

⁵²⁰ 11.Hud: 65.

⁵²¹ 69.Hakka:7.

⁵²² 22. Hacc: 28.

⁵²³ İbn Rüşd, II,334.

⁵²⁴ Feteva-i Hindiyye, XI,477.

Vaktinde kesilemeyen kurbanların ya bizzat kendisi ya da bedeli tasadduk edilir.⁵²⁵

⁵²⁵ Feteva-i Hindiyye, XI,469.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEM BEDENÎ HEM DE MALÎ İBADETLERDE NİYET

4.1. HACDA VAKİT

4.1.1.Hacc Ve Umrenin Tanımı

Hacc sözlükte “*kastetmek, yönelmek*” anlamına gelen bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak ise hacc, “*Mekke şehrindeki Kâbe'yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, özel vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menâsiki yerine getirmek*” demektir. Bunların hepsine birden hacc törenleri anlamında “*menâsikü'l-hacc*” denir.⁵²⁶ Seyyid Yahya Şirvani “*Ha ve cim harfinden oluşan Hacc kelimesinde ha hilimden, cim cürümden gelir hilim cürme karşı olur. Hacceden kişi kalp diliyle “Ya Rabbi! Sana cürmüm ve cefam ile geldim. Eğer hilmin ve rahmetinle beni bağışlamazsan kim bağışlayabilir?”*”⁵²⁷ diyerek haccı tasavvufi bir yaklaşımla açıklar.

Kabeyi ziyaretle ilgili ibadetlerden biri de “umre”dir. Ziyaret belirli bir zamanda ve Arafat vakfesiyle birlikte olursa “hacc”; belirli bir zamana bağlı olmayarak vakfesiz yapılırsa “umre” adını alır. Hacc ve umreyi birbirinden ayırmak için hacca “Hacc-ı Ekber”, umreye “Hacc-ı asgar” da denilir.⁵²⁸

4.1.2.Haccın Mahiyeti Ve Önemi

Kutsal zaman ve mekân anlayışı hemen her dinde mevcuttur. İslam dininde de bu anlayış hacc ibadetinde ön plana çıkmaktadır.

İslamın beş temel esasından biri olan hacc kitap sünnet ve icma ile sabittir. Nitekim kur'an-ı kerimde “*Yoluna gücü yetenlerin evi(Kâbe)hacc ve ziyaret etmeleri, insanlar üzerinde Allahın bir hakkıdır*”⁵²⁹ buyrulmaktadır. Hadis-i şerifde “*İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Allahtan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beyti haccetmek ve ramazan orucunu tutmak*”⁵³⁰ buyrulmaktadır. İcmaa deliline gelince İslam ümmeti, haccın farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu farzlığı inkâr eden kâfir olur.⁵³¹

⁵²⁶ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.210.

⁵²⁷ Seyyid Yahya Şirvani, *Şifaül- Esrar*, (Haz: Mehmed Rıhtım), Sufi Yay., İstanbul 2011, s.149.

⁵²⁸ Mehmed Zihni Efendi, s. 677;TDV *İlmihal*, I,515.

⁵²⁹ 3.Âl-i İmran: 97.

⁵³⁰ Buhari, İman 1.

⁵³¹ Mavsili I,284; Ceziri, (Çev: Mehmet Keskin), II,903–904.

Peygamber efendimizin şu hadisi şerifi haccın ömürde bir defa farz olduğuna delildir: *“Ebu Hureyreden rivayetle:”Bir gün rasulullah bize şöyle hitab etti:”Ey insanlar! Size hacc farz kılınmıştır. Şu halde haccı eda edin.” Cemaatte bulunan bir adam:”Her sene mi ey Allahın Rasulü?” diye sordu. Rasulullah cevap vermedi. Adam sorusunu üç kez tekrar etti. Bunun üzerine:” Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın.(mademki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz?) şayet evet deseydim, her yıl haccetmek vacib olurdu ve buna güç yetiremezsiniz. Şunu bilin ki sizden öncekileri helak eden şey, çok soru sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilaflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğinde ifa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının(bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!⁵³²*

Hac ibadeti, hayatın gayesini daha çok Allaha kul olma düzeyinde noktalarken, olgunlaştırdığı insanlarla İslam ülkeleri arasında, kökü 1400 senelik bir derinliğe inen birleşme, anlaşma, güç birliği gibi yüksek amaçları gerçekleştirir. Ayrıca peygamberlerin velilerin, binlerce Salih insanın yüz sürdüğü bir makamda Müslümanlarla kaynaşıp kabeyi tavaf etmek, arafatta mahşerin provasını yapmak şeytanın bütün ümitlerini boşa çıkarmak gibi önemli rolleri vardır.

4.1.3.Haccın Hikmeti

Haccın birçok hikmeti bulunmakla birlikte biz burada birkaç tanesine yer vermeyi uygun görmekteyiz;

Hacc Allahın ihsan ettiği mal, mülk, vücut afiyeti gibi sayısız nimete şükür için meşru olmuştur. Hacc adeta yıllık bir İslam kongresidir. İslamiyetin her ibadette birliği esas alması burada kendini daha bariz bir şekilde göstermektedir. Bu birlik daha beş vakit namaz için bir araya gelenlerin bulunduğu mahalle mescidinde kendini gösterir. Hacda ise bir mahalle veya bir kasabanın değil dünya Müslümanlarının bir araya gelmesi söz konusudur. Ayrıca hacc hakiki din kardeşliğinin tecelli ettiği yerdir. Orada zengin ile fakirin, hakan ile hakirin arasında hiçbir fark yoktur.⁵³³ Namaz ve oruç gibi ibadetlerin, şahsen yapılmasına karşılık hacca gitmeye selahiyeti olan ancak gidemeyenlerin vekâleten birilerini gönderebilme fırsatının din tarafından kişiye verilmesi; hem fakirin hacca gitme imkânını bulması, hem de zengin olup hacca

⁵³² Buhari, İ'tisam 4.

⁵³³ İbn Hacer, II,483.

gidemeyen kişinin bu sayede işinin görülmesi, kanaatimizce bu konuda düşünülmesi gereken ayrı bir hikmettir.

4.1.4. Haccın Farz Oluşu

Dünyada ilk önce Hz İbrahim (as) Allaha ibadet için halka açık bir mabed inşa etmiş ve bütün dünyayı oraya gelip ibadet etmeye davet etmiştir: *“Hani İbrahim'e Beytullah'ın yerini gösterdik ve kendisine şöyle dedik; "Bana hiçbir şeyi ortak koşma ve bu evimi tavaf edenler, ayakta dikilenler, rükûa ve secdeye varanlar için temiz tut. İnsanlara haccı ilân et. Gerek yaya olarak ve gerekse uzak yolları aşarak yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de çeşitli yararlarını gözleri ile görsünler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları belirli günlerde kurban ederken O'nun adını ansınlar. Bu hayvanların etinden hem kendiniz yiyiniz, hem de sıkıntı içinde bulunan yoksullara yediriniz. Sonra kirlerini giderip temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve bu tarihi evi (Kâ'be'yi) tavaf etsinler.”*⁵³⁴

Hız İbrahim(as)nin bu daveti üzerine her sene Arabistana uzak yerlerden insanlar hac yapmak üzere Mekke'ye geldiler. Ancak zaman içinde insanlar Kabeyi bu maksadından uzaklaştırarak içinde yüzlerce putun bulunduğu bir panayır haline getirdiler. Hac hicretin dokuzuncu yılına kadar İbrahimin Hanif dinine göre yapıliyordu.⁵³⁵ Ancak hac ibadetine müşrikler tarafından birçok yanlış uygulamalar karıştırılmıştı. O yıl ise Allah rasulü Hz Ebu bekri hac emiri yaparak İslami haccı Müslümanlara öğretmesi için üçyüz kişilik bir kabile ile Mekkeye gönderdi. Kendisi bir sonraki sene hac yapacağını bildirdi. Hz Ebu Bekr yola çıktığı zaman tevbe suresinin ilk ayetleri nazil oldu. Allah Rasulü bu ayetleri ilan etmek üzere Hz Ali'yi Hz Ebubekirin arkasından Mekkeye gönderdi. Hz Ali bayramın birinci günü akabe cemresi yanında ayağa kalkarak, Allah Rasulünün kendisine verdiği vazifeyi bir hutbe okuyarak yerine getirdi. Bu yıldan itibaren artık hiçbir müşrik hacca gelmemiş ve kabe çıplak olarak tavaf edilmemiştir.⁵³⁶

Peygamber efendimizin dokuzuncu sene hac yapmamasının sebebi hayâsız ve çirkin manzaraları görmeye katlanamamasıydı. Ayrıca cahiliye devrinde insanların, yıl içinde belli olan kabeyi ziyaret zamanını kendi kendilerine unutmuş göstererek hac

⁵³⁴ 22.Hacc:26–29.

⁵³⁵ Mehmed Soysaldı, *Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, TDV Yay., Ankara 1997, s.265.

⁵³⁶ Osman Nuri Topbaş, *Hız. Muhammed Mustafa*, Erkam Yay., İstanbul ts., s.549-551.

ayını değiştirmek değiştirmek zilkade ayına getirmeleriydi. Nitekim hicretin dokuzuncu yılında hacc o ay yapıldı. Ancak haccın asıl yapılması gereken ay zilhicce olduğu için Allah rasulü bir sene bekleyerek ertesi yıl hac vaktinde haccını yapmıştır.⁵³⁷

4.1.5.Haccın Fevri veya Ömri Oluşu

Ebû Hanife, Ebu Yusuf, Malikîlerin iki görüşünden en kuvvetlisine ve Hanbelîlere göre; haccın şartları meydana geldikten sonra, ilk yılda haccetmek kesinlikle farzdır. Bunlara göre, kuvvet ve imkânlar var olduğu halde ilk dönemde hacca gitmek farzdır. Bir kaç yıl bu farz haccı tehir edenin şahitliği kabul edilmez. Kişi haccı yapmaya muktedir olduğu halde ilk senede eda etmeyip ertelerse üç mezheb imamına göre günahkâr olur. Hatta bu müctehidlere göre, hacca gitmesi farz olan, fakat evlenecek durumda olan bir müslümanın önce hac farızasını yapması, nikâhı daha sonraya bırakması gerekir. Ancak evlenmediği takdirde nefesine hâkim olamayıp harama girme gibi bir tehlike varsa, bu durumda önce evlenir, hacca da ertesi sene gider. Şafiiler bu görüşe muhaliftirler. Şafiilere göre ise iki sebepten ötürü ertelenebilir. Birincisi yaşlılık, hac yerine ulaşmama veya malı kaybetme nedeniyle haccedememekten endişesi olmamalıdır. Eğer bu nedenlerden ötürü haccedememekten endişe ederse hemen haccetmesi gerekir yoksa kişi günahkâr olur. İkincisi kişi ertelerken, bir sonraki senede eda edeceğine azmetmelidir yoksa yine asi ve günahkâr olur.⁵³⁸ Üç mezhebe göre hac da namaz ve oruç gibi vakitli bir ibadettir bundan dolayı vaktinde yapılmalıdır; İmam şafi ise Hz peygamberin(sas), haccın farz kılındığı sene değil sonraki sene haccetmesi nedeniyle tehir edilebilir demiştir.⁵³⁹

Kişinin hac aylarından önce haccedecek kadar parası, azığı, bineği ve çoluk çocuğunun asıl ihtiyaçları mevcutken hac aylarına denk gelen günlerde bu imkânlar ortadan kalkarsa, o takdirde haccetmek vacib olmaz. Ancak sözü edilen hac aylarında elindeki imkânları başka bir şeye sarfetmesi doğru olmaz. Aksi takdirde günahkâr olur; kendisine gereken farz hac borç olarak üzerinde kalır.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Numani, II,463.

⁵³⁸ İmam Nevevi, *Hacc ve Umre*,(Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yayınları, İstanbul ts., s.58; Mehmed Paksu, *Açıklamalı İslam İlmihali*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991, s.502; Ceziri (Çev.M.Keskin) II,904-905.

⁵³⁹ İbn Rüşd, II,157-158.

⁵⁴⁰ Yıldırım, II,298.

Hanbelîler hac farzını yerine getirmede ihmalkâr davranan ve sonunda ölen kimsenin tüm varlığından bir hac ve bir de umre masrafı çıkarılacağı görüşündedirler. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Oraya yol imkânı bulunabilenlere Kâbe’yi hac etmek Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır*”.⁵⁴¹ Hadis-i şerifte: “*Hacc yapmak isteyen acele davransın*”⁵⁴² buyrulmuştur.⁵⁴³ Tirmizî’nin bir rivayetine göre: “*Bir kimse Allah’ın evine götüreceği yeterli azık ve bineğe sahip olduğu halde, haccetmezse onun Yahudi ve Hıristiyan olarak ölmesi fark etmez.*”⁵⁴⁴

4.1.6. Hacc Ve Umrenin Vakti

Haccın belirli bir vakti vardır. Kur'an-ı Kerim buna şöyle işaret etmektedir: “*Sana hilallerden soruyorlar, de ki; onlar, insanların ve hac vakitlerinin ölçüsüdür.*”⁵⁴⁵ “*Hac bilinen aylardadır*”.⁵⁴⁶

Malikîlere göre hac ayları; Şevval, Zilkade ve Zilhicce olmak üzere üç aylardan ibarettir. Bu ayların hepsi hac aylarıdır. Zira “*Hac malum olan aylardadır*”⁵⁴⁷ ayetinin umumu, bunu göstermektedir. Ve yine buna göre, Zilhiccenin bütün günlerini hac vakti olarak almak gerekmektedir. Zira ayette cem' ifadesi kullanılmaktadır. Ve ceminin de en az üç olması gerekir. Şu halde, ay olarak üç aydır.⁵⁴⁸

Hanefî ve Hanbelîlere göre; hac ayları şevval, zilkade ve zilhiccenin ilk on günüdür. Bu görüşün dayandığı delil Rasulullah'ın şu hadisidir: “*Hacc-ı Ekber yani en büyük hac günü, kurban günüdür.*”⁵⁴⁹ Hac aylarından olmayan her hangi bir gün, Hacc-ı Ekber günü olamaz. Ayrıca kurban günü, ziyaret tavafı gibi önemli bir hac rüknünün yerine getirildiği gündür.⁵⁵⁰

Hac ayları konusunda Şafîîlerin görüşü de Hanefî ve Hanbelîlerin görüşü gibidir. Şu halde onlara göre de hac ayları sırasıyla şevval, zilkade ve zilhicce ayının on gecesidir. Bu da kurban günü fecrinin doğuşuna kadardır. Onların görüşlerindeki bir farkın izahını yaparsak: Hac aylarından evvel hac ihramına giren kimsenin, söz konusu

⁵⁴¹ 3.Âl-i İmran: 97.

⁵⁴² Ebu Davud, *Menasik*, 6(1732).

⁵⁴³ Şirbini, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Darü'l Marife, Beyrut 1997, I,683

⁵⁴⁴ Tirmizi, *Hacc* 3,(812).

⁵⁴⁵ 2.Bakara: 189.

⁵⁴⁶ 2.Bakara: 197.

⁵⁴⁷ 2.Bakara: 197.

⁵⁴⁸ Mehmet Peker, *Hacca Niyet*, Beka Yay., İstanbul 2002, s.78; İbn Rüşd, II,61; Zuhayli, III, 449.

⁵⁴⁹ Ebu Davud, *Menâsik*, 66.

⁵⁵⁰ Zuhayli, III, 450.

ihramı umre ihramı yerine geçer. Zira hac ibadeti vakitli bir ibadettir. Şayet bu ibadete vaktinden evvel girilirse o ibadet kendi cinsinden başka bir ibadete dönüşür. Farz namazları gibi. Mesela öğle vakti gelmeden önce öğle namazını kılan bir kişinin bu ibadeti nafile namazın yerine geçer. Netice itibarıyla haccın vakti gelmeden hac yapmak caiz değildir. Zira Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır. “*Hac bilinen aylardadır*”⁵⁵¹. Buna kıyas olarak haccın vakti ne zaman ise o zamandan önce ihrama girmek caiz değildir. Zira o da namaz vakitleri gibidir.⁵⁵²

Bir yıl içinde birden fazla hac yapmak caiz değildir. Çünkü belirli olan müddet ancak bir hacca yetecek kadardır. Onun için birden fazla hac yapılması kesinlikle caiz değildir.⁵⁵³

Umrenin ise belli bir vakti yoktur, istenildiği zaman yapılabilir; ancak, Ramazan'da yapılması sünnettir:

a) Hukukçuların çoğunluğuna göre, umre, bütün sene yapılabilir.

b) Hanefî Mezhebine göre, arefe günüyle kurban bayramının dört gününde yapılması sahih olmakla birlikte mekruhtur; Ebu Yusuf’a göre, arefe günü zevalden önce umre yapmak mekruh değildir.⁵⁵⁴

Cumhura göre ise, yılda birden fazla umre yapmak mekruh değildir. Bunun için, yılda defalarca umre yapmak caizdir. Hatta kerahetine dair delil yoktur. Zira Rasulullah’ın (sav) Şevvalin sonları ile Zilkadenin başlarında, buna delil teşkil eden şu hadislerine de burada yer vermek lazımdır.

“*Umre, diğer bir umreye kadar aralarında geçen günahlara kefarettir*”.⁵⁵⁵ İşte bu noktadan hareketle aynı günde olsa bile, çokça umre yapmak Şafiîlere göre sünnet sayılmaktadır. Zira umre en kuvvetli görüşe göre, tavaftan sevab bakımından daha fazladır.

Malikîlere göre, yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur. Zira umre tavaf ve sa'yı içine alan bir ibadet olması hasebiyle, tıpkı hac gibi yılda bir kez yapılabilir. Fakat haccm yıl içinde tekrarı mümkün olmayan belirli vakitte yapılan bir ibadet olduğu, lakin buna mukabil umrenin böyle belirli bir vakti olmadığı için, namazda

⁵⁵¹ 2.Bakara: 197.

⁵⁵² Sabık, II,89; Zuhayli, III, 450; Günenç, s.334.

⁵⁵³ Zuhayli, III,451.

⁵⁵⁴ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 2005, IV,273.

⁵⁵⁵ Buhari, Umre 1; Müslim, Hacc 437 (1349).

olduğu gibi tekrar tekrar yapılabileceği ileri sürülerek konu tartışılmıştır.⁵⁵⁶

Hanefîlere göre; Arafatta vakfe günü, kurban bayramı günü ve bayramı izleyen üç teşrik günü umre yapmak tahrimen mekruhtur. Bunun sebebi o günlerin hac günleri oluşudur. Malikîlere göre; Hac ihramına giren bir kimse bütün bir yılın umre vakti olduğu şeklindeki keyfiyyetin dışındadır. Bu nedenle tavaf, sa'y ve bütün cemrelerin atılması gibi, bütün hac görevlerini yerine getirmediği, umre ihramına girmesi imkânsızdır. Tabii dördüncü günü Mina'da kalkıp acele etmemesi halinde öyledir. Yani bu durumda, dördüncü gün zevalden sonra cemreleri atacak kadar bir zaman geçince, umre ihramına girebilir. Tavaf ve sa'y olmak suretiyle acele ettiği takdirde mesela, atış süresi geçtikten sonra umre ihramına girebilir.⁵⁵⁷

4.1.7.Özel Vakit

Haccın farzlarını yani “ihrama girme”, “Arafat vakfesi” ve “Ziyaret Tavafı”nı kendileri için belirlenmiş özel vakitlerinde yapmak haccın geçerlilik şartıdır. Hac törenleri(menasik), hac ayları içinde yapılır. Hac ayları, hac menasikinin yapılacağı aylar olup, şevval ve zilkade ile zilhicce ayının ilk on günüdür. Bu aylardan önce hac menasikine başlanmaz.⁵⁵⁸

Hac menâsiki zilhicce ayının 8–13 ü arasındaki şu altı günde eda edilir;

- 1- Terviye günü (8 zilhicce)
- 2- Arafe günü (9 zilhicce)
- 3- Aynı zamanda Yevm-i Nahr denen Bayramın ilk günü (10 zilhicce)
- 4- Bayramın ikinci günü (11 zilhicce)
- 5- İlk Nefir Günü de denilen Bayramın üçüncü günü (12 zilhicce)
- 6- İkinci Nefir Günü de denilen Bayramın dördüncü günü (13 zilhicce)

Bu altı günde yapılan hac menâsikini şu şekilde özetleyebiliriz:

Terviye günü (8 zilhicce):

Bütün hacılar sabah namazını Mekke'de kıldıktan sonra hazırlıklarını tamamlayıp, güneş doğduktan sonra telbiye, tekbir ve tehlil eşliğinde Mina'ya hareket ederler. Terviye günü öğle namazından, Arafe günü sabah namazına kadar olan beş vakit namazı mümkünse Mina'da kılmak ve orada geceleme sünnettir.

⁵⁵⁷ Camisab Özbek, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkı ve Müctehidlerin Farklı Görüşleri*, Ravza Yay. İstanbul 2000, II, 342.

⁵⁵⁸ Komisyon, *DİB İlmihal*, I, 525.

Arafe günü (9 zilhicce):

Terviye günü Mina'ya gitme imkânı bulanlar ve orada geceleyenler sabah namazını Mina'da kıldıktan ve güneş doğduktan sonra Arafat'a hareket ederler. Arafat'a vardıktan sonra ise öğle vaktine kadar, çadırlarda ibadetle meşgul olur ve dinlenirler. Öğle ve ikindi namazlarını, "cem'-i takdim" ile kılarlar. Namazdan sonra, "vakfe" yaparlar. Bütün gün, göz, kulak ve dil ile hiç bir masiyeti işlememeye çalışırlar. Rasûlullah (s.a.): "Bugün, gözüne, kulağına ve diline sahip olanın geçmiş günahları bağışlanır" buyurmuştur.⁵⁵⁹ Güneş battıktan sonra, Arafat'tan Müzdelife'ye hareket ederler ve Meş'ar-i' Harâm'a yakın biryere inerler. Akşam ve yatsı namazlarını burada yatsı vakti girdikten sonra "cem'-i tehir" ile kılarlar. Bayram gecesini Müzdelife'de geçirirlerken Mina'da yapılacak "remy-i cimâr" (şeytan taşlama)da kullanılmak üzere taş toplarlar.

Bayramın ilk günü-Yevm-i nahr (9 zilhicce):

Müzdelife'de erkenden sabah namazını kılarlar. Namazdan sonra ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yaparlar. Ortalık aydınlanıp güneş doğmadan Mina'ya doğru yola çıkarlar. Yolda, telbiye, zikir ve duaya devam ederler (Bugün telbiyenin son günü olmasından dolayı telbiyeye ağırlık verilir).

Bayramın ilk günü yapılması gereken menâsik sırasıyla şunlardır:

- a-** Akabe cemresine taş atmak.
- b-** Kurban kesmek (ifrad haccı yapanlar müstesna).
- c-** Saçları tıraş etmek veya kısaltmak.
- d-** Ziyaret tavafı yapmak.

Hacılar Mina'ya geldiklerinde Akabe cemresine şeytan taşlamak için giderler.

Temettü veya kıran haccı yapanlar, şeytan taşlamadan sonra kurban kesme yerine (mezbeha'ya) giderek kurbanlarını keserler.

İfrâd haccı yapanlar Akabe cemresine taş attıktan, temettü veya kıran haccı yapanlar ise kurbanlarını kestikten yahut kestirdikten sonra tıraş olarak ihramdan çıkarlar. Bundan sonra, Mekke'ye inip ziyaret tavafını yaparlar ve hac için önceden sa'y etmemiş olanlar, ziyaret tavafından sonra, haccın sa'yini de yaparlar. Daha sonra tekrar Mina'ya dönerler.

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri (11 ve 12 zilhicce):

Bayramın ikinci ve üçüncü günlerinde zeval vaktinden sonra sıra ile Küçük,

⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 329, 356

Orta ve Akabe cemrelerine "7" şer taş atarlar. Akabe cemresini taşıdıktan sonra buradan ayrılırlar.

Bayramın 4. günü sabah (13 zilhicce)

Bayramın 4. günü sabah (13 zilhicce) tan yeri ağarmaya başladığında Mina'dan ayrılmamış olanlar, her üç cemreye sıra ile o gün de 7şer taş atarlar. Ancak 4. gün taşların zevalden önce atılması da caizdir.

Bayramın 4. günü taşları attıktan sonra, artık Mina'da kalmayıp Mekke'ye geçerler. Buna da "ikinci nefır" denir.

Mekke'den ayrılma zamanı geldiğinde veda tavafını yapıp, tavaf namazından sonra, Kâbe'ye karşı ayakta durup Beytullah'a bakarak ve dua okuyarak Zemzem içerler.

Böylece Beytullah'a veda edip, Harem-i şeriften ayrılırlar.

Hac menâsiki tamamlandıktan sonra, bayramın dördüncü günü akşamından itibaren, özellikle hacdan Önce umre yapmamış, yani ifrad haccı yapmış olanların umre yapması uygun olur.

Bu konuyu hac çeşitlerine göre maddeler halinde özetlersek;

*İfrad Haccı için;*⁵⁶⁰

Mikatta ihram ve Hacca Niyet

Kudûm Tavafı

Zilhiccenin 8. günü (tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10. günü traş, isterse müstehab olarak kurban ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü sırasıyla üç şeytanı taşlamak

Zilhiccenin 12. günü sırasıyla üç şeytanı taşlamak

Mekke-i Mükerrreme'den ayrılmadan önce veda tavafı

*Temettü Haccı için;*⁵⁶¹

Mikatta İhram ve umreye niyet

Umre tavafı

Umre sa'y'ı

⁵⁶⁰ *Hac ve Umre Rehberi*, Fazilet Neş., İstanbul, ts., s.95.

⁵⁶¹ *Hac ve Umre Rehberi*, s.108.

Tıraş ve ihramdan çıkma

En son Zilhiccenin 8. günü Sabaha kadar ihrama girmek ve farz hacca niyet etmek

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü kurban kesmek

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü tıraş olmak ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Zilhiccenin 12. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Mekke-i Mükەرreme'den ayrılmadan önce veda tavafı

*Kıran Haccı için*⁵⁶²:

Mikatta İhram, umre ve hacca niyet

Umre tavafı

Umre sa'y'ı

Kudûm tavafı

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü kurban kesmek

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü tıraş olmak ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Zilhiccenin 12. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Mekke-i Mükەرreme'den ayrılmadan önce veda tavafı yapılır.

Hac menasiki ile ilgili uygulamalar ve bunların vakitlerini mezheplerin görüşlerini göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışalım:

⁵⁶² *Hac ve Umre Rehberi*, s.117.

4.1.8.İhrama Girme Ve İhramdan Çıkmanın Vakti

Haccın geçerlilik şartlarından biri olan ihrama girmek; hac veya umreyi ya da her ikisini eda için mübah olan şeylerden bazılarını kendisine geçici olarak haram kılmak, yani onları yapmaktan sakınmaktır.⁵⁶³

İhrama girmenin vakti konusunda mezheplerin görüşleri şu şekildedir:

İbn Abbas'a göre, ihrama, hac aylarında girmek sünnettir.

İmam Şafiî'ye göre, mutlaka hac aylarında ihrama girilir. Bundan önce girilirse, -vaktinden önce namaz gibi- sahih olmaz ve ihram umre için geçerli olur.⁵⁶⁴

Ahmed b. Hanbel'e göre, ihramın zamanı, hac ayları denen Şevval ve Zilkade aylarıyla Zilhicce'nin ilk dokuz günüdür; bu zamandan önce ihrama girmek mekruhtur.⁵⁶⁵

Ebu Hanife'ye göre, umrede olduğu gibi, hacda da mekruh olmakla birlikte bütün yıl ihrama girilebilir.⁵⁶⁶

İmam Mâlike göre ise; şevval ayının ilk gününden başlayıp kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasından kısa bir süre öncesine kadar(ihrama girip arafatta vakfe yapmaya vakit kalıncaya dek) devam eder. Bu vakitten önce ihrama girip bu vaktin girmesine kadar ihramda beklemek ya da bu vaktin çıkmasından sonra ihrama girmek mekruh olmakla beraber sahihdir. Arafat vakfesinin zamanı geçmesi sebebiyle bu vaktin çıkmasından sonra ihrama girilirse bu ihram ertesi senenin hacı için geçerli olur.⁵⁶⁷

Mîkattan Önce İhrama Girme meselesine gelince;

Hanefi Mezhebine ve İbn Mes'ud'a göre, mikattan önce ihrama girmek caizdir, hatta efdaldır; Ebu Hanife'ye göre, herhangi bir yasağı işlemekten emin olunca önceden girmek efdaldır; eş-Şafiî'ye göre ihrama mikatta girmek efdaldır.⁵⁶⁸

Umre için belirli bir zaman olmadığından ihrama istendiği an girilebilir, yani umre ibadeti ne zaman yapılacaksa o zaman ihrama girilir.⁵⁶⁹

İhramdan çıkma vakti ise, hac işlemleri yapıp kurban bayramı günlerinde tıraş olduktan sonradır. İhramdan çıkmaya, Tahallul adı verilir.⁵⁷⁰

⁵⁶³ Erdoğan, "İhram", s.235.

⁵⁶⁴ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,913.

⁵⁶⁵ Merdavi, III,430; Akyüz, IV,160.

⁵⁶⁶ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,911.

⁵⁶⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁶⁸ Akyüz, IV,164.

⁵⁶⁹ Şuca, s.271.

⁵⁷⁰ Akyüz, IV,169.

4.1.9.Arafat Ve Minaya Yönelme

Terviyeye günü Minâ'ya dönmek sünnettendir. Kişinin Minâ'ya döndüğü zaman çokça duâ ve telbiyede bulunması, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılarak' Minâ'da geceleme, Nebî aleyhisselam'ın sünnetine uymak için dokuzuncu günü güneş doğmadan hacıların Minâ'dan çıkmaması müstehabdır.⁵⁷¹

Şafiilere göre acelesi olmayan kişilerin üç teşrik gününün gecelerinin büyük bölümünü Mina'da geçirmeleri şarttır. Ancak acele edip ikinci teşrik gününde(kurban bayramının üçüncü gününde) Mina'dan çıkıp Mekkeye gitmek isteyen kişiden, üçüncü teşrik gününün gecesinde Mina'da geceleyp şeytanı taşlama yükümlülüğü düşer. Fakat bu işte acele eden kişinin, en geç teşrik günlerinin ikincisinde(Kurban bayramının üçüncü gününde) güneşin batmasından önce Mina'dan çıkmış olması gerekir. Ama bu günde kişi Mina'da iken güneş batarsa, teşrik günlerinin üçüncü gecesi de kalıp şeytan taşlaması zorunlu olur. Ancak gecikmesi bir mazeretten dolayı olmuşsa bu zorunluluk ortadan kalkar. Ayrıca mina'da erken çıkışın, niyetle birlikte olması gerekir. Niyetsiz olarak erken çıkan kişinin geri dönmesi gerekir.⁵⁷²

4.1.10.Arafat Vakfesinin Vakti

Vakfe; haccın iki temel rüknünden birincisi olan arafatta belli bir süre bekleme görevidir.⁵⁷³ Vakfenin farz olan süresi, yapılacağı zaman içinde, çok az da olsa bir müddet Arafat'ta bulunmaktır.⁵⁷⁴

Gece ve gündüz bu vaktin her hangi bir cüzünde vakfe yapmak kâfi gelir. Ancak gündüz vakfe yaparsa, vakfesini güneş battıktan sonraya kadar uzatması vaciptir. Şayet gece vakfe yaparsa üzerine bir şey lâzım gelmez. Şâfiî'ye göre, vakfeyi geceye kadar uzatmak sünnettir.⁵⁷⁵

Bunun vaktinin ne zaman olduğu konusuna gelince;

Hanefilere göre; arefe günü güneşin zevale ulaşmasından itibaren başlayıp kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasına kadar devam eder.⁵⁷⁶

Malikilere göre arafatta vakfenin vakti, arefe günü güneşin batmasından

⁵⁷¹ Sabık, II,148.

⁵⁷² Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,950-951.

⁵⁷³ Erdoğan, "Vakfe," s.595.

⁵⁷⁴ Akyüz, IV,171.

⁵⁷⁵ Sabık, II,149.

⁵⁷⁶ Ceziri, (Çev.:M.Keskin), II,911.

itibaren başlar ve kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Ancak arefe günü güneşin zevali ile batması arasında, bir anlık bir zaman için de olsa arafatta durmak vaciptir; terk edilirse kurban (hedy) gerekir.⁵⁷⁷

İbnü'l-Münzir şöyle demiştir: “İlim ehli, imamın ve onunla beraber kılan cemaatin Arafat'ta Öğle ile ikindiye beraberce kılmaları gerektiğine icma etmişlerdir.” Şayet imamla beraber cem yapmamişsa, tek başına kıldığı halde cem yaparak kılar.⁵⁷⁸

Arafat'ın herhangi bir yerinde vakfe yapmak yeterlidir. Çünkü Arafat'ın, batı tarafındaki vadi hariç her yerinde vakfe yapılır. Bu yerde ise vakfe icmaen caiz değildir. Vakfenin imkân nisbetinde kayaların bulunduğu veya kayalıklara yakın bir yerde yapılması müstehabdır.⁵⁷⁹ Çünkü Rasûlüllah sallâllahu aleyhi ve sellem bu yerde vakfe yaparak; “Ben burada vakfe yaptım, Arafatın tümü vakfe yeridir” buyurmuştur.⁵⁸⁰

4.1.10.1.Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması

Hac için ihram giyen kişi, vakfe yapmak üzere Nahr gecesinde Arafat'a gider de henüz fecir doğmadan, yatsı namazı sıgacak kadar bir zaman kala Arafat'a yaklaşır ve yatsı namazını kılması halinde vakfe yapma imkânı kalmaz ise, kendisi için vakfe ve yatsı namazı vakti çakışmış olur. Bu durumda kişi bunlardan birini eda ederse diğerini kaçırma durumu olmasından dolayı bu konuyla ilgili üç görüş öne sürülmüştür: En sahih görüşe göre vakfe yapmak üzere Arafat'a çıkar. Zira vakfenin kazası ve bunun için kurban kesmenin vacip olması açısından, kaçırılan vakfede birçok zorluk bulunur. Çoğu kere vakfenin kazası mümkün olmayabilir. Bu da haccın edası için büyük bir zorluk doğurur. Bu nedenle vakfe yapıp namazı tehir etmek gerekir. İkinci görüşte; haccın aksine namazı acele üzere kaza etmek gerektiğinden bulunduğu yerde namazını kılar. Zira hac geciktirme üzere eda edilebilir ve namaz bundan daha kuvvetlidir. Üçüncü görüşe göre; ikisini birleştirerek namazı, korku namazı şeklinde kılmaktır. Kişi, tahrim tekbirini alarak namaza başlar ve acele ile vakfe yerine gider.⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁷⁸ Sabık, II,154.

⁵⁷⁹ Sabık, II,152.

⁵⁸⁰ Hadisi Müslim, Ahmed ve Ebû Dâvûd, Câbir hadisinden rivayet etmişlerdir.

⁵⁸¹ İmam Nevevi, *Hacc ve Umre*, (Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yay., İstanbul ts., s. 153-154.

4.1.11.Müzdelife Gecelemek

Müzdelife Mina ile Arafat arasındır. Hacılar bayram gecesini kızıllık kaybolduktan sonra Müzdelife'ye ulaştıklarında akşam ve yatsı namazlarını birleştirilerek cem-i tehir şeklinde kılarlar. Sabah namazı da Müzdelife'de Meş'-ar-i Haram da kılınır. Namazdan sonra dua ve niyazda bulunmak amacıyla biraz daha durulur. Güneş doğmadan önce Mina'ya gidilir.⁵⁸²

Hanefî Mezhebine göre, Müzdelife'de yapılacak vakfenin zamanı, bayramın birinci günü fecri sadıkla güneşin doğması arasındaki vakittir. Bu, vakfenin vacibidir; mazeretsiz terkedilirse, dem gerekir. Bu vakitte yapılması Şafiî ve Hanbelî Mezheplerine göre vacip, Malikî Mezhebine göre şarttır.

Şafiî Mezhebine göre, Müzdelife'de vakfenin zamanı Arafat'ta vakfeden sonra bayram gecesini yarısında başlar. İmam Şafii de “Eğer gecenin yarısından sonra Müzdelife'den ayrılıp sabah namazını Müzdelife'de kılmazsa ona kurban gerekir” demiştir.⁵⁸³

Müzdelife'de vakfede edal olan, sabah namazını erken kılıp güneş doğana kadar dua etmek; güneş doğunca ayrılmaktır.⁵⁸⁴

4.1.12.Şeytan Taşlama(Remy-i Cimar)

Bütün ulemaya göre teşrik günlerinde cemreleri taşlamanın sünneti, her gün önce birinci, sonra ikinci, sonra üçüncü cemreyi taşlamak ve birinci ile ikinci cemreleri taşıdıktan sonra her birinin yanında durup uzunca dua etmek, üçüncü cemreyi taşıdıkları sonra ise hemen oradan ayrılmaktır.⁵⁸⁵

Malikilere göre şeytan taşlamanın belli günleri olup, bunlar, kurban bayramının birinci ikinci, üçüncü ve dördüncü günleridir. Bu günlerde taşlamanın vakti ise güneşin zevali ile batışı arasındadır. Geceye veya ertesi güne bırakılması halinde kurban gerekir. Taşlamanın hergün öğle namazını kılmadan önce yapılması menduptur.⁵⁸⁶

Şafiilere göre kurban bayramının birinci günü yalnızca akabe cemresine taş atılır. Kurban bayramının geri kalan üç gününde ise her üç cemreye taş atılır. Cemre

⁵⁸² Özbek, II, 354.

⁵⁸³ İbn Rüşd, II,197.

⁵⁸⁴ Akyüz, IV,189.

⁵⁸⁵ İbn Rüşd, II,197.

⁵⁸⁶ Ceziri, (Çev.:M.Keskin), II,954.

(şeytan taşlama)nin vakti, arafatta vakfe yapmış olma kaydıyla kurban bayramının birinci gecesini, gece yarısından itibaren başlar ve teşrik günlerinin sonuna kadar devam eder.⁵⁸⁷

Hanefilere göre Akabe cemresini taşlamanın vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuyla başlar ve ikinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Bu vaktin başlangıcından önce yapılan taşlama geçersizdir. Bu vaktin çıkmasına kadar taşlama yapılmazsa kurban kesmek gerekir. Bu taşlamanın güneşin doğuşundan zevaline kadar yapılması müstehab olur. Zevalden sonra gurub vaktine kadar yapılması da mübahtır. Taşlamanın gece yapılması ve Kurban bayramının birinci günü, fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasında yapılması mekruhtur. Kurban bayramının ikinci günü üç cemre taşlanır. Cemreler arasında sıraya riayet etmek sünnettir. İki cemreyi taşlama arasında Kur'anı kerimden üç hizip okuyacak kadar (yaklaşık olarak kırk beş dakika) beklemek sünnettir. Bayramın ikinci ve üçüncü günleri taşlamanın vakti, güneşin zevalinden batmasına kadardır. Kişi bayramın ikinci günü fecirden sonra taşlamada bulunursa bundan dolayı ona kurban gerekir.⁵⁸⁸

Hanbelîlere göre ise taşlamanın vakti Arafattan daha önce vakfe yapmış kişi için, kurban bayramının birinci gecesinin yarısından itibaren başlar ve teşrik günlerinde taşlamanın zevalden önce yapılması sahih olmaz.⁵⁸⁹

Üç imam, cemreler arasında tertibin şart olduğuna, Rasûlüllah'ın yaptığı gibi bu sırayla taşların atılması gerektiğine delil getirmişlerdir. Hanefîlerce kabul edilen görüşe göre ise, tertib sünnettir.⁵⁹⁰

4.1.13.Kurban Keskme

Hedy'in kesilme zamanına gelince: imam Mâlik “Temettü' haccı kurbanı ile nafiye kurbanlar bayram gününden evvel kesilirlerse kâfi gelmez” demiştir, imam Ebû Hanife nafiye kurbanların bayramdan önce kesilmesini caiz görmüştür, İmam Şafii “Her ikisinin de bayramdan önce kesilmesi caizdir” demiştir.

Cumhur “Eğer hedy yerine oruç tutulursa istendiği yerde tutulabilir” demiştir. Çünkü oruç tutmakta ne Harem, ne de Mekke halkının menfaati yoktur. Fakat hedy

⁵⁸⁷ Kasânî, II,137; Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,950.

⁵⁸⁸ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,952.

⁵⁸⁹ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,953.

⁵⁹⁰ Sabık, II,158.

yerine verilen sadakada ihtilâf etmişlerdir. Ulemanın cumhuru “Mekke ve Harem yoksullarına verilmesi gerekir. Çünkü Harem avı cezasına bedeldir” demişlerdir, imam Mâlik ise “Sadaka da oruç gibidir. Mekke haricinde de verilmesi caizdir” demiştir.⁵⁹¹

4.1.14. Traş Olmak

Şafiilere göre; Tıraşın vaktinde yapılması. Bu vakit de Arafat vakfesinden ve bayram gecesinin yarısından sonra başlar. Bu vakitten önce tıraş yapan kimsenin fidye vermesi gerekir.⁵⁹²

Malikilere göre traş olmayanın veya traşı memlekete döndükten sonra erteleyen kişinin kurban kesmesi gerekir. Traşı teşrik günlerinden sonraya erteleyip de Mekke'de traş olmayan kişiye de kurban kesmek gerekir. Fakat teşrik günlerinden sonra da olsa Mekke'de traş olan kişiye kurban cezası düşmez.⁵⁹³

Ebu Hanife'ye göre traş olmanın zamanı kurban günleridir. Ebu Yusuf'a göre traş olmanın zamanı ve mekânı yoktur. İmam Muhammed'e göre ise mekâna bağlı olup zamana bağlı değildir. İmam Züfer'e göre ise belli bir mekânı yoktur ancak belli bir zamanı vardır. Ebu Hanife'ye göre kurban günlerinin sonrasına traş olmak ertelenirse veya harem bölgesi dışında traş olunursa kurban gerekir.⁵⁹⁴

4.1.15. Tavafın Vakti

Tavafın vaktini ele almadan önce tavaf çeşitleri hakkında kısaca bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

Âlimler Tavafu'l-Kudûm, Tavafu'l-İfaza ve Tavafu'l-Veda olmak üzere üç çeşit tavaf vardır demişlerdir. Tavafu'l-Kudûm, Mekke'ye yeni girildiği zaman yapılan tavaftır. Tavafu'l-İfaza, Bayram günü Cemratü'l-Akabe denilen büyük cemrenin taşları atıldıktan sonra yapılan tavaftır. Tavafu'l-Veda da kişinin Mekke'den ayrılacağı sırada yaptığı tavaftır.⁵⁹⁵

Tavafın ne zaman caiz olduğuna gelince: Ulema onun hakkında üç çeşit görüşte bulunmuşlardır. Biri, tavafın sabah ve ikindi namazlarından sonra caiz olduğu ve fakat günün doğuş ve batışı sıralarında caiz olmadığıdır. Biri de, sabah ve ikindi

⁵⁹¹ İbn Rüşd, II,239.

⁵⁹² Şuca, s.268.

⁵⁹³ Ceziri, II,955.

⁵⁹⁴ Kasani, II,141.

⁵⁹⁵ İbn Rüşd, II,186.

namazlarından sonra mekruh olduğu ve günün doğuş ve batışı sıralarında da caiz olmadığıdır ki bu da görüşüdür. Üçüncü görüş ise bütün vakitlerde caiz olduğudur ki, İmam Şafii ve bir başka cemaat de bu görüştedirler. Bu her üç grubun da delillerinin kökü, bu vakitlerde namaz kılmanın caiz olup olmadığıyla ilgilidir.⁵⁹⁶

Rükun olan İfaza tavafının vakti konusunda mezhepler ihtilaf etmişlerdir.

Hanefilere göre: Kişi arafatta vakfeyi yaptıktan sonra ziyaret tavafını herhangi bir vakitte yapabilir. Fakat tavaftan önce belli vakitte arafatta vakfe yapmayan kişinin tavafı sahih olmaz. Hac ayları olarak bilinen şevval, zilkade ve zilhicce aylarında ifaza tavafı yapılmalıdır. Zilhicce ayında arafatta vakfe yapan bir hacı adayı, bu ayın çıkışına kadar ifaza tavafını yapmazsa, bu tavafı diğer yılların bu aylarında yapması gerekir.⁵⁹⁷

Malikilere göre Ziyaret tavafının vakti kurban bayramının birinci gününden itibaren başlar, zilhiccenin son gününe kadar devam eder. Bu tavafı zilhicce ayından sonraya bırakan kişiye kurban(dem) gerekir ve bu sayede tavafı da sahih olur. Ziyaret tavafını, kurban bayramından önce yapmak sahih olmaz. Ama arafattaki vakfe bunun tersinedir. Vakfe vaktinden önce sahih olmadığı gibi vaktinden sonra da sahih olmaz.⁵⁹⁸ Tavaf yapılmadıkça ihramdan çıkılmaz.⁵⁹⁹

Şâfiî ve Ahmed'e göre; ziyaret tavafının vakti kurban bayramı gecesinin yarısından başlar. Sonu için bir hudut yoktur. Yalnız, tavaf yapınca kadar kendisine kadın helâl olmaz. Tavafı teşrik günlerinden sonraya bırakmak her ne kadar mekruh olsa bile kurban kesmeyi gerektirmez. Tavafın yapılabileceği en faziletli vakit kurban günü kuşluk vaktidir.⁶⁰⁰

4.1.16.Sa'y'ın Vakti

Cumhur'a göre sa'y, tavaftan sonra yapılır. Tavaftan önce yapılırsa, yeniden sa'y edilir. Tavaftan önce sa'y edilir ve bunu unutarak Mekke'den, çıktuktan sonra hac ve umrede birleşme yapıyorsa haccın kazası ve hedy, umre yapıyorsa umrenin kazası gerekir; Sevrî'ye göre hiçbir ceza gerekmez; Ebu Hanife'ye göre, Mekke'den çıkınca

⁵⁹⁶ İbn Rüşt, II,183.

⁵⁹⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II, 911,931.

⁵⁹⁸ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁹⁹ Vecdi Akyüz, IV,179.

⁶⁰⁰ Sabık, II,175.

dönülmez, fakat dem gerekir. Hac için yapılan sa'y, kudüm veya ziyaret, umre için yapılan sa'y ise umre tavafından sonra yapılır.⁶⁰¹

Âlimlerin birçoğu, sa'y'ın tavaftan sonra yapılması gerektiğinde ve tavaftan önce sa'y'ı yapan kimsenin -Mekke'den ayrılmış olsa bile- bir daha sa'y yapmak için dönmek zorunda olduğunda müttefiktirler. Öyle ki eğer umre veya hac yapan kimse bilmeyerek tavaftan önce sa'y yapmış ve ihramdan çıktıktan sonra kadınlara yaklaşmış olursa bir daha umre yapması ya da ertesi sene bir daha hacca gitmesi veya aynı zamanda kurban kesmesi gerekir. İmam Ebû Hanife de “Eğer Mekke'den ayrılmışsa bir daha dönmek zorunda değildir. Fakat kurban kesmesi gerekir” demiştir.⁶⁰²

Malikilere göre sa'y kudûm tavafından hemen sonra yapılmamışsa ziyaret tavafından hemen sonra yapılır.

Sa'yın arka arkaya yapılması şart değildir. Sa'yın şartlarını birleştirmeye mâni olacak bir engel ortaya çıkar veya namaz başlarsa bundan dolayı sayım kesmesi caizdir. İşi bitince, yaptığı sa'yın üzerine bina ederek sayını tamamlar.⁶⁰³

4.1.17.Kudüm Tavafının Vakti

Hanefilere göre kudum tavafının vakti mekkeye giriş anından başlar ve arafatta vakfe yapmakla sona erer. Arafatta vakfe yapıncaya kadar kudum tavafı yapmamış olan kişi artık kudum tavafını elden kaçırmış olur. Ancak vakfede durmamış ise kudum tavafının vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder.⁶⁰⁴

4.1.1.8.Veda Tavafı

Hacca uzaklardan yani Mikat sınırları dışından gelmiş olanların (Afakilerin) Mekke'den ayrılmadan “Veda Tavafı” yapmaları vaciptir. Bu, hacıların hacla ilgili olarak yapacakları son görevdir (nüsüktür). Buna “Sader Tavafı” da denir.⁶⁰⁵

Kişinin Mekkedan ayrılmak istediği vakit veda tavafının müstehab olduğu vakittir. Kişi bu tavafı nahr günlerinde veya sonraki günlerde de yapabilir.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ Akyüz, IV,187.

⁶⁰² İbn Rüşd, II,190–191.

⁶⁰³ Sabık, II,141.

⁶⁰⁴ Ceziri, II,934.

⁶⁰⁵ İsmail Karagöz vd., *Diyanet Hac Rehberi*, DİB Yay., Ankara 2007, s.66.

⁶⁰⁶ Kasani, II,143.

4.1.19. Hac Vaktinin Değişebilirliği Çevresinde Oluşturulan Şüpheler:

Hacc ibadeti esnasında çeşitli nedenlerle zaman zaman tatsız durumların yaşandığı bir gerçektir. Özellikle bazı yıllarda tavaf, vakfe, şeytan taşlama gibi haccın bazı rukünleri gerçekleştirilirken yaşanan izdihamlar sonucu ölü sayısının artması bu tatsız durumların başında gelmektedir. Maddi düzenlemeler sayesinde tüm bu olumsuzlukların düzeltilebileceği bir gerçek ise de kutsal topraklara sahip olan arap emirliğinin içişlerine müdahale olarak algılanmasından dolayı bu konudaki tekliflerin başarıya ulaşmayacağı iddia edilmektedir. Bu olumsuzlukların, bu şekilde bertaraf edilemeyeceğini iddia eden bazı gruplar hacc ibadetinin uygulama zamanının değiştirilerek çözüme ulaşılabileceğini savunmaktadırlar.⁶⁰⁷

Kur'an-ı kerimde hacc ile ilgili ayetlere baktığımızda ayrıntılı olarak hacc ibadetinin nasıl yapıldığına değinilmemektedir. Bizler bu ibadetin detaylarını peygamberimizden öğrenmekteyiz. Nitekim efendimiz(sav); “*Hac menâsikini benden alın*”⁶⁰⁸ buyurarak hacc ibadetini onun yaptığı gibi yapmamız gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Hac daha uzun bir süre içine yayılarak, izdihamın önlenilebileceğine işâret bulunduğu ileri sürülen âyet-i kerime’de, “Hac bilinen aylardadır” buyrulmaktadır. Fakat ayette bilinen ayların hangi aylar olduğu dahi belirtilmemekle birlikte bu aylar bile peygamberimizin uygulamasından alınmıştır.⁶⁰⁹ Yani bu iddiaları ortaya atan gruplar bile peygamberimizin sünnetine belli bi yere kadar kayıtsız kalmaktadırlar.

Ayrıca haccın farz kılındığı sene peygamberimizin haccetmeyip daha sonraki yıl hac aylarına tekabül ettikten sonra haccetmesi⁶¹⁰ de bizce bu konuda bir delil teşkil eder. Nitekim eğer hacc uzun vadede gerçekleştirilebilen bir ibadet olsaydı peygamberimiz haccın farz kılındığı sene hacceder hac farzasını erteleyerek hacc vaktini beklemezdi.

Konumuzla ilgili olması hasebiyle ibn Abbastan(ra) rivayet edilen şu hadise de yer vermemiz gerekmektedir: “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'tan yola çıkmıştı, arkasından birisinin (koşturmak için) devesine şiddetle bağırıp, vurduğunu işitti. Bunun üzerine kamçısıyla (etrafındakilere kulak verin diye) işaret edip, şöyle*

⁶⁰⁷ Kahraman, s.251–252.

⁶⁰⁸ Müslim, Hac 310.

⁶⁰⁹ www.mumsema.org.tr. / 26 Mayıs 2011.

⁶¹⁰ Numani, s.463.

buyurdu: “Sâkin olun. (Allah'ı razı edecek iyi davranış ve) birr acelede değildir.”⁶¹¹ hacc ibadetinin bazı noktalarda dikkat ve sukunet gerektirdiği bilinen bir gerçektir. Bunlardan biri, Arafat'ta ifâza anıdır. Yüz binlerce hacı kâfilesi, bir anda muayyen ve mahdud yollarla aynı hedefe sükün etmektedir. Keza şeytan taşlama anlarında da aynı kalabalık muayyen vakitlerde belli noktalara izdiham etmektedir. Böyle anlarda sükûnetin ehemmiyeti açıktır. Gerek Arafat çıkışında ve gerekse cemrelerde çok sık panik ve telaş sebebiyle nice insanların ezilerek öldüğünü belirtmiştik. Bu vak'alar gözönüne alınınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc menâsikinin bilhassa ifâza safhasında sükûnet tavsiye edip “Telaşta Allah'ın rızası yok!” mânasında ihtarda bulunması cidden mânidârdır ve günümüzün şartlarına uygun mucizane bir mesajdır. Ayrıca bu durum bizlere bazı grupların belirttiği gibi haccın üç aya yayılmasına muhalif bir hadistir de diyebiliriz. Nitekim peygamberimiz aceleci davranan bu insanlara sükûneti tavsiye etmek yerine acele etmeyin daha önümüzde üç ay gibi geniş bir zaman var da⁶¹² diyebilirdi.

Hz. Peygamber, “ *Hac Arafat'tır*”⁶¹³ buyurarak haccın en önemli rüknünün Arafat olduğunu da belirtmiştir. Uygulamasıyla da arafattaki vakfenin ne zaman olacağını göstermiştir. Arafat vakfesi haccın vazgeçilmez rükünlerinden olması nedeniyle belirtilen vakitte vakfe yapamayan kişi ertesi yıl yeniden hac yapmalıdır.

İddia edildiği üzere eğer hacc ibadeti üç aya yayılmış olsa bile Arafat vakfesini zilhiccenin dokuzuncu gününün yani kurban bayramı arefesinin dışında caiz gören hiçbir otorite âlim ve fakih yoktur. Bu demektir ki her halükarda o kalabalık Arafat vakfesinde bir araya gelmek zorundadır. Ayrıca şunu da belirtmek de fayda görmekteyiz ki cahiliye döneminde yapılan hac uygulamasında da Arafat vakfesinin zamanı aynı gündür. Hac ibadetinin mahşeri hatırlatması yönü de göz önünde bulundurulursa bunun en yoğun biçimde hissedildiği yerin hiç şüphesiz Arafat vakfesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu hikmet göz önünde bulundurulursa izdihamı yok etmek yerine disipline sokmak bu hikmete daha uygun bir yaklaşım olacaktır.⁶¹⁴

⁶¹¹ Buharî, Hacc 94; Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1920); Nesâî, Hacc 204,(5, 257–258).

⁶¹² Kahraman, s.254.

⁶¹³ Ebu Davud, Menasik 68.

⁶¹⁴ Kahraman, s.258–260.

SONUÇ

İlk insandan günümüze kadar herkesin ve her dinin yakından ilgilendiği ya da ilgilenmek zorunda olduğu bir kavramla –vakit kavramıyla- Müslümanların ilgilenmemesi düşünülemez. Çünkü Şarii İslamdaki birçok ibadet için özel vakitler tayin etmiştir.

İbadetler bir özür bulunmadığında kendi vakitlerinde yapılmalıdır. Bu, yapılacak ibadetlerin makbul olmasına vesile olur.

İbadetlerin ifa edilmesinde günlük ibadetler için güneş takviminin yıllık ibadetler için ise ay takviminin kullanılmasında birçok hikmet vardır. Nitekim günde beş defa kılınan namazla kişi yüce huzurda olduğunu hatırdan çıkarmayacak ve bu bilinç dünyada günün her anında canlı tutulacaktır. Orucun yılın her mevsimine ve dönemine denk gelerek uzun ve kısa, sıcak ya da soğuk günlerde Müslümanlar arasında eşitliği sağlaması açısından ay takvimine göre ifa edilmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Diğer yandan bu hikmeti zekât için ele alırsak; belirlenen vaktin durmadan zekât verme sırası gelecek kadar kısa olması insanlara ağır yük getirebilirken; bu vaktin uzun olması da cimrilere fırsatçılara prim vererek ihtiyaç sahiplerine hiçbir menfaat sağlamayacaktır. Hac ibadeti için kutsal topraklarda olan tüm Müslümanların ihramlarıyla birlikte arafatta bulunmaları dünyada iken mahşeri hatırlatan bir manzarayla karşılaşmaları açısından son derece önemlidir.

İbadete ön hazırlık olan amellerde vakitle ilgili dini amellere baktığımızda; hiçbir vakitle ilgili olmasa bile kişinin abdestli olması şart olduğu bir işi yapmak istediğinde abdest almasının gerekli olduğunu görmekteyiz. Namaz vakti girmeden önce teyemmüm etmenin caiz olup olmaması meselesi ihtilaflıdır. Guslü gerektiren durumlardan olan hayız ve nifas müddetinin ne kadar olduğu konusunda da görüş birliği sağlanamamıştır. Bunun sonucu olarak istihaze meselesi ortaya çıkmaktadır.

Tezimizin başlıca konularını oluşturan namaz, oruç, zekât, kurban ve haccın özel vakitleri vardır. Bu ibadet vakitlerinin bir kısmına Kur'an-ı Kerimde ulaşmakla birlikte genel ve ayrıntılı bilgileri Hz Peygamber(sas) den öğrenmekteyiz. Beş vakit namazın Kur'an-ı Kerim'de yer almadığı iddiaları bulunsa da genel kabul; Kur'anda beş vakit namazın olduğu yönündedir. Oruca başlarken, ihtilâf-ı metâlîe itibar edilip edilmeyeceği hususundaki ihtilaflara rağmen cumhur "ihtilaf-ı metaliye yer yoktur" hükmünü benimsemektedir. Zekât için yılbaşı; nisab miktarı mala sahip olunduğu

zamandır. Bunun için miladi veya hicri yılbaşları gibi belirli zamanlar söz konusu değildir. Çıkan izdihamlar sonucu Hac vaktinin değiştirilmesi yönündeki teklifler “hac menasikini benden alın” hükmüne aykırı olması nedeniyle makul bir çözüm olarak görülmemektedir. Bunun yerine insanların disipline edilmesi elbette sünnete daha uygun bir davranış olacaktır.

Fıkıhın dinamik bir yapıya sahip olmasını göz önünde bulundurursak vakit konusunda da her dönemde açıklanmaya muhtaç konular bulunmaktadır. Günümüzde seferilikten bahsedilip bahsedilemeyeceği bu konuda örnek teşkil etmektedir

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal- Seâdet-i Ebediyye*, (Haz.: Hüseyin Hilmi Işık), Işık Kitabevi, İstanbul 1971.
- Ahmet b. Hamza, *Nihayetü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967.
- Aktan, Hamza “Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995.
- Alıcı, Hüseyin, *Akika ve Hükümleri*, (Terc.: Muhammed Şahin), İslamhouse 2009.
- Altuntaş, Halil- Karagöz, İsmail, *Namaz İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2010.
- Amerika Müslümanlar Birliği, (t.y.) Erişim Tarihi: 17.04.2011, www.unitedamericanmuslim.org
- Apaydın, H. Yunus, “Oruç”, *DİB İlmihal İman ve İbadetler*, DİB Yay., Ankara 2006.
- Askalani, İbn Hacer, *Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neş., İstanbul ts.
- Atar, Fahrettin “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Atay, Hüseyin, *Kurana Göre İslam’ın Temel Kuralları*, MEB Yay., 1991 İstanbul.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ts.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neş., İstanbul 2000.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010.
- Bardakoğlu, Ali, “Eda” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 1994.
- _____, “Kurban”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., Ankara 2002.
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.: Ali Fikri Yavuz), İstanbul ts.
- _____, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *es-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi Akçağ Yay.*, Ankara 1993.
- _____, *İslamda Zaman Tanzimi*, Cihan Yay., İstanbul 2009.
- Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali b. Muhammed, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2009.

- Ceziri, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: Hasan Ege), Bahar Yay., İstanbul ts.
- Ceziri, Abdurrahman, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.
- Dihlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, (Çev.: Mehmet Erdoğan) İz Yayınları, İstanbul 2002.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1991.
- Dönmez, İbrahim Kafi, "Oruç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 2007.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî, *Sünen-i Ebî Davut*, b.y.y.
- Ebu Şuca, *Delilleriyle Büyük Şafii İlmihali- Ğayetü'l-İhtisar Ve Şerhi*, (Çev: Nizamettin Ersöz), Ravza Yayınları, İstanbul 2005.
- el Kasani, Alaaddin Ebi Bekr b. Mesud el-Hanefi, *Bedaiü's-Senai fi Tertibi's-Şerai* Matbaatul-İmam, Mısır ts.
- el Makdisi, Ebu'l - Neca el-Haccavi, *el-İkna' li Talibi'l İntifa'*, Daru Alemlî Kütüb, (2. bsk.), Suudi Arabistan 1999.
- el-Merdavi, Alaaddin Ebu'l-hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, 1.baskı, 1955 byy.
- El-Vahidi, Ebul-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Terc.: Necati Tetik-Necdet Çağıl), İhtar Yay., İstanbul 1997.
- Erdoğan, Mehmed, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- ez-Zeylai, Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r Raye Li Ehadisil Hidaye*, el- Mektebetü'l Mekkiyye ts.
- Fetâvâyi Hindiyye*, Akçağ Yay., Ankara ts.
- Gazali, *Mustasfa İslam Hukuk Metodolojisi*, (Çev.: Yunus Apaydın), Klasik Yay., (1. bsk.), İstanbul 2006.
- _____, *Büyük İslam Dini*, (Çev.: Abdullah Aydın), İstanbul ts.
- Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002.
- Günenç, Halil, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yay., İstanbul 2000.
- Halebî, İbrahim, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağir Tercümesi*, (Çev.: Hasan Ege), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1973.

- Hallaf, Abdulvahhab, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Hüseyin Atay), A.Ü.İ.F. Yay., Ankara 1973.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay, Ankara ts.
- Havva, Said, *El- Esas Fi'ssünne Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul ts.
- Haber Yolcusu, (29.07.2011), Erişim Tarihi: 29.07.2011, <http://www.haberyolcusu.com>.
- Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz.: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1996.
- İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay. İstanbul 2010.
- İbn Kudame, *Kitab-ı Muğni*, Mektebetül Kahire, 1970.
- İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu-l Arab* Darul Mearif, Kahire ts.
- İbn Rüşt, *Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid*, (Terc.: Ahmed Meylani), Arslan Yay., İstanbul 1973.
- İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'dürri'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1985.
- İbnü'l- Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Kahire 1987.
- İskenderi, İbn Ataullah, *El Muhkem Fi Şerhil Hikem*, (Şerheden: Balıklı Zade Ahmet Mahir), Fakirullah Eğitim Ve Hizmet Vakfı, (1. Baskı), İstanbul 2006.
- Kahraman, Abdullah *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi Açısından İbadet ve İbadet Nitelikli -Taabbudî Hükümler*, Akademi Yay., İstanbul 2002.
- Kalın, Faiz, *Kur'anda Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005.
- Karagöz, İsmail vd., *Diyanet Hac Rehberi* DİB Yay. Ankara 2007.
- _____, *Hac İlmihali*” DİB Yay., Ankara 2007.
- Karagöz, İsmail, “Abdest”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2007.
- Karaman, Hayreddin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007.
- Kılıçer, Esad, *İslam Fıkhiında Re'y Taraftarları*, DİB Yay., Ankara 1994.

- Kırbaçoğlu, M.Hayri, *Namazların Birleştirilmesi*, Otto Yay.(4.Baskı), İstanbul 2010.
- Koca, Ferhat, “İbadet”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1999.
- Komisyon, *Hac ve Umre Rehberi*, Fazilet Neş., İstanbul ts.
- Komisyon, *İlmihal I –İman ve İbadetler-*, TDV Yay., Ankara 2006.
- Komisyon, *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul 1993.
- Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahlı Tercüme* (Terc.: Orhan Ençakar-Abdulkadir Yılmaz), Yasin Yay., İstanbul 2009.
- Kuşeyri, Abdulkerim, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz.:Süleyman Uludağ), Dergah Yay.,İstanbul 1999.
- Mavsili, *el-İhtiyar*, (Çev.: Mehmet Keskin), Hikmet Neşriyat, İstanbul 2005.
- Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Yay., İstanbul 1986.
- Merginani, *El-Hidaye*, (Çev.: Ahmet Meylani), Kahraman Yay., İstanbul 1992.
- Meşhur, Mustafa, *İslama Davet Fıkhi*, (Çev.: Orhan Aktepe), Vahdet Yay., İstanbul 1990.
- Mevdudi, Eb’l-A’lâ, *Tefhim’ul-Kur’an*, (Çev.:Komisyon) İnsan Yay., İstanbul ts.
- Molla Hüsrev, *Düreru’l-Hukkam fi Şerhi Gururu’l Ahkam*, (Terc.:Arif Erkan), Eser Neş., İstanbul 1979.
- Mumsema İslam Arşivi(t.y.), Erişim Tarihi: 30.05.2010, <http://www.mumsema.org> .
- Müslim b. Haccac, *Sahih*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâki), Dâru İhyâi’t-Turâs, Beyrut,ts.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman b. Şuayb, *Sünenü’n- Nesâî*, Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, Beyrut, ts.
- Nevevi, *Hacc ve Umre*, (Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yay., İstanbul ts.
- Numani, Mevlana Şibli, *Siretü’n-Nebi*, (Çev.:Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2002.
- Özbek, Camisab, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi ve Müctehidlerin Farklı Görüşleri*, Ravza Yay., İstanbul 2000.
- Özcan, Mevlüt, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul 2005.
- Özel, Ahmet, “Adak”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1988.
- Özkan, Abdurrahman “İbadet Vakitlerinin Hesaplanması”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:62, Ekim, Kasım Aralık 2003.

- Özlem, Abdurrahman, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011 <http://cepnuvakkit.com>
- Özsoy, Ömer- Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- Paksu, Mehmed, *Açıklamalı İslam İlmihali*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991.
- Pala, Ali İhsan, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (231–251), sayı.3, Konya 2004.
- _____, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yay., Ankara 2009.
- Peker, Mehmet, *Hacca Niyet*, Beka Yay., İstanbul 2002.
- Peldek, Betül, *İbadetlerde Niyet*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Razi, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb*, (Terc.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1990.
- Sabık, Seyyid, *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*, (Terc.: Ahmed Sarıoğlu), Pınar Yay., İstanbul ts.
- Serahsi, *el-Mebcut*, (Ed.: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yay., İstanbul 2008.
- Soysaldı, Mehmed, *Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, TDV Yay., Ankara 1997.
- Suruç, Salih, *Peygamberimizin Hayatı*, Zaman, İstanbul 1998.
- Süleymaniye Vakfı, (29.09.2009), Erişim Tarihi: 02.07.2011, www.suleymaniyevakfi.org.
- Şa'rânî, Abdulvehhab, *Mizân-ül Kübrâ Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı*, (Terc.: A. Faruk Meyân), Berekât Yay., İstanbul 1980.
- Şaban, Zekiyüddin, *Usûlü'l Fıkıh*, (Terc.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay, Ankara 2001.
- Şener, Abdulkadir, “Abdest”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1991.
- Şîrâzî, Ebu İshak, *el-Mühezzebe*, Darü'l Kalem, Dimeşk 1992.
- Şirbinî, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Darü'l Marife, Beyrut 1997.
- Şirvani, Seyyid Yahya, *Şifaül-Esrar*, (Haz.: Mehmed Rıhtım), Sufi Yay., İstanbul 2011.
- Tahavi, *Şerhu Meani'l-Asar Hadislerle İslam Fıkıhı*, (Çev.: Beşir Eryarsoy), Kitabevi Yay., İstanbul 2009.
- TDK *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2005.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, (Thk.: Ahmed Muhammed Şakir), Darü'l Fikr, ts.

- Tirmizî, Ebu İsa Muhammet b. İsa b. Sevre, *el-Camiu's-Sahih*, Beyrut, ts.
- Topbaş, Osman Nuri, *Hız Muhammed Mustafa*, Erkam Yay., İstanbul ts.
- Uludağ, Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara 1992.
- Uysal, Asım- Uysal, Mürşide, *İzahlı Kadın İlmihali*, Uysal Yayınevi, İstanbul 2001.
- Varlı, Mustafa, *İslam İlmihali*, Vakıf, İstanbul 2005.
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Erişim Tarihi: 10.06.2011. <http://tr.wikipedia.org/>
- Yatkın, Nihat, “Hz Peygamberin Sünnetinde Namazların Kazası”, Ekev Akademi Dergisi, (163–177), Ankara 2001.
- Yaylalı, Davut, “Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam vd.), Azim Dağıtım İstanbul ts.
- Yeğin, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1991.
- Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi*, Uysal Kitabevi, Konya 1991.
- Yavuz, Yunus Vehbi, Karagöz, İsmail, “Kurban” , *İslama Giriş*, DİB Yay., İstanbul 2007.
- Zaman Gazetesi 28.01.2011.
- Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, (Terc.: Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi Yay., 1979.
- Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Feza Yay., İstanbul 1994.
- _____, *Tefsiru'l-Münir*, (Çev.: Hamdi Arslan vd.), Risale Yay., İstanbul 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hilal KOÇYİĞİT
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum 01.10.1984
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
8Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	ahteran25@hotmail.com
Tarih	14.07.2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Hilal KOÇYİĞİT

İBADETLERDE VAKİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Davut YAYLALI

ERZURUM-2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Davut YAYLALI danışmanlığında Hilal KOÇYİĞİT tarafından hazırlanan bu çalışma 15/ 07 /2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Temel İslâm Bilimleri- İslâm Hukuku Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBADETE HAZIRLIK TÜRÜNDEN OLAN DİNİ AMELLERDE VAKİT

1.1.ABDESTTE VAKİT	17
1.2.TEYEMMÜMDE VAKİT	20
1.3.GUSÛLDE VAKİT:.....	24
1.4.MEST ÜZERİNE MESHİN MÜDDETİ.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

BEDENİ İBADETLERDE VAKİT

2. 1. NAMAZDA VAKİT.....	30
2.1.1.Namazın Tanımı	30
2.1.2. Namazın Mahiyeti ve Önemi.....	30
2.1.3.Namazın Hikmeti	32
2.1.3.A.Namazın Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti.....	33
2.1.4.Namazın Farz Kılınma Vakti.....	36
2.1.5.Namaz Vakitlerinin Bildirilmesi Hususundaki Rivayet.....	37
2.1.6.Kur'an-I Kerimde Namaz Vakitleri	38
2.1.7.Sünnette Namaz Vakitleri	43
2.1.8.Namaz Vakitleri Çevresinde Oluşturulan Şüpheler	44
2.1.9.Farz Namazların Vakitleri	45
2.1.10.Beş Vakit Namazın Eda Edileceği Zamanlar	46
2.1.10.1.Sabah Namazının Vakti	46
2.1.10.2. Öğle Namazının Vakti.....	48
2.1.10.3.İkindi Namazının Vakti	49

2.1.10.4.Akşam Namazının Vakti.....	50
2.1.10.5.Yatsı Namazının Vakti.....	52
2.1.10.6.Vitr Namazının Vakti.....	53
2.1.11.Her Bir Vakte Ait Kuralların Belirlenmesi	54
2.1.12.Cuma Namazı ve Hutbesi	64
2.1.13.Bayram Namazı Ve Teşrik Tekbirleri.....	65
2.1.14.Nafile Namazların Vakitleri	66
2.1.15.Secdelerde Vakit.....	68
2.1.15.1.Tilavet Secdesinin Vakti.....	68
2.1.15.2.Sehev Secdesinin Vakti	68
2.1.16.Namaz Kılmanın Faziletli Olduğu Vakitler.....	69
2.1.17.Namaz Kılınması Nehyedilen Vakitler.....	76
2.1.18.Vakit İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı.....	79
2.1.19.Kaza Namazlarının Vakti.....	80
2.1.20.Seferiliğin Belirlenmesi.....	85
2.1.20.1.Seferiliğin Müddeti Ve Namaz	89
2.1.20.2.Yolculukta Namaz Vakitleri.....	91
2.1.20.3.Namazların Cem' Edilmesi.....	91
2.1.21.Uç Enlemlerde Namaz Vakitlerinin Tesbiti.....	93
2.1.21.1.Yatsı/İmsak Aralığının Kısalması	95
2.1.21.2.Vakitlerin oluşmaması	97
2.2.ORUÇTA VAKİT	101
2.2.1.Orucun Tanımı	101
2.2.2. Orucun Mahiyeti, Önemi Ve Hikmeti.....	101
2.2.3.Orucun Çeşitleri	103
2.2.4.İslamda Orucun Farz Oluşu	103
2.2.5.Orucun Zamanı	104
2.2.5.1.Ramazan Ayının Sübutu.....	104
2.2.5.1.1. Havanın Kapalılığında Ayın Görülememesi.....	104
2.2.5.1.2. Hilâl'in Görülme Vakti.....	105
2.2.5.1.3.Şevval Hilalinin Görülmesi	108
2.2.6.İmsak Vakti	108

2.2.7.Oruç Tutmanın Mendup Ve Yasak Olduğu Günler.....	110
2.2.8.Oruca Niyetin Zamanı	114
2.2.9.Hasta Ve Yolcunun İmsak Ve İftarı.....	115
2.2.10.Kaza Ve Kefaret Orucunun Vakti.....	117
2.3.İTİKÂFTA VAKÎT	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÎ İBADETLERDE VAKÎT

3.1. ZEKÂTTA VAKÎT	121
3.1.1.Zekâtın Tanımı	121
3.1.2. Zekâtı Geciktirmemek	121
3.1.3.Zekâtın Vücub Vakti	123
3.1.4.Zekâtın Ödenme Vakti	123
3.1.5.Zekâtı Vacip Olan Zaman Eda Etmek.....	124
3.1.6.Senesi Dolmadan Bir Malın Zekâtının Verilip Verilemeyeceği.....	125
3.1.7.Bir Malda Zekât Borcu Doğduktan Sonra Malın Yok Olması.....	127
3.1.8.Senesi Tamamlanmadan Zekâtın Bir Fakire Verilmesi.....	127
3.1.9.Sene Sonunda Fiyatların Yükselmesi Veya Düşmesi Durumu	127
3.1.10.Alacaklının Zekât Borcu:	128
3.1.11.Zekâtın Ölüm Hastalığı Gelip Çatıncaya Kadar Geciktirilmesi:	129
3.1.12.Üzerinde Zekât Borcu Bulunduğu Halde Ölen Kimse:	129
3.2. FITIR SADAKASINDA VAKÎT	130
3.2.1.Fitrenin Tanımı	130
3.2.2.Fıtır Sadakasının Hikmeti Ve Yararları:.....	130
3.2.3.Fıtır Sadakasını Ödeme Vakti	131
3.3 KURBANDA VAKÎT	132
3.3.1.Kurbanın Tanımı Mahiyeti:.....	132
3.3.2.Hedy Kurbanının Vakti.....	132
3.3.3.Adak Kurbanının Vakti.....	134
3.3.4.Akika Kurbanının Vakti	134
3.3.5.Udhiyye Kurbanının Vakti.....	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEM BEDENÎ HEM DE MALÎ İBADETLERDE VAKİT

4.1. HACDA VAKİT	139
4.1.1.Hacc Ve Umrenin Tanımı.....	139
4.1.2.Haccın Mahiyeti Ve Önemi	139
4.1.3.Haccın Hikmeti.....	140
4.1.4. Haccın Farz Oluşu	141
4.1.5.Haccın Fevri Veya Ömri Oluşu	142
4.1.6. Hacc Ve Umrenin Vakti	143
4.1.7.Özel Vakit	145
4.1.8.İhrama Girme Ve İhramdan Çıkmanın Vakti	149
4.1.9.Arafat Ve Minaya Yönelme	150
4.1.10.1.Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması	151
4.1.11.Müzdelifede Gecelemek	152
4.1.12.Şeytan Taşlama(Remy-i Cimar)	152
4.1.13.Kurban Kesmek	153
4.1.14.Tıraş Olmak.....	154
4.1.15.Tavafın Vakti.....	154
4.1.16.Sa'y'ın Vakti.....	155
4.1.17.Kudüm Tavafının Vakti	156
4.1.18.Veda Tavafı.....	156
4.1.19.Hac Vaktinin Değişebilirliği Çevresinde Oluşturulan Şüpheler.....	157
SONUÇ.....	159
BİBLİYOGRAFYA	161
ÖZGEÇMİŞ.....	166

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****İBADETLERDE VAKİT****Hilal KOÇYİĞİT****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut YAYLALI****2011, Sayfa 175****Jüri: Prof. Dr. Davut YAYLALI****Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ****Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ**

İlk insandan günümüze kadar herkesin ve her dinin yakından ilgilendiği ya da ilgilenmek zorunda olduğu bir kavramla –vakit kavramıyla- Müslümanların ilgilenmemesi düşünülemez.

Şarii İslamdaki birçok ibadet için özel vakitler tayin etmiştir. Kendisine vakit tayin edilen ibadetlerin kabul olma şartlarından biri de tayin edilen vakti içinde yerine getirilmesidir.

Tez, bu noktadan hareketle, vakit kavramını ele alıp; ibadetler için belirlenen vakitler konusundaki farklı görüşlere yer vermeyi amaçlamıştır. Bedenî, malî ve hem bedenî hem de malî ibadetlerin vakitle ilgili hususlarına ve bu konudaki tartışmalara değinilerek bu konudaki mezhep görüşlerine ve bunların delillerine yer verilmiştir.

Temel fıkıh kitapları ve ilmi haller taranmaya çalışılarak hazırlanan bu tezde vaktin ibadetle olan ilişkisi ve buna bağlı olarak ortaya konan hükümler hakkında bilgiler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, İbadet, Vakıt

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE TIME AT PRAYING
Hilal KOÇYİĞİT

Advisor: Prof. Dr. Davut YAYLALI

2011- Page, 175

Jury: Prof. Dr. Davut YAYLALI

Assoc. Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

Assist. Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ

Since the first human being, everybody and every religion are interested in or have to be interested in a concept –time concept-. It is not possible that Muslims ignore the time concept.

The ruled determined special times for many praying in Islam. The time determined praying one of the acceptance conditions is that they must be performed in determined time.

From this point of view, thesis examined the time concept and aimed to place different opinion about the determined times for praying. Related matters with bodily praying and financial praying as well as bodily and financial praying and debates on this subject are considered, and sect views and their proof are included.

In the thesis was prepared with scanning fundamental canon law and catechism books, provided information about time relationships with praying in parallel with the rules were produced.

Key Words: Islam, Worship, Time

KISALTMALAR

b.	: İbn
b.y.y.	: Basım yeri yok
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: TDV İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV	:Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Haz.	:Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İSAV	: İslami ilimler Araştırma Vakfı
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Neş.	: Neşriyat
s.	: Sayfa
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
Vd.	: Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Sınırlı olan dünya hayatının, sonsuz olan ahiret hayatının tarlası olduğu göz önünde bulundurulursa kişinin vaktini en verimli biçimde kullanmasının büyük bir ciddiyet ve disiplin gerektirdiği anlaşılır.

İslam bireysel hayatımızı olduğu kadar toplumsal ve ekonomik yapımızı da geliştirecek düzenlemeler getirmiştir. Bunu gerçekleştirmek için de ibadetleri zorunlu kılarak vakitle ilişkilendirmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Müminin hayatını tanzim etmesi ve kulluk bilincini diri tutması açısından ibadetlerin günlük, haftalık ve yıllık olarak vakitle tayin edilmesi son derece önemlidir.

Allahın rızasını kazanma adına yapılan her şeyin ibadet olduğunu söyleyebiliriz. Fakat fıkhi anlamda anlaşılan ibadet kavramı etrafında tezimizi şekillendirmeye çalışacağız.

Çalışmamızda ibadetlerin makbul olması için birtakım ön hazırlıkların gerekli olduğunu göz önünde bulundurarak birinci bölümde abdest, gusül ve teyemmümde vakit konusuna değindik. İkinci bölümde bedeni ibadetlerden olan namaz, oruç ve itikafın öneminden bahsettikten sonra bu ibadetlerin vakitle ilgili hususlarına ve bu konudaki tartışmalara yer verdik. Üçüncü bölümde mali ibadetlerden zekat, fıtır sadakası ve kurban konularının öneminden bahsettikten sonra vakitle ilgili olan bölümlerine temas ettik. Dördüncü bölümde hem mali hem bedeni ibadetlerden olan hac konusuna değinerek hac menasiki ile ilgili vakitlere yer verdik. Ayrıca son zamanlarda gündemde olan hac vaktinin değişip değişmeyeceği konusuna da tezimizde temas ettik. Tüm bunları yaparken eski ve yeni kaynaklardan istifade ederek mezhepler başta olmak üzere o konuyla ilgili farklı görüşlere yer vermeye çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen çok değerli danışman hocam Prof Dr. Davut Yaylalı Bey'e, gerek ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof Dr. Beşir Gözübenli, Prof Dr. Mustafa Baktır, Prof Dr. H. İbrahim Acar, Doç. Dr. Murtaza Köse ve Yrd. Doç Dr. Hacı Murat Kumbasar Beylere teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

VAKİT

I.VAKİT KAVRAMI

I.A. Sözlük Anlamı

Sözlükte **vakit**; *bir işin olageldiği, yapıla geldiği saat gün veya mevsim*¹ demektir. Vakit, zamandan bir miktardır ve kendisine süre tayin edilen her şeydir. İbni Side'ye göre vakit zamandan(dehr) bir ölçü tayin etmek olarak bilinir ve çoğunlukla geçmiş zaman bazen de istikbal için kullanılır. Sibeveyh vaktin zamandaki kullanımına teşbihte bulunarak mekânda da vakit kelimesini kullanmıştır. Ona göre bu da tıpkı zaman gibi mekânı bildirir; mil, fersah ve berid gibi mekândaki bir ölçüyü gösterir. Vakit kelimesinin çoğulu “ evkat”tır. Nisa suresi 103. ayette vakit takdir edilerek; “Onların üzerine belirlenmiş vakitte farz kılınmıştır”buyrulmaktadır. Vakit kelimesi anlamca genişletilerek mekân anlamında da kullanılmıştır. Bu nedenle mekân için Mikat da denmiştir. Mikat vaktin mastarıdır. Bu anlamda ihrama girme yeri haccın mikatıdır, hilal ayın mikatıdır vb.²

I.B.Terim Anlamı

Vakit; “İbadetler için şer’an belirlenmiş olan zaman”³ demektir. Başka bir tarife göre ise; “Özel bir iş için farz ve takdir edilen zaman” karşılığında, daha çok bir işe bağlı olarak kullanılır.⁴

Herhangi bir şey için, zaman belirlenmişse o şeyin artık vakti ve sonu tespit edilmiştir. Dilimizde kullanılan “muvakkat” kelimesinin ifade ve ihata ettiği mana budur. Bu anlamda vakit hem geçmiş hem gelecek için kullanılabilir. Kuranda türevleri ile birlikte onüç yerde geçen vakit kelimesi, kullanıldığı alan itibariyle kozmik ve metafizik bir semantik yapıya sahiptir. Ayrıca Mikat (Araf 142,143,155); mevakit (Bakara, 189), mevkuta (Nisa, 10) şeklinde, dünyevi yükümlülükleri sınırlayan zamanı belirlemek gayesiyle kullanılmıştır. Ancak bütün bunların yaratıcı ve tayin edicisi Allah’tır.⁵

¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neş., İstanbul 2000, III, 3292.

² İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu-l Arab* Darul Mearif, Kahire ts., VI,4887.

³ Mehmed Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neş., İstanbul 2010, s.597.

⁴ Komisyon, *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neş. İstanbul 1993, s.263.

⁵Faiz Kalın, *Kur’anda Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005, s.165–166.

II. VAKTİN ÖNEMİ

İslam bireysel hayatımızı olduğu kadar toplumsal yapımızı da geliştirecek düzenlemelerde bulunmuştur. Bu düzenlemenin başında da insanın hayatını disipline eden vaktin olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an zaman yerine daha çok vakit kelimesini tercih etmiştir. Bu kelime lûgat yönüyle, “bir iş için belirlenen zamanın nihayeti” demektir. Yani belirli ve sınırlı bir zaman ifade eden kelime diğerine tercih edilmiştir. Bu tercihte, Kur'an-ı kerimin pratik gayesini görmekteyiz. Yani fiili hayatta, insan için pratik ve tatbiki olan mefhumlar daha önemlidir. Bunların hatırlatılması, nazari ve zihni mefhumlara tercih ve takdim edilmektedir.⁶

Kur'an-ı kerim, kişinin vaktini boşa geçirdiği için pişman olacağını fakat bu pişmanlığın fayda vermeyeceğini bildirir(Fatır, 36–37). Hz.Peygamber (sav) de “*İki nîmet vardır ki, insanların çoğu onların değerini takdir edemez: Sağlık ve boş vakit*”⁷ buyurarak hayatımızdaki birçok nimet içinde; biri vakit olan iki nimeti seçmiş; fakat bunun da kıymetinin çok bilinmediğini vurgulamıştır. İslam âlimlerinin sözlerinde de vaktin önemini net bir şekilde görmekteyiz. Şöyle ki; Hz Ömer: “*Dört şey geri dönmez; atılan ok, harcanan para, ele geçen fırsat ve geçen zaman.*” demiştir. Hz Ali“ *Vakitlerle yakutlar elde edilebilir, fakat yakutlarla vakitler elde edilemez*” demiştir. Hz. Muaviye: “*Ey insan! Zaman sensin. Sen iyi olursan zaman da iyi olur. Eğer sen kötü olursan zaman de kötüdür*” diyerek zamanı iyi kullanan insanların kazançlı olduklarına vurgu yapmaktadır. İmamı Azam ise “*Fenalıkların en büyüğü vakti boşa geçirmektir.*” sözüyle zamanın önemine vurgu yapmıştır.⁸

Tarihte ismi bilinen ve ortaya koydukları eserleriyle tanınan Eti, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinin, takvim kullanmış olmaları konumuz açısından çok önemlidir. Zira takvim zamanın ölçülmesi, devlet ve fertlerin işlerini zaman birimlerine göre tanzim etmesi demektir. Takvime göre hareket, hayatın disipline edilmesi, insan ömrünün azami şekilde verimli kılınması demektir. Örneğin geçmişte en parlak medeniyeti kurmuş olan Mısırlıların, yılı 12 aya, gündüzü ve geceyi 12 şer saate böldükleri, her saate de müstakil bir ad verdikleri bilinmektedir.⁹ Hal böyle olunca

⁶ İbrahim Canan “Hicretler Bölümü”, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* Akçağ Yay., Ankara 1993, XVI, 205.

⁷ El-Buhârî, Muhammed b. İsmail, Rikak 1, *es-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.

⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Mumsema İslam Arşivi(t.y.) Erişim Tarihi: 30.05.2011, <http://www.mumsema.org>.

⁹ İbrahim Canan, *İslamda Zaman Tanzimi*, Cihan Yay., İstanbul 2009, s.15-16.

insanın hayatını düzene sokması hasebiyle başarıya ulaşan insanların vaktini değerlendirenler olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Nitekim sufilerin tekrarladıkları sözlerden biri de “*Vakit kılıçtır*” cümlesidir. Derler ki; *sathına dokununca kılıcın pürüzsüz ve yumuşak, yüzüne dokununca keskin ve sert olduğu müşahade edilir. O halde kılıca yumuşaklık gösteren selamete erer. Kılıçla sertleşen ve zıtlaşan ise derhal zararını görür. Bunun gibi vaktin hükmüne teslim olan kurtulur, ona karşı çıkan tepetakla yuvarlanır aşağıya düşer.*¹⁰ Arifler demişlerdir ki vakt “*kendisine uyum gösterenlere vakt(fırsat) olur, aykırı hareket edenlere ise makt(hiddet) olur. Vakte aykırı davranıp da makte (hiddete) yol açmak Ebul vakt (vaktin babası-sahibi) olmayı arzu etmekten ileri gelir. Vakte uyum göstermek ise, onun kurallarına uyup bir evladın babasına karşı olan hal ve hareketini takınarak ibnul vakt(vaktin oğlu) olmak demektir. İnsanın kurtuluşu ve saadeti de kuşkusuz ibnul vakt olmaktadır.*¹¹

Kaybolan vaktin geri gelmeyeceğini Hucviri şu şekilde ifade etmiştir. “*Vakt kulun kesbi ve kazanması dâhiline girmez. Onun için tekellüf ve zorlama ile vakit oluşmaz. Onu pazarda da satmazlar ki can verilerek satın alınabilsin.*”¹² Tüm bunlar bizlere giden vaktin bir daha geri dönmemesi nedeniyle vaktin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

III. İBADETLERDE VAKİT

İslami literatürde ibadetin biri genel diğeri özel olmak üzere iki anlamı vardır. Genel anlamda ibadet, mükellefin Allaha karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak onun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradi davranışları ifade eder. Özel anlamda ibadet ise mükellefin yaratana karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Rasulü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleridir. Fıkıh literatüründe de genellikle ibadet bu ikinci anlamdadır. İslamın temel şartlarını oluşturan namaz, oruç, zekât ve haccın yanında kurban kesme, itikâf gibi davranışlar terim anlamıyla ibadetin en meşhur örneklerini oluşturur.¹³ Bizde tezimizi bu ikinci anlamda şekillendirmeye çalışacağız.

¹⁰ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1999, s.148.

¹¹ İbn Ataullah El İskenderi, *El Muhkem Fi Şerhil Hikem*, (Şerheden: Balıklı Zade Ahmet Mahir), Fakirullah Eğitim Ve Hizmet Vakfı, 1. Baskı, İstanbul 2006, s.34.

¹² Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul 1996, s.519.

¹³ Ferhat Koca, “İbadet” *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 240–241.

Kuranı kerime baktığımızda genel itibariyle bu ibadetlerin öneminden bahsedilirken nasıl eda edilecekleri veya incelikleri Hz. Peygamber (sas) tarafından bildirilmiştir. Bunu peygamberimizin ifadelerinden de anlamaktayız. Örneğin peygamberimiz(sas) “*ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öylece kılın*”¹⁴ buyurarak ibadetleri öğretme işini üstlendiğini göstermektedir. Nitekim peygamber(sas)ın kuranın mücmel nasslarını tefsir eden veya müşkil lafızlarını açıklığa kavuşturan¹⁵ bir misyonu vardır.

Şarii tarafından yapılması istenilen ibadetler vacip ve mendup şeklinde iki ana gruba ayrılır. Vacip; Şariin mükelleften kesinlikle yapılmasını istediği şeydir.¹⁶ Hanefilere göre bu durum delalet açısından farz ve vacip olarak sınıflandırılmıştır.¹⁷ Çeşitli itibarlarla vacip kısımlara ayrılır:

1. Edasının vakti itibariyle
2. Takdir edilmiş ve takdir edilmemiş oluşu itibariyle
3. Tayin olunmuşluğu ve tayin olunmayışı itibariyle
4. Edası talep olunan şey itibariye¹⁸

Konumuzu ilgilendirmesi açısından bu tasnifteki birinci maddeyi açıklamayı yeterli görmekteyiz.

Şariin yapılmasını kesin bir şekilde istediği fakat eda edilmesi için belirli bir vakit tayin etmediği ibadetlere “*Mutlak vakitli ibadetler*” denir. Mükellef onu istediği vakitte yapar. Örneğin yemin edip yeminini bozan kimseye kefarete vermenin vacip olması için belirli bir vakit yoktur. Yeminini bozan kişi dilerse hemen, dilerse daha sonra kefareti öder. Edasını tehir etmesinde mükellefe bir günah yoktur. Fakat ölümün ne zaman geleceği bilinmediği için vakti girince mükellefin bu vacibi yerine getirmek için gayret göstermesi yerinde olur.¹⁹

Şariin yapılmasını kesin bir şekilde istediği ve eda edilmesi için belirli bir vakit tayin ettiği ibadetlere “*Mukayyed Vakitli İbadetler*” denir. Bu vacibin edası için bir başlangıç ve bir bitiş vakti vardır. Mükellef bu vacibi belirlenmiş vakti içinde tam olarak yani bütün şart ve rükünleri taşır şekilde ifa ederse, bu fiile “*eda*” denir. Vakti

¹⁴ Buhari, Ezan,18.

¹⁵ Zekiyüddin Şaban, *Usûlü'l Fıkh*, (Terc.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay., Ankara 2001, s.97.

¹⁶ Abdolvahhab Hallaf, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Hüseyin Atay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1973, XIII, 259.

¹⁷ Bkz. Zekiyüddin Şaban, s.237.

¹⁸ Abdulkrim Zeydan, *Fıkh Usulü*, (Terc.: Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi Yay., 1979, s.53.

¹⁹ Abdolvahhab Hallaf, XIII,259; Abdulkrim Zeydan, s.53.

içinde fakat eksik bir şekilde ifa edip sonra yine vakti içinde tam olarak tekrar yerine getirirse, bu fiile “*iade*”denir. Öğle namazını önce tek başına kılan kişinin daha sonra cemaatle aynı namazı ikinci defa kılması buna örnektir. Mükellefin bu vacibi vakti geçtikten sonra ifa etmesine ise “*kaza*” denir.²⁰

Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, hem o vacibe hem de o vacip cinsinden başka bir ibadete imkân veren genişlikte ise buna “*Müvessa Vacip*” yani geniş zamanlı vacip denir. O vakte de zarf adı verilir. Örneğin beş vakit namaz vacibin bu türüne girer. Çünkü bu namazlardan her biri için şarii hem o namazın hem de başka namazların kılınmasına imkân veren birer vakit tayin etmiştir. Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, o vacip cinsinden başka bir ibadetin daha ifasına imkân vermiyorsa, buna “*Mudayyak Vacip*” yani dar zamanlı vacip denir. Örneğin ramazan orucunun vaktinde başka bir oruç tutma imkânı yoktur. İki türlü benzerlik taşıyan vacip dediğimiz “*Zü’ş-Şebeheyn Vacip*” ise bir bakıma dar zamanlı vacibe bir bakıma da geniş zamanlı vacibe benzemektedir. Hac ibadeti bu tür vacibe girer. Şöyle ki haccın vakti belirli aylar olup bu vakit aynı yıl içinde ancak bir hac yapılabilmesi açısından dar vakitli, hacla ilgili davranışların hac aylarının tamamını kapsamaması açısından ise geniş vakitli bir vaciptir.²¹

Bu ayırmadan çıkan sonuca gelince;

Müvessa vacibin edası ancak ona özel olarak niyet edilmesi halinde geçerli olur. Çünkü vacip hem bu vacibin hem de aynı cinsten başka ibadetlerin ifasına müsaittir. Örneğin kişi sabah namazı vaktinde sabah namazına niyet ederse bu namazı eda etmiş olur ve bu borç zimmetinden düşer. Böyle niyet etmezse namazı eda etmiş olmaz. Nafileye niyet ederek kılsa, nafile namaz kılmış olur. Her iki durumda da sabah namazı zimmetinde borç olarak kalır. Mudayyak vacibin edası, mutlak (belirli kayıt taşımayan) niyet ile veya aynı cinsten başka bir ibadete niyet edilmekle de geçerli olur. Buna göre, bir kimse ramazan ayında mutlak olarak “oruç”a niyet etse ve farz olan oruca niyet etmese, bu farz oruç için yapılmış sayılır. Hatta nafile oruca niyet etmiş olsa bile, orucu nafile oruç olmaz, farz olan ramazan orucu yerine geçer. Zü’ş-Şebeheyn vacibin, -mudayyak vacibe benzerliğine binaen- mutlak niyet ile edası geçerli olur; -müvessa’ vacibe benzerliğine binaen ise- başka ibadete niyet halinde edası geçerli

²⁰ Şaban, *Usûlü’l Fıkh*, s.239.

²¹ Koca, 242–243; Şaban, s.240.

olmaz. Buna göre, bir kimse farz olan hacca niyet etmeksizin haccetse, bu hacı, farz olan hacc yerine geçer ve zimmetinden hacc borcu düşer. Fakat nafie hacca niyet ederek haccederse, farz olan hacc zimmetinde borç olarak kalır.²²

İslamda vaktin birçok ibadetle iç içe olması hasebiyle diyanet işleri başkanlığında da vakit hesaplama şube müdürlüğü kurulmuş; yurt içinde ve yurt dışında namaz ve oruç vakitlerini, kameri aybaşlarını, kibleyi ve dini günleri tesbit etmek, vakit hesaplama ile ilgili diğer işleri yürütmek, bu müdürlüğün görevleri arasında yer almış; bu görevi de vakit hesaplama uzmanları ve astronomlar üstlenmiştir.²³

IV. İSLAMİ VAKİTLERİN TANIMI VE HESAPLANIŞI

İslamda alamete göre yerine getirilmesi gereken mükellefiyetlere baktığımız zaman bunlar üç kısma ayrılır.

1-Kameri mükellefiyetler

2-Şemsi mükellefiyetler

3-Bu ikisi dışında bir alamete göre teşrii edilenler²⁴

Güneş ve ay dışındaki alamete göre teşrii edilen mükellefiyetler konumuz dışında olduğu için bu konu üzerinde durmayı gerekli görmemekteyiz.

Kameri ve şemsi mükellefiyetleri tahlil edersek, İslamın sadece aya ya da sadece güneşe itibar etmediğini görürüz. Kameri mükellefiyetler aylık iken, şemsi mükellefiyetler günlüktür. Çünkü aylık mükellefiyetlerin tesbiti ancak aylık değişimler gösteren aya bakmakla; günlük mükellefiyetlerin tesbiti de günlük değişimler gösteren güneşe bakmakla mümkündür. Mesela namaz, günde beş kez ifa edilmesi istenen bir ibadettir. Bu beş vaktin tahakkuku da ancak güneşin hareketlerine bakmakla tesbit edilir. Oruç veya hac ise, senenin belli aylarında ifa edilecek ibadetlerdir ve bu ayların girip çıktığı da ayın şeklini almasından anlaşılır.²⁵

Bu külli kaidenin tek istisnası, innin(iktidarsız erkek)'e tanınan mühlet ile zirai ürünlerden alınan zekâttır. Bunlar senelik mükellefiyetler oldukları halde, aya göre değil, güneşe göre hesap edilmektedir. Çünkü iktidarsız birinin tam bir şemsi senede iyileşebileceği düşünülür²⁶

²² Hallaf, XIII,261; Koca, XIX, 243; Şaban, s.240.

²³ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde 32, 33, (t.y.), Erişim Tarihi: 29.04.2011, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2554>.

²⁴ Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul 2005, s.294.

²⁵ Özcan, s.296.

²⁶ Özcan, s.296–297.

Şemsi mükellefiyetlerin daha çok namazla irtibatlı olması hasebiyle bu konuyla ilgili ayrıntıları namaz bölümünde vermeyi uygun bularak burada ay ile ilgili kısımlara yer vereceğiz.

Kur'an-ı Kerimde “*Ey Muhammed, sana hilâl aşamasındaki aylar hakkında soru soruyorlar. De ki; "Onlar insanlar ve Hacc için zaman ölçüsüdürler..."*”²⁷ buyrulmaktadır. Bu ayetin nüzûl sebebi hakkında birkaç rivayet söz konusudur. Bu rivayetlerden biri Muaz b. Cebel’in “Ey Allahın Rasulü Yahudiler sohbetlerimize katılıyorlar ve bize aylardan çok sual soruyorlar” sözü üzerine inmiştir. Diğer bir rivayete göre ise Ensardan iki kişinin Hz Peygamber’e(sas) gelip; “Ey Allahın Rasulû, bu hilale ne oluyor ki iğne gibi incecik doğuyor da sonra çoğalıyor. Nihayet kocaman oluyor ve tamtamına yusuvarlak oluyor. Daha sonra tekrar azala azala inceliyor ve nihayet ilk hali gibi ipince oluyor da tek bir hal üzere kalmıyor” sözü üzerine nazil olmuştur.²⁸

Hilâller, insanlar için hacca gitmeleri, ihrama girmeleri, oruca başlamaları, oruç bozmaları, evlenmeleri, boşanmaları, boşanma sonrasındaki bekleme süreleri, gerek alış-verişleri, ticaretleri ve borç vadeleri, kısaca hem ibadet ve hem de diğer dünya işleri konusunda birer zaman ölçüsüdürler.

Ana hatlarıyla beyan ettiğimiz bu hikmetleri biraz açacak olursak aylık ibadetlerde şemsi ay yerine, kameri aya itibar edilmesini şu sebeplere bağlayabiliriz:

1-Kameri ay sisteminde ibadetler her zaman aynı mevsime rastlamaz. Bu avantaj, dört mevsimi bir arada yaşayanlar için büyük bir ehemmiyeti haiz değilse de, sıcak ülkelerde çok önemlidir. Zira Almanya’da bir günlük oruç çoğunlukla 21 saat tutulmaktadır. Orucun değişik zamanlara rastlaması, bu saati azaltmaktadır.

2-Kameri ay sisteminde seneler daha kısadır. Bu da ümmetin fakirleri için çok önemlidir. Çünkü altın, gümüş ve ticari malların zekâtı için bir kameri sene geçmesi gerekir. 33 ay senesinde 32 güneş yılı vardır, onun için bu süre içinde bir yıllık fazladan zekât verilir. Bu, şemsi senede daha az olacağından hem Müslümanlar için faydalı hem de ihtiyaç sahipleri için elzemdir.

3-Kameri sene sisteminde insanlar daha farklı yaşa sahip olurlar. Tabii bu psikolojik bir hadisedir. Mesela şemsi seneye göre 64 yaşında olan bir kimse kameri

²⁷ 2.Bakara:189.

²⁸ Ebul-Hasen Ali b. Ahmed El-Vahidi, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Terc.: Necati Tetik-Necdet Çağıl), İhtar Yay. İstanbul 1997, s.45.

seneye göre 66 yaşındadır. Bu da insana ölümü daha çok yaklaştırmakta, ayağını yorganına göre uzatma düşüncesi vermektedir.

4-Kuran-ı Kerim'in kendilerine indirdiği ümmi insanların, kameri mükellefiyetleri aya bakmaksızın tesbit edememeleridir. Bakara suresinde (ayet189) ifade buyrulduğu üzere "ayın hilalleri, insanlar ve hacc için vakit ölçüsüdür" aylık mükellefiyetlerde şemsi aya itibar edilmemesinin sebebi de budur. Çünkü güneş aylık değişimleri göstermez. Eğer ibadetler güneş ayına göre teşri edilse idi, o zamanlar hesapla araları pek hoş olmayan Araplardan (muhal değilse bile) çok zor bir şey istenmiş olurdu. Çünkü şemsi ya da kameri bir takvime sahip olmayan ilk Müslümanların, görevlerini alamete bakarak değil hesap ederek yapmaları gerekirdi.²⁹

Tüm bu açıklamalardan sonra İslami vakitlerin tanımı ve hesaplanışını bilimsel verilerden faydalanmaya çalışarak ifade edelim:

Yukarıda belirttiğimiz gibi Müslümanların günlük ibadetlerinin yanı sıra, bir de yıllık periyotlarla yaptıkları ibadetler vardır ve bu ibadetlerde ay takvimi dediğimiz hicri takvim kullanılmaktadır. Hicri takvimde, ayın bir tam devinimi bir ay olarak kabul edilmiştir. Bir kameri yıl "*Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü kesin hükmünde, ayların sayısı on ikidir*"³⁰ ayetiyle 12 olduğu belirtilmiştir. Bir kameri ay en az 29, en çok 30 gün sürer; ancak arka arkaya birkaç kez 29 gün veya 30 gün sürmesi mümkündür. Bir kameri yılın uzunluğu ortalama 354,36 gün olduğundan miladi yıla göre 10~12 gün daha kısadır. Takvim başı olarak hicret yılı esas alınmakla birlikte yılbaşı olarak efendimizin hicret ettiği ay esas alınmamıştır. Çünkü hicret rebiülevvel ayında gerçekleşmiş olmasına rağmen takvim biraz geri alınarak muharremde başlatılmıştır. Bunun gerekçesi olarak muharrem'in eskiden beri yılbaşı olarak gösterilmesinin yanı sıra Hz. Peygamberin(sav) hicret etmeye azmetmesinin bu ayda olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir.³¹

IV. A.Kameri Ayın Başlangıcı

Kameri ay, hilalin ilk görülmesiyle başlar ve bir sonraki hilal yine ilk defa görüldüğünde sona erer. Ayın başlamasının dini tanımı, yeniayın güneş battıktan sonra batı ufkunda görülmesi (hakiki ru'yet) veya görülebilecek şekilde ufkun üstünde mevcut

²⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay, Ankara ts., s.373-374; Özcan, s.298.

³⁰ 9.Tevbe:36.

³¹ İbrahim Canan, "Hicretler Bölümü", *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, XVI,204.

olduğunun kesin olarak bilinmesidir (hükmi ru'yet). Ayın başladığı anlaşıldığında mevcut gece ve takip eden gündüz ayın 1. günü kabul edilir. 29. günün bitiminde bir sonraki yeniay görülürse mevcut ayın bittiğine ve bir sonraki ayın başladığına hükmedilir. Aksi takdirde, Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi vesellem) "*Bulut, görmenize mani olursa sayıyı otuza tamamlayın*"³² hadisine dayanarak bir gün daha beklenir ve ay otuza tamamlanır. Ancak iki ayın üst üste 29 gün çekmesi ve birincisinin, havanın bulutlu olması nedeniyle hilalin görülememesi nede⁴⁹

niyle otuza tamamlanması sonucunda bir sonraki ayın 28. günün bitiminde görülmesi mümkündür. Bu müşkülün giderilmesi ise ancak İttihad-ı Metali' esas alınmakla mümkün olur. Hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi ise, önceki aya erken başlandığının ispatıdır.³³

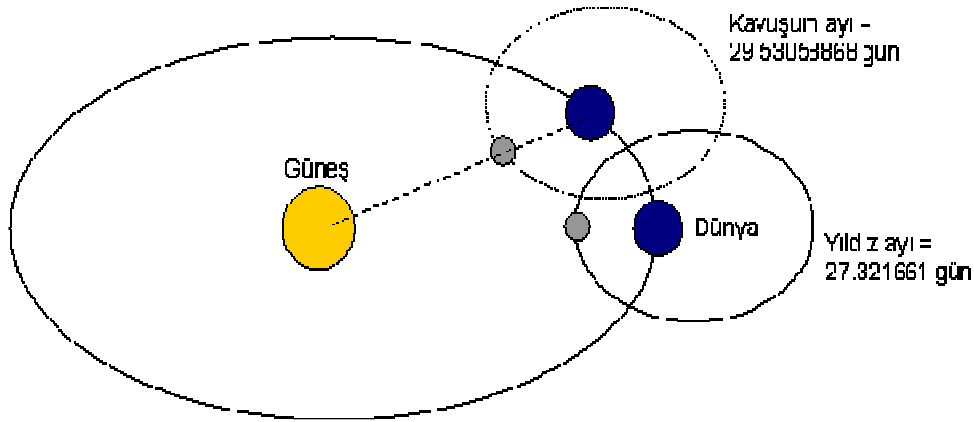
IV. B.Ay Hareketi Ve Kavuşum

Ay, dünyanın çevresinde saat istikametinin aksi yönde döner ve bir turunu ortalama 27,321661 günde tamamlar. Uzak bir yıldızdan bakıldığında görülen, ayın dünya çevresindeki bu bir turuna *yıldız ayı* adı verilir. Ay kendi çevresinde de tam olarak aynı hızda döndüğünden ayın hep aynı yüzü dünyaya bakmaktadır. Ay bu hareketi esnasında dünya da bir taraftan güneşin etrafında döndüğü için, ay da dünya ile beraber güneşin etrafında dönmüş olur. Ayın kendisi ışık saçmadığı, ancak güneşin ışıklarını yansıttığı içindir ki görülmesi ancak güneş ışınlarına bağlıdır. Bu nedenle bizim gördüğümüz şekliyle "bir kameri ay", güneşten bakıldığında ayın dünya etrafında dönme süresidir. Ortalaması 29,53058868 gün olan bu aya *kavuşum ayı* denir (Şekil 1). Ayın dünya etrafındaki dönüş yönü ile dünyanın güneş etrafındaki dönüş yönü aynı olduğundan kavuşum ayı, yıldız ayından daha uzundur. Aradaki fark da yine dünyanın güneş etrafında kat ettiği açıyla doğru orantılıdır. Ne var ki ay yörüngesi bir hayli ekliptiktir; dünyaya olan merkezden merkeze mesafesi 356 ilâ 407 bin km. arasında değişir. Buna paralel olarak ayın yörünge hızı da farklılık gösterdiğinden, bir kavuşum ayı 29,2 ilâ 29,8 gün sürebilir. İşte bu nedenle kameri aylar bazen 29 bazen de 30 gün çekmektedir. Ayın ekliptik düzlemine izdüşümünün, dünya-güneş eksenine yaptığı açı

³² Buhari, Savm 5,11, 13.

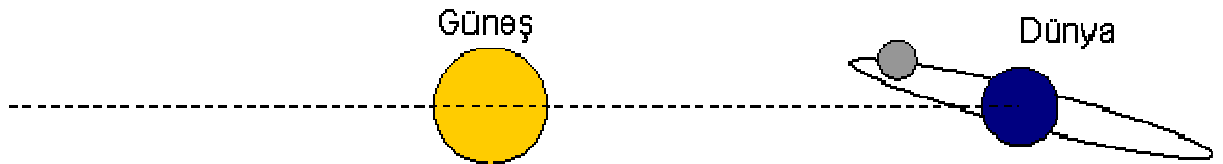
³³ Abdurrahman Özkan, 23.03.2009, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011, <http://cepmuvakkit.com>.

Ay Faz Açısı olarak isimlendirilir. Bu açı kavuşumda 0° , ilk dördünde 90° , dolunayda 180° ve son dördünde 270° dir.

Şekil 1. Yıldız Ayı ve Kavuşum Ayı

Ayın dünya çevresindeki yörüngesi, ekliptik ile $5,145396^\circ$ lik küçük bir açı yapar (Şekil 2). Bu açı nedeniyle ay, ekliptik düzlemine göre $\pm 5^\circ$ lik dikey salınımlar yapar. Bu salınımın periyodu bir yıldız ayıdır. Herhangi bir andaki ayın bu dikey açısına ise Ay Eğim Açısı adı verilir. Eğer kavuşum esnasında bu açı sıfıra çok yakın ise ay, güneş ile dünya arasına girmiş olur ve güneş tutulması dediğimiz hadise meydana gelir. Bu açının dolunay esnasında sıfıra çok yakın olması durumunda ise dünya güneş ile ay arasına girmiş olacağından ay tutulması oluşur.

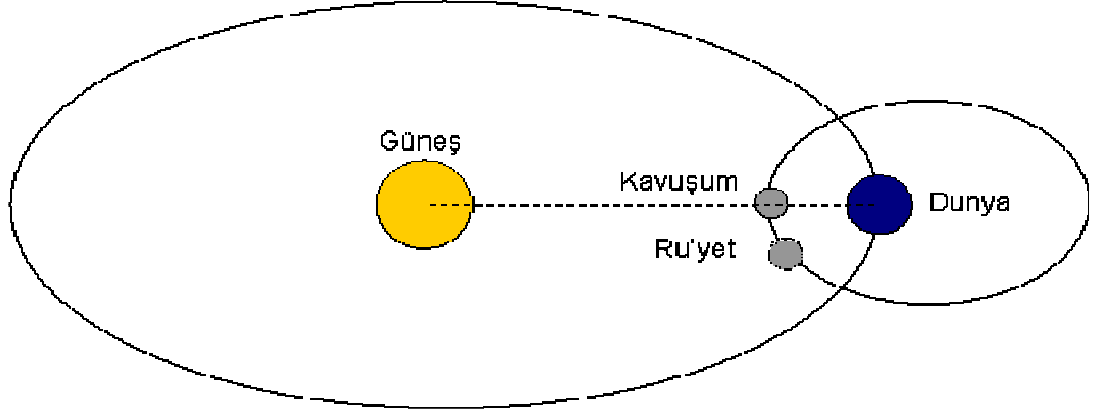

Şekil 2. Ay Eğimi

IV. C.Yeniayın Görülebilme Kriterleri

Astronomik olarak kameri ay, dünya-ay doğrusuyla dünya-güneş doğrusunun aynı hizaya gelmesi, yani aralarındaki düzlemin, ekliptik düzlemine dik açı oluşturmasıyla başlar ve aynı şartın tekrar oluşması ile sona erer. Bu şartın oluştuğu an, ayın kavuşum (içtima) durumudur. Kavuşum anında ay, dünyayla güneş arasına girdiğinden görülmesi imkânsızdır. Zira ayın kendisi ışık yayan bir cisim değildir ve ancak güneşten gelen ışınları yansıtmaktadır. Kavuşum anında güneş, ay ve dünya aynı hizada bulunduklarından ayın güneş ışığını dünyaya aktarması mümkün değildir. Kameri ayın başlangıcına ait fıkḥ hüküm ise hilalin görülmesidir (ru'yet). Ru'yetin

oluşması için ayın kavuşum noktasından belli bir mesafe ayrılması ve böylece oluşan açı ile aydan yansıyan güneş ışınlarının dünyaya düşmeye başlaması gereklidir (Şekil3).

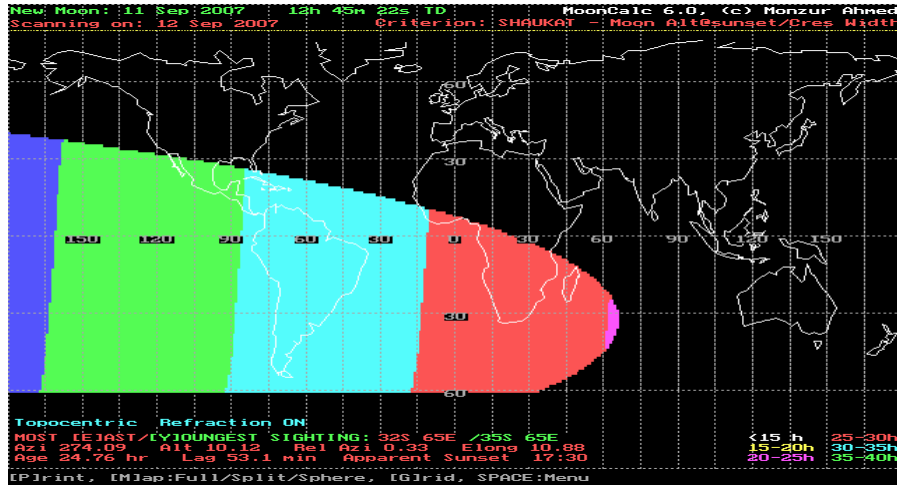
Şekil 3. Kavuşum ve Ru'yet

Ay üzerindeki kraterlerin sebep olduğu pürüzlü yüzey, eğik gelen ışınları yuttuğundan, ayın bu ayrılma açısı yaklaşık 7° olana dek güneş ışınları dünyaya ulaşamamaktadır. Danjon tarafından 1932 yılında tespit edilen bu olguya göre ru'yetin gerçekleşmesi için ayrılma açısının 7 dereceden büyük olması şarttır. Yapılan gözlemler, hilalin dürbün, teleskop gibi yardımcı bir aletle görülebilmesi için en az 8 derecelik bir açının, çıplak gözle görülebilmesi için ise $10\sim 11$ derecelik bir açının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Ru'yet için 8° ayrılma açısını şart koşarsak, bu durumda hilalin görülebilmesi için, Ay Eğim Açısına bağlı olarak $6,2^\circ \sim 8^\circ$ arasında bir faz açısı ve buna paralel olarak kavuşum anından itibaren $11\sim 18$ saatlik bir sürenin geçmesi gerekli olur.

Yeniay evresinde ay, güneşi gökyüzünde az geriden takip ettiği içindir ki ayın batışı, güneşin batışından biraz sonra gerçekleşir. Bu nedenle hilal, güneş battıktan $10\sim 15$ dakika sonra güneşin battığı noktanın yakınlarında ve kendisi de batmadan hemen önce kısa bir süre zarfında gözlenebilir. Ayın görülebilmesi için hilalin belli bir kalınlığa ulaşması ve batmadan önceki parlaklığının, ufkun o anki parlaklığından daha fazla olması gereklidir. Bunun için ise güneş battığı anda ayın ufuktan belli bir açı yukarıda olması gerekmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında denebilir ki; belli şartlar oluşmaksızın hilalin görülmesi mümkün değildir ve astronomi ilmi, en azından hilalin görülmesinin mümkün olabileceği en erken anı söyleyebilir. Görülebilirlik kriterleri kullanılarak hazırlanan Hilal Görülebilirlik Haritaları, belli bir kameri ay için hilalin dünyanın hangi

kesimlerinde ilk olarak görülebileceğini kestirirler. Bu ilk görülebilirlik alanları, bir noktadan başlayıp batıya doğru genişleyen bir parabol şeklinde oluşmaktadır (Şekil 4).

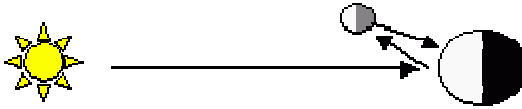

Şekil 4. Shaukat (Şevket) Kriterleri ile Hazırlanan Hicri 1428 Ramazan Ayına ait Görülebilirlik Haritası

Ayın hilal olduğu dönemlerde, ay yuvarlağının geri kalan karanlık kısmı da belli belirsiz bir ışık saçmakta ve dikkatle bakıldığında seçilebilmektedir (Şekil 5). Hilal kalınlığı arttıkça karanlık bölümün görülebilmesi zorlaşmaktadır. Sebebi ilk olarak Leonardo da Vinci tarafından ortaya konduğundan, da Vinci olgusu olarak bu gerçekliğe, dünyadan yansiyarak aya çarpan güneş ışınları neden olmaktadır (Şekil 6). Aydan bakıldığında dünyanın görüntüsü, dünyadan bakıldığında ay görüntüsünün bir bakıma negatiftir; yani ayın hilal döneminde (Ay Faz Açısı küçükken), aydan dünya dolun şeklinde görünmektedir. Bu durumda güneşten dünyaya çarpıp yansıyan ışınların neredeyse tamamı ay yüzeyine ulaşmakta, buradan tekrar yansiyarak zayıf bir ışımaya neden olmaktadır. Ay Faz Açısı arttığında ise dünyadan yansıyan ışınların yönü değiştiğinden şiddeti azalmaktadır. Genel olarak ifade edersek, ayın karanlık kısmının da Vinci ışıma şiddetinin, karanlık kısmın yüzeyi ile doğru orantılı olduğunu söyleyebilir. Buna göre örneğin ay yarı-hilal şeklini aldığı da Vinci ışımasının şiddeti yarıya iner ve farkedilmesi son derece zorlaşır. Da Vinci ışıması, hilalin görülmesinde ya da görülen şeyin hilal olduğunun teyidinde önemli bir ipucu olabilmektedir.

Şekil 5. Da Vinci Etkisi Altında Hilalin Görünümü

Şekil 6. Da Vinci Etkisinin Oluşumu

Ayın başlangıcına ilişkin İhtilaf-ı Metali' ve İttifak-ı Metali' olmak üzere iki ayrı fikhî kural mevcuttur. Şafiilerin esas aldığı İhtilaf-ı Metali' kaidesinde, aralarında 24 fersahtan (134 km) fazla mesafe bulunan beldelerde hilal farklı gecelerde görülmüşse yeni ay da farklı günlerde başlar. Bu görüştekilerin delili, "*Artık sizden kim ramazan ayının hilâlini görürse, o gün oruç tutsun*"³⁴ ayetidir. Diğer mezheplerine göre ise İttifak-ı Metali' esas olup, yeryüzünün herhangi bir bölgesinde hilalin görülmesi durumunda diğer beldelerde de buna istinaden ayın başladığına hükmedilir. İttifak-ı Metali' kuralının uygulanması halinde tüm Müslümanların aynı hicri takvimi kullanmaları mümkün olacaktır.

İslam ülkeleri arasında kameri aybaşı konusunda standart bir uygulama olmadığından, özellikle oruçla alakalı olarak Ramazan ve Şevval ayları ile, haccın ifa edildiği Zilhicce aylarına yönelik olarak sıkıntı yaşanmaktadır. Suudi Arabistan ve ona uyan ülkeler ile diğer İslam ülkeleri arasında uzun yıllar boyu süregelen bu farklılık, oruca farklı günlerde başlanmasına ve Ramazan ile Kurban bayramlarının farklı günlerde kutlanmasına yol açmaktadır; zira Suudi Arabistan'ın açıkladığı ve uyguladığı kameri ay, yukarıda izahına çalıştığımız görülebilirlik kriterlerine (hükmi ru'yet) ve kendi gözlemlerine (hakiki ru'yet) dayanarak kameri aybaşlarını tespit eden ülkelere göre genellikle bir gün erken başlamaktadır. Böylece Ramazan ve Kurban Bayramları da birer gün farklılık arz etmektedir. Özellikle Amerika'da yaşayan Müslümanların

³⁴ 2.Bakara:185.

hilali göremedikleri gecelerde, çok daha doğuda olan Suudi Arabistan'da aybaşı ilan edilmesi tartışmalı bir durum oluşturmaktadır. Bu konudaki genel kanı, astronomik hesaplama sonucu aybaşı tespit edenlerin sünnete uygun davranmadıkları ve hilali gözlemlediği düşünülen ve Haremeyn-i Şerif'i barındırma şerefine sahip olan Suudi Arabistan'ın ilan edeceği aybaşının esas alınması yönündedir; ancak konuyu araştıranlar, Suudi Arabistan'daki uygulamanın hilalin görülebilirliği esasını gözetmediğini ileri sürmektedirler. İddiaya göre Suudi Arabistan'da kameri aybaşlarının tespitinde Ümmü-l Kurra Takvimi esas alınmaktadır. Krallığın kurulduğu dönemde, devlet işlerinde standart bir hicri takvimin kullanılması ihtiyacıyla uygulanmaya başlayan Ümmü-l Kurra Takvimi, 32 yıllık olarak hazırlanmış ve aybaşlarının tespitinde İngiliz Kraliyet Rasathanesinin ilan ettiği kavuşum zamanlarına itibar edilmiştir. Buna göre eğer Riyad'da günbatımı esnasında kavuşumun üzerinden 12 saat geçmişse o gün ayın biri kabul edilmiştir. Hicri 1420 yılında bu kriter değiştirilerek, ayın batışı esas alınmıştır. Buna göre Mekke'de ayın güneşten sonra battığı gece ve onu takip eden gün ayın biridir. Hicri 1423 yılından itibaren ise bu kritere, günbatımında kavuşumun gerçekleşmiş olma şartı eklenmiştir. Ümmü-l Kurra Takvimi her ne kadar sadece resmi amaçlı da olsa, ilan edilen aybaşlarının ekseriyetle bu takvime uygun olduğu bildirilmektedir. Gerçi Suudi Krallığında hilalin görüldüğüne karar verilmesi için iki tanığın şahadeti gerekmektedir; ancak gözlemcilerin hilalin müşahadesi konusunda tecrübeli olmaları şartı aranmaması ve günümüz gökyüzünde uydu, uçak vb. yapay cisimlerin çokluğu gibi nedenlerle olacak ki şahadet çoğunlukla vaki olmaktadır. Ya da şahadet bildirilmese dahi, önceki ayın otuzu tamamladığı durumlarda yeni ayın başladığına hükmedilmektedir. Hâlbuki önceden de açıkladığımız üzere, hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi, önceki aya erken başladığını göstermektedir. Bu dikkate alınmadığı takdirde, tüm aylar bir geriye kayabilmektedir. Şahadet konusundaki ihtilafların giderilmesi için Hanefi mezhebinin görüşüne itibar edilmesi, yani bulutsuz havada hilalin görüldüğüne karar verilebilmesi için büyük bir topluluğun şahadetinin gerekli kılınması tavsiye edilmektedir.

Kameri aybaşları konusunda yaşanan bu ayrılığın giderilmesi için zaman zaman İslam ülkeleri bilirkişileri bir araya gelmekte ve çözüm yolları araştırmaktadırlar. 1973 yılında Kuveyt'te yapılan konferansın ardından 1978 yılında İstanbul'daki Ru'yet-i Hilal Konferansına 19 ülkenin delegeleri katılmışlardır. Bu konferansta özetle, kameri

aybaşı için ru'yetin esas olduğu, astronomik olarak ortaya konan görülebilirlik (hükmi ru'yet) hesaplamalarında Ay Ayrılma Açısının en az 8° ve Ay Dikey Açısının en az 5° olması gerektiği ve İttifak-ı Metali'nin geçerli olduğu karara bağlanmıştır. Buna göre tüm ülkelerde aynı gün aybaşı kabul edilecek, yani Müşterek Hicri Takvim kullanılacaktır. Bu takvimde hilalin, dünyanın herhangi bir noktasında ilk olarak görülebildiği anı, yani Ay Ayrılma Açısının 8° olduğu anı takip eden Miladi günün (GMT) kameri ayın biri olarak alınması kararlaştırılmıştır ki bu da şu anlama gelir: Eğer hilal ilk görülebildiğinde saat 00:00 GMT'den önceyse, o esnada Amerika'nın batı kıyılarında akşam olacağından ay görülebilecek ve dünyanın kalanı için o gece yeni ay başlamış sayılacaktır; 00:00 GMT'den sonra beliren hilal ise ancak Asya'nın doğu kıyılarında akşam olduğunda görülebilecektir. Yani görülebilirlik parabolü Amerika'nın batısına, Büyük Okyanus üzerine rastlıyorsa takip eden gece kameri aybaşı olacaktır. Ancak ilk görülebilirliğin 00:00 GMT'ye yakın gerçekleştiği aylarda, yani hükmi ru'yetin belirsizlik içerdiği durumlarda Amerika'nın batı bölgelerinde yapılacak müşahade belirleyici olacaktır.

Türkiye'de hâlihazırdaki uygulama da 1978 Konferansı doğrultusundadır. Bu itibarla örneğin, bizden hayli batıda olan Amerika'da hilalin ancak teleskopla görülmesi durumunda dahi Türkiye'de Ramazan veya Şevval başlamış olmaktadır. Yani denebilir ki Türkiye'deki uygulamaya göre hilalin Türkiye ya da Mekke'de daha önce görülmesi astronomik olarak mümkün değildir. 1999 ve 2001 yıllarında Ürdün'de gerçekleştirilen İslami Astronomi Konferanslarında da, astronomik görülebilirlik kriterleri tartışılmış ve bu kriterlere uymayan müşahadelere itibar edilmeyeceği karara bağlanmıştır.

Kısacası;

- İbadetlere esas olan hicri takvim ay devinimini esas alır.
- Bir kameri ay 29 veya 30 gün sürer. Birkaç kez üst üste 29 veya 30 gün çekebilir.
- Bir kameri ayın bitip diğerinin başlaması için hilalin görülmesi lazımdır.
- Ay tam dünyayla güneş arasındayken hilal görülemez. Hilalin görülebilmesi için güneşten belli bir açı miktarı ayrılması gereklidir.
- 29. günün bitiminde hilal görülemezse ay otuza tamamlanır; ancak hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi, aya erken başlandığının ispatıdır.
- Hilal, güneş battıktan 10~15 dakika sonra, güneşin battığı noktanın yakınlarında ve kısa bir süre zarfında gözlenebilir. Sonra kendisi de batar.

- Akşam vakti hilalin ilk görüldüğü yerin doğusunda kalan bölgeler hilali ancak ertesi gece görebilirler. Batı tarafındaki bölgelerde ise akşam olduğunda görülebilir. Buna göre Amerika'nın batısından görülemeyen bir hilal, o gece dünyanın hiç bir yerinden görülemez.
- Hilalin görülüp görülememesi müşahedede bulunan gözlemcinin tecrübe ve görüş kabiliyetine, ayrıca atmosfer şartlarına bağlıdır. Dolayısıyla hesap yoluyla kesin olarak belirlenemez.
- Uzun yıllar boyunca toplanan gözlem sonuçlarının değerlendirilmesiyle bazı görülebilirlik kriterleri oluşturulmuştur. Bu istatistikî kriterler, hilalin en erken ne zaman ve nereden görülebileceğini kestirirler. Dolayısıyla bu kriterler, ancak gözlemin sıhhatine yönelik ipucu verebilirler; kameri aybaşı tespitine esas olan ayın bizzat müşahedesidir.
- Türkiye'de hicri takvim, 1978 yılındaki uluslararası konferansta kabul edilen kriterlere göre hesaplanıp hazırlanmaktadır.
- Şafii mezhebi dışındaki cumhura göre, dünyanın herhangi bir yerinde hilal görüldüğünde, diğer yörelerde de aybaşı kabul edilir. Buna göre hilal, Amerika'nın batısından görülebildiği en son zaman olan Türkiye kış saatiyle 02:00'a kadar tespit edilebiliyorsa o gece ve takip eden gün tüm dünyada hicri aybaşı olarak kabul edilmektedir. Eğer hilal bundan sonra görülebiliyorsa bir sonraki gece aybaşı olur.
- Diyanet'in açıkladığı kameri aybaşından önce hilali Türkiye'den veya Mekke'den görmek mümkün değildir.

Suudi Arabistan ve onu takip eden ülkelerde aybaşının genellikle, görülebilirlik kriterlerini uygulayan ve bunu gözlemlerle destekleyen ülkelere bir gün önce ilan edilmesi sıkıntıya sebep olmaktadır. Bu farkın, Suudi Krallığının uyguladığı ve nesnel kriterlere dayanmayan Ümmü-l Kurra takviminden kaynaklandığı iddia edilmektedir.³⁵

³⁵ Bkz. Amerika Müslümanlar Birliği,(t.y.) Erişim Tarihi:17.04.2011, www.unitedamericanmuslim.org; Cep Muvakkit, 23.03.2009, Abdurrahman Özlem, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011, <http://cepmuvakkit.com>.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBADETE HAZIRLIK TÜRÜNDEN OLAN DİNİ AMELLERDE VAKİT

1.1.ABDESTTE VAKİT

*El yıkama suyu*³⁶ anlamına gelen **abdest** kelimesi, fıkhi anlamda *bazı ibadetleri yapmak için, vücudun belirli uzuvlarını usulüne uygun olarak yıkamak veya meshetmek* şeklinde ifade edilir.³⁷

İslamiyetten önce, gerek Yahudilik ve Hristiyanlık, gerekse eski Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma ve Uzakdoğu dinlerinde, genellikle ayine bağlı ve sembolik yönleri ağır basan abdeste benzer birtakım temizlik çeşitleri görülmektedir. Daha çok din adamları tarafından yapılan bu dini temizliklerdeki ortak husus, dinlere göre yer yer farklılıklar göstermekle beraber, insan vücudunun ya bütününe veya yalnız ellerin ve ayakların veya sadece ellerin ve ağzın, hatta yalnız parmakların yahut da ayinle ilgili bazı eşyanın temizlik ve takdis niyetiyle yıkanmasıdır.³⁸

İslamda bir tür temizlik olan abdesti ne zaman almamız gerektiğine gelince: Namaz vakti girince veya hiçbir vakitle ilgili olmasa bile kişinin abdestli olması şart olduğu bir işi yapmak istediğinde farz olur. Namaz vakti girince abdestin farz olmasında ihtilaf yoktur. Nitekim ayette;” *Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzünüzü, dirseklerle birlikte ellerinizi... yıkayınız*”³⁹ buyrulurken namaz kılmak istenince abdest almayı farz kılmıştır.⁴⁰ Ayetin görünüşüne bakılırsa her namazdan önce abdest almanın şart olduğu anlaşılır. Zahiriler ve Şiiiler ayetin zahiri manasına bakarak her namaz için ayrı abdest alınması gerektiğini ileri sürerler. Hz Peygamber ve Hulefa-i Raşidin’in genellikle her namaz için ayrı abdest aldıkları bilinmektedir. Ancak Hz peygamber Mekkenin fethine kadar her namazdan önce abdest aldığı halde Mekke fethedildiği gün birkaç vakit namazı bir abdestle kılarak, bozulmadığı müddetçe bir abdestle birden fazla vaktin namazının kılınabileceğini göstermiş ve ümmetine kolaylığı

³⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yay., Ankara 2001, s.3.

³⁷ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2007, s.4.

³⁸ Abdulkadir Şener, “Abdest”, *DİA*, İstanbul 1991, I,68.

³⁹ 5.Maide:6.

⁴⁰ İbn Rüşd, “*Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid*, (Terc.: Vecdi Akyüz), Beyan Yay., İstanbul 1991, I,75-76.

sağlamıştır. Öyle ki Hz Ömer peygambere, daha önce böyle yapmadığını söyleyerek durumu sorması üzerine peygamberimiz bunu bilerek yaptığını belirtmiştir.⁴¹

Abdestin farz olduğuna dair delil kitap, sünnet ve icma ile sabittir.⁴² Nitekim Kur'an-ı Kerimde "Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzlerinizi, dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, başınızı meshedin ve topuklara kadar ayağınızı yıkayın..."⁴³ Bu ayet ittifakla medenidir. Namazın Mekke'de farz kılındığını göz önünde bulundurarak bu ayetin inmesine kadar (Hicri 4. veya 5. yıl) namazların abdestsiz kılındığını düşünebiliriz. Ancak Cebrailin namaz ve abdesti öğretmekle birlikte abdest alıp namaz kıldıkları ve söz konusu ayetin nüzulünden önce asla abdestsiz namaz kılınmadığı, siyer âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri bir husustur.⁴⁴ Örneğin Mevlana Şibli Numani bu ayetin nüzulünden önce de abdestin var olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Öncesinde bilinen ve var olan bir uygulama hakkında daha sonra neden bir ayetin nazil olduğu hakkında ise Molla Hüsrev şunu belirtmiştir: *Ayetin nüzulünde fayda; abdest emrini sabit ve mukarrer kılmaktır. Çünkü abdest müstakil bir ibadet olmayıp da namaza tabi olunca, vahy zamanından müddetin uzamasıyla ve nakledenlerin de günden güne azalmasıyla, ümmeti Muhammedin abdest işine önem vermeyip, şartlarına ve rükünlerine rivayette gevşeklik göstermeleri muhtemeldir. Mütevatır nass ile sabit olan onun gibi değildir. O, her zamanda ve her lisanda bakidir. Yine onun hakkında vahyi metlûv varid olunca ulemanın ihtilafları yok olur.*⁴⁶

Molla Hüsrev'in de belirttiği gibi herhangi bir konuda bir nassın bulunması âlimlerin ihtilaflarını bertaraf etmektedir. Nitekim Sünni mezhep imamı tarafından abdestin farzlarının ayette geçen yüz, dirseklere kadar kollar, başın meshedilmesi ve ayakların yıkanması olduğu kabul edilmektedir. Ancak Hanefiler dışındaki üç mezhepte bu farzlara ilaveler bulunmaktadır. Şöyleki;

Şafiilere göre;

1) Niyet etmek

2) Yüzü yıkamak

⁴¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007, II, 225; Şener, s. 69.

⁴² İbn Rüşt, I, 73.

⁴³ 5. Maide: 6.

⁴⁴ Şener, s. 69.

⁴⁵ Mevlana Şibli Numani, *Siretü'n-Nebi*, (Çev.: Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2002, s. 453-454.

⁴⁶ Molla Hüsrev, *Düreru'l-Hukkam fi Şerhi Gururu'l Ahkam*, (Terc.: Arif Erkan), Eser Neş., İstanbul 1979, s. 14-15.

- 3)Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 4)Başı meshetmek
- 5)Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 6)Tertibe riayet etmek⁴⁷

Hanbelîlere göre;

- 1)Yüzü yıkamak
- 2)Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 3)Başı meshetmek
- 4)Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 5)Tertibe riayet etmek
- 6)Abdest uzuvlarının ara verilmeden ardı ardına yıkamak(muvâlât)

Malikilere göre;

- 1) Niyet etmek
- 2) Yüzü yıkamak
- 3) Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 4) Başı meshetmek
- 5) Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 6)Abdest uzuvlarının ara verilmeden ardı ardına yıkamak(muvâlât)
- 7)Uzuvları yıkarken ovma(tedlik)⁴⁸

Yukarıda ifade edilen farzlara baktığımız zaman ihtilafların niyet, tertib, tedlik ve muvâlât konusunda olduğunu müşahade etmekteyiz. Tedlik konumuz dışında olduğu için bu konuya temas etmeden niyet, tertib ve muvâlât konusuna değinmek istiyoruz.

Hanefilere göre niyet farz değil sünnettir. Ancak hurma sırası, eşek artığı ile abdest alınacaksa suyun hükmünden dolayı niyet farz olur. Bu durumda da niyetin vakti istincadan önce ve ondan sonra yüzü yıkarken olur⁴⁹

Şafiilere göre niyet farzdır ve abdestin sonuna kadar devam etmelidir. Niyetin zamanına gelince yüzün yıkanmasına başlandığı andır. Daha evvel veya daha sonra getirilen niyet makbul değildir. Çünkü abdestin farz olan ilk organı yüzdür. Niyet yüzün

⁴⁷ Halil Güneş, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yay., İstanbul 2000, s.49-51.

⁴⁸ Şener, s.69.

⁴⁹ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (Terc.:Ahmed Efe vd.), Feza Yay., İstanbul 1994, I,156; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi*, Uysal Kitabevi, Konya ts., I,24; Molla Hüsrev, I,21.

yıkanması ile beraber getirilmelidir.⁵⁰ Hanbelîlere göre niyet farz değildir. Niyetin vakti abdestteki ilk vacip olan besmele anıdır. Malikilere göre niyet farzdır. Abdeste başlamadan veya abdeste başlarken niyet yapılır.⁵¹

İmam Şafii ve Hanbelîye göre tertibin farz olduğunu belirtmiştik. Hanefilere ve Malikilere göre tertib farz değil sünnettir. Yani abdest uzuvlarını ayette belirtildiği şekilde sırasına riayet ederek yıkamayı Hanefiler ve Malikiler sünnet, Şafii ve Hanbelîler ise farz kabul ederler.⁵²

Hanbelî ve Malikilere göre muvâlat farzdır. Muvâlat; *ortalama bir zamanda yıkanılmış bulunan bir uzvun, yaşlığı kurumadan önce, diğer bir uzvu yıkamak* demektir. Bu hususta şiddetli sıcaklığın, soğğun ve rüzgârın kurutmasına itibar edilmez. Abdest alan kişinin normal halde bulunmasına itibar edilir. Kişi abdest azalarından birini yıkadıktan sonra, ara verip daha sonra bir özür bulunmaksızın diğer azasını yıkarsa mekruh olur. Bu durumu meşru kılan abdest suyunun bitmesi veya benzeri bir hal olması gibi bir özür varsa abdest alırken iki uzvu yıkama anında ara vermekte bir sakınca yoktur.⁵³

Bu durumda muvâlatı ve tertibi farz kabul edenlere göre kişi bir uzvunu yıkamayı unuttur daha sonra hatırlarsa o uzvunu yıkamakla abdesti tam olmaz yeniden abdest alması gerekir ancak muvâlatı ve tertibi farz kabul etmeyenler böyle bir durumla karşılaşarlarsa sadece unuttukları uzvu yıkamakla abdestleri tam olur.

Abdestin farz olan vaktiyle alakalı olarak şunu da söylemeliyiz: Farz olan vakit daralmışsa kişinin abdestin farzlarıyla yetinmesi vacip olur. Eğer abdestin sünnetleri yerine getirildiğinde vakit çıkarsa o sünnetleri yapması kişiye haram olur.⁵⁴

1.2.TEYEMMÜMDE VAKİT

Teyemmüm lügatte **kast** anlamına gelir.⁵⁵ Dini bir kavram olarak, *su bulunmadığı veya bulunduğu halde kullanılmasına imkân bulunmadığı takdirde, toprak*

⁵⁰ Ebu Şuca, *Delilleriyle Büyük Şafii İlmihali- Ğayetü'l-İhtisar Ve Şerhi*, (Çev.: Nizamettin Ersöz), Ravza Yayınları, İstanbul 2005, s.88; Günenç, s.49.

⁵¹ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995, I,235.

⁵² Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkah Kitabı*, (Terc.: Hasan Ege), Ankara 1971, I,57.

⁵³ *Fetâvâyî Hindîyye*, Akçağ Yay., Ankara ts., I,30.

⁵⁴ Ahmet b. Hamza, *Nihayetü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967, I,379.

⁵⁵ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1991, s.732.

*cinsinden bir şey ile abdestsizlik, cünüplük gibi hükmi kirliliği gidermek maksadıyla yapılan işlemi ifade eder.*⁵⁶

Teyemmümdeki hükmi kirliliği gidermek abdest ve gusülde olduğu gibi su ile değil toprak cinsinden bir şeyle yapılır. Sembolik ve manevi temizlenme yolu olan teyemmüm her ne kadar maddi bir temizlik sağlamasa da kişiyi manevi ve psikolojik olarak temizlenme duygusuna kavuşturur ve kendisini Allah'a ibadet için hazırlıklı hissetmesine imkân sağlar.⁵⁷

Kur'an-ı kerimde Maide suresinin 6. ayetinde abdest ve gusül emredildikten sonra aynı ayette teyemmümden de bahsedilir. Şöyle ki: *"Eğer hasta iseniz veya bir yolculukta iseniz veya biriniz tuvaletten gelmiş ise yahut kadınlara dokunmuşsanız ve bu durumda su da bulamamışsanız, o zaman temiz bir toprak ile teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz"*⁵⁸ buyrulur. Ayetin bu kısmının hemen hemen aynısı Nisa suresinde 43. ayette de yer alır.

Teyemmümün Medine'de bir sefer dönüşü Hz Aişe'nin suyun bulunmadığı bir yerde gerdanlığını kaybedip onu ararken namaz vaktinin geçmesine az zaman kala sahabelerin paniklemeleri üzerine farz kılındığı bilinmektedir.⁵⁹

Teyemmümün vakitle olan bağlantılarına geçmeden evvel mezheplere göre teyemmümün farzlarını sıralamakta fayda görmekteyiz.

Hanefilere göre teyemmümün farzı üçtür:

- 1) Niyet etmek
- 2) Yüzü meshetmek
- 3) Kolları dirseklerle birlikte meshetmek.

Şafiilere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Toprağı mesh edilecek uzva nakletmek
- 3) Bütün yüzü mesh etmek
- 4) Ellerini dirsekleriyle beraber meshetmek

⁵⁶ Erdoğan, s.579; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.661.

⁵⁷ Hayrettin Karaman vd, *Kur'an yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, II,226.

⁵⁸ 5.Maide:6.

⁵⁹ El-Vahidi, *Esbab-ı Nüzûl*, s.124.

5) Tertibe riayet etmek⁶⁰

Malikilere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Toprağın pak olması
- 3) Yüzü meshetmek
- 4) Elleri dirseklerle birlikte meshetmek
- 5) Muvâlât

Hanbelîlere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Besmele çekmek
- 2) Yüzü meshetmek
- 3) Elleri bileklere kadar meshetmek
- 4) Tertibe riayet etmek
- 5) Muvâlât⁶¹

Maide suresi 6. ayetin son kısmında geçtiği üzere⁶² teyemmüm Müslümanlara has bir kolaylıktır. Nitekim gusül İslamdan önce de Arapların bildiği ve uyguladığı maddi-manevi bir temizliktir. Arapların bu temizlik usulünü ya Hz İbrahim geleneğinden ya da Yahudilerden almış olacakları düşünülmüştür. Ancak teyemmüm islama ait bir ibadet hazırlığı ve manevi bir temizlik aracıdır.⁶³

Müslümanlara has kolaylık olan teyemmümden Müslümanların ne zaman ve ne şartlarda istifade edebileceklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Su bulamayan hasta
- 2) Su bulamayan yolcu olmak üzere fıkıh âlimleri iki kimsenin teyemmüm edebileceklerinde ittifak etmişlerse de;
 - 1) Su kullanamayan hasta,
 - 2) Su bulamayan mukim,
 - 3) Korku yüzünden suya yetişemeyen sağlam yolcu
 - 4) Çok soğuk olduğu için suyu kullanmaya cesaret edemeyen kimseler olmak üzere dört çeşit kimsenin de teyemmüm edebileceklerinde ihtilaf etmişlerdir.⁶⁴

⁶⁰ Günenç, s.77–78.

⁶¹ Zuhayli, I,329.

⁶² Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez...

⁶³ Karaman, II,71.

⁶⁴ İbn Rüşd, I,168.

Teyemmümü batıl kılan şeyler deyince, bunlar kısaca abdesti bozan her şey ve teyemmümü mübah kılan özrün ortadan kalkmasıdır. Örneğin suyun bulunmayışından sonra bulunması gibi. Hanbelîler teyemmümü bozan şeyler arasına vaktin çıkmasını da ilave ederler. Çünkü o mutlaka ister büyük ya da küçük hadesten, ister bedenindeki necasetten dolayı olsun -Cuma namazında olmadıkça- teyemmümü bozar. Cuma namazının vakti çıktığında ise teyemmüm bozulmaz. Şafiiler teyemmümü bozan şeyler arasına, çocuğun riddeti gibi sureten de olsa, riddetin meydana gelmesini de katarlar.⁶⁵

Teyemmüm hakkında şu hususların bilinmesini de faydalı görmekteyiz:

Bir kimse bayram namazına başladığında hades vaki olup abdest alıncaya kadar namaz kaçır korkusuyla suyu kullanamazsa o kimsenin teyemmüm etmesi caiz olur. Ancak vakit namazı veya Cuma namazının geçmesinden korkarak teyemmüm etmesi caiz değildir. Çünkü bayram namazının telafisi yokken; Cuma namazı zuhr-i Ahirle, vakit namazı da kaza namazı ile telafi edilebilir.⁶⁶

Bir kişi abdest almak için su bulamazsa ve namaz vakti çıkmadan evvel su bulacağına inanırsa bu kişinin namazını vaktin sonuna kadar da olsa geciktirmesi müstehaptır. Bu süre içinde su bulabilirse abdest alır bulamazsa teyemmüm edip bu şekilde namazını kılar.⁶⁷

İmam Şafii ve İmam Mâlikiye göre teyemmüm ancak namaz vakti girdiğinde caiz olurken Hanefiler namaz vaktinden önce de caiz olur demişlerdir. Vaktinden önce alınan teyemmüm caiz olmaz diyenlerin delili: Allah(cc)ın “*Namaza kalkacağınız zaman... su da bulamamışsanız, teyemmüm edin*”⁶⁸ buyruğudur. Namaza kalkmak için de vaktin girmesi gerekir denilmiştir.⁶⁹ Ayrıca bu konuya Abdulvehhab-i Şa’rânî kitabında “*Âlimler vakit girmeden su ile abdest almayı caiz görmüşlerdir. Teyemmümü ise caiz görmemişlerdir. Çünkü su, ruhaniyetinin kuvvetli olması sebebiyle bir sonraki namazın vakti oluncaya kadar, bedenin uzuvlarını diri tutar. Toprak ise böyle değildir. Çünkü onun ruhaniyeti zayıftır, gelecek namaza kadar uzuvları diri tutmaz bundan*

⁶⁵ Ceziri, I,136–137.

⁶⁶ Molla Hüsrev, I,58.

⁶⁷ Merginani, *El-Hidaye*, (Çev.: Ahmet Meylani), Kahraman Yay., İstanbul 1992, I,57.

⁶⁸ 5.Maide:6.

⁶⁹ Fahrüddin Er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb*,(Terc.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1990, VIII,520.

dolayı âlimler teyemmüm için vaktin girmesini şart kabul etmişlerdir”⁷⁰ diyerek akli bir delille bunu savunmaya çalışmıştır.

Aynı teyemmümle birden fazla farzın ifasına gelince;

İmam Mâlik: “Bir teyemmümle iki namaz kılınamaz. Çünkü kişinin ikinci namazı kılmak isteyişi teyemmümünü bozar demiştir.”⁷¹

Ahmet b. Hanbele göre: “Bir teyemmüm ile kişi istediği kadar kaza namazını kılar fakat iki vakit farz namazı kılamaz”⁷²

İmam Şafiye göre: “Teyemmüm zaruretin gerektirdiği bir temizlenme olduğu için bir teyemmümle ancak bir farz namaz kılınabilir”.⁷³

İmam Ebû Hanifeye göre: “Kişi ettiği teyemmümle istediği kadar farz ve nafil namaz kılabilir” Ayrıca zaruret halinde teyemmüm abdest yerine geçtiği için zaruret ortadan kalkmadıkça abdestin gördüğü her işi teyemmüm de görür⁷⁴ demişlerdir.

Teyemmüm ettikten sonra ve namaza başlamadan önce su bulan kimsenin teyemmümü geçersiz olur.⁷⁵ Ancak kişi teyemmümle namazını kıldıktan sonra su bulsa vakit olsa da namazını iade etmeyeceğine dair icma vardır.⁷⁶

Bizce kişi ilk vaktin sonuna kadar su bulma ümidiyle bekleyip su bulamazsa teyemmüm etmeli, bu teyemmümüyle de ihtiyaten diğer vaktin başında değil yine su bulma ümidiyle bekleyerek vaktin sonunda namazını eda etmelidir.

1.3.GUSÛLDE VAKÎT

Farz olan gusüller;

- 1- Cünüblükten dolayı gusletmek
- 2- Hayız'dan dolayı gusletmek,
- 3- Nifas'dan dolayı gusletmektir.

Vacib olan gusül ise, Ölüünün gasledilmesidir. Cünüp olan kâfir, sonradan müslüman olursa, onun da, gusletmesi vacibtir. Yalnız, hayız kanı kesilmiş bulunan kâfire bir kadın, müslüman olsa, onun gusletmesi vacib olmaz. Sabiyye, (kız) hayz hali

⁷⁰ Abdulvehhab-i Şa'rânî, *Mizân-ül Kübrâ Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı*, (Terc.: A. Faruk Meyân), Berekât Yay., İstanbul 1980, I,214.

⁷¹ İbn Rüşd, I,180.

⁷² Razi, VIII,522.

⁷³ Razi, VIII,522; Merginani, I,57.

⁷⁴ Merginani, I,57.

⁷⁵ Razi, VIII,522.

⁷⁶ Şa'rânî, I,215.

ile buluğa ermişse, hayzı kesildikten sonra gusleder. Erkek de, ihtilâm sebebiyle buluğa erince, gusletmesi vacib olur. İhtiyata uygun olan, bu durumların hepsinde de, guslün vacib oluşudur.⁷⁷

Mezheplere göre guslün farzlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefilere göre guslün farzı üçtür:

- 1) Ağza dolu dolu su vermek
- 2) Burna dolu dolu su vermek
- 3) Bedenin her yerine suyu ulaştırmak

Malikilere göre guslün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Suyu bedenin her yerine ulaştırmak
- 3) Vücudun tümüne suyun akıtılmasıyla birlikte kurumadan önce ovma
- 4) Muvâlât
- 5) Vücudun bütün kıllarını su ile hilallemek

Hanbelîlere göre guslün farzı birdir:

- 1) Ağız ve burun dâhil olmak üzere vücudun tümüne suyu ulaştırmak

Şafiilere göre guslün farzı ikidir:

- 1) Niyet
- 2) Vücudun tümüne suyu ulaştırmak⁷⁸

Ne zaman guslün gerektiğini anlamak için hayız, nifas ve istihaze sürelerinin ne kadar olduğunu bilmek gerekir.

Hayız Nifas ve İstihazenin Müddeti

Mezheplere göre hayzın başlangıç ve bitiş yaşlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefilere göre: En az dokuz yaşından elli veya elli beş yaşına kadar görülen kan hayzıdır.

Şafiilere göre: Kesin müddeti yoktur. İklim'e göre değişir. Ancak altmış iki yaşından sonra kesilme ihtimali yüksektir.

Malikilere göre: Onüç yaşından elli yaşına kadarki görülen kan hayızdır. Yetmiş yaşından sonrakiler mutlaka özürdür.

Hanbelîlere göre: Büluğdan elli yaşına kadar takdir edilmiştir.

⁷⁷ Fetevayi Hindiyeye, I,58–59.

⁷⁸ Ceziri, I,101.

Bundan sonra gelen kan istihaze kanıdır.⁷⁹

Hayız normal vaktinde bittiğinde kişi gusletmese bile namaz farz olur. Gusletmedikçe namaz farz olmaz inancı yanlıştır. Kişi kılmadığı için günahkâr olur ve kazası gerekir.⁸⁰

Hayızlı veya nifaslının, kan kesilince gusletmesi gerekir. Hayız müddetinin en son haddinden sonra, ister ilk defa hayız gören kadın olsun, isterse adetli bulunsun, yıkanmadan önce, cima etmesi helâl olur. Yıkanana kadar, cima etmemek ise müstehâbtır. Ancak hayzın en uzun müddetinden önce kan kesilirse, yıkanana kadar veya üzerinden bir namaz vakti geçene kadar, cima' etmek caiz olmaz. Çünkü namaz, ancak vaktin sonunda yıkanacak kadar bir vakit bulanın üzerine farz olur. Fakat kan, vaktin öncesinde kesilir ve kesilme, —kan görülmeme hâli— vakit geçene kadar devam ederse, bu durumda beklemek şart değildir. Bir kadının hayız kanı, her zamankinden daha önce kesilmiş olsa, o kadın için cima etmek —âdeti geçene kadar, yıkanmış olsa bile— mekruh olur. Fakat o kadının bu durumda, ihtiyaten, namaz kılması ve oruç tutması gerekir. Kanı on günden önce kesilen, fakat gusletmek için su bulamayıp, teyemmüm eden bir kadına, Ebû Hanife (R.A.) ve Ebû Yûsuf (R.A.)'a göre, namaz kılana kadar cima' etmek helâl olmaz. İlk hayız gören bir kadın on günden önce ve adetli olan bir kadın da âdetinden daha kısa bir sürede temizlenmiş olsa; (yani kan kesilse) abdest ve guslünü, namazın son vaktine kadar tehir eder. Fakat bu tehiri, namazın kerâhat vaktine girmesine sebep olabilecek kadar, fazla olmamalıdır.⁸¹ Ancak şu hususu da belirtelim ki hayzı bitmiş ancak gusletmemiş kadınla cima etmeyi İmam Mâlik, İmam Şafii ve cumhur caiz görmemişlerdir.⁸²

Hayız ve nifasın müddeti konusundaki görüşlere gelince; âlimler aybaşı(hayız) ile temizlik halinin en uzun ve en kısa süresi hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şafii hayız halinin en uzun süresinin onbeş gün olduğunu kabul etmişlerdir. İmam Ebû Hanifeye göre ise bu süre on gün kadardır. Hayzın en kısa süresi İmam Mâlike göre hayzın en kısa süresinin haddi yoktur; bir defa da ay başı halinden kabul edilir. İmam Şafiye göre aybaşı halinin en kısa süresi bir gün ve bir gecedir. İmam Ebû Hanifeye göre ise bu süre üç gün üç gecedir. Bu durum şu sonucu doğurur. Ay başı

⁷⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.: Ali Fikri Yavuz), İstanbul ts., s.80.

⁸⁰ Asım Uysal-Mürşide Uysal, *İzahlı Kadın İlmihali*, Uysal Yayınevi, İstanbul 2001, s.206.

⁸¹ İbn Abidin *Reddû'l-Muhtar Ale'd-dürrü'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), İstanbul, I,483; Feteveyi Hindiyye, I,139.

⁸² İbn Rüşd, I,155.

için en kısa süre şu kadardır şeklinde süre belirleyenler için bu hal, belirlenen sürenin altında olursa, istihaze denilen özür gurubuna girer. Ay başı halinin enazı için süre yoktur diyenlere göre ise bu hal en kısa süre içinde bile gerçekleşse özür gurubuna girmez. Ay başı halinin en uzun süresi şu kadardır diyenlere göre bu hal, o kadardan fazla süre devam ederse yine fazla olan sürenin aybaşı halinden değil istihazeden olduğunu kabul ederler.⁸³

Nifas süresinin en uzun ve en kısa süresi hakkında da ihtilaf edilmiştir. Nitekim İmam Mâlik nifasın en kısa süresinin olmadığını, en uzun süresinin de atmış gün olduğunu söylemişse de daha sonra en uzun süresi hakkında hanımlara sorulması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir. İmam Şafii'ye göre en kısa süresinin olmadığı, en uzun süresinin de altmış gün olduğunu belirtmiştir. İmam Ebû Hanifeye göre en kısa süresi yirmi beş gün iken en uzun süresi birçok fakihinde kabulüne göre kırk gündür. Bu sürelerin en alt ve en üst sınırına göre yukarıda belirttiğimiz gibi istihaze hükmü mezheplere göre farklılık arzeder.⁸⁴

İstihaze, kadınların görmüş oldukları adet ve lohusalık kanı dışında, rahim içi damarlardan bir hastalık veya yapısal bir bozukluk sebebiyle gelen kana denir. İstihaze büyük hades kabul edilmemiştir. İstihaze, hayız ve nifas gibi değerlendirilmeyip dinmeyen burun kanaması, bir yaradan kan sızması gibi özür olarak kabul edilmiştir.⁸⁵ Böyle bir özre maruz kalan kişilerin her vakit için abdest almaları gerekir. Her vakit için alınan bu abdestle -abdesti bozan haller vuku bulmadığı müddetçe- kişi farz, kaza, nafile namazlarını kılabilceğine göre vitir ve bayram namazları gibi vacipleri ve cenaze namazını dahi kılabilir. Kabeyi tavaf edip mushafa el sürebilir.⁸⁶

Ancak vaktin girmesiyle mi yoksa vaktin çıkmasıyla mı alınan abdestin bozulduğuna dair ihtilaf vardır. Nitekim Ebu Hanife ve imam Muhammede göre bu kişinin abdesti vaktin çıkmasıyla bozulurken İmam Züfere göre ise vaktin girmesiyle bozulur. Ebu Yusuf'a göre ise her ikisiyle de bozulur. Bu ihtilafın sonucunda şu durum ortaya çıkmaktadır: Özür halindeki kişi sabah namazı vaktinde abdest aldığı anda güneş doğunca vakit çıktığı için Ebu Hanifeye göre abdesti bozulurken imam Züfere göre bozulmaz. Kuşluk vaktinde kişi abdest alırsa, güneş batıya doğru meylettğinde abdesti

⁸³ İbn Rüşd, I,147.

⁸⁴ İbn Rüşd, I,148.

⁸⁵ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.334.

⁸⁶ Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Yay., İstanbul 1986, s.127.

bozulmaz. Ebu Yusuf ve züfere göre ise abdesti bozulur. Ebu Yusuf ve Züfer “İhtiyaç ortaya çıkmadan kadının abdest alması muteber değildir. Vaktin girmesiyle o vakitte namazı kılmak farz olduğu için, ihtiyaç yenilenmiştir. Bu nedenle vaktin girmesiyle abdest alması gerekir” demişlerdir.⁸⁷

1.4.MEST ÜZERİNE MESHİN MÜDDETİ

Silmek, sıvazlamak, eli bir şeyin üzerinde gezdirmek demek olan **mesh** fıkhi literatürde *abdestte ıslak elle başı, varsa ayaktaki mestleri ya da sargıyı sıvazlamak* demektir.⁸⁸

Mesh etmenin şartlarından biri abdestli iken mestleri giymektir. O halde teyemmümden sonra veya abdest tamamlanmadan önce mestlerin giyilmesi durumunda meshetmek caiz değildir. Ancak Şafilere göre hastalık gibi suyun bulunmayışından başka bir özür sebebiyle olduğu zaman teyemmüm ettikten sonra giyilmiş olan mestler üzerine meshetmek caizdir.⁸⁹

Mestler üzerine meshetmenin müddeti:

Meshin müddeti; *Beldesinde oturan mukim bir gün bir gece, yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesh ederler*⁹⁰ hadis-i şerifine binaen mukim(yolcu olmayan) için, bir gün ve bir gecedir. Misafir yani yolcu için ise üç gün ve üç gecedir. Yolculuk ister mübah olan sefer-i kasır için olsun ister mübah olmasın böyledir.⁹¹ Ancak Hanbelî ve Şafiiler yolculuğu, mübah olan sefer-i kasr olmasıyla kayıtlamışlardır. Eğer kasr müddetinden daha az bir yolculuk yapsa ya da yolculuk masiyet için olsa onun mesh müddeti mukimin müddeti kadar olup, sadece bir gündüz ve bir gece mesheder. Şafiiler, yolculuğun kastolunmuş olmasını da eklemişlerdir. Sefer kastedmeyen bir yolcu mukim gibi ancak bir gün ve bir gece meshedebilir. Malikiler ise; mestler üzerine mesh etmeyi bir müddetle sınırlandırmazlar. Onlara göre mestler ancak guslü gerektiren bir şeyden dolayı çıkarılabilir. Ancak her Cuma günü cumada hazır bulunmayı murad eden kimseler için gusül abdestini kastetmese bile, mestlerini çıkarması mendup olur. Eğer mestleri Cuma günü çıkarmazsa her hafta mestleri giydiği gün gibi bir günde çıkarması mendup olur.

⁸⁷ Serahsi, I,155.

⁸⁸ Erdoğan, s.367.

⁸⁹ Ceziri, I,111.

⁹⁰ Nesai, Taharet 99; Ebu Davud, Taharet 61.

⁹¹ Fetâvâyî Hindiyîye, I,120.

Mesh müddetinin başlangıcı mestleri giydikten sonra, abdestin bozulduğu zamandır. Örneğin sabah vakti abdest alıp, mestlerini giymiş olan bir kimsenin, ikindi vaktinde, abdesti bozulur ve tekrar abdest alıp, mestlerine meshederse, o kimse için mesh müddeti –eğer kendisi seferi değilse- bir gün sonranın ikindi vaktinde abdestin bozulduğu ana kadardır. Fakat eğer seferi ise dördüncü günün ikindi vaktine kadardır.⁹²

Mukim ve seferilik durumunun değişmesi halinde ise; örneğin mukim olan kimse, mesh müddeti içinde yola çıkarsa, müddetini yolcu olarak tamamlar. Seferi niyetiyle meshettikten bir gün bir gece sonra mukim olmaya niyet ederse hemen mestini çıkarır veya müddet tamamlanmamışsa, bir gün bir gece olarak müddetini tamamlar.⁹³

Genel görüşe göre kişi ister özürlü olsun ister olmasın mesh müddeti aynıdır. Ancak Hanefilere göre bu müddet özür sahibi olmayan bir kimse için geçerlidir. Özür sahibi ise eğer abdest alır özür hadesinin kesildiği bir halde iken mesti giyerse, onun hükmü, sağlıklı olanlar gibi meshi ancak mesh müddetinin sona ermesiyle bozulur. Fakat hades akıntısı halinde abdest alsa ya da hades akıntısı halinde mestini giyse, her vakit çıktıkça meshi bozulur ve mestlerini çıkarması ve özür hadesinden başka bir hadesle abdesti bozulmamışsa sadece ayaklarını yıkaması gerekir.⁹⁴

⁹² Fetâvâyî Hindiyîye, I,120.

⁹³ İmam Gazali, *Büyük İslam Dini*, (Çev.:Abdullah Aydın), İstanbul ts., byy., s.230.

⁹⁴ Ceziri, I,115.

İKİNCİ BÖLÜM

BEDENİ İBADETLERDE VAKİT

2. 1. NAMAZDA VAKİT

2.1.1.Namazın Tanımı

Namaz farsça bir kelime olup, Arapçadaki salât kelimesinin karşılığıdır. Sözlükte, *dua, istiğfar, övgü* anlamlarına gelen **salât**, dini bir kavram olarak, islamın beş temel esassından biri olup, belli eylemler ve rükünleri bulunan özel bir ibadettir.⁹⁵ Şer'i anlamda namaz kendine has şartları taşıyan, tekbirle başlayan ve selamla sona eren bir takım hususi söz ve fiillerden ibarettir. Ancak bu tanıma, namaz cinsinden olmamalarına rağmen tilavet ve şükür secdelerini namaz kapsamına sokmasından ve aynı şekilde içinde hususi sözler bulunmamasına rağmen şer'i bir namaz sayılan dilsiz bir kişinin namazını da dışarıda bırakmasından dolayı itiraz edilmiştir.⁹⁶

2.1.2. Namazın Mahiyeti ve Önemi

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerimdeki namaz ayetlerine baktığımız zaman; Kur'an, namaz konusuna çok önem verilmesini istemektedir. Ayrıca Peygamberimizden önceki Peygamberlerin -mahiyetlerini bilmesek bile- namaz kılmakla emrolundukları belirtilmektedir⁹⁷ Bu durum bize namazın her dönemde varlığını ve önemini koruduğunu gösterir.⁹⁸

Her dinin, yüce kudret ile bağlantı kurmak için kendince kabul gördüğü bir takım merasimleri bulunmaktadır. İslam'da da yüce Allah'a yaklaşmanın belki de en güzel yolu namazdır. Nitekim Peygamberimiz (sav) bir hadisinde “*Kulun Allaha en yakın olduğu an secde anıdır*”⁹⁹ buyurmuştur. Ayrıca ayette “*beni hatırlamak için namaz kıl*”¹⁰⁰ buyrulmaktadır. Allahın beş vakit namaz emrini diğer emirler gibi Cebrail vasıtasıyla bildirmeyip miraç hadisesinde bildirmesi de bu noktada düşünülmesi gereken bir konudur.

⁹⁵ Komisyon, “Namaz”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.514.

⁹⁶ Ahmet b. Hamza, *Nihaytü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967, I,359.

⁹⁷ Bkz. 2.Bakara:83; 10.Yunus:87; 11.Hud:87; 14.İbrahim:37, 40; 19.Meryem:30–31, 54–55; 20.Taha:14; 21.Enbiya: 72–73; 31.Lokman:17.

⁹⁸ Ömer Özsoy- İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara 2005, s.347.

⁹⁹ Müslim b. Haccac, *Sahih*, (Thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, ts., Salat 215.

¹⁰⁰ 20.Taha:14.

İslâm'da namazın farz oluşu Kitap, Sünnet ve İcmâ'ya dayanır.¹⁰¹ Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde; namazı kılınız ve zekâtı veriniz" buyrulur. *"Bütün namazları ve orta namazı muhafaza edin"*¹⁰² *"Şüphesiz namaz, müminlere, vakitle belirlenmiş olarak farz kılınmıştır"*¹⁰³ .*"Oysa onlar, tevhit inancına yönelerek, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emr olunmuşlardır. İşte doğru din budur"*¹⁰⁴ . *"Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a samimiyetle bağlanın. O, sizin mevlânızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır"*¹⁰⁵

Hadis-i şeriflere baktığımızda da bu konuyla alakalı birçok rivayete şahit olmaktayız. Bu hadislerden bazıları şunlardır: "İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."¹⁰⁶ Diğer bir hadis-i şerifte de Hz. Peygamber (sav), Muaz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurmuştur: *"Sen ehli kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allah'a kulluk etmeğe çağır. Allah'ı tanırlarsa, Allah'ın onlara gecede ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılarlarsa; Allahın onlara, zenginlerinden alınıp yoksullara verilmek üzere zekâtı farz kıldığını söyle. İtaat ederlerse, bunu onlardan al, insanların mallarının en iyisini alma, mazlumun bedduasından sakın. Çünkü onun duasıyla Allah arasında perde yoktur"*¹⁰⁷ . Bu hadis-i şeriflerde de görüldüğü üzere kelime-i şehadetten sonra ilk olarak namaz kılmak zikredilmiştir. Bu durum da bize namazın ibadetler konusunda ilk sırayı aldığını gösteriyor diyebiliriz.

Namazın farz oluşunun bir delilinin de icma olduğunu belirtmiştik. Nitekim Rasulullah (sav) zamanından günümüze kadar kimsenin red ve inkârı olmaksızın beş vakit namazın farz oluşunda ümmet icma ve ittifak etmiştir.¹⁰⁸

Bir günde beş vakit namaz farz kılınmıştır. Buna bir bedevi ile ilgili olarak rivayet edilen şu hadis delil olarak gösterilebilir: *"Bir gün bir gecede farz olan namazlar*

¹⁰¹ Mehmed Zihni Efendi, s.163.

¹⁰² 2.Bakara:238.

¹⁰³ 4.Nisa:103.

¹⁰⁴ 98.Beyyine:5.

¹⁰⁵ 22.Hacc,78.

¹⁰⁶ Buhârî, İman,1, 2; Müslim, İmân, 19–22.

¹⁰⁷ Buhârî, Zekât, 41, 63; Nesâî, Zekât, 1.

¹⁰⁸ M.Zihni Efendi, s.164.

beştir " Bedevî; "Benim üzerimde bundan başka bir borç var mıdır?" diye sorunca, Allah'ın Resulu şöyle cevap vermiştir:"Hayır kendiliğinden nafile olarak kılarsan bu müstesnadır". Bunun üzerine bedevî: "Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "Eğer doğru söylüyorsa bu adam kurtulmuştur" ¹⁰⁹

Namazla ilgili hadis ve ayetler bize namazın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bu önemine binaen Allah Müslümanlardan namazı sık sık tekrar etmesini istemiştir. Diğer ibadetlerde olduğu gibi ömürde, ayda yılda ya da günde bir veya yılda bir ay yerine getirilmesi yeterli görülmemiş, hergün birkaç kez tekrarlanmasını istemiştir. Bu ibadet de, insanın canının istediği vakitte değil; belirli vakitlerde yerine getirilmesi emredilmiştir.

2.1.3.Namazın Hikmeti

Namaz, insanın maddi ve manevi temizliğinin vasıtası olmaktadır. Çünkü namaz kılmak için gerekiyorsa gusül abdesti almak, normal durumlarda abdest almak suretiyle bir nevi vücut temizliği yapılmış olduğu gibi, ayrıca elbisenin, namaz kılınacak yerin de temizlenmesi gerektiği için bir üst baş temizliği yapılmış olur. Daha da önemlisi namaz günahlardan arınmanın da bir yoludur. Namaz esas itibariyle insanı günah işlemekten alıkoyar günahı uzaklaştırır. Nitekim bir ayette “Sana vahyedilen kitabı oku ve namaz kıl; çünkü namaz çirkin ve kötü işlerden alıkor. Allahı zikretmek en büyük şeydir. Allah yapıp ettiklerinizi bilir.(ankebut suresi 29/45) buyrulmaktadır.”¹¹⁰

Bizler namazda Allah’ı tesbih edip, Allah’ın kelamıyla O’ndan kurtuluş diler, O’nun huzurunda eğilip Ona secde ederiz. Böylece asıldan üflenmesiyle, yaradaniyla buluşup aslına kavuşan ruhlarımız asıllarından kuvvet ve gıda talep ederler. Bu sayede ruhlarımız arınır, yücelir ve bedenin istek ve arzularının üzerine yükselir. Bedenin içgüdülerini, aşırı isteklerini terbiye eder, fuhşiyat ve münkere meyletmeye ve sapmalara karşı savunma oluşturur.¹¹¹

¹⁰⁹ Buhârî, İmân, 34, Şehâdât, 26; Ebû Dâvûd, Salât, 1.

¹¹⁰ Komisyon, *İlmihal(İman ve İbadetler)*, DİB, DİB Yay., Ankara 2006, I,221.

¹¹¹ Mustafa Meşhur, *İslama Davet Fıkhi*, (Çev.: Orhan Aktepe), Vahdet Yay., İstanbul 1990, III,10,11.

Namazın özünü birtakım şekillere dayanan ritüeller oluşturmaz. Nitekim hasta olan kimselerden, bedene ait hareketler de sakıt olarak ima ile namaz kılmaları caiz olduğuna göre namazın özü ve ruhu kalpteki huşu ve hudu hissidir.¹¹²

Namaz sayısız nimetleri veren Allah’a bir teşekkürdür. İslam’ın beş vakit namazını çok görenler şu hikmete bir baksınlar. Bir zehirli sigaradan dolayı yerlere kadar eğilip bin bir temanna ile teşekkür edenler göz önüne getirilirse, bir nefes sıhhati bile nice devletlere bedel olan hayata, her biri milyarlarla cevhere değişilmez vücut azalarına, o azaları besleyen gıda maddelerine, çeşitli meyvelere, havaya, suya vs. saymakla bitmeyen nimetlere karşılık olmak üzere onları ihsan eden Allah’ımıza günde beş vakit namaz kılarak teşekkürde bulunmak, insafla düşünenler için çok olmak şöyle dursun, bilakis içtiğimiz soğuk suları bile ödemeyecek kadar azdır.¹¹³

Namazın güneş saatine göre ayarlanıp kılınması, yeryüzündeki enlem ve boylamlar üzerinde bulunan İslam ülkelerinde günün her saatinde ezan okunmasını ve Allaha her an secde edenlerin bulunmasını sağlar. Çünkü güneş her yerde ne aynı anda doğar ne de aynı anda batar. Bundaki hikmet, günün her zaman parçası içinde yeryüzünde Allaha ibadet edilmedik bir anın geçmemesi için olabilir.¹¹⁴

2.1.3.A.Namazın Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti

Beş vakit namazın belirlenen vakitlere özgü kılınmasının hikmeti ise; âlimlerin çoğunun dediği gibi kulluk etmektir. Hüküm olarak âlimlerin dediklerinden daha açık ve güzel olan şudur ki bu vakitler insana doğup gelişmesini hatırlatmaktadır. Çünkü insanın doğuşu, güneşin doğuşuna benzer. Gelişip büyümesi güneşin yükselişi gibidir. İnsanın gençliği güneşin istiva halindeki duruşuna benzer, insanın olgunluk çağı güneşin meyiletmesine benzer. İnsanın yaşlanması da güneşin batımına yaklaşmasına benzer. Ölümü de güneşin batması gibidir. İnsanın vücudunun yok olması güneşin izinin yok olmasına benzer. Bu da şafağın kırmızı olduğu haldir¹¹⁵

Bu konuyu Said Nursi daha geniş bir şekilde ele alarak şöyle söylemiştir:” Fecr zamanı güneşin doğuşuna kadar, ilkbahar zamanına, hem anne karnına düştüğü vakte,

¹¹² Süleyman Uludağ, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara 1992, s.82.

¹¹³ İbni Hacer El- Askalani, *Büluğul Meram*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul, s.195–96.

¹¹⁴ Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, II,191.

¹¹⁵ Ahmet b. Hamza, I,361–362.

hem de yer ve göklerin altı günde yaratılmasında birinci gününe benzer ve Allahın işlerini tasarruflarını hatırlatır.

Zuhr zamanı ise, yaz mevsiminin ortasına, gençliğin kemaline dünya ömründeki insanın yaratılış devrine benzer ve onlardaki rahmet yansımalarıyla nimetin bolluğuna işaret eder.

Asr zamanı, sonbahar mevsimine, ihtiyarlık vaktine ahir zaman Peygamberinin(sav) asr-ı saadetine benzer ve onlardaki Allahın tasarruflarıyla Allahın sonsuz şefkat ve merhametiyle bağışladığı nimetleri hatırlatır.

Mağrib zamanı, sonbahar mevsiminin ahirinde pek çok mahlûkatın yok oluşunu, hem insanın vefatını, hem dünyanın kıyamet kopmaya başladığındaki harabiyeti anlatır, Allahın sınırsız yüceliğini gösteren yansımalarını anlatır ve beşeri gaflet uykusundan uyandırır ikaz eder.

İşâ vakti ise, karanlıklar âlemi gündüz âleminin bütün izlerini siyah kefeniyle örtmesini, hem kışın beyaz kefeniyle ölmüş yerin yüzünü örtmesini, hem vefat etmiş insanın geri kalan eserleri dahi vefat edip unutkanlık perdesi altına girmesini, hem bu imtihan dünyası olan dünyanın bütün kapanmasını hatırlatma ile mutlak üstünlük sahibi olan, heybetli tasarruflarını ilan eder.

Gece vakti ise, hem kışı, hem kabri, hem kabir âlemini anlatmasıyla, insan ruhu rahmeti sonsuz olan Allahın şefkat ve merhametine ne derece muhtaç olduğunu hatırlatır.

Gecede teheccüd ise, kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu bildirir, ikaz eder ve bütün bu büyük değişimler içinde gerçek nimet verici olan Allahın sonsuz nimetlerini hatırlatmayla, ne derece övgü ve senaya layık olduğunu ilan eder.

İkinci sabah ise, haşr sabahını hatırlatır. Şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar akla uygun gerekli ve kesin ise, haşrin sabahı da âlemin baharı da o kesinliktedir.

Demek ki bu beş vaktin her biri önemli bir inkılâp başında olduğu ve büyük değişimleri hatırlattığı gibi, her şey ona muhtaç olduğu halde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allahın kudretinin her gün meydana gelen büyük tasarrufların işaretiyle hem yıllık, hem asırlık, hem çağları içine alan kudretin mucizelerini ve rahmetin hediyelerini

hatırlatır. Demek ki asıl yaratılış görevi ve kulluğun esası ve kesin borç olan farz namaz bu vakitlerde layıktır ve en uygundur”¹¹⁶

Namaz, günde beş defa Allah’a hesap vermenin adıdır. Bize çok değerli bir sermaye verilmiştir. Bu sermaye ömürdür. Ömrün de kendine göre bir hesabı vardır. Mü’min her an yaşadığı hayatın hesabını verme şuuruyla yaşar. Bu şuuru her zaman canlı tutan da beş vakit namazdır.

Namaz, günde beş defa insanın, Yüce Huzur’da küçüklüğünü bilmesidir. Günde beş defa Allah’ın huzurunda el pençe divan duran insan, elbette kendi küçüklüğünü hatırlayacak, neye ihtiyacı varsa, her şeye gücü yeten, her şeyi elinde bulunduran Allah’tan isteyecektir. Hazreti Ali radiyallahu anh’ı abdeste giderken bir titreme alırdı. Bu heyecanının ve ürpertisinin sebebini soranlara da ‘Biraz sonra Allah’ın huzuruna çıkacağım, nasıl titremeyeyim’ derdi.

Namaz, günde beş defa günahlardan arınmadır. Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem buyuruyor: “ Beş vakit namaz, herhangi birinizin evinin önünden akan ve günde beş defa yıkandığı suyu bol bir nehre benzer. Allah, beş vakit namaz sayesinde, günahları yok eder.”¹¹⁷

Namazın hikmeti üzerine yapılan yorumlar beşeridir, insanların kendi düşünceleri olduğu için herkesi bağlamaz. Namazın dua anlamının olması bize, namaz kılan kişinin kendi acziyetini anlayarak her şeye gücü yeten bir yaratıcıya yaklaşmasını göstermektedir. Namazın beş vakitte yerine getirilmesinin farz kılınması da kulun rabbiyle olan yakınlığının, Onunla olan irtibatın sabah, öğle, ikindi... de her vakit devam etmesidir. Nitekim bazı kişilere göre namazların vakitlere bağlanması, peşpeşe gelen vakitlerin, boyun eğme ve yakarışın sürekliliğini sağlamak içindir. Çünkü Allaha karşı korku ve ümidin kesilmemesi; hem insanların hayatının, hem de bu yolla toplum hayatının düzenli, dengeli olması sağlanır.¹¹⁸

¹¹⁶ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2004, s.72–73.

¹¹⁷ Buhâri, *Mevâkât* 6; Müslim, *Mesâcid* 282, (666); Tirmizî Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Emsâl* 5, (2872) *Sünen*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru’l Fikr; Nesâî, *Salât* 7, (1, 231).

¹¹⁸ M. Zihni Efendi, s.165.

2.1.4.Namazın Farz Kılınma Vakti

Namaz Hz Peygamber(sas)in peygamber olarak gönderilmesiyle birlikte farz olmuştur. Nitekim gelen ikinci vahyde namaz emredilmiştir. Şöyle ki “*Rabbini Yücelt*”¹¹⁹ buyruğundaki yüceltme en güzel şekilde namazla olur.¹²⁰

Hz Ali’nin Müslüman olma hikâyesi¹²¹ de bizlere namazın peygamberliğin ilk aşamalarında farz olduğunu göstermektedir.

Üç yıl boyunca İslam daveti gizli yapıldığı ve kâfirlerin korkusundan dolayı açıkça namaz kılmak imkânsız olduğu için gündüz kılınan namazlar henüz emredilmemiş sadece geceleri geç vakte kadar namaz kılma emredilmişti. Bu durum bir yıl sürdükten sonra gece namazının farziyeti kaldırılmıştır. Daha sonra sabah, akşam ve yatsı olmak üzere üç vakit namaz farz kılınmıştır. Peygamberliğin 9. yılında hicretten bir buçuk yıl önce miraç hadisesiyle birlikte beş vakit namaz farz kılınmıştır. Fakat bu namazların rekât sayısı medineye hicret edilip huzur ve sukunet sağlanıncaya kadar iki olarak kaldı.¹²²

Cuma namazının ne zaman farz kılındığına gelince; Mekke döneminde Müslümanların cumanın şartlarından biri olan cemaat oluşturma durumu -tehlikeden dolayı- söz konusu olmadığı için Mekke döneminde Cuma namazı farz kılınmamıştı. Ancak Medine’deki Müslümanların böyle bir korkusu olmadığı için daha peygamberimiz(sas) Medineye hicret etmeden önce Medineye göç ederek gelmiş olan Müslümanların Esad b. Zürare’nin teşvikiyle Benî Beyâda mahallesinde ilk olarak Cuma namazını kılmış oldukları bilinmektedir. Peygamberimizde Medineye Hicret sırasında yolda Kûba’da ilk Cuma namazını kılmıştır. Bu hicretin birinci yılı Rebiülevvel ayının son günlerine ait bir olaydır.¹²³

Bayram namazı da Hz. Peygamberin(sas) Medine’ye geldiği sene değil; ramazan orucunun farz kılınmasından sonra -hicri ikinci yılda- gerçekleşmiştir.¹²⁴

¹¹⁹ 74.Müddessir:3.

¹²⁰ Numânî, II,454.

¹²¹ Bkz. Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, Zaman, İstanbul 1998, I,150.

¹²² Numânî, II,455–456.

¹²³ Numânî, II,458.

¹²⁴ Numânî, II,459.

Korku namazına ait hükmün ise hicretin beşinci yılındaki Zatü'r-Rika savaşında indiği bilinmektedir.¹²⁵

2.1.5.Namaz Vakitlerinin Bildirilmesi Hususundaki Rivayet

Günlük namazların vakitlerinin nasıl bildirildiğini bizlere ulaşan rivayetlerden öğrenmekteyiz. Bu rivayetlerden bazılarında, istişare¹²⁶ ile bazılarında ise rüya sonucu namaz vakitlerinin bildirildiği yer almaktadır. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre “Müslümanlar Medine’ye geldiklerinde toplanıyorlar ve namaz vaktinin girmesini bekliyorlardı. Namaz için bir nida yapılmıyordu. Birgün bu hususu konuştular; bir kısmı Hristiyanların çanı gibi çan kabul edelim dedi, bir kısmı ise, Yahudilerin borusu gibi boru çalınsın dediler. Hz Ömer ise “Niçin bir kimse seçip namaz için nida etmesini kabul etmiyorsunuz?” dedi, bunun üzerine Hz Peygamber “kalk ya Bilal, namaz için nida et” buyurdular.¹²⁷ Diğer bir rivayete göre ise Ebu Umeyr ensardan olan bir amcasından naklen:”Rasulullah (sav) halkı namaza nasıl toplayacağı meselesine eğildi. Kendisine “namaz vakti olunca bir bayrak dik, onu görünce halk birbirine haber verir dendi. Bu Peygamber(sav)in pek hoşuna gitmedi. Bunun üzerine ona boynuz hatırlatıldı. Bu Yahudilerin borozanı idi. Onu bu da memnun etmedi ve hatta “bu Yahudi işidir” dedi. Bunun üzerine büyük çan hatırlatıldı. Efendimiz(sav): “Bu hristiyanların işidir” dedi. Bu konuşmalardan sonra Abdullah b. Zeyd, Rasulullahın üzüntüsüne üzülmeye ayrıldı. Bunun üzerine rüyasında ezan öğretildi.”¹²⁸ Ezanın Abdullah b. Zeyd’e ne şekilde öğretildiğini ise yine bize ulaşan rivayetlerden öğrenmekteyiz. Şöyle ki: “Ensardan bir adam gelerek: “Ey Allahın Rasulü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit rüyamda bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp söylediklerini aynen bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de “kad kameti’s-salât” cümlesini ilave etti. Eğer halkın bana yalancı diyeceğinden korkum olmasaydı ”ben uykuda değil uyanıktım” diyecektim” dedi. Bunun üzerine Peygamber(sav): “Allah sana hayır göstermiş. Bilal’e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun” dedi. Hz Ömer(ra) atılarak: “Onun gördüğünü aynen bende gördüm ancak o anlatma işinde benden önce

¹²⁵ Numânî, II,459.

¹²⁶ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010, s.229-230.

¹²⁷ Buhari, Ezan, 1;Müslim, Salât 1;Tirmizi, Salât 139.

¹²⁸ Ebu Davut, Salât 27.

davranınca ben utandım(anlatamadım)” dedi.¹²⁹ Görüldüğü üzere ezanla namaz vakitlerinin Müslümanlara bildirilmesi ahabın rey ve görüşlerinin Hz peygamber tarafından tasvib ve kabul edilmiş olduğunu gösterir.¹³⁰

2.1.6.Kur'an-ı Kerimde Namaz Vakitleri

Namaz vakitleri ile ilgili ayetlere baktığımızda Kur'an-ı Kerim ayetleri vakitleri noktasal olarak belirlememiş yaklaşık ifadelerle bu konuya ışık tutmuştur. Nitekim dünyadaki her yerde güneş aynı saatte doğup batmamaktadır. Beş vakit namazın özellikle sabah ve yatsı namazlarının başlangıcı, her memleketin tul ve arz(enlem ve boylam) derecelerine göre farklıdır. Kutba yaklaştıkça güneşin doğma ve batma zamanı uzaklaşır. Yer küresi üzerinde bir derece tul farkı yani iki meridyen dairesi arasındaki fark dört dakikalık bir zaman olduğu halde güneşin ufuk altında ve üstünde bir derecelik irtifa kazanması yani ufuk hattından bir derece uzaklaşma müddeti dört dakika değil daha fazladır. Şöyle ki güneş her gün üç yüz altmış derecelik bir daireyi yirmi dört saatte dönüyor ise de bu daire güneşin hareket istikameti ufka dik olmadığından güneşin ufuktan bir derece yükselmesi veya alçalması için dört dakikadan daha fazla zaman geçer. Bundan dolayı her memleketin namaz vakti o memleketin ekvatorundan uzaklığına yani enlemine ve güneşin meyline göre değişir.¹³¹

Kur'an-ı kerimin namaz vakitlerine birebir yer vermediği; ancak ilgili ayetlerdeki bazı kelime ve ifadelerin, beş vakit namazı belirttiği birçok fakih ve müfessirce kabul edilmiştir. “*Namaz bütün mü'minlere vakitli olarak farz kılınmıştır*”¹³² buyrulurken namaz ile vakit arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir. Biz de ilgili ayetlerin tefsirinden yola çıkarak Kur'an-ı kerimde beş vakit namaz olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Bakara Suresi 238. ayette “*Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun*” buyrulmaktadır.

Ayette namazlar ve orta namazdan bahsedilmektedir. Arapçada çoğulun en azı üçtür. Ayetteki orta namaz da namazlar ifadesinden ayrı zikredildiğine göre ayette belirtilen namaz sayısı dört olur. Dört sayısının ortası yoktur. Bu itibarla orta namaz

¹²⁹ Ebu Davut, Salât 28.

¹³⁰ Esad Kılıçer, *İslam Fıkhiında Re'y Taraftarları*, DİB Yay., Ankara 1994, s.32.

¹³¹ Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal- Seâdet-i Ebediyye*, (Haz.: Hüseyin Hilmi Işık), Işık Kitabevi, İstanbul 1971, s.131.

¹³² 4.Nisa:103.

olabilmesi için namazların en az beş vakit olması gerekir. Orta namaz ise ikinci namazıdır. Çünkü Hendek savaşı günü Hz. Peygamber (sas), müşriklere şöyle beddua etmiştir: “*Bizi orta (faziletli)namazdan (yani) ikinci namazından alıkoydular. Allah, onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun*”¹³³ Hz. Peygamber (sas) savaş nedeniyle kılamadığı ikinci namazını akşam ile yatsı arasında kaza etmiştir. İkinci namazının vakti; sabah ile öğle, akşam ile yatsı arasında orta vakittir. Çünkü öncesinde iki gündüz namazı ve sonrasında da iki gece namazı vardır.¹³⁴

Hud suresi 114. ayette, “*Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) yakın vakitlerinde namaz kıl. Şüphesiz iyilikler, kötülükleri giderir. Bu ibret alanlara bir öğüttür*” buyrulmaktadır.

Ayette geçen vakitlerden “gündüzün iki ucu”ndan birinci ucun sabah veya öğle namazı olduğu, diğer ucunun akşam, ikinci veya öğle ile ikinci namazı olduğu; Gecenin bir kısmından kastın ise; akşam ile yatsı veya yatsı namazı olduğu noktasında görüşler bulunmaktadır.¹³⁵

İbn Kesir bu ayeti şu şekilde tefsir etmiştir. *Bu ayetin miraçta beş vakit namazın farz kılınmasından önce inmiş olma ihtimali de vardır. Çünkü o zaman güneş doğmadan önce ve güneş battıktan sonra olmak üzere iki vakit namaz vardı. Gece yarısında da efendimize ve ümmetine bir namaz vardı daha sonra bu namaz ümmeti hakkında nesh edildi, kendine vacip olarak kaldı daha sonra ondan da kaldırıldı.*¹³⁶ Eğer bu ayet miraçtan önce nazil olmuşsa beş vakit namaza delil olamaz denilebilir.

İsra suresi 78. ayette “*Günesin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl, zira sabah namazı tanık olunan bir namazdır.*”

Namaz vakitlerinin kuranda bu şekilde belirtilmesinin bir hikmeti de güneşe tapanların ibadet ettikleri zamanlarda namaz kılmamaktır. Çünkü güneş her çağda müşriklerin en büyük ilahlarından biri olmuştur. Onlarda genellikle güneşin batışında veya doğuşunda ibadet etmektedirler. Bu nedenle bu iki vakitte namaz kesinlikle yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, onlar güneşin tam zirvede olduğu zeval vaktinde de

¹³³ Müslim, Mesacid, 207.

¹³⁴ Halil Altıntaş-İsmail Karagöz, *Namaz İlmi-hali*, DİB Yay., Ankara 2010, s.54.

¹³⁵ Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali b. Muhammed Cevzi, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2009, III,160–161.

¹³⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2010, V,148.

ibadet ettikleri için Müslümanlara gündüz kılınan iki namazdan birini güneş doğmadan önce(fecr) diğerini de güneş zirveden kaydıktan sonra (zuhr) kılmalarını emredilmiştir.¹³⁷

Ayette geçen duluku’ş-Şems güneşin eğilmesi demektir. Bu ise güneşin ufkun altına doğru eğilmesi ve günün ortasında güneşin göğün orta noktasından sağa kayması şeklinde iki manaya delalet eder. Birinci anlamda kullanılırsa akşam ikinci anlamda kullanılırsa öğle vaktini ifade eder.¹³⁸

Gasagilleyl den kastın yatsı, akşam veya hem akşam hem yatsı namazını ifade ettiği şeklinde farklı görüşler vardır.¹³⁹

Kuranel Fecr “*sabah okuması*” sabah namazı olarak tercüme edilmiştir. Çünkü namaz ancak Kur'an okumakla tamamlanır. Sabah namazının kıraati de diğer namazlara göre daha uzundur. Kuranel fecr ibaresinde de sabah namazının kıraatinin uzun tutulmasına teşvik olduğu söylenilebilir.¹⁴⁰

Ayette geçen dulukuşşems öğle ve ikindiye, gasagulleyl akşam ve yatsıyı, Kuranül fecr de sabah namazını ifade ettiği kabul edilirse bu ayete dayanarak sabah namazının cem edilmesi söz konusu değilken öğle ve ikindinin kendi arasında, akşam ve yatsının da kendi arasında cem edilme gerekçesi açıklanmış olur.¹⁴¹

İsra suresi 79. ayette; “*Gecenin bir kısmında da sana nafile olmak üzere onunla teheccüd namazı kıl..*” buyruğu ile ilgili olarak; teheccüdde uykuyu bölüp uyanmak vardır. Yani gecenin bir bölümü geçince uykudan kalk ve namaz kıl denilmektedir.¹⁴²

Sayın Süleyman Ateş bu ayetten yola çıkarak kuranda sabah akşam ve teheccüd olmak üzere üç vakit namazın zikredildiğini ifade etmiştir.¹⁴³

Taha suresi 130. ayette “*O halde dediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce rabbine hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et...*”

Bu ayetin beş vakit namaza delil olan ayetlerden biri olduğunu kabul edenler olduğu gibi etmeyenler de vardır. Nitekim Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsirinde bu ayet şu şekilde açıklanmıştır: “*Bu ayetle beş vakit namazın kastedildiğini ıspatlamaya*

¹³⁷ Eb'l-A'lâ Mevdudi, *Tefhim'ul-Kur'an*, (Çev.:Yusuf Karaca vd.), İnsan Yay., İstanbul ts., III,130.

¹³⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ts., V,240.

¹³⁹ İbn Cevzi, III,531.

¹⁴⁰ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, (Çev.: Hamdi Arslan vd.), Risale Yay., İstanbul 2005,VIII,135.

¹⁴¹ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2007, III,517.

¹⁴² Mevdudi, III,130.

¹⁴³ *Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002, s.594-596.

çalışan yorumlar yer almakla beraber bu surenin indiği dönemde henüz beş vakit namaz kılınmadığına göre burada asıl amacın müminleri Allahı tesbih etmeye yani onun yüceler yücesi olduğunu ve her türlü eksiklikten uzak bulunduğunu daima hatırlarında tutup her fırsatta söz ve eylemleriyle bu inancı ortaya koymaya teşvik etmek olduğu bunun da bireyi manevi doyuma ve iç huzura kavuşturmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.”¹⁴⁴ Ancak şunu belirtelim ki Allah’ı tesbih etmenin belirli bir zamanı, mekânı ve şekli yoktur. Her zaman ve mekânda Allah tesbih edilebilir. Hâlbuki ayette Allahın belirli zamanlarda tesbih edilmesi istenmektedir. Bu da ayetlerdeki “tesbih” ile maksadın namaz olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴⁵

İbn Abbas’ın kuranda beş vakit namaza delil olarak sunduğu¹⁴⁶ Rum suresi 17 ve 18. ayetlerde yüce Allah: “*akşama girerken de sabaha ererkende Allah’ı tenzih edin. Göklerde ve yerde hamd ona mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girince allahı tenzih edin(namaz kılın)*” buyurmaktadır.

Müfessirler genellikle 17. ayette bulunan *akşama ererkenden* kastın akşam ve yatsı namazı olduğunu; *sabaha ererkenden* kastın ise sabah namazı olduğunu belirtmişlerdir. 18. ayette bulunan “*Gündüzün sonunda*” derken ikindi namazının; “*öğle vaktine girince*” derken öğle namazının kastedildiği yorumunu yapmışlardır. Dolayısıyla âlimler arasında diğer delillerin yanı sıra surenin mekki oluşu dikkate alınarak beş vakit namazın Mekke’de farz kılındığı görüşü ağır basmaktadır. Hasan-ı Basri ise namazın muayyen vakitlere bağlı bir fariza haline gelmesinin Medine dönemine rastladığı ve 17. ayetin Medine döneminde nazil olduğu kanaatindedir.¹⁴⁷

Tur suresi 48–49. ayette yüce Allah “*Rabbın hükmüne (o gelinceye kadar) sabret. Şüphesiz ki sen, bizim gözetimimizdesin. Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et; gecenin bir bölümünde ve yıldızların batmasının ardından da tesbîh et*” ayetini müfessirler şu şekilde tefsir etmişlerdir:

“*Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et*” buyruğuyla ilgili olarak altı görüş bulunmaktadır:

1. uykundan kalktığın zaman Allah için namaz kıl.

2. meclisinden kalktığın zaman allahım seni hamdinle tesbih ederim de

¹⁴⁴ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III,661.

¹⁴⁵ Altuntaş- Karagöz, s.57.

¹⁴⁶ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, XI,67.

¹⁴⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, IV,300.

3. namaza kalktığın zaman sübhaneke duasını oku
4. uykundan kalktığın zaman Allah'ı tesbih et.
5. öğle uykusundan kalktığın zaman öğle namazını kıl.
6. yatağından kalkıp da namaza gidinceye kadar allahı dilinle tesbih et.

49. ayette geçen; *gecenin bir bölümünde onu tesbih et*” ayeti Onu zikret ve gece namazda okuyarak ona ibadet et demektir. Nitekim yüce Allah: “*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud’a ulaştırsın*”¹⁴⁸ buyurmuştur.

“ve yıldızların batmasının ardından da tesbîh et” ayeti hakkında biri *sabah namazının iki rekâtlık sünneti* diğeri ise *sabah namazının farzıdır* şeklinde iki görüş vardır.¹⁴⁹

Görüldüğü üzere delil olarak sunulan bazı ayetlerde birtakım ihtilafların yanı sıra beş vakit namazdan sabah namazı, akşam namazı birebir ifade edilirken diğer namazlar kapalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Kuranda beş vakit namazın bulunup bulunmaması tartışması diyanet kurulunda 22.01.1998 de mütalaa edilmiş ve bundan bir takım sonuçlar çıkarılmıştır.¹⁵⁰ Bu kurul kararını olduğu gibi tezimize aktarmak istiyoruz:

“*Belirli şartları taşıyan Müslümanlara günde beş vakit namazın farziyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Beş vakit namazın eda edileceği vakitlere ve ne şekilde eda edileceğine Kur'an-ı Kerim'in bir kısım ayetlerinde mücmel olarak işaret olunmuş, bu işaretler Rasalül1ah (s.a.)'in kavli ve fiili sünnetiyle açıklık kazanmıştır. Bilindiği üzere Kur ' an-ı Kerim ' deki mücmel emir ve hükümleri açıklama yetkisi, Onu insanlara tebliğle görevli olan Peygamber (s.a.) Efendimize aittir. O namazı bizzat kılarak ve Müslümanlara imam olup kıldırarak nasıl kılınacağını öğrettiği gibi bunların vakitlerini de göstermiştir. Gerek kılınış şekli, gerek vakitleri ile ilgili bu uygulama ameli tevatür o1arak, günümüze kadar devam etmiştir.*

Kur'an-ı Kerim' de beş vakit namaza mücmel olarak işaret eden ayetlerden Taha Süresinin 130 uncu ayetinde: "...Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et. Gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, rızaya ulaşasın." buyurulmuş; güneşin doğmasından ve

¹⁴⁸ 17.İsra: 79.

¹⁴⁹ İbn Cevzi, VI,35.

¹⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, 22.01.1998, Erişim Tarihi: 22.02.2010, www.diyaret.gov.tr.

batmasından önce, gece saatlerinde ve gündüzün iki ucunda olmak üzere beş ayrı vakitte Cenab-ı hakk' ı tesbih yani namaz kılmak emredilmiştir.

Bakara Süresinin 238 inci "namazlara ve ayrıca orta namaza devam edin" mealindeki Ayet-i kerimede "namazlar" anlamındaki "salâvat" kelimesi çoğuldur. Arapça da çoğul üçten başlar. "İki" ye tesniye denir ve "iki namaz" sözü "salateyn" şeklinde söylenir. Demek oluyor ki, ayetteki "salâvat" sözünden en az üç namaz anlaşılır. Ayrıca bir de "orta namaz" var. Çünkü matuf, matuf aleyhten (üzerine atıf yapılandan) ayrıdır. Bu sebeple "orta namaz", "namazlar" ifadesine dâhil olmadığı gibi, her iki yanında eşit sayı bulunmadığı için, üç namazın arasında yer alacak bir namaza "orta namaz" denilmesi de mümkün değildir. O halde, ayetteki "salâvat" kelimesi, en az dört namazı ifade eder. Orta namaz buna eklendiğinde beş vakit namaz ortaya çıkar. Orta namazın ikinci namazı olduğu bazı hadislerde açıklanmıştır.

Hud süresinin 114'üncü ayetinde ise, "Gündüzün iki ucunda ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl..." buyrulmaktadır. Ayet-i celilede "gündüze yakın saatler" anlamındaki "zülef" kelimesi, "zülfе" nin çoğuludur. Yukarıda belirtildiği üzere en az üç adedi ifade eder. Demek oluyor ki, bu ayete göre gecenin gündüze yakın saatlerinde, (akşam, yatsı ve sabah namazı olmak üzere) en az üç namaz var. Ayrıca gündüzün iki ucunda da iki vakit var. Böylece bu ayet-i kerimeden de namazın beş vakit olduğu anlaşılmaktadır.

Bunlardan başka Nisa, 4/103. Hud, 11/114; İsra, 17/78; Rum, 30/17–18; Nur, 24/36; Kaf, 50/39–40; Dehr (İnsan), 76/25–26 ayet-i kerimelerinde de beş vakit namaza veya vakitlerine mücmel olarak işaret eden ifadeler bulunmaktadır. Bu mücmel ifade ve işaretler, Rasulüllahın (sav) söz ve uygulamaları ile açıklanmış, onun açıkladığı ve uyguladığı şekilde bütün Müslümanlar tarafından ameli uygulama olarak günümüze kadar devam ettirilmiştir. Asr-ı Saadetten beri her asırda Müslümanlar beş vakit namaz kılmış hiç kimse bunun aksini söylememiştir. Bu itibarla "Kur'an' da beş vakit namazın bulunmadığı iddiasının ilmi hiç bir değeri yoktur."

2.1.7.Sünnette Namaz Vakitleri

Namaz vakitleri ile ilgili net bilgiyi Peygamberimizin sünnetinden öğrenmekteyiz. Muteber hadis kaynaklarına baktığımızda bu konuyla ilgili Peygamberimizin hadislerini de -özellikle de Cebrail'in iki defa imamlık yapmak

suretiyle Peygamberimize namaz vakitlerini öğrettiğini- görmekteyiz. Beş vakit namaz konusunda ortaya atılan tartışmaların da sadece Kur'an ayetlerine bakılarak yapıp Peygamberin mücmeli beyan görevinin göz ardı edilmesinden ötürü olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Haşr suresi yedinci ayette “*Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan sakının*” hükmü gereği tevatür yoluyla bize kadar ulaşan beş vakit namaz konusunda Peygamberimize tabi olmalıyız.

Namaz vakitleriyle ilgili uygulamaları efendimizden öğrendiğimiz için konuyla ilgili birçok hadis bulunması hasebiyle ilgili hadisleri konu başlıkları altında vermek yerinde olacaktır.

2.1.8.Namaz Vakitleri Çevresinde Oluşturulan Şüpheler

Yukarıda Kur'an-ı kerimin beş vakit namazı işaret ettiğini, peygamber efendimizin tevatür derecesine ulaşan uygulamalarıyla beş vakit namazın sabit olduğunu belirtmiştik. Fakat buna rağmen bazı çevrelerce namazın iki vakit ya da üç vakit olduğuna dair iddialar yer almaktadır.

Namazın iki vakit olduğunu söyleyenlere karşı Hud suresi 114. ayeti delil olarak sunabiliriz. Nitekim “*Gündüzün iki yanı, gecenin gündüze yakın zamanında namaz kıl*” ifadesinin zahiri manasına bile baksak en azından günde üç vakit namazın olduğu ortaya çıkar.

Beş vakit namazın üç vakitte eda edilebileceği şeklindeki görüşlere gelince; İslam mezhepleri içersinde namaz vakitlerinin üç olduğu anlayışına en yakın mezhep imamiyyedir. Bu durum onların cem konusunda en müsamahalı mezhep olmalarından kaynaklanmaktadır. Buna bakarak imamiyye (şii-caferi) mezhebinin namazları üç vakit olarak kabul ettiği şeklinde bir kanaat varsa bu doğru değildir. Bu mezhep prensipte namazların beş vakit olduğunu kabul etmekle birlikte üç vakit olarak uygulanabileceği görüşündedirler. Onlar suri cem yoluyla namazları üç vakitte kılmaktadırlar. Şöyle ki bu mezhepde sabah namazı vaktinde kılınırken öğle namazı en son vakte kadar geciktirilmekte öğle namazı kılınır kılınmaz ikinci vakti girmekte ve o da ilk vaktinde kılınmaktadır. Bu durum akşam ve yatsı namazları için de söz konusudur. Onlardaki cem olayının sürekli hale getirilmesi üç vakit namaz olarak algılanmıştır. İslamda beş

vakit namazın olmadığı, namazların üç vakit olduğu iddiasının günümüzdeki en önemli temsilcileri müsteşriklerdir.¹⁵¹

Şunu da belirtelim ki peygamberimiz(sas) zaman zaman cemaatle teravih namazı kılmış fakat daha sonra altıncı vakit olarak düşünülür endişesiyle teravih namazı için mescide çıkmamıştır. Vefatı anına kadar beş vakit namaz için bizzat gelip cemaate iştirak etmiştir.¹⁵² Bu bağlamda bazı çevrelerin; günde 3 vakit namazın farz olup diğer ikisinin sünnet olduğunu kabul etmek bizce hiç uygun değildir. Eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı teravih namazında olduğu gibi farz olan vakitle karışmaması için elbette Peygamber efendimiz(sas) bunun ayrımını yapardı.

2.1.9.Farz Namazların Vakitleri

Namaz gün içinde belirli vakitlerde yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. “Şüphesiz namaz belirli vakitlerde müminler üzerine farz kılınmıştır”¹⁵³ ayeti de bunun delilidir. Belki de bu yüzden bazı fakihler vaktin girmesi gerektiğini namazın şartlarından ilki olarak kabul etmişlerdir.¹⁵⁴

Namazın şartlarından biri de vaktin girmesidir. Öyle ki namazın altıncı şartı olarak zikredilen niyet ancak vaktin girmesiyle şart olur.¹⁵⁵ Namaz, vakit girmeden önce yükümleye vacip olmaz. Yalnız Hanefiler, vaktin girmesini namazın ne vücup ne de sıhhat şartlarından sayarlar. Bunlar vaktin girmesinin namazın edasının şartlarından olduğunu söylemişlerdir. Yani namazın eda edilmesi, vakit girmeden önce sahih olmaz demek istemektedirler. Bu, açıkça anlaşılan bir husustur. Hanefiler diğer mezheplerle de görüş birliği ederek namazın, vakit girmeden mükellefe vacip olmayacağını söylemişlerdir. Namazın vakti girince mükellef, namazı eda etme hususunda süreli bir yükümlülük altına girer. Şöyle ki vaktin girmesiyle hemen ilk anda namazı kılması sahih olup borçtan kurtulacağı gibi; vaktin ilk anında kılmadığı takdirde biraz gecikmesi nedeniyle de günahkâr olmayacağını ifade ederler. Ancak bu geciktirmede vaktin abdest alınıp namaz kılınmasına veya cünüplük anında gusledip namaz kılınmasına yetecek kadar bir zaman kalmalıdır. Kişi namazın tümünü vakit içinde eda ederse Şariin isteğine

¹⁵¹ Bkz. Abdullah Kahraman, *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi Açısından İbadet ve İbadet Nitelikli -Taabbudî Hükümler*, Akademi Yay., İstanbul 2002, s.233-249.

¹⁵² *Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002, s.606.

¹⁵³ 4.Nisa suresi: 103.

¹⁵⁴ Merdavi, Alauddin Ebu'l Hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, 1. bsk., 1955, I,429.

¹⁵⁵ Merdavi, I,429.

uygun bir şekilde namazını kılmış ve borçtan da kurtulmuş olur. Vaktin çıkmasından sonra kişi namazını kılacak olursa bu namaz sahih olur. Ancak vaktini geçirdiği gerekçesiyle büyük günaha girer. Namazın bir kısmını vakit içerisinde, diğer bir kısmını da vaktin çıkmasından sonra kılsa Maliki, Şafii ve Hanefi gibi bazı mezhep imamlarına göre günahkâr olur. Mezhep imamları ittifak ederek; vakit içerisinde namazın bir kısmına ulaşan kimsenin bu namazını kaza olarak değil de eda olarak kıldığını söylemişlerdir.¹⁵⁶

Ayrıca Ceziri'ye göre namaz vakitleri beş şeyle bilinir: 1- Astronomik hesaplara dayalı saatlerle. 2- Güneşin zevaliyle (Güneşin orta noktaya gelerek tepede durması): zevalden sonra meydana gelen gölge. Bu gölgeyle öğle ve ikindi vakitleri bilinir. 3- Güneşin batmasıyla: Bununla da akşam namazının vakti bilinir. 4- Gurup yerindeki kırmızılığın gitmesi veya başka bir görüşe göre de beyazlığın gitmesiyle: Bununla da yatsı namazının vakti bilinir. 5- Ufukta görülen beyazlıkla: Bununla da sabah namazının vakti bilinir.¹⁵⁷

Bu şekilde namazların vakitleri konusuna kısaca değindikten sonra gün içerisinde farz olarak yerine getirilmesi gereken namazların vakitlerine ve bu konudaki görüşlere temas etmeyi faydalı buluyoruz.

2.1.10.Baş Vakit Namazın Eda Edileceği Zamanlar

2.1.10.1.Sabah Namazının Vakti

Beş vakit namazın hepsinin ismen değil ancak yaklaşık ifadelerle Kur'anda geçtiğine değinmiştik. Kur'anda ismen zikredilen vakitlerden birisi sabah namazıdır. Nitekim İsrâ suresi 78. ayette “*Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar(belli vakitlerde) namaz kıl. Bir de sabah namazını kıl*” buyrulmaktadır.

Fıkıh âlimleri başlangıcı ve bitişi itibariyle sabah namazının vaktiyle ilgili ihtilafa düşmemişlerdir.¹⁵⁸ İki rekât sünnet ve iki rekât farzdan oluşan sabah namazının vakti fecri sadığın doğuşundan güneşin doğuşuna kadardır.¹⁵⁹ Fecr fecr-i kazib ve fecr-i sadık olmak üzere ikidir:

¹⁵⁶ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994, I,243.

¹⁵⁷ Ceziri, I,244–45.

¹⁵⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, (Ed: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yay., İstanbul 2008, I,250.

¹⁵⁹ İbni Rüşd, I,230.

a- Fecr-i kazib(yalancı sabah, yalancı tan, geçici tan olayıdır): Araplar bunu “kurt kuyruğu” diye adlandırırlar. Sabah vaktine yaklaştıkça gökyüzünde her zaman görünmemekle birlikte iki tarafı karanlık ortası aydınlık bir olay meydana gelir. Bir süre sonra bu aydınlık kaybolur ve yerini karanlık alır. Bu geçici aydınlığa “fecr-i kazib” denir.¹⁶⁰ Fecr-i kâzib olarak nitelendirilen bu aydınlığın, fecirden önce tipik olarak görülen Zodyak ışıması olabileceği düşünülmüştür. Gezegenler arası boşluktaki toz zerreciklerinin güneşi yansıtmasından kaynaklanan bu ışıma, fecr-i sadıktan az önce görülmekte, tabanı ufuğa dayalı, ucu ise güneş yörüngesini (ekliptik) gösterir bir piramide benzemektedir.¹⁶¹

b- “Fecr-i sadık”(doğru sabah) ise, ufukta yatay olarak beliren bir beyazlıktır. Bununla sahur yemeğine son verilir, yeme yasağı başlar. Ayrıca sabah namazının vakti de başlar.¹⁶² Sabah namazının bu vakitte olmasının delili İbni Abbas’tan nakledilen Hz. Peygamberin : *“Cebrail, Kâbe yanında bana imam oldu. Bana sabah namazını birinci gün fecir doğduğu zaman, ikinci gün ise ortalık iyice aydınlandığı zaman kıldırıldı. Sonra dedi ki: “Bu ikisi arasındaki vakit senin ve ümmetin için sabah namazı vaktidir. Bu, senden önceki Peygamberlerin de sabah namazı vaktidir”*¹⁶³ şeklindeki hadisidir. Ebu Hureyre’nin naklettiği hadiste de Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Her namaz vaktinin evveli ve sonu vardır. Sabah namazının vaktinin evveli fecrin doğduğu an, sonu ise güneş doğduğu andır”*¹⁶⁴

Sabah namazının vaktinin sonunun güneş doğduğu zaman olduğunun delili ise Peygamberin(sav) şu hadisidir: *“kim güneşin doğmasından önce sabah namazından bir rekâta yetişmişse, sabah namazına yetişmiş olur.”*¹⁶⁵

Hadislerden de anlaşılacağı üzere sabah namazının vakti fecr-i sadığın doğmasından başlayarak güneşin doğuşuna kadar olduğunu söyleyebiliriz. Güneşin doğmasından kasıt güneşin üst ucunun, ufuk hattı üzerine yükselerek görünür hale gelmesidir.

¹⁶⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, I,250; Hayrettin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, I,92.

¹⁶¹ Bkz., Abdurrahman Özlem, <http://cep.muvakkit.com> 21.04.2011; Abdurrahman Özkan, “İbadet Vakitlerinin Hesaplanması”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:62, Ekim, Kasım Aralık 2003.

¹⁶² Mavsili, *el-İhtiyar*, (Çev.: Mehmet Keskin), Hikmet Neş., İstanbul 2005, I,74.

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/333; Ebu Davud, Salât 2.

¹⁶⁴ Tirmizi, Salât 1.

¹⁶⁵ Buhari, Mevakitu’s-Salât 28; Müslim, Mesacid 163.

2.1.10.2. Öğle Namazının Vakti

Farz olan namazlar beştir ve bu beş vakit namazdan ilk farz kılınanı ise öğle namazıdır.¹⁶⁶ Nitekim Cebrailin(as) imamlık yaptığına dair hadise baktığımızda da Cebrail(as) ilk olarak öğle namazını kıldırmıştır.

Öğle namazının vakti; Güneşin zevalinden itibaren fey’-i zevalden başka her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşınca kadar devam eder.¹⁶⁷ Vaktin başlangıcı konusunda ihtilaf yoktur. Ancak ne zaman sona erdiği hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Öğle namazının vaktiyle ilgili olarak yukarıda zikrettiğimiz görüş Ebu Hanifeye aittir. Ebu Yusuf ve imam Muhammed ise “ Bir şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğu zaman, öğle vakti sona erer.” demişlerdir. El-Münteka adlı eserde Esed, Ebu Hanifenin şöyle dediğini rivayet etmiştir; “*Her şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğunda öğle namazının vakti sona erer. Ama ikindi namazının vakti; her şeyin gölgesi iki misli kadar olmadıkça girmez*”. Böyle olunca da öğle ile ikindi arasında boş bir vakit meydana gelmiş olmaktadır. İmameynin bu vakit konusundaki delilleri; Cebrailin Hz Peygambere yapmış olduğu imamlıktır. Şöyleki; İbn Abbas(ra) dan rivayet olunduğuna göre Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Beyt’in yanında Cibril bana iki defa imamlık etti. İlk günde güneş tam tepe noktasına geldiğinde bana öğle namazını; her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğunda da ikindi namazını kıldırdı. İkinci günde ise her şeyin gölgesi kendisinin bir misli olduğunda öğle namazını, her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olduğu zaman da ikindi namazını bana kıldırdı ve dedi ki: Bu iki vaktin arası sana ve ümmetine vakittir.*”¹⁶⁸

Buna karşılık Ebu Hanifenin delili ise, şu hadis-i şeriftir: “*Öğle namazını serin vakte kadar erteleyin. Çünkü sıcağın şiddeti, cehennemın kaynamasındandır.*” buyrulmaktadır.¹⁶⁹ Her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşmadıkça hava serinlemez. Çünkü bundan önce hava hususen Hicazda çok sıcak olur. Cibrilin imamlığıyla ilgili hadisin son kısmı da Ebu Hanife için bir delildir. Çünkü Cibrilin her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğu esnada Hz Peygambere imam olarak öğle namazını kıldırması o vaktin ikindi değil öğle vakti olduğunun delilidir ki bu

¹⁶⁶ Ebu’l- Neca el-Haccavi el Makdisi, *el-İkna’ li Talibi’l İntifa’*, Daru Alemlî Kütüb, 2. baskı, Suudi Arabistan 1999, I,125.

¹⁶⁷ Güneşin zevali: Güneşin en tepe noktasından batı ufkuna doğru meyilemeye başlaması anıdır Fey’-i zeval ise güneşin doğu ufku ile batı ufku arasındaki göğün tam tepe noktasında bulunduğu sıradaki her şeyin gölgesidir.

¹⁶⁸ Mavsili, I,75; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I,333; Ebu Davud, Salât, 2.

¹⁶⁹ Buhari, Mevakitu’s-Salât 9; Müslim, Mesacid 180.

durumda burada ihtilaf olmuş olur. Öğle namazının vaktinin ne zaman sona ereceği hususunda birbiri ile çatışan deliller ortada olduğuna göre öğle namazının vakti şüphe ile sona ermez.¹⁷⁰ Bu ihtilaftan kurtulmak için kişi öğle namazını asr-ı evvelden önce kılmalı, ikindi namazını ise asr-ı sani¹⁷¹ olmadıkça kılmamalıdır. Türkiye’de ikindi ezanları asr-ı evvelde okunmakta ve namazlar da buna göre kılınmaktadır.¹⁷²

Cebrail(as)ın imamlığı hadisine baktığımızda ikinci gün cebrailin öğle namazını her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman, ilk gün ikindi namazını da her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman kıldırıldığını görmekteyiz. Burada ilk bakışta öğlenin son vaktinde ikindi namazını kılabiliriz şeklinde bir şey anlaşılabılır. Ancak Peygamberimiz(sav) “Bir namazın vakti çıkmadıkça diğer namazın vakti girmez”¹⁷³ buyurmaktadır. O halde bu hadisteki” *ikinci gün Cebrail öğle namazını her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman kıldırması*” ifadesinin yorumu “*bir misli olmasına yakın zamanda*” şeklindedir. Bu, aynen “*Kadınları boşadığınızda ve iddetleri de bittiğinde artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın*”¹⁷⁴ ayetine benzer. Burada tutma ve salma işinin, iddetin bitiminden sonra gerçekleştirilmesi değil, iddetin bitmesine yaklaşıncaya kastedilmiştir. Çünkü iddetin bitmesinden sonra zaten kadın bair talak ile boşanmış olur ve kocasının o kadını yanında tutması haramdır.¹⁷⁵

2.1.10.3. İkinci Namazının Vakti:

İkinci vakti daha önce geçen görüş ayrılıkları çerçevesinde, öğle vaktinin çıktığı andan başlayıp güneşin batmasıyla son bulur. Yani ikindi vakti her şeyin gölgesinin bir misli arttığı andan başlayıp (Ebu Hanife’ye göre ise iki misli olduğu andan itibaren) güneşin batmasından hemen öncesine kadar devam eder. Nitekim Peygamberimiz “*Kim ikindiden bir rekâta güneş batmadan önce erişirse, erişmiş olur*”¹⁷⁶ buyurmuştur. Yani ikindi namazının vaktine erişmiş olur.

¹⁷⁰ El-Mavsili, I,76.

¹⁷¹ Asr-ı evvel: Fey’i zevelden başka her şeyin gölgesinin kendisinin bir misline ulaştığı zamandır.

Asr-ı sani ise: Fey’i zevelden başka her şeyin gölgesinin kendisinin iki misline ulaştığı zamandır.

¹⁷² Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, s.198.

¹⁷³ İbn Ebu Şeybe, Musannef, I,294.

¹⁷⁴ Bakara Suresi 2,231.

¹⁷⁵ Et-Tahavi, *Şerhu Meani’l-Asar, Hadislerle İslam Fıkhi*, (Çev.: Beşir Eryarsoy), Kitabevi Yay., İstanbul 2009, I,457.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II,462.

Hasan b. Ziyad (ra) güneşin sararmaya başlaması ikindinin son vaktidir demiştir. Bu Şafii in görüşü olup onun delili Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana ikindi namazını ikinci gün, güneş değişmeye yüz tutunca kıldırdı*” ifadesidir.

Fakihlerin büyük çoğunluğunun görüşü şudur: Güneşin sararma vaktinde ikindi namazını kılmak mekruhtur.¹⁷⁷ Çünkü Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bu namaz münaфіkların namazıdır. Onlardan biri güneş şeytanın boynuzları arasına girinceye kadar oturur. Sonra kalkıp yeri gagalar gibi dört rekât namaz kılar. Bu namazında Allah’ı az anar*”¹⁷⁸

Âlimler güneşin değişmesi hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Dikkate alınacak noktanın ışık mı yoksa güneşin kursu mu olacağı konusunda anlaşamamışlardır. Nehaî(ra), ışığın değişmesini dikkate alırken Şabî(ra) ise güneş kursunun değişmesini dikkate alır. Makul olan görüşte budur. Çünkü ışığın değişmesi güneşin batıya kaymasında sonra meydana gelmektedir. Güneşin kursu gözü kamaştırmayacak duruma gelirse, güneş değişmiş olur.¹⁷⁹

2.1.10.4.Akşam Namazının Vakti

Akşam namazının vakti güneşin batmasından şafağın kaybolmasına kadardır. Yani bütünü ile güneş yuvarlağının(kursunun) batması ile başlar. Batı ufukta, güneş battıktan sonra sırasıyla üç hal vuku bulur: kızartı, beyazlık ve siyahlık. Ebu Hanifeye göre şafak ancak beyazlıktır. Beyazlığın kaybolması da ondan sonra siyahlığın meydana gelmesidir. Siyah meydana gelince de akşam namazının vakti çıkmıştır. Bugün camilerde amel buna göredir.¹⁸⁰ Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafi’n görüşüne göre şafak beyazlıktan önceki kızılıktır. Bu görüş Ömer, Ali ve İbn Mesudun(ra) görüşüdür. İbn Abbasdan gelen rivayetlerden biri de bu şekildedir. Esed b. Amr(ra) Ebu Hanifeden yaptığı rivayette bu görüşü nakletmiştir. Bunun açıklaması şöyledir: üç doğuş üç batış vakti vardır. Vaktin girişinde dikkate alınan orta doğuştur. Bu ise ikinci fecr dir. Batışta da yine aynı şekilde orta vaktin girişi dikkate alınır. Bu da kızılıktır. Kızılığın kaybolmasıyla yatsı vakti girmiş olur. Beyazlığın dikkate alınması zorluk anlamı taşımaktadır. Çünkü beyazlık gecenin üçte birine yakın bir zamanda kaybolmaktadır.

¹⁷⁷ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Feza Yay., İstanbul 1994, I,393.

¹⁷⁸ Müslim, Mesacid 195; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III,195.

¹⁷⁹ Serahsi, I,256.

¹⁸⁰ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: Hasan Ege), Bahar Yay., İstanbul, I,162.

Halil b. Ahmed “Mekke’de akşam beyazlığını gözetledim, beyazlık ancak gece yarısından sonra kayboldu” demiştir. Denildiğine göre beyazlık yaz gecelerinde asla kaybolmaz, sadece ufukta yayılır. Sabahleyin bir arada toplanır. Bu nedenle zorluk olmaması açısından şafağın kızılık olduğunu kabul etmek daha makuldür.¹⁸¹

İmam Şafi’ye göre akşam namazının sadece bir vakti vardır. Bu da cebrailin fiiliyle takdir edilmiştir. Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana akşam namazını iki günde de aynı vakitte kıldırıldı*” ifadesi nedeniyle güneşin batmasından sonra üç rekât kılınacak kadar geçince akşam namazının vakti çıkmış olur.¹⁸² Nitekim Muhammed b. Amr b. El- Hasen, Cabir b. Abdullahın şöyle dediğini rivayet etti: Rasulullah(sav) akşam namazını güneş batınca kılardı.¹⁸³

Hanefilerin delili ise; Ebu hureyrenin hadisidir. Rasulullah şöyle buyurmuştur: “*Akşam namazının vaktinin evveli güneş kayboluncadır. Sonu ise şafak kayboluncadır*”

Cebrailin imamlığı hadisinin yorumuna gelince Cebrail(as) namazın kılınması için müstehab olan vakti açıklamak istemiştir. Biz de böyle diyoruz çünkü akşam namazının güneş batıp ufuk tamamen temizlendikten sonra daha fazla geciktirilmesi mekruhtur. Bunu Hasan b. Ziyad Ebu Hanifeden rivayet etmiştir.¹⁸⁴ Bunun delili Peygamberimiz(sav): “*Ümmetim akşam namazında acele davranıp yatsı namazını geciktirdiği sürece hayırlı yolda devam ediyor demektir*”¹⁸⁵ buyurmuştur.

Malikilere göre akşam namazının ihtiyari vakti uzatılmaz. Aksine bu daraltılmış bir vakittir. Bu namazın ihtiyari vakti, her iki hades halinden ve necasetten temizlenmek, avret yerlerini kapamak, ezan okuyup kamet getirmek gibi şartları ifa etmek için gerekli olan sürenin yanı sıra namazı kılabilecek kadar süreyi kapsayan bir zamandır. Şu halde sözü edilen şartları daha önceden ifa etmiş olan kişi, akşam namazını vaktin başlamasından itibaren bu şartları yerine getirecek kadar bir süre geciktirebilir. Tabi bu geciktirme de, sözü edilen şartların normal olarak yerine getirileceği kadar bir süreyle takdir edilmelidir. Bu hususda itidalli davranmak gerekir. Mesela vesveseli bir insanın fazla uzatmasıyla çok acele davranan bir kişinin kısaltması muteber sayılmaz. Zaruri vakte gelince b, ihtiyari vaktin peşi sıra başlar ve fecrin doğuşuna kadar devam eder. Astronomi ilmiyle uğraşanlar derlerki: Namaz saatleri,

¹⁸¹ Serahsi, I,257–258.

¹⁸² Serahsi, I,257.

¹⁸³ Buhari, Mevakit, 18; Müslim, Mesacid,177, 233.

¹⁸⁴ Serahsi, I,257.

¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III,449.

cumhur-u ulemanın belirtmiş oldukları vakitlere göre ayarlanmıştır. Bir kişi astronomik zamandan önce namazını kılsa kıldığı namaz batıl olur. Her halukarda ihtiyat açısından namazı bu vakte kadar veya sonrasına tehir etmek caizdir.¹⁸⁶

Ebu Hanife'ye göre kızılık güneşin alametidir. Beyazlık ise gündüzün alametidir. Bunun tamamı kaybolmadıkça geceye kesinlikle ulaşılmaz. Hâlbuki yatsı namazı gece namazıdır. Bu da ancak beyazlığın kaybolmasından sonra mümkündür. Beyazlığın kaybolmasıyla akşam namazının vakti çıkar yatsı namazının vakti girer.¹⁸⁷

Ayrıca şunu belirtmekelim ki eğer bir yerde güneş battığında kişi akşam namazını kılar ve daha sonra başka bir yere giderse ve orada henüz güneş batmamış ise ona akşam namazını tekrar kılması vacib olur.¹⁸⁸

2.1.10.5.Yatsı Namazının Vakti

Yatsı namazının ilk vakti; şafağın kaybolduğu zamandır. Son vakti ise fecrin doğmadığı bir zamandır. Bu öyle bir zamandır ki onu fecrin doğması takib eder.¹⁸⁹ Yani ikinci fecrin doğmasından hemen öncesine kadardır. Ancak Muhammed(ra) Kitabı'l-Asıl'da yatsı namazının son vaktinin gece yarısına kadar olduğunu söylemiştir. Bundan maksat, yatsı namazını geciktirmenin mübah olduğu son vakti bildirmektir. Yatsı namazının caiz olduğu vakte gelince bu ikinci fecrin doğuşuna kadar devam eder. Fecrin doğuşundan önce kâfir Müslüman olsa veya çocuk buluş çağına erişirse, yatsı namazını kılması gerekir. Biz Hanefilere göre durum böyledir.¹⁹⁰

Şafii(ra) Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebraili, bana yatsı namazını ikinci gün gecenin üçte biri geçince kıldırır*”¹⁹¹ ifadesi nedeniyle, yatsının son vakti gecenin üçte biri geçtiği zamandır demişlerdir.

Hanbelîlere göre yatsı namazının da ikindi de olduğu gibi, ihtiyari ve zaruri olmak üzere iki vakti vardır. İhtiyari vakit; ufuktaki kırmızılığın kaybolmasıyla başlayıp gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Zaruri vakit ise gecenin ikinci üçte birinin başlamasından itibaren başlayıp fecr-i sadığın doğmasına kadar devam eder.

¹⁸⁶ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,248.

¹⁸⁷ Serahsi, I,258.

¹⁸⁸ Ahmet b. Hamza, I,367.

¹⁸⁹ İbrahim el- Halebî, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağır Tercümesi*,(Çev.: Hasan Ege), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1973, s.150.

¹⁹⁰ Serahsi, I,258.

¹⁹¹ Ebu Davud, Salât 2; Tirmizi, Salât 1.

Yatsı namazını zaruri vakte bırakan kişi, namazı her ne kadar eda sayılsa da günaha girer. Sabah öğle ve akşam namazlarına gelince bunların zaruri vakitleri yoktur.¹⁹²

Malikilere göre ise yatsının ihtiyari vakti, kırmızı şafağın batmasından başlar ve gecenin ilk üçte birinin nihayete ermesiyle nihayet bulur. Yatsı namazının zaruri vakti ise, ihtiyari vaktini müteakiben fecrin doğmasına, şartlarını yerine getirdikten sonra kendisinde yatsıdan bir tam rekâta kavuşulan bir zamanın kalkmasına kadar olan vakittir. Şayet tam bir rekât sığacak kadar bir vakit kalmazsa her iki nevi vaktiyle de yatsının vakti çıkmıştır. Zaruri vakitte özür sahibi olan kişiler dışında yatsıyı kılan kimse günahkâr olmuştur.¹⁹³

Ümmü Gülsüm b. Ebi Bekir'den O, müminleri annesi Hz Aişe(ra)'nın şöyle dediğini haber vermiştir: Bir gece Peygamber(sav) yatsı namazını gecenin büyük bir bölümü geçinceye ve mescitlerdeki uyuyuncaya kadar geciktirdi. Sonra mescide çıkıp namazı kıldırdı ve *“Eğer ümmetime zorluk vermeyecek olsaydım, şüphesiz ki bu namazın vakti budur”*¹⁹⁴ buyurdu. Bu rivayete binaen Peygamberimizin(sav), gecenin çoğu geçtikten sonra bu namazı kıldırıldığını ve bu vaktin, bu namaz için bir vakit olduğunu haber verdiğini görüyoruz.

İşte bu rivayetlerin sahih bir şekilde anlaşılması ile şu sabit olmaktadır: yatsı namazının ilk vakti, şafağın kaybolmasıyla başlar, gecenin tamamı geçinceye kadar devam eder. Ancak bu namazın üç ayrı vakti söz konusudur: Vaktin girişinden gecenin üçte biri geçinceye kadar olan süre. Bu, bu namazın kılınacağı en faziletli vakittir. Bu vakitten başlayan ve gece yarısının bitişine kadar devam eden vakit. Bu, öncekinden daha az faziletlidir. Gecenin yarısından sonrası fazilet itibariyle hepsinden daha azdır.¹⁹⁵

2.1.10.6. Vitir Namazının Vakti

Vitir namazının vakti, yatsı namazının vaktidir. Ancak önce yatsının kılınması emredilmiştir. İmameyne göre vitir vaktinin evveli, yatsıdan sonra başlar. Fecr-i sadık doğmadıkça da devam eder. Bu, Ebu Hanife ile İmameynin; vitrin niteliği hususundaki ihtilaflarına dayanan bir ihtilaftır. Vitir namazı Ebu Hanifeye göre vacibtir. Bir vakit iki

¹⁹² Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I, 248–249.

¹⁹³ Ceziri, (Çev.: Hasan Ege), I, 163.

¹⁹⁴ Müslim, Mesacid 219; Nesai Mevakit 21.

¹⁹⁵ Et-Tahavi, (Çev.: Beşir Eryarsoy) I, 481–482.

vacib namazı bir arada toplayınca, bu her iki namazın vakti olur. Vakit namazı ile kaza namazı misalinde olduğu gibi; bu iki namazdan birinin önce kılınması emredilmiş olsa bile, hüküm değişmez. Vitir namazı İmameyne göre sünnettir. Diğer sünnet namazlarındaki gibi, vakti farz namazın kılınmasından hemen sonra başlar.¹⁹⁶

Kişi vitr namazını bile bile yatsıdan önce kılacak olursa, fakihlerin ittifakıyla vitr namazı yerine geçmez. Çünkü bu kimse vitri vaktinden önce kılmıştır. Ya da emredilen, vitri yatsıdan sonra kılmak düzenini terk etmiştir. Fakat yatsı namazını farkında olmadan abdestsiz kıldığının farkına varırsa, Ebu Hanifeye göre vitri değil, sadece yatsı namazını yeniler. Çünkü sıralama işi unutma mazeretinden dolayı düşmüştür. Ebu Yusuf ve Muhammede göre ise vitri kaza etmesi gerekir. Çünkü onlara göre vitir namazının vakti yatsı namazı geçerli bir şekilde kılındıktan sonra girer. Bu ise gerçekleşmemiştir. Bu nedenle bu kişi vitri vaktinden önce kılmış olur. Ebu Hanife'ye göre ise yatsı namazın vakti girince vitrin vakti de girmiş olur. Şu kadar var ki sıraya da riayet etmek gerekir. Burada ise sıralama unutma nedeniyle düşmüştür. Bu görüş ayrılığının temelinde yukarıda da değindiğimiz gibi vitir namazının niteliğindeki ihtilaf vardır. Ebu Hanife'ye göre vitir namazı vacip veya farzdır, yatsıya tabi değildir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise sünnettir ve yatsıya tabidir.¹⁹⁷

2.1.11. Her Bir Vakte Ait Kuralların Belirlenmesi

Yukarıdaki tanımlamalara baktığımızda güneşin doğuşu/batışı, batıya meyledişi gibi ifadelerle karşılaşmaktayız. Bunlar bize, Müslümanların günlük ibadetlerinde kullandıkları vakitlerin tayininde, güneşin temel bir faktör olduğunu göstermektedir.¹⁹⁸ Keza gölgelerin boyu ve şafağın doğuşu da güneşin gökyüzündeki konumuyla doğrudan ilgilidir. Bu sebeple hesap kurallarının oluşturulmasında güneşin yörüngesi temel alınmaktadır. Güneşin gökyüzünde izlediği örnek yörüngeler aşağıya çıkarılmıştır. Şekil 7'deki yörüngeler Ankara (40° kuzey enlem) için çizilmiş olup, soldaki yörünge 21 Haziran'a, sağdaki ise 21 Aralık'a aittir. Düzlemin üstünde kalan

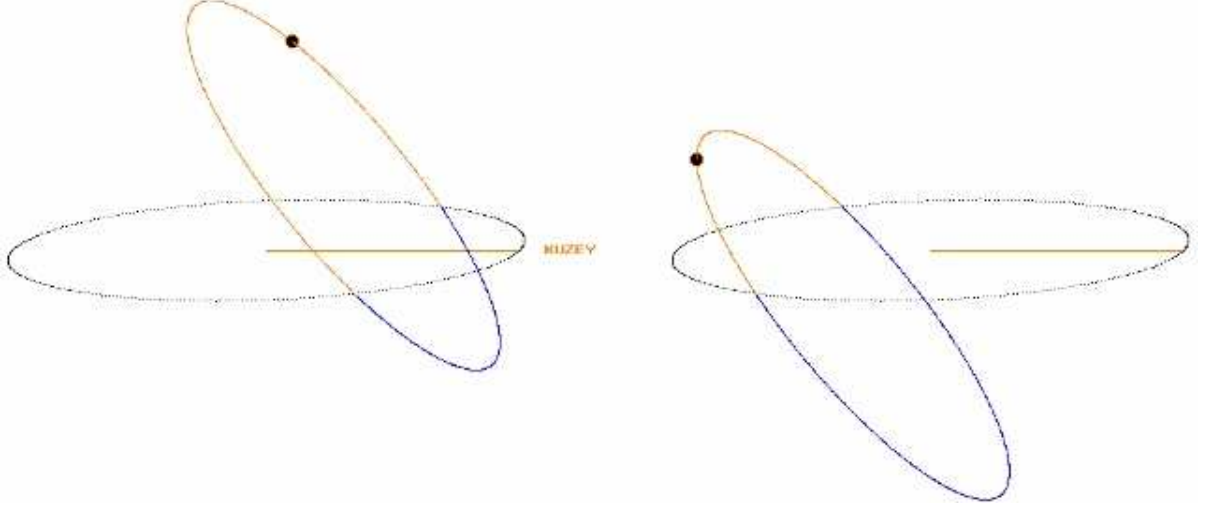
¹⁹⁶ Mavsili, I, 77.

¹⁹⁷ Serahsi, I, 269.

¹⁹⁸ Bu konu Abdurrahman Özlem'e ait makaleden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.cepmuvakkit.com.tr. 21.04.2011.

turuncu bölüm gündüzü, altında kalan mavi bölüm ise geceyi göstermektedir. Düzlemi çevreleyen çember ise ufuk hattını temsil etmektedir.

Şekil 7 Tipik Güneş Yörüngesi

Şekilden anlaşıldığı üzere güneş, her gün doğu cihetinden ufuk çizgisini keserek yükselmekte, en üst noktaya ulaştıktan sonra tekrar alçalarak ufuk çizgisini batı cihetinden aşağıya doğru kesmektedir. Yaz ve kış yörüngelerinin farklı olduğu, yazın güneşin daha uzun süre ufuk üzerinde kaldığı ve ufku kuzeye yakın noktalardan kestiği müşahade edilmektedir. Kışın ise güneş, daha kısa süre ufuk üzerinde kalmakta ve ufku güneye yakın noktalardan kesmektedir. Yani aslında güneş her gün, bir önceki günden biraz daha farklı bir yerden doğmakta ve batmakta; böylece spiral bir yörünge takip etmektedir.

Güneşin günlük hareketi olan bir turu esnasında ufuk düzlemiyle yaptığı açı (yataya göre yaptığı dikey açı) zamana bağlı olarak sürekli değişir. Güneşin gökyüzündeki yüksekliğini ifade eden ve Güneş Dikey Açısı adı verilen bu açı, vakitlerin hesaplanmasındaki en temel parametredir. Güneş Dikey Açısı, güneşin merkezi referans alınarak ifade edilir.

Güneşin hareketine ilişkin bu temel bilgiyi aktardıktan sonra, her bir vakte ilişkin kuralların nasıl belirlendiğine geçelim:

Öğle Vakti:

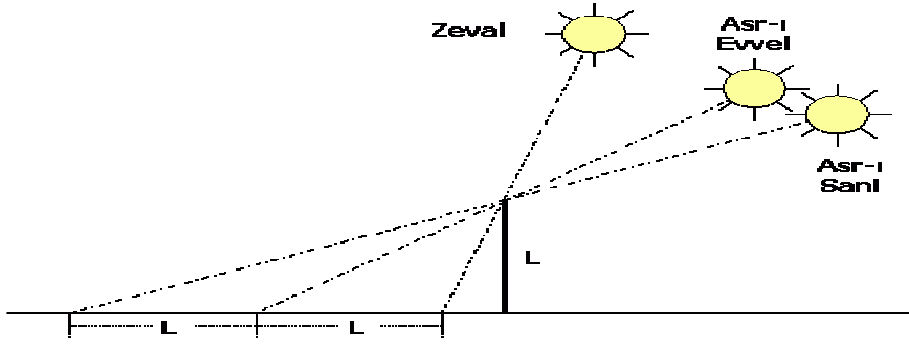
Öğle vakti, tanımı gereği güneşin batıya yönelmesi ile başlamaktadır. Günün ilk yarısında doğu tarafında bulunan güneş, günün ikinci yarısında batı tarafına geçer. Günün tam ortasında ise güneş merkezi, üzerinde bulunduğumuz meridyene dik konuma gelir (başucu=zenit konumu); yani bulunduğumuz noktada kuzey/güney

yönünde uzanan yere dik itibari düzlem güneşin merkeziyle çakışır. Bu esnada güneş, (ekvator kuşağı hariç olmak üzere) kuzey yarımkürede tam güneyi ve güney yarımkürede tam kuzeyi gösterir (bkz. Şekil 2). Güneşin en yüksekte olduğu bu vakitte (zeval vakti) namaz kılmak yasaklandığından, öğle vaktinin girmesi, yani güneşin batıya meyletmiş sayılması için en azından, güneş bu meridyen düzlemini terk edinceye kadar beklenmesi gerekmektedir. Bu süre zarfında meridyen hattı, güneş merkezinden güneş yuvarlağının kenarına ulaşır dışına çıkar. Güneş yuvarlağının dünyadan görünen yarıçapının gökyüzünde kapladığı açı yaklaşık $0,27^\circ$ olduğuna ve güneş 1 dereceyi 4 dakikada kat ettiğine göre (bir gün=1440 dakika / 360 derece), güneşin merkezinden kenarına bir yarıçap kadar hareket etmesi ve başucu dışına çıkması için 1 dakikadan biraz fazla bir zamanın geçmesi gerekir. Bu nedenle öğle vaktinin hesaplanması için zeval vaktine 2 dakika ilave edilmelidir.

Zeval vaktinde güneşin o gün için en yüksek noktaya ulaştığını belirtmiştik. Bu durumda zeval vaktindeki Güneş Dikey Açısı, o günün en yüksek açısı olmaktadır. Zeval Dikey Açısı olarak adlandırılan bu açı, ikindi vaktinin hesabında kullanılmaktadır. Zeval vaktinde güneşin en yüksekte bulunması, bu vakitte gölgelerin de en kısa olması anlamına gelmektedir. Zeval anındaki gölgenin uzunluğuna Zeval Gölgesi(fey-i zeval) denir. Zeval Gölgesi de ikindi gölgesinin hesabında kullanılır:

İkindi Vakti:

İkindinin vakti, hadiste ifade edildiği üzere, bir cismin gölgesinin, ikindi gölgesi olarak tanımlanan uzunluğa erişmesiyle başlamaktadır. İkindi gölgesinin ne olduğu konusunda ise, Tanımlar bölümünde açıklandığı üzere mezhepler arasında farklılık mevcuttur. Şafii, Maliki, Hanbelî mezhepleri ile İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bir cismin İkindi Gölgesi, o cismin Zeval Gölgesi uzunluğuna cismin kendi uzunluğunun eklenmesi ile bulunur. Yani 1m.lik bir sopenın gölgesi zeval vaktinde 0,5m ise, sopenın gölgesi $0,5m + 1m = 1,5m$ ye ulaştığında ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte Asr-ı Evvel denir. İmam Ebû Hanife'ye göre ise ikindi gölgesi, o cismin Zeval Gölgesi uzunluğuna cismin kendi uzunluğunun iki katının eklenmesi ile bulunur. Yani örneğimizdeki sopenın gölgesi, $0,5m + 2m = 2,5m$ olduğunda İmam Ebû Hanife'ye göre ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte ise Asr-ı Sani adı verilir. Zeval, Asr-ı Evvel ve Asr-ı Sani gölgelerinin oluşumu Şekil 8'de verilmiştir.

Şekil 8. İkinci Vaktinin Tayini

Akşam ve Güneş Vakitleri:

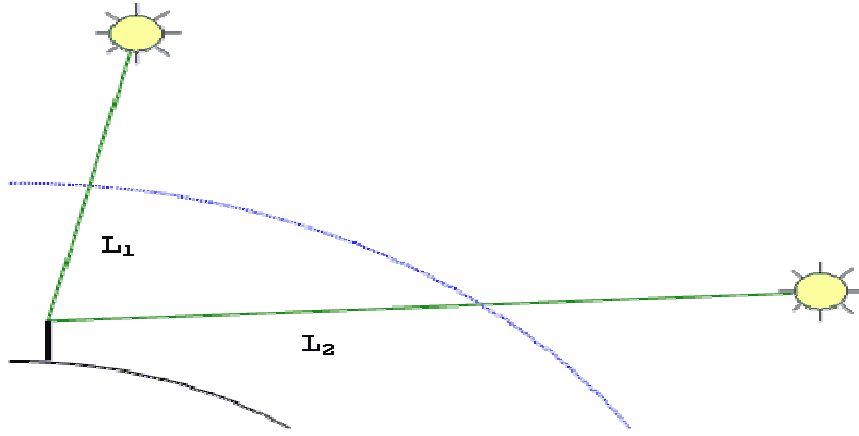
Akşam vaktinin girmesi için güneşin tamamen batması lâzım geldiğini hadislerden anlıyoruz. Bu ise, güneşin üst ucunun, ufuk çizgisinin altına inmesi ile mümkün olur. Güneş merkezinin ufuk hizasında olduğu an, zahiri Güneş Dikey Açısının 0° olduğu andır. Üst ucunun ufuk çizgisine gelmesi için ise merkezinin güneş yarıçapı kadar, yani 0.27° alçalması gerekir. Ancak burada hesaba katılması gereken başka bir husus vardır ki o da atmosferin güneş ışınlarını kırma özelliğidir:

Atmosferi oluşturan moleküllerin boyutu, görünür ışığın dalga boyundan çok daha küçük olduğundan, güneş ışınları atmosferden geçerken kırınıma uğrar. Literatürde Rayleigh kırınımı (saçınımı) olarak bilinen bu hadise, atmosfere giren güneş ışınlarının yönünün değişmesine sebep olmaktadır. Bu değişimde ışığın hareket istikameti, az yoğun katmandan daha yoğun katmana doğru olmaktadır; yani boşluktan gelen ışık, gittikçe daha yoğunlaşan bir gaz tabakası içinde hareket ettikçe içeri (yeryüzüne) doğru kırılmakta ve dikey açısı artmaktadır. Bu da güneşin, gerçekte bulunduğu yerden daha yukarıda görülmesine sebep olur. Yani güneşin gerçekteki (astronomik) yüksekliği (gerçek Güneş Dikey Açısı), dünyadan görülen yüksekliğinden (zahiri Güneş Dikey Açısı) daha azdır. Aradaki fark, Kırılma Açısı olarak bilinir:

$$\text{Kırılma Açısı} = \text{zahiri Güneş Dikey Açısı} - \text{gerçek Güneş Dikey Açısı}$$

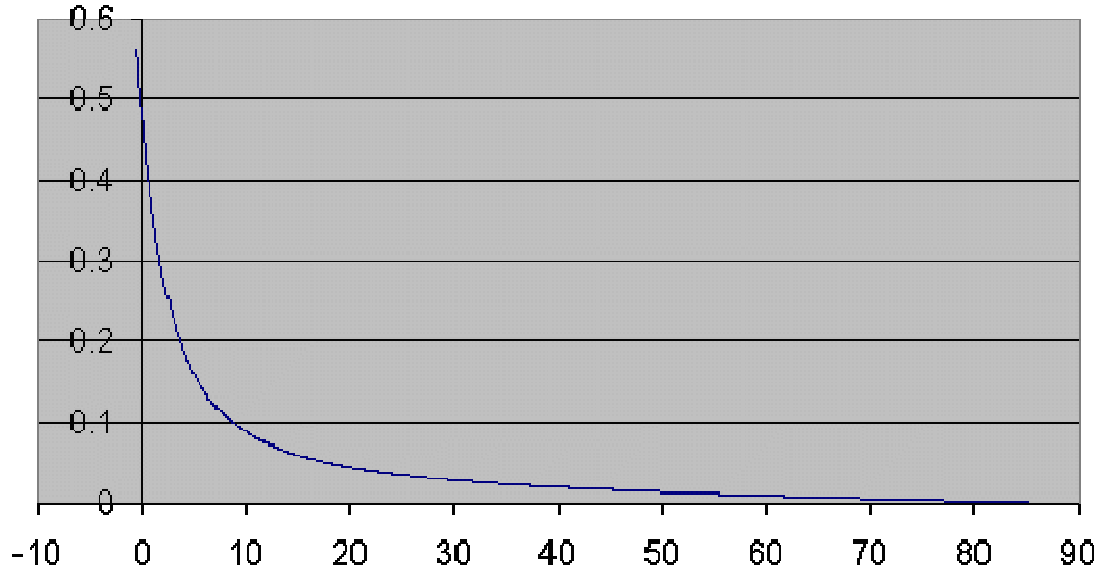
Yeryüzünden yukarı doğru çıkıldıkça (yani irtifa kazandıkça) atmosferin yoğunluğu sürekli olarak azalmakla ve takriben 100km.den sonra pratik olarak etkisi kalmamaktadır. Buna göre atmosferin belli bir fiziki kalınlığı olduğundan bahsedilebilir. Kırılma miktarının da ışığın atmosferde kat ettiği yola, yani atmosferin kalınlığına bağlı olduğuna dayanarak, güneş ışınlarının sabit oranda kırıldığı ve böylece Kırılma Açısının da sabit olduğu düşünülebilir. Ancak, dünya yuvarlak olduğundan, onu saran atmosfer

de küre biçimindedir. Güneş ufka doğru alçaldıkça, yani Güneş Dikey Açısı azaldıkça güneş ışınlarının atmosfer içinde kat ettiği mesafe de artmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Güneş Dikey Açısına bağlı olarak Optik Atmosfer Kalınlığı

Atmosferin optik kalınlığı olarak nitelendirilebilecek bu mesafe, güneş yeryüzüne tam dik konumdayken onun fizikî kalınlığına eşittir; ancak güneş alçaldıkça kalınlık artmaya başlar ve özellikle güneşin ufka çok yaklaşıp neredeyse teğet hale geldiği doğuş ve batış anlarında optik kalınlık birkaç katına ulaşır. İşte bu sebeple güneş ışınlarının atmosfer tarafından kırılma oranı (Kırılma Açısı) sabit olmayıp, güneşin yeryüzüyle yaptığı dikey açının (Güneş Dikey Açısının) bir fonksiyonudur. Kırılma açısının Güneş Dikey Açısına bağlı olarak değişimi Şekil 10'da görülmektedir.

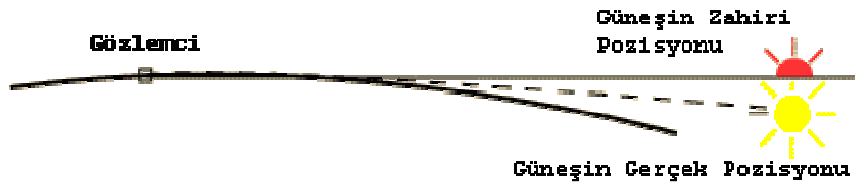

Şekil 10. Güneş Dikey Açısına bağlı olarak Kırılma Açısı

Şekilde verilen grafik değerleri, standart atmosfer koşulları için verilmiş olup, gerçek değerlerin ise hava sıcaklığı, basınç, nem ve zerre miktarı gibi bazı meteorolojik

parametrelere bağılı olarak %10 civarında farklılık gösterebileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Örneğin soğuk hava ya da deniz üzerindeki havada yoğun miktarda tuz moleküllerinin bulunması, ışığın daha fazla kırılmasına neden olur.

Yukarıda anlatılanlar ışığında anlıyoruz ki, biz güneşin batmak üzere olduğunu gördüğümüzde aslında güneş çoktan ufuk hizasının altına inmiştir bile... Şekil 11’de görselleştirilen bu gerçeği akşam vakti kuralını oluştururken hesaba katmamız gerekecektir:

Şekil 11. Ufkun Altındaki Güneşin Görülmesi

Akşam vaktinin girme şartı olan güneşin tamamen batması anı için yukarıda esas aldığımız $-0,27^\circ$ açı değeri (eksi değer ufukun altına belirtir), görünen (zahiri) Güneş Dikey Açısıdır. Gerçek Güneş Dikey açısı ise, yukarıdaki denkleme göre bu değerden kırılma açısı kadar eksiktir. Şekil 5’ten, $-0,27^\circ$ dikey açı için kırılma miktarını $0,57^\circ$ olarak buluruz ($-0,27^\circ$ güneşin ufuktan görülebildiği sınır değer olduğundan grafiğin ilk noktasıdır). Buna göre güneşin tamamen battığının müşahade edilmesi için (gerçek) Güneş Dikey Açısının $-0,27^\circ - 0,57^\circ = -0,84^\circ$ olması gereklidir. Nem ve sıcaklık gibi meteorolojik faktörlerin neden olacağı hesap hatası, -uç enlemler hariç olmak üzere- 1 dakikadan daha azdır.

Vaktin tayinine etki eden bir diğer husus da irtifadır. Güneşin gözlemlendiği yerin, battığı ufuk noktasından daha yüksek olması durumunda, dünyanın yuvarlaklığından kaynaklanan bir bakış açısı değişimi oluşur. Örneğin biz bir dağın tepesinde bulunuyorsak ve güneş deniz üzerinden batıyorsa, bizim ufuk hizasının altına müşahade ediyor olmamızdan ötürü güneşi daha uzun süre görürüz; yani güneşin batması ve vaktin girmesi daha geç oluşur. Kabaca ifade edersek, derece cinsinden dikey açı farkı, km. cinsinden irtifa farkının karekökü kadardır. Örneğin İstanbul’un 267 rakımlı Çamlıca tepesinden kışın güneşin deniz üzerindeki batışı seyredildiğinde, deniz seviyesine göre yaklaşık $0,5^\circ$ ’lik bir açı farkı oluşacaktır (ki bu da takriben 3 dakikaya tekabül eder). Bu nedenle akşam vakti hesap edilirken, yöredeki en yüksek mevkiye ait irtifa ile, buradan güneşin üzerine battığı noktaya ait irtifa farkının göz önüne alınması

ve buna göre bir temkin değeri eklenmesi gerekir. İrtifa farkının pratikte 10 m.den az olamayacağını kabul ettiğimizde Güneş Dikey Açısını -1° almak uygun olacaktır.

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde güneşin batışı, "hâcibin (güneşin kaşının) kaybolması" ile birlikte zikredilmektedir. Bazı şarihlere göre hâcib, güneş yuvarlağının hemen üzerindeki kızılığın tasvir etmektedir. Bu görüşe itibar edilmesi durumunda akşam vaktinin girmesi için, güneşin tamamının ufuk çizgisi altında kaybolmasını takiben çevresindeki kızıl bölgenin de batması gerekeceğinden, temkin değerine 2 dakika eklenmelidir.

Sabah namazı vaktinin sonu olan güneşin doğması hadisesi ise, batması hadisesi ile paralellik gösterir. Yani yukarıda anlatılan hususlar aynen geçerli olup, dikey açı olarak yine -1° kullanılır.

Yatsı ve imsak vakitleri:

Hadise göre yatsı vaktinin tanımı, şafağın kaybolması, imsak vaktininki ise hakiki fecrin zuhurudur. Fecrin/şafağın oluşması ise, tamamen atmosfere ve onun ışığı kırma özelliğine dayanmaktadır. Eğer atmosfer olmasaydı, güneş battığı anda etraf kapkaranlık olacak ve alacakaranlık oluşmayacak, böylelikle yatsı ve imsak vakitlerinden söz edemeyecektik. Peki ışığın kırılması, alacakaranlığın oluşumuna nasıl sebebiyet vermektedir?

Rayleigh etkisi, yani atmosferin güneş ışınlarını kırma özelliği, ışığın rengine yani dalga boyuna bağlı olarak değişim göstermektedir. Birbirine ters orantılı bu bağıntı sonucu, görece daha düşük dalga boyuna sahip olan mavi ışınlar, kırmızı ışıklardan daha fazla kırılıma uğrarlar. Güneşten gelen kırmızı ışınların yaklaşık %5'i, atmosferden geçerken kırılmakta ve gözümüze ulaşmadan saçınmaktadır. Mavi ışıklarda ise bu rakam %20 civarına kadar yükselir. Güneşten bize gelen mavi ışınların daha fazla kırılması, güneş istikametinden dışa doğru bükülmelerine yol açar ve güneşin bize ulaşan huzmesindeki renk tayfında daha az mavi bulunmasına sebep olur. Bizim gökyüzündeki güneşi sarımsı beyaz görmemiz bu sebeptendir; yoksa güneşin atmosfer dışından gözlenen rengi "gümüşü" flüoresan ampullerin rengi gibi donuk beyazdır. Güneş huzmesinden dışarı sevk olunan mavi ışınlar ise atmosfer tarafından yansıtılarak bize gökyüzünün mavi rengini verir.

Işık dalga boyuna bağlı olarak kırılmasıyla, yukarıda bahsettiğimiz optik kalınlık etkisi birleşince, manzara daha da enfesleşir: Güneş iyice alçaldığında, optik

kalınlık artar ve maviler daha çok kırılmaya başlar; artık güneş tayfındaki mavi renk iyice azalmış ve güneş sararmaya başlamıştır. Hatta gurûba yakın güneş altın sarısı bir topa dönüştüğünde, güneşin yakın çevresi de maviden yana iyice fakirleşir ve sararır; buna karşılık güneşten uzaklaştıkça mavi oranı artmaya başlar. Gökyüzünde turuncudan sarıya, türkuazdan maviye bir renk cümbüşü hâsıl olur. Güneşin batmasının ardından ise şafak, ufuktan yukarı doğru kıızıdan maviye dönüşen bir şerit halinde gökyüzünü kaplar. Öyle ki zamanın ilerlemesiyle bu şerit alçalır; önce kıızılık ve ardından da sönük haldeki beyazlık yavaş yavaş kaybolur.

Buraya kadar anlattıklarımızla, Tanımlar bölümünde bahsedilen kızıl şafak ve beyaz şafağın oluşma sebeplerine bir nebze değinmiş olduk. Şimdi ise, şafağın hesaba dökülmesindeki zorluklara değinmeye çalışacağız.

Güneş, öğle, ikindi ve akşam vakitlerinin tayinindeki şer-î hükümler güneşin yörüngesi ve gökyüzündeki konumuna bina edilmiştir. Güneşin yörüngesi bugün çok yüksek hassasiyetle bilinebildiğinden, bahse konu dört vaktin -yöre-ye ait coğrafi konum bilgisi dâhilinde- kesin olarak neredeyse saniye hassasiyetinde hesaplanması mümkün olmaktadır. Ancak imsak ve yatsı vakitleri için durum daha farklıdır; zira bu vakitlerin tayini, fecr-i sadık ve şafak hadiselerine bağlanmıştır ki bunların oluşma/kaybolma zamanları, aşağıda sıraladığımız nedenlerden ötürü aynı kesinlikte belirlenememektedir:

- Öğlenin başlangıcı sayılan güneşin batıya meyli veya akşamın şartı olan güneşin batması, müşahedede bulunan tüm gözlemciler tarafından aynı dakika içinde onaylanabilirken, atmosfer kaynaklı fecir ve şafak hadiseleri, diğerleri gibi ani ve keskin değişiklikler şeklinde belirmeyip yavaş geçişlerle bir süreç dâhilinde açığa çıktıklarından, gözlemciye daha bir bağımlıdırlar. Örneğin fecr-i sadık, ayette “siyah ipliğin beyaz iplikten ayırt edilebildiği (tebeyyün ettiği) an”¹⁹⁹ olarak ortaya konmuş ve Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından da “enlemesine görülen aydınlık” olarak açıklanmıştır; ancak fecr-i kâzibin ne zaman bitip gerçek fecrin ne zaman başladığı, tebeyyün için hadiste geçen enlemesine beyazlığın hangi genişliğe ulaşması lâzım geldiği net değildir. Bazı âlimler beyazlığın genişlemeye başladığının fark edildiği ilk anı esas alırken, diğerleri beyazlığın ufuk üzerinde takriben 30° yatay genişliğe ulaşması gerektiğini ileri sürmektedirler.

¹⁹⁹ 2.Bakara: 187.

- Alacakaranlık geçişinde gökyüzünün ufuk hizasında izlediğimiz bu iki boyutlu ışık ve renk değişimleri, müşahade eden bireyin görüş kabiliyetine ve yorumuna da bağlılık arz etmektedir. Günün ilk (fecr-i sadık) ya da son (beyaz şafak) ışıklarının gece karanlığından ayırt edilmesi, gözün karanlığa adaptasyonu ve görme kabiliyeti ile doğrudan ilgilidir. Gece gökyüzündeki ışık seviyesinin, gündüze oranla yüz milyonda bire düşmesi, bu müşkülü izaha yeter sanırız. Ayrıca doğal (ay ışığı) ve yapay (şehir aydınlatması) ışıklar, gökyüzünün gece boyunca devam eden aydınlık seviyesine etki ederler. Bu nedenle dolunayın mevcut olduğu gecelerde veya bol ışıklı şehirlerde gökyüzü daha aydınlık olacağından, tan yeri ağarması daha geç fark edilebilecek ve şafak daha erken kaybolacaktır.
- Fecir ve şafak vaktine tesir eden diğer bir etmen de atmosfer şartlarıdır. Alacakaranlık oluşumuna atmosferin ışığı kırma özelliğinin sebep olduğunu belirtmiştik. Kırılma etkisi ise sıcaklık, basınç, nem, sis/duman vb. birçok parametreye bağlı olarak değişir. Bu ise, imsak ve yatsı vakitlerinin atmosfer şartlarına bağlı olarak zaman ve mekâna göre farklılık göstermesine neden olur. Havanın açık veya bulutlu olmasının da gözleme etkisi bulunmaktadır.
- İrtifa farkı da yine aynı şekilde fecir/şafak vaktine etki eder.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında bir kez daha hatırlatmak istiyoruz ki vakitlerin tayininde esas olan müşahededir. Özellikle imsak ve yatsı vakitleri için mümkün olduğunca gözlemde bulunulmalı, bu sağlıklı olarak yapılamıyorsa hesaba itibar edilmelidir. Hesaba uyulduğunda da zikredilen belirsizlikler göz önüne alınarak temkinli davranılmalıdır. Bu itibarla sabah ve yatsı namazları biraz geciktirilmeli, akşam ise acele edilmelidir ki sünnete uygun davranış da böyledir.

İmsak vaktinin hesabına ilişkin kurallara baktığımızda; Bu vaktin hesaplanabilmesi için de, diğer vakitlerde olduğu gibi bir dikey açının tayini gerekmektedir. Müslüman âlimler bu konuya öteden beri ilgi duymuş ve araştırmalarda bulunmuşlardır. 15. yy.dan itibaren Mısır, Suriye ve kutsal topraklar dâhil olmak üzere Osmanlı coğrafyasında imsak için referans olarak alınan -19° değeri Türkiye’de de 1982 yılına kadar kullanılmıştır. Batıda alacakaranlık evrelerine ilişkin yapılan gözlemevi araştırmalarının sonucunda astronomik alacakaranlığın, -12° ilâ -18° arasında oluştuğu ve -18° ’den sonra alacakaranlık izinin tespit edilemediği hükmüne varılmış ve bu -18° sınır değeri, özellikle Batılı Müslümanlar arasında imsak açısı olarak kabul görmüştür.

1982 yılından itibaren Diyanet takvimlerindeki imsak vakitleri de -18° esas alınarak hazırlanmaktadır.. Ayrıca diyanet bu konuyu 25.08.2010 tarihinde yapmış olduğu açıklamada Müslümanlar için çok önemli olan Mescidi Haram ve Mescidi Nebevi gibi bazı İslam ülkelerinde daha ihtiyatlı hareket etmek için güneşin 19° ufka yaklaşmasının esas alındığını böylece de imsak vaktinin daha erken bir vakte denk geldiğini bildirmiştir. Bunun yanı sıra Din İşleri Yüksek Kurulu imsak vaktinin başlangıcı olarak biraz daha kolaylık olması açısından bilimsel bir ölçüt olan astronomik tanı yani 18° yi esas aldığını, Böylece Diyanet İşleri Başkanlığının hesaplarında imsak vakti, 19° yi esas alan takvimlere göre güneşin doğuşuna biraz daha yakın olduğunu belirtmiştir.²⁰⁰

Yatsı vaktine ilişkin olarak ülkemizde İmameyn görüşü esas alınmakta ve kızıl şafağa itibar edilmektedir. Kızıl şafakla beyaz şafak arasında yaklaşık 2° dikey açı farkı olduğu kabul edildiğinden, hâlihazırda Türkiye’de yatsı vakti için -17° esas alınmaktadır.

Yakın dönemde, özellikle İngiltere ve A.B.D.de, fecr-i sadık olayının -18° de görülüp görülemeyeceği hususu çok tartışılmıştır. Bu tartışmalarda -18° değerinin, astronomik alacakaranlığa ilişkin üst sınır olduğu ve bunun fecr-i sadık tanımıyla örtüşmediği iddia edilmiştir. Belçikalı astronom Marcel Minnaert’in, “ -17° civarında Zodyak ışığının (focr-i kazib) görüldüğü, $-16/17^{\circ}$ de ise tan yeri ağarmasının optik aletlerle gözlemlenebildiği” şeklindeki ifadesi de bu yargıya mesnet yapılmıştır. Buna dayanarak, -18° dikey açı değerinin, ancak orucun başlamasına yönelik temkinli bir vakit olarak kullanılabileceği, fakat sabah namazının bu vakitte kılınmasının sahih olmayacağı ihtar edilmiştir. Bu görüşteki âlimler, yaptıkları birtakım gözlemler ışığında imsak ve yatsı (beyaz şafak) vakti hesabında -15° dikey açı değerini esas almışlardır.

Müşahedenin önemine inanan bazı âlimler, imsak/yatsı vakitlerindeki bu müşkülün çözümü için uzun süreli gözlemlere yönelmişlerdir. Bu konudaki en kapsamlı müşahedelerden biri, 1987 yılının Eylül ayında İngiltere’nin Blackburn, Lancashire bölgesinde başlatılmış ve Hizb-ül Ulema’nın gözetiminde yaklaşık bir sene boyunca devam etmiştir. Bu gözlem sonucunda bazı ilginç bulgular elde edilmiştir:

1. Fecir ve (beyaz) şafak, astronomik olarak simetrik iki hadise olmalarına rağmen, bunlara ilişkin açıların her zaman eşit olmadığı görülmüştür. Bunun sebebi ise, imsak ve yatsıdaki atmosferik şartların aynı olmaması ile izah edilmektedir. Gerçekten, fecirde

²⁰⁰ DİB.(t.y.) www.diyaret.gov.tr. 10.06.2011.

karanlığa alışmış bir gözün ilk ışığı tespiti, akşam aydınlığa adapte olmuş bir gözün son ışığı tespitinden daha kolaydır. Keza imsak vaktindeki nem, sis ve özellikle sıcaklık değerleri, yatsıdakinden hayli farklıdır. Bir diğer etmen de imsak ve yatsı vakitlerindeki alacakaranlığın, ufuk hizasında farklı konumlarda oluşması ve böylece farklı yeryüzü şekillerine ait atmosfer tabakalarının ışığı farklı kırması ve farklı konumlardaki irtifaların aynı olmamasıdır.

2. İmsak ve yatsıya ait Güneş Dikey Açısı değerlerinin yıl boyunca sabit olmayıp mevsimlere göre değiştiği tespit edilmiştir. Örneğin kış aylarındaki dikey açı değerlerinde ufak artışlar gözlemlenmiştir. Bu ise soğuk (ve yoğun) atmosferin ışığı daha fazla kırması ile açıklanabilir. Benzer şekilde, farklı iklimlere sahip değişik coğrafyalarda açı değerlerin farklılık göstereceği çıkarımı yapılmıştır.
3. Fecir ve (beyaz) şafak açısının gözlem yapılan bölge için yıl boyu -12° ilâ -16° arasında değiştiği, kırmızı şafağın ise -9° ilâ -11° civarında kaybolduğu görülmüştür.

2.1.12.Cuma Namazı ve Hutbesi

Cuma namazı sadece öğle vaktinde sahih olur. Öğle vaktinden sonraki bir vakitte sahih olmaz. İmam cumayı bitirmeden ikindi zamanı girerse, Cuma bozulur. Çünkü vakit Cuma'nın koşullarındandır. Cumayı bitirmeden zaman çıkarsa ona başlamadan çıkmış demek yerinde olur. Nitekim namaz için abdest gibi ibadetin koşulları başından sonuna kadar devam eder.²⁰¹

Rivayet olunduğuna göre Resulullah (sav), Musab b. Umeyr(ra)'i hicretten önce Medine'ye göndermiş ve ona, "*Güneş batıya meyledince insanlara Cuma namazını kıldır*" demiştir²⁰² Es'ad b. Zürrare(ra)'ye de, "Yahudilerin Cumartesi gününe hazırlık yaptıkları günde, güneş batıya meyledince iki rekat ile Allah Teala'ya yakınlaş" diye yazmıştır.

İbn Mesud'(ra)un cumayı kuşluk zamanı kıldırıldığına dair rivayetin anlamı ona yakın vakitte, demektir. Ravi, namazın güneşin batıya yönelmesi(zeval) sonrasına ertelenemeyeceğini, kastetmektedir. Malik(ra),iki zamanın birbiri içine girdiği, şeklindeki görüşüne dayalı olarak, ikindi zamanında Cuma'nın kılınması caizdir, demiştir. Biz bunun tutarsız olduğunu düşünmekteyiz.²⁰³

²⁰¹ Serahsi, II,50.

²⁰² Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III,128, 150.

²⁰³ Serahsi, II,50.

Hutbe ise Cuma namazının şartlarındandır. Çünkü Peygamber(sav) hutbesiz Cuma namazını ömründe hiç kıldırılmamıştır. Hutbenin vakti ise Cuma namazından önce zevalden sonradır. Zira sünnette böyle varid olmuştur.²⁰⁴

2.1.13.Bayram Namazı ve Teşrik Tekbirleri

Bayram namazının vakti, güneşin yükselmesiyle başlayıp zeval vaktine kadar devam eder. Güneş zeval noktasına gelince vakti çıkar. Çünkü Peygamberimiz(sav) bayram namazının kılınmasını güneşin bir veya iki mızrak boyu yükselmesine bağlamıştır.²⁰⁵

Bayram namazından önce namaz mahallinde namaz kılınmaz. Çünkü Peygamberimiz(sav) namaza çok önem vermesine rağmen böyle bir şey yapmamıştır.²⁰⁶

Bayram namazının hutbesi namazdan sonradır.²⁰⁷

Teşrik tekbirlerine gelince teşrik tekbirlerinin başlangıç ve bitiş vakti konusunda sahabeler arasında ihtilaf vardır. Ömer, Ali, Abdullah b. Mesud, Aişe (ra) gibi sahabe büyükleri teşrik tekbirlerinin başlangıcının Arefe günü sabah namazından başladığında ittifak etmişlerdir. Bizim âlimlerimiz de bu görüşü benimsemişlerdir. Bu tekbirler, hac zamanının erdemini ortaya koymak içindir. Haccın farzlarının en muazzamı ise arafatta vakfe yapmaktır. Öyleyse vakfe gününde (arefe) tekbir getirilmesi meşru olmalıdır. Bu nedenle Mekhul; tekbirlere arefe günü öğle namazından itibaren başlanır demiştir. Çünkü vakfenin (Arafat duasının) zamanı güneşin batıya kaymasından(zevalden) sonradır. Bu sahabeler teşrik tekbirlerinin ne zaman biteceği noktasında ihtilaf etmişlerdir. İbn Mesud'a göre nahr günü ikindi vaktinde son tekbirini alır ve bitirir. Bu sekiz salevattır. Ebu Hanife de bu görüşü benimsemiştir. Çünkü tekbire haccın asıl farzının yerine getirildiği günde başlanırsa tekbirin kesilmesi de haccın bir başka farzı tavafın yapıldığı nahr gününde (kurban kesme günü) olmalıdır. Hz Ali'ye göre teşrik günlerinin sonunda ikindi vaktinde sona erer. Bu da yirmiüç namazda tekbir alınmış olduğunu gösterir. Hz Ali'nin bu görüşünü imameyn benimsemiştir. Bu rivayet Ömer (ra) dan nakledilen iki rivayetten biridir. Ömer (ra) dan

²⁰⁴ Merginani, I,83.

²⁰⁵ Alauddin Ebi Bekr b. Mesud el Kasani el-Hanefi, *Bedaiü's-Senai fi Tertibi's-Şerai*, Matbaatul-İmam, Mısır ts., II,699; Merginani, I,86.

²⁰⁶ Merginani, I,85.

²⁰⁷ Merginani, I,86.

gelen ikinci rivayet ise teşrik günlerinin son günü öğle namazına kadar tekbire devam edilir şeklindedir.²⁰⁸

Sahabenin gençlerine gelince ibn Ömer ve ibn Abbas, teşrik tekbirlerinin başlangıcının nahr günü öğle namazı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Teşrik tekbirlerinin bitişi konusunda da ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbasa göre teşrik günlerinin sonunda öğle namazında biter. İbn Ömer'e göre teşrik günlerinin sonunda sabah namazında biter. İmam Şafii bu görüşü benimsemiştir.²⁰⁹

2.1.14.Nafile Namazların Vakitleri

Hanefilere göre nafileler iki kısma ayrılır: sünnet olan nafileler, mendup olan nafileler.

1-Müekked sünnetler:

1.1.Sabah namazından önce kılınan iki rekât nafile namaz: Sabah namazının sünnetinin vakti sabah namazının vaktidir. Bir kişi sabah namazının sünnetini kılmadan cemaat farza dursa bakılır. Eğer ikinci rekâtta dahi olsa farza yetişme imkânı varsa sünneti kılar, eğer farzın ikinci rekâtına dahi yetişemeyecekse sabah namazının sünnetini terk ederek cemaate katılır ve farzı kıldıktan sonra sünnetini kaza etmez. Sabah namazının sünneti dışında hiçbir namaz Hanefi mezhebine göre kaza edilmez. Sabah namazını kılamayan kimse aynı gün zevalden önce onu kaza ederken sünnetini de beraberinde kılar.²¹⁰

1.2.Öğle veya Cuma namazından önce kılınan dört rekâtlık namaz.

1.3. Öğle namazından sonra kılınan iki rekâtlık namaz.

1.4. Akşam namazından sonra kılınan iki rekât namaz.

1.5. Yatsı namazından sonra kılınan iki rekâtlık namaz.²¹¹

Hz. Peygamber(sav);” Her kim günde şu on iki rekât namaza devam ederse Allah o kimse için cennette bir ev yapar. İki rekât sabah namazından önce, dört rekat öğle namazından önce, iki rekat öğle namazından sonra, iki rekat akşam namazından sonra ve iki rekat yatsı namazından sonra.”²¹²

²⁰⁸ El-Kasani, II,521; Serahsi, II,68; Merginani, I,87.

²⁰⁹ Kasani, II,521.

²¹⁰ Zuhayli, II,173.

²¹¹ Zuhayli, II,173–174.

²¹² Tirmizi, Salât 189.

1.6.Teravîh Namazı: Ramazan ayında yatsıdan fecrin doğuşuna kadar geçen zamandır. Teravîh namazı yatsı namazından önce kılınırsa caiz olmaz. Hanefilere göre teravîh namazı vitirden önce kılınabileceği gibi vitirden sonra da kılınabilir.²¹³ Çünkü teravîh vakit bakımından vitre değil yatsı namazına tabidir. Gecenin çoğunu teravîhle geçirmek daha iyidir. Çünkü o gecenin namazıdır.²¹⁴

Teravîh namazının gece yarısından sonraya kalmasında ise anlaşmazlık vardır. Bazıları yatsı namazını delil getirerek bunun mekruh olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe göre teravîhin yatsı namazına tabi olduğu göz önünde bulundurularak teravîh namazını da gecenin yarısından sonraya kalması mekruh olur demişlerdir. Doğru olan ise mekruh olmayışdır. Çünkü teravîh namazı gece namazıdır. Gece namazının ise gecenin sonunda olması daha faziletlidir.²¹⁵

2. Gayri Müekked Sünnetler:

2.1. Öğle namazının farzından sonra kılınan iki rekata ilave olarak kılınan iki rekat namaz

2.2. İkinci namazından önce tek selamla kılınan dört rekat namaz.

2.3. yatsı namazından önce kılınan dört rekat namaz

2.4. Evvabin namazı: Akşam namazından sonra altı rekatlık bir namazdır.

2.5. Kuşluk (duha) Namazı: Güneşin bir mızrak boyu yükselmesiyle başlayıp zeval vaktine yirmi dakika ya da yarım saat kalıncaya kadar olan vakittir. Kuşluk namazının muhtar olan vakti gündüzün dörtte biri geçtikten sonraki vakittir.

2.6. Abdest Namazı: Abdest uzuvları kurumadan kılınan iki rekâtı namazdır.

2.7. Tahiyatü'l-mescid namazı: Mescide giren kimselerin kıldığı iki rekatlı namaz.

2.8. Teheccüd Namazı(Gece Namazı): Rekat sayısı iki ile sekiz arasında olan teheccüd namazını, gece vakti özellikle gecenin son kısmında kılmak daha faziletlidir.

2.9.İstihare Namazı: Nasıl hareket etmenin doğru olacağı bilinmeyen mübah işlerde kılınan iki rekatlı namazdır.

2.10. Tesbih Namazı: Müslümanların her vakitte kılacakları keraheti olmayan dört rekatlı bir namazdır. Her gün veya gecede, değilse haftada ya da Cuma günleri ya da her ay ya da ömürde bir kere kılınmalıdır.

²¹³ Zuhayli, II,174; Mavsili, I,140.

²¹⁴ Mavsili, I,140.

²¹⁵ Serahsi, II,219.

2.11.Hacet Namazı: Yatsı namazından sonra iki veya dört rekatlık bir namazdır.²¹⁶

2.1.15.Secdelerde Vakit

2.1.15.1.Tilavet Secdesinin Vakti:

Hanefi mezhebine göre namaz dışında okunan secde ayetinden dolayı yapılması gereken secdenin zamanı belirsiz olup geniş zaman içinde yapılabilir. Namaz içinde secde ayeti okunursa vacip olan bu secdenin dar bir zamanda hemen yapılması gerekir. Fakat kişi namazdaki kıraatini secde ayeti ile bitirirse ya bunun için müstakil olarak secdeye gidip sonra kıraat için geri döner ya da bu secdeyi rükû ve secde içinde yerine getirir. Kişi namazda kıraatini secde ayeti ile bitirmez de secde ayetinden sonra okuyuşuna devam ederek üç ya da daha çok ayet okursa tilavet secdesi için namaz secdesi dışında hemen müstakil bir secde yapması gerekir. Secde ettikten sonra üç yada daha fazla ayet okuyup öyle rükûya varması ve namazını böyle tamamlaması müstehabtır.²¹⁷

Tilâvet secdesinin vakti hakkında da ihtilâf etmişlerdir. Kimisi, yasaklanan vakitlerde namaz kılmanın caiz olmadığı aslına dayanarak «Bu vakitlerde tilâvet secdesini yapmak caiz değildir» demiştir ki bu, İmam Ebû Hanifi'nin görüşüdür. İmam Mâlik'e göre tilâvet secdesi nafilidir. Nafile ise bu vakitlerde kılınmaz.

İmam Şafii'ye göre tilâvet secdesi sünnettir. Sünnet kılmak da, güneş, doğuş veya batışa yaklaşmadıkça caizdir.²¹⁸

2.1.15.2.Sehiv Secdesinin Vakti

Âlimler, sehiv secdesinin yeri hakkında ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki; Şâfiiler: “Sehiv secdesi hep selâmdan önce yapılır”. Hanefiler “Hep selâmdan sonra yapılır” demişlerdir. Mâlikîler ise “Eğer sehiv secdesi bırakılan bir eksiklik içinse selâmdan önce ve eğer bir fazlalık yapıldığı içinse selâmdan sonra yapılır” demişlerdir. İmam Ahmed de: “Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in sehiv secdesini selâmdan önce yaptığı hususlarda selâmdan önce, selâmdan sonra yaptığı hususlarda ise selâmdan sonra

²¹⁶ Zuhayli, II,17.

²¹⁷ Zuhayli, II,236–237.

²¹⁸ İbn Rüşd, I,431.

yapılır”²¹⁹ demişlerdir.

2.1.16.Namaz Kılmanın Faziletli Olduğu Vakitler

Her vaktin hangi kısmının faziletli olduğu konusunda fakihlerin değişik görüşleri vardır.

Vaktin girip girmemesi konusunda şüphesi olan kişi zannı galibi oluşuncaya kadar namazını tedbir olarak biraz ertelemesi müstehabtır.²²⁰

Sabah namazının müstehab olduğu vakit; Hanefilere göre sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmak (isfar), ortalık henüz aydınlanmadan kılmaktan(tağlisten) daha faziletlidir.²²¹ Öyle ki ok atan kişi bu aydınlık okunu atan kişinin okunun yerini görebilecek kadar olmalıdır.²²² Hanefilerin delili şu hadistir: “*Sabah namazını ortalık biraz aydınlanınca eda ediniz. Çünkü bunun ödülü daha büyüktür.*”²²³ Diğer yandan sabah namazını aydınlık vakitte kılmak cemaati artırır. Karanlıkta kılmak ise cemaatin az olmasına neden olur. Cemaatin artmasını sağlayan durum ise daha faziletlidir. Buna ek olarak güneş doğana kadar kişinin namaz kıldığı yerde oturması menduptur. Peygamber(s.av.); “*Kim sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde beklerse İsmail (as.) çocuklarından dördünü özgür kılmış gibi ecir alır*”²²⁴ buyurmuştur. Kişi sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığı zaman bu fazileti elde etme imkânı bulur. Erken kıldığı zaman ise bunu yapması biraz daha zordur.²²⁵

Şafii(ra) sabah namazını ortalık karanlık iken kılmanın daha faziletli olduğunu söylemiştir. Şafii (ra) Aişe(ra)’nin rivayet ettiği şu hadisi delil getirmektedir. Aişe(ra) şöyle buyurmuştur: “*kadınlar örtülerine bürünmüş bir halde Rasulullahla birlikte namazdan ayrılırken karanlığın şiddetinden dolayı tanınmazlardı.*”²²⁶ Ayrıca namazın erken kılınmasında ibadeti yerine getirmeye koşmak vardır. Nitekim bu durum Al-i İmran, 3/133te “*Rabbinizin bağışına koşun*” ayetiyle teşvik edilmiş bir husustur.²²⁷ Hz. Aişe’nin rivayet ettiği hadise gelince rivayetlerden geçerli olanı Resulullah’ın sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığıdır. Nitekim İbni Mesud(ra.); “Ben Resulullahın

²¹⁹ İbn Rüşd, I,378.

²²⁰ İbn Kudame, *Kitab-ı Muğni*, Mektebetül Kahire, 1970, I,280.

²²¹ Serahsi, I,259.

²²² Halebî, s.151.

²²³ Tirmizi, Salât 3.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V,261.

²²⁵ Serahsi, I,259–260.

²²⁶ Tirmizi, Salât 2.

²²⁷ Serahsi, I,259.

hiçbir namazı mendup vaktinden önce kıldığını görmedim. Sadece bir Cuma günü sabah namazını ortalık henüz aydınlanmadan kılmıştır.”²²⁸ Buna göre Resulullah o güne özgü olmak üzere sabah namazını karanlıkta kılmıştır. Bu da göstermektedir ki, normal olarak sabah namazı ortalık aydınlanınca kılınır. Resulullahın namazı ortalık henüz karanlıkken kıldığı sabit ise, bunun nedeni bir yolculuğa çıkmak olabileceği gibi, kadınların cemaatle namaza katıldığı döneme ait bir uygulama da olabilir. Kadınların evlerinde oturması emri gelince bu uygulama yürürlükten kaldırılmıştır.²²⁹

Eğer kişinin kıraati uzatma düşüncesi varsa ortalık karanlık iken başlayıp biraz aydınlanınca bitirmesi daha faziletlidir. Böyle bir düşüncesi yoksa namazı ortalık aydınlanınca kılmak daha faziletlidir” demiştir.²³⁰

Öğle namazının müstehab olduğu vakit; İshakın görüşüne göre kışın öğle namazını hemen kılmak müstehaptır.²³¹ Bunu delili; Peygamber(sav) Muaz(ra)ı Yemene göndereceği zaman; *“Yazın öğle namazını serin vakte bırak. Senden öğle uykusu için izin isterlerse onlara süre ver ki yetişebilsinler. Kışın ise öğle namazını güneş batıya dönünce kıldır. Çünkü geceler uzundur”*²³² buyurmuştur. El Kaadiye göre; öğle namazını serin vakte bırakmanın müstehab olabilmesi için üç şart gerekir:

- a)Şiddetli sıcak
- b)Sıcak beldelerde olmak
- c)Cemaatle kılınan mescidlerin olması.

Şafiye göre ise evinde tek başına namaz kılacak olan kişinin o namazı çabucak kılması efdaldır. Çünkü tehir etmek ancak serinliği kırmak, gölgenin duvara düşmesi ve cemaate katılımı artırmak içindir. Ancak cemaatle namaz kılmayan için böyle bir tehire gerek yoktur.²³³ Nitekim Habbab b. Eret: *“Rasulullah’a çadırımızdaki aşırı sıcaklıktan şikâyet ettik. O bizim bu şikâyetimize olumlu cevap vermedi”*²³⁴ demiştir. Diğer yandan, yazın öğle namazının erken kılınması cemaatin azalmasına neden olur. İnsanlara zarar verir. Çünkü sıcak insana eziyet verir. Habbab b. Eret(ra)ın rivayet ettiği hadis şöyle yorumlanabilir. Sahabiler cemaati tümüyle terk etmeyi istemişlerdi. Peygamber (sav)

²²⁸ Buhari, Hac 99;Ebu Davud, Menasik 64.

²²⁹ Serahsi, I,260.

²³⁰ Serahsi, I,259.

²³¹ İbn Kudame, I,282.

²³² Buhari, Mevakitu’s-Salât I,199.

²³³ İbn Kudame, I,282.

²³⁴ Müslim, Mesacid 190; İbn Mace, Salât 3.

onların bu şikâyetlerine olumlu bir karşılık vermedi. Öğle namazını serin vakitte kılmalarını söyleyerek şikâyetlerini giderdi.²³⁵

İkinci namazının müstehab olduğu vakit; Herhalukarda ikindiye tehir etmek faziletlidir. Bu görüş mutlak bir görüştür ve ashab da bu görüşü benimsemiştir. Fakat bir görüşe göre de bulutlu havada acele etmek, açık havada ertelemek müstehaptır. Riayetü'l-kübra adlı kitapta ihtiyar vaktinin sonuna kadar ancak açık havada acele etmek müstehaptır denilmiştir. İhtiyar vakit güneşin sararmasına kadar olan vakittir. Diğer bir ifadeyle her şeyin gölgesinin ikş misline ulaşmasıdır.²³⁶

Şafii(ra) Aişe(ra)ın rivayet ettiği “*Rasulullah ikindi namazını güneş iyice yüksekte iken benim odamda kıldı*”²³⁷ hadisine dayanarak ikindi namazını erken kılmak müstehaptır der. Şafii(ra)ın diğer bir delili ise Enes(ra)ın rivayet ettiği “*Rasulullah(sav) ikindi namazını kıldırdıktan sonra bir kimse, avaliyeye çıkıp bir deveyi boğazlayarak ondan pişirir ve güneş batmadan önce pişirdiğini yiyebilirdi*”²³⁸ hadisidir.²³⁹

Hanefilerin delili ise İbn Mesud(ra) rivayet ettiği; “*Rasulullah ikindi namazını güneş daha parlaklığını korurken kıldırırdı*”²⁴⁰ hadisidir. Bu İbn Mesud tarafından, ikindi namazının geciktirildiğinin açıklamasıdır.

Bazıları ikindi namazına geciktirildiği için “asr” denildiğini söylemişlerdir. İkinci namazını geciktirilmesi daha çok nafile namaz kılma imkânı sağlar. Çünkü ikindi namazından sonra nafile namaz kılmak mekruhtur. Ayrıca ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar kişinin namaz kıldığı yerde beklemesi menduptur.²⁴¹ Nitekim Peygamber (sav) “*Kim ikindi namazını kıldıktan sonra namaz kıldığı yerde güneş batıncaya kadar beklerse İsmail evladından sekiz kişiyi azad etmiş gibi ecir alır*”²⁴² buyurmuştur. Kişi ikindi namazını geciktirince bu fazileti elde etme imkânı bulur. Bu nedenle geciktirmek daha faziletlidir. Şafiilerin delili olan Aişe(ra)ın rivayet ettiği hadisi şöyle yorumlayabiliriz. Aişe(ra)ın odasının duvarları kısıydı ve bundan dolayı

²³⁵ Serahsi, I,261.

²³⁶ el-Merdavi, *el-İnsaf*, I,433–434.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI,37, Müslim, Mesacid 168.

²³⁸ Müslim, Mesacid 192; Buhari, Mevakitü's-salât 13.

²³⁹ Serahsi, I,262.

²⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,209; Müslim, Mesacid 177; Nesai, Mevakit 8.

²⁴¹ Serahsi, I,263.

²⁴² Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 262.

güneş odaya rengi değişinceye kadar vuruyordu”. Enes(ra)ın rivayet ettiği hadisi ise “bu bir özürden dolayı özel vakitte gerçekleşmiş bir durumdur” şeklinde yorumlanabilir.²⁴³

Akşam namazının müstehab olduğu vakit; Akşam namazını mutlak olarak acilen kılmak müstehab olup ezan ile kamet arasında ancak üç ayet okuyacak kadar ya da hafif bir oturuş ile fasıla verilir.²⁴⁴

İsa b. Eban(ra) şöyle derdi:” “Akşam namazını bu konudaki rivayetlerden dolayı vakit girer girmez kılmak güzeldir. Fakat mutlak olarak geciktirmek de mekruh değildir. Bilindiği üzere yolculuk yolculuk ve hastalık gibi nedenlerle görünüş itibariyle yatsıyla beraber kılınabilir. Şayet Hanefi mezhebinin görüşü geciktirmenin mutlak surette mekruh olduğu yönünde olsa, yolculuk ve hastalık gibi nedenlerde de mübah görülmezdi. Nitekim ikindi namazının güneşin berraklığı kaybolduğu vakte kadar geciktirilmesi mübah görülmemiştir. İsa b.Eban (ra)bu görüşe dayanak olarak “Peygamber efendimiz(sav)bir gece akşam namazında Araf suresini okudu rivayetini kullanarak bu hadis, vakit uzunluğunu ve akşam namazını geciktirmenin mübah olduğunu açıklamayla yorumlanabilir” demiştir.²⁴⁵

Yatsı namazının müstehab olduğu vakit; Yazın cemaatin azalmaması için yatsının çabucak kılınması gerekir.²⁴⁶ Eğer böyle bir endişe yoksa gecenin ilk üçte birinin sona ermesine az kalıncaya dek geciktirmek müstehab olur. Bu hususta da Rasulullah(sav) şöyle buyurur: “*Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim*”²⁴⁷ buyurmuştur.²⁴⁸

Sözün Özü, Şafii(ra) Peygamber(sav)in “*Vaktin başı Allahın rızasıdır. Sonu ise Allahın affıdır*”²⁴⁹ hadisinden dolayı namazın ilk vaktinde kılınmasını tercih etmiştir. Af kusurdan sonra olur. Ayrıca namazların erken kılınmasıyla kişi, faziletin elde edilmesine herhangi bir engel ortaya çıkmadan önce faziletli elde etmiş olur” demiştir. Hanefi fakihleri ise namazı geciktirmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü namazı geciktirmek cemaatin artmasına ve uykunun azalmasına neden olur. Bu daha faziletlidir. Vaktin uzun tutulması kolaylık içindir. Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık içindir.

²⁴³ Serahsi, I,263.

²⁴⁴ Zuhayli, I,397.

²⁴⁵ Serahsi, I,264.

²⁴⁶ Merginani, I,39.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

²⁴⁸ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,251.

²⁴⁹ Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf ez-Zeylai, *Nasbu'r Raye Li Ehadisil Hidaye*, el-Mektebetü'l Mekkiyye ts., I, 242.

Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık anlamını gösterme vardır. Rasulullah(sav) *“Vaktin sonu ise Allahın affıdır”* buyruğunda işaret ettiği gerçekte işte budur. Burada “afv” ifadesiyle fazlalık kastedilmiştir. Allah (cc): *“Yine sana iyilik yolunda ne harçayacaklarını sorarlar. İhtiyaç fazlasını de”*²⁵⁰ buyurmuştur. Burada “afv” kelimesinin günahı bağışlamak anlamına alınması caiz değildir. Cebrailin(ra) rasulullah(sav) imamlığının anlatıldığı hadiste ikinci gün namazın vaktin sonunda kılındığı anlaşılmıştır. Rasulullah(sav)ın yapmaya yöneldiği bir şeyde kusur olamaz. Peygamberin(sav) yapmasına cevaz verilen zelle(küçük hata), kusur bulunmadan meydana gelen şeydir.²⁵¹

Vitir namazının müstehab olduğu vakit; bu vakit gecenin sonundadır. Çünkü Hz Aişe(ra)dan gelen rivayete göre Hz Peygamberin(sav) vitri ne zaman kıldığı sorulduğunda dedi ki bazen gecenin evvelinde bazen ortasında bazen de sonunda kılırdı. Ömrünün sonunda ise hep gecenin sonunda kıldı.²⁵²

Gece namazına alışık olup uyanacağına güvenen kimselerin vitir namazını gecenin sonuna kadar tehir etmeleri müstehaptır. Böyle yapılıncı gecenin en sonunda yapılan iş namaz olmuş olur. Uyanma konusunda kendine güvenemeyen kimseler ise uykudan önce vitir namazını kılmalıdır.²⁵³ Nitekim Ebubekr (ra) vitri gecenin başında, Ömer(ra) ise gecenin sonunda kılırdı. Peygamber(sav) Ebubekre(ra) *“Sen güvenli olanı seçtin”*, Ömer’e (ra)ise *“Sen de daha faziletli olanı tercih ettin”* buyurmuştur.²⁵⁴

Diğer mezheblere göre namaz vakitlerinin en faziletli olduğu zamanı kısaca ifade etmek gerekirse; Malikilere göre; En efdal olan namazı ilk vaktinde kılmaktır. Bu sünnettir. Mutlak olarak ister öğle ister diğer vakitler olsun ister tek ister cemaatle kılınsın, ister sıcak bulunsun, ister bulunmasın her halükarda vaktin ilk kısmında namaz kılmak daha faziletlidir. Vaktin ilk cüzleri Allahın razı olacağı vakitlerdir. Hz Peygamber kendisine *“Amellerin hangisi daha üstündür diye soran kimseye cevap olarak “vaktinde namaz kılmaktır”*²⁵⁵ buyurmuştur. Ayrıca Allah(cc) *“Namazları*

²⁵⁰ 2.Bakara: 219.

²⁵¹ Serahsi, I,265.

²⁵² Kasani, II,690.

²⁵³ Zuhayli, I,397.

²⁵⁴ Ebu Davud, Vitr 7;Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,309.

²⁵⁵ Müslim, Salât 85.

koruyunuz”²⁵⁶ buyurmaktadır. Bundan maksat hemen kılınız demektir. Ancak bir kimsenin öğle ve diğer vakitlerde cemaati beklemek için, bir de öğle namazını çok sıcak zamanlarda serinliği beklemek için tehir etmesinde bir sakınca yoktur. Bu şekilde hareket etmek de faziletlidir.²⁵⁷

Şafiilere göre namazın vakitleri sekiz kısma ayrılır:

1- Fazilet Vakti: bu vaktin başlangıcından itibaren kırkbeş dakika sonrasına kadar devam eder. Bu süre içinde kişi, namazın sebepleri olan taharetini tamamlayabilir. Buna fazilet vakti denmesinin sebebi, bu süre içinde kılınan namazın daha sonra kılınacak olan namazlara nisbetle daha faziletli olmasından dolayıdır. Bu süre bütün namaz vakitlerinde mevcuttur.

2- İhtiyari Vakit: Bu da vaktin girişinden başlayıp, vaktin sonundan, namaz kılacak kadarlık bir süre öncesine kadar devam eder. Bu süre içinde kılınan namazlar, daha sonra kılınan namazlardan daha faziletli olurlar. Ancak daha önce kılınan namazlara nisbetle daha az faziletlidir. İhtiyari vakit denmesinin sebebi, kendisinden sonraki vakte nisbetle tercih edilmesinden ötürüdür. Bu vakit öğle namazında, ikindi vaktinden önce öğle namazı kılınabilecek bir vakte dek devam eder. Yine bu vakit, ikindide her şeyin gölgesinin iki misline varmasına kadar devam eder. Akşam namazında da fazilet vaktinin sona ermesine kadar devam eder. Yatsı namazında da gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Sabah namazında ise ortalığın aydınlanmasına kadar devam eder.

3- Kerahtsız olarak caiz olma vakti: bu da ihtiyari vakte eşit bir vakit olması nedeniyle onun hükmüne tabidir. Ancak bu vakit ikindide, güneşin sararmasına kadar devam eder. Yatsıda fecr-i kazibin doğmasına kadar devam eder. Sabah namazında da gün doğuşundan önceki kızılığa kadar devam eder.

4- Haram vakit: Bu, namaz vaktinin sonunda, namaz kılacak kadar bir sürenin kalmadığı vakittir.

5- Zaruret vakti: Bu, kendisinden hayız nifas, delirme, bayılma ve benzeri hallerin kalktığı kişi için muteber olan vaktin sonudur. Bu süre, kişinin iftitah tekbirine yetecek kadar olan bir süredir. Bu durumda vaktin çıkmasıyla da namaz, kişinin zimmetinde kalır ve kaza etmesi vacib olur. Mesela öğle namazını özür nedeniyle kılamamış, ikindinin de son vaktinde iftitah tekbirini alacak kadar bir zaman kalmaması anında özür

²⁵⁶ 2. Bakara:238.

²⁵⁷ Ahmet b. Hamza, I,374; Zuhayli, I,397.

gitmişse bu durumda hem öğle, hem ikindi namazlarını kaza etmesi vacib olur. Yine aynı şekilde akşam ve yatsı namazları için de bu hüküm söz konusudur. Yalnız cem-i tehir yapılan bu iki namazın bir arada kaza edilmeleri için ikinci vaktin sonunda abdest alıp iki namazı kılacak kadar bir sürenin mevcut olması şarttır. Örneğin hayız hali ikindi vaktinin sonunda ortadan kalkmışsa bu kadının öğle ve ikindi namazı akşam namazı vaktinde kılması vacib olur. Tabii bu hayzın kesilmesi hem öğle hem ikindi ve hem de akşam namazını kılmak için gerekli temizliği yapıp ve bu namazları kılmaya yetecek bir zamanın olması da gerekir.

6- İdrak vakti: Bu da vaktin başlangıcıyla maniin meydana gelmesi arasında mahsur kalan vakittir. Örneğin bir kadın, namaz vaktinin girmesinden itibaren abdest alıp namaz kılmazsa ve hayız da olursa temizlendikten sonra bu namazı kaza etmesi vacib olur.

7- Özür vakti: örneğin sefer halinde öğle ile ikindi veya akşamla yatsı arasında cem-i takdim veya cem-i tehir etme vaktidir.

8- Kerahetle beraber caiz olma vakti: Bu vakit, öğle namazı için söz konusu olmaz. İkinci namazında bu vaktin başlangıcı, güneşin sararmasından itibaren başlar. Vaktin sonunda namaz kılacak kadar bir sürenin kalmamasına dek devam eder. Akşam namazında ise bunun başlangıcı, vaktin girişinden kırkbeş dakika sonra başlar. Yatsıdan önce, akşam namazını kılacak kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Yatsı namazındaysa bu vaktin başlangıcı, fecr-i kazibin doğmasından itibaren başlayıp fecr-i sadıktan önce yatsı namazını kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Sabah namazında ise bu vakit, güneşin doğuşundan önceki kıvıllığın görünmesinden itibaren başlar. Güneşin doğuşundan önce sabah namazını kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Fazilet vaktinde namaz kılmanın müstehab oluşundan bazı hususlar istisna edilmiştir. Şöyle ki:

a- Sıcak bölgelerde öğle namazını fazilet vaktinde kılmayıp, duvarların gölgelerinin yere vurmasına kadar tehir etmek mendup olur. Cemaatle mescitte namaz kılmak isteyen kişi bunu yapabilir. Yine aynı şekilde mescid, çok uzak olduğu; oraya gidildiği takdirde insandaki huşuun mükemmelliğinin erimesinden korkarak namazını tek başına kılmak isteyen kişi de öğle namazını serin vakte kadar erteleyebilir.

b- Cemaati bekleyen kişinin de namazı fazilet vaktinde kılmayıp tehir etmesi mendup olur.

c- Vaktin başlangıcında abdest almak için su bulamamış olan kişinin abdest nedeniyle namazı geciktirmesi de böyledir.

d- Haccın fevtinden veya ölünün dağılıp parçalanmasından korkulduğu takdirde veya boğulmakta olan birini kurtarmak gibi amaçlarla namazı tamamen vaktinden çıkarmak bazen vacib bile olmaktadır.²⁵⁸

Hanbelîlere göre: Yatsı namazı dışındaki namazların, vaktin ilk kısmında kılınması daha efdaldır. Çok sıcak oldu zamanlarda öğle vakti ile bulutlu zamanlardaki akşam namazı bu hükümden müstesnadır. Peygamberimiz(sav) “ Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim”²⁵⁹ hadisine dayanarak yatsı namazının gecenin yarısına ya da üçte birine kadar geciktirilmesi daha faziletlidir. Ancak bu geciktirme cemaate ya da fertlere zorluk verecekse geciktirmek mekruh olur.²⁶⁰

Bu anlatılanların yanı sıra şu hususa da değinmek gerekir: Farz namazları bazı durumlarda caiz olan vaktin sonunda namazı kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına kadar tehir etmek vacib olur. Mesela namaz kılacak olan bir kişinin babası cemaatle namaz kılmak üzere namazı geciktirmesini emrederse bu durumda o kişinin bu emri yerine getirmesi vacib olur. Ama cemaatten başka bir nedenle emrederse tehir etmemesi gerekir. Yine namazın vakti gelmekle beraber kişinin arzuladığı ve iştahla yiyeceği bir yemek hazır olursa bu durumda yine namazı tehir etmek daha faziletli olur veya farz namazın vakti gelir de güneş tutulmasıyla ilgili kûsuf namazı veya ay tutulması dediğimiz hûsuf namazı kılınacak olur da vaktin geçmesinden korkulmazsa yine farz namazı tehir etmek daha faziletli olur.²⁶¹

2.1.17.Namaz Kılınması Nehyedilen Vakitler

Nehyedilen vakitlerin hangileri olduğu ve bu vakitlerde kılınması nehyedilen namazların hangileri olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.²⁶²

Birinci Mesele: Âlimler güneşin doğduğu, battığı ve sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar olan vakitlerde namaz kılmaktan nehyedildiğinde müttefiktirler. Fakat zeval vakti ile ikindi namazından sonra namaz kılmakta ihtilaf etmişlerdir. İmam

²⁵⁸ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,252–253.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

²⁶⁰ Zuhayli, I,399.

²⁶¹ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,254.

²⁶² İbn Rüşd, I,235.

Mâlik ile tabileri; namaz kılınması nehyedilen vakitler güneşin doğduğu ve battığı vakitlerle sabah ve ikindi namazlarından sonra olmak üzere dört vakit olup zeval vaktinde kılmak caizdir demişlerdir. İmam Şafii ise bu vakitlerin beşinde de caiz olmadığı ve zeval vaktinde ancak Cuma günü caiz olduğu görüşündedir. Kimi âlim ise ikindiden sonrayı istisna etmiştir.²⁶³

Bu ihtilafın sebebi iki nedenden biri olabilir: ya hadisin hadis ile ya da hadisin amel ile tearuz etmesidir. Çünkü İmam Mâlike göre Medine halkının ameli de bir hüccettir. Nehyi hakkında hadis varid olduğu halde cevazını gösteren bir başka hadis veya amel bulunmayan vakitler hakkında ihtilaf yoktur. Nehyi hakkında olduğu gibi cevazı hakkında da delil bulunan vakitlerde ise ihtilaf edilmiştir. Zeval vakti noktasındaki ihtilafın nedeni amelin hadis ile tearuz etmesidir.²⁶⁴ Zira ukbe b. Amirin(ra) rivayet ettiği şu hadisi delil olarak gösterebiliriz. “Rasulullah üç vakitte namaz kılmanızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar, zeval vaktinde güneş batıya dönünceye kadar, batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar.”²⁶⁵ İmam Mâlik bu vakitlerden zeval vaktini mutlaka, İmam Şafii de yalnız Cuma gününün zevalini istisna etmiştir. Medine halkının amelini hüccet sayan İmam Mâlik Medine de halkın birinci ve ikinci vakitlerde namaz kılmadıklarını üçüncü vakitte ise kıldıklarını görünce nehyin amel ile neshedilmiş olduğuna inanarak zeval vaktinde namaz kılmayı caiz görmüştür.²⁶⁶

İkinci namazından sonra namaz kılmanın menedilmesi hakkındaki ihtilafın sebebi ise, bu konuda birbirine zıt olan iki hadisin bulunmasıdır. Biri sıhhatinde ittifak edilen Ebu Hureyrenin(ra) “*Peygamber ikindi namazından sonra gün batıncaya kadar ve sabah namazından sonra gün doğuncaya kadar namaz kılmaktan nehyetti*”²⁶⁷ mealindeki hadisidir. İkincisi ise Hz Aişe(ra)ın “*Rasulullah benim evimde fecirden önce iki rekat ve ikindiden sonra iki rekat olmak üzere iki namazı hiç bırakmadı*”²⁶⁸ mealindeki hadisidir. Ebu Hureyrenin hadisini tercih edenler nehyolundğunu kabul ederken; Hz Aişenin(ra) hadisini kabul edenler veya onun peygamberin(sav) vefat edeceği sıralarda olduğu için hadisi neshettiğine kail olanlar caizdir demişlerdir. Ancak

²⁶³ El-Kasani, II,742, İbn Rüşd, I,147.

²⁶⁴ İbn Rüşd, I,235.

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned IV,152; Müslim, Salatu'l Musafirin 293.

²⁶⁶ İbn Rüşd, I,236.

²⁶⁷ Buhârî, Mevâkit 330.

²⁶⁸ Müslim, Salâü'l-Müsâfirîn, 6,54, no: 300; Ebû Dâvûd, Salât, 2/299, no: 1279.

Ümmü Selemenin(ra) hadisi Hz Aişe(ra)nin hadisi ile tearuz etmektedir. Zira bu hadiste Peygamber efendimizin(sav) ikinci namazından sonra iki rekat namaz kıldığını gören Ümmü Selemenin(ra) “*Kıldığın bu namaz ne idi? Diye sorduğu efendimiz(sav)in de Abdulkaysoğullarından birkaç kişi bana gelmişlerdi de onlarla meşgul oldum ve onun için öğle namazından sonraki iki rekati kılamadım bu iki rekat onlardı*” ²⁶⁹ diye cevap verdiği rivayet edilmektedir.²⁷⁰

Görüldüğü üzere bu konudaki ihtilaflar yukarıda belirttiğimiz gibi ya hadisin hadisle ya da hadisin amel ile tearuz etmesi neticesinde meydana gelmiştir.

İkinci mesele: Âlimler, bu vakitlerde kılınması caiz olmayan namazların hangileri olduğu noktasında ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanifeye göre bu vakitlerde ister farzın kazası ister sünnet ister nafile olsun hiçbir namaz caiz değildir. Ancak kişi o günün ikinci namazını unutmuş ise gün batarken bile kılabilir demiştir.²⁷¹ Çünkü o günün ikinci namazının farz nedeni o vakittir. Hatta güneş batarken bile bir kâfir Müslüman olsa veya bir çocuk buluş çağına ulaşsa ikinci namazlarını kılmaları gerekir. Fakat namazı yetiştiremeyeceklerinden dolayı bu vakitte onlara kılmanın farz oluşu imkânsızdır. İkinci namazını kılamazlar.²⁷²

İmam Şafii ise bu vakitlerde kılınamayan namazlar sadece sebebpsiz olan nafile namazlardır. Cenaze namazı gibi namazlar kılınabilir demiştir. İmam Mâlik de ikinci ve sabah namazlarından sonra sünnet kılabilmede İmam Şafii ile beraber ise de tahiyyatü'l-mescid gibi sebepli olan sünnet namazları kılabilmede ondan ayrılır. Çünkü İmam Şafii bu vakitlerde iki rekat tavaf namazı kılmayı ve tahiyyatü'l mescid namazını kılmayı mekruh görmezken İmam Mâlik ve Ebu Hanife mekruh görür.²⁷³

Âlimlerin görüşlerine baktığımızda bu ihtilafların,

- 1- Farzın kazası dâhil bütün namazlar
- 2- Sünnet olsun nafile olsun farzın dışında kalan namazlar
- 3- Yalnız nafile namazları bu vakitlerde kılmanın caiz olmadığı görüşleri olmak üzere üç görüş ortaya çıkar.

²⁶⁹ Müslim, Salâtul-Müsâfirîn,6,54, no: 834.

²⁷⁰ İbn Rüşd, 1,237.

²⁷¹ İbn Rüşd, I,237.

²⁷² Serahsi, I,272.

²⁷³ El- Kasani, II,743; İbn Rüşd, I,149.

İmam Mâlikin gün batarken cenaze namazının da kılınamayacağına dair rivayet olunan görüşünü de hesaba katarsak görüşlerin sayısı dört olur.²⁷⁴

Bu hususda tek bir hükme bağlanamayıp ihtilafların çıkma nedeni; aslında bu hususda birbirleriyle tearuz eden hadislerdeki umumlarla açıklamada ihtilaf etmeleridir. Nitekim “*Biriniz herhangi bir namazı unuttuğunda onu hatırladığında kaza etsin*”²⁷⁵ hadisindeki umumdan hangi vakitte olursa olsun namazı unutan kişinin hatırladığı zaman namazını kılmasının caiz olduğu anlaşılır. Diğer yandan “Rasulullah(sav) üç vakitte namaz kılmamızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar, zeval vaktinde, batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar”²⁷⁶ gibi peygamber efendimizin(sav) vakitle alakalı nehye dair hadislerinden ise –farz, sünnet, nafil- bütün namazların bu nehyedilen vakitlerde kılınmasının caiz olmadığı anlaşılır. Eğer bu iki hadisi görünen manalarında bırakırsak ya zaman ya da hangi namaz olduğu açısından birbirleriyle tearuz etmiş olurlar. Zamanın umumu murad değildir diyen fakihler bu vakitlerde hiçbir namaz caiz değildir demişlerdir.²⁷⁷ Hadisteki “kaza etsin” nassından, farz namazı anlayıp farzın kazasını kılınması nehyedilen namazın umumundan istisna edenler ise farzın dışında kalan namazları bu vakitlerde kılmayı caiz görmemişlerdir. İmam Mâlik farz namazın müstesna olduğuna dair görüşünü “kim gün batmadan ikindi namazının bir rekatına yetişirse ikindi namazına yetişmiş olur” hadisine dayanarak tercih etmiştir. Nitekim Kûfe fukahası da bu hadise dayanarak farz namazlardan günün ikindisini istisna etmişlerdir. İbn Rüşd konunun devamında “sabah namazını hakkında da aynı nass bulunduğu için günün sabah namazını da istisna edip, sabah namazının bir rekatını gün doğmadan yetiştiren kimse nehyedilen vakte girdiği için namazı fasittir. İkinci namazının bir rekatını gün batmadan yetiştiren kimse ise caiz olan vakte girdiği için, namazı sahihtir şeklinde bir görüşte bulunmalıydılar” der.²⁷⁸

2.1.1.8. Vakıt İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı

Âlimlerin çoğunun görüşüne göre ister hata, ister kasten olsun namazı vaktinden önce kılanın namazı geçerli değildir.²⁷⁹

²⁷⁴ İbn Rüşd, I,237.

²⁷⁵ Buhârî, Mevâkit, 37.

²⁷⁶ Ahmed b. Hanbel Müsned IV,152.

²⁷⁷ İbn Rüşd, I,238.

²⁷⁸ İbn Rüşd, I,238.

²⁷⁹ İbn Kudame, I,287.

Namaz kılan bir kimse namazın bir cüzüne vakit içinde yetişirse bunun eda olup olmayacağı konusunda fakihlerin iki türlü görüşü vardır: birinci görüş Hanefilerle Hanbelîlerin ikinci görüş ise Malikilerle Şafiilerin görüşüdür:

1-Hanefi ve Hanbelîlere göre kendisine tahsis edilen vakit içinde bir namazın iftitah tekbirine yetişmekle bu namazın tamamı eda olur. Bu namazın tehiri ister hayızdan temizlenme ya da delilikten kurtulma gibi özürler sebebiyle olsun, ister özürsüz olarak olsun hüküm değişmez. Bu görüşün dayandığı delil Hz Aişeden (ra) rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: Hz Peygamber şöyle buyurdu: “*İkindi namazının bir secdesine güneş batmadan önce yetişen kimse ile güneş doğmadan önce sabah namazından bir secdeye yetişen kimse bu namazlara yetişmiş olur.*”²⁸⁰ Bu mesele seferinin mukim olan imamın namazına yetişmesi veya cemaatle namaza yetişmeye benzer. Namazın geri kalan kısmı vakit içinde eda edilene tabidir, dolayısıyla edadır.

2-Maliki ve Şafiilerde esas olan görüşe göre: bir namazın bir rekâtı iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmışsa bütün namaz eda edilmiş sayılır. Eğer bir rekât iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmayıp belki bir rekâtta daha azı kılınmışsa bu namaz kaza olur. Bu görüşün dayandığı delil şu hadistir. “*namazın bir rekâtına yetişen kimse o namaza yetişmiştir*”²⁸¹ yani eda olarak yetişen demektir. Yani namazdan bir rekâta yetişemeyen, namaza eda olarak yetişmemiş olur. İki durum arasında fark şudur: Bir rekât namaza ait işlerin çoğunu içine almaktadır. Bir rekâtta sonra yapılan işler genelde tekrar gibidir. Dolayısıyla bu rekâta tabidir. Bu görüş zahirde daha kuvvetlidir. Çünkü secdeden kastedilen rekâttır. Bu görüşün dayandığı delil “*sabah namazından bir rekâta yetişen sabah namazına yetişmiştir*” hadisidir.²⁸²

2.1.19.Kaza Namazlarının Vakti

Bu konuya geçmeden evvel eda, iade, kaza kavramları üzerinde durmak istiyoruz.

Eda: *Zimmeti borçtan kurtarmak, emir ile vacip olan şeyin yani memurun bihin aynını hak sahibine teslim etmektir.*²⁸³ Diğer bir ifadeyle *bir şeyi yerine getirmek,*

²⁸⁰ Buhârî, Mevâkîât 17, 28.

²⁸¹ Buhârî, Mevâkîât 17, 28.

²⁸² Zuhayli, I, 400.

²⁸³ Erdoğan, “Eda”, s.112.

*bir borcu ifa etmek, bir haberi veya bir şeyi yerine ulaştırmak, emaneti teslim etmek, bir kimsenin hakkını vermek anlamlarına gelir.*²⁸⁴

Eda kavramının bir terim olarak tanımında Hanefi usulcülerıyla mütekellimin usulcülerini farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu farklılığın temelinde ise, mütekellimin usulcülerini edayı genel itibariyle hüküm bahsinde ele alırken Hanefi usulcülerini emir-nehî konusunda ele almışlardır.²⁸⁵ Bu konuda Hanefilerin yaklaşımı daha isabetli görülmektedir. Çünkü eda her ne kadar hüküm konusuyla da ilgiliyse de, orada edanın daha çok ibadetlerle alakalı yönüne dikkat çekilmiştir. Hâlbuki eda tarifinden de anlaşılacağı üzere sadece ibadetlerle alakalı değil genel anlamda emirlerin ifasıyla da alakalıdır. Bu durum dikkate alındığında edanın emir-nehî bağlamında ele alınmasının daha uygun olduğu görülür.²⁸⁶

Ayrıca eda vakitli ibadetlerde vakti içinde, vakitsiz olanlarda ise süreklilik arzeder yani ömür boyu yapılırlar.²⁸⁷

Şafii usulcülerini ise edayı, ancak belirli bir zaman dilimi içinde yapılması gereken ibadetlere özgü bir kavram olarak görürler. Bundan dolayı yerine getirilme zamanı belirlenmemiş olan kefare, belli zamanla kayıtlanmamış nezir gibi görevlerin yerine getirilmesini eda olarak nitelemezler.

İade: Sözlükte *tekrar yapmak, yeniden yapmak, geri döndürmek* anlamlarına gelir.²⁸⁸ Daha geniş bir şekilde anlatılmak istenirse *bir ibadet vakti içersinde eda edilirken bir eksiklik, ihlal veya özürden dolayı o ibadetin aynı vakit içersinde yeniden yerine getirilmesine* denir. Örneğin bir kimse abdestsiz olarak namaz kıldıktan sonra abdestsiz olduğunu fark ederse henüz de vakit çıkmamışsa o namazı yeniden kılar. İşte bu bir iadedir.²⁸⁹

İadenin eda kapsamı içinde olup olmadığı konusunda usulcüler görüş ayrılığı içindedirler. İadeyi eda kapsamında görenler genel olarak Hanefilerdir. Şayet iade vacibin bir çeşidi ise o zaman edanın kapsamındadır. Şöyleki örneğin bir namaz vakti içinde kılınırken herhangi bir rüknünün terk edilmesiyle fasid olduğundan bu ibadet yerine getirilmemiş yapılmamış sayılır. Bu nedenle bu ibadetin ikinci kez eksiksiz

²⁸⁴ İbn-i Manzur, I,48.

²⁸⁵ Ali Bardakoğlu, "Eda" DİA, DİB Yay., İstanbul 1994, X,389.

²⁸⁶ Ali İhsan Pala, , *İslam Hukuk Metodolojisiinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yay., Ankara 2009, s.326.

²⁸⁷ Pala, s.327.

²⁸⁸ İbn Manzur, IV,3157.

²⁸⁹ Pala, s.329.

yerine getirilmesine itibar edilir. Bu da eğer vakti çıkmadan yapılırsa eda vakti çıktıktan sonra yapılırsa kaza olur. Şayet iade vacibin bir çeşidi değilse, o takdirde de bu taksimata dâhil değildir. Bunun izahı da şudur: kişinin kıldığı namazı, söz gelimi terk edilmesi halinde sehiv secdesi gerektiren bir şeyi terk etmek suretiyle eksik ve fasid olarak yapması gibi. Çünkü vacip için eda ve kaza biçiminde yapılan taksim, emirle sabit olan vacibin taksimi olup, iade hakkında herhangi bir emir mevcut değildir. Bundan dolayı bu ikinci durumda farzın edası yerine ilk yapılan ibadet geçerli olur, ikincisi değil.²⁹⁰

Kaza: Kelime olarak *hüküm ve hâkimlik* demektir.²⁹¹ Bir fıkıh terimi olarak kaza, onu gerektiren emrin ne olduğu yönündeki tartışmalara binaen Hanefiler ve cumhur tarafından farklı tanımlanmıştır. Buna göre Hanefilerin tanımı şöyledir: Kaza emirle sabit olan vacibin, görevin, farzın mislinin, denginin teslim edilmesidir. Cumhura göre ise belli bir vakitte yapılması emredilmiş bir ibadetin, kendisi için belirlenen zamanın geçmesinden sonra yerine getirilmesine denir.²⁹²

Bu konulara temas ettikten sonra namazların kaza edilip edilemeyeceğiyle alakalı tartışmaların olduğunu söyleyebiliriz. Aslında yapılan tartışmalara baktığımızda bu ihtilafların uyku veya unutkanlık gibi bir sebebe dayanmayan, kasten namazın terk edilmesi durumuyla ilgili olduğunu görmekteyiz. Bazı ilim adamları “Kur’anda orucun kaza edileceğine dair hüküm bulunmasına rağmen namazın kazasıyla ilgili bir hüküm yoktur” gerekçesiyle kasten terk edilen namazların kazasının olmayacağını savunurlar.²⁹³

Başlı ve sonu belli olan bir zaman diliminde yapılması gereken bir amelin bu hususta bir nass ve icma yoksa vaktinden önce veya sonra yapılması caiz değildir. Vaktin çıkmış olması, zaruri olarak amelin eda zamanının tamamlandığını gösterir. Amelin zamanı çıkınca, artık onu yapmaya bir yol aranılmaz. Çünkü Allahın kendisine zaman tayin ettiği başka da bir zaman tahsis etmediği bir fiilin, bu zaman dışında yapılması makul değildir.²⁹⁴

²⁹⁰ Pala, s.329.

²⁹¹ Erdoğan, “Kaza”, s.298.

²⁹² Pala, s. 330; Gazali, *Mustasfa İslam Hukuk Metodolojisi*, (Çev: Yunus Apaydın), Klasik Yay., 1. bsk., İstanbul 2006.

²⁹³ Nihat Yatkın, , “Hz Peygamberin Sünnetinde Namazların Kazası”, Ekev Akademi Dergisi, (163–177), Ankara 2001,Sayı:1, C:3, s.163.

²⁹⁴ Yatkın, s.163.

Unutmak ve uyku, ehliyet arızalarından sayılmış ve bu durumdaki kişilerden sorumluluk kaldırılmıştır. Buna rağmen bu kimseler namazı kaza etmekle emrolunduklarına göre, mazeretsiz olarak namazı terk eden kimselerin öncelikli olarak kaza ile emrolunması gerekir.²⁹⁵ Ancak bazı kişiler gibi, “keyfi olarak namazını vaktinde kılmayan insana kaza gerekmez” dersek o kişinin durumunu, unutanın veya uyuyanın halinden daha hafif görmüş oluruz. Nitekim Hüseyin Atay kitabında bu konuyla alakalı olarak namazların çok önemli olduğunu ve kazaya bırakılamadıklarını, bırakılsalar bile kazasının olmayacağını savunur. Kitabın devamında şu cümlelere yer verir: *Eğer bir namaza unutkanlık veya uykuya kalma nedeniyle vaktinde kılınamamışsa hatırlandıkları an veya uyandıkları an kılarlar. Bunlar da kaza değil eda olur. Çünkü hadiste geçtiği üzere farziyeti o an meydana gelmiş olur. Nitekim kişi zamanında namaz kılmamış sonradan namaza başlamışsa kılamadığı zamanların namazlarını kaza etmez tövbe eder, normal günlük namazlarına devam eder. Tövbe bütün günahları affettirdiği için kaza yapmaktansa tövbe etmek daha sağlam bir yoldur. Namaz Allahla kul arasında olup kul hakkı karışmadığından, Allahın hakkı olduğundan tövbeyle kişi affa uğrar ve kılamadığı namazların vebalinden kurtulur.*²⁹⁶ Ancak kasten namazını terk eden kişi için kaza gerekmez diyen âlimler bu şekilde değil o kişinin durumunu çok daha ağır gördüklerinden dolayıdır. Nitekim onlara göre bu o kadar büyük bir suçtur ki kişi kaza yapsa bile onun vebalinden kurtulamaz.²⁹⁷

Bayılan kimsenin de, baygınlık halinde kılamadığı namazları kaza etmesi gerekmez.²⁹⁸ Namaz konusunda, baygınlık ile uyku arasında fark vardır. Uyku bir gün ve bir geceden fazla bile sürse, o esnada kılınamayan namazları düşürmez. Çünkü uyuyan, kaza etme hükmünde uyanık olan gibidir. Çünkü uyuyan uyandırıldığı zaman uyanır. Baygın böyle değildir. Delilik de baygınlık gibi sayılmıştır. Bir kimse bir gün ve geceden daha az süre delirse, o gün içinde kılamadığı namazları kaza etmesi gerekir. Hâlbuki bir kimse bir gün ve geceden daha fazla sürede delirirse, ona namazların kazası gerekmez. Çünkü farz için ehliyet devam etmekle birlikte delilik, kendisine yöneltilen hitabı anlamaya engeldir. Demek ki delilik kısa sürerse baygınlık hükmündedir. Dolayısıyla bir gün ve bir gece veya daha azsa o sürede geçen namazları kaza etmesi

²⁹⁵ Ali İhsan Pala, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (231–251), Sayı: 3, Konya 2004, s.239.

²⁹⁶ Hüseyin Atay, *Kurana Göre İslam’ın Temel Kuralları*, MEB Yay., İstanbul 1991, s.111.

²⁹⁷ Yatkın, s.164.

²⁹⁸ Feteve-i Hindiyye, 1,409.

gerekir. Hanefi âlimlerimizden bazıları akıl hastalığı tam bir namaz vaktini kaplarsa, baygınlığın aksine o namazı kaza gerekmez. Çünkü delilik akli giderir. Nitekim bir kimse ömründen az bir zaman bile olsa Peygamberimizin delirdiğini söylese kâfir olur. Hâlbuki Peygamberimiz hastalığında bayılmıştır. Fakat en doğru olan yukarda delil getirilen namaz konusunda baygınlıkla delilik arasında hiçbir fark yoktur düşüncesidir.²⁹⁹

Kazaya kalmış olan bir namaz, zayi olduğu sıfat üzere kaza edilir. Zaruret ve özür hali müstesnadır. Örneğin bir kimse, sefer halinde kazaya bıraktığı namazı, hazer halinde kaza ederken, dört rek'atli farzları ikişer rek'at olarak kaza eder. Mukîm iken kazaya bıraktığı namazları, sefer halinde kaza etmek isteyen kimse de, rek'atleri tam olarak kaza eder. Farz namazların kazası farz; vacip namazların kazası vacip; sünnet namazların kazası ise sünnettir. Kaza için belirli bir zaman yoktur. Her zaman kaza kılınabilir. Ancak şu üç vakit müstesnadır:

1-Güneşin doğma vakti,

2- Zeval vakti

3- Güneşin batma vaktidir.³⁰⁰

Namazları kaza etmenin vaktine gelince bütün fakihlerin ittifakı ile bir özür nedeniyle olsun ya da namazların hemen kaza edilmesi vaciptir.³⁰¹

Kaza namazı kılınırken tertib sahibi olup olmama arasında farklı uygulamalar vardır.

İmam Mâlik “Eğer geçen namazların sayısı beş ve beşten aşağı ise, -kazalar kılınıncaya kadar eda namazının vakti geçse bile- tertibe riâyet etmek şarttır. Hatta eğer kişi eda namazı içinde iken, geçirdiği namazı hatırlarsa; içinde bulunduğu eda namazı - önce kazaları kılmadığı için- bozulur” demiştir.³⁰²

Hanefilere göre geçmiş namaz vakit namazından önce kaza edilir. Ancak vaktin darlığından vakit namazının geçmesinden korkulursa; önce vaktin namazı kılınır. Geçmiş namazlar kaza edilirken tertibe uyulur. Fakat vakit namazının geçme korkusu varsa bu durum tertibe uyma mecburiyetini ortadan kaldıran bir sebeptir.³⁰³ Hanbelîler

²⁹⁹ Serahsi, II,160.

³⁰⁰ Feteva-i Hindiyye 1,409; Zuhayli II,259.

³⁰¹ Zuhayli, II,260.

³⁰² İbn Rüşd, I,367.

³⁰³ Mavsili, I,129-130.

de bu şekilde düşünürler.³⁰⁴ Çünkü kaybedilen geçmiş namazın peşine düşerken, mevcut olan vakit namazının zayi edilmesi uygun değildir. Kaldı ki; vakit namazının mevcudiyeti kitapla sabit olmuştur. Tertibin mevcudiyeti ise, âhad haberle sabittir. Vakit genişse, tertibe uyulur. Yani âhad haberle amel edilir. Ama dar ise; o zaman vakit namazını kılmak; yani Kitab ile amel etmek daha uygun olur.³⁰⁵

İmam Şâfiî ise tertibin vücubunu benimsememiş, ancak “Eğer eda namazının vakti geniş ise önce kaza, sonra eda namazını kılmak daha iyidir” demiştir.³⁰⁶

Kazaya kalan namazların çokluğuna gelince; bunun sınırı altı namaz vaktinin geçip yedinci namaz vaktinin girmesidir. Çünkü çokluk tekrar iledir. Tekrar da yedinci namazın vaktinin girmesiyle tahakkuk eder. 'Beş vakit namazdan fazla namazın kazaya kalması ile tertib düşer' denmesinin nedeni budur. Bu yakın zamanda geçmiş olan namazlar için böyledir.³⁰⁷

Malikilere göre kazaya kalmış namazlar eğer beşten fazla ise vakti giren namazdan önce kılınması şart değildir. Eğer vakit geniş olursa vakit namazından önce kılınması mendup olurken vaktin darlığında vakit namazını kılması vaciptir.³⁰⁸

Hanbelîlere göre üzerinde birçok kaza borcu olan kimse bu namazları kaza ederken öğle namazından başlaması menduptur. Çünkü öğle namazı islamda ilk olarak farz olan namazdır. Bu hüküm, ilk kazaya bırakılan namazın öğle namazından başka bir namaz olduğu bilinmediği durumlar içindir.³⁰⁹

Şafiilere göre kazası olan kişi ister müekkekte ister gayri müekkekte olsun geçmiş namazların hepsini kaza etmedikçe bayram ve vitr namazları dâhil hiçbir nafîle namazını kılamaz.³¹⁰

2.1.20.Seferiliğin Belirlenmesi

İnsan hayatının vazgeçilmezlerinden biri de seferdir. Sefer(yolculuk) kelimesini, *bir yerden diğer yere gitme* şeklinde ifade edebiliriz.³¹¹ Böyle bir kimseye

³⁰⁴ Zuhayli, II,263.

³⁰⁵ Mavsili, I,130.

³⁰⁶ İbn Rüsd, I,367.

³⁰⁷ Mavsili, I,130.

³⁰⁸ Zuhayli, II,263.

³⁰⁹ Zuhayli, II,264.

³¹⁰ Halil Günenç, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2000, s.234.

³¹¹ Ferit Devellioğlu *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001, s.928.

de seferî³¹² denilir.

Bir takım dini hükümlerin seferilik nedeniyle değişmesi tezimiz açısından önem taşımaktadır. Seferilik nedeniyle değişen hükümlerden bazıları şunlardır.

- 1.Dört rekatlı farzları iki rekat olarak kılmak(Kasru's-Salat)
2. Namazların birleştirilmesi(cem'u's-Salateyn)
3. Vasıtada Namaz
4. Kurban kesmek, Cuma ve bayram namazları gibi bazı mükellefiyetlerin düşmesi
5. Mest üzerine meshin müddetinin bir günden üç güne çıkması
6. Ramazan orucunun tutulup tutulmamasında muhayyer bırakılıp tutulmayacaksa sonrasında kaza edilmesi³¹³

Görüldüğü üzere bazı hükümlerdeki kolaylaştırma, islamın seferiliğin yorucu etkisini bertaraf ederek yolculuğa teşvik etmeye yöneliktir diyebiliriz. Nitekim kur'an-ı Kerimde “Sizden öncede yasalar uygulanmıştır. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün”³¹⁴ buyrulmaktadır.

Seferilikle ilgili hükümlerden istifade edebilmemiz için ne zaman seferi sayılabileceğimizi bilmemiz gerekir.

Hz Pey gamber(sas) den seferilikle ilgili pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden bir kısmında zaman, bir kısmında ise mesafe ölçü olarak alınmıştır. Buna istinaden seferiliğin belirlenmesinde İslam fakihlerinden mesafeyi ölçü alanlar olduğu gibi zamanı ölçü alanlarda olmuştur.³¹⁵ Bunun dışında Nisa suresi 101. ayette “Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman namazı kısaltarak kılmanızda size bir günah yoktur” ayeti gereği en az yolculuk süresi için bir takdir yapılamayacağını söyleyenler de mevcuttur.

Mezheplerin seferilikle ilgili bu konudaki görüşlerine yer verirse;

İmam Mâlik, İmam Şafii, İmam Ahmed dört beriden yani normal yürüyüşle bir günlük mesafeden az olan bir yolculukta namaz kısaltılamaz. diyerek mesafeyi ölçü olarak almışlardır. zahirilere göre “Muayyen mesafe şart değildir. Uzak ya da yakın her

³¹² Erdoğan, “Seferi” s.499.

³¹³ Davut Yaylalı, “Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997, s.247–248.

³¹⁴ 3.Ali İmran:137.

³¹⁵ Hamza Aktan, “Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri”, *Seferilik ve Hükümleri*, s.228.

yolculukta namaz kısaltılabilir demişlerdir.³¹⁶ İmam Ebû Hanife'ye göre ise orta yürüyüşle ve yön değiştirmemek şartıyla enaz üç günlük mesafede seferilik söz konusudur.³¹⁷ Yani Hanefiler zamanı ölçü olarak almışlardır. İbn Abidin seferiliğin süresinin senenin en kısa günlerinden üç gün ve üç gecelik mesafe olduğunu belirtir.³¹⁸ Konumuzu ilgilendirmesi açısından zamanı ölçü alan Hanefilerin bu konudaki görüşlerine daha çok yer vermeye çalışacağız.

Hanefilerin bu konuyla ilgili dayandıkları delillerden biri efendimiz(sas)ın şu hadisidir: *“Beldesinde oturan mukim bir gün bir gece, yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesh ederler”*.³¹⁹ Bu hadiste açıkça belirtilmiştir ki yolculuk süresi mestler üzerine meshetme ruhsatından yararlanmanın mümkün olduğu süreden daha az olamaz. Yani ruhsat nedeniyle olan hafifletme, yolculukta maruz kalınan sıkıntı ve meşakkat nedeniyledir. Serahsiye göre; *Yolculuktaki sıkıntı ve meşakkat, yolcunun yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü yüklemeye ve yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü indirmeye ihtiyaç duymasından ileri gelmektedir. Üç günden az mesafeli yolculuklarda bu ihtiyaç gerçekleşmez. Çünkü yolcu bir gün yakınlarının yanında yükünü yüklemese bile ikinci gün yakınlarıyla birlikte yükünü indirir. Ancak üç gün ve daha uzun yolculuklarda seferi ikinci gün tek başına yükünü yükleyip indirmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla sıkıntı meydana gelecektir*.³²⁰

Hanefilerde orta yürüyüşle üç gün ve üç gecelik mesafenin seferilik ölçüsü olduğunu belirtmiştik. Buradaki üç gün ve üç gecelik mesafeden kasıt bütün gün geceye kadar yürümek değildir yani bu şart değildir. Yolculuk günlerinden her birinde gündüzün ekserisi olduğu için sabahtan zevale kadar yürümek şart koşulabilir.³²¹

Kişinin seferi hükümlerinden istifade edebilmesi için yolculuk niyetiyle yola koyularak kamet ettiği şehrin binalarını ardında bırakması gerekir.³²² Ayrıca kişi uzun bir yolculuğa çıkar yolun ortasında geri dönmeye karar verir veya tereddüte düşerse yolculuk bitmiş sayılır. Devam eder veya geri dönerse yeni bir yolculuk sayıldığından

³¹⁶ İbn Rüşd, I,338.

³¹⁷ Serahsi, I,415; İbn Rüşd, I,338.

³¹⁸ İbni Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'dürri'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1985, III,249.

³¹⁹ Nesai, Taharet 99; Ebu Davud, Taharet 61.

³²⁰ Serahsi, I,416.

³²¹ Zuhayli, II,417; İbn Abidin, III,254.

³²² İbn Rüşd, I,340; Serahsi, I,417.

uzun ise namazını seferi olarak kılar değilse bu şekilde kılamaz.³²³

Hanefi imamların zaman kriterini esas almaları, birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Öyle ki göre üç günlük yolculukta katedilecek mesafeler farklı olacağından seyir vasıtalarına sürat için belli bir ölçü koyma ihtiyacı hissedilmiştir. Kara yolculuğunda yaya yürüyüşüyle veya kervandaki deve yürüyüşüyle üç gün sürecek bir yolculuk kriteri getirilmiştir. Deniz yolculuğunda ise mutedil bir rüzgârla yelkenli geminin yapacağı üç günlük yolculuk esas alınmıştır. Buna göre kara yolunda hızlı bir vasıta ile veya deniz yolculuğunda güçlü bir rüzgârla mutad bir yolculukta katedilecek mesafeyi daha kısa zamanda kateden bir kimse seferi sayılırken mutad bir seyirle üç günden az bir sürede alınacak bir yolu daha ağır bir seyirle üç günden daha fazla bir sürede kateden kişi seferi sayılmaz.³²⁴

Engabeli, zor yollarda yapılan yolculuklarla dü, rahat yollarda yapılan yolculuklar elbetteki bir değildir. Bu durumda aynı sürede aynı mesafe katedilmez. Bu açıdan bakıldığında seferilikte mesafe yerine zaman kriterinin esas alınması daha objektifmiş gibi görünmektedir. Ancak aynı yere iki farklı yoldan giden iki kişiden birinin bu mesafeyi üç günde diğer kişinin ise iki günde ulaşmış olduğunu düşünürsek, üç günde bu mesafeyi kateden kişi seferi sayılırken, iki günde bu mesafeyi kateden kişi seferi sayılmayacaktır. Bu durumda da zamanın değil mesafenin ölçü olarak alınması daha objektif olacaktır.

Hanefi fukahasının yaya ya da deve yürüyüşüyl üç günlük mesafe hesabı ulaşım ağının gelişmesinden sonra daha da karırlıklığa neden olmuştur. Örneğin M. HamdiYazır her hangi bir ulaşım aracı ile üç günlük mesafenin katedilmesi seferilikte ölçü olarak alınmalıdır.³²⁵ Ancak bu durum her geçen gün gelişen ulaşım araçlarının üç günden daha kısa sürede en uzak mesafelere bile ulaşması seferilik hükümlerinin ortadan kalkmasına neden olur. Bu da şu hadisile çelişmektedir: Ya'la b.Umeyye'den söyle dedigi rivayet edilmistir: Ben Ömer b. el-Hattab'a: *“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur”*³²⁶ buyruğu ile ilgili olarak insanlar artık iman etmiş (ve güvenliğe kavuşmuş) bulunuyorlar, dedim. Bana şu cevabı verdi: *Senin hayret ettiğin*

³²³ Halil Günenç, s.223; Serahsi, I,420.

³²⁴ Aktan, s.229.

³²⁵ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam vd), Azim Dağıtım İstanbul ts., s.519.

³²⁶ 4.Nisa:101.

seye ben de hayret ettim, bunun üzerine Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'e buna dair soru sordum, şöyle buyurdu: “Bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul ediniz.”³²⁷ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere eğer biz de mesafelerin kısılmasını göz önünde bulundurup seferi sayılmayız dersek Allah'ın bize verdiği sadakayı reddetmiş oluruz.

2.1.20.1.Seferiliğin Müddeti Ve Namaz

Seferi olan kişinin gittiği yerde kaç güne kadar seferilik hükümlerinden istifade edeceği hususunda ihtilaflar vardır. İbn Rüşd bu konuda üç temel görüş olduğunu beyan ederek şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur:

Birinci görüş, İmam Mâlik ile İmam Şafii'nin görüşüdür. Bu görüşe göre, kişi bir yerde dört gün kalmak isterse namazını tamam olarak kılar.

İkinci görüş, İmam Ebû Hanife ile Süfyan Sevrî'nin görüşüdür. Buna göre de onbeş gün kalmak isterse namazını tamam kılar.

Üçüncü görüş İmam Ahmed ile İmam Davud'undur. Bunlar ise: “Bir yerde dört günden fazla bir süre kalmak isteyen kimse namazını tam kılar” demişlerdir.

Bu ihtilâfın sebebi; bu mes'elenin şeriatta meskût geçmesi ve vakit tahdidi için kıyas yapmayı zayıf görmeleridir. Bunun için, bu grupların her biri, kendi görüşüne Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in yolcu bulunduğu sıralarda kaldığı yerlerde kaç gün namazını kasrettiği veya yolculuk hükmünü sürdürdüğü yolunda rivayet olunan hadislerden deliller getirmişlerdir.

Birinci grup, Peygamber (s.a.s) Efendimiz umre dolayısı ile Mekke'de üç gün'kalmış ve bu müddet içinde namazını hep kasretmiş olduğuna dair rivayet olunan hadise³²⁸ dayanmışlardır. Oysa bu onlara hüccet olamaz. Çünkü bundan, üç güne kadar namazın kasrolunabileceği anlaşılıyorsa da, üç günden sonra kasrolunamayacağı anlaşılmamaktadır.

İkinci grup Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in Mekke'nin fethi sırasında Mekke'de kaldığı müddetçe namazını kasrettiğine dair hadise dayanmışlardır. Buhârî'nin İbn Abbas'tan getirdiği bu hadisin bir rivayetinde Peygamber (s.a.s) Efendimiz Mekke'de onbeş gün, birinde onyediy gün,³²⁹ birinde onsekiz³³⁰ ve birinde de ondokuz

³²⁷ Müslim, Misafirun 686.

³²⁸ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.1, no: 1081.

³²⁹ Ebû Dâvûd, Salât, 2.270, no: 1232.

³³⁰ Ebû Dâvûd, Salât, 2.279, no: 1229.

gün³³¹kaldığı rivayet olunduğu için her bir grup bu rivayetlerden biri ile istidlal etmiştir.

Üçüncü grup ise, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in haccettiği sırada Mekke'de dört namazını kasretmiş olduğuna dair hadise dayanmışlardır³³² Mâlikîler, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in Mekke'den hicret edip de hacc için tekrar Mekke'ye gelenlere, hacc menasikini bitirdikten sonra Mekke'de ancak üç gün kalabileceklerine dair emrini kendi görüşlerine mesnet yapmışlardır. Zira bu emir, yolcunun üç gün bir yerde kalması ile üzerinden yolculuk vasfının kalkmadığını göstermektedir.

Bütün müctehidlerin üzerinde durup Peygamber Efendimiz'in fiilinden çıkarmak istedikleri nokta işte budur. Yani yolcunun bir yerde kaç gün kalmak istemesiyle üzerinden yolculuk vasfı kalkmış olur? Bunun içindir ki hepsi: Eğer yolcu, yolculuk vasfını gidermeyen bir müddet için bir yerde kalmak ister ve fakat yola çıkmasına her gün bir mani çıkarsa, onun bu durumu devam ettiği müddetçe o yerde namazını kısaltabilir veyahut kısaltır demişler ve fakat bu müddetin kaç gün olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in yolculuğu esnasında kaldığı yerlerde namazını kasrettiği müddetlerden en kisasını alanlar, hasımlarının aldığı daha uzun olan diğer müddetleri bu yönde te'vil etmişlerdir. Meselâ Mâlikîler: "Peygamber (s.a.s) Efendimiz Mekke'nin fethi sırasında Mekke'de üç günden fazla kalmak niyetinde değildi. Fakat her gün bir yeni iş çıktığı için onbeş gün kalmış ve bunun içindir ki bu uzun müddet içinde namazını kasretmistir" demişlerdir. Hâlbuki onların bu te'vili onların kabul ettiği en kısa müddet hakkında da varid olabilir. Bu mes'eledede müctehid için gerekli olan yol, şu iki şıktan birini seçmektir: Ya Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in namazını kasrettiği müddetlerin en uzununu alacak ve "Namazı tamam olarak kılmanın asıl olduğu için bir delil bulunmadıkça bu müddetten fazla kasr caiz değildir", deyip onu son sınır kabul edecek, veyahut "Asıl, hakkında ihtilâf edilmeyen müddetlerin en kisasıdır. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den, bu müddetten daha fazla namazını kasrettiği rivayet olunuyorsa da, bu, iki ihtimal taşımaktadır: Ya uzun müddet için de kasretmek caiz olduğu için kasretmiştir veya ittifak ile kasredilmesi caiz olan bir müddet kalmak istemiş ve fakat mani zuhur ettiği için fazla kalmıştır", deyip en kısa müddeti alacaktır.³³³

³³¹ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.1, no: 1080.

³³² Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.3, no: 1085.

³³³ İbn Rüşd, I,339-341.

2.1.20.2.Yolculukta Namaz Vakitleri

Günümüzde hızlı ulaşım araçları nedeniyle yolculukta namaz vakitlerinin tesbiti problemi karşımıza çıkmaktadır. İlk dönem kaynaklarında böyle bir durum söz konusu olmadığı için konuyla ilgili net bilgiler bulamamaktayız.

Yolculuklar doğu batı yönünde olursa zaman farkı daha çok olacağından ve Namaz vakitleri için güneş esas alındığından yolculuklarda varılan yerin mahalli, bu ibadetlerin ifa edilmesi için en uygun yoldur. Ayrıca yolcu, yolculuğu sırasında geçtiği yerlerin mahalli ibadet saatine göre ibadetlerini ifa etmelidir. Ancak uzun mesafeli uçak yolculuğunda namaz vakitlerinin tesbitinde sıkıntı olursa yolcu, seyahatin başlangıç yerindeki takvime göre namaz ibadetini ifa edebilir.³³⁴

Hükümler hikmetler üzerine değil; illetler üzerine kurulur maddesi gereği illet varsa hüküm de vardır illet yoksa hüküm de yoktur. Bu bağlamda teknolojinin gelişmesinden dolayı seferilik kalkmıştır demek yanlış olur. Çünkü seferiliğin illeti meşakkat değil yolculuktur. Ayrıca yolcunun gittiği yerde belli bir süre kalmasıyla da seferilikte tanınan kolaylıklardan istifade edebilmesi bu noktada düşünülmesi gereken bir konudur.

2.1.20.3.Namazların Cem’ Edilmesi

Sözlükte *toplama bir araya getirme*³³⁵ anlamına gelen cem; *bir özre mebni öğle ve ikindiye ya da akşam ve yatsıyı birleştirerek öğle ya da akşam vaktinde (cem-i takdim) ve ya geciktirerek ikindi ya da yatsı vaktinde (cem-i tehir) bir arada kılmak*³³⁶ demektir.

Her namazın kendine ait özel vaktinin olduğu göz önünde bulundurulursa bu konunun önemi daha iyi anlaşılır. İki farklı vakte ait namazı aynı vakitte kılmak olan cem meselesinde âlimler arafatta öğle ile ikindi namazlarını öğle namazı vaktinde, müzdelifede de akşam ve yatsı namazlarını yatsı vaktinde birlikte kılmanın sünnet olduğunda müttefiktirler. Çünkü veda haccı sırasında Hz Peygamberin uygulaması ve sözleri, namaz vakitlerini belirleyen ayet ve hadisleri tahsis edecek kuvvettedir. Ancak bu iki yer dışında iki namazı birlikte kılmanın caiz olduğu konusunda 6 görüş vardır:

1. Görüş: Cemin caiz olmasıdır.

³³⁴ Fahrettin Atar, “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri* s.33–34.

³³⁵ TDK *Türkçe Sözlük* TDK yay. Ankara 2005, s.356.

³³⁶ Erdoğan, s.70.

2. Görüş: cem sadece yolculuk süratli ve meşakkatli olduğu zaman caizdir. Bu İmam Mâlikin görüşüdür.
3. Görüş: Yolcu yol almak istediği zaman caizdir. Bu İmam Şafînin görüşüdür.
4. Görüş: Cem etmek mekruhtur.
5. Görüş: Cemi tehir caizdir, cemi takdim değildir.
6. Görüş: Arafat ve müzdelife dışında yolculuk sebebiyle cem hiçbir şekilde caiz değildir. Bu da ebu hanifenin görüşüdür.³³⁷

Hanefilerin Arafat ve Müzdelife dışında cem'i reddederken başlıca iki esasa dayandıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi usûl-i fıkıh ile ilgilidir. Nitekim cem konusundaki hadisler ahad'dır, namaz vakitleri ise tevatüren sabit olmuştur. Bu nedenle ahad haberlerle mütevatır haberler tahsis edilemez. İkincisi; bu konudaki hadislerin mütevatır olarak sabit olan namaz vakitleriyle çatışmasını önlemek gayesiyle, cem'e dair hadisleri cem'i sûriye hamletmeleridir.³³⁸ Genel olarak alimlerin ihtilaflarının sebebi; cem'in cevazına dair hadislerden bir kısmının tefsirinde, bir kısmının sıhhatinde ve bu mes'elede kıyas etmenin cevazında ihtilâf etmeleridir. Çünkü bu hadislerin hepsi fiilî hadislerdir. Fiilî hadisler ise daha fazla ihtimal taşımaktadırlar.³³⁹

Tefsirinde ihtilâf ettikleri hadisler üç tane olup biri, *“Rasûlullah (s.a.s) zevalden önce yolculuğa çıktığı zaman öğle namazını ikindiye bırakır ve ikindi vakti iner de her iki namazı birlikte kılar. Zevalden sonra yolculuğa çıktığında ise öğle namazını kılar, sonra bineğine binerdi”*³⁴⁰ hadisidir.

İkincisi yine bu iki hadis kitabının İbn Ömer'den getirdikleri *“Rasûlullah (s.a.s) bir yolculukta acele gitmesi gerektiği zaman akşam namazını, yatsı namazı ile birlikte kılmak üzere yatsı vaktine bırakırdı”*³⁴¹ hadisidir.

Üçüncüsü, İmam Mâlik ile Müslim'in İbn Abbas'tan getirdikleri *“Rasul-i Ekrem (s.a.s) hiçbir yolculukta değilken ve hiçbir korku da yokken öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı birlikte kılar”*³⁴² hadisidir.

İki namazı birlikte kılmanın cevazını benimseyenler; bu hadisleri “Peygamber Efendimiz(s.a.s) öğle namazını ikindi vaktine bırakır ve iki namazı birlikte kılar”

³³⁷ M.Hayri Kırbaoğlu, *Namazların Birleştirilmesi*, Otto Yay.,(4.Baskı), İstanbul 2010, s.99.

³³⁸ Kırbaoğlu, s.13

³³⁹ İbn Rüşd, I,343

³⁴⁰ Müslim, Müsâfirîn, 46; Ebû Davud, Salât, 274; Nesâî, Mevâkit, 42.

³⁴¹ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18,6, no: 1091; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 6,5, no: 45.

³⁴² Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 6; Tirmizî, Salât, 26.

şeklinde tefsir etmişlerdir.

Hanefiler namazların birleştirildiği yolundaki hadisleri vakit bakımından değil, görünüşte birleştirme olduğunu kabul ederler. Bunu “yolcu, öğle namazını vaktin sonuna bırakır sonra bir yerde konaklar ve öğle namazını kılar sonra ikindinin vakti girene kadar bir süre bekler. Vaktin başında ikindi namazını kılar. Aynı şekilde akşam namazını vaktin sonunda, yatsı namazını da vaktin başında kılarak görünüşte fiilen iki namazı birleştirmiş olur” şeklinde yorumlamışlardır. Buna Nafiin rivayet ettiği şu hadisi delil olarak getirmişlerdir: “İbn Ömerle birlikte Mekkedden çıktık. Yolda ibn Ömer eşinin vefat haberini aldı. Güneş batıncaya kadar yürümeye devam etti. Kafile namaza çağırınca aldırış etmedi. Ufuktaki kızılığın kaybolma vakti yaklaşınca durdu. Akşam namazını kıldı. Sonra kızılık kayboluncaya kadar bekledi, yatsıyı kıldı. Sonra da “Rasulullah (sas) bir yolculuğa çıktığı zaman böyle yapardı” dedi”.³⁴³

Aslında bu meselenin dayandığı bir kural vardır. Şafiye göre öğle ve ikindi namazları arasında iki vaktin birbiri içine girmesi durumu(tedahül) vadır. İkindi vaktinde bir çocuk buluğa ererse veya bir kâfir Müslüman olursa, öğle namazını da kaza etmesi gerekir. Akşam ve yatsı namazları da böyledir. Hanefilere göre vakitler arasında tedahül olmayıp her birine ait ayrı bir vakit vardır.³⁴⁴

Cemin caiz olduğunu kabul edenler, cemi caiz kılan sebeplerden birinin yolculuk hali olduğunda ittifak etmişlerse de hazar halinde cem etmenin cevazı ile cemi caiz kılan yolculuğun şartlarında ihtilaf etmişlerdir.³⁴⁵

2.1.21.Uç Enlemlerde Namaz Vakitlerinin Tesbiti

Yerküremizi, mevsimlerin oluşumu ve gece/gündüzün değişimini temel alarak üç farklı bölüme ayırabiliriz.

Bunlardan ilki± 23,5° enlemleri arasında kalan ekvator kuşağıdır. Ekvator enlemi güneş ışınlarını yılda iki kez tam dik açı ile alır. (21 Mart ve 23 Eylül). Diğer günlerde ise dike yakın açı ile alır. Buna rağmen üzerinde gece ve gündüz süreleri her gün eşittir. Çünkü aydınlanma dairesi her zaman ekvator çizgisini iki eşit parçaya böler.³⁴⁶

³⁴³ Ebu Davud, Salât 274; Tirmizi sefer 4; Müslim Salatu'l-Musafirin 43.

³⁴⁴ Serahsi, I,268.

³⁴⁵ İbn Rüsd, I,348.

³⁴⁶ Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Erişim Tarihi: 10.06.2011. <http://tr.wikipedia.org/>

$\pm 66,5^\circ$ den büyük enlemlerdeki kutup bölgelerinde ise güneş yatay bir yörünge izler. Yaz ve kış ayları arasındaki gündüz/gece süreleri büyük farklılıklar gösterir. Hatta yılın bazı günlerinde güneş hiç doğmaz ya da batmaz. Bu nedenle kutup bölgelerinde günlük vakitlerin bazıları hatta bazen tamamı hiç oluşmaz.

Bu ikisi arasında kalan ve nüfusun çoğunluğunu barındıran bölgelerde ise, yaz ve kış dönemlerinde günler, enleme bağlı olarak uzayıp kısalır. Yüksek enlemlerde güneş daha yatay bir yörünge izlediğinden, günlerin uzayıp kısalması da daha belirgin olur. Bu ise yaz aylarında, özellikle yatsı ve imsak vakitlerinin birbirine yaklaşmasına, dolayısıyla yatsı namazının kılınabileceği sürenin kısalmasına yol açar.

Kuzeye yöneldikçe gün uzamakta (sarı yüzey), gece yani güneşin batmasıyla doğması arasındaki süre kısaltılmaktadır. Ayrıca buna ters orantılı olarak alacakaranlık bölgesi (mavi yüzey) genişlemekte, yani şafak (akşam/yatsı arası) ve fecir (imsak/güneş arası) süreleri uzamaktadır. Buna karşılık ise yatsının kılınabileceği yatsı/imsak arası (siyah yüzey) daralmakta ve belli bir enlemden sonra yok olmakta, yani şafakla fecir çakışmakta, henüz batı ufkunda şafak kaybolmadan, doğu ufkunda fecir zuhur etmekte, böylece yatsı vakti hiç gerçekleşmemektedir. Güneşin batmasını takip eden sürekli mavi bölgeyle (alacakaranlık) karakterize olan bu hal, Rusya'nın doğu kısmında açıkça görülmektedir. Kutup bölgesinde ise mavi yüzey de ortadan kalkar ve sürekli gündüz yaşanır. Buna göre imsak/yatsı dikey açısını $-17,5^\circ$ aldığımız durumda, 49° ve yukarı enlemlerde bazı yaz gecelerinde alacakaranlık devam edecek ve imsak/yatsı oluşmayacaktır.³⁴⁷

Beş vaktin gün içerisinde vuku bulmadığı yerlerde beş vakit namazın farz olup olmaması hususunda Fakihler arasında ihtilaf vardır. Örneğin, güneşin bazı yerlerde batıp hemen doğması hakkında Şemsüleimme el-Hulvani'den, fetva istendiğinde yatsı ve vitir namazlarının kaza edilmesi gerektiğine fetva vermiştir. Şeyhi Kebir Seyfeddin el-Bekali o namazların o tür yerlerde bulunanlara farz olmadığına bundan dolayı kaza gerekmeyeceğine fetva vermiştir. Onun bu fetvası Hulvani'ye ulaşınca bu zat beş vakit namazdan birini düşüren tekfir olunmaz mı? sorusunu sorar. Buna karşılık Şeyhi Kebir'in ona cevabı da kolları dirseklerinden veya ayakları topuklarından kesilmiş olan kişi hakkında abdestin farzlarından birini yerine getiremeyip onu yapmaması örneğinde olduğu gibi beş vaktin olmadığı yerlerde de vakti olmayan namazın kılınamayacağını

³⁴⁷ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr, 02.02.2011.

belirtir. Bunun üzerine Hulvani de bunu uygun görür ve bu konuda Şeyhi Kebir Bekali'ye muvafakat eder.³⁴⁸ Anlatılan bu olaya baktığımızda namazın sadece vakitle bağlantılı olan bir ibadet gibi anlaşılması kaçınılmazdır. Hâlbuki daha önce geçtiği üzere namazın birçok hikmeti vardır. Herhangi bir bölgede beş vakit gerçekleşmediği için gerçekleşmeyen vakitlerde namaz yoktur demek namazın espirisine de ters düşmektedir. Nitekim diyanet işleri başkanlığı da bu konuyu birkaç defa görüşmüş ve müzakereler sonucu bir takım sonuçlara ulaşmıştır.

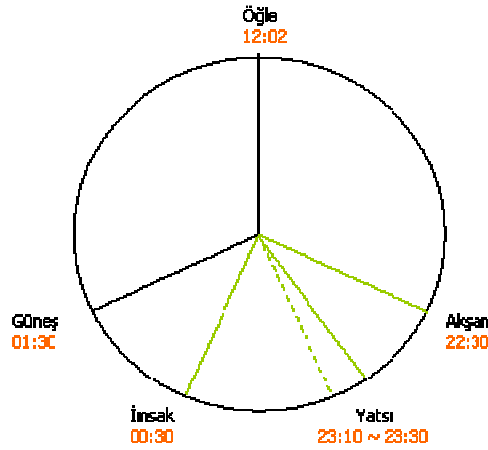
2.1.21.1.Yatsı/İmsak Aralığının Kısılması

Yukarıda açıkladığımız üzere, yaz aylarında kutup bölgesine yakın uç enlemlerde yatsı vakti hiç gerçekleşmemekte veya gerçekleşse bile hem çok geç saatte zuhur etmekte, hem de vakit çok dar olduğundan, teravîh ve sahura imkân kalmamaktadır. Özellikle 45°den büyük enlemlerde kendini hissettiren bu müşkül hakkında İslâm bilginleri tarafından herhangi bir görüş beyan edilmediğinden, söz konusu problemin çözümü amacıyla 1980 yılında Brüksel'de I. Avrupa İslâm Semineri düzenlenmiştir. Bu toplantıda, 45° ve yukarı enlemlerde, yılın her günü için, yatsı vaktinin takdirle belirlenmesine karar verilmiştir. Bu uygulamaya göre anılan enlemlerde akşam/yatsı aralığı, Mekke'deki akşam/yatsı süresine göre takdir edilecektir; yani yıl boyunca yatsı vakti, akşam vaktinin 80 dakika sonrası olarak kabul edilecektir. Ancak bu uygulamanın hiçbir dayanağı yoktur. Ayrıca diyanet işleri başkanlığının da belirttiği üzere namaz vakitleri 49° enleme kadar astronomik belirtilere göre tahakkuk etmektedir. Bu durum, takvimlerimizde yatsı namazı vaktinin, mevsimlere göre bazı bölgelerde yatsı namazının kuralına uygun olduğu ve amel edilebilir genişlikte bulunduğu halde hakiki vaktinden 17 -74 dakika daha önce gösterilmesine yol açmaktadır. Örneğin 1 Mayıs günü Hamburg'da yatsı vakti astronomik olarak 22:27'de olduğu halde, bu yöntemle göre 21:16'da yatsı ezanı okunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, soruna çözüm bulma sadedinde Peygamber'imizin (sallallahu aleyhi vesellem) namaz vakitleriyle ilgili hadislerinin tamamını göz önünde bulundurarak yorumlamak gerektiğine karar vermiştir. Tanımlar bölümünde izah etmeye çalıştığımız üzere ilgili hadislerde, yatsı vaktinin şafağın kaybolması ile başladığı ve gecenin üçte biri (veya yarısı) geçinceye kadar kılınması gerektiği hükmü

³⁴⁸ Halebî, s. 83-84, 3. dipnot.

mevcuttur. Buna göre akşam şafağının gecenin üçte birinden sonra kaybolduğu uç enlemlerde, yatsı namazının başlangıcı (şafağın kaybolması) anında aslında yatsı namazının vakti sona ermiş bulunmaktadır; yani şafağın kaybolması beklendiğinde, hadisin baş tarafı ile amel edilirken, son tarafı ihmal edilmiş olmaktadır. İşte bu durumu göz önüne alan yeni yöntemde yatsı vakti gecenin üçte biriyle sınırlandırılmıştır. Şer'i olarak gecenin üçte birini hesaplamak için, güneşin batışıyla (akşam) fecrin doğuşu (imsak) arasındaki süre gece kabul edilerek üçe bölünüp güneşin batışına eklenmiştir (Şekil 1). Yatsının en geç vakti olarak kabul edilen bu vakitten önce gerçekleştiği sürece hakiki (astronomik) vakitle amel edilecek, yatsının hakiki vakti gecenin üçte birinden sonra gerçekleşiyor ise, gecenin üçte biri yatsı namazının vakti olarak esas alınacaktır. Şekil 1'de, şer'i gecenin tayini ve hadis ışığında bu gecenin ikiye (kesik çizgili) veya üçe bölünmesi gösterilmektedir.³⁴⁹

Şekil 1. Gecenin İkiye/Üçe Bölünmesi

İmsak vaktine ilişkin olarak, fecr-i sadık oluşumu gökyüzünde müşahade edilebildiği sürece buna itibar edilmesi uygundur. Bu nedenle Diyanet İşleri Bşk.lığı fecr-i sadık astronomik olarak hesaplanabiliyorsa bu vakti esas almış, vaktin hesaplanamadığı dönemlerde ise vaktin hesaplanabildiği en son güne ait vakti uygulama yoluna gitmiştir. Örneğin Oslo'da 23 Nisan ilâ 21 Ağustos günleri arasında imsak oluşmamakta; yani GDA -18°ye ulaşmamaktadır. Bu nedenle Diyanet Takvimlerinde bu günlere ait imsak vakti, vaktin olduğu en son gün olan 22 Nisan'daki imsak vaktidir. Güneşin nispeten yatay bir seyir izlediği uç enlemlerde (49° ve yukarısı), güneşin en düşük dikey açıya sahip olduğu astronomik geceyarısında güneş açısı çok yavaş

³⁴⁹ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

değiştüğinden, şafağın oluştuğunu gözlemlemek çok zordur. Örneğin 49° enlemde 21 Haziran günü geceyarısı -17,5° olan GDA, geceyarısından yarım saat sonra bile ancak 0,3° değişerek -17,2° olmaktadır. Daha yukarı enlemlerdeki açı değişimi daha da azdır. Bu nedenle geceyarısına çok yakın (astronomik) imsak vakitlerinin müşahade edilemeyeceğini değerlendirmekteyiz. Bu açıdan, en son oluşan vaktin kullanılması yerine imsak vaktinin astronomik geceyarısına en fazla yarım saat yaklaşmasına izin verilen bir yöntemin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Bu yönetime göre imsak vaktinin hiç oluşmadığı veya geceyarısına çok yakın olduğu durumlarda imsak vakti olarak geceyarısının yarım saat sonrası esas alınacak ve yatsı vakti de buna göre takdir edilecektir. Diğer bir husus da yatsı ve imsak vaktinin hesaplanmasında kullanılacak dikey açının tayinidir. Bu açının yüksek tutulması durumunda hiç oluşmayan vakitler, daha düşük dikey açılar referans alındığında oluşmakta veya çok dar olan vakitler genişlemektedir. Örneğin yatsı için bu açının -17°den -15°ye alınması durumunda, Münih'te yatsının (teravih ve sahur) astronomik süresi 99 dakikadan 170 dakikaya uzamaktadır. Kırmızı şafağı esas alıp -10° kabul ettiğimizde ise 290 dakikaya yükselmektedir.³⁵⁰

2.1.21.2.Vakitlerin oluşmaması

İlâhî hitabın gereği bütün Müslümanlar, günde (24 saatte) 5 vakit namazı kılmakla mükelleftirler. Dünyada, bazı bölgelerde bazı vakitler tam olarak oluşmasa da, kutuplara yakın bölgelerde günlerce, hatta aylarca güneş doğmasa veya batmasa da bir gün 24 saattir ve tarih değişimi de buna göre olmaktadır. Bu sebeple, bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyorsa veya tam olarak belirlenemiyorsa, takdir yapılarak namazlar kılınır. Nitekim bu mesele, Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından “Deccal hadisi” diye bilinen bir hadisle izah edilmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) , *“Deccal yeryüzünde 40 gün kalacaktır. Bu kırk günün bir günü bir yıl gibi, bir günü bir ay gibi, bir günü bir hafta gibi, diğer günleri ise normal günleriniz gibi olacaktır.”* deyince ashap, uzun günlerde bir günlük namazın yeterli olup olmadığını sormuşlar, bunun üzerine Hz. Peygamber *“Hayır bir günlük namaz yeterli değildir; namaz vakitlerini takdir edersiniz.”* buyurmuştur³⁵¹ Bu hadis, vakitlerin oluşmamasının namazı düşürmeyeceğini ve vakit oluşmayan bölge ve

³⁵⁰ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr, 02.02.2011.

³⁵¹ Müslim, Kitabul-Fiten ve Eşrâtus-Sâat 20.

zamanlarda vakitlerin takdir edilerek namazın kılınması gerektiğini açıkça göstermektedir.³⁵²

15/06/2006 da Din İşleri Yüksek Kurulu, 15/06/2006 tarihinde Dr. Muzafer Şahin'in başkanlığında toplanarak namaz vakitlerinin oluşmadığı bölgeler ile yatsı namazı vaktinin geç olduğu bölgelerde namaz vakitlerinin tespiti konusunu görüşmüş ve yapılan müzakerelerden sonra kısaca şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. 66° - 90° enlemleri arasında kalan bölgelerde gündüz veya gecenin oluşmadığı (güneşin tamamen veya kısmen batmadığı/doğmadığı) dönemlerde, gündüz ve gecenin olduğu 64° enleminin esas alınarak en kısa gece veya gündüzün 3 saat kabul edilmesinin uygun olduğuna,

- Bu bölgelerde, gecenin oluşmadığı dönemlerde, güneşin batışından 1 saat sonra yatsı vaktinin, 2 saat sonra da imsakin başlamasının, Gecenin oluşup üç saatten fazla sürdüğü dönemlerde, vakit alameti belirlenemediği takdirde, güneşin batışı ile doğuşu arasındaki sürenin 1/3'i güneşin batışına eklenerek yatsı, 2/3'si eklenerek imsak vakitlerinin takdir edilmesinin, Uygun olduğuna, ancak imsak alameti açıkça görüldüğünde, ona uyularak amel edilmesi gerektiğine,

- Bu bölgelerde gündüzün oluşmayıp takdir edildiği dönemlerde ise, öğle namazının vakti için, takdir edilen gündüzün ortasına 4 dakika ilave edilmesi ve takdir edilen öğle ile akşam namazının ortası da ikindi namazının vakti olarak belirlenmesinin uygun olduğuna,

2. Gündüz ve gece oluşmakla birlikte, yatsı veya imsakin oluşmadığı veya akşam şafağının çok geç batıp fecrin erken zuhur ettiği bölgelerde ise, güneşin batışıyla fecrin doğuşu arasındaki süre üçe bölünüp güneşin batışına eklenerek yatsının en geç oluşma vaktinin hesaplanmasına, yatsının gerçek vakti bundan önce gerçekleştiği sürece hakiki vakitle amel edilmesinin, şafağın kaybolmasının gecenin üçte birinden sonra gerçekleşmesi halinde ise, gecenin üçte birinin yatsı namazının vakti olarak kabul edilmesinin uygun olduğuna, takvimlerin bu kriterler doğrultusunda hazırlanmasına, fecrin oluşmadığı dönemlerde, en son oluşan vaktin, tekrar fecir oluşuncaya kadar dondurulmasına,

3. İlmi verilere göre şafağın kaybolması/oluşması astronomik tandan daha düşük derecelerde olduğundan ve bunun tespit edilerek takvimlerde uygulanması halinde,

³⁵² Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

özellikle kuzey ülkelerinde önemli bir rahatlık meydana getireceğinden, yatsı ve imsak vakitlerinin hangi derecelerde oluştuğunun tespit edilmesine yönelik rasatlar yapılmasına,

4. Buna rağmen yatsının çok geç oluşup, çalışanların sıkıntıya düşmeleri durumunda akşam ile yatsı namazının akşam namazının vaktinde birleştirilerek kılınabileceğinin kendilerine bildirilmesi yararlı olacağına,

5. Hazırlanacak takvimlerin toplumda kabul görmesi, namazların cem'i konusunda halkın aydınlatılması ve uygulamada karşılaşılabilecek problemlerin tespiti ve çözümü amacıyla, özellikle yurtdışı personelimizin eğitimine yönelik seminerler düzenlenmesinin yararlı olacağına, Karar verildi.”³⁵³

Alınan bu kararların ardından uygulamada ortaya çıkan bir takım sıkıntıları bertaraf etmek için 10–11.06.2009 de bu konuyu görüşmek amacıyla din işleri yüksek kurulu yeniden bir araya gelerek daha önce alınan kararlarda kısmi değişiklik yoluna gitmiştir. 2009 yılında alınan bu karar aşağıda yer almaktadır:

a. 45. Enlemin ötesinde Yatsı namazı vakti hesaplanırken 31.05.2007 tarih ve 48 sayılı Din İşleri Yüksek Kurulu kararında belirtildiği şekilde şer’î gecenin(Güneşin batışı ile fecri sadık arasındaki sürenin) üçte biri ile yatsı vaktinin belirlenmeye devam edilmesine oybirliği ile, ancak;

b. 45. Enlemden sonra, Şer’î gecenin üçte birinin 1 saat 20 dakikadan sonraya kaldığı bölgelerde ve dönemlerde yatsı namazı vaktinin başlangıcının akşam namazı vaktinden itibaren 1 saat 20 dakikayı geçmeyecek şekilde takdir edilmesine oy çokluğu ile,

c. İmsak vaktinin, Mart-Eylül ayları arasında zaruret ve ihtiyaca binaen günün (a ve b maddeleri doğrultusunda) takdir edilmiş akşam-yatsı aralığına derece farkı dolayısıyla 10 dakika eklenerek bu sürenin güneşin doğuş saatinden çıkarılmak suretiyle takdirle belirlenmesine, takdire geçişin de tedrici olarak sağlanmasına oy birliği ile,

d. 62. Enlemin ötesinde 62. enlemin vakitlerinin kullanılmasına oy birliği ile karar verilmiştir.³⁵⁴

Alınan bu son kararlar doğrultusunda hareket edilmeye başlanmıştır. Yalnız şunu da belirtelim ki Sayın Abdulaziz Bayındır Hoca ekibiyle birlikte Tromso’da, 3 günlük bir inceleme sonucunda uç enlemlerde de namaz vakitlerinin oluştuğunu basın

³⁵³ www.diyaret.gov.tr 13.01.2011.

³⁵⁴ www.diyaret.gov.tr. 01.05.2011.

toplantısıyla duyurmuştur. İnceleme yapılan bölgede yatsı ve sabah namazı vakitlerinin açık bir şekilde gerçekleştiğini kaydeden Bayındır, şunları söylemiştir:

*“Beş vakit namaz, Türkiye’de hangi şartlara göre tespit ediliyorsa orada da tespit ediliyor. Dünyada ilk kez böyle bir incelemeyi gerçekleştirmiş bulunuyoruz. Karşılaştığımız sonuçlar çok mutluluk verici, çünkü gözlemlerimizle, Kur'an-ı Kerim’de belirtilenler tamamen örtüşüyor. Çalışmamızın amacı Tromso gibi özellikler taşıyan bölgelerin, takvim, internet ya da başka bölgelerin namaz saatlerinden bağımsız bir şekilde görülebilmesi ve Kur'an-ı Kerim’de bildirildiği gibi ortaya koymaktır”.*³⁵⁵

Bayındır Hoca daha sonra 29 Temmuzda yaptığı basın açıklamasında kutuplarda oruç ve namaz vakitlerini tespit etmek için güneşin sürekli ufku altında olduğu Ocak ayında ve güneşin hiç batmadığı Haziran ayında Norveç’in Tromso şehrine gittiklerini, kutup bölgesiyle ilgili güzel kriterleri belirlediklerini ve bunların kur'an ve sünnetle örtüştüğünü; ayrıca insanların günlük yaşayışlarını rahatça idame ettirmelerine olanak vereceğini belirtmiştir. Bayındır, Kur'an-ı Kerim’e göre gecenin akşam, uyku ve dinlenme bölümü olan gece ortası ile tan yerinin ağarmasından güneşin doğmasına kadar geçen süre olmak üzere 3 bölüme ayrıldığını aktararak, açıklamasına şöyle devam etmiştir:

“Kutuplarda gecelerin karanlık olmayabileceğini gösteren ya da beyaz gecelerin olabileceğini gösteren ayetler var. Mevcut namaz vakitleri anlayışında insanların dinlenmesine imkân verilmiyor. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığının 1 Ağustos’ta Tromso için ilan ettiği namaz vakitlerine göre, imsak saati 02.30, yatsı da 23.00’da oluyor. Bu süreler arasında 3,5 saatlik bir ara var. Bu aralıkta insanların dinlenmesi, yemek yemesi ve oruca başlaması mümkün değil. Ekvatorda yılın tamamında güneş dik açı yapıyor, gece ve gündüzün uzunluğu sürekli 12 saat oluyor. Kutuplarda güneş kutba hep paralel olduğu için orada da gece ile gündüzü 12 saat saymak gerekir. Gecenin 3 bölümden oluşması için 45 dereceden kutba doğru gündüzlerin sürekli kısalması gerekir. Buradaki ölçüler ekvatora geri dönüş gibi olmalıdır. Yani 50 derecede 40 derece enleminin, 60 derecede 30 derece enleminin, 70 derecede 20 derece enleminin, 80 derecede 10 derece enleminin, 90 derecede de ekvatorun vakitleri geçerli kılınmalıdır. Çalışmalarımız devam ediyor, ancak 1 Ağustos’ta Tromso’da uygulanması gereken oruç vakti imsak için 05.32, iftar için

³⁵⁵ Zaman Gazetesi 28.01.2011.

19.19. Böylece oruç tutulması gereken zaman yaklaşık 14 saat oluyor. Gece de dinlenmek için 10 saat kalıyor.”

Bayındır, şimdiye kadar yapılan takvim çalışmalarında gecenin dinlenmeye elverişli olarak değerlendirilmediğini savunarak, “Yaptığımız çalışmayla kutup bölgelerinde namaz kılmak ve oruç tutmak ızdırap olmaktan çıkıp zevke dönüşecek ve birçok insan oruç tutmak için yazın o bölgelere gidecektir” demiştir.³⁵⁶

Yapılan bu çalışmalar sonucunda uç enlemlerde namaz vakitlerinin netlik kazanmasını umut ediyoruz.

2.2.ORUÇTA VAKİT

2.2.1.Orucun Tanımı

Arapça “Savme” kökünden gelen savm kelimesi sözlükte “Bir şeyden kendini tutmak ve onu terk etmek”³⁵⁷ anlamına gelir. Bu kelimenin dilimizdeki karşılığı olan oruç aynı zamanda “İmsak vaktinden iftar vaktine kadar yemek, içmek ve cinsi münasebetten uzak durmak” demektir.³⁵⁸

2.2.2. Orucun Mahiyeti, Önemi ve Hikmeti

Oruç kitab, sünnet ve icma ile sabittir. Kur'an-ı Kerim'de “Ey müminler, sizden önceki ümmetlere olduğu gibi, günahlardan arınasınız diye, sayılı günler olarak oruç tutmak size de farz kılındı. İçinizden kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutar. Oruca dayanamayanların bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir. Kim gönüllü olarak bundan daha fazlasını verirse, bu onun için daha hayırlıdır. Ayrıca, eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Ramazan ayı ki, o ayda Kur'an, insanlara yol gösterici, doğru yolailetici, eğri ile doğruyu birbirinden ayredici olarak indirildi. İçinizden kim bu aya yetişirse onu oruçla geçirsin. Kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutsun. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bu sayılı günleri tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdi diye kendisini tekbir etmenizi (ululuğunu dile getirmenizi) ister, ola ki, O'na şükredersiniz.”³⁵⁹

³⁵⁶ Haber Yolcusu, (29.07.2011), Erişim Tarihi: 29.07.2011, <http://www.haberyolcusu.com>.

³⁵⁷ İbn Manzur, “Savm”, II,496.

³⁵⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.534.

³⁵⁹ 2.Bakara:183–185.

Ayette bazı durumlarda orucun erteleneceği veya fidye ile telafi edileceği şeklinde bir kolaylık sağlanırken diğer yandan “*eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır*” açıklamasıyla da zarara yol açmayacağı anlaşılan hallerde orucun büyük bir fırsat olduğu ve bunu kaçırmamak için ortaya konan iradenin büyük bir değer taşıdığı belirtilmektedir. Ayrıca insanın karşılaştığı birçok sıkıntının temelini, mideye bağlı isteklerin ve cinsel arzuların aşırılığını önleyememek oluşturur. Bu isteklerin dengede tutulabilmesi ve taşkınlık eğilimi gösterdiğinde frenlenebilmesi için bilinçaltının sürekli biçimde denetlenmesi gerekir. Bu ise ancak ciddi bir irade eğitimiyle mümkün olur. Oruç bu eğitimin sıkı bir disiplin içinde yürütülebilmesi için çok uygun bir psikolojik ortam meydana getirir; yanlış istekleri kırar, insanı sahip olduğu bedeni ve ruhi potansiyeli kendisine ve başkasına yararlı işlerde değerlendirmeye yönlendirir.³⁶⁰ Hayatın belirli bir döneminde bir defada tutulan bir oruçla iradeyi eğitmenin sağlanamayacağı açıktır. Dolayısıyla oruçta insan ömrünün en büyük zaman birimi olan yıl esas alınmış ve yılın belirli bir bölümünün oruçla geçirilmesi istenmiştir. Hadis-i şerifte “*Ramazan ayını, hilali görmedikçe veya sayıyı ikmal etmedikçe öne alıp başlatmayın.(Hilali görüp veya sayıyı tamamladıktan)sonra müteakip hilali görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar orucu tutun*”³⁶¹ buyrularak orucun vakti tayin edilmiştir. Kur'anı kerimde de orucun sayılı günlerde olduğu belirtilerek bu noktaya temas edilmiştir.

Oruç, güneş yılına göre değil kameri yıla göredir. Bu ikisi arasında bilindiği gibi ortalama onbir gün fark vardır. Tıpkı namazın günün her anında dünyada kılınması gibi oruç da her mevsimde tutulsun, müminler arasında uzun ve kısa sıcak ve soğuk günlerde eşitlik sağlansın diye Allah ve rasulü bu ibadetin kameri seneye göre yerine getirilmesini emretmişlerdir. Böyle olmasaydı, orucun farz kılındığı dönemde kuzey yarımkürede ramazan ayı yaz mevsimine rasladığı için her sene kuzey yarım kürede çok sıcak ve uzun günlerde oruç tutulurken, güney yarım kürede her sene kış mevsiminde ve en kısa günlerde bu ibadet yerine getirilirdi. Bu ise müminler arasında bölgelere göre ibadet konusunda bir adaletsizlik ve eşitsizlik doğururdu. Ancak bütün dünya milletlerine gönderilen İslam, dünyanın coğrafi durumunu dikkate alarak orucun her

³⁶⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, “Oruç”, *DİA*, DİB Yay. İstanbul 2007, XXXIII,417.

³⁶¹ Ebu Davud, Savm 6.

dokuz yılda ayrı bir mevsimde tutulmasını ayarlamış ve ibadette de en güzel ve doyurucu eşitliği getirmiştir.³⁶²

2.2.3.Orucun Çeşitleri

Hanefilere göre oruçlar, farz, vâcib ve nâfile çeşitlerine ayrılır:

Farz olan oruçlar muayyen ve gayr-i muayyen olmak üzere iki türdür. Muayyen olan farz oruç Ramazan orucu iken gayr-i muayyen olan farz oruç ise, Kazaya kalan Ramazan orucu ile keffaret olarak tutulacak oruçlardır.

Vâcib olan oruçlar da Muayyen olan vacip oruç ve Gayr-i muayyen olan vacip oruç olmak üzere iki nevidir. Muayyen olan vacip oruç Muayyen bir günde tutulması nezredilmiş bulunan (adanmış olan) oruçtur. Gayr-i muayyen olan vacip oruç ise her hangi bir gün, herhangi bir hafta veya ay tutulmasına nezredilen oruçlardır.³⁶³

2.2.4.İslamda Orucun Farz Oluşu

İslamdan önce kureyşliler aşure günleri oruç tutarak Kabe'ye örtü giydirirlerdi. Hz Muhammed (sas) de o gün oruç tutardı. Efendimizin Medineye hicretinden sonra Yahudilerinde o gün oruç tuttuğunu gördü. Bunun sebebini sorunca Hz Musanın o gün firavunun elinden kurtulduğunu söylemeleri üzerine “O halde biz Hz Musaya uymaya daha layıgız” buyurdu. Nitekim Medine de de oruç tutarak ashabına da tutmalarını emretti. Hicretin ikinci yılı şaban ayının onunda ramazan orucu farz kılınınca³⁶⁴ aşure orucunu tutmak müstehab oldu. Hicretin onbirinci yılında insanlar Hz Peygamber (sas)e “Yahudiler o güne zaten çok saygı gösteriyorlar” deyince, Hz Peygamber(sas): “Gelecek yıl ayın onuncu günü yerine dokuzunda oruç tutacağım” buyurdu. Ama ne yazık ki, o sene vefat etti.³⁶⁵

Ramazan orucu bu ümmete farz kılındığında ashab-ı kiram akşam iftarından sonra uyumadan önce yer içer ve gerekirse cinsel yaklaşımda bulunurdu. Uyuduktan sonra fecir doğmadan önce uyansalar bile artık bir daha yiyip içemez ve cinsel ilişkide bulunamazlardı. Allah (cc) bunu hafifleterek: “*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi*

³⁶² Yıldırım, II,191–192.

³⁶³ Feteva-i Hindiyye, II,5.

³⁶⁴ Makdisi, IV,405.

³⁶⁵ Bütün bu olaylara Buhari, Müslim ve Ebu Davud'un oruçla ilgili bölümlerinde genişçe yer verilmiştir.

kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı”³⁶⁶ mealindeki ayeti indirdi.³⁶⁷

2.2.5.Orucun Zamani

Orucun zamanıyla ilgili meselelere gelince ramazan ayının ve imsak vaktinin ne zaman başlayacağı ve sona ereceği konularına temas etmek yerinde olacaktır:

2.2.5.1.Ramazan Ayının Sübutu

Kuranı kerimde “*Allah katında ayların sayısı 12’dir*” anlamındaki ayette geçen “Şehr” kelimesi arap dilinde ayın dünya etrafındaki bir tam turuna verilen isimdir. Bu anlamda kuranı kerimde bahsedilen 12 aylık süre kameri yıl dediğimiz ay senesidir. Böylece, oruç, hacc gibi belirli zamanlara tahsis edilen ibadetlerin zamanlarının tayini kameri yıl esasına göre yapılacak demektir.³⁶⁸

Âlimler kameri ayların bazen yirmidokuz, bazen de otuz gün sürdüğü noktasında ve Ramazan ayı başlayış ve bitişinin de ancak hilalin görülmesi ile tesbit edildiğinde müttefiktirler. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz, “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz ve hilâli gördüğünüzde orucu bırakınız*”³⁶⁹ demiş ve bundan, ay yüzeyinin tamamen kararmasından sonra bir kenarından tekrar ışıklanmaya başlamasını kastetmiştir. Ancak bununla ilgili olarak iki konuda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bunlardan biri havanın kapallılığında ayın görülememesi durumu diğeri ise hilâl’in görülme vaktidir.³⁷⁰

2.2.5.1.1. Havanın Kapallılığında Ayın Görülememesi

Cumhur, “Eğer Ramazan’ın başında hava kapalı olursa ondan önceki Şaban ayı otuz gün sayılır ve otuzbirinci gün Ramazan’ın başlangıcı olur ve eğer sonunda kapalı olursa otuz gün tamamlanır” demiştir. Ibn Ömer ise “Eğer kapalı olan, aybaşının hilâli ise ertesi gün -ki buna şekk günü denilmektedir- oruç tutulur” demiştir. Selefden bazısının “Eğer hilâl kapalı olursa ay ve güneşin seyri ile hesaplamaya başvurulur” dediği rivayet olunmuştur. Bu, Tabiin’in büyüklerinden Mutarrif b. Şureyh’in görüşüdür. Ibn Şureyh de İmam Şafii’den “Ay dereceleri ve yıldızlar bilimi ile uğraşan kimse eğer

³⁶⁶ 2.Bakara: 187.

³⁶⁷ Yıldırım, II,190.

³⁶⁸ Hayreddin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, I,127.

³⁶⁹ Müslim, Sıyam 2; Tirmizî, Savm 5.

³⁷⁰ İbn Rüşd, II,24.

yaptığı hesap neticesinde ona, eğer hava kapalı olmasaydı hilâl görülecekti diye kesin bir inanç hâsıl olursa bu inanca göre oruç tutar ve tuttuğu oruç yerindedir” dediğini bildirmektedir. Bu ihtilâfların sebebi Peygamber (s.a.s).Efendimiz'in: “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz ve hilâli gördüğünüzde orucu bırakınız. Şayet çevreniz kapalı olursa onu takdir ediniz*”³⁷¹ hadisindeki kapalılıktır. Cumhur, “Onu takdir ediniz”, “Ramazan hilâli için önceki ayı otuz gün farzediniz, demektir” demiştir. Kimisi “Hilâl için takdir etmek hilâli hesapla bulmaktır” demiştir. Kimisi de “Bu sözün mânâsı Hilâlin yenilendiğini farzederek ertesi günü oruç tutunuz, demektir” demiştir ki bu - yukarıda söylediğimiz üzere- Ibn Ömer'in görüşüdür. Fakat bu mânâ ile lafız birbirinden oldukça uzaktır. Âlimlerin çoğunu yukarıdaki şekilde hadisi tefsir etmeğe sevk eden sebep İbn Abbas'ın sabit olan, “Şayet çevreniz kapalı olursa, Şaban'ı otuz (gün) olarak tamamlayınız” şeklindeki rivayetidir. Çünkü yukarıdaki rivayet her ne kadar kapalı ise de, bu rivayet açıktır. Kapalıyı açığa göre tefsir etmek ise bütün ulemanın ittifakı ile gereken bir yoldur. Zira usûl ulemasına göre müfesser ile mücmel rivayetler arasında hiçbir zaman çelişme olamaz. Kısacası, cumhurun görüşü -Allah bilir- hakikate daha yakındır.³⁷²

2.2.5.1.2. Hilâl'in Görülme Vakti

Hilalin görülme vaktiyle ilgili bir takım ihtilaflı konular bulunmaktadır. Şöyle ki; öğleden önce görülen ramazan hilali, ayın görüldüğü öğrenildiği zaman, ayı gördüklerini haber verenlerden bu haberin kabulü için kaç kişi olmaları gerektiği, memleketlerden herhangi birinde ramazan hilalinin görülmesinin diğer memleketlerdeki için de bağlayıcı olup olmaması ve ramazan hilalinin gözle görülmesinin şart olup olmaması noktasında âlimlerin farklı görüşleri vardır. Bunlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Âlimler, öğleden sonra görülen hilâlin ertesi gün için geçerli olacağı noktasında ittifak etmişlerdir. Fakat öğleden önce görülen hilal konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik, İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife'ye göre öğleden önce görülen hilal de akşamüzeri görülmüş gibi ertesi gün için geçerli olmaktadır. Ancak İmam Ebû Yûsuf, “*Eğer hilâl, öğleden önce görülürse geçen geceye, öğleden sonra görülürse gelecek geceye aittir*” demiştir. Bu ihtilâfın sebebi; deneme ile tesbiti

³⁷¹ Müslim, Sıyam 2; Tirmizî, Savm 5.

³⁷² İbn Rüşd, II,25.

mümkün olmayan bir şeyi deneyemeyip rivayetlere başvurmalarıdır. Bu hususta, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den herhangi bir rivayet gelmemiştir. Ancak biri âmm, biri de müfesser olmak üzere Hz. Ömer'den iki eser gelmiştir ki kimisi âmm olan eseri, kimisi de müfesser olan eseri tercih etmiştir. Âmm olan eser, A'meş'in Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'den rivayet ettiği eserdir. Şakîk şöyle söylemiştir: Biz Hanıkayn'da idik. Bize Hz. Ömer'den bir mektup geldi. Mektupta “Hilâllerin hepsi aynı ölçüde değildir, bazen büyük, bazen küçük olur. Gündüzün hilâli görürseniz -önceki gece onu gördüklerine dair iki kişi şahitlik etmedikçe- orucunuzu bozmayınız” diye yazılı idi. Hâss olan eser de Süfyan Sevrî'nin Şakîk'ten rivayet ettiği eserdir. Bunda da Hz. Ömer, “Bazı kimselerin öğleden sonra hilâli gördükleri için oruçlarını bozduklarını işitmişti. Bu hareketlerini doğru bulmayıp onlara: Hilâli gündüzün öğleden önce görürseniz yiyiniz, öğleden sonra görürseniz yemeyiniz diye mektup yazdı” denilmektedir.³⁷³

İhtilafların sebeplerinden biri de ayın görüldüğü öğrenildiği zamandır. Çünkü bu bilginin -his ve haber olmak üzere- iki yolu vardır. His yolu ile bilgi hâsıl olduğunda, Atâ b. Rebah'tan başka, bütün âlimler “Ramazan ayını bizzat gören kimse oruç tutmak zorundadır” demişlerdir. Atâ ise “Kendisi ile birlikte başkası da görmedikçe tutamaz” demiştir. Şevval hilâlini gören kimse hakkında da ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik, İmam Ebû Hanife ve İmam Ahmed, “Yiyemez” derken, İmam Şafii “Yer” demiştir. Hâlbuki bu ihtilâfın hiçbir mânâsı yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) , oruç tutmayı da, orucu yemeyi de ayı görmeğe bağlamıştır. Görmek ise ancak his ile olur. Eğer haber yolu ile hâsıl olan bilgi halinde oruç tutmanın vücubunda icma bulunsaydı, haber halinde oruç tutmanın vücubu uzak bir hüküm olurdu. Zira hadisin zahirine uygun değildir. Ramazan ve Şevval hilâlleri arasında ayırım yapmalarının sebebi ise, fesat ve yalancılığa meydan vermeme düşüncesidir. Çünkü bazı kimseler, ayı görmedikleri halde -yiyip içebilmek için- gördüklerini uydurabilirler. Bunun içindir ki İmam Şafii: “Eğer kişi uydurulmuş olmaktan şüphe ederse Bayram namazını kılar, fakat yemek içmekten sakınır” demiştir.³⁷⁴

Bilginin ikinci yolu olan habere gelince: Âlimler, ayı gördüklerini haber verenlerden bu haberin kabulü için bunların kaç kişi ve nasıl olmaları şarttır, diye ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki;

Şafiilere göre gökyüzü açık olsun kapalı olsun adil bir kimsenin görmesiyle

³⁷³ İbn Rüşd, II,26–27.

³⁷⁴ İbn Rüşd, II,27.

ramazan sabit olur. Hanbelîlere göre adil bir mükellefin ramazan hilalini gördüğünü bildirmesi gerekir. Hanefilere göre eğer gökyüzü kapalı ise bir kişinin hilali görmesi, gökyüzü açık ise kalabalık bir cemaatin görmesi gerekir. Malikiler hilali görmeyi üç kısma ayırır. Birincisi iki adil kimsenin görmesi, ikincisi büyük bir cemaatin görmesi. Bu iki surette ramazan sabit olur üçüncüsü bir kişinin görmesi. Bu durumda da ramazan sadece hilali gören ile onu tasdik eden hakkında sabit olur.³⁷⁵

Memleketlerden herhangi birinde ramazan hilalinin görülmesinin diğer memleketlerdeki için de bağlayıcı olup olmaması noktasında da ihtilaflar bulunmaktadır. Bu konu fıkıh literatüründe Kameri ayların başlangıcının, ülke farklılığı itibariyle değişiklik arzemesi olarak bilinen *İhtilaf-ı Metali* olarak ifade edilmektedir. Cumhura göre “*İhtilaf-ı Metali’ a itibar yoktur*” bazılarına göre ise itibar edilir. Şöyleki bir şehir halkı ayı görerek otuz gün ramazan orucunu tutsa diğer bir şehir halkı da ayı görerek yirmidokuz gün oruç tutsa ve iki şehir arası da yakın olup her ikisinde de hilal aynı zamanda doğsa, yirmidokuz gün tutanlara bir gün oruç kaza etmesi gerekir. Fakat şehirler birbirine uzak olursa böyle bir kaza orucu söz konusu olmaz.³⁷⁶

Ramazan hilalini gözle görmekle ilgili ihtilafa gelince sözü edilen hadislere baktığımız zaman rü’yet kelimesinin “*gözle görmek*” veya gözle görmüş gibi kesin bilgi ifade eden “*Hesapla tesbit*” anlamını içine alıp almadığı konusudur. Fıkıh kitaplarına baktığımızda genel olarak muvakkit ve müneccimlerin hesaplarına itibar edilmemesi gerektiği konusunda yaygın bir görüş vardır. Ancak bunun o dönemlerde henüz gelişmemiş olan ve biraz da mitoloji ve efsanelerle karışık bir halde bulunan astroloji ile iştigal eden müneccimler hakkında olduğunu söyleyebiliriz. Günümüze baktığımızda son derece gelişmiş bulunan tekniğin de yardımcı olduğu astronominin çok basit bir alfabesi mesabesindeki ay hesaplarının kesinliği konusunda tereddüte düşmek yersizdir. Öyle ki Hanefi ve Şafii fakihlerinden bazıları muvakkit ve müneccimlerin kesinlik ifade eden hesaplarına itimad edilebileceğine kail olmuşlar ve bizzat kendileri onlara itimad ederek gerektiğinde bizzat müracaatlarda bulunmuşlardır.³⁷⁷

³⁷⁵ İbn Hacer Askalani, *Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neş., İstanbul ts, II, 415; Ceziri, (Terc.: Hasan Ege), II,11-13; Ayrıca bkz. İbn Rüşd, II,27-29.

³⁷⁶ İbn Hacer, II,415-416.

³⁷⁷ Karaman, I,128.

2.2.5.1.3.Şevval Hilalinin Görülmesi

Ramazanın yirmi dokuzunda, şevvalin hilâli gözetlenir. Şevval hilâlini bir kişinin görmesine itibar edilmez. İbâdetle ihtiyat kabul edilir. Şayet, bu durumda iftar edilirse, kefareti değil kaza gerekir. Hava kapalı olduğu zamanda da, şevval hilâlinin görülmesi hususunda bir kişinin şahidliği kabul edilmez. Ancak, iki erkeğin veya bir erkekle iki kadının şehâdeti kabul edilir. Ayrıca, bu hususta hem hürriyet ve hem de şehâdet lafzı şarttır. Vali veya hâkim bulunmayan bir belde; karanlık ve bulutlu bir havada, iki kişi şevval hilâlini gördüklerini söyleseler, buradaki insanların iftar etmelerinde bir sakınca yoktur. Bir kişinin şehâdetiyle oruç tutanlar, oruçlarını otuz güne tamamladıkları halde, ayı görmemiş olurlarsa, iftar etmezler. Hasan'ın Ebû Hanîfe (ra)'dan rivayet ettiğine göre, böyle yapmak İhtiyata uygundur. İmâm Muhammed (ra)'a göre ise, bu kimseler iftar ederler. Bu ihtilâf, şevval ayının hilâli, hava açık olduğu halde görülmediği zamandır. Fakat hava kapalı olur da hilâl görülmezse, o kimselerin İftar edecekleri hususunda ihtilâf yoktur.” demiştir. Kapalı havada, iki şahit ramazan hilâline şahitlik etse ve hâkim de şehâdetlerini kabul etmiş bulunsa; otuz gün oruç tutulduğu halde şevval hilâli görülmese, eğer hava bulutlu ise, ittifakla ertesi gün iftar edilir. Bu durumda hava açık olsa bile yine iftar edilir. Şahitler şaban ayının yirmidokuzunda ramazan hilâlini gördüklerine şahitlik edip : “Sizin oruca başlamanızdan bir gün önce hilâli gördük.” deseler; eğer bu şahitler aynı şehirde bulunuyorlarsa, onların bu şahitliklerini kabul etmemek uygun olur. Çünkü bunlar, hesabı terk etmişlerdir. Ancak, bu şahıslar uzak bir yerden gelmiş iseler, töhmetin kaldırılmış olmasından dolayı şahitlikleri caiz olur.³⁷⁸

2.2.6.İmsak Vakti

*Orucu bozucu şeylerden uzak durmak*³⁷⁹ şeklinde açıklanan imsak vaktinin başlangıcı konusunda ihtilaf edilirken, sonu hakkında “*Sonra orucu geceye kadar tamamlayınız*”³⁸⁰ buyruğu gereği güneşin kaybolduğu zaman olarak âlimler ittifak etmişlerdir.³⁸¹

İlk dönemlerde oruç, kişi yatsı namazını kıldığı veya uyuduğu andan itibaren

³⁷⁸ Feteva-i Hindiyye, II,18–20.

³⁷⁹ Erdoğan, “İmsak”, s.249.

³⁸⁰ 2.Bakara:188.

³⁸¹ İbn Rüşd, II,30.

başlamaktaydı. Daha sonra Allah (cc) bu ümmete işi hafifletti. “*Sabahın beyaz ipliği(aydınlığı), siyah ipliğinden(karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiye için*”³⁸² ayeti ile orucun başlama vaktini fecrin doğuş anı yaptı.³⁸³

Cumhur, “İmsak vakti tan yerinin ağarması ile başlar derken, kimisi de İmsak vaktinin başlangıcını, “bunu takibeden kızılığın çıkması” şeklinde yorumlamıştır. Bu ihtilafın en büyük nedeni fecr kelimesinin her iki anlama gelmesidir. Tan yerinin ağarmaya başlamasını imsak vaktinin başlangıcı olarak kabul etmek ihtiyata daha uygundur. Ancak imsak vaktinin tan yerinin ağarmasıyla mı, yoksa tan yerinin ağardığının anlaşılmasıyla mı başlayacağı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları tan yerinin ağarmasını kabul ederken bazıları da tan yerine bakan kimsenin bunu ayırt etmesiyle başlayacağını söylemişlerdir. Bu ihtilâfın sonucu şudur: Birinci görüşe göre, tan yerinin ağarmadığını sanarak yiye bir kimse, sonradan ağardığını öğrense, ona kaza gerekmezken diğer görüşe göre kaza gerekir. Bu ihtilâfın sebebi “*Tan yerinde gündüzün beyaz ipliği gecenin siyah ipliğinden tarafınızdan ayırt edilinceye kadar yiyip içiniz*”³⁸⁴ mealindeki ayet-i kerime, “*Siz bunu ayırt edinceye kadar yiyip içiniz*” demek midir, yoksa “*Onu ayırt edebileceğiniz duruma gelinceye kadar yiyip içiniz*” demek midir diye ihtilâf etmeleridir. Çünkü Araplar mecaz olarak şeyin yerine, bazan şeyin neticesini kullanmaktadırlar. Nitekim tan yerinin ağarmasının neticesi onun ayırtilmesidir. Şu halde bu ihtilâfa yol açan, âyet-i kerime'de geçen ve “*Tarafınızdan*” diye tercüme edilen “*Leküm*” kelimesidir. Çünkü bazen tan yeri ağarır da bu ağarma tarafımızdan ayırt edilmeyebilir, yani biz onu fark etmemiş olabiliriz bu durumda yediğimiz zaman o günü kaza etmemiz gerekir mi gerekmez mi sorusu ortaya çıkar. Lafzın zahirine bakılırsa imsakın başlangıcını farketmediğimizden dolayı kaza gerekmez. İmsak vaktinin sonu olan güneşin batışına ve şeriatte tayin edilen başka vakitlere kıyas edilirse kaza etmek gerekir. Çünkü bütün vakitlerde şeran muteber olan şart, vaktin girip çıktığının bilinmesi değil, gerçekte vaktin girip çıkmasıdır.³⁸⁵

Sayın Abdulaziz Bayındır, eskiden çıplak gözle bakılıp ufuk boyunca ışığın yoğunlaştığı görülünce yemeye ve içmeye son verilirken sonraki dönemlerde gözlemin yerini hatalı takvimlerin alması nedeniyle Türkiye’de en az 40 dakika fazla oruç

³⁸² 2.Bakara:187.

³⁸³ Serahsi, III,78.

³⁸⁴ 2.Bakara:187.

³⁸⁵ Feteva-i Hindiyye, II,6; İbn Rüşd, II,30–31.

tutturulduğunu iddia etmektedir. Takvimlerdeki hatanın sebebinin ise Güneşin doğuşundan önceki beş ayrı tan arasında yapılan yanlış seçim olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.³⁸⁶

İmsak vaktinin bitişi olan güneşin batması konusuna gelince güneşin batıp batmaması noktasında tereddüt varsa iftar edilmez. Kişi güneş batmadan evvel orucunu bilerek açarsa o kişiye hem kaza hem kefaret gerekir. Ancak güneş battığını sanarak orucunu bozarsa sadece o günün kazası gerekir.³⁸⁷

Adetli bir kadının, ramazanda gündüzün bir vakti temizlense o günün geri kalan bölümünde -günün başlangıcında oruç tutma ehliyeti olmadığı için- oruç tutması geçerli olmaz. Hanefilere göre böyle bir kadın günün geri kalan kısmında yeme içmeyi bırakmalıdır. Şafii ise gün nasıl başladıysa öyle devam eder diyerek günün geri kalan kısmında da yeme içmeye devam edebilir şeklinde düşünür. Çünkü oruç tutmanın farz olması gibi aynı günde imsakin(yeme içmeyi bırakmanın) farz olması bölünme kabul etmez. Buna göre Şafiiler, gün ortasında çocuk balığ olsa kâfir Müslüman olsa hasta iyileşse vs günün kalan kısmında bu kişilerin imsak yapmaları gerekmez şeklinde düşünürler.

2.2.7.Oruç Tutmanın Mendup Ve Yasak Olduğu Günler

Orucun birinci rüknü olan oruç tutma zamanını -oruç tutulması teşvik edilen, oruç tutulması yasaklanan ve ne teşvik, ne de yasaklanan günler olmak üzere- üç kısma ayırabiliriz. Bu vakitlerin bir kısmında âlimler ihtilaf ederken bir kısmında ittifak etmişlerdir.

Oruç tutulmasının teşvik edildiğinde ittifak edilen gün, aşure günüdür. Ancak aşure günü, Muharrem ayının dokuzuncu günü mü, yoksa onuncu günü mü diye ihtilâf edilmiştir. Bu ihtilâfın sebebi, bu husustaki hadislerin çeşitli olmasıdır. Müslim “*İbn Abbas: 'Muharrem hilalini gördüğünüz zaman dokuzuncu günün sabahını say' dedi. Kendisine: Rasûlullah (s.a.s) Aşure orucunu öyle mi tutardı? diye sordum. Evet dedi*”³⁸⁸ mealinde bir hadis rivayet etmektedir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in aşure günü oruç tuttuğu ve tutulmasını emrettiği zaman kendisine, “*Bugün Yahudi ve Hristiyanlar tarafından kutsal sayılan bir gündür*” diye söylendiği ve kendisinin, “*Gelecek yıl -Allah*

³⁸⁶ Bkz. Süleymaniye Vakfı,(29.09.2009), Erişim Tarihi:02.07.2011, www.suleymaniyevakfi.org .

³⁸⁷ Serahsi, III,81; Feteva-i Hindiyeye, II,8.

³⁸⁸ Müslim, Sıyâm 13,20, no: 1133.

dilerse- dokuzuncu günü tutacağız”³⁸⁹ diye buyurduğu ve fakat gelecek yıla ömrünün vefa etmediği yolunda da bir hadis rivayet olunmuştur.³⁹⁰

İhtilâf edilen günler ise, arefe günü Şevval ayından altı gün ve her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günleridir.

Arefe gününden (Zilhicce ayının dokuzuncu günü) önceki sekiz gün hacılara da hacı olmayanlara da sünnet iken hacıların dua etmeye takatlerinin bulunması için Arefe gününün orucu yalnızca hacı olmayanlara sünnettir. Arefe günü hacıların oruç tutup tutmaması mezhepler arasında az çok ihtilaflıdır şöyleki; Hanbelîlere göre hacı arafatta vakfeye gece duracaksa, oruç tutması mendup gündüz duracaksa mekruhtur. Hanefilere göre hacının zayıf düşmesine sebebiyet verecekse arefe ve tevriye(zilhicce ayının sekizi) günü oruç tutmak mekruhtur. Malikilere göre, tevriye ve arefe günü oruç tutmak mekruhtur. Şafiilere göre, hacı Mekke'de oturuyor da gündüzün arafata gitmişse arefe günü oruç tutması uygun olmaz, geceleyin giderse oruç tutması caizdir. Fakat hacı Mekke'de değil de misafir olursa onun için oruç tutmaması sünnettir.³⁹¹

Şevvalin altı günü hakkındaki ihtilâfa gelince, her ne kadar Peygamber (s.a.s) Efendimizin, “*Kim Ramazan orucunu tuttuktan sonra arkasında Şevval ayından da altı gün tutarsa, bütün yılı oruç tutmuş gibi (sevap kazanmış) olur*”³⁹² diye buyurduğu sabit olmuşsa da İmam Mâlik, ya halkın Ramazan'dan olmayan günleri de Ramazan'dan saymasından korktuğu ya da belki bu hadisi işitmediği veyahut sahih bulmadığı için bu altı gün oruç tutmayı mekruh görmüştür, Hanefilere göre bu orucun haftada iki gün olmak suretiyle dağınık tutulması müstehaptır.³⁹³

Eyyâm-ı bıyz'da (her kameri ayın dolunayla aydınlık olan 13,14 ve 15. günleri)³⁹⁴ oruç tutmak müstehaptır.³⁹⁵ Nitekim Abdullah İbnu Katade, babası(ra)ndan rivayetle “*Rasulullah(sas), bize eyyam-ı bıyzde yani ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmamızı emrederdi ve bunlar yıl orucu vaziyetindedir*”³⁹⁶ derdi. Ancak imam Mâlik, ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmayı, cahiller bu

³⁸⁹ Müslim, Sıyâm 13,20, no: 1134.

³⁹⁰ Şîrâzî, Ebu İshak, *el-Mühezzebe*, Darü'l Kalem, Dımeşk 1992, I,344; İbn Rüşd, II,61.

³⁹¹ İbn Hacer, II,453.

³⁹² Tirmizi, Savm 53; Müslim, Sıyâm 204 no: 1134.

³⁹³ İbn Hacer, II,454; İbn Rüşd, II,61.

³⁹⁴ Mehmed Erdoğan, s.132.

³⁹⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II,627; Feteva-i Hindiyeye, II,29.

³⁹⁶ Ebu Davud, Savm 68(2449).

günlerin orucunu vacib görecekları endişesi ile mekruh saymıştır.³⁹⁷

Peygamberimiz(sas) Pazartesi Perşembe günleri oruç tutmuştur. Nitekim efendimiz(sas) “*Ameller Allaha (cc)pazartesi ve Perşembe günleri arz edilir. Ben amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim*”³⁹⁸ buyurarak bizi de teşvik etmiştir.

Davud orucu olarak bilinen gün aşırı tutulan oruca gelince peygamberimiz(sas) Abdullah b. Amr b. As'ın çok oruç tuttuğunu haber alınca ona, “*Her aydan sana üç gün yetmiyor mu?*” diye söylemiş ve fakat Abdullah 'Ya Rasâlallah, gücüm ondan fazlasına yeter' deyince, “*Öyle ise beş gün olsun*”, demiş ve fakat Abdullah'ın, “*Gücüm ondanda fazlasına yeter*” demesi üzerine, “*Öyle ise yedi*”, “*Öyle ise dokuz*”, “*öyle ise on bir gün olsun*” demiş ve her defasında ‘gücüm ondan fazlasına yeter’ diyen Abdullah yine de ‘Gücüm ondan fazlasına yeter’ deyince: “*Öyle ise Dâvûd (a.s.)’un orucunu tut, onun orucu yılın yarısı idi, bir gün tutar, bir gün tutmazdı*”³⁹⁹ buyurmuştur.

Recep ve şaban aylarında oruç tutmak müstehaptır. Nitekim ümmü Seleme “*Ben Rasulullahın(sav) şaban ve ramazan dışında iki ayı peşpeşe tam olarak oruçla geçirdiğini görmedim*” demiştir.⁴⁰⁰

Oruç tutulması yasaklanan günlere gelince; Yasaklandığında ittifak bulunan günler, Ramazan bayramı ile Kurban bayramının birinci günüdür. Çünkü bu iki günde oruç tutmanın yasaklandığı sabittir. Teşrik günleri oruç tutmanın haram veya mekruh olduğunu kabul edenler vardır. Bu ihtilâfın sebebi, “*Teşrik günleri yiyip-içme günleridir*”⁴⁰¹ hadisinin, bu günler yiyip içme günleri olduğu için bu günlerde oruç tutulamaz demek midir, yoksa bu günlerde yiyip içmek oruç tutmaktan evlâdır demek midir diye tereddüt edilmesidir. Hadisi vücuba hamledenler Teşrik günlerinde oruç tutmak haramdır derken; mendubluğa hamledenler ise mekruhtur demişlerdir. Hadisin vücuba hamledilmesi asıl olduğu halde bunu mendubluğa hamledenler ‘Eğer vücuba hamledilirse, Ebû Said el-Hudrî’nin “Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den, “*İki günde oruç tutmak caiz olmaz: Fıtır(Ramazan bayramının birinci günü) ve nahr günü*”

³⁹⁷ İbn Rüşd, II,64.

³⁹⁸ Tirmizi, Savm 44(747).

³⁹⁹ Buhârî, Sıyâm 30,59, no: 1980.

⁴⁰⁰ Tirmizi, Savm 37(736).

⁴⁰¹ Müslim, Sıyam 144(1141).

buyurduğunu işittim” ⁴⁰² hadisiyle çatışmış olacaktır demişlerdir. Çünkü bu hadisle diğer günlerde oruç tutmak sahihtir şeklinde anlaşılmakta, eğer bu iki günden başka da orucu caiz olmayan günler olsaydı yalnız bu iki günü Rasulullahın zikretmesinin anlamı olmazdı demişlerdir.⁴⁰³

Şekk gününe gelince: Eğer kişi şaban ayının tamamını oruçlu geçirmişse veya daha önceden tutageldiği periyodik oruç günlerinden biri şekk gününe tesadüf etmişse oruç tutabilir ancak böyle bir durum söz konusu değilse tutmamalıdır. Ebu Yusuftan rivayet edilen görüşe göre o günde müftü ve yakın adamları oruç tutarlar. Ama halka da, ramazan hilalinin tesbit edileceği ihtimaline binaen, zeval öncesine kadar oruçlu gibi beklemelerini söyler. Zevalden sonra ise artık oruç tutulmaz. Müftünün kendisi artık kerahet kapsamından çıkacak şekilde oruç tutabilir ancak halk için durum böyle değildir.⁴⁰⁴

Cuma günü oruç tutmak caiz değildir. Cuma günü oruç tutulacaksa bir önceki veya bir sonraki günle Cuma günü birlikte oruç tutulmalıdır.⁴⁰⁵ Rasulullah(sav): *“Cuma gecesini diğer geceler arasında gece namazına tahsis etmeyin, Cuma gününü de diğer günler arasında oruç günü olarak tayin etmeyin, ancak birinizin tutmakta olduğu oruç arasına denk gelirse o hariç”*⁴⁰⁶ buyurmuştur.

Cumartesi günü hakkındaki ihtilâfın sebebi de, *“Cumartesi günü, size farz kılınan oruçtan başka bir oruç tutmayınız”*⁴⁰⁷ diye rivayet olunan hadisin sıhhatinde ihtilâf edilmesidir. Bu hadisi Ebû Dâvûd kaydetmektedir. *“Bu hadis, “Peygamber (s.a.s) bir Cum'a günü Cüveyriyye binti Hars'a uğrayıp onu oruçlu buldu ve kendisine: Dün de oruç tutmuş muydun? diye sordu. Cüveyriye hayır dedi. Peygamber (s.a.s): Yarın da tutacak mısın? diye sordu ve Cüveyriye yine de: Hayır deyince Öyle ise orucunu boz, dedi”*⁴⁰⁸ hadisi ile nesholunmuştur” derler.⁴⁰⁹

İçinde, Allah'ın oruç tutulmasını nehyettiği günlerin bulunması sebebiyle bütün seneyi oruçlu geçirmek de yasaktır. Çünkü Rasûlullah sallallahu aleyhi ve selem

⁴⁰² Ebu Davud, Savm 48.

⁴⁰³ İbn Rüşd, II,63.

⁴⁰⁴ El-Mavsili, I,264.

⁴⁰⁵ Şîrâzî, I,346.

⁴⁰⁶ Müslim, Sıyam 147–148.

⁴⁰⁷ Ebu Davud, Savm 51.

⁴⁰⁸ Buhârî, Savm, 30,63.

⁴⁰⁹ İbn Rüşd, II,65.

şöyle buyurmuştur: “Devamlı oruç tutanın orucu yoktur.”⁴¹⁰ Eğer bayram günleri ve teşrik günlerinde orucunu bozar da kalan günlerde oruç tutarsa, tutmaya gücü yettiği takdirde kerahat kalkar. Tirmizi şöyle demiştir: “İlim ehlinden bir kısmı, kişinin ramazan, kurban ve teşrik günlerinde iftar etmeden bütün sene oruç tutmasını kerih gördüler. Eğer bu günlerde iftar ederse kerahat sınırından çıkmış ve bütün seneyi oruç tutmamış sayılır.”⁴¹¹

Şaban'ın ikinci yarısında oruç tutmaya gelince: Kimisi, 'Mekruhtur' kimisi, 'Caizdir' demiştir. 'Mekruhtur' diyenler, Peygamber (s.a.s) den, “Şaban'ın yarısından sonra, Ramazan gelinceye kadar artık oruç yoktur”⁴¹² diye rivayet olunan hadise bakmışlardır. Caizdir diyenler ise, Ümmü Seleme'nin “Rasûlullah (s.a.s)'ın Şaban ve Ramazan'dan başka iki ay üst üste oruç tuttuğunu görmedim”⁴¹³ hadisine dayanmışlardır.

2.2.8.Oruca Niyetin Zamanı

Her türlü oruç için mümkün oldukça, sabah vakti girmeden önce veya geceden niyet etmek en faziletli olanıdır. Çünkü bu suretle hem mezheplerin bu konudaki ihtilaflarının dışında kalınmış hemde niyet ibadetin başlama vaktiyle aynı zamana getirilmiş olur. Nitekim niyetin hangi vakitte yapılacağı konusu mezhepler arasında ihtilaflı olduğu gibi, niyetin vakti açısından oruç türleri arasında da fark gözetilmektedir.⁴¹⁴

Ramazan orucuna niyetin vakti Ebu Hanife hariç diğer üç imama göre güneşin batmasından fecr-i sadık vaktine kadardır. Ebu Hanife'ye göre gece niyet etmek caizdir. Ancak kişi eğer gece niyet etmemişse zeval vaktine kadar niyet edebilir. Muayyen nezirlerde de durum bu şekildedir. Bu görüşlerin ilkinde teşdid ikincisinde tahfif vardır. Üç imamın görüşünü benimseyerek ihtiyatlı davranmış olurken Ebu Hanife'nin görüşünü benimseyerek de diğer şeri amellere kıyas etmiş oluruz. Çünkü niyetin yeri, istisnalar hariç ibadetlerin başlangıçlarıdır. İkinci görüşün delili ise gündüzün çoğu geçmediyse, nafîle oruçta olduğu gibi oruç esnasında niyet ile iktifa etmektir. Bu görüşe

⁴¹⁰ Nesai, Savm 71.

⁴¹¹ Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*, (Terc.: Ahmed Sarıoğlu), Pınar Yay., İstanbul ts., II,28.

⁴¹² Ebu Davud, Savm 12.

⁴¹³ Tirmizi, Savm, 37(736).

⁴¹⁴ Komisyon, *DİB İlmihal İman ve İbadetler*, DİB Yay., Ankara 2006, I,399.

göre niyete burada fecirden önce vacib değil müstehab deyip orucun sıhhatine değil kemaline tesir eder şeklindedir.⁴¹⁵

Nafile oruca niyetin zamanına gelince İmam Mâlik dışındaki üç imama göre zevalden önce yapılabilir. İmam Mâlik nafile oruç da olsa zevalde niyet edilmez şeklinde düşünür. Üç imamın delili şeriatın sahibinden nafileler hususunda gösterdiği toleransa ait bildirilmiş olana ittibadır. İmam Mâlikin delili ise kişi nafilelerde de farz gibi ihtiyatlı olmalıdır. Nitekim İmam Mâlik, peygamber(sas) “*Fecrin doğuşundan önce oruca azmetmeyen(niyet etmeyen) orucu yoktur*”⁴¹⁶ buyruğuna dayanarak oruç kelimesinin yalnız kullanıldığı için nafileyi de içine alır görüşünü benimser.⁴¹⁷

Bu ihtilafların sebebini birbiriyle tearuz eden rivayetler olarak açıklayabiliriz. Nitekim “*Fecrin doğuşundan önce oruca azmetmeyen(niyet etmeyen) orucu yoktur*”⁴¹⁸ buyruğuna karşılık Hz Aışeden nakledilen şu olay bulunmaktadır: “*Birgün Rasulullah(sas) eve gelip’ sizde yiyecek bir şey var mı?’ diye sordu; ‘Hiçbirşey yoktur’ dedim. Bunun üzerine ‘Öyleyse ben oruçluyum’ dedi.*”⁴¹⁹

Ayrıca gündüz güneş batmadan önce ertesi günün orucuna, oruç tutulan günde ise istiva zamanından akşama kadar ki süre içersinde hiçbir oruca niyet edilmez. Mudayyak yani dar zamanlı vacip olması hasebiyle Ramazanda ramazan orucundan başka oruç tutulamayacağı için, hangi oruca niyet edilirse edilsin ramazan orucu yerine geçer. Fakat kişi daha önceden oruç tutmayı adadığı belirli günde, başka vacip bir oruca niyet ederek oruç tutacak olsa, ağırlık kazanan görüşe göre bu oruç, niyetlendiği vacip oruç yerine geçer belirli adak orucunu kaza etmesi gerekir.⁴²⁰ Kişinin imsak vaktinden önce niyetini değiştirmesi de geçerlidir.⁴²¹

2.2.9.Hasta ve Yolcunun İmsak Ve İftarı

“*Sizden her kim hasta veya yolcu olursa,(tutamadığı günler kadar) diğer günlerde oruç tutar*”⁴²² ayetine binaen kişi ramazanda hasta veya yolcu olursa

⁴¹⁵ Şa’rânî, s.395; Ayrıca bkz Betül Peldek “*İbadetlerde Niyet*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, s.61–62.

⁴¹⁶ Tirmizi, Savm 33; Nesai, Sıyam 68.

⁴¹⁷ Şa’rânî, s.395.

⁴¹⁸ Tirmizi, Savm 33; Nesai, Sıyam 68.

⁴¹⁹ Müslim, Sıyam 169.

⁴²⁰ İbnü'l- Hümmâm, Kemaleddin Muhammet b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l- Kadîr*, byy., Kahire 1987, II,43; Kasani, II,85; Serahsi III,127; DİB İlmihal I,401.

⁴²¹ Feteve-i Hindiyye, II,10.

⁴²² 2.Bakara: 184.

tutamadığı gün sayısınca diğer günlerde orucunu tutar.

Bir kimse fecrin doğuşundan sonra yolculuğa çıkarsa, o gün orucunu bozmaz. Oruca başlarken mukim olduğu için, o günün orucunu tamamlaması gerekir. Cumhura göre O orucu kendi arzusuyla iptal etmesi caiz değildir. Ahmed b. Hanbele ve bazı âlimlere göre caizdir. Bozduğu takdirde hem kaza hem kefaretle mükellef olur. Bu kimse yolculuğa çıktıktan sonra orucunu bozarsa sadece kaza gerekir; orucunu bozup yolculuğa çıkarsa hem kaza hem kefaret gerekir diyenler de vardır. Ama hastalanması halinde hüküm bunun tersinedir. Çünkü bu durumda oruç tutmama özrü ona, Allah (cc) tarafından gelmiştir.⁴²³

Âlimlerden bazıları, sabah evine varacağını bilen kimseye oruç tutmasını müstehab görmüşlerdir. Fakat o gün akşama kadar yiyip içebilir mi, yoksa - yolculuk vasfı, artık üzerinden kalkmış olduğu için- yiyip içmekten sakınmalı mıdır diye ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik ile İmam Şafii “Yiyip içebilir” derken; İmam Ebû Hanife ile tabileri ise “Oruçlu imiş gibi davranır” demişlerdir.⁴²⁴

Ramazan ayı girdikten sonra yolculuğa başlayan kimse orucunu sürdürmek zorunda mıdır, yoksa tutmaya başladığı orucunu kesebilir mi diye ihtilâf edilmiştir. Cumhur, sürdürmek zorunda olmayıp kesebildiği görüşündedir. Bazıları ise “Ramazanın başında yolculukta olmadığı için oruç tutmaya başlayan bir kimse, sonradan yolculuğa çıksa bile orucunu sürdürmek zorunda olup orucunu sakatlayamaz” demişlerdir.⁴²⁵

Yolculukta iftar vaktinin ayarlanmasına gelince; yolculuk doğu batı yönünde olursa zaman farkı daha çok olur. Yolculuklarda varılan yerin mahalli ibadet takvimine göre bu ibadetlerin ifa edilmesi en doğru ve en kolay yoldur. Ayrıca kişi yolculuk sırasında geçtiği yerlerin mahalli ibadet saatlerine göre orucunu ifa etmelidir. Örneğin kişi Tokyo da 28 gün oruç tutmuş ve gittiği Fas’ta bayram ilan edilmiş ise oruç tutmaz, eksik kalan oruçlarını bayramdan sonra kaza eder. Fastan Tokyo’ya seyahat eden kişi de aynı şekilde hareket eder. Şayet böyle bir yolcu için çok uzun yolculuk esnasında iftar ve sahur saatlerinde bir güçlük söz konusu olursa orucunu kazaya bırakır. “*Hilali görünce oruç tutun, hilali görünce oruç bozun. Eğer hava bulutlu olursa şaban ayını*

⁴²³ İbn Hacer, II,440; Mavsılı, I,273; Feteva-i Hindiyye, II,45; Sabık, II,24.

⁴²⁴ İbn Rüşd, II,42.

⁴²⁵ İbn Rüşd, II,43.

otuza tamamlayın”⁴²⁶ hadisi şerif-i de oruçta varılan yerin mahalli takviminin esas alınması gerektiğine bir delildir. Örneğin Ankaradan İstanbul’a gidişte yolcu için orucun süresi 15dk uzar, aksi durumda ise 15dk kısalır. Yolculukta hareket edilen noktaya göre namaz vakitlerinin veya oruç tutma süresinin kısalmasında ya da uzamasında bir mahsur yoktur. Nitekim bunların süresi standart değildir yaz ve kış mevsimine göre uzar veya kısalır.⁴²⁷

Ramazan ayını baştan sona kadar delirmiş olarak geçiren kimseye kaza gerekmez: Çünkü bu kişi Ramazan ayını idrak etmiş değildir. Oruç tutmayı gerektiren sebep, kişinin bu ayı idrak etmesidir. Bu duruma düşen deli oruç tutmaz. Çünkü oruç tutma emrine muhatap değildir. Ve o bu sebeple velayet altına girer. Ama Ramazanın içinde ayılıp kendine gelirse, tutamadığı günlerin orucunu kaza etmesi gerekir: Çünkü bu kişi Ramazan ayını idrak etmiştir. Zira “*Sizden Ramazan ayını idrak edenler (onda oruç tutsun).*”⁴²⁸ âyet-i kerîmesinden maksat; Ramazan ayının bir kısmını idrak etmektir. Eğer Ramazanın tamamını idrak etmek kasdedilmiş olsa idi, o zaman orucun Ramazan ayı sona erdikden sonra tutulması gerekirdi ki; bu icmâa aykırıdır. Ramazan ayının tamamını baygın geçiren kimse ayılınca kaza ile mükellef olur: Baygınlık bir hastalıktır. Vücudun kuvvetlerini zayıflatır ama akli gidermez. Bu sebeple baygın kimse velayet altına alınmaz. Oruç tutma emrine muhatap olur. Tutamadığı oruçları aynen hasta kimse gibi kaza eder.⁴²⁹

2.2.10.Kaza Ve Kefaret Orucunun Vakti

Ramazan orucunun kazası, geçici bir vakitte olmayıp, herhangi bir vakitte edâ edilmek üzere vaciptir. Kaza, edâ gibidir. Yani kişinin kaç gün borcu varsa ziyade etmeden o kadar kaza eder. Kaza ile edânın farkı şudur ki, kazada arka arkaya tutmak gerekmez. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Sizden her kim hasta olur veya yolculukta bulunursa başka günler tutar.*”⁴³⁰ Yani hasta ve misafir olan orucunu bozup, başka günlerde bozduğu kadar birbiri arkasına veya ara vererek tutar. Allahu Teâlâ ayette mutlak olarak orucu zikretmiş, “*arka arkaya tutunuz*”, kaydını koymamıştır.⁴³¹

⁴²⁶ Buhari, Savm 5.

⁴²⁷ Fahrettin Atar, “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, 33–34.

⁴²⁸ 2.Bakara:185

⁴²⁹ Mavsili, I,274–275.

⁴³⁰ 2.Bakara:185.

⁴³¹ Serahsi, III,118; Sabık, II,48–49.

Kaza orucunun sonraki ramazana kadar ertelenmesine gelince; îmam Mâlik, İmam Şâfiî ve İmam Ahmed “Ertesi Ramazan gelinceye kadar mazeretsiz olarak oruçlarını kaza etmeyen yolcu ve hastaya Ramazan'dan sonra kazadan başka, ayrıca keffaret de lâzım gelir”, derken Ebu Hanife ise “Bundan dolayı keffaret lâzım gelmez” demiştir.⁴³²

Kefaret ise bir tür ceza ve telafi yoludur. Allah (cc), bazı kusur ve günahları birtakım vesilelerle affeder. Keffaret de bu vesilelerden biridir ve bir taraftan yasak bir taraftan mübah olan bazı hareketlerden dolayı yapılması icab eden bazı hususi fiillerdir.⁴³³

İmam Mâlik ile tabileri, îmam Ebû Hanife ile tabileri, Süfyan Sevrî ve bir kitle, 'Cima' ile orucunu bozan kimseye hem kaza, hem keffaret lâzım geldiği gibi, mazeretsiz olarak orucunu yemek içmekle bozan kimseye de hem kaza hem keffaret lâzım gelir' demişlerdir. İmam Şafii, imam Ahmed ve Zahirîler ise, keffaretin ancak cima ile lâzım geldiği görüşündedirler.⁴³⁴ Bunun delili Ebû Hüreyre (r.a.)' den rivayet edilen şu hadisi şeriftir. *”Bir adam Nebî aleyhisselam'a gelerek: “Helak oldum, ya Rasûlallah.” dedi. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: “Seni helak eden nedir?” diye sorunca, adam; “Ramazan'da aileme yanaştım” diye cevap verdi. Bunun üzerine Nebî aleyhisselam “Azad edilecek kölen var mı?” diye sordu. Adam; “hayır” dedi. “Aralıksız iki ay oruç tutabilir misin?” diye sordu. Adam; “hayır” dedi. Sonra oturdu. Bu arada Nebî aley-hîsselam'a bir zembil kuru hurma getirmişlerdi. “Al şunları sadaka olarak dağıt” buyurdular. Adam, “Bizden daha fakir olanlara mı? Ya Rasûlullah, vallahi şu iki siyah taşlık arasında bizden daha fazla muhtaç olan kimse yoktur” deyince, Nebî aleyhisselam ön dişleri görünecek derecede güldü. Sonra “Şunu alıp, çoluk çocuğunu doyur buyurdular.”⁴³⁵*

Hanefi ve Şafiilere göre oruç kefaretinde peşisıra olmak bağlayıcı iken İmam Mâlik'e göre peşi sıra tutmaya uymada muhayyerlik vardır. Kefaret ödemesi gereken kişi, köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktan aciz ise hasan-ı basri dışındaki tüm âlimlere göre kefareti oruçla öder. Hasan-ı Basri'ye göre köle azad etmekten aciz olan kişi bir deve veya sığır kurban eder. O, bunu ihramlı iken cinsel ilişkide bulunan kişiye kıyas

⁴³² İbn Rüşd, II,46.

⁴³³ Mehmed Erdoğan, s.302.

⁴³⁴ İbn Rüşd, II,51.

⁴³⁵ Buhari, Savm 29,31.

etmiştir. Ancak kefaretin ne ile yerine getirilebileceği hakkında kıyasla hüküm verilmez. Bu ancak delil yoluyla bilinir. Oruç kefaretinin, deve veya sığır kurban edilerek ödeneceğini ifade eden hiçbir delil yoktur. İbadetlerin ne ile yerine getirileceği konusunda kıyasla hüküm verilemeyeceği gibi, ibadetlerde işlenen suç nedeniyle gereken şey konusunda kıyasla hüküm verilemez. İbn Ebi Leyla dışındaki bütün âlimlere göre kefaretin orucu iki aydır ve peşpeşe olmak üzere tutulur. İbn Ebi Leyla kazaya kıyas ederek kefaretin orucu tutacak kişi bunu ister peşpeşe ister aralıklarla tutar der. Buna göre bir kişi kefaretin borcunu öderken hastalanıp bir gün ara verse kefaretin orucunu baştan tekrar tutması gerekir ancak bir kadın adet gördüğü için bu süre zarfında oruca ara vermişse kefaretin borcuna kaldığı yerden başlar baştan tekrar tutması gerekmez çünkü hastalıkta kişi iyileştiği zaman iki aylık sağlıklı bir süre bulabilir ancak bir kadının hayız görmeyeceği iki ay genellikle bulunmaz ayrıca hastalık kişinin oruç tutmasına engel değildir kişi kendini zorlayarak orucunu tutabilir ancak bir kadının adet görmesi orucuna engel teşkil ettiği için kendini zorlasa bile orucu kabul olmaz. İbn Ebi Leyla'ya göre peşpeşe şartı olmadığı için hastalıkta da yeniden kefarete başlamasına gerek yoktur.⁴³⁶

2.3.İTİKÂFTA VAKİT

Sözlükte “*bir işe veya herhangi bir şeye sarılmak, nefsi o yolda hapsetmek*”⁴³⁷ gibi anlamlara gelen itikâf, dini bir kavram olarak, *ibadet niyetiyle ve kurallarına uyarak, inzivaya çekilmek* demektir.⁴³⁸

Ramazanda oruç dışında ifa edilebilecek ibadetlerden biri de itikâftır. Hz. Aişe (ra) “*Rasûlullah (sas) vefat edinceye kadar Ramazan'ın son on gününde itikâfa girerdi*”⁴³⁹ demiştir.

İtikâfa sadece ramazanda girilmez. Vacip olan i'tikâf, kişinin adadığı günler sayısındadır. Kişi bir gün veya daha çok i'tikâfi adanmışsa adağına uyması vaciptir. Müstehab olan i'tikâf için, mahdud bir vakit yoktur. Bu Ebu Hanifenin ve birçok fukahânın görüşüdür. İmam Mâlike göre bir gün bir geceden az olmaz. Az olsun, çok olsun i'tikâf niyeti ile mescidde durmakla müstehab olan i'tikâf tahakkuk eder.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Serahsi, III,110,126–127.

⁴³⁷ El-Merdavi, *el-İnsaf*, III,369.

⁴³⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü* s.345.

⁴³⁹ Buhârî, İtikâf 1,14; Müslim, İtikâf, 5,(1172).

⁴⁴⁰ Sabık, II,54; İbn Rüşd, II,75.

Ramazan i'tikâfını nezreden— bir kimse, ramazan orucunu tutup itikâf yapmazsa; bu kimsenin diğer bir ayda ard arda olmak şartı ile i'tikâf yapması ve bu i'tikâf günlerinde de oruç tutması gerekir.⁴⁴¹

Oruçlu olmanın i'tikâf için şart olduğuna inananlar gündüzün orucu ancak gecenin gelmesi ile tamamlanır şeklinde düşündükleri için "Bir gece i'tikâf caiz değildir en az bir günle bir gece olması gerekir" derler. Kişi, bir gün veya sayısı belli bir kaç gün için i'tikâf etmeyi adarsa itikâfa ne zaman gireceği noktasında ihtilaf vardır. Şöyle ki; İmam Mâlik, İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife: "Bir ay i'tikâf etmeyi nezreden bir kimse, günün batışından önce mescide girer" demişlerdir. Bir gün i'tikâf etmeyi nezreden kimse ise, İmam Şafii'ye göre fecirden önce mescide girmesi ve gün battıktan sonra mescidden çıkması gerekir. İmam Mâlik ise, bir ay ile bir günü nezredenler arasında fark görmemiştir.⁴⁴²

İ'tikâf tan ne zaman çıkılması gerektiği mes'elesine gelince: İmam Mâlik, Ramazan'ın son on gününü i'tikâf eden kimse için, Bayram namazına mescidden gitmesini müstehab görmekle beraber, "Şayet gün battıktan sonra da mescidden çıksa yeterlidir" demiştir. İmam Şafii ile imam Ebû Hanife de "Güneş batar batmaz çıkar" demişlerdir.⁴⁴³

⁴⁴¹ Feteva-i Hindiyye, II,60.

⁴⁴² İbn Rüşd, II,75–76.

⁴⁴³ İbn Rüşd, II,75–76.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÎ İBADETLERDE VAKÎT

3.1. ZEKÂTTA VAKÎT

3.1.1. Zekâtın Tanımı

Zekâtın sözlük anlamı, *artma, çoğalma, bereket, fazlalık, temizlik* demektir.⁴⁴⁴

Dini bir kavram olarak ise zekât; *bir malın muayyen bir mikdarını muayyen bir zaman sonra müstahik olan bir kısım Müslümanlara Hak Tealanın rızası için tamamen temlik ve ita etmekten ibarettir.*⁴⁴⁵

3.1.2. Zekâtı Geciktirmemek

Zekât sosyal yapıda dengeyi sağlamak, fakirle zengin arasındaki mesafeyi kısaltmak için Allah (cc) tarafından zengin Müslümanlara farz kılınmış ve fakirlerin bir hakkı olarak belirlenmiştir.⁴⁴⁶

Senesi dolunca bir malın zekâtının geciktirilmeden verilmesinde yarar vardır. Nitekim Ahmed ve Buhari'nin ashabdan Ukbe b. Haris'den rivayet ettiklerine göre Ukbe şöyle demiştir: *“Rasulullah(sav) efendimizle birlikte ikindi namazını kıldık. Allah Rasulü selam verince hemen yerinden kalkıp acele dışarı çıktı, hane-i saadete gitti. Çok geçmeden dönüp geldiğinde, ashabın yüzünde bir hayret ifadesini sezdi ve şöyle buyurdu:” Namazdayken hatırıma yanımdaki altın geldi. Bu altının bizimle birlikte akşamlamasını veya gecelemesini hoş görmedim,(fakir ve muhtaçlara) dağıtılmasını emrettim...”*⁴⁴⁷ Bu hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere ihtiyaç sahiplerine verilecek bir nesnenin evde bekletilmesinin, hele o nesne zekât olursa hiç doğru olmayacağı açıktır.

Halk arasında yaygın olan inanişaya göre zekât hangi mala karışırsa o malı telef eder. Yani kişi zengin olduğu halde zekât vermezse, bu zekât hakkı karışan diğer mallarını da bozar ya da kişi fakir olmadığı halde zekât alırsa aldığı bu zekât kendisine ait olan diğer malları da bozar.

Zekâtın farziyetine inandığı halde onu vermeyen kimse büyük günah işlemiş olur. Bunun ahiretteki cezası ise pek ağır olacaktır. Bu tutum içinde bulunan Müslümanlardan İslam devleti zorla zekâtı alıp yerine sarfetmekle mükelleftir. Aynı

⁴⁴⁴ Ayverdi, III,3482.

⁴⁴⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969, IV,77.

⁴⁴⁶ Yıldırım, II,127.

⁴⁴⁷ Buhârî, Salât 18.

zamanda o müslümanı ta'zir de eder. İmam Şafii ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre, devlet gücüyle alınan zekâtın yarısı nisbetinde de ayrıca mal veya parası ceza olarak alınıp dağıtılır.⁴⁴⁸

Bu konuda en açık hadis ise şudur:

*“İnsanlarla, La ilahe illallah, muhammedün rasulullah deyip şهادette bulununcaya, namaz kılıp zekât verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunları yerine getirdiklerinde artık –İslamın ön gördüğü hakkın alınmasında uygulayacağı hüküm müstesna- onlar kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesapları ise Allah'a aittir”.*⁴⁴⁹

Yine bu konuda Hz Ebubekr'in hilafet yıllarında dinden çıkan Araplar oldu. Onbir kabile, “Biz zekâtı Hz Muhammed'in hatırı için veriyorduk. O vefat etti. Artık vermeyeceğiz” diyerek direniyorlardı. Bunun üzerine halife harekete geçti. Onları tenkid etmek için ordu hazırladı. Hz Ömer (ra):

—Ey Rasulullah'ın halifesi! “İnsanlarla, la ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum...” hadisi bizce malum olduğu halde, la ilahe illallah diyen insanlarla nasıl savaşacaksın? Kaldı ki Rasulullah (sav) bunu şu sözleriyle bağlamıştır: “Artık kim böyle söylerse kanını ve malını benden korumuş olur. Ancak İslam ahkâmına göre bir hakkın yerine getirilmesi müstesna.”

Halife ona şu cevabı verdi:

—Allah'a yemin ederim ki, namazla zekât birbirinden ayırıp “namaz kılarız, ama zekât vermeyiz...” diyenlerle savaşacağım. Çünkü zekât mala konulmuş bir haktır. Rasulullah'a verdikleri bir dişi keçiyi bana vermeyecek olurlarsa, vallahi onlarla savaşırım.

Bunun üzerine Hz Ömer(ra) diyor ki:

“Vallahi bu, ancak Allah'ın doğru yolu ilham edip Ebubekir Sıddık'ın kalbini savaşa açmasından başka bir şey değildi, onun haklı olduğunu anladım.”⁴⁵⁰

İşte bu ve benzeri sahih rivayetlere dayanan fukaha, nisaba erişip senesi dolan bir malın zekâtını hemen vermek sünnet veya vacibdir demişlerdir. Geciktirilmesinden dolayı günahkâr olunur diyen fukaha sayısı da az değildir.

⁴⁴⁸ Yıldırım, II,127–128.

⁴⁴⁹ Buhârî, İmân 15; Müslim, İman 32.

⁴⁵⁰ Buhari, Zekât 705.

3.1.3.Zekâtın Vücub Vakti

Zekât kendisine farz olan malın türüne göre ödenir. Altın, gümüş ve paranın, ticaret eşyasının ve kendi kendine otlayan hayvanların zekâtı, üzerinden bir kameri yıl geçtikten sonra her sene bir defa olmak üzere verilir.⁴⁵¹

Toprak ürünlerinde zekât, senede kaç defa ürün alınırsa o kadar verilir. Yani bir araziden bir senede iki kere mahsul alan kişi, iki kere zekât verir. Toprak ürünlerinde zekâtın vücub vakti konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁴⁵²

Şafiiiler “sağlıklı olan meyve olgunlaşınca ve taneler kendilerini tutunca zekât farz olur” demişlerdir. Hanbelîler de Şafii mezhebiyle aynı görüştedirler.⁴⁵³

Toprak ürünlerinde zekât, olgunlaşmaya başladığı andan itibaren takriben hesaplanıp verilebileceği gibi, hasattan kısa bir süre sonra da vermek mümkündür. Toprak ürünleri hasattan kısa bir süre sonra sahibinin kusuru olmaksızın helak olsa veya çalınsa zekâtı düşer. Bu tarihleme meyveler için de geçerlidir.⁴⁵⁴

Şafii, Maliki ve Hanbelîler madenlerde zekât, nisab miktarı maden istihsal edilmesiyle, Hanefi ve Hanbelîler de balda zekât nisab miktarı bal elde edilmesiyle vacib olacağı görüşündedir. Ancak toprak ürünlerinden zekât, ekinler sürülmeden, meyvelerde toplanmadan alınmaz.⁴⁵⁵

Görüldüğü gibi toprak ürünlerinden zekât tahsili, güneş takvim sistemine göre “hasat zamanı”; hububat harmanlanıp sapından çıkarılınca, meyveler toplanınca yapılmaktadır. Madenlerin de elde edilince zekâtı ödenmektedir. Bunlar dışında kalan; altın, gümüş, para, ticaret malları ve hayvanlar ise üzerinden bir kameri yıl geçmekle zekâta tabi olmaktadır.⁴⁵⁶

3.1.4.Zekâtın Ödenme Vakti

Zekâtın vücub şartlarından biri de nisab miktarı mala sahip olan kişinin elindeki malın üzerinden bir yıl geçmesidir. Bir yıldan maksat, güneş yılı değil, ay yılıdır. Ay yılı 354 gündür. Güneş yılı ise bazen 365 bazen de 366gün çeker.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Said Havva, *El- Esas Fi's Sünne Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul, VIII,140.

⁴⁵² Komisyon, *İlmihal*, DİB Yay., Ankara 2006, I,204.

⁴⁵³ Havva, VIII,140.

⁴⁵⁴ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,469.

⁴⁵⁵ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470.

⁴⁵⁶ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

⁴⁵⁷ Ceziri,(Terc.: Mehmet Keskin) II,850.

Zekât için yılbaşı; nisab miktarı mala sahip olduğu zamandır. Bunun için miladi veya hicri yılbaşıları gibi belirli zamanlar söz konusu değildir. Mesela yılın birinci ayında, zaruri ihtiyaçlarından başka, nisab miktarı mala sahip olan kimse için, bu zamandan yani, beşinci aydan itibaren ertesi yılın aynı zamanına kadar, bir yıl olarak hesap edilir. Şayet ertesi yılın aynı zamanında da nisab miktarı mala sahip olursa bu malın üzerinden bir yıl geçmiş olarak kabul edilir ve zekâtı verilir. Zekât verebilecek durumda olan bir insanın, yılsonunda elinde bulunan tüm malı için zekât vermesi gerekir. Yani yılsonunda, kısa bir süre önce ele geçen malın da diğer mallarla birlikte zekâtı verilmelidir. Ele geçen yeni miktar için ayrıca bir yıl geçmesi şartı yoktur. Yıl arasında malın nisabdan aşağıya düşmüş olması, zekâtın verilmesine engel değildir.⁴⁵⁸

3.1.5.Zekâtı Vacip Olan Zaman Eda Etmek

Zekâtın şu üç şartın gerçekleşmesiyle acele verilmesi doğru olur:

- 1-Senesinin dolması
- 2-Sene sonunda da nisap miktarının bulunması
- 3-Asıl ihtiyaçtan fazla bulunması

Bu üç şarttan biri gerçekleşmediği takdirde verilen zekât sadaka yerine geçer.⁴⁵⁹

İslamda prensip olarak ibadetler hemen yerine getirilmesi istenen bir husustur. Çünkü Cenab-ı Allah, “Hayırları işlemede yarış yapınız”⁴⁶⁰ buyurur. Bütün hayır işlerinde acele etmek övüldüğüne göre, malda gerçekleşen fakir hakkının biran önce hak sahiplerine ödenmesi de övülmeye değer bir iştir.

Fıkıh kitaplarında zekât borcunu özürsüz geciktiren kişinin günahkâr olduğu ve şahitliğinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.⁴⁶¹

Zekât malını vacib olduğu zaman hemen ayırmak gerekir. Zekâtı vacib olduğu zamandan sonraya bırakmak haramdır. Çünkü malda gerçekleşen zekât borcu artık kul hakkıdır. Ancak edası mümkün olmazsa o zaman mümkün olan vakte kadar tehir etmek caizdir.⁴⁶² Mesela zekâtın yerine ulaşmasını temin gayesiyle daha muhtaç fakirleri aramak, gurbette olan fakir akrabaya zekât göndermek veya zekât malına o anda

⁴⁵⁸ Mustafa Varlı, *İslam İlmihali*, Vakıf, İstanbul 2005, s.259.

⁴⁵⁹ Yıldırım, II,129.

⁴⁶⁰ 3.Ali İmran:133.

⁴⁶¹ İbni Abidin, IV,33.

⁴⁶² Sabık, II,204.

mükellefin ihtiyacının bulunması, daha sonra borcunu ödemesi halinde iktisadi bir sıkıntıdan kurtulmasının söz konusu olması gibi sebeplerle zekât borcunun ödenmesi bir süre geciktirilebilir. Ancak bu erteleme süresi içinde zekât mal telef olursa, tahakkuk eden zekât miktarını öder. Çünkü zekât borcu doğmuş, mükellef verme imkânına da kavuşmuş, ama herhangi bir sebeple ödemeyi geciktirmiştir.⁴⁶³

Hız Ömer'in kıtlık yılında güç duruma düşen zekât mükelleflerinin zekât borçlarını ertesi yıla ertelediği rivayet edilir. Fakihlerin çoğunluğu Hız Ömer'in bu uygulamasını esas alarak zekât borcunun ödenmesinde böyle bir ihtiyaçtan dolayı erteleme yapılabileceği görüşüne varmışlardır. Ancak Ahmet b. Hanbel ve bazı Maliki fakihleri ise durum ne olursa olsun zekât borcunun ertelenemeyeceği görüşündedirler.⁴⁶⁴

3.1.6.Senesi Dolmadan Bir Malın Zekâtının Verilip Verilemeyeceği

Nisab miktarında olan bir malın zekâtı, daha sene dolmadan erkene alınarak verilebilir. Çünkü vücuda sebep olan nisap bulunmuştur. Sonradan ödenecek olan bir borcu öne alıp acele ödemek esasen sahihtir. Bu fakirler için yararlı olan bir iştir. Fakat nisap miktarında olmayan bir mal nisap miktarına ulaşmış olursa, o andan itibaren bir sene sonunda ayrıca zekâtını vermek gerekir. Önceden verilmiş olan zekât, bir sadaka yerine geçer.⁴⁶⁵

Sene başında elinde yüzbin lirası olan zengin sene ortalarına doğru ikiyüz bin liranın zekâtını hesaplayıp fakirlere verirken, sene sonuna kadar mevcut param ikiyüz bin olursa, zekâtını şimdiden ödemiş olurum. Yine yüz bin de kalırsa, gelecek senenin zekâtına karşılık vermiş olurum, şeklinde niyet eder verirse, caiz olur. Sene sonunda parası yine yüzbin olarak kalırsa, gelecek senenin zekâtını şimdiden ödemiş sayılır.⁴⁶⁶

İmam Mâlik'e göre, zekât acele edilerek vaktinden önce verilemez ibadetlerde aynı şekilde, vakitlerinden önce yerine getirilemez. İmam Şafii'ye göre, yalnız bir senelik zekât önceden verilebilir. Daha fazla yıllar için önceden verilemez.⁴⁶⁷

Nisab miktarındaki bir malın birkaç senelik zekâtı birden verilebilir. Yılsonunda bu mikdar mevcut bulundukça zekâtları verilmiş olur. Bu miktar azalırsa, verilen fazla kısım sadaka yerine geçer. Bir kimsenin mesela, bin lirası olduğu halde, iki

⁴⁶³ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470.

⁴⁶⁴ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470–71.

⁴⁶⁵ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁶⁶ Yıldırım, II,129.

⁴⁶⁷ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

bin lira sanarak ona göre zekât verecek olsa, bu fazla verdiği zekâtı ertesi senenin zekâtına sayabilir.⁴⁶⁸

Bir kimse, her ikisi de, ayrı ayrı nisab miktarında olan altın ve gümüşten ibaret mallarından yalnız birinin adına zekâtını acele ederek önceden vermiş bulunsa, bu zekât her ikisine sayılarak verilmiş olur. Çünkü bunlar, cinsleri bir sayılıp birbirine ilave edildiğinden, böyle bir ayırım boşunadır. Onun için bunlardan biri, yıl içinde helak olacak olsa, bu zekât tamamen diğeri için sayılmış olur. Fakat hayvanlar hakkında böyle değildir. Bu cins hayvanların zekâtını böyle acele olarak önceden vermek, diğerlerinin zekâtına sayılmaz.⁴⁶⁹

Şevkani şöyle demiştir: “Şafii, Ahmet ve Ebu Hanife bu görüşü benimsemiş; Hadi, Kasım ve Müeyyed Billâh; “Böyle yapmak efdaldır” demişlerdir. Malik, Rafi’, Süfyan Servi, Davud, Ebu Ubeyd, İbnül Haris, ehli beytten kişiler ve Nasır; “Üzerinden bir sene geçinceye kadar zekâtını vermek kifayet etmez” demişler ve daha önce geçmiş bulunan “zekâtın vacib olmasının, üzerinden bir sene geçmesine bağlı olduğu” hadisini delil getirmişlerdir. Bu görüşü kabul etmek, zekâtın vacib olması için üzerinden bir sene geçmesi hakkındaki görüşe ters düşmez. Ancak tartışma daha önce verilmesinin caiz olması konusundadır.⁴⁷⁰

Aslında tüm bu ihtilafların nedeni; zekâtın bir ibadet mi, yoksa fakirlere verilmesi gereken bir hak mı olduğu konusudur. Zekâtın ibadet yönünü görenler ibadetlerin vaktinde yapılması gerektiğini düşünerek zekâtın da vaktinden önce ödenmemesi gerektiğini benimsemişlerdir. Zekâtın kul hakkı yönünü benimseyenler ise onu hakkı olana bir an önce verilmesinin bir mahsurunun olmadığını düşünmüşlerdir.

İmam Şafii rivayet ettiği şu hadisle kendi görüşüne delil getirmiştir: Hz Ali’den rivayet edilen bir hadiste Hz Peygamber, amcası Abbas’ın zekâtını vaktinden önce ödeyip ödeyemeyeceğini sorması üzerine ona ödeyebileceğini söylemiş, Abbas da iki senelik zekât borcunu peşin ödemiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁶⁹ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁷⁰ Sabık, II,205.

⁴⁷¹ Hadis için bkz., et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen (el-Câmi’u’s-Sahîh)*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Fikr, Zekât, 37.

3.1.7.Bir Malda Zekât Borcu Doğduktan Sonra Malın Yok Olması

Zekât farz olduktan sonra malın kaybolması durumunda fıkıhçıların görüşleri de şöyledir:

“Zekât farz olduktan sonra malın helak olması durumunda zekâtında düşeceği konusunda fıkıhçıların iki ayrı görüşleri vardır.”

Hanefiler şöyle demişlerdir:

“Zekât farz olduktan sonra mal helak olursa, zekâtta düşer fıtır zekâtı ve aynı şekilde hac için ayrılan paraya gelince, bunlar farz olduktan sonra para helak olursa, şahitlerin ölmesiyle evlilik akdi bozulamayacağı gibi aynı şekilde farziyet sabit olduktan sonra bunların farziyeti düşmez.”

Ulemanın çoğunluğunun görüşü ise şöyledir:

“Zekât farz olduktan sonra mal helak olursa zekât düşmez mal sahibi zekâtını tazmin eder. Çünkü bir kimse üzerine bir şey farz olmuş ise onu ödeme imkânının bulunmaması, üzerinden farziyeti düşürmez”

Malikiler hayvanların zekâtını, yukarıdaki görüşlerin dışında saymışlardır. Buna göre bu hayvan telef olursa, zekâtları da ortadan kalkar.⁴⁷²

3.1.8.Senesi Tamamlanmadan Zekâtın Bir Fakire Verilmesi

Sene tamamlanmadan kişi zekâtını bir fakire verir ve o fakir de yine sene tamamlanmadan zengin olur veya dinden çıkar veya ölürse, verilen zekât caiz olur. Ancak fukaha bu konuda farklı görüşler belirtmişlerdir.⁴⁷³

3.1.9.Sene Sonunda Fiyatların Yükselmesi Veya Düşmesi Durumu

Bunu bir misalle açıklayalım: Elinde 200 dirheme tekabül eder miktarda ticaret için buğday bulunur ve senesi tamamlandıktan sonra fiyatı yükselir veya düşerse, bu durumda ya mevcut buğdayın kırk da birini ayın olarak çıkarıp zekât olarak verir veya vacip olduğu günün rayicine göre hesaplayıp nakit olarak zekâtı çıkarılarak verilir.

Vacip olduğu gün, kameri senenin tamamlandığı gündür. Bu, İmam Ebû Hanife'ye göredir. İmameyn'e göre, zekâtı ödediği günün rayicine göre hesaplamak gerekir. Aynı zamanda mal, bulunduğu beldenin rayicine göre takdir edilir. Bunu bir

⁴⁷² Havva, VIII,141–142.

⁴⁷³ Yıldırım, II,130.

misal ile açıklayalım: Türkiye’den Suudi Arabistan’a gönderilen malın üzerinden bir sene geçtiği halde satılmadık beklerse, o malın fiyatı Türkiye’ye göre değil, bulunduğu yer olan Suudi Arabistan’a göre hesaplanır ve ona göre zekâtı verilir.⁴⁷⁴

3.1.10. Alacaklının Zekât Borcu

Malın tam mülk olması şartının tabii bir sonucu olarak, bir kimsenin başkasının zimmetindeki alacağı için zekât verip vermeyeceği veya hangi şartlarda vereceği fakihler arasında tartışma konusu olmuştur.

Fakihlerin çoğunluğuna göre alacaklar iki ana gruba ayrılır: a) Tahsil edileceği umulan alacaklar, yani ödeme imkânına sahip ve borcunu da kabul eden kimsedeki alacaklar zekâta tabidir. Alacaklı, her sene diğer malları ile birlikte bu alacağının zekâtını da öder. b) Tahsil edileceği umulmayan alacakların ise, ancak elde edilince zekâtı verilir. Elde edilince, geçmiş bütün yılların zekâtı ödenir diyenler de, sadece son bir yılın zekâtı ödenir diyenler de vardır. Hanefi müctehidlerine göre, elde edilmesinin üzerinden bir yıl geçmedikçe bu alacağın zekâtı ödenmez.⁴⁷⁵ Hanefi fakihler, alacağın zekâtı konusunu biraz daha detaylı şekilde ele almışlar ve alacağı üç gruba ayırmışlardır:

a) Kuvvetli alacak(deyn-i kavi): Borç verilmiş paralar ile ticaret mallarını bedelleri olan alacaklardır. Bunlar borçlular tarafından inkâr edilmedikçe, tahsil edildiklerinde geçen senelere ait zekâtları da verilmelidir. Fakat mükellef alacağından en az kırk dirham(yani zekât nisabının 1/5’ kadar miktar) tahsil etmedikçe zekât borcunu ödemek zorunda değildir.

b) Orta kuvvette alacak(deyn-i mutavassıt): Ev kirası gibi zekât mevzuu olmayan bir malın bedelidir. Bu alacakta da geçen senelerin zekat borcu gerçekleşir., ancak zekat borcunun ödenme mecburiyeti için alacaklının en az 200 dirhem miktarı (nisab miktarı kadar) tahsil etmesi gerekir.

c) Zayıf alacak(deyn-i zaif): Mal bedeli olmayan –mehir ve diyet gibi- alacaklardır. Bu tür alacak zekâta tabii değildir. Tahsil edildikten sonra diğer şartların gerçekleşmesi ile zekâta tabi olur.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ Yıldırım, II,141–142.

⁴⁷⁵ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,430–431.

⁴⁷⁶ Komisyon, *DİB İlmihal*, I, 431.

Fakihlerin bu konudaki farklı görüşlerinden hareketle bir özet vermek gerekirse; borçlu kabul ettiği ve ödeme gücüne sahip olduğu için ödenme ihtimali yüksek olan alacağın her yıl zekâtının verilmesi, borçlunun ödeme güçlüğü içinde bulunması veya ödemeyi kabul etmemesi gibi durumlarda ise elde edildikten sonra alacağın zekâtının verilmesi uygun olur.⁴⁷⁷

3.1.11.Zekâtın Ölüm Hastalığı Gelip Çatıncaya Kadar Geciktirilmesi

Bir kişi kendisine zekât gerektiği halde bunu ödemez ve ölüm hastalığı gelinceye kadar geciktirirse, yapacağı ilk iş, varislerin haberi olmadan bu zekâtı dağıtmaktır. Elinde nakit parası yoksa mevcut mallardan da hemen ayırıp veremiyorsa, ölmeden evvel ödeyebileceğini kestirebiliyorsa ödünç para bulup zekâtını öder. Ödeyebileceğinde şüpheli ise, ödünç para bulmaya çalışmaz. Çünkü kullara borçlu olmak, zekâtı ödememekten daha ağır bir haktır.⁴⁷⁸

3.1.12.Üzerinde Zekât Borcu Bulunduğu Halde Ölen Kimse:

Hanefiler, zekâtın mükellefin niyetiyle eda edilen ve niyabet kabul etmeyen bir ibadet olduğunu ileri sürerek, mükellefin ölmesiyle zekât borcunun da düşeceğini söylemişlerdir. Ancak ölen vasiyet etmişse mirasının üçte bir miktarından zekât borcu ödenir. Vasiyet etmemiş ise mal varislerine intikal eder. Fakat varisleri ödeme mecburiyetinde değildirler. Ancak öderlerse bu nafile bir sadaka yerine geçer. Çünkü zekât bir ibadettir. Her ibadet gibi niyetle eda edilir. Borçlunun ölmesi sebebiyle niyet olmadığından borç da düşer. hanefiler zekât borcunu ödemediği için ölen kimsenin, namazı orucu terk ederek ölen kimse gibi günahkâr ve borçlu olarak öldüğü ve geride kalanların onu borçtan kurtaramayacağı görüşündedirler.⁴⁷⁹

Zekâtın niyete dayalı bir ibadet olma vasfından çok ihtiyaç sahiplerinin hakkını ilgilendiren yönünü ön planda tutan cumhura göre ise, zekât borcu mükellefin ölümü ile ortadan kalkmaz. Aksine ölen vasiyet etmese de terikesinden ödenir. Namaz ve oruç bedeni ibadetlerdendir. Onların yerine getirilmesi için başkasını vekil tayin etmek mümkün değildir. Mali bir ibadet olan zekâta ise vekâlet geçerlidir. Çocuk ve akıl hastasının mallarından velileri nasıl zekât ödemekle mükellefse ölenin varisleri de onun

⁴⁷⁷ Komisyon, *DİB İlmihali*, I,431.

⁴⁷⁸ Yıldırım, II,145.

⁴⁷⁹ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

zekât borcunu ödemekle sorumludur.⁴⁸⁰ Çünkü Allah miras hakkında şöyle buyurmuştur: “vasiyet ettiği şey veya borcu ödendikten sonra...”(Nisa, 11).Zekât ise Allah’a ait bir borçtur.

3.2. FITİR SADAKASINDA VAKİT

3.2.1.Fitrenin Tanımı

Halk arasında fitre de denilen sadaka-i fıtr, sadaka kelimesi ile iftar etme, Ramazan Bayramı, yaratılış anlamına gelen fıtr kelimesinin birleşiminden meydana gelmiştir. Fıtr sadakası, dinen zengin olarak ramazan ayının sonuna yetişen müslümanın belirli kimselere vermesi vacip olan bir sadakadır.⁴⁸¹

Fıtr sadakasına baş zekâtı ve beden zekâtı da denmektedir. Bu isimlendirmeler onun şahsa bağlı, şahıs başına konmuş bir mali yükümlülük olması özelliğine dayanmaktadır.⁴⁸²

Fitre, hicretin ikinci yılında, ramazan orucunun farz kılındığı yıl zekâtтан önce meşru kılınmıştır.⁴⁸³

3.2.2.Fıtr Sadakasının Hikmeti Ve Yararları

Her ibadetin olduğu gibi fıtr sadakasının da pek çok hikmeti ve yararları vardır:

- 1)İnsanın ramazan ayı boyunca tuttuğu oruçta bir noksanlık olması halinde, fıtr sadakası ile Yüce Allah’ın rızası kazanılarak noksanlığı tamamlanmış olur.
- 2)Söz ve davranışlarla, ramazan boyunca, istemeyerek işlenen suçların, ramazan sonunda fitre vermek sureti ile hayırlı bir iş yapılarak affedilmesi sağlanır.
- 3)Her Müslüman için ortak bir sevinç ve şenlik günü olması gereken bayram gününde, fıtr sadakası ile fakir ve muhtaçların da bu duygulara ortak olmaları sağlanır.
- 4) Kısaca fitre, sosyal yardımlaşmanın ibadet haline dönüştürülmüş bir şeklidir. Zira fitre verilince; bayramda fakirler sevinir, toplum huzur bulur. İnsanlar arasında sevgi ve dostluk kurulmuş olur.

⁴⁸⁰ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

⁴⁸¹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.568.

⁴⁸² Komisyon, *DİB İlmihal*, I,502.

⁴⁸³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1991, s.551.

5)Farz olan zekât ibadetindeki hikmet ve yararların tamamı, fitrede de vardır.⁴⁸⁴

3.2.3.Fıtır Sadakasını Ödeme Vakti

Fitre yükümlülüğünün ne zaman doğduğu ve ne zaman yerine getirilmesi gerektiği konusunda fakihler arasında farklı görüşler vardır. İmam Şafii, Ahmed b. Hanbel ve bir rivayette İmam Mâlik’e göre fitre yükümlülüğü ramazanın son günü güneşin batmasıyla, Ebu Hanife’ye ve diğer bazı müctehid imamlara göre ise bayram günü tan yerinin ağarmasıyla doğar. Birinci gruba göre oruçla alakalı olan bu sadaka ikinci gruba göre bayramla alakalıdır ve kurban kesiminde olduğu gibi fitre de vaktinden önce vacib olmaz. Bu görüş ayrılığının uygulamadaki sonucu, bir mükellefin ramazanın son günü güneş batımından sonra ölmesi veya bir çocuğun bayram sabahı doğması gibi nadir durumlarda ortaya çıkar.⁴⁸⁵ Yani Hanefilere göre bayram gecesi Müslüman olan kişinin veya o gece doğan çocuğun fitresinin verilmesi gerekir. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise bu kişiler fitre ile mükellef değildirler. Hanefiler’e göre ramazan bayramının ilk günü fecrin doğumundan önce vefat eden veya fecirden sonra doğan çocuk için fitre vacib olmaz. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu iki durumda da kişilere fitre yükümlülüğü doğar.⁴⁸⁶

Fitrenin ödeme zamanına gelince, bu konudaki hadisler ve sahabe uygulamaları, bu vaktin bayramın birinci günü sabah namazıyla bayram namazı arası olduğunu göstermektedir. Ancak fakihler, yoksulun lehine olacağını düşünerek fitrenin bayramdan bir kaç gün öncesinden verilebileceğini söylerler. Hatta İmam Şafii bir ay, Ebu Hanife bir yıl, Zeydiyye mezhebi ise iki yıl öncesinden ödenebileceği görüşündedir. Fakihlerin çoğunluğuna göre fitrenin ödenmesinin bayramdan sonraya bırakılması mekruh olmakla birlikte yapılan ödeme kaza değil edadır. Bazı fakihler ise fitreyi bayram sonrasına bırakmayı haram sayar ve yapılan ödemeyi kaza olarak nitelendirir. Fitreden maksadın fakir Müminlerin bayram günlerinde ihtiyaçlarını karşılamak olduğu düşünülür ve ilgili hadislerle sahabe tatbikatı da göz önüne alınırsa önemli bir mazeret bulunmadıkça bu ibadeti bayram gününden sonraya bırakmanın uygun olmadığı anlaşılır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Varlı, s.281.

⁴⁸⁵ Yunus Vehbi Yavuz, “Fitre” *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1996, XIII,160.

⁴⁸⁶ Komisyon, *DİB İlmi Hal*, I,506.

⁴⁸⁷ Yavuz, *DİA*, XIII,160.

Özet olarak bütün mezheplere göre, fitrenin Hz Muhammed'in uygulamasına binaen bayram namazına girmeden önce verilmesi müstehaptır. Bununla birlikte bilginler, yine Hz Muhammed'in hadislerinde ifade edilen yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi amacına uygun olarak fitrenin bayramdan bir iki gün önce ödenmesini teşvik etmişlerdir.⁴⁸⁸

3.3 KURBANDA VAKİT

3.3.1.Kurbanın Tanımı Mahiyeti:

Sözlükte “*yaklaşmak, Allaha yaklaştırmaya vesile olan şey*” anlamlarına gelen kurban, dini bir terim olarak, *ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı* ifade eder.⁴⁸⁹

Kurban ibadeti insanlık tarihi kadar eskidir. Hemen hemen bütün ilahi dinlerde kurban kesmek, insanı manen Allah'a yaklaştıran bir ibadet sayılmıştır. Kur'an-ı kerimde Hz Âdemin iki oğlunun Allaha kurban takdim ettikleri⁴⁹⁰, Hz İbrahim'in, oğlunu kurban etmekle imtihan olduğu⁴⁹¹ bildirilmektedir.⁴⁹²

Hedy, adak, akika ve udhiyye kurbanları hakkında kısaca bilgi verip ne zaman kesildikleri üzerinde duracağız:

3.3.2.Hedy Kurbanının Vakti

Sözlükte “*hediye etmek göndermek, yol göstermek, izinden gitmek*” anlamlarına gelen hedy, fıkhi bir terim olarak, *Allaha manen yaklaşmak için veya bir cinayetten dolayı kefarete olarak kesilmek üzere Harem-i Şerife götürülen veya kendisi veya parası gönderilen kurban* demektir.⁴⁹³

Vacip ve nafil hedy olmak üzere hedy ikiye ayrılır. Vacip olan hedy de temettü-kıran hedy, ceza hedy, ihsar hedy, fevat hedy ve adak hedy olmak üzere beş kısma ayrılır.⁴⁹⁴

Heydin kesim zamanına gelince; İmam Mâlik “Temettü' haccı kurbanı ile nafil kurbanlar bayram gününden evvel kesilirlerse kâfi gelmez” demiştir, İmam Ebû

⁴⁸⁸ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,506.

⁴⁸⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.388.

⁴⁹⁰ 5, Maide: 27.

⁴⁹¹ 37. Saffat: 100–110.

⁴⁹² Yunus Vehbi Yavuz-İsmail Karagöz “Kurban”, *İslama Giriş*, DİB Yay., İstanbul 2007, s.328 .

⁴⁹³ Erdoğan, s.190.

⁴⁹⁴ İsmail Karagöz vd., *Hac İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2007, s. 116-118.

Hanife nafîle kurbanların bayramdan önce kesilmesini caiz görmüştür, İmam Şafii “Her ikisinin de bayramdan önce kesilmesi caizdir” demiştir. Cumhur “Eğer hedy yerine oruç tutulursa istendiği yerde tutulabilir” demiştir. Çünkü oruç tutmakta ne Harem, ne de Mekke halkının menfaati yoktur. Fakat hedy yerine verilen sadakada ihtilâf etmişlerdir. Ulemanın cumhuru “Mekke ve Harem yoksullarına verilmesi gerekir. Çünkü Harem avı cezasına bedeldir” demişlerdir, İmam Mâlik ise “Sadaka da oruç gibidir. Mekke haricinde de verilmesi caizdir” demiştir.⁴⁹⁵

Bu konu el-Hidaye kitabında daha farklı bir şekilde ele alınmıştır. Şöyle ki:

(Haccın nafîle kurbanı İle Temettü' ve Kıran haccı kurbanları bayramdan önce kesilemezler. Fakat İmam Muhammed Mebsutta “Haccın nafîle kurbanı bayramdan önce kesilebiliyorsa da, bayrama bırakmak daha iyidir” diye kaydetmektedir ve sahih olan görüş de budur.) Zira haccın nafîle olan kurbanı Harem'in hediyesi olduğu için sevaplıdır. Harem'e hediye olması da Harem'e ulaştırılması ile gerçekleşmiş olur. Bu durumda da, ne zaman kesilirse kesilsin caizdir. Fakat bayram günlerinde kurban kesmenin ibadet olması hasebiyle bayrama bırakmak daha iyidir. Temettü' ve Kıran haccı kurbanlarının bayramdan önce kesilmesinin caiz olmayışının delili ise Cenâb-ı Hak; “Kurbanlarınızdan yeyin ve sıkıntıda olan yoksula yedin. Ondan sonra tıraş olun, tırnaklarını kesip temizlensinler”⁴⁹⁶ buyurmuştur. Tıraş olup temizlenme zamanı ise bayram günüdür. Bunun için Temettü' ile Kıran haccı kurbanları, bayram kurbanı gibi bayram günleri dışında kesilemezler. (Diğer kurbanları İse kişi istediği zaman kesebilir.) İmam Şafii haccın bütün kurbanlarını Temettü' ve Kıran Haccı kurbanlarına kıyas ederek “Hiç bir kurban, bayramdan önce kesilemez” demiştir. Çünkü ona göre Temettü ile Kıran haccı kurbanları da kefareet kurbanlarıdır.

Biz diyoruz ki Diğer kurbanlar kefareet kurbanları oldukları için bayram ile ilgileri yoktur. Zira bu kurbanlar hacda işlenen herhangi bir kusurun yerine geçsin diye kesilirler. Bunun için denilebilir ki: ne kadar erken kesilseler o kadar iyidir. Temettü' ile Kıran haccı kurbanları ise, vakitli birer nüsük oldukları için bayram kurbanı gibi bayram günlerine mahsusturlar. (Hac kurbanları Harem'den başka bir yerde kesilemezler.) Zira Cehâb-ı Hak, ihramda av öldüren kimseye lâzım gelen cezayı; -

⁴⁹⁵ İbn Rüşd, II,239.

⁴⁹⁶ 22.Hacc: 28–29.

Kâbe'ye ulaşacak bir kurban-⁴⁹⁷ diye vasıflandırmıştır. Bunun için bu vasıf haccın bütün kurbanlarında şart olmuştur. Hem de hac kurbanına Hedy denilir. Hedy ise hediye olarak bir yere gönderilen kurban demek olduğu için onun mefhumunda Harem vardır. Zira hedyin yeri Harem'dir. Peygamber Efendimiz (Şallallahü Aleyhi ve Sellem) de; “Minanın her tarafı kurban kesme yeridir. Mekke'nin de bütün yol ve dereleri kurban kesme yeridir”⁴⁹⁸ buyurmuştur.

3.3.3. Adak Kurbanının Vakti

Adak, dinen mükellef olmadığı halde kişinin farz veya vacip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allaha söz vermesine denir.⁴⁹⁹

Adak herhangi bir şart veya zamana bağlanmamışsa (mutlak adak), adanır adanmaz borç terettüp eder ve bu borcu hemen yerine getirmek müstehab olur. Bir şarta bağlanan adağın(muallak adak) yerine getirilmesi ise o şart gerçekleşince vacip olur. Şart gerçekleşmesinden önce adak yerine getirilirse geçersiz olur; yapılan ibadet ise nafil sayılır. Şart gerçekleşince yeniden yerine getirilmesi gerekir.⁵⁰⁰ Adanan şeyler konusunda hüküm böyle olduğuna göre bu durum adak kurbanı için de söz konusudur.

3.3.4. Akika Kurbanının Vakti

*Yeni doğan çocuğun başındaki ana tüyüne **akika** denir. Böyle bir çocuk için şükran ifadesi olmak üzere kesilen kurbanı da akika denilir. Bunun asıl adı “Nesike”dir.⁵⁰¹*

Araplar eskiden beri çocukları için akika kurbanı keserlerdi. Akika, onlarca gerekli bir şeydi ve güçlü bir âdetti. Bunda, millî (dinî), medenî ve nefsanî yönden birçok maslahat vardı. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), bu güzel âdeti olduğu gibi bıraktı, üstelik onunla kendisi de amel etti ve insanları teşvikte bulundu.⁵⁰² Öyle ki Büreydetü'l - Eslemi (r.a): “Cahiliye devrinde birimizin çocuğu doğduğu zaman bir koyun keser ve kanını çocuğun başına sürerdi. Nihayet Allah İslâm'ı getirince, artık bir koyun kesmeye

⁴⁹⁷ 5.Maide: 95.

⁴⁹⁸ Muvatta, Hacc 178, (1, 393); İbnu Mace, Menasik 73, (3048).

⁴⁹⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.5.

⁵⁰⁰ Ahmet Özel, “Adak”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1988, I,340.

⁵⁰¹ Erdoğan, s.20.

⁵⁰² Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, İz Yayınları, II,457.

ve çocuğun başını traş edip zağferanla kokulamaya başladık” demiştir.⁵⁰³

Akika kurbanının ne zaman kesileceğine gelince; Salih b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Babam akika hakkında "Yedinci günde boğazlanır. Yapmazsa, ondördüncü günde, o zaman da yapmazsa yirmibirinci günde" demiştir.” Ayrıca El-Meymuni de şöyle söylemiştir: “Ahmed b. Hanbel'e çocuk için ne zaman akika kesileceğini sordum. O da:"Hz, Aişe, "Yedi gün, ondört gün ve yirmibir gün" demiştir.”⁵⁰⁴ Buna göre kişi eğer zengin ise, doğumdan sonraki yedinci gün kesilir. Olmazsa ondördüncü gün, bu da olmazsa, doğumunun yirmi birinci günü keser. Eğer eli bollaşmazsa, herhangi bir gün de kesebilir.⁵⁰⁵ Nitekim İmam Mâlik şöyle demiştir: “Çocuğun doğduğu gün, hesaba dâhil edilmez. Ancak doğduğu günün gecesindeki fecrden önce doğmuşsa, o gün hesaba dâhil edilir”. İşin zahirine bakacak olursak; Akikanın bu vakte bağlı kılınması müstehaptır. Yoksa dördüncü, sekizinci, onuncu günde veya daha sonraki günlerde de kesilmiş olsa yeterlidir. Akikada, boğazlama gününe itibar edilir, pişirme ve yeme gününe değil.⁵⁰⁶

Akikanın yedinci gün kesilmesinin hikmeti -Allahü a'lem- şudur: Çocuk doğduğu zaman kurtuluş ile helak olma arasında kararsız bir durumda olur ve müşahade edilen hallerinin ve vücudunun sağlam, fıtratının sağlıklı olduğuna, hayatı kabul edeceğine delalet eden bir vakit üzerinden geçinceye dek çocuğun yaşayıp yaşayamayacağı bilinemez. İşte bu müddetin miktarı yedi gün olarak belirlenmiştir. Hafta günlerin oluşturduğu bir birimdir. Nitekim yıl da ayların oluşturduğu bir birimdir. Akika için yedinci günün tayin edilmesinden maksat şudur: Bu yedi gün, hayatın ilk aşamasıdır. Çocuk bunu tamamladığı vakit, ikinci aşamaya geçer ki, bu da aydır.⁵⁰⁷

Kurban bayramı ile akikanın birleşmesi durumunda; Hanbelîler şöyle demiştir: Akıka günü ile kurban bayramı günü denk gelirse, her ikisi için bir kurban ile yetinmek mümkündür. Bayram günü ile cuma günü denk düştüğünde, her ikisi için bir gusül yeterli olduğu gibi bu da yeterlidir.⁵⁰⁸

⁵⁰³ Ebu Dâvud, 2843.

⁵⁰⁴ Hüseyin Alıcı, *Akika ve Hükümleri*, (Terc.: Muhammed Şahin), İslamhouse 2009, s.21.

⁵⁰⁵ Sabık, III,161.

⁵⁰⁶ Alıcı, s.22.

⁵⁰⁷ Alıcı, s.42-43.

⁵⁰⁸ Sabık, III,161.

3.3.5.Udhiyye Kurbanının Vakti

Udhiye veya idhiye; *kurban bayramında kurban kesim günlerinde Allahın rızasını ve sevap kazanmak maksadıyla kesilen hayvana* denir. udhiyye; kuşluk vaktine girme manasına gelen (adha-yudhi) kökünden gelir. Kuşluk vaktinde kesildiği için bu kurbana udhiyye denmiştir.⁵⁰⁹

Örf ve fıkıh dilinde kurban denilince kurban bayramında ibadet olarak kesilen hayvan anlaşılır.⁵¹⁰ Bu kurbanı kesmek de hicretin ikinci yılında meşru kılınmıştır.⁵¹¹

Âlimler kurbanın sünnet ve vacipliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şafii'ye göre kurban kesmek sünnet-i Müekkededir. İmam Mâlik hacda olan kimse mina da kurban kesmek zorunda değil derken; İmam Şafii böyle bir ayrimda bulunmamıştır. Ebu Hanifeye göre ise “Kurban hizada olan zenginlere vacib; yolculara -zengin de olsa- vacib değildir.”⁵¹²

Kurbanın vücubunun keyfiyetine gelince, kurban kesilecek vakitte kurban kesecek olan şahsın, buna edâen gücünün yetmesi gerekir. Buna göre, kendisine vaktin öncesinde kurban kesmekle mükellef olmayan birisi vaktin sonunda ehil olursa (örneğin: önce kâfir veya köle yahut fakir veya yolcu olan bir kimse, sonra ehil olursa (yâni kurban günleri çıkmadan müslüman, hür zengin ve mukîm olursa) ona kurban kesmek vacip olur. Eğer vaktin öncesinde ehil olur; sonra da ehliyetini kaybederse, (din değıştirme veya fakir düşme veya yolcu olma gibi) o zaman, ona kurban kesmek vacip olmaz. Bir adam, kurban günlerinin ilk günlerinde, bir kurbanı fakir olarak kesip, son vaktinde de zengin olursa; kabul gören görüşe göre, bu kurbanı iade etmesi gerekir. Şayet kurban kesilecek günlerin tamamında zengin olur; sonra da fakir düşerse; kurban almaya gücü yetince, onun bedelini tasadduk etmesi gerekir. Bir kişi, kurban günlerinde keseceği kurbanın bedelini veya bizatihi kendisini tasadduk etse, bu kurban yerine geçmez.⁵¹³

Kurbanın vaktine gelince; İmam Mâlik, Ebu Hanifeye göre bayramın birinci gününden üçüncü günün akşamına kadardır. İmam Şafiye göre ise bayramın dördüncü günü akşamına kadardır.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Mavsili, IV,223.

⁵¹⁰ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI,436.

⁵¹¹ Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IV,392.

⁵¹² İbn Rüşd, II,319.

⁵¹³ Feteva-i Hindiyye, XI,468.

⁵¹⁴ İbn Rüşd, II,333.

Kim namazdan önce keserse bir daha kessin⁵¹⁵ hadisine binaen âlimler bayram namazından önce kurban kesmenin caiz olmadığına müttefiktirler.⁵¹⁶ Kurbanı kesme vakti bayram gününün fecri ile başlar, ancak İmam bayram namazını kıldırmadıkça şehirlilere kurbanlarını kesmeleri caiz değildir. Taşrada oturanlar için ise vakit girdiği ve bayram namazı üzerlerine vacip olmadığı için fecrin doğuşundan sonra kurbanlarını kesebilirler.⁵¹⁷ Bayram namazı kılındıktan sonra imam daha kurbanını kesmemişse kesilen kurbanın hükmünde ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik “Hiçbir kimse kurbanını imamdan önce kesemez” demiştir. İmam Ebû Hanife ile Süfyan Sevrî ise, “İmam kurbanını kesmiş olsun olmasın, bayram namazı kılındıktan sonra kurban kesmek caizdir” demişlerdir.⁵¹⁸

Kurban kesmenin efdal olduğu gün bayramın birinci günüdür. Şayet, kurban üçüncü gün kesilirse, müstehab olan, o kurbanın etini yemeyip tamamını tasadduk etmektir.⁵¹⁹

Geceleyin kurban kesme konusunda da İmam Mâlik, “Caiz değildir” derken İmam Şafii “caiz”dir demiştir. Bu ihtilâfın sebebi, yevm (gün) kelimesinin müşterek olup iki mânâda kullanılmasıdır. Nitekim bu kelime Arap dilinde “Yurdunuzda ancak üç gün daha yaşayacaksınız”⁵²⁰ âyet-i kerimesinde olduğu gibi, bir gece ile bir gündüz demek olan yirmi dört saat manasına geldiği gibi; “Allah onların kökünü kesmek için üzerlerine o rüzgârı yedi gün sekiz gece estirdi”⁵²¹ âyet-i kerimesinde olduğu gibi yalnız gündüz mânâsında kullanılmaktadır. Bunun için, “Ta ki, malum günlerde Allah’ın adını ansınlar”⁵²² âyet-i kerimesinde geçen bu kelimeyi birinci mânâyı yorumlayanlar, “Teşrik günlerinin gecelerinde de kurban kesmek caizdir” derken, ikinci mânâda anlayanlar ise, “Geceleyin kurban kesmek caizdir değildir” demişlerdir.⁵²³ Müstehab olan, kurbanı, gece değil gündüz kesmektir. Çünkü kesilecek kurbanın damarlarını görmek, gündüz daha kolaydır.⁵²⁴

⁵¹⁵ Müslim, Edâhî 16, (1962); Buhârî, Edâhî 1, 4, 12.

⁵¹⁶ İbn Rüşt, II,331.

⁵¹⁷ Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahlı Tercüme*, (Terc.: Orhan Ençakar, Abdulkadir Yılmaz), Yasin Yay., İstanbul 2009, II,286.

⁵¹⁸ İbn Rüşt, II,331.

⁵¹⁹ Feteva-i Hindiyye, XI,474.

⁵²⁰ 11.Hud: 65.

⁵²¹ 69.Hakka:7.

⁵²² 22. Hacc: 28.

⁵²³ İbn Rüşt, II,334.

⁵²⁴ Feteva-i Hindiyye, XI,477.

Vaktinde kesilemeyen kurbanların ya bizzat kendisi ya da bedeli tasadduk edilir.⁵²⁵

⁵²⁵ Feteva-i Hindiyye, XI,469.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEM BEDENÎ HEM DE MALÎ İBADETLERDE NİYET

4.1. HACDA VAKİT

4.1.1.Hacc Ve Umrenin Tanımı

Hacc sözlükte “*kastetmek, yönelmek*” anlamına gelen bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak ise hacc, “*Mekke şehrindeki Kâbe'yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, özel vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menâsiki yerine getirmek*” demektir. Bunların hepsine birden hacc törenleri anlamında “*menâsikü'l-hacc*” denir.⁵²⁶ Seyyid Yahya Şirvani “*Ha ve cim harfinden oluşan Hacc kelimesinde ha hilimden, cim cürümden gelir hilim cürme karşı olur. Hacceden kişi kalp diliyle “Ya Rabbi! Sana cürmüm ve cefam ile geldim. Eğer hilmin ve rahmetinle beni bağışlamazsan kim bağışlayabilir?”*”⁵²⁷ diyerek haccı tasavvufi bir yaklaşımla açıklar.

Kabeyi ziyaretle ilgili ibadetlerden biri de “umre”dir. Ziyaret belirli bir zamanda ve Arafat vakfesiyle birlikte olursa “hacc”; belirli bir zamana bağlı olmayarak vakfesiz yapılırsa “umre” adını alır. Hacc ve umreyi birbirinden ayırmak için hacca “Hacc-ı Ekber”, umreye “Hacc-ı asgar” da denilir.⁵²⁸

4.1.2.Haccın Mahiyeti Ve Önemi

Kutsal zaman ve mekân anlayışı hemen her dinde mevcuttur. İslam dininde de bu anlayış hacc ibadetinde ön plana çıkmaktadır.

İslamın beş temel esasından biri olan hacc kitap sünnet ve icma ile sabittir. Nitekim kur'an-ı kerimde “*Yoluna gücü yetenlerin evi(Kâbe)hacc ve ziyaret etmeleri, insanlar üzerinde Allahın bir hakkıdır*”⁵²⁹ buyrulmaktadır. Hadis-i şerifde “*İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Allahtan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beyti haccetmek ve ramazan orucunu tutmak*”⁵³⁰ buyrulmaktadır. İcmaa deliline gelince İslam ümmeti, haccın farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu farzlığı inkâr eden kâfir olur.⁵³¹

⁵²⁶ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.210.

⁵²⁷ Seyyid Yahya Şirvani, *Şifaül- Esrar*, (Haz: Mehmed Rıhtım), Sufi Yay., İstanbul 2011, s.149.

⁵²⁸ Mehmed Zihni Efendi, s. 677;TDV *İlmihal*, I,515.

⁵²⁹ 3.Âl-i İmran: 97.

⁵³⁰ Buhari, İman 1.

⁵³¹ Mavsili I,284; Ceziri, (Çev: Mehmet Keskin), II,903–904.

Peygamber efendimizin şu hadisi şerifi haccın ömürde bir defa farz olduğuna delildir: *“Ebu Hureyreden rivayetle:”Bir gün rasulullah bize şöyle hitab etti:”Ey insanlar! Size hacc farz kılınmıştır. Şu halde haccı eda edin.” Cemaatte bulunan bir adam:”Her sene mi ey Allahın Rasulü?” diye sordu. Rasulullah cevap vermedi. Adam sorusunu üç kez tekrar etti. Bunun üzerine:” Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın.(mademki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz?) şayet evet deseydim, her yıl haccetmek vacib olurdu ve buna güç yetiremezsiniz. Şunu bilin ki sizden öncekileri helak eden şey, çok soru sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilaflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğinde ifa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının(bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!⁵³²*

Hac ibadeti, hayatın gayesini daha çok Allaha kul olma düzeyinde noktalarken, olgunlaştırdığı insanlarla İslam ülkeleri arasında, kökü 1400 senelik bir derinliğe inen birleşme, anlaşma, güç birliği gibi yüksek amaçları gerçekleştirir. Ayrıca peygamberlerin velilerin, binlerce Salih insanın yüz sürdüğü bir makamda Müslümanlarla kaynaşıp kabeyi tavaf etmek, arafatta mahşerin provasını yapmak şeytanın bütün ümitlerini boşa çıkarmak gibi önemli rolleri vardır.

4.1.3.Haccın Hikmeti

Haccın birçok hikmeti bulunmakla birlikte biz burada birkaç tanesine yer vermeyi uygun görmekteyiz;

Hacc Allahın ihsan ettiği mal, mülk, vücut afiyeti gibi sayısız nimete şükür için meşru olmuştur. Hacc adeta yıllık bir İslam kongresidir. İslamiyetin her ibadette birliği esas alması burada kendini daha bariz bir şekilde göstermektedir. Bu birlik daha beş vakit namaz için bir araya gelenlerin bulunduğu mahalle mescidinde kendini gösterir. Hacda ise bir mahalle veya bir kasabanın değil dünya Müslümanlarının bir araya gelmesi söz konusudur. Ayrıca hacc hakiki din kardeşliğinin tecelli ettiği yerdir. Orada zengin ile fakirin, hakan ile hakirin arasında hiçbir fark yoktur.⁵³³ Namaz ve oruç gibi ibadetlerin, şahsen yapılmasına karşılık hacca gitmeye selahiyeti olan ancak gidemeyenlerin vekâleten birilerini gönderebilme fırsatının din tarafından kişiye verilmesi; hem fakirin hacca gitme imkânını bulması, hem de zengin olup hacca

⁵³² Buhari, İ'tisam 4.

⁵³³ İbn Hacer, II,483.

gidemeyen kişinin bu sayede işinin görülmesi, kanaatimizce bu konuda düşünülmesi gereken ayrı bir hikmettir.

4.1.4. Haccın Farz Oluşu

Dünyada ilk önce Hz İbrahim (as) Allaha ibadet için halka açık bir mabed inşa etmiş ve bütün dünyayı oraya gelip ibadet etmeye davet etmiştir: *“Hani İbrahim'e Beytullah'ın yerini gösterdik ve kendisine şöyle dedik; "Bana hiçbir şeyi ortak koşma ve bu evimi tavaf edenler, ayakta dikilenler, rükûa ve secdeye varanlar için temiz tut. İnsanlara haccı ilân et. Gerek yaya olarak ve gerekse uzak yolları aşarak yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de çeşitli yararlarını gözleri ile görsünler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları belirli günlerde kurban ederken O'nun adını ansınlar. Bu hayvanların etinden hem kendiniz yiyiniz, hem de sıkıntı içinde bulunan yoksullara yediriniz. Sonra kirlerini giderip temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve bu tarihi evi (Kâ'be'yi) tavaf etsinler.”*⁵³⁴

Hız İbrahim(as)nin bu daveti üzerine her sene Arabistana uzak yerlerden insanlar hac yapmak üzere Mekke'ye geldiler. Ancak zaman içinde insanlar Kabeyi bu maksadından uzaklaştırarak içinde yüzlerce putun bulunduğu bir panayır haline getirdiler. Hac hicretin dokuzuncu yılına kadar İbrahimin Hanif dinine göre yapılıyordu.⁵³⁵ Ancak hac ibadetine müşrikler tarafından birçok yanlış uygulamalar karıştırılmıştı. O yıl ise Allah rasulü Hz Ebu bekri hac emiri yaparak İslami haccı Müslümanlara öğretmesi için üçyüz kişilik bir kabile ile Mekkeye gönderdi. Kendisi bir sonraki sene hac yapacağını bildirdi. Hz Ebu Bekr yola çıktığı zaman tevbe suresinin ilk ayetleri nazil oldu. Allah Rasulü bu ayetleri ilan etmek üzere Hz Ali'yi Hz Ebubekirin arkasından Mekkeye gönderdi. Hz Ali bayramın birinci günü akabe cemresi yanında ayağa kalkarak, Allah Rasulünün kendisine verdiği vazifeyi bir hutbe okuyarak yerine getirdi. Bu yıldan itibaren artık hiçbir müşrik hacca gelmemiş ve kabe çıplak olarak tavaf edilmemiştir.⁵³⁶

Peygamber efendimizin dokuzuncu sene hac yapmamasının sebebi hayâsız ve çirkin manzaraları görmeye katlanamamasıydı. Ayrıca cahiliye devrinde insanların, yıl içinde belli olan kabeyi ziyaret zamanını kendi kendilerine unutmuş göstererek hac

⁵³⁴ 22.Hacc:26–29.

⁵³⁵ Mehmed Soysaldı, *Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, TDV Yay., Ankara 1997, s.265.

⁵³⁶ Osman Nuri Topbaş, *Hız. Muhammed Mustafa*, Erkam Yay., İstanbul ts., s.549-551.

ayını değiştirmek değiştirmek zilkade ayına getirmeleriydi. Nitekim hicretin dokuzuncu yılında hacc o ay yapıldı. Ancak haccın asıl yapılması gereken ay zilhicce olduğu için Allah rasulü bir sene bekleyerek ertesi yıl hac vaktinde haccını yapmıştır.⁵³⁷

4.1.5.Haccın Fevri veya Ömri Oluşu

Ebû Hanife, Ebu Yusuf, Malikîlerin iki görüşünden en kuvvetlisine ve Hanbelîlere göre; haccın şartları meydana geldikten sonra, ilk yılda haccetmek kesinlikle farzdır. Bunlara göre, kuvvet ve imkânlar var olduğu halde ilk dönemde hacca gitmek farzdır. Bir kaç yıl bu farz haccı tehir edenin şahitliği kabul edilmez. Kişi haccı yapmaya muktedir olduğu halde ilk senede eda etmeyip ertelerse üç mezheb imamına göre günahkâr olur. Hatta bu müctehidlere göre, hacca gitmesi farz olan, fakat evlenecek durumda olan bir müslümanın önce hac farızasını yapması, nikâhı daha sonraya bırakması gerekir. Ancak evlenmediği takdirde nefesine hâkim olamayıp harama girme gibi bir tehlike varsa, bu durumda önce evlenir, hacca da ertesi sene gider. Şafiiler bu görüşe muhaliftirler. Şafiilere göre ise iki sebepten ötürü ertelenebilir. Birincisi yaşlılık, hac yerine ulaşmama veya malı kaybetme nedeniyle haccedememekten endişesi olmamalıdır. Eğer bu nedenlerden ötürü haccedememekten endişe ederse hemen haccetmesi gerekir yoksa kişi günahkâr olur. İkincisi kişi ertelerken, bir sonraki senede eda edeceğine azmetmelidir yoksa yine asi ve günahkâr olur.⁵³⁸ Üç mezhebe göre hac da namaz ve oruç gibi vakitli bir ibadettir bundan dolayı vaktinde yapılmalıdır; İmam şafi ise Hz peygamberin(sas), haccın farz kılındığı sene değil sonraki sene haccetmesi nedeniyle tehir edilebilir demiştir.⁵³⁹

Kişinin hac aylarından önce haccedecek kadar parası, azığı, bineği ve çoluk çocuğunun asıl ihtiyaçları mevcutken hac aylarına denk gelen günlerde bu imkânlar ortadan kalkarsa, o takdirde haccetmek vacib olmaz. Ancak sözü edilen hac aylarında elindeki imkânları başka bir şeye sarfetmesi doğru olmaz. Aksi takdirde günahkâr olur; kendisine gereken farz hac borç olarak üzerinde kalır.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Numani, II,463.

⁵³⁸ İmam Nevevi, *Hacc ve Umre*,(Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yayınları, İstanbul ts., s.58; Mehmed Paksu, *Açıklamalı İslam İlmihali*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991, s.502; Ceziri (Çev.M.Keskin) II,904-905.

⁵³⁹ İbn Rüşd, II,157-158.

⁵⁴⁰ Yıldırım, II,298.

Hanbelîler hac farzını yerine getirmede ihmalkâr davranan ve sonunda ölen kimsenin tüm varlığından bir hac ve bir de umre masrafı çıkarılacağı görüşündedirler. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Oraya yol imkânı bulunabilenlere Kâbe’yi hac etmek Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır*”.⁵⁴¹ Hadis-i şerifte: “*Hacc yapmak isteyen acele davransın*”⁵⁴² buyrulmuştur.⁵⁴³ Tirmizî’nin bir rivayetine göre: “*Bir kimse Allah’ın evine götürecek yeterli azık ve bineğe sahip olduğu halde, haccetmezse onun Yahudi ve Hıristiyan olarak ölmesi fark etmez.*”⁵⁴⁴

4.1.6. Hacc Ve Umrenin Vakti

Haccın belirli bir vakti vardır. Kur'an-ı Kerim buna şöyle işaret etmektedir: “*Sana hilallerden soruyorlar, de ki; onlar, insanların ve hac vakitlerinin ölçüsüdür.*”⁵⁴⁵ “*Hac bilinen aylardadır*”.⁵⁴⁶

Malikîlere göre hac ayları; Şevval, Zilkade ve Zilhicce olmak üzere üç aylardan ibarettir. Bu ayların hepsi hac aylarıdır. Zira “*Hac malum olan aylardadır*”⁵⁴⁷ ayetinin umumu, bunu göstermektedir. Ve yine buna göre, Zilhiccenin bütün günlerini hac vakti olarak almak gerekmektedir. Zira ayette cem' ifadesi kullanılmaktadır. Ve ceminin de en az üç olması gerekir. Şu halde, ay olarak üç aydır.⁵⁴⁸

Hanefî ve Hanbelîlere göre; hac ayları şevval, zilkade ve zilhiccenin ilk on günüdür. Bu görüşün dayandığı delil Rasulullah'ın şu hadisidir: “*Hacc-ı Ekber yani en büyük hac günü, kurban günüdür.*”⁵⁴⁹ Hac aylarından olmayan her hangi bir gün, Hacc-ı Ekber günü olamaz. Ayrıca kurban günü, ziyaret tavafı gibi önemli bir hac rüknünün yerine getirildiği gündür.⁵⁵⁰

Hac ayları konusunda Şafîîlerin görüşü de Hanefî ve Hanbelîlerin görüşü gibidir. Şu halde onlara göre de hac ayları sırasıyla şevval, zilkade ve zilhicce ayının on gecesidir. Bu da kurban günü fecrinin doğuşuna kadardır. Onların görüşlerindeki bir farkın izahını yaparsak: Hac aylarından evvel hac ihramına giren kimsenin, söz konusu

⁵⁴¹ 3.Âl-i İmran: 97.

⁵⁴² Ebu Davud, *Menasik*, 6(1732).

⁵⁴³ Şirbini, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Darü'l Marife, Beyrut 1997, I,683

⁵⁴⁴ Tirmizi, *Hacc* 3,(812).

⁵⁴⁵ 2.Bakara: 189.

⁵⁴⁶ 2.Bakara: 197.

⁵⁴⁷ 2.Bakara: 197.

⁵⁴⁸ Mehmet Peker, *Hacca Niyet*, Beka Yay., İstanbul 2002, s.78; İbn Rüsd, II,61; Zuhayli, III, 449.

⁵⁴⁹ Ebu Davud, *Menâsik*, 66.

⁵⁵⁰ Zuhayli, III, 450.

ihramı umre ihramı yerine geçer. Zira hac ibadeti vakitli bir ibadettir. Şayet bu ibadete vaktinden evvel girilirse o ibadet kendi cinsinden başka bir ibadete dönüşür. Farz namazları gibi. Mesela öğle vakti gelmeden önce öğle namazını kılan bir kişinin bu ibadeti nafile namazın yerine geçer. Netice itibarıyla haccın vakti gelmeden hac yapmak caiz değildir. Zira Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır. “*Hac bilinen aylardadır*”⁵⁵¹. Buna kıyas olarak haccın vakti ne zaman ise o zamandan önce ihrama girmek caiz değildir. Zira o da namaz vakitleri gibidir.⁵⁵²

Bir yıl içinde birden fazla hac yapmak caiz değildir. Çünkü belirli olan müddet ancak bir hacca yetecek kadardır. Onun için birden fazla hac yapılması kesinlikle caiz değildir.⁵⁵³

Umrenin ise belli bir vakti yoktur, istenildiği zaman yapılabilir; ancak, Ramazan'da yapılması sünnettir:

a) Hukukçuların çoğunluğuna göre, umre, bütün sene yapılabilir.

b) Hanefî Mezhebine göre, arefe günüyle kurban bayramının dört gününde yapılması sahih olmakla birlikte mekruhtur; Ebu Yusuf’a göre, arefe günü zevalden önce umre yapmak mekruh değildir.⁵⁵⁴

Cumhura göre ise, yılda birden fazla umre yapmak mekruh değildir. Bunun için, yılda defalarca umre yapmak caizdir. Hatta kerahetine dair delil yoktur. Zira Rasulullah’ın (sav) Şevvalin sonları ile Zilkadenin başlarında, buna delil teşkil eden şu hadislerine de burada yer vermek lazımdır.

“*Umre, diğer bir umreye kadar aralarında geçen günahlara kefarettir*”.⁵⁵⁵ İşte bu noktadan hareketle aynı günde olsa bile, çokça umre yapmak Şafiîlere göre sünnet sayılmaktadır. Zira umre en kuvvetli görüşe göre, tavaftan sevab bakımından daha fazladır.

Malikîlere göre, yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur. Zira umre tavaf ve sa'yı içine alan bir ibadet olması hasebiyle, tıpkı hac gibi yılda bir kez yapılabilir. Fakat haccm yıl içinde tekrarı mümkün olmayan belirli vakitte yapılan bir ibadet olduğu, lakin buna mukabil umrenin böyle belirli bir vakti olmadığı için, namazda

⁵⁵¹ 2.Bakara: 197.

⁵⁵² Sabık, II,89; Zuhayli, III, 450; Günenç, s.334.

⁵⁵³ Zuhayli, III,451.

⁵⁵⁴ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 2005, IV,273.

⁵⁵⁵ Buhari, Umre 1; Müslim, Hacc 437 (1349).

olduğu gibi tekrar tekrar yapılabileceği ileri sürülerek konu tartışılmıştır.⁵⁵⁶

Hanefîlere göre; Arafatta vakfe günü, kurban bayramı günü ve bayramı izleyen üç teşrik günü umre yapmak tahrimen mekruhtur. Bunun sebebi o günlerin hac günleri oluşudur. Malikîlere göre; Hac ihramına giren bir kimse bütün bir yılın umre vakti olduğu şeklindeki keyfiyyetin dışındadır. Bu nedenle tavaf, sa'y ve bütün cemrelerin atılması gibi, bütün hac görevlerini yerine getirmediği, umre ihramına girmesi imkânsızdır. Tabii dördüncü günü Mina'da kalkıp acele etmemesi halinde öyledir. Yani bu durumda, dördüncü gün zevalden sonra cemreleri atacak kadar bir zaman geçince, umre ihramına girebilir. Tavaf ve sa'y olmak suretiyle acele ettiği takdirde mesela, atış süresi geçtikten sonra umre ihramına girebilir.⁵⁵⁷

4.1.7.Özel Vakit

Haccın farzlarını yani “ihrama girme”, “Arafat vakfesi” ve “Ziyaret Tavafı”nı kendileri için belirlenmiş özel vakitlerinde yapmak haccın geçerlilik şartıdır. Hac törenleri(menasik), hac ayları içinde yapılır. Hac ayları, hac menasikinin yapılacağı aylar olup, şevval ve zilkade ile zilhicce ayının ilk on günüdür. Bu aylardan önce hac menasikine başlanmaz.⁵⁵⁸

Hac menâsiki zilhicce ayının 8–13 ü arasındaki şu altı günde eda edilir;

- 1- Terviye günü (8 zilhicce)
- 2- Arafe günü (9 zilhicce)
- 3- Aynı zamanda Yevm-i Nahr denen Bayramın ilk günü (10 zilhicce)
- 4- Bayramın ikinci günü (11 zilhicce)
- 5- İlk Nefir Günü de denilen Bayramın üçüncü günü (12 zilhicce)
- 6- İkinci Nefir Günü de denilen Bayramın dördüncü günü (13 zilhicce)

Bu altı günde yapılan hac menâsikini şu şekilde özetleyebiliriz:

Terviye günü (8 zilhicce):

Bütün hacılar sabah namazını Mekke'de kıldıktan sonra hazırlıklarını tamamlayıp, güneş doğduktan sonra telbiye, tekbir ve tehlil eşliğinde Mina'ya hareket ederler. Terviye günü öğle namazından, Arafe günü sabah namazına kadar olan beş vakit namazı mümkünse Mina'da kılmak ve orada geceleme sünnettir.

⁵⁵⁷ Camisab Özbek, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkı ve Müctehidlerin Farklı Görüşleri*, Ravza Yay. İstanbul 2000, II, 342.

⁵⁵⁸ Komisyon, *DİB İlmihal*, I, 525.

Arafe günü (9 zilhicce):

Terviye günü Mina'ya gitme imkânı bulanlar ve orada geceleyenler sabah namazını Mina'da kıldıktan ve güneş doğduktan sonra Arafat'a hareket ederler. Arafat'a vardıktan sonra ise öğle vaktine kadar, çadırlarda ibadetle meşgul olur ve dinlenirler. Öğle ve ikindi namazlarını, "cem'-i takdim" ile kılarlar. Namazdan sonra, "vakfe" yaparlar. Bütün gün, göz, kulak ve dil ile hiç bir masiyeti işlememeye çalışırlar. Rasûlullah (s.a.): "Bugün, gözüne, kulağına ve diline sahip olanın geçmiş günahları bağışlanır" buyurmuştur.⁵⁵⁹ Güneş battıktan sonra, Arafat'tan Müzdelife'ye hareket ederler ve Meş'ar-i' Harâm'a yakın biryere inerler. Akşam ve yatsı namazlarını burada yatsı vakti girdikten sonra "cem'-i tehir" ile kılarlar. Bayram gecesini Müzdelife'de geçirirlerken Mina'da yapılacak "remy-i cimâr" (şeytan taşlama)da kullanılmak üzere taş toplarlar.

Bayramın ilk günü-Yevm-i nahr (9 zilhicce):

Müzdelife'de erkenden sabah namazını kılarlar. Namazdan sonra ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yaparlar. Ortalık aydınlanıp güneş doğmadan Mina'ya doğru yola çıkarlar. Yolda, telbiye, zikir ve duaya devam ederler (Bugün telbiyenin son günü olmasından dolayı telbiyeye ağırlık verilir).

Bayramın ilk günü yapılması gereken menâsik sırasıyla şunlardır:

- a-** Akabe cemresine taş atmak.
- b-** Kurban kesmek (ifrad haccı yapanlar müstesna).
- c-** Saçları tıraş etmek veya kısaltmak.
- d-** Ziyaret tavafı yapmak.

Hacılar Mina'ya geldiklerinde Akabe cemresine şeytan taşlamak için giderler.

Temettü veya kıran haccı yapanlar, şeytan taşlamadan sonra kurban kesme yerine (mezbeha'ya) giderek kurbanlarını keserler.

İfrâd haccı yapanlar Akabe cemresine taş attıktan, temettü veya kıran haccı yapanlar ise kurbanlarını kestikten yahut kestirdikten sonra tıraş olarak ihramdan çıkarlar. Bundan sonra, Mekke'ye inip ziyaret tavafını yaparlar ve hac için önceden sa'y etmemiş olanlar, ziyaret tavafından sonra, haccın sa'yini de yaparlar. Daha sonra tekrar Mina'ya dönerler.

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri (11 ve 12 zilhicce):

Bayramın ikinci ve üçüncü günlerinde zeval vaktinden sonra sıra ile Küçük,

⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 329, 356

Orta ve Akabe cemrelerine "7" şer taş atarlar. Akabe cemresini taşıdıktan sonra buradan ayrılırlar.

Bayramın 4. günü sabah (13 zilhicce)

Bayramın 4. günü sabah (13 zilhicce) tan yeri ağarmaya başladığında Mina'dan ayrılmamış olanlar, her üç cemreye sıra ile o gün de 7şer taş atarlar. Ancak 4. gün taşların zevalden önce atılması da caizdir.

Bayramın 4. günü taşları attıktan sonra, artık Mina'da kalmayıp Mekke'ye geçerler. Buna da "ikinci nefır" denir.

Mekke'den ayrılma zamanı geldiğinde veda tavafını yapıp, tavaf namazından sonra, Kâbe'ye karşı ayakta durup Beytullah'a bakarak ve dua okuyarak Zemzem içerler.

Böylece Beytullah'a veda edip, Harem-i şeriften ayrılırlar.

Hac menâsiki tamamlandıktan sonra, bayramın dördüncü günü akşamından itibaren, özellikle hacdan Önce umre yapmamış, yani ifrad haccı yapmış olanların umre yapması uygun olur.

Bu konuyu hac çeşitlerine göre maddeler halinde özetlersek;

*İfrad Haccı için;*⁵⁶⁰

Mikatta ihram ve Hacca Niyet

Kudûm Tavafı

Zilhiccenin 8. günü (tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10. günü traş, isterse müstehab olarak kurban ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü sırasıyla üç şeytanı taşlamak

Zilhiccenin 12. günü sırasıyla üç şeytanı taşlamak

Mekke-i Mükerreme'den ayrılmadan önce veda tavafı

*Temettü Haccı için;*⁵⁶¹

Mikatta İhram ve umreye niyet

Umre tavafı

Umre sa'y'ı

⁵⁶⁰ *Hac ve Umre Rehberi*, Fazilet Neş., İstanbul, ts., s.95.

⁵⁶¹ *Hac ve Umre Rehberi*, s.108.

Tıraş ve ihramdan çıkma

En son Zilhiccenin 8. günü Sabaha kadar ihrama girmek ve farz hacca niyet etmek

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü kurban kesmek

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü tıraş olmak ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Zilhiccenin 12. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Mekke-i Mükەرreme'den ayrılmadan önce veda tavafı

*Kıran Haccı için*⁵⁶²:

Mikatta İhram, umre ve hacca niyet

Umre tavafı

Umre sa'y'ı

Kudûm tavafı

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü kurban kesmek

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü tıraş olmak ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Zilhiccenin 12. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Mekke-i Mükەرreme'den ayrılmadan önce veda tavafı yapılır.

Hac menasiki ile ilgili uygulamalar ve bunların vakitlerini mezheplerin görüşlerini göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışalım:

⁵⁶² *Hac ve Umre Rehberi*, s.117.

4.1.8.İhrama Girme Ve İhramdan Çıkmanın Vakti

Haccın geçerlilik şartlarından biri olan ihrama girmek; hac veya umreyi ya da her ikisini eda için mübah olan şeylerden bazılarını kendisine geçici olarak haram kılmak, yani onları yapmaktan sakınmaktır.⁵⁶³

İhrama girmenin vakti konusunda mezheplerin görüşleri şu şekildedir:

İbn Abbas'a göre, ihrama, hac aylarında girmek sünnettir.

İmam Şafiî'ye göre, mutlaka hac aylarında ihrama girilir. Bundan önce girilirse, -vaktinden önce namaz gibi- sahih olmaz ve ihram umre için geçerli olur.⁵⁶⁴

Ahmed b. Hanbel'e göre, ihramın zamanı, hac ayları denen Şevval ve Zilkade aylarıyla Zilhicce'nin ilk dokuz günüdür; bu zamandan önce ihrama girmek mekruhtur.⁵⁶⁵

Ebu Hanife'ye göre, umrede olduğu gibi, hacda da mekruh olmakla birlikte bütün yıl ihrama girilebilir.⁵⁶⁶

İmam Mâlike göre ise; şevval ayının ilk gününden başlayıp kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasından kısa bir süre öncesine kadar(ihrama girip arafatta vakfe yapmaya vakit kalıncaya dek) devam eder. Bu vakitten önce ihrama girip bu vaktin girmesine kadar ihramda beklemek ya da bu vaktin çıkmasından sonra ihrama girmek mekruh olmakla beraber sahihdir. Arafat vakfesinin zamanı geçmesi sebebiyle bu vaktin çıkmasından sonra ihrama girilirse bu ihram ertesi senenin hacı için geçerli olur.⁵⁶⁷

Mîkattan Önce İhrama Girme meselesine gelince;

Hanefi Mezhebine ve İbn Mes'ud'a göre, mikattan önce ihrama girmek caizdir, hatta efdaldır; Ebu Hanife'ye göre, herhangi bir yasağı işlemekten emin olunca önceden girmek efdaldır; eş-Şafiî'ye göre ihrama mikatta girmek efdaldır.⁵⁶⁸

Umre için belirli bir zaman olmadığından ihrama istendiği an girilebilir, yani umre ibadeti ne zaman yapılacaksa o zaman ihrama girilir.⁵⁶⁹

İhramdan çıkma vakti ise, hac işlemleri yapıp kurban bayramı günlerinde tıraş olduktan sonradır. İhramdan çıkmaya, Tahallul adı verilir.⁵⁷⁰

⁵⁶³ Erdoğan, "İhram", s.235.

⁵⁶⁴ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,913.

⁵⁶⁵ Merdavi, III,430; Akyüz, IV,160.

⁵⁶⁶ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,911.

⁵⁶⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁶⁸ Akyüz, IV,164.

⁵⁶⁹ Şuca, s.271.

⁵⁷⁰ Akyüz, IV,169.

4.1.9.Arafat Ve Minaya Yönelme

Terviye günü Minâ'ya dönmek sünnettendir. Kişinin Minâ'ya döndüğü zaman çokça duâ ve telbiyede bulunması, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılarak' Minâ'da geceleme, Nebî aleyhisselam'ın sünnetine uymak için dokuzuncu günü güneş doğmadan hacıların Minâ'dan çıkmaması müstehabdır.⁵⁷¹

Şafiilere göre acelesi olmayan kişilerin üç teşrik gününün gecelerinin büyük bölümünü Mina'da geçirmeleri şarttır. Ancak acele edip ikinci teşrik gününde(kurban bayramının üçüncü gününde) Mina'dan çıkıp Mekkeye gitmek isteyen kişiden, üçüncü teşrik gününün gecesinde Mina'da geceleyp şeytanı taşlama yükümlülüğü düşer. Fakat bu işte acele eden kişinin, en geç teşrik günlerinin ikincisinde(Kurban bayramının üçüncü gününde) güneşin batmasından önce Mina'dan çıkmış olması gerekir. Ama bu günde kişi Mina'da iken güneş batarsa, teşrik günlerinin üçüncü gecesi de kalıp şeytan taşlaması zorunlu olur. Ancak gecikmesi bir mazeretten dolayı olmuşsa bu zorunluluk ortadan kalkar. Ayrıca mina'da erken çıkışın, niyetle birlikte olması gerekir. Niyetsiz olarak erken çıkan kişinin geri dönmesi gerekir.⁵⁷²

4.1.10.Arafat Vakfesinin Vakti

Vakfe; haccın iki temel rüknünden birincisi olan arafatta belli bir süre bekleme görevidir.⁵⁷³ Vakfenin farz olan süresi, yapılacağı zaman içinde, çok az da olsa bir müddet Arafat'ta bulunmaktır.⁵⁷⁴

Gece ve gündüz bu vaktin her hangi bir cüzünde vakfe yapmak kâfi gelir. Ancak gündüz vakfe yaparsa, vakfesini güneş battıktan sonraya kadar uzatması vaciptir. Şayet gece vakfe yaparsa üzerine bir şey lâzım gelmez. Şâfiî'ye göre, vakfeyi geceye kadar uzatmak sünnettir.⁵⁷⁵

Bunun vaktinin ne zaman olduğu konusuna gelince;

Hanefilere göre; arefe günü güneşin zevale ulaşmasından itibaren başlayıp kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasına kadar devam eder.⁵⁷⁶

Malikilere göre arafatta vakfenin vakti, arefe günü güneşin batmasından

⁵⁷¹ Sabık, II,148.

⁵⁷² Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,950-951.

⁵⁷³ Erdoğan, "Vakfe," s.595.

⁵⁷⁴ Akyüz, IV,171.

⁵⁷⁵ Sabık, II,149.

⁵⁷⁶ Ceziri, (Çev.:M.Keskin), II,911.

itibaren başlar ve kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Ancak arefe günü güneşin zevali ile batması arasında, bir anlık bir zaman için de olsa arafatta durmak vaciptir; terk edilirse kurban (hedy) gerekir.⁵⁷⁷

İbnü'l-Münzir şöyle demiştir: “İlim ehli, imamın ve onunla beraber kılan cemaatin Arafat'ta Öğle ile ikindiye beraberce kılmaları gerektiğine icma etmişlerdir.” Şayet imamla beraber cem yapmamişsa, tek başına kıldığı halde cem yaparak kılar.⁵⁷⁸

Arafat'ın herhangi bir yerinde vakfe yapmak yeterlidir. Çünkü Arafat'ın, batı tarafındaki vadi hariç her yerinde vakfe yapılır. Bu yerde ise vakfe icmaen caiz değildir. Vakfenin imkân nisbetinde kayaların bulunduğu veya kayalıklara yakın bir yerde yapılması müstehabdır.⁵⁷⁹ Çünkü Rasûlüllah sallâllahu aleyhi ve sellem bu yerde vakfe yaparak; “Ben burada vakfe yaptım, Arafatın tümü vakfe yeridir” buyurmuştur.⁵⁸⁰

4.1.10.1.Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması

Hac için ihram giyen kişi, vakfe yapmak üzere Nahr gecesinde Arafat'a gider de henüz fecir doğmadan, yatsı namazı sıgacak kadar bir zaman kala Arafat'a yaklaşır ve yatsı namazını kılması halinde vakfe yapma imkânı kalmaz ise, kendisi için vakfe ve yatsı namazı vakti çakışmış olur. Bu durumda kişi bunlardan birini eda ederse diğerini kaçırma durumu olmasından dolayı bu konuyla ilgili üç görüş öne sürülmüştür: En sahih görüşe göre vakfe yapmak üzere Arafat'a çıkar. Zira vakfenin kazası ve bunun için kurban kesmenin vacip olması açısından, kaçırılan vakfede birçok zorluk bulunur. Çoğu kere vakfenin kazası mümkün olmayabilir. Bu da haccın edası için büyük bir zorluk doğurur. Bu nedenle vakfe yapıp namazı tehir etmek gerekir. İkinci görüşte; haccın aksine namazı acele üzere kaza etmek gerektiğinden bulunduğu yerde namazını kılar. Zira hac geciktirme üzere eda edilebilir ve namaz bundan daha kuvvetlidir. Üçüncü görüşe göre; ikisini birleştirerek namazı, korku namazı şeklinde kılmaktır. Kişi, tahrim tekbirini alarak namaza başlar ve acele ile vakfe yerine gider.⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁷⁸ Sabık, II,154.

⁵⁷⁹ Sabık, II,152.

⁵⁸⁰ Hadisi Müslim, Ahmed ve Ebû Dâvûd, Câbir hadisinden rivayet etmişlerdir.

⁵⁸¹ İmam Nevevi, *Hacc ve Umre*, (Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yay., İstanbul ts., s. 153-154.

4.1.11.Müzdelife Gecelemek

Müzdelife Mina ile Arafat arasındır. Hacılar bayram gecesı kızılıık kaybolduktan sonra Müzdelife'ye ulaştıklarında akşam ve yatsı namazlarını birleştirilerek cem-i tehir şeklinde kırlarlar. Sabah namazı da Müzdelife'de Meş'-ar-i Haram da kılınır. Namazdan sonra dua ve niyazda bulunmak amacıyla biraz daha durulur. Güneş doğmadan önce Mina'ya gidilir.⁵⁸²

Hanefî Mezhebine göre, Müzdelife'de yapılacak vakfenin zamanı, bayramın birinci günü fecri sadıkla güneşin doğması arasındaki vakittir. Bu, vakfenin vacibidir; mazeretsiz terkedilirse, dem gerekir. Bu vakitte yapılması Şafiî ve Hanbelî Mezheplerine göre vacip, Malikî Mezhebine göre şarttır.

Şafiî Mezhebine göre, Müzdelife'de vakfenin zamanı Arafat'ta vakfeden sonra bayram gecesı yarısında başlar. İmam Şafii de “Eğer gecenin yarısından sonra Müzdelife'den ayrılıp sabah namazını Müzdelife'de kılmazsa ona kurban gerekir” demiştir.⁵⁸³

Müzdelife'de vakfede efdal olan, sabah namazını erken kılıp güneş doğana kadar dua etmek; güneş doğunca ayrılmaktır.⁵⁸⁴

4.1.12.Şeytan Taşlama(Remy-i Cimar)

Bütün ulemaya göre teşrik günlerinde cemreleri taşlamanın sünneti, her gün önce birinci, sonra ikinci, sonra üçüncü cemreyi taşlamak ve birinci ile ikinci cemreleri taşladıktan sonra her birinin yanında durup uzunca dua etmek, üçüncü cemreyi taşladıkları sonra ise hemen oradan ayrılmaktır.⁵⁸⁵

Malikilere göre şeytan taşlamanın belli günleri olup, bunlar, kurban bayramının birinci ikinci, üçüncü ve dördüncü günleridir. Bu günlerde taşlamanın vakti ise güneşin zevali ile batışı arasındadır. Geceye veya ertesi güne bırakılması halinde kurban gerekir. Taşlamanın hergün öğle namazını kılmadan önce yapılması menduptur.⁵⁸⁶

Şafiilere göre kurban bayramının birinci günü yalnızca akabe cemresine taş atılır. Kurban bayramının geri kalan üç gününde ise her üç cemreye taş atılır. Cemre

⁵⁸² Özbek, II, 354.

⁵⁸³ İbn Rüşd, II,197.

⁵⁸⁴ Akyüz, IV,189.

⁵⁸⁵ İbn Rüşd, II,197.

⁵⁸⁶ Ceziri, (Çev.:M.Keskin), II,954.

(şeytan taşlama)nin vakti, arafatta vakfe yapmış olma kaydıyla kurban bayramının birinci gecesini, gece yarısından itibaren başlar ve teşrik günlerinin sonuna kadar devam eder.⁵⁸⁷

Hanefilere göre Akabe cemresini taşlamanın vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuyla başlar ve ikinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Bu vaktin başlangıcından önce yapılan taşlama geçersizdir. Bu vaktin çıkmasına kadar taşlama yapılmazsa kurban kesmek gerekir. Bu taşlamanın güneşin doğuşundan zevaline kadar yapılması müstehab olur. Zevalden sonra gurub vaktine kadar yapılması da mübahtır. Taşlamanın gece yapılması ve Kurban bayramının birinci günü, fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasında yapılması mekruhtur. Kurban bayramının ikinci günü üç cemre taşlanır. Cemreler arasında sıraya riayet etmek sünnettir. İki cemreyi taşlama arasında Kur'anı kerimden üç hizip okuyacak kadar (yaklaşık olarak kırk beş dakika) beklemek sünnettir. Bayramın ikinci ve üçüncü günleri taşlamanın vakti, güneşin zevalinden batmasına kadardır. Kişi bayramın ikinci günü fecirden sonra taşlamada bulunursa bundan dolayı ona kurban gerekir.⁵⁸⁸

Hanbelîlere göre ise taşlamanın vakti Arafattan daha önce vakfe yapmış kişi için, kurban bayramının birinci gecesinin yarısından itibaren başlar ve teşrik günlerinde taşlamanın zevalden önce yapılması sahih olmaz.⁵⁸⁹

Üç imam, cemreler arasında tertibin şart olduğuna, Rasûlüllah'ın yaptığı gibi bu sırayla taşların atılması gerektiğine delil getirmişlerdir. Hanefîlerce kabul edilen görüşe göre ise, tertib sünnettir.⁵⁹⁰

4.1.13.Kurban Keskme

Hedy'in kesilme zamanına gelince: imam Mâlik “Temettü' haccı kurbanı ile nafiye kurbanlar bayram gününden evvel kesilirlerse kâfi gelmez” demiştir, imam Ebû Hanife nafiye kurbanların bayramdan önce kesilmesini caiz görmüştür, İmam Şafii “Her ikisinin de bayramdan önce kesilmesi caizdir” demiştir.

Cumhur “Eğer hedy yerine oruç tutulursa istendiği yerde tutulabilir” demiştir. Çünkü oruç tutmakta ne Harem, ne de Mekke halkının menfaati yoktur. Fakat hedy

⁵⁸⁷ Kasânî, II,137; Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,950.

⁵⁸⁸ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,952.

⁵⁸⁹ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,953.

⁵⁹⁰ Sabık, II,158.

yerine verilen sadakada ihtilâf etmişlerdir. Ulemanın cumhuru “Mekke ve Harem yoksullarına verilmesi gerekir. Çünkü Harem avı cezasına bedeldir” demişlerdir, imam Mâlik ise “Sadaka da oruç gibidir. Mekke haricinde de verilmesi caizdir” demiştir.⁵⁹¹

4.1.14. Traş Olmak

Şafiilere göre; Tıraşın vaktinde yapılması. Bu vakit de Arafat vakfesinden ve bayram gecesinin yarısından sonra başlar. Bu vakitten önce tıraş yapan kimsenin fidye vermesi gerekir.⁵⁹²

Malikilere göre traş olmayanın veya traşı memlekete döndükten sonra erteleyen kişinin kurban kesmesi gerekir. Traşı teşrik günlerinden sonraya erteleyip de Mekke'de traş olmayan kişiye de kurban kesmek gerekir. Fakat teşrik günlerinden sonra da olsa Mekke'de traş olan kişiye kurban cezası düşmez.⁵⁹³

Ebu Hanife'ye göre traş olmanın zamanı kurban günleridir. Ebu Yusuf'a göre traş olmanın zamanı ve mekânı yoktur. İmam Muhammed'e göre ise mekâna bağlı olup zamana bağlı değildir. İmam Züfer'e göre ise belli bir mekânı yoktur ancak belli bir zamanı vardır. Ebu Hanife'ye göre kurban günlerinin sonrasına traş olmak ertelenirse veya harem bölgesi dışında traş olunursa kurban gerekir.⁵⁹⁴

4.1.15. Tavafın Vakti

Tavafın vaktini ele almadan önce tavaf çeşitleri hakkında kısaca bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

Âlimler Tavafu'l-Kudûm, Tavafu'l-İfaza ve Tavafu'l-Veda olmak üzere üç çeşit tavaf vardır demişlerdir. Tavafu'l-Kudûm, Mekke'ye yeni girildiği zaman yapılan tavaftır. Tavafu'l-İfaza, Bayram günü Cemratü'l-Akabe denilen büyük cemrenin taşları atıldıktan sonra yapılan tavaftır. Tavafu'l-Veda da kişinin Mekke'den ayrılacağı sırada yaptığı tavaftır.⁵⁹⁵

Tavafın ne zaman caiz olduğuna gelince: Ulema onun hakkında üç çeşit görüşte bulunmuşlardır. Biri, tavafın sabah ve ikindi namazlarından sonra caiz olduğu ve fakat günün doğuş ve batışı sıralarında caiz olmadığıdır. Biri de, sabah ve ikindi

⁵⁹¹ İbn Rüşt, II,239.

⁵⁹² Şuca, s.268.

⁵⁹³ Ceziri, II,955.

⁵⁹⁴ Kasani, II,141.

⁵⁹⁵ İbn Rüşt, II,186.

namazlarından sonra mekruh olduğu ve günün doğuş ve batışı sıralarında da caiz olmadığıdır ki bu da görüşüdür. Üçüncü görüş ise bütün vakitlerde caiz olduğudur ki, İmam Şafii ve bir başka cemaat de bu görüştedirler. Bu her üç grubun da delillerinin kökü, bu vakitlerde namaz kılmanın caiz olup olmadığıyla ilgilidir.⁵⁹⁶

Rükun olan İfaza tavafının vakti konusunda mezhepler ihtilaf etmişlerdir.

Hanefilere göre: Kişi arafatta vakfeyi yaptıktan sonra ziyaret tavafını herhangi bir vakitte yapabilir. Fakat tavaftan önce belli vakitte arafatta vakfe yapmayan kişinin tavafı sahih olmaz. Hac ayları olarak bilinen şevval, zilkade ve zilhicce aylarında ifaza tavafı yapılmalıdır. Zilhicce ayında arafatta vakfe yapan bir hacı adayı, bu ayın çıkışına kadar ifaza tavafını yapmazsa, bu tavafı diğer yılların bu aylarında yapması gerekir.⁵⁹⁷

Malikilere göre Ziyaret tavafının vakti kurban bayramının birinci gününden itibaren başlar, zilhiccenin son gününe kadar devam eder. Bu tavafı zilhicce ayından sonraya bırakan kişiye kurban(dem) gerekir ve bu sayede tavafı da sahih olur. Ziyaret tavafını, kurban bayramından önce yapmak sahih olmaz. Ama arafattaki vakfe bunun tersinedir. Vakfe vaktinden önce sahih olmadığı gibi vaktinden sonra da sahih olmaz.⁵⁹⁸ Tavaf yapılmadıkça ihramdan çıkılmaz.⁵⁹⁹

Şâfiî ve Ahmed'e göre; ziyaret tavafının vakti kurban bayramı gecesinin yarısından başlar. Sonu için bir hudut yoktur. Yalnız, tavaf yapınca kadar kendisine kadın helâl olmaz. Tavafı teşrik günlerinden sonraya bırakmak her ne kadar mekruh olsa bile kurban kesmeyi gerektirmez. Tavafın yapılabileceği en faziletli vakit kurban günü kuşluk vaktidir.⁶⁰⁰

4.1.16.Sa'y'ın Vakti

Cumhur'a göre sa'y, tavaftan sonra yapılır. Tavaftan önce yapılırsa, yeniden sa'y edilir. Tavaftan önce sa'y edilir ve bunu unutarak Mekke'den, çıktuktan sonra hac ve umrede birleşme yapıyorsa haccın kazası ve hedy, umre yapıyorsa umrenin kazası gerekir; Sevrî'ye göre hiçbir ceza gerekmez; Ebu Hanife'ye göre, Mekke'den çıkınca

⁵⁹⁶ İbn Rüşt, II,183.

⁵⁹⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II, 911,931.

⁵⁹⁸ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁹⁹ Vecdi Akyüz, IV,179.

⁶⁰⁰ Sabık, II,175.

dönülmez, fakat dem gerekir. Hac için yapılan sa'y, kudüm veya ziyaret, umre için yapılan sa'y ise umre tavafından sonra yapılır.⁶⁰¹

Âlimlerin birçoğu, sa'y'ın tavaftan sonra yapılması gerektiğinde ve tavaftan önce sa'y'ı yapan kimsenin -Mekke'den ayrılmış olsa bile- bir daha sa'y yapmak için dönmek zorunda olduğunda müttefiktirler. Öyle ki eğer umre veya hac yapan kimse bilmeyerek tavaftan önce sa'y yapmış ve ihramdan çıktıktan sonra kadınlara yaklaşmış olursa bir daha umre yapması ya da ertesi sene bir daha hacca gitmesi veya aynı zamanda kurban kesmesi gerekir. İmam Ebû Hanife de “Eğer Mekke'den ayrılmışsa bir daha dönmek zorunda değildir. Fakat kurban kesmesi gerekir” demiştir.⁶⁰²

Malikilere göre sa'y kudûm tavafından hemen sonra yapılmamışsa ziyaret tavafından hemen sonra yapılır.

Sa'yın arka arkaya yapılması şart değildir. Sa'yın şartlarını birleştirmeye mâni olacak bir engel ortaya çıkar veya namaz başlarsa bundan dolayı sayım kesmesi caizdir. İşi bitince, yaptığı sa'yın üzerine bina ederek sayını tamamlar.⁶⁰³

4.1.17.Kudüm Tavafının Vakti

Hanefilere göre kudum tavafının vakti mekkeye giriş anından başlar ve arafatta vakfe yapmakla sona erer. Arafatta vakfe yapıncaya kadar kudum tavafı yapmamış olan kişi artık kudum tavafını elden kaçırmış olur. Ancak vakfede durmamış ise kudum tavafının vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder.⁶⁰⁴

4.1.1.8.Veda Tavafı

Hacca uzaklardan yani Mikat sınırları dışından gelmiş olanların (Afakilerin) Mekke'den ayrılmadan “Veda Tavafı” yapmaları vaciptir. Bu, hacıların hacla ilgili olarak yapacakları son görevdir (nüsüktür). Buna “Sader Tavafı” da denir.⁶⁰⁵

Kişinin Mekkedden ayrılmak istediği vakit veda tavafının müstehab olduğu vakittir. Kişi bu tavafı nahr günlerinde veya sonraki günlerde de yapabilir.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ Akyüz, IV,187.

⁶⁰² İbn Rüşd, II,190–191.

⁶⁰³ Sabık, II,141.

⁶⁰⁴ Ceziri, II,934.

⁶⁰⁵ İsmail Karagöz vd., *Diyanet Hac Rehberi*, DİB Yay., Ankara 2007, s.66.

⁶⁰⁶ Kasani, II,143.

4.1.19. Hac Vaktinin Değişebilirliği Çevresinde Oluşturulan Şüpheler:

Hacc ibadeti esnasında çeşitli nedenlerle zaman zaman tatsız durumların yaşandığı bir gerçektir. Özellikle bazı yıllarda tavaf, vakfe, şeytan taşlama gibi haccın bazı rukünleri gerçekleştirilirken yaşanan izdihamlar sonucu ölü sayısının artması bu tatsız durumların başında gelmektedir. Maddi düzenlemeler sayesinde tüm bu olumsuzlukların düzeltilebileceği bir gerçek ise de kutsal topraklara sahip olan arap emirliğinin içişlerine müdahale olarak algılanmasından dolayı bu konudaki tekliflerin başarıya ulaşmayacağı iddia edilmektedir. Bu olumsuzlukların, bu şekilde bertaraf edilemeyeceğini iddia eden bazı gruplar hacc ibadetinin uygulama zamanının değiştirilerek çözüme ulaşılabileceğini savunmaktadırlar.⁶⁰⁷

Kur'an-ı kerimde hacc ile ilgili ayetlere baktığımızda ayrıntılı olarak hacc ibadetinin nasıl yapıldığına değinilmemektedir. Bizler bu ibadetin detaylarını peygamberimizden öğrenmekteyiz. Nitekim efendimiz(sav); “*Hac menâsikini benden alın*”⁶⁰⁸ buyurarak hacc ibadetini onun yaptığı gibi yapmamız gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Hac daha uzun bir süre içine yayılarak, izdihamın önlenilebileceğine işâret bulunduğu ileri sürülen âyet-i kerime’de, “Hac bilinen aylardadır” buyrulmaktadır. Fakat ayette bilinen ayların hangi aylar olduğu dahi belirtilmemekle birlikte bu aylar bile peygamberimizin uygulamasından alınmıştır.⁶⁰⁹ Yani bu iddiaları ortaya atan gruplar bile peygamberimizin sünnetine belli bi yere kadar kayıtsız kalmaktadırlar.

Ayrıca haccın farz kılındığı sene peygamberimizin haccetmeyip daha sonraki yıl hac aylarına tekabül ettikten sonra haccetmesi⁶¹⁰ de bizce bu konuda bir delil teşkil eder. Nitekim eğer hacc uzun vadede gerçekleştirilebilen bir ibadet olsaydı peygamberimiz haccın farz kılındığı sene hacceder hac farzasını erteleyerek hacc vaktini beklemezdi.

Konumuzla ilgili olması hasebiyle ibn Abbastan(ra) rivayet edilen şu hadise de yer vermemiz gerekmektedir: “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'tan yola çıkmıştı, arkasından birisinin (koşturmak için) devesine şiddetle bağırıp, vurduğunu işitti. Bunun üzerine kamçısıyla (etrafındakilere kulak verin diye) işaret edip, şöyle*

⁶⁰⁷ Kahraman, s.251–252.

⁶⁰⁸ Müslim, Hac 310.

⁶⁰⁹ www.mumsema.org.tr. / 26 Mayıs 2011.

⁶¹⁰ Numani, s.463.

buyurdu: “*Sâkin olun. (Allah'ı razı edecek iyi davranış ve) birr acelede değildir.*”⁶¹¹ hacc ibadetinin bazı noktalarda dikkat ve sukunet gerektirdiği bilinen bir gerçektir. Bunlardan biri, Arafat'ta ifâza anıdır. Yüz binlerce hacı kâfilesi, bir anda muayyen ve mahdud yollarla aynı hedefe sükün etmektedir. Keza şeytan taşlama anlarında da aynı kalabalık muayyen vakitlerde belli noktalara izdiham etmektedir. Böyle anlarda sükûnetin ehemmiyeti açıktır. Gerek Arafat çıkışında ve gerekse cemrelerde çok sık panik ve telaş sebebiyle nice insanların ezilerek öldüğünü belirtmiştik. Bu vak'alar gözönüne alınınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc menâsikinin bilhassa ifâza safhasında sükûnet tavsiye edip “Telaşta Allah'ın rızası yok!” mânasında ihtarda bulunması cidden mânidârdır ve günümüzün şartlarına uygun mucizane bir mesajdır. Ayrıca bu durum bizlere bazı grupların belirttiği gibi haccın üç aya yayılmasına muhalif bir hadistir de diyebiliriz. Nitekim peygamberimiz aceleci davranan bu insanlara sükûneti tavsiye etmek yerine acele etmeyin daha önümüzde üç ay gibi geniş bir zaman var da⁶¹² diyebilirdi.

Hz. Peygamber, “*Hac Arafat'tır*”⁶¹³ buyurarak haccın en önemli rüknünün Arafat olduğunu da belirtmiştir. Uygulamasıyla da arafattaki vakfenin ne zaman olacağını göstermiştir. Arafat vakfesi haccın vazgeçilmez rükünlerinden olması nedeniyle belirtilen vakitte vakfe yapamayan kişi ertesi yıl yeniden hac yapmalıdır.

İddia edildiği üzere eğer hacc ibadeti üç aya yayılmış olsa bile Arafat vakfesini zilhiccenin dokuzuncu gününün yani kurban bayramı arefesinin dışında caiz gören hiçbir otorite âlim ve fakih yoktur. Bu demektir ki her halükarda o kalabalık Arafat vakfesinde bir araya gelmek zorundadır. Ayrıca şunu da belirtmek de fayda görmekteyiz ki cahiliye döneminde yapılan hac uygulamasında da Arafat vakfesinin zamanı aynı gündür. Hac ibadetinin mahşeri hatırlatması yönü de göz önünde bulundurulursa bunun en yoğun biçimde hissedildiği yerin hiç şüphesiz Arafat vakfesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu hikmet göz önünde bulundurulursa izdihamı yok etmek yerine disipline sokmak bu hikmete daha uygun bir yaklaşım olacaktır.⁶¹⁴

⁶¹¹ Buharî, Hacc 94; Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1920); Nesâî, Hacc 204,(5, 257–258).

⁶¹² Kahraman, s.254.

⁶¹³ Ebu Davud, Menasik 68.

⁶¹⁴ Kahraman, s.258–260.

SONUÇ

İlk insandan günümüze kadar herkesin ve her dinin yakından ilgilendiği ya da ilgilenmek zorunda olduğu bir kavramla –vakit kavramıyla- Müslümanların ilgilenmemesi düşünülemez. Çünkü Şarii İslamdaki birçok ibadet için özel vakitler tayin etmiştir.

İbadetler bir özür bulunmadığında kendi vakitlerinde yapılmalıdır. Bu, yapılacak ibadetlerin makbul olmasına vesile olur.

İbadetlerin ifa edilmesinde günlük ibadetler için güneş takviminin yıllık ibadetler için ise ay takviminin kullanılmasında birçok hikmet vardır. Nitekim günde beş defa kılınan namazla kişi yüce huzurda olduğunu hatırdan çıkarmayacak ve bu bilinç dünyada günün her anında canlı tutulacaktır. Orucun yılın her mevsimine ve dönemine denk gelerek uzun ve kısa, sıcak ya da soğuk günlerde Müslümanlar arasında eşitliği sağlaması açısından ay takvimine göre ifa edilmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Diğer yandan bu hikmeti zekât için ele alırsak; belirlenen vaktin durmadan zekât verme sırası gelecek kadar kısa olması insanlara ağır yük getirebilirken; bu vaktin uzun olması da cimrilere fırsatçılara prim vererek ihtiyaç sahiplerine hiçbir menfaat sağlamayacaktır. Hac ibadeti için kutsal topraklarda olan tüm Müslümanların ihramlarıyla birlikte arafatta bulunmaları dünyada iken mahşeri hatırlatan bir manzarayla karşılaşmaları açısından son derece önemlidir.

İbadete ön hazırlık olan amellerde vakitle ilgili dini amellere baktığımızda; hiçbir vakitle ilgili olmasa bile kişinin abdestli olması şart olduğu bir işi yapmak istediğinde abdest almasının gerekli olduğunu görmekteyiz. Namaz vakti girmeden önce teyemmüm etmenin caiz olup olmaması meselesi ihtilaflıdır. Guslü gerektiren durumlardan olan hayız ve nifas müddetinin ne kadar olduğu konusunda da görüş birliği sağlanamamıştır. Bunun sonucu olarak istihaze meselesi ortaya çıkmaktadır.

Tezimizin başlıca konularını oluşturan namaz, oruç, zekât, kurban ve haccın özel vakitleri vardır. Bu ibadet vakitlerinin bir kısmına Kur'an-ı Kerimde ulaşmakla birlikte genel ve ayrıntılı bilgileri Hz Peygamber(sas) den öğrenmekteyiz. Beş vakit namazın Kur'an-ı Kerim'de yer almadığı iddiaları bulunsa da genel kabul; Kur'anda beş vakit namazın olduğu yönündedir. Oruca başlarken, ihtilâf-ı metâlîe itibar edilip edilmeyeceği hususundaki ihtilaflara rağmen cumhur "ihtilaf-ı metaliye yer yoktur" hükmünü benimsemektedir. Zekât için yılbaşı; nisab miktarı mala sahip olunduğu

zamandır. Bunun için miladi veya hicri yılbaşları gibi belirli zamanlar söz konusu değildir. Çıkan izdihamlar sonucu Hac vaktinin değiştirilmesi yönündeki teklifler “hac menasikini benden alın” hükmüne aykırı olması nedeniyle makul bir çözüm olarak görülmemektedir. Bunun yerine insanların disipline edilmesi elbette sünnete daha uygun bir davranış olacaktır.

Fıkıhın dinamik bir yapıya sahip olmasını göz önünde bulundurursak vakit konusunda da her dönemde açıklanmaya muhtaç konular bulunmaktadır. Günümüzde seferilikten bahsedilip bahsedilemeyeceği bu konuda örnek teşkil etmektedir

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal- Seâdet-i Ebediyye*, (Haz.: Hüseyin Hilmi Işık), Işık Kitabevi, İstanbul 1971.
- Ahmet b. Hamza, *Nihayetü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967.
- Aktan, Hamza “Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995.
- Alıcı, Hüseyin, *Akika ve Hükümleri*, (Terc.: Muhammed Şahin), İslamhouse 2009.
- Altuntaş, Halil- Karagöz, İsmail, *Namaz İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2010.
- Amerika Müslümanlar Birliği, (t.y.) Erişim Tarihi: 17.04.2011, www.unitedamericanmuslim.org
- Apaydın, H. Yunus, “Oruç”, *DİB İlmihal İman ve İbadetler*, DİB Yay., Ankara 2006.
- Askalani, İbn Hacer, *Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neş., İstanbul ts.
- Atar, Fahrettin “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Atay, Hüseyin, *Kurana Göre İslam’ın Temel Kuralları*, MEB Yay., 1991 İstanbul.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ts.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neş., İstanbul 2000.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010.
- Bardakoğlu, Ali, “Eda” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 1994.
- _____, “Kurban”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., Ankara 2002.
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.: Ali Fikri Yavuz), İstanbul ts.
- _____, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *es-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi Akçağ Yay.*, Ankara 1993.
- _____, *İslamda Zaman Tanzimi*, Cihan Yay., İstanbul 2009.
- Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali b. Muhammed, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2009.

- Ceziri, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: Hasan Ege), Bahar Yay., İstanbul ts.
- Ceziri, Abdurrahman, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.
- Dihlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, (Çev.: Mehmet Erdoğan) İz Yayınları, İstanbul 2002.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1991.
- Dönmez, İbrahim Kafi, "Oruç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 2007.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî, *Sünen-i Ebî Davut*, b.y.y.
- Ebu Şuca, *Delilleriyle Büyük Şafii İlmihali- Ğayetü'l-İhtisar Ve Şerhi*, (Çev: Nizamettin Ersöz), Ravza Yayınları, İstanbul 2005.
- el Kasani, Alaaddin Ebi Bekr b. Mesud el-Hanefi, *Bedaiü's-Senai fi Tertibi's-Şerai* Matbaatul-İmam, Mısır ts.
- el Makdisi, Ebu'l - Neca el-Haccavi, *el-İkna' li Talibi'l İntifa'*, Daru Alemlî Kütüb, (2. bsk.), Suudi Arabistan 1999.
- el-Merdavi, Alaaddin Ebu'l-hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, 1.baskı, 1955 byy.
- El-Vahidi, Ebul-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Terc.: Necati Tetik-Necdet Çağıl), İhtar Yay., İstanbul 1997.
- Erdoğan, Mehmed, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- ez-Zeylai, Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r Raye Li Ehadisil Hidaye*, el- Mektebetü'l Mekkiyye ts.
- Fetâvâyi Hindiyîye*, Akçağ Yay., Ankara ts.
- Gazali, *Mustasfa İslam Hukuk Metodolojisi*, (Çev.: Yunus Apaydın), Klasik Yay., (1. bsk.), İstanbul 2006.
- _____, *Büyük İslam Dini*, (Çev.: Abdullah Aydın), İstanbul ts.
- Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002.
- Günenç, Halil, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yay., İstanbul 2000.
- Halebî, İbrahim, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağir Tercümesi*, (Çev.: Hasan Ege), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1973.

- Hallaf, Abdulvahhab, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Hüseyin Atay), A.Ü.İ.F. Yay., Ankara 1973.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay, Ankara ts.
- Havva, Said, *El- Esas Fi'ssünne Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul ts.
- Haber Yolcusu, (29.07.2011), Erişim Tarihi: 29.07.2011, <http://www.haberyolcusu.com>.
- Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz.: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1996.
- İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay. İstanbul 2010.
- İbn Kudame, *Kitab-ı Muğni*, Mektebetül Kahire, 1970.
- İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu-l Arab* Darul Mearif, Kahire ts.
- İbn Rüşt, *Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid*, (Terc.: Ahmed Meylani), Arslan Yay., İstanbul 1973.
- İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'dürri'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1985.
- İbnü'l- Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Kahire 1987.
- İskenderi, İbn Ataullah, *El Muhkem Fi Şerhil Hikem*, (Şerheden: Balıklı Zade Ahmet Mahir), Fakirullah Eğitim Ve Hizmet Vakfı, (1. Baskı), İstanbul 2006.
- Kahraman, Abdullah *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi Açısından İbadet ve İbadet Nitelikli -Taabbudî Hükümler*, Akademi Yay., İstanbul 2002.
- Kalın, Faiz, *Kur'anda Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005.
- Karagöz, İsmail vd., *Diyanet Hac Rehberi* DİB Yay. Ankara 2007.
- _____, *Hac İlmihali*” DİB Yay., Ankara 2007.
- Karagöz, İsmail, “Abdest”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2007.
- Karaman, Hayreddin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007.
- Kılıçer, Esad, *İslam Fıkhiında Re'y Taraftarları*, DİB Yay., Ankara 1994.

- Kırbaçoğlu, M.Hayri, *Namazların Birleştirilmesi*, Otto Yay.(4.Baskı), İstanbul 2010.
- Koca, Ferhat, “İbadet”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1999.
- Komisyon, *Hac ve Umre Rehberi*, Fazilet Neş., İstanbul ts.
- Komisyon, *İlmihal I –İman ve İbadetler-*, TDV Yay., Ankara 2006.
- Komisyon, *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul 1993.
- Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahlı Tercüme* (Terc.: Orhan Ençakar-Abdulkadir Yılmaz), Yasin Yay., İstanbul 2009.
- Kuşeyri, Abdülkerim, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz.:Süleyman Uludağ), Dergah Yay.,İstanbul 1999.
- Mavsili, *el-İhtiyar*, (Çev.: Mehmet Keskin), Hikmet Neşriyat, İstanbul 2005.
- Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Yay., İstanbul 1986.
- Merginani, *El-Hidaye*, (Çev.: Ahmet Meylani), Kahraman Yay., İstanbul 1992.
- Meşhur, Mustafa, *İslama Davet Fıkıhı*, (Çev.: Orhan Aktepe), Vahdet Yay., İstanbul 1990.
- Mevdudi, Eb’l-A’lâ, *Tefhim’ul-Kur’an*, (Çev.:Komisyon) İnsan Yay., İstanbul ts.
- Molla Hüsrev, *Düreru’l-Hukkam fi Şerhi Gururu’l Ahkam*, (Terc.:Arif Erkan), Eser Neş., İstanbul 1979.
- Mumsema İslam Arşivi(t.y.), Erişim Tarihi: 30.05.2010, <http://www.mumsema.org> .
- Müslim b. Haccac, *Sahih*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâki), Dâru İhyâi’t-Turâs, Beyrut,ts.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman b. Şuayb, *Sünenü’n- Nesâî*, Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, Beyrut, ts.
- Nevevi, *Hacc ve Umre*, (Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yay., İstanbul ts.
- Numani, Mevlana Şibli, *Siretü’n-Nebi*, (Çev.:Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2002.
- Özbek, Camisab, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı ve Müctehidlerin Farklı Görüşleri*, Ravza Yay., İstanbul 2000.
- Özcan, Mevlüt, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul 2005.
- Özel, Ahmet, “Adak”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1988.
- Özkan, Abdurrahman “İbadet Vakitlerinin Hesaplanması”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:62, Ekim, Kasım Aralık 2003.

- Özlem, Abdurrahman, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011 <http://cepmuvakkit.com>
- Özsoy, Ömer- Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- Paksu, Mehmed, *Açıklamalı İslam İlmihali*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991.
- Pala, Ali İhsan, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (231–251), sayı.3, Konya 2004.
- _____, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yay., Ankara 2009.
- Peker, Mehmet, *Hacca Niyet*, Beka Yay., İstanbul 2002.
- Peldek, Betül, *İbadetlerde Niyet*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Razi, Fahrudin, *Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb*, (Terc.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1990.
- Sabık, Seyyid, *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*, (Terc.: Ahmed Sarioğlu), Pınar Yay., İstanbul ts.
- Serahsi, *el-Mebcut*, (Ed.: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yay., İstanbul 2008.
- Soysaldı, Mehmed, *Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, TDV Yay., Ankara 1997.
- Suruç, Salih, *Peygamberimizin Hayatı*, Zaman, İstanbul 1998.
- Süleymaniye Vakfı, (29.09.2009), Erişim Tarihi: 02.07.2011, www.suleymaniyevakfi.org.
- Şa'rânî, Abdulvehhab, *Mizân-ül Kübrâ Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı*, (Terc.: A. Faruk Meyân), Berekât Yay., İstanbul 1980.
- Şaban, Zekiyüddin, *Usûlü'l Fıkıh*, (Terc.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay, Ankara 2001.
- Şener, Abdulkadir, “Abdest”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1991.
- Şîrâzî, Ebu İshak, *el-Mühezzebe*, Darü'l Kalem, Dimeşk 1992.
- Şirbinî, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Darü'l Marife, Beyrut 1997.
- Şirvani, Seyyid Yahya, *Şifaül-Esrar*, (Haz.: Mehmed Rıhtım), Sufi Yay., İstanbul 2011.
- Tahavi, *Şerhu Meani'l-Asar Hadislerle İslam Fıkıhı*, (Çev.: Beşir Eryarsoy), Kitabevi Yay., İstanbul 2009.
- TDK *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2005.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, (Thk.: Ahmed Muhammed Şakir), Darü'l Fikr, ts.

- Tirmizî, Ebu İsa Muhammet b. İsa b. Sevre, *el-Camiu's-Sahih*, Beyrut, ts.
- Topbaş, Osman Nuri, *Hız Muhammed Mustafa*, Erkam Yay., İstanbul ts.
- Uludağ, Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara 1992.
- Uysal, Asım- Uysal, Mürşide, *İzahlı Kadın İlmihali*, Uysal Yayınevi, İstanbul 2001.
- Varlı, Mustafa, *İslam İlmihali*, Vakıf, İstanbul 2005.
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Erişim Tarihi: 10.06.2011. <http://tr.wikipedia.org/>
- Yatkın, Nihat, “Hz Peygamberin Sünnetinde Namazların Kazası”, Ekev Akademi Dergisi, (163–177), Ankara 2001.
- Yaylalı, Davut, “Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam vd.), Azim Dağıtım İstanbul ts.
- Yeğin, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1991.
- Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi*, Uysal Kitabevi, Konya 1991.
- Yavuz, Yunus Vehbi, Karagöz, İsmail, “Kurban” , *İslama Giriş*, DİB Yay., İstanbul 2007.
- Zaman Gazetesi 28.01.2011.
- Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, (Terc.: Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi Yay., 1979.
- Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Feza Yay., İstanbul 1994.
- _____, *Tefsiru'l-Münir*, (Çev.: Hamdi Arslan vd.), Risale Yay., İstanbul 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hilal KOÇYİĞİT
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum 01.10.1984
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
8Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	ahteran25@hotmail.com
Tarih	14.07.2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Hilal KOÇYİĞİT

İBADETLERDE VAKİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Davut YAYLALI

ERZURUM-2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Davut YAYLALI danışmanlığında Hilal KOÇYİĞİT tarafından hazırlanan bu çalışma 15/ 07 /2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Temel İslâm Bilimleri- İslâm Hukuku Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBADETE HAZIRLIK TÜRÜNDEN OLAN DİNİ AMELLERDE VAKİT

1.1.ABDESTTE VAKİT	17
1.2.TEYEMMÜMDE VAKİT	20
1.3.GUSÛLDE VAKİT:.....	24
1.4.MEST ÜZERİNE MESHİN MÜDDETİ.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

BEDENİ İBADETLERDE VAKİT

2. 1. NAMAZDA VAKİT.....	30
2.1.1.Namazın Tanımı	30
2.1.2. Namazın Mahiyeti ve Önemi.....	30
2.1.3.Namazın Hikmeti	32
2.1.3.A.Namazın Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti.....	33
2.1.4.Namazın Farz Kılınma Vakti.....	36
2.1.5.Namaz Vakitlerinin Bildirilmesi Hususundaki Rivayet.....	37
2.1.6.Kur'an-I Kerimde Namaz Vakitleri	38
2.1.7.Sünnette Namaz Vakitleri	43
2.1.8.Namaz Vakitleri Çevresinde Oluşturulan Şüpheler	44
2.1.9.Farz Namazların Vakitleri	45
2.1.10.Beş Vakit Namazın Eda Edileceği Zamanlar	46
2.1.10.1.Sabah Namazının Vakti	46
2.1.10.2. Öğle Namazının Vakti.....	48
2.1.10.3.İkindi Namazının Vakti	49

2.1.10.4.Akşam Namazının Vakti.....	50
2.1.10.5.Yatsı Namazının Vakti.....	52
2.1.10.6.Vitr Namazının Vakti.....	53
2.1.11.Her Bir Vakte Ait Kuralların Belirlenmesi	54
2.1.12.Cuma Namazı ve Hutbesi	64
2.1.13.Bayram Namazı Ve Teşrik Tekbirleri.....	65
2.1.14.Nafile Namazların Vakitleri	66
2.1.15.Secdelerde Vakit.....	68
2.1.15.1.Tilavet Secdesinin Vakti.....	68
2.1.15.2.Sehiv Secdesinin Vakti	68
2.1.16.Namaz Kılmanın Faziletli Olduğu Vakitler.....	69
2.1.17.Namaz Kılınması Nehyedilen Vakitler.....	76
2.1.18.Vakit İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı.....	79
2.1.19.Kaza Namazlarının Vakti.....	80
2.1.20.Seferiliğin Belirlenmesi.....	85
2.1.20.1.Seferiliğin Müddeti Ve Namaz	89
2.1.20.2.Yolculukta Namaz Vakitleri.....	91
2.1.20.3.Namazların Cem' Edilmesi.....	91
2.1.21.Uç Enlemlerde Namaz Vakitlerinin Tesbiti.....	93
2.1.21.1.Yatsı/İmsak Aralığının Kısalması	95
2.1.21.2.Vakitlerin oluşmaması	97
2.2.ORUÇTA VAKİT	101
2.2.1.Orucun Tanımı	101
2.2.2. Orucun Mahiyeti, Önemi Ve Hikmeti.....	101
2.2.3.Orucun Çeşitleri	103
2.2.4.İslamda Orucun Farz Oluşu	103
2.2.5.Orucun Zamanı	104
2.2.5.1.Ramazan Ayının Sübutu.....	104
2.2.5.1.1. Havanın Kapalılığında Ayın Görülememesi.....	104
2.2.5.1.2. Hilâl'in Görülme Vakti.....	105
2.2.5.1.3.Şevval Hilalinin Görülmesi	108
2.2.6.İmsak Vakti	108

2.2.7.Oruç Tutmanın Mendup Ve Yasak Olduğu Günler.....	110
2.2.8.Oruca Niyetin Zamanı	114
2.2.9.Hasta Ve Yolcunun İmsak Ve İftarı.....	115
2.2.10.Kaza Ve Kefaret Orucunun Vakti.....	117
2.3.İTİKÂFTA VAKÎT	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÎ İBADETLERDE VAKÎT

3.1. ZEKÂTTA VAKÎT	121
3.1.1.Zekâtın Tanımı	121
3.1.2. Zekâtı Geciktirmemek	121
3.1.3.Zekâtın Vücub Vakti	123
3.1.4.Zekâtın Ödenme Vakti	123
3.1.5.Zekâtı Vacip Olan Zaman Eda Etmek.....	124
3.1.6.Senesi Dolmadan Bir Malın Zekâtının Verilip Verilemeyeceği.....	125
3.1.7.Bir Malda Zekât Borcu Doğduktan Sonra Malın Yok Olması.....	127
3.1.8.Senesi Tamamlanmadan Zekâtın Bir Fakire Verilmesi.....	127
3.1.9.Sene Sonunda Fiyatların Yükselmesi Veya Düşmesi Durumu	127
3.1.10.Alacaklının Zekât Borcu:	128
3.1.11.Zekâtın Ölüm Hastalığı Gelip Çatıncaya Kadar Geciktirilmesi:	129
3.1.12.Üzerinde Zekât Borcu Bulunduğu Halde Ölen Kimse:	129
3.2. FITIR SADAĞASINDA VAKÎT	130
3.2.1.Fitrenin Tanımı	130
3.2.2.Fıtır Sadakasının Hikmeti Ve Yararları:.....	130
3.2.3.Fıtır Sadakasını Ödeme Vakti	131
3.3 KURBANDA VAKÎT	132
3.3.1.Kurbanın Tanımı Mahiyeti:.....	132
3.3.2.Hedy Kurbanının Vakti.....	132
3.3.3.Adak Kurbanının Vakti.....	134
3.3.4.Akika Kurbanının Vakti	134
3.3.5.Udhiyye Kurbanının Vakti.....	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEM BEDENÎ HEM DE MALÎ İBADETLERDE VAKİT

4.1. HACDA VAKİT	139
4.1.1.Hacc Ve Umrenin Tanımı.....	139
4.1.2.Haccın Mahiyeti Ve Önemi	139
4.1.3.Haccın Hikmeti.....	140
4.1.4. Haccın Farz Oluşu	141
4.1.5.Haccın Fevri Veya Ömri Oluşu	142
4.1.6. Hacc Ve Umrenin Vakti	143
4.1.7.Özel Vakit	145
4.1.8.İhrama Girme Ve İhramdan Çıkmanın Vakti	149
4.1.9.Arafat Ve Minaya Yönelme	150
4.1.10.1.Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması	151
4.1.11.Müzdelifede Gecelemek	152
4.1.12.Şeytan Taşlama(Remy-i Cimar)	152
4.1.13.Kurban Kesmek	153
4.1.14.Tıraş Olmak.....	154
4.1.15.Tavafın Vakti.....	154
4.1.16.Sa'y'ın Vakti.....	155
4.1.17.Kudüm Tavafının Vakti	156
4.1.18.Veda Tavafı.....	156
4.1.19.Hac Vaktinin Değişebilirliği Çevresinde Oluşturulan Şüpheler.....	157
SONUÇ.....	159
BİBLİYOGRAFYA	161
ÖZGEÇMİŞ.....	166

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****İBADETLERDE VAKİT****Hilal KOÇYİĞİT****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut YAYLALI****2011, Sayfa 175****Jüri: Prof. Dr. Davut YAYLALI****Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ****Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ**

İlk insandan günümüze kadar herkesin ve her dinin yakından ilgilendiği ya da ilgilenmek zorunda olduğu bir kavramla –vakit kavramıyla- Müslümanların ilgilenmemesi düşünülemez.

Şarii İslamdaki birçok ibadet için özel vakitler tayin etmiştir. Kendisine vakit tayin edilen ibadetlerin kabul olma şartlarından biri de tayin edilen vakti içinde yerine getirilmesidir.

Tez, bu noktadan hareketle, vakit kavramını ele alıp; ibadetler için belirlenen vakitler konusundaki farklı görüşlere yer vermeyi amaçlamıştır. Bedenî, malî ve hem bedenî hem de malî ibadetlerin vakitle ilgili hususlarına ve bu konudaki tartışmalara değinilerek bu konudaki mezhep görüşlerine ve bunların delillerine yer verilmiştir.

Temel fıkıh kitapları ve ilmi haller taranmaya çalışılarak hazırlanan bu tezde vaktin ibadetle olan ilişkisi ve buna bağlı olarak ortaya konan hükümler hakkında bilgiler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, İbadet, Vakıt

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE TIME AT PRAYING
Hilal KOÇYİĞİT

Advisor: Prof. Dr. Davut YAYLALI

2011- Page, 175

Jury: Prof. Dr. Davut YAYLALI

Assoc. Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

Assist. Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ

Since the first human being, everybody and every religion are interested in or have to be interested in a concept –time concept-. It is not possible that Muslims ignore the time concept.

The ruled determined special times for many praying in Islam. The time determined praying one of the acceptance conditions is that they must be performed in determined time.

From this point of view, thesis examined the time concept and aimed to place different opinion about the determined times for praying. Related matters with bodily praying and financial praying as well as bodily and financial praying and debates on this subject are considered, and sect views and their proof are included.

In the thesis was prepared with scanning fundamental canon law and catechism books, provided information about time relationships with praying in parallel with the rules were produced.

Key Words: Islam, Worship, Time

KISALTMALAR

b.	: İbn
b.y.y.	: Basım yeri yok
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: TDV İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV	:Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Haz.	:Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İSAV	: İslami ilimler Araştırma Vakfı
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Neş.	: Neşriyat
s.	: Sayfa
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
Vd.	: Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Sınırlı olan dünya hayatının, sonsuz olan ahiret hayatının tarlası olduğu göz önünde bulundurulursa kişinin vaktini en verimli biçimde kullanmasının büyük bir ciddiyet ve disiplin gerektirdiği anlaşılır.

İslam bireysel hayatımızı olduğu kadar toplumsal ve ekonomik yapımızı da geliştirecek düzenlemeler getirmiştir. Bunu gerçekleştirmek için de ibadetleri zorunlu kılarak vakitle ilişkilendirmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Müminin hayatını tanzim etmesi ve kulluk bilincini diri tutması açısından ibadetlerin günlük, haftalık ve yıllık olarak vakitle tayin edilmesi son derece önemlidir.

Allahın rızasını kazanma adına yapılan her şeyin ibadet olduğunu söyleyebiliriz. Fakat fıkhi anlamda anlaşılan ibadet kavramı etrafında tezimizi şekillendirmeye çalışacağız.

Çalışmamızda ibadetlerin makbul olması için birtakım ön hazırlıkların gerekli olduğunu göz önünde bulundurarak birinci bölümde abdest, gusül ve teyemmümde vakit konusuna değindik. İkinci bölümde bedeni ibadetlerden olan namaz, oruç ve itikafın öneminden bahsettikten sonra bu ibadetlerin vakitle ilgili hususlarına ve bu konudaki tartışmalara yer verdik. Üçüncü bölümde mali ibadetlerden zekat, fıtır sadakası ve kurban konularının öneminden bahsettikten sonra vakitle ilgili olan bölümlerine temas ettik. Dördüncü bölümde hem mali hem bedeni ibadetlerden olan hac konusuna değinerek hac menasiki ile ilgili vakitlere yer verdik. Ayrıca son zamanlarda gündemde olan hac vaktinin değişip değişmeyeceği konusuna da tezimizde temas ettik. Tüm bunları yaparken eski ve yeni kaynaklardan istifade ederek mezhepler başta olmak üzere o konuyla ilgili farklı görüşlere yer vermeye çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen çok değerli danışman hocam Prof Dr. Davut Yaylalı Bey'e, gerek ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof Dr. Beşir Gözübenli, Prof Dr. Mustafa Baktır, Prof Dr. H. İbrahim Acar, Doç. Dr. Murtaza Köse ve Yrd. Doç Dr. Hacı Murat Kumbasar Beylere teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

VAKİT

I.VAKİT KAVRAMI

I.A. Sözlük Anlamı

Sözlükte **vakit**; *bir işin olageldiği, yapıla geldiği saat gün veya mevsim*¹ demektir. Vakit, zamandan bir miktardır ve kendisine süre tayin edilen her şeydir. İbni Side'ye göre vakit zamandan(dehr) bir ölçü tayin etmek olarak bilinir ve çoğunlukla geçmiş zaman bazen de istikbal için kullanılır. Sibeveyh vaktin zamandaki kullanımına teşbihte bulunarak mekânda da vakit kelimesini kullanmıştır. Ona göre bu da tıpkı zaman gibi mekânı bildirir; mil, fersah ve berid gibi mekândaki bir ölçüyü gösterir. Vakit kelimesinin çoğulu “ evkat”tır. Nisa suresi 103. ayette vakit takdir edilerek; “Onların üzerine belirlenmiş vakitte farz kılınmıştır”buyrulmaktadır. Vakit kelimesi anlamca genişletilerek mekân anlamında da kullanılmıştır. Bu nedenle mekân için Mikat da denmiştir. Mikat vaktin mastarıdır. Bu anlamda ihrama girme yeri haccın mikatıdır, hilal ayın mikatıdır vb.²

I.B.Terim Anlamı

Vakit; “İbadetler için şer’an belirlenmiş olan zaman”³ demektir. Başka bir tarife göre ise; “Özel bir iş için farz ve takdir edilen zaman” karşılığında, daha çok bir işe bağlı olarak kullanılır.⁴

Herhangi bir şey için, zaman belirlenmişse o şeyin artık vakti ve sonu tespit edilmiştir. Dilimizde kullanılan “muvaqqat” kelimesinin ifade ve ihata ettiği mana budur. Bu anlamda vakit hem geçmiş hem gelecek için kullanılabilir. Kuranda türevleri ile birlikte onüç yerde geçen vakit kelimesi, kullanıldığı alan itibariyle kozmik ve metafizik bir semantik yapıya sahiptir. Ayrıca Mikat (Araf 142,143,155); mevakit (Bakara, 189), mevkuta (Nisa, 10) şeklinde, dünyevi yükümlülükleri sınırlayan zamanı belirlemek gayesiyle kullanılmıştır. Ancak bütün bunların yaratıcı ve tayin edicisi Allah’tır.⁵

¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neş., İstanbul 2000, III, 3292.

² İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu-l Arab* Darul Mearif, Kahire ts., VI,4887.

³ Mehmed Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neş., İstanbul 2010, s.597.

⁴ Komisyon, *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neş. İstanbul 1993, s.263.

⁵Faiz Kalın, *Kur’anda Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005, s.165–166.

II. VAKTİN ÖNEMİ

İslam bireysel hayatımızı olduğu kadar toplumsal yapımızı da geliştirecek düzenlemelerde bulunmuştur. Bu düzenlemenin başında da insanın hayatını disipline eden vaktin olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an zaman yerine daha çok vakit kelimesini tercih etmiştir. Bu kelime lûgat yönüyle, “bir iş için belirlenen zamanın nihayeti” demektir. Yani belirli ve sınırlı bir zaman ifade eden kelime diğerine tercih edilmiştir. Bu tercihte, Kur'an-ı kerimin pratik gayesini görmekteyiz. Yani fiili hayatta, insan için pratik ve tatbiki olan mefhumlar daha önemlidir. Bunların hatırlatılması, nazari ve zihni mefhumlara tercih ve takdim edilmektedir.⁶

Kur'an-ı kerim, kişinin vaktini boşa geçirdiği için pişman olacağını fakat bu pişmanlığın fayda vermeyeceğini bildirir(Fatır, 36–37). Hz.Peygamber (sav) de “*İki nîmet vardır ki, insanların çoğu onların değerini takdir edemez: Sağlık ve boş vakit*”⁷ buyurarak hayatımızdaki birçok nimet içinde; biri vakit olan iki nimeti seçmiş; fakat bunun da kıymetinin çok bilinmediğini vurgulamıştır. İslam âlimlerinin sözlerinde de vaktin önemini net bir şekilde görmekteyiz. Şöyle ki; Hz Ömer: “*Dört şey geri dönmez; atılan ok, harcanan para, ele geçen fırsat ve geçen zaman.*” demiştir. Hz Ali“ *Vakitlerle yakutlar elde edilebilir, fakat yakutlarla vakitler elde edilemez*” demiştir. Hz. Muaviye: “*Ey insan! Zaman sensin. Sen iyi olursan zaman da iyi olur. Eğer sen kötü olursan zaman de kötüdür*” diyerek zamanı iyi kullanan insanların kazançlı olduklarına vurgu yapmaktadır. İmamı Azam ise “*Fenalıkların en büyüğü vakti boşa geçirmektir.*” sözüyle zamanın önemine vurgu yapmıştır.⁸

Tarihte ismi bilinen ve ortaya koydukları eserleriyle tanınan Eti, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinin, takvim kullanmış olmaları konumuz açısından çok önemlidir. Zira takvim zamanın ölçülmesi, devlet ve fertlerin işlerini zaman birimlerine göre tanzim etmesi demektir. Takvime göre hareket, hayatın disipline edilmesi, insan ömrünün azami şekilde verimli kılınması demektir. Örneğin geçmişte en parlak medeniyeti kurmuş olan Mısırlıların, yılı 12 aya, gündüzü ve geceyi 12 şer saate böldükleri, her saate de müstakil bir ad verdikleri bilinmektedir.⁹ Hal böyle olunca

⁶ İbrahim Canan “Hicretler Bölümü”, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* Akçağ Yay., Ankara 1993, XVI, 205.

⁷ El-Buhârî, Muhammed b. İsmail, Rikak 1, *es-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.

⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Mumsema İslam Arşivi(t.y.) Erişim Tarihi: 30.05.2011, <http://www.mumsema.org>.

⁹ İbrahim Canan, *İslamda Zaman Tanzimi*, Cihan Yay., İstanbul 2009, s.15-16.

insanın hayatını düzene sokması hasebiyle başarıya ulaşan insanların vaktini değerlendirenler olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Nitekim sufilerin tekrarladıkları sözlerden biri de “*Vakit kılıçtır*” cümlesidir. Derler ki; *sathına dokununca kılıcın pürüzsüz ve yumuşak, yüzüne dokununca keskin ve sert olduğu müşahade edilir. O halde kılıca yumuşaklık gösteren selamete erer. Kılıçla sertleşen ve zıtlaşan ise derhal zararını görür. Bunun gibi vaktin hükmüne teslim olan kurtulur, ona karşı çıkan tepetakla yuvarlanır aşağıya düşer.*¹⁰ Arifler demişlerdir ki vakt “*kendisine uyum gösterenlere vakt(fırsat) olur, aykırı hareket edenlere ise makt(hiddet) olur. Vakte aykırı davranıp da makte (hiddete) yol açmak Ebul vakt (vaktin babası-sahibi) olmayı arzu etmekten ileri gelir. Vakte uyum göstermek ise, onun kurallarına uyup bir evladın babasına karşı olan hal ve hareketini takınarak ibnul vakt(vaktin oğlu) olmak demektir. İnsanın kurtuluşu ve saadeti de kuşkusuz ibnul vakt olmaktadır.*¹¹

Kaybolan vaktin geri gelmeyeceğini Hucviri şu şekilde ifade etmiştir. “*Vakt kulun kesbi ve kazanması dâhiline girmez. Onun için tekellüf ve zorlama ile vakit oluşmaz. Onu pazarda da satmazlar ki can verilerek satın alınabilsin.*”¹² Tüm bunlar bizlere giden vaktin bir daha geri dönmemesi nedeniyle vaktin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

III. İBADETLERDE VAKİT

İslami literatürde ibadetin biri genel diğeri özel olmak üzere iki anlamı vardır. Genel anlamda ibadet, mükellefin Allaha karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak onun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradi davranışları ifade eder. Özel anlamda ibadet ise mükellefin yaratana karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Rasulü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleridir. Fıkıh literatüründe de genellikle ibadet bu ikinci anlamdadır. İslamın temel şartlarını oluşturan namaz, oruç, zekât ve haccın yanında kurban kesme, itikâf gibi davranışlar terim anlamıyla ibadetin en meşhur örneklerini oluşturur.¹³ Bizde tezimizi bu ikinci anlamda şekillendirmeye çalışacağız.

¹⁰ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1999, s.148.

¹¹ İbn Ataullah El İskenderi, *El Muhkem Fi Şerhil Hikem*, (Şerheden: Balıklı Zade Ahmet Mahir), Fakirullah Eğitim Ve Hizmet Vakfı, 1. Baskı, İstanbul 2006, s.34.

¹² Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul 1996, s.519.

¹³ Ferhat Koca, “İbadet” *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 240–241.

Kuranı kerime baktığımızda genel itibariyle bu ibadetlerin öneminden bahsedilirken nasıl eda edilecekleri veya incelikleri Hz. Peygamber (sas) tarafından bildirilmiştir. Bunu peygamberimizin ifadelerinden de anlamaktayız. Örneğin peygamberimiz(sas) “*ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öylece kılın*”¹⁴ buyurarak ibadetleri öğretme işini üstlendiğini göstermektedir. Nitekim peygamber(sas)ın kuranın mücmel nasslarını tefsir eden veya müşkil lafızlarını açıklığa kavuşturan¹⁵ bir misyonu vardır.

Şarii tarafından yapılması istenilen ibadetler vacip ve mendup şeklinde iki ana gruba ayrılır. Vacip; Şariin mükelleften kesinlikle yapılmasını istediği şeydir.¹⁶ Hanefilere göre bu durum delalet açısından farz ve vacip olarak sınıflandırılmıştır.¹⁷ Çeşitli itibarlarla vacip kısımlara ayrılır:

1. Edasının vakti itibariyle
2. Takdir edilmiş ve takdir edilmemiş oluşu itibariyle
3. Tayin olunmuşluğu ve tayin olunmayışı itibariyle
4. Edası talep olunan şey itibariye¹⁸

Konumuzu ilgilendirmesi açısından bu tasnifteki birinci maddeyi açıklamayı yeterli görmekteyiz.

Şariin yapılmasını kesin bir şekilde istediği fakat eda edilmesi için belirli bir vakit tayin etmediği ibadetlere “*Mutlak vakitli ibadetler*” denir. Mükellef onu istediği vakitte yapar. Örneğin yemin edip yeminini bozan kimseye kefarete vermenin vacip olması için belirli bir vakit yoktur. Yeminini bozan kişi dilerse hemen, dilerse daha sonra kefareti öder. Edasını tehir etmesinde mükellefe bir günah yoktur. Fakat ölümün ne zaman geleceği bilinmediği için vakti girince mükellefin bu vacibi yerine getirmek için gayret göstermesi yerinde olur.¹⁹

Şariin yapılmasını kesin bir şekilde istediği ve eda edilmesi için belirli bir vakit tayin ettiği ibadetlere “*Mukayyed Vakitli İbadetler*” denir. Bu vacibin edası için bir başlangıç ve bir bitiş vakti vardır. Mükellef bu vacibi belirlenmiş vakti içinde tam olarak yani bütün şart ve rükünleri taşır şekilde ifa ederse, bu fiile “*eda*” denir. Vakti

¹⁴ Buhari, Ezan,18.

¹⁵ Zekiyüddin Şaban, *Usûlü'l Fıkh*, (Terc.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay., Ankara 2001, s.97.

¹⁶ Abdolvahhab Hallaf, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Hüseyin Atay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1973, XIII, 259.

¹⁷ Bkz. Zekiyüddin Şaban, s.237.

¹⁸ Abdulkerim Zeydan, *Fıkh Usulü*, (Terc.: Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi Yay., 1979, s.53.

¹⁹ Abdolvahhab Hallaf, XIII,259; Abdulkerim Zeydan, s.53.

içinde fakat eksik bir şekilde ifa edip sonra yine vakti içinde tam olarak tekrar yerine getirirse, bu fiile “*iade*”denir. Öğle namazını önce tek başına kılan kişinin daha sonra cemaatle aynı namazı ikinci defa kılması buna örnektir. Mükellefin bu vacibi vakti geçtikten sonra ifa etmesine ise “*kaza*” denir.²⁰

Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, hem o vacibe hem de o vacip cinsinden başka bir ibadete imkân veren genişlikte ise buna “*Müvessa Vacip*” yani geniş zamanlı vacip denir. O vakte de zarf adı verilir. Örneğin beş vakit namaz vacibin bu türüne girer. Çünkü bu namazlardan her biri için şarii hem o namazın hem de başka namazların kılınmasına imkân veren birer vakit tayin etmiştir. Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, o vacip cinsinden başka bir ibadetin daha ifasına imkân vermiyorsa, buna “*Mudayyak Vacip*” yani dar zamanlı vacip denir. Örneğin ramazan orucunun vaktinde başka bir oruç tutma imkânı yoktur. İki türlü benzerlik taşıyan vacip dediğimiz “*Zü’ş-Şebeheyn Vacip*” ise bir bakıma dar zamanlı vacibe bir bakıma da geniş zamanlı vacibe benzemektedir. Hac ibadeti bu tür vacibe girer. Şöyle ki haccın vakti belirli aylar olup bu vakit aynı yıl içinde ancak bir hac yapılabilmesi açısından dar vakitli, hacla ilgili davranışların hac aylarının tamamını kapsamaması açısından ise geniş vakitli bir vaciptir.²¹

Bu ayırmadan çıkan sonuca gelince;

Müvessa vacibin edası ancak ona özel olarak niyet edilmesi halinde geçerli olur. Çünkü vacip hem bu vacibin hem de aynı cinsten başka ibadetlerin ifasına müsaittir. Örneğin kişi sabah namazı vaktinde sabah namazına niyet ederse bu namazı eda etmiş olur ve bu borç zimmetinden düşer. Böyle niyet etmezse namazı eda etmiş olmaz. Nafileye niyet ederek kılsa, nafile namaz kılmış olur. Her iki durumda da sabah namazı zimmetinde borç olarak kalır. Mudayyak vacibin edası, mutlak (belirli kayıt taşımayan) niyet ile veya aynı cinsten başka bir ibadete niyet edilmekle de geçerli olur. Buna göre, bir kimse ramazan ayında mutlak olarak “oruç”a niyet etse ve farz olan oruca niyet etmese, bu farz oruç için yapılmış sayılır. Hatta nafile oruca niyet etmiş olsa bile, orucu nafile oruç olmaz, farz olan ramazan orucu yerine geçer. Zü’ş-Şebeheyn vacibin, -mudayyak vacibe benzerliğine binaen- mutlak niyet ile edası geçerli olur; -müvessa’ vacibe benzerliğine binaen ise- başka ibadete niyet halinde edası geçerli

²⁰ Şaban, *Usûlü’l Fıkh*, s.239.

²¹ Koca, 242–243; Şaban, s.240.

olmaz. Buna göre, bir kimse farz olan hacca niyet etmeksizin haccetse, bu hacı, farz olan hacc yerine geçer ve zimmetinden hacc borcu düşer. Fakat nafile hacca niyet ederek haccederse, farz olan hacc zimmetinde borç olarak kalır.²²

İslamda vaktin birçok ibadetle iç içe olması hasebiyle diyanet işleri başkanlığında da vakit hesaplama şube müdürlüğü kurulmuş; yurt içinde ve yurt dışında namaz ve oruç vakitlerini, kameri aybaşlarını, kibleyi ve dini günleri tesbit etmek, vakit hesaplama ile ilgili diğer işleri yürütmek, bu müdürlüğün görevleri arasında yer almış; bu görevi de vakit hesaplama uzmanları ve astronomlar üstlenmiştir.²³

IV. İSLAMİ VAKİTLERİN TANIMI VE HESAPLANIŞI

İslamda alamete göre yerine getirilmesi gereken mükellefiyetlere baktığımız zaman bunlar üç kısma ayrılır.

1-Kameri mükellefiyetler

2-Şemsi mükellefiyetler

3-Bu ikisi dışında bir alamete göre teşrii edilenler²⁴

Güneş ve ay dışındaki alamete göre teşrii edilen mükellefiyetler konumuz dışında olduğu için bu konu üzerinde durmayı gerekli görmemekteyiz.

Kameri ve şemsi mükellefiyetleri tahlil edersek, İslamın sadece aya ya da sadece güneşe itibar etmediğini görürüz. Kameri mükellefiyetler aylık iken, şemsi mükellefiyetler günlüktür. Çünkü aylık mükellefiyetlerin tesbiti ancak aylık değişimler gösteren aya bakmakla; günlük mükellefiyetlerin tesbiti de günlük değişimler gösteren güneşe bakmakla mümkündür. Mesela namaz, günde beş kez ifa edilmesi istenen bir ibadettir. Bu beş vaktin tahakkuku da ancak güneşin hareketlerine bakmakla tesbit edilir. Oruç veya hac ise, senenin belli aylarında ifa edilecek ibadetlerdir ve bu ayların girip çıktığı da ayın şeklini almasından anlaşılır.²⁵

Bu külli kaidenin tek istisnası, innin(iktidarsız erkek)'e tanınan mühlet ile zirai ürünlerden alınan zekâttır. Bunlar senelik mükellefiyetler oldukları halde, aya göre değil, güneşe göre hesap edilmektedir. Çünkü iktidarsız birinin tam bir şemsi senede iyileşebileceği düşünülür²⁶

²² Hallaf, XIII,261; Koca, XIX, 243; Şaban, s.240.

²³ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde 32, 33, (t.y.), Erişim Tarihi: 29.04.2011, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2554>.

²⁴ Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul 2005, s.294.

²⁵ Özcan, s.296.

²⁶ Özcan, s.296–297.

Şemsi mükellefiyetlerin daha çok namazla irtibatlı olması hasebiyle bu konuyla ilgili ayrıntıları namaz bölümünde vermeyi uygun bularak burada ay ile ilgili kısımlara yer vereceğiz.

Kur'an-ı Kerimde “*Ey Muhammed, sana hilâl aşamasındaki aylar hakkında soru soruyorlar. De ki; "Onlar insanlar ve Hacc için zaman ölçüsüdürler..."*”²⁷ buyrulmaktadır. Bu ayetin nüzûl sebebi hakkında birkaç rivayet söz konusudur. Bu rivayetlerden biri Muaz b. Cebel’in “Ey Allahın Rasulü Yahudiler sohbetlerimize katılıyorlar ve bize aylardan çok sual soruyorlar” sözü üzerine inmiştir. Diğer bir rivayete göre ise Ensardan iki kişinin Hz Peygamber’e(sas) gelip; “Ey Allahın Rasulû, bu hilale ne oluyor ki iğne gibi incecik doğuyor da sonra çoğalıyor. Nihayet kocaman oluyor ve tamtamına yusuvarlak oluyor. Daha sonra tekrar azala azala inceliyor ve nihayet ilk hali gibi ipince oluyor da tek bir hal üzere kalmıyor” sözü üzerine nazil olmuştur.²⁸

Hilâller, insanlar için hacca gitmeleri, ihrama girmeleri, oruca başlamaları, oruç bozmaları, evlenmeleri, boşanmaları, boşanma sonrasındaki bekleme süreleri, gerek alış-verişleri, ticaretleri ve borç vadeleri, kısaca hem ibadet ve hem de diğer dünya işleri konusunda birer zaman ölçüsüdürler.

Ana hatlarıyla beyan ettiğimiz bu hikmetleri biraz açacak olursak aylık ibadetlerde şemsi ay yerine, kameri aya itibar edilmesini şu sebeplere bağlayabiliriz:

1-Kameri ay sisteminde ibadetler her zaman aynı mevsime rastlamaz. Bu avantaj, dört mevsimi bir arada yaşayanlar için büyük bir ehemmiyeti haiz değilse de, sıcak ülkelerde çok önemlidir. Zira Almanya’da bir günlük oruç çoğunlukla 21 saat tutulmaktadır. Orucun değişik zamanlara rastlaması, bu saati azaltmaktadır.

2-Kameri ay sisteminde seneler daha kısadır. Bu da ümmetin fakirleri için çok önemlidir. Çünkü altın, gümüş ve ticari malların zekâtı için bir kameri sene geçmesi gerekir. 33 ay senesinde 32 güneş yılı vardır, onun için bu süre içinde bir yıllık fazladan zekât verilir. Bu, şemsi senede daha az olacağından hem Müslümanlar için faydalı hem de ihtiyaç sahipleri için elzemdir.

3-Kameri sene sisteminde insanlar daha farklı yaşa sahip olurlar. Tabii bu psikolojik bir hadisedir. Mesela şemsi seneye göre 64 yaşında olan bir kimse kameri

²⁷ 2.Bakara:189.

²⁸ Ebul-Hasen Ali b. Ahmed El-Vahidi, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Terc.: Necati Tetik-Necdet Çağıl), İhtar Yay. İstanbul 1997, s.45.

seneye göre 66 yaşındadır. Bu da insana ölümü daha çok yaklaştırmakta, ayağını yorganına göre uzatma düşüncesi vermektedir.

4-Kuran-ı Kerim'in kendilerine indirdiği ümmi insanların, kameri mükellefiyetleri aya bakmaksızın tesbit edememeleridir. Bakara suresinde (ayet189) ifade buyrulduğu üzere “ayın hilalleri, insanlar ve hacc için vakit ölçüsüdür” aylık mükellefiyetlerde şemsi aya itibar edilmemesinin sebebi de budur. Çünkü güneş aylık değişimleri göstermez. Eğer ibadetler güneş ayına göre teşri edilse idi, o zamanlar hesapla araları pek hoş olmayan Araplardan (muhal değilse bile) çok zor bir şey istenmiş olurdu. Çünkü şemsi ya da kameri bir takvime sahip olmayan ilk Müslümanların, görevlerini alamete bakarak değil hesap ederek yapmaları gerekirdi.²⁹

Tüm bu açıklamalardan sonra İslami vakitlerin tanımı ve hesaplanışını bilimsel verilerden faydalanmaya çalışarak ifade edelim:

Yukarıdada belirttiğimiz gibi Müslümanların günlük ibadetlerinin yanı sıra, bir de yıllık periyotlarla yaptıkları ibadetler vardır ve bu ibadetlerde ay takvimi dediğimiz hicri takvim kullanılmaktadır. Hicri takvimde, ayın bir tam devinimi bir ay olarak kabul edilmiştir. Bir kameri yıl “Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü kesin hükmünde, ayların sayısı on ikidir”³⁰ ayetiyle 12 olduğu belirtilmiştir. Bir kameri ay en az 29, en çok 30 gün sürer; ancak arka arkaya birkaç kez 29 gün veya 30 gün sürmesi mümkündür. Bir kameri yılın uzunluğu ortalama 354,36 gün olduğundan miladi yıla göre 10~12 gün daha kısadır. Takvim başı olarak hicret yılı esas alınmakla birlikte yılbaşı olarak efendimizin hicret ettiği ay esas alınmamıştır. Çünkü hicret rebiülevvel ayında gerçekleşmiş olmasına rağmen takvim biraz geri alınarak muharremde başlatılmıştır. Bunun gerekçesi olarak muharremin eskiden beri yılbaşı olarak gösterilmesinin yanı sıra Hz. Peygamberin(sav) hicret etmeye azmetmesinin bu ayda olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir.³¹

IV. A.Kameri Ayın Başlangıcı

Kameri ay, hilalin ilk görülmesiyle başlar ve bir sonraki hilal yine ilk defa görüldüğünde sona erer. Ayın başlamasının dini tanımı, yeniayın güneş battıktan sonra batı ufkunda görülmesi (hakiki ru'yet) veya görülebilecek şekilde ufkun üstünde mevcut

²⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay, Ankara ts., s.373-374; Özcan, s.298.

³⁰ 9.Tevbe:36.

³¹ İbrahim Canan, “Hicretler Bölümü”, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, XVI,204.

olduğunun kesin olarak bilinmesidir (hükmi ru'yet). Ayın başladığı anlaşıldığında mevcut gece ve takip eden gündüz ayın 1. günü kabul edilir. 29. günün bitiminde bir sonraki yeniay görülürse mevcut ayın bittiğine ve bir sonraki ayın başladığına hükmedilir. Aksi takdirde, Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi vesellem) "*Bulut, görmenize mani olursa sayıyı otuza tamamlayın*"³² hadisine dayanarak bir gün daha beklenir ve ay otuza tamamlanır. Ancak iki ayın üst üste 29 gün çekmesi ve birincisinin, havanın bulutlu olması nedeniyle hilalin görülememesi nede⁴⁹

niyle otuza tamamlanması sonucunda bir sonraki ayın 28. günün bitiminde görülmesi mümkündür. Bu müşkülün giderilmesi ise ancak İttihad-ı Metali' esas alınmakla mümkün olur. Hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi ise, önceki aya erken başlandığının ispatıdır.³³

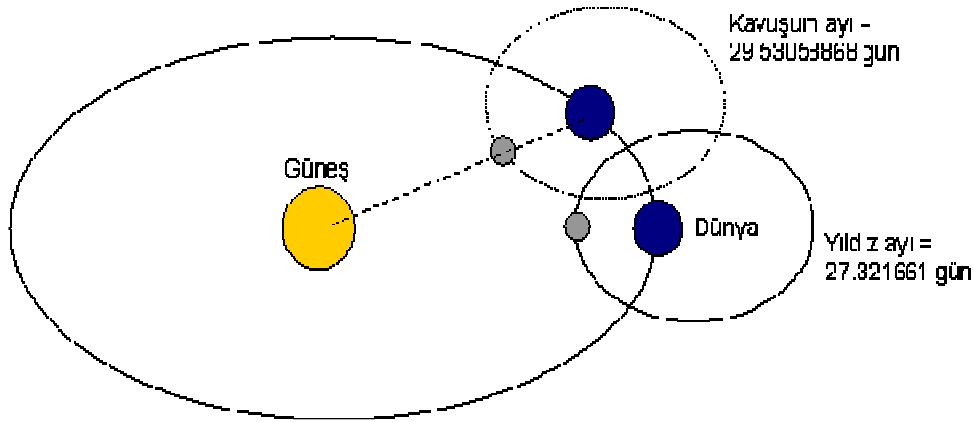
IV. B.Ay Hareketi Ve Kavuşum

Ay, dünyanın çevresinde saat istikametinin aksi yönde döner ve bir turunu ortalama 27,321661 günde tamamlar. Uzak bir yıldızdan bakıldığında görülen, ayın dünya çevresindeki bu bir turuna *yıldız ayı* adı verilir. Ay kendi çevresinde de tam olarak aynı hızda döndüğünden ayın hep aynı yüzü dünyaya bakmaktadır. Ay bu hareketi esnasında dünya da bir taraftan güneşin etrafında döndüğü için, ay da dünya ile beraber güneşin etrafında dönmüş olur. Ayın kendisi ışık saçmadığı, ancak güneşin ışıklarını yansıttığı içindir ki görülmesi ancak güneş ışınlarına bağlıdır. Bu nedenle bizim gördüğümüz şekliyle "bir kameri ay", güneşten bakıldığında ayın dünya etrafında dönme süresidir. Ortalaması 29,53058868 gün olan bu aya *kavuşum ayı* denir (Şekil 1). Ayın dünya etrafındaki dönüş yönü ile dünyanın güneş etrafındaki dönüş yönü aynı olduğundan kavuşum ayı, yıldız ayından daha uzundur. Aradaki fark da yine dünyanın güneş etrafında kat ettiği açıyla doğru orantılıdır. Ne var ki ay yörüngesi bir hayli ekliptiktir; dünyaya olan merkezden merkeze mesafesi 356 ilâ 407 bin km. arasında değişir. Buna paralel olarak ayın yörünge hızı da farklılık gösterdiğinden, bir kavuşum ayı 29,2 ilâ 29,8 gün sürebilir. İşte bu nedenle kameri aylar bazen 29 bazen de 30 gün çekmektedir. Ayın ekliptik düzlemine izdüşümünün, dünya-güneş ekseniiyle yaptığı açı

³² Buhari, Savm 5,11, 13.

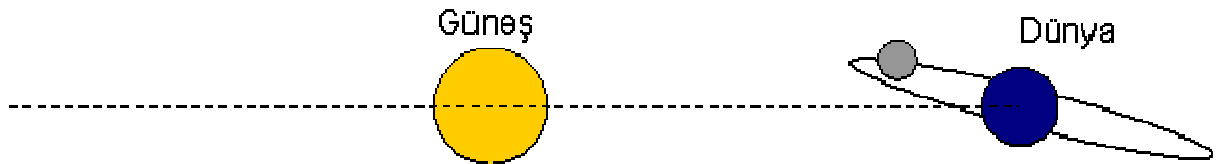
³³ Abdurrahman Özkan, 23.03.2009, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011, <http://cepmuvakkit.com>.

Ay Faz Açısı olarak isimlendirilir. Bu açı kavuşumda 0° , ilk dördünde 90° , dolunayda 180° ve son dördünde 270° dir.

Şekil 1. Yıldız Ayı ve Kavuşum Ayı

Ayın dünya çevresindeki yörüngesi, ekliptik ile $5,145396^\circ$ lik küçük bir açı yapar (Şekil 2). Bu açı nedeniyle ay, ekliptik düzlemine göre $\pm 5^\circ$ lik dikey salınımlar yapar. Bu salınımın periyodu bir yıldız ayıdır. Herhangi bir andaki ayın bu dikey açısına ise Ay Eğim Açısı adı verilir. Eğer kavuşum esnasında bu açı sıfıra çok yakın ise ay, güneş ile dünya arasına girmiş olur ve güneş tutulması dediğimiz hadise meydana gelir. Bu açının dolunay esnasında sıfıra çok yakın olması durumunda ise dünya güneş ile ay arasına girmiş olacağından ay tutulması oluşur.

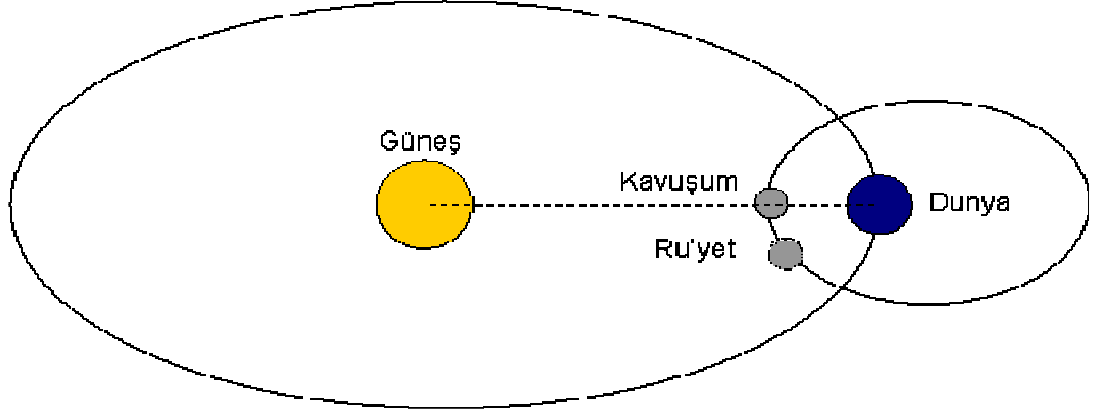

Şekil 2. Ay Eğimi

IV. C.Yeniayın Görülebilme Kriterleri

Astronomik olarak kameri ay, dünya-ay doğrusuyla dünya-güneş doğrusunun aynı hizaya gelmesi, yani aralarındaki düzlemin, ekliptik düzlemine dik açı oluşturmasıyla başlar ve aynı şartın tekrar oluşması ile sona erer. Bu şartın oluştuğu an, ayın kavuşum (içtima) durumudur. Kavuşum anında ay, dünyayla güneş arasına girdiğinden görülmesi imkânsızdır. Zira ayın kendisi ışık yayan bir cisim değildir ve ancak güneşten gelen ışınları yansıtmaktadır. Kavuşum anında güneş, ay ve dünya aynı hizada bulunduklarından ayın güneş ışığını dünyaya aktarması mümkün değildir. Kameri ayın başlangıcına ait fıkḥ hüküm ise hilalin görülmesidir (ru'yet). Ru'yetin

oluşması için ayın kavuşum noktasından belli bir mesafe ayrılması ve böylece oluşan açı ile aydan yansıyan güneş ışınlarının dünyaya düşmeye başlaması gereklidir (Şekil3).

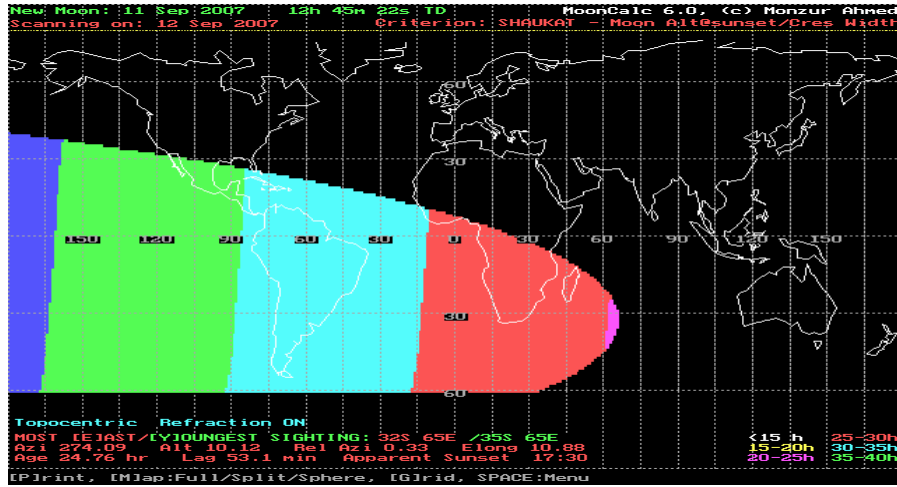
Şekil 3. Kavuşum ve Ru'yet

Ay üzerindeki kraterlerin sebep olduğu pürüzlü yüzey, eğik gelen ışınları yuttuğundan, ayın bu ayrılma açısı yaklaşık 7° olana dek güneş ışınları dünyaya ulaşamamaktadır. Danjon tarafından 1932 yılında tespit edilen bu olguya göre ru'yetin gerçekleşmesi için ayrılma açısının 7 dereceden büyük olması şarttır. Yapılan gözlemler, hilalin dürbün, teleskop gibi yardımcı bir aletle görülebilmesi için en az 8 derecelik bir açının, çıplak gözle görülebilmesi için ise $10\sim 11$ derecelik bir açının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Ru'yet için 8° ayrılma açısını şart koşarsak, bu durumda hilalin görülebilmesi için, Ay Eğim Açısına bağlı olarak $6,2^\circ \sim 8^\circ$ arasında bir faz açısı ve buna paralel olarak kavuşum anından itibaren $11\sim 18$ saatlik bir sürenin geçmesi gerekli olur.

Yeniay evresinde ay, güneşi gökyüzünde az geriden takip ettiği içindir ki ayın batışı, güneşin batışından biraz sonra gerçekleşir. Bu nedenle hilal, güneş battıktan $10\sim 15$ dakika sonra güneşin battığı noktanın yakınlarında ve kendisi de batmadan hemen önce kısa bir süre zarfında gözlenebilir. Ayın görülebilmesi için hilalin belli bir kalınlığa ulaşması ve batmadan önceki parlaklığının, ufkun o anki parlaklığından daha fazla olması gereklidir. Bunun için ise güneş battığı anda ayın ufuktan belli bir açı yukarıda olması gerekmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında denebilir ki; belli şartlar oluşmaksızın hilalin görülmesi mümkün değildir ve astronomi ilmi, en azından hilalin görülmesinin mümkün olabileceği en erken anı söyleyebilir. Görülebilirlik kriterleri kullanılarak hazırlanan Hilal Görülebilirlik Haritaları, belli bir kameri ay için hilalin dünyanın hangi

kesimlerinde ilk olarak görülebileceğini kestirirler. Bu ilk görülebilirlik alanları, bir noktadan başlayıp batıya doğru genişleyen bir parabol şeklinde oluşmaktadır (Şekil 4).

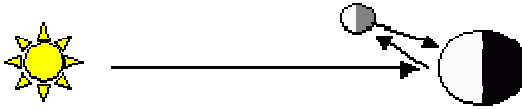

Şekil 4. Shaukat (Şevket) Kriterleri ile Hazırlanan Hicri 1428 Ramazan Ayına ait Görülebilirlik Haritası

Ayın hilal olduğu dönemlerde, ay yuvarlağının geri kalan karanlık kısmı da belli belirsiz bir ışık saçmakta ve dikkatle bakıldığında seçilebilmektedir (Şekil 5). Hilal kalınlığı arttıkça karanlık bölümün görülebilmesi zorlaşmaktadır. Sebebi ilk olarak Leonardo da Vinci tarafından ortaya konduğundan, da Vinci olgusu olarak bu gerçekliğe, dünyadan yansyarak aya çarpan güneş ışınları neden olmaktadır (Şekil 6). Aydan bakıldığında dünyanın görüntüsü, dünyadan bakıldığında ay görüntüsünün bir bakıma negatiftir; yani ayın hilal döneminde (Ay Faz Açısı küçükken), aydan dünya dolun şeklinde görünmektedir. Bu durumda güneşten dünyaya çarpıp yansıyan ışınların neredeyse tamamı ay yüzeyine ulaşmakta, buradan tekrar yansyarak zayıf bir ışımaya neden olmaktadır. Ay Faz Açısı arttığında ise dünyadan yansıyan ışınların yönü değiştiğinden şiddeti azalmaktadır. Genel olarak ifade edersek, ayın karanlık kısmının da Vinci ışıma şiddetinin, karanlık kısmın yüzeyi ile doğru orantılı olduğunu söyleyebilir. Buna göre örneğin ay yarı-hilal şeklini aldığı da Vinci ışımasının şiddeti yarıya iner ve farkedilmesi son derece zorlaşır. Da Vinci ışıması, hilalin görülmesinde ya da görülen şeyin hilal olduğunun teyidinde önemli bir ipucu olabilmektedir.

Şekil 5. Da Vinci Etkisi Altında Hilalin Görünümü

Şekil 6. Da Vinci Etkisinin Oluşumu

Ayın başlangıcına ilişkin İhtilaf-ı Metali' ve İttifak-ı Metali' olmak üzere iki ayrı fikhî kural mevcuttur. Şafiilerin esas aldığı İhtilaf-ı Metali' kaidesinde, aralarında 24 fersahtan (134 km) fazla mesafe bulunan beldelerde hilal farklı gecelerde görülmüşse yeni ay da farklı günlerde başlar. Bu görüştekilerin delili, "*Artık sizden kim ramazan ayının hilâlini görürse, o gün oruç tutsun*"³⁴ ayetidir. Diğer mezheplerine göre ise İttifak-ı Metali' esas olup, yeryüzünün herhangi bir bölgesinde hilalin görülmesi durumunda diğer beldelerde de buna istinaden ayın başladığına hükmedilir. İttifak-ı Metali' kuralının uygulanması halinde tüm Müslümanların aynı hicri takvimi kullanmaları mümkün olacaktır.

İslam ülkeleri arasında kameri aybaşı konusunda standart bir uygulama olmadığından, özellikle oruçla alakalı olarak Ramazan ve Şevval ayları ile, haccın ifa edildiği Zilhicce aylarına yönelik olarak sıkıntı yaşanmaktadır. Suudi Arabistan ve ona uyan ülkeler ile diğer İslam ülkeleri arasında uzun yıllar boyu süregelen bu farklılık, oruca farklı günlerde başlanmasına ve Ramazan ile Kurban bayramlarının farklı günlerde kutlanmasına yol açmaktadır; zira Suudi Arabistan'ın açıkladığı ve uyguladığı kameri ay, yukarıda izahına çalıştığımız görülebilirlik kriterlerine (hükmi ru'yet) ve kendi gözlemlerine (hakiki ru'yet) dayanarak kameri aybaşlarını tespit eden ülkelere göre genellikle bir gün erken başlamaktadır. Böylece Ramazan ve Kurban Bayramları da birer gün farklılık arz etmektedir. Özellikle Amerika'da yaşayan Müslümanların

³⁴ 2.Bakara:185.

hilali göremedikleri gecelerde, çok daha doğuda olan Suudi Arabistan'da aybaşı ilan edilmesi tartışmalı bir durum oluşturmaktadır. Bu konudaki genel kanı, astronomik hesaplama sonucu aybaşı tespit edenlerin sünnete uygun davranmadıkları ve hilali gözlemlediği düşünülen ve Haremeyn-i Şerif'i barındırma şerefine sahip olan Suudi Arabistan'ın ilan edeceği aybaşının esas alınması yönündedir; ancak konuyu araştıranlar, Suudi Arabistan'daki uygulamanın hilalin görülebilirliği esasını gözetmediğini ileri sürmektedirler. İddiaya göre Suudi Arabistan'da kameri aybaşlarının tespitinde Ümmü-l Kurra Takvimi esas alınmaktadır. Krallığın kurulduğu dönemde, devlet işlerinde standart bir hicri takvimin kullanılması ihtiyacıyla uygulanmaya başlayan Ümmü-l Kurra Takvimi, 32 yıllık olarak hazırlanmış ve aybaşlarının tespitinde İngiliz Kraliyet Rasathanesinin ilan ettiği kavuşum zamanlarına itibar edilmiştir. Buna göre eğer Riyad'da günbatımı esnasında kavuşumun üzerinden 12 saat geçmişse o gün ayın biri kabul edilmiştir. Hicri 1420 yılında bu kriter değiştirilerek, ayın batışı esas alınmıştır. Buna göre Mekke'de ayın güneşten sonra battığı gece ve onu takip eden gün ayın biridir. Hicri 1423 yılından itibaren ise bu kritere, günbatımında kavuşumun gerçekleşmiş olma şartı eklenmiştir. Ümmü-l Kurra Takvimi her ne kadar sadece resmi amaçlı da olsa, ilan edilen aybaşlarının ekseriyetle bu takvime uygun olduğu bildirilmektedir. Gerçi Suudi Krallığında hilalin görüldüğüne karar verilmesi için iki tanığın şahadeti gerekmektedir; ancak gözlemcilerin hilalin müşahadesi konusunda tecrübeli olmaları şartı aranmaması ve günümüz gökyüzünde uydu, uçak vb. yapay cisimlerin çokluğu gibi nedenlerle olacak ki şahadet çoğunlukla vaki olmaktadır. Ya da şahadet bildirilmese dahi, önceki ayın otuzu tamamladığı durumlarda yeni ayın başladığına hükmedilmektedir. Hâlbuki önceden de açıkladığımız üzere, hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi, önceki aya erken başladığını göstermektedir. Bu dikkate alınmadığı takdirde, tüm aylar bir geriye kayabilmektedir. Şahadet konusundaki ihtilafların giderilmesi için Hanefi mezhebinin görüşüne itibar edilmesi, yani bulutsuz havada hilalin görüldüğüne karar verilebilmesi için büyük bir topluluğun şahadetinin gerekli kılınması tavsiye edilmektedir.

Kameri aybaşları konusunda yaşanan bu ayrılığın giderilmesi için zaman zaman İslam ülkeleri bilirkişileri bir araya gelmekte ve çözüm yolları araştırmaktadırlar. 1973 yılında Kuveyt'te yapılan konferansın ardından 1978 yılında İstanbul'daki Ru'yet-i Hilal Konferansına 19 ülkenin delegeleri katılmışlardır. Bu konferansta özetle, kameri

aybaşı için ru'yetin esas olduğu, astronomik olarak ortaya konan görülebilirlik (hükmi ru'yet) hesaplamalarında Ay Ayrılma Açısının en az 8° ve Ay Dikey Açısının en az 5° olması gerektiği ve İttifak-ı Metali'nin geçerli olduğu karara bağlanmıştır. Buna göre tüm ülkelerde aynı gün aybaşı kabul edilecek, yani Müşterek Hicri Takvim kullanılacaktır. Bu takvimde hilalin, dünyanın herhangi bir noktasında ilk olarak görülebildiği anı, yani Ay Ayrılma Açısının 8° olduğu anı takip eden Miladi günün (GMT) kameri ayın biri olarak alınması kararlaştırılmıştır ki bu da şu anlama gelir: Eğer hilal ilk görülebildiğinde saat 00:00 GMT'den önceyse, o esnada Amerika'nın batı kıyılarında akşam olacağından ay görülebilecek ve dünyanın kalanı için o gece yeni ay başlamış sayılacaktır; 00:00 GMT'den sonra beliren hilal ise ancak Asya'nın doğu kıyılarında akşam olduğunda görülebilecektir. Yani görülebilirlik parabolü Amerika'nın batısına, Büyük Okyanus üzerine rastlıyorsa takip eden gece kameri aybaşı olacaktır. Ancak ilk görülebilirliğin 00:00 GMT'ye yakın gerçekleştiği aylarda, yani hükmi ru'yetin belirsizlik içerdiği durumlarda Amerika'nın batı bölgelerinde yapılacak müşahade belirleyici olacaktır.

Türkiye'de hâlihazırdaki uygulama da 1978 Konferansı doğrultusundadır. Bu itibarla örneğin, bizden hayli batıda olan Amerika'da hilalin ancak teleskopla görülmesi durumunda dahi Türkiye'de Ramazan veya Şevval başlamış olmaktadır. Yani denebilir ki Türkiye'deki uygulamaya göre hilalin Türkiye ya da Mekke'de daha önce görülmesi astronomik olarak mümkün değildir. 1999 ve 2001 yıllarında Ürdün'de gerçekleştirilen İslami Astronomi Konferanslarında da, astronomik görülebilirlik kriterleri tartışılmış ve bu kriterlere uymayan müşahadelere itibar edilmeyeceği karara bağlanmıştır.

Kısacası;

- İbadetlere esas olan hicri takvim ay devinimini esas alır.
- Bir kameri ay 29 veya 30 gün sürer. Birkaç kez üst üste 29 veya 30 gün çekebilir.
- Bir kameri ayın bitip diğerinin başlaması için hilalin görülmesi lazımdır.
- Ay tam dünyayla güneş arasındayken hilal görülemez. Hilalin görülebilmesi için güneşten belli bir açı miktarı ayrılması gereklidir.
- 29. günün bitiminde hilal görülemezse ay otuza tamamlanır; ancak hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi, aya erken başlandığının ispatıdır.
- Hilal, güneş battıktan 10~15 dakika sonra, güneşin battığı noktanın yakınlarında ve kısa bir süre zarfında gözlenebilir. Sonra kendisi de batar.

- Akşam vakti hilalin ilk görüldüğü yerin doğusunda kalan bölgeler hilali ancak ertesi gece görebilirler. Batı tarafındaki bölgelerde ise akşam olduğunda görülebilir. Buna göre Amerika'nın batısından görülemeyen bir hilal, o gece dünyanın hiç bir yerinden görülemez.
- Hilalin görülüp görülememesi müşahedede bulunan gözlemcinin tecrübe ve görüş kabiliyetine, ayrıca atmosfer şartlarına bağlıdır. Dolayısıyla hesap yoluyla kesin olarak belirlenemez.
- Uzun yıllar boyunca toplanan gözlem sonuçlarının değerlendirilmesiyle bazı görülebilirlik kriterleri oluşturulmuştur. Bu istatistikî kriterler, hilalin en erken ne zaman ve nereden görülebileceğini kestirirler. Dolayısıyla bu kriterler, ancak gözlemin sıhhatine yönelik ipucu verebilirler; kameri aybaşı tespitine esas olan ayın bizzat müşahedesidir.
- Türkiye'de hicri takvim, 1978 yılındaki uluslararası konferansta kabul edilen kriterlere göre hesaplanıp hazırlanmaktadır.
- Şafii mezhebi dışındaki cumhura göre, dünyanın herhangi bir yerinde hilal görüldüğünde, diğer yörelerde de aybaşı kabul edilir. Buna göre hilal, Amerika'nın batısından görülebildiği en son zaman olan Türkiye kış saatiyle 02:00'a kadar tespit edilebiliyorsa o gece ve takip eden gün tüm dünyada hicri aybaşı olarak kabul edilmektedir. Eğer hilal bundan sonra görülebiliyorsa bir sonraki gece aybaşı olur.
- Diyanet'in açıkladığı kameri aybaşından önce hilali Türkiye'den veya Mekke'den görmek mümkün değildir.

Suudi Arabistan ve onu takip eden ülkelerde aybaşının genellikle, görülebilirlik kriterlerini uygulayan ve bunu gözlemlerle destekleyen ülkelerden bir gün önce ilan edilmesi sıkıntıya sebep olmaktadır. Bu farkın, Suudi Krallığının uyguladığı ve nesnel kriterlere dayanmayan Ümmü-l Kurra takviminden kaynaklandığı iddia edilmektedir.³⁵

³⁵ Bkz. Amerika Müslümanlar Birliği,(t.y.) Erişim Tarihi:17.04.2011, www.unitedamericanmuslim.org; Cep Muvakkit, 23.03.2009, Abdurrahman Özlem, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011, <http://cepmuvakkit.com>.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBADETE HAZIRLIK TÜRÜNDEN OLAN DİNİ AMELLERDE VAKİT

1.1.ABDESTTE VAKİT

*El yıkama suyu*³⁶ anlamına gelen **abdest** kelimesi, fıkhi anlamda *bazı ibadetleri yapmak için, vücudun belirli uzuvlarını usulüne uygun olarak yıkamak veya meshetmek* şeklinde ifade edilir.³⁷

İslamiyetten önce, gerek Yahudilik ve Hristiyanlık, gerekse eski Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma ve Uzakdoğu dinlerinde, genellikle ayine bağlı ve sembolik yönleri ağır basan abdeste benzer birtakım temizlik çeşitleri görülmektedir. Daha çok din adamları tarafından yapılan bu dini temizliklerdeki ortak husus, dinlere göre yer yer farklılıklar göstermekle beraber, insan vücudunun ya bütününe veya yalnız ellerin ve ayakların veya sadece ellerin ve ağzın, hatta yalnız parmakların yahut da ayinle ilgili bazı eşyanın temizlik ve takdis niyetiyle yıkanmasıdır.³⁸

İslamda bir tür temizlik olan abdesti ne zaman almamız gerektiğine gelince: Namaz vakti girince veya hiçbir vakitle ilgili olmasa bile kişinin abdestli olması şart olduğu bir işi yapmak istediğinde farz olur. Namaz vakti girince abdestin farz olmasında ihtilaf yoktur. Nitekim ayette;” *Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzünüzü, dirseklerle birlikte ellerinizi... yıkayınız*”³⁹ buyrulurken namaz kılmak istenince abdest almayı farz kılmıştır.⁴⁰ Ayetin görünüşüne bakılırsa her namazdan önce abdest almanın şart olduğu anlaşılır. Zahiriler ve Şiiiler ayetin zahiri manasına bakarak her namaz için ayrı abdest alınması gerektiğini ileri sürerler. Hz Peygamber ve Hulefa-i Raşidin’in genellikle her namaz için ayrı abdest aldıkları bilinmektedir. Ancak Hz peygamber Mekkenin fethine kadar her namazdan önce abdest aldığı halde Mekke fethedildiği gün birkaç vakit namazı bir abdestle kılarak, bozulmadığı müddetçe bir abdestle birden fazla vaktin namazının kılınabileceğini göstermiş ve ümmetine kolaylığı

³⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yay., Ankara 2001, s.3.

³⁷ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2007, s.4.

³⁸ Abdulkadir Şener, “Abdest”, *DİA*, İstanbul 1991, I,68.

³⁹ 5.Maide:6.

⁴⁰ İbn Rüşd, “*Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid*, (Terc.: Vecdi Akyüz), Beyan Yay., İstanbul 1991, I,75-76.

sağlamıştır. Öyle ki Hz Ömer peygambere, daha önce böyle yapmadığını söyleyerek durumu sorması üzerine peygamberimiz bunu bilerek yaptığını belirtmiştir.⁴¹

Abdestin farz olduğuna dair delil kitap, sünnet ve icma ile sabittir.⁴² Nitekim Kur'an-ı Kerimde “*Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzlerinizi, dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, başınızı meshedin ve topuklara kadar ayağınızı yıkayın...*”⁴³ Bu ayet ittifakla medenidir. Namazın Mekke’de farz kılındığını göz önünde bulundurarak bu ayetin inmesine kadar(Hicri 4. veya 5. yıl) namazların abdestsiz kılındığını düşünebiliriz. Ancak Cebrailin namaz ve abdesti öğretmekle birlikte abdest alıp namaz kıldıkları ve söz konusu ayetin nüzulünden önce asla abdestsiz namaz kılınmadığı, siyer âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri bir husustur.⁴⁴ Örneğin Mevlana Şibli Numani bu ayetin nüzulünden önce de abdestin var olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Öncesinde bilinen ve var olan bir uygulama hakkında daha sonra neden bir ayetin nazil olduğu hakkında ise Molla Hüsrev şunu belirtmiştir: *Ayetin nüzulünde fayda; abdest emrini sabit ve mukarrer kılmaktır. Çünkü abdest müstakil bir ibadet olmayıp da namaza tabi olunca, vahy zamanından müddetin uzamasıyla ve nakledenlerin de günden güne azalmasıyla, ümmeti Muhammedin abdest işine önem vermeyip, şartlarına ve rükünlerine rivayette gevşeklik göstermeleri muhtemeldir. Mütevatır nass ile sabit olan onun gibi değildir. O, her zamanda ve her lisanda bakidir. Yine onun hakkında vahyi metlûv varid olunca ulemanın ihtilafları yok olur.*⁴⁶

Molla Hüsrev’in de belirttiği gibi herhangi bir konuda bir nassın bulunması âlimlerin ihtilaflarını bertaraf etmektedir. Nitekim Sünni mezhep imamı tarafından abdestin farzlarının ayette geçen yüz, dirseklere kadar kollar, başın meshedilmesi ve ayakların yıkanması olduğu kabul edilmektedir. Ancak Hanefiler dışındaki üç mezhepte bu farzlara ilaveler bulunmaktadır. Şöyleki;

Şafiilere göre;

1)Niyet etmek

2)Yüzü yıkamak

⁴¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007, II,225; Şener, s.69.

⁴² İbn Rüşd, I,73.

⁴³ 5.Maide: 6.

⁴⁴ Şener, s.69.

⁴⁵ Mevlana Şibli Numani, *Siretü'n-Nebi*, (Çev.:Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2002, s.453-454.

⁴⁶ Molla Hüsrev, *Düreru'l-Hukkam fi Şerhi Gururu'l Ahkam*, (Terc.:Arif Erkan), Eser Neş., İstanbul 1979, s.14-15.

- 3)Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 4)Başı meshetmek
- 5)Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 6)Tertibe riayet etmek⁴⁷

Hanbelîlere göre;

- 1)Yüzü yıkamak
- 2)Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 3)Başı meshetmek
- 4)Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 5)Tertibe riayet etmek
- 6)Abdest uzuvlarının ara verilmeden ardı ardına yıkamak(muvâlât)

Malikilere göre;

- 1) Niyet etmek
- 2) Yüzü yıkamak
- 3) Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 4) Başı meshetmek
- 5) Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 6)Abdest uzuvlarının ara verilmeden ardı ardına yıkamak(muvâlât)
- 7)Uzuvları yıkarken ovmak(tedlik)⁴⁸

Yukarıda ifade edilen farzlara baktığımız zaman ihtilafların niyet, tertib, tedlik ve muvâlât konusunda olduğunu müşahade etmekteyiz. Tedlik konumuz dışında olduğu için bu konuya temas etmeden niyet, tertib ve muvâlât konusuna değinmek istiyoruz.

Hanefilere göre niyet farz değil sünnettir. Ancak hurma sırası, eşek artığı ile abdest alınacaksa suyun hükmünden dolayı niyet farz olur. Bu durumda da niyetin vakti istincadan önce ve ondan sonra yüzü yıkarken olur⁴⁹

Şafiilere göre niyet farzdır ve abdestin sonuna kadar devam etmelidir. Niyetin zamanına gelince yüzün yıkanmasına başlandığı andır. Daha evvel veya daha sonra getirilen niyet makbul değildir. Çünkü abdestin farz olan ilk organı yüzdür. Niyet yüzün

⁴⁷ Halil Güneş, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yay., İstanbul 2000, s.49-51.

⁴⁸ Şener, s.69.

⁴⁹ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (Terc.:Ahmed Efe vd.), Feza Yay., İstanbul 1994, I,156; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi*, Uysal Kitabevi, Konya ts., I,24; Molla Hüsrev, I,21.

yıkanması ile beraber getirilmelidir.⁵⁰ Hanbelîlere göre niyet farz değildir. Niyetin vakti abdestteki ilk vacip olan besmele anıdır. Malikilere göre niyet farzdır. Abdeste başlamadan veya abdeste başlarken niyet yapılır.⁵¹

İmam Şafii ve Hanbelîye göre tertibin farz olduğunu belirtmiştik. Hanefilere ve Malikilere göre tertib farz değil sünnettir. Yani abdest uzuvlarını ayette belirtildiği şekilde sırasına riayet ederek yıkamayı Hanefiler ve Malikiler sünnet, Şafii ve Hanbelîler ise farz kabul ederler.⁵²

Hanbelî ve Malikilere göre muvâlat farzdır. Muvâlat; *ortalama bir zamanda yıkanılmış bulunan bir uzvun, yaşlığı kurumadan önce, diğer bir uzvu yıkamak* demektir. Bu hususta şiddetli sıcaklığın, soğğun ve rüzgârın kurutmasına itibar edilmez. Abdest alan kişinin normal halde bulunmasına itibar edilir. Kişi abdest azalarından birini yıkadıktan sonra, ara verip daha sonra bir özür bulunmaksızın diğer azasını yıkarsa mekruh olur. Bu durumu meşru kılan abdest suyunun bitmesi veya benzeri bir hal olması gibi bir özür varsa abdest alırken iki uzvu yıkama anında ara vermekte bir sakınca yoktur.⁵³

Bu durumda muvâlatı ve tertibi farz kabul edenlere göre kişi bir uzvunu yıkamayı unuttur daha sonra hatırlarsa o uzvunu yıkamakla abdesti tam olmaz yeniden abdest alması gerekir ancak muvâlatı ve tertibi farz kabul etmeyenler böyle bir durumla karşılaşarlarsa sadece unuttukları uzvu yıkamakla abdestleri tam olur.

Abdestin farz olan vaktiyle alakalı olarak şunu da söylemeliyiz: Farz olan vakit daralmışsa kişinin abdestin farzlarıyla yetinmesi vacip olur. Eğer abdestin sünnetleri yerine getirildiğinde vakit çıkarsa o sünnetleri yapması kişiye haram olur.⁵⁴

1.2.TEYEMMÜMDE VAKİT

Teyemmüm lügatte **kast** anlamına gelir.⁵⁵ Dini bir kavram olarak, *su bulunmadığı veya bulunduğu halde kullanılmasına imkân bulunmadığı takdirde, toprak*

⁵⁰ Ebu Şuca, *Delilleriyle Büyük Şafii İlmihali- Ğayetü'l-İhtisar Ve Şerhi*, (Çev.: Nizamettin Ersöz), Ravza Yayınları, İstanbul 2005, s.88; Günenç, s.49.

⁵¹ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995, I,235.

⁵² Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkah Kitabı*, (Terc.: Hasan Ege), Ankara 1971, I,57.

⁵³ *Fetâvâyî Hindîyye*, Akçağ Yay., Ankara ts., I,30.

⁵⁴ Ahmet b. Hamza, *Nihayetü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967, I,379.

⁵⁵ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1991, s.732.

*cinsinden bir şey ile abdestsizlik, cünüplük gibi hükmi kirliliği gidermek maksadıyla yapılan işlemi ifade eder.*⁵⁶

Teyemmümdeki hükmi kirliliği gidermek abdest ve gusülde olduğu gibi su ile değil toprak cinsinden bir şeyle yapılır. Sembolik ve manevi temizlenme yolu olan teyemmüm her ne kadar maddi bir temizlik sağlamasa da kişiyi manevi ve psikolojik olarak temizlenme duygusuna kavuşturur ve kendisini Allah'a ibadet için hazırlıklı hissetmesine imkân sağlar.⁵⁷

Kur'an-ı kerimde Maide suresinin 6. ayetinde abdest ve gusül emredildikten sonra aynı ayette teyemmümden de bahsedilir. Şöyle ki: *"Eğer hasta iseniz veya bir yolculukta iseniz veya biriniz tuvaletten gelmiş ise yahut kadınlara dokunmuşsanız ve bu durumda su da bulamamışsanız, o zaman temiz bir toprak ile teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz"*⁵⁸ buyrulur. Ayetin bu kısmının hemen hemen aynısı Nisa suresinde 43. ayette de yer alır.

Teyemmümün Medine'de bir sefer dönüşü Hz Aişe'nin suyun bulunmadığı bir yerde gerdanlığını kaybedip onu ararken namaz vaktinin geçmesine az zaman kala sahabelerin paniklemeleri üzerine farz kılındığı bilinmektedir.⁵⁹

Teyemmümün vakitle olan bağlantılarına geçmeden evvel mezheplere göre teyemmümün farzlarını sıralamakta fayda görmekteyiz.

Hanefilere göre teyemmümün farzı üçtür:

- 1) Niyet etmek
- 2) Yüzü meshetmek
- 3) Kolları dirseklerle birlikte meshetmek.

Şafiilere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Toprağı mesh edilecek uzva nakletmek
- 3) Bütün yüzü mesh etmek
- 4) Ellerini dirsekleriyle beraber meshetmek

⁵⁶ Erdoğan, s.579; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.661.

⁵⁷ Hayrettin Karaman vd, *Kur'an yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, II,226.

⁵⁸ 5.Maide:6.

⁵⁹ El-Vahidi, *Esbab-ı Nüzûl*, s.124.

5) Tertibe riayet etmek⁶⁰

Malikilere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Toprağın pak olması
- 3) Yüzü meshetmek
- 4) Elleri dirseklerle birlikte meshetmek
- 5) Muvâlât

Hanbelîlere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Besmele çekmek
- 2) Yüzü meshetmek
- 3) Elleri bileklere kadar meshetmek
- 4) Tertibe riayet etmek
- 5) Muvâlât⁶¹

Maide suresi 6. ayetin son kısmında geçtiği üzere⁶² teyemmüm Müslümanlara has bir kolaylıktır. Nitekim gusül İslamdan önce de Arapların bildiği ve uyguladığı maddi-manevi bir temizliktir. Arapların bu temizlik usulünü ya Hz İbrahim geleneğinden ya da Yahudilerden almış olacakları düşünülmüştür. Ancak teyemmüm islama ait bir ibadet hazırlığı ve manevi bir temizlik aracıdır.⁶³

Müslümanlara has kolaylık olan teyemmümden Müslümanların ne zaman ve ne şartlarda istifade edebileceklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Su bulamayan hasta
- 2) Su bulamayan yolcu olmak üzere fıkıh âlimleri iki kimsenin teyemmüm edebileceklerinde ittifak etmişlerse de;
 - 1) Su kullanamayan hasta,
 - 2) Su bulamayan mukim,
 - 3) Korku yüzünden suya yetişemeyen sağlam yolcu
 - 4) Çok soğuk olduğu için suyu kullanmaya cesaret edemeyen kimseler olmak üzere dört çeşit kimsenin de teyemmüm edebileceklerinde ihtilaf etmişlerdir.⁶⁴

⁶⁰ Günenç, s.77–78.

⁶¹ Zuhayli, I,329.

⁶² Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez...

⁶³ Karaman, II,71.

⁶⁴ İbn Rüşd, I,168.

Teyemmümü batıl kılan şeyler deyince, bunlar kısaca abdesti bozan her şey ve teyemmümü mübah kılan özrün ortadan kalkmasıdır. Örneğin suyun bulunmayışından sonra bulunması gibi. Hanbelîler teyemmümü bozan şeyler arasına vaktin çıkmasını da ilave ederler. Çünkü o mutlaka ister büyük ya da küçük hadesten, ister bedenindeki necasetten dolayı olsun -Cuma namazında olmadıkça- teyemmümü bozar. Cuma namazının vakti çıktığında ise teyemmüm bozulmaz. Şafiiler teyemmümü bozan şeyler arasına, çocuğun riddeti gibi sureten de olsa, riddetin meydana gelmesini de katarlar.⁶⁵

Teyemmüm hakkında şu hususların bilinmesini de faydalı görmekteyiz:

Bir kimse bayram namazına başladığında hades vaki olup abdest alıncaya kadar namaz kaçır korkusuyla suyu kullanamazsa o kimsenin teyemmüm etmesi caiz olur. Ancak vakit namazı veya Cuma namazının geçmesinden korkarak teyemmüm etmesi caiz değildir. Çünkü bayram namazının telafisi yokken; Cuma namazı zuhr-i Ahirle, vakit namazı da kaza namazı ile telafi edilebilir.⁶⁶

Bir kişi abdest almak için su bulamazsa ve namaz vakti çıkmadan evvel su bulacağına inanırsa bu kişinin namazını vaktin sonuna kadar da olsa geciktirmesi müstehaptır. Bu süre içinde su bulabilirse abdest alır bulamazsa teyemmüm edip bu şekilde namazını kılar.⁶⁷

İmam Şafii ve İmam Mâlikiye göre teyemmüm ancak namaz vakti girdiğinde caiz olurken Hanefiler namaz vaktinden önce de caiz olur demişlerdir. Vaktinden önce alınan teyemmüm caiz olmaz diyenlerin delili: Allah(cc)ın “*Namaza kalkacağınız zaman... su da bulamamışsanız, teyemmüm edin*”⁶⁸ buyruğudur. Namaza kalkmak için de vaktin girmesi gerekir denilmiştir.⁶⁹ Ayrıca bu konuya Abdulvehhab-i Şa’rânî kitabında “*Âlimler vakit girmeden su ile abdest almayı caiz görmüşlerdir. Teyemmümü ise caiz görmemişlerdir. Çünkü su, ruhaniyetinin kuvvetli olması sebebiyle bir sonraki namazın vakti oluncaya kadar, bedenin uzuvlarını diri tutar. Toprak ise böyle değildir. Çünkü onun ruhaniyeti zayıftır, gelecek namaza kadar uzuvları diri tutmaz bundan*

⁶⁵ Ceziri, I,136–137.

⁶⁶ Molla Hüsrev, I,58.

⁶⁷ Merginani, *El-Hidaye*, (Çev.: Ahmet Meylani), Kahraman Yay., İstanbul 1992, I,57.

⁶⁸ 5.Maide:6.

⁶⁹ Fahrüddin Er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb*,(Terc.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1990, VIII,520.

dolayı âlimler teyemmüm için vaktin girmesini şart kabul etmişlerdir”⁷⁰ diyerek akli bir delille bunu savunmaya çalışmıştır.

Aynı teyemmümle birden fazla farzın ifasına gelince;

İmam Mâlik: “Bir teyemmümle iki namaz kılınamaz. Çünkü kişinin ikinci namazı kılmak isteyişi teyemmümünü bozar demiştir.”⁷¹

Ahmet b. Hanbele göre: “Bir teyemmüm ile kişi istediği kadar kaza namazını kılar fakat iki vakit farz namazı kılamaz”⁷²

İmam Şafiye göre: “Teyemmüm zaruretin gerektirdiği bir temizlenme olduğu için bir teyemmümle ancak bir farz namaz kılınabilir”.⁷³

İmam Ebû Hanifeye göre: “Kişi ettiği teyemmümle istediği kadar farz ve nafil namaz kılabilir” Ayrıca zaruret halinde teyemmüm abdest yerine geçtiği için zaruret ortadan kalkmadıkça abdestin gördüğü her işi teyemmüm de görür⁷⁴ demişlerdir.

Teyemmüm ettikten sonra ve namaza başlamadan önce su bulan kimsenin teyemmümü geçersiz olur.⁷⁵ Ancak kişi teyemmümle namazını kıldıktan sonra su bulsa vakit olsa da namazını iade etmeyeceğine dair icma vardır.⁷⁶

Bizce kişi ilk vaktin sonuna kadar su bulma ümidiyle bekleyip su bulamazsa teyemmüm etmeli, bu teyemmümüyle de ihtiyaten diğer vaktin başında değil yine su bulma ümidiyle bekleyerek vaktin sonunda namazını eda etmelidir.

1.3.GUSÛLDE VAKÎT

Farz olan gusüller;

- 1- Cünüblükten dolayı gusletmek
- 2- Hayız'dan dolayı gusletmek,
- 3- Nifas'dan dolayı gusletmektir.

Vacib olan gusül ise, Ölüünün gasledilmesidir. Cünüp olan kâfir, sonradan müslüman olursa, onun da, gusletmesi vacibtir. Yalnız, hayız kanı kesilmiş bulunan kâfire bir kadın, müslüman olsa, onun gusletmesi vacib olmaz. Sabiyye, (kız) hayz hali

⁷⁰ Abdulvehhab-i Şa'rânî, *Mizân-ül Kübrâ Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı*, (Terc.: A. Faruk Meyân), Berekât Yay., İstanbul 1980, I,214.

⁷¹ İbn Rüşd, I,180.

⁷² Razi, VIII,522.

⁷³ Razi, VIII,522; Merginani, I,57.

⁷⁴ Merginani, I,57.

⁷⁵ Razi, VIII,522.

⁷⁶ Şa'rânî, I,215.

ile buluğa ermişse, hayzı kesildikten sonra gusleder. Erkek de, ihtilâm sebebiyle buluğa erince, gusletmesi vacib olur. İhtiyata uygun olan, bu durumların hepsinde de, guslün vacib oluşudur.⁷⁷

Mezheplere göre guslün farzlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefilere göre guslün farzı üçtür:

- 1) Ağza dolu dolu su vermek
- 2) Burna dolu dolu su vermek
- 3) Bedenin her yerine suyu ulaştırmak

Malikilere göre guslün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Suyu bedenin her yerine ulaştırmak
- 3) Vücudun tümüne suyun akıtılmasıyla birlikte kurumadan önce ovma
- 4) Muvâlât
- 5) Vücudun bütün kıllarını su ile hilallemek

Hanbelîlere göre guslün farzı birdir:

- 1) Ağız ve burun dâhil olmak üzere vücudun tümüne suyu ulaştırmak

Şafiilere göre guslün farzı ikidir:

- 1) Niyet
- 2) Vücudun tümüne suyu ulaştırmak⁷⁸

Ne zaman guslün gerektiğini anlamak için hayız, nifas ve istihaze sürelerinin ne kadar olduğunu bilmek gerekir.

Hayız Nifas ve İstihazenin Müddeti

Mezheplere göre hayzın başlangıç ve bitiş yaşlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefilere göre: En az dokuz yaşından elli veya elli beş yaşına kadar görülen kan hayzıdır.

Şafiilere göre: Kesin müddeti yoktur. İklim'e göre değişir. Ancak altmış iki yaşından sonra kesilme ihtimali yüksektir.

Malikilere göre: Onüç yaşından elli yaşına kadarki görülen kan hayızdır. Yetmiş yaşından sonrakiler mutlaka özürdür.

Hanbelîlere göre: Büluğdan elli yaşına kadar takdir edilmiştir.

⁷⁷ Fetevayi Hindiyîye, I,58–59.

⁷⁸ Ceziri, I,101.

Bundan sonra gelen kan istihaze kanıdır.⁷⁹

Hayız normal vaktinde bittiğinde kişi gusletmese bile namaz farz olur. Gusletmedikçe namaz farz olmaz inancı yanlıştır. Kişi kılmadığı için günahkâr olur ve kazası gerekir.⁸⁰

Hayızlı veya nifaslının, kan kesilince gusletmesi gerekir. Hayız müddetinin en son haddinden sonra, ister ilk defa hayız gören kadın olsun, isterse adetli bulunsun, yıkanmadan önce, cima etmesi helâl olur. Yıkanana kadar, cima etmemek ise müstehâbtır. Ancak hayzın en uzun müddetinden önce kan kesilirse, yıkanana kadar veya üzerinden bir namaz vakti geçene kadar, cima' etmek caiz olmaz. Çünkü namaz, ancak vaktin sonunda yıkanacak kadar bir vakit bulanın üzerine farz olur. Fakat kan, vaktin öncesinde kesilir ve kesilme, —kan görülmeme hâli— vakit geçene kadar devam ederse, bu durumda beklemek şart değildir. Bir kadının hayız kanı, her zamankinden daha önce kesilmiş olsa, o kadın için cima etmek —âdeti geçene kadar, yıkanmış olsa bile— mekruh olur. Fakat o kadının bu durumda, ihtiyaten, namaz kılması ve oruç tutması gerekir. Kanı on günden önce kesilen, fakat gusletmek için su bulamayıp, teyemmüm eden bir kadına, Ebû Hanife (R.A.) ve Ebû Yûsuf (R.A.)'a göre, namaz kılana kadar cima' etmek helâl olmaz. İlk hayız gören bir kadın on günden önce ve adetli olan bir kadın da âdetinden daha kısa bir sürede temizlenmiş olsa; (yani kan kesilse) abdest ve guslünü, namazın son vaktine kadar tehir eder. Fakat bu tehiri, namazın kerâhat vaktine girmesine sebep olabilecek kadar, fazla olmamalıdır.⁸¹ Ancak şu hususu da belirtelim ki hayzı bitmiş ancak gusletmemiş kadınla cima etmeyi İmam Mâlik, İmam Şafii ve cumhur caiz görmemişlerdir.⁸²

Hayız ve nifasın müddeti konusundaki görüşlere gelince; âlimler aybaşı(hayız) ile temizlik halinin en uzun ve en kısa süresi hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şafii hayız halinin en uzun süresinin onbeş gün olduğunu kabul etmişlerdir. İmam Ebû Hanifeye göre ise bu süre on gün kadardır. Hayzın en kısa süresi İmam Mâlike göre hayzın en kısa süresinin haddi yoktur; bir defa da ay başı halinden kabul edilir. İmam Şafiye göre aybaşı halinin en kısa süresi bir gün ve bir gecedir. İmam Ebû Hanifeye göre ise bu süre üç gün üç gecedir. Bu durum şu sonucu doğurur. Ay başı

⁷⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.: Ali Fikri Yavuz), İstanbul ts., s.80.

⁸⁰ Asım Uysal-Mürşide Uysal, *İzahlı Kadın İlmihali*, Uysal Yayınevi, İstanbul 2001, s.206.

⁸¹ İbn Abidin *Reddû'l-Muhtar Ale'd-dürrü'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), İstanbul, I,483; Feteveyi Hindiyye, I,139.

⁸² İbn Rüşd, I,155.

için en kısa süre şu kadardır şeklinde süre belirleyenler için bu hal, belirlenen sürenin altında olursa, istihaze denilen özür gurubuna girer. Ay başı halinin enazı için süre yoktur diyenlere göre ise bu hal en kısa süre içinde bile gerçekleşse özür gurubuna girmez. Ay başı halinin en uzun süresi şu kadardır diyenlere göre bu hal, o kadardan fazla süre devam ederse yine fazla olan sürenin aybaşı halinden değil istihazeden olduğunu kabul ederler.⁸³

Nifas süresinin en uzun ve en kısa süresi hakkında da ihtilaf edilmiştir. Nitekim İmam Mâlik nifasın en kısa süresinin olmadığını, en uzun süresinin de atmış gün olduğunu söylemişse de daha sonra en uzun süresi hakkında hanımlara sorulması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir. İmam Şafii'ye göre en kısa süresinin olmadığı, en uzun süresinin de altmış gün olduğunu belirtmiştir. İmam Ebû Hanifeye göre en kısa süresi yirmi beş gün iken en uzun süresi birçok fakihinde kabulüne göre kırk gündür. Bu sürelerin en alt ve en üst sınırına göre yukarıda belirttiğimiz gibi istihaze hükmü mezheplere göre farklılık arzeder.⁸⁴

İstihaze, kadınların görmüş oldukları adet ve lohusalık kanı dışında, rahim içi damarlardan bir hastalık veya yapısal bir bozukluk sebebiyle gelen kana denir. İstihaze büyük hades kabul edilmemiştir. İstihaze, hayız ve nifas gibi değerlendirilmeyip dinmeyen burun kanaması, bir yaradan kan sızması gibi özür olarak kabul edilmiştir.⁸⁵ Böyle bir özre maruz kalan kişilerin her vakit için abdest almaları gerekir. Her vakit için alınan bu abdestle -abdesti bozan haller vuku bulmadığı müddetçe- kişi farz, kaza, nafile namazlarını kılabilceğine göre vitir ve bayram namazları gibi vacipleri ve cenaze namazını dahi kılabilir. Kabeyi tavaf edip mushafa el sürebilir.⁸⁶

Ancak vaktin girmesiyle mi yoksa vaktin çıkmasıyla mı alınan abdestin bozulduğuna dair ihtilaf vardır. Nitekim Ebu Hanife ve imam Muhammede göre bu kişinin abdesti vaktin çıkmasıyla bozulurken İmam Züfere göre ise vaktin girmesiyle bozulur. Ebu Yusuf'a göre ise her ikisiyle de bozulur. Bu ihtilafın sonucunda şu durum ortaya çıkmaktadır: Özür halindeki kişi sabah namazı vaktinde abdest aldığı anda güneş doğunca vakit çıktığı için Ebu Hanifeye göre abdesti bozulurken imam Züfere göre bozulmaz. Kuşluk vaktinde kişi abdest alırsa, güneş batıya doğru meylettğinde abdesti

⁸³ İbn Rüşd, I,147.

⁸⁴ İbn Rüşd, I,148.

⁸⁵ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.334.

⁸⁶ Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Yay., İstanbul 1986, s.127.

bozulmaz. Ebu Yusuf ve züfere göre ise abdesti bozulur. Ebu Yusuf ve Züfer “İhtiyaç ortaya çıkmadan kadının abdest alması muteber değildir. Vaktin girmesiyle o vakitte namazı kılmak farz olduğu için, ihtiyaç yenilenmiştir. Bu nedenle vaktin girmesiyle abdest alması gerekir” demişlerdir.⁸⁷

1.4.MEST ÜZERİNE MESHİN MÜDDETİ

Silmek, sıvazlamak, eli bir şeyin üzerinde gezdirmek demek olan **mesh** fıkhi literatürde *abdestte ıslak elle başı, varsa ayaktaki mestleri ya da sargıyı sıvazlamak* demektir.⁸⁸

Mesh etmenin şartlarından biri abdestli iken mestleri giymektir. O halde teyemmümden sonra veya abdest tamamlanmadan önce mestlerin giyilmesi durumunda meshetmek caiz değildir. Ancak Şafilere göre hastalık gibi suyun bulunmayışından başka bir özür sebebiyle olduğu zaman teyemmüm ettikten sonra giyilmiş olan mestler üzerine meshetmek caizdir.⁸⁹

Mestler üzerine meshetmenin müddeti:

Meshin müddeti; *Beldesinde oturan mukim bir gün bir gece, yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesh ederler*⁹⁰ hadis-i şerifine binaen mukim(yolcu olmayan) için, bir gün ve bir gecedir. Misafir yani yolcu için ise üç gün ve üç gecedir. Yolculuk ister mübah olan sefer-i kasır için olsun ister mübah olmasın böyledir.⁹¹ Ancak Hanbelî ve Şafiiler yolculuğu, mübah olan sefer-i kasr olmasıyla kayıtlamışlardır. Eğer kasr müddetinden daha az bir yolculuk yapsa ya da yolculuk masiyet için olsa onun mesh müddeti mukimin müddeti kadar olup, sadece bir gündüz ve bir gece mesheder. Şafiiler, yolculuğun kastolunmuş olmasını da eklemişlerdir. Sefer kastedmeyen bir yolcu mukim gibi ancak bir gün ve bir gece meshedebilir. Malikiler ise; mestler üzerine mesh etmeyi bir müddetle sınırlandırmazlar. Onlara göre mestler ancak guslü gerektiren bir şeyden dolayı çıkarılabilir. Ancak her Cuma günü cumada hazır bulunmayı murad eden kimseler için gusül abdestini kastetmese bile, mestlerini çıkarması mendup olur. Eğer mestleri Cuma günü çıkarmazsa her hafta mestleri giydiği gün gibi bir günde çıkarması mendup olur.

⁸⁷ Serahsi, I,155.

⁸⁸ Erdoğan, s.367.

⁸⁹ Ceziri, I,111.

⁹⁰ Nesai, Taharet 99; Ebu Davud, Taharet 61.

⁹¹ Fetâvâyî Hindiyîye, I,120.

Mesh müddetinin başlangıcı mestleri giydikten sonra, abdestin bozulduğu zamandır. Örneğin sabah vakti abdest alıp, mestlerini giymiş olan bir kimsenin, ikindi vaktinde, abdesti bozulur ve tekrar abdest alıp, mestlerine meshederse, o kimse için mesh müddeti –eğer kendisi seferi değilse- bir gün sonranın ikindi vaktinde abdestin bozulduğu ana kadardır. Fakat eğer seferi ise dördüncü günün ikindi vaktine kadardır.⁹²

Mukim ve seferilik durumunun değişmesi halinde ise; örneğin mukim olan kimse, mesh müddeti içinde yola çıkarsa, müddetini yolcu olarak tamamlar. Seferi niyetiyle meshettikten bir gün bir gece sonra mukim olmaya niyet ederse hemen mestini çıkarır veya müddet tamamlanmamışsa, bir gün bir gece olarak müddetini tamamlar.⁹³

Genel görüşe göre kişi ister özürlü olsun ister olmasın mesh müddeti aynıdır. Ancak Hanefilere göre bu müddet özür sahibi olmayan bir kimse için geçerlidir. Özür sahibi ise eğer abdest alır özür hadesinin kesildiği bir halde iken mesti giyerse, onun hükmü, sağlıklı olanlar gibi meshi ancak mesh müddetinin sona ermesiyle bozulur. Fakat hades akıntısı halinde abdest alsa ya da hades akıntısı halinde mestini giyse, her vakit çıktıkça meshi bozulur ve mestlerini çıkarması ve özür hadesinden başka bir hadesle abdesti bozulmamışsa sadece ayaklarını yıkaması gerekir.⁹⁴

⁹² Fetâvâyî Hindiyîye, I,120.

⁹³ İmam Gazali, *Büyük İslam Dini*, (Çev.:Abdullah Aydın), İstanbul ts., byy., s.230.

⁹⁴ Ceziri, I,115.

İKİNCİ BÖLÜM

BEDENİ İBADETLERDE VAKİT

2. 1. NAMAZDA VAKİT

2.1.1.Namazın Tanımı

Namaz farsça bir kelime olup, Arapçadaki salât kelimesinin karşılığıdır. Sözlükte, *dua, istiğfar, övgü* anlamlarına gelen **salât**, dini bir kavram olarak, islamın beş temel esassından biri olup, belli eylemler ve rükünleri bulunan özel bir ibadettir.⁹⁵ Şer'i anlamda namaz kendine has şartları taşıyan, tekbirle başlayan ve selamla sona eren bir takım hususi söz ve fiillerden ibarettir. Ancak bu tanıma, namaz cinsinden olmamalarına rağmen tilavet ve şükür secdelerini namaz kapsamına sokmasından ve aynı şekilde içinde hususi sözler bulunmamasına rağmen şer'i bir namaz sayılan dilsiz bir kişinin namazını da dışarıda bırakmasından dolayı itiraz edilmiştir.⁹⁶

2.1.2. Namazın Mahiyeti ve Önemi

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerimdeki namaz ayetlerine baktığımız zaman; Kur'an, namaz konusuna çok önem verilmesini istemektedir. Ayrıca Peygamberimizden önceki Peygamberlerin -mahiyetlerini bilmesek bile- namaz kılmakla emrolundukları belirtilmektedir⁹⁷ Bu durum bize namazın her dönemde varlığını ve önemini koruduğunu gösterir.⁹⁸

Her dinin, yüce kudret ile bağlantı kurmak için kendince kabul gördüğü bir takım merasimleri bulunmaktadır. İslam'da da yüce Allah'a yaklaşmanın belki de en güzel yolu namazdır. Nitekim Peygamberimiz (sav) bir hadisinde “*Kulun Allaha en yakın olduğu an secde anıdır*”⁹⁹ buyurmuştur. Ayrıca ayette “*beni hatırlamak için namaz kıl*”¹⁰⁰ buyrulmaktadır. Allahın beş vakit namaz emrini diğer emirler gibi Cebrail vasıtasıyla bildirmeyip miraç hadisesinde bildirmesi de bu noktada düşünülmesi gereken bir konudur.

⁹⁵ Komisyon, “Namaz”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.514.

⁹⁶ Ahmet b. Hamza, *Nihaytü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967, I,359.

⁹⁷ Bkz. 2.Bakara:83; 10.Yunus:87; 11.Hud:87; 14.İbrahim:37, 40; 19.Meryem:30–31, 54–55; 20.Taha:14; 21.Enbiya: 72–73; 31.Lokman:17.

⁹⁸ Ömer Özsoy- İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara 2005, s.347.

⁹⁹ Müslim b. Haccac, *Sahih*, (Thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, ts., Salat 215.

¹⁰⁰ 20.Taha:14.

İslâm'da namazın farz oluşu Kitap, Sünnet ve İcmâ'ya dayanır.¹⁰¹ Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde; namazı kılınız ve zekâtı veriniz" buyrulur. *"Bütün namazları ve orta namazı muhafaza edin"*¹⁰² *"Şüphesiz namaz, müminlere, vakitle belirlenmiş olarak farz kılınmıştır"*¹⁰³ .*"Oysa onlar, tevhit inancına yönelerek, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emr olunmuşlardır. İşte doğru din budur"*¹⁰⁴ . *"Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a samimiyetle bağlanın. O, sizin mevlânızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır"*¹⁰⁵

Hadis-i şeriflere baktığımızda da bu konuyla alakalı birçok rivayete şahit olmaktayız. Bu hadislerden bazıları şunlardır: "İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."¹⁰⁶ Diğer bir hadis-i şerifte de Hz. Peygamber (sav), Muaz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurmuştur: *"Sen ehli kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allah'a kulluk etmeğe çağır. Allah'ı tanırlarsa, Allah'ın onlara gecede ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılarlarsa; Allahın onlara, zenginlerinden alınıp yoksullara verilmek üzere zekâtı farz kıldığını söyle. İtaat ederlerse, bunu onlardan al, insanların mallarının en iyisini alma, mazlumun bedduasından sakın. Çünkü onun duasıyla Allah arasında perde yoktur"*¹⁰⁷ . Bu hadis-i şeriflerde de görüldüğü üzere kelime-i şehadetten sonra ilk olarak namaz kılmak zikredilmiştir. Bu durum da bize namazın ibadetler konusunda ilk sırayı aldığını gösteriyor diyebiliriz.

Namazın farz oluşunun bir delilinin de icma olduğunu belirtmiştik. Nitekim Rasulullah (sav) zamanından günümüze kadar kimsenin red ve inkârı olmaksızın beş vakit namazın farz oluşunda ümmet icma ve ittifak etmiştir.¹⁰⁸

Bir günde beş vakit namaz farz kılınmıştır. Buna bir bedevi ile ilgili olarak rivayet edilen şu hadis delil olarak gösterilebilir: *"Bir gün bir gecede farz olan namazlar*

¹⁰¹ Mehmed Zihni Efendi, s.163.

¹⁰² 2.Bakara:238.

¹⁰³ 4.Nisa:103.

¹⁰⁴ 98.Beyyine:5.

¹⁰⁵ 22.Hacc,78.

¹⁰⁶ Buhârî, İman,1, 2; Müslim, İmân, 19–22.

¹⁰⁷ Buhârî, Zekât, 41, 63; Nesâî, Zekât, 1.

¹⁰⁸ M.Zihni Efendi, s.164.

beştir " Bedevî; "Benim üzerimde bundan başka bir borç var mıdır?" diye sorunca, Allah'ın Resulu şöyle cevap vermiştir:"Hayır kendiliğinden nafile olarak kılarsan bu müstesnadır". Bunun üzerine bedevî: "Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "Eğer doğru söylüyorsa bu adam kurtulmuştur" ¹⁰⁹

Namazla ilgili hadis ve ayetler bize namazın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bu önemine binaen Allah Müslümanlardan namazı sık sık tekrar etmesini istemiştir. Diğer ibadetlerde olduğu gibi ömürde, ayda yılda ya da günde bir veya yılda bir ay yerine getirilmesi yeterli görülmemiş, hergün birkaç kez tekrarlanmasını istemiştir. Bu ibadet de, insanın canının istediği vakitte değil; belirli vakitlerde yerine getirilmesi emredilmiştir.

2.1.3.Namazın Hikmeti

Namaz, insanın maddi ve manevi temizliğinin vasıtası olmaktadır. Çünkü namaz kılmak için gerekiyorsa gusül abdesti almak, normal durumlarda abdest almak suretiyle bir nevi vücut temizliği yapılmış olduğu gibi, ayrıca elbisenin, namaz kılınacak yerin de temizlenmesi gerektiği için bir üst baş temizliği yapılmış olur. Daha da önemlisi namaz günahlardan arınmanın da bir yoludur. Namaz esas itibariyle insanı günah işlemekten alıkoyar günahattan uzaklaştırır. Nitekim bir ayette “Sana vahyedilen kitabı oku ve namaz kıl; çünkü namaz çirkin ve kötü işlerden alıkor. Allahı zikretmek en büyük şeydir. Allah yapıp ettiklerinizi bilir.(ankebut suresi 29/45) buyrulmaktadır.”¹¹⁰

Bizler namazda Allah’ı tesbih edip, Allah’ın kelamıyla O’ndan kurtuluş diler, O’nun huzurunda eğilip Ona secde ederiz. Böylece asıldan üflenmesiyle, yaradaniyla buluşup aslına kavuşan ruhlarımız asıllarından kuvvet ve gıda talep ederler. Bu sayede ruhlarımız arınır, yücelir ve bedenin istek ve arzularının üzerine yükselir. Bedenin içgüdülerini, aşırı isteklerini terbiye eder, fuhşiyat ve münkere meyletmeye ve sapmalara karşı savunma oluşturur.¹¹¹

¹⁰⁹ Buhârî, İmân, 34, Şehâdât, 26; Ebû Dâvûd, Salât, 1.

¹¹⁰ Komisyon, *İlmihal(İman ve İbadetler)*, DİB, DİB Yay., Ankara 2006, I,221.

¹¹¹ Mustafa Meşhur, *İslama Davet Fıkhi*, (Çev.: Orhan Aktepe), Vahdet Yay., İstanbul 1990, III,10,11.

Namazın özünü birtakım şekillere dayanan ritüeller oluşturmaz. Nitekim hasta olan kimselerden, bedene ait hareketler de sakıt olarak ima ile namaz kılmaları caiz olduğuna göre namazın özü ve ruhu kalpteki huşu ve hudu hissidir.¹¹²

Namaz sayısız nimetleri veren Allah’a bir teşekkürdür. İslam’ın beş vakit namazını çok görenler şu hikmete bir baksınlar. Bir zehirli sigaradan dolayı yerlere kadar eğilip bin bir temanna ile teşekkür edenler göz önüne getirilirse, bir nefes sıhhati bile nice devletlere bedel olan hayata, her biri milyarlarla cevhere değişilmez vücut azalarına, o azaları besleyen gıda maddelerine, çeşitli meyvelere, havaya, suya vs. saymakla bitmeyen nimetlere karşılık olmak üzere onları ihsan eden Allah’ımıza günde beş vakit namaz kılarak teşekkürde bulunmak, insafla düşünenler için çok olmak şöyle dursun, bilakis içtiğimiz soğuk suları bile ödemeyecek kadar azdır.¹¹³

Namazın güneş saatine göre ayarlanıp kılınması, yeryüzündeki enlem ve boylamlar üzerinde bulunan İslam ülkelerinde günün her saatinde ezan okunmasını ve Allaha her an secde edenlerin bulunmasını sağlar. Çünkü güneş her yerde ne aynı anda doğar ne de aynı anda batar. Bundaki hikmet, günün her zaman parçası içinde yeryüzünde Allaha ibadet edilmedik bir anın geçmemesi için olabilir.¹¹⁴

2.1.3.A.Namazın Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti

Beş vakit namazın belirlenen vakitlere özgü kılınmasının hikmeti ise; âlimlerin çoğunun dediği gibi kulluk etmektir. Hüküm olarak âlimlerin dediklerinden daha açık ve güzel olan şudur ki bu vakitler insana doğup gelişmesini hatırlatmaktadır. Çünkü insanın doğuşu, güneşin doğuşuna benzer. Gelişip büyümesi güneşin yükselişi gibidir. İnsanın gençliği güneşin istiva halindeki duruşuna benzer, insanın olgunluk çağı güneşin meyiletmesine benzer. İnsanın yaşlanması da güneşin batımına yaklaşmasına benzer. Ölümü de güneşin batması gibidir. İnsanın vücudunun yok olması güneşin izinin yok olmasına benzer. Bu da şafağın kırmızı olduğu haldir¹¹⁵

Bu konuyu Said Nursi daha geniş bir şekilde ele alarak şöyle söylemiştir:” Fecr zamanı güneşin doğuşuna kadar, ilkbahar zamanına, hem anne karnına düştüğü vakte,

¹¹² Süleyman Uludağ, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara 1992, s.82.

¹¹³ İbni Hacer El- Askalani, *Büluğul Meram*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul, s.195–96.

¹¹⁴ Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, II,191.

¹¹⁵ Ahmet b. Hamza, I,361–362.

hem de yer ve göklerin altı günde yaratılmasında birinci gününe benzer ve Allahın işlerini tasarruflarını hatırlatır.

Zuhr zamanı ise, yaz mevsiminin ortasına, gençliğin kemaline dünya ömründeki insanın yaratılış devrine benzer ve onlardaki rahmet yansımalarıyla nimetin bolluğuna işaret eder.

Asr zamanı, sonbahar mevsimine, ihtiyarlık vaktine ahir zaman Peygamberinin(sav) asr-ı saadetine benzer ve onlardaki Allahın tasarruflarıyla Allahın sonsuz şefkat ve merhametiyle bağışladığı nimetleri hatırlatır.

Mağrib zamanı, sonbahar mevsiminin ahirinde pek çok mahlûkatın yok oluşunu, hem insanın vefatını, hem dünyanın kıyamet kopmaya başladığındaki harabiyeti anlatır, Allahın sınırsız yüceliğini gösteren yansımalarını anlatır ve beşeri gaflet uykusundan uyandırır ikaz eder.

İşâ vakti ise, karanlıklar âlemi gündüz âleminin bütün izlerini siyah kefeniyle örtmesini, hem kışın beyaz kefeniyle ölmüş yerin yüzünü örtmesini, hem vefat etmiş insanın geri kalan eserleri dahi vefat edip unutkanlık perdesi altına girmesini, hem bu imtihan dünyası olan dünyanın bütün kapanmasını hatırlatma ile mutlak üstünlük sahibi olan, heybetli tasarruflarını ilan eder.

Gece vakti ise, hem kışı, hem kabri, hem kabir âlemini anlatmasıyla, insan ruhu rahmeti sonsuz olan Allahın şefkat ve merhametine ne derece muhtaç olduğunu hatırlatır.

Gecede teheccüd ise, kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu bildirir, ikaz eder ve bütün bu büyük değişimler içinde gerçek nimet verici olan Allahın sonsuz nimetlerini hatırlatmayla, ne derece övgü ve senaya layık olduğunu ilan eder.

İkinci sabah ise, haşr sabahını hatırlatır. Şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar akla uygun gerekli ve kesin ise, haşrin sabahı da âlemin baharı da o kesinliktedir.

Demek ki bu beş vaktin her biri önemli bir inkılâp başında olduğu ve büyük değişimleri hatırlattığı gibi, her şey ona muhtaç olduğu halde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allahın kudretinin her gün meydana gelen büyük tasarrufların işaretiyle hem yıllık, hem asırlık, hem çağları içine alan kudretin mucizelerini ve rahmetin hediyelerini

hatırlatır. Demek ki asıl yaratılış görevi ve kulluğun esası ve kesin borç olan farz namaz bu vakitlerde layıktır ve en uygundur”¹¹⁶

Namaz, günde beş defa Allah’a hesap vermenin adıdır. Bize çok değerli bir sermaye verilmiştir. Bu sermaye ömürdür. Ömrün de kendine göre bir hesabı vardır. Mü’min her an yaşadığı hayatın hesabını verme şuuruyla yaşar. Bu şuuru her zaman canlı tutan da beş vakit namazdır.

Namaz, günde beş defa insanın, Yüce Huzur’da küçüklüğünü bilmesidir. Günde beş defa Allah’ın huzurunda el pençe divan duran insan, elbette kendi küçüklüğünü hatırlayacak, neye ihtiyacı varsa, her şeye gücü yeten, her şeyi elinde bulunduran Allah’tan isteyecektir. Hazreti Ali radiyallahu anh’ı abdeste giderken bir titreme alırdı. Bu heyecanının ve ürpertisinin sebebini soranlara da ‘Biraz sonra Allah’ın huzuruna çıkacağım, nasıl titremeyeyim” derdi.

Namaz, günde beş defa günahlardan arınmadır. Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem buyuruyor: “ Beş vakit namaz, herhangi birinizin evinin önünden akan ve günde beş defa yıkandığı suyu bol bir nehre benzer. Allah, beş vakit namaz sayesinde, günahları yok eder.”¹¹⁷

Namazın hikmeti üzerine yapılan yorumlar beşeridir, insanların kendi düşünceleri olduğu için herkesi bağlamaz. Namazın dua anlamının olması bize, namaz kılan kişinin kendi acziyetini anlayarak her şeye gücü yeten bir yaratıcıya yaklaşmasını göstermektedir. Namazın beş vakitte yerine getirilmesinin farz kılınması da kulun rabbiyle olan yakınlığının, Onunla olan irtibatın sabah, öğle, ikindi... de her vakit devam etmesidir. Nitekim bazı kişilere göre namazların vakitlere bağlanması, peşpeşe gelen vakitlerin, boyun eğme ve yakarışın sürekliliğini sağlamak içindir. Çünkü Allaha karşı korku ve ümidin kesilmemesi; hem insanların hayatının, hem de bu yolla toplum hayatının düzenli, dengeli olması sağlanır.¹¹⁸

¹¹⁶ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2004, s.72–73.

¹¹⁷ Buhâri, *Mevâkât* 6; Müslim, *Mesâcid* 282, (666); Tirmizî Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Emsâl* 5, (2872) *Sünen*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru’l Fikr; Nesâî, *Salât* 7, (1, 231).

¹¹⁸ M. Zihni Efendi, s.165.

2.1.4.Namazın Farz Kılınma Vakti

Namaz Hz Peygamber(sas)in peygamber olarak gönderilmesiyle birlikte farz olmuştur. Nitekim gelen ikinci vahyde namaz emredilmiştir. Şöyle ki “*Rabbini Yücelt*”¹¹⁹ buyruğundaki yüceltme en güzel şekilde namazla olur.¹²⁰

Hz Ali’nin Müslüman olma hikâyesi¹²¹ de bizlere namazın peygamberliğin ilk aşamalarında farz olduğunu göstermektedir.

Üç yıl boyunca İslam daveti gizli yapıldığı ve kâfirlerin korkusundan dolayı açıkça namaz kılmak imkânsız olduğu için gündüz kılınan namazlar henüz emredilmemiş sadece geceleri geç vakte kadar namaz kılma emredilmişti. Bu durum bir yıl sürdükten sonra gece namazının farziyeti kaldırılmıştır. Daha sonra sabah, akşam ve yatsı olmak üzere üç vakit namaz farz kılınmıştır. Peygamberliğin 9. yılında hicretten bir buçuk yıl önce miraç hadisesiyle birlikte beş vakit namaz farz kılınmıştır. Fakat bu namazların rekât sayısı medineye hicret edilip huzur ve sukunet sağlanıncaya kadar iki olarak kaldı.¹²²

Cuma namazının ne zaman farz kılındığına gelince; Mekke döneminde Müslümanların cumanın şartlarından biri olan cemaat oluşturma durumu -tehlikeden dolayı- söz konusu olmadığı için Mekke döneminde Cuma namazı farz kılınmamıştı. Ancak Medine’deki Müslümanların böyle bir korkusu olmadığı için daha peygamberimiz(sas) Medineye hicret etmeden önce Medineye göç ederek gelmiş olan Müslümanların Esad b. Zürare’nin teşvikiyle Benî Beyâda mahallesinde ilk olarak Cuma namazını kılmış oldukları bilinmektedir. Peygamberimizde Medineye Hicret sırasında yolda Kûba’da ilk Cuma namazını kılmıştır. Bu hicretin birinci yılı Rebiülevvel ayının son günlerine ait bir olaydır.¹²³

Bayram namazı da Hz. Peygamberin(sas) Medine’ye geldiği sene değil; ramazan orucunun farz kılınmasından sonra -hicri ikinci yılda- gerçekleşmiştir.¹²⁴

¹¹⁹ 74.Müddessir:3.

¹²⁰ Numânî, II,454.

¹²¹ Bkz. Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, Zaman, İstanbul 1998, I,150.

¹²² Numânî, II,455–456.

¹²³ Numânî, II,458.

¹²⁴ Numânî, II,459.

Korku namazına ait hükmün ise hicretin beşinci yılındaki Zatü'r-Rika savaşında indiği bilinmektedir.¹²⁵

2.1.5. Namaz Vakitlerinin Bildirilmesi Hususundaki Rivayet

Günlük namazların vakitlerinin nasıl bildirildiğini bizlere ulaşan rivayetlerden öğrenmekteyiz. Bu rivayetlerden bazılarında, istişare¹²⁶ ile bazılarında ise rüya sonucu namaz vakitlerinin bildirildiği yer almaktadır. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre “Müslümanlar Medine’ye geldiklerinde toplanıyorlar ve namaz vaktinin girmesini bekliyorlardı. Namaz için bir nida yapılmıyordu. Birgün bu hususu konuştular; bir kısmı Hristiyanların çanı gibi çan kabul edelim dedi, bir kısmı ise, Yahudilerin borusu gibi boru çalınsın dediler. Hz Ömer ise “Niçin bir kimse seçip namaz için nida etmesini kabul etmiyorsunuz?” dedi, bunun üzerine Hz Peygamber “kalk ya Bilal, namaz için nida et” buyurdular.¹²⁷ Diğer bir rivayete göre ise Ebu Umeyr ensardan olan bir amcasından naklen: “Rasulullah (sav) halkı namaza nasıl toplayacağı meselesine eğildi. Kendisine “namaz vakti olunca bir bayrak dik, onu görünce halk birbirine haber verir dendi. Bu Peygamber(sav)in pek hoşuna gitmedi. Bunun üzerine ona boynuz hatırlatıldı. Bu Yahudilerin borozanı idi. Onu bu da memnun etmedi ve hatta “bu Yahudi işidir” dedi. Bunun üzerine büyük çan hatırlatıldı. Efendimiz(sav): “Bu hristiyanların işidir” dedi. Bu konuşmalardan sonra Abdullah b. Zeyd, Rasulullahın üzüntüsüne üzülmekle ayrıldı. Bunun üzerine rüyasında ezan öğretildi.”¹²⁸ Ezanın Abdullah b. Zeyd’e ne şekilde öğretildiğini ise yine bize ulaşan rivayetlerden öğrenmekteyiz. Şöyle ki: “Ensardan bir adam gelerek: “Ey Allahın Rasulü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit rüyamda bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp söylediklerini aynen bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de “kad kameti’s-salât” cümlesini ilave etti. Eğer halkın bana yalancı diyeceğinden korkum olmasaydı ”ben uykuda değil uyanıktım” diyecektim” dedi. Bunun üzerine Peygamber(sav): “Allah sana hayır göstermiş. Bilal’e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun” dedi. Hz Ömer(ra) atılarak: “Onun gördüğünü aynen bende gördüm ancak o anlatma işinde benden önce

¹²⁵ Numânî, II,459.

¹²⁶ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010, s.229-230.

¹²⁷ Buhari, Ezan, 1; Müslim, Salât 1; Tirmizi, Salât 139.

¹²⁸ Ebu Davut, Salât 27.

davranınca ben utandım(anlatamadım)” dedi.¹²⁹ Görüldüğü üzere ezanla namaz vakitlerinin Müslümanlara bildirilmesi ahabın rey ve görüşlerinin Hz peygamber tarafından tasvib ve kabul edilmiş olduğunu gösterir.¹³⁰

2.1.6.Kur'an-ı Kerimde Namaz Vakitleri

Namaz vakitleri ile ilgili ayetlere baktığımızda Kur'an-ı Kerim ayetleri vakitleri noktasal olarak belirlememiş yaklaşık ifadelerle bu konuya ışık tutmuştur. Nitekim dünyadaki her yerde güneş aynı saatte doğup batmamaktadır. Beş vakit namazın özellikle sabah ve yatsı namazlarının başlangıcı, her memleketin tul ve arz(enlem ve boylam) derecelerine göre farklıdır. Kutba yaklaştıkça güneşin doğma ve batma zamanı uzaklaşır. Yer küresi üzerinde bir derece tul farkı yani iki meridyen dairesi arasındaki fark dört dakikalık bir zaman olduğu halde güneşin ufuk altında ve üstünde bir derecelik irtifa kazanması yani ufuk hattından bir derece uzaklaşma müddeti dört dakika değil daha fazladır. Şöyle ki güneş her gün üç yüz altmış derecelik bir daireyi yirmi dört saatte dönüyor ise de bu daire güneşin hareket istikameti ufka dik olmadığından güneşin ufuktan bir derece yükselmesi veya alçalması için dört dakikadan daha fazla zaman geçer. Bundan dolayı her memleketin namaz vakti o memleketin ekvatorından uzaklığına yani enlemine ve güneşin meyline göre değişir.¹³¹

Kur'an-ı kerimin namaz vakitlerine birebir yer vermediği; ancak ilgili ayetlerdeki bazı kelime ve ifadelerin, beş vakit namazı belirttiği birçok fakih ve müfessirce kabul edilmiştir. “*Namaz bütün mü'minlere vakitli olarak farz kılınmıştır*”¹³² buyrulurken namaz ile vakit arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir. Biz de ilgili ayetlerin tefsirinden yola çıkarak Kur'an-ı kerimde beş vakit namaz olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Bakara Suresi 238. ayette “*Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun*” buyrulmaktadır.

Ayette namazlar ve orta namazdan bahsedilmektedir. Arapçada çoğulun en azı üçtür. Ayetteki orta namaz da namazlar ifadesinden ayrı zikredildiğine göre ayette belirtilen namaz sayısı dört olur. Dört sayısının ortası yoktur. Bu itibarla orta namaz

¹²⁹ Ebu Davut, Salât 28.

¹³⁰ Esad Kılıçer, *İslam Fıkında Re'y Taraftarları*, DİB Yay., Ankara 1994, s.32.

¹³¹ Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal- Seâdet-i Ebediyye*, (Haz.: Hüseyin Hilmi Işık), Işık Kitabevi, İstanbul 1971, s.131.

¹³² 4.Nisa:103.

olabilmesi için namazların en az beş vakit olması gerekir. Orta namaz ise ikinci namazıdır. Çünkü Hendek savaşı günü Hz. Peygamber (sas), müşriklere şöyle beddua etmiştir: “*Bizi orta (faziletli)namazdan (yani) ikinci namazından alıkoydular. Allah, onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun*”¹³³ Hz. Peygamber (sas) savaş nedeniyle kılamadığı ikinci namazını akşam ile yatsı arasında kaza etmiştir. İkinci namazının vakti; sabah ile öğle, akşam ile yatsı arasında orta vakittir. Çünkü öncesinde iki gündüz namazı ve sonrasında da iki gece namazı vardır.¹³⁴

Hud suresi 114. ayette, “*Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) yakın vakitlerinde namaz kıl. Şüphesiz iyilikler, kötülükleri giderir. Bu ibret alanlara bir öğüttür*” buyrulmaktadır.

Ayette geçen vakitlerden “gündüzün iki ucu”ndan birinci ucun sabah veya öğle namazı olduğu, diğer ucunun akşam, ikinci veya öğle ile ikinci namazı olduğu; Gecenin bir kısmından kastın ise; akşam ile yatsı veya yatsı namazı olduğu noktasında görüşler bulunmaktadır.¹³⁵

İbn Kesir bu ayeti şu şekilde tefsir etmiştir. *Bu ayetin miraçta beş vakit namazın farz kılınmasından önce inmiş olma ihtimali de vardır. Çünkü o zaman güneş doğmadan önce ve güneş battıktan sonra olmak üzere iki vakit namaz vardı. Gece yarısında da efendimize ve ümmetine bir namaz vardı daha sonra bu namaz ümmeti hakkında nesh edildi, kendine vacip olarak kaldı daha sonra ondan da kaldırıldı.*¹³⁶ Eğer bu ayet miraçtan önce nazil olmuşsa beş vakit namaza delil olamaz denilebilir.

İsra suresi 78. ayette “*Günesin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl, zira sabah namazı tanık olunan bir namazdır.*”

Namaz vakitlerinin kuranda bu şekilde belirtilmesinin bir hikmeti de güneşe tapanların ibadet ettikleri zamanlarda namaz kılmamaktır. Çünkü güneş her çağda müşriklerin en büyük ilahlarından biri olmuştur. Onlarda genellikle güneşin batışında veya doğuşunda ibadet etmektedirler. Bu nedenle bu iki vakitte namaz kesinlikle yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, onlar güneşin tam zirvede olduğu zeval vaktinde de

¹³³ Müslim, Mesacid, 207.

¹³⁴ Halil Altıntaş-İsmail Karagöz, *Namaz İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2010, s.54.

¹³⁵ Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali b. Muhammed Cevzi, *Zadü'l-Mesir fi İlmî't-Tefsir*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2009, III,160–161.

¹³⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2010, V,148.

ibadet ettikleri için Müslümanlara gündüz kılınan iki namazdan birini güneş doğmadan önce(fecr) diğerini de güneş zirveden kaydıktan sonra (zuhr) kılmalarını emredilmiştir.¹³⁷

Ayette geçen duluku’ş-Şems güneşin eğilmesi demektir. Bu ise güneşin ufkun altına doğru eğilmesi ve günün ortasında güneşin göğün orta noktasından sağa kayması şeklinde iki manaya delalet eder. Birinci anlamda kullanılırsa akşam ikinci anlamda kullanılırsa öğle vaktini ifade eder.¹³⁸

Gasagilleyl den kastın yatsı, akşam veya hem akşam hem yatsı namazını ifade ettiği şeklinde farklı görüşler vardır.¹³⁹

Kuranel Fecr “*sabah okuması*” sabah namazı olarak tercüme edilmiştir. Çünkü namaz ancak Kur'an okumakla tamamlanır. Sabah namazının kıraati de diğer namazlara göre daha uzundur. Kuranel fecr ibaresinde de sabah namazının kıraatinin uzun tutulmasına teşvik olduğu söylenilebilir.¹⁴⁰

Ayette geçen dulukuşşems öğle ve ikindiye, gasagulleyl akşam ve yatsıyı, Kuranül fecr de sabah namazını ifade ettiği kabul edilirse bu ayete dayanarak sabah namazının cem edilmesi söz konusu değilken öğle ve ikindinin kendi arasında, akşam ve yatsının da kendi arasında cem edilme gerekçesi açıklanmış olur.¹⁴¹

İsra suresi 79. ayette; “*Gecenin bir kısmında da sana nafile olmak üzere onunla teheccüd namazı kıl..*” buyruğu ile ilgili olarak; teheccüdde uykuyu bölüp uyanmak vardır. Yani gecenin bir bölümü geçince uykudan kalk ve namaz kıl denilmektedir.¹⁴²

Sayın Süleyman Ateş bu ayetten yola çıkarak kuranda sabah akşam ve teheccüd olmak üzere üç vakit namazın zikredildiğini ifade etmiştir.¹⁴³

Taha suresi 130. ayette “*O halde dediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce rabbine hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et...*”

Bu ayetin beş vakit namaza delil olan ayetlerden biri olduğunu kabul edenler olduğu gibi etmeyenler de vardır. Nitekim Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsirinde bu ayet şu şekilde açıklanmıştır: “*Bu ayetle beş vakit namazın kastedildiğini ıspatlamaya*

¹³⁷ Eb'l-A'lâ Mevdudi, *Tefhim'ul-Kur'an*, (Çev.:Yusuf Karaca vd.), İnsan Yay., İstanbul ts., III,130.

¹³⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ts., V,240.

¹³⁹ İbn Cevzi, III,531.

¹⁴⁰ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, (Çev.: Hamdi Arslan vd.), Risale Yay., İstanbul 2005,VIII,135.

¹⁴¹ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2007, III,517.

¹⁴² Mevdudi, III,130.

¹⁴³ *Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002, s.594-596.

çalışan yorumlar yer almakla beraber bu surenin indiği dönemde henüz beş vakit namaz kılınmadığına göre burada asıl amacın müminleri Allahı tesbih etmeye yani onun yüceler yücesi olduğunu ve her türlü eksiklikten uzak bulunduğunu daima hatırlarında tutup her fırsatta söz ve eylemleriyle bu inancı ortaya koymaya teşvik etmek olduğu bunun da bireyi manevi doyuma ve iç huzura kavuşturmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.”¹⁴⁴ Ancak şunu belirtelim ki Allah’ı tesbih etmenin belirli bir zamanı, mekânı ve şekli yoktur. Her zaman ve mekânda Allah tesbih edilebilir. Hâlbuki ayette Allahın belirli zamanlarda tesbih edilmesi istenmektedir. Bu da ayetlerdeki “tesbih” ile maksadın namaz olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴⁵

İbn Abbas’ın kuranda beş vakit namaza delil olarak sunduğu¹⁴⁶ Rum suresi 17 ve 18. ayetlerde yüce Allah: “*akşama girerken de sabaha ererkende Allah’ı tenzih edin. Göklerde ve yerde hamd ona mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girince allahı tenzih edin(namaz kılın)*” buyurmaktadır.

Müfessirler genellikle 17. ayette bulunan *akşama ererkenden* kastın akşam ve yatsı namazı olduğunu; *sabaha ererkenden* kastın ise sabah namazı olduğunu belirtmişlerdir. 18. ayette bulunan “*Gündüzün sonunda*” derken ikindi namazının; “*öğle vaktine girince*” derken öğle namazının kastedildiği yorumunu yapmışlardır. Dolayısıyla âlimler arasında diğer delillerin yanı sıra surenin mekki oluşu dikkate alınarak beş vakit namazın Mekke’de farz kılındığı görüşü ağır basmaktadır. Hasan-ı Basri ise namazın muayyen vakitlere bağlı bir fariza haline gelmesinin Medine dönemine rastladığı ve 17. ayetin Medine döneminde nazil olduğu kanaatindedir.¹⁴⁷

Tur suresi 48–49. ayette yüce Allah “*Rabbın hükmüne (o gelinceye kadar) sabret. Şüphesiz ki sen, bizim gözetimimizdesin. Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et; gecenin bir bölümünde ve yıldızların batmasının ardından da tesbîh et*” ayetini müfessirler şu şekilde tefsir etmişlerdir:

“*Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et*” buyruğuyla ilgili olarak altı görüş bulunmaktadır:

1. uykundan kalktığın zaman Allah için namaz kıl.
2. meclisinden kalktığın zaman allahım seni hamdinle tesbih ederim de

¹⁴⁴ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III,661.

¹⁴⁵ Altuntaş- Karagöz, s.57.

¹⁴⁶ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, XI,67.

¹⁴⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, IV,300.

3. namaza kalktığın zaman sübhaneke duasını oku
4. uykundan kalktığın zaman Allah'ı tesbih et.
5. öğle uykusundan kalktığın zaman öğle namazını kıl.
6. yatağından kalkıp da namaza gidinceye kadar allahı dilinle tesbih et.

49. ayette geçen; *gecenin bir bölümünde onu tesbih et*” ayeti Onu zikret ve gece namazda okuyarak ona ibadet et demektir. Nitekim yüce Allah: “*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud’a ulaştırsın*”¹⁴⁸ buyurmuştur.

“ve yıldızların batmasının ardından da tesbîh et” ayeti hakkında biri *sabah namazının iki rekâtlık sünneti* diğeri ise *sabah namazının farzıdır* şeklinde iki görüş vardır.¹⁴⁹

Görüldüğü üzere delil olarak sunulan bazı ayetlerde birtakım ihtilafların yanı sıra beş vakit namazdan sabah namazı, akşam namazı birebir ifade edilirken diğer namazlar kapalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Kuranda beş vakit namazın bulunup bulunmaması tartışması diyanet kurulunda 22.01.1998 de mütalaa edilmiş ve bundan bir takım sonuçlar çıkarılmıştır.¹⁵⁰ Bu kurul kararını olduğu gibi tezimize aktarmak istiyoruz:

“*Belirli şartları taşıyan Müslümanlara günde beş vakit namazın farziyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Beş vakit namazın eda edileceği vakitlere ve ne şekilde eda edileceğine Kur'an-ı Kerim'in bir kısım ayetlerinde mücmel olarak işaret olunmuş, bu işaretler Rasalül1ah (s.a.)'in kavli ve fiili sünnetiyle açıklık kazanmıştır. Bilindiği üzere Kur ' an-ı Kerim ' deki mücmel emir ve hükümleri açıklama yetkisi, Onu insanlara tebliğle görevli olan Peygamber (s.a.) Efendimize aittir. O namazı bizzat kılarak ve Müslümanlara imam olup kıldırarak nasıl kılınacağını öğrettiği gibi bunların vakitlerini de göstermiştir. Gerek kılınış şekli, gerek vakitleri ile ilgili bu uygulama ameli tevatür o1arak, günümüze kadar devam etmiştir.*

Kur'an-ı Kerim' de beş vakit namaza mücmel olarak işaret eden ayetlerden Taha Süresinin 130 uncu ayetinde: "...Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et. Gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, rızaya ulaşasın." buyurulmuş; güneşin doğmasından ve

¹⁴⁸ 17.İsra: 79.

¹⁴⁹ İbn Cevzi, VI,35.

¹⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, 22.01.1998, Erişim Tarihi: 22.02.2010, www.diyaret.gov.tr.

batmasından önce, gece saatlerinde ve gündüzün iki ucunda olmak üzere beş ayrı vakitte Cenab-ı hakk' ı tesbih yani namaz kılmak emredilmiştir.

Bakara Süresinin 238 inci "namazlara ve ayrıca orta namaza devam edin" mealindeki Ayet-i kerimede "namazlar" anlamındaki "salâvat" kelimesi çoğuldur. Arapça da çoğul üçten başlar. "İki" ye tesniye denir ve "iki namaz" sözü "salateyn" şeklinde söylenir. Demek oluyor ki, ayetteki "salâvat" sözünden en az üç namaz anlaşılır. Ayrıca bir de "orta namaz" var. Çünkü matuf, matuf aleyhten (üzerine atıf yapılandan) ayrıdır. Bu sebeple "orta namaz", "namazlar" ifadesine dâhil olmadığı gibi, her iki yanında eşit sayı bulunmadığı için, üç namazın arasında yer alacak bir namaza "orta namaz" denilmesi de mümkün değildir. O halde, ayetteki "salâvat" kelimesi, en az dört namazı ifade eder. Orta namaz buna eklendiğinde beş vakit namaz ortaya çıkar. Orta namazın ikinci namazı olduğu bazı hadislerde açıklanmıştır.

Hud süresinin 114'üncü ayetinde ise, "Gündüzün iki ucunda ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl..." buyrulmaktadır. Ayet-i celilede "gündüze yakın saatler" anlamındaki "zülef" kelimesi, "zülfе" nin çoğuludur. Yukarıda belirtildiği üzere en az üç adedi ifade eder. Demek oluyor ki, bu ayete göre gecenin gündüze yakın saatlerinde, (akşam, yatsı ve sabah namazı olmak üzere) en az üç namaz var. Ayrıca gündüzün iki ucunda da iki vakit var. Böylece bu ayet-i kerimeden de namazın beş vakit olduğu anlaşılmaktadır.

Bunlardan başka Nisa, 4/103. Hud, 11/114; İsra, 17/78; Rum, 30/17–18; Nur, 24/36; Kaf, 50/39–40; Dehr (İnsan), 76/25–26 ayet-i kerimelerinde de beş vakit namaza veya vakitlerine mücmel olarak işaret eden ifadeler bulunmaktadır. Bu mücmel ifade ve işaretler, Rasulüllahın (sav) söz ve uygulamaları ile açıklanmış, onun açıkladığı ve uyguladığı şekilde bütün Müslümanlar tarafından ameli uygulama olarak günümüze kadar devam ettirilmiştir. Asr-ı Saadetten beri her asırda Müslümanlar beş vakit namaz kılmış hiç kimse bunun aksini söylememiştir. Bu itibarla "Kur'an' da beş vakit namazın bulunmadığı iddiasının ilmi hiç bir değeri yoktur."

2.1.7.Sünnette Namaz Vakitleri

Namaz vakitleri ile ilgili net bilgiyi Peygamberimizin sünnetinden öğrenmekteyiz. Muteber hadis kaynaklarına baktığımızda bu konuyla ilgili Peygamberimizin hadislerini de -özellikle de Cebrail'in iki defa imamlık yapmak

suretiyle Peygamberimize namaz vakitlerini öğrettiğini- görmekteyiz. Beş vakit namaz konusunda ortaya atılan tartışmaların da sadece Kur'an ayetlerine bakılarak yapıp Peygamberin mücmeli beyan görevinin göz ardı edilmesinden ötürü olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Haşr suresi yedinci ayette “*Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan sakının*” hükmü gereği tevatür yoluyla bize kadar ulaşan beş vakit namaz konusunda Peygamberimize tabi olmalıyız.

Namaz vakitleriyle ilgili uygulamaları efendimizden öğrendiğimiz için konuyla ilgili birçok hadis bulunması hasebiyle ilgili hadisleri konu başlıkları altında vermek yerinde olacaktır.

2.1.8.Namaz Vakitleri Çevresinde Oluşturulan Şüpheler

Yukarıda Kur'an-ı kerimin beş vakit namazı işaret ettiğini, peygamber efendimizin tevatür derecesine ulaşan uygulamalarıyla beş vakit namazın sabit olduğunu belirtmiştik. Fakat buna rağmen bazı çevrelerce namazın iki vakit ya da üç vakit olduğuna dair iddialar yer almaktadır.

Namazın iki vakit olduğunu söyleyenlere karşı Hud suresi 114. ayeti delil olarak sunabiliriz. Nitekim “*Gündüzün iki yanı, gecenin gündüze yakın zamanında namaz kıl*” ifadesinin zahiri manasına bile baksak en azından günde üç vakit namazın olduğu ortaya çıkar.

Beş vakit namazın üç vakitte eda edilebileceği şeklindeki görüşlere gelince; İslam mezhepleri içersinde namaz vakitlerinin üç olduğu anlayışına en yakın mezhep imamiyyedir. Bu durum onların cem konusunda en müsamahalı mezhep olmalarından kaynaklanmaktadır. Buna bakarak imamiyye (şii-caferi) mezhebinin namazları üç vakit olarak kabul ettiği şeklinde bir kanaat varsa bu doğru değildir. Bu mezhep prensipte namazların beş vakit olduğunu kabul etmekle birlikte üç vakit olarak uygulanabileceği görüşündedirler. Onlar suri cem yoluyla namazları üç vakitte kılmaktadırlar. Şöyle ki bu mezhepde sabah namazı vaktinde kılınırken öğle namazı en son vakte kadar geciktirilmekte öğle namazı kılınır kılınmaz ikinci vakti girmekte ve o da ilk vaktinde kılınmaktadır. Bu durum akşam ve yatsı namazları için de söz konusudur. Onlardaki cem olayının sürekli hale getirilmesi üç vakit namaz olarak algılanmıştır. İslamda beş

vakit namazın olmadığı, namazların üç vakit olduğu iddiasının günümüzdeki en önemli temsilcileri müsteşriklerdir.¹⁵¹

Şunu da belirtelim ki peygamberimiz(sas) zaman zaman cemaatle teravih namazı kılmış fakat daha sonra altıncı vakit olarak düşünülür endişesiyle teravih namazı için mescide çıkmamıştır. Vefatı anına kadar beş vakit namaz için bizzat gelip cemaate iştirak etmiştir.¹⁵² Bu bağlamda bazı çevrelerin; günde 3 vakit namazın farz olup diğer ikisinin sünnet olduğunu kabul etmek bizce hiç uygun değildir. Eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı teravih namazında olduğu gibi farz olan vakitle karışmaması için elbette Peygamber efendimiz(sas) bunun ayrımını yapardı.

2.1.9.Farz Namazların Vakitleri

Namaz gün içinde belirli vakitlerde yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. “Şüphesiz namaz belirli vakitlerde müminler üzerine farz kılınmıştır”¹⁵³ ayeti de bunun delilidir. Belki de bu yüzden bazı fakihler vaktin girmesi gerektiğini namazın şartlarından ilki olarak kabul etmişlerdir.¹⁵⁴

Namazın şartlarından biri de vaktin girmesidir. Öyle ki namazın altıncı şartı olarak zikredilen niyet ancak vaktin girmesiyle şart olur.¹⁵⁵ Namaz, vakit girmeden önce yükümleye vacip olmaz. Yalnız Hanefiler, vaktin girmesini namazın ne vücup ne de sıhhat şartlarından sayarlar. Bunlar vaktin girmesinin namazın edasının şartlarından olduğunu söylemişlerdir. Yani namazın eda edilmesi, vakit girmeden önce sahih olmaz demek istemektedirler. Bu, açıkça anlaşılan bir husustur. Hanefiler diğer mezheplerle de görüş birliği ederek namazın, vakit girmeden mükellefe vacip olmayacağını söylemişlerdir. Namazın vakti girince mükellef, namazı eda etme hususunda süreli bir yükümlülük altına girer. Şöyle ki vaktin girmesiyle hemen ilk anda namazı kılması sahih olup borçtan kurtulacağı gibi; vaktin ilk anında kılmadığı takdirde biraz gecikmesi nedeniyle de günahkâr olmayacağını ifade ederler. Ancak bu geciktirmede vaktin abdest alınıp namaz kılınmasına veya cünüplük anında gusledip namaz kılınmasına yetecek kadar bir zaman kalmalıdır. Kişi namazın tümünü vakit içinde eda ederse Şariin isteğine

¹⁵¹ Bkz. Abdullah Kahraman, *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi Açısından İbadet ve İbadet Nitelikli -Taabbudî Hükümler*, Akademi Yay., İstanbul 2002, s.233-249.

¹⁵² *Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002, s.606.

¹⁵³ 4.Nisa suresi: 103.

¹⁵⁴ Merdavi, Alauddin Ebu'l Hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, 1. bsk., 1955, I,429.

¹⁵⁵ Merdavi, I,429.

uygun bir şekilde namazını kılmış ve borçtan da kurtulmuş olur. Vaktin çıkmasından sonra kişi namazını kılacak olursa bu namaz sahih olur. Ancak vaktini geçirdiği gerekçesiyle büyük günaha girer. Namazın bir kısmını vakit içerisinde, diğer bir kısmını da vaktin çıkmasından sonra kılsa Maliki, Şafii ve Hanefi gibi bazı mezhep imamlarına göre günahkâr olur. Mezhep imamları ittifak ederek; vakit içerisinde namazın bir kısmına ulaşan kimsenin bu namazını kaza olarak değil de eda olarak kıldığını söylemişlerdir.¹⁵⁶

Ayrıca Ceziri'ye göre namaz vakitleri beş şeyle bilinir: 1- Astronomik hesaplara dayalı saatlerle. 2- Güneşin zevaliyle (Güneşin orta noktaya gelerek tepede durması): zevalden sonra meydana gelen gölge. Bu gölgeyle öğle ve ikindi vakitleri bilinir. 3- Güneşin batmasıyla: Bununla da akşam namazının vakti bilinir. 4- Gurup yerindeki kırmızılığın gitmesi veya başka bir görüşe göre de beyazlığın gitmesiyle: Bununla da yatsı namazının vakti bilinir. 5- Ufukta görülen beyazlıkla: Bununla da sabah namazının vakti bilinir.¹⁵⁷

Bu şekilde namazların vakitleri konusuna kısaca değindikten sonra gün içerisinde farz olarak yerine getirilmesi gereken namazların vakitlerine ve bu konudaki görüşlere temas etmeyi faydalı buluyoruz.

2.1.10.Baş Vakit Namazın Eda Edileceği Zamanlar

2.1.10.1.Sabah Namazının Vakti

Beş vakit namazın hepsinin ismen değil ancak yaklaşık ifadelerle Kur'anda geçtiğine değinmiştik. Kur'anda ismen zikredilen vakitlerden birisi sabah namazıdır. Nitekim İsrâ suresi 78. ayette “*Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar(belli vakitlerde) namaz kıl. Bir de sabah namazını kıl*” buyrulmaktadır.

Fıkıh âlimleri başlangıcı ve bitişi itibariyle sabah namazının vaktiyle ilgili ihtilafa düşmemişlerdir.¹⁵⁸ İki rekât sünnet ve iki rekât farzdan oluşan sabah namazının vakti fecri sadığın doğuşundan güneşin doğuşuna kadardır.¹⁵⁹ Fecr fecr-i kazib ve fecr-i sadık olmak üzere ikidir:

¹⁵⁶ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994, I,243.

¹⁵⁷ Ceziri, I,244–45.

¹⁵⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, (Ed: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yay., İstanbul 2008, I,250.

¹⁵⁹ İbni Rüşd, I,230.

a- Fecr-i kazib(yalancı sabah, yalancı tan, geçici tan olayıdır): Araplar bunu “kurt kuyruğu” diye adlandırırlar. Sabah vaktine yaklaştıkça gökyüzünde her zaman görünmemekle birlikte iki tarafı karanlık ortası aydınlık bir olay meydana gelir. Bir süre sonra bu aydınlık kaybolur ve yerini karanlık alır. Bu geçici aydınlığa “fecr-i kazib” denir.¹⁶⁰ Fecr-i kâzib olarak nitelendirilen bu aydınlığın, fecirden önce tipik olarak görülen Zodyak ışıması olabileceği düşünülmüştür. Gezegenler arası boşluktaki toz zerreciklerinin güneşi yansıtmasından kaynaklanan bu ışıma, fecr-i sadıktan az önce görülmekte, tabanı ufuğa dayalı, ucu ise güneş yörüngesini (ekliptik) gösterir bir piramide benzemektedir.¹⁶¹

b- “Fecr-i sadık”(doğru sabah) ise, ufukta yatay olarak beliren bir beyazlıktır. Bununla sahur yemeğine son verilir, yeme yasağı başlar. Ayrıca sabah namazının vakti de başlar.¹⁶² Sabah namazının bu vakitte olmasının delili İbni Abbas’tan nakledilen Hz. Peygamberin : *“Cebrail, Kâbe yanında bana imam oldu. Bana sabah namazını birinci gün fecir doğduğu zaman, ikinci gün ise ortalık iyice aydınlandığı zaman kıldırıldı. Sonra dedi ki: “Bu ikisi arasındaki vakit senin ve ümmetin için sabah namazı vaktidir. Bu, senden önceki Peygamberlerin de sabah namazı vaktidir”*¹⁶³ şeklindeki hadisidir. Ebu Hureyre’nin naklettiği hadiste de Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Her namaz vaktinin evveli ve sonu vardır. Sabah namazının vaktinin evveli fecrin doğduğu an, sonu ise güneş doğduğu andır”*¹⁶⁴

Sabah namazının vaktinin sonunun güneş doğduğu zaman olduğunun delili ise Peygamberin(sav) şu hadisidir: *“kim güneşin doğmasından önce sabah namazından bir rekâta yetişmişse, sabah namazına yetişmiş olur.”*¹⁶⁵

Hadislerden de anlaşılacağı üzere sabah namazının vakti fecr-i sadığın doğmasından başlayarak güneşin doğuşuna kadar olduğunu söyleyebiliriz. Güneşin doğmasından kasıt güneşin üst ucunun, ufuk hattı üzerine yükselerek görünür hale gelmesidir.

¹⁶⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, I,250; Hayrettin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, I,92.

¹⁶¹ Bkz., Abdurrahman Özlem, <http://cep.muvakkit.com> 21.04.2011; Abdurrahman Özkan, “İbadet Vakitlerinin Hesaplanması”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:62, Ekim, Kasım Aralık 2003.

¹⁶² Mavsili, *el-İhtiyar*, (Çev.: Mehmet Keskin), Hikmet Neş., İstanbul 2005, I,74.

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/333; Ebu Davud, Salât 2.

¹⁶⁴ Tirmizi, Salât 1.

¹⁶⁵ Buhari, Mevakitu’s-Salât 28; Müslim, Mesacid 163.

2.1.10.2. Öğle Namazının Vakti

Farz olan namazlar beştir ve bu beş vakit namazdan ilk farz kılınanı ise öğle namazıdır.¹⁶⁶ Nitekim Cebrailin(as) imamlık yaptığına dair hadise baktığımızda da Cebrail(as) ilk olarak öğle namazını kıldırmıştır.

Öğle namazının vakti; Güneşin zevalinden itibaren fey’-i zevalden başka her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşınca kadar devam eder.¹⁶⁷ Vaktin başlangıcı konusunda ihtilaf yoktur. Ancak ne zaman sona erdiği hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Öğle namazının vaktiyle ilgili olarak yukarıda zikrettiğimiz görüş Ebu Hanifeye aittir. Ebu Yusuf ve imam Muhammed ise “ Bir şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğu zaman, öğle vakti sona erer.” demişlerdir. El-Münteka adlı eserde Esed, Ebu Hanifenin şöyle dediğini rivayet etmiştir; “*Her şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğunda öğle namazının vakti sona erer. Ama ikindi namazının vakti; her şeyin gölgesi iki misli kadar olmadıkça girmez*”. Böyle olunca da öğle ile ikindi arasında boş bir vakit meydana gelmiş olmaktadır. İmameynin bu vakit konusundaki delilleri; Cebrailin Hz Peygambere yapmış olduğu imamlıktır. Şöyleki; İbn Abbas(ra) dan rivayet olunduğuna göre Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Beyt’in yanında Cibril bana iki defa imamlık etti. İlk günde güneş tam tepe noktasına geldiğinde bana öğle namazını; her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğunda da ikindi namazını kıldırdı. İkinci günde ise her şeyin gölgesi kendisinin bir misli olduğunda öğle namazını, her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olduğu zaman da ikindi namazını bana kıldırdı ve dedi ki: Bu iki vaktin arası sana ve ümmetine vakittir.*”¹⁶⁸

Buna karşılık Ebu Hanifenin delili ise, şu hadis-i şeriftir: “*Öğle namazını serin vakte kadar erteleyin. Çünkü sıcağın şiddeti, cehennemın kaynamasındandır.*” buyrulmaktadır.¹⁶⁹ Her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşmadıkça hava serinlemez. Çünkü bundan önce hava hususen Hicazda çok sıcak olur. Cibrilin imamlığıyla ilgili hadisin son kısmı da Ebu Hanife için bir delildir. Çünkü Cibrilin her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğu esnada Hz Peygambere imam olarak öğle namazını kıldırması o vaktin ikindi değil öğle vakti olduğunun delilidir ki bu

¹⁶⁶ Ebu’l- Neca el-Haccavi el Makdisi, *el-İkna’ li Talibi’l İntifa’*, Daru Aleml’l Kütüb, 2. baskı, Suudi Arabistan 1999, I,125.

¹⁶⁷ Güneşin zevali: Güneşin en tepe noktasından batı ufkuna doğru meyiletmeye başlaması anıdır Fey’-i zeval ise güneşin doğu ufku ile batı ufku arasındaki göğün tam tepe noktasında bulunduğu sıradaki her şeyin gölgesidir.

¹⁶⁸ Mavsili, I,75; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I,333; Ebu Davud, Salât, 2.

¹⁶⁹ Buhari, Mevakitu’s-Salât 9; Müslim, Mesacid 180.

durumda burada ihtilaf olmuş olur. Öğle namazının vaktinin ne zaman sona ereceği hususunda birbiri ile çatışan deliller ortada olduğuna göre öğle namazının vakti şüphe ile sona ermez.¹⁷⁰ Bu ihtilaftan kurtulmak için kişi öğle namazını asr-ı evvelden önce kılmalı, ikindi namazını ise asr-ı sani¹⁷¹ olmadıkça kılmamalıdır. Türkiye’de ikindi ezanları asr-ı evvelde okunmakta ve namazlar da buna göre kılınmaktadır.¹⁷²

Cebrail(as)ın imamlığı hadisine baktığımızda ikinci gün cebrailin öğle namazını her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman, ilk gün ikindi namazını da her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman kıldırıldığını görmekteyiz. Burada ilk bakışta öğlenin son vaktinde ikindi namazını kılabiliriz şeklinde bir şey anlaşılabılır. Ancak Peygamberimiz(sav) “Bir namazın vakti çıkmadıkça diğer namazın vakti girmez”¹⁷³ buyurmaktadır. O halde bu hadisteki” *ikinci gün Cebrail öğle namazını her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman kıldırması*” ifadesinin yorumu “*bir misli olmasına yakın zamanda*” şeklindedir. Bu, aynen “*Kadınları boşadığınızda ve iddetleri de bittiğinde artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın*”¹⁷⁴ ayetine benzer. Burada tutma ve salma işinin, iddetin bitiminden sonra gerçekleştirilmesi değil, iddetin bitmesine yaklaşıncaya kastedilmiştir. Çünkü iddetin bitmesinden sonra zaten kadın bair talak ile boşanmış olur ve kocasının o kadını yanında tutması haramdır.¹⁷⁵

2.1.10.3. İkinci Namazının Vakti:

İkinci vakti daha önce geçen görüş ayrılıkları çerçevesinde, öğle vaktinin çıktığı andan başlayıp güneşin batmasıyla son bulur. Yani ikindi vakti her şeyin gölgesinin bir misli arttığı andan başlayıp (Ebu Hanife’ye göre ise iki misli olduğu andan itibaren) güneşin batmasından hemen öncesine kadar devam eder. Nitekim Peygamberimiz “*Kim ikindiden bir rekâta güneş batmadan önce erişirse, erişmiş olur*”¹⁷⁶ buyurmuştur. Yani ikindi namazının vaktine erişmiş olur.

¹⁷⁰ El-Mavsili, I,76.

¹⁷¹ Asr-ı evvel: Fey’i zevelden başka her şeyin gölgesinin kendisinin bir misline ulaştığı zamandır.

Asr-ı sani ise: Fey’i zevelden başka her şeyin gölgesinin kendisinin iki misline ulaştığı zamandır.

¹⁷² Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, s.198.

¹⁷³ İbn Ebu Şeybe, Musannef, I,294.

¹⁷⁴ Bakara Suresi 2,231.

¹⁷⁵ Et-Tahavi, *Şerhu Meani’l-Asar, Hadislerle İslam Fıkhi*, (Çev.: Beşir Eryarsoy), Kitabevi Yay., İstanbul 2009, I,457.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II,462.

Hasan b. Ziyad (ra) güneşin sararmaya başlaması ikindinin son vaktidir demiştir. Bu Şafii in görüşü olup onun delili Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana ikindi namazını ikinci gün, güneş değişmeye yüz tutunca kıldırdı*” ifadesidir.

Fakihlerin büyük çoğunluğunun görüşü şudur: Güneşin sararma vaktinde ikindi namazını kılmak mekruhtur.¹⁷⁷ Çünkü Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bu namaz münaфіkların namazıdır. Onlardan biri güneş şeytanın boynuzları arasına girinceye kadar oturur. Sonra kalkıp yeri gagalar gibi dört rekât namaz kılar. Bu namazında Allah’ı az anar*”¹⁷⁸

Âlimler güneşin değişmesi hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Dikkate alınacak noktanın ışık mı yoksa güneşin kursu mu olacağı konusunda anlaşamamışlardır. Nehaî(ra), ışığın değişmesini dikkate alırken Şabî(ra) ise güneş kursunun değişmesini dikkate alır. Makul olan görüşte budur. Çünkü ışığın değişmesi güneşin batıya kaymasında sonra meydana gelmektedir. Güneşin kursu gözü kamaştırmayacak duruma gelirse, güneş değişmiş olur.¹⁷⁹

2.1.10.4.Akşam Namazının Vakti

Akşam namazının vakti güneşin batmasından şafağın kaybolmasına kadardır. Yani bütünü ile güneş yuvarlağının(kursunun) batması ile başlar. Batı ufukta, güneş battıktan sonra sırasıyla üç hal vuku bulur: kızartı, beyazlık ve siyahlık. Ebu Hanifeye göre şafak ancak beyazlıktır. Beyazlığın kaybolması da ondan sonra siyahlığın meydana gelmesidir. Siyah meydana gelince de akşam namazının vakti çıkmıştır. Bugün camilerde amel buna göredir.¹⁸⁰ Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafi’n görüşüne göre şafak beyazlıktan önceki kızılıktır. Bu görüş Ömer, Ali ve İbn Mesudun(ra) görüşüdür. İbn Abbasdan gelen rivayetlerden biri de bu şekildedir. Esed b. Amr(ra) Ebu Hanifeden yaptığı rivayette bu görüşü nakletmiştir. Bunun açıklaması şöyledir: üç doğuş üç batış vakti vardır. Vaktin girişinde dikkate alınan orta doğuştur. Bu ise ikinci fecr dir. Batışta da yine aynı şekilde orta vaktin girişi dikkate alınır. Bu da kızılıktır. Kızılığın kaybolmasıyla yatsı vakti girmiş olur. Beyazlığın dikkate alınması zorluk anlamı taşımaktadır. Çünkü beyazlık gecenin üçte birine yakın bir zamanda kaybolmaktadır.

¹⁷⁷ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Feza Yay., İstanbul 1994, I,393.

¹⁷⁸ Müslim, Mesacid 195; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III,195.

¹⁷⁹ Serahsi, I,256.

¹⁸⁰ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: Hasan Ege), Bahar Yay., İstanbul, I,162.

Halil b. Ahmed “Mekke’de akşam beyazlığını gözetledim, beyazlık ancak gece yarısından sonra kayboldu” demiştir. Denildiğine göre beyazlık yaz gecelerinde asla kaybolmaz, sadece ufukta yayılır. Sabahleyin bir arada toplanır. Bu nedenle zorluk olmaması açısından şafağın kızılık olduğunu kabul etmek daha makuldür.¹⁸¹

İmam Şafi’ye göre akşam namazının sadece bir vakti vardır. Bu da cebrailin fiiliyle takdir edilmiştir. Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana akşam namazını iki günde de aynı vakitte kıldırıldı*” ifadesi nedeniyle güneşin batmasından sonra üç rekât kılınacak kadar geçince akşam namazının vakti çıkmış olur.¹⁸² Nitekim Muhammed b. Amr b. El- Hasen, Cabir b. Abdullahın şöyle dediğini rivayet etti: Rasulullah(sav) akşam namazını güneş batınca kılardı.¹⁸³

Hanefilerin delili ise; Ebu hureyrenin hadisidir. Rasulullah şöyle buyurmuştur: “*Akşam namazının vaktinin evveli güneş kayboluncadır. Sonu ise şafak kayboluncadır*”

Cebrailin imamlığı hadisinin yorumuna gelince Cebrail(as) namazın kılınması için müstehab olan vakti açıklamak istemiştir. Biz de böyle diyoruz çünkü akşam namazının güneş batıp ufuk tamamen temizlendikten sonra daha fazla geciktirilmesi mekruhtur. Bunu Hasan b. Ziyad Ebu Hanifeden rivayet etmiştir.¹⁸⁴ Bunun delili Peygamberimiz(sav): “*Ümmetim akşam namazında acele davranıp yatsı namazını geciktirdiği sürece hayırlı yolda devam ediyor demektir*”¹⁸⁵ buyurmuştur.

Malikilere göre akşam namazının ihtiyari vakti uzatılmaz. Aksine bu daraltılmış bir vakittir. Bu namazın ihtiyari vakti, her iki hades halinden ve necasetten temizlenmek, avret yerlerini kapamak, ezan okuyup kamet getirmek gibi şartları ifa etmek için gerekli olan sürenin yanı sıra namazı kılabilecek kadar süreyi kapsayan bir zamandır. Şu halde sözü edilen şartları daha önceden ifa etmiş olan kişi, akşam namazını vaktin başlamasından itibaren bu şartları yerine getirecek kadar bir süre geciktirebilir. Tabi bu geciktirme de, sözü edilen şartların normal olarak yerine getirileceği kadar bir süreyle takdir edilmelidir. Bu hususda itidalli davranmak gerekir. Mesela vesveseli bir insanın fazla uzatmasıyla çok acele davranan bir kişinin kısaltması muteber sayılmaz. Zaruri vakte gelince b, ihtiyari vaktin peşi sıra başlar ve fecrin doğuşuna kadar devam eder. Astronomi ilmiyle uğraşanlar derlerki: Namaz saatleri,

¹⁸¹ Serahsi, I,257–258.

¹⁸² Serahsi, I,257.

¹⁸³ Buhari, Mevakit, 18; Müslim, Mesacid,177, 233.

¹⁸⁴ Serahsi, I,257.

¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III,449.

cumhur-u ulemanın belirtmiş oldukları vakitlere göre ayarlanmıştır. Bir kişi astronomik zamandan önce namazını kılsa kıldığı namaz batıl olur. Her halukarda ihtiyat açısından namazı bu vakte kadar veya sonrasına tehir etmek caizdir.¹⁸⁶

Ebu Hanife'ye göre kızılık güneşin alametidir. Beyazlık ise gündüzün alametidir. Bunun tamamı kaybolmadıkça geceye kesinlikle ulaşılmaz. Hâlbuki yatsı namazı gece namazıdır. Bu da ancak beyazlığın kaybolmasından sonra mümkündür. Beyazlığın kaybolmasıyla akşam namazının vakti çıkar yatsı namazının vakti girer.¹⁸⁷

Ayrıca şunu belirtmekelim ki eğer bir yerde güneş battığında kişi akşam namazını kılar ve daha sonra başka bir yere giderse ve orada henüz güneş batmamış ise ona akşam namazını tekrar kılması vacib olur.¹⁸⁸

2.1.10.5.Yatsı Namazının Vakti

Yatsı namazının ilk vakti; şafağın kaybolduğu zamandır. Son vakti ise fecrin doğmadığı bir zamandır. Bu öyle bir zamandır ki onu fecrin doğması takib eder.¹⁸⁹ Yani ikinci fecrin doğmasından hemen öncesine kadardır. Ancak Muhammed(ra) Kitabı'l-Asıl'da yatsı namazının son vaktinin gece yarısına kadar olduğunu söylemiştir. Bundan maksat, yatsı namazını geciktirmenin mübah olduğu son vakti bildirmektir. Yatsı namazının caiz olduğu vakte gelince bu ikinci fecrin doğuşuna kadar devam eder. Fecrin doğuşundan önce kâfir Müslüman olsa veya çocuk buluş çağına erişirse, yatsı namazını kılması gerekir. Biz Hanefilere göre durum böyledir.¹⁹⁰

Şafii(ra) Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebraili, bana yatsı namazını ikinci gün gecenin üçte biri geçince kıldırır*”¹⁹¹ ifadesi nedeniyle, yatsının son vakti gecenin üçte biri geçtiği zamandır demişlerdir.

Hanbelîlere göre yatsı namazının da ikindi de olduğu gibi, ihtiyari ve zaruri olmak üzere iki vakti vardır. İhtiyari vakit; ufuktaki kırmızılığın kaybolmasıyla başlayıp gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Zaruri vakit ise gecenin ikinci üçte birinin başlamasından itibaren başlayıp fecr-i sadığın doğmasına kadar devam eder.

¹⁸⁶ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,248.

¹⁸⁷ Serahsi, I,258.

¹⁸⁸ Ahmet b. Hamza, I,367.

¹⁸⁹ İbrahim el- Halebî, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağır Tercümesi*,(Çev.: Hasan Ege), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1973, s.150.

¹⁹⁰ Serahsi, I,258.

¹⁹¹ Ebu Davud, Salât 2; Tirmizi, Salât 1.

Yatsı namazını zaruri vakte bırakan kişi, namazı her ne kadar eda sayılsa da günaha girer. Sabah öğle ve akşam namazlarına gelince bunların zaruri vakitleri yoktur.¹⁹²

Malikilere göre ise yatsının ihtiyari vakti, kırmızı şafağın batmasından başlar ve gecenin ilk üçte birinin nihayete ermesiyle nihayet bulur. Yatsı namazının zaruri vakti ise, ihtiyari vaktini müteakiben fecrin doğmasına, şartlarını yerine getirdikten sonra kendisinde yatsıdan bir tam rekâta kavuşulan bir zamanın kalkmasına kadar olan vakittir. Şayet tam bir rekât sığacak kadar bir vakit kalmazsa her iki nevi vaktiyle de yatsının vakti çıkmıştır. Zaruri vakitte özür sahibi olan kişiler dışında yatsıyı kılan kimse günahkâr olmuştur.¹⁹³

Ümmü Gülsüm b. Ebi Bekir'den O, müminleri annesi Hz Aişe(ra)'nın şöyle dediğini haber vermiştir: Bir gece Peygamber(sav) yatsı namazını gecenin büyük bir bölümü geçinceye ve mescitlerdeki uyuyuncaya kadar geciktirdi. Sonra mescide çıkıp namazı kıldırdı ve *“Eğer ümmetime zorluk vermeyecek olsaydım, şüphesiz ki bu namazın vakti budur”*¹⁹⁴ buyurdu. Bu rivayete binaen Peygamberimizin(sav), gecenin çoğu geçtikten sonra bu namazı kıldırıldığını ve bu vaktin, bu namaz için bir vakit olduğunu haber verdiğini görüyoruz.

İşte bu rivayetlerin sahih bir şekilde anlaşılması ile şu sabit olmaktadır: yatsı namazının ilk vakti, şafağın kaybolmasıyla başlar, gecenin tamamı geçinceye kadar devam eder. Ancak bu namazın üç ayrı vakti söz konusudur: Vaktin girişinden gecenin üçte biri geçinceye kadar olan süre. Bu, bu namazın kılınacağı en faziletli vakittir. Bu vakitten başlayan ve gece yarısının bitişine kadar devam eden vakit. Bu, öncekinden daha az faziletlidir. Gecenin yarısından sonrası fazilet itibariyle hepsinden daha azdır.¹⁹⁵

2.1.10.6. Vitir Namazının Vakti

Vitir namazının vakti, yatsı namazının vaktidir. Ancak önce yatsının kılınması emredilmiştir. İmameyne göre vitir vaktinin evveli, yatsıdan sonra başlar. Fecr-i sadık doğmadıkça da devam eder. Bu, Ebu Hanife ile İmameynin; vitrin niteliği hususundaki ihtilaflarına dayanan bir ihtilaftır. Vitir namazı Ebu Hanifeye göre vacibtir. Bir vakit iki

¹⁹² Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I, 248–249.

¹⁹³ Ceziri, (Çev.: Hasan Ege), I, 163.

¹⁹⁴ Müslim, Mesacid 219; Nesai Mevakit 21.

¹⁹⁵ Et-Tahavi, (Çev.: Beşir Eryarsoy) I, 481–482.

vacib namazı bir arada toplayınca, bu her iki namazın vakti olur. Vakit namazı ile kaza namazı misalinde olduğu gibi; bu iki namazdan birinin önce kılınması emredilmiş olsa bile, hüküm değişmez. Vitir namazı İmameyne göre sünnettir. Diğer sünnet namazlarındaki gibi, vakti farz namazın kılınmasından hemen sonra başlar.¹⁹⁶

Kişi vitr namazını bile bile yatsıdan önce kılacak olursa, fakihlerin ittifakıyla vitr namazı yerine geçmez. Çünkü bu kimse vitri vaktinden önce kılmıştır. Ya da emredilen, vitri yatsıdan sonra kılmak düzenini terk etmiştir. Fakat yatsı namazını farkında olmadan abdestsiz kıldığının farkına varırsa, Ebu Hanifeye göre vitri değil, sadece yatsı namazını yeniler. Çünkü sıralama işi unutma mazeretinden dolayı düşmüştür. Ebu Yusuf ve Muhammede göre ise vitri kaza etmesi gerekir. Çünkü onlara göre vitir namazının vakti yatsı namazı geçerli bir şekilde kılındıktan sonra girer. Bu ise gerçekleşmemiştir. Bu nedenle bu kişi vitri vaktinden önce kılmış olur. Ebu Hanife'ye göre ise yatsı namazın vakti girince vitrin vakti de girmiş olur. Şu kadar var ki sıraya da riayet etmek gerekir. Burada ise sıralama unutma nedeniyle düşmüştür. Bu görüş ayrılığının temelinde yukarıda da değindiğimiz gibi vitir namazının niteliğindeki ihtilaf vardır. Ebu Hanife'ye göre vitir namazı vacip veya farzdır, yatsıya tabi değildir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise sünnettir ve yatsıya tabidir.¹⁹⁷

2.1.11. Her Bir Vakte Ait Kuralların Belirlenmesi

Yukarıdaki tanımlamalara baktığımızda güneşin doğuşu/batışı, batıya meyledişi gibi ifadelerle karşılaşmaktayız. Bunlar bize, Müslümanların günlük ibadetlerinde kullandıkları vakitlerin tayininde, güneşin temel bir faktör olduğunu göstermektedir.¹⁹⁸ Keza gölgelerin boyu ve şafağın doğuşu da güneşin gökyüzündeki konumuyla doğrudan ilgilidir. Bu sebeple hesap kurallarının oluşturulmasında güneşin yörüngesi temel alınmaktadır. Güneşin gökyüzünde izlediği örnek yörüngeler aşağıya çıkarılmıştır. Şekil 7'deki yörüngeler Ankara (40° kuzey enlem) için çizilmiş olup, soldaki yörünge 21 Haziran'a, sağdaki ise 21 Aralık'a aittir. Düzlemin üstünde kalan

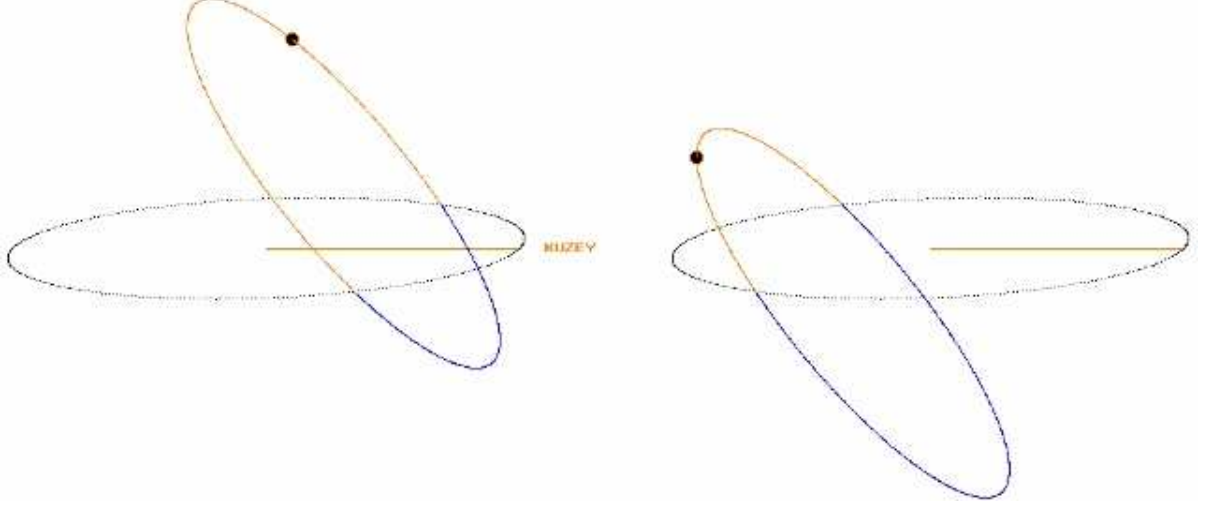
¹⁹⁶ Mavsili, I, 77.

¹⁹⁷ Serahsi, I, 269.

¹⁹⁸ Bu konu Abdurrahman Özlem'e ait makaleden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.cepmuvakkit.com.tr. 21.04.2011.

turuncu bölüm gündüzü, altında kalan mavi bölüm ise geceyi göstermektedir. Düzlemi çevreleyen çember ise ufuk hattını temsil etmektedir.

Şekil 7 Tipik Güneş Yörüngesi

Şekilden anlaşıldığı üzere güneş, her gün doğu cihetinden ufuk çizgisini keserek yükselmekte, en üst noktaya ulaştıktan sonra tekrar alçalarak ufuk çizgisini batı cihetinden aşağıya doğru kesmektedir. Yaz ve kış yörüngelerinin farklı olduğu, yazın güneşin daha uzun süre ufuk üzerinde kaldığı ve ufku kuzeye yakın noktalardan kestiği müşahade edilmektedir. Kışın ise güneş, daha kısa süre ufuk üzerinde kalmakta ve ufku güneye yakın noktalardan kesmektedir. Yani aslında güneş her gün, bir önceki günden biraz daha farklı bir yerden doğmakta ve batmakta; böylece spiral bir yörünge takip etmektedir.

Güneşin günlük hareketi olan bir turu esnasında ufuk düzlemiyle yaptığı açı (yataya göre yaptığı dikey açı) zamana bağlı olarak sürekli değişir. Güneşin gökyüzündeki yüksekliğini ifade eden ve Güneş Dikey Açısı adı verilen bu açı, vakitlerin hesaplanmasındaki en temel parametredir. Güneş Dikey Açısı, güneşin merkezi referans alınarak ifade edilir.

Güneşin hareketine ilişkin bu temel bilgiyi aktardıktan sonra, her bir vakte ilişkin kuralların nasıl belirlendiğine geçelim:

Öğle Vakti:

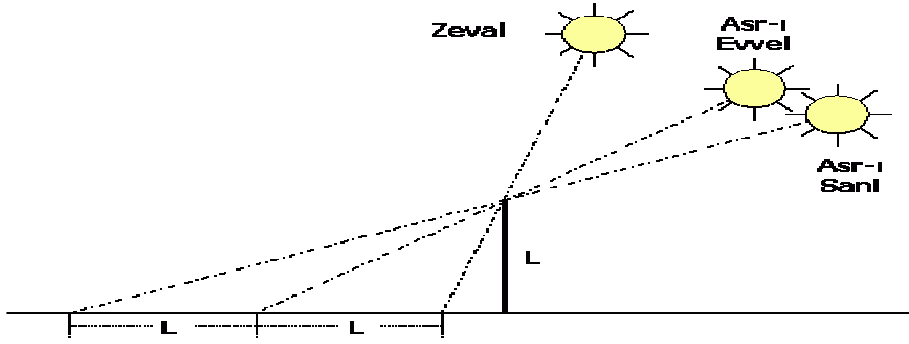
Öğle vakti, tanımı gereği güneşin batıya yönelmesi ile başlamaktadır. Günün ilk yarısında doğu tarafında bulunan güneş, günün ikinci yarısında batı tarafına geçer. Günün tam ortasında ise güneş merkezi, üzerinde bulunduğumuz meridyene dik konuma gelir (başucu=zenit konumu); yani bulunduğumuz noktada kuzey/güney

yönünde uzanan yere dik itibari düzlem güneşin merkeziyle çakışır. Bu esnada güneş, (ekvator kuşağı hariç olmak üzere) kuzey yarımkürede tam güneyi ve güney yarımkürede tam kuzeyi gösterir (bkz. Şekil 2). Güneşin en yüksekte olduğu bu vakitte (zeval vakti) namaz kılmak yasaklandığından, öğle vaktinin girmesi, yani güneşin batıya meyletmiş sayılması için en azından, güneş bu meridyen düzlemini terk edinceye kadar beklenmesi gerekmektedir. Bu süre zarfında meridyen hattı, güneş merkezinden güneş yuvarlağının kenarına ulaşır dışına çıkar. Güneş yuvarlağının dünyadan görünen yarıçapının gökyüzünde kapladığı açı yaklaşık $0,27^\circ$ olduğuna ve güneş 1 dereceyi 4 dakikada kat ettiğine göre (bir gün=1440 dakika / 360 derece), güneşin merkezinden kenarına bir yarıçap kadar hareket etmesi ve başucu dışına çıkması için 1 dakikadan biraz fazla bir zamanın geçmesi gerekir. Bu nedenle öğle vaktinin hesaplanması için zeval vaktine 2 dakika ilave edilmelidir.

Zeval vaktinde güneşin o gün için en yüksek noktaya ulaştığını belirtmiştik. Bu durumda zeval vaktindeki Güneş Dikey Açısı, o günün en yüksek açısı olmaktadır. Zeval Dikey Açısı olarak adlandırılan bu açı, ikindi vaktinin hesabında kullanılmaktadır. Zeval vaktinde güneşin en yüksekte bulunması, bu vakitte gölgelerin de en kısa olması anlamına gelmektedir. Zeval anındaki gölgenin uzunluğuna Zeval Gölgesi(fey-i zeval) denir. Zeval Gölgesi de ikindi gölgesinin hesabında kullanılır:

İkindi Vakti:

İkindinin vakti, hadiste ifade edildiği üzere, bir cismin gölgesinin, ikindi gölgesi olarak tanımlanan uzunluğa erişmesiyle başlamaktadır. İkindi gölgesinin ne olduğu konusunda ise, Tanımlar bölümünde açıklandığı üzere mezhepler arasında farklılık mevcuttur. Şafii, Maliki, Hanbelî mezhepleri ile İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bir cismin İkinci Gölgesi, o cismin Zeval Gölgesi uzunluğuna cismin kendi uzunluğunun eklenmesi ile bulunur. Yani 1m.lik bir sopenın gölgesi zeval vaktinde 0,5m ise, sopenın gölgesi $0,5m + 1m = 1,5m$ ye ulaştığında ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte Asr-ı Evvel denir. İmam Ebû Hanife'ye göre ise ikindi gölgesi, o cismin Zeval Gölgesi uzunluğuna cismin kendi uzunluğunun iki katının eklenmesi ile bulunur. Yani örneğimizdeki sopenın gölgesi, $0,5m + 2m = 2,5m$ olduğunda İmam Ebû Hanife'ye göre ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte ise Asr-ı Sani adı verilir. Zeval, Asr-ı Evvel ve Asr-ı Sani gölgelerinin oluşumu Şekil 8'de verilmiştir.

Şekil 8. İkinci Vaktinin Tayini

Akşam ve Güneş Vakitleri:

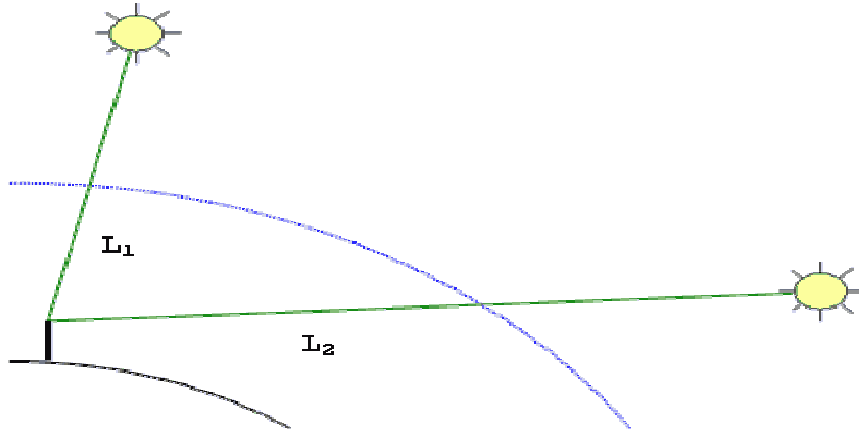
Akşam vaktinin girmesi için güneşin tamamen batması lâzım geldiğini hadislerden anlıyoruz. Bu ise, güneşin üst ucunun, ufuk çizgisinin altına inmesi ile mümkün olur. Güneş merkezinin ufuk hizasında olduğu an, zahiri Güneş Dikey Açısının 0° olduğu andır. Üst ucunun ufuk çizgisine gelmesi için ise merkezinin güneş yarıçapı kadar, yani 0.27° alçalması gerekir. Ancak burada hesaba katılması gereken başka bir husus vardır ki o da atmosferin güneş ışınlarını kırma özelliğidir:

Atmosferi oluşturan moleküllerin boyutu, görünür ışığın dalga boyundan çok daha küçük olduğundan, güneş ışınları atmosferden geçerken kırınıma uğrar. Literatürde Rayleigh kırınımı (saçınımı) olarak bilinen bu hadise, atmosfere giren güneş ışınlarının yönünün değişmesine sebep olmaktadır. Bu değişimde ışığın hareket istikameti, az yoğun katmandan daha yoğun katmana doğru olmaktadır; yani boşluktan gelen ışık, gittikçe daha yoğunlaşan bir gaz tabakası içinde hareket ettikçe içeri (yeryüzüne) doğru kırılmakta ve dikey açısı artmaktadır. Bu da güneşin, gerçekte bulunduğu yerden daha yukarıda görülmesine sebep olur. Yani güneşin gerçekteki (astronomik) yüksekliği (gerçek Güneş Dikey Açısı), dünyadan görülen yüksekliğinden (zahiri Güneş Dikey Açısı) daha azdır. Aradaki fark, Kırılma Açısı olarak bilinir:

$$\text{Kırılma Açısı} = \text{zahiri Güneş Dikey Açısı} - \text{gerçek Güneş Dikey Açısı}$$

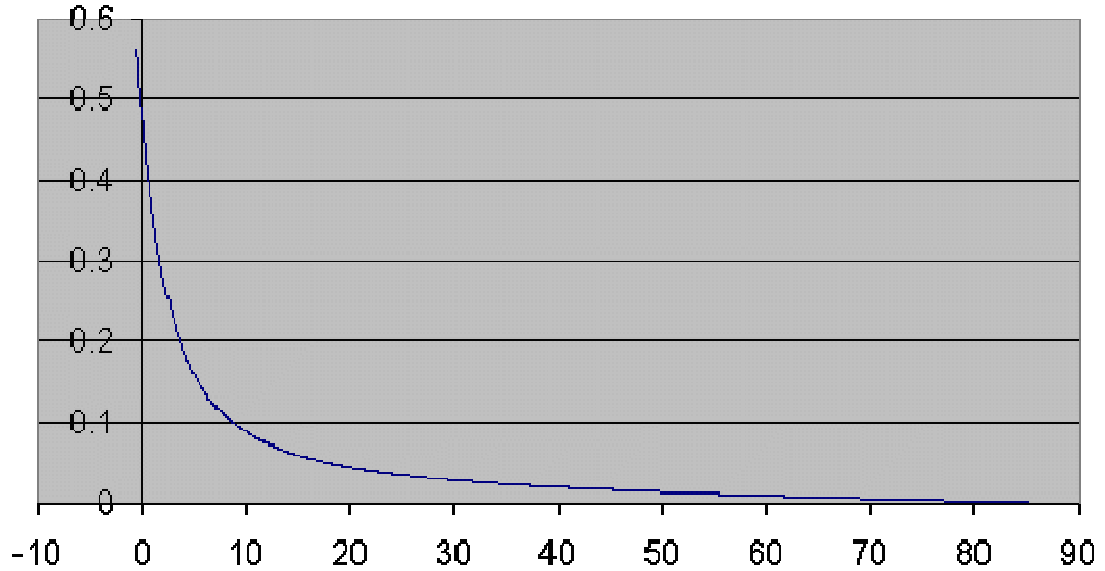
Yeryüzünden yukarı doğru çıkıldıkça (yani irtifa kazandıkça) atmosferin yoğunluğu sürekli olarak azalmakla ve takriben 100km.den sonra pratik olarak etkisi kalmamaktadır. Buna göre atmosferin belli bir fiziki kalınlığı olduğundan bahsedilebilir. Kırılma miktarının da ışığın atmosferde kat ettiği yola, yani atmosferin kalınlığına bağlı olduğuna dayanarak, güneş ışınlarının sabit oranda kırıldığı ve böylece Kırılma Açısının da sabit olduğu düşünülebilir. Ancak, dünya yuvarlak olduğundan, onu saran atmosfer

de küre biçimindedir. Güneş ufka doğru alçaldıkça, yani Güneş Dikey Açısı azaldıkça güneş ışınlarının atmosfer içinde kat ettiği mesafe de artmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Güneş Dikey Açısına bağlı olarak Optik Atmosfer Kalınlığı

Atmosferin optik kalınlığı olarak nitelendirilebilecek bu mesafe, güneş yeryüzüne tam dik konumdayken onun fizikî kalınlığına eşittir; ancak güneş alçaldıkça kalınlık artmaya başlar ve özellikle güneşin ufka çok yaklaşıp neredeyse teğet hale geldiği doğuş ve batış anlarında optik kalınlık birkaç katına ulaşır. İşte bu sebeple güneş ışınlarının atmosfer tarafından kırılma oranı (Kırılma Açısı) sabit olmayıp, güneşin yeryüzüyle yaptığı dikey açının (Güneş Dikey Açısının) bir fonksiyonudur. Kırılma açısının Güneş Dikey Açısına bağlı olarak değişimi Şekil 10'da görülmektedir.

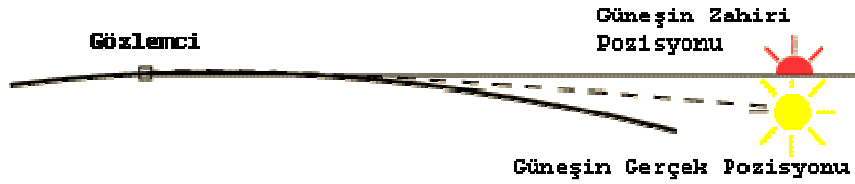

Şekil 10. Güneş Dikey Açısına bağlı olarak Kırılma Açısı

Şekilde verilen grafik değerleri, standart atmosfer koşulları için verilmiş olup, gerçek değerlerin ise hava sıcaklığı, basınç, nem ve zerre miktarı gibi bazı meteorolojik

parametrelere bağılı olarak %10 civarında farklılık gösterebileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Örneğin soğuk hava ya da deniz üzerindeki havada yoğun miktarda tuz moleküllerinin bulunması, ışığın daha fazla kırılmasına neden olur.

Yukarıda anlatılanlar ışığında anlıyoruz ki, biz güneşin batmak üzere olduğunu gördüğümüzde aslında güneş çoktan ufuk hizasının altına inmiştir bile... Şekil 11’de görselleştirilen bu gerçeği akşam vakti kuralını oluştururken hesaba katmamız gerekecektir:

Şekil 11. Ufkun Altındaki Güneşin Görülmesi

Akşam vaktinin girme şartı olan güneşin tamamen batması anı için yukarıda esas aldığımız $-0,27^\circ$ açı değeri (eksi değer ufukun altını belirtir), görünen (zahiri) Güneş Dikey Açısıdır. Gerçek Güneş Dikey açısı ise, yukarıdaki denkleme göre bu değerden kırılma açısı kadar eksiktir. Şekil 5’ten, $-0,27^\circ$ dikey açı için kırılma miktarını $0,57^\circ$ olarak buluruz ($-0,27^\circ$ güneşin ufuktan görülebildiği sınır değer olduğundan grafiğin ilk noktasıdır). Buna göre güneşin tamamen battığının müşahade edilmesi için (gerçek) Güneş Dikey Açısının $-0,27^\circ - 0,57^\circ = -0,84^\circ$ olması gereklidir. Nem ve sıcaklık gibi meteorolojik faktörlerin neden olacağı hesap hatası, -uç enlemler hariç olmak üzere- 1 dakikadan daha azdır.

Vaktin tayinine etki eden bir diğer husus da irtifadır. Güneşin gözlemlendiği yerin, battığı ufuk noktasından daha yüksek olması durumunda, dünyanın yuvarlaklığından kaynaklanan bir bakış açısı değişimi oluşur. Örneğin biz bir dağın tepesinde bulunuyorsak ve güneş deniz üzerinden batıyorsa, bizim ufuk hizasının altını müşahade ediyor olmamızdan ötürü güneşi daha uzun süre görürüz; yani güneşin batması ve vaktin girmesi daha geç oluşur. Kabaca ifade edersek, derece cinsinden dikey açı farkı, km. cinsinden irtifa farkının karekökü kadardır. Örneğin İstanbul’un 267 rakımlı Çamlıca tepesinden kışın güneşin deniz üzerindeki batışı seyredildiğinde, deniz seviyesine göre yaklaşık $0,5^\circ$ ’lik bir açı farkı oluşacaktır (ki bu da takriben 3 dakikaya tekabül eder). Bu nedenle akşam vakti hesap edilirken, yöredeki en yüksek mevkiye ait irtifa ile, buradan güneşin üzerine battığı noktaya ait irtifa farkının göz önüne alınması

ve buna göre bir temkin değeri eklenmesi gerekir. İrtifa farkının pratikte 10 m.den az olamayacağını kabul ettiğimizde Güneş Dikey Açısını -1° almak uygun olacaktır.

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde güneşin batışı, "hâcibin (güneşin kaşının) kaybolması" ile birlikte zikredilmektedir. Bazı şarihlere göre hâcib, güneş yuvarlağının hemen üzerindeki kızılığın tasvir etmektedir. Bu görüşe itibar edilmesi durumunda akşam vaktinin girmesi için, güneşin tamamının ufuk çizgisi altında kaybolmasını takiben çevresindeki kızıl bölgenin de batması gerekeceğinden, temkin değerine 2 dakika eklenmelidir.

Sabah namazı vaktinin sonu olan güneşin doğması hadisesi ise, batması hadisesi ile paralellik gösterir. Yani yukarıda anlatılan hususlar aynen geçerli olup, dikey açı olarak yine -1° kullanılır.

Yatsı ve imsak vakitleri:

Hadise göre yatsı vaktinin tanımı, şafağın kaybolması, imsak vaktininki ise hakiki fecrin zuhurudur. Fecrin/şafağın oluşması ise, tamamen atmosfere ve onun ışığı kırma özelliğine dayanmaktadır. Eğer atmosfer olmasaydı, güneş battığı anda etraf kapkaranlık olacak ve alacakaranlık oluşmayacak, böylelikle yatsı ve imsak vakitlerinden söz edemeyecektik. Peki ışığın kırılması, alacakaranlığın oluşumuna nasıl sebebiyet vermektedir?

Rayleigh etkisi, yani atmosferin güneş ışınlarını kırma özelliği, ışığın rengine yani dalga boyuna bağlı olarak değişim göstermektedir. Birbirine ters orantılı bu bağıntı sonucu, görece daha düşük dalga boyuna sahip olan mavi ışınlar, kırmızı ışıklardan daha fazla kırılıma uğrarlar. Güneşten gelen kırmızı ışınların yaklaşık %5'i, atmosferden geçerken kırılmakta ve gözümüze ulaşmadan saçılmaktadır. Mavi ışıklarda ise bu rakam %20 civarına kadar yükselir. Güneşten bize gelen mavi ışınların daha fazla kırılması, güneş istikametinden dışa doğru bükülmelerine yol açar ve güneşin bize ulaşan huzmesindeki renk tayfında daha az mavi bulunmasına sebep olur. Bizim gökyüzündeki güneşi sarımsı beyaz görmemiz bu sebeptendir; yoksa güneşin atmosfer dışından gözlenen rengi "gümüşü" flüoresan ampullerin rengi gibi donuk beyazdır. Güneş huzmesinden dışarı sevk olunan mavi ışınlar ise atmosfer tarafından yansıtılarak bize gökyüzünün mavi rengini verir.

Işığın dalga boyuna bağlı olarak kırılmasıyla, yukarıda bahsettiğimiz optik kalınlık etkisi birleşince, manzara daha da enfesleşir: Güneş iyice alçaldığında, optik

kalınlık artar ve maviler daha çok kırılmaya başlar; artık güneş tayfındaki mavi renk iyice azalmış ve güneş sararmaya başlamıştır. Hatta gurûba yakın güneş altın sarısı bir topa dönüştüğünde, güneşin yakın çevresi de maviden yana iyice fakirleşir ve sararır; buna karşılık güneşten uzaklaştıkça mavi oranı artmaya başlar. Gökyüzünde turuncudan sarıya, türkuazdan maviye bir renk cümbüşü hâsıl olur. Güneşin batmasının ardından ise şafak, ufuktan yukarı doğru kıızıdan maviye dönüşen bir şerit halinde gökyüzünü kaplar. Öyle ki zamanın ilerlemesiyle bu şerit alçalır; önce kıızılık ve ardından da sönük haldeki beyazlık yavaş yavaş kaybolur.

Buraya kadar anlattıklarımızla, Tanımlar bölümünde bahsedilen kızıl şafak ve beyaz şafağın oluşma sebeplerine bir nebze değinmiş olduk. Şimdi ise, şafağın hesaba dökülmesindeki zorluklara değinmeye çalışacağız.

Güneş, öğle, ikindi ve akşam vakitlerinin tayinindeki şer-î hükümler güneşin yörüngesi ve gökyüzündeki konumuna bina edilmiştir. Güneşin yörüngesi bugün çok yüksek hassasiyetle bilinebildiğinden, bahse konu dört vaktin -yöre-ye ait coğrafi konum bilgisi dâhilinde- kesin olarak neredeyse saniye hassasiyetinde hesaplanması mümkün olmaktadır. Ancak imsak ve yatsı vakitleri için durum daha farklıdır; zira bu vakitlerin tayini, fecr-i sadık ve şafak hadiselerine bağlanmıştır ki bunların oluşma/kaybolma zamanları, aşağıda sıraladığımız nedenlerden ötürü aynı kesinlikte belirlenememektedir:

- Öğlenin başlangıcı sayılan güneşin batıya meyli veya akşamın şartı olan güneşin batması, müşahedede bulunan tüm gözlemciler tarafından aynı dakika içinde onaylanabilirken, atmosfer kaynaklı fecir ve şafak hadiseleri, diğerleri gibi ani ve keskin değişiklikler şeklinde belirmeyip yavaş geçişlerle bir süreç dâhilinde açığa çıktıklarından, gözlemciye daha bir bağımlıdırlar. Örneğin fecr-i sadık, ayette “siyah ipliğin beyaz iplikten ayırt edilebildiği (tebeyyün ettiği) an”¹⁹⁹ olarak ortaya konmuş ve Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından da “enlemesine görülen aydınlık” olarak açıklanmıştır; ancak fecr-i kâzibin ne zaman bitip gerçek fecrin ne zaman başladığı, tebeyyün için hadiste geçen enlemesine beyazlığın hangi genişliğe ulaşması lâzım geldiği net değildir. Bazı âlimler beyazlığın genişlemeye başladığının fark edildiği ilk anı esas alırken, diğerleri beyazlığın ufuk üzerinde takriben 30° yatay genişliğe ulaşması gerektiğini ileri sürmektedirler.

¹⁹⁹ 2.Bakara: 187.

- Alacakaranlık geçişinde gökyüzünün ufuk hizasında izlediğimiz bu iki boyutlu ışık ve renk değişimleri, müşahade eden bireyin görüş kabiliyetine ve yorumuna da bağlılık arz etmektedir. Günün ilk (fecr-i sadık) ya da son (beyaz şafak) ışıklarının gece karanlığından ayırt edilmesi, gözün karanlığa adaptasyonu ve görme kabiliyeti ile doğrudan ilgilidir. Gece gökyüzündeki ışık seviyesinin, gündüze oranla yüz milyonda bire düşmesi, bu müşkülü izaha yeter sanırız. Ayrıca doğal (ay ışığı) ve yapay (şehir aydınlatması) ışıklar, gökyüzünün gece boyunca devam eden aydınlık seviyesine etki ederler. Bu nedenle dolunayın mevcut olduğu gecelerde veya bol ışıklı şehirlerde gökyüzü daha aydınlık olacağından, tan yeri ağarması daha geç fark edilebilecek ve şafak daha erken kaybolacaktır.
- Fecir ve şafak vaktine tesir eden diğer bir etmen de atmosfer şartlarıdır. Alacakaranlık oluşumuna atmosferin ışığı kırma özelliğinin sebep olduğunu belirtmiştik. Kırılma etkisi ise sıcaklık, basınç, nem, sis/duman vb. birçok parametreye bağlı olarak değişir. Bu ise, imsak ve yatsı vakitlerinin atmosfer şartlarına bağlı olarak zaman ve mekâna göre farklılık göstermesine neden olur. Havanın açık veya bulutlu olmasının da gözleme etkisi bulunmaktadır.
- İrtifa farkı da yine aynı şekilde fecir/şafak vaktine etki eder.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında bir kez daha hatırlatmak istiyoruz ki vakitlerin tayininde esas olan müşahededir. Özellikle imsak ve yatsı vakitleri için mümkün olduğunca gözlemde bulunulmalı, bu sağlıklı olarak yapılamıyorsa hesaba itibar edilmelidir. Hesaba uyulduğunda da zikredilen belirsizlikler göz önüne alınarak temkinli davranılmalıdır. Bu itibarla sabah ve yatsı namazları biraz geciktirilmeli, akşam ise acele edilmelidir ki sünnete uygun davranış da böyledir.

İmsak vaktinin hesabına ilişkin kurallara baktığımızda; Bu vaktin hesaplanabilmesi için de, diğer vakitlerde olduğu gibi bir dikey açının tayini gerekmektedir. Müslüman âlimler bu konuya öteden beri ilgi duymuş ve araştırmalarda bulunmuşlardır. 15. yy.dan itibaren Mısır, Suriye ve kutsal topraklar dâhil olmak üzere Osmanlı coğrafyasında imsak için referans olarak alınan -19° değeri Türkiye’de de 1982 yılına kadar kullanılmıştır. Batıda alacakaranlık evrelerine ilişkin yapılan gözlemevi araştırmalarının sonucunda astronomik alacakaranlığın, -12° ilâ -18° arasında oluştuğu ve -18° den sonra alacakaranlık izinin tespit edilemediği hükmüne varılmış ve bu -18° sınır değeri, özellikle Batılı Müslümanlar arasında imsak açısı olarak kabul görmüştür.

1982 yılından itibaren Diyanet takvimlerindeki imsak vakitleri de -18° esas alınarak hazırlanmaktadır.. Ayrıca diyanet bu konuyu 25.08.2010 tarihinde yapmış olduğu açıklamada Müslümanlar için çok önemli olan Mescidi Haram ve Mescidi Nebevi gibi bazı İslam ülkelerinde daha ihtiyatlı hareket etmek için güneşin 19° ufka yaklaşmasının esas alındığını böylece de imsak vaktinin daha erken bir vakte denk geldiğini bildirmiştir. Bunun yanı sıra Din İşleri Yüksek Kurulu imsak vaktinin başlangıcı olarak biraz daha kolaylık olması açısından bilimsel bir ölçüt olan astronomik tanı yani 18° yi esas aldığını, Böylece Diyanet İşleri Başkanlığının hesaplarında imsak vakti, 19° yi esas alan takvimlere göre güneşin doğuşuna biraz daha yakın olduğunu belirtmiştir.²⁰⁰

Yatsı vaktine ilişkin olarak ülkemizde İmameyn görüşü esas alınmakta ve kızıl şafağa itibar edilmektedir. Kızıl şafakla beyaz şafak arasında yaklaşık 2° dikey açı farkı olduğu kabul edildiğinden, hâlihazırda Türkiye'de yatsı vakti için -17° esas alınmaktadır.

Yakın dönemde, özellikle İngiltere ve A.B.D.de, fecr-i sadık olayının -18° de görülüp görülemeyeceği hususu çok tartışılmıştır. Bu tartışmalarda -18° değerinin, astronomik alacakaranlığa ilişkin üst sınır olduğu ve bunun fecr-i sadık tanımıyla örtüşmediği iddia edilmiştir. Belçikalı astronom Marcel Minnaert'in, " -17° civarında Zodyak ışığının (fecd-i kazib) görüldüğü, $-16/17^{\circ}$ de ise tan yeri ağarmasının optik aletlerle gözlemlenebildiği" şeklindeki ifadesi de bu yargıya mesnet yapılmıştır. Buna dayanarak, -18° dikey açı değerinin, ancak orucun başlamasına yönelik temkinli bir vakit olarak kullanılabileceği, fakat sabah namazının bu vakitte kılınmasının sahih olmayacağı ihtar edilmiştir. Bu görüşteki âlimler, yaptıkları birtakım gözlemler ışığında imsak ve yatsı (beyaz şafak) vakti hesabında -15° dikey açı değerini esas almışlardır.

Müşahedenin önemine inanan bazı âlimler, imsak/yatsı vakitlerindeki bu müşkülün çözümü için uzun süreli gözlemlere yönelmişlerdir. Bu konudaki en kapsamlı müşahedelerden biri, 1987 yılının Eylül ayında İngiltere'nin Blackburn, Lancashire bölgesinde başlatılmış ve Hizb-ül Ulema'nın gözetiminde yaklaşık bir sene boyunca devam etmiştir. Bu gözlem sonucunda bazı ilginç bulgular elde edilmiştir:

1. Fecir ve (beyaz) şafak, astronomik olarak simetrik iki hadise olmalarına rağmen, bunlara ilişkin açıların her zaman eşit olmadığı görülmüştür. Bunun sebebi ise, imsak ve yatsıdaki atmosferik şartların aynı olmaması ile izah edilmektedir. Gerçekten, fecirde

²⁰⁰ DİB.(t.y.) www.diyaret.gov.tr. 10.06.2011.

karanlığa alışmış bir gözün ilk ışığı tespiti, akşam aydınlığa adapte olmuş bir gözün son ışığı tespitinden daha kolaydır. Keza imsak vaktindeki nem, sis ve özellikle sıcaklık değerleri, yatsıdakinden hayli farklıdır. Bir diğer etmen de imsak ve yatsı vakitlerindeki alacakaranlığın, ufuk hizasında farklı konumlarda oluşması ve böylece farklı yeryüzü şekillerine ait atmosfer tabakalarının ışığı farklı kırması ve farklı konumlardaki irtifaların aynı olmamasıdır.

2. İmsak ve yatsıya ait Güneş Dikey Açısı değerlerinin yıl boyunca sabit olmayıp mevsimlere göre değiştiği tespit edilmiştir. Örneğin kış aylarındaki dikey açı değerlerinde ufak artışlar gözlemlenmiştir. Bu ise soğuk (ve yoğun) atmosferin ışığı daha fazla kırması ile açıklanabilir. Benzer şekilde, farklı iklimlere sahip değişik coğrafyalarda açı değerlerin farklılık göstereceği çıkarımı yapılmıştır.
3. Fecir ve (beyaz) şafak açısının gözlem yapılan bölge için yıl boyu -12° ilâ -16° arasında değiştiği, kırmızı şafağın ise -9° ilâ -11° civarında kaybolduğu görülmüştür.

2.1.12.Cuma Namazı ve Hutbesi

Cuma namazı sadece öğle vaktinde sahih olur. Öğle vaktinden sonraki bir vakitte sahih olmaz. İmam cumayı bitirmeden ikindi zamanı girerse, Cuma bozulur. Çünkü vakit Cuma'nın koşullarındandır. Cumayı bitirmeden zaman çıkarsa ona başlamadan çıkmış demek yerinde olur. Nitekim namaz için abdest gibi ibadetin koşulları başından sonuna kadar devam eder.²⁰¹

Rivayet olunduğuna göre Resulullah (sav), Musab b. Umeyr(ra)'i hicretten önce Medine'ye göndermiş ve ona, "*Güneş batıya meyledince insanlara Cuma namazını kıldır*" demiştir²⁰² Es'ad b. Zürrare(ra)'ye de, "*Yahudilerin Cumartesi gününe hazırlık yaptıkları günde, güneş batıya meyledince iki rekat ile Allah Teala'ya yakınlaş*" diye yazmıştır.

İbn Mesud'(ra)un cumayı kuşluk zamanı kıldırduğuna dair rivayetin anlamı ona yakın vakitte, demektir. Ravi, namazın güneşin batıya yönelmesi(zeval) sonrasına ertelenemeyeceğini, kastetmektedir. Malik(ra),iki zamanın birbiri içine girdiği, şeklindeki görüşüne dayalı olarak, ikindi zamanında Cuma'nın kılınması caizdir, demiştir. Biz bunun tutarsız olduğunu düşünmekteyiz.²⁰³

²⁰¹ Serahsi, II,50.

²⁰² Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III,128, 150.

²⁰³ Serahsi, II,50.

Hutbe ise Cuma namazının şartlarındandır. Çünkü Peygamber(sav) hutbesiz Cuma namazını ömründe hiç kıldırılmamıştır. Hutbenin vakti ise Cuma namazından önce zevalden sonradır. Zira sünnette böyle varid olmuştur.²⁰⁴

2.1.13.Bayram Namazı ve Teşrik Tekbirleri

Bayram namazının vakti, güneşin yükselmesiyle başlayıp zeval vaktine kadar devam eder. Güneş zeval noktasına gelince vakti çıkar. Çünkü Peygamberimiz(sav) bayram namazının kılınmasını güneşin bir veya iki mızrak boyu yükselmesine bağlamıştır.²⁰⁵

Bayram namazından önce namaz mahallinde namaz kılınmaz. Çünkü Peygamberimiz(sav) namaza çok önem vermesine rağmen böyle bir şey yapmamıştır.²⁰⁶

Bayram namazının hutbesi namazdan sonradır.²⁰⁷

Teşrik tekbirlerine gelince teşrik tekbirlerinin başlangıç ve bitiş vakti konusunda sahabeler arasında ihtilaf vardır. Ömer, Ali, Abdullah b. Mesud, Aişe (ra) gibi sahabe büyükleri teşrik tekbirlerinin başlangıcının Arefe günü sabah namazından başladığında ittifak etmişlerdir. Bizim âlimlerimiz de bu görüşü benimsemişlerdir. Bu tekbirler, hac zamanının erdemini ortaya koymak içindir. Haccın farzlarının en muazzamı ise arafatta vakfe yapmaktır. Öyleyse vakfe gününde (arefe) tekbir getirilmesi meşru olmalıdır. Bu nedenle Mekhul; tekbirden arefe günü öğle namazından itibaren başlanır demiştir. Çünkü vakfenin (Arafat duasının) zamanı güneşin batıya kaymasından(zevalden) sonradır. Bu sahabeler teşrik tekbirlerinin ne zaman biteceği noktasında ihtilaf etmişlerdir. İbn Mesud'a göre nahr günü ikindi vaktinde son tekbirini alır ve bitirir. Bu sekiz salevattır. Ebu Hanife de bu görüşü benimsemiştir. Çünkü tekbire haccın asıl farzının yerine getirildiği günde başlanırsa tekbirin kesilmesi de haccın bir başka farzı tavafın yapıldığı nahr gününde (kurban kesme günü) olmalıdır. Hz Ali'ye göre teşrik günlerinin sonunda ikindi vaktinde sona erer. Bu da yirmiüç namazda tekbir alınmış olduğunu gösterir. Hz Ali'nin bu görüşünü imameyn benimsemiştir. Bu rivayet Ömer (ra) dan nakledilen iki rivayetten biridir. Ömer (ra) dan

²⁰⁴ Merginani, I,83.

²⁰⁵ Alauddin Ebi Bekr b. Mesud el Kasani el-Hanefi, *Bedaiü's-Senai fi Tertibi's-Şerai*, Matbaatul-İmam, Mısır ts., II,699; Merginani, I,86.

²⁰⁶ Merginani, I,85.

²⁰⁷ Merginani, I,86.

gelen ikinci rivayet ise teşrik günlerinin son günü öğle namazına kadar tekbire devam edilir şeklindedir.²⁰⁸

Sahabenin gençlerine gelince ibn Ömer ve ibn Abbas, teşrik tekbirlerinin başlangıcının nahr günü öğle namazı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Teşrik tekbirlerinin bitişi konusunda da ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbasa göre teşrik günlerinin sonunda öğle namazında biter. İbn Ömer'e göre teşrik günlerinin sonunda sabah namazında biter. İmam Şafii bu görüşü benimsemiştir.²⁰⁹

2.1.14.Nafile Namazların Vakitleri

Hanefilere göre nafileler iki kısma ayrılır: sünnet olan nafileler, mendup olan nafileler.

1-Müekked sünnetler:

1.1.Sabah namazından önce kılınan iki rekât nafile namaz: Sabah namazının sünnetinin vakti sabah namazının vaktidir. Bir kişi sabah namazının sünnetini kılmadan cemaat farza dursa bakılır. Eğer ikinci rekâtta dahi olsa farza yetişme imkânı varsa sünneti kılar, eğer farzın ikinci rekâtına dahi yetişemeyecekse sabah namazının sünnetini terk ederek cemaate katılır ve farzı kıldıktan sonra sünnetini kaza etmez. Sabah namazının sünneti dışında hiçbir namaz Hanefi mezhebine göre kaza edilmez. Sabah namazını kılamayan kimse aynı gün zevalden önce onu kaza ederken sünnetini de beraberinde kılar.²¹⁰

1.2.Öğle veya Cuma namazından önce kılınan dört rekâtlık namaz.

1.3. Öğle namazından sonra kılınan iki rekâtlık namaz.

1.4. Akşam namazından sonra kılınan iki rekât namaz.

1.5. Yatsı namazından sonra kılınan iki rekâtlık namaz.²¹¹

Hz. Peygamber(sav);” Her kim günde şu on iki rekât namaza devam ederse Allah o kimse için cennette bir ev yapar. İki rekât sabah namazından önce, dört rekat öğle namazından önce, iki rekat öğle namazından sonra, iki rekat akşam namazından sonra ve iki rekat yatsı namazından sonra.”²¹²

²⁰⁸ El-Kasani, II,521; Serahsi, II,68; Merginani, I,87.

²⁰⁹ Kasani, II,521.

²¹⁰ Zuhayli, II,173.

²¹¹ Zuhayli, II,173–174.

²¹² Tirmizi, Salât 189.

1.6.Teravîh Namazı: Ramazan ayında yatsıdan fecrin doğuşuna kadar geçen zamandır. Teravîh namazı yatsı namazından önce kılınırsa caiz olmaz. Hanefilere göre teravîh namazı vitirden önce kılınabileceği gibi vitirden sonra da kılınabilir.²¹³ Çünkü teravîh vakit bakımından vitre değil yatsı namazına tabidir. Gecenin çoğunu teravîhle geçirmek daha iyidir. Çünkü o gecenin namazıdır.²¹⁴

Teravîh namazının gece yarısından sonraya kalmasında ise anlaşmazlık vardır. Bazıları yatsı namazını delil getirerek bunun mekruh olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe göre teravîhin yatsı namazına tabi olduğu göz önünde bulundurularak teravîh namazını da gecenin yarısından sonraya kalması mekruh olur demişlerdir. Doğru olan ise mekruh olmayışdır. Çünkü teravîh namazı gece namazıdır. Gece namazının ise gecenin sonunda olması daha faziletlidir.²¹⁵

2. Gayri Müekked Sünnetler:

2.1. Öğle namazının farzından sonra kılınan iki rekata ilave olarak kılınan iki rekat namaz

2.2. İkinci namazından önce tek selamla kılınan dört rekat namaz.

2.3. yatsı namazından önce kılınan dört rekat namaz

2.4. Evvabin namazı: Akşam namazından sonra altı rekatlık bir namazdır.

2.5. Kuşluk (duha) Namazı: Güneşin bir mızrak boyu yükselmesiyle başlayıp zeval vaktine yirmi dakika ya da yarım saat kalıncaya kadar olan vakittir. Kuşluk namazının muhtar olan vakti gündüzün dörtte biri geçtikten sonraki vakittir.

2.6. Abdest Namazı: Abdest uzuvları kurumadan kılınan iki rekâtı namazdır.

2.7. Tahiyatü'l-mescid namazı: Mescide giren kimselerin kıldığı iki rekatlı namaz.

2.8. Teheccüd Namazı(Gece Namazı): Rekat sayısı iki ile sekiz arasında olan teheccüd namazını, gece vakti özellikle gecenin son kısmında kılmak daha faziletlidir.

2.9.İstihare Namazı: Nasıl hareket etmenin doğru olacağı bilinmeyen mübah işlerde kılınan iki rekatlı namazdır.

2.10. Tesbih Namazı: Müslümanların her vakitte kılacakları keraheti olmayan dört rekatlı bir namazdır. Her gün veya gecede, değilse haftada ya da Cuma günleri ya da her ay ya da ömürde bir kere kılınmalıdır.

²¹³ Zuhayli, II,174; Mavsili, I,140.

²¹⁴ Mavsili, I,140.

²¹⁵ Serahsi, II,219.

2.11.Hacet Namazı: Yatsı namazından sonra iki veya dört rekatlık bir namazdır.²¹⁶

2.1.15.Secdelerde Vakit

2.1.15.1.Tilavet Secdesinin Vakti:

Hanefi mezhebine göre namaz dışında okunan secde ayetinden dolayı yapılması gereken secdenin zamanı belirsiz olup geniş zaman içinde yapılabilir. Namaz içinde secde ayeti okunursa vacip olan bu secdenin dar bir zamanda hemen yapılması gerekir. Fakat kişi namazdaki kıraatini secde ayeti ile bitirirse ya bunun için müstakil olarak secdeye gidip sonra kıraat için geri döner ya da bu secdeyi rükû ve secde içinde yerine getirir. Kişi namazda kıraatini secde ayeti ile bitirmez de secde ayetinden sonra okuyuşuna devam ederek üç ya da daha çok ayet okursa tilavet secdesi için namaz secdesi dışında hemen müstakil bir secde yapması gerekir. Secde ettikten sonra üç yada daha fazla ayet okuyup öyle rükûya varması ve namazını böyle tamamlaması müstehabtır.²¹⁷

Tilâvet secdesinin vakti hakkında da ihtilâf etmişlerdir. Kimisi, yasaklanan vakitlerde namaz kılmanın caiz olmadığı aslına dayanarak «Bu vakitlerde tilâvet secdesini yapmak caiz değildir» demiştir ki bu, İmam Ebû Hanifi'nin görüşüdür. İmam Mâlik'e göre tilâvet secdesi nafilidir. Nafile ise bu vakitlerde kılınmaz.

İmam Şafii'ye göre tilâvet secdesi sünnettir. Sünnet kılmak da, güneş, doğuş veya batışa yaklaşmadıkça caizdir.²¹⁸

2.1.15.2.Sehiv Secdesinin Vakti

Âlimler, sehiv secdesinin yeri hakkında ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki; Şâfiiler: “Sehiv secdesi hep selâmdan önce yapılır”. Hanefiler “Hep selâmdan sonra yapılır” demişlerdir. Mâlikîler ise “Eğer sehiv secdesi bırakılan bir eksiklik içinse selâmdan önce ve eğer bir fazlalık yapıldığı içinse selâmdan sonra yapılır” demişlerdir. İmam Ahmed de: “Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in sehiv secdesini selâmdan önce yaptığı hususlarda selâmdan önce, selâmdan sonra yaptığı hususlarda ise selâmdan sonra

²¹⁶ Zuhayli, II,17.

²¹⁷ Zuhayli, II,236–237.

²¹⁸ İbn Rüşd, I,431.

yapılır”²¹⁹ demişlerdir.

2.1.16.Namaz Kılmanın Faziletli Olduğu Vakitler

Her vaktin hangi kısmının faziletli olduğu konusunda fakihlerin değişik görüşleri vardır.

Vaktin girip girmemesi konusunda şüphesi olan kişi zannı galibi oluşuncaya kadar namazını tedbir olarak biraz ertelemesi müstehabtır.²²⁰

Sabah namazının müstehab olduğu vakit; Hanefilere göre sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmak (isfar), ortalık henüz aydınlanmadan kılmaktan(tağlisten) daha faziletlidir.²²¹ Öyle ki ok atan kişi bu aydınlık okunu atan kişinin okunun yerini görebilecek kadar olmalıdır.²²² Hanefilerin delili şu hadistir: “*Sabah namazını ortalık biraz aydınlanınca eda ediniz. Çünkü bunun ödülü daha büyüktür.*”²²³ Diğer yandan sabah namazını aydınlık vakitte kılmak cemaati artırır. Karanlıkta kılmak ise cemaatin az olmasına neden olur. Cemaatin artmasını sağlayan durum ise daha faziletlidir. Buna ek olarak güneş doğana kadar kişinin namaz kıldığı yerde oturması menduptur. Peygamber(s.av.); “*Kim sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde beklerse İsmail (as.) çocuklarından dördünü özgür kılmış gibi ecir alır*”²²⁴ buyurmuştur. Kişi sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığı zaman bu fazileti elde etme imkânı bulur. Erken kıldığı zaman ise bunu yapması biraz daha zordur.²²⁵

Şafii(ra) sabah namazını ortalık karanlık iken kılmanın daha faziletli olduğunu söylemiştir. Şafii (ra) Aişe(ra)’nin rivayet ettiği şu hadisi delil getirmektedir. Aişe(ra) şöyle buyurmuştur: “*kadınlar örtülerine bürünmüş bir halde Rasulullahla birlikte namazdan ayrılırken karanlığın şiddetinden dolayı tanınmazlardı.*”²²⁶ Ayrıca namazın erken kılınmasında ibadeti yerine getirmeye koşmak vardır. Nitekim bu durum Al-i İmran, 3/133te “*Rabbinizin bağışına koşun*” ayetiyle teşvik edilmiş bir husustur.²²⁷ Hz. Aişe’nin rivayet ettiği hadise gelince rivayetlerden geçerli olanı Resulullah’ın sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığıdır. Nitekim İbni Mesud(ra.); “Ben Resulullahın

²¹⁹ İbn Rüşd, I,378.

²²⁰ İbn Kudame, *Kitab-ı Muğni*, Mektebetül Kahire, 1970, I,280.

²²¹ Serahsi, I,259.

²²² Halebî, s.151.

²²³ Tirmizi, Salât 3.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V,261.

²²⁵ Serahsi, I,259–260.

²²⁶ Tirmizi, Salât 2.

²²⁷ Serahsi, I,259.

hiçbir namazı mendup vaktinden önce kıldığını görmedim. Sadece bir Cuma günü sabah namazını ortalık henüz aydınlanmadan kılmıştır.”²²⁸ Buna göre Resulullah o güne özgü olmak üzere sabah namazını karanlıkta kılmıştır. Bu da göstermektedir ki, normal olarak sabah namazı ortalık aydınlanınca kılınır. Resulullahın namazı ortalık henüz karanlıkken kıldığı sabit ise, bunun nedeni bir yolculuğa çıkmak olabileceği gibi, kadınların cemaatle namaza katıldığı döneme ait bir uygulama da olabilir. Kadınların evlerinde oturması emri gelince bu uygulama yürürlükten kaldırılmıştır.²²⁹

Eğer kişinin kıraati uzatma düşüncesi varsa ortalık karanlık iken başlayıp biraz aydınlanınca bitirmesi daha faziletlidir. Böyle bir düşüncesi yoksa namazı ortalık aydınlanınca kılmak daha faziletlidir” demiştir.²³⁰

Öğle namazının müstehab olduğu vakit; İshakın görüşüne göre kışın öğle namazını hemen kılmak müstehaptır.²³¹ Bunu delili; Peygamber(sav) Muaz(ra)ı Yemene göndereceği zaman; “*Yazın öğle namazını serin vakte bırak. Senden öğle uykusu için izin isterlerse onlara süre ver ki yetişebilsinler. Kışın ise öğle namazını güneş batıya dönünce kıldır. Çünkü geceler uzundur*”²³² buyurmuştur. El Kaadiye göre; öğle namazını serin vakte bırakmanın müstehab olabilmesi için üç şart gerekir:

- a)Şiddetli sıcak
- b)Sıcak beldelerde olmak
- c)Cemaatle kılınan mescidlerin olması.

Şafiye göre ise evinde tek başına namaz kılacak olan kişinin o namazı çabucak kılması efdaldır. Çünkü tehir etmek ancak serinliği kırmak, gölgenin duvara düşmesi ve cemaate katılımı artırmak içindir. Ancak cemaatle namaz kılmayan için böyle bir tehire gerek yoktur.²³³ Nitekim Habbab b. Eret: “*Rasulullah'a çadırımızdaki aşırı sıcaklıktan şikâyet ettik. O bizim bu şikâyetimize olumlu cevap vermedi*”²³⁴ demiştir. Diğer yandan, yazın öğle namazının erken kılınması cemaatin azalmasına neden olur. İnsanlara zarar verir. Çünkü sıcak insana eziyet verir. Habbab b. Eret(ra)ın rivayet ettiği hadis şöyle yorumlanabilir. Sahabiler cemaati tümüyle terk etmeyi istemişlerdi. Peygamber (sav)

²²⁸ Buhari, Hac 99;Ebu Davud, Menasik 64.

²²⁹ Serahsi, I,260.

²³⁰ Serahsi, I,259.

²³¹ İbn Kudame, I,282.

²³² Buhari, Mevakitu's-Salât I,199.

²³³ İbn Kudame, I,282.

²³⁴ Müslim, Mesacid 190; İbn Mace, Salât 3.

onların bu şikâyetlerine olumlu bir karşılık vermedi. Öğle namazını serin vakitte kılmalarını söyleyerek şikâyetlerini giderdi.²³⁵

İkinci namazının müstehab olduğu vakit; Herhalukarda ikindiye tehir etmek faziletlidir. Bu görüş mutlak bir görüştür ve ashab da bu görüşü benimsemiştir. Fakat bir görüşe göre de bulutlu havada acele etmek, açık havada ertelemek müstehaptır. Riayetü'l-kübra adlı kitapta ihtiyar vaktinin sonuna kadar ancak açık havada acele etmek müstehaptır denilmiştir. İhtiyar vakit güneşin sararmasına kadar olan vakittir. Diğer bir ifadeyle her şeyin gölgesinin ikş misline ulaşmasıdır.²³⁶

Şafii(ra) Aişe(ra)ın rivayet ettiği “*Rasulullah ikindi namazını güneş iyice yüksekte iken benim odamda kıldı*”²³⁷ hadisine dayanarak ikindi namazını erken kılmak müstehaptır der. Şafii(ra)ın diğer bir delili ise Enes(ra)ın rivayet ettiği “*Rasulullah(sav) ikindi namazını kıldırdıktan sonra bir kimse, avaliyeye çıkıp bir deveyi boğazlayarak ondan pişirir ve güneş batmadan önce pişirdiğini yiyebilirdi*”²³⁸ hadisidir.²³⁹

Hanefilerin delili ise İbn Mesud(ra) rivayet ettiği; “*Rasulullah ikindi namazını güneş daha parlaklığını korurken kıldırırdı*”²⁴⁰ hadisidir. Bu İbn Mesud tarafından, ikindi namazının geciktirildiğinin açıklamasıdır.

Bazıları ikindi namazına geciktirildiği için “asr” denildiğini söylemişlerdir. İkinci namazını geciktirilmesi daha çok nafile namaz kılma imkânı sağlar. Çünkü ikindi namazından sonra nafile namaz kılmak mekruhtur. Ayrıca ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar kişinin namaz kıldığı yerde beklemesi menduptur.²⁴¹ Nitekim Peygamber (sav) “*Kim ikindi namazını kıldıktan sonra namaz kıldığı yerde güneş batıncaya kadar beklerse İsmail evladından sekiz kişiyi azad etmiş gibi ecir alır*”²⁴² buyurmuştur. Kişi ikindi namazını geciktirince bu fazileti elde etme imkânı bulur. Bu nedenle geciktirmek daha faziletlidir. Şafiilerin delili olan Aişe(ra)ın rivayet ettiği hadisi şöyle yorumlayabiliriz. Aişe(ra)ın odasının duvarları kısıydı ve bundan dolayı

²³⁵ Serahsi, I,261.

²³⁶ el-Merdavi, *el-İnsaf*, I,433–434.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI,37, Müslim, Mesacid 168.

²³⁸ Müslim, Mesacid 192; Buhari, Mevakitü's-salât 13.

²³⁹ Serahsi, I,262.

²⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,209; Müslim, Mesacid 177; Nesai, Mevakit 8.

²⁴¹ Serahsi, I,263.

²⁴² Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 262.

güneş odaya rengi değişinceye kadar vuruyordu”. Enes(ra)ın rivayet ettiği hadisi ise “bu bir özürden dolayı özel vakitte gerçekleşmiş bir durumdur” şeklinde yorumlanabilir.²⁴³

Akşam namazının müstehab olduğu vakit; Akşam namazını mutlak olarak acilen kılmak müstehab olup ezan ile kamet arasında ancak üç ayet okuyacak kadar ya da hafif bir oturuş ile fasıla verilir.²⁴⁴

İsa b. Eban(ra) şöyle derdi:” “Akşam namazını bu konudaki rivayetlerden dolayı vakit girer girmez kılmak güzeldir. Fakat mutlak olarak geciktirmek de mekruh değildir. Bilindiği üzere yolculuk yolculuk ve hastalık gibi nedenlerle görünüş itibariyle yatsıyla beraber kılınabilir. Şayet Hanefi mezhebinin görüşü geciktirmenin mutlak surette mekruh olduğu yönünde olsa, yolculuk ve hastalık gibi nedenlerde de mübah görülmezdi. Nitekim ikindi namazının güneşin berraklığı kaybolduğu vakte kadar geciktirilmesi mübah görülmemiştir. İsa b.Eban (ra)bu görüşe dayanak olarak “Peygamber efendimiz(sav)bir gece akşam namazında Araf suresini okudu rivayetini kullanarak bu hadis, vakit uzunluğunu ve akşam namazını geciktirmenin mübah olduğunu açıklamayla yorumlanabilir” demiştir.²⁴⁵

Yatsı namazının müstehab olduğu vakit; Yazın cemaatin azalmaması için yatsının çabucak kılınması gerekir.²⁴⁶ Eğer böyle bir endişe yoksa gecenin ilk üçte birinin sona ermesine az kalıncaya dek geciktirmek müstehab olur. Bu hususta da Rasulullah(sav) şöyle buyurur: “*Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim*”²⁴⁷ buyurmuştur.²⁴⁸

Sözün Özü, Şafii(ra) Peygamber(sav)in “*Vaktin başı Allahın rızasıdır. Sonu ise Allahın affıdır*”²⁴⁹ hadisinden dolayı namazın ilk vaktinde kılınmasını tercih etmiştir. Af kusurdan sonra olur. Ayrıca namazların erken kılınmasıyla kişi, faziletin elde edilmesine herhangi bir engel ortaya çıkmadan önce faziletli elde etmiş olur” demiştir. Hanefi fakihleri ise namazı geciktirmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü namazı geciktirmek cemaatin artmasına ve uykunun azalmasına neden olur. Bu daha faziletlidir. Vaktin uzun tutulması kolaylık içindir. Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık içindir.

²⁴³ Serahsi, I,263.

²⁴⁴ Zuhayli, I,397.

²⁴⁵ Serahsi, I,264.

²⁴⁶ Merginani, I,39.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

²⁴⁸ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,251.

²⁴⁹ Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf ez-Zeylai, *Nasbu'r Raye Li Ehadisil Hidaye*, el-Mektebetü'l Mekkiyye ts., I, 242.

Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık anlamını gösterme vardır. Rasulullah(sav) *“Vaktin sonu ise Allahın affıdır”* buyruğunda işaret ettiği gerçekte işte budur. Burada “afv” ifadesiyle fazlalık kastedilmiştir. Allah (cc): *“Yine sana iyilik yolunda ne harçayacaklarını sorarlar. İhtiyaç fazlasını de”*²⁵⁰ buyurmuştur. Burada “afv” kelimesinin günahı bağışlamak anlamına alınması caiz değildir. Cebrailin(ra) rasulullah(sav) imamlığının anlatıldığı hadiste ikinci gün namazın vaktin sonunda kılındığı anlaşılmıştır. Rasulullah(sav)ın yapmaya yöneldiği bir şeyde kusur olamaz. Peygamberin(sav) yapmasına cevaz verilen zelle(küçük hata), kusur bulunmadan meydana gelen şeydir.²⁵¹

Vitir namazının müstehab olduğu vakit; bu vakit gecenin sonundadır. Çünkü Hz Aişe(ra)dan gelen rivayete göre Hz Peygamberin(sav) vitri ne zaman kıldığı sorulduğunda dedi ki bazen gecenin evvelinde bazen ortasında bazen de sonunda kılırdı. Ömrünün sonunda ise hep gecenin sonunda kıldı.²⁵²

Gece namazına alışık olup uyanacağına güvenen kimselerin vitir namazını gecenin sonuna kadar tehir etmeleri müstehaptır. Böyle yapılıncı gecenin en sonunda yapılan iş namaz olmuş olur. Uyanma konusunda kendine güvenemeyen kimseler ise uykudan önce vitir namazını kılmalıdır.²⁵³ Nitekim Ebubekr (ra) vitri gecenin başında, Ömer(ra) ise gecenin sonunda kılırdı. Peygamber(sav) Ebubekre(ra) *“Sen güvenli olanı seçtin”*, Ömer’e (ra)ise *“Sen de daha faziletli olanı tercih ettin”* buyurmuştur.²⁵⁴

Diğer mezheblere göre namaz vakitlerinin en faziletli olduğu zamanı kısaca ifade etmek gerekirse; Malikilere göre; En efdal olan namazı ilk vaktinde kılmaktır. Bu sünnettir. Mutlak olarak ister öğle ister diğer vakitler olsun ister tek ister cemaatle kılınsın, ister sıcak bulunsun, ister bulunmasın her halükarda vaktin ilk kısmında namaz kılmak daha faziletlidir. Vaktin ilk cüzleri Allahın razı olacağı vakitlerdir. Hz Peygamber kendisine *“Amellerin hangisi daha üstündür diye soran kimseye cevap olarak “vaktinde namaz kılmaktır”*²⁵⁵ buyurmuştur. Ayrıca Allah(cc) *“Namazları*

²⁵⁰ 2.Bakara: 219.

²⁵¹ Serahsi, I,265.

²⁵² Kasani, II,690.

²⁵³ Zuhayli, I,397.

²⁵⁴ Ebu Davud, Vitr 7;Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,309.

²⁵⁵ Müslim, Salât 85.

koruyunuz”²⁵⁶ buyurmaktadır. Bundan maksat hemen kılınız demektir. Ancak bir kimsenin öğle ve diğer vakitlerde cemaati beklemek için, bir de öğle namazını çok sıcak zamanlarda serinliği beklemek için tehir etmesinde bir sakınca yoktur. Bu şekilde hareket etmek de faziletlidir.²⁵⁷

Şafiilere göre namazın vakitleri sekiz kısma ayrılır:

1- Fazilet Vakti: bu vaktin başlangıcından itibaren kırkbeş dakika sonrasına kadar devam eder. Bu süre içinde kişi, namazın sebepleri olan taharetini tamamlayabilir. Buna fazilet vakti denmesinin sebebi, bu süre içinde kılınan namazın daha sonra kılınacak olan namazlara nisbetle daha faziletli olmasından dolayıdır. Bu süre bütün namaz vakitlerinde mevcuttur.

2- İhtiyari Vakit: Bu da vaktin girişinden başlayıp, vaktin sonundan, namaz kılacak kadarlık bir süre öncesine kadar devam eder. Bu süre içinde kılınan namazlar, daha sonra kılınan namazlardan daha faziletli olurlar. Ancak daha önce kılınan namazlara nisbetle daha az faziletlidir. İhtiyari vakit denmesinin sebebi, kendisinden sonraki vakte nisbetle tercih edilmesinden ötürüdür. Bu vakit öğle namazında, ikindi vaktinden önce öğle namazı kılınabilecek bir vakte dek devam eder. Yine bu vakit, ikindide her şeyin gölgesinin iki misline varmasına kadar devam eder. Akşam namazında da fazilet vaktinin sona ermesine kadar devam eder. Yatsı namazında da gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Sabah namazında ise ortalığın aydınlanmasına kadar devam eder.

3- Kerahtsız olarak caiz olma vakti: bu da ihtiyari vakte eşit bir vakit olması nedeniyle onun hükmüne tabidir. Ancak bu vakit ikindide, güneşin sararmasına kadar devam eder. Yatsıda fecr-i kazibin doğmasına kadar devam eder. Sabah namazında da gün doğuşundan önceki kızılığa kadar devam eder.

4- Haram vakit: Bu, namaz vaktinin sonunda, namaz kılacak kadar bir sürenin kalmadığı vakittir.

5- Zaruret vakti: Bu, kendisinden hayız nifas, delirme, bayılma ve benzeri hallerin kalktığı kişi için muteber olan vaktin sonudur. Bu süre, kişinin iftitah tekbirine yetecek kadar olan bir süredir. Bu durumda vaktin çıkmasıyla da namaz, kişinin zimmetinde kalır ve kaza etmesi vacib olur. Mesela öğle namazını özür nedeniyle kılamamış, ikindinin de son vaktinde iftitah tekbirini alacak kadar bir zaman kalmaması anında özür

²⁵⁶ 2. Bakara:238.

²⁵⁷ Ahmet b. Hamza, I,374; Zuhayli, I,397.

gitmişse bu durumda hem öğle, hem ikindi namazlarını kaza etmesi vacib olur. Yine aynı şekilde akşam ve yatsı namazları için de bu hüküm söz konusudur. Yalnız cem-i tehir yapılan bu iki namazın bir arada kaza edilmeleri için ikinci vaktin sonunda abdest alıp iki namazı kılacak kadar bir sürenin mevcut olması şarttır. Örneğin hayız hali ikindi vaktinin sonunda ortadan kalkmışsa bu kadının öğle ve ikindi namazı akşam namazı vaktinde kılması vacib olur. Tabii bu hayzın kesilmesi hem öğle hem ikindi ve hem de akşam namazını kılmak için gerekli temizliği yapıp ve bu namazları kılmaya yetecek bir zamanın olması da gerekir.

6- İdrak vakti: Bu da vaktin başlangıcıyla maniin meydana gelmesi arasında mahsur kalan vakittir. Örneğin bir kadın, namaz vaktinin girmesinden itibaren abdest alıp namaz kılmazsa ve hayız da olursa temizlendikten sonra bu namazı kaza etmesi vacib olur.

7- Özür vakti: örneğin sefer halinde öğle ile ikindi veya akşamla yatsı arasında cem-i takdim veya cem-i tehir etme vaktidir.

8- Kerahetle beraber caiz olma vakti: Bu vakit, öğle namazı için söz konusu olmaz. İkinci namazında bu vaktin başlangıcı, güneşin sararmasından itibaren başlar. Vaktin sonunda namaz kılacak kadar bir sürenin kalmamasına dek devam eder. Akşam namazında ise bunun başlangıcı, vaktin girişinden kırkbeş dakika sonra başlar. Yatsıdan önce, akşam namazını kılacak kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Yatsı namazındaysa bu vaktin başlangıcı, fecr-i kazibin doğmasından itibaren başlayıp fecr-i sadıktan önce yatsı namazını kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Sabah namazında ise bu vakit, güneşin doğuşundan önceki kızılığın görünmesinden itibaren başlar. Güneşin doğuşundan önce sabah namazını kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Fazilet vaktinde namaz kılmanın müstehab oluşundan bazı hususlar istisna edilmiştir. Şöyle ki:

a- Sıcak bölgelerde öğle namazını fazilet vaktinde kılmayıp, duvarların gölgelerinin yere vurmasına kadar tehir etmek mendup olur. Cemaatle mescitte namaz kılmak isteyen kişi bunu yapabilir. Yine aynı şekilde mescid, çok uzak olduğu; oraya gidildiği takdirde insandaki huşuun mükemmelliğinin erimesinden korkarak namazını tek başına kılmak isteyen kişi de öğle namazını serin vakte kadar erteleyebilir.

b- Cemaati bekleyen kişinin de namazı fazilet vaktinde kılmayıp tehir etmesi mendup olur.

c- Vaktin başlangıcında abdest almak için su bulamamış olan kişinin abdest nedeniyle namazı geciktirmesi de böyledir.

d- Haccın fevtinden veya ölünün dağılıp parçalanmasından korkulduğu takdirde veya boğulmakta olan birini kurtarmak gibi amaçlarla namazı tamamen vaktinden çıkarmak bazen vacib bile olmaktadır.²⁵⁸

Hanbelîlere göre: Yatsı namazı dışındaki namazların, vaktin ilk kısmında kılınması daha efdaldır. Çok sıcak oldu zamanlarda öğle vakti ile bulutlu zamanlardaki akşam namazı bu hükümden müstesnadır. Peygamberimiz(sav) “ Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim”²⁵⁹ hadisine dayanarak yatsı namazının gecenin yarısına ya da üçte birine kadar geciktirilmesi daha faziletlidir. Ancak bu geciktirme cemaate ya da fertlere zorluk verecekse geciktirmek mekruh olur.²⁶⁰

Bu anlatılanların yanı sıra şu hususa da değinmek gerekir: Farz namazları bazı durumlarda caiz olan vaktin sonunda namazı kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına kadar tehir etmek vacib olur. Mesela namaz kılacak olan bir kişinin babası cemaatle namaz kılmak üzere namazı geciktirmesini emrederse bu durumda o kişinin bu emri yerine getirmesi vacib olur. Ama cemaatten başka bir nedenle emrederse tehir etmemesi gerekir. Yine namazın vakti gelmekle beraber kişinin arzuladığı ve iştahla yiyeceği bir yemek hazır olursa bu durumda yine namazı tehir etmek daha faziletli olur veya farz namazın vakti gelir de güneş tutulmasıyla ilgili kûsuf namazı veya ay tutulması dediğimiz hûsuf namazı kılınacak olur da vaktin geçmesinden korkulmazsa yine farz namazı tehir etmek daha faziletli olur.²⁶¹

2.1.17.Namaz Kılınması Nehyedilen Vakitler

Nehyedilen vakitlerin hangileri olduğu ve bu vakitlerde kılınması nehyedilen namazların hangileri olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.²⁶²

Birinci Mesele: Âlimler güneşin doğduğu, battığı ve sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar olan vakitlerde namaz kılmaktan nehyedildiğinde müttefiktirler. Fakat zeval vakti ile ikindi namazından sonra namaz kılmakta ihtilaf etmişlerdir. İmam

²⁵⁸ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,252–253.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

²⁶⁰ Zuhayli, I,399.

²⁶¹ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,254.

²⁶² İbn Rüşd, I,235.

Mâlik ile tabileri; namaz kılınması nehyedilen vakitler güneşin doğduğu ve battığı vakitlerle sabah ve ikindi namazlarından sonra olmak üzere dört vakit olup zeval vaktinde kılmak caizdir demişlerdir. İmam Şafii ise bu vakitlerin beşinde de caiz olmadığı ve zeval vaktinde ancak Cuma günü caiz olduğu görüşündedir. Kimi âlim ise ikindiden sonrayı istisna etmiştir.²⁶³

Bu ihtilafın sebebi iki nedenden biri olabilir: ya hadisin hadis ile ya da hadisin amel ile tearuz etmesidir. Çünkü İmam Mâlike göre Medine halkının ameli de bir hüccettir. Nehyi hakkında hadis varid olduğu halde cevazını gösteren bir başka hadis veya amel bulunmayan vakitler hakkında ihtilaf yoktur. Nehyi hakkında olduğu gibi cevazı hakkında da delil bulunan vakitlerde ise ihtilaf edilmiştir. Zeval vakti noktasındaki ihtilafın nedeni amelin hadis ile tearuz etmesidir.²⁶⁴ Zira ukbe b. Amirin(ra) rivayet ettiği şu hadisi delil olarak gösterebiliriz. “Rasulullah üç vakitte namaz kılmanızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar, zeval vaktinde güneş batıya dönünceye kadar, batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar.”²⁶⁵ İmam Mâlik bu vakitlerden zeval vaktini mutlaka, İmam Şafii de yalnız Cuma gününün zevalini istisna etmiştir. Medine halkının amelinin hüccet sayan İmam Mâlik Medine de halkın birinci ve ikinci vakitlerde namaz kılmadıklarını üçüncü vakitte ise kıldıklarını görünce nehyin amel ile neshedilmiş olduğuna inanarak zeval vaktinde namaz kılmayı caiz görmüştür.²⁶⁶

İkinci namazından sonra namaz kılmanın menedilmesi hakkındaki ihtilafın sebebi ise, bu konuda birbirine zıt olan iki hadisin bulunmasıdır. Biri sıhhatinde ittifak edilen Ebu Hureyrenin(ra) “*Peygamber ikindi namazından sonra gün batıncaya kadar ve sabah namazından sonra gün doğuncaya kadar namaz kılmaktan nehyetti*”²⁶⁷ mealindeki hadisidir. İkincisi ise Hz Aişe(ra)ın “*Rasulullah benim evimde fecirden önce iki rekat ve ikindiden sonra iki rekat olmak üzere iki namazı hiç bırakmadı*”²⁶⁸ mealindeki hadisidir. Ebu Hureyrenin hadisini tercih edenler nehyolundğunu kabul ederken; Hz Aişenin(ra) hadisini kabul edenler veya onun peygamberin(sav) vefat edeceği sıralarda olduğu için hadisi neshettiğine kail olanlar caizdir demişlerdir. Ancak

²⁶³ El-Kasani, II,742, İbn Rüşd, I,147.

²⁶⁴ İbn Rüşd, I,235.

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned IV,152; Müslim, Salatu'l Musafirin 293.

²⁶⁶ İbn Rüşd, I,236.

²⁶⁷ Buhârî, Mevâkit 330.

²⁶⁸ Müslim, Salâü'l-Müsâfirîn, 6,54, no: 300; Ebû Dâvûd, Salât, 2/299, no: 1279.

Ümmü Selemenin(ra) hadisi Hz Aişe(ra)nin hadisi ile tearuz etmektedir. Zira bu hadiste Peygamber efendimizin(sav) ikinci namazından sonra iki rekat namaz kıldığını gören Ümmü Selemenin(ra) “*Kıldığın bu namaz ne idi? Diye sorduğu efendimiz(sav)in de Abdulkaysoğullarından birkaç kişi bana gelmişlerdi de onlarla meşgul oldum ve onun için öğle namazından sonraki iki rekati kılamadım bu iki rekat onlardı*” ²⁶⁹ diye cevap verdiği rivayet edilmektedir.²⁷⁰

Görüldüğü üzere bu konudaki ihtilaflar yukarıda belirttiğimiz gibi ya hadisin hadisle ya da hadisin amel ile tearuz etmesi neticesinde meydana gelmiştir.

İkinci mesele: Âlimler, bu vakitlerde kılınması caiz olmayan namazların hangileri olduğu noktasında ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanifeye göre bu vakitlerde ister farzın kazası ister sünnet ister nafile olsun hiçbir namaz caiz değildir. Ancak kişi o günün ikinci namazını unutmuş ise gün batarken bile kılabilir demiştir.²⁷¹ Çünkü o günün ikinci namazının farz nedeni o vakittir. Hatta güneş batarken bile bir kâfir Müslüman olsa veya bir çocuk buluş çağına ulaşsa ikinci namazlarını kılmaları gerekir. Fakat namazı yetiştiremeyeceklerinden dolayı bu vakitte onlara kılmanın farz oluşu imkânsızdır. İkinci namazını kılamazlar.²⁷²

İmam Şafii ise bu vakitlerde kılınamayan namazlar sadece sebebpsiz olan nafile namazlardır. Cenaze namazı gibi namazlar kılınabilir demiştir. İmam Mâlik de ikinci ve sabah namazlarından sonra sünnet kılabilmede İmam Şafii ile beraber ise de tahiyyatü'l-mescid gibi sebepli olan sünnet namazları kılabilmede ondan ayrılır. Çünkü İmam Şafii bu vakitlerde iki rekat tavaf namazı kılmayı ve tahiyyatü'l mescid namazını kılmayı mekruh görmezken İmam Mâlik ve Ebu Hanife mekruh görür.²⁷³

Âlimlerin görüşlerine baktığımızda bu ihtilafların,

- 1- Farzın kazası dâhil bütün namazlar
- 2- Sünnet olsun nafile olsun farzın dışında kalan namazlar
- 3- Yalnız nafile namazları bu vakitlerde kılmanın caiz olmadığı görüşleri olmak üzere üç görüş ortaya çıkar.

²⁶⁹ Müslim, Salâtul-Müsâfirîn,6,54, no: 834.

²⁷⁰ İbn Rüşd, 1,237.

²⁷¹ İbn Rüşd, I,237.

²⁷² Serahsi, I,272.

²⁷³ El- Kasani, II,743; İbn Rüşd, I,149.

İmam Mâlikin gün batarken cenaze namazının da kılınamayacağına dair rivayet olunan görüşünü de hesaba katarsak görüşlerin sayısı dört olur.²⁷⁴

Bu hususda tek bir hükme bağlanamayıp ihtilafların çıkma nedeni; aslında bu hususda birbirleriyle tearuz eden hadislerdeki umumlarla açıklamada ihtilaf etmeleridir. Nitekim “*Biriniz herhangi bir namazı unuttuğunda onu hatırladığında kaza etsin*”²⁷⁵ hadisindeki umumdan hangi vakitte olursa olsun namazı unutan kişinin hatırladığı zaman namazını kılmasının caiz olduğu anlaşılır. Diğer yandan “Rasulullah(sav) üç vakitte namaz kılmamızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar, zeval vaktinde, batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar”²⁷⁶ gibi peygamber efendimizin(sav) vakitle alakalı nehye dair hadislerinden ise –farz, sünnet, nafil- bütün namazların bu nehyedilen vakitlerde kılınmasının caiz olmadığı anlaşılır. Eğer bu iki hadisi görünen manalarında bırakırsak ya zaman ya da hangi namaz olduğu açısından birbirleriyle tearuz etmiş olurlar. Zamanın umumu murad değildir diyen fakihler bu vakitlerde hiçbir namaz caiz değildir demişlerdir.²⁷⁷ Hadisteki “kaza etsin” nassından, farz namazı anlayıp farzın kazasını kılınması nehyedilen namazın umumundan istisna edenler ise farzın dışında kalan namazları bu vakitlerde kılmayı caiz görmemişlerdir. İmam Mâlik farz namazın müstesna olduğuna dair görüşünü “kim gün batmadan ikindi namazının bir rekatına yetişirse ikindi namazına yetişmiş olur” hadisine dayanarak tercih etmiştir. Nitekim Kûfe fukahası da bu hadise dayanarak farz namazlardan günün ikindisini istisna etmişlerdir. İbn Rüşd konunun devamında “sabah namazını hakkında da aynı nass bulunduğu için günün sabah namazını da istisna edip, sabah namazının bir rekatını gün doğmadan yetiştiren kimse nehyedilen vakte girdiği için namazı fasittir. İkinci namazının bir rekatını gün batmadan yetiştiren kimse ise caiz olan vakte girdiği için, namazı sahihtir şeklinde bir görüşte bulunmalıydılar” der.²⁷⁸

2.1.1.8. Vakıt İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı

Âlimlerin çoğunun görüşüne göre ister hata, ister kasten olsun namazı vaktinden önce kılanın namazı geçerli değildir.²⁷⁹

²⁷⁴ İbn Rüşd, I,237.

²⁷⁵ Buhârî, Mevâkit, 37.

²⁷⁶ Ahmed b. Hanbel Müsned IV,152.

²⁷⁷ İbn Rüşd, I,238.

²⁷⁸ İbn Rüşd, I,238.

²⁷⁹ İbn Kudame, I,287.

Namaz kılan bir kimse namazın bir cüzüne vakit içinde yetişirse bunun eda olup olmayacağı konusunda fakihlerin iki türlü görüşü vardır: birinci görüş Hanefilerle Hanbelîlerin ikinci görüş ise Malikilerle Şafiilerin görüşüdür:

1-Hanefi ve Hanbelîlere göre kendisine tahsis edilen vakit içinde bir namazın iftitah tekbirine yetişmekle bu namazın tamamı eda olur. Bu namazın tehiri ister hayızdan temizlenme ya da delilikten kurtulma gibi özürler sebebiyle olsun, ister özürsüz olarak olsun hüküm değişmez. Bu görüşün dayandığı delil Hz Aişeden (ra) rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: Hz Peygamber şöyle buyurdu: “*İkindi namazının bir secdesine güneş batmadan önce yetişen kimse ile güneş doğmadan önce sabah namazından bir secdeye yetişen kimse bu namazlara yetişmiş olur.*”²⁸⁰ Bu mesele seferinin mukim olan imamın namazına yetişmesi veya cemaatle namaza yetişmeye benzer. Namazın geri kalan kısmı vakit içinde eda edilene tabidir, dolayısıyla edadır.

2-Maliki ve Şafiilerde esas olan görüşe göre: bir namazın bir rekâtı iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmışsa bütün namaz eda edilmiş sayılır. Eğer bir rekât iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmayıp belki bir rekâtta daha azı kılınmışsa bu namaz kaza olur. Bu görüşün dayandığı delil şu hadistir. “*namazın bir rekâtına yetişen kimse o namaza yetişmiştir*”²⁸¹ yani eda olarak yetişen demektir. Yani namazdan bir rekâta yetişemeyen, namaza eda olarak yetişmemiş olur. İki durum arasında fark şudur: Bir rekât namaza ait işlerin çoğunu içine almaktadır. Bir rekâtta sonra yapılan işler genelde tekrar gibidir. Dolayısıyla bu rekâta tabidir. Bu görüş zahirde daha kuvvetlidir. Çünkü secdeden kastedilen rekâttır. Bu görüşün dayandığı delil “*sabah namazından bir rekâta yetişen sabah namazına yetişmiştir*” hadisidir.²⁸²

2.1.19.Kaza Namazlarının Vakti

Bu konuya geçmeden evvel eda, iade, kaza kavramları üzerinde durmak istiyoruz.

Eda: *Zimmeti borçtan kurtarmak, emir ile vacip olan şeyin yani memurun bihin aynını hak sahibine teslim etmektir.*²⁸³ Diğer bir ifadeyle *bir şeyi yerine getirmek,*

²⁸⁰ Buhârî, Mevâkîât 17, 28.

²⁸¹ Buhârî, Mevâkîât 17, 28.

²⁸² Zuhayli, I, 400.

²⁸³ Erdoğan, “Eda”, s.112.

*bir borcu ifa etmek, bir haberi veya bir şeyi yerine ulaştırmak, emaneti teslim etmek, bir kimsenin hakkını vermek anlamlarına gelir.*²⁸⁴

Eda kavramının bir terim olarak tanımında Hanefi usulcülerıyla mütekellimin usulcülerini farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu farklılığın temelinde ise, mütekellimin usulcülerini edayı genel itibariyle hüküm bahsinde ele alırken Hanefi usulcülerini emir-nehî konusunda ele almışlardır.²⁸⁵ Bu konuda Hanefilerin yaklaşımı daha isabetli görülmektedir. Çünkü eda her ne kadar hüküm konusuyla da ilgiliyse de, orada edanın daha çok ibadetlerle alakalı yönüne dikkat çekilmiştir. Hâlbuki eda tarifinden de anlaşılacağı üzere sadece ibadetlerle alakalı değil genel anlamda emirlerin ifasıyla da alakalıdır. Bu durum dikkate alındığında edanın emir-nehî bağlamında ele alınmasının daha uygun olduğu görülür.²⁸⁶

Ayrıca eda vakitli ibadetlerde vakti içinde, vakitsiz olanlarda ise süreklilik arzeder yani ömür boyu yapılır.²⁸⁷

Şafii usulcülerini ise edayı, ancak belirli bir zaman dilimi içinde yapılması gereken ibadetlere özgü bir kavram olarak görürler. Bundan dolayı yerine getirilme zamanı belirlenmemiş olan kefare, belli zamanla kayıtlanmamış nezir gibi görevlerin yerine getirilmesini eda olarak nitelemezler.

İade: Sözlükte *tekrar yapmak, yeniden yapmak, geri döndürmek* anlamlarına gelir.²⁸⁸ Daha geniş bir şekilde anlatılmak istenirse *bir ibadet vakti içersinde eda edilirken bir eksiklik, ihlal veya özürden dolayı o ibadetin aynı vakit içersinde yeniden yerine getirilmesine* denir. Örneğin bir kimse abdestsiz olarak namaz kıldıktan sonra abdestsiz olduğunu fark ederse henüz de vakit çıkmamışsa o namazı yeniden kılar. İşte bu bir iadedir.²⁸⁹

İadenin eda kapsamı içinde olup olmadığı konusunda usulcüler görüş ayrılığı içindedirler. İadeyi eda kapsamında görenler genel olarak Hanefilerdir. Şayet iade vacibin bir çeşidi ise o zaman edanın kapsamındadır. Şöyleki örneğin bir namaz vakti içinde kılınırken herhangi bir rüknünün terk edilmesiyle fasid olduğundan bu ibadet yerine getirilmemiş yapılmamış sayılır. Bu nedenle bu ibadetin ikinci kez eksiksiz

²⁸⁴ İbn-i Manzur, I,48.

²⁸⁵ Ali Bardakoğlu, "Eda" DİA, DİB Yay., İstanbul 1994, X,389.

²⁸⁶ Ali İhsan Pala, , *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yay., Ankara 2009, s.326.

²⁸⁷ Pala, s.327.

²⁸⁸ İbn Manzur, IV,3157.

²⁸⁹ Pala, s.329.

yerine getirilmesine itibar edilir. Bu da eğer vakti çıkmadan yapılırsa eda vakti çıktıktan sonra yapılırsa kaza olur. Şayet iade vacibin bir çeşidi değilse, o takdirde de bu taksimata dâhil değildir. Bunun izahı da şudur: kişinin kıldığı namazı, söz gelimi terk edilmesi halinde sehiv secdesi gerektiren bir şeyi terk etmek suretiyle eksik ve fasid olarak yapması gibi. Çünkü vacip için eda ve kaza biçiminde yapılan taksim, emirle sabit olan vacibin taksimi olup, iade hakkında herhangi bir emir mevcut değildir. Bundan dolayı bu ikinci durumda farzın edası yerine ilk yapılan ibadet geçerli olur, ikincisi değil.²⁹⁰

Kaza: Kelime olarak *hüküm ve hâkimlik* demektir.²⁹¹ Bir fıkıh terimi olarak kaza, onu gerektiren emrin ne olduğu yönündeki tartışmalara binaen Hanefiler ve cumhur tarafından farklı tanımlanmıştır. Buna göre Hanefilerin tanımı şöyledir: Kaza emirle sabit olan vacibin, görevin, farzın mislinin, denginin teslim edilmesidir. Cumhura göre ise belli bir vakitte yapılması emredilmiş bir ibadetin, kendisi için belirlenen zamanın geçmesinden sonra yerine getirilmesine denir.²⁹²

Bu konulara temas ettikten sonra namazların kaza edilip edilemeyeceğiyle alakalı tartışmaların olduğunu söyleyebiliriz. Aslında yapılan tartışmalara baktığımızda bu ihtilafların uyku veya unutkanlık gibi bir sebebe dayanmayan, kasten namazın terk edilmesi durumuyla ilgili olduğunu görmekteyiz. Bazı ilim adamları “Kur’anda orucun kaza edileceğine dair hüküm bulunmasına rağmen namazın kazasıyla ilgili bir hüküm yoktur” gerekçesiyle kasten terk edilen namazların kazasının olmayacağını savunurlar.²⁹³

Başı ve sonu belli olan bir zaman diliminde yapılması gereken bir amelin bu hususta bir nass ve icma yoksa vaktinden önce veya sonra yapılması caiz değildir. Vaktin çıkmış olması, zaruri olarak amelin eda zamanının tamamlandığını gösterir. Amelin zamanı çıkınca, artık onu yapmaya bir yol aranılmaz. Çünkü Allahın kendisine zaman tayin ettiği başka da bir zaman tahsis etmediği bir fiilin, bu zaman dışında yapılması makul değildir.²⁹⁴

²⁹⁰ Pala, s.329.

²⁹¹ Erdoğan, “Kaza”, s.298.

²⁹² Pala, s. 330; Gazali, *Mustasfa İslam Hukuk Metodolojisi*, (Çev: Yunus Apaydın), Klasik Yay., 1. bsk., İstanbul 2006.

²⁹³ Nihat Yatkın, , “Hz Peygamberin Sünnetinde Namazların Kazası”, Ekev Akademi Dergisi, (163–177), Ankara 2001,Sayı:1, C:3, s.163.

²⁹⁴ Yatkın, s.163.

Unutmak ve uyku, ehliyet arızalarından sayılmış ve bu durumdaki kişilerden sorumluluk kaldırılmıştır. Buna rağmen bu kimseler namazı kaza etmekle emrolunduklarına göre, mazeretsiz olarak namazı terk eden kimselerin öncelikli olarak kaza ile emrolunması gerekir.²⁹⁵ Ancak bazı kişiler gibi, “keyfi olarak namazını vaktinde kılmayan insana kaza gerekmez” dersek o kişinin durumunu, unutanın veya uyuyanın halinden daha hafif görmüş oluruz. Nitekim Hüseyin Atay kitabında bu konuyla alakalı olarak namazların çok önemli olduğunu ve kazaya bırakılamadıklarını, bırakılsalar bile kazasının olmayacağını savunur. Kitabın devamında şu cümlelere yer verir: *Eğer bir namaza unutkanlık veya uykuya kalma nedeniyle vaktinde kılınamamışsa hatırlandıkları an veya uyandıkları an kılarlar. Bunlar da kaza değil eda olur. Çünkü hadiste geçtiği üzere farziyeti o an meydana gelmiş olur. Nitekim kişi zamanında namaz kılmamış sonradan namaza başlamışsa kılamadığı zamanların namazlarını kaza etmez tövbe eder, normal günlük namazlarına devam eder. Tövbe bütün günahları affettirdiği için kaza yapmaktansa tövbe etmek daha sağlam bir yoldur. Namaz Allahla kul arasında olup kul hakkı karışmadığından, Allahın hakkı olduğundan tövbeyle kişi affa uğrar ve kılamadığı namazların vebalinden kurtulur.*²⁹⁶ Ancak kasten namazını terk eden kişi için kaza gerekmez diyen âlimler bu şekilde değil o kişinin durumunu çok daha ağır gördüklerinden dolayıdır. Nitekim onlara göre bu o kadar büyük bir suçtur ki kişi kaza yapsa bile onun vebalinden kurtulamaz.²⁹⁷

Bayılan kimsenin de, baygınlık halinde kılamadığı namazları kaza etmesi gerekmez.²⁹⁸ Namaz konusunda, baygınlık ile uyku arasında fark vardır. Uyku bir gün ve bir geceden fazla bile sürse, o esnada kılınamayan namazları düşürmez. Çünkü uyuyan, kaza etme hükmünde uyanık olan gibidir. Çünkü uyuyan uyandırıldığı zaman uyanır. Baygın böyle değildir. Delilik de baygınlık gibi sayılmıştır. Bir kimse bir gün ve geceden daha az süre delirse, o gün içinde kılamadığı namazları kaza etmesi gerekir. Hâlbuki bir kimse bir gün ve geceden daha fazla sürede delirirse, ona namazların kazası gerekmez. Çünkü farz için ehliyet devam etmekle birlikte delilik, kendisine yöneltilen hitabı anlamaya engeldir. Demek ki delilik kısa sürerse baygınlık hükmündedir. Dolayısıyla bir gün ve bir gece veya daha azsa o sürede geçen namazları kaza etmesi

²⁹⁵ Ali İhsan Pala, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (231–251), Sayı: 3, Konya 2004, s.239.

²⁹⁶ Hüseyin Atay, *Kurana Göre İslam’ın Temel Kuralları*, MEB Yay., İstanbul 1991, s.111.

²⁹⁷ Yatkın, s.164.

²⁹⁸ Feteve-i Hindiyye, 1,409.

gerekir. Hanefi âlimlerimizden bazıları akıl hastalığı tam bir namaz vaktini kaplarsa, baygınlığın aksine o namazı kaza gerekmez. Çünkü delilik akli giderir. Nitekim bir kimse ömründen az bir zaman bile olsa Peygamberimizin delirdiğini söylese kâfir olur. Hâlbuki Peygamberimiz hastalığında bayılmıştır. Fakat en doğru olan yukarda delil getirilen namaz konusunda baygınlıkla delilik arasında hiçbir fark yoktur düşüncesidir.²⁹⁹

Kazaya kalmış olan bir namaz, zayi olduğu sıfat üzere kaza edilir. Zaruret ve özür hali müstesnadır. Örneğin bir kimse, sefer halinde kazaya bıraktığı namazı, hazer halinde kaza ederken, dört rek'atli farzları ikişer rek'at olarak kaza eder. Mukîm iken kazaya bıraktığı namazları, sefer halinde kaza etmek isteyen kimse de, rek'atleri tam olarak kaza eder. Farz namazların kazası farz; vacip namazların kazası vacip; sünnet namazların kazası ise sünnettir. Kaza için belirli bir zaman yoktur. Her zaman kaza kılınabilir. Ancak şu üç vakit müstesnadır:

1-Güneşin doğma vakti,

2- Zeval vakti

3- Güneşin batma vaktidir.³⁰⁰

Namazları kaza etmenin vaktine gelince bütün fakihlerin ittifakı ile bir özür nedeniyle olsun ya da namazların hemen kaza edilmesi vaciptir.³⁰¹

Kaza namazı kılınırken tertib sahibi olup olmama arasında farklı uygulamalar vardır.

İmam Mâlik “Eğer geçen namazların sayısı beş ve beşten aşağı ise, -kazalar kılınıncaya kadar eda namazının vakti geçse bile- tertibe riâyet etmek şarttır. Hatta eğer kişi eda namazı içinde iken, geçirdiği namazı hatırlarsa; içinde bulunduğu eda namazı - önce kazaları kılmadığı için- bozulur” demiştir.³⁰²

Hanefilere göre geçmiş namaz vakit namazından önce kaza edilir. Ancak vaktin darlığından vakit namazının geçmesinden korkulursa; önce vaktin namazı kılınır. Geçmiş namazlar kaza edilirken tertibe uyulur. Fakat vakit namazının geçme korkusu varsa bu durum tertibe uyma mecburiyetini ortadan kaldıran bir sebeptir.³⁰³ Hanbelîler

²⁹⁹ Serahsi, II,160.

³⁰⁰ Feteva-i Hindiyye 1,409; Zuhayli II,259.

³⁰¹ Zuhayli, II,260.

³⁰² İbn Rüşd, I,367.

³⁰³ Mavsili, I,129-130.

de bu şekilde düşünürler.³⁰⁴ Çünkü kaybedilen geçmiş namazın peşine düşerken, mevcut olan vakit namazının zayi edilmesi uygun değildir. Kaldı ki; vakit namazının mevcudiyeti kitapla sabit olmuştur. Tertibin mevcudiyeti ise, âhad haberle sabittir. Vakit genişse, tertibe uyulur. Yani âhad haberle amel edilir. Ama dar ise; o zaman vakit namazını kılmak; yani Kitab ile amel etmek daha uygun olur.³⁰⁵

İmam Şâfiî ise tertibin vücubunu benimsememiş, ancak “Eğer eda namazının vakti geniş ise önce kaza, sonra eda namazını kılmak daha iyidir” demiştir.³⁰⁶

Kazaya kalan namazların çokluğuna gelince; bunun sınırı altı namaz vaktinin geçip yedinci namaz vaktinin girmesidir. Çünkü çokluk tekrar iledir. Tekrar da yedinci namazın vaktinin girmesiyle tahakkuk eder. 'Beş vakit namazdan fazla namazın kazaya kalması ile tertib düşer' denmesinin nedeni budur. Bu yakın zamanda geçmiş olan namazlar için böyledir.³⁰⁷

Malikilere göre kazaya kalmış namazlar eğer beşten fazla ise vakti giren namazdan önce kılınması şart değildir. Eğer vakit geniş olursa vakit namazından önce kılınması mendup olurken vaktin darlığında vakit namazını kılması vaciptir.³⁰⁸

Hanbelîlere göre üzerinde birçok kaza borcu olan kimse bu namazları kaza ederken öğle namazından başlaması menduptur. Çünkü öğle namazı islamda ilk olarak farz olan namazdır. Bu hüküm, ilk kazaya bırakılan namazın öğle namazından başka bir namaz olduğu bilinmediği durumlar içindir.³⁰⁹

Şâfiilere göre kazası olan kişi ister müekkekte ister gayri müekkekte olsun geçmiş namazların hepsini kaza etmedikçe bayram ve vitr namazları dâhil hiçbir nafîle namazını kılamaz.³¹⁰

2.1.20.Seferiliğin Belirlenmesi

İnsan hayatının vazgeçilmezlerinden biri de seferdir. Sefer(yolculuk) kelimesini, *bir yerden diğer yere gitme* şeklinde ifade edebiliriz.³¹¹ Böyle bir kimseye

³⁰⁴ Zuhayli, II,263.

³⁰⁵ Mavsili, I,130.

³⁰⁶ İbn Rüşd, I,367.

³⁰⁷ Mavsili, I,130.

³⁰⁸ Zuhayli, II,263.

³⁰⁹ Zuhayli, II,264.

³¹⁰ Halil Günenç, *Büyük Şâfiî İlmihali*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2000, s.234.

³¹¹ Ferit Devellioğlu *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001, s.928.

de seferî³¹² denilir.

Bir takım dini hükümlerin seferilik nedeniyle değişmesi tezimiz açısından önem taşımaktadır. Seferilik nedeniyle değişen hükümlerden bazıları şunlardır.

- 1.Dört rekatlı farzları iki rekat olarak kılmak(Kasru's-Salat)
2. Namazların birleştirilmesi(cem'u's-Salateyn)
3. Vasıtada Namaz
4. Kurban kesmek, Cuma ve bayram namazları gibi bazı mükellefiyetlerin düşmesi
5. Mest üzerine meshin müddetinin bir günden üç güne çıkması
6. Ramazan orucunun tutulup tutulmamasında muhayyer bırakılıp tutulmayacaksa sonrasında kaza edilmesi³¹³

Görüldüğü üzere bazı hükümlerdeki kolaylaştırma, islamın seferiliğin yorucu etkisini bertaraf ederek yolculuğa teşvik etmeye yöneliktir diyebiliriz. Nitekim kur'an-ı Kerimde “Sizden öncede yasalar uygulanmıştır. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün”³¹⁴ buyrulmaktadır.

Seferilikle ilgili hükümlerden istifade edebilmemiz için ne zaman seferi sayılabileceğimizi bilmemiz gerekir.

Hz Pey gamber(sas) den seferilikle ilgili pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden bir kısmında zaman, bir kısmında ise mesafe ölçü olarak alınmıştır. Buna istinaden seferiliğin belirlenmesinde İslam fakihlerinden mesafeyi ölçü alanlar olduğu gibi zamanı ölçü alanlarda olmuştur.³¹⁵ Bunun dışında Nisa suresi 101. ayette “Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman namazı kısaltarak kılmanızda size bir günah yoktur” ayeti gereği en az yolculuk süresi için bir takdir yapılamayacağını söyleyenler de mevcuttur.

Mezheplerin seferilikle ilgili bu konudaki görüşlerine yer verirse;

İmam Mâlik, İmam Şafii, İmam Ahmed dört beriden yani normal yürüyüşle bir günlük mesafeden az olan bir yolculukta namaz kısaltılamaz. diyerek mesafeyi ölçü olarak almışlardır. zahirilere göre “Muayyen mesafe şart değildir. Uzak ya da yakın her

³¹² Erdoğan, “Seferi” s.499.

³¹³ Davut Yaylalı, “Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997, s.247–248.

³¹⁴ 3.Ali İmran:137.

³¹⁵ Hamza Aktan, “Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri”, *Seferilik ve Hükümleri*, s.228.

yolculukta namaz kısaltılabilir demişlerdir.³¹⁶ İmam Ebû Hanife'ye göre ise orta yürüyüşle ve yön değiştirmemek şartıyla enaz üç günlük mesafede seferilik söz konusudur.³¹⁷ Yani Hanefiler zamanı ölçü olarak almışlardır. İbn Abidin seferiliğin süresinin senenin en kısa günlerinden üç gün ve üç gecelik mesafe olduğunu belirtir.³¹⁸ Konumuzu ilgilendirmesi açısından zamanı ölçü alan Hanefilerin bu konudaki görüşlerine daha çok yer vermeye çalışacağız.

Hanefilerin bu konuyla ilgili dayandıkları delillerden biri efendimiz(sas)ın şu hadisidir: *“Beldesinde oturan mukim bir gün bir gece, yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesh ederler”*.³¹⁹ Bu hadiste açıkça belirtilmiştir ki yolculuk süresi mestler üzerine meshetme ruhsatından yararlanmanın mümkün olduğu süreden daha az olamaz. Yani ruhsat nedeniyle olan hafifletme, yolculukta maruz kalınan sıkıntı ve meşakkat nedeniyledir. Serahsiye göre; *Yolculuktaki sıkıntı ve meşakkat, yolcunun yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü yüklemeye ve yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü indirmeye ihtiyaç duymasından ileri gelmektedir. Üç günden az mesafeli yolculuklarda bu ihtiyaç gerçekleşmez. Çünkü yolcu bir gün yakınlarının yanında yükünü yüklemese bile ikinci gün yakınlarıyla birlikte yükünü indirir. Ancak üç gün ve daha uzun yolculuklarda seferi ikinci gün tek başına yükünü yükleyip indirmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla sıkıntı meydana gelecektir*.³²⁰

Hanefilerde orta yürüyüşle üç gün ve üç gecelik mesafenin seferilik ölçüsü olduğunu belirtmiştik. Buradaki üç gün ve üç gecelik mesafeden kasıt bütün gün geceye kadar yürümek değildir yani bu şart değildir. Yolculuk günlerinden her birinde gündüzün ekserisi olduğu için sabahtan zevale kadar yürümek şart koşulabilir.³²¹

Kişinin seferi hükümlerinden istifade edebilmesi için yolculuk niyetiyle yola koyularak kamet ettiği şehrin binalarını ardında bırakması gerekir.³²² Ayrıca kişi uzun bir yolculuğa çıkar yolun ortasında geri dönmeye karar verir veya tereddüte düşerse yolculuk bitmiş sayılır. Devam eder veya geri dönerse yeni bir yolculuk sayıldığından

³¹⁶ İbn Rüşd, I,338.

³¹⁷ Serahsi, I,415; İbn Rüşd, I,338.

³¹⁸ İbni Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'dürri'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1985, III,249.

³¹⁹ Nesai, Taharet 99; Ebu Davud, Taharet 61.

³²⁰ Serahsi, I,416.

³²¹ Zuhayli, II,417; İbn Abidin, III,254.

³²² İbn Rüşd, I,340; Serahsi, I,417.

uzun ise namazını seferi olarak kılar değilse bu şekilde kılamaz.³²³

Hanefi imamların zaman kriterini esas almaları, birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Öyle ki göre üç günlük yolculukta katedilecek mesafeler farklı olacağından seyir vasıtalarına sürat için belli bir ölçü koyma ihtiyacı hissedilmiştir. Kara yolculuğunda yaya yürüyüşüyle veya kervandaki deve yürüyüşüyle üç gün sürecek bir yolculuk kriteri getirilmiştir. Deniz yolculuğunda ise mutedil bir rüzgârla yelkenli geminin yapacağı üç günlük yolculuk esas alınmıştır. Buna göre kara yolunda hızlı bir vasıta ile veya deniz yolculuğunda güçlü bir rüzgârla mutad bir yolculukta katedilecek mesafeyi daha kısa zamanda kateden bir kimse seferi sayılırken mutad bir seyirle üç günden az bir sürede alınacak bir yolu daha ağır bir seyirle üç günden daha fazla bir sürede kateden kişi seferi sayılmaz.³²⁴

Engabeli, zor yollarda yapılan yolculuklarla dü, rahat yollarda yapılan yolculuklar elbetteki bir değildir. Bu durumda aynı sürede aynı mesafe katedilmez. Bu açıdan bakıldığında seferilikte mesafe yerine zaman kriterinin esas alınması daha objektifmiş gibi görünmektedir. Ancak aynı yere iki farklı yoldan giden iki kişiden birinin bu mesafeyi üç günde diğer kişinin ise iki günde ulaşmış olduğunu düşünürsek, üç günde bu mesafeyi kateden kişi seferi sayılırken, iki günde bu mesafeyi kateden kişi seferi sayılmayacaktır. Bu durumda da zamanın değil mesafenin ölçü olarak alınması daha objektif olacaktır.

Hanefi fukahasının yaya ya da deve yürüyüşüyl üç günlük mesafe hesabı ulaşım ağının gelişmesinden sonra daha da karırlıklığa neden olmuştur. Örneğin M. HamdiYazır her hangi bir ulaşım aracı ile üç günlük mesafenin katedilmesi seferilikte ölçü olarak alınmalıdır.³²⁵ Ancak bu durum her geçen gün gelişen ulaşım araçlarının üç günden daha kısa sürede en uzak mesafelere bile ulaşması seferilik hükümlerinin ortadan kalkmasına neden olur. Bu da şu hadisile çelişmektedir: Ya'la b.Umeyye'den söyle dedigi rivayet edilmistir: Ben Ömer b. el-Hattab'a: *“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur”*³²⁶ buyruğu ile ilgili olarak insanlar artık iman etmiş (ve güvenliğe kavuşmuş) bulunuyorlar, dedim. Bana şu cevabı verdi: *Senin hayret ettiğin*

³²³ Halil Günenç, s.223; Serahsi, I,420.

³²⁴ Aktan, s.229.

³²⁵ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam vd), Azim Dağıtım İstanbul ts., s.519.

³²⁶ 4.Nisa:101.

seye ben de hayret ettim, bunun üzerine Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'e buna dair soru sordum, şöyle buyurdu: “Bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul ediniz.”³²⁷ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere eğer biz de mesafelerin kısılmasını göz önünde bulundurup seferi sayılmayız dersek Allah'ın bize verdiği sadakayı reddetmiş oluruz.

2.1.20.1.Seferiliğin Müddeti Ve Namaz

Seferi olan kişinin gittiği yerde kaç güne kadar seferilik hükümlerinden istifade edeceği hususunda ihtilaflar vardır. İbn Rüşd bu konuda üç temel görüş olduğunu beyan ederek şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur:

Birinci görüş, İmam Mâlik ile İmam Şafii'nin görüşüdür. Bu görüşe göre, kişi bir yerde dört gün kalmak isterse namazını tamam olarak kılar.

İkinci görüş, İmam Ebû Hanife ile Süfyan Sevrî'nin görüşüdür. Buna göre de onbeş gün kalmak isterse namazını tamam kılar.

Üçüncü görüş İmam Ahmed ile İmam Davud'undur. Bunlar ise: “Bir yerde dört günden fazla bir süre kalmak isteyen kimse namazını tam kılar” demişlerdir.

Bu ihtilâfın sebebi; bu mes'elenin şeriatta meskût geçmesi ve vakit tahdidi için kıyas yapmayı zayıf görmeleridir. Bunun için, bu grupların her biri, kendi görüşüne Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in yolcu bulunduğu sıralarda kaldığı yerlerde kaç gün namazını kasrettiği veya yolculuk hükmünü sürdürdüğü yolunda rivayet olunan hadislerden deliller getirmişlerdir.

Birinci grup, Peygamber (s.a.s) Efendimiz umre dolayısı ile Mekke'de üç gün'kalmış ve bu müddet içinde namazını hep kasretmiş olduğuna dair rivayet olunan hadise³²⁸ dayanmışlardır. Oysa bu onlara hüccet olamaz. Çünkü bundan, üç güne kadar namazın kasrolunabileceği anlaşılıyorsa da, üç günden sonra kasrolunamayacağı anlaşılmamaktadır.

İkinci grup Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in Mekke'nin fethi sırasında Mekke'de kaldığı müddetçe namazını kasrettiğine dair hadise dayanmışlardır. Buhârî'nin İbn Abbas'tan getirdiği bu hadisin bir rivayetinde Peygamber (s.a.s) Efendimiz Mekke'de onbeş gün, birinde onyediy gün,³²⁹ birinde onsekiz³³⁰ ve birinde de ondokuz

³²⁷ Müslim, Misafirun 686.

³²⁸ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.1, no: 1081.

³²⁹ Ebû Dâvûd, Salât, 2.270, no: 1232.

³³⁰ Ebû Dâvûd, Salât, 2.279, no: 1229.

gün³³¹kaldığı rivayet olunduğu için her bir grup bu rivayetlerden biri ile istidlal etmiştir.

Üçüncü grup ise, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in haccettiği sırada Mekke'de dört namazını kasretmiş olduğuna dair hadise dayanmışlardır³³² Mâlikîler, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in Mekke'den hicret edip de hacc için tekrar Mekke'ye gelenlere, hacc menasikini bitirdikten sonra Mekke'de ancak üç gün kalabileceklerine dair emrini kendi görüşlerine mesnet yapmışlardır. Zira bu emir, yolcunun üç gün bir yerde kalması ile üzerinden yolculuk vasfının kalkmadığını göstermektedir.

Bütün müctehidlerin üzerinde durup Peygamber Efendimiz'in fiilinden çıkarmak istedikleri nokta işte budur. Yani yolcunun bir yerde kaç gün kalmak istemesiyle üzerinden yolculuk vasfı kalkmış olur? Bunun içindir ki hepsi: Eğer yolcu, yolculuk vasfını gidermeyen bir müddet için bir yerde kalmak ister ve fakat yola çıkmasına her gün bir mani çıkarsa, onun bu durumu devam ettiği müddetçe o yerde namazını kısaltabilir veyahut kısaltır demişler ve fakat bu müddetin kaç gün olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in yolculuğu esnasında kaldığı yerlerde namazını kasrettiği müddetlerden en kısasını alanlar, hasımlarının aldığı daha uzun olan diğer müddetleri bu yönde te'vil etmişlerdir. Meselâ Mâlikîler: "Peygamber (s.a.s) Efendimiz Mekke'nin fethi sırasında Mekke'de üç günden fazla kalmak niyetinde değildi. Fakat her gün bir yeni iş çıktığı için onbeş gün kalmış ve bunun içindir ki bu uzun müddet içinde namazını kasretmistir" demişlerdir. Hâlbuki onların bu te'vili onların kabul ettiği en kısa müddet hakkında da varid olabilir. Bu mes'eleda müctehid için gerekli olan yol, şu iki şıktan birini seçmektir: Ya Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in namazını kasrettiği müddetlerin en uzununu alacak ve "Namazı tamam olarak kılmanın asıl olduğu için bir delil bulunmadıkça bu müddetten fazla kasr caiz değildir", deyip onu son sınır kabul edecek, veyahut "Asıl, hakkında ihtilâf edilmeyen müddetlerin en kısasıdır. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den, bu müddetten daha fazla namazını kasrettiği rivayet olunuyorsa da, bu, iki ihtimal taşımaktadır: Ya uzun müddet için de kasretmek caiz olduğu için kasretmiştir veya ittifak ile kasredilmesi caiz olan bir müddet kalmak istemiş ve fakat mani zuhur ettiği için fazla kalmıştır", deyip en kısa müddeti alacaktır.³³³

³³¹ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.1, no: 1080.

³³² Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.3, no: 1085.

³³³ İbn Rüşd, I,339-341.

2.1.20.2.Yolculukta Namaz Vakitleri

Günümüzde hızlı ulaşım araçları nedeniyle yolculukta namaz vakitlerinin tesbiti problemi karşımıza çıkmaktadır. İlk dönem kaynaklarında böyle bir durum söz konusu olmadığı için konuyla ilgili net bilgiler bulamamaktayız.

Yolculuklar doğu batı yönünde olursa zaman farkı daha çok olacağından ve Namaz vakitleri için güneş esas alındığından yolculuklarda varılan yerin mahalli, bu ibadetlerin ifa edilmesi için en uygun yoldur. Ayrıca yolcu, yolculuğu sırasında geçtiği yerlerin mahalli ibadet saatine göre ibadetlerini ifa etmelidir. Ancak uzun mesafeli uçak yolculuğunda namaz vakitlerinin tesbitinde sıkıntı olursa yolcu, seyahatin başlangıç yerindeki takvime göre namaz ibadetini ifa edebilir.³³⁴

Hükümler hikmetler üzerine değil; illetler üzerine kurulur maddesi gereği illet varsa hüküm de vardır illet yoksa hüküm de yoktur. Bu bağlamda teknolojinin gelişmesinden dolayı seferilik kalkmıştır demek yanlış olur. Çünkü seferiliğin illeti meşakkat değil yolculuktur. Ayrıca yolcunun gittiği yerde belli bir süre kalmasıyla da seferilikte tanınan kolaylıklardan istifade edebilmesi bu noktada düşünülmesi gereken bir konudur.

2.1.20.3.Namazların Cem’ Edilmesi

Sözlükte *toplama bir araya getirme*³³⁵ anlamına gelen cem; *bir özre mebni öğle ve ikindiye ya da akşam ve yatsıyı birleştirerek öğle ya da akşam vaktinde (cem-i takdim) ve ya geciktirerek ikindi ya da yatsı vaktinde (cem-i tehir) bir arada kılmak*³³⁶ demektir.

Her namazın kendine ait özel vaktinin olduğu göz önünde bulundurulursa bu konunun önemi daha iyi anlaşılır. İki farklı vakte ait namazı aynı vakitte kılmak olan cem meselesinde âlimler arafatta öğle ile ikindi namazlarını öğle namazı vaktinde, müzdelifede de akşam ve yatsı namazlarını yatsı vaktinde birlikte kılmanın sünnet olduğunda müttefiktirler. Çünkü veda haccı sırasında Hz Peygamberin uygulaması ve sözleri, namaz vakitlerini belirleyen ayet ve hadisleri tahsis edecek kuvvettedir. Ancak bu iki yer dışında iki namazı birlikte kılmanın caiz olduğu konusunda 6 görüş vardır:

1. Görüş: Cemin caiz olmasıdır.

³³⁴ Fahrettin Atar, “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri* s.33–34.

³³⁵ TDK *Türkçe Sözlük* TDK yay. Ankara 2005, s.356.

³³⁶ Erdoğan, s.70.

2. Görüş: cem sadece yolculuk süratli ve meşakkatli olduğu zaman caizdir. Bu İmam Mâlikin görüşüdür.
3. Görüş: Yolcu yol almak istediği zaman caizdir. Bu İmam Şafînin görüşüdür.
4. Görüş: Cem etmek mekruhtur.
5. Görüş: Cemi tehir caizdir, cemi takdim değildir.
6. Görüş: Arafat ve müzdelife dışında yolculuk sebebiyle cem hiçbir şekilde caiz değildir. Bu da ebu hanifenin görüşüdür.³³⁷

Hanefilerin Arafat ve Müzdelife dışında cem'i reddederken başlıca iki esasa dayandıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi usûl-i fıkıh ile ilgilidir. Nitekim cem konusundaki hadisler ahad'dır, namaz vakitleri ise tevatüren sabit olmuştur. Bu nedenle ahad haberlerle mütevatır haberler tahsis edilemez. İkincisi; bu konudaki hadislerin mütevatır olarak sabit olan namaz vakitleriyle çatışmasını önlemek gayesiyle, cem'e dair hadisleri cem'i sûriye hamletmeleridir.³³⁸ Genel olarak alimlerin ihtilaflarının sebebi; cem'in cevazına dair hadislerden bir kısmının tefsirinde, bir kısmının sıhhatinde ve bu mes'elede kıyas etmenin cevazında ihtilâf etmeleridir. Çünkü bu hadislerin hepsi fiilî hadislerdir. Fiilî hadisler ise daha fazla ihtimal taşımaktadırlar.³³⁹

Tefsirinde ihtilâf ettikleri hadisler üç tane olup biri, *“Rasûlullah (s.a.s) zevalden önce yolculuğa çıktığı zaman öğle namazını ikindiye bırakır ve ikindi vakti iner de her iki namazı birlikte kılar. Zevalden sonra yolculuğa çıktığında ise öğle namazını kılar, sonra bineğine binerdi”*³⁴⁰ hadisidir.

İkincisi yine bu iki hadis kitabının İbn Ömer'den getirdikleri *“Rasûlullah (s.a.s) bir yolculukta acele gitmesi gerektiği zaman akşam namazını, yatsı namazı ile birlikte kılmak üzere yatsı vaktine bırakırdı”*³⁴¹ hadisidir.

Üçüncüsü, İmam Mâlik ile Müslim'in İbn Abbas'tan getirdikleri *“Rasul-i Ekrem (s.a.s) hiçbir yolculukta değilken ve hiçbir korku da yokken öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı birlikte kılar”*³⁴² hadisidir.

İki namazı birlikte kılmanın cevazını benimseyenler; bu hadisleri “Peygamber Efendimiz(s.a.s) öğle namazını ikindi vaktine bırakır ve iki namazı birlikte kılar”

³³⁷ M.Hayri Kırbaoğlu, *Namazların Birleştirilmesi*, Otto Yay.,(4.Baskı), İstanbul 2010, s.99.

³³⁸ Kırbaoğlu, s.13

³³⁹ İbn Rüşd, I,343

³⁴⁰ Müslim, Müsâfirîn, 46; Ebû Davud, Salât, 274; Nesâî, Mevâkit, 42.

³⁴¹ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18,6, no: 1091; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 6,5, no: 45.

³⁴² Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 6; Tirmizî, Salât, 26.

şeklinde tefsir etmişlerdir.

Hanefiler namazların birleştirildiği yolundaki hadisleri vakit bakımından değil, görünüşte birleştirme olduğunu kabul ederler. Bunu “yolcu, öğle namazını vaktin sonuna bırakır sonra bir yerde konaklar ve öğle namazını kılar sonra ikindinin vakti girene kadar bir süre bekler. Vaktin başında ikindi namazını kılar. Aynı şekilde akşam namazını vaktin sonunda, yatsı namazını da vaktin başında kılarak görünüşte fiilen iki namazı birleştirmiş olur” şeklinde yorumlamışlardır. Buna Nafiin rivayet ettiği şu hadisi delil olarak getirmişlerdir: “İbn Ömerle birlikte Mekkedden çıktık. Yolda ibn Ömer eşinin vefat haberini aldı. Güneş batıncaya kadar yürümeye devam etti. Kafile namaza çağırınca aldırış etmedi. Ufuktaki kızılığın kaybolma vakti yaklaşınca durdu. Akşam namazını kıldı. Sonra kızılık kayboluncaya kadar bekledi, yatsıyı kıldı. Sonra da “Rasulullah (sas) bir yolculuğa çıktığı zaman böyle yapardı” dedi”.³⁴³

Aslında bu meselenin dayandığı bir kural vardır. Şafiye göre öğle ve ikindi namazları arasında iki vaktin birbiri içine girmesi durumu(tedahül) vadır. İkindi vaktinde bir çocuk buluğa ererse veya bir kâfir Müslüman olursa, öğle namazını da kaza etmesi gerekir. Akşam ve yatsı namazları da böyledir. Hanefilere göre vakitler arasında tedahül olmayıp her birine ait ayrı bir vakit vardır.³⁴⁴

Cemin caiz olduğunu kabul edenler, cemi caiz kılan sebeplerden birinin yolculuk hali olduğunda ittifak etmişlerse de hazar halinde cem etmenin cevazı ile cemi caiz kılan yolculuğun şartlarında ihtilaf etmişlerdir.³⁴⁵

2.1.21.Uç Enlemlerde Namaz Vakitlerinin Tesbiti

Yerküremizi, mevsimlerin oluşumu ve gece/gündüzün değişimini temel alarak üç farklı bölüme ayırabiliriz.

Bunlardan ilki± 23,5° enlemleri arasında kalan ekvator kuşağıdır. Ekvator enlemi güneş ışınlarını yılda iki kez tam dik açı ile alır. (21 Mart ve 23 Eylül). Diğer günlerde ise dike yakın açı ile alır. Buna rağmen üzerinde gece ve gündüz süreleri her gün eşittir. Çünkü aydınlanma dairesi her zaman ekvator çizgisini iki eşit parçaya böler.³⁴⁶

³⁴³ Ebu Davud, Salât 274; Tirmizi sefer 4; Müslim Salatu'l-Musafirin 43.

³⁴⁴ Serahsi, I,268.

³⁴⁵ İbn Rüsd, I,348.

³⁴⁶ Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Erişim Tarihi: 10.06.2011. <http://tr.wikipedia.org/>

$\pm 66,5^\circ$ den büyük enlemlerdeki kutup bölgelerinde ise güneş yatay bir yörünge izler. Yaz ve kış ayları arasındaki gündüz/gece süreleri büyük farklılıklar gösterir. Hatta yılın bazı günlerinde güneş hiç doğmaz ya da batmaz. Bu nedenle kutup bölgelerinde günlük vakitlerin bazıları hatta bazen tamamı hiç oluşmaz.

Bu ikisi arasında kalan ve nüfusun çoğunluğunu barındıran bölgelerde ise, yaz ve kış dönemlerinde günler, enleme bağlı olarak uzayıp kısalır. Yüksek enlemlerde güneş daha yatay bir yörünge izlediğinden, günlerin uzayıp kısalması da daha belirgin olur. Bu ise yaz aylarında, özellikle yatsı ve imsak vakitlerinin birbirine yaklaşmasına, dolayısıyla yatsı namazının kılınabileceği sürenin kısalmasına yol açar.

Kuzeye yöneldikçe gün uzamakta (sarı yüzey), gece yani güneşin batmasıyla doğması arasındaki süre kısalmaktadır. Ayrıca buna ters orantılı olarak alacakaranlık bölgesi (mavi yüzey) genişlemekte, yani şafak (akşam/yatsı arası) ve fecir (imsak/güneş arası) süreleri uzamaktadır. Buna karşılık ise yatsının kılınabileceği yatsı/imsak arası (siyah yüzey) daralmakta ve belli bir enlemden sonra yok olmakta, yani şafakla fecir çakışmakta, henüz batı ufkunda şafak kaybolmadan, doğu ufkunda fecir zuhur etmekte, böylece yatsı vakti hiç gerçekleşmemektedir. Güneşin batmasını takip eden sürekli mavi bölgeyle (alacakaranlık) karakterize olan bu hal, Rusya'nın doğu kısmında açıkça görülmektedir. Kutup bölgesinde ise mavi yüzey de ortadan kalkar ve sürekli gündüz yaşanır. Buna göre imsak/yatsı dikey açısını $-17,5^\circ$ aldığımız durumda, 49° ve yukarı enlemlerde bazı yaz gecelerinde alacakaranlık devam edecek ve imsak/yatsı oluşmayacaktır.³⁴⁷

Beş vaktin gün içerisinde vuku bulmadığı yerlerde beş vakit namazın farz olup olmaması hususunda Fakihler arasında ihtilaf vardır. Örneğin, güneşin bazı yerlerde batıp hemen doğması hakkında Şemsüleimme el-Hulvani'den, fetva istendiğinde yatsı ve vitir namazlarının kaza edilmesi gerektiğine fetva vermiştir. Şeyhi Kebir Seyfeddin el-Bekali o namazların o tür yerlerde bulunanlara farz olmadığına bundan dolayı kaza gerekmeyeceğine fetva vermiştir. Onun bu fetvası Hulvani'ye ulaşınca bu zat beş vakit namazdan birini düşüren tekfir olunmaz mı? sorusunu sorar. Buna karşılık Şeyhi Kebir'in ona cevabı da kolları dirseklerinden veya ayakları topuklarından kesilmiş olan kişi hakkında abdestin farzlarından birini yerine getiremeyip onu yapmaması örneğinde olduğu gibi beş vaktin olmadığı yerlerde de vakti olmayan namazın kılınamayacağını

³⁴⁷ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

belirtir. Bunun üzerine Hulvani de bunu uygun görür ve bu konuda Şeyhi Kebir Bekali'ye muvafakat eder.³⁴⁸ Anlatılan bu olaya baktığımızda namazın sadece vakitle bağlantılı olan bir ibadet gibi anlaşılması kaçınılmazdır. Hâlbuki daha önce geçtiği üzere namazın birçok hikmeti vardır. Herhangi bir bölgede beş vakit gerçekleşmediği için gerçekleşmeyen vakitlerde namaz yoktur demek namazın espirisine de ters düşmektedir. Nitekim diyanet işleri başkanlığı da bu konuyu birkaç defa görüşmüş ve müzakereler sonucu bir takım sonuçlara ulaşmıştır.

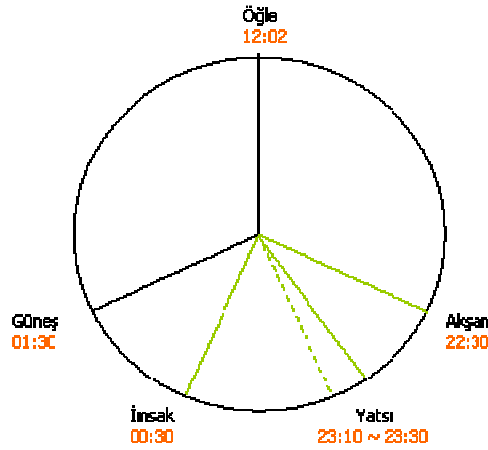
2.1.21.1.Yatsı/İmsak Aralığının Kısılması

Yukarıda açıkladığımız üzere, yaz aylarında kutup bölgesine yakın uç enlemlerde yatsı vakti hiç gerçekleşmemekte veya gerçekleşse bile hem çok geç saatte zuhur etmekte, hem de vakit çok dar olduğundan, teravîh ve sahura imkân kalmamaktadır. Özellikle 45°den büyük enlemlerde kendini hissettiren bu müşkül hakkında İslâm bilginleri tarafından herhangi bir görüş beyan edilmediğinden, söz konusu problemin çözümü amacıyla 1980 yılında Brüksel'de I. Avrupa İslâm Semineri düzenlenmiştir. Bu toplantıda, 45° ve yukarı enlemlerde, yılın her günü için, yatsı vaktinin takdirle belirlenmesine karar verilmiştir. Bu uygulamaya göre anılan enlemlerde akşam/yatsı aralığı, Mekke'deki akşam/yatsı süresine göre takdir edilecektir; yani yıl boyunca yatsı vakti, akşam vaktinin 80 dakika sonrası olarak kabul edilecektir. Ancak bu uygulamanın hiçbir dayanağı yoktur. Ayrıca diyanet işleri başkanlığının da belirttiği üzere namaz vakitleri 49° enleme kadar astronomik belirtilere göre tahakkuk etmektedir. Bu durum, takvimlerimizde yatsı namazı vaktinin, mevsimlere göre bazı bölgelerde yatsı namazının kuralına uygun olduğu ve amel edilebilir genişlikte bulunduğu halde hakiki vaktinden 17 -74 dakika daha önce gösterilmesine yol açmaktadır. Örneğin 1 Mayıs günü Hamburg'da yatsı vakti astronomik olarak 22:27'de olduğu halde, bu yöntemle göre 21:16'da yatsı ezanı okunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, soruna çözüm bulma sadedinde Peygamber'imizin (sallallahu aleyhi vesellem) namaz vakitleriyle ilgili hadislerinin tamamını göz önünde bulundurarak yorumlamak gerektiğine karar vermiştir. Tanımlar bölümünde izah etmeye çalıştığımız üzere ilgili hadislerde, yatsı vaktinin şafağın kaybolması ile başladığı ve gecenin üçte biri (veya yarısı) geçinceye kadar kılınması gerektiği hükmü

³⁴⁸ Halebî, s. 83-84, 3. dipnot.

mevcuttur. Buna göre akşam şafağının gecenin üçte birinden sonra kaybolduğu uç enlemlerde, yatsı namazının başlangıcı (şafağın kaybolması) anında aslında yatsı namazının vakti sona ermiş bulunmaktadır; yani şafağın kaybolması beklendiğinde, hadisin baş tarafı ile amel edilirken, son tarafı ihmal edilmiş olmaktadır. İşte bu durumu göz önüne alan yeni yöntemde yatsı vakti gecenin üçte biriyle sınırlandırılmıştır. Şer'i olarak gecenin üçte birini hesaplamak için, güneşin batışıyla (akşam) fecrin doğuşu (imsak) arasındaki süre gece kabul edilerek üçe bölünüp güneşin batışına eklenmiştir (Şekil 1). Yatsının en geç vakti olarak kabul edilen bu vakitten önce gerçekleştiği sürece hakiki (astronomik) vakitle amel edilecek, yatsının hakiki vakti gecenin üçte birinden sonra gerçekleşiyor ise, gecenin üçte biri yatsı namazının vakti olarak esas alınacaktır. Şekil 1'de, şer'i gecenin tayini ve hadis ışığında bu gecenin ikiye (kesik çizgili) veya üçe bölünmesi gösterilmektedir.³⁴⁹

Şekil 1. Gecenin İkiye/Üçe Bölünmesi

İmsak vaktine ilişkin olarak, fecr-i sadık oluşumu gökyüzünde müşahade edilebildiği sürece buna itibar edilmesi uygundur. Bu nedenle Diyanet İşleri Bşk.lığı fecr-i sadık astronomik olarak hesaplanabiliyorsa bu vakti esas almış, vaktin hesaplanamadığı dönemlerde ise vaktin hesaplanabildiği en son güne ait vakti uygulama yoluna gitmiştir. Örneğin Oslo'da 23 Nisan ilâ 21 Ağustos günleri arasında imsak oluşmamakta; yani GDA -18°ye ulaşmamaktadır. Bu nedenle Diyanet Takvimlerinde bu günlere ait imsak vakti, vaktin olduğu en son gün olan 22 Nisan'daki imsak vaktidir. Güneşin nispeten yatay bir seyir izlediği uç enlemlerde (49° ve yukarısı), güneşin en düşük dikey açıya sahip olduğu astronomik geceyarısında güneş açısı çok yavaş

³⁴⁹ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

değiştüğinden, şafağın oluştuğunu gözlemlemek çok zordur. Örneğin 49° enlemde 21 Haziran günü geceyarısı -17,5° olan GDA, geceyarısından yarım saat sonra bile ancak 0,3° değişerek -17,2° olmaktadır. Daha yukarı enlemlerdeki açı değişimi daha da azdır. Bu nedenle geceyarısına çok yakın (astronomik) imsak vakitlerinin müşahade edilemeyeceğini değerlendirmekteyiz. Bu açıdan, en son oluşan vaktin kullanılması yerine imsak vaktinin astronomik geceyarısına en fazla yarım saat yaklaşmasına izin verilen bir yöntemin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Bu yöntemle göre imsak vaktinin hiç oluşmadığı veya geceyarısına çok yakın olduğu durumlarda imsak vakti olarak geceyarısının yarım saat sonrası esas alınacak ve yatsı vakti de buna göre takdir edilecektir. Diğer bir husus da yatsı ve imsak vaktinin hesaplanmasında kullanılacak dikey açının tayinidir. Bu açının yüksek tutulması durumunda hiç oluşmayan vakitler, daha düşük dikey açılar referans alındığında oluşmakta veya çok dar olan vakitler genişlemektedir. Örneğin yatsı için bu açının -17°den -15°ye alınması durumunda, Münih'te yatsının (teravih ve sahur) astronomik süresi 99 dakikadan 170 dakikaya uzamaktadır. Kırmızı şafağı esas alıp -10° kabul ettiğimizde ise 290 dakikaya yükselmektedir.³⁵⁰

2.1.21.2.Vakitlerin oluşmaması

İlâhî hitabın gereği bütün Müslümanlar, günde (24 saatte) 5 vakit namazı kılmakla mükelleftirler. Dünyada, bazı bölgelerde bazı vakitler tam olarak oluşmasa da, kutuplara yakın bölgelerde günlerce, hatta aylarca güneş doğmasa veya batmasa da bir gün 24 saattir ve tarih değişimi de buna göre olmaktadır. Bu sebeple, bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyorsa veya tam olarak belirlenemiyorsa, takdir yapılarak namazlar kılınır. Nitekim bu mesele, Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından “Deccal hadisi” diye bilinen bir hadis ile izah edilmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) , *“Deccal yeryüzünde 40 gün kalacaktır. Bu kırk günün bir günü bir yıl gibi, bir günü bir ay gibi, bir günü bir hafta gibi, diğer günleri ise normal günleriniz gibi olacaktır.”* deyince ashap, uzun günlerde bir günlük namazın yeterli olup olmadığını sormuşlar, bunun üzerine Hz. Peygamber *“Hayır bir günlük namaz yeterli değildir; namaz vakitlerini takdir edersiniz.”* buyurmuştur.³⁵¹ Bu hadis, vakitlerin oluşmamasının namazı düşürmeyeceğini ve vakit oluşmayan bölge ve

³⁵⁰ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr, 02.02.2011.

³⁵¹ Müslim, Kitabul-Fiten ve Eşrâtus-Sâat 20.

zamanlarda vakitlerin takdir edilerek namazın kılınması gerektiğini açıkça göstermektedir.³⁵²

15/06/2006 da Din İşleri Yüksek Kurulu, 15/06/2006 tarihinde Dr. Muzafer Şahin'in başkanlığında toplanarak namaz vakitlerinin oluşmadığı bölgeler ile yatsı namazı vaktinin geç olduğu bölgelerde namaz vakitlerinin tespiti konusunu görüşmüş ve yapılan müzakerelerden sonra kısaca şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. 66° - 90° enlemleri arasında kalan bölgelerde gündüz veya gecenin oluşmadığı (güneşin tamamen veya kısmen batmadığı/doğmadığı) dönemlerde, gündüz ve gecenin olduğu 64° enleminin esas alınarak en kısa gece veya gündüzün 3 saat kabul edilmesinin uygun olduğuna,

- Bu bölgelerde, gecenin oluşmadığı dönemlerde, güneşin batışından 1 saat sonra yatsı vaktinin, 2 saat sonra da imsakin başlamasının, Gecenin oluşup üç saatten fazla sürdüğü dönemlerde, vakit alameti belirlenemediği takdirde, güneşin batışı ile doğuşu arasındaki sürenin 1/3'i güneşin batışına eklenerek yatsı, 2/3'si eklenerek imsak vakitlerinin takdir edilmesinin, Uygun olduğuna, ancak imsak alameti açıkça görüldüğünde, ona uyularak amel edilmesi gerektiğine,

- Bu bölgelerde gündüzün oluşmayıp takdir edildiği dönemlerde ise, öğle namazının vakti için, takdir edilen gündüzün ortasına 4 dakika ilave edilmesi ve takdir edilen öğle ile akşam namazının ortası da ikindi namazının vakti olarak belirlenmesinin uygun olduğuna,

2. Gündüz ve gece oluşmakla birlikte, yatsı veya imsakin oluşmadığı veya akşam şafağının çok geç batıp fecrin erken zuhur ettiği bölgelerde ise, güneşin batışıyla fecrin doğuşu arasındaki süre üçe bölünüp güneşin batışına eklenerek yatsının en geç oluşma vaktinin hesaplanmasına, yatsının gerçek vakti bundan önce gerçekleştiği sürece hakiki vakitle amel edilmesinin, şafağın kaybolmasının gecenin üçte birinden sonra gerçekleşmesi halinde ise, gecenin üçte birinin yatsı namazının vakti olarak kabul edilmesinin uygun olduğuna, takvimlerin bu kriterler doğrultusunda hazırlanmasına, fecrin oluşmadığı dönemlerde, en son oluşan vaktin, tekrar fecir oluşuncaya kadar dondurulmasına,

3. İlmi verilere göre şafağın kaybolması/oluşması astronomik tandan daha düşük derecelerde olduğundan ve bunun tespit edilerek takvimlerde uygulanması halinde,

³⁵² Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

özellikle kuzey ülkelerinde önemli bir rahatlık meydana getireceğinden, yatsı ve imsak vakitlerinin hangi derecelerde oluştuğunun tespit edilmesine yönelik rasatlar yapılmasına,

4. Buna rağmen yatsının çok geç oluşup, çalışanların sıkıntıya düşmeleri durumunda akşam ile yatsı namazının akşam namazının vaktinde birleştirilerek kılınabileceğinin kendilerine bildirilmesi yararlı olacağına,

5. Hazırlanacak takvimlerin toplumda kabul görmesi, namazların cem'i konusunda halkın aydınlatılması ve uygulamada karşılaşılabilecek problemlerin tespiti ve çözümü amacıyla, özellikle yurtdışı personelimizin eğitimine yönelik seminerler düzenlenmesinin yararlı olacağına, Karar verildi.”³⁵³

Alınan bu kararların ardından uygulamada ortaya çıkan bir takım sıkıntıları bertaraf etmek için 10–11.06.2009 de bu konuyu görüşmek amacıyla din işleri yüksek kurulu yeniden bir araya gelerek daha önce alınan kararlarda kısmi değişiklik yoluna gitmiştir. 2009 yılında alınan bu karar aşağıda yer almaktadır:

a. 45. Enlemin ötesinde Yatsı namazı vakti hesaplanırken 31.05.2007 tarih ve 48 sayılı Din İşleri Yüksek Kurulu kararında belirtildiği şekilde şer’î gecenin(Güneşin batışı ile fecri sadık arasındaki sürenin) üçte biri ile yatsı vaktinin belirlenmeye devam edilmesine oybirliği ile, ancak;

b. 45. Enlemden sonra, Şer’î gecenin üçte birinin 1 saat 20 dakikadan sonraya kaldığı bölgelerde ve dönemlerde yatsı namazı vaktinin başlangıcının akşam namazı vaktinden itibaren 1 saat 20 dakikayı geçmeyecek şekilde takdir edilmesine oy çokluğu ile,

c. İmsak vaktinin, Mart-Eylül ayları arasında zaruret ve ihtiyaca binaen günün (a ve b maddeleri doğrultusunda) takdir edilmiş akşam-yatsı aralığına derece farkı dolayısıyla 10 dakika eklenerek bu sürenin güneşin doğuş saatinden çıkarılmak suretiyle takdirle belirlenmesine, takdire geçişin de tedrici olarak sağlanmasına oy birliği ile,

d. 62. Enlemin ötesinde 62. enlemin vakitlerinin kullanılmasına oy birliği ile karar verilmiştir.³⁵⁴

Alınan bu son kararlar doğrultusunda hareket edilmeye başlanmıştır. Yalnız şunu da belirtelim ki Sayın Abdulaziz Bayındır Hoca ekibiyle birlikte Tromso’da, 3 günlük bir inceleme sonucunda uç enlemlerde de namaz vakitlerinin oluştuğunu basın

³⁵³ www.diyaret.gov.tr 13.01.2011.

³⁵⁴ www.diyaret.gov.tr. 01.05.2011.

toplantısıyla duyurmuştur. İnceleme yapılan bölgede yatsı ve sabah namazı vakitlerinin açık bir şekilde gerçekleştiğini kaydeden Bayındır, şunları söylemiştir:

*“Beş vakit namaz, Türkiye’de hangi şartlara göre tespit ediliyorsa orada da tespit ediliyor. Dünyada ilk kez böyle bir incelemeyi gerçekleştirmiş bulunuyoruz. Karşılaştığımız sonuçlar çok mutluluk verici, çünkü gözlemlerimizle, Kur'an-ı Kerim’de belirtilenler tamamen örtüşüyor. Çalışmamızın amacı Tromso gibi özellikler taşıyan bölgelerin, takvim, internet ya da başka bölgelerin namaz saatlerinden bağımsız bir şekilde görülebilmesi ve Kur'an-ı Kerim’de bildirildiği gibi ortaya koymaktır”.*³⁵⁵

Bayındır Hoca daha sonra 29 Temmuzda yaptığı basın açıklamasında kutuplarda oruç ve namaz vakitlerini tespit etmek için güneşin sürekli ufku altında olduğu Ocak ayında ve güneşin hiç batmadığı Haziran ayında Norveç’in Tromso şehrine gittiklerini, kutup bölgesiyle ilgili güzel kriterleri belirlediklerini ve bunların kur'an ve sünnetle örtüştüğünü; ayrıca insanların günlük yaşayışlarını rahatça idame ettirmelerine olanak vereceğini belirtmiştir. Bayındır, Kur'an-ı Kerim’e göre gecenin akşam, uyku ve dinlenme bölümü olan gece ortası ile tan yerinin ağarmasından güneşin doğmasına kadar geçen süre olmak üzere 3 bölüme ayrıldığını aktararak, açıklamasına şöyle devam etmiştir:

“Kutuplarda gecelerin karanlık olmayabileceğini gösteren ya da beyaz gecelerin olabileceğini gösteren ayetler var. Mevcut namaz vakitleri anlayışında insanların dinlenmesine imkân verilmiyor. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığının 1 Ağustos’ta Tromso için ilan ettiği namaz vakitlerine göre, imsak saati 02.30, yatsı da 23.00’da oluyor. Bu süreler arasında 3,5 saatlik bir ara var. Bu aralıkta insanların dinlenmesi, yemek yemesi ve oruca başlaması mümkün değil. Ekvatorda yılın tamamında güneş dik açı yapıyor, gece ve gündüzün uzunluğu sürekli 12 saat oluyor. Kutuplarda güneş kutba hep paralel olduğu için orada da gece ile gündüzü 12 saat saymak gerekir. Gecenin 3 bölümden oluşması için 45 dereceden kutba doğru gündüzlerin sürekli kısalması gerekir. Buradaki ölçüler ekvatora geri dönüş gibi olmalıdır. Yani 50 derecede 40 derece enleminin, 60 derecede 30 derece enleminin, 70 derecede 20 derece enleminin, 80 derecede 10 derece enleminin, 90 derecede de ekvatorun vakitleri geçerli kılınmalıdır. Çalışmalarımız devam ediyor, ancak 1 Ağustos’ta Tromso’da uygulanması gereken oruç vakti imsak için 05.32, iftar için

³⁵⁵ Zaman Gazetesi 28.01.2011.

19.19. Böylece oruç tutulması gereken zaman yaklaşık 14 saat oluyor. Gece de dinlenmek için 10 saat kalıyor.”

Bayındır, şimdiye kadar yapılan takvim çalışmalarında gecenin dinlenmeye elverişli olarak değerlendirilmediğini savunarak, “Yaptığımız çalışmayla kutup bölgelerinde namaz kılmak ve oruç tutmak ızdırap olmaktan çıkıp zevke dönüşecek ve birçok insan oruç tutmak için yazın o bölgelere gidecektir” demiştir.³⁵⁶

Yapılan bu çalışmalar sonucunda uç enlemlerde namaz vakitlerinin netlik kazanmasını umut ediyoruz.

2.2.ORUÇTA VAKİT

2.2.1.Orucun Tanımı

Arapça “Savme” kökünden gelen savm kelimesi sözlükte “Bir şeyden kendini tutmak ve onu terk etmek”³⁵⁷ anlamına gelir. Bu kelimenin dilimizdeki karşılığı olan oruç aynı zamanda “İmsak vaktinden iftar vaktine kadar yemek, içmek ve cinsi münasebetten uzak durmak” demektir.³⁵⁸

2.2.2. Orucun Mahiyeti, Önemi ve Hikmeti

Oruç kitab, sünnet ve icma ile sabittir. Kur'an-ı Kerim'de “Ey müminler, sizden önceki ümmetlere olduğu gibi, günahlardan arınasınız diye, sayılı günler olarak oruç tutmak size de farz kılındı. İçinizden kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutar. Oruca dayanamayanların bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir. Kim gönüllü olarak bundan daha fazlasını verirse, bu onun için daha hayırlıdır. Ayrıca, eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Ramazan ayı ki, o ayda Kur'an, insanlara yol gösterici, doğru yolailetici, eğri ile doğruyu birbirinden ayredici olarak indirildi. İçinizden kim bu aya yetişirse onu oruçla geçirsin. Kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutsun. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bu sayılı günleri tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdi diye kendisini tekbir etmenizi (ululuğunu dile getirmenizi) ister, ola ki, O'na şükredersiniz.”³⁵⁹

³⁵⁶ Haber Yolcusu, (29.07.2011), Erişim Tarihi: 29.07.2011, <http://www.haberyolcusu.com>.

³⁵⁷ İbn Manzur, “Savm”, II,496.

³⁵⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.534.

³⁵⁹ 2.Bakara:183–185.

Ayette bazı durumlarda orucun erteleneceği veya fidye ile telafi edileceği şeklinde bir kolaylık sağlanırken diğer yandan “*eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır*” açıklamasıyla da zarara yol açmayacağı anlaşılan hallerde orucun büyük bir fırsat olduğu ve bunu kaçırmamak için ortaya konan iradenin büyük bir değer taşıdığı belirtilmektedir. Ayrıca insanın karşılaştığı birçok sıkıntının temelini, mideye bağlı isteklerin ve cinsel arzuların aşırılığını önleyememek oluşturur. Bu isteklerin dengede tutulabilmesi ve taşkınlık eğilimi gösterdiğinde frenlenebilmesi için bilinçaltının sürekli biçimde denetlenmesi gerekir. Bu ise ancak ciddi bir irade eğitimiyle mümkün olur. Oruç bu eğitimin sıkı bir disiplin içinde yürütülebilmesi için çok uygun bir psikolojik ortam meydana getirir; yanlış istekleri kırar, insanı sahip olduğu bedeni ve ruhi potansiyeli kendisine ve başkasına yararlı işlerde değerlendirmeye yönlendirir.³⁶⁰ Hayatın belirli bir döneminde bir defada tutulan bir oruçla iradeyi eğitmenin sağlanamayacağı açıktır. Dolayısıyla oruçta insan ömrünün en büyük zaman birimi olan yıl esas alınmış ve yılın belirli bir bölümünün oruçla geçirilmesi istenmiştir. Hadis-i şerifte “*Ramazan ayını, hilali görmedikçe veya sayıyı ikmal etmedikçe öne alıp başlatmayın.(Hilali görüp veya sayıyı tamamladıktan)sonra müteakip hilali görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar orucu tutun*”³⁶¹ buyrularak orucun vakti tayin edilmiştir. Kur'anı kerimde de orucun sayılı günlerde olduğu belirtilerek bu noktaya temas edilmiştir.

Oruç, güneş yılına göre değil kameri yıla göredir. Bu ikisi arasında bilindiği gibi ortalama onbir gün fark vardır. Tıpkı namazın günün her anında dünyada kılınması gibi oruç da her mevsimde tutulsun, müminler arasında uzun ve kısa sıcak ve soğuk günlerde eşitlik sağlansın diye Allah ve rasulü bu ibadetin kameri seneye göre yerine getirilmesini emretmişlerdir. Böyle olmasaydı, orucun farz kılındığı dönemde kuzey yarımkürede ramazan ayı yaz mevsimine rasladığı için her sene kuzey yarım kürede çok sıcak ve uzun günlerde oruç tutulurken, güney yarım kürede her sene kış mevsiminde ve en kısa günlerde bu ibadet yerine getirilirdi. Bu ise müminler arasında bölgelere göre ibadet konusunda bir adaletsizlik ve eşitsizlik doğururdu. Ancak bütün dünya milletlerine gönderilen İslam, dünyanın coğrafi durumunu dikkate alarak orucun her

³⁶⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, “Oruç”, *DİA*, DİB Yay. İstanbul 2007, XXXIII,417.

³⁶¹ Ebu Davud, Savm 6.

dokuz yılda ayrı bir mevsimde tutulmasını ayarlamış ve ibadette de en güzel ve doyurucu eşitliği getirmiştir.³⁶²

2.2.3.Orucun Çeşitleri

Hanefilere göre oruçlar, farz, vâcib ve nâfile çeşitlerine ayrılır:

Farz olan oruçlar muayyen ve gayr-i muayyen olmak üzere iki türdür. Muayyen olan farz oruç Ramazan orucu iken gayr-i muayyen olan farz oruç ise, Kazaya kalan Ramazan orucu ile keffaret olarak tutulacak oruçlardır.

Vâcib olan oruçlar da Muayyen olan vacip oruç ve Gayr-i muayyen olan vacip oruç olmak üzere iki nevidir. Muayyen olan vacip oruç Muayyen bir günde tutulması nezredilmiş bulunan (adanmış olan) oruçtur. Gayr-i muayyen olan vacip oruç ise her hangi bir gün, herhangi bir hafta veya ay tutulmasına nezredilen oruçlardır.³⁶³

2.2.4.İslamda Orucun Farz Oluşu

İslamdan önce kureyşliler aşure günleri oruç tutarak Kabe'ye örtü giydirirlerdi. Hz Muhammed (sas) de o gün oruç tutardı. Efendimizin Medineye hicretinden sonra Yahudilerinde o gün oruç tuttuğunu gördü. Bunun sebebini sorunca Hz Musanın o gün firavunun elinden kurtulduğunu söylemeleri üzerine “O halde biz Hz Musaya uymaya daha layıgız” buyurdu. Nitekim Medine de de oruç tutarak ashabına da tutmalarını emretti. Hicretin ikinci yılı şaban ayının onunda ramazan orucu farz kılınınca³⁶⁴ aşure orucunu tutmak müstehab oldu. Hicretin onbirinci yılında insanlar Hz Peygamber (sas)e “Yahudiler o güne zaten çok saygı gösteriyorlar” deyince, Hz Peygamber(sas): “Gelecek yıl ayın onuncu günü yerine dokuzunda oruç tutacağım” buyurdu. Ama ne yazık ki, o sene vefat etti.³⁶⁵

Ramazan orucu bu ümmete farz kılındığında ashab-ı kiram akşam iftarından sonra uyumadan önce yer içer ve gerekirse cinsel yaklaşımda bulunurdu. Uyuduktan sonra fecir doğmadan önce uyansalar bile artık bir daha yiyip içemez ve cinsel ilişkide bulunamazlardı. Allah (cc) bunu hafifleterek: “*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi*

³⁶² Yıldırım, II,191–192.

³⁶³ Feteva-i Hindiyye, II,5.

³⁶⁴ Makdisi, IV,405.

³⁶⁵ Bütün bu olaylara Buhari, Müslim ve Ebu Davud'un oruçla ilgili bölümlerinde genişçe yer verilmiştir.

kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı”³⁶⁶ mealindeki ayeti indirdi.³⁶⁷

2.2.5.Orucun Zamani

Orucun zamanıyla ilgili meselelere gelince ramazan ayının ve imsak vaktinin ne zaman başlayacağı ve sona ereceği konularına temas etmek yerinde olacaktır:

2.2.5.1.Ramazan Ayının Sübutu

Kuranı kerimde “*Allah katında ayların sayısı 12’dir*” anlamındaki ayette geçen “Şehr” kelimesi arap dilinde ayın dünya etrafındaki bir tam turuna verilen isimdir. Bu anlamda kuranı kerimde bahsedilen 12 aylık süre kameri yıl dediğimiz ay senesidir. Böylece, oruç, hacc gibi belirli zamanlara tahsis edilen ibadetlerin zamanlarının tayini kameri yıl esasına göre yapılacak demektir.³⁶⁸

Âlimler kameri ayların bazen yirmidokuz, bazen de otuz gün sürdüğü noktasında ve Ramazan ayı başlayış ve bitişinin de ancak hilalin görülmesi ile tesbit edildiğinde müttefiktirler. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz, “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz ve hilâli gördüğünüzde orucu bırakınız*”³⁶⁹ demiş ve bundan, ay yüzeyinin tamamen kararmasından sonra bir kenarından tekrar ışıklanmaya başlamasını kastetmiştir. Ancak bununla ilgili olarak iki konuda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bunlardan biri havanın kapallılığında ayın görülememesi durumu diğeri ise hilâl’in görülme vaktidir.³⁷⁰

2.2.5.1.1. Havanın Kapallılığında Ayın Görülememesi

Cumhur, “Eğer Ramazan’ın başında hava kapalı olursa ondan önceki Şaban ayı otuz gün sayılır ve otuzbirinci gün Ramazan’ın başlangıcı olur ve eğer sonunda kapalı olursa otuz gün tamamlanır” demiştir. Ibn Ömer ise “Eğer kapalı olan, aybaşının hilâli ise ertesi gün -ki buna şekk günü denilmektedir- oruç tutulur” demiştir. Selefden bazısının “Eğer hilâl kapalı olursa ay ve güneşin seyri ile hesaplamaya başvurulur” dediği rivayet olunmuştur. Bu, Tabiin’in büyüklerinden Mutarrif b. Şureyh’in görüşüdür. Ibn Şureyh de İmam Şafii’den “Ay dereceleri ve yıldızlar bilimi ile uğraşan kimse eğer

³⁶⁶ 2.Bakara: 187.

³⁶⁷ Yıldırım, II,190.

³⁶⁸ Hayreddin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, I,127.

³⁶⁹ Müslim, Sıyam 2; Tirmizî, Savm 5.

³⁷⁰ İbn Rüşd, II,24.

yaptığı hesap neticesinde ona, eğer hava kapalı olmasaydı hilâl görülecekti diye kesin bir inanç hâsıl olursa bu inanca göre oruç tutar ve tuttuğu oruç yerindedir” dediğini bildirmektedir. Bu ihtilâfların sebebi Peygamber (s.a.s).Efendimiz'in: “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz ve hilâli gördüğünüzde orucu bırakınız. Şayet çevreniz kapalı olursa onu takdir ediniz*”³⁷¹ hadisindeki kapalıdır. Cumhur, “Onu takdir ediniz”, “Ramazan hilâli için önceki ayı otuz gün farzediniz, demektir” demiştir. Kimisi “Hilâl için takdir etmek hilâli hesapla bulmaktır” demiştir. Kimisi de “Bu sözün mânâsı Hilâlin yenilendiğini farzederek ertesi günü oruç tutunuz, demektir” demiştir ki bu - yukarıda söylediğimiz üzere- Ibn Ömer'in görüşüdür. Fakat bu mânâ ile lafız birbirinden oldukça uzaktır. Âlimlerin çoğunu yukarıdaki şekilde hadisi tefsir etmeğe sevk eden sebep İbn Abbas'ın sabit olan, “Şayet çevreniz kapalı olursa, Şaban'ı otuz (gün) olarak tamamlayınız” şeklindeki rivayetidir. Çünkü yukarıdaki rivayet her ne kadar kapalı ise de, bu rivayet açıktır. Kapalıyı açığa göre tefsir etmek ise bütün ulemanın ittifakı ile gereken bir yoldur. Zira usûl ulemasına göre müfesser ile mücmel rivayetler arasında hiçbir zaman çelişme olamaz. Kısacası, cumhurun görüşü -Allah bilir- hakikate daha yakındır.³⁷²

2.2.5.1.2. Hilâl'in Görülme Vakti

Hilalin görülme vaktiyle ilgili bir takım ihtilaflı konular bulunmaktadır. Şöyle ki; öğleden önce görülen ramazan hilali, ayın görüldüğü öğrenildiği zaman, ayı gördüklerini haber verenlerden bu haberin kabulü için kaç kişi olmaları gerektiği, memleketlerden herhangi birinde ramazan hilalinin görülmesinin diğer memleketlerdeki için de bağlayıcı olup olmaması ve ramazan hilalinin gözle görülmesinin şart olup olmaması noktasında âlimlerin farklı görüşleri vardır. Bunlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Âlimler, öğleden sonra görülen hilâlin ertesi gün için geçerli olacağı noktasında ittifak etmişlerdir. Fakat öğleden önce görülen hilal konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik, İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife'ye göre öğleden önce görülen hilal de akşamüzeri görülmüş gibi ertesi gün için geçerli olmaktadır. Ancak İmam Ebû Yûsuf, “*Eğer hilâl, öğleden önce görülürse geçen geceye, öğleden sonra görülürse gelecek geceye aittir*” demiştir. Bu ihtilâfın sebebi; deneme ile tesbiti

³⁷¹ Müslim, Sıyam 2; Tirmizî, Savm 5.

³⁷² İbn Rüşd, II,25.

mümkün olmayan bir şeyi deneyemeyip rivayetlere başvurmalarıdır. Bu hususta, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den herhangi bir rivayet gelmemiştir. Ancak biri âmm, biri de müfesser olmak üzere Hz. Ömer'den iki eser gelmiştir ki kimisi âmm olan eseri, kimisi de müfesser olan eseri tercih etmiştir. Âmm olan eser, A'meş'in Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'den rivayet ettiği eserdir. Şakîk şöyle söylemiştir: Biz Hanıkayn'da idik. Bize Hz. Ömer'den bir mektup geldi. Mektupta “Hilâllerin hepsi aynı ölçüde değildir, bazen büyük, bazen küçük olur. Gündüzün hilâli görürseniz -önceki gece onu gördüklerine dair iki kişi şahitlik etmedikçe- orucunuzu bozmayınız” diye yazılı idi. Hâss olan eser de Süfyan Sevrî'nin Şakîk'ten rivayet ettiği eserdir. Bunda da Hz. Ömer, “Bazı kimselerin öğleden sonra hilâli gördükleri için oruçlarını bozduklarını işitmişti. Bu hareketlerini doğru bulmayıp onlara: Hilâli gündüzün öğleden önce görürseniz yiyiniz, öğleden sonra görürseniz yemeyiniz diye mektup yazdı” denilmektedir.³⁷³

İhtilafların sebeplerinden biri de ayın görüldüğü öğrenildiği zamandır. Çünkü bu bilginin -his ve haber olmak üzere- iki yolu vardır. His yolu ile bilgi hâsıl olduğunda, Atâ b. Rebah'tan başka, bütün âlimler “Ramazan ayını bizzat gören kimse oruç tutmak zorundadır” demişlerdir. Atâ ise “Kendisi ile birlikte başkası da görmedikçe tutamaz” demiştir. Şevval hilâlini gören kimse hakkında da ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik, İmam Ebû Hanife ve İmam Ahmed, “Yiyemez” derken, İmam Şafii “Yer” demiştir. Hâlbuki bu ihtilâfın hiçbir mânâsı yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) , oruç tutmayı da, orucu yemeyi de ayı görmeğe bağlamıştır. Görmek ise ancak his ile olur. Eğer haber yolu ile hâsıl olan bilgi halinde oruç tutmanın vücubunda icma bulunsaydı, haber halinde oruç tutmanın vücubu uzak bir hüküm olurdu. Zira hadisin zahirine uygun değildir. Ramazan ve Şevval hilâlleri arasında ayırım yapmalarının sebebi ise, fesat ve yalancılığa meydan vermeme düşüncesidir. Çünkü bazı kimseler, ayı görmedikleri halde -yiyip içebilmek için- gördüklerini uydurabilirler. Bunun içindir ki İmam Şafii: “Eğer kişi uydurulmuş olmaktan şüphe ederse Bayram namazını kılar, fakat yemek içmekten sakınır” demiştir.³⁷⁴

Bilginin ikinci yolu olan habere gelince: Âlimler, ayı gördüklerini haber verenlerden bu haberin kabulü için bunların kaç kişi ve nasıl olmaları şarttır, diye ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki;

Şafiilere göre gökyüzü açık olsun kapalı olsun adil bir kimsenin görmesiyle

³⁷³ İbn Rüşd, II,26–27.

³⁷⁴ İbn Rüşd, II,27.

ramazan sabit olur. Hanbelîlere göre adil bir mükellefin ramazan hilalini gördüğünü bildirmesi gerekir. Hanefilere göre eğer gökyüzü kapalı ise bir kişinin hilali görmesi, gökyüzü açık ise kalabalık bir cemaatin görmesi gerekir. Malikiler hilali görmeyi üç kısma ayırır. Birincisi iki adil kimsenin görmesi, ikincisi büyük bir cemaatin görmesi. Bu iki surette ramazan sabit olur üçüncüsü bir kişinin görmesi. Bu durumda da ramazan sadece hilali gören ile onu tasdik eden hakkında sabit olur.³⁷⁵

Memleketlerden herhangi birinde ramazan hilalinin görülmesinin diğer memleketlerdeki için de bağlayıcı olup olmaması noktasında da ihtilaflar bulunmaktadır. Bu konu fıkıh literatüründe Kameri ayların başlangıcının, ülke farklılığı itibariyle değişiklik arzemesi olarak bilinen *İhtilaf-ı Metali* olarak ifade edilmektedir. Cumhura göre “*İhtilaf-ı Metali’a itibar yoktur*” bazılarına göre ise itibar edilir. Şöyleki bir şehir halkı ayı görerek otuz gün ramazan orucunu tutsa diğer bir şehir halkı da ayı görerek yirmidokuz gün oruç tutsa ve iki şehir arası da yakın olup her ikisinde de hilal aynı zamanda doğsa, yirmidokuz gün tutanlara bir gün oruç kaza etmesi gerekir. Fakat şehirler birbirine uzak olursa böyle bir kaza orucu söz konusu olmaz.³⁷⁶

Ramazan hilalini gözle görmekle ilgili ihtilafa gelince sözü edilen hadislere baktığımız zaman rü’yet kelimesinin “*gözle görmek*” veya gözle görmüş gibi kesin bilgi ifade eden “*Hesapla tesbit*” anlamını içine alıp almadığı konusudur. Fıkıh kitaplarına baktığımızda genel olarak muvakkit ve müneccimlerin hesaplarına itibar edilmemesi gerektiği konusunda yaygın bir görüş vardır. Ancak bunun o dönemlerde henüz gelişmemiş olan ve biraz da mitoloji ve efsanelerle karışık bir halde bulunan astroloji ile iştigal eden müneccimler hakkında olduğunu söyleyebiliriz. Günümüze baktığımızda son derece gelişmiş bulunan tekniğin de yardımcı olduğu astronominin çok basit bir alfabesi mesabesindeki ay hesaplarının kesinliği konusunda tereddüte düşmek yersizdir. Öyle ki Hanefi ve Şafii fakihlerinden bazıları muvakkit ve müneccimlerin kesinlik ifade eden hesaplarına itimad edilebileceğine kail olmuşlar ve bizzat kendileri onlara itimad ederek gerektiğinde bizzat müracaatlarda bulunmuşlardır.³⁷⁷

³⁷⁵ İbn Hacer Askalani, *Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neş., İstanbul ts, II, 415; Ceziri, (Terc.: Hasan Ege), II,11-13; Ayrıca bkz. İbn Rüşd, II,27-29.

³⁷⁶ İbn Hacer, II,415-416.

³⁷⁷ Karaman, I,128.

2.2.5.1.3.Şevval Hilalinin Görülmesi

Ramazanın yirmi dokuzunda, şevvalin hilâli gözetlenir. Şevval hilâlini bir kişinin görmesine itibar edilmez. İbâdetle ihtiyat kabul edilir. Şayet, bu durumda iftar edilirse, kefareti değil kaza gerekir. Hava kapalı olduğu zamanda da, şevval hilâlinin görülmesi hususunda bir kişinin şahidliği kabul edilmez. Ancak, iki erkeğin veya bir erkekle iki kadının şehâdeti kabul edilir. Ayrıca, bu hususta hem hürriyet ve hem de şehâdet lafzı şarttır. Vali veya hâkim bulunmayan bir belde; karanlık ve bulutlu bir havada, iki kişi şevval hilâlini gördüklerini söyleseler, buradaki insanların iftar etmelerinde bir sakınca yoktur. Bir kişinin şehâdetiyle oruç tutanlar, oruçlarını otuz güne tamamladıkları halde, ayı görmemiş olurlarsa, iftar etmezler. Hasan'ın Ebû Hanîfe (ra)'dan rivayet ettiğine göre, böyle yapmak İhtiyata uygundur. İmâm Muhammed (ra)'a göre ise, bu kimseler iftar ederler. Bu ihtilâf, şevval ayının hilâli, hava açık olduğu halde görülmediği zamandır. Fakat hava kapalı olur da hilâl görülmezse, o kimselerin İftar edecekleri hususunda ihtilâf yoktur.” demiştir. Kapalı havada, iki şahit ramazan hilâline şahitlik etse ve hâkim de şehâdetlerini kabul etmiş bulunsa; otuz gün oruç tutulduğu halde şevval hilâli görülmese, eğer hava bulutlu ise, ittifakla ertesi gün iftar edilir. Bu durumda hava açık olsa bile yine iftar edilir. Şahitler şaban ayının yirmidokuzunda ramazan hilâlini gördüklerine şahitlik edip : “Sizin oruca başlamanızdan bir gün önce hilâli gördük.” deseler; eğer bu şahitler aynı şehirde bulunuyorlarsa, onların bu şahitliklerini kabul etmemek uygun olur. Çünkü bunlar, hesabı terk etmişlerdir. Ancak, bu şahıslar uzak bir yerden gelmiş iseler, töhmetin kaldırılmış olmasından dolayı şahitlikleri caiz olur.³⁷⁸

2.2.6.İmsak Vakti

*Orucu bozucu şeylerden uzak durmak*³⁷⁹ şeklinde açıklanan imsak vaktinin başlangıcı konusunda ihtilaf edilirken, sonu hakkında “*Sonra orucu geceye kadar tamamlayınız*”³⁸⁰ buyruğu gereği güneşin kaybolduğu zaman olarak âlimler ittifak etmişlerdir.³⁸¹

İlk dönemlerde oruç, kişi yatsı namazını kıldığı veya uyuduğu andan itibaren

³⁷⁸ Feteva-i Hindiyeye, II,18–20.

³⁷⁹ Erdoğan, “İmsak”, s.249.

³⁸⁰ 2.Bakara:188.

³⁸¹ İbn Rüşd, II,30.

başlamaktaydı. Daha sonra Allah (cc) bu ümmete işi hafifletti. “*Sabahın beyaz ipliği(aydınlığı), siyah ipliğinden(karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiye için*”³⁸² ayeti ile orucun başlama vaktini fecrin doğuş anı yaptı.³⁸³

Cumhur, “İmsak vakti tan yerinin ağarması ile başlar derken, kimisi de İmsak vaktinin başlangıcını, “bunu takibeden kızılığın çıkması” şeklinde yorumlamıştır. Bu ihtilafın en büyük nedeni fecr kelimesinin her iki anlama gelmesidir. Tan yerinin ağarmaya başlamasını imsak vaktinin başlangıcı olarak kabul etmek ihtiyata daha uygundur. Ancak imsak vaktinin tan yerinin ağarmasıyla mı, yoksa tan yerinin ağardığının anlaşılmasıyla mı başlayacağı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları tan yerinin ağarmasını kabul ederken bazıları da tan yerine bakan kimsenin bunu ayırt etmesiyle başlayacağını söylemişlerdir. Bu ihtilâfın sonucu şudur: Birinci görüşe göre, tan yerinin ağarmadığını sanarak yiye bir kimse, sonradan ağardığını öğrense, ona kaza gerekmezken diğer görüşe göre kaza gerekir. Bu ihtilâfın sebebi “*Tan yerinde gündüzün beyaz ipliği gecenin siyah ipliğinden tarafınızdan ayırt edilinceye kadar yiyip içiniz*”³⁸⁴ mealindeki ayet-i kerime, “*Siz bunu ayırt edinceye kadar yiyip içiniz*” demek midir, yoksa “*Onu ayırt edebileceğiniz duruma gelinceye kadar yiyip içiniz*” demek midir diye ihtilâf etmeleridir. Çünkü Araplar mecaz olarak şeyin yerine, bazan şeyin neticesini kullanmaktadırlar. Nitekim tan yerinin ağarmasının neticesi onun ayırtilmesidir. Şu halde bu ihtilâfa yol açan, âyet-i kerime'de geçen ve “*Tarafınızdan*” diye tercüme edilen “*Leküm*” kelimesidir. Çünkü bazen tan yeri ağarır da bu ağarma tarafımızdan ayırt edilmeyebilir, yani biz onu fark etmemiş olabiliriz bu durumda yediğimiz zaman o günü kaza etmemiz gerekir mi gerekmez mi sorusu ortaya çıkar. Lafzın zahirine bakılırsa imsakın başlangıcını farketmediğimizden dolayı kaza gerekmez. İmsak vaktinin sonu olan güneşin batışına ve şeriatte tayin edilen başka vakitlere kıyas edilirse kaza etmek gerekir. Çünkü bütün vakitlerde şeran muteber olan şart, vaktin girip çıktığının bilinmesi değil, gerçekte vaktin girip çıkmasıdır.³⁸⁵

Sayın Abdulaziz Bayındır, eskiden çıplak gözle bakılıp ufuk boyunca ışığın yoğunlaştığı görülünce yemeye ve içmeye son verilirken sonraki dönemlerde gözlemin yerini hatalı takvimlerin alması nedeniyle Türkiye’de en az 40 dakika fazla oruç

³⁸² 2.Bakara:187.

³⁸³ Serahsi, III,78.

³⁸⁴ 2.Bakara:187.

³⁸⁵ Feteva-i Hindiyye, II,6; İbn Rüşd, II,30–31.

tutturulduğunu iddia etmektedir. Takvimlerdeki hatanın sebebinin ise Güneşin doğuşundan önceki beş ayrı tan arasında yapılan yanlış seçim olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.³⁸⁶

İmsak vaktinin bitişi olan güneşin batması konusuna gelince güneşin batıp batmaması noktasında tereddüt varsa iftar edilmez. Kişi güneş batmadan evvel orucunu bilerek açarsa o kişiye hem kaza hem kefaret gerekir. Ancak güneş battığını sanarak orucunu bozarsa sadece o günün kazası gerekir.³⁸⁷

Adetli bir kadının, ramazanda gündüzün bir vakti temizlense o günün geri kalan bölümünde -günün başlangıcında oruç tutma ehliyeti olmadığı için- oruç tutması geçerli olmaz. Hanefilere göre böyle bir kadın günün geri kalan kısmında yeme içmeyi bırakmalıdır. Şafii ise gün nasıl başladıysa öyle devam eder diyerek günün geri kalan kısmında da yeme içmeye devam edebilir şeklinde düşünür. Çünkü oruç tutmanın farz olması gibi aynı günde imsakin(yeme içmeyi bırakmanın) farz olması bölünme kabul etmez. Buna göre Şafiiler, gün ortasında çocuk balığ olsa kâfir Müslüman olsa hasta iyileşse vs günün kalan kısmında bu kişilerin imsak yapmaları gerekmez şeklinde düşünürler.

2.2.7.Oruç Tutmanın Mendup Ve Yasak Olduğu Günler

Orucun birinci rüknü olan oruç tutma zamanını -oruç tutulması teşvik edilen, oruç tutulması yasaklanan ve ne teşvik, ne de yasaklanan günler olmak üzere- üç kısma ayırabiliriz. Bu vakitlerin bir kısmında âlimler ihtilaf ederken bir kısmında ittifak etmişlerdir.

Oruç tutulmasının teşvik edildiğinde ittifak edilen gün, aşure günüdür. Ancak aşure günü, Muharrem ayının dokuzuncu günü mü, yoksa onuncu günü mü diye ihtilâf edilmiştir. Bu ihtilâfın sebebi, bu husustaki hadislerin çeşitli olmasıdır. Müslim “*İbn Abbas: 'Muharrem hilalini gördüğünüz zaman dokuzuncu günün sabahını say' dedi. Kendisine: Rasûlullah (s.a.s) Aşure orucunu öyle mi tutardı? diye sordum. Evet dedi*”³⁸⁸ mealinde bir hadis rivayet etmektedir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in aşure günü oruç tuttuğu ve tutulmasını emrettiği zaman kendisine, “*Bugün Yahudi ve Hristiyanlar tarafından kutsal sayılan bir gündür*” diye söylendiği ve kendisinin, “*Gelecek yıl -Allah*

³⁸⁶ Bkz. Süleymaniye Vakfı,(29.09.2009), Erişim Tarihi:02.07.2011, www.suleymaniyevakfi.org .

³⁸⁷ Serahsi, III,81; Feteva-i Hindiyeye, II,8.

³⁸⁸ Müslim, Sıyâm 13,20, no: 1133.

dilerse- dokuzuncu günü tutacağız”³⁸⁹ diye buyurduğu ve fakat gelecek yıla ömrünün vefa etmediği yolunda da bir hadis rivayet olunmuştur.³⁹⁰

İhtilâf edilen günler ise, arefe günü Şevval ayından altı gün ve her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günleridir.

Arefe gününden (Zilhicce ayının dokuzuncu günü) önceki sekiz gün hacılara da hacı olmayanlara da sünnet iken hacıların dua etmeye takatlerinin bulunması için Arefe gününün orucu yalnızca hacı olmayanlara sünnettir. Arefe günü hacıların oruç tutup tutmaması mezhepler arasında az çok ihtilaflıdır şöyleki; Hanbelîlere göre hacı arafatta vakfeye gece duracaksa, oruç tutması mendup gündüz duracaksa mekruhtur. Hanefilere göre hacının zayıf düşmesine sebebiyet verecekse arefe ve tevriye(zilhicce ayının sekizi) günü oruç tutmak mekruhtur. Malikilere göre, tevriye ve arefe günü oruç tutmak mekruhtur. Şafiilere göre, hacı Mekke'de oturuyor da gündüzün arafata gitmişse arefe günü oruç tutması uygun olmaz, geceleyin giderse oruç tutması caizdir. Fakat hacı Mekke'de değil de misafir olursa onun için oruç tutmaması sünnettir.³⁹¹

Şevvalin altı günü hakkındaki ihtilâfa gelince, her ne kadar Peygamber (s.a.s) Efendimizin, “*Kim Ramazan orucunu tuttuktan sonra arkasında Şevval ayından da altı gün tutarsa, bütün yılı oruç tutmuş gibi (sevap kazanmış) olur*”³⁹² diye buyurduğu sabit olmuşsa da İmam Mâlik, ya halkın Ramazan'dan olmayan günleri de Ramazan'dan saymasından korktuğu ya da belki bu hadisi işitmediği veyahut sahih bulmadığı için bu altı gün oruç tutmayı mekruh görmüştür, Hanefilere göre bu orucun haftada iki gün olmak suretiyle dağınık tutulması müstehaptır.³⁹³

Eyyâm-ı bıyz'da (her kameri ayın dolunayla aydınlık olan 13,14 ve 15. günleri)³⁹⁴ oruç tutmak müstehaptır.³⁹⁵ Nitekim Abdullah İbnu Katade, babası(ra)ndan rivayetle “*Rasulullah(sas), bize eyyam-ı bıyzde yani ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmamızı emrederdi ve bunlar yıl orucu vaziyetindedir*”³⁹⁶ derdi. Ancak imam Mâlik, ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmayı, cahiller bu

³⁸⁹ Müslim, Sıyâm 13,20, no: 1134.

³⁹⁰ Şîrâzî, Ebu İshak, *el-Mühezzebe*, Darü'l Kalem, Dımeşk 1992, I,344; İbn Rüşd, II,61.

³⁹¹ İbn Hacer, II,453.

³⁹² Tirmizi, Savm 53; Müslim, Sıyâm 204 no: 1134.

³⁹³ İbn Hacer, II,454; İbn Rüşd, II,61.

³⁹⁴ Mehmed Erdoğan, s.132.

³⁹⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II,627; Feteva-i Hindiyeye, II,29.

³⁹⁶ Ebu Davud, Savm 68(2449).

günlerin orucunu vacib görecekları endişesi ile mekruh saymıştır.³⁹⁷

Peygamberimiz(sas) Pazartesi Perşembe günleri oruç tutmuştur. Nitekim efendimiz(sas) “*Ameller Allaha (cc)pazartesi ve Perşembe günleri arz edilir. Ben amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim*”³⁹⁸ buyurarak bizi de teşvik etmiştir.

Davud orucu olarak bilinen gün aşırı tutulan oruca gelince peygamberimiz(sas) Abdullah b. Amr b. As'ın çok oruç tuttuğunu haber alınca ona, “*Her aydan sana üç gün yetmiyor mu?*” diye söylemiş ve fakat Abdullah 'Ya Rasâlallah, gücüm ondan fazlasına yeter' deyince, “*Öyle ise beş gün olsun*”, demiş ve fakat Abdullah'ın, “*Gücüm ondanda fazlasına yeter*” demesi üzerine, “*Öyle ise yedi*”, “*Öyle ise dokuz*”, “*öyle ise on bir gün olsun*” demiş ve her defasında ‘gücüm ondan fazlasına yeter’ diyen Abdullah yine de ‘Gücüm ondan fazlasına yeter’ deyince: “*Öyle ise Dâvûd (a.s.)’un orucunu tut, onun orucu yılın yarısı idi, bir gün tutar, bir gün tutmazdı*”³⁹⁹ buyurmuştur.

Recep ve şaban aylarında oruç tutmak müstehaptır. Nitekim ümmü Seleme “*Ben Rasulullahın(sav) şaban ve ramazan dışında iki ayı peşpeşe tam olarak oruçla geçirdiğini görmedim*” demiştir.⁴⁰⁰

Oruç tutulması yasaklanan günlere gelince; Yasaklandığında ittifak bulunan günler, Ramazan bayramı ile Kurban bayramının birinci günüdür. Çünkü bu iki günde oruç tutmanın yasaklandığı sabittir. Teşrik günleri oruç tutmanın haram veya mekruh olduğunu kabul edenler vardır. Bu ihtilâfın sebebi, “*Teşrik günleri yiyip-içme günleridir*”⁴⁰¹ hadisinin, bu günler yiyip içme günleri olduğu için bu günlerde oruç tutulamaz demek midir, yoksa bu günlerde yiyip içmek oruç tutmaktan evlâdır demek midir diye tereddüt edilmesidir. Hadisi vücuba hamledenler Teşrik günlerinde oruç tutmak haramdır derken; mendubluğa hamledenler ise mekruhtur demişlerdir. Hadisin vücuba hamledilmesi asıl olduğu halde bunu mendubluğa hamledenler ‘Eğer vücuba hamledilirse, Ebû Said el-Hudrî’nin “Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den, “*İki günde oruç tutmak caiz olmaz: Fıtır(Ramazan bayramının birinci günü) ve nahr günü*”

³⁹⁷ İbn Rüşd, II,64.

³⁹⁸ Tirmizi, Savm 44(747).

³⁹⁹ Buhârî, Sıyâm 30,59, no: 1980.

⁴⁰⁰ Tirmizi, Savm 37(736).

⁴⁰¹ Müslim, Sıyam 144(1141).

buyurduğunu işittim” ⁴⁰² hadisiyle çatışmış olacaktır demişlerdir. Çünkü bu hadisle diğer günlerde oruç tutmak sahihtir şeklinde anlaşılmakta, eğer bu iki günden başka da orucu caiz olmayan günler olsaydı yalnız bu iki günü Rasulullahın zikretmesinin anlamı olmazdı demişlerdir.⁴⁰³

Şekk gününe gelince: Eğer kişi şaban ayının tamamını oruçlu geçirmişse veya daha önceden tutageldiği periyodik oruç günlerinden biri şekk gününe tesadüf etmişse oruç tutabilir ancak böyle bir durum söz konusu değilse tutmamalıdır. Ebu Yusuftan rivayet edilen görüşe göre o günde müftü ve yakın adamları oruç tutarlar. Ama halka da, ramazan hilalinin tesbit edileceği ihtimaline binaen, zeval öncesine kadar oruçlu gibi beklemelerini söyler. Zevalden sonra ise artık oruç tutulmaz. Müftünün kendisi artık kerahet kapsamından çıkacak şekilde oruç tutabilir ancak halk için durum böyle değildir.⁴⁰⁴

Cuma günü oruç tutmak caiz değildir. Cuma günü oruç tutulacaksa bir önceki veya bir sonraki günle Cuma günü birlikte oruç tutulmalıdır.⁴⁰⁵ Rasulullah(sav): *“Cuma gecesini diğer geceler arasında gece namazına tahsis etmeyin, Cuma gününü de diğer günler arasında oruç günü olarak tayin etmeyin, ancak birinizin tutmakta olduğu oruç arasına denk gelirse o hariç”*⁴⁰⁶ buyurmuştur.

Cumartesi günü hakkındaki ihtilâfın sebebi de, *“Cumartesi günü, size farz kılınan oruçtan başka bir oruç tutmayınız”*⁴⁰⁷ diye rivayet olunan hadisin sıhhatinde ihtilâf edilmesidir. Bu hadisi Ebû Dâvûd kaydetmektedir. *“Bu hadis, “Peygamber (s.a.s) bir Cum'a günü Cüveyriyye binti Hars'a uğrayıp onu oruçlu buldu ve kendisine: Dün de oruç tutmuş muydun? diye sordu. Cüveyriye hayır dedi. Peygamber (s.a.s): Yarın da tutacak mısın? diye sordu ve Cüveyriye yine de: Hayır deyince Öyle ise orucunu boz, dedi”*⁴⁰⁸ hadisi ile nesholunmuştur” derler.⁴⁰⁹

İçinde, Allah'ın oruç tutulmasını nehyettiği günlerin bulunması sebebiyle bütün seneyi oruçlu geçirmek de yasaktır. Çünkü Rasûlullah sallallahu aleyhi ve selem

⁴⁰² Ebu Davud, Savm 48.

⁴⁰³ İbn Rüşd, II,63.

⁴⁰⁴ El-Mavsili, I,264.

⁴⁰⁵ Şîrâzî, I,346.

⁴⁰⁶ Müslim, Sıyam 147–148.

⁴⁰⁷ Ebu Davud, Savm 51.

⁴⁰⁸ Buhârî, Savm, 30,63.

⁴⁰⁹ İbn Rüşd, II,65.

şöyle buyurmuştur: “Devamlı oruç tutanın orucu yoktur.”⁴¹⁰ Eğer bayram günleri ve teşrik günlerinde orucunu bozar da kalan günlerde oruç tutarsa, tutmaya gücü yettiği takdirde kerahat kalkar. Tirmizi şöyle demiştir: “İlim ehlinden bir kısmı, kişinin ramazan, kurban ve teşrik günlerinde iftar etmeden bütün sene oruç tutmasını kerih gördüler. Eğer bu günlerde iftar ederse kerahat sınırından çıkmış ve bütün seneyi oruç tutmamış sayılır.”⁴¹¹

Şaban'ın ikinci yarısında oruç tutmaya gelince: Kimisi, 'Mekruhtur' kimisi, 'Caizdir' demiştir. 'Mekruhtur' diyenler, Peygamber (s.a.s) den, “Şaban'ın yarısından sonra, Ramazan gelinceye kadar artık oruç yoktur”⁴¹² diye rivayet olunan hadise bakmışlardır. Caizdir diyenler ise, Ümmü Seleme'nin “Rasûlullah (s.a.s)'ın Şaban ve Ramazan'dan başka iki ay üst üste oruç tuttuğunu görmedim”⁴¹³ hadisine dayanmışlardır.

2.2.8.Oruca Niyetin Zamanı

Her türlü oruç için mümkün oldukça, sabah vakti girmeden önce veya geceden niyet etmek en faziletli olanıdır. Çünkü bu suretle hem mezheplerin bu konudaki ihtilaflarının dışında kalınmış hemde niyet ibadetin başlama vaktiyle aynı zamana getirilmiş olur. Nitekim niyetin hangi vakitte yapılacağı konusu mezhepler arasında ihtilaflı olduğu gibi, niyetin vakti açısından oruç türleri arasında da fark gözetilmektedir.⁴¹⁴

Ramazan orucuna niyetin vakti Ebu Hanife hariç diğer üç imama göre güneşin batmasından fecr-i sadık vaktine kadardır. Ebu Hanife'ye göre gece niyet etmek caizdir. Ancak kişi eğer gece niyet etmemişse zeval vaktine kadar niyet edebilir. Muayyen nezirlerde de durum bu şekildedir. Bu görüşlerin ilkinde teşdid ikincisinde tahfif vardır. Üç imamın görüşünü benimseyerek ihtiyatlı davranmış olurken Ebu Hanife'nin görüşünü benimseyerek de diğer şeri amellere kıyas etmiş oluruz. Çünkü niyetin yeri, istisnalar hariç ibadetlerin başlangıçlarıdır. İkinci görüşün delili ise gündüzün çoğu geçmediyse, nafîle oruçta olduğu gibi oruç esnasında niyet ile iktifa etmektir. Bu görüşe

⁴¹⁰ Nesai, Savm 71.

⁴¹¹ Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*, (Terc.: Ahmed Sarıoğlu), Pınar Yay., İstanbul ts., II,28.

⁴¹² Ebu Davud, Savm 12.

⁴¹³ Tirmizi, Savm, 37(736).

⁴¹⁴ Komisyon, *DİB İlmihal İman ve İbadetler*, DİB Yay., Ankara 2006, I,399.

göre niyete burada fecirden önce vacib değil müstehab deyip orucun sıhhatine değil kemaline tesir eder şeklindedir.⁴¹⁵

Nafile oruca niyetin zamanına gelince İmam Mâlik dışındaki üç imama göre zevalden önce yapılabilir. İmam Mâlik nafile oruç da olsa zevalde niyet edilmez şeklinde düşünür. Üç imamın delili şeriatın sahibinden nafileler hususunda gösterdiği toleransa ait bildirilmiş olana ittibadır. İmam Mâlikin delili ise kişi nafilelerde de farz gibi ihtiyatlı olmalıdır. Nitekim İmam Mâlik, peygamber(sas) “*Fecrin doğuşundan önce oruca azmetmeyen(niyet etmeyen) orucu yoktur*”⁴¹⁶ buyruğuna dayanarak oruç kelimesinin yalnız kullanıldığı için nafileyi de içine alır görüşünü benimser.⁴¹⁷

Bu ihtilafların sebebini birbiriyle tearuz eden rivayetler olarak açıklayabiliriz. Nitekim “*Fecrin doğuşundan önce oruca azmetmeyen(niyet etmeyen) orucu yoktur*”⁴¹⁸ buyruğuna karşılık Hz Aişeden nakledilen şu olay bulunmaktadır: “*Birgün Rasulullah(sas) eve gelip’ sizde yiyecek bir şey var mı?’ diye sordu; ‘Hiçbirşey yoktur’ dedim. Bunun üzerine ‘Öyleyse ben oruçluyum’ dedi.*”⁴¹⁹

Ayrıca gündüz güneş batmadan önce ertesi günün orucuna, oruç tutulan günde ise istiva zamanından akşama kadar ki süre içersinde hiçbir oruca niyet edilmez. Mudayyak yani dar zamanlı vacip olması hasebiyle Ramazanda ramazan orucundan başka oruç tutulamayacağı için, hangi oruca niyet edilirse edilsin ramazan orucu yerine geçer. Fakat kişi daha önceden oruç tutmayı adadığı belirli günde, başka vacip bir oruca niyet ederek oruç tutacak olsa, ağırlık kazanan görüşe göre bu oruç, niyetlendiği vacip oruç yerine geçer belirli adak orucunu kaza etmesi gerekir.⁴²⁰ Kişinin imsak vaktinden önce niyetini değiştirmesi de geçerlidir.⁴²¹

2.2.9.Hasta ve Yolcunun İmsak Ve İftarı

“*Sizden her kim hasta veya yolcu olursa,(tutamadığı günler kadar) diğer günlerde oruç tutar*”⁴²² ayetine binaen kişi ramazanda hasta veya yolcu olursa

⁴¹⁵ Şa’rânî, s.395; Ayrıca bkz Betül Peldek “*İbadetlerde Niyet*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, s.61–62.

⁴¹⁶ Tirmizi, Savm 33; Nesai, Sıyam 68.

⁴¹⁷ Şa’rânî, s.395.

⁴¹⁸ Tirmizi, Savm 33; Nesai, Sıyam 68.

⁴¹⁹ Müslim, Sıyam 169.

⁴²⁰ İbnü'l- Hümmâm, Kemaleddin Muhammet b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l- Kadîr*, byy., Kahire 1987, II,43; Kasani, II,85; Serahsi III,127; DİB İlmihal I,401.

⁴²¹ Feteve-i Hindiyye, II,10.

⁴²² 2.Bakara: 184.

tutamadığı gün sayısınca diğer günlerde orucunu tutar.

Bir kimse fecrin doğuşundan sonra yolculuğa çıkarsa, o gün orucunu bozmaz. Oruca başlarken mukim olduğu için, o günün orucunu tamamlaması gerekir. Cumhura göre O orucu kendi arzusuyla iptal etmesi caiz değildir. Ahmed b. Hanbele ve bazı âlimlere göre caizdir. Bozduğu takdirde hem kaza hem kefaretle mükellef olur. Bu kimse yolculuğa çıktıktan sonra orucunu bozarsa sadece kaza gerekir; orucunu bozup yolculuğa çıkarsa hem kaza hem kefaret gerekir diyenler de vardır. Ama hastalanması halinde hüküm bunun tersinedir. Çünkü bu durumda oruç tutmama özrü ona, Allah (cc) tarafından gelmiştir.⁴²³

Âlimlerden bazıları, sabah evine varacağını bilen kimseye oruç tutmasını müstehab görmüşlerdir. Fakat o gün akşama kadar yiyip içebilir mi, yoksa - yolculuk vasfı, artık üzerinden kalkmış olduğu için- yiyip içmekten sakınmalı mıdır diye ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik ile İmam Şafii “Yiyip içebilir” derken; İmam Ebû Hanife ile tabileri ise “Oruçlu imiş gibi davranır” demişlerdir.⁴²⁴

Ramazan ayı girdikten sonra yolculuğa başlayan kimse orucunu sürdürmek zorunda mıdır, yoksa tutmaya başladığı orucunu kesebilir mi diye ihtilâf edilmiştir. Cumhur, sürdürmek zorunda olmayıp kesebildiği görüşündedir. Bazıları ise “Ramazanın başında yolculukta olmadığı için oruç tutmaya başlayan bir kimse, sonradan yolculuğa çıksa bile orucunu sürdürmek zorunda olup orucunu sakatlayamaz” demişlerdir.⁴²⁵

Yolculukta iftar vaktinin ayarlanmasına gelince; yolculuk doğu batı yönünde olursa zaman farkı daha çok olur. Yolculuklarda varılan yerin mahalli ibadet takvimine göre bu ibadetlerin ifa edilmesi en doğru ve en kolay yoldur. Ayrıca kişi yolculuk sırasında geçtiği yerlerin mahalli ibadet saatlerine göre orucunu ifa etmelidir. Örneğin kişi Tokyo da 28 gün oruç tutmuş ve gittiği Fas’ta bayram ilan edilmiş ise oruç tutmaz, eksik kalan oruçlarını bayramdan sonra kaza eder. Fastan Tokyo’ya seyahat eden kişi de aynı şekilde hareket eder. Şayet böyle bir yolcu için çok uzun yolculuk esnasında iftar ve sahur saatlerinde bir güçlük söz konusu olursa orucunu kazaya bırakır. “*Hilali görünce oruç tutun, hilali görünce oruç bozun. Eğer hava bulutlu olursa şaban ayını*

⁴²³ İbn Hacer, II,440; Mavsılı, I,273; Feteva-i Hindiyye, II,45; Sabık, II,24.

⁴²⁴ İbn Rüşd, II,42.

⁴²⁵ İbn Rüşd, II,43.

otuza tamamlayın”⁴²⁶ hadisi şerif-i de oruçta varılan yerin mahalli takviminin esas alınması gerektiğine bir delildir. Örneğin Ankaradan İstanbul’a gidişte yolcu için orucun süresi 15dk uzar, aksi durumda ise 15dk kısalır. Yolculukta hareket edilen noktaya göre namaz vakitlerinin veya oruç tutma süresinin kısalmasında ya da uzamasında bir mahsur yoktur. Nitekim bunların süresi standart değildir yaz ve kış mevsimine göre uzar veya kısalır.⁴²⁷

Ramazan ayını baştan sona kadar delirmiş olarak geçiren kimseye kaza gerekmez: Çünkü bu kişi Ramazan ayını idrak etmiş değildir. Oruç tutmayı gerektiren sebep, kişinin bu ayı idrak etmesidir. Bu duruma düşen deli oruç tutmaz. Çünkü oruç tutma emrine muhatap değildir. Ve o bu sebeple velayet altına girer. Ama Ramazanın içinde ayılıp kendine gelirse, tutamadığı günlerin orucunu kaza etmesi gerekir: Çünkü bu kişi Ramazan ayını idrak etmiştir. Zira “*Sizden Ramazan ayını idrak edenler (onda oruç tutsun).*”⁴²⁸ âyet-i kerîmesinden maksat; Ramazan ayının bir kısmını idrak etmektir. Eğer Ramazanın tamamını idrak etmek kasdedilmiş olsa idi, o zaman orucun Ramazan ayı sona erdikden sonra tutulması gerekirdi ki; bu icmâa aykırıdır. Ramazan ayının tamamını baygın geçiren kimse ayılınca kaza ile mükellef olur: Baygınlık bir hastalıktır. Vücudun kuvvetlerini zayıflatır ama akli gidermez. Bu sebeple baygın kimse velayet altına alınmaz. Oruç tutma emrine muhatap olur. Tutamadığı oruçları aynen hasta kimse gibi kaza eder.⁴²⁹

2.2.10.Kaza Ve Kefaret Orucunun Vakti

Ramazan orucunun kazası, geçici bir vakitte olmayıp, herhangi bir vakitte edâ edilmek üzere vaciptir. Kaza, edâ gibidir. Yani kişinin kaç gün borcu varsa ziyade etmeden o kadar kaza eder. Kaza ile edânın farkı şudur ki, kazada arka arkaya tutmak gerekmez. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Sizden her kim hasta olur veya yolculukta bulunursa başka günler tutar.*”⁴³⁰ Yani hasta ve misafir olan orucunu bozup, başka günlerde bozduğu kadar birbiri arkasına veya ara vererek tutar. Allahu Teâlâ ayette mutlak olarak orucu zikretmiş, “*arka arkaya tutunuz*”, kaydını koymamıştır.⁴³¹

⁴²⁶ Buhari, Savm 5.

⁴²⁷ Fahrettin Atar, “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, 33–34.

⁴²⁸ 2.Bakara:185

⁴²⁹ Mavsili, I,274–275.

⁴³⁰ 2.Bakara:185.

⁴³¹ Serahsi, III,118; Sabık, II,48–49.

Kaza orucunun sonraki ramazana kadar ertelenmesine gelince; îmam Mâlik, İmam Şâfii ve İmam Ahmed “Ertesi Ramazan gelinceye kadar mazeretsiz olarak oruçlarını kaza etmeyen yolcu ve hastaya Ramazan'dan sonra kazadan başka, ayrıca keffaret de lâzım gelir”, derken Ebu Hanife ise “Bundan dolayı keffaret lâzım gelmez” demiştir.⁴³²

Kefaret ise bir tür ceza ve telafi yoludur. Allah (cc), bazı kusur ve günahları birtakım vesilelerle affeder. Keffaret de bu vesilelerden biridir ve bir taraftan yasak bir taraftan mübah olan bazı hareketlerden dolayı yapılması icab eden bazı hususi fiillerdir.⁴³³

İmam Mâlik ile tabileri, îmam Ebû Hanife ile tabileri, Süfyan Sevrî ve bir kitle, 'Cima' ile orucunu bozan kimseye hem kaza, hem keffaret lâzım geldiği gibi, mazeretsiz olarak orucunu yemek içmekle bozan kimseye de hem kaza hem keffaret lâzım gelir' demişlerdir. İmam Şafii, imam Ahmed ve Zahirîler ise, keffaretin ancak cima ile lâzım geldiği görüşündedirler.⁴³⁴ Bunun delili Ebû Hüreyre (r.a.)' den rivayet edilen şu hadisi şeriftir. *”Bir adam Nebî aleyhisselam'a gelerek: “Helak oldum, ya Rasûlallah.” dedi. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: “Seni helak eden nedir?” diye sorunca, adam; “Ramazan'da aileme yanaştım” diye cevap verdi. Bunun üzerine Nebî aleyhisselam “Azad edilecek kölen var mı?” diye sordu. Adam; “hayır” dedi. “Aralıksız iki ay oruç tutabilir misin?” diye sordu. Adam; “hayır” dedi. Sonra oturdu. Bu arada Nebî aley-hîsselam'a bir zembil kuru hurma getirmişlerdi. “Al şunları sadaka olarak dağıt” buyurdular. Adam, “Bizden daha fakir olanlara mı? Ya Rasûlullah, vallahi şu iki siyah taşlık arasında bizden daha fazla muhtaç olan kimse yoktur” deyince, Nebî aleyhisselam ön dişleri görünecek derecede güldü. Sonra “Şunu alıp, çoluk çocuğunu doyur buyurdular.”⁴³⁵*

Hanefi ve Şafiilere göre oruç kefaretinde peşisıra olmak bağlayıcı iken İmam Mâlik'e göre peşi sıra tutmaya uymada muhayyerlik vardır. Kefaret ödemesi gereken kişi, köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktan aciz ise hasan-ı basri dışındaki tüm âlimlere göre kefareti oruçla öder. Hasan-ı Basri'ye göre köle azad etmekten aciz olan kişi bir deve veya sığır kurban eder. O, bunu ihramlı iken cinsel ilişkide bulunan kişiye kıyas

⁴³² İbn Rüşd, II,46.

⁴³³ Mehmed Erdoğan, s.302.

⁴³⁴ İbn Rüşd, II,51.

⁴³⁵ Buhari, Savm 29,31.

etmiştir. Ancak kefaretin ne ile yerine getirilebileceği hakkında kıyasla hüküm verilmez. Bu ancak delil yoluyla bilinir. Oruç kefaretinin, deve veya sığır kurban edilerek ödeneceğini ifade eden hiçbir delil yoktur. İbadetlerin ne ile yerine getirileceği konusunda kıyasla hüküm verilemeyeceği gibi, ibadetlerde işlenen suç nedeniyle gereken şey konusunda kıyasla hüküm verilemez. İbn Ebi Leyla dışındaki bütün âlimlere göre kefarete orucu iki aydır ve peşpeşe olmak üzere tutulur. İbn Ebi Leyla kazaya kıyas ederek kefarete orucu tutacak kişi bunu ister peşpeşe ister aralıklarla tutar der. Buna göre bir kişi kefarete borcunu öderken hastalanıp bir gün ara verse kefarete orucunu baştan tekrar tutması gerekir ancak bir kadın adet gördüğü için bu süre zarfında oruca ara vermişse kefarete borcuna kaldığı yerden başlar baştan tekrar tutması gerekmez çünkü hastalıkta kişi iyileştiği zaman iki aylık sağlıklı bir süre bulabilir ancak bir kadının hayız görmeyeceği iki ay genellikle bulunmaz ayrıca hastalık kişinin oruç tutmasına engel değildir kişi kendini zorlayarak orucunu tutabilir ancak bir kadının adet görmesi orucuna engel teşkil ettiği için kendini zorlarsa bile orucu kabul olmaz. İbn Ebi Leyla'ya göre peşpeşe şartı olmadığı için hastalıkta da yeniden kefarete başlamasına gerek yoktur.⁴³⁶

2.3.İTİKÂFTA VAKİT

Sözlükte “*bir işe veya herhangi bir şeye sarılmak, nefsi o yolda hapsetmek*”⁴³⁷ gibi anlamlara gelen itikâf, dini bir kavram olarak, *ibadet niyetiyle ve kurallarına uyarak, inzivaya çekilmek* demektir.⁴³⁸

Ramazanda oruç dışında ifa edilebilecek ibadetlerden biri de itikâftır. Hz. Aişe (ra) “*Rasûlullah (sas) vefat edinceye kadar Ramazan'ın son on gününde itikâfa girerdi*”⁴³⁹ demiştir.

İtikâfa sadece ramazanda girilmez. Vacip olan i'tikâf, kişinin adadığı günler sayısındadır. Kişi bir gün veya daha çok i'tikâfi adanmışsa adağına uyması vaciptir. Müstehab olan i'tikâf için, mahdud bir vakit yoktur. Bu Ebu Hanifenin ve birçok fukahânın görüşüdür. İmam Mâlike göre bir gün bir geceden az olmaz. Az olsun, çok olsun i'tikâf niyeti ile mescidde durmakla müstehab olan i'tikâf tahakkuk eder.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Serahsi, III,110,126–127.

⁴³⁷ El-Merdavi, *el-İnsaf*, III,369.

⁴³⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü* s.345.

⁴³⁹ Buhârî, İtikâf 1,14; Müslim, İtikâf, 5,(1172).

⁴⁴⁰ Sabık, II,54; İbn Rüşd, II,75.

Ramazan i'tikâfını nezreden— bir kimse, ramazan orucunu tutup itikâf yapmazsa; bu kimsenin diğer bir ayda ard arda olmak şartı ile i'tikâf yapması ve bu i'tikâf günlerinde de oruç tutması gerekir.⁴⁴¹

Oruçlu olmanın i'tikâf için şart olduğuna inananlar gündüzün orucu ancak gecenin gelmesi ile tamamlanır şeklinde düşündükleri için "Bir gece i'tikâf caiz değildir en az bir günle bir gece olması gerekir" derler. Kişi, bir gün veya sayısı belli bir kaç gün için i'tikâf etmeyi adarsa itikâfa ne zaman gireceği noktasında ihtilaf vardır. Şöyle ki; İmam Mâlik, İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife: "Bir ay i'tikâf etmeyi nezreden bir kimse, günün batışından önce mescide girer" demişlerdir. Bir gün i'tikâf etmeyi nezreden kimse ise, İmam Şafii'ye göre fecirden önce mescide girmesi ve gün battıktan sonra mescidden çıkması gerekir. İmam Mâlik ise, bir ay ile bir günü nezredenler arasında fark görmemiştir.⁴⁴²

İ'tikâf tan ne zaman çıkılması gerektiği mes'elesine gelince: İmam Mâlik, Ramazan'ın son on gününü i'tikâf eden kimse için, Bayram namazına mescidden gitmesini müstehab görmekle beraber, "Şayet gün battıktan sonra da mescidden çıksa yeterlidir" demiştir. İmam Şafii ile imam Ebû Hanife de "Güneş batar batmaz çıkar" demişlerdir.⁴⁴³

⁴⁴¹ Feteva-i Hindiyye, II,60.

⁴⁴² İbn Rüşd, II,75–76.

⁴⁴³ İbn Rüşd, II,75–76.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÎ İBADETLERDE VAKÎT

3.1. ZEKÂTTA VAKÎT

3.1.1. Zekâtın Tanımı

Zekâtın sözlük anlamı, *artma, çoğalma, bereket, fazlalık, temizlik* demektir.⁴⁴⁴

Dini bir kavram olarak ise zekât; *bir malın muayyen bir mikdarını muayyen bir zaman sonra müstahik olan bir kısım Müslümanlara Hak Tealanın rızası için tamamen temlik ve ita etmekten ibarettir.*⁴⁴⁵

3.1.2. Zekâtı Geciktirmemek

Zekât sosyal yapıda dengeyi sağlamak, fakirle zengin arasındaki mesafeyi kısaltmak için Allah (cc) tarafından zengin Müslümanlara farz kılınmış ve fakirlerin bir hakkı olarak belirlenmiştir.⁴⁴⁶

Senesi dolunca bir malın zekâtının geciktirilmeden verilmesinde yarar vardır. Nitekim Ahmed ve Buhari'nin ashabdan Ukbe b. Haris'den rivayet ettiklerine göre Ukbe şöyle demiştir: *“Rasulullah(sav) efendimizle birlikte ikindi namazını kıldık. Allah Rasulü selam verince hemen yerinden kalkıp acele dışarı çıktı, hane-i saadete gitti. Çok geçmeden dönüp geldiğinde, ashabın yüzünde bir hayret ifadesini sezdi ve şöyle buyurdu:” Namazdayken hatırıma yanıımızdaki altın geldi. Bu altının bizimle birlikte akşamlamasını veya gecelemesini hoş görmedim,(fakir ve muhtaçlara) dağıtılmasını emrettim...”*⁴⁴⁷ Bu hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere ihtiyaç sahiplerine verilecek bir nesnenin evde bekletilmesinin, hele o nesne zekât olursa hiç doğru olmayacağı açıktır.

Halk arasında yaygın olan inanışa göre zekât hangi mala karışırsa o malı telef eder. Yani kişi zengin olduğu halde zekât vermezse, bu zekât hakkı karışan diğer mallarını da bozar ya da kişi fakir olmadığı halde zekât alırsa aldığı bu zekât kendisine ait olan diğer malları da bozar.

Zekâtın farziyetine inandığı halde onu vermeyen kimse büyük günah işlemiş olur. Bunun ahiretteki cezası ise pek ağır olacaktır. Bu tutum içinde bulunan Müslümanlardan İslam devleti zorla zekâtı alıp yerine sarfetmekle mükelleftir. Aynı

⁴⁴⁴ Ayverdi, III,3482.

⁴⁴⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969, IV,77.

⁴⁴⁶ Yıldırım, II,127.

⁴⁴⁷ Buhârî, Salât 18.

zamanda o müslümanı ta'zir de eder. İmam Şafii ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre, devlet gücüyle alınan zekâtın yarısı nisbetinde de ayrıca mal veya parası ceza olarak alınıp dağıtılır.⁴⁴⁸

Bu konuda en açık hadis ise şudur:

*“İnsanlarla, La ilahe illallah, muhammedün rasulullah deyip şهادette bulununcaya, namaz kılıp zekât verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunları yerine getirdiklerinde artık –islamın ön gördüğü hakkın alınmasında uygulayacağı hüküm müstesna- onlar kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesapları ise Allah’a aittir”.*⁴⁴⁹

Yine bu konuda Hz Ebubekr'in hilafet yıllarında dinden çıkan Araplar oldu. Onbir kabile, “Biz zekâtı Hz Muhammed'in hatırı için veriyorduk. O vefat etti. Artık vermeyeceğiz” diyerek direniyorlardı. Bunun üzerine halife harekete geçti. Onları tenkid etmek için ordu hazırladı. Hz Ömer (ra):

—Ey Rasulullah'ın halifesi! “İnsanlarla, la ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum...” hadisi bizce malum olduğu halde, la ilahe illallah diyen insanlarla nasıl savaşacaksın? Kaldı ki Rasulullah (sav) bunu şu sözleriyle bağlamıştır: “Artık kim böyle söylerse kanını ve malını benden korumuş olur. Ancak İslam ahkâmına göre bir hakkın yerine getirilmesi müstesna.”

Halife ona şu cevabı verdi:

—Allah'a yemin ederim ki, namazla zekât birbirinden ayırıp “namaz kılarız, ama zekât vermeyiz...” diyenlerle savaşacağım. Çünkü zekât mala konulmuş bir haktır. Rasulullah'a verdikleri bir dişi keçiyi bana vermeyecek olurlarsa, vallahi onlarla savaşırım.

Bunun üzerine Hz Ömer(ra) diyor ki:

“Vallahi bu, ancak Allah'ın doğru yolu ilham edip Ebubekir Sıddık'ın kalbini savaşa açmasından başka bir şey değildi, onun haklı olduğunu anladım.”⁴⁵⁰

İşte bu ve benzeri sahih rivayetlere dayanan fukaha, nisaba erişip senesi dolan bir malın zekâtını hemen vermek sünnet veya vacibdir demişlerdir. Geciktirilmesinden dolayı günahkâr olunur diyen fukaha sayısı da az değildir.

⁴⁴⁸ Yıldırım, II,127–128.

⁴⁴⁹ Buhârî, İmân 15; Müslim, İman 32.

⁴⁵⁰ Buhari, Zekât 705.

3.1.3.Zekâtın Vücub Vakti

Zekât kendisine farz olan malın türüne göre ödenir. Altın, gümüş ve paranın, ticaret eşyasının ve kendi kendine otlayan hayvanların zekâtı, üzerinden bir kameri yıl geçtikten sonra her sene bir defa olmak üzere verilir.⁴⁵¹

Toprak ürünlerinde zekât, senede kaç defa ürün alınırsa o kadar verilir. Yani bir araziden bir senede iki kere mahsul alan kişi, iki kere zekât verir. Toprak ürünlerinde zekâtın vücub vakti konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁴⁵²

Şafiiiler “sağlıklı olan meyve olgunlaşınca ve taneler kendilerini tutunca zekât farz olur” demişlerdir. Hanbelîler de Şafii mezhebiyle aynı görüştedirler.⁴⁵³

Toprak ürünlerinde zekât, olgunlaşmaya başladığı andan itibaren takriben hesaplanıp verilebileceği gibi, hasattan kısa bir süre sonra da vermek mümkündür. Toprak ürünleri hasattan kısa bir süre sonra sahibinin kusuru olmaksızın helak olsa veya çalınsa zekâtı düşer. Bu tarihleme meyveler için de geçerlidir.⁴⁵⁴

Şafii, Maliki ve Hanbelîler madenlerde zekât, nisab miktarı maden istihsal edilmesiyle, Hanefi ve Hanbelîler de balda zekât nisab miktarı bal elde edilmesiyle vacib olacağı görüşündedir. Ancak toprak ürünlerinden zekât, ekinler sürülmeden, meyvelerde toplanmadan alınmaz.⁴⁵⁵

Görüldüğü gibi toprak ürünlerinden zekât tahsili, güneş takvim sistemine göre “hasat zamanı”; hububat harmanlanıp sapından çıkarılınca, meyveler toplanınca yapılmaktadır. Madenlerin de elde edilince zekâtı ödenmektedir. Bunlar dışında kalan; altın, gümüş, para, ticaret malları ve hayvanlar ise üzerinden bir kameri yıl geçmekle zekâta tabi olmaktadır.⁴⁵⁶

3.1.4.Zekâtın Ödenme Vakti

Zekâtın vücub şartlarından biri de nisab miktarı mala sahip olan kişinin elindeki malın üzerinden bir yıl geçmesidir. Bir yıldan maksat, güneş yılı değil, ay yılıdır. Ay yılı 354 gündür. Güneş yılı ise bazen 365 bazen de 366gün çeker.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Said Havva, *El- Esas Fi's Sünne Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul, VIII,140.

⁴⁵² Komisyon, *İlmihal*, DİB Yay., Ankara 2006, I,204.

⁴⁵³ Havva, VIII,140.

⁴⁵⁴ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,469.

⁴⁵⁵ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470.

⁴⁵⁶ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

⁴⁵⁷ Ceziri,(Terc.: Mehmet Keskin) II,850.

Zekât için yılbaşı; nisab miktarı mala sahip olduğu zamandır. Bunun için miladi veya hicri yılbaşıları gibi belirli zamanlar söz konusu değildir. Mesela yılın birinci ayında, zaruri ihtiyaçlarından başka, nisab miktarı mala sahip olan kimse için, bu zamandan yani, beşinci aydan itibaren ertesi yılın aynı zamanına kadar, bir yıl olarak hesap edilir. Şayet ertesi yılın aynı zamanında da nisab miktarı mala sahip olursa bu malın üzerinden bir yıl geçmiş olarak kabul edilir ve zekâtı verilir. Zekât verebilecek durumda olan bir insanın, yılsonunda elinde bulunan tüm malı için zekât vermesi gerekir. Yani yılsonunda, kısa bir süre önce ele geçen malın da diğer mallarla birlikte zekâtı verilmelidir. Ele geçen yeni miktar için ayrıca bir yıl geçmesi şartı yoktur. Yıl arasında malın nisabdan aşağıya düşmüş olması, zekâtın verilmesine engel değildir.⁴⁵⁸

3.1.5.Zekâtı Vacip Olan Zaman Eda Etmek

Zekâtın şu üç şartın gerçekleşmesiyle acele verilmesi doğru olur:

- 1-Senesinin dolması
- 2-Sene sonunda da nisap miktarının bulunması
- 3-Asıl ihtiyaçtan fazla bulunması

Bu üç şarttan biri gerçekleşmediği takdirde verilen zekât sadaka yerine geçer.⁴⁵⁹

İslamda prensip olarak ibadetler hemen yerine getirilmesi istenen bir husustur. Çünkü Cenab-ı Allah, “Hayırları işlemede yarış yapınız”⁴⁶⁰ buyurur. Bütün hayır işlerinde acele etmek övüldüğüne göre, malda gerçekleşen fakir hakkının biran önce hak sahiplerine ödenmesi de övülmeye değer bir iştir.

Fıkıh kitaplarında zekât borcunu özürsüz geciktiren kişinin günahkâr olduğu ve şahitliğinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.⁴⁶¹

Zekât malını vacib olduğu zaman hemen ayırmak gerekir. Zekâtı vacib olduğu zamandan sonraya bırakmak haramdır. Çünkü malda gerçekleşen zekât borcu artık kul hakkıdır. Ancak edası mümkün olmazsa o zaman mümkün olan vakte kadar tehir etmek caizdir.⁴⁶² Mesela zekâtın yerine ulaşmasını temin gayesiyle daha muhtaç fakirleri aramak, gurbette olan fakir akrabaya zekât göndermek veya zekât malına o anda

⁴⁵⁸ Mustafa Varlı, *İslam İlmihali*, Vakıf, İstanbul 2005, s.259.

⁴⁵⁹ Yıldırım, II,129.

⁴⁶⁰ 3.Ali İmran:133.

⁴⁶¹ İbni Abidin, IV,33.

⁴⁶² Sabık, II,204.

mükellefin ihtiyacının bulunması, daha sonra borcunu ödemesi halinde iktisadi bir sıkıntıdan kurtulmasının söz konusu olması gibi sebeplerle zekât borcunun ödenmesi bir süre geciktirilebilir. Ancak bu erteleme süresi içinde zekât mal telef olursa, tahakkuk eden zekât miktarını öder. Çünkü zekât borcu doğmuş, mükellef verme imkânına da kavuşmuş, ama herhangi bir sebeple ödemeyi geciktirmiştir.⁴⁶³

Hız Ömer'in kıtlık yılında güç duruma düşen zekât mükelleflerinin zekât borçlarını ertesi yıla ertelediği rivayet edilir. Fakihlerin çoğunluğu Hız Ömer'in bu uygulamasını esas alarak zekât borcunun ödenmesinde böyle bir ihtiyaçtan dolayı erteleme yapılabileceği görüşüne varmışlardır. Ancak Ahmet b. Hanbel ve bazı Maliki fakihleri ise durum ne olursa olsun zekât borcunun ertelenemeyeceği görüşündedirler.⁴⁶⁴

3.1.6.Senesi Dolmadan Bir Malın Zekâtının Verilip Verilemeyeceği

Nisab miktarında olan bir malın zekâtı, daha sene dolmadan erkene alınarak verilebilir. Çünkü vücuda sebep olan nisap bulunmuştur. Sonradan ödenecek olan bir borcu öne alıp acele ödemek esasen sahihtir. Bu fakirler için yararlı olan bir iştir. Fakat nisap miktarında olmayan bir mal nisap miktarına ulaşmış olursa, o andan itibaren bir sene sonunda ayrıca zekâtını vermek gerekir. Önceden verilmiş olan zekât, bir sadaka yerine geçer.⁴⁶⁵

Sene başında elinde yüzbin lirası olan zengin sene ortalarına doğru ikiyüz bin liranın zekâtını hesaplayıp fakirlere verirken, sene sonuna kadar mevcut param ikiyüz bin olursa, zekâtını şimdiden ödemiş olurum. Yine yüz bin de kalırsa, gelecek senenin zekâtına karşılık vermiş olurum, şeklinde niyet eder verirse, caiz olur. Sene sonunda parası yine yüzbin olarak kalırsa, gelecek senenin zekâtını şimdiden ödemiş sayılır.⁴⁶⁶

İmam Mâlik'e göre, zekât acele edilerek vaktinden önce verilemez ibadetlerde aynı şekilde, vakitlerinden önce yerine getirilemez. İmam Şafii'ye göre, yalnız bir senelik zekât önceden verilebilir. Daha fazla yıllar için önceden verilemez.⁴⁶⁷

Nisab miktarındaki bir malın birkaç senelik zekâtı birden verilebilir. Yılsonunda bu mikdar mevcut bulundukça zekâtları verilmiş olur. Bu miktar azalırsa, verilen fazla kısım sadaka yerine geçer. Bir kimsenin mesela, bin lirası olduğu halde, iki

⁴⁶³ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470.

⁴⁶⁴ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470–71.

⁴⁶⁵ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁶⁶ Yıldırım, II,129.

⁴⁶⁷ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

bin lira sanarak ona göre zekât verecek olsa, bu fazla verdiği zekâtı ertesi senenin zekâtına sayabilir.⁴⁶⁸

Bir kimse, her ikisi de, ayrı ayrı nisab miktarında olan altın ve gümüşten ibaret mallarından yalnız birinin adına zekâtını acele ederek önceden vermiş bulunsa, bu zekât her ikisine sayılarak verilmiş olur. Çünkü bunlar, cinsleri bir sayılıp birbirine ilave edildiğinden, böyle bir ayırım boşunadır. Onun için bunlardan biri, yıl içinde helak olacak olsa, bu zekât tamamen diğeri için sayılmış olur. Fakat hayvanlar hakkında böyle değildir. Bu cins hayvanların zekâtını böyle acele olarak önceden vermek, diğerlerinin zekâtına sayılmaz.⁴⁶⁹

Şevkani şöyle demiştir: “Şafii, Ahmet ve Ebu Hanife bu görüşü benimsemiş; Hadi, Kasım ve Müeyyed Billâh; “Böyle yapmak efdaldır” demişlerdir. Malik, Rafi’, Süfyan Servi, Davud, Ebu Ubeyd, İbnül Haris, ehli beytten kişiler ve Nasır; “Üzerinden bir sene geçinceye kadar zekâtını vermek kifayet etmez” demişler ve daha önce geçmiş bulunan “zekâtın vacib olmasının, üzerinden bir sene geçmesine bağlı olduğu” hadisini delil getirmişlerdir. Bu görüşü kabul etmek, zekâtın vacib olması için üzerinden bir sene geçmesi hakkındaki görüşe ters düşmez. Ancak tartışma daha önce verilmesinin caiz olması konusundadır.⁴⁷⁰

Aslında tüm bu ihtilafların nedeni; zekâtın bir ibadet mi, yoksa fakirlere verilmesi gereken bir hak mı olduğu konusudur. Zekâtın ibadet yönünü görenler ibadetlerin vaktinde yapılması gerektiğini düşünerek zekâtın da vaktinden önce ödenmemesi gerektiğini benimsemişlerdir. Zekâtın kul hakkı yönünü benimseyenler ise onu hakkı olana bir an önce verilmesinin bir mahsurunun olmadığını düşünmüşlerdir.

İmam Şafii rivayet ettiği şu hadisle kendi görüşüne delil getirmiştir: Hz Ali’den rivayet edilen bir hadiste Hz Peygamber, amcası Abbas’ın zekâtını vaktinden önce ödeyip ödeyemeyeceğini sorması üzerine ona ödeyebileceğini söylemiş, Abbas da iki senelik zekât borcunu peşin ödemiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁶⁹ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁷⁰ Sabık, II,205.

⁴⁷¹ Hadis için bkz., et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen (el-Câmi’u’s-Sahîh)*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Fikr, Zekât, 37.

3.1.7.Bir Malda Zekât Borcu Doğduktan Sonra Malın Yok Olması

Zekât farz olduktan sonra malın kaybolması durumunda fıkıhçıların görüşleri de şöyledir:

“Zekât farz olduktan sonra malın helak olması durumunda zekâtında düşeceği konusunda fıkıhçıların iki ayrı görüşleri vardır.”

Hanefiler şöyle demişlerdir:

“Zekât farz olduktan sonra mal helak olursa, zekâtta düşer fıtır zekâtı ve aynı şekilde hac için ayrılan paraya gelince, bunlar farz olduktan sonra para helak olursa, şahitlerin ölmesiyle evlilik akdi bozulamayacağı gibi aynı şekilde farziyet sabit olduktan sonra bunların farziyeti düşmez.”

Ulemanın çoğunluğunun görüşü ise şöyledir:

“Zekât farz olduktan sonra mal helak olursa zekât düşmez mal sahibi zekâtını tazmin eder. Çünkü bir kimse üzerine bir şey farz olmuş ise onu ödeme imkânının bulunmaması, üzerinden farziyeti düşürmez”

Malikiler hayvanların zekâtını, yukarıdaki görüşlerin dışında saymışlardır. Buna göre bu hayvan telef olursa, zekâtları da ortadan kalkar.⁴⁷²

3.1.8.Senesi Tamamlanmadan Zekâtın Bir Fakire Verilmesi

Sene tamamlanmadan kişi zekâtını bir fakire verir ve o fakir de yine sene tamamlanmadan zengin olur veya dinden çıkar veya ölürse, verilen zekât caiz olur. Ancak fukaha bu konuda farklı görüşler belirtmişlerdir.⁴⁷³

3.1.9.Sene Sonunda Fiyatların Yükselmesi Veya Düşmesi Durumu

Bunu bir misalle açıklayalım: Elinde 200 dirheme tekabül eder miktarda ticaret için buğday bulunur ve senesi tamamlandıktan sonra fiyatı yükselir veya düşerse, bu durumda ya mevcut buğdayın kırk da birini ayın olarak çıkarıp zekât olarak verir veya vacip olduğu günün rayicine göre hesaplayıp nakit olarak zekâtı çıkarılarak verilir.

Vacip olduğu gün, kameri senenin tamamlandığı gündür. Bu, İmam Ebû Hanife’ye göre, İmameyn’e göre, zekâtı ödediği günün rayicine göre hesaplamak gerekir. Aynı zamanda mal, bulunduğu beldenin rayicine göre takdir edilir. Bunu bir

⁴⁷² Havva, VIII,141–142.

⁴⁷³ Yıldırım, II,130.

misal ile açıklayalım: Türkiye’den Suudi Arabistan’a gönderilen malın üzerinden bir sene geçtiği halde satılmadık beklerse, o malın fiyatı Türkiye’ye göre değil, bulunduğu yer olan Suudi Arabistan’a göre hesaplanır ve ona göre zekâtı verilir.⁴⁷⁴

3.1.10. Alacaklının Zekât Borcu

Malın tam mülk olması şartının tabii bir sonucu olarak, bir kimsenin başkasının zimmetindeki alacağı için zekât verip vermeyeceği veya hangi şartlarda vereceği fakihler arasında tartışma konusu olmuştur.

Fakihlerin çoğunluğuna göre alacaklar iki ana gruba ayrılır: a) Tahsil edileceği umulan alacaklar, yani ödeme imkânına sahip ve borcunu da kabul eden kimsedeki alacaklar zekâta tabidir. Alacaklı, her sene diğer malları ile birlikte bu alacağının zekâtını da öder. b) Tahsil edileceği umulmayan alacakların ise, ancak elde edilince zekâtı verilir. Elde edilince, geçmiş bütün yılların zekâtı ödenir diyenler de, sadece son bir yılın zekâtı ödenir diyenler de vardır. Hanefi müctehidlerine göre, elde edilmesinin üzerinden bir yıl geçmedikçe bu alacağın zekâtı ödenmez.⁴⁷⁵ Hanefi fakihler, alacağın zekâtı konusunu biraz daha detaylı şekilde ele almışlar ve alacağı üç gruba ayırmışlardır:

a) Kuvvetli alacak(deyn-i kavi): Borç verilmiş paralar ile ticaret mallarını bedelleri olan alacaklardır. Bunlar borçlular tarafından inkâr edilmedikçe, tahsil edildiklerinde geçen senelere ait zekâtları da verilmelidir. Fakat mükellef alacağından en az kırk dirham(yani zekât nisabının 1/5’ kadar miktar) tahsil etmedikçe zekât borcunu ödemek zorunda değildir.

b) Orta kuvvette alacak(deyn-i mutavassıt): Ev kirası gibi zekât mevzuu olmayan bir malın bedelidir. Bu alacakta da geçen senelerin zekat borcu gerçekleşir., ancak zekat borcunun ödenme mecburiyeti için alacaklının en az 200 dirhem miktarı (nisab miktarı kadar) tahsil etmesi gerekir.

c) Zayıf alacak(deyn-i zaif): Mal bedeli olmayan –mehir ve diyet gibi- alacaklardır. Bu tür alacak zekâta tabii değildir. Tahsil edildikten sonra diğer şartların gerçekleşmesi ile zekâta tabi olur.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ Yıldırım, II, 141–142.

⁴⁷⁵ Komisyon, *DİB İlmihal*, I, 430–431.

⁴⁷⁶ Komisyon, *DİB İlmihal*, I, 431.

Fakihlerin bu konudaki farklı görüşlerinden hareketle bir özet vermek gerekirse; borçlu kabul ettiği ve ödeme gücüne sahip olduğu için ödenme ihtimali yüksek olan alacağın her yıl zekâtının verilmesi, borçlunun ödeme güçlüğü içinde bulunması veya ödemeyi kabul etmemesi gibi durumlarda ise elde edildikten sonra alacağın zekâtının verilmesi uygun olur.⁴⁷⁷

3.1.11.Zekâtın Ölüm Hastalığı Gelip Çatıncaya Kadar Geciktirilmesi

Bir kişi kendisine zekât gerektiği halde bunu ödemez ve ölüm hastalığı gelinceye kadar geciktirirse, yapacağı ilk iş, varislerin haberi olmadan bu zekâtı dağıtmaktır. Elinde nakit parası yoksa mevcut mallardan da hemen ayırıp veremiyorsa, ölmeden evvel ödeyebileceğini kestirebiliyorsa ödünç para bulup zekâtını öder. Ödeyebileceğinde şüpheli ise, ödünç para bulmaya çalışmaz. Çünkü kullara borçlu olmak, zekâtı ödememekten daha ağır bir haktır.⁴⁷⁸

3.1.12.Üzerinde Zekât Borcu Bulunduğu Halde Ölen Kimse:

Hanefiler, zekâtın mükellefin niyetiyle eda edilen ve niyabet kabul etmeyen bir ibadet olduğunu ileri sürerek, mükellefin ölmesiyle zekât borcunun da düşeceğini söylemişlerdir. Ancak ölen vasiyet etmişse mirasının üçte bir miktarından zekât borcu ödenir. Vasiyet etmemiş ise mal varislerine intikal eder. Fakat varisleri ödeme mecburiyetinde değildir. Ancak öderlerse bu nafile bir sadaka yerine geçer. Çünkü zekât bir ibadettir. Her ibadet gibi niyetle eda edilir. Borçlunun ölmesi sebebiyle niyet olmadığından borç da düşer. hanefiler zekât borcunu ödemediği için ölen kimsenin, namazı orucu terk ederek ölen kimse gibi günahkâr ve borçlu olarak öldüğü ve geride kalanların onu borçtan kurtaramayacağı görüşündedirler.⁴⁷⁹

Zekâtın niyete dayalı bir ibadet olma vasfından çok ihtiyaç sahiplerinin hakkını ilgilendiren yönünü ön planda tutan cumhura göre ise, zekât borcu mükellefin ölümü ile ortadan kalkmaz. Aksine ölen vasiyet etmese de terikesinden ödenir. Namaz ve oruç bedeni ibadetlerdendir. Onların yerine getirilmesi için başkasını vekil tayin etmek mümkün değildir. Mali bir ibadet olan zekâta ise vekâlet geçerlidir. Çocuk ve akıl hastasının mallarından velileri nasıl zekât ödemekle mükellefse ölenin varisleri de onun

⁴⁷⁷ Komisyon, *DİB İlmihali*, I,431.

⁴⁷⁸ Yıldırım, II,145.

⁴⁷⁹ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

zekât borcunu ödemekle sorumludur.⁴⁸⁰ Çünkü Allah miras hakkında şöyle buyurmuştur: “vasiyet ettiği şey veya borcu ödendikten sonra...”(Nisa, 11).Zekât ise Allah’a ait bir borçtur.

3.2. FITİR SADAKASINDA VAKİT

3.2.1.Fitrenin Tanımı

Halk arasında fitre de denilen sadaka-i fıtr, sadaka kelimesi ile iftar etme, Ramazan Bayramı, yaratılış anlamına gelen fıtr kelimesinin birleşiminden meydana gelmiştir. Fıtr sadakası, dinen zengin olarak ramazan ayının sonuna yetişen müslümanın belirli kimselere vermesi vacip olan bir sadakadır.⁴⁸¹

Fıtr sadakasına baş zekâtı ve beden zekâtı da denmektedir. Bu isimlendirmeler onun şahsa bağlı, şahıs başına konmuş bir mali yükümlülük olması özelliğine dayanmaktadır.⁴⁸²

Fitre, hicretin ikinci yılında, ramazan orucunun farz kılındığı yıl zekâtтан önce meşru kılınmıştır.⁴⁸³

3.2.2.Fıtr Sadakasının Hikmeti Ve Yararları

Her ibadetin olduğu gibi fıtr sadakasının da pek çok hikmeti ve yararları vardır:

- 1)İnsanın ramazan ayı boyunca tuttuğu oruçta bir noksanlık olması halinde, fıtr sadakası ile Yüce Allah’ın rızası kazanılarak noksanlığı tamamlanmış olur.
- 2)Söz ve davranışlarla, ramazan boyunca, istemeyerek işlenen suçların, ramazan sonunda fitre vermek sureti ile hayırlı bir iş yapılarak affedilmesi sağlanır.
- 3)Her Müslüman için ortak bir sevinç ve şenlik günü olması gereken bayram gününde, fıtr sadakası ile fakir ve muhtaçların da bu duygulara ortak olmaları sağlanır.
- 4) Kısaca fitre, sosyal yardımlaşmanın ibadet haline dönüştürülmüş bir şeklidir. Zira fitre verilince; bayramda fakirler sevinir, toplum huzur bulur. İnsanlar arasında sevgi ve dostluk kurulmuş olur.

⁴⁸⁰ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

⁴⁸¹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.568.

⁴⁸² Komisyon, *DİB İlmihal*, I,502.

⁴⁸³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1991, s.551.

5)Farz olan zekât ibadetindeki hikmet ve yararların tamamı, fitrede de vardır.⁴⁸⁴

3.2.3.Fıtır Sadakasını Ödeme Vakti

Fitre yükümlülüğünün ne zaman doğduğu ve ne zaman yerine getirilmesi gerektiği konusunda fakihler arasında farklı görüşler vardır. İmam Şafii, Ahmed b. Hanbel ve bir rivayette İmam Mâlik’e göre fitre yükümlülüğü ramazanın son günü güneşin batmasıyla, Ebu Hanife’ye ve diğer bazı müctehid imamlara göre ise bayram günü tan yerinin ağarmasıyla doğar. Birinci gruba göre oruçla alakalı olan bu sadaka ikinci gruba göre bayramla alakalıdır ve kurban kesiminde olduğu gibi fitre de vaktinden önce vacib olmaz. Bu görüş ayrılığının uygulamadaki sonucu, bir mükellefin ramazanın son günü güneş batımından sonra ölmesi veya bir çocuğun bayram sabahı doğması gibi nadir durumlarda ortaya çıkar.⁴⁸⁵ Yani Hanefilere göre bayram gecesi Müslüman olan kişinin veya o gece doğan çocuğun fitresinin verilmesi gerekir. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise bu kişiler fitre ile mükellef değildirler. Hanefiler’e göre ramazan bayramının ilk günü fecrin doğumundan önce vefat eden veya fecirden sonra doğan çocuk için fitre vacib olmaz. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu iki durumda da kişilere fitre yükümlülüğü doğar.⁴⁸⁶

Fitrenin ödeme zamanına gelince, bu konudaki hadisler ve sahabe uygulamaları, bu vaktin bayramın birinci günü sabah namazıyla bayram namazı arası olduğunu göstermektedir. Ancak fakihler, yoksulun lehine olacağını düşünerek fitrenin bayramdan bir kaç gün öncesinden verilebileceğini söylerler. Hatta İmam Şafii bir ay, Ebu Hanife bir yıl, Zeydiyye mezhebi ise iki yıl öncesinden ödenebileceği görüşündedir. Fakihlerin çoğunluğuna göre fitrenin ödenmesinin bayramdan sonraya bırakılması mekruh olmakla birlikte yapılan ödeme kaza değil edadır. Bazı fakihler ise fitreyi bayram sonrasına bırakmayı haram sayar ve yapılan ödemeyi kaza olarak nitelendirir. Fitreden maksadın fakir Müminlerin bayram günlerinde ihtiyaçlarını karşılamak olduğu düşünülür ve ilgili hadislerle sahabe tatbikatı da göz önüne alınırsa önemli bir mazeret bulunmadıkça bu ibadeti bayram gününden sonraya bırakmanın uygun olmadığı anlaşılır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Varlı, s.281.

⁴⁸⁵ Yunus Vehbi Yavuz, “Fitre” *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1996, XIII,160.

⁴⁸⁶ Komisyon, *DİB İlmi Hal*, I,506.

⁴⁸⁷ Yavuz, *DİA*, XIII,160.

Özet olarak bütün mezheplere göre, fitrenin Hz Muhammed'in uygulamasına binaen bayram namazına girmeden önce verilmesi müstehaptır. Bununla birlikte bilginler, yine Hz Muhammed'in hadislerinde ifade edilen yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla uygun olarak fitrenin bayramdan bir iki gün önce ödenmesini teşvik etmişlerdir.⁴⁸⁸

3.3 KURBANDA VAKİT

3.3.1.Kurbanın Tanımı Mahiyeti:

Sözlükte “*yaklaşmak, Allaha yaklaştırmaya vesile olan şey*” anlamlarına gelen kurban, dini bir terim olarak, *ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı* ifade eder.⁴⁸⁹

Kurban ibadeti insanlık tarihi kadar eskidir. Hemen hemen bütün ilahi dinlerde kurban kesmek, insanı manen Allah'a yaklaştıran bir ibadet sayılmıştır. Kur'an-ı kerimde Hz Âdemin iki oğlunun Allaha kurban takdim ettikleri⁴⁹⁰, Hz İbrahim'in, oğlunu kurban etmekle imtihan olduğu⁴⁹¹ bildirilmektedir.⁴⁹²

Hedy, adak, akika ve udhiyye kurbanları hakkında kısaca bilgi verip ne zaman kesildikleri üzerinde duracağız:

3.3.2.Hedy Kurbanının Vakti

Sözlükte “*hediye etmek göndermek, yol göstermek, izinden gitmek*” anlamlarına gelen hedy, fıkhi bir terim olarak, *Allaha manen yaklaşmak için veya bir cinayetten dolayı kefarete olarak kesilmek üzere Harem-i Şerife götürülen veya kendisi veya parası gönderilen kurban* demektir.⁴⁹³

Vacip ve nafil hedy olmak üzere hedy ikiye ayrılır. Vacip olan hedy de temettü-kıran hedy, ceza hedy, ihsar hedy, fevat hedy ve adak hedy olmak üzere beş kısma ayrılır.⁴⁹⁴

Heydin kesim zamanına gelince; İmam Mâlik “Temettü' haccı kurbanı ile nafil kurbanlar bayram gününden evvel kesilirlerse kâfi gelmez” demiştir, İmam Ebû

⁴⁸⁸ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,506.

⁴⁸⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.388.

⁴⁹⁰ 5, Maide: 27.

⁴⁹¹ 37. Saffat: 100–110.

⁴⁹² Yunus Vehbi Yavuz-İsmail Karagöz “Kurban”, *İslama Giriş*, DİB Yay., İstanbul 2007, s.328 .

⁴⁹³ Erdoğan, s.190.

⁴⁹⁴ İsmail Karagöz vd., *Hac İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2007, s. 116-118.

Hanife nafile kurbanların bayramdan önce kesilmesini caiz görmüştür, İmam Şafii “Her ikisinin de bayramdan önce kesilmesi caizdir” demiştir. Cumhur “Eğer hedy yerine oruç tutulursa istendiği yerde tutulabilir” demiştir. Çünkü oruç tutmakta ne Harem, ne de Mekke halkının menfaati yoktur. Fakat hedy yerine verilen sadakada ihtilâf etmişlerdir. Ulemanın cumhuru “Mekke ve Harem yoksullarına verilmesi gerekir. Çünkü Harem avı cezasına bedeldir” demişlerdir, İmam Mâlik ise “Sadaka da oruç gibidir. Mekke haricinde de verilmesi caizdir” demiştir.⁴⁹⁵

Bu konu el-Hidaye kitabında daha farklı bir şekilde ele alınmıştır. Şöyle ki:

(Haccın nafile kurbanı İle Temettü' ve Kıran haccı kurbanları bayramdan önce kesilemezler. Fakat İmam Muhammed Mebsutta “Haccın nafile kurbanı bayramdan önce kesilebiliyorsa da, bayrama bırakmak daha iyidir” diye kaydetmektedir ve sahih olan görüş de budur.) Zira haccın nafile olan kurbanı Harem'in hediyesi olduğu için sevaplıdır. Harem'e hediye olması da Harem'e ulaştırılması ile gerçekleşmiş olur. Bu durumda da, ne zaman kesilirse kesilsin caizdir. Fakat bayram günlerinde kurban kesmenin ibadet olması hasebiyle bayrama bırakmak daha iyidir. Temettü' ve Kıran haccı kurbanlarının bayramdan önce kesilmesinin caiz olmayışının delili ise Cenâb-ı Hak; “Kurbanlarınızdan yeyin ve sıkıntıda olan yoksula yedin. Ondan sonra tıraş olun, tırnaklarını kesip temizlensinler”⁴⁹⁶ buyurmuştur. Tıraş olup temizlenme zamanı ise bayram günüdür. Bunun için Temettü' ile Kıran haccı kurbanları, bayram kurbanı gibi bayram günleri dışında kesilemezler. (Diğer kurbanları İse kişi istediği zaman kesebilir.) İmam Şafii haccın bütün kurbanlarını Temettü' ve Kıran Haccı kurbanlarına kıyas ederek “Hiç bir kurban, bayramdan önce kesilemez” demiştir. Çünkü ona göre Temettü ile Kıran haccı kurbanları da kefare kurbanlarıdır.

Biz diyoruz ki Diğer kurbanlar kefare kurbanları oldukları için bayram ile ilgileri yoktur. Zira bu kurbanlar hacda işlenen herhangi bir kusurun yerine geçsin diye kesilirler. Bunun için denilebilir ki: ne kadar erken kesilseler o kadar iyidir. Temettü' ile Kıran haccı kurbanları ise, vakitli birer nüsük oldukları için bayram kurbanı gibi bayram günlerine mahsusturlar. (Hac kurbanları Harem'den başka bir yerde kesilemezler.) Zira Cehâb-ı Hak, ihramda av öldüren kimseye lâzım gelen cezayı; -

⁴⁹⁵ İbn Rüşd, II,239.

⁴⁹⁶ 22.Hacc: 28–29.

Kâbe'ye ulaşacak bir kurban-⁴⁹⁷ diye vasıflandırmıştır. Bunun için bu vasıf haccın bütün kurbanlarında şart olmuştur. Hem de hac kurbanına Hedy denilir. Hedy ise hediye olarak bir yere gönderilen kurban demek olduğu için onun mefhumunda Harem vardır. Zira hedyin yeri Harem'dir. Peygamber Efendimiz (Şallallahü Aleyhi ve Sellem) de; “Minanın her tarafı kurban kesme yeridir. Mekke'nin de bütün yol ve dereleri kurban kesme yeridir”⁴⁹⁸ buyurmuştur.

3.3.3. Adak Kurbanının Vakti

Adak, dinen mükellef olmadığı halde kişinin farz veya vacip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allaha söz vermesine denir.⁴⁹⁹

Adak herhangi bir şart veya zamana bağlanmamışsa (mutlak adak), adanır adanmaz borç terettüp eder ve bu borcu hemen yerine getirmek müstehab olur. Bir şarta bağlanan adağın(muallak adak) yerine getirilmesi ise o şart gerçekleşince vacip olur. Şart gerçekleşmesinden önce adak yerine getirilirse geçersiz olur; yapılan ibadet ise nafil sayılır. Şart gerçekleşince yeniden yerine getirilmesi gerekir.⁵⁰⁰ Adanan şeyler konusunda hüküm böyle olduğuna göre bu durum adak kurbanı için de söz konusudur.

3.3.4. Akika Kurbanının Vakti

*Yeni doğan çocuğun başındaki ana tüyüne **akika** denir. Böyle bir çocuk için şükran ifadesi olmak üzere kesilen kurbanı da akika denilir. Bunun asıl adı “Nesike”dir.⁵⁰¹*

Araplar eskiden beri çocukları için akika kurbanı keserlerdi. Akika, onlarca gerekli bir şeydi ve güçlü bir âdetti. Bunda, millî (dinî), medenî ve nefsanî yönden birçok maslahat vardı. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), bu güzel âdeti olduğu gibi bıraktı, üstelik onunla kendisi de amel etti ve insanları teşvikte bulundu.⁵⁰² Öyle ki Büreydetü'l - Eslemi (r.a): “Cahiliye devrinde birimizin çocuğu doğduğu zaman bir koyun keser ve kanını çocuğun başına sürerdi. Nihayet Allah İslâm'ı getirince, artık bir koyun kesmeye

⁴⁹⁷ 5.Maide: 95.

⁴⁹⁸ Muvatta, Hacc 178, (1, 393); İbnu Mace, Menasik 73, (3048).

⁴⁹⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.5.

⁵⁰⁰ Ahmet Özel, “Adak”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1988, I,340.

⁵⁰¹ Erdoğan, s.20.

⁵⁰² Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, İz Yayınları, II,457.

ve çocuğun başını traş edip zağferanla kokulamaya başladık” demiştir.⁵⁰³

Akika kurbanının ne zaman kesileceğine gelince; Salih b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Babam akika hakkında "Yedinci günde boğazlanır. Yapmazsa, ondördüncü günde, o zaman da yapmazsa yirmibirinci günde" demiştir.” Ayrıca El-Meymuni de şöyle söylemiştir: “Ahmed b. Hanbel'e çocuk için ne zaman akika kesileceğini sordum. O da:"Hz, Aişe, "Yedi gün, ondört gün ve yirmibir gün" demiştir.”⁵⁰⁴ Buna göre kişi eğer zengin ise, doğumdan sonraki yedinci gün kesilir. Olmazsa ondördüncü gün, bu da olmazsa, doğumunun yirmi birinci günü keser. Eğer eli bollaşmazsa, herhangi bir gün de kesebilir.⁵⁰⁵ Nitekim İmam Mâlik şöyle demiştir: “Çocuğun doğduğu gün, hesaba dâhil edilmez. Ancak doğduğu günün gecesindeki fecrden önce doğmuşsa, o gün hesaba dâhil edilir”. İşin zahirine bakacak olursak; Akikanın bu vakte bağlı kılınması müstehaptır. Yoksa dördüncü, sekizinci, onuncu günde veya daha sonraki günlerde de kesilmiş olsa yeterlidir. Akikada, boğazlama gününe itibar edilir, pişirme ve yeme gününe değil.⁵⁰⁶

Akikanın yedinci gün kesilmesinin hikmeti -Allahü a'lem- şudur: Çocuk doğduğu zaman kurtuluş ile helak olma arasında kararsız bir durumda olur ve müşahade edilen hallerinin ve vücudunun sağlam, fıtratının sağlıklı olduğuna, hayatı kabul edeceğine delalet eden bir vakit üzerinden geçinceye dek çocuğun yaşayıp yaşayamayacağı bilinemez. İşte bu müddetin miktarı yedi gün olarak belirlenmiştir. Hafta günlerin oluşturduğu bir birimdir. Nitekim yıl da ayların oluşturduğu bir birimdir. Akika için yedinci günün tayin edilmesinden maksat şudur: Bu yedi gün, hayatın ilk aşamasıdır. Çocuk bunu tamamladığı vakit, ikinci aşamaya geçer ki, bu da aydır.⁵⁰⁷

Kurban bayramı ile akikanın birleşmesi durumunda; Hanbelîler şöyle demiştir: Akıka günü ile kurban bayramı günü denk gelirse, her ikisi için bir kurban ile yetinmek mümkündür. Bayram günü ile cuma günü denk düştüğünde, her ikisi için bir gusül yeterli olduğu gibi bu da yeterlidir.⁵⁰⁸

⁵⁰³ Ebu Dâvud, 2843.

⁵⁰⁴ Hüseyin Alıcı, *Akika ve Hükümleri*, (Terc.: Muhammed Şahin), İslamhouse 2009, s.21.

⁵⁰⁵ Sabık, III,161.

⁵⁰⁶ Alıcı, s.22.

⁵⁰⁷ Alıcı, s.42-43.

⁵⁰⁸ Sabık, III,161.

3.3.5.Udhiyye Kurbanının Vakti

Udhiye veya idhiye; *kurban bayramında kurban kesim günlerinde Allahın rızasını ve sevap kazanmak maksadıyla kesilen hayvana* denir. udhiyye; kuşluk vaktine girme manasına gelen (adha-yudhi) kökünden gelir. Kuşluk vaktinde kesildiği için bu kurbana udhiyye denmiştir.⁵⁰⁹

Örf ve fıkıh dilinde kurban denilince kurban bayramında ibadet olarak kesilen hayvan anlaşılır.⁵¹⁰ Bu kurbanı kesmek de hicretin ikinci yılında meşru kılınmıştır.⁵¹¹

Âlimler kurbanın sünnet ve vacipliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şafii'ye göre kurban kesmek sünnet-i Müekkededir. İmam Mâlik hacda olan kimse mina da kurban kesmek zorunda değil derken; İmam Şafii böyle bir ayrimda bulunmamıştır. Ebu Hanifeye göre ise “Kurban hizada olan zenginlere vacib; yolculara -zengin de olsa- vacib değildir.”⁵¹²

Kurbanın vücubunun keyfiyetine gelince, kurban kesilecek vakitte kurban kesecek olan şahsın, buna edâen gücünün yetmesi gerekir. Buna göre, kendisine vaktin öncesinde kurban kesmekle mükellef olmayan birisi vaktin sonunda ehil olursa (örneğin: önce kâfir veya köle yahut fakir veya yolcu olan bir kimse, sonra ehil olursa (yâni kurban günleri çıkmadan müslüman, hür zengin ve mukîm olursa) ona kurban kesmek vacip olur. Eğer vaktin öncesinde ehil olur; sonra da ehliyetini kaybederse, (din değıştirme veya fakir düşme veya yolcu olma gibi) o zaman, ona kurban kesmek vacip olmaz. Bir adam, kurban günlerinin ilk günlerinde, bir kurbanı fakir olarak kesip, son vaktinde de zengin olursa; kabul gören görüşe göre, bu kurbanı iade etmesi gerekir. Şayet kurban kesilecek günlerin tamamında zengin olur; sonra da fakir düşerse; kurban almaya gücü yetince, onun bedelini tasadduk etmesi gerekir. Bir kişi, kurban günlerinde keseceği kurbanın bedelini veya bizatihi kendisini tasadduk etse, bu kurban yerine geçmez.⁵¹³

Kurbanın vaktine gelince; İmam Mâlik, Ebu Hanifeye göre bayramın birinci gününden üçüncü günün akşamına kadardır. İmam Şafiye göre ise bayramın dördüncü günü akşamına kadardır.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Mavsili, IV,223.

⁵¹⁰ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI,436.

⁵¹¹ Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IV,392.

⁵¹² İbn Rüşd, II,319.

⁵¹³ Feteva-i Hindiyye, XI,468.

⁵¹⁴ İbn Rüşd, II,333.

Kim namazdan önce keserse bir daha kessin⁵¹⁵ hadisine binaen âlimler bayram namazından önce kurban kesmenin caiz olmadığına müttefiktirler.⁵¹⁶ Kurbanı kesme vakti bayram gününün fecri ile başlar, ancak İmam bayram namazını kıldırmadıkça şehirlilere kurbanlarını kesmeleri caiz değildir. Taşrada oturanlar için ise vakit girdiği ve bayram namazı üzerlerine vacip olmadığı için fecrin doğuşundan sonra kurbanlarını kesebilirler.⁵¹⁷ Bayram namazı kılındıktan sonra imam daha kurbanını kesmemişse kesilen kurbanın hükmünde ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik “Hiçbir kimse kurbanını imamdan önce kesemez” demiştir. İmam Ebû Hanife ile Süfyan Sevrî ise, “İmam kurbanını kesmiş olsun olmasın, bayram namazı kılındıktan sonra kurban kesmek caizdir” demişlerdir.⁵¹⁸

Kurban kesmenin efdal olduğu gün bayramın birinci günüdür. Şayet, kurban üçüncü gün kesilirse, müstehab olan, o kurbanın etini yemeyip tamamını tasadduk etmektir.⁵¹⁹

Geceleyin kurban kesme konusunda da İmam Mâlik, “Caiz değildir” derken İmam Şafii “caiz”dir demiştir. Bu ihtilâfın sebebi, yevm (gün) kelimesinin müşterek olup iki mânâda kullanılmasıdır. Nitekim bu kelime Arap dilinde “Yurdunuzda ancak üç gün daha yaşayacaksınız”⁵²⁰ âyet-i kerimesinde olduğu gibi, bir gece ile bir gündüz demek olan yirmi dört saat manasına geldiği gibi; “Allah onların kökünü kesmek için üzerlerine o rüzgârı yedi gün sekiz gece estirdi”⁵²¹ âyet-i kerimesinde olduğu gibi yalnız gündüz mânâsında kullanılmaktadır. Bunun için, “Ta ki, malum günlerde Allah’ın adını ansınlar”⁵²² âyet-i kerimesinde geçen bu kelimeyi birinci mânâyı yorumlayanlar, “Teşrik günlerinin gecelerinde de kurban kesmek caizdir” derken, ikinci mânâda anlayanlar ise, “Geceleyin kurban kesmek caizdir değildir” demişlerdir.⁵²³ Müstehab olan, kurbanı, gece değil gündüz kesmektir. Çünkü kesilecek kurbanın damarlarını görmek, gündüz daha kolaydır.⁵²⁴

⁵¹⁵ Müslim, Edâhî 16, (1962); Buhârî, Edâhî 1, 4, 12.

⁵¹⁶ İbn Rüşd, II,331.

⁵¹⁷ Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahlı Tercüme*, (Terc.: Orhan Ençakar, Abdulkadir Yılmaz), Yasin Yay., İstanbul 2009, II,286.

⁵¹⁸ İbn Rüşd, II,331.

⁵¹⁹ Feteva-i Hindiyye, XI,474.

⁵²⁰ 11.Hud: 65.

⁵²¹ 69.Hakka:7.

⁵²² 22. Hacc: 28.

⁵²³ İbn Rüşd, II,334.

⁵²⁴ Feteva-i Hindiyye, XI,477.

Vaktinde kesilemeyen kurbanların ya bizzat kendisi ya da bedeli tasadduk edilir.⁵²⁵

⁵²⁵ Feteva-i Hindiyye, XI,469.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEM BEDENÎ HEM DE MALÎ İBADETLERDE NİYET

4.1. HACDA VAKİT

4.1.1.Hacc Ve Umrenin Tanımı

Hacc sözlükte “*kastetmek, yönelmek*” anlamına gelen bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak ise hacc, “*Mekke şehrindeki Kâbe'yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, özel vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menâsiki yerine getirmek*” demektir. Bunların hepsine birden hacc törenleri anlamında “*menâsikü'l-hacc*” denir.⁵²⁶ Seyyid Yahya Şirvani “*Ha ve cim harfinden oluşan Hacc kelimesinde ha hilimden, cim cürümden gelir hilim cürme karşı olur. Hacceden kişi kalp diliyle “Ya Rabbi! Sana cürmüm ve cefam ile geldim. Eğer hilmin ve rahmetinle beni bağışlamazsan kim bağışlayabilir?”*”⁵²⁷ diyerek haccı tasavvufi bir yaklaşımla açıklar.

Kabeyi ziyaretle ilgili ibadetlerden biri de “umre”dir. Ziyaret belirli bir zamanda ve Arafat vakfesiyle birlikte olursa “hacc”; belirli bir zamana bağlı olmayarak vakfesiz yapılırsa “umre” adını alır. Hacc ve umreyi birbirinden ayırmak için hacca “Hacc-ı Ekber”, umreye “Hacc-ı asgar” da denilir.⁵²⁸

4.1.2.Haccın Mahiyeti Ve Önemi

Kutsal zaman ve mekân anlayışı hemen her dinde mevcuttur. İslam dininde de bu anlayış hacc ibadetinde ön plana çıkmaktadır.

İslamın beş temel esasından biri olan hacc kitap sünnet ve icma ile sabittir. Nitekim kur'an-ı kerimde “*Yoluna gücü yetenlerin evi(Kâbe)hacc ve ziyaret etmeleri, insanlar üzerinde Allahın bir hakkıdır*”⁵²⁹ buyrulmaktadır. Hadis-i şerifde “*İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Allahtan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beyti haccetmek ve ramazan orucunu tutmak*”⁵³⁰ buyrulmaktadır. İcmaa deliline gelince İslam ümmeti, haccın farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu farzlığı inkâr eden kâfir olur.⁵³¹

⁵²⁶ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.210.

⁵²⁷ Seyyid Yahya Şirvani, *Şifaül- Estrar*, (Haz: Mehmed Rıhtım), Sufi Yay., İstanbul 2011, s.149.

⁵²⁸ Mehmed Zihni Efendi, s. 677;TDV *İlmihal*, I,515.

⁵²⁹ 3.Âl-i İmran: 97.

⁵³⁰ Buhari, İman 1.

⁵³¹ Mavsili I,284; Ceziri, (Çev: Mehmet Keskin), II,903–904.

Peygamber efendimizin şu hadisi şerifi haccın ömürde bir defa farz olduğuna delildir: *“Ebu Hureyreden rivayetle:”Bir gün rasulullah bize şöyle hitab etti:”Ey insanlar! Size hacc farz kılınmıştır. Şu halde haccı eda edin.” Cemaatte bulunan bir adam:”Her sene mi ey Allahın Rasulü?” diye sordu. Rasulullah cevap vermedi. Adam sorusunu üç kez tekrar etti. Bunun üzerine:” Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın.(mademki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz?) şayet evet deseydim, her yıl haccetmek vacib olurdu ve buna güç yetiremezsiniz. Şunu bilin ki sizden öncekileri helak eden şey, çok soru sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilaflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğinde ifa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının(bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!⁵³²*

Hac ibadeti, hayatın gayesini daha çok Allaha kul olma düzeyinde noktalarken, olgunlaştırdığı insanlarla İslam ülkeleri arasında, kökü 1400 senelik bir derinliğe inen birleşme, anlaşma, güç birliği gibi yüksek amaçları gerçekleştirir. Ayrıca peygamberlerin velilerin, binlerce Salih insanın yüz sürdüğü bir makamda Müslümanlarla kaynaşıp kabeyi tavaf etmek, arafatta mahşerin provasını yapmak şeytanın bütün ümitlerini boşa çıkarmak gibi önemli rolleri vardır.

4.1.3.Haccın Hikmeti

Haccın birçok hikmeti bulunmakla birlikte biz burada birkaç tanesine yer vermeyi uygun görmekteyiz;

Hacc Allahın ihsan ettiği mal, mülk, vücut afiyeti gibi sayısız nimete şükür için meşru olmuştur. Hacc adeta yıllık bir İslam kongresidir. İslamiyetin her ibadette birliği esas alması burada kendini daha bariz bir şekilde göstermektedir. Bu birlik daha beş vakit namaz için bir araya gelenlerin bulunduğu mahalle mescidinde kendini gösterir. Hacda ise bir mahalle veya bir kasabanın değil dünya Müslümanlarının bir araya gelmesi söz konusudur. Ayrıca hacc hakiki din kardeşliğinin tecelli ettiği yerdir. Orada zengin ile fakirin, hakan ile hakirin arasında hiçbir fark yoktur.⁵³³ Namaz ve oruç gibi ibadetlerin, şahsen yapılmasına karşılık hacca gitmeye selahiyeti olan ancak gidemeyenlerin vekâleten birilerini gönderebilme fırsatının din tarafından kişiye verilmesi; hem fakirin hacca gitme imkânını bulması, hem de zengin olup hacca

⁵³² Buhari, İ'tisam 4.

⁵³³ İbn Hacer, II,483.

gidemeyen kişinin bu sayede işinin görülmesi, kanaatimizce bu konuda düşünülmesi gereken ayrı bir hikmettir.

4.1.4. Haccın Farz Oluşu

Dünyada ilk önce Hz İbrahim (as) Allaha ibadet için halka açık bir mabed inşa etmiş ve bütün dünyayı oraya gelip ibadet etmeye davet etmiştir: *“Hani İbrahim'e Beytullah'ın yerini gösterdik ve kendisine şöyle dedik; "Bana hiçbir şeyi ortak koşma ve bu evimi tavaf edenler, ayakta dikilenler, rükûa ve secdeye varanlar için temiz tut. İnsanlara haccı ilân et. Gerek yaya olarak ve gerekse uzak yolları aşarak yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de çeşitli yararlarını gözleri ile görsünler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları belirli günlerde kurban ederken O'nun adını ansınlar. Bu hayvanların etinden hem kendiniz yiyiniz, hem de sıkıntı içinde bulunan yoksullara yediriniz. Sonra kirlerini giderip temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve bu tarihi evi (Kâ'be'yi) tavaf etsinler.”*⁵³⁴

Hız İbrahim(as)nin bu daveti üzerine her sene Arabistana uzak yerlerden insanlar hac yapmak üzere Mekke'ye geldiler. Ancak zaman içinde insanlar Kabeyi bu maksadından uzaklaştırarak içinde yüzlerce putun bulunduğu bir panayır haline getirdiler. Hac hicretin dokuzuncu yılına kadar İbrahimin Hanif dinine göre yapıliyordu.⁵³⁵ Ancak hac ibadetine müşrikler tarafından birçok yanlış uygulamalar karıştırılmıştı. O yıl ise Allah rasulü Hz Ebu bekri hac emiri yaparak İslami haccı Müslümanlara öğretmesi için üçyüz kişilik bir kabile ile Mekkeye gönderdi. Kendisi bir sonraki sene hac yapacağını bildirdi. Hz Ebu Bekr yola çıktığı zaman tevbe suresinin ilk ayetleri nazil oldu. Allah Rasulü bu ayetleri ilan etmek üzere Hz Ali'yi Hz Ebubekirin arkasından Mekkeye gönderdi. Hz Ali bayramın birinci günü akabe cemresi yanında ayağa kalkarak, Allah Rasulünün kendisine verdiği vazifeyi bir hutbe okuyarak yerine getirdi. Bu yıldan itibaren artık hiçbir müşrik hacca gelmemiş ve kabe çıplak olarak tavaf edilmemiştir.⁵³⁶

Peygamber efendimizin dokuzuncu sene hac yapmamasının sebebi hayâsız ve çirkin manzaraları görmeye katlanamamasıydı. Ayrıca cahiliye devrinde insanların, yıl içinde belli olan kabeyi ziyaret zamanını kendi kendilerine unutmuş göstererek hac

⁵³⁴ 22.Hacc:26–29.

⁵³⁵ Mehmed Soysaldı, *Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, TDV Yay., Ankara 1997, s.265.

⁵³⁶ Osman Nuri Topbaş, *Hız. Muhammed Mustafa*, Erkam Yay., İstanbul ts., s.549-551.

ayını değiştirmek değiştirmek zilkade ayına getirmeleriydi. Nitekim hicretin dokuzuncu yılında hacc o ay yapıldı. Ancak haccın asıl yapılması gereken ay zilhicce olduğu için Allah rasulü bir sene bekleyerek ertesi yıl hac vaktinde haccını yapmıştır.⁵³⁷

4.1.5.Haccın Fevri veya Ömri Oluşu

Ebû Hanife, Ebu Yusuf, Malikîlerin iki görüşünden en kuvvetlisine ve Hanbelîlere göre; haccın şartları meydana geldikten sonra, ilk yılda haccetmek kesinlikle farzdır. Bunlara göre, kuvvet ve imkânlar var olduğu halde ilk dönemde hacca gitmek farzdır. Bir kaç yıl bu farz haccı tehir edenin şahitliği kabul edilmez. Kişi haccı yapmaya muktedir olduğu halde ilk senede eda etmeyip ertelerse üç mezheb imamına göre günahkâr olur. Hatta bu müctehidlere göre, hacca gitmesi farz olan, fakat evlenecek durumda olan bir müslümanın önce hac farızasını yapması, nikâhı daha sonraya bırakması gerekir. Ancak evlenmediği takdirde nefesine hâkim olamayıp harama girme gibi bir tehlike varsa, bu durumda önce evlenir, hacca da ertesi sene gider. Şafiiler bu görüşe muhaliftirler. Şafiilere göre ise iki sebepten ötürü ertelenebilir. Birincisi yaşlılık, hac yerine ulaşmama veya malı kaybetme nedeniyle haccedememekten endişesi olmamalıdır. Eğer bu nedenlerden ötürü haccedememekten endişe ederse hemen haccetmesi gerekir yoksa kişi günahkâr olur. İkincisi kişi ertelerken, bir sonraki senede eda edeceğine azmetmelidir yoksa yine asi ve günahkâr olur.⁵³⁸ Üç mezhebe göre hac da namaz ve oruç gibi vakitli bir ibadettir bundan dolayı vaktinde yapılmalıdır; İmam şafi ise Hz peygamberin(sas), haccın farz kılındığı sene değil sonraki sene haccetmesi nedeniyle tehir edilebilir demiştir.⁵³⁹

Kişinin hac aylarından önce haccedecek kadar parası, azığı, bineği ve çoluk çocuğunun asıl ihtiyaçları mevcutken hac aylarına denk gelen günlerde bu imkânlar ortadan kalkarsa, o takdirde haccetmek vacib olmaz. Ancak sözü edilen hac aylarında elindeki imkânları başka bir şeye sarfetmesi doğru olmaz. Aksi takdirde günahkâr olur; kendisine gereken farz hac borç olarak üzerinde kalır.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Numani, II,463.

⁵³⁸ İmam Nevevi, *Hacc ve Umre*,(Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yayınları, İstanbul ts., s.58; Mehmed Paksu, *Açıklamalı İslam İlmihali*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991, s.502; Ceziri (Çev.M.Keskin) II,904-905.

⁵³⁹ İbn Rüşd, II,157-158.

⁵⁴⁰ Yıldırım, II,298.

Hanbelîler hac farzını yerine getirmede ihmalkâr davranan ve sonunda ölen kimsenin tüm varlığından bir hac ve bir de umre masrafı çıkarılacağı görüşündedirler. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Oraya yol imkânı bulunabilenlere Kâbe’yi hac etmek Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır*”.⁵⁴¹ Hadis-i şerifte: “*Hacc yapmak isteyen acele davransın*”⁵⁴² buyrulmuştur.⁵⁴³ Tirmizî’nin bir rivayetine göre: “*Bir kimse Allah’ın evine götürecek yeterli azık ve bineğe sahip olduğu halde, haccetmezse onun Yahudi ve Hıristiyan olarak ölmesi fark etmez.*”⁵⁴⁴

4.1.6. Hacc Ve Umrenin Vakti

Haccın belirli bir vakti vardır. Kur'an-ı Kerim buna şöyle işaret etmektedir: “*Sana hilallerden soruyorlar, de ki; onlar, insanların ve hac vakitlerinin ölçüsüdür.*”⁵⁴⁵ “*Hac bilinen aylardadır*”.⁵⁴⁶

Malikîlere göre hac ayları; Şevval, Zilkade ve Zilhicce olmak üzere üç aylardan ibarettir. Bu ayların hepsi hac aylarıdır. Zira “*Hac malum olan aylardadır*”⁵⁴⁷ ayetinin umumu, bunu göstermektedir. Ve yine buna göre, Zilhiccenin bütün günlerini hac vakti olarak almak gerekmektedir. Zira ayette cem' ifadesi kullanılmaktadır. Ve ceminin de en az üç olması gerekir. Şu halde, ay olarak üç aydır.⁵⁴⁸

Hanefî ve Hanbelîlere göre; hac ayları şevval, zilkade ve zilhiccenin ilk on günüdür. Bu görüşün dayandığı delil Rasulullah'ın şu hadisidir: “*Hacc-ı Ekber yani en büyük hac günü, kurban günüdür.*”⁵⁴⁹ Hac aylarından olmayan her hangi bir gün, Hacc-ı Ekber günü olamaz. Ayrıca kurban günü, ziyaret tavafı gibi önemli bir hac rüknünün yerine getirildiği gündür.⁵⁵⁰

Hac ayları konusunda Şafîîlerin görüşü de Hanefî ve Hanbelîlerin görüşü gibidir. Şu halde onlara göre de hac ayları sırasıyla şevval, zilkade ve zilhicce ayının on gecesidir. Bu da kurban günü fecrinin doğuşuna kadardır. Onların görüşlerindeki bir farkın izahını yaparsak: Hac aylarından evvel hac ihramına giren kimsenin, söz konusu

⁵⁴¹ 3.Âl-i İmran: 97.

⁵⁴² Ebu Davud, *Menasik*, 6(1732).

⁵⁴³ Şirbini, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Darü'l Marife, Beyrut 1997, I,683

⁵⁴⁴ Tirmizi, *Hacc* 3,(812).

⁵⁴⁵ 2.Bakara: 189.

⁵⁴⁶ 2.Bakara: 197.

⁵⁴⁷ 2.Bakara: 197.

⁵⁴⁸ Mehmet Peker, *Hacca Niyet*, Beka Yay., İstanbul 2002, s.78; İbn Rüşd, II,61; Zuhayli, III, 449.

⁵⁴⁹ Ebu Davud, *Menâsik*, 66.

⁵⁵⁰ Zuhayli, III, 450.

ihramı umre ihramı yerine geçer. Zira hac ibadeti vakitli bir ibadettir. Şayet bu ibadete vaktinden evvel girilirse o ibadet kendi cinsinden başka bir ibadete dönüşür. Farz namazları gibi. Mesela öğle vakti gelmeden önce öğle namazını kılan bir kişinin bu ibadeti nafile namazın yerine geçer. Netice itibarıyla haccın vakti gelmeden hac yapmak caiz değildir. Zira Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır. “*Hac bilinen aylardadır*”⁵⁵¹. Buna kıyas olarak haccın vakti ne zaman ise o zamandan önce ihrama girmek caiz değildir. Zira o da namaz vakitleri gibidir.⁵⁵²

Bir yıl içinde birden fazla hac yapmak caiz değildir. Çünkü belirli olan müddet ancak bir hacca yetecek kadardır. Onun için birden fazla hac yapılması kesinlikle caiz değildir.⁵⁵³

Umrenin ise belli bir vakti yoktur, istenildiği zaman yapılabilir; ancak, Ramazan'da yapılması sünnettir:

a) Hukukçuların çoğunluğuna göre, umre, bütün sene yapılabilir.

b) Hanefî Mezhebine göre, arefe günüyle kurban bayramının dört gününde yapılması sahih olmakla birlikte mekruhtur; Ebu Yusuf’a göre, arefe günü zevelden önce umre yapmak mekruh değildir.⁵⁵⁴

Cumhura göre ise, yılda birden fazla umre yapmak mekruh değildir. Bunun için, yılda defalarca umre yapmak caizdir. Hatta kerahetine dair delil yoktur. Zira Rasulullah’ın (sav) Şevvalin sonları ile Zilkadenin başlarında, buna delil teşkil eden şu hadislerine de burada yer vermek lazımdır.

“*Umre, diğer bir umreye kadar aralarında geçen günahlara kefarettir*”.⁵⁵⁵ İşte bu noktadan hareketle aynı günde olsa bile, çokça umre yapmak Şafiîlere göre sünnet sayılmaktadır. Zira umre en kuvvetli görüşe göre, tavaftan sevab bakımından daha fazladır.

Malikîlere göre, yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur. Zira umre tavaf ve sa'yı içine alan bir ibadet olması hasebiyle, tıpkı hac gibi yılda bir kez yapılabilir. Fakat haccm yıl içinde tekrarı mümkün olmayan belirli vakitte yapılan bir ibadet olduğu, lakin buna mukabil umrenin böyle belirli bir vakti olmadığı için, namazda

⁵⁵¹ 2.Bakara: 197.

⁵⁵² Sabık, II,89; Zuhayli, III, 450; Günenç, s.334.

⁵⁵³ Zuhayli, III,451.

⁵⁵⁴ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 2005, IV,273.

⁵⁵⁵ Buhari, Umre 1; Müslim, Hacc 437 (1349).

olduğu gibi tekrar tekrar yapılabileceği ileri sürülerek konu tartışılmıştır.⁵⁵⁶

Hanefîlere göre; Arafatta vakfe günü, kurban bayramı günü ve bayramı izleyen üç teşrik günü umre yapmak tahrimen mekruhtur. Bunun sebebi o günlerin hac günleri oluşudur. Malikîlere göre; Hac ihramına giren bir kimse bütün bir yılın umre vakti olduğu şeklindeki keyfiyyetin dışındadır. Bu nedenle tavaf, sa'y ve bütün cemrelerin atılması gibi, bütün hac görevlerini yerine getirmediğe, umre ihramına girmesi imkânsızdır. Tabii dördüncü günü Mina'da kalkıp acele etmemesi halinde öyledir. Yani bu durumda, dördüncü gün zevalden sonra cemreleri atacak kadar bir zaman geçince, umre ihramına girebilir. Tavaf ve sa'y olmak suretiyle acele ettiği takdirde mesela, atış süresi geçtikten sonra umre ihramına girebilir.⁵⁵⁷

4.1.7.Özel Vakit

Haccın farzlarını yani “ihrama girme”, “Arafat vakfesi” ve “Ziyaret Tavafı”nı kendileri için belirlenmiş özel vakitlerinde yapmak haccın geçerlilik şartıdır. Hac törenleri(menasik), hac ayları içinde yapılır. Hac ayları, hac menasikinin yapılacağı aylar olup, şevval ve zilkade ile zilhicce ayının ilk on günüdür. Bu aylardan önce hac menasikine başlanmaz.⁵⁵⁸

Hac menâsiki zilhicce ayının 8–13 ü arasındaki şu altı günde eda edilir;

- 1- Terviye günü (8 zilhicce)
- 2- Arafe günü (9 zilhicce)
- 3- Aynı zamanda Yevm-i Nahr denen Bayramın ilk günü (10 zilhicce)
- 4- Bayramın ikinci günü (11 zilhicce)
- 5- İlk Nefir Günü de denilen Bayramın üçüncü günü (12 zilhicce)
- 6- İkinci Nefir Günü de denilen Bayramın dördüncü günü (13 zilhicce)

Bu altı günde yapılan hac menâsikini şu şekilde özetleyebiliriz:

Terviye günü (8 zilhicce):

Bütün hacılar sabah namazını Mekke'de kıldıktan sonra hazırlıklarını tamamlayıp, güneş doğduktan sonra telbiye, tekbir ve tehlil eşliğinde Mina'ya hareket ederler. Terviye günü öğle namazından, Arafe günü sabah namazına kadar olan beş vakit namazı mümkünse Mina'da kılmak ve orada geceleme sünnettir.

⁵⁵⁷ Camisab Özbek, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkı ve Müctehidler Farklı Görüşleri*, Ravza Yay. İstanbul 2000, II, 342.

⁵⁵⁸ Komisyon, *DİB İlmi Hal*, I, 525.

Arafe günü (9 zilhicce):

Terviye günü Mina'ya gitme imkânı bulanlar ve orada geceleyenler sabah namazını Mina'da kıldıktan ve güneş doğduktan sonra Arafat'a hareket ederler. Arafat'a vardıldıktan sonra ise öğle vaktine kadar, çadırlarda ibadetle meşgul olur ve dinlenirler. Öğle ve ikindi namazlarını, "cem'-i takdim" ile kılarlar. Namazdan sonra, "vakfe" yaparlar. Bütün gün, göz, kulak ve dil ile hiç bir masiyeti işlememeye çalışırlar. Rasûlullah (s.a.): "Bugün, gözüne, kulağına ve diline sahip olanın geçmiş günahları bağışlanır" buyurmuştur.⁵⁵⁹ Güneş battıktan sonra, Arafat'tan Müzdelife'ye hareket ederler ve Meş'ar-i' Harâm'a yakın biryere inerler. Akşam ve yatsı namazlarını burada yatsı vakti girdikten sonra "cem'-i tehir" ile kılarlar. Bayram gecesini Müzdelife'de geçirirlerken Mina'da yapılacak "remy-i cimâr" (şeytan taşlama)da kullanılmak üzere taş toplarlar.

Bayramın ilk günü-Yevm-i nahr (9 zilhicce):

Müzdelife'de erkenden sabah namazını kılarlar. Namazdan sonra ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yaparlar. Ortalık aydınlanıp güneş doğmadan Mina'ya doğru yola çıkarlar. Yolda, telbiye, zikir ve duaya devam ederler (Bugün telbiyenin son günü olmasından dolayı telbiyeye ağırlık verilir).

Bayramın ilk günü yapılması gereken menâsik sırasıyla şunlardır:

- a-** Akabe cemresine taş atmak.
- b-** Kurban kesmek (ifrad haccı yapanlar müstesna).
- c-** Saçları tıraş etmek veya kısaltmak.
- d-** Ziyaret tavafı yapmak.

Hacılar Mina'ya geldiklerinde Akabe cemresine şeytan taşlamak için giderler.

Temettü veya kıran haccı yapanlar, şeytan taşlamadan sonra kurban kesme yerine (mezbeha'ya) giderek kurbanlarını keserler.

İfrâd haccı yapanlar Akabe cemresine taş attıktan, temettü veya kıran haccı yapanlar ise kurbanlarını kestikten yahut kestirdikten sonra tıraş olarak ihramdan çıkarlar. Bundan sonra, Mekke'ye inip ziyaret tavafını yaparlar ve hac için önceden sa'y etmemiş olanlar, ziyaret tavafından sonra, haccın sa'yini de yaparlar. Daha sonra tekrar Mina'ya dönerler.

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri (11 ve 12 zilhicce):

Bayramın ikinci ve üçüncü günlerinde zeval vaktinden sonra sıra ile Küçük,

⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 329, 356

Orta ve Akabe cemrelerine "7" şer taş atarlar. Akabe cemresini taşıdıktan sonra buradan ayrılırlar.

Bayramın 4. günü sabah (13 zilhicce)

Bayramın 4. günü sabah (13 zilhicce) tan yeri ağarmaya başladığında Mina'dan ayrılmamış olanlar, her üç cemreye sıra ile o gün de 7şer taş atarlar. Ancak 4. gün taşların zevalden önce atılması da caizdir.

Bayramın 4. günü taşları attıktan sonra, artık Mina'da kalmayıp Mekke'ye geçerler. Buna da "ikinci nefır" denir.

Mekke'den ayrılma zamanı geldiğinde veda tavafını yapıp, tavaf namazından sonra, Kâbe'ye karşı ayakta durup Beytullah'a bakarak ve dua okuyarak Zemzem içerler.

Böylece Beytullah'a veda edip, Harem-i şeriften ayrılırlar.

Hac menâsiki tamamlandıktan sonra, bayramın dördüncü günü akşamından itibaren, özellikle hacdan Önce umre yapmamış, yani ifrad haccı yapmış olanların umre yapması uygun olur.

Bu konuyu hac çeşitlerine göre maddeler halinde özetlersek;

*İfrad Haccı için;*⁵⁶⁰

Mikatta ihram ve Hacca Niyet

Kudûm Tavafı

Zilhiccenin 8. günü (tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10. günü traş, isterse müstehab olarak kurban ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü sırasıyla üç şeytanı taşlamak

Zilhiccenin 12. günü sırasıyla üç şeytanı taşlamak

Mekke-i Mükerrreme'den ayrılmadan önce veda tavafı

*Temettü Haccı için;*⁵⁶¹

Mikatta İhram ve umreye niyet

Umre tavafı

Umre sa'y'ı

⁵⁶⁰ *Hac ve Umre Rehberi*, Fazilet Neş., İstanbul, ts., s.95.

⁵⁶¹ *Hac ve Umre Rehberi*, s.108.

Tıraş ve ihramdan çıkma

En son Zilhiccenin 8. günü Sabaha kadar ihrama girmek ve farz hacca niyet etmek

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü kurban kesmek

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü tıraş olmak ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Zilhiccenin 12. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Mekke-i Mükەرreme'den ayrılmadan önce veda tavafı

*Kıran Haccı için*⁵⁶²:

Mikatta İhram, umre ve hacca niyet

Umre tavafı

Umre sa'y'ı

Kudûm tavafı

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü kurban kesmek

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü tıraş olmak ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Zilhiccenin 12. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Mekke-i Mükەرreme'den ayrılmadan önce veda tavafı yapılır.

Hac menasiki ile ilgili uygulamalar ve bunların vakitlerini mezheplerin görüşlerini göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışalım:

⁵⁶² *Hac ve Umre Rehberi*, s.117.

4.1.8.İhrama Girme Ve İhramdan Çıkmanın Vakti

Haccın geçerlilik şartlarından biri olan ihrama girmek; hac veya umreyi ya da her ikisini eda için mübah olan şeylerden bazılarını kendisine geçici olarak haram kılmak, yani onları yapmaktan sakınmaktır.⁵⁶³

İhrama girmenin vakti konusunda mezheplerin görüşleri şu şekildedir:

İbn Abbas'a göre, ihrama, hac aylarında girmek sünnettir.

İmam Şafiî'ye göre, mutlaka hac aylarında ihrama girilir. Bundan önce girilirse, -vaktinden önce namaz gibi- sahih olmaz ve ihram umre için geçerli olur.⁵⁶⁴

Ahmed b. Hanbel'e göre, ihramın zamanı, hac ayları denen Şevval ve Zilkade aylarıyla Zilhicce'nin ilk dokuz günüdür; bu zamandan önce ihrama girmek mekruhtur.⁵⁶⁵

Ebu Hanife'ye göre, umrede olduğu gibi, hacda da mekruh olmakla birlikte bütün yıl ihrama girilebilir.⁵⁶⁶

İmam Mâlike göre ise; şevval ayının ilk gününden başlayıp kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasından kısa bir süre öncesine kadar(ihrama girip arafatta vakfe yapmaya vakit kalıncaya dek) devam eder. Bu vakitten önce ihrama girip bu vaktin girmesine kadar ihramda beklemek ya da bu vaktin çıkmasından sonra ihrama girmek mekruh olmakla beraber sahihdir. Arafat vakfesinin zamanı geçmesi sebebiyle bu vaktin çıkmasından sonra ihrama girilirse bu ihram ertesi senenin hacı için geçerli olur.⁵⁶⁷

Mîkattan Önce İhrama Girme meselesine gelince;

Hanefi Mezhebine ve İbn Mes'ud'a göre, mikattan önce ihrama girmek caizdir, hatta efdaldır; Ebu Hanife'ye göre, herhangi bir yasağı işlemekten emin olunca önceden girmek efdaldır; eş-Şafiî'ye göre ihrama mikatta girmek efdaldır.⁵⁶⁸

Umre için belirli bir zaman olmadığından ihrama istendiği an girilebilir, yani umre ibadeti ne zaman yapılacaksa o zaman ihrama girilir.⁵⁶⁹

İhramdan çıkma vakti ise, hac işlemleri yapıp kurban bayramı günlerinde tıraş olduktan sonradır. İhramdan çıkmaya, Tahallul adı verilir.⁵⁷⁰

⁵⁶³ Erdoğan, "İhram", s.235.

⁵⁶⁴ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,913.

⁵⁶⁵ Merdavi, III,430; Akyüz, IV,160.

⁵⁶⁶ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,911.

⁵⁶⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁶⁸ Akyüz, IV,164.

⁵⁶⁹ Şuca, s.271.

⁵⁷⁰ Akyüz, IV,169.

4.1.9.Arafat Ve Minaya Yönelme

Terviye günü Minâ'ya dönmek sünnettendir. Kişinin Minâ'ya döndüğü zaman çokça duâ ve telbiyede bulunması, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılarak' Minâ'da geceleme, Nebî aleyhisselam'ın sünnetine uymak için dokuzuncu günü güneş doğmadan hacıların Minâ'dan çıkmaması müstehabdır.⁵⁷¹

Şafiilere göre acelesi olmayan kişilerin üç teşrik gününün gecelerinin büyük bölümünü Mina'da geçirmeleri şarttır. Ancak acele edip ikinci teşrik gününde(kurban bayramının üçüncü gününde) Mina'dan çıkıp Mekkeye gitmek isteyen kişiden, üçüncü teşrik gününün gecesinde Mina'da geceleyp şeytanı taşlama yükümlülüğü düşer. Fakat bu işte acele eden kişinin, en geç teşrik günlerinin ikincisinde(Kurban bayramının üçüncü gününde) güneşin batmasından önce Mina'dan çıkmış olması gerekir. Ama bu günde kişi Mina'da iken güneş batarsa, teşrik günlerinin üçüncü gecesi de kalıp şeytan taşlaması zorunlu olur. Ancak gecikmesi bir mazeretten dolayı olmuşsa bu zorunluluk ortadan kalkar. Ayrıca mina'da erken çıkışın, niyetle birlikte olması gerekir. Niyetsiz olarak erken çıkan kişinin geri dönmesi gerekir.⁵⁷²

4.1.10.Arafat Vakfesinin Vakti

Vakfe; haccın iki temel rüknünden birincisi olan arafatta belli bir süre bekleme görevidir.⁵⁷³ Vakfenin farz olan süresi, yapılacağı zaman içinde, çok az da olsa bir müddet Arafat'ta bulunmaktır.⁵⁷⁴

Gece ve gündüz bu vaktin her hangi bir cüzünde vakfe yapmak kâfi gelir. Ancak gündüz vakfe yaparsa, vakfesini güneş battıktan sonraya kadar uzatması vaciptir. Şayet gece vakfe yaparsa üzerine bir şey lâzım gelmez. Şâfiî'ye göre, vakfeyi geceye kadar uzatmak sünnettir.⁵⁷⁵

Bunun vaktinin ne zaman olduğu konusuna gelince;

Hanefilere göre; arefe günü güneşin zevale ulaşmasından itibaren başlayıp kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasına kadar devam eder.⁵⁷⁶

Malikilere göre arafatta vakfenin vakti, arefe günü güneşin batmasından

⁵⁷¹ Sabık, II,148.

⁵⁷² Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,950-951.

⁵⁷³ Erdoğan, "Vakfe," s.595.

⁵⁷⁴ Akyüz, IV,171.

⁵⁷⁵ Sabık, II,149.

⁵⁷⁶ Ceziri, (Çev.:M.Keskin), II,911.

itibaren başlar ve kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Ancak arefe günü güneşin zevali ile batması arasında, bir anlık bir zaman için de olsa arafatta durmak vaciptir; terk edilirse kurban (hedy) gerekir.⁵⁷⁷

İbnü'l-Münzir şöyle demiştir: “İlim ehli, imamın ve onunla beraber kılan cemaatin Arafat'ta Öğle ile ikindiye beraberce kılmaları gerektiğine icma etmişlerdir.” Şayet imamla beraber cem yapmamişsa, tek başına kıldığı halde cem yaparak kılar.⁵⁷⁸

Arafat'ın herhangi bir yerinde vakfe yapmak yeterlidir. Çünkü Arafat'ın, batı tarafındaki vadi hariç her yerinde vakfe yapılır. Bu yerde ise vakfe icmaen caiz değildir. Vakfenin imkân nisbetinde kayaların bulunduğu veya kayalıklara yakın bir yerde yapılması müstehabdır.⁵⁷⁹ Çünkü Rasûlüllah sallâllahu aleyhi ve sellem bu yerde vakfe yaparak; “Ben burada vakfe yaptım, Arafatın tümü vakfe yeridir” buyurmuştur.⁵⁸⁰

4.1.10.1.Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması

Hac için ihram giyen kişi, vakfe yapmak üzere Nahr gecesinde Arafat'a gider de henüz fecir doğmadan, yatsı namazı sıgacak kadar bir zaman kala Arafat'a yaklaşır ve yatsı namazını kılması halinde vakfe yapma imkânı kalmaz ise, kendisi için vakfe ve yatsı namazı vakti çakışmış olur. Bu durumda kişi bunlardan birini eda ederse diğerini kaçırma durumu olmasından dolayı bu konuyla ilgili üç görüş öne sürülmüştür: En sahih görüşe göre vakfe yapmak üzere Arafat'a çıkar. Zira vakfenin kazası ve bunun için kurban kesmenin vacip olması açısından, kaçırılan vakfede birçok zorluk bulunur. Çoğu kere vakfenin kazası mümkün olmayabilir. Bu da haccın edası için büyük bir zorluk doğurur. Bu nedenle vakfe yapıp namazı tehir etmek gerekir. İkinci görüşte; haccın aksine namazı acele üzere kaza etmek gerektiğinden bulunduğu yerde namazını kılar. Zira hac geciktirme üzere eda edilebilir ve namaz bundan daha kuvvetlidir. Üçüncü görüşe göre; ikisini birleştirerek namazı, korku namazı şeklinde kılmaktır. Kişi, tahrim tekbirini alarak namaza başlar ve acele ile vakfe yerine gider.⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁷⁸ Sabık, II,154.

⁵⁷⁹ Sabık, II,152.

⁵⁸⁰ Hadisi Müslim, Ahmed ve Ebû Dâvûd, Câbir hadisinden rivayet etmişlerdir.

⁵⁸¹ İmam Nevevi, *Hacc ve Umre*, (Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yay., İstanbul ts., s. 153-154.

4.1.11.Müzdelife Gecelemek

Müzdelife Mina ile Arafat arasındır. Hacılar bayram gecesini kızıllık kaybolduktan sonra Müzdelife'ye ulaştıklarında akşam ve yatsı namazlarını birleştirilerek cem-i tehir şeklinde kılarlar. Sabah namazı da Müzdelife'de Meş'-ar-i Haram da kılınır. Namazdan sonra dua ve niyazda bulunmak amacıyla biraz daha durulur. Güneş doğmadan önce Mina'ya gidilir.⁵⁸²

Hanefî Mezhebine göre, Müzdelife'de yapılacak vakfenin zamanı, bayramın birinci günü fecri sadıkla güneşin doğması arasındaki vakittir. Bu, vakfenin vacibidir; mazeretsiz terkedilirse, dem gerekir. Bu vakitte yapılması Şafiî ve Hanbelî Mezheplerine göre vacip, Malikî Mezhebine göre şarttır.

Şafiî Mezhebine göre, Müzdelife'de vakfenin zamanı Arafat'ta vakfeden sonra bayram gecesini yarısında başlar. İmam Şafii de “Eğer gecenin yarısından sonra Müzdelife'den ayrılıp sabah namazını Müzdelife'de kılmazsa ona kurban gerekir” demiştir.⁵⁸³

Müzdelife'de vakfede edal olan, sabah namazını erken kılıp güneş doğana kadar dua etmek; güneş doğunca ayrılmaktır.⁵⁸⁴

4.1.12.Şeytan Taşlama(Remy-i Cimar)

Bütün ulemaya göre teşrik günlerinde cemreleri taşlamanın sünneti, her gün önce birinci, sonra ikinci, sonra üçüncü cemreyi taşlamak ve birinci ile ikinci cemreleri taşıdıktan sonra her birinin yanında durup uzunca dua etmek, üçüncü cemreyi taşıdıkları sonra ise hemen oradan ayrılmaktır.⁵⁸⁵

Malikilere göre şeytan taşlamanın belli günleri olup, bunlar, kurban bayramının birinci ikinci, üçüncü ve dördüncü günleridir. Bu günlerde taşlamanın vakti ise güneşin zevali ile batışı arasındadır. Geceye veya ertesi güne bırakılması halinde kurban gerekir. Taşlamanın hergün öğle namazını kılmadan önce yapılması menduptur.⁵⁸⁶

Şafiilere göre kurban bayramının birinci günü yalnızca akabe cemresine taş atılır. Kurban bayramının geri kalan üç gününde ise her üç cemreye taş atılır. Cemre

⁵⁸² Özbek, II, 354.

⁵⁸³ İbn Rüşd, II,197.

⁵⁸⁴ Akyüz, IV,189.

⁵⁸⁵ İbn Rüşd, II,197.

⁵⁸⁶ Ceziri, (Çev.:M.Keskin), II,954.

(şeytan taşlama)nin vakti, arafatta vakfe yapmış olma kaydıyla kurban bayramının birinci gecesini, gece yarısından itibaren başlar ve teşrik günlerinin sonuna kadar devam eder.⁵⁸⁷

Hanefilere göre Akabe cemresini taşlamanın vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuyla başlar ve ikinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Bu vaktin başlangıcından önce yapılan taşlama geçersizdir. Bu vaktin çıkmasına kadar taşlama yapılmazsa kurban kesmek gerekir. Bu taşlamanın güneşin doğuşundan zevaline kadar yapılması müstehab olur. Zevalden sonra gurub vaktine kadar yapılması da mübahtır. Taşlamanın gece yapılması ve Kurban bayramının birinci günü, fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasında yapılması mekruhtur. Kurban bayramının ikinci günü üç cemre taşlanır. Cemreler arasında sıraya riayet etmek sünnettir. İki cemreyi taşlama arasında Kur'anı kerimden üç hizip okuyacak kadar (yaklaşık olarak kırk beş dakika) beklemek sünnettir. Bayramın ikinci ve üçüncü günleri taşlamanın vakti, güneşin zevalinden batmasına kadardır. Kişi bayramın ikinci günü fecirden sonra taşlamada bulunursa bundan dolayı ona kurban gerekir.⁵⁸⁸

Hanbelîlere göre ise taşlamanın vakti Arafattan daha önce vakfe yapmış kişi için, kurban bayramının birinci gecesinin yarısından itibaren başlar ve teşrik günlerinde taşlamanın zevalden önce yapılması sahih olmaz.⁵⁸⁹

Üç imam, cemreler arasında tertibin şart olduğuna, Rasûlüllah'ın yaptığı gibi bu sırayla taşların atılması gerektiğine delil getirmişlerdir. Hanefîlerce kabul edilen görüşe göre ise, tertib sünnettir.⁵⁹⁰

4.1.13.Kurban Keskme

Hedy'in kesilme zamanına gelince: imam Mâlik “Temettü' haccı kurbanı ile nafiye kurbanlar bayram gününden evvel kesilirlerse kâfi gelmez” demiştir, imam Ebû Hanife nafiye kurbanların bayramdan önce kesilmesini caiz görmüştür, İmam Şafii “Her ikisinin de bayramdan önce kesilmesi caizdir” demiştir.

Cumhur “Eğer hedy yerine oruç tutulursa istendiği yerde tutulabilir” demiştir. Çünkü oruç tutmakta ne Harem, ne de Mekke halkının menfaati yoktur. Fakat hedy

⁵⁸⁷ Kasânî, II,137; Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,950.

⁵⁸⁸ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,952.

⁵⁸⁹ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,953.

⁵⁹⁰ Sabık, II,158.

yerine verilen sadakada ihtilâf etmişlerdir. Ulemanın cumhuru “Mekke ve Harem yoksullarına verilmesi gerekir. Çünkü Harem avı cezasına bedeldir” demişlerdir, imam Mâlik ise “Sadaka da oruç gibidir. Mekke haricinde de verilmesi caizdir” demiştir.⁵⁹¹

4.1.14. Traş Olmak

Şafiilere göre; Tıraşın vaktinde yapılması. Bu vakit de Arafat vakfesinden ve bayram gecesinin yarısından sonra başlar. Bu vakitten önce tıraş yapan kimsenin fidye vermesi gerekir.⁵⁹²

Malikilere göre traş olmayanın veya traşı memlekete döndükten sonra erteleyen kişinin kurban kesmesi gerekir. Traşı teşrik günlerinden sonraya erteleyip de Mekke'de traş olmayan kişiye de kurban kesmek gerekir. Fakat teşrik günlerinden sonra da olsa Mekke'de traş olan kişiye kurban cezası düşmez.⁵⁹³

Ebu Hanife'ye göre traş olmanın zamanı kurban günleridir. Ebu Yusuf'a göre traş olmanın zamanı ve mekânı yoktur. İmam Muhammed'e göre ise mekâna bağlı olup zamana bağlı değildir. İmam Züfer'e göre ise belli bir mekânı yoktur ancak belli bir zamanı vardır. Ebu Hanife'ye göre kurban günlerinin sonrasına traş olmak ertelenirse veya harem bölgesi dışında traş olunursa kurban gerekir.⁵⁹⁴

4.1.15. Tavafın Vakti

Tavafın vaktini ele almadan önce tavaf çeşitleri hakkında kısaca bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

Âlimler Tavafu'l-Kudûm, Tavafu'l-İfaza ve Tavafu'l-Veda olmak üzere üç çeşit tavaf vardır demişlerdir. Tavafu'l-Kudûm, Mekke'ye yeni girildiği zaman yapılan tavaftır. Tavafu'l-İfaza, Bayram günü Cemratü'l-Akabe denilen büyük cemrenin taşları atıldıktan sonra yapılan tavaftır. Tavafu'l-Veda da kişinin Mekke'den ayrılacağı sırada yaptığı tavaftır.⁵⁹⁵

Tavafın ne zaman caiz olduğuna gelince: Ulema onun hakkında üç çeşit görüşte bulunmuşlardır. Biri, tavafın sabah ve ikindi namazlarından sonra caiz olduğu ve fakat günün doğuş ve batışı sıralarında caiz olmadığıdır. Biri de, sabah ve ikindi

⁵⁹¹ İbn Rüşt, II,239.

⁵⁹² Şuca, s.268.

⁵⁹³ Ceziri, II,955.

⁵⁹⁴ Kasani, II,141.

⁵⁹⁵ İbn Rüşt, II,186.

namazlarından sonra mekruh olduğu ve günün doğuş ve batışı sıralarında da caiz olmadığıdır ki bu da görüşüdür. Üçüncü görüş ise bütün vakitlerde caiz olduğudur ki, İmam Şafii ve bir başka cemaat de bu görüştedirler. Bu her üç grubun da delillerinin kökü, bu vakitlerde namaz kılmanın caiz olup olmadığıyla ilgilidir.⁵⁹⁶

Rükun olan İfaza tavafının vakti konusunda mezhepler ihtilaf etmişlerdir.

Hanefilere göre: Kişi arafatta vakfeyi yaptıktan sonra ziyaret tavafını herhangi bir vakitte yapabilir. Fakat tavaftan önce belli vakitte arafatta vakfe yapmayan kişinin tavafı sahih olmaz. Hac ayları olarak bilinen şevval, zilkade ve zilhicce aylarında ifaza tavafı yapılmalıdır. Zilhicce ayında arafatta vakfe yapan bir hacı adayı, bu ayın çıkışına kadar ifaza tavafını yapmazsa, bu tavafı diğer yılların bu aylarında yapması gerekir.⁵⁹⁷

Malikilere göre Ziyaret tavafının vakti kurban bayramının birinci gününden itibaren başlar, zilhiccenin son gününe kadar devam eder. Bu tavafı zilhicce ayından sonraya bırakan kişiye kurban(dem) gerekir ve bu sayede tavafı da sahih olur. Ziyaret tavafını, kurban bayramından önce yapmak sahih olmaz. Ama arafattaki vakfe bunun tersinedir. Vakfe vaktinden önce sahih olmadığı gibi vaktinden sonra da sahih olmaz.⁵⁹⁸ Tavaf yapılmadıkça ihramdan çıkılmaz.⁵⁹⁹

Şâfiî ve Ahmed'e göre; ziyaret tavafının vakti kurban bayramı gecesinin yarısından başlar. Sonu için bir hudut yoktur. Yalnız, tavaf yapınca kadar kendisine kadın helâl olmaz. Tavafı teşrik günlerinden sonraya bırakmak her ne kadar mekruh olsa bile kurban kesmeyi gerektirmez. Tavafın yapılabileceği en faziletli vakit kurban günü kuşluk vaktidir.⁶⁰⁰

4.1.16.Sa'y'ın Vakti

Cumhur'a göre sa'y, tavaftan sonra yapılır. Tavaftan önce yapılırsa, yeniden sa'y edilir. Tavaftan önce sa'y edilir ve bunu unutarak Mekke'den, çıktuktan sonra hac ve umrede birleşme yapıyorsa haccın kazası ve hedy, umre yapıyorsa umrenin kazası gerekir; Sevrî'ye göre hiçbir ceza gerekmez; Ebu Hanife'ye göre, Mekke'den çıkınca

⁵⁹⁶ İbn Rüşt, II,183.

⁵⁹⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II, 911,931.

⁵⁹⁸ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁹⁹ Vecdi Akyüz, IV,179.

⁶⁰⁰ Sabık, II,175.

dönülmez, fakat dem gerekir. Hac için yapılan sa'y, kudüm veya ziyaret, umre için yapılan sa'y ise umre tavafından sonra yapılır.⁶⁰¹

Âlimlerin birçoğu, sa'y'ın tavaftan sonra yapılması gerektiğinde ve tavaftan önce sa'y'ı yapan kimsenin -Mekke'den ayrılmış olsa bile- bir daha sa'y yapmak için dönmek zorunda olduğunda müttefiktirler. Öyle ki eğer umre veya hac yapan kimse bilmeyerek tavaftan önce sa'y yapmış ve ihramdan çıktıktan sonra kadınlara yaklaşmış olursa bir daha umre yapması ya da ertesi sene bir daha hacca gitmesi veya aynı zamanda kurban kesmesi gerekir. İmam Ebû Hanife de “Eğer Mekke'den ayrılmışsa bir daha dönmek zorunda değildir. Fakat kurban kesmesi gerekir” demiştir.⁶⁰²

Malikilere göre sa'y kudûm tavafından hemen sonra yapılmamışsa ziyaret tavafından hemen sonra yapılır.

Sa'yın arka arkaya yapılması şart değildir. Sa'yın şartlarını birleştirmeye mâni olacak bir engel ortaya çıkar veya namaz başlarsa bundan dolayı sayım kesmesi caizdir. İşi bitince, yaptığı sa'yın üzerine bina ederek sayını tamamlar.⁶⁰³

4.1.17.Kudüm Tavafının Vakti

Hanefilere göre kudum tavafının vakti mekkeye giriş anından başlar ve arafatta vakfe yapmakla sona erer. Arafatta vakfe yapıncaya kadar kudum tavafı yapmamış olan kişi artık kudum tavafını elden kaçırmış olur. Ancak vakfede durmamış ise kudum tavafının vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder.⁶⁰⁴

4.1.1.8.Veda Tavafı

Hacca uzaklardan yani Mikat sınırları dışından gelmiş olanların (Afakilerin) Mekke'den ayrılmadan “Veda Tavafı” yapmaları vaciptir. Bu, hacıların hacla ilgili olarak yapacakları son görevdir (nüsüktür). Buna “Sader Tavafı” da denir.⁶⁰⁵

Kişinin Mekkedan ayrılmak istediği vakit veda tavafının müstehab olduğu vakittir. Kişi bu tavafı nahr günlerinde veya sonraki günlerde de yapabilir.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ Akyüz, IV,187.

⁶⁰² İbn Rüşd, II,190–191.

⁶⁰³ Sabık, II,141.

⁶⁰⁴ Ceziri, II,934.

⁶⁰⁵ İsmail Karagöz vd., *Diyanet Hac Rehberi*, DİB Yay., Ankara 2007, s.66.

⁶⁰⁶ Kasani, II,143.

4.1.19. Hac Vaktinin Değişebilirliği Çevresinde Oluşturulan Şüpheler:

Hacc ibadeti esnasında çeşitli nedenlerle zaman zaman tatsız durumların yaşandığı bir gerçektir. Özellikle bazı yıllarda tavaf, vakfe, şeytan taşlama gibi haccın bazı rukünleri gerçekleştirilirken yaşanan izdihamlar sonucu ölü sayısının artması bu tatsız durumların başında gelmektedir. Maddi düzenlemeler sayesinde tüm bu olumsuzlukların düzeltilebileceği bir gerçek ise de kutsal topraklara sahip olan arap emirliğinin içişlerine müdahale olarak algılanmasından dolayı bu konudaki tekliflerin başarıya ulaşmayacağı iddia edilmektedir. Bu olumsuzlukların, bu şekilde bertaraf edilemeyeceğini iddia eden bazı gruplar hacc ibadetinin uygulama zamanının değiştirilerek çözüme ulaşılabileceğini savunmaktadırlar.⁶⁰⁷

Kur'an-ı kerimde hacc ile ilgili ayetlere baktığımızda ayrıntılı olarak hacc ibadetinin nasıl yapıldığına değinilmemektedir. Bizler bu ibadetin detaylarını peygamberimizden öğrenmekteyiz. Nitekim efendimiz(sav); “*Hac menâsikini benden alın*”⁶⁰⁸ buyurarak hacc ibadetini onun yaptığı gibi yapmamız gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Hac daha uzun bir süre içine yayılarak, izdihamın önlenilebileceğine işâret bulunduğu ileri sürülen âyet-i kerime’de, “Hac bilinen aylardadır” buyrulmaktadır. Fakat ayette bilinen ayların hangi aylar olduğu dahi belirtilmemekle birlikte bu aylar bile peygamberimizin uygulamasından alınmıştır.⁶⁰⁹ Yani bu iddiaları ortaya atan gruplar bile peygamberimizin sünnetine belli bi yere kadar kayıtsız kalmaktadırlar.

Ayrıca haccın farz kılındığı sene peygamberimizin haccetmeyip daha sonraki yıl hac aylarına tekabül ettikten sonra haccetmesi⁶¹⁰ de bizce bu konuda bir delil teşkil eder. Nitekim eğer hacc uzun vadede gerçekleştirilebilen bir ibadet olsaydı peygamberimiz haccın farz kılındığı sene hacceder hac farzasını erteleyerek hacc vaktini beklemezdi.

Konumuzla ilgili olması hasebiyle ibn Abbastan(ra) rivayet edilen şu hadise de yer vermemiz gerekmektedir: “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'tan yola çıkmıştı, arkasından birisinin (koşturmak için) devesine şiddetle bağırıp, vurduğunu işitti. Bunun üzerine kamçısıyla (etrafındakilere kulak verin diye) işaret edip, şöyle*

⁶⁰⁷ Kahraman, s.251–252.

⁶⁰⁸ Müslim, Hac 310.

⁶⁰⁹ www.mumsema.org.tr. / 26 Mayıs 2011.

⁶¹⁰ Numani, s.463.

buyurdu: “*Sâkin olun. (Allah'ı razı edecek iyi davranış ve) birr acelede değildir.*”⁶¹¹ hacc ibadetinin bazı noktalarda dikkat ve sukunet gerektirdiği bilinen bir gerçektir. Bunlardan biri, Arafat'ta ifâza anıdır. Yüz binlerce hacı kâfilesi, bir anda muayyen ve mahdud yollarla aynı hedefe sükün etmektedir. Keza şeytan taşlama anlarında da aynı kalabalık muayyen vakitlerde belli noktalara izdiham etmektedir. Böyle anlarda sükûnetin ehemmiyeti açıktır. Gerek Arafat çıkışında ve gerekse cemrelerde çok sık panik ve telaş sebebiyle nice insanların ezilerek öldüğünü belirtmiştik. Bu vak'alar gözönüne alınınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc menâsikinin bilhassa ifâza safhasında sükûnet tavsiye edip “Telaşta Allah'ın rızası yok!” mânasında ihtarda bulunması cidden mânidârdır ve günümüzün şartlarına uygun mucizane bir mesajdır. Ayrıca bu durum bizlere bazı grupların belirttiği gibi haccın üç aya yayılmasına muhalif bir hadistir de diyebiliriz. Nitekim peygamberimiz aceleci davranan bu insanlara sükûneti tavsiye etmek yerine acele etmeyin daha önümüzde üç ay gibi geniş bir zaman var da⁶¹² diyebilirdi.

Hz. Peygamber, “*Hac Arafat'tır*”⁶¹³ buyurarak haccın en önemli rüknünün Arafat olduğunu da belirtmiştir. Uygulamasıyla da arafattaki vakfenin ne zaman olacağını göstermiştir. Arafat vakfesi haccın vazgeçilmez rükünlerinden olması nedeniyle belirtilen vakitte vakfe yapamayan kişi ertesi yıl yeniden hac yapmalıdır.

İddia edildiği üzere eğer hacc ibadeti üç aya yayılmış olsa bile Arafat vakfesini zilhiccenin dokuzuncu gününün yani kurban bayramı arefesinin dışında caiz gören hiçbir otorite âlim ve fakih yoktur. Bu demektir ki her halükarda o kalabalık Arafat vakfesinde bir araya gelmek zorundadır. Ayrıca şunu da belirtmek de fayda görmekteyiz ki cahiliye döneminde yapılan hac uygulamasında da Arafat vakfesinin zamanı aynı gündür. Hac ibadetinin mahşeri hatırlatması yönü de göz önünde bulundurulursa bunun en yoğun biçimde hissedildiği yerin hiç şüphesiz Arafat vakfesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu hikmet göz önünde bulundurulursa izdihamı yok etmek yerine disipline sokmak bu hikmete daha uygun bir yaklaşım olacaktır.⁶¹⁴

⁶¹¹ Buharî, Hacc 94; Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1920); Nesâî, Hacc 204,(5, 257–258).

⁶¹² Kahraman, s.254.

⁶¹³ Ebu Davud, Menasik 68.

⁶¹⁴ Kahraman, s.258–260.

SONUÇ

İlk insandan günümüze kadar herkesin ve her dinin yakından ilgilendiği ya da ilgilenmek zorunda olduğu bir kavramla –vakit kavramıyla- Müslümanların ilgilenmemesi düşünülemez. Çünkü Şarii İslamdaki birçok ibadet için özel vakitler tayin etmiştir.

İbadetler bir özür bulunmadığında kendi vakitlerinde yapılmalıdır. Bu, yapılacak ibadetlerin makbul olmasına vesile olur.

İbadetlerin ifa edilmesinde günlük ibadetler için güneş takviminin yıllık ibadetler için ise ay takviminin kullanılmasında birçok hikmet vardır. Nitekim günde beş defa kılınan namazla kişi yüce huzurda olduğunu hatırdan çıkarmayacak ve bu bilinç dünyada günün her anında canlı tutulacaktır. Orucun yılın her mevsimine ve dönemine denk gelerek uzun ve kısa, sıcak ya da soğuk günlerde Müslümanlar arasında eşitliği sağlaması açısından ay takvimine göre ifa edilmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Diğer yandan bu hikmeti zekât için ele alırsak; belirlenen vaktin durmadan zekât verme sırası gelecek kadar kısa olması insanlara ağır yük getirebilirken; bu vaktin uzun olması da cimrilere fırsatçılara prim vererek ihtiyaç sahiplerine hiçbir menfaat sağlamayacaktır. Hac ibadeti için kutsal topraklarda olan tüm Müslümanların ihramlarıyla birlikte arafatta bulunmaları dünyada iken mahşeri hatırlatan bir manzarayla karşılaşmaları açısından son derece önemlidir.

İbadete ön hazırlık olan amellerde vakitle ilgili dini amellere baktığımızda; hiçbir vakitle ilgili olmasa bile kişinin abdestli olması şart olduğu bir işi yapmak istediğinde abdest almasının gerekli olduğunu görmekteyiz. Namaz vakti girmeden önce teyemmüm etmenin caiz olup olmaması meselesi ihtilaflıdır. Guslü gerektiren durumlardan olan hayız ve nifas müddetinin ne kadar olduğu konusunda da görüş birliği sağlanamamıştır. Bunun sonucu olarak istihaze meselesi ortaya çıkmaktadır.

Tezimizin başlıca konularını oluşturan namaz, oruç, zekât, kurban ve haccın özel vakitleri vardır. Bu ibadet vakitlerinin bir kısmına Kur'an-ı Kerimde ulaşmakla birlikte genel ve ayrıntılı bilgileri Hz Peygamber(sas) den öğrenmekteyiz. Beş vakit namazın Kur'an-ı Kerim'de yer almadığı iddiaları bulunsa da genel kabul; Kur'anda beş vakit namazın olduğu yönündedir. Oruca başlarken, ihtilâf-ı metâlîe itibar edilip edilmeyeceği hususundaki ihtilaflara rağmen cumhur "ihtilaf-ı metaliye yer yoktur" hükmünü benimsemektedir. Zekât için yılbaşı; nisab miktarı mala sahip olunduğu

zamandır. Bunun için miladi veya hicri yılbaşları gibi belirli zamanlar söz konusu değildir. Çıkan izdihamlar sonucu Hac vaktinin değiştirilmesi yönündeki teklifler “hac menasikini benden alın” hükmüne aykırı olması nedeniyle makul bir çözüm olarak görülmemektedir. Bunun yerine insanların disipline edilmesi elbette sünnete daha uygun bir davranış olacaktır.

Fıkıhın dinamik bir yapıya sahip olmasını göz önünde bulundurursak vakit konusunda da her dönemde açıklanmaya muhtaç konular bulunmaktadır. Günümüzde seferilikten bahsedilip bahsedilemeyeceği bu konuda örnek teşkil etmektedir

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal- Seâdet-i Ebediyye*, (Haz.: Hüseyin Hilmi Işık), Işık Kitabevi, İstanbul 1971.
- Ahmet b. Hamza, *Nihayetü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967.
- Aktan, Hamza “Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995.
- Alıcı, Hüseyin, *Akika ve Hükümleri*, (Terc.: Muhammed Şahin), İslamhouse 2009.
- Altuntaş, Halil- Karagöz, İsmail, *Namaz İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2010.
- Amerika Müslümanlar Birliği, (t.y.) Erişim Tarihi: 17.04.2011, www.unitedamericanmuslim.org
- Apaydın, H. Yunus, “Oruç”, *DİB İlmihal İman ve İbadetler*, DİB Yay., Ankara 2006.
- Askalani, İbn Hacer, *Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neş., İstanbul ts.
- Atar, Fahrettin “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Atay, Hüseyin, *Kurana Göre İslam’ın Temel Kuralları*, MEB Yay., 1991 İstanbul.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ts.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neş., İstanbul 2000.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010.
- Bardakoğlu, Ali, “Eda” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 1994.
- _____, “Kurban”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., Ankara 2002.
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.: Ali Fikri Yavuz), İstanbul ts.
- _____, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *es-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi Akçağ Yay.*, Ankara 1993.
- _____, *İslamda Zaman Tanzimi*, Cihan Yay., İstanbul 2009.
- Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali b. Muhammed, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2009.

- Ceziri, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: Hasan Ege), Bahar Yay., İstanbul ts.
- Ceziri, Abdurrahman, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.
- Dihlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, (Çev.: Mehmet Erdoğan) İz Yayınları, İstanbul 2002.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1991.
- Dönmez, İbrahim Kafi, "Oruç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 2007.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî, *Sünen-i Ebî Davut*, b.y.y.
- Ebu Şuca, *Delilleriyle Büyük Şafii İlmihali- Ğayetü'l-İhtisar Ve Şerhi*, (Çev: Nizamettin Ersöz), Ravza Yayınları, İstanbul 2005.
- el Kasani, Alaaddin Ebi Bekr b. Mesud el-Hanefi, *Bedaiü's-Senai fi Tertibi's-Şerai* Matbaatul-İmam, Mısır ts.
- el Makdisi, Ebu'l - Neca el-Haccavi, *el-İkna' li Talibi'l İntifa'*, Daru Alemlî Kütüb, (2. bsk.), Suudi Arabistan 1999.
- el-Merdavi, Alaaddin Ebu'l-hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, 1.baskı, 1955 byy.
- El-Vahidi, Ebul-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Terc.: Necati Tetik-Necdet Çağıl), İhtar Yay., İstanbul 1997.
- Erdoğan, Mehmed, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- ez-Zeylai, Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r Raye Li Ehadisil Hidaye*, el- Mektebetü'l Mekkiyye ts.
- Fetâvâyi Hindiyye*, Akçağ Yay., Ankara ts.
- Gazali, *Mustasfa İslam Hukuk Metodolojisi*, (Çev.: Yunus Apaydın), Klasik Yay., (1. bsk.), İstanbul 2006.
- _____, *Büyük İslam Dini*, (Çev.: Abdullah Aydın), İstanbul ts.
- Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002.
- Günenç, Halil, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yay., İstanbul 2000.
- Halebî, İbrahim, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağir Tercümesi*, (Çev.: Hasan Ege), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1973.

- Hallaf, Abdulvahhab, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Hüseyin Atay), A.Ü.İ.F. Yay., Ankara 1973.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay, Ankara ts.
- Havva, Said, *El- Esas Fi'ssünne Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul ts.
- Haber Yolcusu, (29.07.2011), Erişim Tarihi: 29.07.2011, <http://www.haberyolcusu.com>.
- Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz.: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1996.
- İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay. İstanbul 2010.
- İbn Kudame, *Kitab-ı Muğni*, Mektebetül Kahire, 1970.
- İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu-l Arab* Darul Mearif, Kahire ts.
- İbn Rüşt, *Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid*, (Terc.: Ahmed Meylani), Arslan Yay., İstanbul 1973.
- İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'dürri'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1985.
- İbnü'l- Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Kahire 1987.
- İskenderi, İbn Ataullah, *El Muhkem Fi Şerhil Hikem*, (Şerheden: Balıklı Zade Ahmet Mahir), Fakirullah Eğitim Ve Hizmet Vakfı, (1. Baskı), İstanbul 2006.
- Kahraman, Abdullah *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi Açısından İbadet ve İbadet Nitelikli -Taabbudî Hükümler*, Akademi Yay., İstanbul 2002.
- Kalın, Faiz, *Kur'anda Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005.
- Karagöz, İsmail vd., *Diyanet Hac Rehberi* DİB Yay. Ankara 2007.
- _____, *Hac İlmihali*” DİB Yay., Ankara 2007.
- Karagöz, İsmail, “Abdest”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2007.
- Karaman, Hayreddin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007.
- Kılıçer, Esad, *İslam Fıkhiında Re'y Taraftarları*, DİB Yay., Ankara 1994.

- Kırbaçoğlu, M.Hayri, *Namazların Birleştirilmesi*, Otto Yay.(4.Baskı), İstanbul 2010.
- Koca, Ferhat, “İbadet”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1999.
- Komisyon, *Hac ve Umre Rehberi*, Fazilet Neş., İstanbul ts.
- Komisyon, *İlmihal I –İman ve İbadetler-*, TDV Yay., Ankara 2006.
- Komisyon, *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul 1993.
- Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahlı Tercüme* (Terc.: Orhan Ençakar-Abdulkadir Yılmaz), Yasin Yay., İstanbul 2009.
- Kuşeyri, Abdulkerim, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz.:Süleyman Uludağ), Dergah Yay.,İstanbul 1999.
- Mavsili, *el-İhtiyar*, (Çev.: Mehmet Keskin), Hikmet Neşriyat, İstanbul 2005.
- Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Yay., İstanbul 1986.
- Merginani, *El-Hidaye*, (Çev.: Ahmet Meylani), Kahraman Yay., İstanbul 1992.
- Meşhur, Mustafa, *İslama Davet Fıkhi*, (Çev.: Orhan Aktepe), Vahdet Yay., İstanbul 1990.
- Mevdudi, Eb'l-A'lâ, *Tefhim'ul-Kur'an*, (Çev.:Komisyon) İnsan Yay., İstanbul ts.
- Molla Hüsrev, *Düreru'l-Hukkam fi Şerhi Gururu'l Ahkam*, (Terc.:Arif Erkan), Eser Neş., İstanbul 1979.
- Mumsema İslam Arşivi(t.y.), Erişim Tarihi: 30.05.2010, <http://www.mumsema.org> .
- Müslim b. Haccac, *Sahih*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâki), Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut,ts.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman b. Şuayb, *Sünenü'n- Nesâî*, Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, Beyrut, ts.
- Nevevi, *Hacc ve Umre*, (Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yay., İstanbul ts.
- Numani, Mevlana Şibli, *Siretü'n-Nebi*, (Çev.:Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2002.
- Özbek, Camisab, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi ve Müctehidlerin Farklı Görüşleri*, Ravza Yay., İstanbul 2000.
- Özcan, Mevlüt, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul 2005.
- Özel, Ahmet, “Adak”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1988.
- Özkan, Abdurrahman “İbadet Vakitlerinin Hesaplanması”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:62, Ekim, Kasım Aralık 2003.

- Özlem, Abdurrahman, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011 <http://cepnuvakkit.com>
- Özsoy, Ömer- Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- Paksu, Mehmed, *Açıklamalı İslam İlmihali*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991.
- Pala, Ali İhsan, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (231–251), sayı.3, Konya 2004.
- _____, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yay., Ankara 2009.
- Peker, Mehmet, *Hacca Niyet*, Beka Yay., İstanbul 2002.
- Peldek, Betül, *İbadetlerde Niyet*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Razi, Fahrüddin, *Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb*, (Terc.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1990.
- Sabık, Seyyid, *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*, (Terc.: Ahmed Sarıoğlu), Pınar Yay., İstanbul ts.
- Serahsi, *el-Mebcut*, (Ed.: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yay., İstanbul 2008.
- Soysaldı, Mehmed, *Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, TDV Yay., Ankara 1997.
- Suruç, Salih, *Peygamberimizin Hayatı*, Zaman, İstanbul 1998.
- Süleymaniye Vakfı, (29.09.2009), Erişim Tarihi: 02.07.2011, www.suleymaniyevakfi.org.
- Şa'rânî, Abdulvehhab, *Mizân-ül Kübrâ Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı*, (Terc.: A. Faruk Meyân), Berekât Yay., İstanbul 1980.
- Şaban, Zekiyüddin, *Usûlü'l Fıkıh*, (Terc.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay, Ankara 2001.
- Şener, Abdulkadir, “Abdest”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1991.
- Şîrâzî, Ebu İshak, *el-Mühezzebe*, Darü'l Kalem, Dimeşk 1992.
- Şirbinî, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Darü'l Marife, Beyrut 1997.
- Şirvani, Seyyid Yahya, *Şifaül-Esrar*, (Haz.: Mehmed Rıhtım), Sufi Yay., İstanbul 2011.
- Tahavi, *Şerhu Meani'l-Asar Hadislerle İslam Fıkıhı*, (Çev.: Beşir Eryarsoy), Kitabevi Yay., İstanbul 2009.
- TDK *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2005.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, (Thk.: Ahmed Muhammed Şakir), Darü'l Fikr, ts.

- Tirmizî, Ebu İsa Muhammet b. İsa b. Sevre, *el-Camiu's-Sahih*, Beyrut, ts.
- Topbaş, Osman Nuri, *Hız Muhammed Mustafa*, Erkam Yay., İstanbul ts.
- Uludağ, Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara 1992.
- Uysal, Asım- Uysal, Mürşide, *İzahlı Kadın İlmihali*, Uysal Yayınevi, İstanbul 2001.
- Varlı, Mustafa, *İslam İlmihali*, Vakıf, İstanbul 2005.
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Erişim Tarihi: 10.06.2011. <http://tr.wikipedia.org/>
- Yatkın, Nihat, “Hz Peygamberin Sünnetinde Namazların Kazası”, Ekev Akademi Dergisi, (163–177), Ankara 2001.
- Yaylalı, Davut, “Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam vd.), Azim Dağıtım İstanbul ts.
- Yeğin, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1991.
- Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi*, Uysal Kitabevi, Konya 1991.
- Yavuz, Yunus Vehbi, Karagöz, İsmail, “Kurban” , *İslama Giriş*, DİB Yay., İstanbul 2007.
- Zaman Gazetesi 28.01.2011.
- Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, (Terc.: Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi Yay., 1979.
- Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Feza Yay., İstanbul 1994.
- _____, *Tefsiru'l-Münir*, (Çev.: Hamdi Arslan vd.), Risale Yay., İstanbul 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hilal KOÇYİĞİT
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum 01.10.1984
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
8Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	ahteran25@hotmail.com
Tarih	14.07.2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Hilal KOÇYİĞİT

İBADETLERDE VAKİT

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Davut YAYLALI

ERZURUM-2011

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Davut YAYLALI danışmanlığında Hilal KOÇYİĞİT tarafından hazırlanan bu çalışma 15/ 07 /2011 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından, Temel İslâm Bilimleri- İslâm Hukuku Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Davut YAYLALI

İmza:

Jüri Üyesi : Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İBADETE HAZIRLIK TÜRÜNDEN OLAN DİNİ AMELLERDE VAKİT

1.1.ABDESTTE VAKİT	17
1.2.TEYEMMÜMDE VAKİT	20
1.3.GUSÛLDE VAKİT:.....	24
1.4.MEST ÜZERİNE MESHİN MÜDDETİ.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

BEDENİ İBADETLERDE VAKİT

2. 1. NAMAZDA VAKİT.....	30
2.1.1.Namazın Tanımı	30
2.1.2. Namazın Mahiyeti ve Önemi.....	30
2.1.3.Namazın Hikmeti	32
2.1.3.A.Namazın Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti.....	33
2.1.4.Namazın Farz Kılınma Vakti.....	36
2.1.5.Namaz Vakitlerinin Bildirilmesi Hususundaki Rivayet.....	37
2.1.6.Kur'an-I Kerimde Namaz Vakitleri	38
2.1.7.Sünnette Namaz Vakitleri	43
2.1.8.Namaz Vakitleri Çevresinde Oluşturulan Şüpheler	44
2.1.9.Farz Namazların Vakitleri	45
2.1.10.Beş Vakit Namazın Eda Edileceği Zamanlar	46
2.1.10.1.Sabah Namazının Vakti	46
2.1.10.2. Öğle Namazının Vakti.....	48
2.1.10.3.İkindi Namazının Vakti	49

2.1.10.4.Akşam Namazının Vakti.....	50
2.1.10.5.Yatsı Namazının Vakti.....	52
2.1.10.6.Vitr Namazının Vakti.....	53
2.1.11.Her Bir Vakte Ait Kuralların Belirlenmesi	54
2.1.12.Cuma Namazı ve Hutbesi	64
2.1.13.Bayram Namazı Ve Teşrik Tekbirleri.....	65
2.1.14.Nafile Namazların Vakitleri	66
2.1.15.Secdelerde Vakit.....	68
2.1.15.1.Tilavet Secdesinin Vakti.....	68
2.1.15.2.Sehev Secdesinin Vakti	68
2.1.16.Namaz Kılmanın Faziletli Olduğu Vakitler.....	69
2.1.17.Namaz Kılınması Nehyedilen Vakitler.....	76
2.1.18.Vakit İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı.....	79
2.1.19.Kaza Namazlarının Vakti.....	80
2.1.20.Seferiliğin Belirlenmesi.....	85
2.1.20.1.Seferiliğin Müddeti Ve Namaz	89
2.1.20.2.Yolculukta Namaz Vakitleri.....	91
2.1.20.3.Namazların Cem' Edilmesi.....	91
2.1.21.Uç Enlemlerde Namaz Vakitlerinin Tesbiti.....	93
2.1.21.1.Yatsı/İmsak Aralığının Kısalması	95
2.1.21.2.Vakitlerin oluşmaması	97
2.2.ORUÇTA VAKİT	101
2.2.1.Orucun Tanımı	101
2.2.2. Orucun Mahiyeti, Önemi Ve Hikmeti.....	101
2.2.3.Orucun Çeşitleri	103
2.2.4.İslamda Orucun Farz Oluşu	103
2.2.5.Orucun Zamanı	104
2.2.5.1.Ramazan Ayının Sübutu.....	104
2.2.5.1.1. Havanın Kapalılığında Ayın Görülememesi.....	104
2.2.5.1.2. Hilâl'in Görülme Vakti.....	105
2.2.5.1.3.Şevval Hilalinin Görülmesi	108
2.2.6.İmsak Vakti	108

2.2.7.Oruç Tutmanın Mendup Ve Yasak Olduğu Günler.....	110
2.2.8.Oruca Niyetin Zamanı	114
2.2.9.Hasta Ve Yolcunun İmsak Ve İftarı.....	115
2.2.10.Kaza Ve Kefaret Orucunun Vakti.....	117
2.3.İTİKÂFTA VAKÎT	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÎ İBADETLERDE VAKÎT

3.1. ZEKÂTTA VAKÎT	121
3.1.1.Zekâtın Tanımı	121
3.1.2. Zekâtı Geciktirmemek	121
3.1.3.Zekâtın Vücub Vakti	123
3.1.4.Zekâtın Ödenme Vakti	123
3.1.5.Zekâtı Vacip Olan Zaman Eda Etmek.....	124
3.1.6.Senesi Dolmadan Bir Malın Zekâtının Verilip Verilemeyeceği.....	125
3.1.7.Bir Malda Zekât Borcu Doğduktan Sonra Malın Yok Olması.....	127
3.1.8.Senesi Tamamlanmadan Zekâtın Bir Fakire Verilmesi.....	127
3.1.9.Sene Sonunda Fiyatların Yükselmesi Veya Düşmesi Durumu	127
3.1.10.Alacaklının Zekât Borcu:	128
3.1.11.Zekâtın Ölüm Hastalığı Gelip Çatıncaya Kadar Geciktirilmesi:	129
3.1.12.Üzerinde Zekât Borcu Bulunduğu Halde Ölen Kimse:	129
3.2. FITIR SADAĞASINDA VAKÎT	130
3.2.1.Fitrenin Tanımı	130
3.2.2.Fıtır Sadakasının Hikmeti Ve Yararları:.....	130
3.2.3.Fıtır Sadakasını Ödeme Vakti	131
3.3 KURBANDA VAKÎT	132
3.3.1.Kurbanın Tanımı Mahiyeti:.....	132
3.3.2.Hedy Kurbanının Vakti.....	132
3.3.3.Adak Kurbanının Vakti.....	134
3.3.4.Akika Kurbanının Vakti	134
3.3.5.Udhiyye Kurbanının Vakti.....	136

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEM BEDENÎ HEM DE MALÎ İBADETLERDE VAKİT

4.1. HACDA VAKİT	139
4.1.1.Hacc Ve Umrenin Tanımı.....	139
4.1.2.Haccın Mahiyeti Ve Önemi	139
4.1.3.Haccın Hikmeti.....	140
4.1.4. Haccın Farz Oluşu	141
4.1.5.Haccın Fevri Veya Ömri Oluşu	142
4.1.6. Hacc Ve Umrenin Vakti	143
4.1.7.Özel Vakit	145
4.1.8.İhrama Girme Ve İhramdan Çıkmanın Vakti	149
4.1.9.Arafat Ve Minaya Yönelme	150
4.1.10.1.Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması	151
4.1.11.Müzdelifede Gecelemek	152
4.1.12.Şeytan Taşlama(Remy-i Cimar)	152
4.1.13.Kurban Keskme	153
4.1.14.Tıraş Olmak	154
4.1.15.Tavafın Vakti.....	154
4.1.16.Sa'y'ın Vakti.....	155
4.1.17.Kudüm Tavafının Vakti	156
4.1.18.Veda Tavafı.....	156
4.1.19.Hac Vaktinin Değişebilirliği Çevresinde Oluşturulan Şüpheler.....	157
SONUÇ.....	159
BİBLİYOGRAFYA	161
ÖZGEÇMİŞ.....	166

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****İBADETLERDE VAKİT****Hilal KOÇYİĞİT****Tez Danışmanı: Prof. Dr. Davut YAYLALI****2011, Sayfa 175****Jüri: Prof. Dr. Davut YAYLALI****Doç. Dr. Osman GÜRBÜZ****Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜNEŞ**

İlk insandan günümüze kadar herkesin ve her dinin yakından ilgilendiği ya da ilgilenmek zorunda olduğu bir kavramla –vakit kavramıyla- Müslümanların ilgilenmemesi düşünülemez.

Şarii İslamdaki birçok ibadet için özel vakitler tayin etmiştir. Kendisine vakit tayin edilen ibadetlerin kabul olma şartlarından biri de tayin edilen vakti içinde yerine getirilmesidir.

Tez, bu noktadan hareketle, vakit kavramını ele alıp; ibadetler için belirlenen vakitler konusundaki farklı görüşlere yer vermeyi amaçlamıştır. Bedenî, malî ve hem bedenî hem de malî ibadetlerin vakitle ilgili hususlarına ve bu konudaki tartışmalara değinilerek bu konudaki mezhep görüşlerine ve bunların delillerine yer verilmiştir.

Temel fıkıh kitapları ve ilmi haller taranmaya çalışılarak hazırlanan bu tezde vaktin ibadetle olan ilişkisi ve buna bağlı olarak ortaya konan hükümler hakkında bilgiler ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam, İbadet, Vakıt

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE TIME AT PRAYING
Hilal KOÇYİĞİT

Advisor: Prof. Dr. Davut YAYLALI

2011- Page, 175

Jury: Prof. Dr. Davut YAYLALI

Assoc. Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

Assist. Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ

Since the first human being, everybody and every religion are interested in or have to be interested in a concept –time concept-. It is not possible that Muslims ignore the time concept.

The ruled determined special times for many praying in Islam. The time determined praying one of the acceptance conditions is that they must be performed in determined time.

From this point of view, thesis examined the time concept and aimed to place different opinion about the determined times for praying. Related matters with bodily praying and financial praying as well as bodily and financial praying and debates on this subject are considered, and sect views and their proof are included.

In the thesis was prepared with scanning fundamental canon law and catechism books, provided information about time relationships with praying in parallel with the rules were produced.

Key Words: Islam, Worship, Time

KISALTMALAR

b.	: İbn
b.y.y.	: Basım yeri yok
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA.	: TDV İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EKEV	:Erzurum Kültür Eğitim Vakfı
Haz.	:Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İSAV	: İslami ilimler Araştırma Vakfı
MÜİFVY	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
Neş.	: Neşriyat
s.	: Sayfa
TDK	:Türk Dil Kurumu
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme eden
ts.	: Tarihsiz
Vd.	: Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Sınırlı olan dünya hayatının, sonsuz olan ahiret hayatının tarlası olduğu göz önünde bulundurulursa kişinin vaktini en verimli biçimde kullanmasının büyük bir ciddiyet ve disiplin gerektirdiği anlaşılır.

İslam bireysel hayatımızı olduğu kadar toplumsal ve ekonomik yapımızı da geliştirecek düzenlemeler getirmiştir. Bunu gerçekleştirmek için de ibadetleri zorunlu kılarak vakitle ilişkilendirmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Müminin hayatını tanzim etmesi ve kulluk bilincini diri tutması açısından ibadetlerin günlük, haftalık ve yıllık olarak vakitle tayin edilmesi son derece önemlidir.

Allahın rızasını kazanma adına yapılan her şeyin ibadet olduğunu söyleyebiliriz. Fakat fıkhi anlamda anlaşılan ibadet kavramı etrafında tezimizi şekillendirmeye çalışacağız.

Çalışmamızda ibadetlerin makbul olması için birtakım ön hazırlıkların gerekli olduğunu göz önünde bulundurarak birinci bölümde abdest, gusül ve teyemmümde vakit konusuna değindik. İkinci bölümde bedeni ibadetlerden olan namaz, oruç ve itikafın öneminden bahsettikten sonra bu ibadetlerin vakitle ilgili hususlarına ve bu konudaki tartışmalara yer verdik. Üçüncü bölümde mali ibadetlerden zekat, fıtır sadakası ve kurban konularının öneminden bahsettikten sonra vakitle ilgili olan bölümlerine temas ettik. Dördüncü bölümde hem mali hem bedeni ibadetlerden olan hac konusuna değinerek hac menasiki ile ilgili vakitlere yer verdik. Ayrıca son zamanlarda gündemde olan hac vaktinin değişip değişmeyeceği konusuna da tezimizde temas ettik. Tüm bunları yaparken eski ve yeni kaynaklardan istifade ederek mezhepler başta olmak üzere o konuyla ilgili farklı görüşlere yer vermeye çalıştık.

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen çok değerli danışman hocam Prof Dr. Davut Yaylalı Bey'e, gerek ders döneminde kendilerinden istifade ettiğim değerli hocalarım Prof Dr. Beşir Gözübenli, Prof Dr. Mustafa Baktır, Prof Dr. H. İbrahim Acar, Doç. Dr. Murtaza Köse ve Yrd. Doç Dr. Hacı Murat Kumbasar Beylere teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

VAKİT

I.VAKİT KAVRAMI

I.A. Sözlük Anlamı

Sözlükte **vakit**; *bir işin olageldiği, yapıla geldiği saat gün veya mevsim*¹ demektir. Vakit, zamandan bir miktardır ve kendisine süre tayin edilen her şeydir. İbni Side'ye göre vakit zamandan(dehr) bir ölçü tayin etmek olarak bilinir ve çoğunlukla geçmiş zaman bazen de istikbal için kullanılır. Sibeveyh vaktin zamandaki kullanımına teşbihte bulunarak mekânda da vakit kelimesini kullanmıştır. Ona göre bu da tıpkı zaman gibi mekânı bildirir; mil, fersah ve berid gibi mekândaki bir ölçüyü gösterir. Vakit kelimesinin çoğulu “ evkat”tır. Nisa suresi 103. ayette vakit takdir edilerek; “Onların üzerine belirlenmiş vakitte farz kılınmıştır”buyrulmaktadır. Vakit kelimesi anlamca genişletilerek mekân anlamında da kullanılmıştır. Bu nedenle mekân için Mikat da denmiştir. Mikat vaktin mastarıdır. Bu anlamda ihrama girme yeri haccın mikatıdır, hilal ayın mikatıdır vb.²

I.B.Terim Anlamı

Vakit; “İbadetler için şer’an belirlenmiş olan zaman”³ demektir. Başka bir tarife göre ise; “Özel bir iş için farz ve takdir edilen zaman” karşılığında, daha çok bir işe bağlı olarak kullanılır.⁴

Herhangi bir şey için, zaman belirlenmişse o şeyin artık vakti ve sonu tespit edilmiştir. Dilimizde kullanılan “muvakkat” kelimesinin ifade ve ihata ettiği mana budur. Bu anlamda vakit hem geçmiş hem gelecek için kullanılabilir. Kuranda türevleri ile birlikte onüç yerde geçen vakit kelimesi, kullanıldığı alan itibariyle kozmik ve metafizik bir semantik yapıya sahiptir. Ayrıca Mikat (Araf 142,143,155); mevakit (Bakara, 189), mevkuta (Nisa, 10) şeklinde, dünyevi yükümlülükleri sınırlayan zamanı belirlemek gayesiyle kullanılmıştır. Ancak bütün bunların yaratıcı ve tayin edicisi Allah’tır.⁵

¹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neş., İstanbul 2000, III, 3292.

² İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu-l Arab* Darul Mearif, Kahire ts., VI,4887.

³ Mehmed Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neş., İstanbul 2010, s.597.

⁴ Komisyon, *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neş. İstanbul 1993, s.263.

⁵Faiz Kalın, *Kur’anda Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005, s.165–166.

II. VAKTİN ÖNEMİ

İslam bireysel hayatımızı olduğu kadar toplumsal yapımızı da geliştirecek düzenlemelerde bulunmuştur. Bu düzenlemenin başında da insanın hayatını disipline eden vaktin olduğunu söyleyebiliriz. Kur'an zaman yerine daha çok vakit kelimesini tercih etmiştir. Bu kelime lûgat yönüyle, “bir iş için belirlenen zamanın nihayeti” demektir. Yani belirli ve sınırlı bir zaman ifade eden kelime diğerine tercih edilmiştir. Bu tercihte, Kur'an-ı kerimin pratik gayesini görmekteyiz. Yani fiili hayatta, insan için pratik ve tatbiki olan mefhumlar daha önemlidir. Bunların hatırlatılması, nazari ve zihni mefhumlara tercih ve takdim edilmektedir.⁶

Kur'an-ı kerim, kişinin vaktini boşa geçirdiği için pişman olacağını fakat bu pişmanlığın fayda vermeyeceğini bildirir(Fatır, 36–37). Hz.Peygamber (sav) de “*İki nîmet vardır ki, insanların çoğu onların değerini takdir edemez: Sağlık ve boş vakit*”⁷ buyurarak hayatımızdaki birçok nimet içinde; biri vakit olan iki nimeti seçmiş; fakat bunun da kıymetinin çok bilinmediğini vurgulamıştır. İslam âlimlerinin sözlerinde de vaktin önemini net bir şekilde görmekteyiz. Şöyle ki; Hz Ömer: “*Dört şey geri dönmez; atılan ok, harcanan para, ele geçen fırsat ve geçen zaman.*” demiştir. Hz Ali“ *Vakitlerle yakutlar elde edilebilir, fakat yakutlarla vakitler elde edilemez*” demiştir. Hz. Muaviye: “*Ey insan! Zaman sensin. Sen iyi olursan zaman da iyi olur. Eğer sen kötü olursan zaman da kötüdür*” diyerek zamanı iyi kullanan insanların kazançlı olduklarına vurgu yapmaktadır. İmamı Azam ise “*Fenalıkların en büyüğü vakti boşa geçirmektir.*” sözüyle zamanın önemine vurgu yapmıştır.⁸

Tarihte ismi bilinen ve ortaya koydukları eserleriyle tanınan Eti, Mısır, Yunan ve Roma medeniyetlerinin, takvim kullanmış olmaları konumuz açısından çok önemlidir. Zira takvim zamanın ölçülmesi, devlet ve fertlerin işlerini zaman birimlerine göre tanzim etmesi demektir. Takvime göre hareket, hayatın disipline edilmesi, insan ömrünün azami şekilde verimli kılınması demektir. Örneğin geçmişte en parlak medeniyeti kurmuş olan Mısırlıların, yılı 12 aya, gündüzü ve geceyi 12 şer saate böldükleri, her saate de müstakil bir ad verdikleri bilinmektedir.⁹ Hal böyle olunca

⁶ İbrahim Canan “Hicretler Bölümü”, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* Akçağ Yay., Ankara 1993, XVI, 205.

⁷ El-Buhârî, Muhammed b. İsmail, Rikak 1, *es-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.

⁸ Daha fazla bilgi için bkz. Mumsema İslam Arşivi(t.y.) Erişim Tarihi: 30.05.2011, <http://www.mumsema.org>.

⁹ İbrahim Canan, *İslamda Zaman Tanzimi*, Cihan Yay., İstanbul 2009, s.15-16.

insanın hayatını düzene sokması hasebiyle başarıya ulaşan insanların vaktini değerlendirenler olduğunu söylememiz yerinde olacaktır. Nitekim sufilerin tekrarladıkları sözlerden biri de “*Vakit kılıçtır*” cümlesidir. Derler ki; *sathına dokununca kılıcın pürüzsüz ve yumuşak, yüzüne dokununca keskin ve sert olduğu müşahade edilir. O halde kılıca yumuşaklık gösteren selamete erer. Kılıçla sertleşen ve zıtlaşan ise derhal zararını görür. Bunun gibi vaktin hükmüne teslim olan kurtulur, ona karşı çıkan tepetakla yuvarlanır aşağıya düşer.*¹⁰ Arifler demişlerdir ki vakt “*kendisine uyum gösterenlere vakt(fırsat) olur, aykırı hareket edenlere ise makt(hiddet) olur. Vakte aykırı davranıp da makte (hiddete) yol açmak Ebul vakt (vaktin babası-sahibi) olmayı arzu etmekten ileri gelir. Vakte uyum göstermek ise, onun kurallarına uyup bir evladın babasına karşı olan hal ve hareketini takınarak ibnul vakt(vaktin oğlu) olmak demektir. İnsanın kurtuluşu ve saadeti de kuşkusuz ibnul vakt olmaktadır.*¹¹

Kaybolan vaktin geri gelmeyeceğini Hucviri şu şekilde ifade etmiştir. “*Vakt kulun kesbi ve kazanması dâhiline girmez. Onun için tekellüf ve zorlama ile vakit oluşmaz. Onu pazarda da satmazlar ki can verilerek satın alınabilsin.*”¹² Tüm bunlar bizlere giden vaktin bir daha geri dönmemesi nedeniyle vaktin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

III. İBADETLERDE VAKİT

İslami literatürde ibadetin biri genel diğeri özel olmak üzere iki anlamı vardır. Genel anlamda ibadet, mükellefin Allaha karşı duyduğu saygı ve sevginin sonucu olarak onun rızasına uygun davranma çabasını ve bu şekilde yapılan iradi davranışları ifade eder. Özel anlamda ibadet ise mükellefin yaratana karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Rasulü tarafından yapılması istenen belirli davranış biçimleridir. Fıkıh literatüründe de genellikle ibadet bu ikinci anlamdadır. İslamın temel şartlarını oluşturan namaz, oruç, zekât ve haccın yanında kurban kesme, itikâf gibi davranışlar terim anlamıyla ibadetin en meşhur örneklerini oluşturur.¹³ Bizde tezimizi bu ikinci anlamda şekillendirmeye çalışacağız.

¹⁰ Abdülkerim Kuşeyri, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1999, s.148.

¹¹ İbn Ataullah El İskenderi, *El Muhkem Fi Şerhil Hikem*, (Şerheden: Balıklı Zade Ahmet Mahir), Fakirullah Eğitim Ve Hizmet Vakfı, 1. Baskı, İstanbul 2006, s.34.

¹² Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz: Süleyman Uludağ), Dergâh Yay., İstanbul 1996, s.519.

¹³ Ferhat Koca, “İbadet” *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 240–241.

Kuranı kerime baktığımızda genel itibariyle bu ibadetlerin öneminden bahsedilirken nasıl eda edilecekleri veya incelikleri Hz. Peygamber (sas) tarafından bildirilmiştir. Bunu peygamberimizin ifadelerinden de anlamaktayız. Örneğin peygamberimiz(sas) “*ben nasıl namaz kılıyorsam siz de öylece kılın*”¹⁴ buyurarak ibadetleri öğretme işini üstlendiğini göstermektedir. Nitekim peygamber(sas)ın kuranın mücmel nasslarını tefsir eden veya müşkil lafızlarını açıklığa kavuşturan¹⁵ bir misyonu vardır.

Şarii tarafından yapılması istenilen ibadetler vacip ve mendup şeklinde iki ana gruba ayrılır. Vacip; Şariin mükelleften kesinlikle yapılmasını istediği şeydir.¹⁶ Hanefilere göre bu durum delalet açısından farz ve vacip olarak sınıflandırılmıştır.¹⁷ Çeşitli itibarlarla vacip kısımlara ayrılır:

1. Edasının vakti itibariyle
2. Takdir edilmiş ve takdir edilmemiş oluşu itibariyle
3. Tayin olunmuşluğu ve tayin olunmayışı itibariyle
4. Edası talep olunan şey itibariye¹⁸

Konumuzu ilgilendirmesi açısından bu tasnifteki birinci maddeyi açıklamayı yeterli görmekteyiz.

Şariin yapılmasını kesin bir şekilde istediği fakat eda edilmesi için belirli bir vakit tayin etmediği ibadetlere “*Mutlak vakitli ibadetler*” denir. Mükellef onu istediği vakitte yapar. Örneğin yemin edip yeminini bozan kimseye kefarete vermenin vacip olması için belirli bir vakit yoktur. Yeminini bozan kişi dilerse hemen, dilerse daha sonra kefareti öder. Edasını tehir etmesinde mükellefe bir günah yoktur. Fakat ölümün ne zaman geleceği bilinmediği için vakti girince mükellefin bu vacibi yerine getirmek için gayret göstermesi yerinde olur.¹⁹

Şariin yapılmasını kesin bir şekilde istediği ve eda edilmesi için belirli bir vakit tayin ettiği ibadetlere “*Mukayyed Vakitli İbadetler*” denir. Bu vacibin edası için bir başlangıç ve bir bitiş vakti vardır. Mükellef bu vacibi belirlenmiş vakti içinde tam olarak yani bütün şart ve rükünleri taşır şekilde ifa ederse, bu fiile “*eda*” denir. Vakti

¹⁴ Buhari, Ezan,18.

¹⁵ Zekiyüddin Şaban, *Usûlü'l Fıkh*, (Terc.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay., Ankara 2001, s.97.

¹⁶ Abdolvahhab Hallaf, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Hüseyin Atay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., Ankara 1973, XIII, 259.

¹⁷ Bkz. Zekiyüddin Şaban, s.237.

¹⁸ Abdulkерim Zeydan, *Fıkh Usulü*, (Terc.: Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi Yay., 1979, s.53.

¹⁹ Abdolvahhab Hallaf, XIII,259; Abdulkерim Zeydan, s.53.

içinde fakat eksik bir şekilde ifa edip sonra yine vakti içinde tam olarak tekrar yerine getirirse, bu fiile “*iade*”denir. Öğle namazını önce tek başına kılan kişinin daha sonra cemaatle aynı namazı ikinci defa kılması buna örnektir. Mükellefin bu vacibi vakti geçtikten sonra ifa etmesine ise “*kaza*” denir.²⁰

Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, hem o vacibe hem de o vacip cinsinden başka bir ibadete imkân veren genişlikte ise buna “*Müvessa Vacip*” yani geniş zamanlı vacip denir. O vakte de zarf adı verilir. Örneğin beş vakit namaz vacibin bu türüne girer. Çünkü bu namazlardan her biri için şarii hem o namazın hem de başka namazların kılınmasına imkân veren birer vakit tayin etmiştir. Vacibin eda edilmesi için tayin olunan vakit, o vacip cinsinden başka bir ibadetin daha ifasına imkân vermiyorsa, buna “*Mudayyak Vacip*” yani dar zamanlı vacip denir. Örneğin ramazan orucunun vaktinde başka bir oruç tutma imkânı yoktur. İki türlü benzerlik taşıyan vacip dediğimiz “*Zü’ş-Şebeheyn Vacip*” ise bir bakıma dar zamanlı vacibe bir bakıma da geniş zamanlı vacibe benzemektedir. Hac ibadeti bu tür vacibe girer. Şöyle ki haccın vakti belirli aylar olup bu vakit aynı yıl içinde ancak bir hac yapılabilmesi açısından dar vakitli, hacla ilgili davranışların hac aylarının tamamını kapsamaması açısından ise geniş vakitli bir vaciptir.²¹

Bu ayırmadan çıkan sonuca gelince;

Müvessa vacibin edası ancak ona özel olarak niyet edilmesi halinde geçerli olur. Çünkü vacip hem bu vacibin hem de aynı cinsten başka ibadetlerin ifasına müsaittir. Örneğin kişi sabah namazı vaktinde sabah namazına niyet ederse bu namazı eda etmiş olur ve bu borç zimmetinden düşer. Böyle niyet etmezse namazı eda etmiş olmaz. Nafileye niyet ederek kılsa, nafile namaz kılmış olur. Her iki durumda da sabah namazı zimmetinde borç olarak kalır. Mudayyak vacibin edası, mutlak (belirli kayıt taşımayan) niyet ile veya aynı cinsten başka bir ibadete niyet edilmekle de geçerli olur. Buna göre, bir kimse ramazan ayında mutlak olarak “oruç”a niyet etse ve farz olan oruca niyet etmese, bu farz oruç için yapılmış sayılır. Hatta nafile oruca niyet etmiş olsa bile, orucu nafile oruç olmaz, farz olan ramazan orucu yerine geçer. Zü’ş-Şebeheyn vacibin, -mudayyak vacibe benzerliğine binaen- mutlak niyet ile edası geçerli olur; -müvessa’ vacibe benzerliğine binaen ise- başka ibadete niyet halinde edası geçerli

²⁰ Şaban, *Usûlü’l Fıkh*, s.239.

²¹ Koca, 242–243; Şaban, s.240.

olmaz. Buna göre, bir kimse farz olan hacca niyet etmeksizin haccetse, bu hacı, farz olan hacc yerine geçer ve zimmetinden hacc borcu düşer. Fakat nafile hacca niyet ederek haccederse, farz olan hacc zimmetinde borç olarak kalır.²²

İslamda vaktin birçok ibadetle iç içe olması hasebiyle diyanet işleri başkanlığında da vakit hesaplama şube müdürlüğü kurulmuş; yurt içinde ve yurt dışında namaz ve oruç vakitlerini, kameri aybaşlarını, kibleyi ve dini günleri tesbit etmek, vakit hesaplama ile ilgili diğer işleri yürütmek, bu müdürlüğün görevleri arasında yer almış; bu görevi de vakit hesaplama uzmanları ve astronomlar üstlenmiştir.²³

IV. İSLAMİ VAKİTLERİN TANIMI VE HESAPLANIŞI

İslamda alamete göre yerine getirilmesi gereken mükellefiyetlere baktığımız zaman bunlar üç kısma ayrılır.

1-Kameri mükellefiyetler

2-Şemsi mükellefiyetler

3-Bu ikisi dışında bir alamete göre teşrii edilenler²⁴

Güneş ve ay dışındaki alamete göre teşrii edilen mükellefiyetler konumuz dışında olduğu için bu konu üzerinde durmayı gerekli görmemekteyiz.

Kameri ve şemsi mükellefiyetleri tahlil edersek, İslamın sadece aya ya da sadece güneşe itibar etmediğini görürüz. Kameri mükellefiyetler aylık iken, şemsi mükellefiyetler günlüktür. Çünkü aylık mükellefiyetlerin tesbiti ancak aylık değişimler gösteren aya bakmakla; günlük mükellefiyetlerin tesbiti de günlük değişimler gösteren güneşe bakmakla mümkündür. Mesela namaz, günde beş kez ifa edilmesi istenen bir ibadettir. Bu beş vaktin tahakkuku da ancak güneşin hareketlerine bakmakla tesbit edilir. Oruç veya hac ise, senenin belli aylarında ifa edilecek ibadetlerdir ve bu ayların girip çıktığı da ayın şeklini almasından anlaşılır.²⁵

Bu külli kaidenin tek istisnası, innin(iktidarsız erkek)'e tanınan mühlet ile zirai ürünlerden alınan zekâttır. Bunlar senelik mükellefiyetler oldukları halde, aya göre değil, güneşe göre hesap edilmektedir. Çünkü iktidarsız birinin tam bir şemsi senede iyileşebileceği düşünülür²⁶

²² Hallaf, XIII,261; Koca, XIX, 243; Şaban, s.240.

²³ Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde 32, 33, (t.y.), Erişim Tarihi: 29.04.2011, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/mevzuat/mevzuaticerik.asp?id=2554>.

²⁴ Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul 2005, s.294.

²⁵ Özcan, s.296.

²⁶ Özcan, s.296–297.

Şemsi mükellefiyetlerin daha çok namazla irtibatlı olması hasebiyle bu konuyla ilgili ayrıntıları namaz bölümünde vermeyi uygun bularak burada ay ile ilgili kısımlara yer vereceğiz.

Kur'an-ı Kerimde “*Ey Muhammed, sana hilâl aşamasındaki aylar hakkında soru soruyorlar. De ki; "Onlar insanlar ve Hacc için zaman ölçüsüdürler..."*”²⁷ buyrulmaktadır. Bu ayetin nüzûl sebebi hakkında birkaç rivayet söz konusudur. Bu rivayetlerden biri Muaz b. Cebel’in “Ey Allahın Rasulü Yahudiler sohbetlerimize katılıyorlar ve bize aylardan çok sual soruyorlar” sözü üzerine inmiştir. Diğer bir rivayete göre ise Ensardan iki kişinin Hz Peygamber’e(sas) gelip; “Ey Allahın Rasulû, bu hilale ne oluyor ki iğne gibi incecik doğuyor da sonra çoğalıyor. Nihayet kocaman oluyor ve tamtamına yusuvarlak oluyor. Daha sonra tekrar azala azala inceliyor ve nihayet ilk hali gibi ipince oluyor da tek bir hal üzere kalmıyor” sözü üzerine nazil olmuştur.²⁸

Hilâller, insanlar için hacca gitmeleri, ihrama girmeleri, oruca başlamaları, oruç bozmaları, evlenmeleri, boşanmaları, boşanma sonrasındaki bekleme süreleri, gerek alış-verişleri, ticaretleri ve borç vadeleri, kısaca hem ibadet ve hem de diğer dünya işleri konusunda birer zaman ölçüsüdürler.

Ana hatlarıyla beyan ettiğimiz bu hikmetleri biraz açacak olursak aylık ibadetlerde şemsi ay yerine, kameri aya itibar edilmesini şu sebeplere bağlayabiliriz:

1-Kameri ay sisteminde ibadetler her zaman aynı mevsime rastlamaz. Bu avantaj, dört mevsimi bir arada yaşayanlar için büyük bir ehemmiyeti haiz değilse de, sıcak ülkelerde çok önemlidir. Zira Almanya’da bir günlük oruç çoğunlukla 21 saat tutulmaktadır. Orucun değişik zamanlara rastlaması, bu saati azaltmaktadır.

2-Kameri ay sisteminde seneler daha kısadır. Bu da ümmetin fakirleri için çok önemlidir. Çünkü altın, gümüş ve ticari malların zekâtı için bir kameri sene geçmesi gerekir. 33 ay senesinde 32 güneş yılı vardır, onun için bu süre içinde bir yıllık fazladan zekât verilir. Bu, şemsi senede daha az olacağından hem Müslümanlar için faydalı hem de ihtiyaç sahipleri için elzemdir.

3-Kameri sene sisteminde insanlar daha farklı yaşa sahip olurlar. Tabii bu psikolojik bir hadisedir. Mesela şemsi seneye göre 64 yaşında olan bir kimse kameri

²⁷ 2.Bakara:189.

²⁸ Ebul-Hasen Ali b. Ahmed El-Vahidi, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Terc.: Necati Tetik-Necdet Çağıl), İhtar Yay. İstanbul 1997, s.45.

seneye göre 66 yaşındadır. Bu da insana ölümü daha çok yaklaştırmakta, ayağını yorganına göre uzatma düşüncesi vermektedir.

4-Kuran-ı Kerim'in kendilerine indirdiği ümmi insanların, kameri mükellefiyetleri aya bakmaksızın tesbit edememeleridir. Bakara suresinde (ayet189) ifade buyrulduğu üzere “ayın hilalleri, insanlar ve hacc için vakit ölçüsüdür” aylık mükellefiyetlerde şemsi aya itibar edilmemesinin sebebi de budur. Çünkü güneş aylık değişimleri göstermez. Eğer ibadetler güneş ayına göre teşri edilse idi, o zamanlar hesapla araları pek hoş olmayan Araplardan (muhal değilse bile) çok zor bir şey istenmiş olurdu. Çünkü şemsi ya da kameri bir takvime sahip olmayan ilk Müslümanların, görevlerini alamete bakarak değil hesap ederek yapmaları gerekirdi.²⁹

Tüm bu açıklamalardan sonra İslami vakitlerin tanımı ve hesaplanışını bilimsel verilerden faydalanmaya çalışarak ifade edelim:

Yukarıdada belirttiğimiz gibi Müslümanların günlük ibadetlerinin yanı sıra, bir de yıllık periyotlarla yaptıkları ibadetler vardır ve bu ibadetlerde ay takvimi dediğimiz hicri takvim kullanılmaktadır. Hicri takvimde, ayın bir tam devinimi bir ay olarak kabul edilmiştir. Bir kameri yıl “Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü kesin hükmünde, ayların sayısı on ikidir”³⁰ ayetiyle 12 olduğu belirtilmiştir. Bir kameri ay en az 29, en çok 30 gün sürer; ancak arka arkaya birkaç kez 29 gün veya 30 gün sürmesi mümkündür. Bir kameri yılın uzunluğu ortalama 354,36 gün olduğundan miladi yıla göre 10~12 gün daha kısadır. Takvim başı olarak hicret yılı esas alınmakla birlikte yılbaşı olarak efendimizin hicret ettiği ay esas alınmamıştır. Çünkü hicret rebiülevvel ayında gerçekleşmiş olmasına rağmen takvim biraz geri alınarak muharremde başlatılmıştır. Bunun gerekçesi olarak muharremin eskiden beri yılbaşı olarak gösterilmesinin yanı sıra Hz. Peygamberin(sav) hicret etmeye azmetmesinin bu ayda olmasından kaynaklandığı belirtilmektedir.³¹

IV. A.Kameri Ayın Başlangıcı

Kameri ay, hilalin ilk görülmesiyle başlar ve bir sonraki hilal yine ilk defa görüldüğünde sona erer. Ayın başlamasının dini tanımı, yeniayın güneş battıktan sonra batı ufkunda görülmesi (hakiki ru'yet) veya görülebilecek şekilde ufkun üstünde mevcut

²⁹ Muhammed Hamidullah, *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay, Ankara ts., s.373-374; Özcan, s.298.

³⁰ 9.Tevbe:36.

³¹ İbrahim Canan, “Hicretler Bölümü”, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı*, XVI,204.

olduğunun kesin olarak bilinmesidir (hükmi ru'yet). Ayın başladığı anlaşıldığında mevcut gece ve takip eden gündüz ayın 1. günü kabul edilir. 29. günün bitiminde bir sonraki yeniay görülürse mevcut ayın bittiğine ve bir sonraki ayın başladığına hükmedilir. Aksi takdirde, Peygamber Efendimiz'in (sallallahu aleyhi vesellem) "*Bulut, görmenize mani olursa sayıyı otuza tamamlayın*"³² hadisine dayanarak bir gün daha beklenir ve ay otuza tamamlanır. Ancak iki ayın üst üste 29 gün çekmesi ve birincisinin, havanın bulutlu olması nedeniyle hilalin görülememesi nede⁴⁹

niyle otuza tamamlanması sonucunda bir sonraki ayın 28. günün bitiminde görülmesi mümkündür. Bu müşkülün giderilmesi ise ancak İttihad-ı Metali' esas alınmakla mümkün olur. Hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi ise, önceki aya erken başlandığının ispatıdır.³³

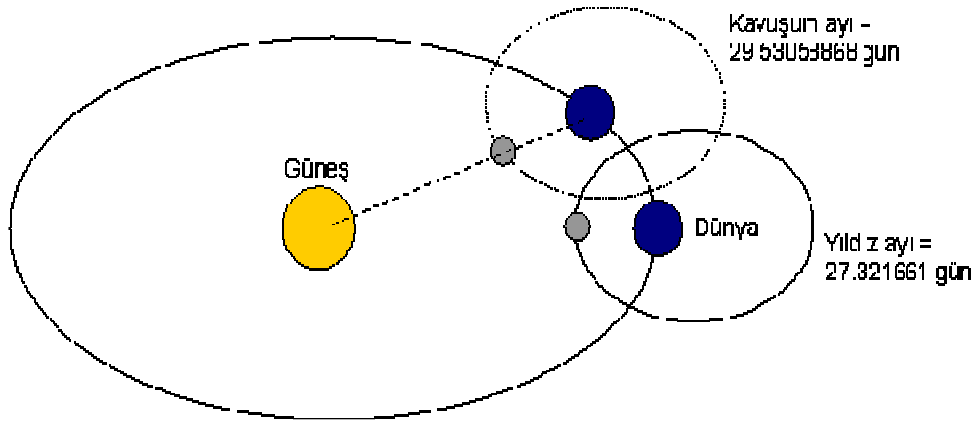
IV. B.Ay Hareketi Ve Kavuşum

Ay, dünyanın çevresinde saat istikametinin aksi yönde döner ve bir turunu ortalama 27,321661 günde tamamlar. Uzak bir yıldızdan bakıldığında görülen, ayın dünya çevresindeki bu bir turuna *yıldız ayı* adı verilir. Ay kendi çevresinde de tam olarak aynı hızda döndüğünden ayın hep aynı yüzü dünyaya bakmaktadır. Ay bu hareketi esnasında dünya da bir taraftan güneşin etrafında döndüğü için, ay da dünya ile beraber güneşin etrafında dönmüş olur. Ayın kendisi ışık saçmadığı, ancak güneşin ışıklarını yansıttığı içindir ki görülmesi ancak güneş ışınlarına bağlıdır. Bu nedenle bizim gördüğümüz şekliyle "bir kameri ay", güneşten bakıldığında ayın dünya etrafında dönme süresidir. Ortalaması 29,53058868 gün olan bu aya *kavuşum ayı* denir (Şekil 1). Ayın dünya etrafındaki dönüş yönü ile dünyanın güneş etrafındaki dönüş yönü aynı olduğundan kavuşum ayı, yıldız ayından daha uzundur. Aradaki fark da yine dünyanın güneş etrafında kat ettiği açıyla doğru orantılıdır. Ne var ki ay yörüngesi bir hayli ekliptiktir; dünyaya olan merkezden merkeze mesafesi 356 ilâ 407 bin km. arasında değişir. Buna paralel olarak ayın yörünge hızı da farklılık gösterdiğinden, bir kavuşum ayı 29,2 ilâ 29,8 gün sürebilir. İşte bu nedenle kameri aylar bazen 29 bazen de 30 gün çekmektedir. Ayın ekliptik düzlemine izdüşümünün, dünya-güneş ekseniiyle yaptığı açı

³² Buhari, Savm 5,11, 13.

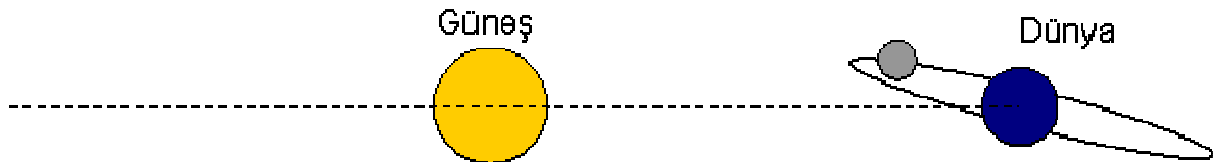
³³ Abdurrahman Özkan, 23.03.2009, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011, <http://cepmuvakkit.com>.

Ay Faz Açısı olarak isimlendirilir. Bu açı kavuşumda 0° , ilk dördünde 90° , dolunayda 180° ve son dördünde 270° dir.

Şekil 1. Yıldız Ayı ve Kavuşum Ayı

Ayın dünya çevresindeki yörüngesi, ekliptik ile $5,145396^\circ$ lik küçük bir açı yapar (Şekil 2). Bu açı nedeniyle ay, ekliptik düzlemine göre $\pm 5^\circ$ lik dikey salınımlar yapar. Bu salınımın periyodu bir yıldız ayıdır. Herhangi bir andaki ayın bu dikey açısına ise Ay Eğim Açısı adı verilir. Eğer kavuşum esnasında bu açı sıfıra çok yakın ise ay, güneş ile dünya arasına girmiş olur ve güneş tutulması dediğimiz hadise meydana gelir. Bu açının dolunay esnasında sıfıra çok yakın olması durumunda ise dünya güneş ile ay arasına girmiş olacağından ay tutulması oluşur.

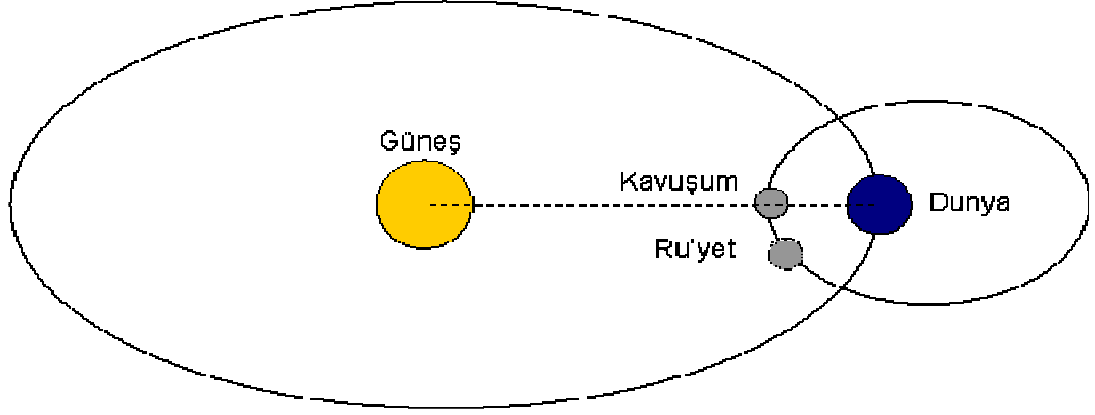

Şekil 2. Ay Eğimi

IV. C.Yeniayın Görülebilme Kriterleri

Astronomik olarak kameri ay, dünya-ay doğrusuyla dünya-güneş doğrusunun aynı hizaya gelmesi, yani aralarındaki düzlemin, ekliptik düzlemine dik açı oluşturmasıyla başlar ve aynı şartın tekrar oluşması ile sona erer. Bu şartın oluştuğu an, ayın kavuşum (içtima) durumudur. Kavuşum anında ay, dünyayla güneş arasına girdiğinden görülmesi imkânsızdır. Zira ayın kendisi ışık yayan bir cisim değildir ve ancak güneşten gelen ışınları yansıtmaktadır. Kavuşum anında güneş, ay ve dünya aynı hizada bulunduklarından ayın güneş ışığını dünyaya aktarması mümkün değildir. Kameri ayın başlangıcına ait fıkḥ hüküm ise hilalin görülmesidir (ru'yet). Ru'yetin

oluşması için ayın kavuşum noktasından belli bir mesafe ayrılması ve böylece oluşan açı ile aydan yansıyan güneş ışınlarının dünyaya düşmeye başlaması gereklidir (Şekil3).

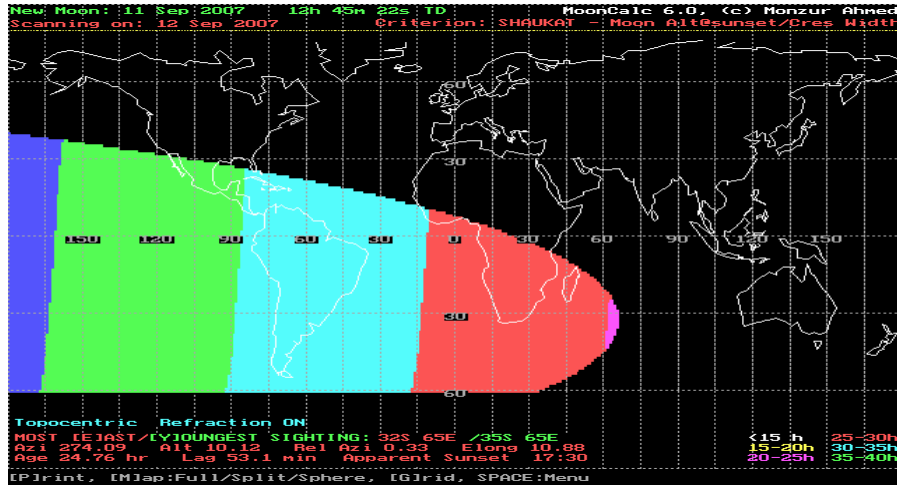
Şekil 3. Kavuşum ve Ru'yet

Ay üzerindeki kraterlerin sebep olduğu pürüzlü yüzey, eğik gelen ışınları yuttuğundan, ayın bu ayrılma açısı yaklaşık 7° olana dek güneş ışınları dünyaya ulaşamamaktadır. Danjon tarafından 1932 yılında tespit edilen bu olguya göre ru'yetin gerçekleşmesi için ayrılma açısının 7 dereceden büyük olması şarttır. Yapılan gözlemler, hilalin dürbün, teleskop gibi yardımcı bir aletle görülebilmesi için en az 8 derecelik bir açının, çıplak gözle görülebilmesi için ise $10\sim 11$ derecelik bir açının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Ru'yet için 8° ayrılma açısını şart koşarsak, bu durumda hilalin görülebilmesi için, Ay Eğim Açısına bağlı olarak $6,2^\circ \sim 8^\circ$ arasında bir faz açısı ve buna paralel olarak kavuşum anından itibaren $11\sim 18$ saatlik bir sürenin geçmesi gerekli olur.

Yeniay evresinde ay, güneşi gökyüzünde az geriden takip ettiği içindir ki ayın batışı, güneşin batışından biraz sonra gerçekleşir. Bu nedenle hilal, güneş battıktan $10\sim 15$ dakika sonra güneşin battığı noktanın yakınlarında ve kendisi de batmadan hemen önce kısa bir süre zarfında gözlenebilir. Ayın görülebilmesi için hilalin belli bir kalınlığa ulaşması ve batmadan önceki parlaklığının, ufkun o anki parlaklığından daha fazla olması gereklidir. Bunun için ise güneş battığı anda ayın ufuktan belli bir açı yukarıda olması gerekmektedir.

Yukarıdaki bilgilerin ışığında denebilir ki; belli şartlar oluşmaksızın hilalin görülmesi mümkün değildir ve astronomi ilmi, en azından hilalin görülmesinin mümkün olabileceği en erken anı söyleyebilir. Görülebilirlik kriterleri kullanılarak hazırlanan Hilal Görülebilirlik Haritaları, belli bir kameri ay için hilalin dünyanın hangi

kesimlerinde ilk olarak görülebileceğini kestirirler. Bu ilk görülebilirlik alanları, bir noktadan başlayıp batıya doğru genişleyen bir parabol şeklinde oluşmaktadır (Şekil 4).

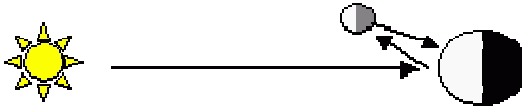

Şekil 4. Shaukat (Şevket) Kriterleri ile Hazırlanan Hicri 1428 Ramazan Ayına ait Görülebilirlik Haritası

Ayın hilal olduğu dönemlerde, ay yuvarlağının geri kalan karanlık kısmı da belli belirsiz bir ışık saçmakta ve dikkatle bakıldığında seçilebilmektedir (Şekil 5). Hilal kalınlığı arttıkça karanlık bölümün görülebilmesi zorlaşmaktadır. Sebebi ilk olarak Leonardo da Vinci tarafından ortaya konduğundan, da Vinci olgusu olarak bu gerçekliğe, dünyadan yansiyarak aya çarpan güneş ışınları neden olmaktadır (Şekil 6). Aydan bakıldığında dünyanın görüntüsü, dünyadan bakıldığında ay görüntüsünün bir bakıma negatiftir; yani ayın hilal döneminde (Ay Faz Açısı küçükken), aydan dünya dolun şeklinde görünmektedir. Bu durumda güneşten dünyaya çarpıp yansıyan ışınların neredeyse tamamı ay yüzeyine ulaşmakta, buradan tekrar yansiyarak zayıf bir ışımaya neden olmaktadır. Ay Faz Açısı arttığında ise dünyadan yansıyan ışınların yönü değiştiğinden şiddeti azalmaktadır. Genel olarak ifade edersek, ayın karanlık kısmının da Vinci ışıma şiddetinin, karanlık kısmın yüzeyi ile doğru orantılı olduğunu söyleyebilir. Buna göre örneğin ay yarı-hilal şeklini aldığı da Vinci ışımasının şiddeti yarıya iner ve farkedilmesi son derece zorlaşır. Da Vinci ışıması, hilalin görülmesinde ya da görülen şeyin hilal olduğunun teyidinde önemli bir ipucu olabilmektedir.

Şekil 5. Da Vinci Etkisi Altında Hilalin Görünümü

Şekil 6. Da Vinci Etkisinin Oluşumu

Ayın başlangıcına ilişkin İhtilaf-ı Metali' ve İttifak-ı Metali' olmak üzere iki ayrı fikhî kural mevcuttur. Şafiilerin esas aldığı İhtilaf-ı Metali' kaidesinde, aralarında 24 fersahtan (134 km) fazla mesafe bulunan beldelerde hilal farklı gecelerde görülmüşse yeni ay da farklı günlerde başlar. Bu görüştekilerin delili, "*Artık sizden kim ramazan ayının hilâlini görürse, o gün oruç tutsun*"³⁴ ayetidir. Diğer mezheplerine göre ise İttifak-ı Metali' esas olup, yeryüzünün herhangi bir bölgesinde hilalin görülmesi durumunda diğer beldelerde de buna istinaden ayın başladığına hükmedilir. İttifak-ı Metali' kuralının uygulanması halinde tüm Müslümanların aynı hicri takvimi kullanmaları mümkün olacaktır.

İslam ülkeleri arasında kameri aybaşı konusunda standart bir uygulama olmadığından, özellikle oruçla alakalı olarak Ramazan ve Şevval ayları ile, haccın ifa edildiği Zilhicce aylarına yönelik olarak sıkıntı yaşanmaktadır. Suudi Arabistan ve ona uyan ülkeler ile diğer İslam ülkeleri arasında uzun yıllar boyu süregelen bu farklılık, oruca farklı günlerde başlanmasına ve Ramazan ile Kurban bayramlarının farklı günlerde kutlanmasına yol açmaktadır; zira Suudi Arabistan'ın açıkladığı ve uyguladığı kameri ay, yukarıda izahına çalıştığımız görülebilirlik kriterlerine (hükmi ru'yet) ve kendi gözlemlerine (hakiki ru'yet) dayanarak kameri aybaşlarını tespit eden ülkelere göre genellikle bir gün erken başlamaktadır. Böylece Ramazan ve Kurban Bayramları da birer gün farklılık arz etmektedir. Özellikle Amerika'da yaşayan Müslümanların

³⁴ 2.Bakara:185.

hilali göremedikleri gecelerde, çok daha doğuda olan Suudi Arabistan'da aybaşı ilan edilmesi tartışmalı bir durum oluşturmaktadır. Bu konudaki genel kanı, astronomik hesaplama sonucu aybaşı tespit edenlerin sünnete uygun davranmadıkları ve hilali gözlemlediği düşünülen ve Haremeyn-i Şerif'i barındırma şerefine sahip olan Suudi Arabistan'ın ilan edeceği aybaşının esas alınması yönündedir; ancak konuyu araştıranlar, Suudi Arabistan'daki uygulamanın hilalin görülebilirliği esasını gözetmediğini ileri sürmektedirler. İddiaya göre Suudi Arabistan'da kameri aybaşlarının tespitinde Ümmü-l Kurra Takvimi esas alınmaktadır. Krallığın kurulduğu dönemde, devlet işlerinde standart bir hicri takvimin kullanılması ihtiyacıyla uygulanmaya başlayan Ümmü-l Kurra Takvimi, 32 yıllık olarak hazırlanmış ve aybaşlarının tespitinde İngiliz Kraliyet Rasathanesinin ilan ettiği kavuşum zamanlarına itibar edilmiştir. Buna göre eğer Riyad'da günbatımı esnasında kavuşumun üzerinden 12 saat geçmişse o gün ayın biri kabul edilmiştir. Hicri 1420 yılında bu kriter değiştirilerek, ayın batışı esas alınmıştır. Buna göre Mekke'de ayın güneşten sonra battığı gece ve onu takip eden gün ayın biridir. Hicri 1423 yılından itibaren ise bu kritere, günbatımında kavuşumun gerçekleşmiş olma şartı eklenmiştir. Ümmü-l Kurra Takvimi her ne kadar sadece resmi amaçlı da olsa, ilan edilen aybaşlarının ekseriyetle bu takvime uygun olduğu bildirilmektedir. Gerçi Suudi Krallığında hilalin görüldüğüne karar verilmesi için iki tanığın şahadeti gerekmektedir; ancak gözlemcilerin hilalin müşahadesi konusunda tecrübeli olmaları şartı aranmaması ve günümüz gökyüzünde uydu, uçak vb. yapay cisimlerin çokluğu gibi nedenlerle olacak ki şahadet çoğunlukla vaki olmaktadır. Ya da şahadet bildirilmese dahi, önceki ayın otuzu tamamladığı durumlarda yeni ayın başladığına hükmedilmektedir. Hâlbuki önceden de açıkladığımız üzere, hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi, önceki aya erken başladığını göstermektedir. Bu dikkate alınmadığı takdirde, tüm aylar bir geriye kayabilmektedir. Şahadet konusundaki ihtilafların giderilmesi için Hanefi mezhebinin görüşüne itibar edilmesi, yani bulutsuz havada hilalin görüldüğüne karar verilebilmesi için büyük bir topluluğun şahadetinin gerekli kılınması tavsiye edilmektedir.

Kameri aybaşları konusunda yaşanan bu ayrılığın giderilmesi için zaman zaman İslam ülkeleri bilirkişileri bir araya gelmekte ve çözüm yolları araştırmaktadırlar. 1973 yılında Kuveyt'te yapılan konferansın ardından 1978 yılında İstanbul'daki Ru'yet-i Hilal Konferansına 19 ülkenin delegeleri katılmışlardır. Bu konferansta özetle, kameri

aybaşı için ru'yetin esas olduğu, astronomik olarak ortaya konan görülebilirlik (hükmi ru'yet) hesaplamalarında Ay Ayrılma Açısının en az 8° ve Ay Dikey Açısının en az 5° olması gerektiği ve İttifak-ı Metali'nin geçerli olduğu karara bağlanmıştır. Buna göre tüm ülkelerde aynı gün aybaşı kabul edilecek, yani Müşterek Hicri Takvim kullanılacaktır. Bu takvimde hilalin, dünyanın herhangi bir noktasında ilk olarak görülebildiği anı, yani Ay Ayrılma Açısının 8° olduğu anı takip eden Miladi günün (GMT) kameri ayın biri olarak alınması kararlaştırılmıştır ki bu da şu anlama gelir: Eğer hilal ilk görülebildiğinde saat 00:00 GMT'den önceyse, o esnada Amerika'nın batı kıyılarında akşam olacağından ay görülebilecek ve dünyanın kalanı için o gece yeni ay başlamış sayılacaktır; 00:00 GMT'den sonra beliren hilal ise ancak Asya'nın doğu kıyılarında akşam olduğunda görülebilecektir. Yani görülebilirlik parabolü Amerika'nın batısına, Büyük Okyanus üzerine rastlıyorsa takip eden gece kameri aybaşı olacaktır. Ancak ilk görülebilirliğin 00:00 GMT'ye yakın gerçekleştiği aylarda, yani hükmi ru'yetin belirsizlik içerdiği durumlarda Amerika'nın batı bölgelerinde yapılacak müşahade belirleyici olacaktır.

Türkiye'de hâlihazırdaki uygulama da 1978 Konferansı doğrultusundadır. Bu itibarla örneğin, bizden hayli batıda olan Amerika'da hilalin ancak teleskopla görülmesi durumunda dahi Türkiye'de Ramazan veya Şevval başlamış olmaktadır. Yani denebilir ki Türkiye'deki uygulamaya göre hilalin Türkiye ya da Mekke'de daha önce görülmesi astronomik olarak mümkün değildir. 1999 ve 2001 yıllarında Ürdün'de gerçekleştirilen İslami Astronomi Konferanslarında da, astronomik görülebilirlik kriterleri tartışılmış ve bu kriterlere uymayan müşahadelere itibar edilmeyeceği karara bağlanmıştır.

Kısacası;

- İbadetlere esas olan hicri takvim ay devinimini esas alır.
- Bir kameri ay 29 veya 30 gün sürer. Birkaç kez üst üste 29 veya 30 gün çekebilir.
- Bir kameri ayın bitip diğerinin başlaması için hilalin görülmesi lazımdır.
- Ay tam dünyayla güneş arasındayken hilal görülemez. Hilalin görülebilmesi için güneşten belli bir açı miktarı ayrılması gereklidir.
- 29. günün bitiminde hilal görülemezse ay otuza tamamlanır; ancak hilalin 30. günün bitiminde açık gökyüzünde görülememesi, aya erken başlandığının ispatıdır.
- Hilal, güneş battıktan 10~15 dakika sonra, güneşin battığı noktanın yakınlarında ve kısa bir süre zarfında gözlenebilir. Sonra kendisi de batar.

- Akşam vakti hilalin ilk görüldüğü yerin doğusunda kalan bölgeler hilali ancak ertesi gece görebilirler. Batı tarafındaki bölgelerde ise akşam olduğunda görülebilir. Buna göre Amerika'nın batısından görülemeyen bir hilal, o gece dünyanın hiç bir yerinden görülemez.
- Hilalin görülüp görülememesi müşahedede bulunan gözlemcinin tecrübe ve görüş kabiliyetine, ayrıca atmosfer şartlarına bağlıdır. Dolayısıyla hesap yoluyla kesin olarak belirlenemez.
- Uzun yıllar boyunca toplanan gözlem sonuçlarının değerlendirilmesiyle bazı görülebilirlik kriterleri oluşturulmuştur. Bu istatistikî kriterler, hilalin en erken ne zaman ve nereden görülebileceğini kestirirler. Dolayısıyla bu kriterler, ancak gözlemin sıhhatine yönelik ipucu verebilirler; kameri aybaşı tespitine esas olan ayın bizzat müşahedesidir.
- Türkiye'de hicri takvim, 1978 yılındaki uluslararası konferansta kabul edilen kriterlere göre hesaplanıp hazırlanmaktadır.
- Şafii mezhebi dışındaki cumhura göre, dünyanın herhangi bir yerinde hilal görüldüğünde, diğer yörelerde de aybaşı kabul edilir. Buna göre hilal, Amerika'nın batısından görülebildiği en son zaman olan Türkiye kış saatiyle 02:00'a kadar tespit edilebiliyorsa o gece ve takip eden gün tüm dünyada hicri aybaşı olarak kabul edilmektedir. Eğer hilal bundan sonra görülebiliyorsa bir sonraki gece aybaşı olur.
- Diyanet'in açıkladığı kameri aybaşından önce hilali Türkiye'den veya Mekke'den görmek mümkün değildir.

Suudi Arabistan ve onu takip eden ülkelerde aybaşının genellikle, görülebilirlik kriterlerini uygulayan ve bunu gözlemlerle destekleyen ülkelere bir gün önce ilan edilmesi sıkıntıya sebep olmaktadır. Bu farkın, Suudi Krallığının uyguladığı ve nesnel kriterlere dayanmayan Ümmü-l Kurra takviminden kaynaklandığı iddia edilmektedir.³⁵

³⁵ Bkz. Amerika Müslümanlar Birliği,(t.y.) Erişim Tarihi:17.04.2011, www.unitedamericanmuslim.org; Cep Muvakkit, 23.03.2009, Abdurrahman Özlem, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011, <http://cepmuvakkit.com>.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBADETE HAZIRLIK TÜRÜNDEN OLAN DİNİ AMELLERDE VAKİT

1.1.ABDESTTE VAKİT

*El yıkama suyu*³⁶ anlamına gelen **abdest** kelimesi, fıkhi anlamda *bazı ibadetleri yapmak için, vücudun belirli uzuvlarını usulüne uygun olarak yıkamak veya meshetmek* şeklinde ifade edilir.³⁷

İslamiyetten önce, gerek Yahudilik ve Hristiyanlık, gerekse eski Mısır, Mezopotamya, Yunan, Roma ve Uzakdoğu dinlerinde, genellikle ayine bağlı ve sembolik yönleri ağır basan abdeste benzer birtakım temizlik çeşitleri görülmektedir. Daha çok din adamları tarafından yapılan bu dini temizliklerdeki ortak husus, dinlere göre yer yer farklılıklar göstermekle beraber, insan vücudunun ya bütününe veya yalnız ellerin ve ayakların veya sadece ellerin ve ağzın, hatta yalnız parmakların yahut da ayinle ilgili bazı eşyanın temizlik ve takdis niyetiyle yıkanmasıdır.³⁸

İslamda bir tür temizlik olan abdesti ne zaman almamız gerektiğine gelince: Namaz vakti girince veya hiçbir vakitle ilgili olmasa bile kişinin abdestli olması şart olduğu bir işi yapmak istediğinde farz olur. Namaz vakti girince abdestin farz olmasında ihtilaf yoktur. Nitekim ayette;” *Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzünüzü, dirseklerle birlikte ellerinizi... yıkayınız*”³⁹ buyrulurken namaz kılmak istenince abdest almayı farz kılmıştır.⁴⁰ Ayetin görünüşüne bakılırsa her namazdan önce abdest almanın şart olduğu anlaşılır. Zahiriler ve Şiiiler ayetin zahiri manasına bakarak her namaz için ayrı abdest alınması gerektiğini ileri sürerler. Hz Peygamber ve Hulefa-i Raşidin’in genellikle her namaz için ayrı abdest aldıkları bilinmektedir. Ancak Hz peygamber Mekkenin fethine kadar her namazdan önce abdest aldığı halde Mekke fethedildiği gün birkaç vakit namazı bir abdestle kılarak, bozulmadığı müddetçe bir abdestle birden fazla vaktin namazının kılınabileceğini göstermiş ve ümmetine kolaylığı

³⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Aydın Yay., Ankara 2001, s.3.

³⁷ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara 2007, s.4.

³⁸ Abdulkadir Şener, “Abdest”, *DİA*, İstanbul 1991, I,68.

³⁹ 5.Maide:6.

⁴⁰ İbn Rüşd, “*Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid*, (Terc.: Vecdi Akyüz), Beyan Yay., İstanbul 1991, I,75-76.

sağlamıştır. Öyle ki Hz Ömer peygambere, daha önce böyle yapmadığını söyleyerek durumu sorması üzerine peygamberimiz bunu bilerek yaptığını belirtmiştir.⁴¹

Abdestin farz olduğuna dair delil kitap, sünnet ve icma ile sabittir.⁴² Nitekim Kur'an-ı Kerimde “*Ey iman edenler! Namaza kalkmak istediğinizde yüzlerinizi, dirseklere kadar kollarınızı yıkayın, başınızı meshedin ve topuklara kadar ayağınızı yıkayın...*”⁴³ Bu ayet ittifakla medenidir. Namazın Mekke’de farz kılındığını göz önünde bulundurarak bu ayetin inmesine kadar (Hicri 4. veya 5. yıl) namazların abdestsiz kılındığını düşünebiliriz. Ancak Cebrailin namaz ve abdesti öğreterek birlikte abdest alıp namaz kıldıkları ve söz konusu ayetin nüzulünden önce asla abdestsiz namaz kılınmadığı, siyer âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri bir husustur.⁴⁴ Örneğin Mevlana Şibli Numani bu ayetin nüzulünden önce de abdestin var olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Öncesinde bilinen ve var olan bir uygulama hakkında daha sonra neden bir ayetin nazil olduğu hakkında ise Molla Hüsrev şunu belirtmiştir: *Ayetin nüzulünde fayda; abdest emrini sabit ve mukarrer kılmaktır. Çünkü abdest müstakil bir ibadet olmayıp da namaza tabi olunca, vahy zamanından müddetin uzamasıyla ve nakledenlerin de günden güne azalmasıyla, ümmeti Muhammedin abdest işine önem vermeyip, şartlarına ve rükünlerine rivayette gevşeklik göstermeleri muhtemeldir. Mütevatır nass ile sabit olan onun gibi değildir. O, her zamanda ve her lisanda bakidir. Yine onun hakkında vahyi metlûv varid olunca ulemanın ihtilafları yok olur.*⁴⁶

Molla Hüsrev’in de belirttiği gibi herhangi bir konuda bir nassın bulunması âlimlerin ihtilaflarını bertaraf etmektedir. Nitekim Sünni mezhep imamı tarafından abdestin farzlarının ayette geçen yüz, dirseklere kadar kollar, başın meshedilmesi ve ayakların yıkanması olduğu kabul edilmektedir. Ancak Hanefiler dışındaki üç mezhepte bu farzlara ilaveler bulunmaktadır. Şöyleki;

Şafiilere göre;

1) Niyet etmek

2) Yüzü yıkamak

⁴¹ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007, II, 225; Şener, s. 69.

⁴² İbn Rüşd, I, 73.

⁴³ 5. Maide: 6.

⁴⁴ Şener, s. 69.

⁴⁵ Mevlana Şibli Numani, *Siretü'n-Nebi*, (Çev.: Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2002, s. 453-454.

⁴⁶ Molla Hüsrev, *Düreru'l-Hukkam fi Şerhi Gururu'l Ahkam*, (Terc.: Arif Erkan), Eser Neş., İstanbul 1979, s. 14-15.

- 3)Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 4)Başı meshetmek
- 5)Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 6)Tertibe riayet etmek⁴⁷

Hanbelîlere göre;

- 1)Yüzü yıkamak
- 2)Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 3)Başı meshetmek
- 4)Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 5)Tertibe riayet etmek
- 6)Abdest uzuvlarının ara verilmeden ardı ardına yıkamak(muvâlât)

Malikilere göre;

- 1) Niyet etmek
- 2) Yüzü yıkamak
- 3) Kolları dirseklerle birlikte yıkamak
- 4) Başı meshetmek
- 5) Ayakları topuklarla birlikte yıkamak
- 6)Abdest uzuvlarının ara verilmeden ardı ardına yıkamak(muvâlât)
- 7)Uzuvları yıkarken ovmak(tedlik)⁴⁸

Yukarıda ifade edilen farzlara baktığımız zaman ihtilafların niyet, tertib, tedlik ve muvâlât konusunda olduğunu müşahade etmekteyiz. Tedlik konumuz dışında olduğu için bu konuya temas etmeden niyet, tertib ve muvâlât konusuna değinmek istiyoruz.

Hanefilere göre niyet farz değil sünnettir. Ancak hurma sırası, eşek artığı ile abdest alınacaksa suyun hükmünden dolayı niyet farz olur. Bu durumda da niyetin vakti istincadan önce ve ondan sonra yüzü yıkarken olur⁴⁹

Şafiilere göre niyet farzdır ve abdestin sonuna kadar devam etmelidir. Niyetin zamanına gelince yüzün yıkanmasına başlandığı andır. Daha evvel veya daha sonra getirilen niyet makbul değildir. Çünkü abdestin farz olan ilk organı yüzdür. Niyet yüzün

⁴⁷ Halil Güneş, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yay., İstanbul 2000, s.49-51.

⁴⁸ Şener, s.69.

⁴⁹ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkhi Ansiklopedisi*, (Terc.:Ahmed Efe vd.), Feza Yay., İstanbul 1994, I,156; Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi*, Uysal Kitabevi, Konya ts., I,24; Molla Hüsrev, I,21.

yıkanması ile beraber getirilmelidir.⁵⁰ Hanbelîlere göre niyet farz değildir. Niyetin vakti abdestteki ilk vacip olan besmele anıdır. Malikilere göre niyet farzdır. Abdeste başlamadan veya abdeste başlarken niyet yapılır.⁵¹

İmam Şafii ve Hanbelîye göre tertibin farz olduğunu belirtmiştik. Hanefilere ve Malikilere göre tertib farz değil sünnettir. Yani abdest uzuvlarını ayette belirtildiği şekilde sırasına riayet ederek yıkamayı Hanefiler ve Malikiler sünnet, Şafii ve Hanbelîler ise farz kabul ederler.⁵²

Hanbelî ve Malikilere göre muvâlat farzdır. Muvâlat; *ortalama bir zamanda yıkanılmış bulunan bir uzvun, yaşlığı kurumadan önce, diğer bir uzvu yıkamak* demektir. Bu hususta şiddetli sıcaklığın, soğğun ve rüzgârın kurutmasına itibar edilmez. Abdest alan kişinin normal halde bulunmasına itibar edilir. Kişi abdest azalarından birini yıkadıktan sonra, ara verip daha sonra bir özür bulunmaksızın diğer azasını yıkarsa mekruh olur. Bu durumu meşru kılan abdest suyunun bitmesi veya benzeri bir hal olması gibi bir özür varsa abdest alırken iki uzvu yıkama anında ara vermekte bir sakınca yoktur.⁵³

Bu durumda muvâlatı ve tertibi farz kabul edenlere göre kişi bir uzvunu yıkamayı unuttur daha sonra hatırlarsa o uzvunu yıkamakla abdesti tam olmaz yeniden abdest alması gerekir ancak muvâlatı ve tertibi farz kabul etmeyenler böyle bir durumla karşılaşarlarsa sadece unuttukları uzvu yıkamakla abdestleri tam olur.

Abdestin farz olan vaktiyle alakalı olarak şunu da söylemeliyiz: Farz olan vakit daralmışsa kişinin abdestin farzlarıyla yetinmesi vacip olur. Eğer abdestin sünnetleri yerine getirildiğinde vakit çıkarsa o sünnetleri yapması kişiye haram olur.⁵⁴

1.2.TEYEMMÜMDE VAKİT

Teyemmüm lügatte **kast** anlamına gelir.⁵⁵ Dini bir kavram olarak, *su bulunmadığı veya bulunduğu halde kullanılmasına imkân bulunmadığı takdirde, toprak*

⁵⁰ Ebu Şuca, *Delilleriyle Büyük Şafii İlmihali- Ğayetü'l-İhtisar Ve Şerhi*, (Çev.: Nizamettin Ersöz), Ravza Yayınları, İstanbul 2005, s.88; Günenç, s.49.

⁵¹ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995, I,235.

⁵² Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkah Kitabı*, (Terc.: Hasan Ege), Ankara 1971, I,57.

⁵³ *Fetâvâyî Hindîyye*, Akçağ Yay., Ankara ts., I,30.

⁵⁴ Ahmet b. Hamza, *Nihayetü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967, I,379.

⁵⁵ Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1991, s.732.

*cinsinden bir şey ile abdestsizlik, cünüplük gibi hükmi kirliliği gidermek maksadıyla yapılan işlemi ifade eder.*⁵⁶

Teyemmümdeki hükmi kirliliği gidermek abdest ve gusülde olduğu gibi su ile değil toprak cinsinden bir şeyle yapılır. Sembolik ve manevi temizlenme yolu olan teyemmüm her ne kadar maddi bir temizlik sağlamasa da kişiyi manevi ve psikolojik olarak temizlenme duygusuna kavuşturur ve kendisini Allah'a ibadet için hazırlıklı hissetmesine imkân sağlar.⁵⁷

Kur'an-ı kerimde Maide suresinin 6. ayetinde abdest ve gusül emredildikten sonra aynı ayette teyemmümden de bahsedilir. Şöyle ki: *"Eğer hasta iseniz veya bir yolculukta iseniz veya biriniz tuvaletten gelmiş ise yahut kadınlara dokunmuşsanız ve bu durumda su da bulamamışsanız, o zaman temiz bir toprak ile teyemmüm edin; yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz"*⁵⁸ buyrulur. Ayetin bu kısmının hemen hemen aynısı Nisa suresinde 43. ayette de yer alır.

Teyemmümün Medine'de bir sefer dönüşü Hz Aişe'nin suyun bulunmadığı bir yerde gerdanlığını kaybedip onu ararken namaz vaktinin geçmesine az zaman kala sahabelerin paniklemeleri üzerine farz kılındığı bilinmektedir.⁵⁹

Teyemmümün vakitle olan bağlantılarına geçmeden evvel mezheplere göre teyemmümün farzlarını sıralamakta fayda görmekteyiz.

Hanefilere göre teyemmümün farzı üçtür:

- 1) Niyet etmek
- 2) Yüzü meshetmek
- 3) Kolları dirseklerle birlikte meshetmek.

Şafiilere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Toprağı mesh edilecek uzva nakletmek
- 3) Bütün yüzü mesh etmek
- 4) Ellerini dirsekleriyle beraber meshetmek

⁵⁶ Erdoğan, s.579; Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.661.

⁵⁷ Hayrettin Karaman vd, *Kur'an yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, II,226.

⁵⁸ 5.Maide:6.

⁵⁹ El-Vahidi, *Esbab-ı Nüzûl*, s.124.

5) Tertibe riayet etmek⁶⁰

Malikilere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Toprağın pak olması
- 3) Yüzü meshetmek
- 4) Elleri dirseklerle birlikte meshetmek
- 5) Muvâlât

Hanbelîlere göre teyemmümün farzı beştir:

- 1) Besmele çekmek
- 2) Yüzü meshetmek
- 3) Elleri bileklere kadar meshetmek
- 4) Tertibe riayet etmek
- 5) Muvâlât⁶¹

Maide suresi 6. ayetin son kısmında geçtiği üzere⁶² teyemmüm Müslümanlara has bir kolaylıktır. Nitekim gusül İslamdan önce de Arapların bildiği ve uyguladığı maddi-manevi bir temizliktir. Arapların bu temizlik usulünü ya Hz İbrahim geleneğinden ya da Yahudilerden almış olacakları düşünülmüştür. Ancak teyemmüm islama ait bir ibadet hazırlığı ve manevi bir temizlik aracıdır.⁶³

Müslümanlara has kolaylık olan teyemmümden Müslümanların ne zaman ve ne şartlarda istifade edebileceklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1) Su bulamayan hasta
- 2) Su bulamayan yolcu olmak üzere fıkıh âlimleri iki kimsenin teyemmüm edebileceklerinde ittifak etmişlerse de;
 - 1) Su kullanamayan hasta,
 - 2) Su bulamayan mukim,
 - 3) Korku yüzünden suya yetişemeyen sağlam yolcu
 - 4) Çok soğuk olduğu için suyu kullanmaya cesaret edemeyen kimseler olmak üzere dört çeşit kimsenin de teyemmüm edebileceklerinde ihtilaf etmişlerdir.⁶⁴

⁶⁰ Günenç, s.77–78.

⁶¹ Zuhayli, I,329.

⁶² Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez...

⁶³ Karaman, II,71.

⁶⁴ İbn Rüşd, I,168.

Teyemmümü batıl kılan şeyler deyince, bunlar kısaca abdesti bozan her şey ve teyemmümü mübah kılan özrün ortadan kalkmasıdır. Örneğin suyun bulunmayışından sonra bulunması gibi. Hanbelîler teyemmümü bozan şeyler arasına vaktin çıkmasını da ilave ederler. Çünkü o mutlaka ister büyük ya da küçük hadesten, ister bedenindeki necasetten dolayı olsun -Cuma namazında olmadıkça- teyemmümü bozar. Cuma namazının vakti çıktığında ise teyemmüm bozulmaz. Şafiiler teyemmümü bozan şeyler arasına, çocuğun riddeti gibi sureten de olsa, riddetin meydana gelmesini de katarlar.⁶⁵

Teyemmüm hakkında şu hususların bilinmesini de faydalı görmekteyiz:

Bir kimse bayram namazına başladığında hades vaki olup abdest alıncaya kadar namaz kaçır korkusuyla suyu kullanamazsa o kimsenin teyemmüm etmesi caiz olur. Ancak vakit namazı veya Cuma namazının geçmesinden korkarak teyemmüm etmesi caiz değildir. Çünkü bayram namazının telafisi yokken; Cuma namazı zuhr-i Ahirle, vakit namazı da kaza namazı ile telafi edilebilir.⁶⁶

Bir kişi abdest almak için su bulamazsa ve namaz vakti çıkmadan evvel su bulacağına inanırsa bu kişinin namazını vaktin sonuna kadar da olsa geciktirmesi müstehaptır. Bu süre içinde su bulabilirse abdest alır bulamazsa teyemmüm edip bu şekilde namazını kılar.⁶⁷

İmam Şafii ve İmam Mâlikiye göre teyemmüm ancak namaz vakti girdiğinde caiz olurken Hanefiler namaz vaktinden önce de caiz olur demişlerdir. Vaktinden önce alınan teyemmüm caiz olmaz diyenlerin delili: Allah(cc)ın “*Namaza kalkacağınız zaman... su da bulamamışsanız, teyemmüm edin*”⁶⁸ buyruğudur. Namaza kalkmak için de vaktin girmesi gerekir denilmiştir.⁶⁹ Ayrıca bu konuya Abdulvehhab-i Şa’rânî kitabında “*Âlimler vakit girmeden su ile abdest almayı caiz görmüşlerdir. Teyemmümü ise caiz görmemişlerdir. Çünkü su, ruhaniyetinin kuvvetli olması sebebiyle bir sonraki namazın vakti oluncaya kadar, bedenin uzuvlarını diri tutar. Toprak ise böyle değildir. Çünkü onun ruhaniyeti zayıftır, gelecek namaza kadar uzuvları diri tutmaz bundan*

⁶⁵ Ceziri, I,136–137.

⁶⁶ Molla Hüsrev, I,58.

⁶⁷ Merginani, *El-Hidaye*, (Çev.: Ahmet Meylani), Kahraman Yay., İstanbul 1992, I,57.

⁶⁸ 5.Maide:6.

⁶⁹ Fahrüddin Er-Razi, *Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb*,(Terc.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1990, VIII,520.

dolayı âlimler teyemmüm için vaktin girmesini şart kabul etmişlerdir”⁷⁰ diyerek akli bir delille bunu savunmaya çalışmıştır.

Aynı teyemmümle birden fazla farzın ifasına gelince;

İmam Mâlik: “Bir teyemmümle iki namaz kılınamaz. Çünkü kişinin ikinci namazı kılmak isteyişi teyemmümünü bozar demiştir.”⁷¹

Ahmet b. Hanbele göre: “Bir teyemmüm ile kişi istediği kadar kaza namazını kılar fakat iki vakit farz namazı kılamaz”⁷²

İmam Şafiye göre: “Teyemmüm zaruretin gerektirdiği bir temizlenme olduğu için bir teyemmümle ancak bir farz namaz kılınabilir”.⁷³

İmam Ebû Hanifeye göre: “Kişi ettiği teyemmümle istediği kadar farz ve nafil namaz kılabilir” Ayrıca zaruret halinde teyemmüm abdest yerine geçtiği için zaruret ortadan kalkmadıkça abdestin gördüğü her işi teyemmüm de görür⁷⁴ demişlerdir.

Teyemmüm ettikten sonra ve namaza başlamadan önce su bulan kimsenin teyemmümü geçersiz olur.⁷⁵ Ancak kişi teyemmümle namazını kıldıktan sonra su bulsa vakit olsa da namazını iade etmeyeceğine dair icma vardır.⁷⁶

Bizce kişi ilk vaktin sonuna kadar su bulma ümidiyle bekleyip su bulamazsa teyemmüm etmeli, bu teyemmümüyle de ihtiyaten diğer vaktin başında değil yine su bulma ümidiyle bekleyerek vaktin sonunda namazını eda etmelidir.

1.3.GUSÛLDE VAKÎT

Farz olan gusüller;

- 1- Cünüblükten dolayı gusletmek
- 2- Hayız'dan dolayı gusletmek,
- 3- Nifas'dan dolayı gusletmektir.

Vacib olan gusül ise, Ölüünün gasledilmesidir. Cünüp olan kâfir, sonradan müslüman olursa, onun da, gusletmesi vacibtir. Yalnız, hayız kanı kesilmiş bulunan kâfire bir kadın, müslüman olsa, onun gusletmesi vacib olmaz. Sabiyye, (kız) hayz hali

⁷⁰ Abdulvehhab-i Şa'rânî, *Mizân-ül Kübrâ Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı*, (Terc.: A. Faruk Meyân), Berekât Yay., İstanbul 1980, I,214.

⁷¹ İbn Rüşd, I,180.

⁷² Razi, VIII,522.

⁷³ Razi, VIII,522; Merginani, I,57.

⁷⁴ Merginani, I,57.

⁷⁵ Razi, VIII,522.

⁷⁶ Şa'rânî, I,215.

ile buluğa ermişse, hayzı kesildikten sonra gusleder. Erkek de, ihtilâm sebebiyle buluğa erince, gusletmesi vacib olur. İhtiyata uygun olan, bu durumların hepsinde de, guslün vacib oluşudur.⁷⁷

Mezheplere göre guslün farzlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefilere göre guslün farzı üçtür:

- 1) Ağza dolu dolu su vermek
- 2) Burna dolu dolu su vermek
- 3) Bedenin her yerine suyu ulaştırmak

Malikilere göre guslün farzı beştir:

- 1) Niyet etmek
- 2) Suyu bedenin her yerine ulaştırmak
- 3) Vücudun tümüne suyun akıtılmasıyla birlikte kurumadan önce ovma
- 4) Muvâlât
- 5) Vücudun bütün kıllarını su ile hilallemek

Hanbelîlere göre guslün farzı birdir:

- 1) Ağız ve burun dâhil olmak üzere vücudun tümüne suyu ulaştırmak

Şafiilere göre guslün farzı ikidir:

- 1) Niyet
- 2) Vücudun tümüne suyu ulaştırmak⁷⁸

Ne zaman guslün gerektiğini anlamak için hayız, nifas ve istihaze sürelerinin ne kadar olduğunu bilmek gerekir.

Hayız Nifas ve İstihazenin Müddeti

Mezheplere göre hayzın başlangıç ve bitiş yaşlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

Hanefilere göre: En az dokuz yaşından elli veya elli beş yaşına kadar görülen kan hayzdır.

Şafiilere göre: Kesin müddeti yoktur. İklim'e göre değişir. Ancak altmış iki yaşından sonra kesilme ihtimali yüksektir.

Malikilere göre: Onüç yaşından elli yaşına kadarki görülen kan hayzdır. Yetmiş yaşından sonrakiler mutlaka özürdür.

Hanbelîlere göre: Büluğdan elli yaşına kadar takdir edilmiştir.

⁷⁷ Fetevayi Hindiyiye, I,58–59.

⁷⁸ Ceziri, I,101.

Bundan sonra gelen kan istihaze kanıdır.⁷⁹

Hayız normal vaktinde bittiğinde kişi gusletmese bile namaz farz olur. Gusletmedikçe namaz farz olmaz inancı yanlıştır. Kişi kılmadığı için günahkâr olur ve kazası gerekir.⁸⁰

Hayızlı veya nifaslının, kan kesilince gusletmesi gerekir. Hayız müddetinin en son haddinden sonra, ister ilk defa hayız gören kadın olsun, isterse adetli bulunsun, yıkanmadan önce, cima etmesi helâl olur. Yıkanana kadar, cima etmemek ise müstehâbtır. Ancak hayzın en uzun müddetinden önce kan kesilirse, yıkanana kadar veya üzerinden bir namaz vakti geçene kadar, cima' etmek caiz olmaz. Çünkü namaz, ancak vaktin sonunda yıkanacak kadar bir vakit bulanın üzerine farz olur. Fakat kan, vaktin öncesinde kesilir ve kesilme, —kan görülmeme hâli— vakit geçene kadar devam ederse, bu durumda beklemek şart değildir. Bir kadının hayız kanı, her zamankinden daha önce kesilmiş olsa, o kadın için cima etmek —âdeti geçene kadar, yıkanmış olsa bile— mekruh olur. Fakat o kadının bu durumda, ihtiyaten, namaz kılması ve oruç tutması gerekir. Kanı on günden önce kesilen, fakat gusletmek için su bulamayıp, teyemmüm eden bir kadına, Ebû Hanife (R.A.) ve Ebû Yûsuf (R.A.)'a göre, namaz kılana kadar cima' etmek helâl olmaz. İlk hayız gören bir kadın on günden önce ve adetli olan bir kadın da âdetinden daha kısa bir sürede temizlenmiş olsa; (yani kan kesilse) abdest ve guslünü, namazın son vaktine kadar tehir eder. Fakat bu tehiri, namazın kerâhat vaktine girmesine sebep olabilecek kadar, fazla olmamalıdır.⁸¹ Ancak şu hususu da belirtelim ki hayzı bitmiş ancak gusletmemiş kadınla cima etmeyi İmam Mâlik, İmam Şafii ve cumhur caiz görmemişlerdir.⁸²

Hayız ve nifasın müddeti konusundaki görüşlere gelince; âlimler aybaşı(hayız) ile temizlik halinin en uzun ve en kısa süresi hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şafii hayız halinin en uzun süresinin onbeş gün olduğunu kabul etmişlerdir. İmam Ebû Hanifeye göre ise bu süre on gün kadardır. Hayzın en kısa süresi İmam Mâlike göre hayzın en kısa süresinin haddi yoktur; bir defa da ay başı halinden kabul edilir. İmam Şafiye göre aybaşı halinin en kısa süresi bir gün ve bir gecedir. İmam Ebû Hanifeye göre ise bu süre üç gün üç gecedir. Bu durum şu sonucu doğurur. Ay başı

⁷⁹ Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.: Ali Fikri Yavuz), İstanbul ts., s.80.

⁸⁰ Asım Uysal-Mürşide Uysal, *İzahlı Kadın İlmihali*, Uysal Yayınevi, İstanbul 2001, s.206.

⁸¹ İbn Abidin *Reddû'l-Muhtar Ale'd-dürrü'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), İstanbul, I,483; Feteveyi Hindiyye, I,139.

⁸² İbn Rüşd, I,155.

için en kısa süre şu kadardır şeklinde süre belirleyenler için bu hal, belirlenen sürenin altında olursa, istihaze denilen özür gurubuna girer. Ay başı halinin enazı için süre yoktur diyenlere göre ise bu hal en kısa süre içinde bile gerçekleşse özür gurubuna girmez. Ay başı halinin en uzun süresi şu kadardır diyenlere göre bu hal, o kadardan fazla süre devam ederse yine fazla olan sürenin aybaşı halinden değil istihazeden olduğunu kabul ederler.⁸³

Nifas süresinin en uzun ve en kısa süresi hakkında da ihtilaf edilmiştir. Nitekim İmam Mâlik nifasın en kısa süresinin olmadığını, en uzun süresinin de atmış gün olduğunu söylemişse de daha sonra en uzun süresi hakkında hanımlara sorulması gerektiği konusunda görüş bildirmiştir. İmam Şafii'ye göre en kısa süresinin olmadığı, en uzun süresinin de altmış gün olduğunu belirtmiştir. İmam Ebû Hanifeye göre en kısa süresi yirmi beş gün iken en uzun süresi birçok fakihinde kabulüne göre kırk gündür. Bu sürelerin en alt ve en üst sınırına göre yukarıda belirttiğimiz gibi istihaze hükmü mezheplere göre farklılık arzeder.⁸⁴

İstihaze, kadınların görmüş oldukları adet ve lohusalık kanı dışında, rahim içi damarlardan bir hastalık veya yapısal bir bozukluk sebebiyle gelen kana denir. İstihaze büyük hades kabul edilmemiştir. İstihaze, hayız ve nifas gibi değerlendirilmeyip dinmeyen burun kanaması, bir yaradan kan sızması gibi özür olarak kabul edilmiştir.⁸⁵ Böyle bir özre maruz kalan kişilerin her vakit için abdest almaları gerekir. Her vakit için alınan bu abdestle -abdesti bozan haller vuku bulmadığı müddetçe- kişi farz, kaza, nafile namazlarını kılabilceğine göre vitir ve bayram namazları gibi vacipleri ve cenaze namazını dahi kılabilir. Kabeyi tavaf edip mushafa el sürebilir.⁸⁶

Ancak vaktin girmesiyle mi yoksa vaktin çıkmasıyla mı alınan abdestin bozulduğuna dair ihtilaf vardır. Nitekim Ebu Hanife ve imam Muhammede göre bu kişinin abdesti vaktin çıkmasıyla bozulurken İmam Züfere göre ise vaktin girmesiyle bozulur. Ebu Yusuf'a göre ise her ikisiyle de bozulur. Bu ihtilafın sonucunda şu durum ortaya çıkmaktadır: Özür halindeki kişi sabah namazı vaktinde abdest aldığı anda güneş doğunca vakit çıktığı için Ebu Hanifeye göre abdesti bozulurken imam Züfere göre bozulmaz. Kuşluk vaktinde kişi abdest alırsa, güneş batıya doğru meylettğinde abdesti

⁸³ İbn Rüşd, I,147.

⁸⁴ İbn Rüşd, I,148.

⁸⁵ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.334.

⁸⁶ Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Yay., İstanbul 1986, s.127.

bozulmaz. Ebu Yusuf ve züfere göre ise abdesti bozulur. Ebu Yusuf ve Züfer “İhtiyaç ortaya çıkmadan kadının abdest alması muteber değildir. Vaktin girmesiyle o vakitte namazı kılmak farz olduğu için, ihtiyaç yenilenmiştir. Bu nedenle vaktin girmesiyle abdest alması gerekir” demişlerdir.⁸⁷

1.4.MEST ÜZERİNE MESHİN MÜDDETİ

Silmek, sıvazlamak, eli bir şeyin üzerinde gezdirmek demek olan **mesh** fıkhi literatürde *abdestte ıslak elle başı, varsa ayaktaki mestleri ya da sargıyı sıvazlamak* demektir.⁸⁸

Mesh etmenin şartlarından biri abdestli iken mestleri giymektir. O halde teyemmümden sonra veya abdest tamamlanmadan önce mestlerin giyilmesi durumunda meshetmek caiz değildir. Ancak Şafilere göre hastalık gibi suyun bulunmayışından başka bir özür sebebiyle olduğu zaman teyemmüm ettikten sonra giyilmiş olan mestler üzerine meshetmek caizdir.⁸⁹

Mestler üzerine meshetmenin müddeti:

Meshin müddeti; *Beldesinde oturan mukim bir gün bir gece, yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesh ederler*⁹⁰ hadis-i şerifine binaen mukim(yolcu olmayan) için, bir gün ve bir gecedir. Misafir yani yolcu için ise üç gün ve üç gecedir. Yolculuk ister mübah olan sefer-i kasır için olsun ister mübah olmasın böyledir.⁹¹ Ancak Hanbelî ve Şafiiler yolculuğu, mübah olan sefer-i kasr olmasıyla kayıtlamışlardır. Eğer kasr müddetinden daha az bir yolculuk yapsa ya da yolculuk masiyet için olsa onun mesh müddeti mukimin müddeti kadar olup, sadece bir gündüz ve bir gece mesheder. Şafiiler, yolculuğun kastolunmuş olmasını da eklemişlerdir. Sefer kastedmeyen bir yolcu mukim gibi ancak bir gün ve bir gece meshedebilir. Malikiler ise; mestler üzerine mesh etmeyi bir müddetle sınırlandırmazlar. Onlara göre mestler ancak guslü gerektiren bir şeyden dolayı çıkarılabilir. Ancak her Cuma günü cumada hazır bulunmayı murad eden kimseler için gusül abdestini kastetmese bile, mestlerini çıkarması mendup olur. Eğer mestleri Cuma günü çıkarmazsa her hafta mestleri giydiği gün gibi bir günde çıkarması mendup olur.

⁸⁷ Serahsi, I,155.

⁸⁸ Erdoğan, s.367.

⁸⁹ Ceziri, I,111.

⁹⁰ Nesai, Taharet 99; Ebu Davud, Taharet 61.

⁹¹ Fetâvâyî Hindiyîye, I,120.

Mesh müddetinin başlangıcı mestleri giydikten sonra, abdestin bozulduğu zamandır. Örneğin sabah vakti abdest alıp, mestlerini giymiş olan bir kimsenin, ikindi vaktinde, abdesti bozulur ve tekrar abdest alıp, mestlerine meshederse, o kimse için mesh müddeti –eğer kendisi seferi değilse- bir gün sonranın ikindi vaktinde abdestin bozulduğu ana kadardır. Fakat eğer seferi ise dördüncü günün ikindi vaktine kadardır.⁹²

Mukim ve seferilik durumunun değişmesi halinde ise; örneğin mukim olan kimse, mesh müddeti içinde yola çıkarsa, müddetini yolcu olarak tamamlar. Seferi niyetiyle meshettikten bir gün bir gece sonra mukim olmaya niyet ederse hemen mestini çıkarır veya müddet tamamlanmamışsa, bir gün bir gece olarak müddetini tamamlar.⁹³

Genel görüşe göre kişi ister özürlü olsun ister olmasın mesh müddeti aynıdır. Ancak Hanefilere göre bu müddet özür sahibi olmayan bir kimse için geçerlidir. Özür sahibi ise eğer abdest alır özür hadesinin kesildiği bir halde iken mesti giyerse, onun hükmü, sağlıklı olanlar gibi meshi ancak mesh müddetinin sona ermesiyle bozulur. Fakat hades akıntısı halinde abdest alsa ya da hades akıntısı halinde mestini giyse, her vakit çıktıkça meshi bozulur ve mestlerini çıkarması ve özür hadesinden başka bir hadesle abdesti bozulmamışsa sadece ayaklarını yıkaması gerekir.⁹⁴

⁹² Fetâvâyî Hindiyîye, I,120.

⁹³ İmam Gazali, *Büyük İslam Dini*, (Çev.:Abdullah Aydın), İstanbul ts., byy., s.230.

⁹⁴ Ceziri, I,115.

İKİNCİ BÖLÜM

BEDENİ İBADETLERDE VAKİT

2. 1. NAMAZDA VAKİT

2.1.1.Namazın Tanımı

Namaz farsça bir kelime olup, Arapçadaki salât kelimesinin karşılığıdır. Sözlükte, *dua, istiğfar, övgü* anlamlarına gelen **salât**, dini bir kavram olarak, islamın beş temel esassından biri olup, belli eylemler ve rükünleri bulunan özel bir ibadettir.⁹⁵ Şer'i anlamda namaz kendine has şartları taşıyan, tekbirle başlayan ve selamla sona eren bir takım hususi söz ve fiillerden ibarettir. Ancak bu tanıma, namaz cinsinden olmamalarına rağmen tilavet ve şükür secdelerini namaz kapsamına sokmasından ve aynı şekilde içinde hususi sözler bulunmamasına rağmen şer'i bir namaz sayılan dilsiz bir kişinin namazını da dışarıda bırakmasından dolayı itiraz edilmiştir.⁹⁶

2.1.2. Namazın Mahiyeti ve Önemi

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerimdeki namaz ayetlerine baktığımız zaman; Kur'an, namaz konusuna çok önem verilmesini istemektedir. Ayrıca Peygamberimizden önceki Peygamberlerin -mahiyetlerini bilmesek bile- namaz kılmakla emrolundukları belirtilmektedir⁹⁷ Bu durum bize namazın her dönemde varlığını ve önemini koruduğunu gösterir.⁹⁸

Her dinin, yüce kudret ile bağlantı kurmak için kendince kabul gördüğü bir takım merasimleri bulunmaktadır. İslam'da da yüce Allah'a yaklaşmanın belki de en güzel yolu namazdır. Nitekim Peygamberimiz (sav) bir hadisinde “*Kulun Allaha en yakın olduğu an secde anıdır*”⁹⁹ buyurmuştur. Ayrıca ayette “*beni hatırlamak için namaz kıl*”¹⁰⁰ buyrulmaktadır. Allahın beş vakit namaz emrini diğer emirler gibi Cebrail vasıtasıyla bildirmeyip miraç hadisesinde bildirmesi de bu noktada düşünülmesi gereken bir konudur.

⁹⁵ Komisyon, “Namaz”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.514.

⁹⁶ Ahmet b. Hamza, *Nihaytü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967, I,359.

⁹⁷ Bkz. 2.Bakara:83; 10.Yunus:87; 11.Hud:87; 14.İbrahim:37, 40; 19.Meryem:30–31, 54–55; 20.Taha:14; 21.Enbiya: 72–73; 31.Lokman:17.

⁹⁸ Ömer Özsoy- İlhami Güler, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara 2005, s.347.

⁹⁹ Müslim b. Haccac, *Sahih*, (Thk. Muhammed Fuad Abdalbâki), Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrut, ts., Salat 215.

¹⁰⁰ 20.Taha:14.

İslâm'da namazın farz oluşu Kitap, Sünnet ve İcmâ'ya dayanır.¹⁰¹ Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde; namazı kılınız ve zekâtı veriniz" buyrulur. *"Bütün namazları ve orta namazı muhafaza edin"*¹⁰² *"Şüphesiz namaz, müminlere, vakitle belirlenmiş olarak farz kılınmıştır"*¹⁰³ .*"Oysa onlar, tevhit inancına yönelerek, dini yalnız Allah'a tahsis ederek O'na kulluk etmek, namazı kılmak ve zekâtı vermekle emr olunmuşlardır. İşte doğru din budur"*¹⁰⁴ . *"Namazı kılın, zekâtı verin ve Allah'a samimiyetle bağlanın. O, sizin mevlânızdır. O, ne güzel Mevlâ ve ne güzel yardımcıdır"*¹⁰⁵

Hadis-i şeriflere baktığımızda da bu konuyla alakalı birçok rivayete şahit olmaktayız. Bu hadislerden bazıları şunlardır: "İbn Ömer (r.a)'den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: "İslâm beş temel üzerine kurulmuştur: Allah'tan başka bir ilâh bulunmadığına, Hz. Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, haccetmek ve Ramazan orucunu tutmaktır."¹⁰⁶ Diğer bir hadis-i şerifte de Hz. Peygamber (sav), Muaz b. Cebel (r.a)'i Yemen'e gönderirken ona şöyle buyurmuştur: *"Sen ehli kitap olan bir topluma gidiyorsun. Onları ilk önce Allah'a kulluk etmeğe çağır. Allah'ı tanırlarsa, Allah'ın onlara gecede ve gündüzde beş vakit namazı farz kıldığını söyle. Namazı kılarlarsa; Allahın onlara, zenginlerinden alınıp yoksullara verilmek üzere zekâtı farz kıldığını söyle. İtaat ederlerse, bunu onlardan al, insanların mallarının en iyisini alma, mazlumun bedduasından sakın. Çünkü onun duasıyla Allah arasında perde yoktur"*¹⁰⁷ . Bu hadis-i şeriflerde de görüldüğü üzere kelime-i şehadetten sonra ilk olarak namaz kılmak zikredilmiştir. Bu durum da bize namazın ibadetler konusunda ilk sırayı aldığını gösteriyor diyebiliriz.

Namazın farz oluşunun bir delilinin de icma olduğunu belirtmiştik. Nitekim Rasulullah (sav) zamanından günümüze kadar kimsenin red ve inkârı olmaksızın beş vakit namazın farz oluşunda ümmet icma ve ittifak etmiştir.¹⁰⁸

Bir günde beş vakit namaz farz kılınmıştır. Buna bir bedevi ile ilgili olarak rivayet edilen şu hadis delil olarak gösterilebilir: *"Bir gün bir gecede farz olan namazlar*

¹⁰¹ Mehmed Zihni Efendi, s.163.

¹⁰² 2.Bakara:238.

¹⁰³ 4.Nisa:103.

¹⁰⁴ 98.Beyyine:5.

¹⁰⁵ 22.Hacc,78.

¹⁰⁶ Buhârî, İman,1, 2; Müslim, İmân, 19–22.

¹⁰⁷ Buhârî, Zekât, 41, 63; Nesâî, Zekât, 1.

¹⁰⁸ M.Zihni Efendi, s.164.

beştir " Bedevî; "Benim üzerimde bundan başka bir borç var mıdır?" diye sorunca, Allah'ın Resulu şöyle cevap vermiştir:"Hayır kendiliğinden nafile olarak kılarsan bu müstesnadır". Bunun üzerine bedevî: "Seni hak olarak gönderen Allah'a yemin olsun ki, bundan ne fazla ne de eksik yaparım" dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s) şöyle buyurdu: "Eğer doğru söylüyorsa bu adam kurtulmuştur" ¹⁰⁹

Namazla ilgili hadis ve ayetler bize namazın ne kadar önemli olduğunu gösterir. Bu önemine binaen Allah Müslümanlardan namazı sık sık tekrar etmesini istemiştir. Diğer ibadetlerde olduğu gibi ömürde, ayda yılda ya da günde bir veya yılda bir ay yerine getirilmesi yeterli görülmemiş, hergün birkaç kez tekrarlanmasını istemiştir. Bu ibadet de, insanın canının istediği vakitte değil; belirli vakitlerde yerine getirilmesi emredilmiştir.

2.1.3.Namazın Hikmeti

Namaz, insanın maddi ve manevi temizliğinin vasıtası olmaktadır. Çünkü namaz kılmak için gerekiyorsa gusül abdesti almak, normal durumlarda abdest almak suretiyle bir nevi vücut temizliği yapılmış olduğu gibi, ayrıca elbisenin, namaz kılınacak yerin de temizlenmesi gerektiği için bir üst baş temizliği yapılmış olur. Daha da önemlisi namaz günahlardan arınmanın da bir yoludur. Namaz esas itibariyle insanı günah işlemekten alıkoyar günahattan uzaklaştırır. Nitekim bir ayette “Sana vahyedilen kitabı oku ve namaz kıl; çünkü namaz çirkin ve kötü işlerden alıkor. Allahı zikretmek en büyük şeydir. Allah yapıp ettiklerinizi bilir.(ankebut suresi 29/45) buyrulmaktadır.”¹¹⁰

Bizler namazda Allah’ı tesbih edip, Allah’ın kelamıyla O’ndan kurtuluş diler, O’nun huzurunda eğilip Ona secde ederiz. Böylece asıldan üflenmesiyle, yaradaniyla buluşup aslına kavuşan ruhlarımız asıllarından kuvvet ve gıda talep ederler. Bu sayede ruhlarımız arınır, yücelir ve bedenin istek ve arzularının üzerine yükselir. Bedenin içgüdülerini, aşırı isteklerini terbiye eder, fuhşiyat ve münkere meyletmeye ve sapmalara karşı savunma oluşturur.¹¹¹

¹⁰⁹ Buhârî, İmân, 34, Şehâdât, 26; Ebû Dâvûd, Salât, 1.

¹¹⁰ Komisyon, *İlmihal(İman ve İbadetler)*, DİB, DİB Yay., Ankara 2006, I,221.

¹¹¹ Mustafa Meşhur, *İslama Davet Fıkhi*, (Çev.: Orhan Aktepe), Vahdet Yay., İstanbul 1990, III,10,11.

Namazın özünü birtakım şekillere dayanan ritüeller oluşturmaz. Nitekim hasta olan kimselerden, bedene ait hareketler de sakıt olarak ima ile namaz kılmaları caiz olduğuna göre namazın özü ve ruhu kalpteki huşu ve hudu hissidir.¹¹²

Namaz sayısız nimetleri veren Allah’a bir teşekkürdür. İslam’ın beş vakit namazını çok görenler şu hikmete bir baksınlar. Bir zehirli sigaradan dolayı yerlere kadar eğilip bin bir temanna ile teşekkür edenler göz önüne getirilirse, bir nefes sıhhati bile nice devletlere bedel olan hayata, her biri milyarlarla cevhere değişilmez vücut azalarına, o azaları besleyen gıda maddelerine, çeşitli meyvelere, havaya, suya vs. saymakla bitmeyen nimetlere karşılık olmak üzere onları ihsan eden Allah’ımıza günde beş vakit namaz kılarak teşekkürde bulunmak, insafla düşünenler için çok olmak şöyle dursun, bilakis içtiğimiz soğuk suları bile ödemeyecek kadar azdır.¹¹³

Namazın güneş saatine göre ayarlanıp kılınması, yeryüzündeki enlem ve boylamlar üzerinde bulunan İslam ülkelerinde günün her saatinde ezan okunmasını ve Allaha her an secde edenlerin bulunmasını sağlar. Çünkü güneş her yerde ne aynı anda doğar ne de aynı anda batar. Bundaki hikmet, günün her zaman parçası içinde yeryüzünde Allaha ibadet edilmedik bir anın geçmemesi için olabilir.¹¹⁴

2.1.3.A.Namazın Vakitli İbadet Oluşunun Hikmeti

Beş vakit namazın belirlenen vakitlere özgü kılınmasının hikmeti ise; âlimlerin çoğunun dediği gibi kulluk etmektir. Hüküm olarak âlimlerin dediklerinden daha açık ve güzel olan şudur ki bu vakitler insana doğup gelişmesini hatırlatmaktadır. Çünkü insanın doğuşu, güneşin doğuşuna benzer. Gelişip büyümesi güneşin yükselişi gibidir. İnsanın gençliği güneşin istiva halindeki duruşuna benzer, insanın olgunluk çağı güneşin meyiletmesine benzer. İnsanın yaşlanması da güneşin batımına yaklaşmasına benzer. Ölümü de güneşin batması gibidir. İnsanın vücudunun yok olması güneşin izinin yok olmasına benzer. Bu da şafağın kırmızı olduğu haldir¹¹⁵

Bu konuyu Said Nursi daha geniş bir şekilde ele alarak şöyle söylemiştir:” Fecr zamanı güneşin doğuşuna kadar, ilkbahar zamanına, hem anne karnına düştüğü vakte,

¹¹² Süleyman Uludağ, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara 1992, s.82.

¹¹³ İbni Hacer El- Askalani, *Büluğul Meram*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neşriyat, İstanbul, s.195–96.

¹¹⁴ Celal Yıldırım, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhı*, II,191.

¹¹⁵ Ahmet b. Hamza, I,361–362.

hem de yer ve göklerin altı günde yaratılmasında birinci gününe benzer ve Allahın işlerini tasarruflarını hatırlatır.

Zuhr zamanı ise, yaz mevsiminin ortasına, gençliğin kemaline dünya ömründeki insanın yaratılış devrine benzer ve onlardaki rahmet yansımalarıyla nimetin bolluğuna işaret eder.

Asr zamanı, sonbahar mevsimine, ihtiyarlık vaktine ahir zaman Peygamberinin(sav) asr-ı saadetine benzer ve onlardaki Allahın tasarruflarıyla Allahın sonsuz şefkat ve merhametiyle bağışladığı nimetleri hatırlatır.

Mağrib zamanı, sonbahar mevsiminin ahirinde pek çok mahlûkatın yok oluşunu, hem insanın vefatını, hem dünyanın kıyamet kopmaya başladığındaki harabiyeti anlatır, Allahın sınırsız yüceliğini gösteren yansımalarını anlatır ve beşeri gaflet uykusundan uyandırır ikaz eder.

İşâ vakti ise, karanlıklar âlemi gündüz âleminin bütün izlerini siyah kefeniyle örtmesini, hem kışın beyaz kefeniyle ölmüş yerin yüzünü örtmesini, hem vefat etmiş insanın geri kalan eserleri dahi vefat edip unutkanlık perdesi altına girmesini, hem bu imtihan dünyası olan dünyanın bütün kapanmasını hatırlatma ile mutlak üstünlük sahibi olan, heybetli tasarruflarını ilan eder.

Gece vakti ise, hem kışı, hem kabri, hem kabir âlemini anlatmasıyla, insan ruhu rahmeti sonsuz olan Allahın şefkat ve merhametine ne derece muhtaç olduğunu hatırlatır.

Gecede teheccüd ise, kabir gecesinde ve berzah karanlığında ne kadar lüzumlu bir ışık olduğunu bildirir, ikaz eder ve bütün bu büyük değişimler içinde gerçek nimet verici olan Allahın sonsuz nimetlerini hatırlatmayla, ne derece övgü ve senaya layık olduğunu ilan eder.

İkinci sabah ise, haşr sabahını hatırlatır. Şu gecenin sabahı ve şu kışın baharı ne kadar akla uygun gerekli ve kesin ise, haşrin sabahı da âlemin baharı da o kesinliktedir.

Demek ki bu beş vaktin her biri önemli bir inkılâp başında olduğu ve büyük değişimleri hatırlattığı gibi, her şey ona muhtaç olduğu halde kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan Allahın kudretinin her gün meydana gelen büyük tasarrufların işaretiyle hem yıllık, hem asırlık, hem çağları içine alan kudretin mucizelerini ve rahmetin hediyelerini

hatırlatır. Demek ki asıl yaratılış görevi ve kulluğun esası ve kesin borç olan farz namaz bu vakitlerde layıktır ve en uygundur”¹¹⁶

Namaz, günde beş defa Allah’a hesap vermenin adıdır. Bize çok değerli bir sermaye verilmiştir. Bu sermaye ömürdür. Ömrün de kendine göre bir hesabı vardır. Mü’min her an yaşadığı hayatın hesabını verme şuuruyla yaşar. Bu şuuru her zaman canlı tutan da beş vakit namazdır.

Namaz, günde beş defa insanın, Yüce Huzur’da küçüklüğünü bilmesidir. Günde beş defa Allah’ın huzurunda el pençe divan duran insan, elbette kendi küçüklüğünü hatırlayacak, neye ihtiyacı varsa, her şeye gücü yeten, her şeyi elinde bulunduran Allah’tan isteyecektir. Hazreti Ali radiyallahu anh’ı abdeste giderken bir titreme alırdı. Bu heyecanının ve ürpertisinin sebebini soranlara da ‘Biraz sonra Allah’ın huzuruna çıkacağım, nasıl titremeyeyim’ derdi.

Namaz, günde beş defa günahlardan arınmadır. Allah Resulü sallallahu aleyhi ve sellem buyuruyor: “ Beş vakit namaz, herhangi birinizin evinin önünden akan ve günde beş defa yıkandığı suyu bol bir nehre benzer. Allah, beş vakit namaz sayesinde, günahları yok eder.”¹¹⁷

Namazın hikmeti üzerine yapılan yorumlar beşeridir, insanların kendi düşünceleri olduğu için herkesi bağlamaz. Namazın dua anlamının olması bize, namaz kılan kişinin kendi acziyetini anlayarak her şeye gücü yeten bir yaratıcıya yaklaşmasını göstermektedir. Namazın beş vakitte yerine getirilmesinin farz kılınması da kulun rabbiyle olan yakınlığının, Onunla olan irtibatın sabah, öğle, ikindi... de her vakit devam etmesidir. Nitekim bazı kişilere göre namazların vakitlere bağlanması, peşpeşe gelen vakitlerin, boyun eğme ve yakarışın sürekliliğini sağlamak içindir. Çünkü Allaha karşı korku ve ümidin kesilmemesi; hem insanların hayatının, hem de bu yolla toplum hayatının düzenli, dengeli olması sağlanır.¹¹⁸

¹¹⁶ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2004, s.72–73.

¹¹⁷ Buhâri, *Mevâkât* 6; Müslim, *Mesâcid* 282, (666); Tirmizî Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Emsâl* 5, (2872) *Sünen*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir, Daru’l Fikr; Nesâî, *Salât* 7, (1, 231).

¹¹⁸ M. Zihni Efendi, s.165.

2.1.4.Namazın Farz Kılınma Vakti

Namaz Hz Peygamber(sas)in peygamber olarak gönderilmesiyle birlikte farz olmuştur. Nitekim gelen ikinci vahyde namaz emredilmiştir. Şöyle ki “*Rabbini Yücelt*”¹¹⁹ buyruğundaki yüceltme en güzel şekilde namazla olur.¹²⁰

Hz Ali’nin Müslüman olma hikâyesi¹²¹ de bizlere namazın peygamberliğin ilk aşamalarında farz olduğunu göstermektedir.

Üç yıl boyunca İslam daveti gizli yapıldığı ve kâfirlerin korkusundan dolayı açıkça namaz kılmak imkânsız olduğu için gündüz kılınan namazlar henüz emredilmemiş sadece geceleri geç vakte kadar namaz kılma emredilmişti. Bu durum bir yıl sürdükten sonra gece namazının farziyeti kaldırılmıştır. Daha sonra sabah, akşam ve yatsı olmak üzere üç vakit namaz farz kılınmıştır. Peygamberliğin 9. yılında hicretten bir buçuk yıl önce miraç hadisesiyle birlikte beş vakit namaz farz kılınmıştır. Fakat bu namazların rekât sayısı medineye hicret edilip huzur ve sukunet sağlanıncaya kadar iki olarak kaldı.¹²²

Cuma namazının ne zaman farz kılındığına gelince; Mekke döneminde Müslümanların cumanın şartlarından biri olan cemaat oluşturma durumu -tehlikeden dolayı- söz konusu olmadığı için Mekke döneminde Cuma namazı farz kılınmamıştı. Ancak Medine’deki Müslümanların böyle bir korkusu olmadığı için daha peygamberimiz(sas) Medineye hicret etmeden önce Medineye göç ederek gelmiş olan Müslümanların Esad b. Zürare’nin teşvikiyle Benî Beyâda mahallesinde ilk olarak Cuma namazını kılmış oldukları bilinmektedir. Peygamberimizde Medineye Hicret sırasında yolda Kûba’da ilk Cuma namazını kılmıştır. Bu hicretin birinci yılı Rebiülevvel ayının son günlerine ait bir olaydır.¹²³

Bayram namazı da Hz. Peygamberin(sas) Medine’ye geldiği sene değil; ramazan orucunun farz kılınmasından sonra -hicri ikinci yılda- gerçekleşmiştir.¹²⁴

¹¹⁹ 74.Müddessir:3.

¹²⁰ Numânî, II,454.

¹²¹ Bkz. Salih Suruç, *Peygamberimizin Hayatı*, Zaman, İstanbul 1998, I,150.

¹²² Numânî, II,455–456.

¹²³ Numânî, II,458.

¹²⁴ Numânî, II,459.

Korku namazına ait hükmün ise hicretin beşinci yılındaki Zatü'r-Rika savaşında indiği bilinmektedir.¹²⁵

2.1.5. Namaz Vakitlerinin Bildirilmesi Hususundaki Rivayet

Günlük namazların vakitlerinin nasıl bildirildiğini bizlere ulaşan rivayetlerden öğrenmekteyiz. Bu rivayetlerden bazılarında, istişare¹²⁶ ile bazılarında ise rüya sonucu namaz vakitlerinin bildirildiği yer almaktadır. İbn Ömer'den rivayet edildiğine göre “Müslümanlar Medine’ye geldiklerinde toplanıyorlar ve namaz vaktinin girmesini bekliyorlardı. Namaz için bir nida yapılmıyordu. Birgün bu hususu konuştular; bir kısmı Hristiyanların çanı gibi çan kabul edelim dedi, bir kısmı ise, Yahudilerin borusu gibi boru çalınsın dediler. Hz Ömer ise “Niçin bir kimse seçip namaz için nida etmesini kabul etmiyorsunuz?” dedi, bunun üzerine Hz Peygamber “kalk ya Bilal, namaz için nida et” buyurdular.¹²⁷ Diğer bir rivayete göre ise Ebu Umeyr ensardan olan bir amcasından naklen: “Rasulullah (sav) halkı namaza nasıl toplayacağı meselesine eğildi. Kendisine “namaz vakti olunca bir bayrak dik, onu görünce halk birbirine haber verir dendi. Bu Peygamber(sav)in pek hoşuna gitmedi. Bunun üzerine ona boynuz hatırlatıldı. Bu Yahudilerin borozanı idi. Onu bu da memnun etmedi ve hatta “bu Yahudi işidir” dedi. Bunun üzerine büyük çan hatırlatıldı. Efendimiz(sav): “Bu hristiyanların işidir” dedi. Bu konuşmalardan sonra Abdullah b. Zeyd, Rasulullahın üzüntüsüne üzülmekle ayrıldı. Bunun üzerine rüyasında ezan öğretildi.”¹²⁸ Ezanın Abdullah b. Zeyd’e ne şekilde öğretildiğini ise yine bize ulaşan rivayetlerden öğrenmekteyiz. Şöyle ki: “Ensardan bir adam gelerek: “Ey Allahın Rasulü! Ben sizin üzüntünüzü görüp ayrıldığım vakit rüyamda bir adam gördüm. Üzerinde yeşil renkli iki giysi vardı. Kalkıp mescidin üzerinde ezan okudu. Sonra bir miktar oturdu. Tekrar kalkıp söylediklerini aynen bir kere daha tekrarladı. Ancak bu sefer bir de “kad kameti’s-salât” cümlesini ilave etti. Eğer halkın bana yalancı diyeceğinden korkum olmasaydı ”ben uykuda değil uyanıktım” diyecektim” dedi. Bunun üzerine Peygamber(sav): “Allah sana hayır göstermiş. Bilal’e söyle (bu kelimeleri söyleyerek) ezan okusun” dedi. Hz Ömer(ra) atılarak: “Onun gördüğünü aynen bende gördüm ancak o anlatma işinde benden önce

¹²⁵ Numânî, II,459.

¹²⁶ Mehmet Azimli, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010, s.229-230.

¹²⁷ Buhari, Ezan, 1; Müslim, Salât 1; Tirmizi, Salât 139.

¹²⁸ Ebu Davut, Salât 27.

davranınca ben utandım(anlatamadım)” dedi.¹²⁹ Görüldüğü üzere ezanla namaz vakitlerinin Müslümanlara bildirilmesi ahabın rey ve görüşlerinin Hz peygamber tarafından tasvib ve kabul edilmiş olduğunu gösterir.¹³⁰

2.1.6.Kur'an-ı Kerimde Namaz Vakitleri

Namaz vakitleri ile ilgili ayetlere baktığımızda Kur'an-ı Kerim ayetleri vakitleri noktasal olarak belirlememiş yaklaşık ifadelerle bu konuya ışık tutmuştur. Nitekim dünyadaki her yerde güneş aynı saatte doğup batmamaktadır. Beş vakit namazın özellikle sabah ve yatsı namazlarının başlangıcı, her memleketin tul ve arz(enlem ve boylam) derecelerine göre farklıdır. Kutba yaklaştıkça güneşin doğma ve batma zamanı uzaklaşır. Yer küresi üzerinde bir derece tul farkı yani iki meridyen dairesi arasındaki fark dört dakikalık bir zaman olduğu halde güneşin ufuk altında ve üstünde bir derecelik irtifa kazanması yani ufuk hattından bir derece uzaklaşma müddeti dört dakika değil daha fazladır. Şöyle ki güneş her gün üç yüz altmış derecelik bir daireyi yirmi dört saatte dönüyor ise de bu daire güneşin hareket istikameti ufka dik olmadığından güneşin ufuktan bir derece yükselmesi veya alçalması için dört dakikadan daha fazla zaman geçer. Bundan dolayı her memleketin namaz vakti o memleketin ekvatorından uzaklığına yani enlemine ve güneşin meyline göre değişir.¹³¹

Kur'an-ı kerimin namaz vakitlerine birebir yer vermediği; ancak ilgili ayetlerdeki bazı kelime ve ifadelerin, beş vakit namazı belirttiği birçok fakih ve müfessirce kabul edilmiştir. “*Namaz bütün mü'minlere vakitli olarak farz kılınmıştır*”¹³² buyrulurken namaz ile vakit arasındaki ilişkiye dikkat çekilmiştir. Biz de ilgili ayetlerin tefsirinden yola çıkarak Kur'an-ı kerimde beş vakit namaz olduğunu ortaya koymaya çalışacağız.

Bakara Suresi 238. ayette “*Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun*” buyrulmaktadır.

Ayette namazlar ve orta namazdan bahsedilmektedir. Arapçada çoğulun en azı üçtür. Ayetteki orta namaz da namazlar ifadesinden ayrı zikredildiğine göre ayette belirtilen namaz sayısı dört olur. Dört sayısının ortası yoktur. Bu itibarla orta namaz

¹²⁹ Ebu Davut, Salât 28.

¹³⁰ Esad Kılıçer, *İslam Fıkında Re'y Taraftarları*, DİB Yay., Ankara 1994, s.32.

¹³¹ Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal- Seâdet-i Ebediyye*, (Haz.: Hüseyin Hilmi Işık), Işık Kitabevi, İstanbul 1971, s.131.

¹³² 4.Nisa:103.

olabilmesi için namazların en az beş vakit olması gerekir. Orta namaz ise ikinci namazıdır. Çünkü Hendek savaşı günü Hz. Peygamber (sas), müşriklere şöyle beddua etmiştir: “*Bizi orta (faziletli)namazdan (yani) ikinci namazından alıkoydular. Allah, onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun*”¹³³ Hz. Peygamber (sas) savaş nedeniyle kılamadığı ikinci namazını akşam ile yatsı arasında kaza etmiştir. İkinci namazının vakti; sabah ile öğle, akşam ile yatsı arasında orta vakittir. Çünkü öncesinde iki gündüz namazı ve sonrasında da iki gece namazı vardır.¹³⁴

Hud suresi 114. ayette, “*Gündüzün iki tarafında ve gecenin (gündüze) yakın vakitlerinde namaz kıl. Şüphesiz iyilikler, kötülükleri giderir. Bu ibret alanlara bir öğüttür*” buyrulmaktadır.

Ayette geçen vakitlerden “gündüzün iki ucu”ndan birinci ucun sabah veya öğle namazı olduğu, diğer ucunun akşam, ikinci veya öğle ile ikinci namazı olduğu; Gecenin bir kısmından kastın ise; akşam ile yatsı veya yatsı namazı olduğu noktasında görüşler bulunmaktadır.¹³⁵

İbn Kesir bu ayeti şu şekilde tefsir etmiştir. *Bu ayetin miraçta beş vakit namazın farz kılınmasından önce inmiş olma ihtimali de vardır. Çünkü o zaman güneş doğmadan önce ve güneş battıktan sonra olmak üzere iki vakit namaz vardı. Gece yarısında da efendimize ve ümmetine bir namaz vardı daha sonra bu namaz ümmeti hakkında nesh edildi, kendine vacip olarak kaldı daha sonra ondan da kaldırıldı.*¹³⁶ Eğer bu ayet miraçtan önce nazil olmuşsa beş vakit namaza delil olamaz denilebilir.

İsra suresi 78. ayette “*Günesin batıya yönelmesinden gecenin kararmasına kadar namaz kıl; sabah vakti de namaz kıl, zira sabah namazı tanık olunan bir namazdır.*”

Namaz vakitlerinin kuranda bu şekilde belirtilmesinin bir hikmeti de güneşe tapanların ibadet ettikleri zamanlarda namaz kılmamaktır. Çünkü güneş her çağda müşriklerin en büyük ilahlarından biri olmuştur. Onlarda genellikle güneşin batışında veya doğuşunda ibadet etmektedirler. Bu nedenle bu iki vakitte namaz kesinlikle yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, onlar güneşin tam zirvede olduğu zeval vaktinde de

¹³³ Müslim, Mesacid, 207.

¹³⁴ Halil Altıntaş-İsmail Karagöz, *Namaz İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2010, s.54.

¹³⁵ Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali b. Muhammed Cevzi, *Zadü'l-Mesir fi İlmî't-Tefsir*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2009, III,160–161.

¹³⁶ İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2010, V,148.

ibadet ettikleri için Müslümanlara gündüz kılınan iki namazdan birini güneş doğmadan önce(fecr) diğerini de güneş zirveden kaydıktan sonra (zuhr) kılmalarını emredilmiştir.¹³⁷

Ayette geçen duluku’ş-Şems güneşin eğilmesi demektir. Bu ise güneşin ufkun altına doğru eğilmesi ve günün ortasında güneşin göğün orta noktasından sağa kayması şeklinde iki manaya delalet eder. Birinci anlamda kullanılırsa akşam ikinci anlamda kullanılırsa öğle vaktini ifade eder.¹³⁸

Gasagilleyl den kastın yatsı, akşam veya hem akşam hem yatsı namazını ifade ettiği şeklinde farklı görüşler vardır.¹³⁹

Kuranel Fecr “*sabah okuması*” sabah namazı olarak tercüme edilmiştir. Çünkü namaz ancak Kur'an okumakla tamamlanır. Sabah namazının kıraati de diğer namazlara göre daha uzundur. Kuranel fecr ibaresinde de sabah namazının kıraatinin uzun tutulmasına teşvik olduğu söylenilebilir.¹⁴⁰

Ayette geçen dulukuşşems öğle ve ikindiye, gasagulleyl akşam ve yatsıyı, Kuranül fecr de sabah namazını ifade ettiği kabul edilirse bu ayete dayanarak sabah namazının cem edilmesi söz konusu değilken öğle ve ikindinin kendi arasında, akşam ve yatsının da kendi arasında cem edilme gerekçesi açıklanmış olur.¹⁴¹

İsra suresi 79. ayette; “*Gecenin bir kısmında da sana nafile olmak üzere onunla teheccüd namazı kıl..*” buyruğu ile ilgili olarak; teheccüdde uykuyu bölüp uyanmak vardır. Yani gecenin bir bölümü geçince uykudan kalk ve namaz kıl denilmektedir.¹⁴²

Sayın Süleyman Ateş bu ayetten yola çıkarak kuranda sabah akşam ve teheccüd olmak üzere üç vakit namazın zikredildiğini ifade etmiştir.¹⁴³

Taha suresi 130. ayette “*O halde dediklerine sabret. Güneşin doğmasından önce ve batmasından önce rabbine hamd ile tesbih et. Gecenin saatlerinde ve gündüzün etrafında da tesbih et...*”

Bu ayetin beş vakit namaza delil olan ayetlerden biri olduğunu kabul edenler olduğu gibi etmeyenler de vardır. Nitekim Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsirinde bu ayet şu şekilde açıklanmıştır: “*Bu ayetle beş vakit namazın kastedildiğini ıspatlamaya*

¹³⁷ Eb'l-A'lâ Mevdudi, *Tefhim'ul-Kur'an*, (Çev.:Yusuf Karaca vd.), İnsan Yay., İstanbul ts., III,130.

¹³⁸ Süleyman Ateş, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ts., V,240.

¹³⁹ İbn Cevzi, III,531.

¹⁴⁰ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, (Çev.: Hamdi Arslan vd.), Risale Yay., İstanbul 2005,VIII,135.

¹⁴¹ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yay., Ankara 2007, III,517.

¹⁴² Mevdudi, III,130.

¹⁴³ *Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002, s.594-596.

çalışan yorumlar yer almakla beraber bu surenin indiği dönemde henüz beş vakit namaz kılınmadığına göre burada asıl amacın müminleri Allahı tesbih etmeye yani onun yüceler yücesi olduğunu ve her türlü eksiklikten uzak bulunduğunu daima hatırlarında tutup her fırsatta söz ve eylemleriyle bu inancı ortaya koymaya teşvik etmek olduğu bunun da bireyi manevi doyuma ve iç huzura kavuşturmayı hedeflediği anlaşılmaktadır.”¹⁴⁴ Ancak şunu belirtelim ki Allah’ı tesbih etmenin belirli bir zamanı, mekânı ve şekli yoktur. Her zaman ve mekânda Allah tesbih edilebilir. Hâlbuki ayette Allahın belirli zamanlarda tesbih edilmesi istenmektedir. Bu da ayetlerdeki “tesbih” ile maksadın namaz olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁴⁵

İbn Abbas’ın kuranda beş vakit namaza delil olarak sunduğu¹⁴⁶ Rum suresi 17 ve 18. ayetlerde yüce Allah: “*akşama girerken de sabaha ererkende Allah’ı tenzih edin. Göklerde ve yerde hamd ona mahsustur. Gündüzün sonunda ve öğle vaktine girince allahı tenzih edin(namaz kılın)*” buyurmaktadır.

Müfessirler genellikle 17. ayette bulunan *akşama ererkenden* kastın akşam ve yatsı namazı olduğunu; *sabaha ererkenden* kastın ise sabah namazı olduğunu belirtmişlerdir. 18. ayette bulunan “*Gündüzün sonunda*” derken ikindi namazının; “*öğle vaktine girince*” derken öğle namazının kastedildiği yorumunu yapmışlardır. Dolayısıyla âlimler arasında diğer delillerin yanı sıra surenin mekki oluşu dikkate alınarak beş vakit namazın Mekke’de farz kılındığı görüşü ağır basmaktadır. Hasan-ı Basri ise namazın muayyen vakitlere bağlı bir fariza haline gelmesinin Medine dönemine rastladığı ve 17. ayetin Medine döneminde nazil olduğu kanaatindedir.¹⁴⁷

Tur suresi 48–49. ayette yüce Allah “*Rabbin hükmüne (o gelinceye kadar) sabret. Şüphesiz ki sen, bizim gözetimimizdesin. Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et; gecenin bir bölümünde ve yıldızların batmasının ardından da tesbîh et*” ayetini müfessirler şu şekilde tefsir etmişlerdir:

“*Kalktığında Rabbini hamd ile tesbîh et*” buyruğuyla ilgili olarak altı görüş bulunmaktadır:

1. uykundan kalktığın zaman Allah için namaz kıl.
2. meclisinden kalktığın zaman allahım seni hamdinle tesbih ederim de

¹⁴⁴ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, III,661.

¹⁴⁵ Altuntaş- Karagöz, s.57.

¹⁴⁶ Vehbe Zuhayli, *Tefsiru'l-Münir*, XI,67.

¹⁴⁷ Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, IV,300.

3. namaza kalktığın zaman sübhaneke duasını oku
4. uykundan kalktığın zaman Allah'ı tesbih et.
5. öğle uykusundan kalktığın zaman öğle namazını kıl.
6. yatağından kalkıp da namaza gidinceye kadar allahı dilinle tesbih et.

49. ayette geçen; *gecenin bir bölümünde onu tesbih et*” ayeti Onu zikret ve gece namazda okuyarak ona ibadet et demektir. Nitekim yüce Allah: “*Gecenin bir kısmında da uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud’a ulaştırsın*”¹⁴⁸ buyurmuştur.

“ve yıldızların batmasının ardından da tesbîh et” ayeti hakkında biri *sabah namazının iki rekâtlık sünneti* diğeri ise *sabah namazının farzıdır* şeklinde iki görüş vardır.¹⁴⁹

Görüldüğü üzere delil olarak sunulan bazı ayetlerde birtakım ihtilafların yanı sıra beş vakit namazdan sabah namazı, akşam namazı birebir ifade edilirken diğer namazlar kapalı bir şekilde ifade edilmiştir.

Kuranda beş vakit namazın bulunup bulunmaması tartışması diyanet kurulunda 22.01.1998 de mütalaa edilmiş ve bundan bir takım sonuçlar çıkarılmıştır.¹⁵⁰ Bu kurul kararını olduğu gibi tezimize aktarmak istiyoruz:

“*Belirli şartları taşıyan Müslümanlara günde beş vakit namazın farziyeti Kitap, sünnet ve icma ile sabittir. Beş vakit namazın eda edileceği vakitlere ve ne şekilde eda edileceğine Kur'an-ı Kerim'in bir kısım ayetlerinde mücmel olarak işaret olunmuş, bu işaretler Rasalül1ah (s.a.)'in kavli ve fiili sünnetiyle açıklık kazanmıştır. Bilindiği üzere Kur ' an-ı Kerim ' deki mücmel emir ve hükümleri açıklama yetkisi, Onu insanlara tebliğle görevli olan Peygamber (s.a.) Efendimize aittir. O namazı bizzat kılarak ve Müslümanlara imam olup kıldırarak nasıl kılınacağını öğrettiği gibi bunların vakitlerini de göstermiştir. Gerek kılınış şekli, gerek vakitleri ile ilgili bu uygulama ameli tevatür o1arak, günümüze kadar devam etmiştir.*

Kur'an-ı Kerim' de beş vakit namaza mücmel olarak işaret eden ayetlerden Taha Süresinin 130 uncu ayetinde: "...Güneşin doğmasından önce de, batmasından önce de Rabbini övgü ile tesbih et. Gecenin bazı saatlerinde ve gündüzün etrafında (iki ucunda) da tesbih et ki, rızaya ulaşasın." buyurulmuş; güneşin doğmasından ve

¹⁴⁸ 17.İsra: 79.

¹⁴⁹ İbn Cevzi, VI,35.

¹⁵⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı, 22.01.1998, Erişim Tarihi: 22.02.2010, www.diyaret.gov.tr.

batmasından önce, gece saatlerinde ve gündüzün iki ucunda olmak üzere beş ayrı vakitte Cenab-ı hakk' ı tesbih yani namaz kılmak emredilmiştir.

Bakara Süresinin 238 inci "namazlara ve ayrıca orta namaza devam edin" mealindeki Ayet-i kerimede "namazlar" anlamındaki "salâvat" kelimesi çoğuldur. Arapça da çoğul üçten başlar. "İki" ye tesniye denir ve "iki namaz" sözü "salateyn" şeklinde söylenir. Demek oluyor ki, ayetteki "salâvat" sözünden en az üç namaz anlaşılır. Ayrıca bir de "orta namaz" var. Çünkü matuf, matuf aleyhten (üzerine atıf yapılandan) ayrıdır. Bu sebeple "orta namaz", "namazlar" ifadesine dâhil olmadığı gibi, her iki yanında eşit sayı bulunmadığı için, üç namazın arasında yer alacak bir namaza "orta namaz" denilmesi de mümkün değildir. O halde, ayetteki "salâvat" kelimesi, en az dört namazı ifade eder. Orta namaz buna eklendiğinde beş vakit namaz ortaya çıkar. Orta namazın ikinci namazı olduğu bazı hadislerde açıklanmıştır.

Hud süresinin 114'üncü ayetinde ise, "Gündüzün iki ucunda ve gecenin (gündüze) yakın saatlerinde namaz kıl..." buyrulmaktadır. Ayet-i celilede "gündüze yakın saatler" anlamındaki "zülef" kelimesi, "zülfе" nin çoğuludur. Yukarıda belirtildiği üzere en az üç adedi ifade eder. Demek oluyor ki, bu ayete göre gecenin gündüze yakın saatlerinde, (akşam, yatsı ve sabah namazı olmak üzere) en az üç namaz var. Ayrıca gündüzün iki ucunda da iki vakit var. Böylece bu ayet-i kerimeden de namazın beş vakit olduğu anlaşılmaktadır.

Bunlardan başka Nisa, 4/103. Hud, 11/114; İsra, 17/78; Rum, 30/17–18; Nur, 24/36; Kaf, 50/39–40; Dehr (İnsan), 76/25–26 ayet-i kerimelerinde de beş vakit namaza veya vakitlerine mücmel olarak işaret eden ifadeler bulunmaktadır. Bu mücmel ifade ve işaretler, Rasulüllahın (sav) söz ve uygulamaları ile açıklanmış, onun açıkladığı ve uyguladığı şekilde bütün Müslümanlar tarafından ameli uygulama olarak günümüze kadar devam ettirilmiştir. Asr-ı Saadetten beri her asırda Müslümanlar beş vakit namaz kılmış hiç kimse bunun aksini söylememiştir. Bu itibarla "Kur'an' da beş vakit namazın bulunmadığı iddiasının ilmi hiç bir değeri yoktur."

2.1.7.Sünnette Namaz Vakitleri

Namaz vakitleri ile ilgili net bilgiyi Peygamberimizin sünnetinden öğrenmekteyiz. Muteber hadis kaynaklarına baktığımızda bu konuyla ilgili Peygamberimizin hadislerini de -özellikle de Cebrail'in iki defa imamlık yapmak

suretiyle Peygamberimize namaz vakitlerini öğrettiğini- görmekteyiz. Beş vakit namaz konusunda ortaya atılan tartışmaların da sadece Kur'an ayetlerine bakılarak yapıp Peygamberin mücmeli beyan görevinin göz ardı edilmesinden ötürü olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca Haşr suresi yedinci ayette “*Peygamber size ne verdiyse onu alın, size ne yasak ettiyse ondan sakının*” hükmü gereği tevatür yoluyla bize kadar ulaşan beş vakit namaz konusunda Peygamberimize tabi olmalıyız.

Namaz vakitleriyle ilgili uygulamaları efendimizden öğrendiğimiz için konuyla ilgili birçok hadis bulunması hasebiyle ilgili hadisleri konu başlıkları altında vermek yerinde olacaktır.

2.1.8.Namaz Vakitleri Çevresinde Oluşturulan Şüpheler

Yukarıda Kur'an-ı kerimin beş vakit namazı işaret ettiğini, peygamber efendimizin tevatür derecesine ulaşan uygulamalarıyla beş vakit namazın sabit olduğunu belirtmiştik. Fakat buna rağmen bazı çevrelerce namazın iki vakit ya da üç vakit olduğuna dair iddialar yer almaktadır.

Namazın iki vakit olduğunu söyleyenlere karşı Hud suresi 114. ayeti delil olarak sunabiliriz. Nitekim “*Gündüzün iki yanı, gecenin gündüze yakın zamanında namaz kıl*” ifadesinin zahiri manasına bile baksak en azından günde üç vakit namazın olduğu ortaya çıkar.

Beş vakit namazın üç vakitte eda edilebileceği şeklindeki görüşlere gelince; İslam mezhepleri içersinde namaz vakitlerinin üç olduğu anlayışına en yakın mezhep imamiyyedir. Bu durum onların cem konusunda en müsamahalı mezhep olmalarından kaynaklanmaktadır. Buna bakarak imamiyye (şii-caferi) mezhebinin namazları üç vakit olarak kabul ettiği şeklinde bir kanaat varsa bu doğru değildir. Bu mezhep prensipte namazların beş vakit olduğunu kabul etmekle birlikte üç vakit olarak uygulanabileceği görüşündedirler. Onlar suri cem yoluyla namazları üç vakitte kılmaktadırlar. Şöyle ki bu mezhepde sabah namazı vaktinde kılınırken öğle namazı en son vakte kadar geciktirilmekte öğle namazı kılınır kılınmaz ikinci vakti girmekte ve o da ilk vaktinde kılınmaktadır. Bu durum akşam ve yatsı namazları için de söz konusudur. Onlardaki cem olayının sürekli hale getirilmesi üç vakit namaz olarak algılanmıştır. İslamda beş

vakit namazın olmadığı, namazların üç vakit olduğu iddiasının günümüzdeki en önemli temsilcileri müsteşriklerdir.¹⁵¹

Şunu da belirtelim ki peygamberimiz(sas) zaman zaman cemaatle teravih namazı kılmış fakat daha sonra altıncı vakit olarak düşünülür endişesiyle teravih namazı için mescide çıkmamıştır. Vefatı anına kadar beş vakit namaz için bizzat gelip cemaate iştirak etmiştir.¹⁵² Bu bağlamda bazı çevrelerin; günde 3 vakit namazın farz olup diğer ikisinin sünnet olduğunu kabul etmek bizce hiç uygun değildir. Eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı teravih namazında olduğu gibi farz olan vakitle karışmaması için elbette Peygamber efendimiz(sas) bunun ayrımını yapardı.

2.1.9.Farz Namazların Vakitleri

Namaz gün içinde belirli vakitlerde yerine getirilmesi gereken bir ibadettir. “Şüphesiz namaz belirli vakitlerde müminler üzerine farz kılınmıştır”¹⁵³ ayeti de bunun delilidir. Belki de bu yüzden bazı fakihler vaktin girmesi gerektiğini namazın şartlarından ilki olarak kabul etmişlerdir.¹⁵⁴

Namazın şartlarından biri de vaktin girmesidir. Öyle ki namazın altıncı şartı olarak zikredilen niyet ancak vaktin girmesiyle şart olur.¹⁵⁵ Namaz, vakit girmeden önce yükümleye vacip olmaz. Yalnız Hanefiler, vaktin girmesini namazın ne vücup ne de sıhhat şartlarından sayarlar. Bunlar vaktin girmesinin namazın edasının şartlarından olduğunu söylemişlerdir. Yani namazın eda edilmesi, vakit girmeden önce sahih olmaz demek istemektedirler. Bu, açıkça anlaşılan bir husustur. Hanefiler diğer mezheplerle de görüş birliği ederek namazın, vakit girmeden mükellefe vacip olmayacağını söylemişlerdir. Namazın vakti girince mükellef, namazı eda etme hususunda süreli bir yükümlülük altına girer. Şöyle ki vaktin girmesiyle hemen ilk anda namazı kılması sahih olup borçtan kurtulacağı gibi; vaktin ilk anında kılmadığı takdirde biraz gecikmesi nedeniyle de günahkâr olmayacağını ifade ederler. Ancak bu geciktirmede vaktin abdest alınıp namaz kılınmasına veya cünüplük anında gusledip namaz kılınmasına yetecek kadar bir zaman kalmalıdır. Kişi namazın tümünü vakit içinde eda ederse Şariin isteğine

¹⁵¹ Bkz. Abdullah Kahraman, *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi Açısından İbadet ve İbadet Nitelikli -Taabbudî Hükümler*, Akademi Yay., İstanbul 2002, s.233-249.

¹⁵² *Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002, s.606.

¹⁵³ 4.Nisa suresi: 103.

¹⁵⁴ Merdavi, Alauddin Ebu'l Hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, 1. bsk., 1955, I,429.

¹⁵⁵ Merdavi, I,429.

uygun bir şekilde namazını kılmış ve borçtan da kurtulmuş olur. Vaktin çıkmasından sonra kişi namazını kılacak olursa bu namaz sahih olur. Ancak vaktini geçirdiği gerekçesiyle büyük günaha girer. Namazın bir kısmını vakit içerisinde, diğer bir kısmını da vaktin çıkmasından sonra kılsa Maliki, Şafii ve Hanefi gibi bazı mezhep imamlarına göre günahkâr olur. Mezhep imamları ittifak ederek; vakit içerisinde namazın bir kısmına ulaşan kimsenin bu namazını kaza olarak değil de eda olarak kıldığını söylemişlerdir.¹⁵⁶

Ayrıca Ceziri'ye göre namaz vakitleri beş şeyle bilinir: 1- Astronomik hesaplara dayalı saatlerle. 2- Güneşin zevaliyle (Güneşin orta noktaya gelerek tepede durması): zevalden sonra meydana gelen gölge. Bu gölgeyle öğle ve ikindi vakitleri bilinir. 3- Güneşin batmasıyla: Bununla da akşam namazının vakti bilinir. 4- Gurup yerindeki kırmızılığın gitmesi veya başka bir görüşe göre de beyazlığın gitmesiyle: Bununla da yatsı namazının vakti bilinir. 5- Ufukta görülen beyazlıkla: Bununla da sabah namazının vakti bilinir.¹⁵⁷

Bu şekilde namazların vakitleri konusuna kısaca değindikten sonra gün içerisinde farz olarak yerine getirilmesi gereken namazların vakitlerine ve bu konudaki görüşlere temas etmeyi faydalı buluyoruz.

2.1.10.Baş Vakit Namazın Eda Edileceği Zamanlar

2.1.10.1.Sabah Namazının Vakti

Beş vakit namazın hepsinin ismen değil ancak yaklaşık ifadelerle Kur'anda geçtiğine değinmiştik. Kur'anda ismen zikredilen vakitlerden birisi sabah namazıdır. Nitekim İsrâ suresi 78. ayette “*Gündüzün güneş dönüp gecenin karanlığı bastırınca kadar(belli vakitlerde) namaz kıl. Bir de sabah namazını kıl*” buyrulmaktadır.

Fıkıh âlimleri başlangıcı ve bitişi itibariyle sabah namazının vaktiyle ilgili ihtilafa düşmemişlerdir.¹⁵⁸ İki rekât sünnet ve iki rekât farzdan oluşan sabah namazının vakti fecri sadığın doğuşundan güneşin doğuşuna kadardır.¹⁵⁹ Fecr fecr-i kazib ve fecr-i sadık olmak üzere ikidir:

¹⁵⁶ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994, I,243.

¹⁵⁷ Ceziri, I,244–45.

¹⁵⁸ Serahsi, *el-Mebsut*, (Ed: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yay., İstanbul 2008, I,250.

¹⁵⁹ İbni Rüşd, I,230.

a- Fecr-i kazib(yalancı sabah, yalancı tan, geçici tan olayıdır): Araplar bunu “kurt kuyruğu” diye adlandırırlar. Sabah vaktine yaklaştıkça gökyüzünde her zaman görünmemekle birlikte iki tarafı karanlık ortası aydınlık bir olay meydana gelir. Bir süre sonra bu aydınlık kaybolur ve yerini karanlık alır. Bu geçici aydınlığa “fecr-i kazib” denir.¹⁶⁰ Fecr-i kâzib olarak nitelendirilen bu aydınlığın, fecirden önce tipik olarak görülen Zodyak ışıması olabileceği düşünülmüştür. Gezegenler arası boşluktaki toz zerreciklerinin güneşi yansıtmasından kaynaklanan bu ışıma, fecr-i sadıktan az önce görülmekte, tabanı ufuğa dayalı, ucu ise güneş yörüngesini (ekliptik) gösterir bir piramide benzemektedir.¹⁶¹

b- “Fecr-i sadık”(doğru sabah) ise, ufukta yatay olarak beliren bir beyazlıktır. Bununla sahur yemeğine son verilir, yeme yasağı başlar. Ayrıca sabah namazının vakti de başlar.¹⁶² Sabah namazının bu vakitte olmasının delili İbni Abbas’tan nakledilen Hz. Peygamberin : *“Cebrail, Kâbe yanında bana imam oldu. Bana sabah namazını birinci gün fecir doğduğu zaman, ikinci gün ise ortalık iyice aydınlandığı zaman kıldırıldı. Sonra dedi ki: “Bu ikisi arasındaki vakit senin ve ümmetin için sabah namazı vaktidir. Bu, senden önceki Peygamberlerin de sabah namazı vaktidir”*¹⁶³ şeklindeki hadisidir. Ebu Hureyre’nin naklettiği hadiste de Peygamberimiz şöyle buyurmuştur: *“Her namaz vaktinin evveli ve sonu vardır. Sabah namazının vaktinin evveli fecrin doğduğu an, sonu ise güneş doğduğu andır”*¹⁶⁴

Sabah namazının vaktinin sonunun güneş doğduğu zaman olduğunun delili ise Peygamberin(sav) şu hadisidir: *“kim güneşin doğmasından önce sabah namazından bir rekâta yetişmişse, sabah namazına yetişmiş olur.”*¹⁶⁵

Hadislerden de anlaşılacağı üzere sabah namazının vakti fecr-i sadığın doğmasından başlayarak güneşin doğuşuna kadar olduğunu söyleyebiliriz. Güneşin doğmasından kasıt güneşin üst ucunun, ufuk hattı üzerine yükselerek görünür hale gelmesidir.

¹⁶⁰ Serahsi, *el-Mebsut*, I,250; Hayrettin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000, I,92.

¹⁶¹ Bkz., Abdurrahman Özlem, <http://cep.muvakkit.com> 21.04.2011; Abdurrahman Özkan, “İbadet Vakitlerinin Hesaplanması”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:62, Ekim, Kasım Aralık 2003.

¹⁶² Mavsili, *el-İhtiyar*, (Çev.: Mehmet Keskin), Hikmet Neş., İstanbul 2005, I,74.

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/333; Ebu Davud, Salât 2.

¹⁶⁴ Tirmizi, Salât 1.

¹⁶⁵ Buhari, Mevakitu’s-Salât 28; Müslim, Mesacid 163.

2.1.10.2. Öğle Namazının Vakti

Farz olan namazlar beştir ve bu beş vakit namazdan ilk farz kılınanı ise öğle namazıdır.¹⁶⁶ Nitekim Cebrailin(as) imamlık yaptığına dair hadise baktığımızda da Cebrail(as) ilk olarak öğle namazını kıldırmıştır.

Öğle namazının vakti; Güneşin zevalinden itibaren fey’-i zevalden başka her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşınca kadar devam eder.¹⁶⁷ Vaktin başlangıcı konusunda ihtilaf yoktur. Ancak ne zaman sona erdiği hususunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Öğle namazının vaktiyle ilgili olarak yukarıda zikrettiğimiz görüş Ebu Hanifeye aittir. Ebu Yusuf ve imam Muhammed ise “ Bir şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğu zaman, öğle vakti sona erer.” demişlerdir. El-Münteka adlı eserde Esed, Ebu Hanifenin şöyle dediğini rivayet etmiştir; “*Her şeyin gölgesi kendi misli kadar olduğunda öğle namazının vakti sona erer. Ama ikindi namazının vakti; her şeyin gölgesi iki misli kadar olmadıkça girmez*”. Böyle olunca da öğle ile ikindi arasında boş bir vakit meydana gelmiş olmaktadır. İmameynin bu vakit konusundaki delilleri; Cebrailin Hz Peygambere yapmış olduğu imamlıktır. Şöyleki; İbn Abbas(ra) dan rivayet olunduğuna göre Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Beyt’in yanında Cibril bana iki defa imamlık etti. İlk günde güneş tam tepe noktasına geldiğinde bana öğle namazını; her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğunda da ikindi namazını kıldırdı. İkinci günde ise her şeyin gölgesi kendisinin bir misli olduğunda öğle namazını, her şeyin gölgesi kendisinin iki misli olduğu zaman da ikindi namazını bana kıldırdı ve dedi ki: Bu iki vaktin arası sana ve ümmetine vakittir.*”¹⁶⁸

Buna karşılık Ebu Hanifenin delili ise, şu hadis-i şeriftir: “*Öğle namazını serin vakte kadar erteleyin. Çünkü sıcağın şiddeti, cehennemın kaynamasındandır.*” buyrulmaktadır.¹⁶⁹ Her şeyin gölgesi kendisinin iki misline ulaşmadıkça hava serinlemez. Çünkü bundan önce hava hususen Hicazda çok sıcak olur. Cibrilin imamlığıyla ilgili hadisin son kısmı da Ebu Hanife için bir delildir. Çünkü Cibrilin her şeyin gölgesi kendisinin bir misli kadar olduğu esnada Hz Peygambere imam olarak öğle namazını kıldırması o vaktin ikindi değil öğle vakti olduğunun delilidir ki bu

¹⁶⁶ Ebu’l- Neca el-Haccavi el Makdisi, *el-İkna’ li Talibi’l İntifa’*, Daru Alemlî Kütüb, 2. baskı, Suudi Arabistan 1999, I,125.

¹⁶⁷ Güneşin zevali: Güneşin en tepe noktasından batı ufkuna doğru meyiletmeye başlaması anıdır Fey’-i zeval ise güneşin doğu ufku ile batı ufku arasındaki göğün tam tepe noktasında bulunduğu sıradaki her şeyin gölgesidir.

¹⁶⁸ Mavsili, I,75; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I,333; Ebu Davud, Salât, 2.

¹⁶⁹ Buhari, Mevakitu’s-Salât 9; Müslim, Mesacid 180.

durumda burada ihtilaf olmuş olur. Öğle namazının vaktinin ne zaman sona ereceği hususunda birbiri ile çatışan deliller ortada olduğuna göre öğle namazının vakti şüphe ile sona ermez.¹⁷⁰ Bu ihtilaftan kurtulmak için kişi öğle namazını asr-ı evvelden önce kılmalı, ikindi namazını ise asr-ı sani¹⁷¹ olmadıkça kılmamalıdır. Türkiye’de ikindi ezanları asr-ı evvelde okunmakta ve namazlar da buna göre kılınmaktadır.¹⁷²

Cebrail(as)ın imamlığı hadisine baktığımızda ikinci gün cebrailin öğle namazını her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman, ilk gün ikindi namazını da her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman kıldırıldığını görmekteyiz. Burada ilk bakışta öğlenin son vaktinde ikindi namazını kılabiliriz şeklinde bir şey anlaşılabılır. Ancak Peygamberimiz(sav) “Bir namazın vakti çıkmadıkça diğer namazın vakti girmez”¹⁷³ buyurmaktadır. O halde bu hadisteki” *ikinci gün Cebrail öğle namazını her şeyin gölgesinin kendi misli olduğu zaman kıldırması*” ifadesinin yorumu “*bir misli olmasına yakın zamanda*” şeklindedir. Bu, aynen “*Kadınları boşadığınızda ve iddetleri de bittiğinde artık onları ya iyilikle tutun yahut iyilikle salın*”¹⁷⁴ ayetine benzer. Burada tutma ve salma işinin, iddetin bitiminden sonra gerçekleştirilmesi değil, iddetin bitmesine yaklaşıncaya kastedilmiştir. Çünkü iddetin bitmesinden sonra zaten kadın bair talak ile boşanmış olur ve kocasının o kadını yanında tutması haramdır.¹⁷⁵

2.1.10.3. İkinci Namazının Vakti:

İkinci vakti daha önce geçen görüş ayrılıkları çerçevesinde, öğle vaktinin çıktığı andan başlayıp güneşin batmasıyla son bulur. Yani ikindi vakti her şeyin gölgesinin bir misli arttığı andan başlayıp (Ebu Hanife’ye göre ise iki misli olduğu andan itibaren) güneşin batmasından hemen öncesine kadar devam eder. Nitekim Peygamberimiz “*Kim ikindiden bir rekâta güneş batmadan önce erişirse, erişmiş olur*”¹⁷⁶ buyurmuştur. Yani ikindi namazının vaktine erişmiş olur.

¹⁷⁰ El-Mavsili, I,76.

¹⁷¹ Asr-ı evvel: Fey’i zevelden başka her şeyin gölgesinin kendisinin bir misline ulaştığı zamandır.

Asr-ı sani ise: Fey’i zevelden başka her şeyin gölgesinin kendisinin iki misline ulaştığı zamandır.

¹⁷² Mevlüt Özcan, *Din Görevlisinin El Kitabı*, s.198.

¹⁷³ İbn Ebu Şeybe, Musannef, I,294.

¹⁷⁴ Bakara Suresi 2,231.

¹⁷⁵ Et-Tahavi, *Şerhu Meani’l-Asar, Hadislerle İslam Fıkhi*, (Çev.: Beşir Eryarsoy), Kitabevi Yay., İstanbul 2009, I,457.

¹⁷⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II,462.

Hasan b. Ziyad (ra) güneşin sararmaya başlaması ikindinin son vaktidir demiştir. Bu Şafii in görüşü olup onun delili Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana ikindi namazını ikinci gün, güneş değişmeye yüz tutunca kıldırdı*” ifadesidir.

Fakihlerin büyük çoğunluğunun görüşü şudur: Güneşin sararma vaktinde ikindi namazını kılmak mekruhtur.¹⁷⁷ Çünkü Hz Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bu namaz münaфіkların namazıdır. Onlardan biri güneş şeytanın boynuzları arasına girinceye kadar oturur. Sonra kalkıp yeri gagalar gibi dört rekât namaz kılar. Bu namazında Allah’ı az anar*”¹⁷⁸

Âlimler güneşin değişmesi hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Dikkate alınacak noktanın ışık mı yoksa güneşin kursu mu olacağı konusunda anlaşamamışlardır. Nehaî(ra), ışığın değişmesini dikkate alırken Şabî(ra) ise güneş kursunun değişmesini dikkate alır. Makul olan görüşte budur. Çünkü ışığın değişmesi güneşin batıya kaymasında sonra meydana gelmektedir. Güneşin kursu gözü kamaştırmayacak duruma gelirse, güneş değişmiş olur.¹⁷⁹

2.1.10.4.Akşam Namazının Vakti

Akşam namazının vakti güneşin batmasından şafağın kaybolmasına kadardır. Yani bütünü ile güneş yuvarlağının(kursunun) batması ile başlar. Batı ufukta, güneş battıktan sonra sırasıyla üç hal vuku bulur: kızartı, beyazlık ve siyahlık. Ebu Hanifeye göre şafak ancak beyazlıktır. Beyazlığın kaybolması da ondan sonra siyahlığın meydana gelmesidir. Siyah meydana gelince de akşam namazının vakti çıkmıştır. Bugün camilerde amel buna göredir.¹⁸⁰ Ebu Yusuf, Muhammed ve Şafi’n görüşüne göre şafak beyazlıktan önceki kızılıktır. Bu görüş Ömer, Ali ve İbn Mesudun(ra) görüşüdür. İbn Abbasdan gelen rivayetlerden biri de bu şekildedir. Esed b. Amr(ra) Ebu Hanifeden yaptığı rivayette bu görüşü nakletmiştir. Bunun açıklaması şöyledir: üç doğuş üç batış vakti vardır. Vaktin girişinde dikkate alınan orta doğuştur. Bu ise ikinci fecr dir. Batışta da yine aynı şekilde orta vaktin girişi dikkate alınır. Bu da kızılıktır. Kızılığın kaybolmasıyla yatsı vakti girmiş olur. Beyazlığın dikkate alınması zorluk anlamı taşımaktadır. Çünkü beyazlık gecenin üçte birine yakın bir zamanda kaybolmaktadır.

¹⁷⁷ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Feza Yay., İstanbul 1994, I,393.

¹⁷⁸ Müslim, Mesacid 195; Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III,195.

¹⁷⁹ Serahsi, I,256.

¹⁸⁰ Abdurrahman Ceziri, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: Hasan Ege), Bahar Yay., İstanbul, I,162.

Halil b. Ahmed “Mekke’de akşam beyazlığını gözetledim, beyazlık ancak gece yarısından sonra kayboldu” demiştir. Denildiğine göre beyazlık yaz gecelerinde asla kaybolmaz, sadece ufukta yayılır. Sabahleyin bir arada toplanır. Bu nedenle zorluk olmaması açısından şafağın kızılık olduğunu kabul etmek daha makuldür.¹⁸¹

İmam Şafi’ye göre akşam namazının sadece bir vakti vardır. Bu da cebrailin fiiliyle takdir edilmiştir. Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebrail bana akşam namazını iki günde de aynı vakitte kıldırıldı*” ifadesi nedeniyle güneşin batmasından sonra üç rekât kılınacak kadar geçince akşam namazının vakti çıkmış olur.¹⁸² Nitekim Muhammed b. Amr b. El- Hasen, Cabir b. Abdullahın şöyle dediğini rivayet etti: Rasulullah(sav) akşam namazını güneş batınca kıldırıldı.¹⁸³

Hanefilerin delili ise; Ebu hureyrenin hadisidir. Rasulullah şöyle buyurmuştur: “*Akşam namazının vaktinin evveli güneş kayboluncadır. Sonu ise şafak kayboluncadır*”

Cebrailin imamlığı hadisinin yorumuna gelince Cebrail(as) namazın kılınması için müstehab olan vakti açıklamak istemiştir. Biz de böyle diyoruz çünkü akşam namazının güneş batıp ufuk tamamen temizlendikten sonra daha fazla geciktirilmesi mekruhtur. Bunu Hasan b. Ziyad Ebu Hanifeden rivayet etmiştir.¹⁸⁴ Bunun delili Peygamberimiz(sav): “*Ümmetim akşam namazında acele davranıp yatsı namazını geciktirdiği sürece hayırlı yolda devam ediyor demektir*”¹⁸⁵ buyurmuştur.

Malikilere göre akşam namazının ihtiyari vakti uzatılmaz. Aksine bu daraltılmış bir vakittir. Bu namazın ihtiyari vakti, her iki hades halinden ve necasetten temizlenmek, avret yerlerini kapamak, ezan okuyup kamet getirmek gibi şartları ifa etmek için gerekli olan sürenin yanı sıra namazı kılabilcek kadar süreyi kapsayan bir zamandır. Şu halde sözü edilen şartları daha önceden ifa etmiş olan kişi, akşam namazını vaktin başlamasından itibaren bu şartları yerine getirecek kadar bir süre geciktirebilir. Tabi bu geciktirme de, sözü edilen şartların normal olarak yerine getirileceği kadar bir süreyle takdir edilmelidir. Bu hususda itidalli davranmak gerekir. Mesela vesveseli bir insanın fazla uzatmasıyla çok acele davranan bir kişinin kısaltması muteber sayılmaz. Zaruri vakte gelince b, ihtiyari vaktin peşi sıra başlar ve fecrin doğuşuna kadar devam eder. Astronomi ilmiyle uğraşanlar derlerki: Namaz saatleri,

¹⁸¹ Serahsi, I,257–258.

¹⁸² Serahsi, I,257.

¹⁸³ Buhari, Mevakit, 18; Müslim, Mesacid,177, 233.

¹⁸⁴ Serahsi, I,257.

¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III,449.

cumhur-u ulemanın belirtmiş oldukları vakitlere göre ayarlanmıştır. Bir kişi astronomik zamandan önce namazını kılsa kıldığı namaz batıl olur. Her halukarda ihtiyat açısından namazı bu vakte kadar veya sonrasına tehir etmek caizdir.¹⁸⁶

Ebu Hanife'ye göre kızılık güneşin alametidir. Beyazlık ise gündüzün alametidir. Bunun tamamı kaybolmadıkça geceye kesinlikle ulaşılmaz. Hâlbuki yatsı namazı gece namazıdır. Bu da ancak beyazlığın kaybolmasından sonra mümkündür. Beyazlığın kaybolmasıyla akşam namazının vakti çıkar yatsı namazının vakti girer.¹⁸⁷

Ayrıca şunu belirtmekelim ki eğer bir yerde güneş battığında kişi akşam namazını kılar ve daha sonra başka bir yere giderse ve orada henüz güneş batmamış ise ona akşam namazını tekrar kılması vacib olur.¹⁸⁸

2.1.10.5.Yatsı Namazının Vakti

Yatsı namazının ilk vakti; şafağın kaybolduğu zamandır. Son vakti ise fecrin doğmadığı bir zamandır. Bu öyle bir zamandır ki onu fecrin doğması takib eder.¹⁸⁹ Yani ikinci fecrin doğmasından hemen öncesine kadardır. Ancak Muhammed(ra) Kitabı'l-Asıl'da yatsı namazının son vaktinin gece yarısına kadar olduğunu söylemiştir. Bundan maksat, yatsı namazını geciktirmenin mübah olduğu son vakti bildirmektir. Yatsı namazının caiz olduğu vakte gelince bu ikinci fecrin doğuşuna kadar devam eder. Fecrin doğuşundan önce kâfir Müslüman olsa veya çocuk buluş çağına erişirse, yatsı namazını kılması gerekir. Biz Hanefilere göre durum böyledir.¹⁹⁰

Şafii(ra) Cebrailin imamlığı hadisindeki “*Cebraili, bana yatsı namazını ikinci gün gecenin üçte biri geçince kıldırır*”¹⁹¹ ifadesi nedeniyle, yatsının son vakti gecenin üçte biri geçtiği zamandır demişlerdir.

Hanbelîlere göre yatsı namazının da ikindi de olduğu gibi, ihtiyari ve zaruri olmak üzere iki vakti vardır. İhtiyari vakit; ufuktaki kırmızılığın kaybolmasıyla başlayıp gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Zaruri vakit ise gecenin ikinci üçte birinin başlamasından itibaren başlayıp fecr-i sadığın doğmasına kadar devam eder.

¹⁸⁶ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,248.

¹⁸⁷ Serahsi, I,258.

¹⁸⁸ Ahmet b. Hamza, I,367.

¹⁸⁹ İbrahim el- Halebî, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağır Tercümesi*,(Çev.: Hasan Ege), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1973, s.150.

¹⁹⁰ Serahsi, I,258.

¹⁹¹ Ebu Davud, Salât 2; Tirmizi, Salât 1.

Yatsı namazını zaruri vakte bırakan kişi, namazı her ne kadar eda sayılsa da günaha girer. Sabah öğle ve akşam namazlarına gelince bunların zaruri vakitleri yoktur.¹⁹²

Malikilere göre ise yatsının ihtiyari vakti, kırmızı şafağın batmasından başlar ve gecenin ilk üçte birinin nihayete ermesiyle nihayet bulur. Yatsı namazının zaruri vakti ise, ihtiyari vaktini müteakiben fecrin doğmasına, şartlarını yerine getirdikten sonra kendisinde yatsıdan bir tam rekâta kavuşulan bir zamanın kalkmasına kadar olan vakittir. Şayet tam bir rekât sığacak kadar bir vakit kalmazsa her iki nevi vaktiyle de yatsının vakti çıkmıştır. Zaruri vakitte özür sahibi olan kişiler dışında yatsıyı kılan kimse günahkâr olmuştur.¹⁹³

Ümmü Gülsüm b. Ebi Bekir'den O, müminleri annesi Hz Aişe(ra)'nın şöyle dediğini haber vermiştir: Bir gece Peygamber(sav) yatsı namazını gecenin büyük bir bölümü geçinceye ve mescitlerdeki uyuyuncaya kadar geciktirdi. Sonra mescide çıkıp namazı kıldırdı ve *“Eğer ümmetime zorluk vermeyecek olsaydım, şüphesiz ki bu namazın vakti budur”*¹⁹⁴ buyurdu. Bu rivayete binaen Peygamberimizin(sav), gecenin çoğu geçtikten sonra bu namazı kıldırıldığını ve bu vaktin, bu namaz için bir vakit olduğunu haber verdiğini görüyoruz.

İşte bu rivayetlerin sahih bir şekilde anlaşılması ile şu sabit olmaktadır: yatsı namazının ilk vakti, şafağın kaybolmasıyla başlar, gecenin tamamı geçinceye kadar devam eder. Ancak bu namazın üç ayrı vakti söz konusudur: Vaktin girişinden gecenin üçte biri geçinceye kadar olan süre. Bu, bu namazın kılınacağı en faziletli vakittir. Bu vakitten başlayan ve gece yarısının bitişine kadar devam eden vakit. Bu, öncekinden daha az faziletlidir. Gecenin yarısından sonrası fazilet itibariyle hepsinden daha azdır.¹⁹⁵

2.1.10.6. Vitir Namazının Vakti

Vitir namazının vakti, yatsı namazının vaktidir. Ancak önce yatsının kılınması emredilmiştir. İmameyne göre vitir vaktinin evveli, yatsıdan sonra başlar. Fecr-i sadık doğmadıkça da devam eder. Bu, Ebu Hanife ile İmameynin; vitrin niteliği hususundaki ihtilaflarına dayanan bir ihtilaftır. Vitir namazı Ebu Hanifeye göre vacibtir. Bir vakit iki

¹⁹² Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I, 248–249.

¹⁹³ Ceziri, (Çev.: Hasan Ege), I, 163.

¹⁹⁴ Müslim, Mesacid 219; Nesai Mevakit 21.

¹⁹⁵ Et-Tahavi, (Çev.: Beşir Eryarsoy) I, 481–482.

vacib namazı bir arada toplayınca, bu her iki namazın vakti olur. Vakit namazı ile kaza namazı misalinde olduğu gibi; bu iki namazdan birinin önce kılınması emredilmiş olsa bile, hüküm değişmez. Vitir namazı İmameyne göre sünnettir. Diğer sünnet namazlarındaki gibi, vakti farz namazın kılınmasından hemen sonra başlar.¹⁹⁶

Kişi vitr namazını bile bile yatsıdan önce kılacak olursa, fakihlerin ittifakıyla vitr namazı yerine geçmez. Çünkü bu kimse vitri vaktinden önce kılmıştır. Ya da emredilen, vitri yatsıdan sonra kılmak düzenini terk etmiştir. Fakat yatsı namazını farkında olmadan abdestsiz kıldığının farkına varırsa, Ebu Hanifeye göre vitri değil, sadece yatsı namazını yeniler. Çünkü sıralama işi unutma mazeretinden dolayı düşmüştür. Ebu Yusuf ve Muhammede göre ise vitri kaza etmesi gerekir. Çünkü onlara göre vitir namazının vakti yatsı namazı geçerli bir şekilde kılındıktan sonra girer. Bu ise gerçekleşmemiştir. Bu nedenle bu kişi vitri vaktinden önce kılmış olur. Ebu Hanife'ye göre ise yatsı namazın vakti girince vitrin vakti de girmiş olur. Şu kadar var ki sıraya da riayet etmek gerekir. Burada ise sıralama unutma nedeniyle düşmüştür. Bu görüş ayrılığının temelinde yukarıda da değindiğimiz gibi vitir namazının niteliğindeki ihtilaf vardır. Ebu Hanife'ye göre vitir namazı vacip veya farzdır, yatsıya tabi değildir. Ebu Yusuf ve Muhammed'e göre ise sünnettir ve yatsıya tabidir.¹⁹⁷

2.1.11. Her Bir Vakte Ait Kuralların Belirlenmesi

Yukarıdaki tanımlamalara baktığımızda güneşin doğuşu/batışı, batıya meyledişi gibi ifadelerle karşılaşmaktayız. Bunlar bize, Müslümanların günlük ibadetlerinde kullandıkları vakitlerin tayininde, güneşin temel bir faktör olduğunu göstermektedir.¹⁹⁸ Keza gölgelerin boyu ve şafağın doğuşu da güneşin gökyüzündeki konumuyla doğrudan ilgilidir. Bu sebeple hesap kurallarının oluşturulmasında güneşin yörüngesi temel alınmaktadır. Güneşin gökyüzünde izlediği örnek yörüngeler aşağıya çıkarılmıştır. Şekil 7'deki yörüngeler Ankara (40° kuzey enlem) için çizilmiş olup, soldaki yörünge 21 Haziran'a, sağdaki ise 21 Aralık'a aittir. Düzlemin üstünde kalan

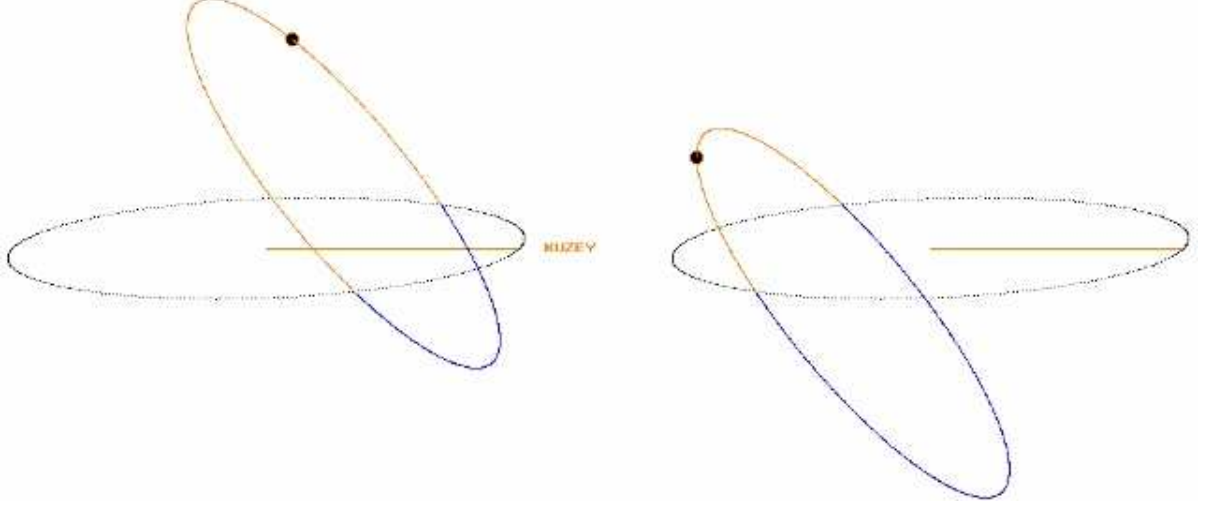
¹⁹⁶ Mavsili, I, 77.

¹⁹⁷ Serahsi, I, 269.

¹⁹⁸ Bu konu Abdurrahman Özlem'e ait makaleden alınmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. www.cepmuvakkit.com.tr. 21.04.2011.

turuncu bölüm gündüzü, altında kalan mavi bölüm ise geceyi göstermektedir. Düzlemi çevreleyen çember ise ufuk hattını temsil etmektedir.

Şekil 7 Tipik Güneş Yörüngesi

Şekilden anlaşıldığı üzere güneş, her gün doğu cihetinden ufuk çizgisini keserek yükselmekte, en üst noktaya ulaştıktan sonra tekrar alçalarak ufuk çizgisini batı cihetinden aşağıya doğru kesmektedir. Yaz ve kış yörüngelerinin farklı olduğu, yazın güneşin daha uzun süre ufuk üzerinde kaldığı ve ufku kuzeye yakın noktalardan kestiği müşahade edilmektedir. Kışın ise güneş, daha kısa süre ufuk üzerinde kalmakta ve ufku güneye yakın noktalardan kesmektedir. Yani aslında güneş her gün, bir önceki günden biraz daha farklı bir yerden doğmakta ve batmakta; böylece spiral bir yörünge takip etmektedir.

Güneşin günlük hareketi olan bir turu esnasında ufuk düzlemiyle yaptığı açı (yataya göre yaptığı dikey açı) zamana bağlı olarak sürekli değişir. Güneşin gökyüzündeki yüksekliğini ifade eden ve Güneş Dikey Açısı adı verilen bu açı, vakitlerin hesaplanmasındaki en temel parametredir. Güneş Dikey Açısı, güneşin merkezi referans alınarak ifade edilir.

Güneşin hareketine ilişkin bu temel bilgiyi aktardıktan sonra, her bir vakte ilişkin kuralların nasıl belirlendiğine geçelim:

Öğle Vakti:

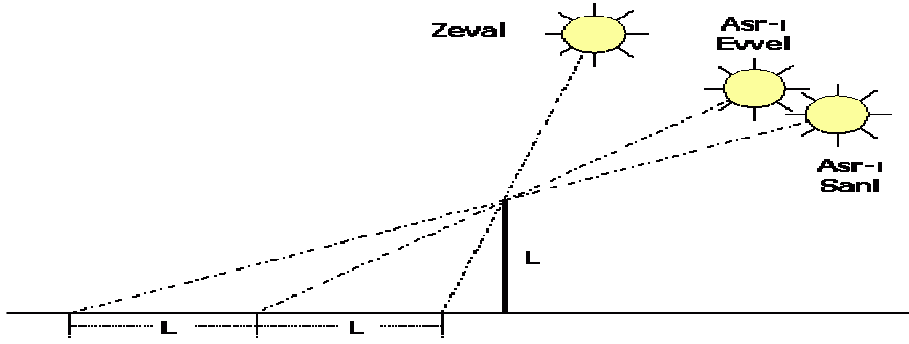
Öğle vakti, tanımı gereği güneşin batıya yönelmesi ile başlamaktadır. Günün ilk yarısında doğu tarafında bulunan güneş, günün ikinci yarısında batı tarafına geçer. Günün tam ortasında ise güneş merkezi, üzerinde bulunduğumuz meridyene dik konuma gelir (başucu=zenit konumu); yani bulunduğumuz noktada kuzey/güney

yönünde uzanan yere dik itibari düzlem güneşin merkeziyle çakışır. Bu esnada güneş, (ekvator kuşağı hariç olmak üzere) kuzey yarımkürede tam güneyi ve güney yarımkürede tam kuzeyi gösterir (bkz. Şekil 2). Güneşin en yüksekte olduğu bu vakitte (zeval vakti) namaz kılmak yasaklandığından, öğle vaktinin girmesi, yani güneşin batıya meyletmiş sayılması için en azından, güneş bu meridyen düzlemini terk edinceye kadar beklenmesi gerekmektedir. Bu süre zarfında meridyen hattı, güneş merkezinden güneş yuvarlağının kenarına ulaşır dışına çıkar. Güneş yuvarlağının dünyadan görünen yarıçapının gökyüzünde kapladığı açı yaklaşık $0,27^\circ$ olduğuna ve güneş 1 dereceyi 4 dakikada kat ettiğine göre (bir gün=1440 dakika / 360 derece), güneşin merkezinden kenarına bir yarıçap kadar hareket etmesi ve başucu dışına çıkması için 1 dakikadan biraz fazla bir zamanın geçmesi gerekir. Bu nedenle öğle vaktinin hesaplanması için zeval vaktine 2 dakika ilave edilmelidir.

Zeval vaktinde güneşin o gün için en yüksek noktaya ulaştığını belirtmiştik. Bu durumda zeval vaktindeki Güneş Dikey Açısı, o günün en yüksek açısı olmaktadır. Zeval Dikey Açısı olarak adlandırılan bu açı, ikindi vaktinin hesabında kullanılmaktadır. Zeval vaktinde güneşin en yüksekte bulunması, bu vakitte gölgelerin de en kısa olması anlamına gelmektedir. Zeval anındaki gölgenin uzunluğuna Zeval Gölgesi(fey-i zeval) denir. Zeval Gölgesi de ikindi gölgesinin hesabında kullanılır:

İkindi Vakti:

İkindinin vakti, hadiste ifade edildiği üzere, bir cismin gölgesinin, ikindi gölgesi olarak tanımlanan uzunluğa erişmesiyle başlamaktadır. İkindi gölgesinin ne olduğu konusunda ise, Tanımlar bölümünde açıklandığı üzere mezhepler arasında farklılık mevcuttur. Şafii, Maliki, Hanbelî mezhepleri ile İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre bir cismin İkindi Gölgesi, o cismin Zeval Gölgesi uzunluğuna cismin kendi uzunluğunun eklenmesi ile bulunur. Yani 1m.lik bir sopenın gölgesi zeval vaktinde 0,5m ise, sopenın gölgesi $0,5m + 1m = 1,5m$ ye ulaştığında ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte Asr-ı Evvel denir. İmam Ebû Hanife'ye göre ise ikindi gölgesi, o cismin Zeval Gölgesi uzunluğuna cismin kendi uzunluğunun iki katının eklenmesi ile bulunur. Yani örneğimizdeki sopenın gölgesi, $0,5m + 2m = 2,5m$ olduğunda İmam Ebû Hanife'ye göre ikindi vakti girmiş olur. Bu vakte ise Asr-ı Sani adı verilir. Zeval, Asr-ı Evvel ve Asr-ı Sani gölgelerinin oluşumu Şekil 8'de verilmiştir.

Şekil 8. İkinci Vaktinin Tayini

Akşam ve Güneş Vakitleri:

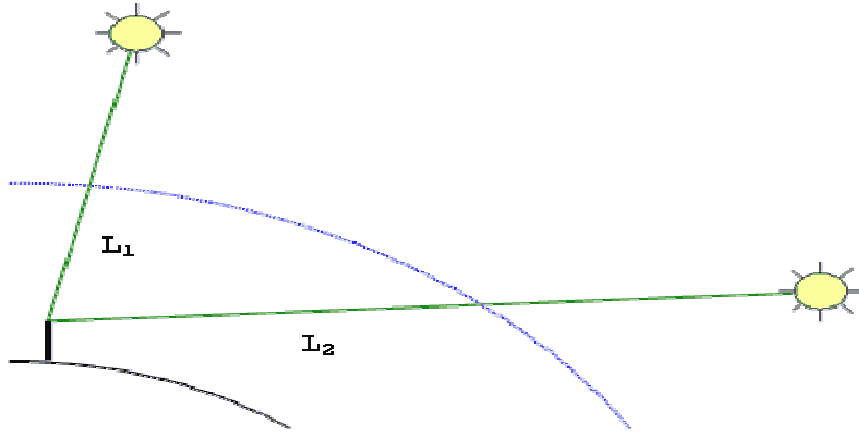
Akşam vaktinin girmesi için güneşin tamamen batması lâzım geldiğini hadislerden anlıyoruz. Bu ise, güneşin üst ucunun, ufuk çizgisinin altına inmesi ile mümkün olur. Güneş merkezinin ufuk hizasında olduğu an, zahiri Güneş Dikey Açısının 0° olduğu andır. Üst ucunun ufuk çizgisine gelmesi için ise merkezinin güneş yarıçapı kadar, yani 0.27° alçalması gerekir. Ancak burada hesaba katılması gereken başka bir husus vardır ki o da atmosferin güneş ışınlarını kırma özelliğidir:

Atmosferi oluşturan moleküllerin boyutu, görünür ışığın dalga boyundan çok daha küçük olduğundan, güneş ışınları atmosferden geçerken kırınımına uğrar. Literatürde Rayleigh kırınımı (saçınımı) olarak bilinen bu hadise, atmosfere giren güneş ışınlarının yönünün değişmesine sebep olmaktadır. Bu değişimde ışığın hareket istikameti, az yoğun katmandan daha yoğun katmana doğru olmaktadır; yani boşluktan gelen ışık, gittikçe daha yoğunlaşan bir gaz tabakası içinde hareket ettikçe içeri (yeryüzüne) doğru kırılmakta ve dikey açısı artmaktadır. Bu da güneşin, gerçekte bulunduğu yerden daha yukarıda görülmesine sebep olur. Yani güneşin gerçekteki (astronomik) yüksekliği (gerçek Güneş Dikey Açısı), dünyadan görülen yüksekliğinden (zahiri Güneş Dikey Açısı) daha azdır. Aradaki fark, Kırılma Açısı olarak bilinir:

$$\text{Kırılma Açısı} = \text{zahiri Güneş Dikey Açısı} - \text{gerçek Güneş Dikey Açısı}$$

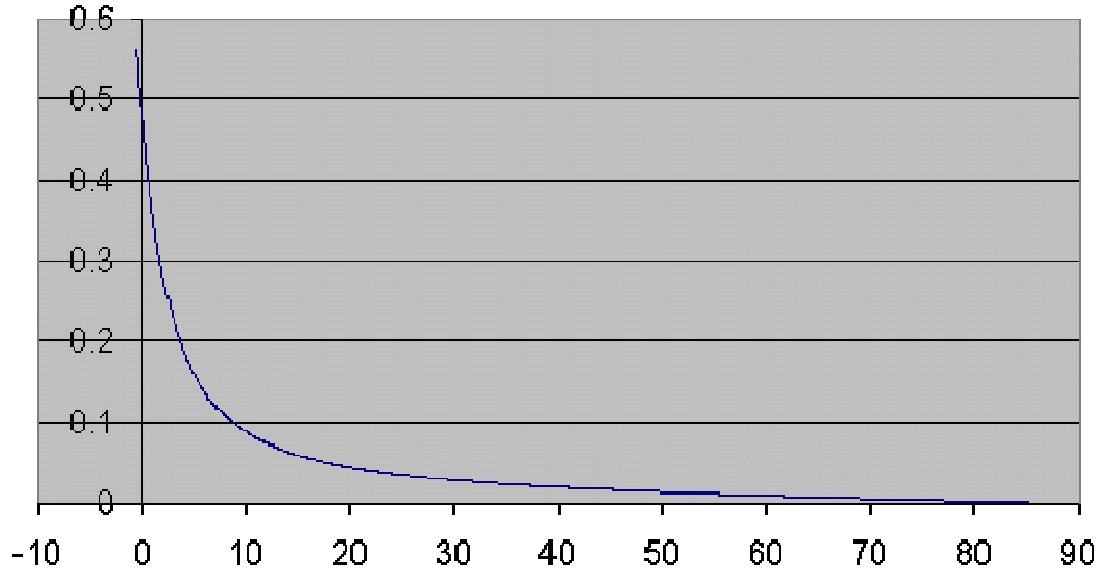
Yeryüzünden yukarı doğru çıkıldıkça (yani irtifa kazandıkça) atmosferin yoğunluğu sürekli olarak azalmakla ve takriben 100km.den sonra pratik olarak etkisi kalmamaktadır. Buna göre atmosferin belli bir fiziki kalınlığı olduğundan bahsedilebilir. Kırılma miktarının da ışığın atmosferde kat ettiği yola, yani atmosferin kalınlığına bağlı olduğuna dayanarak, güneş ışınlarının sabit oranda kırıldığı ve böylece Kırılma Açısının da sabit olduğu düşünülebilir. Ancak, dünya yuvarlak olduğundan, onu saran atmosfer

de küre biçimindedir. Güneş ufka doğru alçaldıkça, yani Güneş Dikey Açısı azaldıkça güneş ışınlarının atmosfer içinde kat ettiği mesafe de artmaktadır (Şekil 9).

Şekil 9. Güneş Dikey Açısına bağlı olarak Optik Atmosfer Kalınlığı

Atmosferin optik kalınlığı olarak nitelendirilebilecek bu mesafe, güneş yeryüzüne tam dik konumdayken onun fizikî kalınlığına eşittir; ancak güneş alçaldıkça kalınlık artmaya başlar ve özellikle güneşin ufka çok yaklaşıp neredeyse teğet hale geldiği doğuş ve batış anlarında optik kalınlık birkaç katına ulaşır. İşte bu sebeple güneş ışınlarının atmosfer tarafından kırılma oranı (Kırılma Açısı) sabit olmayıp, güneşin yeryüzüyle yaptığı dikey açının (Güneş Dikey Açısının) bir fonksiyonudur. Kırılma açısının Güneş Dikey Açısına bağlı olarak değişimi Şekil 10'da görülmektedir.

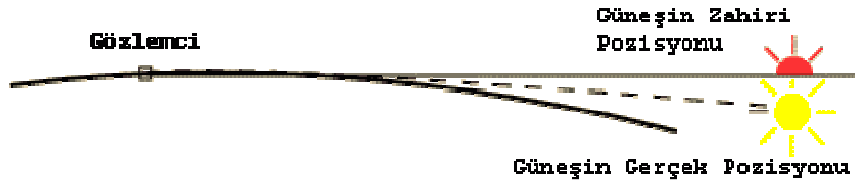

Şekil 10. Güneş Dikey Açısına bağlı olarak Kırılma Açısı

Şekilde verilen grafik değerleri, standart atmosfer koşulları için verilmiş olup, gerçek değerlerin ise hava sıcaklığı, basınç, nem ve zerre miktarı gibi bazı meteorolojik

parametrelere bağılı olarak %10 civarında farklılık gösterebileceği hatırdan çıkarılmamalıdır. Örneğin soğuk hava ya da deniz üzerindeki havada yoğun miktarda tuz moleküllerinin bulunması, ışığın daha fazla kırılmasına neden olur.

Yukarıda anlatılanlar ışığında anlıyoruz ki, biz güneşin batmak üzere olduğunu gördüğümüzde aslında güneş çoktan ufuk hizasının altına inmiştir bile... Şekil 11’de görselleştirilen bu gerçeği akşam vakti kuralını oluştururken hesaba katmamız gerekecektir:

Şekil 11. Ufkun Altındaki Güneşin Görülmesi

Akşam vaktinin girme şartı olan güneşin tamamen batması anı için yukarıda esas aldığımız $-0,27^\circ$ açı değeri (eksi değer ufukun altını belirtir), görünen (zahiri) Güneş Dikey Açısıdır. Gerçek Güneş Dikey açısı ise, yukarıdaki denkleme göre bu değerden kırılma açısı kadar eksiktir. Şekil 5’ten, $-0,27^\circ$ dikey açı için kırılma miktarını $0,57^\circ$ olarak buluruz ($-0,27^\circ$ güneşin ufuktan görülebildiği sınır değer olduğundan grafiğin ilk noktasıdır). Buna göre güneşin tamamen battığının müşahade edilmesi için (gerçek) Güneş Dikey Açısının $-0,27^\circ - 0,57^\circ = -0,84^\circ$ olması gereklidir. Nem ve sıcaklık gibi meteorolojik faktörlerin neden olacağı hesap hatası, -uç enlemler hariç olmak üzere- 1 dakikadan daha azdır.

Vaktin tayinine etki eden bir diğer husus da irtifadır. Güneşin gözlendiği yerin, battığı ufuk noktasından daha yüksek olması durumunda, dünyanın yuvarlaklığından kaynaklanan bir bakış açısı değişimi oluşur. Örneğin biz bir dağın tepesinde bulunuyorsak ve güneş deniz üzerinden batıyorsa, bizim ufuk hizasının altını müşahade ediyor olmamızdan ötürü güneşi daha uzun süre görürüz; yani güneşin batması ve vaktin girmesi daha geç oluşur. Kabaca ifade edersek, derece cinsinden dikey açı farkı, km. cinsinden irtifa farkının karekökü kadardır. Örneğin İstanbul’un 267 rakımlı Çamlıca tepesinden kışın güneşin deniz üzerindeki batışı seyredildiğinde, deniz seviyesine göre yaklaşık $0,5^\circ$ ’lik bir açı farkı oluşacaktır (ki bu da takriben 3 dakikaya tekabül eder). Bu nedenle akşam vakti hesap edilirken, yöredeki en yüksek mevkiye ait irtifa ile, buradan güneşin üzerine battığı noktaya ait irtifa farkının göz önüne alınması

ve buna göre bir temkin değeri eklenmesi gerekir. İrtifa farkının pratikte 10 m.den az olamayacağını kabul ettiğimizde Güneş Dikey Açısını -1° almak uygun olacaktır.

Ebu Dâvud'un bir rivayetinde güneşin batışı, "hâcibin (güneşin kaşının) kaybolması" ile birlikte zikredilmektedir. Bazı şarihlere göre hâcib, güneş yuvarlağının hemen üzerindeki kızılığın tasvir etmektedir. Bu görüşe itibar edilmesi durumunda akşam vaktinin girmesi için, güneşin tamamının ufuk çizgisi altında kaybolmasını takiben çevresindeki kızıl bölgenin de batması gerekeceğinden, temkin değerine 2 dakika eklenmelidir.

Sabah namazı vaktinin sonu olan güneşin doğması hadisesi ise, batması hadisesi ile paralellik gösterir. Yani yukarıda anlatılan hususlar aynen geçerli olup, dikey açı olarak yine -1° kullanılır.

Yatsı ve imsak vakitleri:

Hadise göre yatsı vaktinin tanımı, şafağın kaybolması, imsak vaktininki ise hakiki fecrin zuhurudur. Fecrin/şafağın oluşması ise, tamamen atmosfere ve onun ışığı kırma özelliğine dayanmaktadır. Eğer atmosfer olmasaydı, güneş battığı anda etraf kapkaranlık olacak ve alacakaranlık oluşmayacak, böylelikle yatsı ve imsak vakitlerinden söz edemeyecektik. Peki ışığın kırılması, alacakaranlığın oluşumuna nasıl sebebiyet vermektedir?

Rayleigh etkisi, yani atmosferin güneş ışınlarını kırma özelliği, ışığın rengine yani dalga boyuna bağlı olarak değişim göstermektedir. Birbirine ters orantılı bu bağıntı sonucu, görece daha düşük dalga boyuna sahip olan mavi ışınlar, kırmızı ışıklardan daha fazla kırılıma uğrarlar. Güneşten gelen kırmızı ışınların yaklaşık %5'i, atmosferden geçerken kırılmakta ve gözümüze ulaşmadan saçılmaktadır. Mavi ışıklarda ise bu rakam %20 civarına kadar yükselir. Güneşten bize gelen mavi ışınların daha fazla kırılması, güneş istikametinden dışa doğru bükülmelerine yol açar ve güneşin bize ulaşan huzmesindeki renk tayfında daha az mavi bulunmasına sebep olur. Bizim gökyüzündeki güneşi sarımsı beyaz görmemiz bu sebeptendir; yoksa güneşin atmosfer dışından gözlenen rengi "gümüşü" flüoresan ampullerin rengi gibi donuk beyazdır. Güneş huzmesinden dışarı sevk olunan mavi ışınlar ise atmosfer tarafından yansıtılarak bize gökyüzünün mavi rengini verir.

Işık dalga boyuna bağlı olarak kırılmasıyla, yukarıda bahsettiğimiz optik kalınlık etkisi birleşince, manzara daha da enfesleşir: Güneş iyice alçaldığında, optik

kalınlık artar ve maviler daha çok kırılmaya başlar; artık güneş tayfındaki mavi renk iyice azalmış ve güneş sararmaya başlamıştır. Hatta gurûba yakın güneş altın sarısı bir topa dönüştüğünde, güneşin yakın çevresi de maviden yana iyice fakirleşir ve sararır; buna karşılık güneşten uzaklaştıkça mavi oranı artmaya başlar. Gökyüzünde turuncudan sarıya, türkuazdan maviye bir renk cümbüşü hâsıl olur. Güneşin batmasının ardından ise şafak, ufuktan yukarı doğru kıızıdan maviye dönüşen bir şerit halinde gökyüzünü kaplar. Öyle ki zamanın ilerlemesiyle bu şerit alçalır; önce kıızılık ve ardından da sönük haldeki beyazlık yavaş yavaş kaybolur.

Buraya kadar anlattıklarımızla, Tanımlar bölümünde bahsedilen kırmızı şafak ve beyaz şafağın oluşma sebeplerine bir nebze değinmiş olduk. Şimdi ise, şafağın hesaba dökülmesindeki zorluklara değinmeye çalışacağız.

Güneş, öğle, ikindi ve akşam vakitlerinin tayinindeki şer-î hükümler güneşin yörüngesi ve gökyüzündeki konumuna bina edilmiştir. Güneşin yörüngesi bugün çok yüksek hassasiyetle bilinebildiğinden, bahse konu dört vaktin -yöreyle ait coğrafi konum bilgisi dâhilinde- kesin olarak neredeyse saniye hassasiyetinde hesaplanması mümkün olmaktadır. Ancak imsak ve yatsı vakitleri için durum daha farklıdır; zira bu vakitlerin tayini, fecr-i sadık ve şafak hadiselerine bağlanmıştır ki bunların oluşma/kaybolma zamanları, aşağıda sıraladığımız nedenlerden ötürü aynı kesinlikte belirlenememektedir:

- Öğlenin başlangıcı sayılan güneşin batıya meyli veya akşamın şartı olan güneşin batması, müşahedede bulunan tüm gözlemciler tarafından aynı dakika içinde onaylanabilirken, atmosfer kaynaklı fecir ve şafak hadiseleri, diğerleri gibi ani ve keskin değişiklikler şeklinde belirmeyip yavaş geçişlerle bir süreç dâhilinde açığa çıktıklarından, gözlemciye daha bir bağımlıdırlar. Örneğin fecr-i sadık, ayette “siyah ipliğin beyaz iplikten ayırt edilebildiği (tebeyyün ettiği) an”¹⁹⁹ olarak ortaya konmuş ve Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından da “enlemesine görülen aydınlık” olarak açıklanmıştır; ancak fecr-i kâzibin ne zaman bitip gerçek fecrin ne zaman başladığı, tebeyyün için hadiste geçen enlemesine beyazlığın hangi genişliğe ulaşması lâzım geldiği net değildir. Bazı âlimler beyazlığın genişlemeye başladığının fark edildiği ilk anı esas alırken, diğerleri beyazlığın ufuk üzerinde takriben 30° yatay genişliğe ulaşması gerektiğini ileri sürmektedirler.

¹⁹⁹ 2.Bakara: 187.

- Alacakaranlık geçişinde gökyüzünün ufuk hizasında izlediğimiz bu iki boyutlu ışık ve renk değişimleri, müşahade eden bireyin görüş kabiliyetine ve yorumuna da bağlılık arz etmektedir. Günün ilk (fecr-i sadık) ya da son (beyaz şafak) ışıklarının gece karanlığından ayırt edilmesi, gözün karanlığa adaptasyonu ve görme kabiliyeti ile doğrudan ilgilidir. Gece gökyüzündeki ışık seviyesinin, gündüze oranla yüz milyonda bire düşmesi, bu müşkülü izaha yeter sanırız. Ayrıca doğal (ay ışığı) ve yapay (şehir aydınlatması) ışıklar, gökyüzünün gece boyunca devam eden aydınlık seviyesine etki ederler. Bu nedenle dolunayın mevcut olduğu gecelerde veya bol ışıklı şehirlerde gökyüzü daha aydınlık olacağından, tan yeri ağarması daha geç fark edilebilecek ve şafak daha erken kaybolacaktır.
- Fecir ve şafak vaktine tesir eden diğer bir etmen de atmosfer şartlarıdır. Alacakaranlık oluşumuna atmosferin ışığı kırma özelliğinin sebep olduğunu belirtmiştik. Kırılma etkisi ise sıcaklık, basınç, nem, sis/duman vb. birçok parametreye bağlı olarak değişir. Bu ise, imsak ve yatsı vakitlerinin atmosfer şartlarına bağlı olarak zaman ve mekâna göre farklılık göstermesine neden olur. Havanın açık veya bulutlu olmasının da gözleme etkisi bulunmaktadır.
- İrtifa farkı da yine aynı şekilde fecir/şafak vaktine etki eder.

Yukarıdaki açıklamalar ışığında bir kez daha hatırlatmak istiyoruz ki vakitlerin tayininde esas olan müşahededir. Özellikle imsak ve yatsı vakitleri için mümkün olduğunca gözlemde bulunulmalı, bu sağlıklı olarak yapılamıyorsa hesaba itibar edilmelidir. Hesaba uyulduğunda da zikredilen belirsizlikler göz önüne alınarak temkinli davranılmalıdır. Bu itibarla sabah ve yatsı namazları biraz geciktirilmeli, akşam ise acele edilmelidir ki sünnete uygun davranış da böyledir.

İmsak vaktinin hesabına ilişkin kurallara baktığımızda; Bu vaktin hesaplanabilmesi için de, diğer vakitlerde olduğu gibi bir dikey açının tayini gerekmektedir. Müslüman âlimler bu konuya öteden beri ilgi duymuş ve araştırmalarda bulunmuşlardır. 15. yy.dan itibaren Mısır, Suriye ve kutsal topraklar dâhil olmak üzere Osmanlı coğrafyasında imsak için referans olarak alınan -19° değeri Türkiye’de de 1982 yılına kadar kullanılmıştır. Batıda alacakaranlık evrelerine ilişkin yapılan gözlemevi araştırmalarının sonucunda astronomik alacakaranlığın, -12° ilâ -18° arasında oluştuğu ve -18° ’den sonra alacakaranlık izinin tespit edilemediği hükmüne varılmış ve bu -18° sınır değeri, özellikle Batılı Müslümanlar arasında imsak açısı olarak kabul görmüştür.

1982 yılından itibaren Diyanet takvimlerindeki imsak vakitleri de -18° esas alınarak hazırlanmaktadır.. Ayrıca diyanet bu konuyu 25.08.2010 tarihinde yapmış olduğu açıklamada Müslümanlar için çok önemli olan Mescidi Haram ve Mescidi Nebevi gibi bazı İslam ülkelerinde daha ihtiyatlı hareket etmek için güneşin 19° ufka yaklaşmasının esas alındığını böylece de imsak vaktinin daha erken bir vakte denk geldiğini bildirmiştir. Bunun yanı sıra Din İşleri Yüksek Kurulu imsak vaktinin başlangıcı olarak biraz daha kolaylık olması açısından bilimsel bir ölçüt olan astronomik tanı yani 18° yi esas aldığını, Böylece Diyanet İşleri Başkanlığının hesaplarında imsak vakti, 19° yi esas alan takvimlere göre güneşin doğuşuna biraz daha yakın olduğunu belirtmiştir.²⁰⁰

Yatsı vaktine ilişkin olarak ülkemizde İmameyn görüşü esas alınmakta ve kızıl şafağa itibar edilmektedir. Kızıl şafakla beyaz şafak arasında yaklaşık 2° dikey açı farkı olduğu kabul edildiğinden, hâlihazırda Türkiye'de yatsı vakti için -17° esas alınmaktadır.

Yakın dönemde, özellikle İngiltere ve A.B.D.de, fecr-i sadık olayının -18° de görülüp görülemeyeceği hususu çok tartışılmıştır. Bu tartışmalarda -18° değerinin, astronomik alacakaranlığa ilişkin üst sınır olduğu ve bunun fecr-i sadık tanımıyla örtüşmediği iddia edilmiştir. Belçikalı astronom Marcel Minnaert'in, " -17° civarında Zodyak ışığının (fecd-i kazib) görüldüğü, $-16/17^{\circ}$ de ise tan yeri ağarmasının optik aletlerle gözlemlenebildiği" şeklindeki ifadesi de bu yargıya mesnet yapılmıştır. Buna dayanarak, -18° dikey açı değerinin, ancak orucun başlamasına yönelik temkinli bir vakit olarak kullanılabileceği, fakat sabah namazının bu vakitte kılınmasının sahih olmayacağı ihtar edilmiştir. Bu görüşteki âlimler, yaptıkları birtakım gözlemler ışığında imsak ve yatsı (beyaz şafak) vakti hesabında -15° dikey açı değerini esas almışlardır.

Müşahedenin önemine inanan bazı âlimler, imsak/yatsı vakitlerindeki bu müşkülün çözümü için uzun süreli gözlemlere yönelmişlerdir. Bu konudaki en kapsamlı müşahedelerden biri, 1987 yılının Eylül ayında İngiltere'nin Blackburn, Lancashire bölgesinde başlatılmış ve Hizb-ül Ulema'nın gözetiminde yaklaşık bir sene boyunca devam etmiştir. Bu gözlem sonucunda bazı ilginç bulgular elde edilmiştir:

1. Fecir ve (beyaz) şafak, astronomik olarak simetrik iki hadise olmalarına rağmen, bunlara ilişkin açıların her zaman eşit olmadığı görülmüştür. Bunun sebebi ise, imsak ve yatsıdaki atmosferik şartların aynı olmaması ile izah edilmektedir. Gerçekten, fecirde

²⁰⁰ DİB.(t.y.) www.diyaret.gov.tr. 10.06.2011.

karanlığa alışmış bir gözün ilk ışığı tespiti, akşam aydınlığa adapte olmuş bir gözün son ışığı tespitinden daha kolaydır. Keza imsak vaktindeki nem, sis ve özellikle sıcaklık değerleri, yatsıdakinden hayli farklıdır. Bir diğer etmen de imsak ve yatsı vakitlerindeki alacakaranlığın, ufuk hizasında farklı konumlarda oluşması ve böylece farklı yeryüzü şekillerine ait atmosfer tabakalarının ışığı farklı kırması ve farklı konumlardaki irtifaların aynı olmamasıdır.

2. İmsak ve yatsıya ait Güneş Dikey Açısı değerlerinin yıl boyunca sabit olmayıp mevsimlere göre değiştiği tespit edilmiştir. Örneğin kış aylarındaki dikey açı değerlerinde ufak artışlar gözlemlenmiştir. Bu ise soğuk (ve yoğun) atmosferin ışığı daha fazla kırması ile açıklanabilir. Benzer şekilde, farklı iklimlere sahip değişik coğrafyalarda açı değerlerin farklılık göstereceği çıkarımı yapılmıştır.
3. Fecir ve (beyaz) şafak açısının gözlem yapılan bölge için yıl boyu -12° ilâ -16° arasında değiştiği, kırmızı şafağın ise -9° ilâ -11° civarında kaybolduğu görülmüştür.

2.1.12.Cuma Namazı ve Hutbesi

Cuma namazı sadece öğle vaktinde sahih olur. Öğle vaktinden sonraki bir vakitte sahih olmaz. İmam cumayı bitirmeden ikindi zamanı girerse, Cuma bozulur. Çünkü vakit Cuma'nın koşullarındandır. Cumayı bitirmeden zaman çıkarsa ona başlamadan çıkmış demek yerinde olur. Nitekim namaz için abdest gibi ibadetin koşulları başından sonuna kadar devam eder.²⁰¹

Rivayet olunduğuna göre Resulullah (sav), Musab b. Umeyr(ra)'i hicretten önce Medine'ye göndermiş ve ona, "*Güneş batıya meyledince insanlara Cuma namazını kıldır*" demiştir²⁰² Es'ad b. Zürrare(ra)'ye de, "*Yahudilerin Cumartesi gününe hazırlık yaptıkları günde, güneş batıya meyledince iki rekat ile Allah Teala'ya yakınlaş*" diye yazmıştır.

İbn Mesud'(ra)un cumayı kuşluk zamanı kıldırıldığına dair rivayetin anlamı ona yakın vakitte, demektir. Ravi, namazın güneşin batıya yönelmesi(zeval) sonrasına ertelenemeyeceğini, kastetmektedir. Malik(ra),iki zamanın birbiri içine girdiği, şeklindeki görüşüne dayalı olarak, ikindi zamanında Cuma'nın kılınması caizdir, demiştir. Biz bunun tutarsız olduğunu düşünmekteyiz.²⁰³

²⁰¹ Serahsi, II,50.

²⁰² Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, III,128, 150.

²⁰³ Serahsi, II,50.

Hutbe ise Cuma namazının şartlarındandır. Çünkü Peygamber(sav) hutbesiz Cuma namazını ömründe hiç kıldırılmamıştır. Hutbenin vakti ise Cuma namazından önce zevalden sonradır. Zira sünnette böyle varid olmuştur.²⁰⁴

2.1.13.Bayram Namazı ve Teşrik Tekbirleri

Bayram namazının vakti, güneşin yükselmesiyle başlayıp zeval vaktine kadar devam eder. Güneş zeval noktasına gelince vakti çıkar. Çünkü Peygamberimiz(sav) bayram namazının kılınmasını güneşin bir veya iki mızrak boyu yükselmesine bağlamıştır.²⁰⁵

Bayram namazından önce namaz mahallinde namaz kılınmaz. Çünkü Peygamberimiz(sav) namaza çok önem vermesine rağmen böyle bir şey yapmamıştır.²⁰⁶

Bayram namazının hutbesi namazdan sonradır.²⁰⁷

Teşrik tekbirlerine gelince teşrik tekbirlerinin başlangıç ve bitiş vakti konusunda sahabeler arasında ihtilaf vardır. Ömer, Ali, Abdullah b. Mesud, Aişe (ra) gibi sahabe büyükleri teşrik tekbirlerinin başlangıcının Arefe günü sabah namazından başladığında ittifak etmişlerdir. Bizim âlimlerimiz de bu görüşü benimsemişlerdir. Bu tekbirler, hac zamanının erdemini ortaya koymak içindir. Haccın farzlarının en muazzamı ise arafatta vakfe yapmaktır. Öyleyse vakfe gününde (arefe) tekbir getirilmesi meşru olmalıdır. Bu nedenle Mekhul; tekbirden arefe günü öğle namazından itibaren başlanır demiştir. Çünkü vakfenin (Arafat duasının) zamanı güneşin batıya kaymasından(zevalden) sonradır. Bu sahabeler teşrik tekbirlerinin ne zaman biteceği noktasında ihtilaf etmişlerdir. İbn Mesud'a göre nahr günü ikindi vaktinde son tekbirini alır ve bitirir. Bu sekiz salevattır. Ebu Hanife de bu görüşü benimsemiştir. Çünkü tekbire haccın asıl farzının yerine getirildiği günde başlanırsa tekbirin kesilmesi de haccın bir başka farzı tavafın yapıldığı nahr gününde (kurban kesme günü) olmalıdır. Hz Ali'ye göre teşrik günlerinin sonunda ikindi vaktinde sona erer. Bu da yirmiüç namazda tekbir alınmış olduğunu gösterir. Hz Ali'nin bu görüşünü imameyn benimsemiştir. Bu rivayet Ömer (ra) dan nakledilen iki rivayetten biridir. Ömer (ra) dan

²⁰⁴ Merginani, I,83.

²⁰⁵ Alauddin Ebi Bekr b. Mesud el Kasani el-Hanefi, *Bedaiü's-Senai fi Tertibi's-Şerai*, Matbaatul-İmam, Mısır ts., II,699; Merginani, I,86.

²⁰⁶ Merginani, I,85.

²⁰⁷ Merginani, I,86.

gelen ikinci rivayet ise teşrik günlerinin son günü öğle namazına kadar tekbire devam edilir şeklindedir.²⁰⁸

Sahabenin gençlerine gelince ibn Ömer ve ibn Abbas, teşrik tekbirlerinin başlangıcının nahr günü öğle namazı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Teşrik tekbirlerinin bitişi konusunda da ihtilaf etmişlerdir. İbn Abbasa göre teşrik günlerinin sonunda öğle namazında biter. İbn Ömer'e göre teşrik günlerinin sonunda sabah namazında biter. İmam Şafii bu görüşü benimsemiştir.²⁰⁹

2.1.14.Nafile Namazların Vakitleri

Hanefilere göre nafileler iki kısma ayrılır: sünnet olan nafileler, mendup olan nafileler.

1-Müekked sünnetler:

1.1.Sabah namazından önce kılınan iki rekât nafile namaz: Sabah namazının sünnetinin vakti sabah namazının vaktidir. Bir kişi sabah namazının sünnetini kılmadan cemaat farza dursa bakılır. Eğer ikinci rekâtta dahi olsa farza yetişme imkânı varsa sünneti kılar, eğer farzın ikinci rekâtına dahi yetişemeyecekse sabah namazının sünnetini terk ederek cemaate katılır ve farzı kıldıktan sonra sünnetini kaza etmez. Sabah namazının sünneti dışında hiçbir namaz Hanefi mezhebine göre kaza edilmez. Sabah namazını kılamayan kimse aynı gün zevalden önce onu kaza ederken sünnetini de beraberinde kılar.²¹⁰

1.2.Öğle veya Cuma namazından önce kılınan dört rekâtlık namaz.

1.3. Öğle namazından sonra kılınan iki rekâtlık namaz.

1.4. Akşam namazından sonra kılınan iki rekât namaz.

1.5. Yatsı namazından sonra kılınan iki rekâtlık namaz.²¹¹

Hz. Peygamber(sav);” Her kim günde şu on iki rekât namaza devam ederse Allah o kimse için cennette bir ev yapar. İki rekât sabah namazından önce, dört rekat öğle namazından önce, iki rekat öğle namazından sonra, iki rekat akşam namazından sonra ve iki rekat yatsı namazından sonra.”²¹²

²⁰⁸ El-Kasani, II,521; Serahsi, II,68; Merginani, I,87.

²⁰⁹ Kasani, II,521.

²¹⁰ Zuhayli, II,173.

²¹¹ Zuhayli, II,173–174.

²¹² Tirmizi, Salât 189.

1.6.Teravîh Namazı: Ramazan ayında yatsıdan fecrin doğuşuna kadar geçen zamandır. Teravîh namazı yatsı namazından önce kılınırsa caiz olmaz. Hanefilere göre teravîh namazı vitirden önce kılınabileceği gibi vitirden sonra da kılınabilir.²¹³ Çünkü teravîh vakit bakımından vitre değil yatsı namazına tabidir. Gecenin çoğunu teravîhle geçirmek daha iyidir. Çünkü o gecenin namazıdır.²¹⁴

Teravîh namazının gece yarısından sonraya kalmasında ise anlaşmazlık vardır. Bazıları yatsı namazını delil getirerek bunun mekruh olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe göre teravîhin yatsı namazına tabi olduğu göz önünde bulundurularak teravîh namazını da gecenin yarısından sonraya kalması mekruh olur demişlerdir. Doğru olan ise mekruh olmayışdır. Çünkü teravîh namazı gece namazıdır. Gece namazının ise gecenin sonunda olması daha faziletlidir.²¹⁵

2. Gayri Müekked Sünnetler:

2.1. Öğle namazının farzından sonra kılınan iki rekata ilave olarak kılınan iki rekat namaz

2.2. İkinci namazından önce tek selamla kılınan dört rekat namaz.

2.3. yatsı namazından önce kılınan dört rekat namaz

2.4. Evvabin namazı: Akşam namazından sonra altı rekatlık bir namazdır.

2.5. Kuşluk (duha) Namazı: Güneşin bir mızrak boyu yükselmesiyle başlayıp zeval vaktine yirmi dakika ya da yarım saat kalıncaya kadar olan vakittir. Kuşluk namazının muhtar olan vakti gündüzün dörtte biri geçtikten sonraki vakittir.

2.6. Abdest Namazı: Abdest uzuvları kurumadan kılınan iki rekâtı namazdır.

2.7. Tahiyatü'l-mescid namazı: Mescide giren kimselerin kıldığı iki rekatlı namaz.

2.8. Teheccüd Namazı(Gece Namazı): Rekat sayısı iki ile sekiz arasında olan teheccüd namazını, gece vakti özellikle gecenin son kısmında kılmak daha faziletlidir.

2.9.İstihare Namazı: Nasıl hareket etmenin doğru olacağı bilinmeyen mübah işlerde kılınan iki rekatlı namazdır.

2.10. Tesbih Namazı: Müslümanların her vakitte kılacakları keraheti olmayan dört rekatlı bir namazdır. Her gün veya gecede, değilse haftada ya da Cuma günleri ya da her ay ya da ömürde bir kere kılınmalıdır.

²¹³ Zuhayli, II,174; Mavsili, I,140.

²¹⁴ Mavsili, I,140.

²¹⁵ Serahsi, II,219.

2.11.Hacet Namazı: Yatsı namazından sonra iki veya dört rekatlık bir namazdır.²¹⁶

2.1.15.Secdelerde Vakit

2.1.15.1.Tilavet Secdesinin Vakti:

Hanefi mezhebine göre namaz dışında okunan secde ayetinden dolayı yapılması gereken secdenin zamanı belirsiz olup geniş zaman içinde yapılabilir. Namaz içinde secde ayeti okunursa vacip olan bu secdenin dar bir zamanda hemen yapılması gerekir. Fakat kişi namazdaki kıraatini secde ayeti ile bitirirse ya bunun için müstakil olarak secdeye gidip sonra kıraat için geri döner ya da bu secdeyi rükû ve secde içinde yerine getirir. Kişi namazda kıraatini secde ayeti ile bitirmez de secde ayetinden sonra okuyuşuna devam ederek üç ya da daha çok ayet okursa tilavet secdesi için namaz secdesi dışında hemen müstakil bir secde yapması gerekir. Secde ettikten sonra üç yada daha fazla ayet okuyup öyle rükûya varması ve namazını böyle tamamlaması müstehabtır.²¹⁷

Tilâvet secdesinin vakti hakkında da ihtilâf etmişlerdir. Kimisi, yasaklanan vakitlerde namaz kılmanın caiz olmadığı aslına dayanarak «Bu vakitlerde tilâvet secdesini yapmak caiz değildir» demiştir ki bu, İmam Ebû Hanifi'nin görüşüdür. İmam Mâlik'e göre tilâvet secdesi nafilidir. Nafile ise bu vakitlerde kılınmaz.

İmam Şafii'ye göre tilâvet secdesi sünnettir. Sünnet kılmak da, güneş, doğuş veya batışa yaklaşmadıkça caizdir.²¹⁸

2.1.15.2.Sehiv Secdesinin Vakti

Âlimler, sehiv secdesinin yeri hakkında ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki; Şâfiiler: “Sehiv secdesi hep selâmdan önce yapılır”. Hanefiler “Hep selâmdan sonra yapılır” demişlerdir. Mâlikîler ise “Eğer sehiv secdesi bırakılan bir eksiklik içinse selâmdan önce ve eğer bir fazlalık yapıldığı içinse selâmdan sonra yapılır” demişlerdir. İmam Ahmed de: “Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in sehiv secdesini selâmdan önce yaptığı hususlarda selâmdan önce, selâmdan sonra yaptığı hususlarda ise selâmdan sonra

²¹⁶ Zuhayli, II,17.

²¹⁷ Zuhayli, II,236–237.

²¹⁸ İbn Rüşd, I,431.

yapılır”²¹⁹ demişlerdir.

2.1.16.Namaz Kılmanın Faziletli Olduğu Vakitler

Her vaktin hangi kısmının faziletli olduğu konusunda fakihlerin değişik görüşleri vardır.

Vaktin girip girmemesi konusunda şüphesi olan kişi zannı galibi oluşuncaya kadar namazını tedbir olarak biraz ertelemesi müstehabtır.²²⁰

Sabah namazının müstehab olduğu vakit; Hanefilere göre sabah namazını ortalık aydınlanınca kılmak (isfar), ortalık henüz aydınlanmadan kılmaktan(tağlisten) daha faziletlidir.²²¹ Öyle ki ok atan kişi bu aydınlık okunu atan kişinin okunun yerini görebilecek kadar olmalıdır.²²² Hanefilerin delili şu hadistir: “*Sabah namazını ortalık biraz aydınlanınca eda ediniz. Çünkü bunun ödülü daha büyüktür.*”²²³ Diğer yandan sabah namazını aydınlık vakitte kılmak cemaati artırır. Karanlıkta kılmak ise cemaatin az olmasına neden olur. Cemaatin artmasını sağlayan durum ise daha faziletlidir. Buna ek olarak güneş doğana kadar kişinin namaz kıldığı yerde oturması menduptur. Peygamber(s.av.); “*Kim sabah namazını kıldıktan sonra güneş doğuncaya kadar namaz kıldığı yerde beklerse İsmail (as.) çocuklarından dördünü özgür kılmış gibi ecir alır*”²²⁴ buyurmuştur. Kişi sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığı zaman bu fazileti elde etme imkânı bulur. Erken kıldığı zaman ise bunu yapması biraz daha zordur.²²⁵

Şafii(ra) sabah namazını ortalık karanlık iken kılmanın daha faziletli olduğunu söylemiştir. Şafii (ra) Aişe(ra)’nin rivayet ettiği şu hadisi delil getirmektedir. Aişe(ra) şöyle buyurmuştur: “*kadınlar örtülerine bürünmüş bir halde Rasulullahla birlikte namazdan ayrılırken karanlığın şiddetinden dolayı tanınmazlardı.*”²²⁶ Ayrıca namazın erken kılınmasında ibadeti yerine getirmeye koşmak vardır. Nitekim bu durum Al-i İmran, 3/133te “*Rabbinizin bağışına koşun*” ayetiyle teşvik edilmiş bir husustur.²²⁷ Hz. Aişe’nin rivayet ettiği hadise gelince rivayetlerden geçerli olanı Resulullah’ın sabah namazını ortalık aydınlanınca kıldığıdır. Nitekim İbni Mesud(ra.); “Ben Resulullahın

²¹⁹ İbn Rüşd, I,378.

²²⁰ İbn Kudame, *Kitab-ı Muğni*, Mektebetül Kahire, 1970, I,280.

²²¹ Serahsi, I,259.

²²² Halebî, s.151.

²²³ Tirmizi, Salât 3.

²²⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V,261.

²²⁵ Serahsi, I,259–260.

²²⁶ Tirmizi, Salât 2.

²²⁷ Serahsi, I,259.

hiçbir namazı mendup vaktinden önce kıldığını görmedim. Sadece bir Cuma günü sabah namazını ortalık henüz aydınlanmadan kılmıştır.”²²⁸ Buna göre Resulullah o güne özgü olmak üzere sabah namazını karanlıkta kılmıştır. Bu da göstermektedir ki, normal olarak sabah namazı ortalık aydınlanınca kılınır. Resulullahın namazı ortalık henüz karanlıkken kıldığı sabit ise, bunun nedeni bir yolculuğa çıkmak olabileceği gibi, kadınların cemaatle namaza katıldığı döneme ait bir uygulama da olabilir. Kadınların evlerinde oturması emri gelince bu uygulama yürürlükten kaldırılmıştır.²²⁹

Eğer kişinin kıraati uzatma düşüncesi varsa ortalık karanlık iken başlayıp biraz aydınlanınca bitirmesi daha faziletlidir. Böyle bir düşüncesi yoksa namazı ortalık aydınlanınca kılmak daha faziletlidir” demiştir.²³⁰

Öğle namazının müstehab olduğu vakit; İshakın görüşüne göre kışın öğle namazını hemen kılmak müstehaptır.²³¹ Bunu delili; Peygamber(sav) Muaz(ra)ı Yemene göndereceği zaman; *“Yazın öğle namazını serin vakte bırak. Senden öğle uykusu için izin isterlerse onlara süre ver ki yetişebilsinler. Kışın ise öğle namazını güneş batıya dönünce kıldır. Çünkü geceler uzundur”*²³² buyurmuştur. El Kaadiye göre; öğle namazını serin vakte bırakmanın müstehab olabilmesi için üç şart gerekir:

- a)Şiddetli sıcak
- b)Sıcak beldelerde olmak
- c)Cemaatle kılınan mescidlerin olması.

Şafiye göre ise evinde tek başına namaz kılacak olan kişinin o namazı çabucak kılması efdaldır. Çünkü tehir etmek ancak serinliği kırmak, gölgenin duvara düşmesi ve cemaate katılımı artırmak içindir. Ancak cemaatle namaz kılmayan için böyle bir tehire gerek yoktur.²³³ Nitekim Habbab b. Eret: *“Rasulullah’a çadırımızdaki aşırı sıcaklıktan şikâyet ettik. O bizim bu şikâyetimize olumlu cevap vermedi”*²³⁴ demiştir. Diğer yandan, yazın öğle namazının erken kılınması cemaatin azalmasına neden olur. İnsanlara zarar verir. Çünkü sıcak insana eziyet verir. Habbab b. Eret(ra)ın rivayet ettiği hadis şöyle yorumlanabilir. Sahabiler cemaati tümüyle terk etmeyi istemişlerdi. Peygamber (sav)

²²⁸ Buhari, Hac 99;Ebu Davud, Menasik 64.

²²⁹ Serahsi, I,260.

²³⁰ Serahsi, I,259.

²³¹ İbn Kudame, I,282.

²³² Buhari, Mevakitu’s-Salât I,199.

²³³ İbn Kudame, I,282.

²³⁴ Müslim, Mesacid 190; İbn Mace, Salât 3.

onların bu şikâyetlerine olumlu bir karşılık vermedi. Öğle namazını serin vakitte kılmalarını söyleyerek şikâyetlerini giderdi.²³⁵

İkinci namazının müstehab olduğu vakit; Herhalukarda ikindiye tehir etmek faziletlidir. Bu görüş mutlak bir görüştür ve ashab da bu görüşü benimsemiştir. Fakat bir görüşe göre de bulutlu havada acele etmek, açık havada ertelemek müstehaptır. Riayetü'l-kübra adlı kitapta ihtiyar vaktinin sonuna kadar ancak açık havada acele etmek müstehaptır denilmiştir. İhtiyar vakit güneşin sararmasına kadar olan vakittir. Diğer bir ifadeyle her şeyin gölgesinin ikş misline ulaşmasıdır.²³⁶

Şafii(ra) Aişe(ra)ın rivayet ettiği “*Rasulullah ikindi namazını güneş iyice yüksekte iken benim odamda kıldı*”²³⁷ hadisine dayanarak ikindi namazını erken kılmak müstehaptır der. Şafii(ra)ın diğer bir delili ise Enes(ra)ın rivayet ettiği “*Rasulullah(sav) ikindi namazını kıldırdıktan sonra bir kimse, avalıye çıkıp bir deveyi boğazlayarak ondan pişirir ve güneş batmadan önce pişirdiğini yiyebilirdi*”²³⁸ hadisidir.²³⁹

Hanefilerin delili ise İbn Mesud(ra) rivayet ettiği; “*Rasulullah ikindi namazını güneş daha parlaklığını korurken kıldırırdı*”²⁴⁰ hadisidir. Bu İbn Mesud tarafından, ikindi namazının geciktirildiğinin açıklamasıdır.

Bazıları ikindi namazına geciktirildiği için “asr” denildiğini söylemişlerdir. İkinci namazını geciktirilmesi daha çok nafile namaz kılma imkânı sağlar. Çünkü ikindi namazından sonra nafile namaz kılmak mekruhtur. Ayrıca ikindi namazından sonra güneş batıncaya kadar kişinin namaz kıldığı yerde beklemesi menduptur.²⁴¹ Nitekim Peygamber (sav) “*Kim ikindi namazını kıldıktan sonra namaz kıldığı yerde güneş batıncaya kadar beklerse İsmail evladından sekiz kişiyi azad etmiş gibi ecir alır*”²⁴² buyurmuştur. Kişi ikindi namazını geciktirince bu fazileti elde etme imkânı bulur. Bu nedenle geciktirmek daha faziletlidir. Şafiilerin delili olan Aişe(ra)ın rivayet ettiği hadisi şöyle yorumlayabiliriz. Aişe(ra)ın odasının duvarları kısıydı ve bundan dolayı

²³⁵ Serahsi, I,261.

²³⁶ el-Merdavi, *el-İnsaf*, I,433–434.

²³⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI,37, Müslim, Mesacid 168.

²³⁸ Müslim, Mesacid 192; Buhari, Mevakitü's-salât 13.

²³⁹ Serahsi, I,262.

²⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,209; Müslim, Mesacid 177; Nesai, Mevakit 8.

²⁴¹ Serahsi, I,263.

²⁴² Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 262.

güneş odaya rengi değişinceye kadar vuruyordu”. Enes(ra)ın rivayet ettiği hadisi ise “bu bir özürden dolayı özel vakitte gerçekleşmiş bir durumdur” şeklinde yorumlanabilir.²⁴³

Akşam namazının müstehab olduğu vakit; Akşam namazını mutlak olarak acilen kılmak müstehab olup ezan ile kamet arasında ancak üç ayet okuyacak kadar ya da hafif bir oturuş ile fasıla verilir.²⁴⁴

İsa b. Eban(ra) şöyle derdi:” “Akşam namazını bu konudaki rivayetlerden dolayı vakit girer girmez kılmak güzeldir. Fakat mutlak olarak geciktirmek de mekruh değildir. Bilindiği üzere yolculuk yolculuk ve hastalık gibi nedenlerle görünüş itibariyle yatsıyla beraber kılınabilir. Şayet Hanefi mezhebinin görüşü geciktirmenin mutlak surette mekruh olduğu yönünde olsa, yolculuk ve hastalık gibi nedenlerde de mübah görülmezdi. Nitekim ikindi namazının güneşin berraklığı kaybolduğu vakte kadar geciktirilmesi mübah görülmemiştir. İsa b.Eban (ra)bu görüşe dayanak olarak “Peygamber efendimiz(sav)bir gece akşam namazında Araf suresini okudu rivayetini kullanarak bu hadis, vakit uzunluğunu ve akşam namazını geciktirmenin mübah olduğunu açıklamayla yorumlanabilir” demiştir.²⁴⁵

Yatsı namazının müstehab olduğu vakit; Yazın cemaatin azalmaması için yatsının çabucak kılınması gerekir.²⁴⁶ Eğer böyle bir endişe yoksa gecenin ilk üçte birinin sona ermesine az kalıncaya dek geciktirmek müstehab olur. Bu hususta da Rasulullah(sav) şöyle buyurur: “*Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim*”²⁴⁷ buyurmuştur.²⁴⁸

Sözün Özü, Şafii(ra) Peygamber(sav)in “*Vaktin başı Allahın rızasıdır. Sonu ise Allahın affıdır*”²⁴⁹ hadisinden dolayı namazın ilk vaktinde kılınmasını tercih etmiştir. Af kusurdan sonra olur. Ayrıca namazların erken kılınmasıyla kişi, faziletin elde edilmesine herhangi bir engel ortaya çıkmadan önce faziletli elde etmiş olur” demiştir. Hanefi fakihleri ise namazı geciktirmeyi tercih etmişlerdir. Çünkü namazı geciktirmek cemaatin artmasına ve uykunun azalmasına neden olur. Bu daha faziletlidir. Vaktin uzun tutulması kolaylık içindir. Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık içindir.

²⁴³ Serahsi, I,263.

²⁴⁴ Zuhayli, I,397.

²⁴⁵ Serahsi, I,264.

²⁴⁶ Merginani, I,39.

²⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

²⁴⁸ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,251.

²⁴⁹ Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf ez-Zeylai, *Nasbu'r Raye Li Ehadisil Hidaye*, el-Mektebetü'l Mekkiyye ts., I, 242.

Namazın geciktirilmesinde ise bu kolaylık anlamını gösterme vardır. Rasulullah(sav) *“Vaktin sonu ise Allahın affıdır”* buyruğunda işaret ettiği gerçekte işte budur. Burada “afv” ifadesiyle fazlalık kastedilmiştir. Allah (cc): *“Yine sana iyilik yolunda ne harçayacaklarını sorarlar. İhtiyaç fazlasını de”*²⁵⁰ buyurmuştur. Burada “afv” kelimesinin günahı bağışlamak anlamına alınması caiz değildir. Cebrailin(ra) rasulullah(sav) imamlığının anlatıldığı hadiste ikinci gün namazın vaktin sonunda kılındığı anlaşılmıştır. Rasulullah(sav)ın yapmaya yöneldiği bir şeyde kusur olamaz. Peygamberin(sav) yapmasına cevaz verilen zelle(küçük hata), kusur bulunmadan meydana gelen şeydir.²⁵¹

Vitir namazının müstehab olduğu vakit; bu vakit gecenin sonundadır. Çünkü Hz Aişe(ra)dan gelen rivayete göre Hz Peygamberin(sav) vitri ne zaman kıldığı sorulduğunda dedi ki bazen gecenin evvelinde bazen ortasında bazen de sonunda kılırdı. Ömrünün sonunda ise hep gecenin sonunda kıldı.²⁵²

Gece namazına alışık olup uyanacağına güvenen kimselerin vitir namazını gecenin sonuna kadar tehir etmeleri müstehaptır. Böyle yapılıncı gecenin en sonunda yapılan iş namaz olmuş olur. Uyanma konusunda kendine güvenemeyen kimseler ise uykudan önce vitir namazını kılmalıdır.²⁵³ Nitekim Ebubekr (ra) vitri gecenin başında, Ömer(ra) ise gecenin sonunda kılırdı. Peygamber(sav) Ebubekre(ra) *“Sen güvenli olanı seçtin”*, Ömer’e (ra)ise *“Sen de daha faziletli olanı tercih ettin”* buyurmuştur.²⁵⁴

Diğer mezheblere göre namaz vakitlerinin en faziletli olduğu zamanı kısaca ifade etmek gerekirse; Malikilere göre; En efdal olan namazı ilk vaktinde kılmaktır. Bu sünnettir. Mutlak olarak ister öğle ister diğer vakitler olsun ister tek ister cemaatle kılınsın, ister sıcak bulunsun, ister bulunmasın her halükarda vaktin ilk kısmında namaz kılmak daha faziletlidir. Vaktin ilk cüzleri Allahın razı olacağı vakitlerdir. Hz Peygamber kendisine *“Amellerin hangisi daha üstündür diye soran kimseye cevap olarak “vaktinde namaz kılmaktır”*²⁵⁵ buyurmuştur. Ayrıca Allah(cc) *“Namazları*

²⁵⁰ 2.Bakara: 219.

²⁵¹ Serahsi, I,265.

²⁵² Kasani, II,690.

²⁵³ Zuhayli, I,397.

²⁵⁴ Ebu Davud, Vitr 7;Ahmed b. Hanbel, Müsned, III,309.

²⁵⁵ Müslim, Salât 85.

koruyunuz”²⁵⁶ buyurmaktadır. Bundan maksat hemen kılınız demektir. Ancak bir kimsenin öğle ve diğer vakitlerde cemaati beklemek için, bir de öğle namazını çok sıcak zamanlarda serinliği beklemek için tehir etmesinde bir sakınca yoktur. Bu şekilde hareket etmek de faziletlidir.²⁵⁷

Şafiilere göre namazın vakitleri sekiz kısma ayrılır:

1- Fazilet Vakti: bu vaktin başlangıcından itibaren kırkbeş dakika sonrasına kadar devam eder. Bu süre içinde kişi, namazın sebepleri olan taharetini tamamlayabilir. Buna fazilet vakti denmesinin sebebi, bu süre içinde kılınan namazın daha sonra kılınacak olan namazlara nisbetle daha faziletli olmasından dolayıdır. Bu süre bütün namaz vakitlerinde mevcuttur.

2- İhtiyari Vakit: Bu da vaktin girişinden başlayıp, vaktin sonundan, namaz kılacak kadarlık bir süre öncesine kadar devam eder. Bu süre içinde kılınan namazlar, daha sonra kılınan namazlardan daha faziletli olurlar. Ancak daha önce kılınan namazlara nisbetle daha az faziletlidir. İhtiyari vakit denmesinin sebebi, kendisinden sonraki vakte nisbetle tercih edilmesinden ötürüdür. Bu vakit öğle namazında, ikindi vaktinden önce öğle namazı kılınabilecek bir vakte dek devam eder. Yine bu vakit, ikindide her şeyin gölgesinin iki misline varmasına kadar devam eder. Akşam namazında da fazilet vaktinin sona ermesine kadar devam eder. Yatsı namazında da gecenin ilk üçte birinin sona ermesine kadar devam eder. Sabah namazında ise ortalığın aydınlanmasına kadar devam eder.

3- Kerahtsız olarak caiz olma vakti: bu da ihtiyari vakte eşit bir vakit olması nedeniyle onun hükmüne tabidir. Ancak bu vakit ikindide, güneşin sararmasına kadar devam eder. Yatsıda fecr-i kazibin doğmasına kadar devam eder. Sabah namazında da gün doğuşundan önceki kızılığa kadar devam eder.

4- Haram vakit: Bu, namaz vaktinin sonunda, namaz kılacak kadar bir sürenin kalmadığı vakittir.

5- Zaruret vakti: Bu, kendisinden hayız nifas, delirme, bayılma ve benzeri hallerin kalktığı kişi için muteber olan vaktin sonudur. Bu süre, kişinin iftitah tekbirine yetecek kadar olan bir süredir. Bu durumda vaktin çıkmasıyla da namaz, kişinin zimmetinde kalır ve kaza etmesi vacib olur. Mesela öğle namazını özür nedeniyle kılamamış, ikindinin de son vaktinde iftitah tekbirini alacak kadar bir zaman kalmaması anında özür

²⁵⁶ 2. Bakara:238.

²⁵⁷ Ahmet b. Hamza, I,374; Zuhayli, I,397.

gitmişse bu durumda hem öğle, hem ikindi namazlarını kaza etmesi vacib olur. Yine aynı şekilde akşam ve yatsı namazları için de bu hüküm söz konusudur. Yalnız cem-i tehir yapılan bu iki namazın bir arada kaza edilmeleri için ikinci vaktin sonunda abdest alıp iki namazı kılacak kadar bir sürenin mevcut olması şarttır. Örneğin hayız hali ikindi vaktinin sonunda ortadan kalkmışsa bu kadının öğle ve ikindi namazı akşam namazı vaktinde kılması vacib olur. Tabii bu hayzın kesilmesi hem öğle hem ikindi ve hem de akşam namazını kılmak için gerekli temizliği yapıp ve bu namazları kılmaya yetecek bir zamanın olması da gerekir.

6- İdrak vakti: Bu da vaktin başlangıcıyla maniin meydana gelmesi arasında mahsur kalan vakittir. Örneğin bir kadın, namaz vaktinin girmesinden itibaren abdest alıp namaz kılmazsa ve hayız da olursa temizlendikten sonra bu namazı kaza etmesi vacib olur.

7- Özür vakti: örneğin sefer halinde öğle ile ikindi veya akşamla yatsı arasında cem-i takdim veya cem-i tehir etme vaktidir.

8- Kerahetle beraber caiz olma vakti: Bu vakit, öğle namazı için söz konusu olmaz. İkinci namazında bu vaktin başlangıcı, güneşin sararmasından itibaren başlar. Vaktin sonunda namaz kılacak kadar bir sürenin kalmamasına dek devam eder. Akşam namazında ise bunun başlangıcı, vaktin girişinden kırkbeş dakika sonra başlar. Yatsıdan önce, akşam namazını kılacak kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Yatsı namazındaysa bu vaktin başlangıcı, fecr-i kazibin doğmasından itibaren başlayıp fecr-i sadıktan önce yatsı namazını kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Sabah namazında ise bu vakit, güneşin doğuşundan önceki kızılığın görünmesinden itibaren başlar. Güneşin doğuşundan önce sabah namazını kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına dek devam eder. Fazilet vaktinde namaz kılmanın müstehab oluşundan bazı hususlar istisna edilmiştir. Şöyle ki:

a- Sıcak bölgelerde öğle namazını fazilet vaktinde kılmayıp, duvarların gölgelerinin yere vurmasına kadar tehir etmek mendup olur. Cemaatle mescitte namaz kılmak isteyen kişi bunu yapabilir. Yine aynı şekilde mescid, çok uzak olduğu; oraya gidildiği takdirde insandaki huşuun mükemmelliğinin erimesinden korkarak namazını tek başına kılmak isteyen kişi de öğle namazını serin vakte kadar erteleyebilir.

b- Cemaati bekleyen kişinin de namazı fazilet vaktinde kılmayıp tehir etmesi mendup olur.

c- Vaktin başlangıcında abdest almak için su bulamamış olan kişinin abdest nedeniyle namazı geciktirmesi de böyledir.

d- Haccın fevtinden veya ölünün dağılıp parçalanmasından korkulduğu takdirde veya boğulmakta olan birini kurtarmak gibi amaçlarla namazı tamamen vaktinden çıkarmak bazen vacib bile olmaktadır.²⁵⁸

Hanbelîlere göre: Yatsı namazı dışındaki namazların, vaktin ilk kısmında kılınması daha efdaldır. Çok sıcak oldu zamanlarda öğle vakti ile bulutlu zamanlardaki akşam namazı bu hükümden müstesnadır. Peygamberimiz(sav) “ Ümmetime bir zorluk çıkaracak olmasaydım yatsı namazını gecenin üçte birine kadar geciktirirdim”²⁵⁹ hadisine dayanarak yatsı namazının gecenin yarısına ya da üçte birine kadar geciktirilmesi daha faziletlidir. Ancak bu geciktirme cemaate ya da fertlere zorluk verecekse geciktirmek mekruh olur.²⁶⁰

Bu anlatılanların yanı sıra şu hususa da değinmek gerekir: Farz namazları bazı durumlarda caiz olan vaktin sonunda namazı kılabilecek kadar bir sürenin kalmasına kadar tehir etmek vacib olur. Mesela namaz kılacak olan bir kişinin babası cemaatle namaz kılmak üzere namazı geciktirmesini emrederse bu durumda o kişinin bu emri yerine getirmesi vacib olur. Ama cemaatten başka bir nedenle emrederse tehir etmemesi gerekir. Yine namazın vakti gelmekle beraber kişinin arzuladığı ve iştahla yiyeceği bir yemek hazır olursa bu durumda yine namazı tehir etmek daha faziletli olur veya farz namazın vakti gelir de güneş tutulmasıyla ilgili kûsuf namazı veya ay tutulması dediğimiz hûsuf namazı kılınacak olur da vaktin geçmesinden korkulmazsa yine farz namazı tehir etmek daha faziletli olur.²⁶¹

2.1.17.Namaz Kılınması Nehyedilen Vakitler

Nehyedilen vakitlerin hangileri olduğu ve bu vakitlerde kılınması nehyedilen namazların hangileri olduğu konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir.²⁶²

Birinci Mesele: Âlimler güneşin doğduğu, battığı ve sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar olan vakitlerde namaz kılmaktan nehyedildiğinde müttefiktirler. Fakat zeval vakti ile ikindi namazından sonra namaz kılmakta ihtilaf etmişlerdir. İmam

²⁵⁸ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,252–253.

²⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, II,258.

²⁶⁰ Zuhayli, I,399.

²⁶¹ Ceziri, (Çev.: Mehmet Keskin), I,254.

²⁶² İbn Rüşd, I,235.

Mâlik ile tabileri; namaz kılınması nehyedilen vakitler güneşin doğduğu ve battığı vakitlerle sabah ve ikindi namazlarından sonra olmak üzere dört vakit olup zeval vaktinde kılmak caizdir demişlerdir. İmam Şafii ise bu vakitlerin beşinde de caiz olmadığı ve zeval vaktinde ancak Cuma günü caiz olduğu görüşündedir. Kimi âlim ise ikindiden sonrayı istisna etmiştir.²⁶³

Bu ihtilafın sebebi iki nedenden biri olabilir: ya hadisin hadis ile ya da hadisin amel ile tearuz etmesidir. Çünkü İmam Mâlike göre Medine halkının ameli de bir hüccettir. Nehyi hakkında hadis varid olduğu halde cevazını gösteren bir başka hadis veya amel bulunmayan vakitler hakkında ihtilaf yoktur. Nehyi hakkında olduğu gibi cevazı hakkında da delil bulunan vakitlerde ise ihtilaf edilmiştir. Zeval vakti noktasındaki ihtilafın nedeni amelin hadis ile tearuz etmesidir.²⁶⁴ Zira ukbe b. Amirin(ra) rivayet ettiği şu hadisi delil olarak gösterebiliriz. “Rasulullah üç vakitte namaz kılmanızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar, zeval vaktinde güneş batıya dönünceye kadar, batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar.”²⁶⁵ İmam Mâlik bu vakitlerden zeval vaktini mutlaka, İmam Şafii de yalnız Cuma gününün zevalini istisna etmiştir. Medine halkının amelini hüccet sayan İmam Mâlik Medine de halkın birinci ve ikinci vakitlerde namaz kılmadıklarını üçüncü vakitte ise kıldıklarını görünce nehyin amel ile neshedilmiş olduğuna inanarak zeval vaktinde namaz kılmayı caiz görmüştür.²⁶⁶

İkinci namazından sonra namaz kılmanın menedilmesi hakkındaki ihtilafın sebebi ise, bu konuda birbirine zıt olan iki hadisin bulunmasıdır. Biri sıhhatinde ittifak edilen Ebu Hureyrenin(ra) “*Peygamber ikindi namazından sonra gün batıncaya kadar ve sabah namazından sonra gün doğuncaya kadar namaz kılmaktan nehyetti*”²⁶⁷ mealindeki hadisidir. İkincisi ise Hz Aişe(ra)ın “*Rasulullah benim evimde fecirden önce iki rekat ve ikindiden sonra iki rekat olmak üzere iki namazı hiç bırakmadı*”²⁶⁸ mealindeki hadisidir. Ebu Hureyrenin hadisini tercih edenler nehyolundğunu kabul ederken; Hz Aişenin(ra) hadisini kabul edenler veya onun peygamberin(sav) vefat edeceği sıralarda olduğu için hadisi neshettiğine kail olanlar caizdir demişlerdir. Ancak

²⁶³ El-Kasani, II,742, İbn Rüşd, I,147.

²⁶⁴ İbn Rüşd, I,235.

²⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, Müsned IV,152; Müslim, Salatu'l Musafirin 293.

²⁶⁶ İbn Rüşd, I,236.

²⁶⁷ Buhârî, Mevâkit 330.

²⁶⁸ Müslim, Salâü'l-Müsâfirîn, 6,54, no: 300; Ebû Dâvûd, Salât, 2/299, no: 1279.

Ümmü Selemenin(ra) hadisi Hz Aişe(ra)nin hadisi ile tearuz etmektedir. Zira bu hadiste Peygamber efendimizin(sav) ikinci namazından sonra iki rekat namaz kıldığını gören Ümmü Selemenin(ra) “*Kıldığın bu namaz ne idi? Diye sorduğu efendimiz(sav)in de Abdulkaysoğullarından birkaç kişi bana gelmişlerdi de onlarla meşgul oldum ve onun için öğle namazından sonraki iki rekati kılamadım bu iki rekat onlardı*” ²⁶⁹ diye cevap verdiği rivayet edilmektedir.²⁷⁰

Görüldüğü üzere bu konudaki ihtilaflar yukarıda belirttiğimiz gibi ya hadisin hadisle ya da hadisin amel ile tearuz etmesi neticesinde meydana gelmiştir.

İkinci mesele: Âlimler, bu vakitlerde kılınması caiz olmayan namazların hangileri olduğu noktasında ihtilaf etmişlerdir. Ebu Hanifeye göre bu vakitlerde ister farzın kazası ister sünnet ister nafile olsun hiçbir namaz caiz değildir. Ancak kişi o günün ikinci namazını unutmuş ise gün batarken bile kılabilir demiştir.²⁷¹ Çünkü o günün ikinci namazının farz nedeni o vakittir. Hatta güneş batarken bile bir kâfir Müslüman olsa veya bir çocuk buluş çağına ulaşsa ikinci namazlarını kılmaları gerekir. Fakat namazı yetiştiremeyeceklerinden dolayı bu vakitte onlara kılmanın farz oluşu imkânsızdır. İkinci namazını kılamazlar.²⁷²

İmam Şafii ise bu vakitlerde kılınamayan namazlar sadece sebebpsiz olan nafile namazlardır. Cenaze namazı gibi namazlar kılınabilir demiştir. İmam Mâlik de ikinci ve sabah namazlarından sonra sünnet kılabilmede İmam Şafii ile beraber ise de tahiyyatü'l-mescid gibi sebepli olan sünnet namazları kılabilmede ondan ayrılır. Çünkü İmam Şafii bu vakitlerde iki rekat tavaf namazı kılmayı ve tahiyyatü'l mescid namazını kılmayı mekruh görmezken İmam Mâlik ve Ebu Hanife mekruh görür.²⁷³

Âlimlerin görüşlerine baktığımızda bu ihtilafların,

- 1- Farzın kazası dâhil bütün namazlar
- 2- Sünnet olsun nafile olsun farzın dışında kalan namazlar
- 3- Yalnız nafile namazları bu vakitlerde kılmanın caiz olmadığı görüşleri olmak üzere üç görüş ortaya çıkar.

²⁶⁹ Müslim, Salâtul-Müsâfirîn,6,54, no: 834.

²⁷⁰ İbn Rüşd, 1,237.

²⁷¹ İbn Rüşd, I,237.

²⁷² Serahsi, I,272.

²⁷³ El- Kasani, II,743; İbn Rüşd, I,149.

İmam Mâlikin gün batarken cenaze namazının da kılınamayacağına dair rivayet olunan görüşünü de hesaba katarsak görüşlerin sayısı dört olur.²⁷⁴

Bu hususda tek bir hükme bağlanamayıp ihtilafların çıkma nedeni; aslında bu hususda birbirleriyle tearuz eden hadislerdeki umumlarla açıklamada ihtilaf etmeleridir. Nitekim “*Biriniz herhangi bir namazı unuttuğunda onu hatırladığında kaza etsin*”²⁷⁵ hadisindeki umumdan hangi vakitte olursa olsun namazı unutan kişinin hatırladığı zaman namazını kılmasının caiz olduğu anlaşılır. Diğer yandan “Rasulullah(sav) üç vakitte namaz kılmamızı ve ölülerimizi kabre koymamızı yasakladı. Güneş doğup yükselene kadar, zeval vaktinde, batmaya başlayıp tamamen batıncaya kadar”²⁷⁶ gibi peygamber efendimizin(sav) vakitle alakalı nehye dair hadislerinden ise –farz, sünnet, nafil- bütün namazların bu nehyedilen vakitlerde kılınmasının caiz olmadığı anlaşılır. Eğer bu iki hadisi görünen manalarında bırakırsak ya zaman ya da hangi namaz olduğu açısından birbirleriyle tearuz etmiş olurlar. Zamanın umumu murad değildir diyen fakihler bu vakitlerde hiçbir namaz caiz değildir demişlerdir.²⁷⁷ Hadisteki “kaza etsin” nassından, farz namazı anlayıp farzın kazasını kılınması nehyedilen namazın umumundan istisna edenler ise farzın dışında kalan namazları bu vakitlerde kılmayı caiz görmemişlerdir. İmam Mâlik farz namazın müstesna olduğuna dair görüşünü “kim gün batmadan ikindi namazının bir rekatına yetişirse ikindi namazına yetişmiş olur” hadisine dayanarak tercih etmiştir. Nitekim Kûfe fukahası da bu hadise dayanarak farz namazlardan günün ikindisini istisna etmişlerdir. İbn Rüşd konunun devamında “sabah namazını hakkında da aynı nass bulunduğu için günün sabah namazını da istisna edip, sabah namazının bir rekatını gün doğmadan yetiştiren kimse nehyedilen vakte girdiği için namazı fasittir. İkinci namazının bir rekatını gün batmadan yetiştiren kimse ise caiz olan vakte girdiği için, namazı sahihtir şeklinde bir görüşte bulunmalıydılar” der.²⁷⁸

2.1.1.8. Vakıt İçinde Namazın Ne Zaman Eda Sayıldığı

Âlimlerin çoğunun görüşüne göre ister hata, ister kasten olsun namazı vaktinden önce kılının namazı geçerli değildir.²⁷⁹

²⁷⁴ İbn Rüşd, I,237.

²⁷⁵ Buhârî, Mevâkit, 37.

²⁷⁶ Ahmed b. Hanbel Müsned IV,152.

²⁷⁷ İbn Rüşd, I,238.

²⁷⁸ İbn Rüşd, I,238.

²⁷⁹ İbn Kudame, I,287.

Namaz kılan bir kimse namazın bir cüzüne vakit içinde yetişirse bunun eda olup olmayacağı konusunda fakihlerin iki türlü görüşü vardır: birinci görüş Hanefilerle Hanbelîlerin ikinci görüş ise Malikilerle Şafiilerin görüşüdür:

1-Hanefi ve Hanbelîlere göre kendisine tahsis edilen vakit içinde bir namazın iftitah tekbirine yetişmekle bu namazın tamamı eda olur. Bu namazın tehiri ister hayızdan temizlenme ya da delilikten kurtulma gibi özürler sebebiyle olsun, ister özürsüz olarak olsun hüküm değişmez. Bu görüşün dayandığı delil Hz Aişeden (ra) rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: Hz Peygamber şöyle buyurdu: “*İkindi namazının bir secdesine güneş batmadan önce yetişen kimse ile güneş doğmadan önce sabah namazından bir secdeye yetişen kimse bu namazlara yetişmiş olur.*”²⁸⁰ Bu mesele seferinin mukim olan imamın namazına yetişmesi veya cemaatle namaza yetişmeye benzer. Namazın geri kalan kısmı vakit içinde eda edilene tabidir, dolayısıyla edadır.

2-Maliki ve Şafiilerde esas olan görüşe göre: bir namazın bir rekâtı iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmışsa bütün namaz eda edilmiş sayılır. Eğer bir rekât iki secdesi ile birlikte vakit içinde kılınmayıp belki bir rekâtta daha azı kılınmışsa bu namaz kaza olur. Bu görüşün dayandığı delil şu hadistir. “*namazın bir rekâtına yetişen kimse o namaza yetişmiştir*”²⁸¹ yani eda olarak yetişen demektir. Yani namazdan bir rekâta yetişemeyen, namaza eda olarak yetişmemiş olur. İki durum arasında fark şudur: Bir rekât namaza ait işlerin çoğunu içine almaktadır. Bir rekâtta sonra yapılan işler genelde tekrar gibidir. Dolayısıyla bu rekâta tabidir. Bu görüş zahirde daha kuvvetlidir. Çünkü secdeden kastedilen rekâttır. Bu görüşün dayandığı delil “*sabah namazından bir rekâta yetişen sabah namazına yetişmiştir*” hadisidir.²⁸²

2.1.19.Kaza Namazlarının Vakti

Bu konuya geçmeden evvel eda, iade, kaza kavramları üzerinde durmak istiyoruz.

Eda: *Zimmeti borçtan kurtarmak, emir ile vacip olan şeyin yani memurun bihin aynını hak sahibine teslim etmektir.*²⁸³ Diğer bir ifadeyle *bir şeyi yerine getirmek,*

²⁸⁰ Buhârî, Mevâkîât 17, 28.

²⁸¹ Buhârî, Mevâkîât 17, 28.

²⁸² Zuhayli, I, 400.

²⁸³ Erdoğan, “Eda”, s.112.

*bir borcu ifa etmek, bir haberi veya bir şeyi yerine ulaştırmak, emaneti teslim etmek, bir kimsenin hakkını vermek anlamlarına gelir.*²⁸⁴

Eda kavramının bir terim olarak tanımında Hanefi usulcülerıyla mütekellimin usulcülerini farklı yaklaşımlar sergilemişlerdir. Bu farklılığın temelinde ise, mütekellimin usulcülerini edayı genel itibariyle hüküm bahsinde ele alırken Hanefi usulcülerini emir-nehî konusunda ele almışlardır.²⁸⁵ Bu konuda Hanefilerin yaklaşımı daha isabetli görülmektedir. Çünkü eda her ne kadar hüküm konusuyla da ilgiliyse de, orada edanın daha çok ibadetlerle alakalı yönüne dikkat çekilmiştir. Hâlbuki eda tarifinden de anlaşılacağı üzere sadece ibadetlerle alakalı değil genel anlamda emirlerin ifasıyla da alakalıdır. Bu durum dikkate alındığında edanın emir-nehî bağlamında ele alınmasının daha uygun olduğu görülür.²⁸⁶

Ayrıca eda vakitli ibadetlerde vakti içinde, vakitsiz olanlarda ise süreklilik arzeder yani ömür boyu yapılırlar.²⁸⁷

Şafii usulcülerini ise edayı, ancak belirli bir zaman dilimi içinde yapılması gereken ibadetlere özgü bir kavram olarak görürler. Bundan dolayı yerine getirilme zamanı belirlenmemiş olan kefare, belli zamanla kayıtlanmamış nezir gibi görevlerin yerine getirilmesini eda olarak nitelemezler.

İade: Sözlükte *tekrar yapmak, yeniden yapmak, geri döndürmek* anlamlarına gelir.²⁸⁸ Daha geniş bir şekilde anlatılmak istenirse *bir ibadet vakti içersinde eda edilirken bir eksiklik, ihlal veya özürden dolayı o ibadetin aynı vakit içersinde yeniden yerine getirilmesine* denir. Örneğin bir kimse abdestsiz olarak namaz kıldıktan sonra abdestsiz olduğunu fark ederse henüz de vakit çıkmamışsa o namazı yeniden kılar. İşte bu bir iadedir.²⁸⁹

İadenin eda kapsamı içinde olup olmadığı konusunda usulcüler görüş ayrılığı içindedirler. İadeyi eda kapsamında görenler genel olarak Hanefilerdir. Şayet iade vacibin bir çeşidi ise o zaman edanın kapsamındadır. Şöyleki örneğin bir namaz vakti içinde kılınırken herhangi bir rüknünün terk edilmesiyle fasid olduğundan bu ibadet yerine getirilmemiş yapılmamış sayılır. Bu nedenle bu ibadetin ikinci kez eksiksiz

²⁸⁴ İbn-i Manzur, I,48.

²⁸⁵ Ali Bardakoğlu, "Eda" DİA, DİB Yay., İstanbul 1994, X,389.

²⁸⁶ Ali İhsan Pala, , *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yay., Ankara 2009, s.326.

²⁸⁷ Pala, s.327.

²⁸⁸ İbn Manzur, IV,3157.

²⁸⁹ Pala, s.329.

yerine getirilmesine itibar edilir. Bu da eğer vakti çıkmadan yapılırsa eda vakti çıktıktan sonra yapılırsa kaza olur. Şayet iade vacibin bir çeşidi değilse, o takdirde de bu taksimata dâhil değildir. Bunun izahı da şudur: kişinin kıldığı namazı, söz gelimi terk edilmesi halinde sehiv secdesi gerektiren bir şeyi terk etmek suretiyle eksik ve fasid olarak yapması gibi. Çünkü vacip için eda ve kaza biçiminde yapılan taksim, emirle sabit olan vacibin taksimi olup, iade hakkında herhangi bir emir mevcut değildir. Bundan dolayı bu ikinci durumda farzın edası yerine ilk yapılan ibadet geçerli olur, ikincisi değil.²⁹⁰

Kaza: Kelime olarak *hüküm ve hâkimlik* demektir.²⁹¹ Bir fıkıh terimi olarak kaza, onu gerektiren emrin ne olduğu yönündeki tartışmalara binaen Hanefiler ve cumhur tarafından farklı tanımlanmıştır. Buna göre Hanefilerin tanımı şöyledir: Kaza emirle sabit olan vacibin, görevin, farzın mislinin, denginin teslim edilmesidir. Cumhura göre ise belli bir vakitte yapılması emredilmiş bir ibadetin, kendisi için belirlenen zamanın geçmesinden sonra yerine getirilmesine denir.²⁹²

Bu konulara temas ettikten sonra namazların kaza edilip edilemeyeceğiyle alakalı tartışmaların olduğunu söyleyebiliriz. Aslında yapılan tartışmalara baktığımızda bu ihtilafların uyku veya unutkanlık gibi bir sebebe dayanmayan, kasten namazın terk edilmesi durumuyla ilgili olduğunu görmekteyiz. Bazı ilim adamları “Kur’anda orucun kaza edileceğine dair hüküm bulunmasına rağmen namazın kazasıyla ilgili bir hüküm yoktur” gerekçesiyle kasten terk edilen namazların kazasının olmayacağını savunurlar.²⁹³

Başlı ve sonu belli olan bir zaman diliminde yapılması gereken bir amelin bu hususta bir nass ve icma yoksa vaktinden önce veya sonra yapılması caiz değildir. Vaktin çıkmış olması, zaruri olarak amelin eda zamanının tamamlandığını gösterir. Amelin zamanı çıkınca, artık onu yapmaya bir yol aranılmaz. Çünkü Allahın kendisine zaman tayin ettiği başka da bir zaman tahsis etmediği bir fiilin, bu zaman dışında yapılması makul değildir.²⁹⁴

²⁹⁰ Pala, s.329.

²⁹¹ Erdoğan, “Kaza”, s.298.

²⁹² Pala, s. 330; Gazali, *Mustasfa İslam Hukuk Metodolojisi*, (Çev: Yunus Apaydın), Klasik Yay., 1. bsk., İstanbul 2006.

²⁹³ Nihat Yatkın, , “Hz Peygamberin Sünnetinde Namazların Kazası”, Ekev Akademi Dergisi, (163–177), Ankara 2001,Sayı:1, C:3, s.163.

²⁹⁴ Yatkın, s.163.

Unutmak ve uyku, ehliyet arızalarından sayılmış ve bu durumdaki kişilerden sorumluluk kaldırılmıştır. Buna rağmen bu kimseler namazı kaza etmekle emrolunduklarına göre, mazeretsiz olarak namazı terk eden kimselerin öncelikli olarak kaza ile emrolunması gerekir.²⁹⁵ Ancak bazı kişiler gibi, “keyfi olarak namazını vaktinde kılmayan insana kaza gerekmez” dersek o kişinin durumunu, unutanın veya uyuyanın halinden daha hafif görmüş oluruz. Nitekim Hüseyin Atay kitabında bu konuyla alakalı olarak namazların çok önemli olduğunu ve kazaya bırakılamadıklarını, bırakılsalar bile kazasının olmayacağını savunur. Kitabın devamında şu cümlelere yer verir: *Eğer bir namaza unutkanlık veya uykuya kalma nedeniyle vaktinde kılınamamışsa hatırlandıkları an veya uyandıkları an kılarlar. Bunlar da kaza değil eda olur. Çünkü hadiste geçtiği üzere farziyeti o an meydana gelmiş olur. Nitekim kişi zamanında namaz kılmamış sonradan namaza başlamışsa kılamadığı zamanların namazlarını kaza etmez tövbe eder, normal günlük namazlarına devam eder. Tövbe bütün günahları affettirdiği için kaza yapmaktansa tövbe etmek daha sağlam bir yoldur. Namaz Allahla kul arasında olup kul hakkı karışmadığından, Allahın hakkı olduğundan tövbeyle kişi affa uğrar ve kılamadığı namazların vebalinden kurtulur.*²⁹⁶ Ancak kasten namazını terk eden kişi için kaza gerekmez diyen âlimler bu şekilde değil o kişinin durumunu çok daha ağır gördüklerinden dolayıdır. Nitekim onlara göre bu o kadar büyük bir suçtur ki kişi kaza yapsa bile onun vebalinden kurtulamaz.²⁹⁷

Bayılan kimsenin de, baygınlık halinde kılamadığı namazları kaza etmesi gerekmez.²⁹⁸ Namaz konusunda, baygınlık ile uyku arasında fark vardır. Uyku bir gün ve bir geceden fazla bile sürse, o esnada kılınamayan namazları düşürmez. Çünkü uyuyan, kaza etme hükmünde uyanık olan gibidir. Çünkü uyuyan uyandırıldığı zaman uyanır. Baygın böyle değildir. Delilik de baygınlık gibi sayılmıştır. Bir kimse bir gün ve geceden daha az süre delirse, o gün içinde kılamadığı namazları kaza etmesi gerekir. Hâlbuki bir kimse bir gün ve geceden daha fazla sürede delirirse, ona namazların kazası gerekmez. Çünkü farz için ehliyet devam etmekle birlikte delilik, kendisine yöneltilen hitabı anlamaya engeldir. Demek ki delilik kısa sürerse baygınlık hükmündedir. Dolayısıyla bir gün ve bir gece veya daha azsa o sürede geçen namazları kaza etmesi

²⁹⁵ Ali İhsan Pala, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (231–251), Sayı: 3, Konya 2004, s.239.

²⁹⁶ Hüseyin Atay, *Kurana Göre İslam’ın Temel Kuralları*, MEB Yay., İstanbul 1991, s.111.

²⁹⁷ Yatkın, s.164.

²⁹⁸ Feteve-i Hindiyye, 1,409.

gerekir. Hanefi âlimlerimizden bazıları akıl hastalığı tam bir namaz vaktini kaplarsa, baygınlığın aksine o namazı kaza gerekmez. Çünkü delilik akli giderir. Nitekim bir kimse ömründen az bir zaman bile olsa Peygamberimizin delirdiğini söylese kâfir olur. Hâlbuki Peygamberimiz hastalığında bayılmıştır. Fakat en doğru olan yukarda delil getirilen namaz konusunda baygınlıkla delilik arasında hiçbir fark yoktur düşüncesidir.²⁹⁹

Kazaya kalmış olan bir namaz, zayi olduğu sıfat üzere kaza edilir. Zaruret ve özür hali müstesnadır. Örneğin bir kimse, sefer halinde kazaya bıraktığı namazı, hazer halinde kaza ederken, dört rek'atli farzları ikişer rek'at olarak kaza eder. Mukîm iken kazaya bıraktığı namazları, sefer halinde kaza etmek isteyen kimse de, rek'atleri tam olarak kaza eder. Farz namazların kazası farz; vacip namazların kazası vacip; sünnet namazların kazası ise sünnettir. Kaza için belirli bir zaman yoktur. Her zaman kaza kılınabilir. Ancak şu üç vakit müstesnadır:

1-Güneşin doğma vakti,

2- Zeval vakti

3- Güneşin batma vaktidir.³⁰⁰

Namazları kaza etmenin vaktine gelince bütün fakihlerin ittifakı ile bir özür nedeniyle olsun ya da namazların hemen kaza edilmesi vaciptir.³⁰¹

Kaza namazı kılınırken tertib sahibi olup olmama arasında farklı uygulamalar vardır.

İmam Mâlik “Eğer geçen namazların sayısı beş ve beşten aşağı ise, -kazalar kılınıncaya kadar eda namazının vakti geçse bile- tertibe riâyet etmek şarttır. Hatta eğer kişi eda namazı içinde iken, geçirdiği namazı hatırlarsa; içinde bulunduğu eda namazı - önce kazaları kılmadığı için- bozulur” demiştir.³⁰²

Hanefilere göre geçmiş namaz vakit namazından önce kaza edilir. Ancak vaktin darlığından vakit namazının geçmesinden korkulursa; önce vaktin namazı kılınır. Geçmiş namazlar kaza edilirken tertibe uyulur. Fakat vakit namazının geçme korkusu varsa bu durum tertibe uyma mecburiyetini ortadan kaldıran bir sebeptir.³⁰³ Hanbelîler

²⁹⁹ Serahsi, II,160.

³⁰⁰ Feteva-i Hindiyye 1,409; Zuhayli II,259.

³⁰¹ Zuhayli, II,260.

³⁰² İbn Rüşd, I,367.

³⁰³ Mavsili, I,129-130.

de bu şekilde düşünürler.³⁰⁴ Çünkü kaybedilen geçmiş namazın peşine düşerken, mevcut olan vakit namazının zayi edilmesi uygun değildir. Kaldı ki; vakit namazının mevcudiyeti kitapla sabit olmuştur. Tertibin mevcudiyeti ise, âhad haberle sabittir. Vakit genişse, tertibe uyulur. Yani âhad haberle amel edilir. Ama dar ise; o zaman vakit namazını kılmak; yani Kitab ile amel etmek daha uygun olur.³⁰⁵

İmam Şâfiî ise tertibin vücubunu benimsememiş, ancak “Eğer eda namazının vakti geniş ise önce kaza, sonra eda namazını kılmak daha iyidir” demiştir.³⁰⁶

Kazaya kalan namazların çokluğuna gelince; bunun sınırı altı namaz vaktinin geçip yedinci namaz vaktinin girmesidir. Çünkü çokluk tekrar iledir. Tekrar da yedinci namazın vaktinin girmesiyle tahakkuk eder. 'Beş vakit namazdan fazla namazın kazaya kalması ile tertib düşer' denmesinin nedeni budur. Bu yakın zamanda geçmiş olan namazlar için böyledir.³⁰⁷

Malikilere göre kazaya kalmış namazlar eğer beşten fazla ise vakti giren namazdan önce kılınması şart değildir. Eğer vakit geniş olursa vakit namazından önce kılınması mendup olurken vaktin darlığında vakit namazını kılması vaciptir.³⁰⁸

Hanbelîlere göre üzerinde birçok kaza borcu olan kimse bu namazları kaza ederken öğle namazından başlaması menduptur. Çünkü öğle namazı islamda ilk olarak farz olan namazdır. Bu hüküm, ilk kazaya bırakılan namazın öğle namazından başka bir namaz olduğu bilinmediği durumlar içindir.³⁰⁹

Şafiilere göre kazası olan kişi ister müekkekte ister gayri müekkekte olsun geçmiş namazların hepsini kaza etmedikçe bayram ve vitr namazları dâhil hiçbir nafile namazını kılamaz.³¹⁰

2.1.20.Seferiliğin Belirlenmesi

İnsan hayatının vazgeçilmezlerinden biri de seferdir. Sefer(yolculuk) kelimesini, *bir yerden diğer yere gitme* şeklinde ifade edebiliriz.³¹¹ Böyle bir kimseye

³⁰⁴ Zuhayli, II,263.

³⁰⁵ Mavsili, I,130.

³⁰⁶ İbn Rüşd, I,367.

³⁰⁷ Mavsili, I,130.

³⁰⁸ Zuhayli, II,263.

³⁰⁹ Zuhayli, II,264.

³¹⁰ Halil Günenç, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2000, s.234.

³¹¹ Ferit Devellioğlu *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001, s.928.

de seferî³¹² denilir.

Bir takım dini hükümlerin seferilik nedeniyle değişmesi tezimiz açısından önem taşımaktadır. Seferilik nedeniyle değişen hükümlerden bazıları şunlardır.

- 1.Dört rekatlı farzları iki rekat olarak kılmak(Kasru's-Salat)
2. Namazların birleştirilmesi(cem'u's-Salateyn)
3. Vasıtada Namaz
4. Kurban kesmek, Cuma ve bayram namazları gibi bazı mükellefiyetlerin düşmesi
5. Mest üzerine meshin müddetinin bir günden üç güne çıkması
6. Ramazan orucunun tutulup tutulmamasında muhayyer bırakılıp tutulmayacaksa sonrasında kaza edilmesi³¹³

Görüldüğü üzere bazı hükümlerdeki kolaylaştırma, islamın seferiliğin yorucu etkisini bertaraf ederek yolculuğa teşvik etmeye yöneliktir diyebiliriz. Nitekim kur'an-ı Kerimde “Sizden öncede yasalar uygulanmıştır. Yeryüzünde dolaşın da yalanlayanların sonunun nasıl olduğunu görün”³¹⁴ buyrulmaktadır.

Seferilikle ilgili hükümlerden istifade edebilmemiz için ne zaman seferi sayılabileceğimizi bilmemiz gerekir.

Hz Peyamber(sas) den seferilikle ilgili pek çok hadis rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerden bir kısmında zaman, bir kısmında ise mesafe ölçü olarak alınmıştır. Buna istinaden seferiliğin belirlenmesinde İslam fakihlerinden mesafeyi ölçü alanlar olduğu gibi zamanı ölçü alanlarda olmuştur.³¹⁵ Bunun dışında Nisa suresi 101. ayette “Yeryüzünde yolculuğa çıktığınız zaman namazı kısaltarak kılmanızda size bir günah yoktur” ayeti gereği en az yolculuk süresi için bir takdir yapılamayacağını söyleyenler de mevcuttur.

Mezheplerin seferilikle ilgili bu konudaki görüşlerine yer verirse;

İmam Mâlik, İmam Şafii, İmam Ahmed dört beriden yani normal yürüyüşle bir günlük mesafeden az olan bir yolculukta namaz kısaltılamaz. diyerek mesafeyi ölçü olarak almışlardır. zahirilere göre “Muayyen mesafe şart değildir. Uzak ya da yakın her

³¹² Erdoğan, “Seferi” s.499.

³¹³ Davut Yaylalı, “Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997, s.247–248.

³¹⁴ 3.Ali İmran:137.

³¹⁵ Hamza Aktan, “Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri”, *Seferilik ve Hükümleri*, s.228.

yolculukta namaz kısaltılabilir demişlerdir.³¹⁶ İmam Ebû Hanife'ye göre ise orta yürüyüşle ve yön değiştirmemek şartıyla enaz üç günlük mesafede seferilik söz konusudur.³¹⁷ Yani Hanefiler zamanı ölçü olarak almışlardır. İbn Abidin seferiliğin süresinin senenin en kısa günlerinden üç gün ve üç gecelik mesafe olduğunu belirtir.³¹⁸ Konumuzu ilgilendirmesi açısından zamanı ölçü alan Hanefilerin bu konudaki görüşlerine daha çok yer vermeye çalışacağız.

Hanefilerin bu konuyla ilgili dayandıkları delillerden biri efendimiz(sas)ın şu hadisidir: *“Beldesinde oturan mukim bir gün bir gece, yolcu olan da üç gün ve üç gece mestler üzerine mesh ederler”*.³¹⁹ Bu hadiste açıkça belirtilmiştir ki yolculuk süresi mestler üzerine meshetme ruhsatından yararlanmanın mümkün olduğu süreden daha az olamaz. Yani ruhsat nedeniyle olan hafifletme, yolculukta maruz kalınan sıkıntı ve meşakkat nedeniyledir. Serahsiye göre; *Yolculuktaki sıkıntı ve meşakkat, yolcunun yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü yüklemeye ve yakınlarının bulunmadığı bir yerde yükünü indirmeye ihtiyaç duymasından ileri gelmektedir. Üç günden az mesafeli yolculuklarda bu ihtiyaç gerçekleşmez. Çünkü yolcu bir gün yakınlarının yanında yükünü yüklemese bile ikinci gün yakınlarıyla birlikte yükünü indirir. Ancak üç gün ve daha uzun yolculuklarda seferi ikinci gün tek başına yükünü yükleyip indirmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla sıkıntı meydana gelecektir*.³²⁰

Hanefilerde orta yürüyüşle üç gün ve üç gecelik mesafenin seferilik ölçüsü olduğunu belirtmiştik. Buradaki üç gün ve üç gecelik mesafeden kasıt bütün gün geceye kadar yürümek değildir yani bu şart değildir. Yolculuk günlerinden her birinde gündüzün ekserisi olduğu için sabahtan zevale kadar yürümek şart koşulabilir.³²¹

Kişinin seferi hükümlerinden istifade edebilmesi için yolculuk niyetiyle yola koyularak kamet ettiği şehrin binalarını ardında bırakması gerekir.³²² Ayrıca kişi uzun bir yolculuğa çıkar yolun ortasında geri dönmeye karar verir veya tereddüte düşerse yolculuk bitmiş sayılır. Devam eder veya geri dönerse yeni bir yolculuk sayıldığından

³¹⁶ İbn Rüşt, I,338.

³¹⁷ Serahsi, I,415; İbn Rüşt, I,338.

³¹⁸ İbni Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'dürri'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1985, III,249.

³¹⁹ Nesai, Taharet 99; Ebu Davud, Taharet 61.

³²⁰ Serahsi, I,416.

³²¹ Zuhayli, II,417; İbn Abidin, III,254.

³²² İbn Rüşt, I,340; Serahsi, I,417.

uzun ise namazını seferi olarak kılar değilse bu şekilde kılamaz.³²³

Hanefi imamların zaman kriterini esas almaları, birtakım sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Öyle ki göre üç günlük yolculukta katedilecek mesafeler farklı olacağından seyir vasıtalarına sürat için belli bir ölçü koyma ihtiyacı hissedilmiştir. Kara yolculuğunda yaya yürüyüşüyle veya kervandaki deve yürüyüşüyle üç gün sürecek bir yolculuk kriteri getirilmiştir. Deniz yolculuğunda ise mutedil bir rüzgârla yelkenli geminin yapacağı üç günlük yolculuk esas alınmıştır. Buna göre kara yolunda hızlı bir vasıta ile veya deniz yolculuğunda güçlü bir rüzgârla mutad bir yolculukta katedilecek mesafeyi daha kısa zamanda kateden bir kimse seferi sayılırken mutad bir seyirle üç günden az bir sürede alınacak bir yolu daha ağır bir seyirle üç günden daha fazla bir sürede kateden kişi seferi sayılmaz.³²⁴

Engeli, zor yollarda yapılan yolculuklarla dü, rahat yollarda yapılan yolculuklar elbetteki bir değildir. Bu durumda aynı sürede aynı mesafe katedilmez. Bu açıdan bakıldığında seferilikte mesafe yerine zaman kriterinin esas alınması daha objektifmiş gibi görünmektedir. Ancak aynı yere iki farklı yoldan giden iki kişiden birinin bu mesafeyi üç günde diğer kişinin ise iki günde ulaşmış olduğunu düşünürsek, üç günde bu mesafeyi kateden kişi seferi sayılırken, iki günde bu mesafeyi kateden kişi seferi sayılmayacaktır. Bu durumda da zamanın değil mesafenin ölçü olarak alınması daha objektif olacaktır.

Hanefi fukahasının yaya ya da deve yürüyüşüyl üç günlük mesafe hesabı ulaşım ağının gelişmesinden sonra daha da karırlıklığa neden olmuştur. Örneğin M. HamdiYazır her hangi bir ulaşım aracı ile üç günlük mesafenin katedilmesi seferilikte ölçü olarak alınmalıdır.³²⁵ Ancak bu durum her geçen gün gelişen ulaşım araçlarının üç günden daha kısa sürede en uzak mesafelere bile ulaşması seferilik hükümlerinin ortadan kalkmasına neden olur. Bu da şu hadisile çelişmektedir: Ya'la b.Umeyye'den söyle dedigi rivayet edilmistir: Ben Ömer b. el-Hattab'a: *“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman eğer kâfirlerin size bir fenalık yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur”*³²⁶ buyruğu ile ilgili olarak insanlar artık iman etmiş (ve güvenliğe kavuşmuş) bulunuyorlar, dedim. Bana şu cevabı verdi: *Senin hayret ettiğin*

³²³ Halil Günenç, s.223; Serahsi, I,420.

³²⁴ Aktan, s.229.

³²⁵ M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam vd), Azim Dağıtım İstanbul ts., s.519.

³²⁶ 4.Nisa:101.

seye ben de hayret ettim, bunun üzerine Rasulullah Sallallahu aleyhi ve sellem'e buna dair soru sordum, şöyle buyurdu: “Bu Allah'ın size verdiği bir sadakadır. O'nun sadakasını kabul ediniz.”³²⁷ Bu hadisten de anlaşılacağı üzere eğer biz de mesafelerin kısılmasını göz önünde bulundurup seferi sayılmayız dersek Allah'ın bize verdiği sadakayı reddetmiş oluruz.

2.1.20.1.Seferiliğin Müddeti Ve Namaz

Seferi olan kişinin gittiği yerde kaç güne kadar seferilik hükümlerinden istifade edeceği hususunda ihtilaflar vardır. İbn Rüşd bu konuda üç temel görüş olduğunu beyan ederek şu şekilde bir açıklamada bulunmuştur:

Birinci görüş, İmam Mâlik ile İmam Şafii'nin görüşüdür. Bu görüşe göre, kişi bir yerde dört gün kalmak isterse namazını tamam olarak kılar.

İkinci görüş, İmam Ebû Hanife ile Süfyan Sevrî'nin görüşüdür. Buna göre de onbeş gün kalmak isterse namazını tamam kılar.

Üçüncü görüş İmam Ahmed ile İmam Davud'undur. Bunlar ise: “Bir yerde dört günden fazla bir süre kalmak isteyen kimse namazını tam kılar” demişlerdir.

Bu ihtilâfın sebebi; bu mes'elenin şeriatla meskût geçmesi ve vakit tahdidi için kıyas yapmayı zayıf görmeleridir. Bunun için, bu grupların her biri, kendi görüşüne Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in yolcu bulunduğu sıralarda kaldığı yerlerde kaç gün namazını kasrettiği veya yolculuk hükmünü sürdürdüğü yolunda rivayet olunan hadislerden deliller getirmişlerdir.

Birinci grup, Peygamber (s.a.s) Efendimiz umre dolayısı ile Mekke'de üç gün'kalmış ve bu müddet içinde namazını hep kasretmiş olduğuna dair rivayet olunan hadise³²⁸ dayanmışlardır. Oysa bu onlara hüccet olamaz. Çünkü bundan, üç güne kadar namazın kasrolunabileceği anlaşılıyorsa da, üç günden sonra kasrolunamayacağı anlaşılmamaktadır.

İkinci grup Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in Mekke'nin fethi sırasında Mekke'de kaldığı müddetçe namazını kasrettiğine dair hadise dayanmışlardır. Buhârî'nin İbn Abbas'tan getirdiği bu hadisin bir rivayetinde Peygamber (s.a.s) Efendimiz Mekke'de onbeş gün, birinde onyediy gün,³²⁹ birinde onsekiz³³⁰ ve birinde de ondokuz

³²⁷ Müslim, Misafirun 686.

³²⁸ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.1, no: 1081.

³²⁹ Ebû Dâvûd, Salât, 2.270, no: 1232.

³³⁰ Ebû Dâvûd, Salât, 2.279, no: 1229.

gün³³¹kaldığı rivayet olunduğu için her bir grup bu rivayetlerden biri ile istidlal etmiştir.

Üçüncü grup ise, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in haccettiği sırada Mekke'de dört namazını kasretmiş olduğuna dair hadise dayanmışlardır³³² Mâlikîler, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in Mekke'den hicret edip de hacc için tekrar Mekke'ye gelenlere, hacc menasikini bitirdikten sonra Mekke'de ancak üç gün kalabileceklerine dair emrini kendi görüşlerine mesnet yapmışlardır. Zira bu emir, yolcunun üç gün bir yerde kalması ile üzerinden yolculuk vasfının kalkmadığını göstermektedir.

Bütün müctehidlerin üzerinde durup Peygamber Efendimiz'in fiilinden çıkarmak istedikleri nokta işte budur. Yani yolcunun bir yerde kaç gün kalmak istemesiyle üzerinden yolculuk vasfı kalkmış olur? Bunun içindir ki hepsi: Eğer yolcu, yolculuk vasfını gidermeyen bir müddet için bir yerde kalmak ister ve fakat yola çıkmasına her gün bir mani çıkarsa, onun bu durumu devam ettiği müddetçe o yerde namazını kısaltabilir veyahut kısaltır demişler ve fakat bu müddetin kaç gün olduğu hususunda ihtilâf etmişlerdir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in yolculuğu esnasında kaldığı yerlerde namazını kasrettiği müddetlerden en kisasını alanlar, hasımlarının aldığı daha uzun olan diğer müddetleri bu yönde te'vil etmişlerdir. Meselâ Mâlikîler: "Peygamber (s.a.s) Efendimiz Mekke'nin fethi sırasında Mekke'de üç günden fazla kalmak niyetinde değildi. Fakat her gün bir yeni iş çıktığı için onbeş gün kalmış ve bunun içindir ki bu uzun müddet içinde namazını kasretmistir" demişlerdir. Hâlbuki onların bu te'vili onların kabul ettiği en kısa müddet hakkında da varid olabilir. Bu mes'eleda müctehid için gerekli olan yol, şu iki şıktan birini seçmektir: Ya Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in namazını kasrettiği müddetlerin en uzununu alacak ve "Namazı tamam olarak kılmanın asıl olduğu için bir delil bulunmadıkça bu müddetten fazla kasr caiz değildir", deyip onu son sınır kabul edecek, veyahut "Asıl, hakkında ihtilâf edilmeyen müddetlerin en kisasıdır. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den, bu müddetten daha fazla namazını kasrettiği rivayet olunuyorsa da, bu, iki ihtimal taşımaktadır: Ya uzun müddet için de kasretmek caiz olduğu için kasretmiştir veya ittifak ile kasredilmesi caiz olan bir müddet kalmak istemiş ve fakat mani zuhur ettiği için fazla kalmıştır", deyip en kısa müddeti alacaktır.³³³

³³¹ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.1, no: 1080.

³³² Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18.3, no: 1085.

³³³ İbn Rüşd, I,339-341.

2.1.20.2.Yolculukta Namaz Vakitleri

Günümüzde hızlı ulaşım araçları nedeniyle yolculukta namaz vakitlerinin tesbiti problemi karşımıza çıkmaktadır. İlk dönem kaynaklarında böyle bir durum söz konusu olmadığı için konuyla ilgili net bilgiler bulamamaktayız.

Yolculuklar doğu batı yönünde olursa zaman farkı daha çok olacağından ve Namaz vakitleri için güneş esas alındığından yolculuklarda varılan yerin mahalli, bu ibadetlerin ifa edilmesi için en uygun yoldur. Ayrıca yolcu, yolculuğu sırasında geçtiği yerlerin mahalli ibadet saatine göre ibadetlerini ifa etmelidir. Ancak uzun mesafeli uçak yolculuğunda namaz vakitlerinin tesbitinde sıkıntı olursa yolcu, seyahatin başlangıç yerindeki takvime göre namaz ibadetini ifa edebilir.³³⁴

Hükümler hikmetler üzerine değil; illetler üzerine kurulur maddesi gereği illet varsa hüküm de vardır illet yoksa hüküm de yoktur. Bu bağlamda teknolojinin gelişmesinden dolayı seferilik kalkmıştır demek yanlış olur. Çünkü seferiliğin illeti meşakkat değil yolculuktur. Ayrıca yolcunun gittiği yerde belli bir süre kalmasıyla da seferilikte tanınan kolaylıklardan istifade edebilmesi bu noktada düşünülmesi gereken bir konudur.

2.1.20.3.Namazların Cem’ Edilmesi

Sözlükte *toplama bir araya getirme*³³⁵ anlamına gelen cem; *bir özre mebni öğle ve ikindiye ya da akşam ve yatsıyı birleştirerek öğle ya da akşam vaktinde (cem-i takdim) ve ya geciktirerek ikindi ya da yatsı vaktinde (cem-i tehir) bir arada kılmak*³³⁶ demektir.

Her namazın kendine ait özel vaktinin olduğu göz önünde bulundurulursa bu konunun önemi daha iyi anlaşılır. İki farklı vakte ait namazı aynı vakitte kılmak olan cem meselesinde âlimler arafatta öğle ile ikindi namazlarını öğle namazı vaktinde, müzdelifede de akşam ve yatsı namazlarını yatsı vaktinde birlikte kılmanın sünnet olduğunda müttefiktirler. Çünkü veda haccı sırasında Hz Peygamberin uygulaması ve sözleri, namaz vakitlerini belirleyen ayet ve hadisleri tahsis edecek kuvvettedir. Ancak bu iki yer dışında iki namazı birlikte kılmanın caiz olduğu konusunda 6 görüş vardır:

1. Görüş: Cemin caiz olmasıdır.

³³⁴ Fahrettin Atar, “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri* s.33–34.

³³⁵ TDK *Türkçe Sözlük* TDK yay. Ankara 2005, s.356.

³³⁶ Erdoğan, s.70.

2. Görüş: cem sadece yolculuk süratli ve meşakkatli olduğu zaman caizdir. Bu İmam Mâlikin görüşüdür.
3. Görüş: Yolcu yol almak istediği zaman caizdir. Bu İmam Şafînin görüşüdür.
4. Görüş: Cem etmek mekruhtur.
5. Görüş: Cemi tehir caizdir, cemi takdim değildir.
6. Görüş: Arafat ve müzdelife dışında yolculuk sebebiyle cem hiçbir şekilde caiz değildir. Bu da ebu hanifenin görüşüdür.³³⁷

Hanefilerin Arafat ve Müzdelife dışında cem'i reddederken başlıca iki esasa dayandıkları görülmektedir. Bunlardan birincisi usûl-i fıkıh ile ilgilidir. Nitekim cem konusundaki hadisler ahad'dır, namaz vakitleri ise tevatüren sabit olmuştur. Bu nedenle ahad haberlerle mütevatır haberler tahsis edilemez. İkincisi; bu konudaki hadislerin mütevatır olarak sabit olan namaz vakitleriyle çatışmasını önlemek gayesiyle, cem'e dair hadisleri cem'i sûriye hamletmeleridir.³³⁸ Genel olarak alimlerin ihtilaflarının sebebi; cem'in cevazına dair hadislerden bir kısmının tefsirinde, bir kısmının sıhhatinde ve bu mes'elede kıyas etmenin cevazında ihtilâf etmeleridir. Çünkü bu hadislerin hepsi fiilî hadislerdir. Fiilî hadisler ise daha fazla ihtimal taşımaktadırlar.³³⁹

Tefsirinde ihtilâf ettikleri hadisler üç tane olup biri, *“Rasûlullah (s.a.s) zevalden önce yolculuğa çıktığı zaman öğle namazını ikindiye bırakır ve ikindi vakti iner de her iki namazı birlikte kılar. Zevalden sonra yolculuğa çıktığında ise öğle namazını kılar, sonra bineğine binerdi”*³⁴⁰ hadisidir.

İkincisi yine bu iki hadis kitabının İbn Ömer'den getirdikleri *“Rasûlullah (s.a.s) bir yolculukta acele gitmesi gerektiği zaman akşam namazını, yatsı namazı ile birlikte kılmak üzere yatsı vaktine bırakırdı”*³⁴¹ hadisidir.

Üçüncüsü, İmam Mâlik ile Müslim'in İbn Abbas'tan getirdikleri *“Rasul-i Ekrem (s.a.s) hiçbir yolculukta değilken ve hiçbir korku da yokken öğle ile ikindiye ve akşam ile yatsıyı birlikte kılar”*³⁴² hadisidir.

İki namazı birlikte kılmanın cevazını benimseyenler; bu hadisleri *“Peygamber Efendimiz(s.a.s) öğle namazını ikindi vaktine bırakır ve iki namazı birlikte kılar”*

³³⁷ M.Hayri Kırbaoğlu, *Namazların Birleştirilmesi*, Otto Yay.,(4.Baskı), İstanbul 2010, s.99.

³³⁸ Kırbaoğlu, s.13

³³⁹ İbn Rüşd, I,343

³⁴⁰ Müslim, Müsâfirîn, 46; Ebû Davud, Salât, 274; Nesâî, Mevâkit, 42.

³⁴¹ Buhârî, Taksîrû's-Salât, 18,6, no: 1091; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 6,5, no: 45.

³⁴² Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 6; Tirmizî, Salât, 26.

şeklinde tefsir etmişlerdir.

Hanefiler namazların birleştirildiği yolundaki hadisleri vakit bakımından değil, görünüşte birleştirme olduğunu kabul ederler. Bunu “yolcu, öğle namazını vaktin sonuna bırakır sonra bir yerde konaklar ve öğle namazını kılar sonra ikindinin vakti girene kadar bir süre bekler. Vaktin başında ikindi namazını kılar. Aynı şekilde akşam namazını vaktin sonunda, yatsı namazını da vaktin başında kılarak görünüşte fiilen iki namazı birleştirmiş olur” şeklinde yorumlamışlardır. Buna Nafiin rivayet ettiği şu hadisi delil olarak getirmişlerdir: “İbn Ömerle birlikte Mekkedden çıktık. Yolda ibn Ömer eşinin vefat haberini aldı. Güneş batıncaya kadar yürümeye devam etti. Kafile namaza çağırınca aldırış etmedi. Ufuktaki kızılığın kaybolma vakti yaklaşınca durdu. Akşam namazını kıldı. Sonra kızılık kayboluncaya kadar bekledi, yatsıyı kıldı. Sonra da “Rasulullah (sas) bir yolculuğa çıktığı zaman böyle yapardı” dedi”.³⁴³

Aslında bu meselenin dayandığı bir kural vardır. Şafiye göre öğle ve ikindi namazları arasında iki vaktin birbiri içine girmesi durumu(tedahül) vadır. İkindi vaktinde bir çocuk buluğa ererse veya bir kâfir Müslüman olursa, öğle namazını da kaza etmesi gerekir. Akşam ve yatsı namazları da böyledir. Hanefilere göre vakitler arasında tedahül olmayıp her birine ait ayrı bir vakit vardır.³⁴⁴

Cemin caiz olduğunu kabul edenler, cemi caiz kılan sebeplerden birinin yolculuk hali olduğunda ittifak etmişlerse de hazar halinde cem etmenin cevazı ile cemi caiz kılan yolculuğun şartlarında ihtilaf etmişlerdir.³⁴⁵

2.1.21.Uç Enlemlerde Namaz Vakitlerinin Tesbiti

Yerküremizi, mevsimlerin oluşumu ve gece/gündüzün değişimini temel alarak üç farklı bölüme ayırabiliriz.

Bunlardan ilki $\pm 23,5^\circ$ enlemleri arasında kalan ekvator kuşağıdır. Ekvator enlemi güneş ışınlarını yılda iki kez tam dik açı ile alır. (21 Mart ve 23 Eylül). Diğer günlerde ise dike yakın açı ile alır. Buna rağmen üzerinde gece ve gündüz süreleri her gün eşittir. Çünkü aydınlanma dairesi her zaman ekvator çizgisini iki eşit parçaya böler.³⁴⁶

³⁴³ Ebu Davud, Salât 274; Tirmizi sefer 4; Müslim Salatu'l-Musafirin 43.

³⁴⁴ Serahsi, I,268.

³⁴⁵ İbn Rüsd, I,348.

³⁴⁶ Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Erişim Tarihi: 10.06.2011. <http://tr.wikipedia.org/>

$\pm 66,5^\circ$ den büyük enlemlerdeki kutup bölgelerinde ise güneş yatay bir yörünge izler. Yaz ve kış ayları arasındaki gündüz/gece süreleri büyük farklılıklar gösterir. Hatta yılın bazı günlerinde güneş hiç doğmaz ya da batmaz. Bu nedenle kutup bölgelerinde günlük vakitlerin bazıları hatta bazen tamamı hiç oluşmaz.

Bu ikisi arasında kalan ve nüfusun çoğunluğunu barındıran bölgelerde ise, yaz ve kış dönemlerinde günler, enleme bağlı olarak uzayıp kısalır. Yüksek enlemlerde güneş daha yatay bir yörünge izlediğinden, günlerin uzayıp kısalması da daha belirgin olur. Bu ise yaz aylarında, özellikle yatsı ve imsak vakitlerinin birbirine yaklaşmasına, dolayısıyla yatsı namazının kılınabileceği sürenin kısalmasına yol açar.

Kuzeye yöneldikçe gün uzamakta (sarı yüzey), gece yani güneşin batmasıyla doğması arasındaki süre kısaltılmaktadır. Ayrıca buna ters orantılı olarak alacakaranlık bölgesi (mavi yüzey) genişlemekte, yani şafak (akşam/yatsı arası) ve fecir (imsak/güneş arası) süreleri uzamaktadır. Buna karşılık ise yatsının kılınabileceği yatsı/imsak arası (siyah yüzey) daralmakta ve belli bir enlemden sonra yok olmakta, yani şafakla fecir çakışmakta, henüz batı ufkunda şafak kaybolmadan, doğu ufkunda fecir zuhur etmekte, böylece yatsı vakti hiç gerçekleşmemektedir. Güneşin batmasını takip eden sürekli mavi bölgeyle (alacakaranlık) karakterize olan bu hal, Rusya'nın doğu kısmında açıkça görülmektedir. Kutup bölgesinde ise mavi yüzey de ortadan kalkar ve sürekli gündüz yaşanır. Buna göre imsak/yatsı dikey açısını $-17,5^\circ$ aldığımız durumda, 49° ve yukarı enlemlerde bazı yaz gecelerinde alacakaranlık devam edecek ve imsak/yatsı oluşmayacaktır.³⁴⁷

Beş vaktin gün içerisinde vuku bulmadığı yerlerde beş vakit namazın farz olup olmaması hususunda Fakihler arasında ihtilaf vardır. Örneğin, güneşin bazı yerlerde batıp hemen doğması hakkında Şemsüleimme el-Hulvani'den, fetva istendiğinde yatsı ve vitir namazlarının kaza edilmesi gerektiğine fetva vermiştir. Şeyhi Kebir Seyfeddin el-Bekali o namazların o tür yerlerde bulunanlara farz olmadığına bundan dolayı kaza gerekmeyeceğine fetva vermiştir. Onun bu fetvası Hulvani'ye ulaşınca bu zat beş vakit namazdan birini düşüren tekfir olunmaz mı? sorusunu sorar. Buna karşılık Şeyhi Kebir'in ona cevabı da kolları dirseklerinden veya ayakları topuklarından kesilmiş olan kişi hakkında abdestin farzlarından birini yerine getiremeyip onu yapmaması örneğinde olduğu gibi beş vaktin olmadığı yerlerde de vakti olmayan namazın kılınamayacağını

³⁴⁷ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

belirtir. Bunun üzerine Hulvani de bunu uygun görür ve bu konuda Şeyhi Kebir Bekali'ye muvafakat eder.³⁴⁸ Anlatılan bu olaya baktığımızda namazın sadece vakitle bağlantılı olan bir ibadet gibi anlaşılması kaçınılmazdır. Hâlbuki daha önce geçtiği üzere namazın birçok hikmeti vardır. Herhangi bir bölgede beş vakit gerçekleşmediği için gerçekleşmeyen vakitlerde namaz yoktur demek namazın espirisine de ters düşmektedir. Nitekim diyanet işleri başkanlığı da bu konuyu birkaç defa görüşmüş ve müzakereler sonucu bir takım sonuçlara ulaşmıştır.

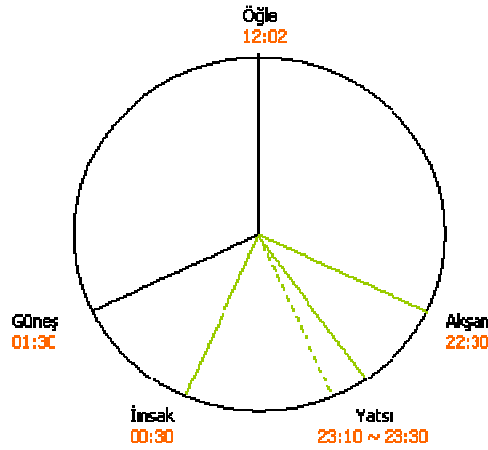
2.1.21.1.Yatsı/İmsak Aralığının Kısılması

Yukarıda açıkladığımız üzere, yaz aylarında kutup bölgesine yakın uç enlemlerde yatsı vakti hiç gerçekleşmemekte veya gerçekleşse bile hem çok geç saatte zuhur etmekte, hem de vakit çok dar olduğundan, teravîh ve sahura imkân kalmamaktadır. Özellikle 45°den büyük enlemlerde kendini hissettiren bu müşkül hakkında İslâm bilginleri tarafından herhangi bir görüş beyan edilmediğinden, söz konusu problemin çözümü amacıyla 1980 yılında Brüksel'de I. Avrupa İslâm Semineri düzenlenmiştir. Bu toplantıda, 45° ve yukarı enlemlerde, yılın her günü için, yatsı vaktinin takdirle belirlenmesine karar verilmiştir. Bu uygulamaya göre anılan enlemlerde akşam/yatsı aralığı, Mekke'deki akşam/yatsı süresine göre takdir edilecektir; yani yıl boyunca yatsı vakti, akşam vaktinin 80 dakika sonrası olarak kabul edilecektir. Ancak bu uygulamanın hiçbir dayanağı yoktur. Ayrıca diyanet işleri başkanlığının da belirttiği üzere namaz vakitleri 49° enleme kadar astronomik belirtilere göre tahakkuk etmektedir. Bu durum, takvimlerimizde yatsı namazı vaktinin, mevsimlere göre bazı bölgelerde yatsı namazının kuralına uygun olduğu ve amel edilebilir genişlikte bulunduğu halde hakiki vaktinden 17 -74 dakika daha önce gösterilmesine yol açmaktadır. Örneğin 1 Mayıs günü Hamburg'da yatsı vakti astronomik olarak 22:27'de olduğu halde, bu yöntemle göre 21:16'da yatsı ezanı okunmaktadır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, soruna çözüm bulma sadedinde Peygamber'imizin (sallallahu aleyhi vesellem) namaz vakitleriyle ilgili hadislerinin tamamını göz önünde bulundurarak yorumlamak gerektiğine karar vermiştir. Tanımlar bölümünde izah etmeye çalıştığımız üzere ilgili hadislerde, yatsı vaktinin şafağın kaybolması ile başladığı ve gecenin üçte biri (veya yarısı) geçinceye kadar kılınması gerektiği hükmü

³⁴⁸ Halebî, s. 83-84, 3. dipnot.

mevcuttur. Buna göre akşam şafağının gecenin üçte birinden sonra kaybolduğu uç enlemlerde, yatsı namazının başlangıcı (şafağın kaybolması) anında aslında yatsı namazının vakti sona ermiş bulunmaktadır; yani şafağın kaybolması beklendiğinde, hadisın baş tarafı ile amel edilirken, son tarafı ihmal edilmiş olmaktadır. İşte bu durumu göz önüne alan yeni yöntemde yatsı vakti gecenin üçte biriyle sınırlandırılmıştır. Şer'i olarak gecenin üçte birini hesaplamak için, güneşin batışıyla (akşam) fecrin doğuşu (imsak) arasındaki süre gece kabul edilerek üçe bölünüp güneşin batışına eklenmiştir (Şekil 1). Yatsının en geç vakti olarak kabul edilen bu vakitten önce gerçekleştiği sürece hakiki (astronomik) vakitle amel edilecek, yatsının hakiki vakti gecenin üçte birinden sonra gerçekleşiyor ise, gecenin üçte biri yatsı namazının vakti olarak esas alınacaktır. Şekil 1'de, şer'i gecenin tayini ve hadis ışığında bu gecenin ikiye (kesik çizgili) veya üçe bölünmesi gösterilmektedir.³⁴⁹

Şekil 1. Gecenin İkiye/Üçe Bölünmesi

İmsak vaktine ilişkin olarak, fecr-i sadık oluşumu gökyüzünde müşahade edilebildiği sürece buna itibar edilmesi uygundur. Bu nedenle Diyanet İşleri Bşk.lığı fecr-i sadık astronomik olarak hesaplanabiliyorsa bu vakti esas almış, vaktin hesaplanamadığı dönemlerde ise vaktin hesaplanabildiği en son güne ait vakti uygulama yoluna gitmiştir. Örneğin Oslo'da 23 Nisan ilâ 21 Ağustos günleri arasında imsak oluşmamakta; yani GDA -18°ye ulaşmamaktadır. Bu nedenle Diyanet Takvimlerinde bu günlere ait imsak vakti, vaktin olduğu en son gün olan 22 Nisan'daki imsak vaktidir. Güneşin nispeten yatay bir seyir izlediği uç enlemlerde (49° ve yukarısı), güneşin en düşük dikey açıya sahip olduğu astronomik geceyarısında güneş açısı çok yavaş

³⁴⁹ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

değiştüğinden, şafağın oluştuğunu gözlemlemek çok zordur. Örneğin 49° enlemde 21 Haziran günü geceyarısı -17,5° olan GDA, geceyarısından yarım saat sonra bile ancak 0,3° değişerek -17,2° olmaktadır. Daha yukarı enlemlerdeki açı değişimi daha da azdır. Bu nedenle geceyarısına çok yakın (astronomik) imsak vakitlerinin müşahade edilemeyeceğini değerlendirmekteyiz. Bu açıdan, en son oluşan vaktin kullanılması yerine imsak vaktinin astronomik geceyarısına en fazla yarım saat yaklaşmasına izin verilen bir yöntemin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Bu yöntemle göre imsak vaktinin hiç oluşmadığı veya geceyarısına çok yakın olduğu durumlarda imsak vakti olarak geceyarısının yarım saat sonrası esas alınacak ve yatsı vakti de buna göre takdir edilecektir. Diğer bir husus da yatsı ve imsak vaktinin hesaplanmasında kullanılacak dikey açının tayinidir. Bu açının yüksek tutulması durumunda hiç oluşmayan vakitler, daha düşük dikey açılar referans alındığında oluşmakta veya çok dar olan vakitler genişlemektedir. Örneğin yatsı için bu açının -17°den -15°ye alınması durumunda, Münih'te yatsının (teravih ve sahur) astronomik süresi 99 dakikadan 170 dakikaya uzamaktadır. Kırmızı şafağı esas alıp -10° kabul ettiğimizde ise 290 dakikaya yükselmektedir.³⁵⁰

2.1.21.2.Vakitlerin oluşmaması

İlâhî hitabın gereği bütün Müslümanlar, günde (24 saatte) 5 vakit namazı kılmakla mükelleftirler. Dünyada, bazı bölgelerde bazı vakitler tam olarak oluşmasa da, kutuplara yakın bölgelerde günlerce, hatta aylarca güneş doğmasa veya batmasa da bir gün 24 saattir ve tarih değişimi de buna göre olmaktadır. Bu sebeple, bir bölgede herhangi bir namazın vakti gerçekleşmiyorsa veya tam olarak belirlenemiyorsa, takdir yapılarak namazlar kılınır. Nitekim bu mesele, Efendimiz (sallallahu aleyhi vesellem) tarafından “Deccal hadisi” diye bilinen bir hadis ile izah edilmiştir. Bu hadiste Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi vesellem) , *“Deccal yeryüzünde 40 gün kalacaktır. Bu kırk günün bir günü bir yıl gibi, bir günü bir ay gibi, bir günü bir hafta gibi, diğer günleri ise normal günleriniz gibi olacaktır.”* deyince ashap, uzun günlerde bir günlük namazın yeterli olup olmadığını sormuşlar, bunun üzerine Hz. Peygamber *“Hayır bir günlük namaz yeterli değildir; namaz vakitlerini takdir edersiniz.”* buyurmuştur³⁵¹ Bu hadis, vakitlerin oluşmamasının namazı düşürmeyeceğini ve vakit oluşmayan bölge ve

³⁵⁰ Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr, 02.02.2011.

³⁵¹ Müslim, Kitabul-Fiten ve Eşrâtus-Sâat 20.

zamanlarda vakitlerin takdir edilerek namazın kılınması gerektiğini açıkça göstermektedir.³⁵²

15/06/2006 da Din İşleri Yüksek Kurulu, 15/06/2006 tarihinde Dr. Muzafer Şahin'in başkanlığında toplanarak namaz vakitlerinin oluşmadığı bölgeler ile yatsı namazı vaktinin geç olduğu bölgelerde namaz vakitlerinin tespiti konusunu görüşmüş ve yapılan müzakerelerden sonra kısaca şu sonuçlara ulaşılmıştır:

1. 66° - 90° enlemleri arasında kalan bölgelerde gündüz veya gecenin oluşmadığı (güneşin tamamen veya kısmen batmadığı/doğmadığı) dönemlerde, gündüz ve gecenin olduğu 64° enleminin esas alınarak en kısa gece veya gündüzün 3 saat kabul edilmesinin uygun olduğuna,

- Bu bölgelerde, gecenin oluşmadığı dönemlerde, güneşin batışından 1 saat sonra yatsı vaktinin, 2 saat sonra da imsakin başlamasının, Gecenin oluşup üç saatten fazla sürdüğü dönemlerde, vakit alameti belirlenemediği takdirde, güneşin batışı ile doğuşu arasındaki sürenin 1/3'i güneşin batışına eklenerek yatsı, 2/3'si eklenerek imsak vakitlerinin takdir edilmesinin, Uygun olduğuna, ancak imsak alameti açıkça görüldüğünde, ona uyularak amel edilmesi gerektiğine,

- Bu bölgelerde gündüzün oluşmayıp takdir edildiği dönemlerde ise, öğle namazının vakti için, takdir edilen gündüzün ortasına 4 dakika ilave edilmesi ve takdir edilen öğle ile akşam namazının ortası da ikindi namazının vakti olarak belirlenmesinin uygun olduğuna,

2. Gündüz ve gece oluşmakla birlikte, yatsı veya imsakin oluşmadığı veya akşam şafağının çok geç batıp fecrin erken zuhur ettiği bölgelerde ise, güneşin batışıyla fecrin doğuşu arasındaki süre üçe bölünüp güneşin batışına eklenerek yatsının en geç oluşma vaktinin hesaplanmasına, yatsının gerçek vakti bundan önce gerçekleştiği sürece hakiki vakitle amel edilmesinin, şafağın kaybolmasının gecenin üçte birinden sonra gerçekleşmesi halinde ise, gecenin üçte birinin yatsı namazının vakti olarak kabul edilmesinin uygun olduğuna, takvimlerin bu kriterler doğrultusunda hazırlanmasına, fecrin oluşmadığı dönemlerde, en son oluşan vaktin, tekrar fecir oluşuncaya kadar dondurulmasına,

3. İlmi verilere göre şafağın kaybolması/oluşması astronomik tandan daha düşük derecelerde olduğundan ve bunun tespit edilerek takvimlerde uygulanması halinde,

³⁵² Abdurrahman Özlem, www.cepmuvakkit.com.tr. 02.02.2011.

özellikle kuzey ülkelerinde önemli bir rahatlık meydana getireceğinden, yatsı ve imsak vakitlerinin hangi derecelerde oluştuğunun tespit edilmesine yönelik rasatlar yapılmasına,

4. Buna rağmen yatsının çok geç oluşup, çalışanların sıkıntıya düşmeleri durumunda akşam ile yatsı namazının akşam namazının vaktinde birleştirilerek kılınabileceğinin kendilerine bildirilmesi yararlı olacağına,

5. Hazırlanacak takvimlerin toplumda kabul görmesi, namazların cem'i konusunda halkın aydınlatılması ve uygulamada karşılaşılabilecek problemlerin tespiti ve çözümü amacıyla, özellikle yurtdışı personelimizin eğitimine yönelik seminerler düzenlenmesinin yararlı olacağına, Karar verildi.”³⁵³

Alınan bu kararların ardından uygulamada ortaya çıkan bir takım sıkıntıları bertaraf etmek için 10–11.06.2009 de bu konuyu görüşmek amacıyla din işleri yüksek kurulu yeniden bir araya gelerek daha önce alınan kararlarda kısmi değişiklik yoluna gitmiştir. 2009 yılında alınan bu karar aşağıda yer almaktadır:

a. 45. Enlemin ötesinde Yatsı namazı vakti hesaplanırken 31.05.2007 tarih ve 48 sayılı Din İşleri Yüksek Kurulu kararında belirtildiği şekilde şer’î gecenin(Güneşin batışı ile fecri sadık arasındaki sürenin) üçte biri ile yatsı vaktinin belirlenmeye devam edilmesine oybirliği ile, ancak;

b. 45. Enlemden sonra, Şer’î gecenin üçte birinin 1 saat 20 dakikadan sonraya kaldığı bölgelerde ve dönemlerde yatsı namazı vaktinin başlangıcının akşam namazı vaktinden itibaren 1 saat 20 dakikayı geçmeyecek şekilde takdir edilmesine oy çokluğu ile,

c. İmsak vaktinin, Mart-Eylül ayları arasında zaruret ve ihtiyaca binaen günün (a ve b maddeleri doğrultusunda) takdir edilmiş akşam-yatsı aralığına derece farkı dolayısıyla 10 dakika eklenerek bu sürenin güneşin doğuş saatinden çıkarılmak suretiyle takdirle belirlenmesine, takdire geçişin de tedrici olarak sağlanmasına oy birliği ile,

d. 62. Enlemin ötesinde 62. enlemin vakitlerinin kullanılmasına oy birliği ile karar verilmiştir.³⁵⁴

Alınan bu son kararlar doğrultusunda hareket edilmeye başlanmıştır. Yalnız şunu da belirtelim ki Sayın Abdulaziz Bayındır Hoca ekibiyle birlikte Tromso’da, 3 günlük bir inceleme sonucunda uç enlemlerde de namaz vakitlerinin oluştuğunu basın

³⁵³ www.diyaret.gov.tr 13.01.2011.

³⁵⁴ www.diyaret.gov.tr. 01.05.2011.

toplantısıyla duyurmuştur. İnceleme yapılan bölgede yatsı ve sabah namazı vakitlerinin açık bir şekilde gerçekleştiğini kaydeden Bayındır, şunları söylemiştir:

*“Beş vakit namaz, Türkiye’de hangi şartlara göre tespit ediliyorsa orada da tespit ediliyor. Dünyada ilk kez böyle bir incelemeyi gerçekleştirmiş bulunuyoruz. Karşılaştığımız sonuçlar çok mutluluk verici, çünkü gözlemlerimizle, Kur'an-ı Kerim’de belirtilenler tamamen örtüşüyor. Çalışmamızın amacı Tromso gibi özellikler taşıyan bölgelerin, takvim, internet ya da başka bölgelerin namaz saatlerinden bağımsız bir şekilde görülebilmesi ve Kur'an-ı Kerim’de bildirildiği gibi ortaya koymaktır”.*³⁵⁵

Bayındır Hoca daha sonra 29 Temmuzda yaptığı basın açıklamasında kutuplarda oruç ve namaz vakitlerini tespit etmek için güneşin sürekli ufku altında olduğu Ocak ayında ve güneşin hiç batmadığı Haziran ayında Norveç’in Tromso şehrine gittiklerini, kutup bölgesiyle ilgili güzel kriterleri belirlediklerini ve bunların kur'an ve sünnetle örtüştüğünü; ayrıca insanların günlük yaşayışlarını rahatça idame ettirmelerine olanak vereceğini belirtmiştir. Bayındır, Kur'an-ı Kerim’e göre gecenin akşam, uyku ve dinlenme bölümü olan gece ortası ile tan yerinin ağarmasından güneşin doğmasına kadar geçen süre olmak üzere 3 bölüme ayrıldığını aktararak, açıklamasına şöyle devam etmiştir:

“Kutuplarda gecelerin karanlık olmayabileceğini gösteren ya da beyaz gecelerin olabileceğini gösteren ayetler var. Mevcut namaz vakitleri anlayışında insanların dinlenmesine imkân verilmiyor. Örneğin Diyanet İşleri Başkanlığının 1 Ağustos’ta Tromso için ilan ettiği namaz vakitlerine göre, imsak saati 02.30, yatsı da 23.00’da oluyor. Bu süreler arasında 3,5 saatlik bir ara var. Bu aralıkta insanların dinlenmesi, yemek yemesi ve oruca başlaması mümkün değil. Ekvatorda yılın tamamında güneş dik açı yapıyor, gece ve gündüzün uzunluğu sürekli 12 saat oluyor. Kutuplarda güneş kutba hep paralel olduğu için orada da gece ile gündüzü 12 saat saymak gerekir. Gecenin 3 bölümden oluşması için 45 dereceden kutba doğru gündüzlerin sürekli kısalması gerekir. Buradaki ölçüler ekvatora geri dönüş gibi olmalıdır. Yani 50 derecede 40 derece enleminin, 60 derecede 30 derece enleminin, 70 derecede 20 derece enleminin, 80 derecede 10 derece enleminin, 90 derecede de ekvatorun vakitleri geçerli kılınmalıdır. Çalışmalarımız devam ediyor, ancak 1 Ağustos’ta Tromso’da uygulanması gereken oruç vakti imsak için 05.32, iftar için

³⁵⁵ Zaman Gazetesi 28.01.2011.

19.19. Böylece oruç tutulması gereken zaman yaklaşık 14 saat oluyor. Gece de dinlenmek için 10 saat kalıyor.”

Bayındır, şimdiye kadar yapılan takvim çalışmalarında gecenin dinlenmeye elverişli olarak değerlendirilmediğini savunarak, “Yaptığımız çalışmayla kutup bölgelerinde namaz kılmak ve oruç tutmak ızdırap olmaktan çıkıp zevke dönüşecek ve birçok insan oruç tutmak için yazın o bölgelere gidecektir” demiştir.³⁵⁶

Yapılan bu çalışmalar sonucunda uç enlemlerde namaz vakitlerinin netlik kazanmasını umut ediyoruz.

2.2.ORUÇTA VAKİT

2.2.1.Orucun Tanımı

Arapça “Savme” kökünden gelen savm kelimesi sözlükte “Bir şeyden kendini tutmak ve onu terk etmek”³⁵⁷ anlamına gelir. Bu kelimenin dilimizdeki karşılığı olan oruç aynı zamanda “İmsak vaktinden iftar vaktine kadar yemek, içmek ve cinsi münasebetten uzak durmak” demektir.³⁵⁸

2.2.2. Orucun Mahiyeti, Önemi ve Hikmeti

Oruç kitab, sünnet ve icma ile sabittir. Kur'an-ı Kerim'de “Ey müminler, sizden önceki ümmetlere olduğu gibi, günahlardan arınasınız diye, sayılı günler olarak oruç tutmak size de farz kılındı. İçinizden kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutar. Oruca dayanamayanların bir yoksulu doyuracak kadar fidye vermeleri gerekir. Kim gönüllü olarak bundan daha fazlasını verirse, bu onun için daha hayırlıdır. Ayrıca, eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Ramazan ayı ki, o ayda Kur'an, insanlara yol gösterici, doğru yolailetici, eğri ile doğruyu birbirinden ayredici olarak indirildi. İçinizden kim bu aya yetişirse onu oruçla geçirsin. Kim hasta ya da yolcu olursa tutmadığı günler sayısınca sonraki günlerde oruç tutsun. Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez. Bu sayılı günleri tamamlamanızı ve size doğru yolu gösterdi diye kendisini tekbir etmenizi (ululuğunu dile getirmenizi) ister, ola ki, O'na şükredersiniz.”³⁵⁹

³⁵⁶ Haber Yolcusu, (29.07.2011), Erişim Tarihi: 29.07.2011, <http://www.haberyolcusu.com>.

³⁵⁷ İbn Manzur, “Savm”, II,496.

³⁵⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.534.

³⁵⁹ 2.Bakara:183–185.

Ayette bazı durumlarda orucun erteleneceği veya fidye ile telafi edileceği şeklinde bir kolaylık sağlanırken diğer yandan “*eğer bilerseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır*” açıklamasıyla da zarara yol açmayacağı anlaşılan hallerde orucun büyük bir fırsat olduğu ve bunu kaçırmamak için ortaya konan iradenin büyük bir değer taşıdığı belirtilmektedir. Ayrıca insanın karşılaştığı birçok sıkıntının temelini, mideye bağlı isteklerin ve cinsel arzuların aşırılığını önleyememek oluşturur. Bu isteklerin dengede tutulabilmesi ve taşkınlık eğilimi gösterdiğinde frenlenebilmesi için bilinçaltının sürekli biçimde denetlenmesi gerekir. Bu ise ancak ciddi bir irade eğitimiyle mümkün olur. Oruç bu eğitimin sıkı bir disiplin içinde yürütülebilmesi için çok uygun bir psikolojik ortam meydana getirir; yanlış istekleri kırar, insanı sahip olduğu bedeni ve ruhi potansiyeli kendisine ve başkasına yararlı işlerde değerlendirmeye yönlendirir.³⁶⁰ Hayatın belirli bir döneminde bir defada tutulan bir oruçla iradeyi eğitmenin sağlanamayacağı açıktır. Dolayısıyla oruçta insan ömrünün en büyük zaman birimi olan yıl esas alınmış ve yılın belirli bir bölümünün oruçla geçirilmesi istenmiştir. Hadis-i şerifte “*Ramazan ayını, hilali görmedikçe veya sayıyı ikmal etmedikçe öne alıp başlatmayın.(Hilali görüp veya sayıyı tamamladıktan)sonra müteakip hilali görünceye veya sayıyı tamamlayıncaya kadar orucu tutun*”³⁶¹ buyrularak orucun vakti tayin edilmiştir. Kur’anı kerimde de orucun sayılı günlerde olduğu belirtilerek bu noktaya temas edilmiştir.

Oruç, güneş yılına göre değil kameri yıla göredir. Bu ikisi arasında bilindiği gibi ortalama onbir gün fark vardır. Tıpkı namazın günün her anında dünyada kılınması gibi oruç da her mevsimde tutulsun, müminler arasında uzun ve kısa sıcak ve soğuk günlerde eşitlik sağlansın diye Allah ve rasulü bu ibadetin kameri seneye göre yerine getirilmesini emretmişlerdir. Böyle olmasaydı, orucun farz kılındığı dönemde kuzey yarımkürede ramazan ayı yaz mevsimine rasladığı için her sene kuzey yarım kürede çok sıcak ve uzun günlerde oruç tutulurken, güney yarım kürede her sene kış mevsiminde ve en kısa günlerde bu ibadet yerine getirilirdi. Bu ise müminler arasında bölgelere göre ibadet konusunda bir adaletsizlik ve eşitsizlik doğururdu. Ancak bütün dünya milletlerine gönderilen İslam, dünyanın coğrafi durumunu dikkate alarak orucun her

³⁶⁰ İbrahim Kâfi Dönmez, “Oruç”, *DİA*, DİB Yay. İstanbul 2007, XXXIII,417.

³⁶¹ Ebu Davud, Savm 6.

dokuz yılda ayrı bir mevsimde tutulmasını ayarlamış ve ibadette de en güzel ve doyurucu eşitliği getirmiştir.³⁶²

2.2.3.Orucun Çeşitleri

Hanefilere göre oruçlar, farz, vâcib ve nâfile çeşitlerine ayrılır:

Farz olan oruçlar muayyen ve gayr-i muayyen olmak üzere iki türdür. Muayyen olan farz oruç Ramazan orucu iken gayr-i muayyen olan farz oruç ise, Kazaya kalan Ramazan orucu ile keffaret olarak tutulacak oruçlardır.

Vâcib olan oruçlar da Muayyen olan vacip oruç ve Gayr-i muayyen olan vacip oruç olmak üzere iki nevidir. Muayyen olan vacip oruç Muayyen bir günde tutulması nezredilmiş bulunan (adanmış olan) oruçtur. Gayr-i muayyen olan vacip oruç ise her hangi bir gün, herhangi bir hafta veya ay tutulmasına nezredilen oruçlardır.³⁶³

2.2.4.İslamda Orucun Farz Oluşu

İslamdan önce kureyşliler aşure günleri oruç tutarak Kabe'ye örtü giydirirlerdi. Hz Muhammed (sas) de o gün oruç tutardı. Efendimizin Medineye hicretinden sonra Yahudilerinde o gün oruç tuttuğunu gördü. Bunun sebebini sorunca Hz Musanın o gün firavunun elinden kurtulduğunu söylemeleri üzerine “O halde biz Hz Musaya uymaya daha layıgız” buyurdu. Nitekim Medine de de oruç tutarak ashabına da tutmalarını emretti. Hicretin ikinci yılı şaban ayının onunda ramazan orucu farz kılınınca³⁶⁴ aşure orucunu tutmak müstehab oldu. Hicretin onbirinci yılında insanlar Hz Peygamber (sas)e “Yahudiler o güne zaten çok saygı gösteriyorlar” deyince, Hz Peygamber(sas): “Gelecek yıl ayın onuncu günü yerine dokuzunda oruç tutacağım” buyurdu. Ama ne yazık ki, o sene vefat etti.³⁶⁵

Ramazan orucu bu ümmete farz kılındığında ashab-ı kiram akşam iftarından sonra uyumadan önce yer içer ve gerekirse cinsel yaklaşımda bulunurdu. Uyuduktan sonra fecir doğmadan önce uyansalar bile artık bir daha yiyip içemez ve cinsel ilişkide bulunamazlardı. Allah (cc) bunu hafifleterek: “*Oruç tuttuğunuz günlerin gecesi*

³⁶² Yıldırım, II,191–192.

³⁶³ Feteva-i Hindiyye, II,5.

³⁶⁴ Makdisi, IV,405.

³⁶⁵ Bütün bu olaylara Buhari, Müslim ve Ebu Davud'un oruçla ilgili bölümlerinde genişçe yer verilmiştir.

kadınlarınıza yaklaşmanız size helal kılındı”³⁶⁶ mealindeki ayeti indirdi.³⁶⁷

2.2.5.Orucun Zamani

Orucun zamanıyla ilgili meselelere gelince ramazan ayının ve imsak vaktinin ne zaman başlayacağı ve sona ereceği konularına temas etmek yerinde olacaktır:

2.2.5.1.Ramazan Ayının Sübutu

Kuranı kerimde “*Allah katında ayların sayısı 12’dir*” anlamındaki ayette geçen “Şehr” kelimesi arap dilinde ayın dünya etrafındaki bir tam turuna verilen isimdir. Bu anlamda kuranı kerimde bahsedilen 12 aylık süre kameri yıl dediğimiz ay senesidir. Böylece, oruç, hacc gibi belirli zamanlara tahsis edilen ibadetlerin zamanlarının tayini kameri yıl esasına göre yapılacak demektir.³⁶⁸

Âlimler kameri ayların bazen yirmidokuz, bazen de otuz gün sürdüğü noktasında ve Ramazan ayı başlayış ve bitişinin de ancak hilalin görülmesi ile tesbit edildiğinde müttefiktirler. Nitekim Peygamber (s.a.s) Efendimiz, “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz ve hilâli gördüğünüzde orucu bırakınız*”³⁶⁹ demiş ve bundan, ay yüzeyinin tamamen kararmasından sonra bir kenarından tekrar ışıklanmaya başlamasını kastetmiştir. Ancak bununla ilgili olarak iki konuda âlimler ihtilâf etmişlerdir. Bunlardan biri havanın kapallılığında ayın görülememesi durumu diğeri ise hilâl’in görülme vaktidir.³⁷⁰

2.2.5.1.1. Havanın Kapallılığında Ayın Görülememesi

Cumhur, “Eğer Ramazan’ın başında hava kapalı olursa ondan önceki Şaban ayı otuz gün sayılır ve otuzbirinci gün Ramazan’ın başlangıcı olur ve eğer sonunda kapalı olursa otuz gün tamamlanır” demiştir. Ibn Ömer ise “Eğer kapalı olan, aybaşının hilâli ise ertesi gün -ki buna şekk günü denilmektedir- oruç tutulur” demiştir. Selefden bazısının “Eğer hilâl kapalı olursa ay ve güneşin seyri ile hesaplamaya başvurulur” dediği rivayet olunmuştur. Bu, Tabiin’in büyüklerinden Mutarrif b. Şureyh’in görüşüdür. Ibn Şureyh de İmam Şafii’den “Ay dereceleri ve yıldızlar bilimi ile uğraşan kimse eğer

³⁶⁶ 2.Bakara: 187.

³⁶⁷ Yıldırım, II,190.

³⁶⁸ Hayreddin Karaman, *İslamın Işığında Günün Meseleleri*, I,127.

³⁶⁹ Müslim, Sıyam 2; Tirmizî, Savm 5.

³⁷⁰ İbn Rüşd, II,24.

yaptığı hesap neticesinde ona, eğer hava kapalı olmasaydı hilâl görülecekti diye kesin bir inanç hâsıl olursa bu inanca göre oruç tutar ve tuttuğu oruç yerindedir” dediğini bildirmektedir. Bu ihtilâfların sebebi Peygamber (s.a.s).Efendimiz'in: “*Hilâli gördüğünüzde oruç tutunuz ve hilâli gördüğünüzde orucu bırakınız. Şayet çevreniz kapalı olursa onu takdir ediniz*”³⁷¹ hadisindeki kapalıdır. Cumhur, “Onu takdir ediniz”, “Ramazan hilâli için önceki ayı otuz gün farzediniz, demektir” demiştir. Kimisi “Hilâl için takdir etmek hilâli hesapla bulmaktır” demiştir. Kimisi de “Bu sözün mânâsı Hilâlin yenilendiğini farzederek ertesi günü oruç tutunuz, demektir” demiştir ki bu - yukarıda söylediğimiz üzere- Ibn Ömer'in görüşüdür. Fakat bu mânâ ile lafız birbirinden oldukça uzaktır. Âlimlerin çoğunu yukarıdaki şekilde hadisi tefsir etmeğe sevk eden sebep İbn Abbas'ın sabit olan, “Şayet çevreniz kapalı olursa, Şaban'ı otuz (gün) olarak tamamlayınız” şeklindeki rivayetidir. Çünkü yukarıdaki rivayet her ne kadar kapalı ise de, bu rivayet açıktır. Kapalıyı açığa göre tefsir etmek ise bütün ulemanın ittifakı ile gereken bir yoldur. Zira usûl ulemasına göre müfesser ile mücmel rivayetler arasında hiçbir zaman çelişme olamaz. Kısacası, cumhurun görüşü -Allah bilir- hakikate daha yakındır.³⁷²

2.2.5.1.2. Hilâl'in Görülme Vakti

Hilalin görülme vaktiyle ilgili bir takım ihtilaflı konular bulunmaktadır. Şöyle ki; öğleden önce görülen ramazan hilali, ayın görüldüğü öğrenildiği zaman, ayı gördüklerini haber verenlerden bu haberin kabulü için kaç kişi olmaları gerektiği, memleketlerden herhangi birinde ramazan hilalinin görülmesinin diğer memleketlerdeki için de bağlayıcı olup olmaması ve ramazan hilalinin gözle görülmesinin şart olup olmaması noktasında âlimlerin farklı görüşleri vardır. Bunlara kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Âlimler, öğleden sonra görülen hilâlin ertesi gün için geçerli olacağı noktasında ittifak etmişlerdir. Fakat öğleden önce görülen hilal konusunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik, İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife'ye göre öğleden önce görülen hilal de akşamüzeri görülmüş gibi ertesi gün için geçerli olmaktadır. Ancak İmam Ebû Yûsuf, “*Eğer hilâl, öğleden önce görülürse geçen geceye, öğleden sonra görülürse gelecek geceye aittir*” demiştir. Bu ihtilâfın sebebi; deneme ile tesbiti

³⁷¹ Müslim, Sıyam 2; Tirmizî, Savm 5.

³⁷² İbn Rüşd, II,25.

mümkün olmayan bir şeyi deneyemeyip rivayetlere başvurmalarıdır. Bu hususta, Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den herhangi bir rivayet gelmemiştir. Ancak biri âmm, biri de müfesser olmak üzere Hz. Ömer'den iki eser gelmiştir ki kimisi âmm olan eseri, kimisi de müfesser olan eseri tercih etmiştir. Âmm olan eser, A'meş'in Ebû Vâil Şakîk b. Seleme'den rivayet ettiği eserdir. Şakîk şöyle söylemiştir: Biz Hanıkayn'da idik. Bize Hz. Ömer'den bir mektup geldi. Mektupta “Hilâllerin hepsi aynı ölçüde değildir, bazen büyük, bazen küçük olur. Gündüzün hilâli görürseniz -önceki gece onu gördüklerine dair iki kişi şahitlik etmedikçe- orucunuzu bozmayınız” diye yazılı idi. Hâss olan eser de Süfyan Sevrî'nin Şakîk'ten rivayet ettiği eserdir. Bunda da Hz. Ömer, “Bazı kimselerin öğleden sonra hilâli gördükleri için oruçlarını bozduklarını işitmişti. Bu hareketlerini doğru bulmayıp onlara: Hilâli gündüzün öğleden önce görürseniz yiyiniz, öğleden sonra görürseniz yemeyiniz diye mektup yazdı” denilmektedir.³⁷³

İhtilafların sebeplerinden biri de ayın görüldüğü öğrenildiği zamandır. Çünkü bu bilginin -his ve haber olmak üzere- iki yolu vardır. His yolu ile bilgi hâsıl olduğunda, Atâ b. Rebah'tan başka, bütün âlimler “Ramazan ayını bizzat gören kimse oruç tutmak zorundadır” demişlerdir. Atâ ise “Kendisi ile birlikte başkası da görmedikçe tutamaz” demiştir. Şevval hilâlini gören kimse hakkında da ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik, İmam Ebû Hanife ve İmam Ahmed, “Yiyemez” derken, İmam Şafii “Yer” demiştir. Hâlbuki bu ihtilâfın hiçbir mânâsı yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s) , oruç tutmayı da, orucu yemeyi de ayı görmeğe bağlamıştır. Görmek ise ancak his ile olur. Eğer haber yolu ile hâsıl olan bilgi halinde oruç tutmanın vücubunda icma bulunsaydı, haber halinde oruç tutmanın vücubu uzak bir hüküm olurdu. Zira hadisin zahirine uygun değildir. Ramazan ve Şevval hilâlleri arasında ayırım yapmalarının sebebi ise, fesat ve yalancılığa meydan vermeme düşüncesidir. Çünkü bazı kimseler, ayı görmedikleri halde -yiyip içebilmek için- gördüklerini uydurabilirler. Bunun içindir ki İmam Şafii: “Eğer kişi uydurulmuş olmaktan şüphe ederse Bayram namazını kılar, fakat yemek içmekten sakınır” demiştir.³⁷⁴

Bilginin ikinci yolu olan habere gelince: Âlimler, ayı gördüklerini haber verenlerden bu haberin kabulü için bunların kaç kişi ve nasıl olmaları şarttır, diye ihtilâf etmişlerdir. Şöyle ki;

Şafiilere göre gökyüzü açık olsun kapalı olsun adil bir kimsenin görmesiyle

³⁷³ İbn Rüşd, II,26–27.

³⁷⁴ İbn Rüşd, II,27.

ramazan sabit olur. Hanbelîlere göre adil bir mükellefin ramazan hilalini gördüğünü bildirmesi gerekir. Hanefilere göre eğer gökyüzü kapalı ise bir kişinin hilali görmesi, gökyüzü açık ise kalabalık bir cemaatin görmesi gerekir. Malikiler hilali görmeyi üç kısma ayırır. Birincisi iki adil kimsenin görmesi, ikincisi büyük bir cemaatin görmesi. Bu iki surette ramazan sabit olur üçüncüsü bir kişinin görmesi. Bu durumda da ramazan sadece hilali gören ile onu tasdik eden hakkında sabit olur.³⁷⁵

Memleketlerden herhangi birinde ramazan hilalinin görülmesinin diğer memleketlerdeki için de bağlayıcı olup olmaması noktasında da ihtilaflar bulunmaktadır. Bu konu fıkıh literatüründe Kameri ayların başlangıcının, ülke farklılığı itibariyle değişiklik arzemesi olarak bilinen *İhtilaf-ı Metali* olarak ifade edilmektedir. Cumhura göre “*İhtilaf-ı Metali’ a itibar yoktur*” bazılarına göre ise itibar edilir. Şöyleki bir şehir halkı ayı görerek otuz gün ramazan orucunu tutsa diğer bir şehir halkı da ayı görerek yirmidokuz gün oruç tutsa ve iki şehir arası da yakın olup her ikisinde de hilal aynı zamanda doğsa, yirmidokuz gün tutanlara bir gün oruç kaza etmesi gerekir. Fakat şehirler birbirine uzak olursa böyle bir kaza orucu söz konusu olmaz.³⁷⁶

Ramazan hilalini gözle görmekle ilgili ihtilafa gelince sözü edilen hadislere baktığımız zaman rü’yet kelimesinin “*gözle görmek*” veya gözle görmüş gibi kesin bilgi ifade eden “*Hesapla tesbit*” anlamını içine alıp almadığı konusudur. Fıkıh kitaplarına baktığımızda genel olarak muvakkit ve müneccimlerin hesaplarına itibar edilmemesi gerektiği konusunda yaygın bir görüş vardır. Ancak bunun o dönemlerde henüz gelişmemiş olan ve biraz da mitoloji ve efsanelerle karışık bir halde bulunan astroloji ile iştigal eden müneccimler hakkında olduğunu söyleyebiliriz. Günümüze baktığımızda son derece gelişmiş bulunan tekniğin de yardımcı olduğu astronominin çok basit bir alfabesi mesabesindeki ay hesaplarının kesinliği konusunda tereddüte düşmek yersizdir. Öyle ki Hanefi ve Şafii fakihlerinden bazıları muvakkit ve müneccimlerin kesinlik ifade eden hesaplarına itimad edilebileceğine kail olmuşlar ve bizzat kendileri onlara itimad ederek gerektiğinde bizzat müracaatlarda bulunmuşlardır.³⁷⁷

³⁷⁵ İbn Hacer Askalani, *Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neş., İstanbul ts, II, 415; Ceziri, (Terc.: Hasan Ege), II,11-13; Ayrıca bkz. İbn Rüşd, II,27-29.

³⁷⁶ İbn Hacer, II,415-416.

³⁷⁷ Karaman, I,128.

2.2.5.1.3.Şevval Hilalinin Görülmesi

Ramazanın yirmi dokuzunda, şevvalin hilâli gözetlenir. Şevval hilâlini bir kişinin görmesine itibar edilmez. İbâdetle ihtiyat kabul edilir. Şayet, bu durumda iftar edilirse, kefareti değil kaza gerekir. Hava kapalı olduğu zamanda da, şevval hilâlinin görülmesi hususunda bir kişinin şahidliği kabul edilmez. Ancak, iki erkeğin veya bir erkekle iki kadının şehâdeti kabul edilir. Ayrıca, bu hususta hem hürriyet ve hem de şehâdet lafzı şarttır. Vali veya hâkim bulunmayan bir belde; karanlık ve bulutlu bir havada, iki kişi şevval hilâlini gördüklerini söyleseler, buradaki insanların iftar etmelerinde bir sakınca yoktur. Bir kişinin şehâdetiyle oruç tutanlar, oruçlarını otuz güne tamamladıkları halde, ayı görmemiş olurlarsa, iftar etmezler. Hasan'ın Ebû Hanîfe (ra)'dan rivayet ettiğine göre, böyle yapmak İhtiyata uygundur. İmâm Muhammed (ra)'a göre ise, bu kimseler iftar ederler. Bu ihtilâf, şevval ayının hilâli, hava açık olduğu halde görülmediği zamandır. Fakat hava kapalı olur da hilâl görülmezse, o kimselerin İftar edecekleri hususunda ihtilâf yoktur.” demiştir. Kapalı havada, iki şahit ramazan hilâline şahitlik etse ve hâkim de şehâdetlerini kabul etmiş bulunsa; otuz gün oruç tutulduğu halde şevval hilâli görülmese, eğer hava bulutlu ise, ittifakla ertesi gün iftar edilir. Bu durumda hava açık olsa bile yine iftar edilir. Şahitler şaban ayının yirmidokuzunda ramazan hilâlini gördüklerine şahitlik edip : “Sizin oruca başlamanızdan bir gün önce hilâli gördük.” deseler; eğer bu şahitler aynı şehirde bulunuyorlarsa, onların bu şahitliklerini kabul etmemek uygun olur. Çünkü bunlar, hesabı terk etmişlerdir. Ancak, bu şahıslar uzak bir yerden gelmiş iseler, töhmetin kaldırılmış olmasından dolayı şahitlikleri caiz olur.³⁷⁸

2.2.6.İmsak Vakti

*Orucu bozucu şeylerden uzak durmak*³⁷⁹ şeklinde açıklanan imsak vaktinin başlangıcı konusunda ihtilaf edilirken, sonu hakkında “*Sonra orucu geceye kadar tamamlayınız*”³⁸⁰ buyruğu gereği güneşin kaybolduğu zaman olarak âlimler ittifak etmişlerdir.³⁸¹

İlk dönemlerde oruç, kişi yatsı namazını kıldığı veya uyuduğu andan itibaren

³⁷⁸ Feteva-i Hindiyye, II,18–20.

³⁷⁹ Erdoğan, “İmsak”, s.249.

³⁸⁰ 2.Bakara:188.

³⁸¹ İbn Rüşd, II,30.

başlamaktaydı. Daha sonra Allah (cc) bu ümmete işi hafifletti. “*Sabahın beyaz ipliği(aydınlığı), siyah ipliğinden(karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiye için*”³⁸² ayeti ile orucun başlama vaktini fecrin doğuş anı yaptı.³⁸³

Cumhur, “İmsak vakti tan yerinin ağarması ile başlar derken, kimisi de İmsak vaktinin başlangıcını, “bunu takibeden kızılığın çıkması” şeklinde yorumlamıştır. Bu ihtilafın en büyük nedeni fecr kelimesinin her iki anlama gelmesidir. Tan yerinin ağarmaya başlamasını imsak vaktinin başlangıcı olarak kabul etmek ihtiyata daha uygundur. Ancak imsak vaktinin tan yerinin ağarmasıyla mı, yoksa tan yerinin ağardığının anlaşılmasıyla mı başlayacağı konusunda ihtilâf edilmiştir. Bazıları tan yerinin ağarmasını kabul ederken bazıları da tan yerine bakan kimsenin bunu ayırt etmesiyle başlayacağını söylemişlerdir. Bu ihtilâfın sonucu şudur: Birinci görüşe göre, tan yerinin ağarmadığını sanarak yiye bir kimse, sonradan ağardığını öğrense, ona kaza gerekmezken diğer görüşe göre kaza gerekir. Bu ihtilâfın sebebi “*Tan yerinde gündüzün beyaz ipliği gecenin siyah ipliğinden tarafınızdan ayırt edilinceye kadar yiyip içiniz*”³⁸⁴ mealindeki ayet-i kerime, “*Siz bunu ayırt edinceye kadar yiyip içiniz*” demek midir, yoksa “*Onu ayırt edebileceğiniz duruma gelinceye kadar yiyip içiniz*” demek midir diye ihtilâf etmeleridir. Çünkü Araplar mecaz olarak şeyin yerine, bazan şeyin neticesini kullanmaktadırlar. Nitekim tan yerinin ağarmasının neticesi onun ayırtilmesidir. Şu halde bu ihtilâfa yol açan, âyet-i kerime'de geçen ve “*Tarafınızdan*” diye tercüme edilen “*Leküm*” kelimesidir. Çünkü bazen tan yeri ağarır da bu ağarma tarafımızdan ayırt edilmeyebilir, yani biz onu fark etmemiş olabiliriz bu durumda yediğimiz zaman o günü kaza etmemiz gerekir mi gerekmez mi sorusu ortaya çıkar. Lafzın zahirine bakılırsa imsakın başlangıcını farketmediğimizden dolayı kaza gerekmez. İmsak vaktinin sonu olan güneşin batışına ve şeriatte tayin edilen başka vakitlere kıyas edilirse kaza etmek gerekir. Çünkü bütün vakitlerde şeran muteber olan şart, vaktin girip çıktığının bilinmesi değil, gerçekte vaktin girip çıkmasıdır.³⁸⁵

Sayın Abdulaziz Bayındır, eskiden çıplak gözle bakılıp ufuk boyunca ışığın yoğunlaştığı görülünce yemeye ve içmeye son verilirken sonraki dönemlerde gözlemin yerini hatalı takvimlerin alması nedeniyle Türkiye’de en az 40 dakika fazla oruç

³⁸² 2.Bakara:187.

³⁸³ Serahsi, III,78.

³⁸⁴ 2.Bakara:187.

³⁸⁵ Feteva-i Hindiyye, II,6; İbn Rüşd, II,30–31.

tutturulduğunu iddia etmektedir. Takvimlerdeki hatanın sebebinin ise Güneşin doğuşundan önceki beş ayrı tan arasında yapılan yanlış seçim olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir.³⁸⁶

İmsak vaktinin bitişi olan güneşin batması konusuna gelince güneşin batıp batmaması noktasında tereddüt varsa iftar edilmez. Kişi güneş batmadan evvel orucunu bilerek açarsa o kişiye hem kaza hem kefaret gerekir. Ancak güneş battığını sanarak orucunu bozarsa sadece o günün kazası gerekir.³⁸⁷

Adetli bir kadının, ramazanda gündüzün bir vakti temizlense o günün geri kalan bölümünde -günün başlangıcında oruç tutma ehliyeti olmadığı için- oruç tutması geçerli olmaz. Hanefilere göre böyle bir kadın günün geri kalan kısmında yeme içmeyi bırakmalıdır. Şafii ise gün nasıl başladıysa öyle devam eder diyerek günün geri kalan kısmında da yeme içmeye devam edebilir şeklinde düşünür. Çünkü oruç tutmanın farz olması gibi aynı günde imsakin(yeme içmeyi bırakmanın) farz olması bölünme kabul etmez. Buna göre Şafiiler, gün ortasında çocuk balığ olsa kâfir Müslüman olsa hasta iyileşse vs günün kalan kısmında bu kişilerin imsak yapmaları gerekmez şeklinde düşünürler.

2.2.7.Oruç Tutmanın Mendup Ve Yasak Olduğu Günler

Orucun birinci rüknü olan oruç tutma zamanını -oruç tutulması teşvik edilen, oruç tutulması yasaklanan ve ne teşvik, ne de yasaklanan günler olmak üzere- üç kısma ayırabiliriz. Bu vakitlerin bir kısmında âlimler ihtilaf ederken bir kısmında ittifak etmişlerdir.

Oruç tutulmasının teşvik edildiğinde ittifak edilen gün, aşure günüdür. Ancak aşure günü, Muharrem ayının dokuzuncu günü mü, yoksa onuncu günü mü diye ihtilâf edilmiştir. Bu ihtilâfın sebebi, bu husustaki hadislerin çeşitli olmasıdır. Müslim “*İbn Abbas: 'Muharrem hilalini gördüğünüz zaman dokuzuncu günün sabahını say' dedi. Kendisine: Rasûlullah (s.a.s) Aşure orucunu öyle mi tutardı? diye sordum. Evet dedi*”³⁸⁸ mealinde bir hadis rivayet etmektedir. Peygamber (s.a.s) Efendimiz'in aşure günü oruç tuttuğu ve tutulmasını emrettiği zaman kendisine, “*Bugün Yahudi ve Hristiyanlar tarafından kutsal sayılan bir gündür*” diye söylendiği ve kendisinin, “*Gelecek yıl -Allah*

³⁸⁶ Bkz. Süleymaniye Vakfı,(29.09.2009), Erişim Tarihi:02.07.2011, www.suleymaniyevakfi.org .

³⁸⁷ Serahsi, III,81; Feteva-i Hindiyeye, II,8.

³⁸⁸ Müslim, Sıyâm 13,20, no: 1133.

dilerse- dokuzuncu günü tutacağız”³⁸⁹ diye buyurduğu ve fakat gelecek yıla ömrünün vefa etmediği yolunda da bir hadis rivayet olunmuştur.³⁹⁰

İhtilâf edilen günler ise, arefe günü Şevval ayından altı gün ve her ayın onüç, ondört ve onbeşinci günleridir.

Arefe gününden (Zilhicce ayının dokuzuncu günü) önceki sekiz gün hacılara da hacı olmayanlara da sünnet iken hacıların dua etmeye takatlerinin bulunması için Arefe gününün orucu yalnızca hacı olmayanlara sünnettir. Arefe günü hacıların oruç tutup tutmaması mezhepler arasında az çok ihtilaflıdır şöyleki; Hanbelîlere göre hacı arafatta vakfeye gece duracaksa, oruç tutması mendup gündüz duracaksa mekruhtur. Hanefilere göre hacının zayıf düşmesine sebebiyet verecekse arefe ve tevriye(zilhicce ayının sekizi) günü oruç tutmak mekruhtur. Malikilere göre, tevriye ve arefe günü oruç tutmak mekruhtur. Şafiilere göre, hacı Mekke'de oturuyor da gündüzün arafata gitmişse arefe günü oruç tutması uygun olmaz, geceleyin giderse oruç tutması caizdir. Fakat hacı Mekke'de değil de misafir olursa onun için oruç tutmaması sünnettir.³⁹¹

Şevvalin altı günü hakkındaki ihtilâfa gelince, her ne kadar Peygamber (s.a.s) Efendimizin, “*Kim Ramazan orucunu tuttuktan sonra arkasında Şevval ayından da altı gün tutarsa, bütün yılı oruç tutmuş gibi (sevap kazanmış) olur*”³⁹² diye buyurduğu sabit olmuşsa da İmam Mâlik, ya halkın Ramazan'dan olmayan günleri de Ramazan'dan saymasından korktuğu ya da belki bu hadisi işitmediği veyahut sahih bulmadığı için bu altı gün oruç tutmayı mekruh görmüştür, Hanefilere göre bu orucun haftada iki gün olmak suretiyle dağınık tutulması müstehabtır.³⁹³

Eyyâm-ı bîyz'da (her kameri ayın dolunayla aydınlık olan 13,14 ve 15. günleri)³⁹⁴ oruç tutmak müstehaptır.³⁹⁵ Nitekim Abdullah İbnu Katade, babası(ra)ndan rivayetle “*Rasulullah(sas), bize eyyam-ı bîyzde yani ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmamızı emrederdi ve bunlar yıl orucu vaziyetindedir*”³⁹⁶ derdi. Ancak imam Mâlik, ayın onüç, ondört ve onbeşinci günlerinde oruç tutmayı, cahiller bu

³⁸⁹ Müslim, Sıyâm 13,20, no: 1134.

³⁹⁰ Şîrâzî, Ebu İshak, *el-Mühezzebe*, Darü'l Kalem, Dımeşk 1992, I,344; İbn Rüşd, II,61.

³⁹¹ İbn Hacer, II,453.

³⁹² Tirmizi, Savm 53; Müslim, Sıyâm 204 no: 1134.

³⁹³ İbn Hacer, II,454; İbn Rüşd, II,61.

³⁹⁴ Mehmed Erdoğan, s.132.

³⁹⁵ Şîrâzî, *el-Mühezzebe*, II,627; Feteva-i Hindiyeye, II,29.

³⁹⁶ Ebu Davud, Savm 68(2449).

günlerin orucunu vacib görecekları endişesi ile mekruh saymıştır.³⁹⁷

Peygamberimiz(sas) Pazartesi Perşembe günleri oruç tutmuştur. Nitekim efendimiz(sas) “*Ameller Allaha (cc)pazartesi ve Perşembe günleri arz edilir. Ben amelimin oruçlu olduğum halde arzedilmesini severim*”³⁹⁸ buyurarak bizi de teşvik etmiştir.

Davud orucu olarak bilinen gün aşırı tutulan oruca gelince peygamberimiz(sas) Abdullah b. Amr b. As'ın çok oruç tuttuğunu haber alınca ona, “*Her aydan sana üç gün yetmiyor mu?*” diye söylemiş ve fakat Abdullah 'Ya Rasâlallah, gücüm ondan fazlasına yeter' deyince, “*Öyle ise beş gün olsun*”, demiş ve fakat Abdullah'ın, “*Gücüm ondanda fazlasına yeter*” demesi üzerine, “*Öyle ise yedi*”, “*Öyle ise dokuz*”, “*öyle ise on bir gün olsun*” demiş ve her defasında ‘gücüm ondan fazlasına yeter’ diyen Abdullah yine de ‘Gücüm ondan fazlasına yeter’ deyince: “*Öyle ise Dâvûd (a.s.)'un orucunu tut, onun orucu yılın yarısı idi, bir gün tutar, bir gün tutmazdı*”³⁹⁹ buyurmuştur.

Recep ve şaban aylarında oruç tutmak müstehaptır. Nitekim ümmü Seleme “*Ben Rasulullahın(sav) şaban ve ramazan dışında iki ayı peşpeşe tam olarak oruçla geçirdiğini görmedim*” demiştir.⁴⁰⁰

Oruç tutulması yasaklanan günlere gelince; Yasaklandığında ittifak bulunan günler, Ramazan bayramı ile Kurban bayramının birinci günüdür. Çünkü bu iki günde oruç tutmanın yasaklandığı sabittir. Teşrik günleri oruç tutmanın haram veya mekruh olduğunu kabul edenler vardır. Bu ihtilâfın sebebi, “*Teşrik günleri yiyip-içme günleridir*”⁴⁰¹ hadisinin, bu günler yiyip içme günleri olduğu için bu günlerde oruç tutulamaz demek midir, yoksa bu günlerde yiyip içmek oruç tutmaktan evlâdır demek midir diye tereddüt edilmesidir. Hadisi vücuba hamledenler Teşrik günlerinde oruç tutmak haramdır derken; mendubluğa hamledenler ise mekruhtur demişlerdir. Hadisin vücuba hamledilmesi asıl olduğu halde bunu mendubluğa hamledenler ‘Eğer vücuba hamledilirse, Ebû Said el-Hudrî'nin “Peygamber (s.a.s) Efendimiz'den, “*İki günde oruç tutmak caiz olmaz: Fıtır(Ramazan bayramının birinci günü) ve nahr günü*”

³⁹⁷ İbn Rüşd, II,64.

³⁹⁸ Tirmizi, Savm 44(747).

³⁹⁹ Buhârî, Sıyâm 30,59, no: 1980.

⁴⁰⁰ Tirmizi, Savm 37(736).

⁴⁰¹ Müslim, Sıyam 144(1141).

buyurduğunu işittim” ⁴⁰² hadisiyle çatışmış olacaktır demişlerdir. Çünkü bu hadisle diğer günlerde oruç tutmak sahihtir şeklinde anlaşılmakta, eğer bu iki günden başka da orucu caiz olmayan günler olsaydı yalnız bu iki günü Rasulullahın zikretmesinin anlamı olmazdı demişlerdir.⁴⁰³

Şekk gününe gelince: Eğer kişi şaban ayının tamamını oruçlu geçirmişse veya daha önceden tutageldiği periyodik oruç günlerinden biri şekk gününe tesadüf etmişse oruç tutabilir ancak böyle bir durum söz konusu değilse tutmamalıdır. Ebu Yusuftan rivayet edilen görüşe göre o günde müftü ve yakın adamları oruç tutarlar. Ama halka da, ramazan hilalinin tesbit edileceği ihtimaline binaen, zeval öncesine kadar oruçlu gibi beklemelerini söyler. Zevalden sonra ise artık oruç tutulmaz. Müftünün kendisi artık kerahet kapsamından çıkacak şekilde oruç tutabilir ancak halk için durum böyle değildir.⁴⁰⁴

Cuma günü oruç tutmak caiz değildir. Cuma günü oruç tutulacaksa bir önceki veya bir sonraki günle Cuma günü birlikte oruç tutulmalıdır.⁴⁰⁵ Rasulullah(sav): “*Cuma gecesini diğer geceler arasında gece namazına tahsis etmeyin, Cuma gününü de diğer günler arasında oruç günü olarak tayin etmeyin, ancak birinizin tutmakta olduğu oruç arasına denk gelirse o hariç*”⁴⁰⁶ buyurmuştur.

Cumartesi günü hakkındaki ihtilâfın sebebi de, “*Cumartesi günü, size farz kılınan oruçtan başka bir oruç tutmayınız*”⁴⁰⁷ diye rivayet olunan hadisin sıhhatinde ihtilâf edilmesidir. Bu hadisi Ebû Dâvûd kaydetmektedir. “*Bu hadis, “Peygamber (s.a.s) bir Cum'a günü Cüveyriyye binti Hars'a uğrayıp onu oruçlu buldu ve kendisine: Dün de oruç tutmuş muydun? diye sordu. Cüveyriye hayır dedi. Peygamber (s.a.s): Yarın da tutacak mısın? diye sordu ve Cüveyriye yine de: Hayır deyince Öyle ise orucunu boz, dedi*”⁴⁰⁸ hadisi ile nesholunmuştur” derler.⁴⁰⁹

İçinde, Allah'ın oruç tutulmasını nehyettiği günlerin bulunması sebebiyle bütün seneyi oruçlu geçirmek de yasaktır. Çünkü Rasûlullah sallallahu aleyhi ve selem

⁴⁰² Ebu Davud, Savm 48.

⁴⁰³ İbn Rüşd, II,63.

⁴⁰⁴ El-Mavsili, I,264.

⁴⁰⁵ Şîrâzî, I,346.

⁴⁰⁶ Müslim, Sıyam 147–148.

⁴⁰⁷ Ebu Davud, Savm 51.

⁴⁰⁸ Buhârî, Savm, 30,63.

⁴⁰⁹ İbn Rüşd, II,65.

şöyle buyurmuştur: “Devamlı oruç tutanın orucu yoktur.”⁴¹⁰ Eğer bayram günleri ve teşrik günlerinde orucunu bozar da kalan günlerde oruç tutarsa, tutmaya gücü yettiği takdirde kerahat kalkar. Tirmizi şöyle demiştir: “İlim ehlinden bir kısmı, kişinin ramazan, kurban ve teşrik günlerinde iftar etmeden bütün sene oruç tutmasını kerih gördüler. Eğer bu günlerde iftar ederse kerahat sınırından çıkmış ve bütün seneyi oruç tutmamış sayılır.”⁴¹¹

Şaban'ın ikinci yarısında oruç tutmaya gelince: Kimisi, 'Mekruhtur' kimisi, 'Caizdir' demiştir. 'Mekruhtur' diyenler, Peygamber (s.a.s) den, “Şaban'ın yarısından sonra, Ramazan gelinceye kadar artık oruç yoktur”⁴¹² diye rivayet olunan hadise bakmışlardır. Caizdir diyenler ise, Ümmü Seleme'nin “Rasûlullah (s.a.s)'ın Şaban ve Ramazan'dan başka iki ay üst üste oruç tuttuğunu görmedim”⁴¹³ hadisine dayanmışlardır.

2.2.8.Oruca Niyetin Zamanı

Her türlü oruç için mümkün oldukça, sabah vakti girmeden önce veya geceden niyet etmek en faziletli olanıdır. Çünkü bu suretle hem mezheplerin bu konudaki ihtilaflarının dışında kalınmış hemde niyet ibadetin başlama vaktiyle aynı zamana getirilmiş olur. Nitekim niyetin hangi vakitte yapılacağı konusu mezhepler arasında ihtilaflı olduğu gibi, niyetin vakti açısından oruç türleri arasında da fark gözetilmektedir.⁴¹⁴

Ramazan orucuna niyetin vakti Ebu Hanife hariç diğer üç imama göre güneşin batmasından fecr-i sadık vaktine kadardır. Ebu Hanife'ye göre gece niyet etmek caizdir. Ancak kişi eğer gece niyet etmemişse zeval vaktine kadar niyet edebilir. Muayyen nezirlerde de durum bu şekildedir. Bu görüşlerin ilkinde teşdid ikincisinde tahfif vardır. Üç imamın görüşünü benimseyerek ihtiyatlı davranmış olurken Ebu Hanife'nin görüşünü benimseyerek de diğer şeri amellere kıyas etmiş oluruz. Çünkü niyetin yeri, istisnalar hariç ibadetlerin başlangıçlarıdır. İkinci görüşün delili ise gündüzün çoğu geçmediyse, nafile oruçta olduğu gibi oruç esnasında niyet ile iktifa etmektir. Bu görüşe

⁴¹⁰ Nesai, Savm 71.

⁴¹¹ Seyyid Sabık, *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*, (Terc.: Ahmed Sarıoğlu), Pınar Yay., İstanbul ts., II,28.

⁴¹² Ebu Davud, Savm 12.

⁴¹³ Tirmizi, Savm, 37(736).

⁴¹⁴ Komisyon, *DİB İlmihal İman ve İbadetler*, DİB Yay., Ankara 2006, I,399.

göre niyete burada fecirden önce vacib değil müstehab deyip orucun sıhhatine değil kemaline tesir eder şeklindedir.⁴¹⁵

Nafile oruca niyetin zamanına gelince İmam Mâlik dışındaki üç imama göre zevalden önce yapılabilir. İmam Mâlik nafile oruç da olsa zevalde niyet edilmez şeklinde düşünür. Üç imamın delili şeriatın sahibinden nafileler hususunda gösterdiği toleransa ait bildirilmiş olana ittibadır. İmam Mâlikin delili ise kişi nafilelerde de farz gibi ihtiyatlı olmalıdır. Nitekim İmam Mâlik, peygamber(sas) “*Fecrin doğuşundan önce oruca azmetmeyen(niyet etmeyen) orucu yoktur*”⁴¹⁶ buyruğuna dayanarak oruç kelimesinin yalnız kullanıldığı için nafileyi de içine alır görüşünü benimser.⁴¹⁷

Bu ihtilafların sebebini birbiriyle tearuz eden rivayetler olarak açıklayabiliriz. Nitekim “*Fecrin doğuşundan önce oruca azmetmeyen(niyet etmeyen) orucu yoktur*”⁴¹⁸ buyruğuna karşılık Hz Aışeden nakledilen şu olay bulunmaktadır: “*Birgün Rasulullah(sas) eve gelip’ sizde yiyecek bir şey var mı?’ diye sordu; ‘Hiçbirşey yoktur’ dedim. Bunun üzerine ‘Öyleyse ben oruçluyum’ dedi.*”⁴¹⁹

Ayrıca gündüz güneş batmadan önce ertesi günün orucuna, oruç tutulan günde ise istiva zamanından akşama kadar ki süre içersinde hiçbir oruca niyet edilmez. Mudayyak yani dar zamanlı vacip olması hasebiyle Ramazanda ramazan orucundan başka oruç tutulamayacağı için, hangi oruca niyet edilirse edilsin ramazan orucu yerine geçer. Fakat kişi daha önceden oruç tutmayı adadığı belirli günde, başka vacip bir oruca niyet ederek oruç tutacak olsa, ağırlık kazanan görüşe göre bu oruç, niyetlendiği vacip oruç yerine geçer belirli adak orucunu kaza etmesi gerekir.⁴²⁰ Kişinin imsak vaktinden önce niyetini değiştirmesi de geçerlidir.⁴²¹

2.2.9.Hasta ve Yolcunun İmsak Ve İftarı

“*Sizden her kim hasta veya yolcu olursa,(tutamadığı günler kadar) diğer günlerde oruç tutar*”⁴²² ayetine binaen kişi ramazanda hasta veya yolcu olursa

⁴¹⁵ Şa’rânî, s.395; Ayrıca bkz Betül Peldek “*İbadetlerde Niyet*”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011, s.61–62.

⁴¹⁶ Tirmizi, Savm 33; Nesai, Sıyam 68.

⁴¹⁷ Şa’rânî, s.395.

⁴¹⁸ Tirmizi, Savm 33; Nesai, Sıyam 68.

⁴¹⁹ Müslim, Sıyam 169.

⁴²⁰ İbnü'l- Hümmâm, Kemaleddin Muhammet b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l- Kadîr*, byy., Kahire 1987, II,43; Kasani, II,85; Serahsi III,127; DİB İlmihal I,401.

⁴²¹ Feteve-i Hindiyye, II,10.

⁴²² 2.Bakara: 184.

tutamadığı gün sayısınca diğer günlerde orucunu tutar.

Bir kimse fecrin doğuşundan sonra yolculuğa çıkarsa, o gün orucunu bozmaz. Oruca başlarken mukim olduğu için, o günün orucunu tamamlaması gerekir. Cumhura göre O orucu kendi arzusuyla iptal etmesi caiz değildir. Ahmed b. Hanbele ve bazı âlimlere göre caizdir. Bozduğu takdirde hem kaza hem kefaretle mükellef olur. Bu kimse yolculuğa çıktıktan sonra orucunu bozarsa sadece kaza gerekir; orucunu bozup yolculuğa çıkarsa hem kaza hem kefaret gerekir diyenler de vardır. Ama hastalanması halinde hüküm bunun tersinedir. Çünkü bu durumda oruç tutmama özrü ona, Allah (cc) tarafından gelmiştir.⁴²³

Âlimlerden bazıları, sabah evine varacağını bilen kimseye oruç tutmasını müstehab görmüşlerdir. Fakat o gün akşama kadar yiyip içebilir mi, yoksa - yolculuk vasfı, artık üzerinden kalkmış olduğu için- yiyip içmekten sakınmalı mıdır diye ihtilâf etmişlerdir. İmam Mâlik ile İmam Şafii “Yiyip içebilir” derken; İmam Ebû Hanife ile tabileri ise “Oruçlu imiş gibi davranır” demişlerdir.⁴²⁴

Ramazan ayı girdikten sonra yolculuğa başlayan kimse orucunu sürdürmek zorunda mıdır, yoksa tutmaya başladığı orucunu kesebilir mi diye ihtilâf edilmiştir. Cumhur, sürdürmek zorunda olmayıp kesebildiği görüşündedir. Bazıları ise “Ramazanın başında yolculukta olmadığı için oruç tutmaya başlayan bir kimse, sonradan yolculuğa çıksa bile orucunu sürdürmek zorunda olup orucunu sakatlayamaz” demişlerdir.⁴²⁵

Yolculukta iftar vaktinin ayarlanmasına gelince; yolculuk doğu batı yönünde olursa zaman farkı daha çok olur. Yolculuklarda varılan yerin mahalli ibadet takvimine göre bu ibadetlerin ifa edilmesi en doğru ve en kolay yoldur. Ayrıca kişi yolculuk sırasında geçtiği yerlerin mahalli ibadet saatlerine göre orucunu ifa etmelidir. Örneğin kişi Tokyo da 28 gün oruç tutmuş ve gittiği Fas’ta bayram ilan edilmiş ise oruç tutmaz, eksik kalan oruçlarını bayramdan sonra kaza eder. Fastan Tokyo’ya seyahat eden kişi de aynı şekilde hareket eder. Şayet böyle bir yolcu için çok uzun yolculuk esnasında iftar ve sahur saatlerinde bir güçlük söz konusu olursa orucunu kazaya bırakır. “*Hilali görünce oruç tutun, hilali görünce oruç bozun. Eğer hava bulutlu olursa şaban ayını*

⁴²³ İbn Hacer, II,440; Mavsılı, I,273; Feteva-i Hindiyye, II,45; Sabık, II,24.

⁴²⁴ İbn Rüşd, II,42.

⁴²⁵ İbn Rüşd, II,43.

otuza tamamlayın”⁴²⁶ hadisi şerif-i de oruçta varılan yerin mahalli takviminin esas alınması gerektiğine bir delildir. Örneğin Ankaradan İstanbul’a gidişte yolcu için orucun süresi 15dk uzar, aksi durumda ise 15dk kısalır. Yolculukta hareket edilen noktaya göre namaz vakitlerinin veya oruç tutma süresinin kısalmasında ya da uzamasında bir mahsur yoktur. Nitekim bunların süresi standart değildir yaz ve kış mevsimine göre uzar veya kısalır.⁴²⁷

Ramazan ayını baştan sona kadar delirmiş olarak geçiren kimseye kaza gerekmez: Çünkü bu kişi Ramazan ayını idrak etmiş değildir. Oruç tutmayı gerektiren sebep, kişinin bu ayı idrak etmesidir. Bu duruma düşen deli oruç tutmaz. Çünkü oruç tutma emrine muhatap değildir. Ve o bu sebeple velayet altına girer. Ama Ramazanın içinde ayılıp kendine gelirse, tutamadığı günlerin orucunu kaza etmesi gerekir: Çünkü bu kişi Ramazan ayını idrak etmiştir. Zira “*Sizden Ramazan ayını idrak edenler (onda oruç tutsun).*”⁴²⁸ âyet-i kerîmesinden maksat; Ramazan ayının bir kısmını idrak etmektir. Eğer Ramazanın tamamını idrak etmek kasdedilmiş olsa idi, o zaman orucun Ramazan ayı sona erdikden sonra tutulması gerekirdi ki; bu icmâa aykırıdır. Ramazan ayının tamamını baygın geçiren kimse ayılınca kaza ile mükellef olur: Baygınlık bir hastalıktır. Vücudun kuvvetlerini zayıflatır ama aklı gidermez. Bu sebeple baygın kimse velayet altına alınmaz. Oruç tutma emrine muhatap olur. Tutamadığı oruçları aynen hasta kimse gibi kaza eder.⁴²⁹

2.2.10.Kaza Ve Kefaret Orucunun Vakti

Ramazan orucunun kazası, geçici bir vakitte olmayıp, herhangi bir vakitte edâ edilmek üzere vaciptir. Kaza, edâ gibidir. Yani kişinin kaç gün borcu varsa ziyade etmeden o kadar kaza eder. Kaza ile edânın farkı şudur ki, kazada arka arkaya tutmak gerekmez. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Sizden her kim hasta olur veya yolculukta bulunursa başka günler tutar.*”⁴³⁰ Yani hasta ve misafir olan orucunu bozup, başka günlerde bozduğu kadar birbiri arkasına veya ara vererek tutar. Allahu Teâlâ ayette mutlak olarak orucu zikretmiş, “*arka arkaya tutunuz*”, kaydını koymamıştır.⁴³¹

⁴²⁶ Buhari, Savm 5.

⁴²⁷ Fahrettin Atar, “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, 33–34.

⁴²⁸ 2.Bakara:185

⁴²⁹ Mavsili, I,274–275.

⁴³⁰ 2.Bakara:185.

⁴³¹ Serahsi, III,118; Sabık, II,48–49.

Kaza orucunun sonraki ramazana kadar ertelenmesine gelince; îmam Mâlik, İmam Şâfii ve İmam Ahmed “Ertesi Ramazan gelinceye kadar mazeretsiz olarak oruçlarını kaza etmeyen yolcu ve hastaya Ramazan'dan sonra kazadan başka, ayrıca keffaret de lâzım gelir”, derken Ebu Hanife ise “Bundan dolayı keffaret lâzım gelmez” demiştir.⁴³²

Kefaret ise bir tür ceza ve telafi yoludur. Allah (cc), bazı kusur ve günahları birtakım vesilelerle affeder. Keffaret de bu vesilelerden biridir ve bir taraftan yasak bir taraftan mübah olan bazı hareketlerden dolayı yapılması icab eden bazı hususi fiillerdir.⁴³³

İmam Mâlik ile tabileri, îmam Ebû Hanife ile tabileri, Süfyan Sevrî ve bir kitle, 'Cima' ile orucunu bozan kimseye hem kaza, hem keffaret lâzım geldiği gibi, mazeretsiz olarak orucunu yemek içmekle bozan kimseye de hem kaza hem keffaret lâzım gelir' demişlerdir. İmam Şafii, imam Ahmed ve Zahirîler ise, keffaretin ancak cima ile lâzım geldiği görüşündedirler.⁴³⁴ Bunun delili Ebû Hüreyre (r.a.)' den rivayet edilen şu hadisi şeriftir. *”Bir adam Nebî aleyhisselam'a gelerek: “Helak oldum, ya Rasûlallah.” dedi. Rasûlullah sallallahu aleyhi ve sellem: “Seni helak eden nedir?” diye sorunca, adam; “Ramazan'da aileme yanaştım” diye cevap verdi. Bunun üzerine Nebî aleyhisselam “Azad edilecek kölen var mı?” diye sordu. Adam; “hayır” dedi. “Aralıksız iki ay oruç tutabilir misin?” diye sordu. Adam; “hayır” dedi. Sonra oturdu. Bu arada Nebî aley-hîsselam'a bir zembil kuru hurma getirmişlerdi. “Al şunları sadaka olarak dağıt” buyurdular. Adam, “Bizden daha fakir olanlara mı? Ya Rasûlullah, vallahi şu iki siyah taşlık arasında bizden daha fazla muhtaç olan kimse yoktur” deyince, Nebî aleyhisselam ön dişleri görünecek derecede güldü. Sonra “Şunu alıp, çoluk çocuğunu doyur buyurdular.”⁴³⁵*

Hanefi ve Şafiilere göre oruç kefaretinde peşisıra olmak bağlayıcı iken İmam Mâlik'e göre peşi sıra tutmaya uymada muhayyerlik vardır. Kefaret ödemesi gereken kişi, köleyi özgürlüğüne kavuşturmaktan aciz ise hasan-ı basri dışındaki tüm âlimlere göre kefareti oruçla öder. Hasan-ı Basri'ye göre köle azad etmekten aciz olan kişi bir deve veya sığır kurban eder. O, bunu ihramlı iken cinsel ilişkide bulunan kişiye kıyas

⁴³² İbn Rüşd, II,46.

⁴³³ Mehmed Erdoğan, s.302.

⁴³⁴ İbn Rüşd, II,51.

⁴³⁵ Buhari, Savm 29,31.

etmiştir. Ancak kefaretin ne ile yerine getirilebileceği hakkında kıyasla hüküm verilmez. Bu ancak delil yoluyla bilinir. Oruç kefaretinin, deve veya sığır kurban edilerek ödeneceğini ifade eden hiçbir delil yoktur. İbadetlerin ne ile yerine getirileceği konusunda kıyasla hüküm verilemeyeceği gibi, ibadetlerde işlenen suç nedeniyle gereken şey konusunda kıyasla hüküm verilemez. İbn Ebi Leyla dışındaki bütün âlimlere göre kefaretin orucu iki aydır ve peşpeşe olmak üzere tutulur. İbn Ebi Leyla kazaya kıyas ederek kefaretin orucu tutacak kişi bunu ister peşpeşe ister aralıklarla tutar der. Buna göre bir kişi kefaretin borcunu öderken hastalanıp bir gün ara verse kefaretin orucunu baştan tekrar tutması gerekir ancak bir kadın adet gördüğü için bu süre zarfında oruca ara vermişse kefaretin borcuna kaldığı yerden başlar baştan tekrar tutması gerekmez çünkü hastalıkta kişi iyileştiği zaman iki aylık sağlıklı bir süre bulabilir ancak bir kadının hayız görmeyeceği iki ay genellikle bulunmaz ayrıca hastalık kişinin oruç tutmasına engel değildir kişi kendini zorlayarak orucunu tutabilir ancak bir kadının adet görmesi orucuna engel teşkil ettiği için kendini zorlarsa bile orucu kabul olmaz. İbn Ebi Leyla'ya göre peşpeşe şartı olmadığı için hastalıkta da yeniden kefaretine başlamasına gerek yoktur.⁴³⁶

2.3.İTİKÂFTA VAKİT

Sözlükte “*bir işe veya herhangi bir şeye sarılmak, nefsi o yolda hapsetmek*”⁴³⁷ gibi anlamlara gelen itikâf, dini bir kavram olarak, *ibadet niyetiyle ve kurallarına uyarak, inzivaya çekilmek* demektir.⁴³⁸

Ramazanda oruç dışında ifa edilebilecek ibadetlerden biri de itikâftır. Hz. Aişe (ra) “*Rasûlullah (sas) vefat edinceye kadar Ramazan'ın son on gününde itikâfa girerdi*”⁴³⁹ demiştir.

İtikâfa sadece ramazanda girilmez. Vacip olan i'tikâf, kişinin adadığı günler sayısındadır. Kişi bir gün veya daha çok i'tikâfi adanmışsa adağına uyması vaciptir. Müstehab olan i'tikâf için, mahdud bir vakit yoktur. Bu Ebu Hanifenin ve birçok fukahânın görüşüdür. İmam Mâlike göre bir gün bir geceden az olmaz. Az olsun, çok olsun i'tikâf niyeti ile mescidde durmakla müstehab olan i'tikâf tahakkuk eder.⁴⁴⁰

⁴³⁶ Serahsi, III,110,126–127.

⁴³⁷ El-Merdavi, *el-İnsaf*, III,369.

⁴³⁸ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü* s.345.

⁴³⁹ Buhârî, İtikâf 1,14; Müslim, İtikâf, 5,(1172).

⁴⁴⁰ Sabık, II,54; İbn Rüşd, II,75.

Ramazan i'tikâfını nezreden— bir kimse, ramazan orucunu tutup itikâf yapmazsa; bu kimsenin diğer bir ayda ard arda olmak şartı ile i'tikâf yapması ve bu i'tikâf günlerinde de oruç tutması gerekir.⁴⁴¹

Oruçlu olmanın i'tikâf için şart olduğuna inananlar gündüzün orucu ancak gecenin gelmesi ile tamamlanır şeklinde düşündükleri için "Bir gece i'tikâf caiz değildir en az bir günle bir gece olması gerekir" derler. Kişi, bir gün veya sayısı belli bir kaç gün için i'tikâf etmeyi adarsa itikâfa ne zaman gireceği noktasında ihtilaf vardır. Şöyle ki; İmam Mâlik, İmam Şafii ve İmam Ebû Hanife: "Bir ay i'tikâf etmeyi nezreden bir kimse, günün batışından önce mescide girer" demişlerdir. Bir gün i'tikâf etmeyi nezreden kimse ise, İmam Şafii'ye göre fecirden önce mescide girmesi ve gün battıktan sonra mescidden çıkması gerekir. İmam Mâlik ise, bir ay ile bir günü nezredenler arasında fark görmemiştir.⁴⁴²

İ'tikâf tan ne zaman çıkılması gerektiği mes'elesine gelince: İmam Mâlik, Ramazan'ın son on gününü i'tikâf eden kimse için, Bayram namazına mescidden gitmesini müstehab görmekle beraber, "Şayet gün battıktan sonra da mescidden çıksa yeterlidir" demiştir. İmam Şafii ile imam Ebû Hanife de "Güneş batar batmaz çıkar" demişlerdir.⁴⁴³

⁴⁴¹ Feteva-i Hindiyye, II,60.

⁴⁴² İbn Rüşd, II,75–76.

⁴⁴³ İbn Rüşd, II,75–76.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MALÎ İBADETLERDE VAKÎT

3.1. ZEKÂTTA VAKÎT

3.1.1. Zekâtın Tanımı

Zekâtın sözlük anlamı, *artma, çoğalma, bereket, fazlalık, temizlik* demektir.⁴⁴⁴

Dini bir kavram olarak ise zekât; *bir malın muayyen bir mikdarını muayyen bir zaman sonra müstahik olan bir kısım Müslümanlara Hak Tealanın rızası için tamamen temlik ve ita etmekten ibarettir.*⁴⁴⁵

3.1.2. Zekâtı Geciktirmemek

Zekât sosyal yapıda dengeyi sağlamak, fakirle zengin arasındaki mesafeyi kısaltmak için Allah (cc) tarafından zengin Müslümanlara farz kılınmış ve fakirlerin bir hakkı olarak belirlenmiştir.⁴⁴⁶

Senesi dolunca bir malın zekâtının geciktirilmeden verilmesinde yarar vardır. Nitekim Ahmed ve Buhari'nin ashabdan Ukbe b. Haris'den rivayet ettiklerine göre Ukbe şöyle demiştir: *“Rasulullah(sav) efendimizle birlikte ikindi namazını kıldık. Allah Rasulü selam verince hemen yerinden kalkıp acele dışarı çıktı, hane-i saadete gitti. Çok geçmeden dönüp geldiğinde, ashabın yüzünde bir hayret ifadesini sezdi ve şöyle buyurdu:” Namazdayken hatırıma yanıımızdaki altın geldi. Bu altının bizimle birlikte akşamlamasını veya gecelemesini hoş görmedim,(fakir ve muhtaçlara) dağıtılmasını emrettim...”*⁴⁴⁷ Bu hadis-i şeriften de anlaşılacağı üzere ihtiyaç sahiplerine verilecek bir nesnenin evde bekletilmesinin, hele o nesne zekât olursa hiç doğru olmayacağı açıktır.

Halk arasında yaygın olan inanışa göre zekât hangi mala karışırsa o malı telef eder. Yani kişi zengin olduğu halde zekât vermezse, bu zekât hakkı karışan diğer mallarını da bozar ya da kişi fakir olmadığı halde zekât alırsa aldığı bu zekât kendisine ait olan diğer malları da bozar.

Zekâtın farziyetine inandığı halde onu vermeyen kimse büyük günah işlemiş olur. Bunun ahiretteki cezası ise pek ağır olacaktır. Bu tutum içinde bulunan Müslümanlardan İslam devleti zorla zekâtı alıp yerine sarfetmekle mükelleftir. Aynı

⁴⁴⁴ Ayverdi, III,3482.

⁴⁴⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969, IV,77.

⁴⁴⁶ Yıldırım, II,127.

⁴⁴⁷ Buhârî, Salât 18.

zamanda o müslümanı ta'zir de eder. İmam Şafii ve İmam Ahmed b. Hanbel'e göre, devlet gücüyle alınan zekâtın yarısı nisbetinde de ayrıca mal veya parası ceza olarak alınıp dağıtılır.⁴⁴⁸

Bu konuda en açık hadis ise şudur:

*“İnsanlarla, La ilahe illallah, muhammedün rasulullah deyip şهادette bulununcaya, namaz kılıp zekât verinceye kadar savaşmakla emrolundum. Bunları yerine getirdiklerinde artık –islamın ön gördüğü hakkın alınmasında uygulayacağı hüküm müstesna- onlar kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Hesapları ise Allah’a aittir”.*⁴⁴⁹

Yine bu konuda Hz Ebubekr'in hilafet yıllarında dinden çıkan Araplar oldu. Onbir kabile, “Biz zekâtı Hz Muhammed'in hatırı için veriyorduk. O vefat etti. Artık vermeyeceğiz” diyerek direniyorlardı. Bunun üzerine halife harekete geçti. Onları tenkid etmek için ordu hazırladı. Hz Ömer (ra):

—Ey Rasulullah'ın halifesi! “İnsanlarla, la ilahe illallah deyinceye kadar savaşmakla emrolundum...” hadisi bizce malum olduğu halde, la ilahe illallah diyen insanlarla nasıl savaşacaksın? Kaldı ki Rasulullah (sav) bunu şu sözleriyle bağlamıştır: “Artık kim böyle söylerse kanını ve malını benden korumuş olur. Ancak İslam ahkâmına göre bir hakkın yerine getirilmesi müstesna.”

Halife ona şu cevabı verdi:

—Allah'a yemin ederim ki, namazla zekât birbirinden ayırıp “namaz kılarız, ama zekât vermeyiz...” diyenlerle savaşacağım. Çünkü zekât mala konulmuş bir haktır. Rasulullah'a verdikleri bir dişi keçiyi bana vermeyecek olurlarsa, vallahi onlarla savaşırım.

Bunun üzerine Hz Ömer(ra) diyor ki:

“Vallahi bu, ancak Allah'ın doğru yolu ilham edip Ebubekir Sıddık'ın kalbini savaşa açmasından başka bir şey değildi, onun haklı olduğunu anladım.”⁴⁵⁰

İşte bu ve benzeri sahih rivayetlere dayanan fukaha, nisaba erişip senesi dolan bir malın zekâtını hemen vermek sünnet veya vacibdir demişlerdir. Geciktirilmesinden dolayı günahkâr olunur diyen fukaha sayısı da az değildir.

⁴⁴⁸ Yıldırım, II,127–128.

⁴⁴⁹ Buhârî, İmân 15; Müslim, İman 32.

⁴⁵⁰ Buhari, Zekât 705.

3.1.3.Zekâtın Vücub Vakti

Zekât kendisine farz olan malın türüne göre ödenir. Altın, gümüş ve paranın, ticaret eşyasının ve kendi kendine otlayan hayvanların zekâtı, üzerinden bir kameri yıl geçtikten sonra her sene bir defa olmak üzere verilir.⁴⁵¹

Toprak ürünlerinde zekât, senede kaç defa ürün alınırsa o kadar verilir. Yani bir araziden bir senede iki kere mahsul alan kişi, iki kere zekât verir. Toprak ürünlerinde zekâtın vücub vakti konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁴⁵²

Şafiiiler “sağlıklı olan meyve olgunlaşınca ve taneler kendilerini tutunca zekât farz olur” demişlerdir. Hanbelîler de Şafii mezhebiyle aynı görüştedirler.⁴⁵³

Toprak ürünlerinde zekât, olgunlaşmaya başladığı andan itibaren takriben hesaplanıp verilebileceği gibi, hasattan kısa bir süre sonra da vermek mümkündür. Toprak ürünleri hasattan kısa bir süre sonra sahibinin kusuru olmaksızın helak olsa veya çalınsa zekâtı düşer. Bu tarihleme meyveler için de geçerlidir.⁴⁵⁴

Şafii, Maliki ve Hanbelîler madenlerde zekât, nisab miktarı maden istihsal edilmesiyle, Hanefi ve Hanbelîler de balda zekât nisab miktarı bal elde edilmesiyle vacib olacağı görüşündedir. Ancak toprak ürünlerinden zekât, ekinler sürülmeden, meyvelerde toplanmadan alınmaz.⁴⁵⁵

Görüldüğü gibi toprak ürünlerinden zekât tahsili, güneş takvim sistemine göre “hasat zamanı”; hububat harmanlanıp sapından çıkarılınca, meyveler toplanınca yapılmaktadır. Madenlerin de elde edilince zekâtı ödenmektedir. Bunlar dışında kalan; altın, gümüş, para, ticaret malları ve hayvanlar ise üzerinden bir kameri yıl geçmekle zekâta tabi olmaktadır.⁴⁵⁶

3.1.4.Zekâtın Ödenme Vakti

Zekâtın vücub şartlarından biri de nisab miktarı mala sahip olan kişinin elindeki malın üzerinden bir yıl geçmesidir. Bir yıldan maksat, güneş yılı değil, ay yılıdır. Ay yılı 354 gündür. Güneş yılı ise bazen 365 bazen de 366gün çeker.⁴⁵⁷

⁴⁵¹ Said Havva, *El- Esas Fi's Sünne Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul, VIII,140.

⁴⁵² Komisyon, *İlmihal*, DİB Yay., Ankara 2006, I,204.

⁴⁵³ Havva, VIII,140.

⁴⁵⁴ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,469.

⁴⁵⁵ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470.

⁴⁵⁶ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

⁴⁵⁷ Ceziri,(Terc.: Mehmet Keskin) II,850.

Zekât için yılbaşı; nisab miktarı mala sahip olduğu zamandır. Bunun için miladi veya hicri yılbaşıları gibi belirli zamanlar söz konusu değildir. Mesela yılın birinci ayında, zaruri ihtiyaçlarından başka, nisab miktarı mala sahip olan kimse için, bu zamandan yani, beşinci aydan itibaren ertesi yılın aynı zamanına kadar, bir yıl olarak hesap edilir. Şayet ertesi yılın aynı zamanında da nisab miktarı mala sahip olursa bu malın üzerinden bir yıl geçmiş olarak kabul edilir ve zekâtı verilir. Zekât verebilecek durumda olan bir insanın, yılsonunda elinde bulunan tüm malı için zekât vermesi gerekir. Yani yılsonunda, kısa bir süre önce ele geçen malın da diğer mallarla birlikte zekâtı verilmelidir. Ele geçen yeni miktar için ayrıca bir yıl geçmesi şartı yoktur. Yıl arasında malın nisabdan aşağıya düşmüş olması, zekâtın verilmesine engel değildir.⁴⁵⁸

3.1.5.Zekâtı Vacip Olan Zaman Eda Etmek

Zekâtın şu üç şartın gerçekleşmesiyle acele verilmesi doğru olur:

- 1-Senesinin dolması
- 2-Sene sonunda da nisap miktarının bulunması
- 3-Asıl ihtiyaçtan fazla bulunması

Bu üç şarttan biri gerçekleşmediği takdirde verilen zekât sadaka yerine geçer.⁴⁵⁹

İslamda prensip olarak ibadetler hemen yerine getirilmesi istenen bir husustur. Çünkü Cenab-ı Allah, “Hayırları işlemede yarış yapınız”⁴⁶⁰ buyurur. Bütün hayır işlerinde acele etmek övüldüğüne göre, malda gerçekleşen fakir hakkının biran önce hak sahiplerine ödenmesi de övülmeye değer bir iştir.

Fıkıh kitaplarında zekât borcunu özürsüz geciktiren kişinin günahkâr olduğu ve şahitliğinin kabul edilmeyeceği bildirilmiştir.⁴⁶¹

Zekât malını vacib olduğu zaman hemen ayırmak gerekir. Zekâtı vacib olduğu zamandan sonraya bırakmak haramdır. Çünkü malda gerçekleşen zekât borcu artık kul hakkıdır. Ancak edası mümkün olmazsa o zaman mümkün olan vakte kadar tehir etmek caizdir.⁴⁶² Mesela zekâtın yerine ulaşmasını temin gayesiyle daha muhtaç fakirleri aramak, gurbette olan fakir akrabaya zekât göndermek veya zekât malına o anda

⁴⁵⁸ Mustafa Varlı, *İslam İlmihali*, Vakıf, İstanbul 2005, s.259.

⁴⁵⁹ Yıldırım, II,129.

⁴⁶⁰ 3.Ali İmran:133.

⁴⁶¹ İbni Abidin, IV,33.

⁴⁶² Sabık, II,204.

mükellefin ihtiyacının bulunması, daha sonra borcunu ödemesi halinde iktisadi bir sıkıntıdan kurtulmasının söz konusu olması gibi sebeplerle zekât borcunun ödenmesi bir süre geciktirilebilir. Ancak bu erteleme süresi içinde zekât mal telef olursa, tahakkuk eden zekât miktarını öder. Çünkü zekât borcu doğmuş, mükellef verme imkânına da kavuşmuş, ama herhangi bir sebeple ödemeyi geciktirmiştir.⁴⁶³

Hız Ömer'in kıtlık yılında güç duruma düşen zekât mükelleflerinin zekât borçlarını ertesi yıla ertelediği rivayet edilir. Fakihlerin çoğunluğu Hız Ömer'in bu uygulamasını esas alarak zekât borcunun ödenmesinde böyle bir ihtiyaçtan dolayı erteleme yapılabileceği görüşüne varmışlardır. Ancak Ahmet b. Hanbel ve bazı Maliki fakihleri ise durum ne olursa olsun zekât borcunun ertelenemeyeceği görüşündedirler.⁴⁶⁴

3.1.6.Senesi Dolmadan Bir Malın Zekâtının Verilip Verilemeyeceği

Nisab miktarında olan bir malın zekâtı, daha sene dolmadan erkene alınarak verilebilir. Çünkü vücuda sebep olan nisap bulunmuştur. Sonradan ödenecek olan bir borcu öne alıp acele ödemek esasen sahihtir. Bu fakirler için yararlı olan bir iştir. Fakat nisap miktarında olmayan bir mal nisap miktarına ulaşmış olursa, o andan itibaren bir sene sonunda ayrıca zekâtını vermek gerekir. Önceden verilmiş olan zekât, bir sadaka yerine geçer.⁴⁶⁵

Sene başında elinde yüzbin lirası olan zengin sene ortalarına doğru ikiyüz bin liranın zekâtını hesaplayıp fakirlere verirken, sene sonuna kadar mevcut param ikiyüz bin olursa, zekâtını şimdiden ödemiş olurum. Yine yüz bin de kalırsa, gelecek senenin zekâtına karşılık vermiş olurum, şeklinde niyet eder verirse, caiz olur. Sene sonunda parası yine yüzbin olarak kalırsa, gelecek senenin zekâtını şimdiden ödemiş sayılır.⁴⁶⁶

İmam Mâlik'e göre, zekât acele edilerek vaktinden önce verilemez ibadetlerde aynı şekilde, vakitlerinden önce yerine getirilemez. İmam Şafii'ye göre, yalnız bir senelik zekât önceden verilebilir. Daha fazla yıllar için önceden verilemez.⁴⁶⁷

Nisab miktarındaki bir malın birkaç senelik zekâtı birden verilebilir. Yılsonunda bu mikdar mevcut bulundukça zekâtları verilmiş olur. Bu miktar azalırsa, verilen fazla kısım sadaka yerine geçer. Bir kimsenin mesela, bin lirası olduğu halde, iki

⁴⁶³ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470.

⁴⁶⁴ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,470–71.

⁴⁶⁵ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁶⁶ Yıldırım, II,129.

⁴⁶⁷ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

bin lira sanarak ona göre zekât verecek olsa, bu fazla verdiği zekâtı ertesi senenin zekâtına sayabilir.⁴⁶⁸

Bir kimse, her ikisi de, ayrı ayrı nisab miktarında olan altın ve gümüşten ibaret mallarından yalnız birinin adına zekâtını acele ederek önceden vermiş bulunsa, bu zekât her ikisine sayılarak verilmiş olur. Çünkü bunlar, cinsleri bir sayılıp birbirine ilave edildiğinden, böyle bir ayırım boşunadır. Onun için bunlardan biri, yıl içinde helak olacak olsa, bu zekât tamamen diğeri için sayılmış olur. Fakat hayvanlar hakkında böyle değildir. Bu cins hayvanların zekâtını böyle acele olarak önceden vermek, diğerlerinin zekâtına sayılmaz.⁴⁶⁹

Şevkani şöyle demiştir: “Şafii, Ahmet ve Ebu Hanife bu görüşü benimsemiş; Hadi, Kasım ve Müeyyed Billâh; “Böyle yapmak efdaldır” demişlerdir. Malik, Rafi’, Süfyan Servi, Davud, Ebu Ubeyd, İbnül Haris, ehli beytten kişiler ve Nasır; “Üzerinden bir sene geçinceye kadar zekâtını vermek kifayet etmez” demişler ve daha önce geçmiş bulunan “zekâtın vacib olmasının, üzerinden bir sene geçmesine bağlı olduğu” hadisini delil getirmişlerdir. Bu görüşü kabul etmek, zekâtın vacib olması için üzerinden bir sene geçmesi hakkındaki görüşe ters düşmez. Ancak tartışma daha önce verilmesinin caiz olması konusundadır.⁴⁷⁰

Aslında tüm bu ihtilafların nedeni; zekâtın bir ibadet mi, yoksa fakirlere verilmesi gereken bir hak mı olduğu konusudur. Zekâtın ibadet yönünü görenler ibadetlerin vaktinde yapılması gerektiğini düşünerek zekâtın da vaktinden önce ödenmemesi gerektiğini benimsemişlerdir. Zekâtın kul hakkı yönünü benimseyenler ise onu hakkı olana bir an önce verilmesinin bir mahsurunun olmadığını düşünmüşlerdir.

İmam Şafii rivayet ettiği şu hadisle kendi görüşüne delil getirmiştir: Hz Ali’den rivayet edilen bir hadiste Hz Peygamber, amcası Abbas’ın zekâtını vaktinden önce ödeyip ödeyemeyeceğini sorması üzerine ona ödeyebileceğini söylemiş, Abbas da iki senelik zekât borcunu peşin ödemiştir.⁴⁷¹

⁴⁶⁸ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁶⁹ Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, s.359.

⁴⁷⁰ Sabık, II,205.

⁴⁷¹ Hadis için bkz., et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, *Sünen (el-Câmi’u’s-Sahîh)*, Thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Fikr, Zekât, 37.

3.1.7.Bir Malda Zekât Borcu Doğduktan Sonra Malın Yok Olması

Zekât farz olduktan sonra malın kaybolması durumunda fıkıhçıların görüşleri de şöyledir:

“Zekât farz olduktan sonra malın helak olması durumunda zekâtında düşeceği konusunda fıkıhçıların iki ayrı görüşleri vardır.”

Hanefiler şöyle demişlerdir:

“Zekât farz olduktan sonra mal helak olursa, zekâtta düşer fıtır zekâtı ve aynı şekilde hac için ayrılan paraya gelince, bunlar farz olduktan sonra para helak olursa, şahitlerin ölmesiyle evlilik akdi bozulamayacağı gibi aynı şekilde farziyet sabit olduktan sonra bunların farziyeti düşmez.”

Ulemanın çoğunluğunun görüşü ise şöyledir:

“Zekât farz olduktan sonra mal helak olursa zekât düşmez mal sahibi zekâtını tazmin eder. Çünkü bir kimse üzerine bir şey farz olmuş ise onu ödeme imkânının bulunmaması, üzerinden farziyeti düşürmez”

Malikiler hayvanların zekâtını, yukarıdaki görüşlerin dışında saymışlardır. Buna göre bu hayvan telef olursa, zekâtları da ortadan kalkar.⁴⁷²

3.1.8.Senesi Tamamlanmadan Zekâtın Bir Fakire Verilmesi

Sene tamamlanmadan kişi zekâtını bir fakire verir ve o fakir de yine sene tamamlanmadan zengin olur veya dinden çıkar veya ölürse, verilen zekât caiz olur. Ancak fukaha bu konuda farklı görüşler belirtmişlerdir.⁴⁷³

3.1.9.Sene Sonunda Fiyatların Yükselmesi Veya Düşmesi Durumu

Bunu bir misalle açıklayalım: Elinde 200 dirheme tekabül eder miktarda ticaret için buğday bulunur ve senesi tamamlandıktan sonra fiyatı yükselir veya düşerse, bu durumda ya mevcut buğdayın kırk da birini ayın olarak çıkarıp zekât olarak verir veya vacip olduğu günün rayicine göre hesaplayıp nakit olarak zekâtı çıkarılarak verilir.

Vacip olduğu gün, kameri senenin tamamlandığı gündür. Bu, İmam Ebû Hanife'ye göredir. İmameyn'e göre, zekâtı ödediği günün rayicine göre hesaplamak gerekir. Aynı zamanda mal, bulunduğu beldenin rayicine göre takdir edilir. Bunu bir

⁴⁷² Havva, VIII,141-142.

⁴⁷³ Yıldırım, II,130.

misal ile açıklayalım: Türkiye’den Suudi Arabistan’a gönderilen malın üzerinden bir sene geçtiği halde satılmadık beklerse, o malın fiyatı Türkiye’ye göre değil, bulunduğu yer olan Suudi Arabistan’a göre hesaplanır ve ona göre zekâtı verilir.⁴⁷⁴

3.1.10.Alacaklının Zekât Borcu

Malın tam mülk olması şartının tabii bir sonucu olarak, bir kimsenin başkasının zimmetindeki alacağı için zekât verip vermeyeceği veya hangi şartlarda vereceği fakihler arasında tartışma konusu olmuştur.

Fakihlerin çoğunluğuna göre alacaklar iki ana gruba ayrılır: a) Tahsil edileceği umulan alacaklar, yani ödeme imkânına sahip ve borcunu da kabul eden kimsedeki alacaklar zekâta tabidir. Alacaklı, her sene diğer malları ile birlikte bu alacağının zekâtını da öder. b)Tahsil edileceği umulmayan alacakların ise, ancak elde edilince zekâtı verilir. Elde edilince, geçmiş bütün yılların zekâtı ödenir diyenler de, sadece son bir yılın zekâtı ödenir diyenler de vardır. Hanefi müctehidlerine göre, elde edilmesinin üzerinden bir yıl geçmedikçe bu alacağın zekâtı ödenmez.⁴⁷⁵ Hanefi fakihler, alacağın zekâtı konusunu biraz daha detaylı şekilde ele almışlar ve alacağı üç gruba ayırmışlardır:

a) Kuvvetli alacak(deyn-i kavi): Borç verilmiş paralar ile ticaret mallarını bedelleri olan alacaklardır. Bunlar borçlular tarafından inkâr edilmedikçe, tahsil edildiklerinde geçen senelere ait zekâtları da verilmelidir. Fakat mükellef alacağından en az kırk dirham(yani zekât nisabının 1/5’ kadar miktar) tahsil etmedikçe zekât borcunu ödemek zorunda değildir.

b) Orta kuvvette alacak(deyn-i mutavassıt): Ev kirası gibi zekât mevzuu olmayan bir malın bedelidir. Bu alacakta da geçen senelerin zekat borcu gerçekleşir., ancak zekat borcunun ödenme mecburiyeti için alacaklının en az 200 dirhem miktarı (nisab miktarı kadar) tahsil etmesi gerekir.

c) Zayıf alacak(deyn-i zaif): Mal bedeli olmayan –mehir ve diyet gibi- alacaklardır. Bu tür alacak zekâta tabii değildir. Tahsil edildikten sonra diğer şartların gerçekleşmesi ile zekâta tabi olur.⁴⁷⁶

⁴⁷⁴ Yıldırım, II,141–142.

⁴⁷⁵ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,430–431.

⁴⁷⁶ Komisyon, *DİB İlmihal*, I, 431.

Fakihlerin bu konudaki farklı görüşlerinden hareketle bir özet vermek gerekirse; borçlu kabul ettiği ve ödeme gücüne sahip olduğu için ödenme ihtimali yüksek olan alacağın her yıl zekâtının verilmesi, borçlunun ödeme güçlüğü içinde bulunması veya ödemeyi kabul etmemesi gibi durumlarda ise elde edildikten sonra alacağın zekâtının verilmesi uygun olur.⁴⁷⁷

3.1.11.Zekâtın Ölüm Hastalığı Gelip Çatıncaya Kadar Geciktirilmesi

Bir kişi kendisine zekât gerektiği halde bunu ödemez ve ölüm hastalığı gelinceye kadar geciktirirse, yapacağı ilk iş, varislerin haberi olmadan bu zekâtı dağıtmaktır. Elinde nakit parası yoksa mevcut mallardan da hemen ayırıp veremiyorsa, ölmeden evvel ödeyebileceğini kestirebiliyorsa ödünç para bulup zekâtını öder. Ödeyebileceğinde şüpheli ise, ödünç para bulmaya çalışmaz. Çünkü kullara borçlu olmak, zekâtı ödememekten daha ağır bir haktır.⁴⁷⁸

3.1.12.Üzerinde Zekât Borcu Bulunduğu Halde Ölen Kimse:

Hanefiler, zekâtın mükellefin niyetiyle eda edilen ve niyabet kabul etmeyen bir ibadet olduğunu ileri sürerek, mükellefin ölmesiyle zekât borcunun da düşeceğini söylemişlerdir. Ancak ölen vasiyet etmişse mirasının üçte bir miktarından zekât borcu ödenir. Vasiyet etmemiş ise mal varislerine intikal eder. Fakat varisleri ödeme mecburiyetinde değildir. Ancak öderlerse bu nafile bir sadaka yerine geçer. Çünkü zekât bir ibadettir. Her ibadet gibi niyetle eda edilir. Borçlunun ölmesi sebebiyle niyet olmadığından borç da düşer. hanefiler zekât borcunu ödemediği için ölen kimsenin, namazı orucu terk ederek ölen kimse gibi günahkâr ve borçlu olarak öldüğü ve geride kalanların onu borçtan kurtaramayacağı görüşündedirler.⁴⁷⁹

Zekâtın niyete dayalı bir ibadet olma vasfından çok ihtiyaç sahiplerinin hakkını ilgilendiren yönünü ön planda tutan cumhura göre ise, zekât borcu mükellefin ölümü ile ortadan kalkmaz. Aksine ölen vasiyet etmese de terikesinden ödenir. Namaz ve oruç bedeni ibadetlerdendir. Onların yerine getirilmesi için başkasını vekil tayin etmek mümkün değildir. Mali bir ibadet olan zekâta ise vekâlet geçerlidir. Çocuk ve akıl hastasının mallarından velileri nasıl zekât ödemekle mükellefse ölenin varisleri de onun

⁴⁷⁷ Komisyon, *DİB İlmihali*, I,431.

⁴⁷⁸ Yıldırım, II,145.

⁴⁷⁹ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

zekât borcunu ödemekle sorumludur.⁴⁸⁰ Çünkü Allah miras hakkında şöyle buyurmuştur: “vasiyet ettiği şey veya borcu ödendikten sonra...”(Nisa, 11).Zekât ise Allah’a ait bir borçtur.

3.2. FITİR SADAKASINDA VAKİT

3.2.1.Fitrenin Tanımı

Halk arasında fitre de denilen sadaka-i fıtr, sadaka kelimesi ile iftar etme, Ramazan Bayramı, yaratılış anlamına gelen fıtr kelimesinin birleşiminden meydana gelmiştir. Fıtr sadakası, dinen zengin olarak ramazan ayının sonuna yetişen müslümanın belirli kimselere vermesi vacip olan bir sadakadır.⁴⁸¹

Fıtr sadakasına baş zekâtı ve beden zekâtı da denmektedir. Bu isimlendirmeler onun şahsa bağlı, şahıs başına konmuş bir mali yükümlülük olması özelliğine dayanmaktadır.⁴⁸²

Fitre, hicretin ikinci yılında, ramazan orucunun farz kılındığı yıl zekâtтан önce meşru kılınmıştır.⁴⁸³

3.2.2.Fıtr Sadakasının Hikmeti Ve Yararları

Her ibadetin olduğu gibi fıtr sadakasının da pek çok hikmeti ve yararları vardır:

- 1)İnsanın ramazan ayı boyunca tuttuğu oruçta bir noksanlık olması halinde, fıtr sadakası ile Yüce Allah’ın rızası kazanılarak noksanlığı tamamlanmış olur.
- 2)Söz ve davranışlarla, ramazan boyunca, istemeyerek işlenen suçların, ramazan sonunda fitre vermek sureti ile hayırlı bir iş yapılarak affedilmesi sağlanır.
- 3)Her Müslüman için ortak bir sevinç ve şenlik günü olması gereken bayram gününde, fıtr sadakası ile fakir ve muhtaçların da bu duygulara ortak olmaları sağlanır.
- 4) Kısaca fitre, sosyal yardımlaşmanın ibadet haline dönüştürülmüş bir şeklidir. Zira fitre verilince; bayramda fakirler sevinir, toplum huzur bulur. İnsanlar arasında sevgi ve dostluk kurulmuş olur.

⁴⁸⁰ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,471.

⁴⁸¹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.568.

⁴⁸² Komisyon, *DİB İlmihal*, I,502.

⁴⁸³ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1991, s.551.

5)Farz olan zekât ibadetindeki hikmet ve yararların tamamı, fitrede de vardır.⁴⁸⁴

3.2.3.Fıtır Sadakasını Ödeme Vakti

Fitre yükümlülüğünün ne zaman doğduğu ve ne zaman yerine getirilmesi gerektiği konusunda fakihler arasında farklı görüşler vardır. İmam Şafii, Ahmed b. Hanbel ve bir rivayette İmam Mâlik’e göre fitre yükümlülüğü ramazanın son günü güneşin batmasıyla, Ebu Hanife’ye ve diğer bazı müctehid imamlara göre ise bayram günü tan yerinin ağarmasıyla doğar. Birinci gruba göre oruçla alakalı olan bu sadaka ikinci gruba göre bayramla alakalıdır ve kurban kesiminde olduğu gibi fitre de vaktinden önce vacib olmaz. Bu görüş ayrılığının uygulamadaki sonucu, bir mükellefin ramazanın son günü güneş batımından sonra ölmesi veya bir çocuğun bayram sabahı doğması gibi nadir durumlarda ortaya çıkar.⁴⁸⁵ Yani Hanefilere göre bayram gecesi Müslüman olan kişinin veya o gece doğan çocuğun fitresinin verilmesi gerekir. Fakihlerin çoğunluğuna göre ise bu kişiler fitre ile mükellef değildirler. Hanefiler’e göre ramazan bayramının ilk günü fecrin doğumundan önce vefat eden veya fecirden sonra doğan çocuk için fitre vacib olmaz. Fakihlerin çoğunluğuna göre bu iki durumda da kişilere fitre yükümlülüğü doğar.⁴⁸⁶

Fitrenin ödeme zamanına gelince, bu konudaki hadisler ve sahabe uygulamaları, bu vaktin bayramın birinci günü sabah namazıyla bayram namazı arası olduğunu göstermektedir. Ancak fakihler, yoksulun lehine olacağını düşünerek fitrenin bayramdan bir kaç gün öncesinden verilebileceğini söylerler. Hatta İmam Şafii bir ay, Ebu Hanife bir yıl, Zeydiyye mezhebi ise iki yıl öncesinden ödenebileceği görüşündedir. Fakihlerin çoğunluğuna göre fitrenin ödenmesinin bayramdan sonraya bırakılması mekruh olmakla birlikte yapılan ödeme kaza değil edadır. Bazı fakihler ise fitreyi bayram sonrasına bırakmayı haram sayar ve yapılan ödemeyi kaza olarak nitelendirir. Fitreden maksadın fakir Müminlerin bayram günlerinde ihtiyaçlarını karşılamak olduğu düşünülür ve ilgili hadislerle sahabe tatbikatı da göz önüne alınırsa önemli bir mazeret bulunmadıkça bu ibadeti bayram gününden sonraya bırakmanın uygun olmadığı anlaşılır.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ Varlı, s.281.

⁴⁸⁵ Yunus Vehbi Yavuz, “Fitre” *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1996, XIII,160.

⁴⁸⁶ Komisyon, *DİB İlmi Hal*, I,506.

⁴⁸⁷ Yavuz, *DİA*, XIII,160.

Özet olarak bütün mezheplere göre, fitrenin Hz Muhammed'in uygulamasına binaen bayram namazına girmeden önce verilmesi müstehaptır. Bununla birlikte bilginler, yine Hz Muhammed'in hadislerinde ifade edilen yoksulların ihtiyaçlarının giderilmesi amacına uygun olarak fitrenin bayramdan bir iki gün önce ödenmesini teşvik etmişlerdir.⁴⁸⁸

3.3 KURBANDA VAKİT

3.3.1.Kurbanın Tanımı Mahiyeti:

Sözlükte “*yaklaşmak, Allaha yaklaştırmaya vesile olan şey*” anlamlarına gelen kurban, dini bir terim olarak, *ibadet maksadıyla, belirli şartları taşıyan hayvanı usulüne uygun olarak kesmeyi ve bu amaçla kesilen hayvanı* ifade eder.⁴⁸⁹

Kurban ibadeti insanlık tarihi kadar eskidir. Hemen hemen bütün ilahi dinlerde kurban kesmek, insanı manen Allah'a yaklaştıran bir ibadet sayılmıştır. Kur'an-ı kerimde Hz Âdemin iki oğlunun Allaha kurban takdim ettikleri⁴⁹⁰, Hz İbrahim'in, oğlunu kurban etmekle imtihan olduğu⁴⁹¹ bildirilmektedir.⁴⁹²

Hedy, adak, akika ve udhiyye kurbanları hakkında kısaca bilgi verip ne zaman kesildikleri üzerinde duracağız:

3.3.2.Hedy Kurbanının Vakti

Sözlükte “*hediye etmek göndermek, yol göstermek, izinden gitmek*” anlamlarına gelen hedy, fıkhi bir terim olarak, *Allaha manen yaklaşmak için veya bir cinayetten dolayı kefarete olarak kesilmek üzere Harem-i Şerife götürülen veya kendisi veya parası gönderilen kurban* demektir.⁴⁹³

Vacip ve nafil hedy olmak üzere hedy ikiye ayrılır. Vacip olan hedy de temettü-kıran hedy, ceza hedy, ihsar hedy, fevat hedy ve adak hedy olmak üzere beş kısma ayrılır.⁴⁹⁴

Heydin kesim zamanına gelince; İmam Mâlik “Temettü' haccı kurbanı ile nafil kurbanlar bayram gününden evvel kesilirlerse kâfi gelmez” demiştir, İmam Ebû

⁴⁸⁸ Komisyon, *DİB İlmihal*, I,506.

⁴⁸⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.388.

⁴⁹⁰ 5, Maide: 27.

⁴⁹¹ 37. Saffat: 100–110.

⁴⁹² Yunus Vehbi Yavuz-İsmail Karagöz “Kurban”, *İslama Giriş*, DİB Yay., İstanbul 2007, s.328 .

⁴⁹³ Erdoğan, s.190.

⁴⁹⁴ İsmail Karagöz vd., *Hac İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2007, s. 116-118.

Hanife nafile kurbanların bayramdan önce kesilmesini caiz görmüştür, İmam Şafii “Her ikisinin de bayramdan önce kesilmesi caizdir” demiştir. Cumhur “Eğer hedy yerine oruç tutulursa istendiği yerde tutulabilir” demiştir. Çünkü oruç tutmakta ne Harem, ne de Mekke halkının menfaati yoktur. Fakat hedy yerine verilen sadakada ihtilâf etmişlerdir. Ulemanın cumhuru “Mekke ve Harem yoksullarına verilmesi gerekir. Çünkü Harem avı cezasına bedeldir” demişlerdir, İmam Mâlik ise “Sadaka da oruç gibidir. Mekke haricinde de verilmesi caizdir” demiştir.⁴⁹⁵

Bu konu el-Hidaye kitabında daha farklı bir şekilde ele alınmıştır. Şöyle ki:

(Haccın nafile kurbanı İle Temettü' ve Kıran haccı kurbanları bayramdan önce kesilemezler. Fakat İmam Muhammed Mebsutta “Haccın nafile kurbanı bayramdan önce kesilebiliyorsa da, bayrama bırakmak daha iyidir” diye kaydetmektedir ve sahih olan görüş de budur.) Zira haccın nafile olan kurbanı Harem'in hediyesi olduğu için sevaplıdır. Harem'e hediye olması da Harem'e ulaştırılması ile gerçekleşmiş olur. Bu durumda da, ne zaman kesilirse kesilsin caizdir. Fakat bayram günlerinde kurban kesmenin ibadet olması hasebiyle bayrama bırakmak daha iyidir. Temettü' ve Kıran haccı kurbanlarının bayramdan önce kesilmesinin caiz olmayışının delili ise Cenâb-ı Hak; “Kurbanlarınızdan yeyin ve sıkıntıda olan yoksula yedin. Ondan sonra tıraş olun, tırnaklarını kesip temizlensinler”⁴⁹⁶ buyurmuştur. Tıraş olup temizlenme zamanı ise bayram günüdür. Bunun için Temettü' ile Kıran haccı kurbanları, bayram kurbanı gibi bayram günleri dışında kesilemezler. (Diğer kurbanları İse kişi istediği zaman kesebilir.) İmam Şafii haccın bütün kurbanlarını Temettü' ve Kıran Haccı kurbanlarına kıyas ederek “Hiç bir kurban, bayramdan önce kesilemez” demiştir. Çünkü ona göre Temettü ile Kıran haccı kurbanları da kefare kurbanlarıdır.

Biz diyoruz ki Diğer kurbanlar kefare kurbanları oldukları için bayram ile ilgileri yoktur. Zira bu kurbanlar hacda işlenen herhangi bir kusurun yerine geçsin diye kesilirler. Bunun için denilebilir ki: ne kadar erken kesilseler o kadar iyidir. Temettü' ile Kıran haccı kurbanları ise, vakitli birer nüsük oldukları için bayram kurbanı gibi bayram günlerine mahsusturlar. (Hac kurbanları Harem'den başka bir yerde kesilemezler.) Zira Cehâb-ı Hak, ihramda av öldüren kimseye lâzım gelen cezayı; -

⁴⁹⁵ İbn Rüşt, II,239.

⁴⁹⁶ 22.Hacc: 28–29.

Kâbe'ye ulaşacak bir kurban-⁴⁹⁷ diye vasıflandırmıştır. Bunun için bu vasıf haccın bütün kurbanlarında şart olmuştur. Hem de hac kurbanına Hedy denilir. Hedy ise hediye olarak bir yere gönderilen kurban demek olduğu için onun mefhumunda Harem vardır. Zira hedyin yeri Harem'dir. Peygamber Efendimiz (Şallallahü Aleyhi ve Sellem) de; “Minanın her tarafı kurban kesme yeridir. Mekke'nin de bütün yol ve dereleri kurban kesme yeridir”⁴⁹⁸ buyurmuştur.

3.3.3. Adak Kurbanının Vakti

Adak, dinen mükellef olmadığı halde kişinin farz veya vacip türünden bir ibadeti yapacağına dair Allaha söz vermesine denir.⁴⁹⁹

Adak herhangi bir şart veya zamana bağlanmamışsa (mutlak adak), adanır adanmaz borç terettüp eder ve bu borcu hemen yerine getirmek müstehab olur. Bir şarta bağlanan adağın(muallak adak) yerine getirilmesi ise o şart gerçekleşince vacip olur. Şart gerçekleşmesinden önce adak yerine getirilirse geçersiz olur; yapılan ibadet ise nafil sayılır. Şart gerçekleşince yeniden yerine getirilmesi gerekir.⁵⁰⁰ Adanan şeyler konusunda hüküm böyle olduğuna göre bu durum adak kurbanı için de söz konusudur.

3.3.4. Akika Kurbanının Vakti

*Yeni doğan çocuğun başındaki ana tüyüne **akika** denir. Böyle bir çocuk için şükran ifadesi olmak üzere kesilen kurbanı da akika denilir. Bunun asıl adı “Nesike”dir.⁵⁰¹*

Araplar eskiden beri çocukları için akika kurbanı keserlerdi. Akika, onlarca gerekli bir şeydi ve güçlü bir âdetti. Bunda, millî (dinî), medenî ve nefsanî yönden birçok maslahat vardı. Bu yüzden Rasûlullah (s.a.), bu güzel âdeti olduğu gibi bıraktı, üstelik onunla kendisi de amel etti ve insanları teşvikte bulundu.⁵⁰² Öyle ki Büreydetü'l - Eslemi (r.a): “Cahiliye devrinde birimizin çocuğu doğduğu zaman bir koyun keser ve kanını çocuğun başına sürerdi. Nihayet Allah İslâm'ı getirince, artık bir koyun kesmeye

⁴⁹⁷ 5.Maide: 95.

⁴⁹⁸ Muvatta, Hacc 178, (1, 393); İbnu Mace, Menasik 73, (3048).

⁴⁹⁹ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.5.

⁵⁰⁰ Ahmet Özel, “Adak”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1988, I,340.

⁵⁰¹ Erdoğan, s.20.

⁵⁰² Şah Veliyyullah Dihlevî, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, İz Yayınları, II,457.

ve çocuğun başını traş edip zağferanla kokulamaya başladık” demiştir.⁵⁰³

Akika kurbanının ne zaman kesileceğine gelince; Salih b. Ahmed b. Hanbel şöyle demiştir: “Babam akika hakkında "Yedinci günde boğazlanır. Yapmazsa, ondördüncü günde, o zaman da yapmazsa yirmibirinci günde" demiştir.” Ayrıca El-Meymuni de şöyle söylemiştir: “Ahmed b. Hanbel'e çocuk için ne zaman akika kesileceğini sordum. O da:"Hz, Aişe, "Yedi gün, ondört gün ve yirmibir gün" demiştir.”⁵⁰⁴ Buna göre kişi eğer zengin ise, doğumdan sonraki yedinci gün kesilir. Olmazsa ondördüncü gün, bu da olmazsa, doğumunun yirmi birinci günü keser. Eğer eli bollaşmazsa, herhangi bir gün de kesebilir.⁵⁰⁵ Nitekim İmam Mâlik şöyle demiştir: “Çocuğun doğduğu gün, hesaba dâhil edilmez. Ancak doğduğu günün gecesindeki fecrden önce doğmuşsa, o gün hesaba dâhil edilir”. İşin zahirine bakacak olursak; Akikanın bu vakte bağlı kılınması müstehaptır. Yoksa dördüncü, sekizinci, onuncu günde veya daha sonraki günlerde de kesilmiş olsa yeterlidir. Akikada, boğazlama gününe itibar edilir, pişirme ve yeme gününe değil.⁵⁰⁶

Akikanın yedinci gün kesilmesinin hikmeti -Allahü a'lem- şudur: Çocuk doğduğu zaman kurtuluş ile helak olma arasında kararsız bir durumda olur ve müşahade edilen hallerinin ve vücudunun sağlam, fıtratının sağlıklı olduğuna, hayatı kabul edeceğine delalet eden bir vakit üzerinden geçinceye dek çocuğun yaşayıp yaşayamayacağı bilinemez. İşte bu müddetin miktarı yedi gün olarak belirlenmiştir. Hafta günlerin oluşturduğu bir birimdir. Nitekim yıl da ayların oluşturduğu bir birimdir. Akika için yedinci günün tayin edilmesinden maksat şudur: Bu yedi gün, hayatın ilk aşamasıdır. Çocuk bunu tamamladığı vakit, ikinci aşamaya geçer ki, bu da aydır.⁵⁰⁷

Kurban bayramı ile akikanın birleşmesi durumunda; Hanbelîler şöyle demiştir: Akıka günü ile kurban bayramı günü denk gelirse, her ikisi için bir kurban ile yetinmek mümkündür. Bayram günü ile cuma günü denk düştüğünde, her ikisi için bir gusül yeterli olduğu gibi bu da yeterlidir.⁵⁰⁸

⁵⁰³ Ebu Dâvud, 2843.

⁵⁰⁴ Hüseyin Alıcı, *Akika ve Hükümleri*, (Terc.: Muhammed Şahin), İslamhouse 2009, s.21.

⁵⁰⁵ Sabık, III,161.

⁵⁰⁶ Alıcı, s.22.

⁵⁰⁷ Alıcı, s.42-43.

⁵⁰⁸ Sabık, III,161.

3.3.5.Udhiyye Kurbanının Vakti

Udhiye veya idhiye; *kurban bayramında kurban kesim günlerinde Allahın rızasını ve sevap kazanmak maksadıyla kesilen hayvana* denir. udhiyye; kuşluk vaktine girme manasına gelen (adha-yudhi) kökünden gelir. Kuşluk vaktinde kesildiği için bu kurbana udhiyye denmiştir.⁵⁰⁹

Örf ve fıkıh dilinde kurban denilince kurban bayramında ibadet olarak kesilen hayvan anlaşılır.⁵¹⁰ Bu kurbanı kesmek de hicretin ikinci yılında meşru kılınmıştır.⁵¹¹

Âlimler kurbanın sünnet ve vacipliği konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik ve İmam Şafii'ye göre kurban kesmek sünnet-i Müekkededir. İmam Mâlik hacda olan kimse mina da kurban kesmek zorunda değil derken; İmam Şafii böyle bir ayrimda bulunmamıştır. Ebu Hanifeye göre ise “Kurban hizada olan zenginlere vacib; yolculara -zengin de olsa- vacib değildir.”⁵¹²

Kurbanın vücubunun keyfiyetine gelince, kurban kesilecek vakitte kurban kesecek olan şahsın, buna edâen gücünün yetmesi gerekir. Buna göre, kendisine vaktin öncesinde kurban kesmekle mükellef olmayan birisi vaktin sonunda ehil olursa (örneğin: önce kâfir veya köle yahut fakir veya yolcu olan bir kimse, sonra ehil olursa (yâni kurban günleri çıkmadan müslüman, hür zengin ve mukîm olursa) ona kurban kesmek vacip olur. Eğer vaktin öncesinde ehil olur; sonra da ehliyetini kaybederse, (din değıştirme veya fakir düşme veya yolcu olma gibi) o zaman, ona kurban kesmek vacip olmaz. Bir adam, kurban günlerinin ilk günlerinde, bir kurbanı fakir olarak kesip, son vaktinde de zengin olursa; kabul gören görüşe göre, bu kurbanı iade etmesi gerekir. Şayet kurban kesilecek günlerin tamamında zengin olur; sonra da fakir düşerse; kurban almaya gücü yetince, onun bedelini tasadduk etmesi gerekir. Bir kişi, kurban günlerinde keseceği kurbanın bedelini veya bizatihi kendisini tasadduk etse, bu kurban yerine geçmez.⁵¹³

Kurbanın vaktine gelince; İmam Mâlik, Ebu Hanifeye göre bayramın birinci gününden üçüncü günün akşamına kadardır. İmam Şafiye göre ise bayramın dördüncü günü akşamına kadardır.⁵¹⁴

⁵⁰⁹ Mavsili, IV,223.

⁵¹⁰ Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI,436.

⁵¹¹ Zuhayli, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*, IV,392.

⁵¹² İbn Rüşd, II,319.

⁵¹³ Feteve-i Hindiyye, XI,468.

⁵¹⁴ İbn Rüşd, II,333.

Kim namazdan önce keserse bir daha kessin⁵¹⁵ hadisine binaen âlimler bayram namazından önce kurban kesmenin caiz olmadığına müttefiktirler.⁵¹⁶ Kurbanı kesme vakti bayram gününün fecri ile başlar, ancak İmam bayram namazını kıldırmadıkça şehirlilere kurbanlarını kesmeleri caiz değildir. Taşrada oturanlar için ise vakit girdiği ve bayram namazı üzerlerine vacip olmadığı için fecrin doğuşundan sonra kurbanlarını kesebilirler.⁵¹⁷ Bayram namazı kılındıktan sonra imam daha kurbanını kesmemişse kesilen kurbanın hükmünde ihtilâf edilmiştir. İmam Mâlik “Hiçbir kimse kurbanını imamdan önce kesemez” demiştir. İmam Ebû Hanife ile Süfyan Sevrî ise, “İmam kurbanını kesmiş olsun olmasın, bayram namazı kılındıktan sonra kurban kesmek caizdir” demişlerdir.⁵¹⁸

Kurban kesmenin efdal olduğu gün bayramın birinci günüdür. Şayet, kurban üçüncü gün kesilirse, müstehab olan, o kurbanın etini yemeyip tamamını tasadduk etmektir.⁵¹⁹

Geceleyin kurban kesme konusunda da İmam Mâlik, “Caiz değildir” derken İmam Şafii “caiz”dir demiştir. Bu ihtilâfın sebebi, yevm (gün) kelimesinin müşterek olup iki mânâda kullanılmasıdır. Nitekim bu kelime Arap dilinde “Yurdunuzda ancak üç gün daha yaşayacaksınız”⁵²⁰ âyet-i kerimesinde olduğu gibi, bir gece ile bir gündüz demek olan yirmi dört saat manasına geldiği gibi; “Allah onların kökünü kesmek için üzerlerine o rüzgârı yedi gün sekiz gece estirdi”⁵²¹ âyet-i kerimesinde olduğu gibi yalnız gündüz mânâsında kullanılmaktadır. Bunun için, “Ta ki, malum günlerde Allah’ın adını ansınlar”⁵²² âyet-i kerimesinde geçen bu kelimeyi birinci mânâyı yorumlayanlar, “Teşrik günlerinin gecelerinde de kurban kesmek caizdir” derken, ikinci mânâda anlayanlar ise, “Geceleyin kurban kesmek caizdir değildir” demişlerdir.⁵²³ Müstehab olan, kurbanı, gece değil gündüz kesmektir. Çünkü kesilecek kurbanın damarlarını görmek, gündüz daha kolaydır.⁵²⁴

⁵¹⁵ Müslim, Edâhî 16, (1962); Buhârî, Edâhî 1, 4, 12.

⁵¹⁶ İbn Rüşd, II,331.

⁵¹⁷ Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahlı Tercüme*, (Terc.: Orhan Ençakar, Abdulkadir Yılmaz), Yasin Yay., İstanbul 2009, II,286.

⁵¹⁸ İbn Rüşd, II,331.

⁵¹⁹ Feteva-i Hindiyye, XI,474.

⁵²⁰ 11.Hud: 65.

⁵²¹ 69.Hakka:7.

⁵²² 22. Hacc: 28.

⁵²³ İbn Rüşd, II,334.

⁵²⁴ Feteva-i Hindiyye, XI,477.

Vaktinde kesilemeyen kurbanların ya bizzat kendisi ya da bedeli tasadduk edilir.⁵²⁵

⁵²⁵ Feteva-i Hindiyye, XI,469.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

HEM BEDENÎ HEM DE MALÎ İBADETLERDE NİYET

4.1. HACDA VAKİT

4.1.1.Hacc Ve Umrenin Tanımı

Hacc sözlükte “*kastetmek, yönelmek*” anlamına gelen bir kelimedir. Fıkıh terimi olarak ise hacc, “*Mekke şehrindeki Kâbe'yi ve civarındaki kutsal sayılan özel yerleri, özel vakit içinde, usulüne uygun olarak ziyaret etmek ve yapılması gereken diğer menâsiki yerine getirmek*” demektir. Bunların hepsine birden hacc törenleri anlamında “*menâsikü'l-hacc*” denir.⁵²⁶ Seyyid Yahya Şirvani “*Ha ve cim harfinden oluşan Hacc kelimesinde ha hilimden, cim cürümden gelir hilim cürme karşı olur. Hacceden kişi kalp diliyle “Ya Rabbi! Sana cürmüm ve cefam ile geldim. Eğer hilmin ve rahmetinle beni bağışlamazsan kim bağışlayabilir?”*”⁵²⁷ diyerek haccı tasavvufi bir yaklaşımla açıklar.

Kabeyi ziyaretle ilgili ibadetlerden biri de “umre”dir. Ziyaret belirli bir zamanda ve Arafat vakfesiyle birlikte olursa “hacc”; belirli bir zamana bağlı olmayarak vakfesiz yapılırsa “umre” adını alır. Hacc ve umreyi birbirinden ayırmak için hacca “Hacc-ı Ekber”, umreye “Hacc-ı asgar” da denilir.⁵²⁸

4.1.2.Haccın Mahiyeti Ve Önemi

Kutsal zaman ve mekân anlayışı hemen her dinde mevcuttur. İslam dininde de bu anlayış hacc ibadetinde ön plana çıkmaktadır.

İslamın beş temel esasından biri olan hacc kitap sünnet ve icma ile sabittir. Nitekim kur'an-ı kerimde “*Yoluna gücü yetenlerin evi(Kâbe)hacc ve ziyaret etmeleri, insanlar üzerinde Allahın bir hakkıdır*”⁵²⁹ buyrulmaktadır. Hadis-i şerifde “*İslam beş şey üzerine bina edilmiştir: Allahtan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in Allah'ın elçisi olduğuna şehadet etmek, namaz kılmak, zekât vermek, Beyti haccetmek ve ramazan orucunu tutmak*”⁵³⁰ buyrulmaktadır. İcmaa deliline gelince İslam ümmeti, haccın farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu farzlığı inkâr eden kâfir olur.⁵³¹

⁵²⁶ Komisyon, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.210.

⁵²⁷ Seyyid Yahya Şirvani, *Şifaül- Esrar*, (Haz: Mehmed Rıhtım), Sufi Yay., İstanbul 2011, s.149.

⁵²⁸ Mehmed Zihni Efendi, s. 677;TDV *İlmihal*, I,515.

⁵²⁹ 3.Âl-i İmran: 97.

⁵³⁰ Buhari, İman 1.

⁵³¹ Mavsili I,284; Ceziri, (Çev: Mehmet Keskin), II,903–904.

Peygamber efendimizin şu hadisi şerifi haccın ömürde bir defa farz olduğuna delildir: *“Ebu Hureyreden rivayetle:”Bir gün rasulullah bize şöyle hitab etti:”Ey insanlar! Size hacc farz kılınmıştır. Şu halde haccı eda edin.” Cemaatte bulunan bir adam:”Her sene mi ey Allahın Rasulü?” diye sordu. Rasulullah cevap vermedi. Adam sorusunu üç kez tekrar etti. Bunun üzerine:” Ben sizi bıraktıkça siz de beni bırakın.(mademki sükût ettim, niye sormada ısrar ediyorsunuz?) şayet evet deseydim, her yıl haccetmek vacib olurdu ve buna güç yetiremezsiniz. Şunu bilin ki sizden öncekileri helak eden şey, çok soru sormaları ve peygamberleri hakkında ihtilaflarıdır. Size bir iş emrettiğim zaman, bunu gücünüz yettiğinde ifa edin, bir yasaklamada bulunduğum vakit de ondan kaçının(bu emir ve yasakla ilgili olarak aklınıza gelen her şeyi sormaya kalkmayın!⁵³²*

Hac ibadeti, hayatın gayesini daha çok Allaha kul olma düzeyinde noktalarken, olgunlaştırdığı insanlarla İslam ülkeleri arasında, kökü 1400 senelik bir derinliğe inen birleşme, anlaşma, güç birliği gibi yüksek amaçları gerçekleştirir. Ayrıca peygamberlerin velilerin, binlerce Salih insanın yüz sürdüğü bir makamda Müslümanlarla kaynaşıp kabeyi tavaf etmek, arafatta mahşerin provasını yapmak şeytanın bütün ümitlerini boşa çıkarmak gibi önemli rolleri vardır.

4.1.3.Haccın Hikmeti

Haccın birçok hikmeti bulunmakla birlikte biz burada birkaç tanesine yer vermeyi uygun görmekteyiz;

Hacc Allahın ihsan ettiği mal, mülk, vücut afiyeti gibi sayısız nimete şükür için meşru olmuştur. Hacc adeta yıllık bir İslam kongresidir. İslamiyetin her ibadette birliği esas alması burada kendini daha bariz bir şekilde göstermektedir. Bu birlik daha beş vakit namaz için bir araya gelenlerin bulunduğu mahalle mescidinde kendini gösterir. Hacda ise bir mahalle veya bir kasabanın değil dünya Müslümanlarının bir araya gelmesi söz konusudur. Ayrıca hacc hakiki din kardeşliğinin tecelli ettiği yerdir. Orada zengin ile fakirin, hakan ile hakirin arasında hiçbir fark yoktur.⁵³³ Namaz ve oruç gibi ibadetlerin, şahsen yapılmasına karşılık hacca gitmeye selahiyeti olan ancak gidemeyenlerin vekâleten birilerini gönderebilme fırsatının din tarafından kişiye verilmesi; hem fakirin hacca gitme imkânını bulması, hem de zengin olup hacca

⁵³² Buhari, İ'tisam 4.

⁵³³ İbn Hacer, II,483.

gidemeyen kişinin bu sayede işinin görülmesi, kanaatimizce bu konuda düşünülmesi gereken ayrı bir hikmettir.

4.1.4. Haccın Farz Oluşu

Dünyada ilk önce Hz İbrahim (as) Allaha ibadet için halka açık bir mabed inşa etmiş ve bütün dünyayı oraya gelip ibadet etmeye davet etmiştir: *“Hani İbrahim'e Beytullah'ın yerini gösterdik ve kendisine şöyle dedik; "Bana hiçbir şeyi ortak koşma ve bu evimi tavaf edenler, ayakta dikilenler, rükûa ve secdeye varanlar için temiz tut. İnsanlara haccı ilân et. Gerek yaya olarak ve gerekse uzak yolları aşarak yorgun develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler de çeşitli yararlarını gözleri ile görsünler ve Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanları belirli günlerde kurban ederken O'nun adını ansınlar. Bu hayvanların etinden hem kendiniz yiyiniz, hem de sıkıntı içinde bulunan yoksullara yediriniz. Sonra kirlerini giderip temizlensinler, adaklarını yerine getirsinler ve bu tarihi evi (Kâ'be'yi) tavaf etsinler.”*⁵³⁴

Hız İbrahim(as)nin bu daveti üzerine her sene Arabistana uzak yerlerden insanlar hac yapmak üzere Mekke'ye geldiler. Ancak zaman içinde insanlar Kabeyi bu maksadından uzaklaştırarak içinde yüzlerce putun bulunduğu bir panayır haline getirdiler. Hac hicretin dokuzuncu yılına kadar İbrahimin Hanif dinine göre yapıliyordu.⁵³⁵ Ancak hac ibadetine müşrikler tarafından birçok yanlış uygulamalar karıştırılmıştı. O yıl ise Allah rasulü Hz Ebu bekri hac emiri yaparak İslami haccı Müslümanlara öğretmesi için üçyüz kişilik bir kabile ile Mekkeye gönderdi. Kendisi bir sonraki sene hac yapacağını bildirdi. Hz Ebu Bekr yola çıktığı zaman tevbe suresinin ilk ayetleri nazil oldu. Allah Rasulü bu ayetleri ilan etmek üzere Hz Ali'yi Hz Ebubekirin arkasından Mekkeye gönderdi. Hz Ali bayramın birinci günü akabe cemresi yanında ayağa kalkarak, Allah Rasulünün kendisine verdiği vazifeyi bir hutbe okuyarak yerine getirdi. Bu yıldan itibaren artık hiçbir müşrik hacca gelmemiş ve kabe çıplak olarak tavaf edilmemiştir.⁵³⁶

Peygamber efendimizin dokuzuncu sene hac yapmamasının sebebi hayâsız ve çirkin manzaraları görmeye katlanamamasıydı. Ayrıca cahiliye devrinde insanların, yıl içinde belli olan kabeyi ziyaret zamanını kendi kendilerine unutmuş göstererek hac

⁵³⁴ 22.Hacc:26–29.

⁵³⁵ Mehmed Soysaldı, *Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, TDV Yay., Ankara 1997, s.265.

⁵³⁶ Osman Nuri Topbaş, *Hız. Muhammed Mustafa*, Erkam Yay., İstanbul ts., s.549-551.

ayını değiştirmek değiştirmek zilkade ayına getirmeleriydi. Nitekim hicretin dokuzuncu yılında hacc o ay yapıldı. Ancak haccın asıl yapılması gereken ay zilhicce olduğu için Allah rasulü bir sene bekleyerek ertesi yıl hac vaktinde haccını yapmıştır.⁵³⁷

4.1.5.Haccın Fevri veya Ömri Oluşu

Ebû Hanife, Ebu Yusuf, Malikîlerin iki görüşünden en kuvvetlisine ve Hanbelîlere göre; haccın şartları meydana geldikten sonra, ilk yılda haccetmek kesinlikle farzdır. Bunlara göre, kuvvet ve imkânlar var olduğu halde ilk dönemde hacca gitmek farzdır. Bir kaç yıl bu farz haccı tehir edenin şahitliği kabul edilmez. Kişi haccı yapmaya muktedir olduğu halde ilk senede eda etmeyip ertelerse üç mezheb imamına göre günahkâr olur. Hatta bu müctehidlere göre, hacca gitmesi farz olan, fakat evlenecek durumda olan bir müslümanın önce hac farzasını yapması, nikâhı daha sonraya bırakması gerekir. Ancak evlenmediği takdirde nefesine hâkim olamayıp harama girme gibi bir tehlike varsa, bu durumda önce evlenir, hacca da ertesi sene gider. Şafiiler bu görüşe muhaliftirler. Şafiilere göre ise iki sebepten ötürü ertelenebilir. Birincisi yaşlılık, hac yerine ulaşmama veya malı kaybetme nedeniyle haccedememekten endişesi olmamalıdır. Eğer bu nedenlerden ötürü haccedememekten endişe ederse hemen haccetmesi gerekir yoksa kişi günahkâr olur. İkincisi kişi ertelerken, bir sonraki senede eda edeceğine azmetmelidir yoksa yine asi ve günahkâr olur.⁵³⁸ Üç mezhebe göre hac da namaz ve oruç gibi vakitli bir ibadettir bundan dolayı vaktinde yapılmalıdır; İmam şafi ise Hz peygamberin(sas), haccın farz kılındığı sene değil sonraki sene haccetmesi nedeniyle tehir edilebilir demiştir.⁵³⁹

Kişinin hac aylarından önce haccedecek kadar parası, azığı, bineği ve çoluk çocuğunun asıl ihtiyaçları mevcutken hac aylarına denk gelen günlerde bu imkânlar ortadan kalkarsa, o takdirde haccetmek vacib olmaz. Ancak sözü edilen hac aylarında elindeki imkânları başka bir şeye sarfetmesi doğru olmaz. Aksi takdirde günahkâr olur; kendisine gereken farz hac borç olarak üzerinde kalır.⁵⁴⁰

⁵³⁷ Numani, II,463.

⁵³⁸ İmam Nevevi, *Hacc ve Umre*,(Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yayınları, İstanbul ts., s.58; Mehmed Paksu, *Açıklamalı İslam İlmihali*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991, s.502; Ceziri (Çev.M.Keskin) II,904-905.

⁵³⁹ İbn Rüşd, II,157-158.

⁵⁴⁰ Yıldırım, II,298.

Hanbelîler hac farzını yerine getirmede ihmalkâr davranan ve sonunda ölen kimsenin tüm varlığından bir hac ve bir de umre masrafı çıkarılacağı görüşündedirler. Zira Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Oraya yol imkânı bulunabilenlere Kâbe’yi hac etmek Allah’ın insanlar üzerindeki bir hakkıdır*”.⁵⁴¹ Hadis-i şerifte: “*Hacc yapmak isteyen acele davransın*”⁵⁴² buyrulmuştur.⁵⁴³ Tirmizî’nin bir rivayetine göre: “*Bir kimse Allah’ın evine götürecektir yeterli azık ve bineğe sahip olduğu halde, haccetmezse onun Yahudi ve Hıristiyan olarak ölmesi fark etmez.*”⁵⁴⁴

4.1.6. Hacc Ve Umrenin Vakti

Haccın belirli bir vakti vardır. Kur'an-ı Kerim buna şöyle işaret etmektedir: “*Sana hilallerden soruyorlar, de ki; onlar, insanların ve hac vakitlerinin ölçüsüdür.*”⁵⁴⁵ “*Hac bilinen aylardadır*”.⁵⁴⁶

Malikîlere göre hac ayları; Şevval, Zilkade ve Zilhicce olmak üzere üç aylardan ibarettir. Bu ayların hepsi hac aylarıdır. Zira “*Hac malum olan aylardadır*”⁵⁴⁷ ayetinin umumu, bunu göstermektedir. Ve yine buna göre, Zilhiccenin bütün günlerini hac vakti olarak almak gerekmektedir. Zira ayette cem' ifadesi kullanılmaktadır. Ve ceminin de en az üç olması gerekir. Şu halde, ay olarak üç aydır.⁵⁴⁸

Hanefî ve Hanbelîlere göre; hac ayları şevval, zilkade ve zilhiccenin ilk on günüdür. Bu görüşün dayandığı delil Rasulullah'ın şu hadisidir: “*Hacc-ı Ekber yani en büyük hac günü, kurban günüdür.*”⁵⁴⁹ Hac aylarından olmayan her hangi bir gün, Hacc-ı Ekber günü olamaz. Ayrıca kurban günü, ziyaret tavafi gibi önemli bir hac rüknünün yerine getirildiği gündür.⁵⁵⁰

Hac ayları konusunda Şafîîlerin görüşü de Hanefî ve Hanbelîlerin görüşü gibidir. Şu halde onlara göre de hac ayları sırasıyla şevval, zilkade ve zilhicce ayının on gecesidir. Bu da kurban günü fecrinin doğuşuna kadardır. Onların görüşlerindeki bir farkın izahını yaparsak: Hac aylarından evvel hac ihramına giren kimsenin, söz konusu

⁵⁴¹ 3.Âl-i İmran: 97.

⁵⁴² Ebu Davud, *Menasik*, 6(1732).

⁵⁴³ Şirbini, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Darü'l Marife, Beyrut 1997, I,683

⁵⁴⁴ Tirmizi, *Hacc* 3,(812).

⁵⁴⁵ 2.Bakara: 189.

⁵⁴⁶ 2.Bakara: 197.

⁵⁴⁷ 2.Bakara: 197.

⁵⁴⁸ Mehmet Peker, *Hacca Niyet*, Beka Yay., İstanbul 2002, s.78; İbn Rüsd, II,61; Zuhayli, III, 449.

⁵⁴⁹ Ebu Davud, *Menâsik*, 66.

⁵⁵⁰ Zuhayli, III, 450.

ihramı umre ihramı yerine geçer. Zira hac ibadeti vakitli bir ibadettir. Şayet bu ibadete vaktinden evvel girilirse o ibadet kendi cinsinden başka bir ibadete dönüşür. Farz namazları gibi. Mesela öğle vakti gelmeden önce öğle namazını kılan bir kişinin bu ibadeti nafile namazın yerine geçer. Netice itibarıyla haccın vakti gelmeden hac yapmak caiz değildir. Zira Cenab-ı Hak şöyle buyurmaktadır. “*Hac bilinen aylardadır*”⁵⁵¹. Buna kıyas olarak haccın vakti ne zaman ise o zamandan önce ihrama girmek caiz değildir. Zira o da namaz vakitleri gibidir.⁵⁵²

Bir yıl içinde birden fazla hac yapmak caiz değildir. Çünkü belirli olan müddet ancak bir hacca yetecek kadardır. Onun için birden fazla hac yapılması kesinlikle caiz değildir.⁵⁵³

Umrenin ise belli bir vakti yoktur, istenildiği zaman yapılabilir; ancak, Ramazan'da yapılması sünnettir:

a) Hukukçuların çoğunluğuna göre, umre, bütün sene yapılabilir.

b) Hanefî Mezhebine göre, arefe günüyle kurban bayramının dört gününde yapılması sahih olmakla birlikte mekruhtur; Ebu Yusuf’a göre, arefe günü zevalden önce umre yapmak mekruh değildir.⁵⁵⁴

Cumhura göre ise, yılda birden fazla umre yapmak mekruh değildir. Bunun için, yılda defalarca umre yapmak caizdir. Hatta kerahetine dair delil yoktur. Zira Rasulullah’ın (sav) Şevvalin sonları ile Zilkadenin başlarında, buna delil teşkil eden şu hadislerine de burada yer vermek lazımdır.

“*Umre, diğer bir umreye kadar aralarında geçen günahlara kefarettir*”.⁵⁵⁵ İşte bu noktadan hareketle aynı günde olsa bile, çokça umre yapmak Şafiîlere göre sünnet sayılmaktadır. Zira umre en kuvvetli görüşe göre, tavaftan sevab bakımından daha fazladır.

Malikîlere göre, yılda birden fazla umre yapmak mekruhtur. Zira umre tavaf ve sa'yı içine alan bir ibadet olması hasebiyle, tıpkı hac gibi yılda bir kez yapılabilir. Fakat haccm yıl içinde tekrarı mümkün olmayan belirli vakitte yapılan bir ibadet olduğu, lakin buna mukabil umrenin böyle belirli bir vakti olmadığı için, namazda

⁵⁵¹ 2.Bakara: 197.

⁵⁵² Sabık, II,89; Zuhayli, III, 450; Günenç, s.334.

⁵⁵³ Zuhayli, III,451.

⁵⁵⁴ Vecdi Akyüz, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 2005, IV,273.

⁵⁵⁵ Buhari, Umre 1; Müslim, Hacc 437 (1349).

olduğu gibi tekrar tekrar yapılabileceği ileri sürülerek konu tartışılmıştır.⁵⁵⁶

Hanefîlere göre; Arafatta vakfe günü, kurban bayramı günü ve bayramı izleyen üç teşrik günü umre yapmak tahrimen mekruhtur. Bunun sebebi o günlerin hac günleri oluşudur. Malikîlere göre; Hac ihramına giren bir kimse bütün bir yılın umre vakti olduğu şeklindeki keyfiyyetin dışındadır. Bu nedenle tavaf, sa'y ve bütün cemrelerin atılması gibi, bütün hac görevlerini yerine getirmediği, umre ihramına girmesi imkânsızdır. Tabii dördüncü günü Mina'da kalkıp acele etmemesi halinde öyledir. Yani bu durumda, dördüncü gün zevalden sonra cemreleri atacak kadar bir zaman geçince, umre ihramına girebilir. Tavaf ve sa'y olmak suretiyle acele ettiği takdirde mesela, atış süresi geçtikten sonra umre ihramına girebilir.⁵⁵⁷

4.1.7.Özel Vakit

Haccın farzlarını yani “ihrama girme”, “Arafat vakfesi” ve “Ziyaret Tavafı”nı kendileri için belirlenmiş özel vakitlerinde yapmak haccın geçerlilik şartıdır. Hac törenleri(menasik), hac ayları içinde yapılır. Hac ayları, hac menasikinin yapılacağı aylar olup, şevval ve zilkade ile zilhicce ayının ilk on günüdür. Bu aylardan önce hac menasikine başlanmaz.⁵⁵⁸

Hac menâsiki zilhicce ayının 8–13 ü arasındaki şu altı günde eda edilir;

- 1- Terviye günü (8 zilhicce)
- 2- Arafe günü (9 zilhicce)
- 3- Aynı zamanda Yevm-i Nahr denen Bayramın ilk günü (10 zilhicce)
- 4- Bayramın ikinci günü (11 zilhicce)
- 5- İlk Nefir Günü de denilen Bayramın üçüncü günü (12 zilhicce)
- 6- İkinci Nefir Günü de denilen Bayramın dördüncü günü (13 zilhicce)

Bu altı günde yapılan hac menâsikini şu şekilde özetleyebiliriz:

Terviye günü (8 zilhicce):

Bütün hacılar sabah namazını Mekke'de kıldıktan sonra hazırlıklarını tamamlayıp, güneş doğduktan sonra telbiye, tekbir ve tehlil eşliğinde Mina'ya hareket ederler. Terviye günü öğle namazından, Arafe günü sabah namazına kadar olan beş vakit namazı mümkünse Mina'da kılmak ve orada geceleme sünnettir.

⁵⁵⁷ Camisab Özbek, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi ve Müctehidlerin Farklı Görüşleri*, Ravza Yay. İstanbul 2000, II, 342.

⁵⁵⁸ Komisyon, *DİB İlmihal*, I, 525.

Arafe günü (9 zilhicce):

Terviye günü Mina'ya gitme imkânı bulanlar ve orada geceleyenler sabah namazını Mina'da kıldıktan ve güneş doğduktan sonra Arafat'a hareket ederler. Arafat'a vardıktan sonra ise öğle vaktine kadar, çadırlarda ibadetle meşgul olur ve dinlenirler. Öğle ve ikindi namazlarını, "cem'-i takdim" ile kılarlar. Namazdan sonra, "vakfe" yaparlar. Bütün gün, göz, kulak ve dil ile hiç bir masiyeti işlememeye çalışırlar. Rasûlullah (s.a.): "Bugün, gözüne, kulağına ve diline sahip olanın geçmiş günahları bağışlanır" buyurmuştur.⁵⁵⁹ Güneş battıktan sonra, Arafat'tan Müzdelife'ye hareket ederler ve Meş'ar-i' Harâm'a yakın biryere inerler. Akşam ve yatsı namazlarını burada yatsı vakti girdikten sonra "cem'-i tehir" ile kılarlar. Bayram gecesini Müzdelife'de geçirirlerken Mina'da yapılacak "remy-i cimâr" (şeytan taşlama)da kullanılmak üzere taş toplarlar.

Bayramın ilk günü-Yevm-i nahr (9 zilhicce):

Müzdelife'de erkenden sabah namazını kılarlar. Namazdan sonra ortalık aydınlanıncaya kadar vakfe yaparlar. Ortalık aydınlanıp güneş doğmadan Mina'ya doğru yola çıkarlar. Yolda, telbiye, zikir ve duaya devam ederler (Bugün telbiyenin son günü olmasından dolayı telbiyeye ağırlık verilir).

Bayramın ilk günü yapılması gereken menâsik sırasıyla şunlardır:

- a-** Akabe cemresine taş atmak.
- b-** Kurban kesmek (ifrad haccı yapanlar müstesna).
- c-** Saçları tıraş etmek veya kısaltmak.
- d-** Ziyaret tavafı yapmak.

Hacılar Mina'ya geldiklerinde Akabe cemresine şeytan taşlamak için giderler.

Temettü veya kıran haccı yapanlar, şeytan taşlamadan sonra kurban kesme yerine (mezbeha'ya) giderek kurbanlarını keserler.

İfrâd haccı yapanlar Akabe cemresine taş attıktan, temettü veya kıran haccı yapanlar ise kurbanlarını kestikten yahut kestirdikten sonra tıraş olarak ihramdan çıkarlar. Bundan sonra, Mekke'ye inip ziyaret tavafını yaparlar ve hac için önceden sa'y etmemiş olanlar, ziyaret tavafından sonra, haccın sa'yini de yaparlar. Daha sonra tekrar Mina'ya dönerler.

Bayramın ikinci ve üçüncü günleri (11 ve 12 zilhicce):

Bayramın ikinci ve üçüncü günlerinde zeval vaktinden sonra sıra ile Küçük,

⁵⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 329, 356

Orta ve Akabe cemrelerine "7" şer taş atarlar. Akabe cemresini taşıdıktan sonra buradan ayrılırlar.

Bayramın 4. günü sabah (13 zilhicce)

Bayramın 4. günü sabah (13 zilhicce) tan yeri ağarmaya başladığında Mina'dan ayrılmamış olanlar, her üç cemreye sıra ile o gün de 7şer taş atarlar. Ancak 4. gün taşların zevalden önce atılması da caizdir.

Bayramın 4. günü taşları attıktan sonra, artık Mina'da kalmayıp Mekke'ye geçerler. Buna da "ikinci nefır" denir.

Mekke'den ayrılma zamanı geldiğinde veda tavafını yapıp, tavaf namazından sonra, Kâbe'ye karşı ayakta durup Beytullah'a bakarak ve dua okuyarak Zemzem içerler.

Böylece Beytullah'a veda edip, Harem-i şeriften ayrılırlar.

Hac menâsiki tamamlandıktan sonra, bayramın dördüncü günü akşamından itibaren, özellikle hacdan Önce umre yapmamış, yani ifrad haccı yapmış olanların umre yapması uygun olur.

Bu konuyu hac çeşitlerine göre maddeler halinde özetlersek;

*İfrad Haccı için;*⁵⁶⁰

Mikatta ihram ve Hacca Niyet

Kudûm Tavafı

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10. günü traş, isterse müstehab olarak kurban ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü sırasıyla üç şeytanı taşlamak

Zilhiccenin 12. günü sırasıyla üç şeytanı taşlamak

Mekke-i Mükerreme'den ayrılmadan önce veda tavafı

*Temettü Haccı için;*⁵⁶¹

Mikatta İhram ve umreye niyet

Umre tavafı

Umre sa'y'ı

⁵⁶⁰ *Hac ve Umre Rehberi*, Fazilet Neş., İstanbul, ts., s.95.

⁵⁶¹ *Hac ve Umre Rehberi*, s.108.

Tıraş ve ihramdan çıkma

En son Zilhiccenin 8. günü Sabaha kadar ihrama girmek ve farz hacca niyet etmek

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü kurban kesmek

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü tıraş olmak ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Zilhiccenin 12. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Mekke-i Mükerreme'den ayrılmadan önce veda tavafı

*Kıran Haccı için*⁵⁶²:

Mikatta İhram, umre ve hacca niyet

Umre tavafı

Umre sa'y'ı

Kudûm tavafı

Zilhiccenin 8. günü(tevriye günü) Mina

Zilhiccenin 9. günü Arafat Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Müzdelife Vakfesi

Zilhiccenin 10. günü Akabe cemresine yedi taş

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü kurban kesmek

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü tıraş olmak ve ihramdan çıkmak

Zilhiccenin 10,11 ve 12. günü farz tavaf ve sa'y

Zilhiccenin 11. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Zilhiccenin 12. günü üç şeytanı sırasıyla taşlamak

Mekke-i Mükerreme'den ayrılmadan önce veda tavafı yapılır.

Hac menasiki ile ilgili uygulamalar ve bunların vakitlerini mezheplerin görüşlerini göz önünde bulundurarak açıklamaya çalışalım:

⁵⁶² *Hac ve Umre Rehberi*, s.117.

4.1.8.İhrama Girme Ve İhramdan Çıkmanın Vakti

Haccın geçerlilik şartlarından biri olan ihrama girmek; hac veya umreyi ya da her ikisini eda için mübah olan şeylerden bazılarını kendisine geçici olarak haram kılmak, yani onları yapmaktan sakınmaktır.⁵⁶³

İhrama girmenin vakti konusunda mezheplerin görüşleri şu şekildedir:

İbn Abbas'a göre, ihrama, hac aylarında girmek sünnettir.

İmam Şafiî'ye göre, mutlaka hac aylarında ihrama girilir. Bundan önce girilirse, -vaktinden önce namaz gibi- sahih olmaz ve ihram umre için geçerli olur.⁵⁶⁴

Ahmed b. Hanbel'e göre, ihramın zamanı, hac ayları denen Şevval ve Zilkade aylarıyla Zilhicce'nin ilk dokuz günüdür; bu zamandan önce ihrama girmek mekruhtur.⁵⁶⁵

Ebu Hanife'ye göre, umrede olduğu gibi, hacda da mekruh olmakla birlikte bütün yıl ihrama girilebilir.⁵⁶⁶

İmam Mâlike göre ise; şevval ayının ilk gününden başlayıp kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasından kısa bir süre öncesine kadar(ihrama girip arafatta vakfe yapmaya vakit kalıncaya dek) devam eder. Bu vakitten önce ihrama girip bu vaktin girmesine kadar ihramda beklemek ya da bu vaktin çıkmasından sonra ihrama girmek mekruh olmakla beraber sahihdir. Arafat vakfesinin zamanı geçmesi sebebiyle bu vaktin çıkmasından sonra ihrama girilirse bu ihram ertesi senenin hacı için geçerli olur.⁵⁶⁷

Mîkattan Önce İhrama Girme meselesine gelince;

Hanefi Mezhebine ve İbn Mes'ud'a göre, mikattan önce ihrama girmek caizdir, hatta efdaldır; Ebu Hanife'ye göre, herhangi bir yasağı işlemekten emin olunca önceden girmek efdaldır; eş-Şafiî'ye göre ihrama mikatta girmek efdaldır.⁵⁶⁸

Umre için belirli bir zaman olmadığından ihrama istendiği an girilebilir, yani umre ibadeti ne zaman yapılacaksa o zaman ihrama girilir.⁵⁶⁹

İhramdan çıkma vakti ise, hac işlemleri yapıp kurban bayramı günlerinde tıraş olduktan sonradır. İhramdan çıkmaya, Tahallul adı verilir.⁵⁷⁰

⁵⁶³ Erdoğan, "İhram", s.235.

⁵⁶⁴ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,913.

⁵⁶⁵ Merdavi, III,430; Akyüz, IV,160.

⁵⁶⁶ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,911.

⁵⁶⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁶⁸ Akyüz, IV,164.

⁵⁶⁹ Şuca, s.271.

⁵⁷⁰ Akyüz, IV,169.

4.1.9.Arafat Ve Minaya Yönelme

Terviyeye günü Minâ'ya dönmek sünnettendir. Kişinin Minâ'ya döndüğü zaman çokça duâ ve telbiyede bulunması, öğle, ikindi, akşam ve yatsı namazlarını kılarak' Minâ'da geceleme, Nebî aleyhisselam'ın sünnetine uymak için dokuzuncu günü güneş doğmadan hacıların Minâ'dan çıkmaması müstehabdır.⁵⁷¹

Şafiilere göre acelesi olmayan kişilerin üç teşrik gününün gecelerinin büyük bölümünü Mina'da geçirmeleri şarttır. Ancak acele edip ikinci teşrik gününde(kurban bayramının üçüncü gününde) Mina'dan çıkıp Mekkeye gitmek isteyen kişiden, üçüncü teşrik gününün gecesinde Mina'da geceleyp şeytanı taşlama yükümlülüğü düşer. Fakat bu işte acele eden kişinin, en geç teşrik günlerinin ikincisinde(Kurban bayramının üçüncü gününde) güneşin batmasından önce Mina'dan çıkmış olması gerekir. Ama bu günde kişi Mina'da iken güneş batarsa, teşrik günlerinin üçüncü gecesi de kalıp şeytan taşlaması zorunlu olur. Ancak gecikmesi bir mazeretten dolayı olmuşsa bu zorunluluk ortadan kalkar. Ayrıca mina'da erken çıkışın, niyetle birlikte olması gerekir. Niyetsiz olarak erken çıkan kişinin geri dönmesi gerekir.⁵⁷²

4.1.10.Arafat Vakfesinin Vakti

Vakfe; haccın iki temel rüknünden birincisi olan arafatta belli bir süre bekleme görevidir.⁵⁷³ Vakfenin farz olan süresi, yapılacağı zaman içinde, çok az da olsa bir müddet Arafat'ta bulunmaktır.⁵⁷⁴

Gece ve gündüz bu vaktin her hangi bir cüzünde vakfe yapmak kâfi gelir. Ancak gündüz vakfe yaparsa, vakfesini güneş battıktan sonraya kadar uzatması vaciptir. Şayet gece vakfe yaparsa üzerine bir şey lâzım gelmez. Şâfiî'ye göre, vakfeyi geceye kadar uzatmak sünnettir.⁵⁷⁵

Bunun vaktinin ne zaman olduğu konusuna gelince;

Hanefilere göre; arefe günü güneşin zevale ulaşmasından itibaren başlayıp kurban bayramının birinci günü fecrin doğmasına kadar devam eder.⁵⁷⁶

Malikilere göre arafatta vakfenin vakti, arefe günü güneşin batmasından

⁵⁷¹ Sabık, II,148.

⁵⁷² Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,950-951.

⁵⁷³ Erdoğan, "Vakfe," s.595.

⁵⁷⁴ Akyüz, IV,171.

⁵⁷⁵ Sabık, II,149.

⁵⁷⁶ Ceziri, (Çev.:M.Keskin), II,911.

itibaren başlar ve kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Ancak arefe günü güneşin zevali ile batması arasında, bir anlık bir zaman için de olsa arafatta durmak vaciptir; terk edilirse kurban (hedy) gerekir.⁵⁷⁷

İbnü'l-Münzir şöyle demiştir: “İlim ehli, imamın ve onunla beraber kılan cemaatin Arafat'ta Öğle ile ikindiye beraberce kılmaları gerektiğine icma etmişlerdir.” Şayet imamla beraber cem yapmamişsa, tek başına kıldığı halde cem yaparak kılar.⁵⁷⁸

Arafat'ın herhangi bir yerinde vakfe yapmak yeterlidir. Çünkü Arafat'ın, batı tarafındaki vadi hariç her yerinde vakfe yapılır. Bu yerde ise vakfe icmaen caiz değildir. Vakfenin imkân nisbetinde kayaların bulunduğu veya kayalıklara yakın bir yerde yapılması müstehabdır.⁵⁷⁹ Çünkü Rasûlüllah sallâllahu aleyhi ve sellem bu yerde vakfe yaparak; “Ben burada vakfe yaptım, Arafatın tümü vakfe yeridir” buyurmuştur.⁵⁸⁰

4.1.10.1.Yatsı ve Vakfe Vaktinin Çakışması

Hac için ihram giyen kişi, vakfe yapmak üzere Nahr gecesinde Arafat'a gider de henüz fecir doğmadan, yatsı namazı sıgacak kadar bir zaman kala Arafat'a yaklaşır ve yatsı namazını kılması halinde vakfe yapma imkânı kalmaz ise, kendisi için vakfe ve yatsı namazı vakti çakışmış olur. Bu durumda kişi bunlardan birini eda ederse diğerini kaçırma durumu olmasından dolayı bu konuyla ilgili üç görüş öne sürülmüştür: En sahih görüşe göre vakfe yapmak üzere Arafat'a çıkar. Zira vakfenin kazası ve bunun için kurban kesmenin vacip olması açısından, kaçırılan vakfede birçok zorluk bulunur. Çoğu kere vakfenin kazası mümkün olmayabilir. Bu da haccın edası için büyük bir zorluk doğurur. Bu nedenle vakfe yapıp namazı tehir etmek gerekir. İkinci görüşte; haccın aksine namazı acele üzere kaza etmek gerektiğinden bulunduğu yerde namazını kılar. Zira hac geciktirme üzere eda edilebilir ve namaz bundan daha kuvvetlidir. Üçüncü görüşe göre; ikisini birleştirerek namazı, korku namazı şeklinde kılmaktır. Kişi, tahrim tekbirini alarak namaza başlar ve acele ile vakfe yerine gider.⁵⁸¹

⁵⁷⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁷⁸ Sabık, II,154.

⁵⁷⁹ Sabık, II,152.

⁵⁸⁰ Hadisi Müslim, Ahmed ve Ebû Dâvûd, Câbir hadisinden rivayet etmişlerdir.

⁵⁸¹ İmam Nevevi, *Hacc ve Umre*, (Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yay., İstanbul ts., s. 153-154.

4.1.11.Müzdelife Gecelemek

Müzdelife Mina ile Arafat arasındır. Hacılar bayram gecesı kızılıık kaybolduktan sonra Müzdelife'ye ulaştıklarında akşam ve yatsı namazlarını birleştirilerek cem-i tehir şeklinde kırlarlar. Sabah namazı da Müzdelife'de Meş'-ar-i Haram da kılınır. Namazdan sonra dua ve niyazda bulunmak amacıyla biraz daha durulur. Güneş doğmadan önce Mina'ya gidilir.⁵⁸²

Hanefî Mezhebine göre, Müzdelife'de yapılacak vakfenin zamanı, bayramın birinci günü fecri sadıkla güneşin doğması arasındaki vakittir. Bu, vakfenin vacibidir; mazeretsiz terkedilirse, dem gerekir. Bu vakitte yapılması Şafiî ve Hanbelî Mezheplerine göre vacip, Malikî Mezhebine göre şarttır.

Şafiî Mezhebine göre, Müzdelife'de vakfenin zamanı Arafat'ta vakfeden sonra bayram gecesı yarısında başlar. İmam Şafii de “Eğer gecenin yarısından sonra Müzdelife'den ayrılıp sabah namazını Müzdelife'de kılmazsa ona kurban gerekir” demiştir.⁵⁸³

Müzdelife'de vakfede efdal olan, sabah namazını erken kılıp güneş doğana kadar dua etmek; güneş doğunca ayrılmaktır.⁵⁸⁴

4.1.12.Şeytan Taşlama(Remy-i Cimar)

Bütün ulemaya göre teşrik günlerinde cemreleri taşlamanın sünneti, her gün önce birinci, sonra ikinci, sonra üçüncü cemreyi taşlamak ve birinci ile ikinci cemreleri taşıladıktan sonra her birinin yanında durup uzunca dua etmek, üçüncü cemreyi taşıladıkları sonra ise hemen oradan ayrılmaktır.⁵⁸⁵

Malikilere göre şeytan taşlamanın belli günleri olup, bunlar, kurban bayramının birinci ikinci, üçüncü ve dördüncü günleridir. Bu günlerde taşlamanın vakti ise güneşin zevali ile batışı arasındadır. Geceye veya ertesi güne bırakılması halinde kurban gerekir. Taşlamanın hergün öğle namazını kılmadan önce yapılması menduptur.⁵⁸⁶

Şafiilere göre kurban bayramının birinci günü yalnızca akabe cemresine taş atılır. Kurban bayramının geri kalan üç gününde ise her üç cemreye taş atılır. Cemre

⁵⁸² Özbek, II, 354.

⁵⁸³ İbn Rüşd, II,197.

⁵⁸⁴ Akyüz, IV,189.

⁵⁸⁵ İbn Rüşd, II,197.

⁵⁸⁶ Ceziri, (Çev.:M.Keskin), II,954.

(şeytan taşlama)nin vakti, arafatta vakfe yapmış olma kaydıyla kurban bayramının birinci gecesini, gece yarısından itibaren başlar ve teşrik günlerinin sonuna kadar devam eder.⁵⁸⁷

Hanefilere göre Akabe cemresini taşlamanın vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuyla başlar ve ikinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder. Bu vaktin başlangıcından önce yapılan taşlama geçersizdir. Bu vaktin çıkmasına kadar taşlama yapılmazsa kurban kesmek gerekir. Bu taşlamanın güneşin doğuşundan zevaline kadar yapılması müstehab olur. Zevalden sonra gurub vaktine kadar yapılması da mübahtır. Taşlamanın gece yapılması ve Kurban bayramının birinci günü, fecrin doğuşu ile güneşin doğuşu arasında yapılması mekruhtur. Kurban bayramının ikinci günü üç cemre taşlanır. Cemreler arasında sıraya riayet etmek sünnettir. İki cemreyi taşlama arasında Kur'anı kerimden üç hizip okuyacak kadar (yaklaşık olarak kırk beş dakika) beklemek sünnettir. Bayramın ikinci ve üçüncü günleri taşlamanın vakti, güneşin zevalinden batmasına kadardır. Kişi bayramın ikinci günü fecirden sonra taşlamada bulunursa bundan dolayı ona kurban gerekir.⁵⁸⁸

Hanbelîlere göre ise taşlamanın vakti Arafattan daha önce vakfe yapmış kişi için, kurban bayramının birinci gecesinin yarısından itibaren başlar ve teşrik günlerinde taşlamanın zevalden önce yapılması sahih olmaz.⁵⁸⁹

Üç imam, cemreler arasında tertibin şart olduğuna, Rasûlüllah'ın yaptığı gibi bu sırayla taşların atılması gerektiğine delil getirmişlerdir. Hanefîlerce kabul edilen görüşe göre ise, tertib sünnettir.⁵⁹⁰

4.1.13.Kurban Keskme

Hedy'in kesilme zamanına gelince: imam Mâlik “Temettü' haccı kurbanı ile nafiye kurbanlar bayram gününden evvel kesilirlerse kâfi gelmez” demiştir, imam Ebû Hanife nafiye kurbanların bayramdan önce kesilmesini caiz görmüştür, İmam Şafii “Her ikisinin de bayramdan önce kesilmesi caizdir” demiştir.

Cumhur “Eğer hedy yerine oruç tutulursa istendiği yerde tutulabilir” demiştir. Çünkü oruç tutmakta ne Harem, ne de Mekke halkının menfaati yoktur. Fakat hedy

⁵⁸⁷ Kasânî, II,137; Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,950.

⁵⁸⁸ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,952.

⁵⁸⁹ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,953.

⁵⁹⁰ Sabık, II,158.

yerine verilen sadakada ihtilâf etmişlerdir. Ulemanın cumhuru “Mekke ve Harem yoksullarına verilmesi gerekir. Çünkü Harem avı cezasına bedeldir” demişlerdir, imam Mâlik ise “Sadaka da oruç gibidir. Mekke haricinde de verilmesi caizdir” demiştir.⁵⁹¹

4.1.14. Traş Olmak

Şafiilere göre; Tıraşın vaktinde yapılması. Bu vakit de Arafat vakfesinden ve bayram gecesinin yarısından sonra başlar. Bu vakitten önce tıraş yapan kimsenin fidye vermesi gerekir.⁵⁹²

Malikilere göre traş olmayanın veya traşı memlekete döndükten sonra erteleyen kişinin kurban kesmesi gerekir. Traşı teşrik günlerinden sonraya erteleyip de Mekke'de traş olmayan kişiye de kurban kesmek gerekir. Fakat teşrik günlerinden sonra da olsa Mekke'de traş olan kişiye kurban cezası düşmez.⁵⁹³

Ebu Hanife'ye göre traş olmanın zamanı kurban günleridir. Ebu Yusuf'a göre traş olmanın zamanı ve mekânı yoktur. İmam Muhammed'e göre ise mekâna bağlı olup zamana bağlı değildir. İmam Züfer'e göre ise belli bir mekânı yoktur ancak belli bir zamanı vardır. Ebu Hanife'ye göre kurban günlerinin sonrasına traş olmak ertelenirse veya harem bölgesi dışında traş olunursa kurban gerekir.⁵⁹⁴

4.1.15. Tavafın Vakti

Tavafın vaktini ele almadan önce tavaf çeşitleri hakkında kısaca bilgi vermemiz yerinde olacaktır.

Âlimler Tavafu'l-Kudûm, Tavafu'l-İfaza ve Tavafu'l-Veda olmak üzere üç çeşit tavaf vardır demişlerdir. Tavafu'l-Kudûm, Mekke'ye yeni girildiği zaman yapılan tavaftır. Tavafu'l-İfaza, Bayram günü Cemratü'l-Akabe denilen büyük cemrenin taşları atıldıktan sonra yapılan tavaftır. Tavafu'l-Veda da kişinin Mekke'den ayrılacağı sırada yaptığı tavaftır.⁵⁹⁵

Tavafın ne zaman caiz olduğuna gelince: Ulema onun hakkında üç çeşit görüşte bulunmuşlardır. Biri, tavafın sabah ve ikindi namazlarından sonra caiz olduğu ve fakat günün doğuş ve batışı sıralarında caiz olmadığıdır. Biri de, sabah ve ikindi

⁵⁹¹ İbn Rüşd, II,239.

⁵⁹² Şuca, s.268.

⁵⁹³ Ceziri, II,955.

⁵⁹⁴ Kasani, II,141.

⁵⁹⁵ İbn Rüşd, II,186.

namazlarından sonra mekruh olduğu ve günün doğuş ve batışı sıralarında da caiz olmadığıdır ki bu da görüşüdür. Üçüncü görüş ise bütün vakitlerde caiz olduğudur ki, İmam Şafii ve bir başka cemaat de bu görüştedirler. Bu her üç grubun da delillerinin kökü, bu vakitlerde namaz kılmanın caiz olup olmadığıyla ilgilidir.⁵⁹⁶

Rükun olan İfaza tavafının vakti konusunda mezhepler ihtilaf etmişlerdir.

Hanefilere göre: Kişi arafatta vakfeyi yaptıktan sonra ziyaret tavafını herhangi bir vakitte yapabilir. Fakat tavaftan önce belli vakitte arafatta vakfe yapmayan kişinin tavafı sahih olmaz. Hac ayları olarak bilinen şevval, zilkade ve zilhicce aylarında ifaza tavafı yapılmalıdır. Zilhicce ayında arafatta vakfe yapan bir hacı adayı, bu ayın çıkışına kadar ifaza tavafını yapmazsa, bu tavafı diğer yılların bu aylarında yapması gerekir.⁵⁹⁷

Malikilere göre Ziyaret tavafının vakti kurban bayramının birinci gününden itibaren başlar, zilhiccenin son gününe kadar devam eder. Bu tavafı zilhicce ayından sonraya bırakan kişiye kurban(dem) gerekir ve bu sayede tavafı da sahih olur. Ziyaret tavafını, kurban bayramından önce yapmak sahih olmaz. Ama arafattaki vakfe bunun tersinedir. Vakfe vaktinden önce sahih olmadığı gibi vaktinden sonra da sahih olmaz.⁵⁹⁸ Tavaf yapılmadıkça ihramdan çıkılmaz.⁵⁹⁹

Şâfiî ve Ahmed'e göre; ziyaret tavafının vakti kurban bayramı gecesinin yarısından başlar. Sonu için bir hudut yoktur. Yalnız, tavaf yapınca kadar kendisine kadın helâl olmaz. Tavafı teşrik günlerinden sonraya bırakmak her ne kadar mekruh olsa bile kurban kesmeyi gerektirmez. Tavafın yapılabileceği en faziletli vakit kurban günü kuşluk vaktidir.⁶⁰⁰

4.1.16.Sa'y'ın Vakti

Cumhur'a göre sa'y, tavaftan sonra yapılır. Tavaftan önce yapılırsa, yeniden sa'y edilir. Tavaftan önce sa'y edilir ve bunu unutarak Mekke'den, çıktuktan sonra hac ve umrede birleşme yapıyorsa haccın kazası ve hedy, umre yapıyorsa umrenin kazası gerekir; Sevrî'ye göre hiçbir ceza gerekmez; Ebu Hanife'ye göre, Mekke'den çıkınca

⁵⁹⁶ İbn Rüşt, II,183.

⁵⁹⁷ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II, 911,931.

⁵⁹⁸ Ceziri, (Çev.: M.Keskin), II,912.

⁵⁹⁹ Vecdi Akyüz, IV,179.

⁶⁰⁰ Sabık, II,175.

dönülmez, fakat dem gerekir. Hac için yapılan sa'y, kudüm veya ziyaret, umre için yapılan sa'y ise umre tavafından sonra yapılır.⁶⁰¹

Âlimlerin birçoğu, sa'y'ın tavaftan sonra yapılması gerektiğinde ve tavaftan önce sa'y'ı yapan kimsenin -Mekke'den ayrılmış olsa bile- bir daha sa'y yapmak için dönmek zorunda olduğunda müttefiktirler. Öyle ki eğer umre veya hac yapan kimse bilmeyerek tavaftan önce sa'y yapmış ve ihramdan çıktıktan sonra kadınlara yaklaşmış olursa bir daha umre yapması ya da ertesi sene bir daha hacca gitmesi veya aynı zamanda kurban kesmesi gerekir. İmam Ebû Hanife de “Eğer Mekke'den ayrılmışsa bir daha dönmek zorunda değildir. Fakat kurban kesmesi gerekir” demiştir.⁶⁰²

Malikilere göre sa'y kudûm tavafından hemen sonra yapılmamışsa ziyaret tavafından hemen sonra yapılır.

Sa'yın arka arkaya yapılması şart değildir. Sa'yın şartlarını birleştirmeye mâni olacak bir engel ortaya çıkar veya namaz başlarsa bundan dolayı sayım kesmesi caizdir. İşi bitince, yaptığı sa'yın üzerine bina ederek sayını tamamlar.⁶⁰³

4.1.17.Kudüm Tavafının Vakti

Hanefilere göre kudum tavafının vakti mekkeye giriş anından başlar ve arafatta vakfe yapmakla sona erer. Arafatta vakfe yapıncaya kadar kudum tavafı yapmamış olan kişi artık kudum tavafını elden kaçırmış olur. Ancak vakfede durmamış ise kudum tavafının vakti, kurban bayramının birinci günü fecrin doğuşuna kadar devam eder.⁶⁰⁴

4.1.1.8.Veda Tavafı

Hacca uzaklardan yani Mikat sınırları dışından gelmiş olanların (Afakilerin) Mekke'den ayrılmadan “Veda Tavafı” yapmaları vaciptir. Bu, hacıların hacla ilgili olarak yapacakları son görevdir (nüsüktür). Buna “Sader Tavafı” da denir.⁶⁰⁵

Kişinin Mekkedan ayrılmak istediği vakit veda tavafının müstehab olduğu vakittir. Kişi bu tavafı nahr günlerinde veya sonraki günlerde de yapabilir.⁶⁰⁶

⁶⁰¹ Akyüz, IV,187.

⁶⁰² İbn Rüşd, II,190–191.

⁶⁰³ Sabık, II,141.

⁶⁰⁴ Ceziri, II,934.

⁶⁰⁵ İsmail Karagöz vd., *Diyanet Hac Rehberi*, DİB Yay., Ankara 2007, s.66.

⁶⁰⁶ Kasani, II,143.

4.1.19. Hac Vaktinin Değişebilirliği Çevresinde Oluşturulan Şüpheler:

Hacc ibadeti esnasında çeşitli nedenlerle zaman zaman tatsız durumların yaşandığı bir gerçektir. Özellikle bazı yıllarda tavaf, vakfe, şeytan taşlama gibi haccın bazı rukünleri gerçekleştirilirken yaşanan izdihamlar sonucu ölü sayısının artması bu tatsız durumların başında gelmektedir. Maddi düzenlemeler sayesinde tüm bu olumsuzlukların düzeltilebileceği bir gerçek ise de kutsal topraklara sahip olan arap emirliğinin içişlerine müdahale olarak algılanmasından dolayı bu konudaki tekliflerin başarıya ulaşmayacağı iddia edilmektedir. Bu olumsuzlukların, bu şekilde bertaraf edilemeyeceğini iddia eden bazı gruplar hacc ibadetinin uygulama zamanının değiştirilerek çözüme ulaşılabileceğini savunmaktadırlar.⁶⁰⁷

Kur'an-ı kerimde hacc ile ilgili ayetlere baktığımızda ayrıntılı olarak hacc ibadetinin nasıl yapıldığına değinilmemektedir. Bizler bu ibadetin detaylarını peygamberimizden öğrenmekteyiz. Nitekim efendimiz(sav); “*Hac menâsikini benden alın*”⁶⁰⁸ buyurarak hacc ibadetini onun yaptığı gibi yapmamız gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca Hac daha uzun bir süre içine yayılarak, izdihamın önlenilebileceğine işâret bulunduğu ileri sürülen âyet-i kerime’de, “Hac bilinen aylardadır” buyrulmaktadır. Fakat ayette bilinen ayların hangi aylar olduğu dahi belirtilmemekle birlikte bu aylar bile peygamberimizin uygulamasından alınmıştır.⁶⁰⁹ Yani bu iddiaları ortaya atan gruplar bile peygamberimizin sünnetine belli bi yere kadar kayıtsız kalmaktadırlar.

Ayrıca haccın farz kılındığı sene peygamberimizin haccetmeyip daha sonraki yıl hac aylarına tekabül ettikten sonra haccetmesi⁶¹⁰ de bizce bu konuda bir delil teşkil eder. Nitekim eğer hacc uzun vadede gerçekleştirilebilen bir ibadet olsaydı peygamberimiz haccın farz kılındığı sene hacceder hac farzasını erteleyerek hacc vaktini beklemezdi.

Konumuzla ilgili olması hasebiyle ibn Abbastan(ra) rivayet edilen şu hadise de yer vermemiz gerekmektedir: “*Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) Arafat'tan yola çıkmıştı, arkasından birisinin (koşturmak için) devesine şiddetle bağırıp, vurduğunu işitti. Bunun üzerine kamçısıyla (etrafındakilere kulak verin diye) işaret edip, şöyle*

⁶⁰⁷ Kahraman, s.251–252.

⁶⁰⁸ Müslim, Hac 310.

⁶⁰⁹ www.mumsema.org.tr. / 26 Mayıs 2011.

⁶¹⁰ Numani, s.463.

buyurdu: “*Sâkin olun. (Allah'ı razı edecek iyi davranış ve) birr acelede değildir.*”⁶¹¹ hacc ibadetinin bazı noktalarda dikkat ve sukunet gerektirdiği bilinen bir gerçektir. Bunlardan biri, Arafat'ta ifâza anıdır. Yüz binlerce hacı kâfilesi, bir anda muayyen ve mahdud yollarla aynı hedefe sükün etmektedir. Keza şeytan taşlama anlarında da aynı kalabalık muayyen vakitlerde belli noktalara izdiham etmektedir. Böyle anlarda sükûnetin ehemmiyeti açıktır. Gerek Arafat çıkışında ve gerekse cemrelerde çok sık panik ve telaş sebebiyle nice insanların ezilerek öldüğünü belirtmiştik. Bu vak'alar gözönüne alınınca Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm)'ın hacc menâsikinin bilhassa ifâza safhasında sükûnet tavsiye edip “Telaşta Allah'ın rızası yok!” mânasında ihtarda bulunması cidden mânidârdır ve günümüzün şartlarına uygun mucizane bir mesajdır. Ayrıca bu durum bizlere bazı grupların belirttiği gibi haccın üç aya yayılmasına muhalif bir hadistir de diyebiliriz. Nitekim peygamberimiz aceleci davranan bu insanlara sükûneti tavsiye etmek yerine acele etmeyin daha önümüzde üç ay gibi geniş bir zaman var da⁶¹² diyebilirdi.

Hz. Peygamber, “*Hac Arafat'tır*”⁶¹³ buyurarak haccın en önemli rüknünün Arafat olduğunu da belirtmiştir. Uygulamasıyla da arafattaki vakfenin ne zaman olacağını göstermiştir. Arafat vakfesi haccın vazgeçilmez rükünlerinden olması nedeniyle belirtilen vakitte vakfe yapamayan kişi ertesi yıl yeniden hac yapmalıdır.

İddia edildiği üzere eğer hacc ibadeti üç aya yayılmış olsa bile Arafat vakfesini zilhiccenin dokuzuncu gününün yani kurban bayramı arefesinin dışında caiz gören hiçbir otorite âlim ve fakih yoktur. Bu demektir ki her halükarda o kalabalık Arafat vakfesinde bir araya gelmek zorundadır. Ayrıca şunu da belirtmek de fayda görmekteyiz ki cahiliye döneminde yapılan hac uygulamasında da Arafat vakfesinin zamanı aynı gündür. Hac ibadetinin mahşeri hatırlatması yönü de göz önünde bulundurulursa bunun en yoğun biçimde hissedildiği yerin hiç şüphesiz Arafat vakfesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu hikmet göz önünde bulundurulursa izdihamı yok etmek yerine disipline sokmak bu hikmete daha uygun bir yaklaşım olacaktır.⁶¹⁴

⁶¹¹ Buharî, Hacc 94; Ebu Dâvud, Menâsik 64, (1920); Nesâî, Hacc 204,(5, 257–258).

⁶¹² Kahraman, s.254.

⁶¹³ Ebu Davud, Menasik 68.

⁶¹⁴ Kahraman, s.258–260.

SONUÇ

İlk insandan günümüze kadar herkesin ve her dinin yakından ilgilendiği ya da ilgilenmek zorunda olduğu bir kavramla –vakit kavramıyla- Müslümanların ilgilenmemesi düşünülemez. Çünkü Şarii İslamdaki birçok ibadet için özel vakitler tayin etmiştir.

İbadetler bir özür bulunmadığında kendi vakitlerinde yapılmalıdır. Bu, yapılacak ibadetlerin makbul olmasına vesile olur.

İbadetlerin ifa edilmesinde günlük ibadetler için güneş takviminin yıllık ibadetler için ise ay takviminin kullanılmasında birçok hikmet vardır. Nitekim günde beş defa kılınan namazla kişi yüce huzurda olduğunu hatırdan çıkarmayacak ve bu bilinç dünyada günün her anında canlı tutulacaktır. Orucun yılın her mevsimine ve dönemine denk gelerek uzun ve kısa, sıcak ya da soğuk günlerde Müslümanlar arasında eşitliği sağlaması açısından ay takvimine göre ifa edilmesi dikkatleri celbeden bir husustur. Diğer yandan bu hikmeti zekât için ele alırsak; belirlenen vaktin durmadan zekât verme sırası gelecek kadar kısa olması insanlara ağır yük getirebilirken; bu vaktin uzun olması da cimrilere fırsatçılara prim vererek ihtiyaç sahiplerine hiçbir menfaat sağlamayacaktır. Hac ibadeti için kutsal topraklarda olan tüm Müslümanların ihramlarıyla birlikte arafatta bulunmaları dünyada iken mahşeri hatırlatan bir manzarayla karşılaşmaları açısından son derece önemlidir.

İbadete ön hazırlık olan amellerde vakitle ilgili dini amellere baktığımızda; hiçbir vakitle ilgili olmasa bile kişinin abdestli olması şart olduğu bir işi yapmak istediğinde abdest almasının gerekli olduğunu görmekteyiz. Namaz vakti girmeden önce teyemmüm etmenin caiz olup olmaması meselesi ihtilaflıdır. Guslü gerektiren durumlardan olan hayız ve nifas müddetinin ne kadar olduğu konusunda da görüş birliği sağlanamamıştır. Bunun sonucu olarak istihaze meselesi ortaya çıkmaktadır.

Tezimizin başlıca konularını oluşturan namaz, oruç, zekât, kurban ve haccın özel vakitleri vardır. Bu ibadet vakitlerinin bir kısmına Kur'an-ı Kerimde ulaşmakla birlikte genel ve ayrıntılı bilgileri Hz Peygamber(sas) den öğrenmekteyiz. Beş vakit namazın Kur'an-ı Kerim'de yer almadığı iddiaları bulunsa da genel kabul; Kur'anda beş vakit namazın olduğu yönündedir. Oruca başlarken, ihtilâf-ı metâlîe itibar edilip edilmeyeceği hususundaki ihtilaflara rağmen cumhur “ihtilaf-ı metaliye yer yoktur” hükmünü benimsemektedir. Zekât için yılbaşı; nisab miktarı mala sahip olunduğu

zamandır. Bunun için miladi veya hicri yılbaşları gibi belirli zamanlar söz konusu değildir. Çıkan izdihamlar sonucu Hac vaktinin değiştirilmesi yönündeki teklifler “hac menasikini benden alın” hükmüne aykırı olması nedeniyle makul bir çözüm olarak görülmemektedir. Bunun yerine insanların disipline edilmesi elbette sünnete daha uygun bir davranış olacaktır.

Fıkıhın dinamik bir yapıya sahip olmasını göz önünde bulundurursak vakit konusunda da her dönemde açıklanmaya muhtaç konular bulunmaktadır. Günümüzde seferilikten bahsedilip bahsedilemeyeceği bu konuda örnek teşkil etmektedir

BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Mekki Efendi, *Tam İlmihal- Seâdet-i Ebediyye*, (Haz.: Hüseyin Hilmi Işık), Işık Kitabevi, İstanbul 1971.
- Ahmet b. Hamza, *Nihayetü'l- Muhtac İla Şerhil Minhac*, Matbaatü Mustafa el-Babi el-Halebî 1967.
- Aktan, Hamza “Seferilikte Zaman ve Mesafe Kriteri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Akyüz, Vecdi, *Mukayeseli İbadetler İlmihali*, İz Yay., İstanbul 1995.
- Alıcı, Hüseyin, *Akika ve Hükümleri*, (Terc.: Muhammed Şahin), İslamhouse 2009.
- Altuntaş, Halil- Karagöz, İsmail, *Namaz İlmihali*, DİB Yay., Ankara 2010.
- Amerika Müslümanlar Birliği, (t.y.) Erişim Tarihi: 17.04.2011, www.unitedamericanmuslim.org
- Apaydın, H. Yunus, “Oruç”, *DİB İlmihal İman ve İbadetler*, DİB Yay., Ankara 2006.
- Askalani, İbn Hacer, *Büluğ’ül-Meram Tercümesi ve Şerhi Selamet Yolları*, (Çev.: Ahmed Davudoğlu), Sönmez Neş., İstanbul ts.
- Atar, Fahrettin “Genel Olarak Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Atay, Hüseyin, *Kurana Göre İslam’ın Temel Kuralları*, MEB Yay., 1991 İstanbul.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kuranın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neş., İstanbul ts.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neş., İstanbul 2000.
- Azimli, Mehmet, *Siyeri Farklı Okumak*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2010.
- Bardakoğlu, Ali, “Eda” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 1994.
- _____, “Kurban”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., Ankara 2002.
- Nursi, Bediüzzaman Said, *Sözler*, Söz Basım Yayın, İstanbul 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük İslam İlmihali*, (Sad.: Ali Fikri Yavuz), İstanbul ts.
- _____, *Hukuki İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Basımevi, İstanbul 1969.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *es-Sahîh*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.
- Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi Akçağ Yay.*, Ankara 1993.
- _____, *İslamda Zaman Tanzimi*, Cihan Yay., İstanbul 2009.
- Cevzi, Ebu'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman Ali b. Muhammed, *Zadü'l-Mesir fi İlmi't-Tefsir*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay., İstanbul 2009.

- Ceziri, Abdurrahman, *Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı*, (Çev.: Hasan Ege), Bahar Yay., İstanbul ts.
- Ceziri, Abdurrahman, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkıhı*, (Çev.: Mehmet Keskin), Çağrı Yay., İstanbul 1994.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2001.
- Dihlevî, Şah Veliyullah, *Hüccetullâhi'l-Bâliğa İslâm Düşüncesinin İlkeleri*, (Çev.: Mehmet Erdoğan) İz Yayınları, İstanbul 2002.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam İlmihali*, Erkam Yay., İstanbul 1991.
- Dönmez, İbrahim Kafi, "Oruç", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul 2007.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistanî, *Sünen-i Ebî Davut*, b.y.y.
- Ebu Şuca, *Delilleriyle Büyük Şafii İlmihali- Ğayetü'l-İhtisar Ve Şerhi*, (Çev: Nizamettin Ersöz), Ravza Yayınları, İstanbul 2005.
- el Kasani, Alaaddin Ebi Bekr b. Mesud el-Hanefi, *Bedaiü's-Senai fi Tertibi's-Şerai* Matbaatul-İmam, Mısır ts.
- el Makdisi, Ebu'l - Neca el-Haccavi, *el-İkna' li Talibi'l İntifa'*, Daru Alemlî Kütüb, (2. bsk.), Suudi Arabistan 1999.
- el-Merdavi, Alaaddin Ebu'l-hasan Ali b. Süleyman, *el-İnsaf*, 1.baskı, 1955 byy.
- El-Vahidi, Ebul-Hasen Ali b. Ahmed, *Esbâb-ı Nüzûl*, (Terc.: Necati Tetik-Necdet Çağıl), İhtar Yay., İstanbul 1997.
- Erdoğan, Mehmed, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- ez-Zeylai, Cemaleddin Ebi Muhammed Abdullah b. Yusuf, *Nasbu'r Raye Li Ehadisil Hidaye*, el- Mektebetü'l Mekkiyye ts.
- Fetâvâyi Hindiyî*, Akçağ Yay., Ankara ts.
- Gazali, *Mustasfa İslam Hukuk Metodolojisi*, (Çev.: Yunus Apaydın), Klasik Yay., (1. bsk.), İstanbul 2006.
- _____, *Büyük İslam Dini*, (Çev.: Abdullah Aydın), İstanbul ts.
- Güncel dini meseleler istişare toplantısı* 16.05.2002.
- Günenç, Halil, *Büyük Şafii İlmihali*, Yasin Yay., İstanbul 2000.
- Halebî, İbrahim, *Tam Kayıtlı Haleb-i Sağir Tercümesi*, (Çev.: Hasan Ege), Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1973.

- Hallaf, Abdulvahhab, *İslam Hukuk Felsefesi*, (Çev.: Hüseyin Atay), A.Ü.İ.F. Yay., Ankara 1973.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam'a Giriş*, (Çev.: Cemal Aydın), TDV Yay, Ankara ts.
- Havva, Said, *El- Esas Fi'ssünne Hadislerle İbadet Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul ts.
- Haber Yolcusu, (29.07.2011), Erişim Tarihi: 29.07.2011, <http://www.haberyolcusu.com>.
- Hucvirî, *Keşfu'l-Mahcûb Hakikat Bilgisi*, (Haz.: Süleyman Uludağ), Dergah Yay., İstanbul 1996.
- İbn Kesir, *Tefsirü'l-Kur'an'il-Azim*, (Terc.: Abdulvehhab Öztürk), Kahraman Yay. İstanbul 2010.
- İbn Kudame, *Kitab-ı Muğni*, Mektebetül Kahire, 1970.
- İbn Manzur, Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu-l Arab* Darul Mearif, Kahire ts.
- İbn Rüşt, *Bidayet-ül Müctehid ve Nihayet-ül Muktesid*, (Terc.: Ahmed Meylani), Arslan Yay., İstanbul 1973.
- İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtar Ale'dürri'l-Muhtar*, (Terc.: Ahmed Davudoğlu), Şamil Yay., İstanbul 1985.
- İbnü'l- Hümâm, Kemaleddin Muhammed b. Abdi'l-Vâhid es-Sivâsî, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, Kahire 1987.
- İskenderi, İbn Ataullah, *El Muhkem Fi Şerhil Hikem*, (Şerheden: Balıklı Zade Ahmet Mahir), Fakirullah Eğitim Ve Hizmet Vakfı, (1. Baskı), İstanbul 2006.
- Kahraman, Abdullah *İslâm'da İbadetlerin Değişmezliği, İslâm Hukukunda Ahkâmın Değişmesi Açısından İbadet ve İbadet Nitelikli -Taabbudî Hükümler*, Akademi Yay., İstanbul 2002.
- Kalın, Faiz, *Kur'anda Zaman Kavramı*, Rağbet Yay., İstanbul 2005.
- Karagöz, İsmail vd., *Diyanet Hac Rehberi* DİB Yay. Ankara 2007.
- _____, *Hac İlmihali*” DİB Yay., Ankara 2007.
- Karagöz, İsmail, “Abdest”, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 2007.
- Karaman, Hayreddin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İz Yayıncılık, İstanbul 2000.
- Karaman, Hayreddin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2007.
- Kılıçer, Esad, *İslam Fıkhiında Re'y Taraftarları*, DİB Yay., Ankara 1994.

- Kırbaçoğlu, M.Hayri, *Namazların Birleştirilmesi*, Otto Yay.(4.Baskı), İstanbul 2010.
- Koca, Ferhat, “İbadet”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1999.
- Komisyon, *Hac ve Umre Rehberi*, Fazilet Neş., İstanbul ts.
- Komisyon, *İlmihal I –İman ve İbadetler-*, TDV Yay., Ankara 2006.
- Komisyon, *İslami Bilgiler Ansiklopedisi*, Hikmet Neş., İstanbul 1993.
- Kuduri, *Kuduri Metin ve İzahlı Tercüme* (Terc.: Orhan Ençakar-Abdulkadir Yılmaz), Yasin Yay., İstanbul 2009.
- Kuşeyri, Abdulkerim, *Kuşeyri Risalesi*, (Haz.:Süleyman Uludağ), Dergah Yay.,İstanbul 1999.
- Mavsili, *el-İhtiyar*, (Çev.: Mehmet Keskin), Hikmet Neşriyat, İstanbul 2005.
- Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam*, İslam Yay., İstanbul 1986.
- Merginani, *El-Hidaye*, (Çev.: Ahmet Meylani), Kahraman Yay., İstanbul 1992.
- Meşhur, Mustafa, *İslama Davet Fıkhi*, (Çev.: Orhan Aktepe), Vahdet Yay., İstanbul 1990.
- Mevdudi, Eb’l-A’lâ, *Tefhim’ul-Kur’an*, (Çev.:Komisyon) İnsan Yay., İstanbul ts.
- Molla Hüsrev, *Düreru’l-Hukkam fi Şerhi Gururu’l Ahkam*, (Terc.:Arif Erkan), Eser Neş., İstanbul 1979.
- Mumsema İslam Arşivi(t.y.), Erişim Tarihi: 30.05.2010, <http://www.mumsema.org> .
- Müslim b. Haccac, *Sahih*, (Thk.: Muhammed Fuad Abdulbâki), Dâru İhyâi’t-Turâs, Beyrut,ts.
- Nesâî, Ebu Abdurrahman b. Şuayb, *Sünenü’n- Nesâî*, Matbaatü Mustafa el-Babî el-Halebî, Beyrut, ts.
- Nevevi, *Hacc ve Umre*, (Çev.:Mithat Acat), Kahraman Yay., İstanbul ts.
- Numani, Mevlana Şibli, *Siretü’n-Nebi*, (Çev.:Yusuf Karaca), İz Yay., İstanbul 2002.
- Özbek, Camisab, *Dört Mezhebe Göre İslam Fıkhi ve Müctehidlerin Farklı Görüşleri*, Ravza Yay., İstanbul 2000.
- Özcan, Mevlüt, *Din Görevlisinin El Kitabı*, Sabır Yay., İstanbul 2005.
- Özel, Ahmet, “Adak”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1988.
- Özkan, Abdurrahman “İbadet Vakitlerinin Hesaplanması”, *Yeni Ümit Dergisi*, Sayı:62, Ekim, Kasım Aralık 2003.

- Özlem, Abdurrahman, *İslami Vakitlerin Tanımı Ve Hesaplanması*, Erişim Tarihi: 21.04.2011 <http://cepmuvakkit.com>
- Özsoy, Ömer- Güler, İlhami, *Konularına Göre Kur'an Fihristi*, Fecr Yay., Ankara 2005.
- Paksu, Mehmed, *Açıklamalı İslam İlmihali*, Yeni Asya Yay., İstanbul 1991.
- Pala, Ali İhsan, “Namazların Kazası Meselesine Metodolojik Bir Yaklaşım”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, (231–251), sayı.3, Konya 2004.
- _____, *İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Yasakların Yorumu*, Fecr Yay., Ankara 2009.
- Peker, Mehmet, *Hacca Niyet*, Beka Yay., İstanbul 2002.
- Peldek, Betül, *İbadetlerde Niyet*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2011.
- Razi, Fahrudin, *Tefsir-i Kebir Mefatihul-Gayb*, (Terc.: Suat Yıldırım vd.), Akçağ Yay., Ankara 1990.
- Sabık, Seyyid, *Fıkhu's-Sünne Ayet ve Hadislerle İslam İlmihali ve İslam Hukuku*, (Terc.: Ahmed Sarioğlu), Pınar Yay., İstanbul ts.
- Serahsi, *el-Mebcut*, (Ed.: Mustafa Cevat Akşit), Gümüşev Yay., İstanbul 2008.
- Soysaldı, Mehmed, *Kur'an ve Sünnet Işığında İbadet Tarihi*, TDV Yay., Ankara 1997.
- Suruç, Salih, *Peygamberimizin Hayatı*, Zaman, İstanbul 1998.
- Süleymaniye Vakfı, (29.09.2009), Erişim Tarihi: 02.07.2011, www.suleymaniyevakfi.org.
- Şa'rânî, Abdulvehhab, *Mizân-ül Kübrâ Dört Hak Mezhebin Büyük Fıkıh Kitabı*, (Terc.: A. Faruk Meyân), Berekât Yay., İstanbul 1980.
- Şaban, Zekiyüddin, *Usûlü'l Fıkıh*, (Terc.: İbrahim Kafi Dönmez), TDV Yay, Ankara 2001.
- Şener, Abdulkadir, “Abdest”, *DİA*, DİB Yay., İstanbul 1991.
- Şîrâzî, Ebu İshak, *el-Mühezzebe*, Darü'l Kalem, Dimeşk 1992.
- Şirbinî, Şemsüddin Muhammed b. Hatib, *Muğni'l-Muhtac*, Darü'l Marife, Beyrut 1997.
- Şirvani, Seyyid Yahya, *Şifaül-Esrar*, (Haz.: Mehmed Rıhtım), Sufi Yay., İstanbul 2011.
- Tahavi, *Şerhu Meani'l-Asar Hadislerle İslam Fıkıhı*, (Çev.: Beşir Eryarsoy), Kitabevi Yay., İstanbul 2009.
- TDK *Türkçe Sözlük*, TDK Yay., Ankara 2005.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa, *Sünen*, (Thk.: Ahmed Muhammed Şakir), Darü'l Fikr, ts.

- Tirmizî, Ebu İsa Muhammet b. İsa b. Sevre, *el-Camiu's-Sahih*, Beyrut, ts.
- Topbaş, Osman Nuri, *Hız Muhammed Mustafa*, Erkam Yay., İstanbul ts.
- Uludağ, Süleyman, *İslamda Emir ve Yasakların Hikmeti*, TDV Yay., Ankara 1992.
- Uysal, Asım- Uysal, Mürşide, *İzahlı Kadın İlmihali*, Uysal Yayınevi, İstanbul 2001.
- Varlı, Mustafa, *İslam İlmihali*, Vakıf, İstanbul 2005.
- Vikipedi, Özgür Ansiklopedi, Erişim Tarihi: 10.06.2011. <http://tr.wikipedia.org/>
- Yatkın, Nihat, “Hz Peygamberin Sünnetinde Namazların Kazası”, Ekev Akademi Dergisi, (163–177), Ankara 2001.
- Yaylalı, Davut, “Seferilik ve Hükümleri”, *Seferilik ve Hükümleri*, İSAV, Ensar Neş., İstanbul 1997.
- Yazır, M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad.: İsmail Karaçam vd.), Azim Dağıtım İstanbul ts.
- Yeğin, Abdullah, *Osmanlıca-Türkçe Lügat*, Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1991.
- Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla İslam Fıkhi*, Uysal Kitabevi, Konya 1991.
- Yavuz, Yunus Vehbi, Karagöz, İsmail, “Kurban” , *İslama Giriş*, DİB Yay., İstanbul 2007.
- Zaman Gazetesi 28.01.2011.
- Zeydan, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, (Terc.: Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi Yay., 1979.
- Zuhayli, Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (Çev: Beşir Eryarsoy ve Arkadaşları), Feza Yay., İstanbul 1994.
- _____, *Tefsiru'l-Münir*, (Çev.: Hamdi Arslan vd.), Risale Yay., İstanbul 2005.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hilal KOÇYİĞİT
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum 01.10.1984
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
8Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	ahteran25@hotmail.com
Tarih	14.07.2011